SC.8.Pl.4.

37
42 B
1

MAG 2202

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

MONUMENTA
DOMINATIONIS PONTIFICIÆ
SIVE
CODEX CAROLINUS
JUXTA AUTOGRAPHUM VINDOBONENSE

EPISTOLÆ

LEONIS III. CAROLO AUGUSTO

DIPLOMATA

LUDOVICI, OTTONIS, ET HENRICI

CHARTULA

COMITISSÆ MATHILDÆ

ET CODEX

RUDOLPHINUS
INEDITUS

CHRONOLOGIA, DISSERTATIONIBUS, ET NOTIS ILLUSTRATA

OPERA, ET STUDIO

CAJETANI CENNI

TOMUS PRIMUS

ROMÆ MDCCLX

EX TYPOGRAPHIA PALLADIS

EXCUDEBANT NICOLAUS ET MARCUS PALEARINI

SUPERIORUM FACULTATE

Digitized by Google

Digitized by Google

Eminentissimo, ac Reverendissimo Domino

D. DOMINICO PASSIONEO

S. R. E. PRESBYTEROR. CARDD. PRIORI

Tit. s. Laurentii in Lucina, Sedis Apost. Bibliothecario

Summo Pontifici a Literis Brevibus

ROMANORUM PONTIFICUM literæ ad Francorum Reges Pippinum & Carolum Magnum de maximis incrementis, quæ Apoſtolicæ Sedis dominatui per eoſdem acceſſere; & Rudolphi Regis Romano-

Digitized by Google

manorum epiſtolæ de Imperatoria Majeſtate, Romanique Imperii præcipuis rebus, demum aliquando prodeunt in lucem, Dominice Cardinalis Eminentissime, te aſſertore, te Patrono. Illas quidem ab Eccleſiæ Annalium parente tamdiu, tamque inutiliter conquiſitas, Gretſerus poſt ejus mortem emiſit. Quas vero emiſit? nempe exſcriptas negligenter, licenter emendatas, inopportune comtas, uno verbo alias ab Autographo Vindobonenſi, ſive a Codice illo genuino, qui ab Auctore Carolo Magno nomen mutuatus, Carolinus nuncupatur. Quamobrem Lambecius eaſdem improbatas, ac ſemirefectas commiſit prælo; tametſi labori immortuus non vulgavit. Tertio demum ex Autographo exceptas, numeriſque omnibus abſolutas a Gentiloto, qui Lambecii curam minus exactam deprehendit, Felicitati tuæ paratas fuiſſe crediderim. Quum enim Tibi, aliis pro S. Sede

mu-

muneribus glorioſe perfuncto, Legatio ad Cæſarem decreta fuit, poſtquam Gentilotus obierat ſupremum diem, Tu, EMINENTISSIME CARDINALIS, qui alibi viros Principes, literatoſque omnes præclaris excelſi animi tui dotibus Tibi devinxeras, Viennæ gratiam Cæſaris iniiſti. Quare omnium ordinum Auguſtæ illius Sedis familiaritate utens, non modo eventus omnes Carolini Codicis diſcere, ſed Lambecii, & Gentiloti conatus ſolerter expetitos conſequi, quod ſane magnum ac ſingulare eſt, potuiſti. Rudolphi vero epiſtolas a Seyfrido Abbate Zvveytalenſi collectas, Lambecio incompertas, ab aliis temere vocatas in dubium, Tute, in Monaſterii Zvveytalenſis Tabulario deprehenſas ſummaque cum fide deſcriptas Vienna in Urbem redux Tecum attuliſti. Utrumque autem Codicem, & Carolinum juxta veram Autographi Vindobonenſis lectionem, & Rudolphinum ine-

Digitized by Google

ineditum, inſigne amoris tui erga Romanam Eccleſiam monumentum, vix Romam, ad rerum præclare geſtarum præmium, evocatus edidiſſes, niſi aſſiduis miniſterii occupationibus magnæ tuæ cogitationis vota diſtinere ad hunc uſque diem coactus eſſes. Noſti enim optime, duobus hiſce cardinibus Eccleſiæ dominatus originem, incrementa, perennitatem; certamque indolem, ac fines certos Romani Imperii verſari: Noſti, huc, veluti ad Lydium lapidem, opiniones, hallucinationeſque aliorum alias admotum iri: Ac demum noſti, Te Romanæ Eccleſiæ, adeoque B. Petri ſucceſſorum dominationem ſupremam Romæ, cæteriſque in ſuis ditionibus, ab ipſa origine, quod Baronius non potuit, extra omnem aleam poſiturum. Ea propter me, quaſi ſocium laboris adhibere non dedignatus, ut tale, tantumque obſequium S. Sedi una tecum præſtarem voluiſti. Ego vero

ro admirabilis tuæ mentis præſidio fultus, præterea copia documentorum ex celeberrima tua Bibliotheca munitus, magna cum alacritate per ſententiarum & rerum barbariem abdita Pontificum, & Regum penetralia ingreſſus, nudam inde veritatem elicui, unde eruditi noſtrorum temporum ſcriptores, inofficioſa Gretſeri editione freti, tam multa ex ſenſu ſuo depromere non ſunt veriti. Quanta hinc acceſſio Eminentissime Cardinalis, egregiis tuis laudibus fiet? Fallax quidem certe non fuit præclara illa de Te opinio, quum Gallia, Belgium, Hollandia nullodum publico S. Sedis munere fungentem ſuſpexere; quum Doctores Sorbonici, virique illuſtriores e Congregatione S. Mauri, ac præ aliis Mabillonius & Monteſalconius, florentem ætatem tuam admirabantur; quumque iidem, ac præſtantes alii viri eam meritis ornatam præconiis poſteritati mandabant. Res enim

præ-

præclare geſtæ in variis, diuturniſque muneribus pro S. Sede ſuſceptis, gloriam tibi compararunt nullo unquam tempore inter homines morituram. At nunc denique jus ſuum S. Sedi, atque ea, quæ magni Principes B. Petro, ejuſque ſucceſſoribus pro mercede animarum ſuarum ſunt elargiti, ſingulari atque ineluctabili ratione aſſeruiſſe, id vero ad immortalem quoque gloriam in cælis, quæ unice appetenda eſt, felicem tibi aditum patefaciet. Hanc equidem poſt longam annorum ſeriem Tibi ominor, ſub cujus auſpicio quidquid, pro exiguæ meæ mentis acie, tuis hiſce Monumentis adjeci, in lucem prodit.

EMINENTIÆ TUÆ.

Humillim. & obſequentiſs. Servus clienſque addictiſſimus
Cajetanus Cennius.

Digitized by Google

PRÆFATIO

QUUM *celeberrimus Juriſconſultus Janus Vincentius Gravina Romani Majeſtatem Imperii uſque ad Auguſtulum perſequutus eßet, hæc pauca adjecit in fine* (de Rom. Imp. lib. ſingular. cap. 50.): De variatione autem ipſius a Carolo Magno, & a Germanici Regni miſtura, ſi vita & facultas dabitur, peculiari tractatione diſſeremus. *Et vita, & facultas defuiße videntur: nihil enim ab eo ſcriptum reperitur de Imperatoria majeſtate, quæ poſt annos 325. in Carolo Magno revixit. Quod ille non potuit, ICti Germanici uberrime præſtiterunt: nam, Struvio, & Monzambano ſeu Puffendorſio facem præferentibus, nova in dies volumina emittunt in lucem* de J. P. Imperii Romano-Germanici. *Fundamenta, quibus inhæreant, a Goldaſto & Lunigio ſuppeditantur, quæ cujuſmodi ſint, audiendum ab eorumdem uno, Petro nimirum Ludewig* (Reliq. ms. Dipl. tom. 1. præf. §. 33. & 39.) *veritatis teſte integro, hac in re. Loquens iſte Auctor de falſis, ac ſuſpectis Diplomatibus:* Utinam, *inquit*, effugerent hanc notam Volumina Goldaſti, atque Lunigii in tanto, tamque utili Diplomatum apparatu! *Ac de utroque ſingillatim:* Id potius agit (*Luniz.*) ut omnia confarciat ſine diſcrimine, & ſelectu. *De Goldaſto autem:* Altera fere pars commentitia, & falſa . . . Merito deſideratur in eo ſelectus & ars ſecernendi vera a falſis. Hinc ex eo laudata Diplomata fidei ſunt ſuſpectæ. *Quamobrem Baro-*

Diplomata ſuppoſita ap. Goldaſt. & Lunig. adverſus Apoſt. Sedem.

nius, Pagius, atque omnes eruditi, ne Muratorio quidem excepto, putidiſſimos illos foetus præ aliis rejiciunt, ſcilicet Legem Regiam ſeu Conſtitutionem Hadriani, qua Carolo M. conceduntur anno 774. tam multa ab omni fide abhorrentia (*Goldaſt*. Conſt. Imp. tom. 1. p. 16. *Lunig*. Cod. It. Dipl. tom. 1. p. 1.); *Leonis VIII. pſeudo-Pontif. decretum, quo ipſe una cum Senatu P. Q. R. incredibilia concedunt Ottoni I. anno 963.* (*Lunig*. ibid. p. 3. & Spic. Eccl. cont. 11. p. 66.); *Senatus conſulta duo, per quæ ab iiſdem permittuntur Ottoni electio Romani Pontificis, Inveſtitura Epiſcoporum, & omnia temporalia s. Sedi donata a Regibus & Imperatoribus reſtituuntur, hiſtoria omni reclamante* (*Goldaſt*. Conſt. Imp. tom. 1. p. 221. ſeq., *Lunig*. Cod. It. Dipl. p. 6. Spic. Eccl. P. 1. p. 139.); *& Ottonis III. Conſtitutionem, qua Patrimonium Eccleſiæ conſtituitur certis ex Civitatibus; Donatio Conſtantini confirmata dicitur a Carolo M.; eademque declaratur ſuppoſititia*. (*Goldaſt*. ibid. p. 226. *Lunig*. ibid. p. 7. & Spic. p. 140.)

Quibus inhærent I. P. Imp. Rom. Germ. ſcriptores.

II. *Infirmis adeo fundamentis, ſeu potius eorum ruderibus, nam prorſus exciſa eſſe neminem latet, J. Publici aſſertores inhærent. Ponunt primo* (*Struv*. Syntagm J. P. Imp. Rom. Germ. §. 3. p. 4.) *Imperium Romanum a Carolo M. acquiſitum, deinde ab Ottone M. denuo vindicatum, perpetuoque jure cum Regno Germanico ita conjunctum; ut & nomen ſuum in iſtud tranſtulerit. Poſt hæc in plures periodos Imperium ita excogitatum dividunt: I. ab Ottone M. ad Henricum IV. Germaniæ Regem; quo tempore ab Ottone & Succeſſoribus, more Carolingiorum, ſummum imperium in Pontifices, Senatum P. Q. R. & s. Sedis patrimonium, abſque Romanor. Pontificum contradictione, exercitum eſſe contendunt. II. Alteram periodum ad Friderici II. obitum an. 1250. perducunt. III. Hinc coepiſſe ajunt funeſtum Germaniæ Interregnum 23. annorum, a cujus initio ad Auream Bullam Caroli IV. per annos amplius centum ad 1356. tertiam periodum ducunt. Secundam, & tertiam periodum Imperio infauſtam depingunt: nam labefactatum ajunt imperium illud ſummum a s. Gregorio VII. at nonniſi Caroli V. ætate Pontificem agnoſci coeptum Romæ, Romanique territorii Dominum, contendunt: ac tempore Interregni Septemviralem Senatum coepiſſe, una cum Germaniæ Principum poteſtate, & Cæſaris auctoritatem tam in ſæcularibus, quam Eccleſiaſticis magis magiſque labefactatam eſſe autumant. Inſequentibus periodis agunt de Imp. Germanici majeſtate tum Aurea Bulla, tum ſcriptis aliis legibus firmata, quas minime ad rem noſtram facientes volens ac lubens prætermittam. Secus eſt de prioribus tribus;*

tribus; quæ, quia ſuppoſitionibus tum relatis, tum aliis pluribus minoris notæ nitentes, Imperii Occidentalis redivivi falſam indolem obtrudunt, Romanorum Pontificum, Regumque, atque Imperatorum teſtimoniis repugnantibus, æqua trutina penſandæ mihi erunt adverſus Italum Scriptorem magni nominis, qui tanto cum Italicæ juventutis incommodo ſuppoſitionum, quas fatetur, & rejicit, ſententiam fere omnem amplectitur: præterea una cum ICtis Germanicis monumenta certa, queis Imperii vera indoles, & dominium S. Sedis extra omnem aleam ponuntur, in dubium vocat, aut falſi arguit.

III. *Pergratum id illis accidiſſe fidem faciunt immenſa hujuſmodi librorum, & tractatuum copia, qua fere obruimur, poſt edita Italicarum Antiquitatum ſex magna volumina, & minora duodecim Annalium Italiæ, quæ ſuum etiam in idioma tranſtulerunt, ut latius paterent, atque intellectu faciliora cuique eſſent in iis contenta; necnon aliquis ejuſmodi conatus Italo eidem Auctori dicatus adverſus Apoſtolicæ Sedis dominium, ex editis iis voluminibus expreſſus. Tantam ego licentiam ſi vellem compeſcere, aquam tunderem. Id tantummodo nitendum mihi eſſe video, ut opinionem omnino falſam de S. Sedis dominio, ob male perceptam indolem Imperii, ſive, ut melius dicam, Imperatoriæ dignitatis in Occidente inſtitutæ, ſeu inſtauratæ a S. Pontifice Leone III. tot Scriptorum cætera eruditorum, atque acris ingenii lucubrationibus poſthabitis, patefaciam. Ita ſiquidem Italicæ ſaltem juventuti conſultum erit, ne alienum ſequatur errorem, aut per devia incedens ad rectum tramitem reducatur. Id vero per me fiet monumenta minime dubia proferendo, ex quibus liqueat, S. Pontificem non tranſtuliſſe, nec innovaſſe Imperium, quod ſcilicet in Oriente perſeveravit, nec Pontificii juris erat, aut voluntatis illud extinguere; ut Leonis ſucceſſores comprobant, qui Orientale Imperium minime detrectaverunt: ſed inſtituiſſe, vel inſtauraſſe Imperatoriam dignitatem, ut ſibi ſuiſque ſucceſſoribus ac ditionibus S. Sedis proſpiceret, contra ſubditorum audaciam. Quis enim credat, perdere eum voluiſſe ſummam Romanorum Pontificum, qui eum præceſſerant, ac ſequuturi erant, poteſtatem? Quis putet, tantum facinus a Pontifice ſanctitatis gloria celebratiſſimo perpetratum eſſe; ut Principi Apoſtolorum auferret quod Rex Pippinus ſemel oblatum religioni duxit Imperatori Orientis concedere, & tam ipſe, quam filius Carolus D. Petro adverſus Langobardos invaſores validiſſimis exercitibus vindicarunt?* Idcirco Imperii Occid. falſam indolem imbibitam alus propinant.

IV. *Itaque non Imperium, ſed Imperatorem in Occidente S. Leo III. inſtau-* S. Leo III. non Imperium, ſed digni-

tatem Imperatoriam inſtaurat,

inſtauravit. Cujus rei teſtis integerrimus eſt Ludovicus II. in epiſtola celebri ad Baſilium Imp. Orientis (*Baron.* 871. n. 51. *Ducheſne* Script. Franc. tom. 3. p. 555.) *qui ſimul veram indolem inſtauratæ dignitatis declarat*: Carolus, *inquit*, magnus, Abavus noſter unctione hujuſmodi per Summum Pontificem delibutus, primus ex gente & genealogia noſtra pietate in eo abundante & Imperator dictus eſt, & Chriſtus Domini factus eſt. *Renuenſque Græco morem gerere, qui Francorum Imperatorem appellari eum volebat, finem renovatæ ejuſdem dignitatis patefacit*: A Romanis enim hoc nomen & dignitatem aſſumſimus, apud quos nimirum primo tantæ culmen ſublimitatis, & appellationis effulſit, quorumque gentem & urbem divinitus gubernandam, & matrem omnium Eccleſiarum Dei defendendam atque ſublimandam ſuſcepimus. *Ea propter Theganum, aliosque Carolinæ ætatis Scriptores non Imperii, ſed Regnorum Caroli Imperatoris meminiſſe comperies. Quin etiam ipſe Carolus tum in diviſione Regnorum inter filios, tum in Teſtamento anno* 811. *de ſuis Regnis decernit, nullatenus de Imperio. Et quum Aquiſgrani convocatis Regni Proceribus tam Eccleſiaſticis, quam laicis, Ludovicum Aquitaniæ Regem ſibi ſucceſſorem elegit* (Theg. c. 6.) *conceptis verbis eos interrogavit*: Si eis placuiſſet, ut nomen ſuum ideſt Imper. filio ſuo Ludevvico tradidiſſet. *Idem ſic Imper. deſignatus in Aquitaniam rediit*, &. Dominus Imperator tenuit Regnum & nomen ſuum honorifice, ſicut dignum erat. *Poſt Caroli mortem Ludovicus* (idem c. 8.) venit Aquiſgrani Palatium, & ſuſcepit omnia Regna, quæ Deus tradidit patri ſuo ſine ulla contradictione. *Ex iis omnibus legationes accepit, Beneventanorum quoque* (ib. cap. 11. ſeq.) *& ex Regno Italiæ ipſum Regem Bernardum, quem poſt præſtitum fidelitatis juramentum in Italiam remiſit. Duobus primis Regni annis Regem & Principem appellatum invenies; at anno* 816. *Stephanus IV. Leonis ſucceſſor in Franciam ſe conferens* (ib. c. 18.) coram clero, & omni populo conſecravit eum, & unxit ad Imperatorem, & coronam auream miræ pulchritudinis, & pretioſiſſimis gemmis ornatam, quam ſecum apportaverat, poſuit ſuper caput ejus. Et Irmingardam Reginam appellavit Auguſtam. *Hinc Ludovicus, Regis nomine obſoleto, Imperator dici cœpit.*

Cui præter defenſionem Eccleſiæ, quæ Patriciatui adnexa erat, Romanos ipſos in officio continendos ſubjecit.

V. *Quæ quum vera ſint, ut ſunt certe veriſſima, nequicquam Annaliſta Italus* (an. 806.) *unam e ſuis falſis opinionibus projicit, ſeque ipſe teſte probare nititur, Carolum nil de Urbe & ejus Ducatu agere*

in ea

in ea diviſione, quia illi reſervabatur, qui deſignatus poſtea eſſet Romanorum Imperator. Et anno 813. *quum nomen Imperatoris tributus fuit Ludovico Procerum Francorum conſenſu, jure conjici poſſe ait, minime id præſtitiſſe Carolum inconſulto Leone Pontifice. Continuo autem ſubdit:* Certe is Francis non referebat acceptam dominationem Urbis, nec Majeſtatem tituli, & gradus Imperatoris; *ut ſonat vernacula ejus ſententia latine reddita. Tam alte ſedebat illius animo falſa hæc opinio de dominatione Urbis! Falſum utrumque: nam Carolus in diviſione Regnorum, ubi quæcumque erant juris ſui inter filios diſtribuit, Romam ejuſque Ducatum, quæ Pontificiæ dominationis erant, non auſus eſt illorum cuiquam tribuere, ſed cunctis ex æquo defendenda, quod erat Patriciatus, & poſtmodo Imperatoriæ Majeſtatis munus, injunxit:* Super omnia autem, *inquit*, jubemus, ut ipſi tres fratres curam & defenſionem Eccleſiæ S. Petri ſimul ſuſcipiant, ſicut quondam ab avo noſtro Karolo, & be. me. genitore Pippino Rege, & a nobis poſtea ſuſcepta eſt, ut eam cum Dei adjutorio ab hoſtibus defendere nitantur, & juſtitiam ſuam, quantum ad ipſos pertinet, & ratio poſtulaverit, habere faciant. *Quæ totidem fere verbis Ludovicus pius ſuis & ipſe filiis præcepit. Ex primo autem hoc capite aliud pendet, quod Annaliſta conjectando extundit. Quæ omnia manibus ipſis tenebimus auctoritate monumentorum, quæ proferam. Interim Ludovicum II. Baſilio ſignificare audimus, ſe non dominari, ſed gubernare, & defendere Urbem. Quæ duo tam neceſſaria erant ad Imperatoris titulum aſſequendum; ut Carolinis ipſis relictis, ſi officio deerant, alii collatam eam dignitatem compertum ſit atque exploratum.*

Quæ vera eſt indoles Imperatoriæ dignitatis in Occid. inſtauratæ Auct. Apoſt.

VI. *Et vero in ſerie Auguſtorum inter Carolum Craſſum, & Arnulphum Carolingiorum ultimum, & Guidonem Spoletanum Ducem a Stephano V. inauguratum, & Lambertum illius filium a Formoſo* (an. 891. ſeq.) *ſex circiter annis Imperatoria Majeſtate fulſiſſe eruditi norunt. Perinde eſt de Ludovico III. Burgundiæ Rege, & Berengario Duce Forojulienſi a Benedicto IV. & Joanne X. coronatis. Sed quod maxime notari oportet, quum Berengario decedente Imperatoria majeſtas annis ſiluit duodequadraginta, Romæ tyrannidem occupantibus Comitibus Tuſculanis, Agapetus II. Ottonem Germaniæ Regem accerſit adverſus Berengarium alterum, cujus præpotentia Eccleſiæ res, & perſonæ admodum vexabantur; at de Eccleſia optime meritum diademate Imperiali redimire per eoſdem tyrannos ei non licuit. Forte poſt annos circiter decem Octavianus Comes Tuſculanus ad Pontificale faſtigium aſcendit. Tunc*

vero

vero Ottonem iterum accerſitum, pactiſque non paucis nec modicis rebus opportunius explanandis, Joannes XII. (ita enim vocari voluit Octavianus) ſolemni ritu in Baſilica Vaticana hunc primum ex Germaniæ Regibus Imperatorem coronavit. Poſtea vero Germaniæ ipſi, quod de Franciæ Regnis non evenerat, Imperii nomen eſt factum. Romano-Germanicum ICti appellant, quæ res ad noſtrum inſtitutum, ut ajebam, non ſpectat. Iſtud enim accidit poſt Auream Bullam quæ tertiam ex ſupra memoratis periodis claudit; nec citra eaſdem venire, quatenus patretur hiſtoria, certum mihi eſt ac deliberatum. Itaque aut Imperium memoretur apud antiquos Scriptores, quod raro factum invenietur a Francis, aut Imperatoris nomen inſigne, ſemper Imperatoria majeſtas a Leone III. inſtituta, vel inſtaurata accipiatur neceſſe eſt. Fundamento autem Struvii & aliorum de Imperio a Carolo M. acquiſito, & ab Ottone I. iter um vindicato nihil infirmius, nihil a veritate omni magis abhorrens, quod Monumentis planiſſimum factum iri confido.

Octo Monumentis & Imperatoria Indoles, & s. Sedis ditio omnis comprobatur.

VII. *Ea vero ſunt omnino ſeptem, jam ſæpius typis vulgata. 1. Codex Carolinus ſeu epiſtolæ 99. a Carolo M. collectæ, quas Romani Pontifices quinquaginta annorum ſpatio a 739. ad 791. in Franciam miſerunt. 2. Leonis III. epiſtolæ decem ad Carolum Imperatorem conſcriptæ, quæ Hermanno Couringio referuntur acceptæ. 3. Diploma Ludovici pii. 4. & 5. Diplomata Ottonum primi, & ſecundi, ac S. Henrici. 6. Donatio ſeu Chartula Comitiſſæ Mathildis. 7. Et Rudolphi magni progenitoris Auguſtiſſimæ domus Auſtriacæ Diploma. 8. Hiſce autem jam editis ſingulare unum accedit ineditum, Codex videlicet Rudolphinus, quo 126. epiſtolæ continentur fere omnes Rudolphi, adjecto in fine Principum Imperii Electorum Diplomate, quo Rudolphinum prædictum confirmatur, nonnihil ab editis diſcrepante. Quumque ex monumento iſto quantivis pretii præcipua Capita Bullæ Aureæ non modicum lucis accipiant, per tres illas periodos a Struvio excogitatas ab anno primo Ottonis M. 962. ſeu per annos 394. uſque ad 1356. Germanicum Imperium citra omnem ſuppoſitionem ſuis certis finibus circumſcriptum tenebimus; veramque ejus indolem præcedentibus monumentis perceptam magis ac magis confirmatam intelligemus. Ditionem vero Apoſtolicæ Sedis poſt tot tamque diuturnas Rudolphi prædeceſſorum invaſiones in ſtatum priſtinum reſtitutam ex Rudolphino Codice deprehendemus. Quumque ejus origo & incrementa omnia, præter donationem Mathildicam, pateant ex Codice Carolino, qui Imperatoriam dignitatem anno 800. inſtitutam præceſſit: hinc eſt, quod utriuſque Codicis auctoritate, & Regum*

gum Francorum tempore, & ſub Auguſtis tam Carolingicis, quam Germanis eamdem ditionem, eademque jura S. Sedis fuiſſe compertum erit. Præterea iidem Codices faciunt fidem minime dubiam tribus Diplomatibus, quæ nullo jure vocantur in dubium, quia neque indoles Imperatoriæ majeſtatis a Leone III. inſtitutæ, vel inſtauratæ percipitur; nec varii Ditionis tituli, ſeu capita ſecernuntur; nec denique diſciplina ordinationis Pontificiæ alio tempore alia exploratur. Nunc de ſingulis monumentis dicendum aliquid.

§. I. DE CODICE CAROLINO.

De prima editione Cod. Carolini Lambecius.

VIII. *Codex Carolinus merito aciem ducit: ab eo ſiquidem cætera omnia pendent. De prima illius editione accurate Lambecius, ubi verba facit* (Comm. de Bibl. Cæſ. Vindob. lib. 1. p. 62.) *de Tengnagelio Auguſtæ illius Bibliothecæ Præfecto*: Ejuſdem, *inquit*, bonitati debet poſteritas volumen Epiſtolarum, quas Romani Pontifices Gregorius III. Stephanus III. (II.) Zacharias I. Paulus I. Stephanus IV. (III.) Hadrianus I. & Antipapa Conſtantinus miſerunt ad Principes, & Reges Francorum Carolum Martellum, Pipinum, & Carolum M. olim quidem ſtudio, & cura ipſius Caroli M. collectum; anno autem 1613. a Reverendo P. Jacobo Gretſero Ingolſtadii in 4. editum. Codex ms. membranaceus antiquiſſimus, & hactenus in Orbe terrarum unicus ex quo Epiſtolæ illæ deſumtæ ſunt, adſervatur etiam nunc in Bibliotheca Cæſarea inter Codices hiſtoricos latinos numero centeſimus nonageſimus octavus, &, ut ex ſcriptura, & aliis circumſtantiis evidentiſſime apparet, ſine controverſia ipſo Imp. Caroli M. ævo ſcriptus eſt. Quod autem ex hoc Bibliothecæ Cæſareæ Codice editio Rev. P. Gretſeri prodierit, teſtatur ipſe in fine Præfationis ad Lectorem his verbis: *Unum addo &c. Idem alibi* (Ibid. lib. 1. p. 322.) *de eodem Codice*: Cæterum per quam varias rerum viciſſitudines, & quo tempore ac modo idem ille præſtantiſſimus codex tandem pervenerit in Auguſtiſſimam Bibliothecam Cæſaream Vindobonenſem, id mihi prorſus eſt incognitum. Primus autem jam memoratus Summor. Pontiff. Epiſtolas ex eo deſcribi curavit V. cl. Sebaſtianus Tengnagelius Auguſtiſſ. Bibliothecæ Cæſareæ tertius ante me Præfectus, eaſque publicandas miſit ad R. P. Jacobum Gretſerum Soc. J. celeberrimum Theolog. cujus cura poſtmodum Ingolſtadii typis Andreæ Angelmarii anno 1613. in 4. editæ ſunt. Quo nomine, licet

cet utrique ſuam deberi laudem haud abnuam, neceſſario tamen monendum eſt, operæ pretium fore, ſi prima illa editio de integro accurate conferatur cum ipſo ſupra memorato Cod. authentico. Quod enim is, qui eum deſcripſit, nimiam in nonnullis locis corrigendis, & mutandis ſibi arrogaverit licentiam, apparet vel ex ipſa prima pagina: quippe ubi non modo vocabulum *memorialis* prava emendatione transformatum eſt in *memorabilis*: verum etiam inſcriptio primæ epiſtolæ pro lubitu mutata & mutilata eſt. In ipſo namque Cod. authentico ea ſe habet hoc modo: *Epiſtola Greg. Papæ ad Carol. Majorem domus miſſa pro defenſione s. Dei Eccleſiæ*. In editione autem impreſſa ſic legitur: *Epiſtola Greg. III. Pontif. ad Car. Martellum*.

Injuſte damnata a Corographo Italiæ medii ævi.

IX. *Rectum hujuſmodi judicium doctiſſimi viri de Gretſeriana editione anſam dedit Chorographo Italiæ medii ævi* (Scr.Ital. to.x. p.37.) *ut minus æquam de eadem ſententiam proferret*: Monet quidem, *ait*, ex Lambecio Pagius anno 767. n. 2. Amanuenſem Gretſeri nonnulla immutaſſe, dum ex Bibliothecæ Cæſareæ exemplari authentico tranſcripſit codicem. Nomina propria Regionum & Urbium non immutaſſe ſperamus. Cæterum & nos plura obſervamus (præſertim in epiſtolis Hadriani) hiſtoricæ & genealogicæ veritati omnino adverſantia, quæ ſane non ab imperito amanuenſi immutari potuere; ſed ſane fuerunt ab eodem Gretſero adjecta, ut Ludovicianum, aliaque ſuſpecta documenta fulciret. *Et paulo infra*: Teſtatur enim Pagius an.755. n.6. quod, *quid Donatio Pippiniana contineret, & quas civitates complecteretur, inter Scriptores non convenit*: hoc eſt nondum ſatis conſtat, an regiones & urbes promiſſæ, fuerint cunctæ actu traditæ, & ſi traditæ, quo jure, an pleniſſimo ſine dependentia, ut dicitur, ſtantibus clauſulis in Donationibus appoſitis adhuc in Exemplaribus Baronianis: *Salva ſuper eoſdem Ducatus noſtra* (Regali ſcilicet, ſive Imperiali) *in omnibus dominatione, & illorum ad noſtram partem ſubjectione*, aliiſque reſtrictionibus, ut in exemplari Sigoniano. *Fiduciam hominis! Tengnagelium Auguſtæ Bibliothecæ Præfectum, Gretſeri amanuenſem vocat, eumque imperitum: Gretſero ipſi per ſummam injuriam falſarii notam inurit: Clauſulam appoſitam Ducatibus Thuſciæ & Spoleti, quæ luculenter probat, provincias, & civitates reliquas ſummo jure conceſſas eſſe S. Sedi, Donationi integræ adſcribit. Inofficioſum iſtud falſumque ſcribendi genus quis ferat? Attamen Muratorius hujuſmodi Scriptorem ſummo loco habens opiniones iſtas omni-*

omnino falſas obviis ulnis amplectitur, ſuiſque in Annalibus ſæpe obtrudit. Hinc lector judicet, quam neceſſaria eſt editio puri puti Codicis Vindobonenſis. At proſequamur Codicis editiones alias: de noſtra enim opportunius dicendum erit.

X. *Annis duodetriginta poſt primam hanc editionem, Codex iterum vidit lucem* Lutetiæ Pariſiorum per Sebaſtianum Cramoiſy an. 1641. *curante Franciſco Ducheſne Andreæ filio* (Scr. Franc. tom. 3. pag. 700.) *qua editione uſus eſt Labbeus in Collectione Conciliorum, aliique. Quum vero hæc nihil novi habeat, ſed Gretſerianam omnino referat, pro una eademque haberi debet. Perinde eſt de nuperrima typis Pariſienſibus nitidiſſimis curata a PP. Benedictinis in nova editione Operum Ducheſnii anno* 1744. *Tametſi ordo epiſtolarum novus excogitatus fuerit: namque juxta Cointii & Pagii Chronologiam ſunt diſpoſitæ. Quamobrem Gregorii III. epiſtolæ duæ, ordine temporum exigente, ſunt ſeorſim vulgatæ* (tom. IV pag. 92. ſeq.) *pari modo S. Zachariæ unica* (ibid. pag. 96.) *eademque mutila, nam reſponſa ſeptem & viginti, totidem quæſtionibus Francorum, tanquam abs re, omittuntur. Reliquæ omnes* (*præter* 96. *&* 97. *eadem ex cauſa prætermiſſas*) *ſequenti volumine ſunt editæ* (to. V. pag. 485. ſeqq.) *Quid vero? Laudati Auctores non omnium epiſtolarum chronologiam, veram, falſamve, ſunt aſſequuti. Propterea noviſſima in hac editione, quæ chronologia carent, cæteris poſtponuntur. Sic Pauli duæ* (cod. 43. 16.) *in calcem rejectæ, incerto anno datæ dicuntur; & Hadriani multo plures tripertito diviſæ in incerto omnes relinquuntur.. Quandoquidem tres conſtituendæ dicuntur inter annos* 774. *&* 781. (cod. 57. 61. 62.) *aliæ undecim* (cod. 67. 79. 72. 74. 77 82. 83. 84. 87. 89. 93.) *in quibus Carolus Compater nominatur, poſt annum* 781. *ſcriptæ feruntur: ac demum duæ* (cod. 70. 81.) *anno* 782. *dubitanter adſcribuntur. Præter hujuſmodi inverſionem, quæ improbanda non eſſet, ſi accuratior, quid a Gretſeriana hæc nova editio diſcrepet, non video. Quid quod in nuperrima Gretſeri Operum editione, ſus deque habita Lambecii admonitione, neque attenta injuria, qua Gretſerus afficitur a Chorographo Italiæ, juxta editionem priſtinam Codex Carolinus iterum eſt prælo mandatus?*

Editiones aliæ duæ Lutetiæ Pariſ. 1641. & 1744.

XI. *Unus Lambecius, qui novæ editionis neceſſitatem ſenſit, optimo publico provinciam ſuſcepit recenſionis Codicis Vindobonenſis, deditque in lucem Pontificias epiſtolas in eo contentas longe alias ab hucuſque editis. At quia hunc Codicem primum ex Opuſculis eſſe voluit concepti magni operis, cui:* Syntagma Germanicarum rerum: *faciebat nomen; il-*

Lambeciana nova editio rariſſima.

liuſque editione vixdum abſoluta, quæ ſunt mortalium vices, e vivis abiit; imperfecti operis id nobile principium non prodiit in vulgus. Quænam alia opuſcula Codicem Carolinum ſequi debuiſſent, incertum. Cur autem tanti operis partem tam modicam publicæ lucis fieri non ſit permiſſum, facili negocio aſſequimur, ſi codicis impreſſi principium & finem ſpectemus. Auctor ſiquidem principio exponit quæcumque continentur in Codice *iſto* Epiſtolari, *ut eum appellat: ejuſdemque vices enarrans*: Volumen, *inquit*, Membranaceum, quod olim primo quidem ad ipſius Caroli Magni Bibliothecam cubicularem, deinde autem ad Willibertum Archiepiſcopum Rotomagenſem pertinuit; nunc vero authenticum aſſervatur in Auguſtiſſima Bibliotheca Cæſarea Vindobonenſi. *Et continuo ſubdit*: Petrus Lambecius Hamburgenſis totum hoc opus ſumma fide, & diligentia recognovit, ac contulit, & Chronologia accurata, atque neceſſariis annotationibus in fine adjunctis illuſtravit. *Pagina autem extrema, quæ numeratur* 208. *ubi viſitur*: Codicis Epiſtolaris Carolini finis: *indicatur in calce folii ſequentis initium* PE- Petri *videlicet* Lambecii Chronologia & Annotationes, *quas principio promiſit: tametſi nuſquam inventas eſſe conjicitur ex ſilentio Danielis Neſſelii, qui Lambecio ſucceſſit, cœptique magni operis continuandi ſtudio illectus nullam ex illius ſchedis inobſervatam reliquit. Pari modo Joannes Benedictus Gentilotus Neſſelii ſucceſſor in Auguſta Bibliotheca nec Chronologiæ nec Annotationum mentionem facit. Qui defectus, ni fallor, præcipua fuit cauſa, cur Codex Epiſtolaris ſupprimeretur a Neſſelio.*

Codicis recenſio accuratiſſima ms. Jo. Bened. Gentiloti.

XII. *At Gentiloto cauſa alia potior adfuit, ne Lambecianam editionem prodire in lucem ſineret. Quandoquidem collata eadem cum Codice, deeſſe vidit in edito barbariem, defectuſque omnes, quibus nihil aptius ad fidem Codici conciliandam. Quod Venerabilis Baronius admonebat* (1019. num. 5.) *edens documentum cum ſuis omnibus nævis*: Obſitum, *inquit*, ſolœciſmis & barbariſmis, & ſuperinductis ex vetuſtate mendis depravatum, qualecumque ſit, accipe: nam ſciendi curioſitas quæque aſpera condiens ſuavia reddit. *Præterea nimiam Tengnagelii licentiam, quum eum deſcripſit Gretſero tranſmittendum, deprehendit. Cujus rei ſic lectorem admonet in Præfatione ſuæ Recenſionis ms. de qua mox*: Librarii menda, quorum incredibilis eſt in eo numerus, confixit pleraque omnia Tengnagelius ſua manu, ſed nimia licentia, non modo ad marginem veram lectionem adſcribens, ſed paſſim radens, indu-

inducens, reficiens, & inculcans, id quod probare non poſſum: tametſi ea mente id fecerit, ut Jacobum Gretſerum, cui volumen iſtud edendum poſtea dedit, corrigendi labore levaret. *Huc accedit Gretſeri ejuſdem ſincera confeſſio in ſua Præfatione:* Illud te noſſe velim, mi lector, me veteris orthographiæ non admodum ſuperſtitioſam rationem habuiſſe; quia fractus non illabetur orbis, ſive legas *Inluſtris &c.* ſive ut nunc fert conſuetudo: *Illuſtris &c. Quod quantum importet detrimentum antiquis codicibus, rei diplomaticæ periti judicabunt. Quamobrem Gentilotus, Lambeciana editione poſthabita, Codicem accuratiſſime contulit cum Gretſeriana, omneſque vel minimas variantes lectiones indicavit. Notas ipſas, ſeu compendioſas ſcripturas, e. g.* DĪ, DŌ, DŪM, DM̄ *a Tengnagelio redditas,* Domini, Domino, Dominum, *& a Lambecio* Dei, Deo, Deum, *ſolerter reſtituit, quippe quæ codicis ætatem definiunt ante nonum ſæculum, ut præ aliis agnovit Godefridus Abbas O. B.* (Chron. Gotw. tom. I.) *multiſque allatis exemplis comprobavit. Præterea quidquid Tengnagelius correxit, raſit, refecitque, Gentilotus ad Codicis lectionem reduxit, rei ſemper lectorem admonens; quidquid autem ille induxit, rejecit. Lambecius e contrario ſæpe adhibet Tengnagelii correctiones, quas condemnarat, ut vidimus. Utcumque autem ſit de hac Lambecii inconſtantia; trium horum Auguſtæ bibliothecæ Præfectorum laboribus prolatis, Codex ipſe Carolinus Vindobonenſis ſine ulla dubitatione exprimetur.*

XIII. *Talem vero tantumque ad novam Codicis editionem apparatum, qui nonniſi Auguſtæ Bibliothecæ Præfectis præſto eſſe poterat, vir doctrina apud omnes Europæ literatos celebratiſſimus, auctoritate apud viros Principes graviſſima, &, quod majus, gratia Cæſaris utens plurimum, uno verbo* Dominicus Passioneus *tunc Apocriſarius, ſeu Nuncius Apoſtolicus Viennæ Auſtriæ, nunc Em. S. R. E. Cardinalis ſua in ſelectiſſima & immenſa librorum ſupellectile utendum poſſidet. Quemadmodum tot laudibus cumulatiſſime ornatus vir, totaque Europa, ac præcipue in Urbe celeberrimus ob res præclare geſtas domi foriſque pro Apoſtolica Sede, tantos theſauros ſit adeptus, non erit ingratum literariæ Reipublicæ paucis percipere. Is Gronovii, Montefalconii, Mabillonii, Fontanini, ac præcipuorum ejus ævi literatorum teſtimoniis a ſua juventute commendatiſſimus celebriores Europæ Academias Privatus inviſit; nullaque adhuc publici miniſterii dignitate fulgens Hagæ Comitum anno* 1708. *& tribus ſequentibus Clementis XI.* Utriuſque Præfecti labores poſſidet Em. Cardin. Dominicus Paſſioneus.

juſſu ſubſtitit S. Sedi opitulaturus, dum de pace inter Europæ Principes agebatur. Deinde quum anno 1712. *pax publica ſancita fuit Trajecti ad Rhenum, &* 1714. *apud Helvetios, ubi publici habebantur Tractatus, ſemper & ubique interfuit, Apoſtolici miniſterii fungens munere. Iiſdem in publicis Conventibus, tum comitate ingenita, tum mira ad res gerendas dexteritate, & S. Sedis jura acerrime vindicavit, & magnam ſibi apud viros Principes æſtimationem collegit. Eadem longe aucta, quum poſtmodum ad eorumdem Helvetiorum remp. Apocriſarius miſſus ab Innocentio XIII. catholicam fidem, & Eccleſiaſticam immunitatem diu, ac ſtrenue tutatus fuit* (Addit. ad Diacon. tom. 2. p. 727. ſeqq.), *ſummam illi auctoritatem apud omnes Ordines comparavit. Adeoque an.* 1730. *Viennam profectum Apocriſarii pariter, ſeu Nuncii Apoſtolici dignitate conſpicuum, tanti nominis virum certatim demereri omnes, præcipue literarum cultores nitebantur: quippe quem non modo ex quibuſdam ingenii fœtibus evulgatis, ſed ex præcipuorum Europæ literatorum Encomiis ſummo loco habendum intelligebant. Quum vero apud Cæſarem gratia, & auctoritate plurimum valere illum ſenſerunt, nil deinceps, quod aut optaret, aut peteret, non lubenti, ac volente animo ſunt impertiti.*

Quomodo, qua occaſione, & cur eos labores ſit aſſequutus.

XIV. *Spectatiſſimo autem Nuncio Apoſtolico id unum curæ erat, ut Lambecianam editionem utquumque imperfectam, & noviſſimam Codicis Carolini recenſionem a Gentiloto confectam aſſequeretur. Æquus ſiquidem ejus Codicis æſtimator, eo confirmari norat jura omnia S. Sedis, ac præcipue fulciri Diplomata Ludovici pii, Ottonum, & Henrici I. quod & Chorographus Italiæ medii ævi cognovit, ut vidimus; ac proinde ardua quæque ſubiiſſet, ut validiſſimum id præſidium S. Sedi compararet. Gentilotus jampridem obierat diem ſuum, eique in Auguſtæ bibliothecæ Præfectura ſucceſſerat Joannes Baptiſta Garellius Archiater, & Conſiliarius Cæſareus, qui Gentiloti amiciſſimus fuerat; ſuoſque prædeceſſores facile antecelluit favore, & auxiliis in aliorum ſtudiis promovendis. Opportuniorem Paſſioneus occaſionem nanciſci non poterat, ut Lambecianam editionem, & ms. Gentiloti recenſionem ſumma cum fide deſcriptam aſſequeretur. Quanti eædem eſſent etiam Viennæ, qua in Auguſta Sede pluris habebatur vetuſtiſſima ætas Codicis, quam res in eo contentæ, argumento illud eſt, quod uni huic ſummo viro cum obſequio ſemper, & veneratione ab omnibus, ſed a me præcipue nominando, pretioſiſſimi loco muneris ſunt conceſſæ. Ac de Lambeciana quidem editione, quum Gretſeriana jampridem vulgata*

ubi-

ubique circumferretur, eademque eſſet magni Operis modica pars, minus eſt quod miremur: at Gentiloti recenſionem ineditam, opus tanti temporis, tantique laboris, unum Paſſioneum adeptum eſſe, id vero ſingulare eſt, maximeque admirandum. Quod profecto nonniſi doctrinæ celebritati, maximæ apud omnes auctoritati, & ſummæ gratiæ Cæſaris referri debet acceptum.

XV. *At enimvero quamvis prædictæ* editionis pauciſſima exempla *extent, Gentiloto eodem teſte* (Præfat.); *unum tamen ad manus pervenit Apoſtoli Zeni, quem Cl. virum gratia & amicitia apud literatos omnes valuiſſe dum viveret, omnes norunt. Ex quo variantes lectiones curſim, & minus exacte excerptæ aliena manu, a Muratorio editæ ſunt in nova Gretſeriana editione* (Scr. Ital. tom. 3. par. 2. p. 73. ſeqq.). *Qua ſuper re Auctor iſte audiendus; nam ſimul raritatem Lambecianæ teſtatur, & ab ſe inexplorata tanquam exactiſſima emitti fatetur*: Laborem, *inquit*, Lambecii hominis utique diligentiſſimi avide expectabat literaria reſpublica: verum, quæ cauſa interceſſerit, ne in publicum diem prodierit hæc ipſa illius editio, incompertum fateor mihi. Fortaſſe mors illius conſilium importune intercipiens literarum amatores ſpe concepta fraudavit. Certior quoque factus ſum, exemplaria nulla dimiſſa fuiſſe in lucem, ſi paucula excipias feliciter e carcere elapſa, & nunc theſauri loco a poſſeſſoribus habita. Et ex his quidem unum tandem in manus venit Cl. Apoſtoli Zeni ſolertiſſimi antiquitatum, & librorum quoque rariorum venatoris. Ipſe vero pro ſuo ſtudio erga literarum augmentum illud contulit Dominico Vandellio, nunc publico Matheſeos profeſſori in gymnaſio Mutinenſi a me non ſemel laudato; qui, collata editione Lambeciana cum præcedentibus, variantes omnes lectiones collegit, atque ad me humaniſſime detulit. Heic ergo habebit lector Gretſerianum Cod. Carolini Textum, ſimulque ſuppoſitas emendationes a Lambecio congeſtas: qua ratione utramque quodammodo editionem a me exhiberi unuſquiſque intelliget. *Quæ an mutilæ minuſque exactæ editioni, cujuſmodi eſt Muratoriana iſta, conveniant, ex paucis quæ ſubjiciam, colligere erit.*

Editio Muratorii cū Var. Lect. Lambecianæ parum exacta, & mutila.

XVI. *Ac primo notari velim, Lambecium* (Comm. Bibl. Cæſ. lib. 2. pag. 322.) *antequam de ſua editione cogitaret, monuiſſe, vocabulum* memorialis, *in* memorabilis *transformatum eſſe a Tengnagelio; quam ſane admonitionem Ducangius ipſe* (Gloſs. V. Memoriales Membranæ) *inſeruerat Gloſſario mediæ & infimæ latinitatis his verbis*: In Inſcr.

Quod comprobatur teſtimoniis ejuſdem editionis.

Cod.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

Cod. Car. ms. ap. Lambec. lib.2. Comm. de Bibl. Cæſar. cap.5. quæ conſervant memoriam, & ab oblivione vindicant. *Quin etiam* memoriale *abſolutum in eamdem ſententiam adhibetur a Paulo I.* (Cod. Car. ep. 41. al. XVI.) *qui Pippinum laudibus proſecuturus, incipit:* Dum divinas Scripturarum hiſtorias in noſtro memoriali revolvimus. *Item* (Cod. Car. ep.98. al. LXXXII.) *Gentilotus legit in ms. Vindob.* Regalem memorialem. *In editione autem Codicis patens eſt literis majuſculis* MEMORIALIBUS MEMBRANIS. *At Muratorius Tengnagelii correctionem* memorabilibus *ſequitur cum Gretſero. Præterea Gretſerus (typothetæ culpa, ni fallor, decepti iteratis particulis* & jam) *prætermiſi in epiſt.* IV. *verba hæc magni momenti, unde liquet, Francorum Regum Donationes non inſtituiſſe, ſed amplificaſſe Apoſtolicæ Sedis ditionem:* & jam quia nullum augmentum nobis factum eſt: *quæ in Lambeciana editione haud deſiderantur. Attamen Muratorius Gretſerum imitatur. Nec data opera factum putes; namque eadem occurrunt epiſt.* VI. *at neque a Gretſero, neque a Muratorio omittuntur. Mitto alias Gretſeri omiſſiones* (Cod. Car. epiſt. XXXI. XLII. L. LXXVII.) *quæ apud Muratorium quoque inveniuntur; pleraſque enim nec Lambecius vidit.* Dominus *pro* Domnus *a Lambecio ſæpe reſtitutus juxta fidem Codicis, non notatur in primis ſeptem epiſtolis. Minora paſſim obvia uſque ad finem non excipio, ne Lectori faſtidium ingeram: id tamen affirmare non dubito, quod falſo pollicetur Muratorius, ſe Lambecianam editionem vulgare. Quid quod plures epiſtolas, præſertim ſextam, & nonageſimam ſeptimam, quæ ſimiles aliarum ſunt, profert mutilas variantibus lectionibus ſus deque habitis? Suas quoque animadverſiones variantibus inſeruit, de quibus opportunius dicam in notis. Unam heic non prætercam, qua ſoloecum epiſt.* LIX. *corrigens:* niſi velis, *inquit,* hunc ſolœciſmum tribuere Pontificio amanuenſi. *Quod quidem dignum admiratione eſt: nam alibi* (Ant. Ital. tom.4. diſſert.43.) *Hadriani epiſtola utitur ad ignorationem illius ævi comprobandam in ipſa Urbe. Atque hæc ſatis ſint ad demonſtrandum, rem eſſe adhuc integram de Carolino Codice, cujus nulla editio ſincera eſt.*

Lambecii hallucinatio de Cod. Carolino.

XVII. *Equidem diligentiam Lambecii dum improbari video a Gentiloto, non poſſum, quin ejuſdem Lambecii hallucinationem patefaciam de Carolino ipſo Codice: inde enim quiſque colliget, cujuſmodi Chronologiam, & Annotationes additurus erat ſuæ editioni, ſi ſuperſtes fuiſſet. In ſupra laudato Commentario Bibl. Cæſareæ* (lib. 2. pag. 221.) *ad verba tituli:* ſeu etiam de Imperio: *appoſuerat hanc notam:* nempe Orien-

Orientali, ſive Cpolitano. Sed quod dolendum eſt, epiſtolæ illæ Impp. Cpolitanorum, quarum hic fit mentio, non extant in hoc Codice. Videtur ergo totum illud corpus epiſtolarum fuiſſe diviſum in duo volumina, quorum primum, quod etiam nunc extat in Auguſtiſs. Bibliotheca Cæſarea, & illud ipſum eſt, de quo in præſens agitur, continuit epiſtolas Summorum Pontificum, alterum autem, quod longinquitate temporis periiſſe exiſtimo, comprehendit epiſtolas Impp. Cpolitanorum. *Mihi vero, quod tanti viri cum pace dixerim, nonniſi Pontificias literas in titulo indicari perſuaſum eſt; quippe quæ & de* Apoſtolica Sede, *&* de Imperio *tractant, ut opportune animadvertam in notis. Quamvis enim nonnullæ epiſtolæ ſcriptæ ſint ad Carolum Cpoli; tot numero eædem non ſunt, quæ ſeorſim referri debuerint in alium Codicem. Præterea de paucis illis luculenter conſtat. Quamobrem verba illa tituli ſpectant ad Pontifices, qui* de ſumma Sede Apoſtolica B. Petri Apoſtolorum Principis, ſeu etiam de Imperio *ſcripſere ad Principes & Reges Francorum, ut fert titulus. Non enim facile invenientur exempla præpoſitionis* de *pro* ab *uſurpatæ, quamvis & in Italia, & in Francia, multa adhuc barbaries obtineret. Ad Lambecii vero diligentiam improbatam quod attinet, ex Gentiloti recenſione palam erit, quam multas correctiones Tengnagelii adoptaverit, & quam frequenter ſuas adjecerit.*

XVIII. *Ex hucuſque allatis eſt evidens, novam hanc editionem Codicis neceſſariam omnino eſſe; tum ut Tengnagelii licentia teneatur; tum ut Lambecii labor integer inſpiciatur; tum denique ut Gentiloti ſtudium vere improbum, quo Vindobonenſis Codex qualis erat, qualiſque eſt factus a Tengnagelio deprehenditur, literariæ reipublicæ commendetur. Eam ob rem Gretſerianam & ipſe editionem adhibere conſtitui pro Textu, trium Cæſareæ Bibliothecæ Præfectorum variantes lectiones ſubjiciendo. Quandoquidem puras putas Epiſtolas edens, ut extant in Codice, quod Gentiloti ope poſſem facere, laboris nimium Lectori exhiberem, ut cujuſvis ex tribus Cl. viris operam noſceret, meritiſque laudibus Lambecium, & Gentilotum fraudarem, quod minime æquum eſt. Præterea quidquid libertatis ſibi arrogavit Gretſerus in orthographia, Tengnagelio verteretur vitio, ſi modo vitium appellari poteſt Gretſeri conſilium, quum ars Diplomatica nondum in deliciis erat. Meam hanc deliberationem probavit Em. Paſſioneus, qui multis abhinc annis editionem iſtam meditatus, at multis & variis miniſterii ſui occupationibus impeditus, tandem optimo publico mihi procurandam demandavit. Tantis*

Nova ejus editio omnino neceſſaria multis ex capitibus.

tis ego victus imperiis, & copia librorum adjutus ab eodem Em. Cardinali ex ſelectiſſima, & immenſa ejus Bibliotheca (in qua literatis omnibus Europæ huc venientibus id mirum accidit, nihil deeſſe, nihil ſuperfluere), necnon neceſſariis notitiis ab eo munitus, ac veluti manuductus per inacceſſa provinciæ hujus loca, perfeci opus, cui, qualecumque ſit, ingenii mei vires fuiſſent omnino impares. Quæ res præſertim evenit in duobus ex monumentis a me proferendis, videlicet in Codice iſto Carolino, qui aciem ducit, & in Codice Rudolphino, de quo agam ſuo loco.

Multas magnaſque utilitates afferet.

XIX. *Quantæ utilitatis futura ſit editio iſta noviſſima prædictum in modum procurata, illi judicabunt, qui non legendo tantum, ſed ſcribendo navant operam, ut ſui animi foetus poſteritati commendent. Præcipue vero elingues ii reddentur, qui adhærentes Chorographo Italiæ medii ævi Gretſerum adjeciſſe putant, quæ Diplomatibus Ludovici Pii, aliiſque aſſerendis opportuna ſunt viſa. Quumque ex Codice iſto Carolino conſtet, quæ erat Ditio S. Sedis ante Francorum Regum Donationes, quæve incrementa habuerit ex Regum eorumdem largitionibus: idcirco, PP. Maurinorum exemplo, qui Chronologice digeſſerunt Epiſtolas, quamvis non probem id eos feciſſe aliena cura; vires nervoſque omnes induſtriæ meæ intendi, ut ſingularum ſin minus ætatem certam, certum ſaltem ordinem aſſequerer, atque appoſita ſua unicuique ſynopſi, quoad fieri potuit, exacta, eas ita inſtructas magno uſui futuras, Lectori exhiberem. Muratorius, quæ ejus diligentia erat in alienis edendis partubus, conatus ſine dubio eſſet illas digerere alium in modum, quam quem prorſus inutilem ſervant in Codice. Enimvero Epiſtolam S. Zachariæ, & duas Pſeudo Papæ Conſtantini loco movit, ſuoque ordine collocavit; necnon earum ſeriem diſturbavit, inſerendo inter cujuſque Pontificis literas ſingulorum vitam ex Fr. Amalrico Augerio, & ex Frodoardo. Sed opiniones falſæ, quas literis commendarat (Scriptorum Italicorum to.* III. *pars* I. *ubi extat Codex Carolinus data opera dilata eſt ad magnæ collectionis editionem fere abſolutam) illi perſuaſerunt, e re ſua eſſe Epiſtolas illas nullo ordine, nulloque Chronologiæ præſidio, prout relatæ erant in Codicem, evulgare. Ita ſcilicet vafrum Hadrianum Pontificem, falſum promiſſorem Carolum, ſanctamque Sedem illuſam, anteponendo, ad arbitrium epiſtolas, quod vehementer adeo contendit, male animatis in Apoſtolicam Sedem, & rerum Eccleſiæ rudibus inſinuare, ac probabili ratione oſtendere potuiſſet, ut fecit.*

Præcipue diſciplinam confect. Pon-

XX. *Quod ſi alicui arrideret Vindobonenſem ipſum Codicem non modo ſingulis in Epiſtolis omnino expreſſum, ſed diſturbatum, uti eſt in Auguſta*

tiſ. judiciorum genus, & Fidei Cath. defenſ. curata a Rom. Pontif.

guſta Bibliotheca, inſpicere: quæ res cui bono per me fieret non video: nil facilius, quam confuſi illius ordinis inſtauratio. Tabulam quippe expanſam omnium oculis ſubjicio continuo poſt Præfationem, quæ priſcum novumque ordinem Epiſtolarum exhibet. Cæterum in Epiſtolari iſto Codice tria potiſſimum ſpectanda mihi ſunt viſa: unum adverſus Collectionis Canonum S. Sedis patronos ante octavi ſæculi dimidium, Sirmondi invento eam parum feliciter tuentes: alterum contra eos, qui libertatem ſummam conſecrationis Pontificum Romanorum a Gregorio III. per totum octavum ſæculum teſtatam non ſentientes in Codice Carolino, eamdemque perſeveraſſe poſt Auguſteam dignitatem inſtitutam ab Apoſtolica Sede non intelligentes, conjectando, & ratiocinando diſciplinam pervertunt, & Pii Ludovici Diploma commentitium pronunciant: tertium denique adverſus eoſdem, qui temporalia tantum cogitantes, non animadvertunt præcipuam cauſam creandi primum Patricios, deinde Imperatores, ut Fidem Catholicam, & S. Sedem ab impietate Græcorum, aliove quovis perverſorum molimine tuerentur, quæ in Epiſtolis Codicis valde perſpicua eſt; nec de Romanis Pontificibus ſanctitate conſpicuis, nec de piiſſimis Francorum Regibus, & Imperatoribus pro dignitate, verba faciunt. De ſingulis opportunius agam in monitis, quæ cujuſque Pontificis Epiſtolis præmittentur, & in Diſſertationibus monumenta cætera præeuntibus, quo lectorem remitto. Hactenus de Codice Carolino, qui exhibetur primo hujus operis volumine. Venio nunc ad monumenta cætera alterius voluminis.

§. II. S. LEONIS III. EPISTOLÆ DECEM.

s. Leonis III. epiſtolæ decem ad Carolum M. Aug.

XXI. *Carolini Codicis novem & nonaginta Epiſtolas a Romanis Pontificibus fere omnes conſcriptas ad Principes & Reges Francorum, aliæ decem conſequuntur, quas S. Pontifex Leo III. dedit ad Carolum M. quem ipſe Imperatorem creaverat. De Imperatoria eadem dignitate, tum quamdiu apud Carolingios ſtetit, tum de eadem ad Germanos auctoritate Apoſtolica tranſlata, deque non modico inter utroſque diſcrimine, conſulenda eſt Diſſertatio, quæ Leoninas haſce epiſtolas præibit. Videre ibidem erit Imperatoriam Majeſtatem Regia longe majorem, in ipſa Urbe jus exercentem, dummodo Romani Pontificis rogatus, aut conſilium accederent. Nihilo tamen ſecius novam hanc Majeſtatem a S. Pontifice excogitatam eſſe ad Orthodoxæ fidei, S. Sedis, & Romani Pontificis defenſionem, ut Patriciatum Stephanus II. excogitaverat, ex pau-*

cis his epiſtolis palam fiet. Non enim aliter Carolus Auguſtus a Leone appellatur, atque Rex Carolus ab Hadriano vocatus fuerat: adeo ut Majeſtatis tantum diſcrimen in uno eodemque patrono, ac defenſore Catholicæ Religionis, & S. Sedis perſpicuum ſit. Quandoquidem ſententia Epiſtolarum nullatenus diſcrepat ab iis tam multis, quæ in Codice Carolino extant: immo tanta eas inter convenientia eſt, ut dempta titulationis concluſioniſque neceſſaria differentia, utrobique eamdem Pontificum poteſtatem ſpiritualem, ac temporalem; utrobique patrocinium, & defenſionem Caroli comperias. Eam ſcilicet naturam, ſeu indolem, ut demonſtratum eſt, Leo III. indidit inſtitutæ huic dignitati; eamque unam agnoverant Romani, teſte libro Pontificali (ſect. 376.) *quum Carolum corona Imperiali redimitum laudibus ſeu acclamationibus proſequuti ſunt*: Tunc univerſi fideles Romani videntes tantam defenſionem, & dilectionem, quam erga ſanctam R. Eccleſiam, & ejus Vicarium habuit, una nimiter altiſona voce, Dei nutu, atque B. Petri Clavigeri regni cœlorum, exclamaverunt: Carolo piiſſimo Auguſto a Deo coronato, Magno, Pacifico Imperatori, vita, & victoria.

Corſicam juris eſſe S. Sedis ex iiſdem Epiſtolis liquet.

XXII. *Ex iiſdem epiſtolis donatio Corſicæ, quæ minus perſpicua eſt in Cod. Carolino, tam luculenter vindicatur Carolo, ut ipſe Conringius, cui acceptas eas referimus, locuples hoc teſtimonium præbeat* (ep. IV. al. VI.) *licet S. Sedi infenſiſſimus*: Hanc Inſulam a Carolo donatam eſſe Papis etiam Anaſtaſius refert in vita Hadriani. Leo Oſtienſis recenſet illam inter munera Pippini. Quum tamen Anaſtaſius in vita Stephani dona Pippini nominatim recenſens, Corſicæ non meminerit; heic quoque Leo Papa ad unius Caroli donum provocet: veriſimile eſt, Leonem illum Oſtienſem & falli, & alios fallere. Fuit autem Corſica hac ætate perpetuis deprædationibus Saracenorum expoſita, immo in illorum poteſtate: eoque non mirum eſt, hanc Leonis petitionem effectu caruiſſe. Hodie tamen Papali benignitate eam poſſidere Genuenſes creduntur. *Errat autem Conringius, ubi Leonis petitionem effectu caruiſſe putat. Nam Sergii II. tempore, qui ad Petri Sedem aſcendit anno* 844. *ſexto & trigeſimo poſt Leoninæ hujus epiſtolæ ætatem Adelbertus Marchio illam Inſulam pro S. Sede adminiſtrabat. Rem docemur ex fragmento vitæ ejuſdem Pontificis hodie typis mandato in editione Anaſtaſii per Joannem Vignolium variis ex Codicibus compacta* (tom. 3. num. XL. ſeqq.) *quale Holſtenius deſcripſerat repertum in membranis Farneſianis, dum Bibliotheca celebris Farneſiana in Ur-*

in Urbe erat. Quum vero apud me extet deſcriptio alia longe accuratior facta in civitate Parmenſi, quo Bibliotheca eadem tranſlata erat, a diligentiſſimo Præſule Franciſco Blanchinio, lectori gratum fore confido Hiſtoriæ partem huc ſpectantem e ſchedis Blanchinianis audire. Illa igitur ſic ſe habet:

Adelbertus Marchio eam regit IX. ſæcul. pro ſancta Sede.

XXIII. Hujus præfati Pontificis tempore cum iſta ſe ita agerentur, Adelvertus Comes vir ſtrenuus. hic cum eſſet Marcenſis & tutor Corſicane inſule, cognita neceſſitate reipublice, miſit epiſtolam Rome continentem. quod multitudo gentis Sarracenorum ad XI. millia properantes venirent cum navibus LXXIII. ubi ineſſent equi D. & quod ſe dicerent, Rome properare. & adcertarent liberare B. Petri Apoſtoli & Pauli theſauros Eccleſiarum, &, ſi fieri potuiſſet, ipſorum Apoſtolorum corpora intro inferrent Roma. ne de tanta ſalute noſtra gens nefandiſſima paganorum exultare potuiſſet. que miſſa eſt X. die menſis Auguſti. Quod leviter, & quaſi parvipendentes ſuſceperunt, propter mutabilem & inefficacem predictorum (*Sergii II. & Benedicti fratris ſui*) poteſtatem, quamquam & apud omnes tam inopinata res incredibile fieri poſſe arbitrabatur, tamen prudentiores Romanorum conſilio inito miſerunt Miſſos & Epiſtolas ad ſubjectas civitates & adjacentiis eorum ſimul cum epiſtolam, quam Adelvertus miſerat, ut omnes hoſtiliter feſtinantes venirent ad maritima litoralia cuſtodienda, cujus juſſa contemnentes noluerunt venire niſi perpauci ex aliquibus civitatibus, qui ſub more interrogandi venerunt. Tranſactis vero duodecim dierum ſpatio, die menſis Auguſti XXIII. fer. II. Ind. VIIII. pervenerunt ipſi nefandiſſimi Sarraceni ad littus Romanum juxta civitatem, que dicitur Hoſtia, &c. *Baronius Annalium Fuldenſium auctoritate, Pagius Metenſium & aliorum, Baſilicæ Principis Apoſtolorum vaſtationem enarrant anno* 846. *Cum iis Annaliſtis concinit Hermannus Contractus ad eumdem annum; ita ut hiſtoria iſta certa ſit, cui ſi addantur ex Farneſianis membranis adjuncta per me allata, Conringii animadverſio levis, atque erronea deprehendetur; nilque habebitur certius dominatione S. Sedis in ea inſula; necnon Romæ, & in ejus Ducatu, cujus civitates ad arma excitantur a Romanis Proceribus.*

Ditio item S. Sedis præcipue Romæ & in ejus Ducatu ex Leonis epiſtolis patet.

XXIV. *Ita ſiquidem Leo III. in epiſtola, cujus illuſtrandæ gratia hiſtoriam attuli Conringio ignotam, ſcribebat Carolo, ſe curam omnem adhibere una cum Pippino Caroli ejuſdem filio, & Italiæ Rege*, ut Litoraria noſtra, & veſtra ab infeſtatione paganorum, & inimicorum

 no-

noſtrorum tuta reddantur: *diſcrimine videlicet ſervato inter oram maritimam Romani Ducatus, quæ juris erat s. Sedis, & oram Ducatus Tuſciæ, quæ ad Carolum ſpectans, ab Italiæ Rege defendenda erat. Ea ſcilicet ab urbe Populonio, ejuſve territorio, ubi ora maritima s. Sedis deſinebat, concipienda eſt. Quod alia etiam epiſtola* (ep. 3. al. VIII.) *comprobatur, ubi ſermo fit de ſola ora s. Sedis:* A quo enim de illorum (*Saracenorum*) adventu veſtra nos exhortavit ſerenitas, ſemper poſtera, & litoraria noſtra ordinata habuimus, & habemus cuſtodias. *Quæ mirum in modum reſpondent facto Procerum Romanorum Sergii II. ævo. Nam ſubjectas Civitates convocarunt*, ut omnes hoſtiliter feſtinantes venirent ad maritima litoralia cuſtodienda. *Nec de antiqua ſolum ditione s. Sedis, citra donationes Francorum Regum, Leoninæ epiſtolæ agunt cum Carolo Imperatore, ſine ulla diſcrepantia cum Codicis Carolini Epiſtolis ad Carolum tunc Regem datis; verum etiam de reliquis ditionibus Pippini & Caroli largitate perpetuo donatis Apoſtolorum Principi, ac pro eo Romanis Pontificibus, valde dilucidus ſermo eſt* (ep. V.). *At tum de hac, tum de majoris momenti rebus plenius & opportunius in Diſſertatione I.*

§. III. DE DIPLOMATE LUDOVICI PII.

Diploma Ludov. pii perperam creditum nova Donatio facta s. Sedi.

XXV. *Tertio loco ſequitur Epiſtolaris hiſtoriæ prædictæ anacephaleoſis, Diploma videlicet Ludovici pii datum ſeptimo & octogeſimo anno poſt Apoſtolicæ dominationis initia. In eo ſcilicet tituli omnes ejuſdem dominationis, & omnia jura s. Sedis adeo luculenter deſignantur; ut valde mirandum ſit, viros eruditos ingenium ejus minime aſſequutos eſſe. Quid, quod Baluzio, Mabillonio, Leblanco interpolatum eſt viſum? Nonne & commentitium æque ac donationem Conſtantini Pagius & Muratorius cum Goldaſto & Molinæo audacter pronunciant? Horum vero tam præceps, tamque audax ſententia in cauſa eſt, cur Diploma toties evulgatum, per me iterum in lucem prodeat. Neque id quidem, ut ex vetuſto aliquo Codice majorem illi fidem conciliem, quod certe poſſem: præ manibus enim habeo præſtantiſſimum Cod. in pergamena, cujus ſcriptor ſe ipſe prodit in ſummo primæ paginæ:* Incipiunt geſta pauperis Scholaris Albini. *Suam quoque conditionem indicat in brevi eorumdem geſtorum enarratione:* emulus & adjutor Riccardo Urbevetano longo tempore poſt Epiſcopo, pauperrimo tunc, & uterino, eodem patre, germano. *De quo apud Ughellum* (It. Sac. tom. I. pag. 1468.) *monu-*

monumenta Cœnobii Saxi vivi: Richardus patria non cognomento Cajetanus eodem die s. Benedicti, quo Anteceſſor obierat, biennio tranſacto Urbevetanæ Eccleſiæ eſt adſcitus anno 1177. *Ætatem etiam ſcripti Codicis in fine enarrationis prædictæ deſignat*: Cum autem factus ſum vir, meritis peccatorum vocatus ſum ad Rom. Eccl. & ex tunc ſollicitus fui quando & ubi potui, in hoc eodem faſciculo annectere quæ cognoveram vel inveniebam juris eſſe beati Petri per libros Antiquitatum, vel ea, quæ per me ipſum audivi & vidi a tempore Lucii III. qui me indignum diaconum ordinavit anno II. & ſacerdotem quarto anno ſui pontificatus. (1184.) *Quumque Auctor annis aliquot præceſſerit Cencium Camerarium, iiſdemque ex fontibus monumenta vetera hauſerit cum ſumma fide, ut maxima eorum convenientia cum Autographis, atque exemplis in Hadriani mole ſervatis oſtendit; hinc eſt, quod diploma iſtud cum duobus ſequentibus in nova hac editione antiquitatis pretium præſeferunt. Meum vero conſilium alio tendit: hallucinationem ſiquidem aperire deliberavi tum eorum, qui falſi aut interpolationis arguere auſi ſunt Diploma iſtud, a quo alia pendent; tum præcipue illorum, qui neutrum vitium in Ludoviciano Diplomate reperiri fatentur; ſed novum donationis monumentum eſſe contendunt. Idcirco lectionem ejus variare non dubitant, ut vetus monumentum in ſuam opinionem trahant, quod nefas eſt, vixque in eo ferendum, qui artem diplomaticam a primo limine ſalutaverit. Nam Ludovicus ne ulnam quidem terræ donavit s. Sedi, ſed illius jura omnia, & præcedentes Donationes, ita efflagitantibus duobus Pontificibus Stephano IV. primum, deinde s. Paſchali I. confirmavit.*

Eſt enim confirmatio omnium jurium s. Sedis.

XXVI. *Et vero ab anno minimum 728. Romæ, Ducatuſque ejus populi deficientes ab impiis Græcis, ſanctamque remp. conſtituentes Romano Pontifici etiam in temporalibus ſubeſſe cœperant. Quamobrem anno 817. s. Paſchalis I. ut ſui prædeceſſores Gregorii duo, II. & III. s. Zacharias, Stephanus II. s. Paulus I. Stephanus III. s. Hadrianus, s. Leo III. & Stephanus IV., reipublicæ illi præerat, qualicumque Principatus genere uteretur. Idem vero Paſchalis, ſeu potius deceſſor ejus Stephanus IV. inconſtantiam Romanorum non ſemel conſpicatus, ut validius præeſſet, ſuum Principatum, quod ſuis prædeceſſoribus in mentem non venerat, Imperiali auctoritate muniri deſideravit. Quamobrem Ludovicus confirmat* Domino Paſchali Summo Pontifici, & univerſali pape, & ſucceſſoribus ejus in perpetuum, ſicut a prædeceſſoribus veſtris uſque nunc, in veſtra poteſtate, & ditione tenuiſtis,

Digitized by Google

ſtis, & diſpoſuiſtis, Civitatem Romanam cum Ducatu ſuo. *Deinde enumerat ſingulas civitates Ducatus citra ullam ex contentis in Donationibus, quas ſeorſim confirmat. His vero quid clarius? E contrario quid inſulſius dici aut cogitari poterat audaci eorum emendatione, qui legendum jubent* prædeceſſoribus noſtris *contra fidem omnium Codicum? Certo enim conſtat, Pippinum nonniſi Exarchatum, & Pentapolim conceſſiſſe: Carolus autem, quamvis non conſtaret de ſingulis provinciis & civitatibus, quas donavit, prædeceſſor noſter, non prædeceſſores noſtri nuncupatus eſſet. Quid? quod infra Ludovicus confirmat* patrimonia ad poteſtatem, & ditionem veſtram pertinentia, ſicut eſt patrimonium Beneventanum & Salernitanum, & patrimonium Calabrie inferioris, & ſuperioris, & Patrimonium Neapolitanum, & ubicumque in partibus regni atque imperii a Deo nobis commiſſi patrimonia veſtra eſſe noſcuntur? *At Patrimonia Imperatores Græci, Patricii, aliique obtulerunt s. Sedi. Itaque velint nolint, Ludovicianum Diploma non aliud eſſe, quam confirmationem omnium Jurium s. Sedis, fateantur neceſſe eſt.*

Præcipue Siciliam, ſeu patrim. Siculum.

XXVII. *Una donatio Siciliæ, ut nil prætermittam eorum, quæ objici poſſent, inſerta Donationi Caroli Magni, obſcuri neſcio quid habere videtur. In Corſica enim, & in finitima hujus inſulæ Sardinia jus habuiſſe Carolum, & s. Sedi utramque conceſſiſſe, fines regnorum inter filios conſtituti ab eodem Carolo, perſpicue monſtrant. Quod præſertim de Corſica ex Epiſtolis s. Leonis III. conſtat liquido. At de Sicilia id tantum ſuppetit, quod Ludovicus patrimonia confirmans univerſa, Siculam dumtaxat ſilentio præterit. Quum cæteroqui compertum atque exploratum ſit, tria illa Talenta auri cum dimidio, quæ Oriens pendebat Eccleſiæ Romanæ, verſa eſſe a Græcis in duo magna Patrimonia Calabritanum, & Siculum, quæ ab Iconomachis memorantur invaſa. Quamobrem Ludovicus Calabritanum, quod æque ac Siculum in poteſtate Græcorum erat, confirmans ſuo Diplomate, Siculum vero ſilens, ſatis lucis affert ad diſſipandas Carolinæ Donationis tenebras. Huc accedit, quod quum ea inſula pulſis Græcis in manus Saracenorum pervenerit, eoque in ſtatu perſiſteret tum anno 962. quum Otto Magnus edidit ſuum Diploma, tum anno 1014. quum s. Henricus novo Diplomate eam Inſulam s. Sedi aſſeruit, uterque Imperator, appoſita conditione Siculum patrimonium confirmavit*: Patrimonium Siciliæ, ſi Deus illud noſtris tradiderit manibus. *Itaque aut Sicilia aut Siciliæ patrim. vocetur, jus antiquum s. Sedis erat in Inſula, nec ullum uſquam monumen-*

numentum reperietur Ludoviciano huic Diplomati aliiſque poſterioribus objiciendum, ut Caroli donatio vertatur in dubium. E contrario Diplomati non parum lucis accedit ab hiſtoria. Conſulatur Diſſertatio præmiſſa Epiſtolis Leonis III. (num. 12. ſeq.)

§. IV. DE DIPLOMATE OTTONIS I.

XXVIII. *Primi ex Imperatoribus Germaniæ Ottonis I. Diploma exhibetur quarto loco. Servatur ejus autographum in Tabulario molis Hadrianæ (ubi etiam extat unum ex multis exemplis authenticis, quæ Innocentius IV. anno* 1245. *fieri confirmarique voluit in Concilio Lugdunenſi* II.) *Inde profectæ editiones omnes, quarum exactiſſimam videre eſt apud Em. Antonellum tunc ejus Tabularii Præfectum* (Dom. della S. Sede &c. par.7. p.201.). *Id ſingulare habet Diploma, quod licet a Ludoviciano diſtet annis* 145. *eſt enim datum* 962. *quum peſſimo in ſtatu res Eccleſiæ, & Italiæ erant; jura tamen S. Sedis parvo, ac neceſſario diſcrimine in eodem confirmantur, ut in Ludoviciano. Idque eſt argumentum evidens, nullam acceſſionem eſſe factam Eccleſiaſticæ Ditioni a Succeſſoribus Caroli M. at ſingulos Ludovici exemplum ſequutos confirmaſſe varios dominationis titulos, qui in ejuſdem Ludovici Diplomate continentur. Ottonis enim Diploma, quatenus adoleſcentis Pontificis, & infeliciſſimi ejus ævi Scriniariorum imperitia ferebat, ad Eccleſiæ dominium quod attinet, Ludoviciani fere exemplum eſt. Quum autem in Archivo extarent Documenta authentica Donationum, quæ Ludovici tempore adhibita fuerant non ſine diſcretione & ſelectu; eadem Ottoniano Diplomati inveniuntur inſerta: ſine ulla dubitatione ut Ottoni exhiberetur confirmandum Diploma uberius ad majorem S. Sedis utilitatem: at ſuperflua nonnulla, quandoque etiam pugnantia inveniuntur, quæ nihilominus Diplomatis ſummam, ſi ſerio animadvertantur, non variant. Capita ſingula invenientur diſcuſſa in Diſſertatione III.* Diplomatis Ottoniani diſcrimen cũ Ludoviciano.

XXIX. *Heic minime prætereundum reor, quod Joannes VIII. in Concilio Romano an.* 877. *apud Labbeum* (Conc. to. IX. p. 295.) *ſummis effert laudibus Carolum M. quia non ſolum reſtituit Apoſtolicæ Sedi Civitates ab aliis ablatas; ſed* ex Regni quoque ſui parte alias non modicas *contulit. E contrario laudans Ludovicum pium, non civitates & loca ab eo donata commemorat; ſed paternam liberalitatem confirmaſſe ait, atque* uberioribus beneficiis, & dapſilibus beneficentiis *S. Sedem proſequu-* Aliud inter utrumq; diſcrimen ex Donatione Ottonis.

ſequutum eſſe. Hæc ſiquidem adjiciunt fidem Diplomati Ottonis, in quo ne nomen quidem Ludovici occurrit, quamquam alicubi nominandus fuiße videatur, ut in Diſſertatione planum erit. Multo minus Donatio ejus ulla vel promiſſa, vel ſpontanea indicatur. Qua in re Ottonis Diploma a Ludoviciano diſcrepat; namque Otto Caroli M. exemplum ſequutus, unde & ipſi Magni cognomentum acceſſit, & alienas donationes confirmavit, & proprio ex Regno ſuo, nempe ex Ducatu Spoleti, ſeptem Civitates pleno jure poſſidendas, ut omnes reliquas, S. Sedi largitus fuit: De proprio, *inquit*, noſtro Regno Civitates & oppida cum Piſcariis ſuis, ideſt Reatem, Amiternum, Furconem, Nurſiam, Balvam, & Marſim, & alibi civitatem Interamnem: *Umbriæ ſcilicet Civitatem ultimam, quæ Romano Ducatui finitima erat, a Narnia non longe diſſita.*

Præſertim vero diſcrepant in diſcipl. conſecr. Pontif.

XXX. *Cum prædictis autem comparari non poteſt diſcrimen illud maximum diſciplinæ in Conſecratione Pontificum. Nam plena ea libertas, qua uſi ſunt Clerus populuſque Romanus a Gregorii III. tempore, ſub Sergio II. jam deſierat: nec ſine Imperatoris confirmatione, Miſſis ejuſdem præſentibus, conſecrabatur Electus Pontifex. Et quamquam ea diſciplina aliquandiu abolita fuerit; neceſſario reſumi eam oportuit auctoritate Apoſtolica. Nam anno* 827. *Eugenii II. & Lotharii Imperatoris Conſtitutione, Canonicæ electionis ritu, abuſibus qui in illum irrepſerant ſublatis, confirmato, nulla conſecrationis mentio habita fuit. Hanc vero poſtmodum Sergius II. Imperiali confirmationi obnoxiam eſſe voluit: quare eodem Lothario ac filio ejus Ludovico Auguſtis, Decretum Electionis priſco more ad Aulam Imperialem mitti conſuevit, nec Pontifex conſecrabatur, niſi ab Imperatore confirmatus, & coram ejus Miſſis. Id quidem jugum S. Sedes poſt Ludovici mortem excuſſit; ita ut novem Joannis VIII. ſucceſſores libere conſecratos certum & exploratum ſit. At neceſſitas rerum tulit, ut in Concilio Romano, quod eſt celebratum ab Joanne IX. anno* 898. *al.*904. (*Labbe* Conc. tom. IX. pag. 502.) *S. Sedes iterum jugum ſubiret ultro, quod jure ſemper averſata erat: tametſi executioni mandatum non conſtet, dum Tuſculani Comites rerum potientes, deinde Ottones electionem ipſam per ſummum nefas ſibi arrogarunt. Verumtamen antequam Otto I. electioni ſe immiſceret, ipſo in actu coronationis ſuæ veluti æquam rectamque legem ſuo Diplomate amplexus eſt novam illam ſubjectionem S. Sedis Imperatoriæ poteſtati:* Salva, *inquit*, in omnibus poteſtate noſtra, & filii noſtri, poſterorumque noſtrorum, ſecundum quod in Pacto, & conſtitutione, ac promiſſio-

miſſionis firmitate Eugenii Pontificis, ſucceſſorumque illius continetur, ut omnis Clerus . . . Et ut ille, qui ad hoc ſanctum, & Apoſtolicum regimen eligitur, nemine conſentiente conſecratus fiat Pontifex, priuſquam talem in præſentia Miſſorum noſtrorum &c. *Conferatur diſciplina iſta cum Ludoviciana: palam fiet, quam temere confictum dicatur utrumque Diploma per ſæc.* XI.

§. V. DE DIPLOMATE S. HENRICI.

Diploma s. Henrici, ejuſque integritas.

XXXI. *Quemadmodum nulla inter Ludovicum & Ottonem proferuntur Diplomata, quia ſcilicet nihil novi præſeferebant; ita inter Ottonem & Henricum neque Ottonis II. nec III. Diplomata ullo habentur in numero. Ottonis enim II. aliud non extare videtur, quam paternum, quod utriuſque nomine factum, rite perlectum fuerit anno 967. quum Imperiale diadema ſuſcepit a Joanne XIII., patre ſuperſtite: Non ſecus eſſe de Ottone III. quum coronatus a Gregorio V. affine & ad Pontificatum ab ſe promoto* Advocatus Eccleſiæ s.Petri *eſt effectus, ut ait Ditmarus* (lib.4.), *perſuadent Diplomata, quæ idem dedit Romæ. Nullum quippe jus in Urbe adeptus eſſet, niſi ſuſcepiſſet Imperatoriam coronam, cui præ aliis ritibus lectio Diplomatis adnexa erat: ut ſuis locis planum fiet in Diſſertationibus. Non ita de s. Henrici Diplomate, quod ſententia nimis præcipiti Chorographus Italiæ medii ævi* (Scr. Ital. to.x.n.99.) *flocci habendum vellet: quaſi* charta Ottonis fuerit bona ſanctaque credulitate recepta, & firmata a piiſſimo Henrico. *Nam Diploma ipſum injuriam repellit. Quandoquidem veteri S. Sedis ditione confirmata, de Donationibus ſic loquitur:* Quæ piæ rec. Donnus Pipinus, & Donnus Carolus, & Donnus Ludovicus, & Otto, & itidem Otto filius ejus, prædeceſſores videlicet noſtri, B. Petro . . . contulerunt. *Serio autem animadverti oportet,* Ludovicum *non taceri, ut imprudenter factum fuit ab Ottone: ſileri autem* Excell. Imperatores, *quia nec Pippinus, nec Otto filius Ottonis I. tali honore dignabantur, quæ res in Ottoniano Diplomate attenta non fuit, adeoque Pippino Imperatoris nomen tributum invenitur patenti mendacio. Infra vero aut conjunctim memorentur, citra nomen Pippini, aut Caroli tantum mentio fiat, Auguſtus titulus numquam omittitur. Quod non eſt chartam Ottonis* bona ſanctaque credulitate *recipere & firmare; at vitioſam emendare, ac ſucceſſores omnes admonere, undenam ſumendum initium ſit confirmationis jurium omnium Apoſtolicæ Sedis.*

Qua cum duobus præcedentibus convenit, qua diſſentit ab utroque.

XXXII. *At enimvero nil magis ſolemne Auguſtis Henrici ſucceſſoribus, quam confirmatio jurium S. Sedis* a temporibus Ludovici: *qua ſuper re videnda Diſſertatio* IV. *quæ huic Diplomati præmittitur. Quamobrem providentia potius Henrici, ſeu Benedicti VIII. laudanda eſt, qui cum ætate, licet parum feliciori, Catholicæ Eccleſiæ præeſſet, Joannis XII. imprudentiamne, an inſcitiam? non imitatus, Ludovici nomen luculenter expreſſit, ſeu exprimi curavit ab Henrico. Ottoniano quidem Diplomati, ut iſtud Ludoviciano, quam ſimillimum eſt Diploma Henrici, quæ ditiones & jura omnia S. Sedis confirmat: itemque una cum Ottone diſciplinam conſecrationis Pontificis longe aliam ab expoſita in Diplomate Ludovici nobis exhibet: eadem quippe obtinebat ſub utroque Auguſto. At veniens ad donationem propriam, diſtincte adeo de iis, quæ trans alpes concedit, ac de iis, quæ in Spoletano Ducatu, verba facit; necnon quæ donationis titulo, quæve commutationis offert, tam perſpicue ſecernit; ut* bonæ ſanctæque credulitatis *notam omnino abjiciat. Ea propter Nicolaus III. quum a Rudolpho confirmari voluit ditiones, & jura S. Sedis poſt infeliciſſima invaſionum tempora, non unum ex tribus Diplomatibus, utquumque ſimillimis, ſed ſingula a Conrado Rudolphi oratore diligenter exſcripta ex Archivo Romanæ Eccleſiæ ad eum tranſmiſit, ut videre eſt apud Raynaldum* (an. 1278. n. 58. ſeqq.). *Idcirco & ego religioni duxi ſingula lectoris oculis non ſubjicere ex laudato præſtantiſſimo Cod. Albiniano diligenter collata cum Ludoviciano exemplo authentico, & cum Autographis Ottonis & Henrici ſervatis in Apoſtol. Archivo molis Hadrianæ, adverſus nuperam ſcribendi licentiam de eorum ſingulis.*

§. VI. DE CHARTULA COMITISSÆ MATHILDÆ.

Donatio Comitiſſæ Mathildis minus accurate tractata.

XXXIII. *Poſt Henrici Diploma locum ſibi vindicat Donatio celebris Mathildis, de qua minus accurate actum video ab Scriptoribus tam antiquis, quam recentibus. Bona enim propria Magnæ Comitiſſæ pars conſtituunt loco non ſuo, ita ut poſſideri hodieque videantur ab Apoſtolica Sede, quo nihil falſius; pars ad aliquot prædia coarctant, adeoque B. Petrum Bonorum omnium hæredem inſtitutum inferioris conditionis faciunt, quam Monaſteria, & Eccleſias, in quas Princeps illa piiſſima ſuas largitiones effudit. Hac donatione nil magis celebre monumentis omnibus Pontificum, Auguſtorum, Regum, & aliorum per annos circiter biſcentum ab ſæculo* XI. *exeunte ad initia quartidecimi. Quum autem* Terra, Domus, Allodium, Podere, Comitatus, *Donatio ejuſmodi appelletur; hinc aliæ aliorum opiniones: opiniones autem? Immo*

vero

vero hallucinatio aliorum alia profecta eſt. Quamobrem de iſta quam de præcedentibus Donationibus diſſerere uberius oportuit, non modica hiſtoriæ parte explorata ante Mathildicam largitatem, nec minori poſtquam S. Sede Avenione degente Donationis nomen ipſum obſolevit. Id equidem feci volens ac lubens; nam tempora ſpiſſis tenebris obvoluta percurrens, doctiſſimorum hominum veſtigia offendi a recto tramite aberrantium, quæ res mirum, quantam mihi alacritatem addiderit, & quodammodo impulerit, ut viam pergerem, qua non pauci alii inſtituerunt iter, at falſis opinionibus abrepti per devia, quem ſibi propoſuerant finem, non ſunt aſſequuti.

Id patet ex hiſtoria eorum temporũ diligenter explorata.

XXXIV. *Id præcipue animadverti, quod s. Henrici ſucceſſores duo Conradus Salicus, & Henricus II. ubi Auguſteam dignitatem coronatione per manus Pontificis ſunt adepti, neque Ottonis, neque Henrici liberalitatem ſunt imitati; ſed priſcis S. Sedis juribus confirmatis, novi nihil de ſuo addiderunt. Cæteri autem Auguſti, ſi Lotharium II. excipias, Imperialem coronam aſſequuturi, ampliſſimis pollicitationibus, ac ſacramentis validiſſimis jura eadem confirmarunt; at continuo perjuri omnia invaſionibus miſcuerunt. Neque ante Rudolphum Regem Romanorum electum anno 1273. Apoſtolica Sedes rediit ad primæva jura. Quapropter a temporibus Henrici IV. Germaniæ Regis per duo fere ſæcula implicatiſſima omnia jura, incertique locorum domini apud Scriptores occurrunt. Intra hanc annorum periodum vices Bonorum Mathildis (acquiſitio eorum altius repetenda) ante, & poſt donationem S. Sedi factam exploravi. Neque alios ex tot Pontificibus reperi, niſi Honorium, & Innocentium II. qui Donationis poſſeſſionem integram, quatuor Civitatibus exceptis Parma, Rhegio, Mutina, & Mantua, inierint, quorum uterque de eadem alius alium inveſtivit. Cæteri, ac præ iis Innocentius III. vix partem ejus aliquam aut recuperarunt, aut poſſeſſam ab aliis per inveſtituræ publica inſtrumenta S. Sedi vindicarunt. In chartis poſtea decantata ea Donatio, ac demum mota loco, ipſaque in veteri ditione S. Sedis a Scriptoribus non ſatis eruditis, aut miſerandum in modum ſolertibus conſtituta, intercidit. Romanis ſiquidem Pontificibus major ſollicitudo ſupervenit ab Auguſtis invaſoribus ob Siciliæ jura, quæ gravioris momenti erant. Hæc poſtliminio ad S. Sedem redierant Nortmannorum virtute; nec tantum laborare oportuit Pontifices, ut S. Sedi aſſererent; ſed etiam ut ab Imperio Germanico disjuncta eadem eſſe, publicis Auguſtorum tabulis declarari obtinerent. Quod demum eſt factum a Friderico II. & ab Imperii*

 Prin-

Principibus . Hiſtoriæ hujus tam variæ , tamque ad rem noſtram neceſſariæ ſumma ſaltem capita in Diſſertatione V. *invenientur .*

Parma & aliæ Civitates juris olim Langobardici .

XXXV. *Parmæ præſertim , & Placentiæ jura antiqua S. Sedi aſſeruntur contra eorum opinionem , qui perperam in Exarchatu eas Civitates conſtituunt . At enimvero cuinam perſuaſum erit , Mutinam , Rhegium , Parmam , Placentiam , & Bobium in antiquo Exarchatu olim comprehenſas , Pippini tempore , quum Regni Langobardorum pars magna erant , Exarchorum juris fuiſſe ? Quum præterea & Pippinus & Carolus donati ab ſe Exarchatus Civitates ſingillatim enumerent , neque ultra territorium Bononienſe Donationem protendant . Una civitas Bobium in Codice Carolino* (ep. 51. 54. al. LIV. LI.) *memoratur , inter dono datas a Francorum Regibus . At ſerio animadvertatur , ſemel & iterum recenſeri poſt Ceſenam . Apud Anaſtaſium quoque* (ſect. 252.) *Fulradus Abbas & Conſiliarius Pippini Regis Claves & obſides uniuſcujuſque Civitatis accipiens adiiſſe traditur* Caſtellum s. Marini , Vobio , Orbino . *Quid ? Abbas ille poſſeſſione inita* Caſtri s. Marini , *biſcentum circiter paſſuum millibus diſſitum Inſubriæ oppidum perniciſſime advolarit , indeque Urbinum pari velocitate reverſus erit ? Nonne Sarſinæ , aut oppido ei finitimo id nomen fuit ? Præterquamquod Bobiumne una Civitas (ſi modo id oppidum Cottiarum Alpium erat Civitas , quæ non habuit Epiſcopum , niſi Benedicti VIII. & Henrici Aug. temporibus) recenſeatur , celebrioribus reliquis prætermiſſis ? Nominantur eæ ſiquidem & apud Anaſtaſium , & in diviſione Regnorum Caroli M. at Regno Italiæ utrobique aſſeruntur . In Parmam igitur & Placentiam jura S. Sedis non tam alte repetenda ſunt , hiſtoria omni reclamante ; ſed jus antiquius in Parmam a Donatione Mathildis ad ſummum peti poſſet : in Placentiam vero ab initiis ſæculi* XIV. *quum S. Sedes morabatur in Provincia , qua occaſione Parma etiam Civitas parere coepit Romano Pontifici .*

Æmilia provincia Reip. ſeu Eccleſiaſtica pro Exarchatu perperam accipitur.

XXXVI. *Opinionem hanc , ſine ulla dubitatione falſam , inde natam eſſe video , quod Æmiliæ provinciæ , ratione habita Romanæ Reipub. tempore , aut etiam juxta Provinciale Eccleſiaſticum , quum Ravennæ Archiepiſcopo ſuffraganei erant Epiſcopi omnes Æmiliæ & Flaminiæ (quæ duæ Provinciæ olim uno Æmiliæ nomine appellatæ inveniuntur) nullum diſcrimen temporum eſt ſervatum . Nam Gregorii quoque ævo annis amplius* 150. *ante donationem Pippini , quum Æmiliæ pars Langobardis , pars Græcis parebat , idem Pontifex privilegia confirmans Mariniano , apud Ughellum* (Ital. Sac. tom. 2. pag. 339.) *ea inter* , Confirmamus , *inquit ,*

inquit, Epiſcopatuum totius Æmiliæ provinciæ Civitatum omnium Deo amabilium Epiſcoporum creationes, & conſecrationes, ideſt Saſſinatis, Cæſinatis, Foripopuli, Forilivii, Faventiæ, Foricornelii, Bononiæ, Mutinæ, Regii, Parmæ, Placentiæ, Brixilli, Vicohabentiæ, Hadrienſis, Comaclenſis, Ficoclenſis. *Et, quod etiam majus, anno* 1125. *Henrici V. invaſoris Donationis Mathildicæ emortuali, Honorius II. qui poſtea ejuſdem Donationis poſſeſſionem iniit, antiquum Privilegium inſtaurat Archiepiſcopo Ravennati Gualterio, quod ſcilicet ejus prædeceſſores ob ſuperbiam amiſerant* (Id. ibi p. 365.), *utiturque conceptis his verbis*: Per præſentis Privilegii paginam confirmamus Epiſcopatus videlicet Æmiliæ provinciæ, ideſt Parmæ, Placentiæ, Regii, Mutinæ, Bononiæ, Ferrariæ, Adriæ, Comacli, Imolæ, Faventiæ, Forolivii, Foropompilii, Cæſenæ, Ficoclæ. *Quid vero? continuo ſubdit*: Præterea confirmamus vobis Exarchatum Ravennæ, qui Romanæ Eccleſiæ juris eſt. *Et paulo infra*: Pompoſiani quoque Monaſterii curam perſonæ religionis tuæ, ſalvo Eccleſiæ noſtræ jure, committimus. *Hinc patet, Honorium Gregorii M. exemplo Eccleſiaſticæ antiquæ Provinciæ rationem habuiſſe, dum Epiſcopos totius Æmiliæ ſubjecit Archiepiſcopo; ab eadem vero ſecreviſſe provinciam civilem S. Sedi ſubditam, nempe Exarchatum, quem & Flaminiam, & Romandiolam variis temporibus appellatum in veterum monumentis liquet.*

Exarchatus donatus s. Sedi Bononienſe territor. non excedebat.

XXXVII. *Quod autem rem magis comprobat, idem Honorius paulo poſt Bonorum Mathildis poſſeſſione inita, de iiſdem Albertum Ducem inveſtivit. Bona vero illa conſtituta erant in ea Æmiliæ parte, quæ Langobardis obtemperabat, pertinuitque iis exactis ad Italiæ Regnum, quod & Langobardorum dici conſuevit, retento priſco nomine. Itaque Æmiliæ pars illa, quam Langobardi ſtatimatque in Italiam venerunt, Regno ſuo adjecere, & aliquandiu amiſſam ſibi iterum aſſeruerunt, ſecernenda eſt ab Exarchatu, quem Aiſtulphus anno* 752. *ſuam in poteſtatem redegit, extremo Exarchorum Eutychio ejecto. Hic ſiquidem eſt Exarchatus a Rege Francorum Pippino poſt biennium donatus S. Sedi, & ab ejus filio Carolo poſtea confirmatus, qui Æmilia dicitur ab Hadriano* (Cod. Car. ep 51. 52. 54. al. LIV. LII. LI.), *Ravennatibus quoque Æmiliæ populorum titulum tribuente, hiſque viciſſim Ravennatum: neque ultra Bononienſe Territorium protendi poteſt, repugnante hiſtoria omni, ac præcipue Carolini Codicis epiſtolis, quibus integra debetur fides. Num Hadriani exemplo Stephanus IV. Ravennæ ipſi Æmiliæ*

Digitized by Google

liæ nomen indiderit, *an finitima alia civitas ſic diceretur* (*nam* trino urbs ipſa vocabulo, *ut ait Jornandes* (de reb. Get. cap. 19.) *antiquitus etiam gloriabatur*, Ravenna, Claſſis, Cæſarea : *ampla quippe erat*, *& tripertito diviſa*) *nullo ex veteri monumento diſcimus*. *Certe Ludovicus pius in ſuo Diplomate an. 817. ac deinde omnes Auguſti*, *Reges*, *& Principes ſuis Diplomatibus recenſentes Civitates ſingulas Exarchatus*, *Æmiliam Ravennæ adjungunt* : *ac de Civitate*, *non de provincia rem eſſe*, *enumerationem ipſam ſequentia verba palam faciunt* : cum omnibus finibus, territoriis, atque inſulis in terra marique ad ſupradictas civitates pertinentibus. *Omnia explicatiora erunt in Diſſertatione* v.

Falſæ multorũ opinιones de Donatione Mathildis.

XXXVIII. *Verum ne aliquibus fortaſſe videar de aliis ditionibus S. Sedis diſſeruiſſe inutiliter*, *ac temere*; *noſſe illos oportet*, *Mathildicam donationem loco motam*, *ut principio ajebam*, *non aliter ad ſuam veram ſedem revocari potuiſſe*. *At enim Florentinius*, *aliique decepti*, *Ducatus Romani Tranſtiberini*, *ſeu Tuſciæ Romanæ majorem partem*, *& Tuſciam Langobardicam*, *quibus* Patrimonio *nomen eſt inditum*, *Mathildis Donationem eſſe pro certo habent*. *Alii Trithemium*, *& Crantzium ſequentes Marchiam Anconitanam eſſe putant*. *Nec deſunt*, *qui Spoletano Ducatui eam Donationem appingunt*. *Alii denique Tuſciam Regalem*, *quæ tempore Mathildis Marchia Tuſciæ vocabatur*, *& Ferrariam pro ejuſmodi donatione interpretantur*. *Nemo autem ex Scriptoribus nuperis antiquorum veſtigiis inſiſtens Comitiſſæ donationem contineri omnem in Æmiliæ parte a Langobardis primum invaſa deprehendit*. *Quamobrem neceſſarium duxi Ducatum Romanum Tranſtiberim Ditioni antiquiori S. Sedis reſtituere*, *& Tuſciam Langobardicam Donationi Caroli Magni* : *perinde oſtendere*, *Marchiam Anconitanam*, *quæ magna ex parte erat Pentapolis Maritima*, *Pippino referri acceptam oportere*. *Spoletanum vero Ducatum primo S. Sedi oblatum a Carolo M. qui ſupremum jus ibidem retinuit*; *deinde ejus partem ſummo jure utendam S. Sedi conceſſam ab Ottone*; *partemque aliam dono*, *aliam in concambium a S. Henrico traditam Benedicto VIII. & ſucceſſoribus in perpetuum*, *demonſtrandum fuit nullatenus ad donationem Mathildicam pertinere*. *Denique Marchiam Tuſciæ beneficio Imperatorum genitori Mathildis traditam*, *& Ferrariam beneficio Pontificum ab eadem retentam*, *ea ſine herede excedente*, *ad ſuos utramque dominos jure eſſe reverſas*, *oſtendere neceſſe fuit*. *Harum autem opinionum falſitate detecta*, *donationi Mathildicæ ſedes certa majori ex parte citra Eridanum vindi-*

vindicanda fuit in Diœceſibus Mantuana , Regienſi , Mutinenſi , ac Parmenſi , Scriptorum veterum , ac documentorum teſtimoniis , quæ vocari non poſſint in dubium .

§. VII. DE CODICE RUDOLPHINO.

Codex Rudolphinus eruditis ignotus.

XXXIX. *Septimum non tenuis pretii monumentum eſt Codex Rudolphinus ineditus . Hic epiſtolas 126. continet , ex quibus ſi novemdecim alienas detrahas , ſeptem & nonaginta a Rudolpho Rege Romanorum conſcriptæ remanent , totidem fere numero , quot Codex Carolinus comprehendit : hoc tamen diſcrimine inter utrumque , quod huic nomen fecit collector Carolus M. at Rudolphini nomen ab Auctore ipſo acceſſit Codici , qui per me in lucem nunc primum prodit . Eruditis adhuc fuiſſe ignotum colligitur ex narratis ab Joanne Vvillelmo Goebelio in notis ad Conringium* (to. 1. de finibus Imp. Germ. p. 305.) *ubi de Aventino loquitur , apud quem Rudolphi epiſtolarum mentio eſt :* Dubium tamen valde eſt , *inquit* , an Aventinus de iis Diplomatibus , quorum exemplaria a Rom. Sedis patronis producta ſunt , loquatur . In Archivo autem Imperatoris Diplomata illa latitare ex Lambecii Diario ſacri itineris Cellenſis Imp. Leopoldi ſibi perſuaſum habent . Verum Lambecius tantum tradit , in Catalogo quodam documentorum a Seyfrido Abbate Zvveytalenſi confecto, & Diplomatum Rudolphi I. mentionem injici : ſed de tenore illorum nihil ibi dicitur : quumque nec ipſe Abbas in dedicatione genealogiæ domus Auſtriacæ memoret , quid 120. Epiſtolæ Rudolphi , quas ſe vidiſſe affirmat , continuerint ..... Alterius quidem adhuc Codicis idem Seyfridus mentionem facit , ibique ſe Principum Imperii Rudolphinæ donationis confirmationem inveniſſe ait : ſed nil additum , an authenticorum documentorum Codex fuerit . Neque Lambecius , quamcumque etiam impenderit diligentiam, nihil Codicum , qui Abbatis Zvveytalenſis fuerunt , reperire potuit : & maxime eſt incertum , an Codex 149. epiſtolas Rudolphinas continens , cujus Lambecius in Catalogo librorum a ſe edendorum meminit , ille fuerit , de quo Seyfridus loquitur , & an originalia complexus ſit documenta . *Ita iſte Auctor dubitans , negans , judicium ferens de re ſibi ignota , ac nullatenus exquiſita .*

XL. *Non*

Em.Card. Paſſioneus ſumma ſollicit. cum quæſivit, & inventum poſſidet.

XL. *Non ita Em. Card. Paſſioneus, cui, ut dixi, Carolinum Codicem omnibus numeris abſolutum debemus. Satis illi fuit Lambecium ſemel & iterum Seyfridi Codicum meminiſſe; ut non minori ſollicitudine, majorique fortaſſis incommodo, quam in Carolini Codicis recenſionibus adipiſcendis, Seyfridi Codicem illum nanciſceretur, qui Diploma Principum Imperii adnexum habet, Vienna, ubi Apoſtolicum Nuncium gerebat, ut vidimus, non ſemel ad Auſtriacum Zuveytalenſe Ciſtercium (Claræ Vallis nobis audit) prope fines Bohemiæ ſe contulit, Codicemque diligentiſſimo Lambecio incompertum, ubicumque is lateret, elicere omnino voluit. Res illi, ut ſemper, ceſſit ex voto. Quamobrem ſumma cum fide ejus exemplum exſcribi, conferrique accuratiſſime juſſit cum Seyfridi apographo: deinde ubi functus Apocriſarii munere uſque ad ineuntem annum* 1738. *a Clemente XII. accerſitus, atque Apoſtolicis diplomatibus præfectus fuit, una cum Codicis Carolini recenſionibus, Rudolphini exemplum Romam vexit, publicam in lucem aliquando editurus, ſi ad id ſatis ocii nactus eſſet. At menſe Junio ejuſdem anni in ſacrum S. R. E. Cardinalium Collegium jure cooptatus, deinde ſemper multis, gravibuſque miniſterii occupationibus impeditus, S. Sedem, ac literariam rempublicam ultra quam ſatis erat, tam ſingulari tamque utili utroque munere fraudavit. Quamobrem mea qualicumque opera, ut ajebam de Codice Carolino, diuturnitati finem afferre maluit, quam editionem eorum Codicum per ſe procurandi deſiderium ingens, quo tamdiu eſt deceptus, diutius ferre. Tempore magis opportuno dum falſæ tot opiniones de Imperio, & de Pontificia poteſtate, quam temporalem vocant, vaſtis multiſque editis voluminibus, in Italia ipſa percrebreſcunt, hujuſmodi editionem monumentorum, queis eædem eliminantur, nec S. Sedes, nec literaria reſpublica poſſent accipere; præcipue Rudolphini Cod. de quo agimus.*

In eo vera indoles Imperatoris, certiq; fines tum Imp. tum Apoſtol. ditionis declarantur.

XLI. *Et vero Rudolphum videre eſt in hiſce epiſtolis non aliud nomen uſurpare, quam Regis Romanorum; ac ſæpe efflagitare a Pontifice, qui unus id poterat, ut ad Imperium promoveretur. Non ſecus in Aurea Bulla, qua nihil ſanctius apud Germanos, invariabilis dictio eſt a primo ad ultimum*: Regis Romanorum in Imperatorem *ſive* in Cæſarem promovendi: *aut* futurum Imperatorem, *ſeu* Cæſarem, *ut habet editio Limnæi, qua utor* (cap. 1. n. 1. 2. 19. 21. 23. cap. 2. n. 1. 3. 4. 8. cap. 7. n. 2. cap. 18. cap. 20. & cap. 28.); *Adeoque*

que diſtincte agitur de Rege Romanorum, & Imperatore, ut duabus de dignitatibus verba fieri plane conſtet. Sic (cap. 2. num. 8. & 9.) *de Privilegiis Electorum*: Abſque dilatione, & contradictione confirmare & approbare debeat per ſuas litteras, & ſigilla, ipſiſque præmiſſa omnia innovare poſtquam Imperialibus fuerit infulis coronatus.... Primo ſuo nomine Regali faciet, & deinde ſub Imperiali titulo innovabit. *Et* (cap. 26.) *de Aquiſgranenſi, & Mediolanenſi corona præferenda uni Cæſari coronato*: Et hoc ante Imperatorem dumtaxat, qui jam eſt Imperialibus Inſulis coronatus. *Et quia Rudolphus coronam nunquam eſt aſſequutus: idcirco non aliam in Codice dignitatem, quam Regiam præſefert. En veram Imperatoriæ dignitatis indolem, quam Leo III. inſtituit in Carolo Magno. Imperii etiam Germanici fines certi deſignantur in eodem Codice, dum Romandiola, quam Rudolphus detinebat imprudens, extrema Imperii pars dicitur; ejuſque jura vindicantur in Langobardia, & Tuſcia: quare & S. Sedis ditionis fines ab Imperialibus luculenter ſecernuntur. Quæ quidem omnia latius explicantur in Diſſertatione IV. de Rudolphi epiſtolarum libris tribus, qui in iſto Codice continentur.*

XLII. *Ibidem videre erit, alios audacter, inſcite alios de Primariis Precibus loquutos eſſe. Inſtar omnium erit Struvius* (Syntagm. I. P. c. x. §. 32.) *qui de Privilegio ab Apoſtolica tantum Sede obtinendo*: Licet verum ſit, *inquit*, a temporibus Friderici III. Indultum petiiſſe Imperatores a Papa ſuper Primariis precibus; priores tamen Imperatores ad inveteratam provocarunt conſuetudinem, nec unquam a Pontifice Indultum petierunt. *Quippe omnium primum Carolum IV. eo Privilegio eſſe uſum demonſtrabitur. Quod autem ſpectat ad Auguſtos vel Reges, qui primas Preces Eccleſiis porrexerint, Struvius idem Rudolpho antiquiorem non novit. At binas ejuſdem literas producere putans, commentitias Rudolpho adſcriptas ſententias affert. Ex prioribus* (Paralip. ad Urſperg. an. 1286. p. 362.) *hæc recitat*: Quum ex antiqua, & approbata, ac a Divis Imperatoribus & Regibus ad nos producta conſuetudine quælibet Eccleſia in noſtro Romano Imperio conſtituta, ad quam Beneficiorum Eccleſiaſticorum pertinet collatio, ſuper unius collatione Beneficii precum noſtrarum primarias admittere teneantur. *Quatuor epiſtolæ extant in Codice* (lib. 1. epiſt. 14. ſeqq.), *in quarum prima ſimile quid legitur*: Dum in noſtræ ſublimationis exordio quælibet Eccleſia in Romano Imperio conſtituta ſuper proviſione unius

Opinio de Primariis precibus audax, & falſa a mandatur.

Digitized by Google

perſonæ primitias precum noſtrarum ex antiqua & approbata conſuetudine ſacri Imperii admittere teneatur, primarias tibi offerimus preces noſtras. *Item in tertia* (ib. ep. 16.) Cum igitur antiqua & approbata jus noſtris anteceſſoribus divis Imperatoribus & Regibus contulerit conſuetudo, quod ſingulæ perſonæ in ſingulis Cathedralibus, & aliis Collegiatis Eccleſiis ad primarias preces Regias recipi debeant in Canonicos & in fratres. *Literas alteras, quas Struvius petit ex Chiffletio ad Civitat. Biſuntin. Thomaſſinus etiam affert* (de Benef. II. 1. c. 54. n. 7.) *& Goldaſt.* (Conſt. Imp. to. 3. p. 446.) *eamdem formulam adhibet: at tum ipſe, tum Urſpergen. conſignant an. 1286. quod ſatis eſt ad commentitiam eam formulam declarandam. Pugnat ſiquidem cum* noſtræ ſublimationis exordio, *nempe extremo anno 1273. Præterea Rudolphus non dicit* ad nos producta conſuetudine, neque in noſtro Rom. Imp. neque precum noſtrarum primarias. *Formula igitur ad ingenium compoſita minus recte adſcribitur Rudolpho.*

Codex hujus perquam ſimilis eſt in Bibliotheca Vindobon.

XLIII. *Ex laudatis Rudolphi epiſtolis ductam eſſe eam formulam nemo non videt. Quamobrem Codex huic ſimilis (ni fallor) in Bibliotheca Vindobonenſi, aliis etiam patuit. Enimvero noſtra ætate R. P. Hanſizius* (Germaniæ ſacræ to. 1. p. 416. tom. 2. p. 379. ſeqq.) *ibidem* (Jur. Civ. LXXVII.) *nactus eſt codicem noſtri perquam ſimilem, ut fidem faciunt epiſtolæ undecim ab eo prolatæ, quas invenies in codice* (lib. 1. ep. XXXVIII. lib. 2. VIII. IX. X. XI. XII. XIII. XV. XXII. XXIX XXXIII.) *novem ſcilicet Friderici Archiepiſcopi Salisburgenſis Rudolpho, hujuſque unam* (XII), *qua eidem reſpondet; nec non alteram* (XXXIII), *qua Pontifici Romano victoriam ab ſe de Ottocaro Bohemiæ Rege reportatam nunciat. Ex quibus omnibus variantes lectiones decerpſi, quum momenti alicujus eſſe mihi viſæ ſint. Quod præcipue animadverti, tam in Zuveytalenſi Codice, quem publicæ lucis facio, quam in Cæſareo, quo uſus eſt Hanſiz. par ſcribendi ratio ſervatur; nomina locorum & perſonarum fere ſemper littera N. indicantur; nulla in fine ſubſcriptio; temporis ordo nullus; paucæ admodum inſcriptionem præſeferunt. Perioches ſingulis epiſtolis præmittuntur; at ſine ulla dubitatione ab exſcriptore Codicis ex Autographo: Nam Rudolpho Imperatoris nomen quandoque adſcribitur juxta ſequiorum temporum inſcitiam, aut falſam opinionem. Quæ profecto opinio non obtinuit ante annum 1356. quum dabatur Aurea Bulla, de qua nuper eſt dictum: ac proinde per totum illud ſpatium*

tres

tres in periodos diviſum ab Struvio, Epiſtolarum ſententia citra earum argumenta attendi debet. Equidem nolui eadem prætermittere, ut æquum erat, ne fidei Codicis quid deeſſem. Quin etiam epiſtolam primo aſpectu interpolatam (lib. 1. ep. xxxix.) *Gregorio X. vindicavi eadem ex cauſa: tametſi dubitationem omnem non abjecerim de ſublesta fide.*

XLIV. *Si Rudolphinus hic Codex ad Gretſeri manus perveniſſet, tantum operæ vir doctiſſimus non impendiſſet curandis Epiſtolis nonnullis, quas ab anno* 1245. *ad* 1273. *a Regibus Romanorum Henrico, Vuillelmo, Richardo, Alfonſo ad Pontifices datas ſe vidiſſe ait in antiquo Codice* (In fin. Car. Cod.). *Nam, præterquam quod improbam operam deſerere illum oportuit præ ineluctabilibus mendis; eas tandem dederant vitio creati Principes, quos ille perperam Cæſares appellat, Cæſareſque futuros, A. Bulla docente, melius dixiſſet, modo Imperiales Infulas a Romano Pontifice adepti eſſent. Hodie illis etiam epiſtolis utimur, quarum curam deſeruit Gretſerus: etenim poſt hujus mortem Raynaldus ex optimæ notæ codice Annalibus eas inſeruit. Inde autem duo potiſſimum diſcimus non parvi momenti, ſeptem videlicet Principum Electorum originem nulla Pontificia, aut Imperiali Conſtitutione; & Regis Romanorum electionem a Romani Pontificis approbatione robur accipere conſueviſſe. At de his in Diſſertatione. Illud heic monere juvat, quod ipſæ illæ tenebræ* Interregni fatalis, *ut ICti Germanici appellant, nonnihil lucis afferunt Rudolphino Codici: iſte autem una cum A. Bulla indolem certam Imperii tam luculenter patefaciunt; ut falſis tot opinionibus propulſandis nihil ultra adjiciendum videatur. Tametſi Rudolphi ejuſdem Diploma, quod ſupremo loco a me profertur, extra omnem aleam rem ponat.* Ex eo patet certa indoles Imperii.

§. VIII. DE DIPLOMATIBUS RUDOLPHI.

XLV. *Hujus Diplomatis editio nil novi habet: quare & præteriri poterat, niſi corroborandis ſupra allatis, & nimiæ aliquorum licentiæ frenandæ neceſſarium illud eſſet. Tres præ aliis commendantur ejus editiones ex Authographo, quod in Tabulario molis Hadrianæ aſſervatur: Raynaldi* (1279. n. 1. ſeqq.) *Zacagni poſt eruditam Diſſertationem hiſtoricam de Dominio S. Sedis* (Append. Actor. vet. p. 97. ſeqq. edit. Francoford.) *& Em. Cardin. Antonelli Tabularii ejuſdem tunc Præfecti* (Parm. & Plac. par. 7. in fin.). *Cur ego nu-* Rudolphi Diploma objicitur nuperrimæ Scriptor. licentiæ.

perrimam hanc editionem ex eodem Authographo procurarem, jam dixi duplicem eſſe cauſam. Primo ut Diploma acta omnia complectens Lugduni an. 1274. *per Cancellarium alioſque Legatos Rudolphi; Lauſanæ per ipſum Rudolphum coram Pontifice Greg. X. & Cardinalibus ſequenti anno; perque alios Legatos Conradum Minoritam Romæ apud S. Petrum, & Gotefridum Præpoſitum Solienſem Viterbii coram Nicolao III. an.* 1278. *tale inquam Diploma a Germaniæ Principibus ſolemniter confirmatum omnium oculis ſubjiceretur. Deinde ut Scriptoribus ex ipſa Italia noſtra imitatis dicacitatem Conringianam* (De fin. Imper. Germ. to. 1. p. 285.) *poſt alia monumenta certa, iſtud æque certum opponeretur.* Papa, & ejus aſſeclæ, *ait Conringius*, omnes glorientur de donatione hujus Rudolphi. Variæ donationes factæ ſunt Papæ a Carolo M. & aliis, quas ſupra examinavimus. Ab hoc Rudolpho Habſpurgico dicunt ſæpe ſibi in liberrimam poteſtatem data eſſe omnia bona a Cæſaribus; ita ut nihil juris ſibi reſervaverit. *Inſcitia hominis audaciſſimi prædicanda! Rudolphus nihil donat; veteres tantum Donationes inſtaurat. Quid igitur juris ſibi reſervet in alienis Donationibus? Pontifices, piiſſimo Rege Rudolpho S. Sedis jura omnia vetera confirmante, a diuturnis invaſionibus quieſcunt, Exarchatum, & Pentapolim, Donationum omnium antiquiſſimas, potiſſimaſque, poſtliminio ad Romanam Eccleſiam redeuntes accipiunt. Quid de donatione glorientur?*

Formula ejuſdem ex Inſtructione Nicolai III. minus recte accipitur.

XLVI. *Ne Lunigius quidem talia audet. Nam* (Cod. Ital. Dipl. tom. 2. pag. 733.) *hanc uni ex Rudolphinis Diplomatis periochem præfigit*: Rudolphi I. Romm. Regis iterata omnium Privilegiorum a Rom. Imperatoribus Sedi Apoſtol. conceſſorum, necnon donationum ipſi de quibuſdam provinciis & Urbibus factarum confirmatio. Datum Viennæ A. D. 1278. XIV. Cal. Febr. Regni noſtri anno V. *Attamen in iſto Dipl. quod Raynaldus affert* (1278. num. 45.) *ex Archivo Molis Hadrianæ, extat hæc formula*: Recognoſcendi, ratificandi, approbandi, innovandi, concedendi, & nihilominus de novo donandi. *At quem eruditorum latet, Rudolphum plene adhæſiſſe Inſtructioni, ſeu formæ ſibi a Nicolao III. præſcriptæ?* (Ibid. num. 62.). *Rem Pontifex conceptis verbis expreſſit*: Ad omnem ſcrupulum removendum, prout melius valet, & efficacius intelligi de novo concedimus, conferimus, & donamus. *Stephanus etiam IV. & Paſchalis I. Romam cum ejus Ducatu, Patrimonia, & alia jura Diplomate Ludovici pii comprehendi voluere, ut ſcilicet validiori niteren-*

terentur præſidio: *at Ludovicum donaſſe quidpiam S. Sedi non invenietur*. *Optima igitur conſilia Pontificum præpoſtere accipientur*, *ut falſis omnia opinionibus impleantur? Conſulatur hiſtoria*. *Hiſtoria autem? Immo vero ipſe Rudolphus* (Cod. lib. 2. ep. 37.) *audiatur*: Univerſa, & ſingula, quæ a nobis hactenus alma mater Eccleſia poſtulaſſe dinoſcitur, tam per Nuncios, quam per literas ſpeciales, applauſo benevolo, & aſſenſu gratuito liberaliter approbantes, in his & omnibus aliis concepimus Apoſtolicis beneplacitis æquanimiter conformare. *Ita videlicet reponit Pontificiis literis* (Rayn. 1277. n.54.) *Nicolai III. datis ſtatimatque ad Petri Cathedram aſcendit*: Petitionem autem, *inquit*, ſuper ejuſdem Eccleſiæ terris, ac ſpecialiter Exarchatu Ravennæ ac Pentapoli Regali Excellentiæ toties inculcatam, abſque ulteriori procraſtinatione rogamus & petimus efficacis executionis promptitudine adimpleri. *At quæ latius toto opere exponuntur*, *complectar brevi*. *Apoſtolica Sedes quidquid titulo donationis poſſidet* (*exceptis Patrimoniis antiquis*) *Pippino*, *&* *Carolo Francorum Regibus*; *Carolo eidem* (*poſt ſuſceptam Imperial. coronam*) *Auguſto*; *Ottoni M.*; *s.Henrico & Mathildi acceptum refert*. *Auguſtis cæteris confirmationem dumtaxat Donationum*, *atque omnium jurium debet*: *tametſi ea confirmatio*, *quum neceſſaria eſſet ad Imperiale Diadema obtinendum*, *multoties illuſoria fuit*. *Quod de Rudolphi Regis Romanor. confirmatione nullatenus dici poteſt*.

XLVII. *Regis*, *inquam*, *Romanorum*: *nam ſingulare id quidem eſt*, *Rudolphum Regia tantum dignitate conſpicuum Ditiones & jura S. Sedis Diplomate confirmaſſe*: *quantumvis jampridem moris eſſet*, *ut Rex Romanorum a Rom. Pontifice confirmatus Imperialem fere ſemper coronam aſſequeretur*: *quamobrem* Rex Romm. futurus Imperator *dicebatur*. *Namque juramenta eorumdem Regum*, *queis pollicebantur præ aliis*, *ſe Diplomate roboraturos*, *vindicaturoſque Eccleſiæ Bona*, *facile invenientur*, *at ante Rodulphi Diploma aliud nullum occurret ejus ſimile*. *Animadverti tamen oportet formulam in Diplomatibus illius contentam apud Raynaldum* (1274. n.9. 1275. n.39.) *quæ ſic ſe habet*: Poſtquam Romam ad recipiendam unctionem, coronationem, ſeu Imperiale Diadema pervenerimus, ipſaque perceperimus, præmiſſa omnia & ſingula innovabimus, ſeu de novo faciemus. *Præ aliis vero attendenda illa*, *quam Rudolphus juxta inſtructionem Nicolai III. appoſuit Diplomati*, *quo præcedentia confirmantur*, *quodque ſupremum locum ſibi vindicat inter monumenta a nobis edita*: perceperimus, infra

Quæ ſingularia ſunt in eodem Diplomate.

ſra octo dies præmiſſa omnia & ſingula innovabimus, & de novo integre ac plenarie faciemus. *Ea ſiquidem morem ſuo loco expendendum continet, dandi Diplomatis* infra octo dies *a ſuſcepto Imperiali Diademate, qui deinceps obtinuit, ut docet liber Sacror. Rit. a Clem. V. an.* 1311. *& ab Innocentio VI. an.* 1355. *laudatus* (Bullar. Vat. tom. I. pag. 248. ſeqq. 350. ſeqq.) *& expreſſius literæ Henrici VII. ad Clem. V. ap. Raynald.* (1310. n. 7.) *quæ habent*: De ſupradictis omnibus infra octo dies noſtras patentes dabimus literas quadruplicatas harum ſeriem continentes. *Quamobrem in Cæremoniali edito ampliſſimum juſjurandum reperitur omnia complectens in genere: at de Diplomate in actu coronationis legi olim ſolito, ut teſtatur Panegyriſta Berengarii, altum ſiletur. Hactenus de monumentis, quæ ſingula fuſiori calamo expendentur in Diſſertationibus; atque jura omnia D. Petro & S. Sedi, iiſdem facem præferentibus, vindicabuntur.*

Tuſcia Langobard. Corſica & Sardinia juris s. Sedis.

XLVIII. *Pauca nunc ſubjungam ex Cod. Albini, de quo ſupra* (n. XXIV.) *Collectio illa brevis ex Bibliotheca Lateranenſis tomis Carticiis, quam Cencii liber cenſuum præſefert, in Cod. Albini, qui eſt antiquior Cencio, plenior, valdeque accuratior legitur. Eademque pertinet ad Gregorii VII. ætatem, ut patet ex monumentorum penultimo ibi exiſtente: nam eorum collector ita de eodem loquitur*: Ex Synodo habita in Dalmatia a Legatis VII. Pape Greg. ſcilicet a Zebizone tunc Monaſterii ss. Bonifacii & Alexii Abbate, nunc vero Ceſenate Epiſcopo, necnon a Folcuino Foroſimpronii Epiſcopo. Que Sinodus habetur in Archivo ſacri Palatii Lateranenſis. In nomine Domini &c. A. Dom. Inc. M. LXXVI. Ind. XIV. &c. *Gebizo enim Legatus in Dalmatiam miſſus* 1075. *octavo poſt anno, ſcilicet* 1083. *fit Epiſcopus Cæſenas, & paulo poſt Cardinalis. In vetuſtiſſima igitur iſta collectione, quæ præteritorum temporum documenta continet, præ aliis legitur*: Item in quodam tomo carticio, qui eſt in Cartulario juxta Palladium, legitur Papa Benedictus locaſſe Civitatem & Comitatum Suanenſem cum Caſtellis & Villis, & cum omnibus ſuis pertinentiis: & Civitatem, & Comitatum Roſellenſem cum Villis & Caſtellis, & ſuis pertinentiis, & diſtricto, & placito, & cum omni datione, & redditu ſuo. Preſtat unaqueque civitas LX. ſol. Item in alio tomo ejuſdem cartularii legitur VII. papa Bonifacius locaſſe Caſtellum Petram Pertuſam &c. *Profecto ſi ordo temporum ſervaretur, Benedictum III. ſeu* IV. *ſæculo nono exeunte crediderim; etenim* V. *&* VI. *ſequentis ſæculi, dum Tuſculani Comites potiebantur rerum, de Civitatibus iſtis diſponere non*

re non potuerunt. At ponamus Benedictum VIII. vel etiam IX. ſub initia ſæculi XI. *locaviſſe eas Civitates: Tuſciæ igitur Langobardorum Civitates ultimæ a Carolo M. conceſſæ Hadriano & Succeſſoribus, pleni juris erant S. Sedis id temporis. Itaque re inexplorata de iis loqui videbimus Annaliſtam Italum. Nonne ab eodem tres Inſulæ Corſica, Sardinia, & Sicilia, quæ continuo poſt Roſellas recenſentur in eadem donatione a Ludovico ejus filio, injuſte vocantur in dubium?*

De duab. inſulis ex cenſu antiquo demonſtratur.

XLIX. *At enimvero, ut Siciliam prætercam, de qua opportunius in ſequentibus dicendum erit; in laudato Codice hi cenſus antiqui memorantur in Sardinia*: Judex Calaritanus II. lib. argenti pro cenſu. Archiep. Calaritanus VI. lib. arg. Epiſcopus Dolien. II. lib. Epiſcopus Sulcitanus II. lib. Epiſcopus Barbarie II. lib. Eccleſia s. Saturnini II. lib. Judex Arboren. II. lib. Archiep. Arboren. VI. lib. Epiſcopus s. Petri de Teralba II. lib. Epiſcopus de Oſello II. lib. Ep. s. Juſti II. lib. Judex Turritanus II. lib. Archiep. Turritan. VI. lib. Epiſc. de Pragi II. lib. Epiſc. de Ampuri II. lib. Epiſc. de Serra II. lib. Epiſcopus de Chiſarpo II. lib. Epiſc. de Caſtro II. lib. Epiſc. Ozano II. lib Epiſc. de Boſea duas lib. Abbas de Sacharia II. lib. Abbas de Plajano II. lib. Abbas de Thergo II. lib. Prior de Salvenero I. lib. Summa horum omnium continetur in LVIIII. libris argenti. *Judicatum Galluri vides hìc deeſſe, quem ſcilicet apud Cencium invenies. At Codex Albinianus cenſus antiquiores Cencio exhibet. Idcirco qui poſtea impoſiti, ſeorſim enumerantur, nec de Judice Galluri ulla fit mentio*: In Arborea Eccleſia s. Thome cum omnibus ſuis bonis pro cenſu III. biſant. omni anno Eccleſia S. . . . . que dicitur Cānia II. ſol. exiguſīn. ſingulis annis. *Hæc Arborenſis Judicatus appendix ap. Cencium occurrit conjunctim cum reliquis cenſibus. Hinc vero quis non videt Sardiniam, juris fuiſſe S. Sedis? De Corſica idem conſtat ex Codice Albini longe etiam luculentius. Continuo enim poſt Sardiniam, hæc tradit*: De Corſica: Corſicam conceſſit Papa Innocentius Janue ſub annuo cenſu unius libre auri. Et exinde privilegium ei fecit. *Apud Muratorium* (Ant. Ital. tom. V. col. 894.) *qui Cencii librum edidiſſe gloriatur, & eumdem omnino alium, & additionibus plenum vulgavit, hic locus ita legitur*: Conſules Januenſes unam libram auri pro dimidia Corſica, quam conceſſit eis Papa Innocentius, & tam Conſules, quam populus, debent facere fidelitatem Romano Pontifici, quando ab eo requiſiti fuerint, prout in eorum Privilegio continetur.

L. *Nec*

Corſicam Innoc. II. & Succeſſores conceſſerunt Januæ.

L. *Nec ſoli Innocentio II. Januenſes Corſicam tunc referebant acceptam, verum etiam quinque aliis Pontificibus Innocentii ſucceſſoribus, videlicet Alexandro III. Clementi, Coeleſtino, Innocentio, & Honorio pariter tertiis, horum poſtremo id teſtante ap. Raynald.* (1217. num. 98. ſeqq.): Ad exemplar, *inquit*, tam ipſius Innocentii, quam fel. rec. Alexandri, Clementis, Coeleſtini, & Innocentii prædeceſſor. noſtror. . . . Ad hæc Januenſi Civitati medietatem inſulæ Corſicæ ad exemplar eorumdem prædeceſſor. noſtror. concedimus: ita ſcilicet, ut nobis noſtriſque ſucceſſoribus Januenſis populus, quum exinde fuerit requiſitus, fidelitatem juret, & pro penſione unam libram auri ſingulis annis Nobis, & ſucceſſoribus noſtris exſolvat. *Hæc in anteceſſum memoraſſe non erit inutile.*

PRÆ-

PRÆFATIO GRETSERI
IN COD. CAROLINUM.

FAVETO, amice Lector, bonam *ſcævam*, ſi Catholicus es, tibi apporto. Si Novator, magnum ſorſitan malum tibi afferri arbitraberis. Utcunque ſit; en tibi Indiculum, quot cujuſque Pontificum Epiſtolæ in hoc Volumine inſint. Gregorii Tertii II. Stephani Tertii VIII. Zachariæ I. Pauli Primi XXXII. quamvis una ex iſtis ſcripta ſit ad Pipinum communi nomine Senatus & populi Romani. Stephani Quarti V. Adriani Primi XLIX. licet una ex iſtis communi Cleri nomine ad Carolum Magnum data ſit. Conſtantini Antipapæ II. Quarum omnium ſummam Centuriam efficeret, ſi una adhuc Epiſtola acceſſiſſet. Ex quibus ſeptenæ forſan, aut non multo plures leguntur jam, partim Tomo IX. Annalium Illuſtriſſimi Baronii, partim Centuria VIII. Magdeburgenſium cap. 9. quas præterire nefas duxi, ob reverentiam Caroli Magni; quis enim ſejungat, quas tantus Monarcha uno in volumine copulari voluit? Neque tamen in hac ſylloge ratio temporis admodum accurate ſervata eſt; nam Epiſtola Zachariæ Pontificis interjicitur Epiſtolis Stephani Tertii, cum tamen certum ſit, Zachariam Stephano priorem fuiſſe. Conſtantini etiam Pſeudo-pontificis geminæ Epiſtolæ inter Paulum & Stephanum IV. locum obtinere deberent, cum Conſtantinus poſt Pauli obitum Cathedram Apoſtolicam invaſerit; & tamen ad calcem libri rejectæ ſunt; qui *Neophytus* appellatur, quia Laicus cum eſſet, & omnis penitus clericalis conſecrationis expers, a turbulentis quibuſdam ad ſupremum hoc Apoſtolici officii culmen, nefaria temeritate evectus eſt, ſucceſſu parum proſpero; vix enim annum, unumque menſem, in hac tam excelſa ſpecula conſederat; & ecce ruina atque in imum præcipitatio. Qua de re legi poteſt Baronius tom. IX. anno Redemptoris DCCLXVIII.

Sed ut ad Epiſtolas Pauli Pontificis accedamus, Centuriatores Cent. 8. cap. 10. ſcripta hujus Pontificis recenſentes, ita ſcribunt, vel potius calumniantur: *Pontificii collectores tomorum Conciliorum videntur conſulto Epiſtolas Stephani II. & Pauli, Stephani III. Conſtantini & Adriani omiſiſſe: ne Pontificum artes & fraudes in Francis dementandis, & injuſte occupandis bonis Imperii, patefierent.*

Cæterum hanc putidam criminationem unus, omnium loco & nomine, ſatis ſuperque refellit Illuſtriſſimus Baronius, flebili illa ſua threnodia, quam texuit ad annum Chriſti DCCLXVII. eo, quod Pontificis hujus Pauli Epiſtolas adipiſci non potuerit; ut taceam ſimilem lamentationem ob Epiſtolas Adriani Pontificis ad Carolum Magnum non repertas; quarum omiſſione exiſtimabat, Annales ſuo præclariſſimo ornamento carere. Accipe, Lector, ipſius præſtantiſſimi Cardinalis verba, & judica, num Pontificii de induſtria hujuſmodi Epiſtolas oppreſſerint.

De Pauli rebus geſtis opulentiorem tibi appoſuiſſemus menſam, ſi Epiſtolas ab eo

ab eo ſcriptas ad Pipinum Francorum Regem, & alios, reperire potuiſſemus, quarum duntaxat argumenta ſummatim perſtricta & recenſita vidimus a Panvino in Vitis Romanorum Pontificum, eaſque integras haberi in Vaticana Bibliotheca teſtatur: Verum eaſdem diu quæſitas minime invenire valuimus, ut, eas vel furto, vel alio aliquo modo inde ſublatas exiſtimemus. Cæterum nihil eſt, quod ejus fides poſſit in ſuſpicionem adduci, cum & earundem totidem numero argumenta pariter recitent Novatores: qui pertæſi prolixitatem atque multiplicitatem pariter, ſed magis veritatem, non ipſas integras, ſed ipſarum argumenta tantummodo edidere: quæ ſi non ſimul congeſtæ, ſed per annos ſingulos, quibus ſunt datæ, digeſtæ fuiſſent, non faſtidium, vel nauſeam legentibus attuliſſent, ſed maximam voluptatem; utpote, quod ex eis epiſtolaris hiſtoria, quæ cæteris veritate & ſinceritate præſtat, ignota hactenus, fuiſſet egregie concinnata: quod, nec tu negaveris, cum earundem argumenta perlegeris, quæ hic tibi ſubjicimus, ne jejunum penitus dimittamus, quem opipara menſa, (quod optaſſemus) excipere non conceditur. Sed & ex his quoque intelligat, & fateatur, licet invitus, quam bene, & optime de Eccleſiaſticis antiquitatibus mereatur, qui, non fragmenta, vel argumenta reddat Epiſtolarum, ſed ipſas integras edat, non amplius perituras, cum ſic earum perpetuitati bene conſulat, dum eas in Archivo recondens, conſecranſque immortalitati, conſervet poſteris integras.

Poſthæc idem Baronius viginti novem Epiſtolarum Pauli *Summaria*, ſeu *Periochas* recenſet ex Onuphrio; quod & a Centuriatoribus factum, licet ipſi viginti ſeptem ſolummodo Epiſtolarum ſynopſin adferant; & præter has, trium aliarum ad Carolum, & Carolomannum meminerint, inſuper etiam Epiſtolæ ad cunctum exercitum Regni Francorum. Quas omnes in hac Editione Lector inveniet. Maximam certe reprehenſionem merentur Centuriatores, qui cum, ut palam ſcribunt, triginta & unam hujus Pontificis Epiſtolas manuſcriptas accepiſſent, ne unam quidem ſuis Centuriis inſeruerunt, cum tamen aliorum quorundam Pontificum Epiſtolas, & quidem ſatis prolixas, recitare haud gravati fuerint. Forſan timebant, ne Lectores ex lectione tot Epiſtolarum, quas Pontifices ad Pipinum, & alios Francorum Principes dederunt, nimis aperte intelligerent, quanto in pretio Sedes Apoſtolica ſummis Principibus fuerit, Lutherumque cum ſuis in Pontifices Romanos diabolicis conviciis execrari inciperent. Nobis certe, illud, quod ſummo viro Baronio negatum eſt, non bona fortuna, ſed divina providentia obtulit; nempe Pauli Pontificis triginta duas Epiſtolas, utinam emendatiores. Nam codex membranaceus, quo uſi ſumus, vetuſtus quidem eſt, & ſatis vetuſto charactere exaratus, ſed vitioſiſſime, ita ut minor forſan labor eſſet ſtabulum Augiæ expurgare, quam omnia exemplaris hujus menda tollere, quæ emendet, qui in meliorem codicem inciderit; nos interim arbitrati ſumus, ſatius eſſe Pauli Pontificis epiſtolas, qualicunque modo, in luce verſari, quam diutius in tenebris deliteſcere & obſoleſcere. Quod etiam de epiſtolis Adriani Pontificis intellectum volo.

Digitized by Google

Ut porro Lector ſciat, quæ epiſtola cui ſummario apud Baronium & Centuriatores reſpondeat, id ad quamlibet epiſtolam annotavimus; ut & in Adriani epiſtolis factum: quarum magno deſiderio tenebatur Illuſtriſſimus Cardinalis Baronius, ut ex hac ejus oratione apparet tom. IX. Annalium, anno Redemptoris DCCXCV. n. I. ubi de Actis Adriani hæc ſubjecit: *Fuiſſent tanta iſta copioſiore atque luculentiore ſtylo narranda, & non ferreo, eoque obducto rubigine detruncata, nimiaque brevitate decurtata potius, quam declarata, poſteritati tradenda. Sed acceſſit ad damnum, quod cum quadraginta quatuor ejuſdem Pontificis Adriani Epiſtolas Vaticana Bibliotheca poſſideret, ex quibus locupletanda fuiſſet hiſtoria; illis deperditis, earundem fuerint tantummodo argumenta relicta, ſummatim elicita, quorum hauſtu majorem ſibi ſitim lector accendat, ad fontem anhelans, non ſine ſpe, ut aliquando, ſi quis eſt earundem bonæ fidei poſſeſſor, eaſdem in lucem prodat, quæ ſuis ſingulæ locis reddantur.*

Ecce, quod vir ſummus cupide deſiderabat, id jam præſtamus, & plures etiam, quam XLIV. hujus tanti Pontificis Epiſtolas evulgamus; quas etiam Centuriatores vidiſſe videntur. Nam Centur. VIII. cap. 10. ita ſcribunt: *Accepimus Adriani 44. Epiſtolas manuſcriptas ad Carolum Magnum, quarum argumenta indicare operæ pretium duximus*; qui mox *Summaria* adducunt, ut & poſtea a Baronio factum; ſed alio ordine Epiſtolarum, quam in manuſcripto Codice, quem nos ſecuti ſumus, inveniatur, ut intelliges ex numero Periocharum, quem ex Baronio & Centuriatoribus ad ſingulas Epiſtolas adſcripſimus; ut jam antea monui.

Quamquam animadverto, Centuriarum artifices in his Periochis ſeu recitandis, ſeu conficiendis haud ſatis bona fide verſatos eſſe. Baronius dicit, ſe illas exſcripſiſſe ex Onuphrii Panvini de Vitis Pontificum Hiſtoria, quæ in Vaticana Bibliotheca aſſervetur. Unde Centuriatores? Ipſi ſilent; ſed res ipſa loquitur, eos, aut eundem Onuphrianum Codicem vidiſſe, (quæ enim his Lavernionibus, eorumque *ſubadjuvis* & adminiſtris Bibliotheca non patuit?) tanta eſt argumentorum, etiam in verbis, utrinque ſimilitudo & convenientia; aut ſi forte Epiſtolas integras adepti erant; ut certe adepti videntur; Synopſes illas Epiſtolis præfixas in antiquo exemplari reperiſſe, ut fortaſſis Onuphrius repererat; &, pro more ſuo, calumnias nonnullas interſperſiſſe; ex quibus ſunt iſtæ: In Summario ſecundæ Epiſtolæ Adriani: *Invocationem ſanctorum & primatum Eccleſiæ Romanæ aſſerit*. In Summ. quartæ: *Male citat dictum*: Qui perſeveraverit uſque in finem, ſalvus erit. *Totus eſt pro Invocatione Sanctorum & primatu*. In Summario Decimæ ſextæ: *Invocationem ſanctorum tradit. Gloriatur, quod Græcorum naves combuſſerit plurimas*, &c. In Summario vigeſimæ: *Uberrimæ benedictiones, vel potius adulationes*, &c. In Summ. Quadrageſimæ tertiæ: *Totus eſt pro primatu. Multa ſcripturæ dicta congerit, nihil ad propoſitum pertinentia*. Denique in argumento Epiſtolæ ad Egilam: *Abutitur ſacræ Scripturæ teſtimoniis*. Quæ omnia Centuriarum fabri de Sycophantico ſuo pectore extuderunt, contra mentem ejus, qui primus has Periochas concinnavit.

Ejuſdem ſortis eſt & illud, quo contaminarunt Summarium ſextæ Epiſtolæ Pauli Pontificis: *Petit, ut ad ſe Legatum ſuum mittat, per quem poſſit ei prodere Græcorum conſilia & inſidias*. Ægre ſcilicet his ſectariis futurum erat, niſi ex Paulo *proditorem* facerent; ſubſtituto *prodendi* odioſo verbo, in vicem verbi *aperiendi*, quo Auctor *ſummarii* uſus fuerat. At ſatis de Centuriatoribus.

Illud præterea te noſſe velim, mi Lector, me veteris Orthographiæ non admodum ſuperſtitioſam rationem habuiſſe; quia fractus non illabetur orbis ſive legas *Inluſtris*. *Inluſter*. *Inlicite*. *Inliciter*. *Inretitus*. *Inportabilis*. *Inmenſus*. *Aſſumtus* ſeu *Adſumtus*. *Temptatio*. *Adcreſco*. *Obtimates*. *Obtimus*. *Amminiculum*. *Ammoneo*. *Jocundus*. *Jocunditas*. *Dicio*. *Suboles*. *Conloqui*. *Conlocutio*. *Conroboro*. *Conlaudo*. *Obmiſi*. *Cotidie*. *Iſdem*; ſive, ut nunc fert conſuetudo: *Illuſtris*. *Illicite*. *Irretitus*. *Importabilis*. *Immenſus*. *Aſſumptus*. *Tentatio*. *Accreſco*. *Optimates*. *Optimus*. *Adminiculum*. *Admoneo*. *Jucundus*. *Jucunditas*. *Ditio*. *Soboles*. *Colloqui*. *Collocutio*. *Corroboro*. *Collaudo*. *Omiſi*. *Quotidie*. *Idem*.

Neque quidquam cauſſæ eſt, cur quis Pontificibus diem dicat ob violatas alicubi Grammaticæ leges, incultumque orationis genus: nam Epiſtolæ iſtæ conſcriptæ ſunt iis temporibus, quibus Latina lingua in Italia, ob tot peregrinarum gentium immigrationem, ad exitium ruebat. Sed *quid officit, o quæſo*, (utar enim verbis Arnobii lib. 1. contra Gentes) *aut quam præſtat intellectui tarditatem, utrumne quid læve, an hirſuta cum aſperitate promatur? Inflectatur, quod acui, an acuatur, quod oportebat inflecti? Aut qui minus id, quod dicitur, verum eſt, ſi in numero peccetur, aut caſu, præpoſitione, participio, conjunctione? Cum de rebus agitur ab oſtentatione ſubmotis, quid dicatur ſpectandum eſt, non quali cum amœnitate dicatur; nec quid aures commulceat, ſed quas adferat audientibus utilitates; alioqui neceſſe erit, ut abjiciamus ex uſibus noſtris quorundam fructuum genera, quod cum ſpinis naſcuntur, & purgamentis aliis; quæ nec alere nos poſſunt, nec tamen impediunt perfrui nos eo, quod principaliter antecedit, & ſaluberrimum nobis voluit eſſe natura.*

Qui elegantiam, & orationis venuſtatem quærit, is non huc, ſed ad M. Tullii, Plinii, Mureti, & ſimilium Epiſtolas divertat. Admodum autem his Epiſtolis perfectius intelligendis lectio Anaſtaſii Bibliothecarii in Hiſtoria Pontificum conducet; præſertim, ubi de illis Pontificibus agit, quorum in hoc Volumine monumenta viſuntur. Utitur enim eodem ferme dicendi charactere, & multa vel attingit, vel copioſius exponit, quæ in his itidem Epiſtolis vel attinguntur, vel fuſius exponuntur.

Unum addo, & verbis compendium facio. Epiſtolas iſtas debes, candide Lector, nobili & eruditiſſimo Domino SEBASTIANO TENGNAGEL J. V. D. Cæſareæ Bibliothecæ Viennæ Præfecto, qui eas ad me publicandas humaniter miſit. Quo beneficio omnes Eccleſiaſticæ hiſtoriæ & antiquitatis amantes arctiſſimo nexu ſibi obſtrinxit.

Vale, mi Lector, & ſi ſaluti tuæ conſultum cupis, a Sede Apoſtolica ne diſcede; aut ſi diſceſſiſti, quamprimum revertere.

CEN-

Digitized by Google

CENSURÆ.

Illuſtriſſimi, & Reverendiſſimi Domini Marii Marefuschi *Sacræ Congregationis de Propaganda Fide Secretarii*.

Romanorum Pontificum Epiſtolarum Volumen Caroli Magni cura collectum, præclarum Regum Francorum pietatis in Petri Cathedram monumentum, nunc primum ſuæ integritati reſtitutum, notis, & obſervationibus Clariſſimi Viri Cajetani Cenni illuſtratum, attente perlegi, & nihil, quod ſanctæ Religioni adverſetur, deprehendi. Optamus igitur cum Patribus Concilii Ticini celebrati anno DCCCLXXXIX. *Ut mater noſtra Sancta Romana Eccleſia in ſtatu, & honore ſuo cum omnibus privilegiis, & auctoritatibus, ſicut ab antiquis, & modernis Imperatoribus, & Regibus ſublimata eſt, ita habeatur, & perenniter cuſtodiatur illæſa; nefas eſt enim ut hæc, quæ totius Corporis Eccleſiæ caput eſt, & confugium, atque relevatio infirmantium, a quoquam temere propulſari, vexarive permittatur, præſertim cum ſanitas ipſius noſtrorum omnium ſit ſalubritas*. Ex ædibus ſacr. Congregationis de Propaganda Fide III. idus Aug. MDCCLX.

M. Marefuſcus.

Illuſtriſſimi, & Reverendiſſ. Domini Michaelis Angeli Giacomelli *SS. D. N. CLEMENTIS XIII. a Latinis Epiſtolis*.

Reverendiſſimi Patris Magiſtri S. Palatii juſſu legi Librum, cui titulus: *Monumenta Dominationis Pontificiæ &c.* nec in eo quidquam mihi occurrit, quod vel a Catholica Fide abhorreat, vel labem bonis moribus inferat: clariſſimoque Auctori, multiſque jam ſcriptis de Apoſtolica Sede optime merito vehementer gratulor, quod opus a plurimis doctrina excellentibus viris fruſtra ſuſceptum, magno labore confecerit; quo mihi deruiſſe tandem videtur calumniarum cumulum, quibus non nemo jura s. Sedis in Eccleſiaſticam ditionem evertere conatus eſt. Itaque Librum hunc publica luce digniſſimum cenſeo. Dat. IV. Kal. Septembris anno MDCCLX.

Michael Angelus Giacomellus

IMPRIMATUR

Si videbitur Reverendiſſimo P. M. S. P. A.

D. Archiep. Nicomed. Viceſg.

IMPRIMATUR

Fr. Thomas Auguſtinus Ricchinius Ord. Præd. S. P. A. Mag.

CENNI Tabula duplex Epiſtolar. COD. CAR. Chronologice diſpoſitar.

	Chron.	Cod.	Chron.	Cod.	Cod.	Chron.	Cod.	Chron.
Greg. III. pag. 1.	1	I	51	LIV	I	1	LI	54
	2	II	52	LIII	II	2	LII	53
Zachariæ p. 25.	3	V	53	LII	III	10	LIII	52
Steph. II. p. 27.	4	X	54	LI	IV	8	LIV	51
	5	XI	55	LX	V	3	LV	50
	6	VII	56	LVIII	VI	9	LVI	71
	7	IX	57	LIX	VII	6	LVII	64
	8	IV	58	LXIII	VIII	11	LVIII	56
	9	VI	59	XLIX	IX	7	LIX	57
	10	III	60	LXXIII	X	4	LX	55
	11	VIII	61	L	XI	5	LXI	66
Pauli I. p. 114.	12	XIII	62	LXII	XII	32	LXII	62
	13	XXVII	63	LXV	XIII	12	LXIII	58
	14	XXII	64	LVII	XIV	39	LXIV	65
	15	XXXVI	65	LXIV	XV	18	LXV	63
	16	XXV	66	LXI	XVI	41	LXVI	87
	17	XXIX	67	LXIX	XVII	29	LXVII	81
	18	XV	68	LXVIII	XVIII	34	LXVIII	68
	19	XXXIX	69	XCV	XIX	42	LXIX	67
	20	XXI	70	XCVI	XX	37	LXX	74
	21	XXIII	71	LVI	XXI	20	LXXI	93
	22	XLI	72	LXXVI	XXII	14	LXXII	78
	23	XXXVIII	73	LXXVIII	XXIII	21	LXXIII	60
	24	XXXI	74	LXX	XXIV	38	LXXIV	80
	25	XXXIV	75	XCIII	XXV	16	LXXV	76
	26	XXVIII	76	LXXV	XXVI	40	LXXVI	72
	27	XXXVII	77	LXXIX	XXVII	13	LXXVII	79
	28	XLII	78	LXXII	XXVIII	26	LXXVIII	73
	29	XVII	79	LXXVII	XXIX	17	LXXIX	77
	30	XL	80	LXXIV	XXX	33	LXXX	85
	31	XXXV	81	LXVII	XXXI	24	LXXXI	88
	32	XII	82	XCVII	XXXII	36	LXXXII	98
	33	XXX XXXIII	83	LXXXIV	XXXIII	33	LXXXIII	94
	34	XVIII	84	XCI	XXXIV	25	LXXXIV	83
	35	XLIII	85	LXXX	XXXV	31	LXXXV	97
	36	XXXII	86	LXXXVII	XXXVI	15	LXXXVI	92
	37	XX	87	LXVI	XXXVII	27	LXXXVII	86
	38	XXIV	88	LXXXI	XXXVIII	23	LXXXVIII	91
	39	XIV	89	XC	XXXIX	19	LXXXIX	95
	40	XXVI	90	XCII	XL	30	XC	89
	41	XVI	91	LXXXVIII	XLI	22	XCI	84
	42	XIX	92	LXXXVI	XLII	28	XCII	90
Conſtantini p. 241.	43	XCVIII	93	LXXI	XLIII	35	XCIII	75
	44	XCIX	94	LXXXIII	XLIV	46	XCIV	96
Steph. III. p. 259.	45	XLVI	95	LXXXIX	XLV	49	XCV	69
	46	XLIV	96	XCIV	XLVI	45	XCVI	70
	47	XLVII	97	LXXXV	XLVII	47	XCVII	82
	48	XLVIII	98	LXXXII	XLVIII	48	XVIII	43
	49	XLV			XLIX	59	XCIX	44
Hadriani p. 289.	50	LV			L	61		

A | Ω [1]

REGNANTE IN PERPETUUM DOMINO ET SALVATORE NOSTRO JESU CHRISTO [a]. ANNO INCARNATIONIS EJUSDEM DOMINI NOSTRI DCCXCI. CAROLUS EXCELLENTISSIMUS, ET A DEO [b] ELECTUS REX FRANCORUM ET LANGOBARDORUM, AC PATRICIUS ROMANORUM, ANNO FELICISSIMO REGNI IPSIUS XXIII. DIVINO NUTU INSPIRATUS; SICUT ANTE OMNES, QUI ANTE EUM FUERUNT [c], SAPIENTIA ET PRUDENTIA EMINET, ITA IN HOC OPERE UTILISSIMUM SUI OPERIS INSTRUXIT INGENIUM, UT UNIVERSAS EPISTOLAS, QUÆ [d] TEMPORE BONÆ MEMORIÆ DOMNI CAROLI AVI SUI; NECNON ET GLORIOSI GENITORIS SUI PIPPINI, SUISQUE TEMPORIBUS DE SUMMA SEDE APOSTOLICA, BEATI PETRI APOSTOLORUM PRINCIPIS, SEU ETIAM DE IMPERIO AD EOS DIRECTÆ ESSE NOSCUNTUR, EO QUOD NIMIA VETUSTATE [e], ET PER INCURIAM JAM EX PARTE DIRUTAS ATQUE DELETAS [f] CONSPEXERAT, DENUO MEMORABILIBUS [g] MEMBRANIS SUMMO CUM CERTAMINE RENOVARE AC RESCRIBERE DECREVIT.

IN-

VARIANTES LECTIONES

a IHV XPO *Gentilot.* *b* DÕ *idem.* *c* QVI EVM FVERVNT *id.* *d* QVA, ſic ſcriptum in ms non QVÆ ut edidit Lambecius, quomodo & in ipſis epiſtolis hæc diphthongus ſæpiſſime conſignatur. *e* VETVSTATAE *Gentil.* *f* DIRVTA ATQVE DELETA *idem.* *g* MEMORIALIBVS *Lamb.* MEMORALIBVS. *Sic ſcriptum pro* MEMORIALIBVS, *ut jam advertit Lambecius: quo loco utitur Cangius in Gloſſario ad docendum, quid ſint memoriales membranæ.* Gent.

NOTÆ

GRETSERUS

1 Inſcriptio Codicis Membranacei venerandæ vetuſtatis, ſed peſſime a librariis accepti.

LAMBECIUS

Codex Epiſtolaris Carolinus continens Romanorum Pontificum Gregorii III. Zachariæ, Stephani III. vel ſecundum alios II. Pauli I. Stephani IV. vel ſecundum alios III. Hadriani I. & Pſeudo-Papæ Conſtantini Epiſtolas nonagintanovem ad Principes & Reges Francorum Carolum Martellum, Pippinum, & Carolum Magnum A. Ch. ſeptingenteſimo nonageſimo primo cura & auſpicio ipſius Caroli Magni, ne vetuſtate, & per incuriam perirent, ſtudioſe collectas, & in unum redactas volumen Membranaceum, quod olim, primo quidem ad ipſius Caroli Magni Bibliothecam Cubicularem, deinde autem ad Willibertum Archiepiſcopum Rotomagenſem pertinuit; nunc vero authenticum aſſervatur in Auguſtiſſima Bibliotheca Cæſarea Vindobonenſi.

Petrus Lambecius Hamburgenſis totum hoc opus ſumma fide & diligentia recognovit, ac contulit, & Chronologia accurata, atque neceſſariis Annotationibus in fine adjunctis illuſtravit.

GENTILOTUS

Codicis Carolini ms. recenſio, & ejus cum Textu editionis Gretſerianæ collatio. Eſt vero membraneus foliorum 98. cujus cum Scriptura, tum forma pene quadra ævi Carolini omnino præ ſe fert. Pertinuit olim ad Willibertum Archiepiſcopum, ut arbitratus eſt Cl. Lambecius, Rotomagenſem, cujus nomen membranæ digitum latæ aſſerculo anteriori adglutinatæ inſcriptum eſt ad hunc modum: LIBER WILLIBERTI ARCHIEPI. Continetur eo ſyntagma Epiſtolarum XCVIIII. quas Romani Pontifices Gregorius III. Stephanus III. Zacharias I. Paullus I. Stephanus IIII. Hadrianus I. & Pſeudo-Papa Conſtantinus dederunt ad Principes, Regeſque Francorum Carolum Martellum, Pippinum, & Carolum Magnum, ſtudio & cura Caroli Magni coactum, quemadmodum latius declarat miniata inſcriptio, quæ ſic ſe habet.

INCIPIENS IGITUR, UT SUPRA DIXIMUS, A PRINCIPATU PRÆFATI PRINCIPIS CAROLI AVI SUI, USQUE PRÆSENS TEMPUS, ITA OMNIA EXARANS, UT NULLUM PENITUS TESTIMONIUM SANCTÆ ECCLESIÆ [a] PROFUTURUM SUIS [b] DEESSE SUCCESSORIBUS VIDEATUR, UT SCRIPTUM EST: „ SAPIENTIAM [c] OMNIUM ANTIQUORUM EXQUIRET SAPIENS &c. [d] [1]

VARIANTES LECTIONES

a ECCLASIÆ ſic. *id.* b SUÆ ſic *idem*. c SAPIENTIA *id.* d ET CETERA *Lamb. Gent.*

NOTÆ

GRETSERUS

1 Hactenus inſcriptio antiqui Codicis; Quam, candide Lector, in ipſo ſtatim veſtibulo tibi repræſentare voluimus, ut operis hujus vetuſtatem ac gravitatem ante omnia diſceres. Vetuſtas eſt, quam in jam tibi propoſita tabella conſpicaris. Gravitas tergemina eſt, ab Epiſtolarum Auctoribus; a Principibus, ad quos miſſæ Epiſtolæ; & a Collectore. Auctores ſunt Summi Pontifices: Illi, ad quos datæ, Summi Reges: Collector, Rex potentiſſimus & invictiſſimus, quo poſt Conſtantinum Magnum, Occidens vix parem, certe ſuperiorem non habuit.

Obſerva autem; quando juſſu Caroli Magni iſtæ Pontificum Epiſtolæ unum in volumen redactæ ſunt, adhuc in vivis fuiſſe Hadrianum Papam; nam annus Domini DCCXCI. eſt annus viceſimus Pontificatus Hadriani, qui eodem abiit, anno Redemptoris DCCXCV. Quo temporis ſpatio credibile eſt Hadrianum plures ad Carolum Epiſtolas dediſſe.

Succeſſit Hadriano Leo III. Carolo Magno conjunctiſſimus & amiciſſimus, quem quis abnuat, ad eundem Principem æque frequentes literas dediſſe ac Hadrianum?

Leonem petulanter inſectatur Illyricus in Catalogo, quaſi *indoctum & barbarum*. *Habeo*, inquit Illyricus, *aliquot ejus Epiſtolas ad Carolum, prorſus rudes & barbaras*. Hæc elegantiſſimus iſte Sclavus; ex cujus libris ſi ſolœciſmos & barbariſmos in unum faſcem comportare velis, codicem ſi non Calepino, ſaltem Daſipodio ſpiſſitudine parem facile efficies. Extant Leonis III. tres Epiſtolæ tom. 3. Conciliorum novæ Edit. pag. 445.

Cum autem Catalogus Teſtium editus ſit anno MDLXII. & Centuria octava anno MDLXIV. & in hac Centuria Illyricus ita ſcribat: *Non eſt dubium, quin* (Leo III.) *ad minimum plures Epiſtolas ad Carolum, & ad alios ſcripſerit; ſed malitia Pontificiorum ſuppreſſæ ſunt:* admodum profecto Illyricus mendacii ſuſpectus redditur; nam ſi habuit nonnullas Epiſtolas Leonis, ut dicit in Catalogo, cur non ſaltem aliquas Centuriæ octavæ inſeruit, præſertim ineditas, aliiſque non viſas, cum aliorum quorundam Pontificum Epiſtolas Centonibus ſuis inſuere non abhorruerit? Cur ſaltem *Summaria* earum non attulit, ut fecit in Epiſtolis Pauli & Hadriani Pontificum? Quid opus erat dicere, non eſſe dubium, quin ad Carolum plures Epiſtolas dederit, ſi aliquas Leonis ad Carolum Epiſtolas habebat? An uſque adeo obliviosus erat Illyricus, ut Centuriam octavam cum ſuis Rhapſodiis conſarcinans, non meminerit amplius penes ſe has Epiſtolas extare? Porro conviciis Illyrici in Leonem III. oppono res geſtas ejuſdem Pontificis, quas Anaſtaſius literis mandavit, & judicium Caroli Magni, qui Leonem non minus ac Hadrianum coluit, utique id non facturus, ſi talis fuiſſet, qualis a peſſimo plaſte Illyrico effingitur. Sed jam Epiſtolas ipſorum Pontificum audiamus; inter quas audirentur quoque Leonis Epiſtolæ, ſi non omnes, ſaltem aliquæ, niſi eas vel temporis longinquitas, vel Illyrici iniquitas nobis invidiſſet.

GENTILOTUS

Hactenus Inſcriptio, prout in Codice jacet, accurate expreſſa cum ipſis librarii mendis, quorum incredibilis eſt in eo numerus. Confixit pleraque omnia Tengnagelius ſua manu, ſed nimia licentia, non modo ad marginem veram lectionem adſcribens, ſed paſſim radens, inducens, reficiens, & inculcans, id quod probare non poſſum; tametſi ea mente id fecerit, ut Jacobum Gretſerum, cui volumen iſtud edendum poſtea dedit, corrigendi labore levaret. Prodiit memorati Gretſeri opera Ingolſtadii ex Typographeo Andreæ Angermarii anno MDCXIII. 4. Verum ea editione non contentus Lambecius novam procuravit Viennæ Typis Coſmerovianis in fol. ab iſto præſtantiſſimo Epiſtolarum volumine auſpicatus magnum illud *Syntagma rerum Germanicarum*, cujus conſpectu cum ipſe, tum ſucceſſor ejus Neſſelius ſalivam movit eruditis. Secundæ hujus Edition. pauciſſima exempla extare ſcio. Idcirco operæ pretium, remque recenſioni a me inſtitutæ conſentaneam facturum me exiſtimo, ſi variarum lectionum, quas inter Ingolſtadienſe exemplum, & Chirographum Codicem intercedere deprehendi, ſervatis etiam erroribus, quos librarii fudit incuria, ſyllabum adponerem, qui mox ſequitur.

IN S. GREGORII III. EPISTOLAS
CAROLO SUBREGULO
ADMONITIO

S.Gregorius III. duas tantum epiſtolas ſcripſit Carolo Martello.

B*Inas tantum literas a Gregorio III. datas eſſe ad Carolum Martellum in re trepida eſt certo certius. Primo ſiquidem ipſe s. Pontifex* iterata vice *ait ſe ſcribere* Carolo Subregulo: *deinde hujus nepos Carolus M. id confirmat binis iſtis dumtaxat relatis in codicem, Carolus inquam, qui incipit* a Principatu præfati Principis Caroli avi ſui (*ut titulus fluit*) uſque præſens tempus (791.) ita omnia exarans, ut nullum penitus teſtimonium s. Eccleſiæ profuturum ſuis deeſſe ſucceſſoribus videatur. *Idcirco & Decretalem epiſtolam s. Zachariæ* (ep 3. al. v.) *& duas de erroribus Hiſpanorum* (69. 70. al. XCV. XCVI.) *& de hæreſi Feliciana aliam* (82. al. XCVII.) *quia illa Pippino flagitante, iſta ſe expetente datæ fuerant, recenſeri voluit, ne duabus quidem Conſtantini Antipapæ neglectis* (43. 44. al. XCVIII. XCIX.) *quæ ad patrem ſuum Pippinum ſcriptæ erant. Nihilominus Pagius, eumque ſequuti non pauci aliam epiſtolam a Gregorio datam eſſe contendunt & ordine & ſententia præcipuam, qua Conſulatum Carolo eſſe exhibitum jactant. Nituntur ii ſcilicet prima continuatione Fredegarii, quam proprio arbitratu interpretantur, Carolo autem inſignem injuriam inferunt, dum præteriiſſe illum putant epiſtolarum omnium, quas digeſſit, facile præſtantiſſimam. Equidem fateor, nonnullas deſiderari in Codice, quarum in aliis mentio eſt*

quia videlicet nullum penitus teſtimonium ſ. Eccleſiæ profuturum *continebant : attamen animadvertens unius , quæ pene contrita erat , argumentum ſatis amplum ſuppeditari* (poſt ep. 20. al. XXI.) *tametſi exemplum ſit alterius* (ep. 18. al. XV.), *necnon proferri exempla duo ejuſdem epiſtolæ* (ep. 33. al. XXX. & XXXIII.) *præterea videns , nonnullas extare , quæ Langobardorum arte periiſſe credebantur ; in aliis diſſimulari, & etiam contraria factis narrari , Miſſorum , ſeu Legatorum fidei rerum veritate credita , illud affirmare nullus dubito , quod ſi epiſtola tanti momenti , quæ conjectando ſuperinjicitur , data eſſet , aut ipſa extaret , aut qualiſquumque mentio ejus fieret . At caſtum & integrum rei examen inanes conjecturas patefaciet .*

Continuator. Fredegarii locus : unde tam variæ opiniones eruditor .

II. *Locum continuationis Fredegarii a Baronio , Cointio , aliiſque aliter recitatum , ex ms. cod. protulit etiam Ruinartius in ſua recenſione operum ſ. Gregorii Turonenſis . Idemque eſt , qui recentioribus uſuvenit ad tantas hiſtoriæ Pontificiæ tenebras offundendas . Verba autem ejus continuationis* (num. CX.) *ſunt hujuſmodi :* Eo enim tempore bis a Roma ſede ſ. Petri Apoſtoli B. Papa Gregorius claves venerandi ſepulcri cum vinculis ſ. Petri , & muneribus magnis & infinitis legationem , quod antea nullis auditis , aut viſis temporibus fuit , memorato Principi deſtinavit . Eo pacto patrato, ut a partibus Imperatoris recederet, & Romanum Conſulatum præfato Principi Carolo ſanciret . Ipſe itaque Princeps mirifico ac magnifico honore ipſam legationem recepit , munera pretioſa contulit, atque cum magnis præmiis cum ſuis ſodalibus Miſſis Grimonem Abbatem Corbejenſis monaſterii , & Sigibertum recluſum baſilicæ ſ. Dionyſii Mart. Romam ad limina ſ. Petri, & ſ. Pauli deſtinavit . *Falſas Cointii opiniones Pagio etiam notas* (740. n. 4. ſeq.) *Ruinartius amplectitur ; nihilominus binas dumtaxat literas admittit :* Epiſtolas , *ait* , duas eadem occaſione Carolo ſcripſit, quæ ad nos uſque pervenerunt .

Inde alii tertiam Epiſtolam deducunt Ruinartio reclamante , qui duas tantum admittit :

III. *Ad ejus vero continuationis locum quod attinet , notat Aimoini lectionem eſſe :* Eccleſiam a Langobardorum tyrannide liberaret .... a partibus Langobardorum recederet ac Romanum conſultum præfatus Princeps Carolus ſanciret (*aliis in editionibus legitur :* Ut a partibus Langobardorum Romanis conſulendum præfatus Princeps Carolus tranſiret .) *Et Pagius fatetur , quod variant omnes editiones . Præterea monet Ruinartius laudatus in cod. Broheriano ms. legi* Romano conſulto : *Sed quod maxime attendi velim , tam ipſe ut variantem hanc tueatur , quam Pagius , ut depravatam illam lectionem continua-*

tinuatoris adſtruat, teſte utuntur Annaliſta Metenſi, qui cæteroqui ab illo ævo diſtat annis centum ſexaginta, & ſua fortaſſe mutuatus eſt ex eodem fonte. Utquumque autem ſit, verba ejus audienda: Epiſtolam quoque, *inquit*, decreto Romanorum Principum ſibi prædictus Præſul Gregorius miſerat, quod ſeſe populus Romanus relicta Imperatoris dominatione, ad ſuam defenſionem, & invictam clementiam committere voluiſſet. *Quod ſi Romani, Auguſtorum orientis rejecta dominatione, patrocinium ac defenſionem quærere deliberaverant ab eo Francorum Principe, penes quem erat ſumma rerum, & cujus potentiæ fama omnium ſermonibus celebrabatur; etiamſi nova hæc epiſtola admitteretur, nullum inde præſidium* Conſulatus *acciperet. Quis enim non videt, allatis iis verbis luculentiſſime* decretum, *ſeu* conſultum *Romanorum deſcribi, nulla* Conſulatus *mentione facta? Quamvis autem Ruinartius Annaliſtæ hujus ſententia lectionem ſuam adſtruat, contra prætenſum Conſulatum; qua tamen meminit Gregorii epiſtolæ, cujus ne minimum quidem indicium præbetur a continuatore Fredegarii, ab eo recedit, nec plures, quam duas a Gregorio Epiſtolas eſſe datas, quæ hodieque extant, decernit. Nec facile aſſequor, cur Pagius via eadem, qua æqualis ſuus Ruinartius, incedens (& quidem inauſpicato, nam plurimos erroris ſocios ſecum duxit) ab erudito viro diſſenſerit de Epiſtolarum numero. Errores ſiquidem, quos ipſe, aliique obviis ulnis amplexi ſunt, non novæ huic epiſtolæ, ſed Fredegarii continuationi referuntur accepti: ibi enim uni legationi nunquam antea viſæ in eo Regno tribuuntur.*

Tria item falſa argumenta: Claves ad regnum; Pactum; conſulatum. Nam claves miſſæ ad rogum, ſeu preces;

IV. *Utquumque ſit, ex Fredegarii continuatione nuper allata Pagius, & reliqui non infimæ notæ ſcriptores tria potiſſimum argumenta eliciunt perſpicue falſa. Ea ſunt* Claves *confeſſionis s. Petri miſſæ* ad regnum: *Pactum patratum cum Carolo* ut a partibus Imperatoris recederet: *&* Romanus Conſulatus *eidem exhibitus. Ad primum quod attinet, Pagius & cæteri eum ſequentes, legunt*, ad regnum direximus, *in prima Gregorii Epiſtola certa: at Pagius, cæterique omnes hallucinantur. Vera enim lectio Codicis Vindobonenſis eſt* ad rogum, *frequentiſſimum ætate illa vocabulum pro* libello ſupplici, *ut oſtendam in notis. Codex hic ipſe alia non utitur phraſi* (ep 91. al. LXXXVIII,) *ubi Grimoaldum ait a Beneventanis expetitum Ducem poſt mortem Arichis patris ſui*, Rogum emiſimus ut penitus eum ducem conſequenter ſuſciperemus. *Qua ſuper re ridenda eſt Pagii interpretatio, qui* Robam *oſcitanter, aut ſomniculoſe legit*: (an. 788. n. 1.) *Verba ipſa proferam ne*

ne dicar veritati fucum facere : Erat roba laxior veſtis olim Regibus, Epiſcopis, aliiſque in uſu, ut videre eſt in Gloſſario Ducangii. *Prætereo, nullum* robæ *exemplum a Ducangio afferri, quod citra annum milleſimum non ſit petitum*, Roga, & Rogus *ejuſdem ſignificationis eidem ſunt; ipſamque epiſtolam* 88. *cod. Carolini rei teſtem adhibet, quod non facit in* Roba. *At ſi Pagii ſententia ridenda eſt; quid de Muratorii parum æqua in s. Sedis Dominium voluntate dicendum erit? Codicem is Carolinum edidit ex recenſione Lambecii* (Rer. Ital. to. 3. par. 2. p. 73.) *& in Gregorii III. epiſtola legit* rogum, *pro* regnum: *nihilominus & in Annalibus Italicis, & alibi* regnum *præfracte ſuſtinuit. Id vero eſt fiducia nominis vulgus decipere, non hiſtoriam caſte ſcribere.*

Pactum erat ut Carolus a Langobardis, non a Græcis recederet.

V. *Alterum argumentum eſt, ut Carolus* a parte Imperatoris recederet. *Quaſi vero noviſſet unquam Imperatores Orientis; & non potius amicitia, & fœdere junctus eſſet cum Liutprando Langobardorum Rege Imperatoribus infenſiſſimo. Teſte utar Paulo Diacono ſuæ gentis rerum non ignaro*: Carolus Princeps Francorum Pippinum filium ſuum ad Liutprandum direxit, ut ejus juxta morem, capillum ſuſciperet. Qui ejus cæſariem incidens, ei pater effectus eſt. *Id factum an.* 735. *Poſt biennium vero, annuo circiter ſpatio ante Gregorii Epiſtolam*; Legatos cum muneribus ad Liutprandum Regem mittens, ab eo contra Saracenos auxilium popoſcit. Quod nihil moratus cum omni Langobardorum exercitu in ejus adjutorium properavit. Quo comperto gens Saracenorum ab illis regionibus aufugit. Liutprandus vero cum omni ſuo exercitu ad Italiam rediit. (Diac. l. 6. c. 53., 55.) *Quæ Baronius reputans* (740. 25.) *Carolumque excuſans quod contra Langobardos arma non ſumſerit*: Cui par erat, *inquit*, niſi adverſus Romanam Eccleſiam militaſſet (*Liutprandus*) ut ille fecerat, ſuo exercitu præſto eſſe. *Bona igitur cum venia Pagii Codex ille, quo utebatur Aimoini continuator, conſentiente etiam illo, quem Annaliſta Metenſis adhibuit, præferendus eſt edito per Ruinartium, aliiſque ſimiliter depravatis, legendumque*, a partibus Langobardorum recederet.

Conſulatus per ea tempora auctoritaté priſtinam non retinebat.

VI. *Tertium denique argumentum de exhibito Conſulatu longe aliis præſtat levitate ſua. Et vero umbratilis iſta dignitas reipublicæ veteris, quæ Auguſti ac ſucceſſorum ævo temporibus potius digerendis per annos, quam rebus agendis continuata videtur; unde & Poſtconſulatus nota excogitata per quartum Eccleſiæ ſeculum chronologiæ præſidio, iſta inquam dignitas octavo ſeculo nobilitatem tantum generis præſignabat.*

Quam-

Quamobrem haud tanti erat, ut Francorum Principi rerum geſtarum gloria celeberrimo lenocinaretur, adverſus Langobardorum Regem fœdere, & amicitia conjunctiſſimum. Exempla id confirmantia ſuppetunt ex variis Vitarum Pontificum ſcriptoribus Anaſtaſii nomine paſſim laudatis. Ac primo vixdum Roma, & ejus Ducatus ab impietate Græcorum deſciverunt, in Concilio Gregorii III. anno 731. *pro ſacris imaginibus fœdus initur*, nobilibus etiam Conſulibus, & reliquis Chriſtianis plebibus adſtantibus. *Deinde ſub eodem Pontifice plures Conſules prælio capti apud Langobardos degebant, quos Liutprandus s. Zachariæ anno* 742. *ideſt triennio poſt legationem ad Carolum miſſam, reſtituit:* Leonem, Sergium, Victorem, & Agnellum conſules prædicto beatiſſimo redonavit viro. (*Anaſt.* ſect. 210.) *Denique Hadrianus tum puer, poſtea Pontifex, a propinquo ſuo* Theodato dudum Conſule & Duce *per eadem tempora educatus, quum rerum potitus eſt, Legationem Carolo Regi adornat, eque Legatorum, ſeu Miſſorum numero ſæpe memorat* (Cod. Carol. ep. 67. 80. al. LXXIX. LXXIV.) Theodorum Eminentiſſimum Conſulem, & Ducem, noſtrumque nepotem. *Eodemque Pontifice* (*Anaſt.* ſect. 333.) *diem ſupremum obiit* Leoninus Conſul, & Dux.

De conſulendo Roman. periclitantibus non de Conſulatu res erat.

VII. *Ex dictis patet, quam labili nituntur fundamento opiniones eruditorum ſuper depravato Continuatoris Fredegarii loco. Quem profecto illuſtrant una cum hiſtoria illius temporis, cujus nonnihil egomet alias res agens delibavi, Anaſtaſiani codices mss.* Reg. Maz. *& uterque* Thuaneus, *qui in editione Regia, & Romana legi poſſunt. Referunt ii ſcilicet Legationem Gregorii III. dum Liutprandus prope Romam caſtra haberet, perſpicuis hiſce verbis:* Venienſque Romam, in campo Neronis tentoria tetendit, deprædataque Campania, multos nobiles de Romanis more Longobardorum totondit, atque veſtivit: pro quo vir Dei undique dolore conſtrictus ſacras claves ex confeſſione B. Petri Apoſtoli accipiens, partibus Franciæ Carolo ſagaciſſimo viro, qui tunc regnum regebat Francorum, navali itinere per Miſſos ſuos direxit per Anaſtaſium ſanctiſſimum virum Epiſcopum, necnon & Sergium presbyterum poſtulandum a præfato excellentiſſimo Carolo, ut eos a tanta oppreſſione Longobardorum liberaret. *Num illuſtribus his Legatis oretenus Romanorum* conſultum *commendarit; an potius illos juſſerit enixe petere, ut Carolus Romanis opem ferret* (Romanis conſulendum, *habent Aimoini continuatoris editiones antiquæ*) *lectori judicandum relinquo. Equidem video, tum hunc codicum* Ana-

Anaſtaſii locum, tum utramque Epiſtolam Gregorii III. teſtes eſſe uberrimos petitæ opis; Conſulatus autem, aut conſulti mentionem fieri tantum in depravato Cod. Fredeg., & apud recentiores ſcriptores, qui tota via errant hac in re; ut eſt demonſtratum. Quare etiamſi conſultum admittam, malim ſupinum verbi conſulo, *quam decretum Romanorum intelligi.*

Carolus Martellus nullam opem Romanis attulit.

VIII. *Legatos Pontificios magnis acceptos fuiſſe honoribus a Carolo, pretioſa munera iiſdem data, quæ Romam ferrent; nobilemque aliam Legationem adornatam eſſe Pontifici, Fredegarii continuator affirmat; & prima Gregorii Epiſtola ea munera conlata eſſe D. Petri Baſilicæ fidem facit. Opem vero allaturum ſe Romanis Principem eſſe pollicitum & continuator idem ſilet, & literæ Pontificis nec promiſiſſe, neque attuliſſe aperte docent. Ea propter aut doleamus occaſionem minime opportunam mittendi Legatos ad Principem fœdere, atque amicitia junctum cum hoſtibus ſanctæ Sedis neceſſe eſt; aut fateri oportet, Carolum novam, & nunquam antea in Francia viſam Legationem tanto honore proſequutum eſſe, quod ſibi apud ſuos magnum gloriæ incrementum acceſſiſſe cerneret, non autem quod, Pontifici ut moremgereret, a Liutprando deſciſcere ullatenus vellet. Hujus certe Legatis, quos, conſilio Pontificis detecto, ad Carolum miſit, benignas præbuiſſe aures liquet: nam Liutprando ejuſque filio permiſit, arma inferre s Sedi, quod Gregorius dolens improperat* (ep. I.) Ut conſpicimus, dum indultum a vobis eiſdem Regibus eſt motiones faciendi, quod eorum falſa ſuggeſtio pluſquam noſtra veritas apud vos recepta eſt. *Quod longe aliud eſt, quam afflictis Eccleſiæ rebus opem ferre. Is nihilominus recenſetur a Carolo M. inter ſuæ ſtirpis Principes, qui s. Sedis defenſionem ſuſceperunt.* (Charta diviſion. Regnor.) *Binis namque his literis Gregorii ſperantis opem deceptus eſt. Præter quam quod ut ſuos filios ad s. Sedis amorem pelliceret, ſatis erat Gregorii duplex teſtimonium implorati ex Francia auxilii, tametſi nullum inde advenerit.*

Alii alio modo eum excuſant. Falſa apud Anaſtaſ. narratio.

IX. *Nullum a Carolo Martello auxilium allatum eſſe s. Sedi, conſtanter omnes affirmant. Sed abutentes hiſtoria falſas rei cauſas promunt: ægrotare tunc Carolum ajunt, qui poſtmodum obierit diem ſuum; idcirco non potuiſſe, quam meditabatur, opem ferre, eam tamen demum aliquando a Pippino filio Caroli allatam eſſe. Ita annorum duodecim intercapedinem a Caroli morte ad latum a Pippino auxilium, tam multa, & tam magna quæ interim evenerunt, ſilentio prætereuntes, ſuſque deque habent. Ad id præſtandum una nituntur auctoritate ſcriptoris vitæ Stephani II. apud*

apud Anaſtaſium, qui palam mentitur, quod ſæpe contingit in eo libro, quum aut recenſentur res valde remotæ, aut externæ aliunde petuntur: contra vero ubi res præſentes, aut domeſticæ Archivi præſidio deſcribuntur, nulla antiquitatis monumenta certiora ad nos veniſſe, quam quæ ibidem ſunt fideliter adnotata, omnes norunt. Locus vitæ Stephani II. eſt hujuſmodi (ſect. 235.): Quemadmodum prædeceſſores ejus be. me. Domnus Gregorius, & Gregorius alius, & Domnus Zacharias Beatiſſimi Pontifices Carolo Excellentiſſ. me. Regi Francorum direxerunt, petentes ſibi ſubveniri propter oppreſſiones, ac invaſiones, quas & ipſi in hac Romanorum provincia a nefanda Langobardorum gente perpeſſi ſunt. *Poſtrema hæc vera ſunt: omnes ſiquidem ii Pontifices Langobardorum feritati fuerunt obnoxii. Falſum vero eſt Gregorium II. de Francia quicquam cogitaſſe, quod & fatetur Fredegarii Continuator, dum Gregorii III. legationem rem novam appellat, atque antea inauditam. Falſum eſt, Zachariam indidem auxilia quæſiſſe, quod mox palam fiet. Denique falſum eſt Carolum Martellum fuiſſe Regem Francorum, quem gentiles omnes ſcriptores majorem domus, ſubregulum Gregorius III. vocant.*

X. *Nihilominus falſa hæc uſque adeo arrident Pagio; ut* (an. 726. n. 14. 740. n. 4. ſeqq.) *affirmare non dubitet, quod Gregorius* II vel clam ad Carolum Martellum refugit, vel certe ejus ſubſidium nulla miſſa legatione imploravit: *& alibi adverſus Petrum de Marca idem vehementius, atque verboſius ſuſtineat. Quæ poſt* Patriciatum, *qui unum & idem illi eſt cum* Conſulatu (*propterea mordicus eum tenet in Continuat. Fredegarii*) *Carolo Martello vindicat, nequicquam reclamantibus Gregorii III. Epiſtolis. Ratio autem, cur tum ipſe, tum eruditi alii rem probabilem reddant, a duobus ejus ævi ſcriptoribus Paulo Diacono, & ſæpius laudato continuatore Fredegarii præſto eſt. Iſte enim inter ægritudinem, ac mortem Caroli anno 741. compendiario inſerit duas legationes; & quæcumque inter Pontificem & Carolum poſtea evenerunt, præterit. quare anſam dedit recentioribus, ut ad eumdem annum referrent, quæ annis pluribus acta eſſe & aliunde conſtat, & ipſa rerum ſeries demonſtrat. Perinde Paulus Diaconus* (lib.6. cap. 55.) *quæ multis acciderant annis non modo in unum conflans, ſed etiam facta præcedentia poſtponens, ut notavit Cl. Blancus, confudit temporum ordinem; ita ut Traſamundi Spoleti Ducis rebellionem, quæ huc plurimum facit, Liutprandi morbo, & Hildebrando in regni conſortium vocato uſque ab anno 736. præpoſuerit. Quæ res libertatem peperit recentioribus digerendi hiſtoriam arbi-*

In temporis anguſtias omnia congerunt, ut in mortem rejiciant culpam.

arbitratu ſuo . Quare Cointius auxilium Langodardorum petitum a Carolo contra Saracenos differt ad annum 739. contra Continuatoris Fredegarii auctoritatem ; curriculo anni illius menſe ſecundo : *namque Ruinartio , & Pagio plaudentibus interpretatur* anno poſt ſecundo . *Pagius autem res apud Anaſtaſium diligenter conſignatas temporum ratione habita , Indictiones emendando protrahit , uterque ut annum 741. propius attingant , ac proinde Carolum morte præventum opitulari non potuiſſe Pontifici ratum faciant . Quamobrem hiſtoriæ quadriennalis chronotaxis ſtabilienda eſt : inde enim literarum Gregorii ætas pendet , qua ſemel agnita recentiorum opiniones , ſive hallucinationes detegentur .*

Chronologia Annal. Fulden. præſidio reſtituitur.

XI. *Annaliſta Fuldenſis antiquitate , & auctoritate aliis præferendus queis Recentiores utuntur , mira breviloquentia anno 738. ac ſequentibus Caroli Martelli res geſtas ita complectitur* : dccxxxviii. Carlus regionem Provinciam ingreſſus Maurorum Ducem , qui dudum Sarracenos per dolum invitaverat , ſugere compulit . dccxxxix. Carlus Provinciam totam , & cuncta ejus maritima loca ſuæ ditioni ſubegit . dccxl. Pax & quies regno Francorum per Carlum redditur ad tempus , Gothis ſuperatis , Saxonibus & Freſonibus ſubactis , expulſis Sarracenis , Provincialibus receptis. dccxli. Carlus anno Ducatus ſui xxviii. moritur Pariſiis , & apud s. Dionyſium ſepelitur . *Poſtremi hujus anni res fuſiori calamo enarrantur in appendice ad Fredegarium . Etenim Vermeriæ Carolus ægrotaſſe dicitur ; Majordomatum filiis diviſiſſe conſilio ſuorum optimatum expetito ; Cariſiacum poſtea ſe contuliſſe , noviſque ſignis in coelo præcedentibus mortuus eſſe . Et , quod majus , inter ægrotationem & diviſionem adminiſtrationis regnorum inſertum legitur quidquid Romano Pontifici cum Carolo interceſſit . Num recte , audiemus modo apud Anaſtaſium , ubi res geſtæ Gregorii ſervata ratione temporum deſcribuntur , tanto cum conſenſu epiſtolarum Gregorii , ut nil deſiderari poſſit illuſtrius ad eorum temporum hiſtoriam comprobandam . Quum præſertim Ill. Zacagnus ex præſtantiſſimo Cod. Vat. alias Gregorii literas ediderit , quæ lucem rebus addunt longe clariorem . In iis ſiquidem ſermo eſt de quatuor urbibus a Liutprando invaſis in fine expeditionis anni 739. de cujus initio loquitur Gregorius III. in utraque Epiſtola ad Carolum . Ubi etiam de præteriti anni Langobardicis rebus , de auxiliis ex Francia nequicquam expectatis , ac de muneribus D. Petro miſſis a Carolo per ſuos Legatos tam perſpicua ſit mentio ; ut annum innui 738. dubitari non poſſit . Sed audiamus res geſtas Gregorii III. apud Anaſtaſ.*

Scriptor

XII. *Scriptor vitæ Zachariæ* (ſect. 207.) *finem expeditionis an.* 739. *deſcribens*, Dum, *inquit*, a prædeceſſore ejus be. me. Gregorio Papa, atque ab Stephano quondam Patritio, & Duce, vel omni exercitu Romano prædictus Traſimundus redditus non fuiſſet, obſeſſione facta pro eo ab eodem Rege ablatæ ſunt a Romano ducatu Civitates quatuor, ideſt Ameria, Hortas, Polimartium, & Blera, & ſic iſdem Rex ad ſuum palatium eſt reverſus per menſem Auguſtum Indict. VII. *Poſt hæc Gregorius experientia edoctus non modo vanam ſpem eſſe auxiliorum a Carolo, ſed hujus conſenſu Langobardos intuliſſe majus damnum reipublicæ, alio ſe vertit. Foedus itaque iniit cum Ducibus Spoleti, ac Beneventi, junctiſque copiis, de recuperandis mutua ope urbibus conſilium habuit. Foederatorum primus Traſamundus ſuis rebus omnibus receptis*, ingreſſus eſt Spoletum per menſem Decemb. Ind. VIII. *ut recte* Cod. Reg. Maz. & Thu. *non ut vulgatus* ead. Indict. *nam a Septembri menſe fluebat octava. Sequenti anno* 740. *ex pactis conventis pugnandum erat pro ſancta republ., ut quatuor Civitates Traſamundi cauſa ablatas recuperaret. At Spoleti Dux de retinendis ſuis, quæ receperat, ſerio cogitans*, noluit implere, *proſequitur idem Scriptor*, quæ prædicto Pontifici, & Patricio ſimul & Romanis promiſerat, pro recolligendis quatuor Civitatibus, quæ pro eo perierant, & aliis quæ ſpoponderat capitula. *Quamobrem Pontifex hinc etiam irritas ſpes ſuas eſſe videns, quas integri fere anni ſpatio aluerat, octobri menſe legationem adornat ad Liutprandum ejuſque filium conſortem regni, ut precibus obtineret, quod armis non poterat foedifragi Ducis cauſa. Omnia patent ex indicatis literis ab Ill. Zacagno editis, quas integras referre lubet.*

Anno 739. & duobus ſeqq. ea eveniſſe oſtenditur, quæ illi in 741. rejiciunt.

XIII. Gregorius omnibus Epiſcopis in Tuſcia Langobardorum. Meminit Fraterna ſanctitas veſtra, tempore ordinationis ſuæ per Chirographum, & Sacramenti vinculum B. Petro Principi Apoſtolorum ſpopondiſſe, ut in emergentibus ſanctæ ejus Eccleſiæ totis viribus elaboretis. Igitur quia præſentes viros Anaſtaſium dilectum filium noſtrum presbyterum, & Adeodatum Regionarium Subdiaconum noſtros fideles ad obſecrandum, & Deo favente obtinendum pro quatuor caſtris, quæ anno præterito B. Petro ablata ſunt, ut reſtituantur a filiis noſtris Liutprando, & Hilprando ſupplicare deſtinavimus. Ecce dilectiſſimi Fratres, tempus acceptabile, ut juxta chirographum veſtrum boni operis fructum B. Petro feratis. Cujus auctoritate vos hortamur in Domino, ut ad eoſdem cum prædictis fi-

Aliis Greg. III. literis ad Epp. Langob. comprobatur.

liis noſtris properetis, ut a Deo inſpirati Protectoribus eorum beatis Principibus Apoſtolorum Petro, & Paulo eadem caſtra reſtituantur. Nam ſi, quod non credimus, diſtuleritis iter arripere propter Deum, ego quamquam imbecillis ſim, præ infirmitate corporis, iter arripiam laborioſum, & videbo, ne veſtra negligentia vobis ad obligationem ex nodo pacti pertineat. Data Id Octob. Ind. IX. *Re infecta Gregorius moritur ſequenti anno die* 27. *Novembris, eique quarto poſt die ſuccedit s. Zacharias.*

S. Zacharias Eccleſiæ civitates recuperat abſque ope Francor.

XIV. *Statimatque ſummum locum eſt adeptus vir iſte ſanctiſſimus, Legatione, ac præſentia ſua Regem petit, exercitus Romani ope eum demeretur adverſus Ducem fœdifragum, quatuor civitates recuperat, ſingulas ipſe adit, earumque poſſeſſionem init: deinde Romam reverſus debitas Deo gratias agendas pro tot beneficiis ſolemni ſupplicatione ſtatuit. Omnia hæc evenerunt, præfato Auctore vitæ s. Zachariæ teſte, Indict.* X. *ideſt inter Septembrem menſem anni* 741. *& Septembrem ſequentis anni. Auctoritatem ejus conſenſu omnes ſequuntur. Hac tantum in re a veritate abeunt, quod ſcriptoris verba,* Quas ipſe ante biennium per obſeſſionem factam pro prædicto Traſimundo duce Spoletino abſtulerat, (ſect. 210.) *ad annum referunt* 740. *quum ſpectent ad Auguſtum menſem anni* 739. *luculente ab eodem notati per Ind. VII. quæ menſe illo adhuc fluebat. Quamvis enim menſes aliquot biennium illud excederent, quum ineunte anno* 742. *Liutprandus reſtituit civitates, recte Auctor* ante biennium *dixit, quod erat exactum: nam Indictionum rationem habens, deque iis agens, quæ per decimam evenerunt, biennium intelligit octavam, & nonam, quæ effluxerant poſt civitatum invaſionem in fine ſeptimæ. Contra vero ſi annus acciperetur* 740. *in octavæ Indictionis exitu, biennium non modo elapſum haud fuiſſet, reſtitutionis tempore; ſed ne tum quidem, quum Pontifex confecto longo itinere, initaque poſſeſſione quatuor civitatum, redierat Romam, ac cætera omnia facta erant, quæ decimæ indictioni adſcribuntur.*

Quor. opem nemo amplius quæſivit uſque ad Steph. II.

XV. *Hæc Romæ, & in ejus Ducatu acta ſunt anno* 738. *& ſequentibus. Neque attendi debent, qui ſuas ut opiniones tueantur, monumenta vetera per ſummam licentiam mutando, & corrigendo, facta protrahunt, reſque incredibiles pro certis affirmant. Gregorius igitur primam Carolo Epiſtolam ſcripſit ſub initia Langobardicæ incurſionis anno* 739. *alteram paulo poſtquam Langobardi, propter Traſamundum, qui eorum iram metuens intra urbis moenia ſe receperat, s. Petri Baſilicam expilaverunt: utramque ante ablatas quatuor civitates in belli exitu,*

exitu, quarum neutra meminit. Ipſæ epiſtolæ ſuam ætatem produnt. Namque in prima Gregorius queritur Romani Ducatus direptiones, rogatque Carolum, ut poſt ipſorum Regum ad propria reverſionem, *fidelem Miſſum Romam dirigat, qui propriis oculis quæ inlata fuerint damna conſpiciat. In altera Petri baſilicam expilatam eſſe dolet, indeque ablata munera ipſa, quæ Carolum miſiſſe vidimus per ſuos Legatos, ſuperiori anno. Hinc autem per annos fere quatuordecim, quum Stephanus II. opportunius, atque utilius Francorum opem imploravit, nullo ex monumento veterum, nullaque ex hiſtoria diſcimus eo Pontifices ſe vertiſſe. Attamen Gregorius idem III. per biennii ſpatium ſuperſtes fuit, ac temporis fere tantumdem Carolus Martellus. S. Zacharias annis decem, & aliquot menſibus Apoſtolicam Sedem gubernans, ejuſque jura acerrime vindicans, opportunam nactus occaſionem ſpes ſui prædeceſſoris fallaces inſtaurandi, dum anno 748. pluribus diſciplinæ corruptæ capitibus affluenter reſpondit, ne verbum quidem fecit de ſanctæ Reipublicæ adminiſtratione. Ac demum Stephanus II. primis ſui Pontificatus temporibus opem maximis in anguſtiis nullam a Francis efflagitavit.*

XVI. *Quin etiam idem Stephanus immanitate Aiſtulphi mirum in modum vexatus impium Copronymum fatigavit literis, ut afflictæ urbi opem ferret implorans. Et Legatorum Cpoleos per ſuam operam repetentium res Exarchatus a Rege Langobardorum, captata occaſione iterum eo miſit Legatum ſuum cum literis* deprecans Imperialem Clementiam, ut juxta quod ei ſæpius ſcripſerat, cum exercitu ad tuendas has Italiæ partes modis omnibus adveniret, & de iniquitatis filii morſibus Romanam hanc urbem, vel cunctam Italiam provinciam liberaret, *ut eſt ap Anaſtas.* (Sect. 232.) *Tam longe erat, ut Romani Pontifices ante eum annum qui erat 753. ſpem ullam in Francorum Principibus collocaſſent, aut Romæ ejuſque Ducatus dominationem a populis oblatam, & quinto jam ac viceſimo anno apud eos permanentem affectarent. Quum vero auxilii Græcorum ſpem omnem abjicere oportuit, impietate præſertim Orientali de die in diem invaleſcente, tum demum Stephanus primum literis, deinde præſentia ſua Francorum opem & quæſivit, & obtinuit. Neque id ſymbolica oblatione regni, aut Conſulatus exhibitione, aliove argumento, quod Recentioribus in mentem venerit; ſed vera Patriciatus, ſeu protectionis ac defenſionis Romanæ Eccleſiæ dignitate conlata: quam eſſe indolem hujuſmodi Patriciatus, paſſim invenire erit in literis hujus Codicis, quo teſtis integrior deſiderari non poteſt. Neque ante eum annum ejuſmodi Patriciatum Francorum Principibus eſſe datum,*

Qui an. 753. Græcor. auxiliis nequicquã quæſitis ad Pippinum ſe vertit.

indidem conſtat. Et vero primæ duæ de quibus agitur, a Gregorio III. inſcribuntur Carolo Subregulo: *Unica Zachariæ* (ep. 3. al. v.) Pippino Majori domus. *Prima Stephani II.* (ep. 4. al. x.) *inſcribitur* Pippino Regi, *quam dignitatem auctoritate Zachariæ ante biennium adeptus erat. Reliquæ Stephani ejuſdem epiſtolæ datæ poſt reditum ex Francia*, Patricii *titulum nunquam ſilent. Perinde eſt de aliis omnibus, quæ in Codicem relatæ ſunt, aut Pippino aut filiis ejus Carolo & Carolomanno inſcribantur: & ipſi enim Reges, & Patricii ab Stephano fuerant deſignati, quum in Francia erat an. 753. & ſeq.*

Tum temporis quinto jam & viceſ. anno Pontifices in Ducatu Rom. dominabantur.

XVII. *Jam vero monſtrandum mihi eſt, cur Marca, Pagius aliique tantopere ſtudeant rem perſpicue falſam aſſerere. Ii ſcilicet minime aſſequuti videntur, quod Romani Pontifices, Senatus populique voluntate Principes ſanctæ Reipublicæ, dominati erant Romæ, & in ejus Ducatu per quinque & viginti eos annos, qui inter defectionem Italiæ ab impiis Græcis, & Stephani II. profectionem in Franciam interceſſerunt. Quamobrem Romæ, ejuſque ducatus dominium Donationis titulo, ut Exarchatus, niti arbitrantur; & quia donationem ejuſmodi nullis in monumentis veterum inveniunt, quæſtionibus omnia implent. At quemadmodum de Caroli Martelli Patriciatu diſputantes longe a vero abierunt, ita conjectando, & ratiocinando de dominio Urbis, tota via errant. Idcirco de tempore, & ratione Pontificiæ dominationis, deque ejus genere non una opinio eſt, ſed una eaque generalis hallucinatio. Ad falſitatem opinionum retegendam compendiaria via deberet incedi. Rogandi nimirum eſſent viri illi cetera doctiſſimi: cur Pippini tempore, quem conſtat inter omnes Exarchatum tantummodo & Pentapolim conceſſiſſe s. Sedi, Paulus auxilium petit adverſus Græcos Exarchatui, & Romæ minitantes?* (ep. 25. al. xxxiv.) *Cur Stephanus Dux Neapolitanus promittit, ſe opem laturum eidem Pontifici, ſi* Dominus Imperator mitteret adverſus Romam ſuos milites? (Chron. Neap. ap. Pratil. to. 3. p. 32.) *Cur Paulus idem æque appellat* noſtram Senogalliam *Civitatem Pentapolis a Pippino donatam*, *ac* noſtrum Caſtrum Valentis *in Campania Romana*? (ep. 39. al. xiv. *Cur idem Pontifex de Civitatibus Romani Ducatus loquens in genere* noſtras *ſemper appellat*? (Ep. 38. al. xxiv. 40. al. xxvi.) *Cur Carolingiorum Diplomata habent*: Sicut a Prædeceſſ. veſtris uſq; nunc in veſtra poteſtate & ditione tenuiſtis & diſpoſuiſtis Civitatem Romanam cum Ducatu ſuo? (*Ita videre eſt in omnibus Diplomatis tum editis tum mss. tametſi alii meticuloſe, imprudenter alii repoſuerint* noſtris.) *At præſtat veſtigia dominationis Pontificiæ per idem quinque & viginti annorum*

Digitized by Google

norum ſpatium , qui Pippini donationem præiverunt , patefacere .

XVIII. *Sub ipſa initia defectionis Romanorum a Græcis Gregorius II.* (Anaſt. ſect. 186.) *Sutrium a Liutprando invaſam anno 728. recuperavit* , multis continuis ſcriptis atque commonitionibus ad Regem miſſis , *ac denique* multis datis muneribus . *Nam* Langobardorum Rex reſtituit atque donavit ſanctis Apoſtolis Petro , & Paulo . *Per eadem tempora* (ſect. 184.) Exhilaratus Dux Neapolis deceptus diabolica inſtigatione cum filio ſuo Adriano Campaniæ partes tenuit (*hanc Ducatus Romani partem faciebant ſeptem civitates* , Signia , Anagnia , Ferentinum , Alatrium , Patricum , Fruſino , & Tibur) ſeducens populum , ut obedirent Imperatori , & occiderent Pontificem . *Eadem luculentius enarrantur in Chronico Neapolitano apud Cl. Pratillum* (to. 3. pag. 30.) *in hunc modum* : Dominus Dux ad inſtigationem Domini Imperatoris Leonis ivit contra Dominum Papam , & Romanos & pugnavit cum eis . Duravit prælium a mane uſque ad tertiam , & Dux Exilaratus cum Adriano ejus filio & ſequacibus fortiſſime , & viriliter diu pugnavit , licet propter multitudinem inimicorum fortunam belli nequiverit tolerare : remanſit occiſus , ſicut & Adrianus & alii partim interfecti partim captivi , & alii fugati . Et in Ducatu electus fuit Theodorus .... Alphanus Secretarius Domini Imperatoris venit Neapolim , & præcepit quod non obediatur Domino Papæ neque tranſmittatur ei pecunia ſui redditus . *Patrimonii videlicet Neapolitani , quod viciſſim Campanum appellatur in Regeſto Epiſtolarum s. Gregorii M. & per Subdiaconum adminiſtrabatur .*

Id demonſtratur auctoritate hiſtoriæ, initium ducendo ab anno 728.

XIX. *Memoria hic obiter oportet repeti Theophanis teſtimonium* (Chronogr. p. 273.) *de Patrimoniis Calabriæ & Siciliæ a Leone Iſaurico redactis in publicum* : Patrimonia vero, *inquit* , quæ dicuntur Sanctorum & Coryphæorum Apoſtolorum , qui in veteri Roma coluntur , tria nimirum cum medio auri talenta (*35. millia aureor. in annos ſingulos . Aleman.* de Later. Pariet. cap. 15. pag. 64.) eorum Eccleſiis ab antiquo aſſignata & penſa , in publicum ærarium conferri juſſit . *Tale enim facinus aut ejuſdem ævi eſt , quum Dux Theodorus Patrimonii Neapolitani , ſeu Campani reditus ad Rom. Eccleſiam ſpectantes jubebatur invadere , aut modico temporis intervallo ab eo diſtat . Suntque hæc primæva jura , quæ nequicquam Carolus M. & Carolini omnes ſucceſſores , necnon Ottones & s. Henricus D. Petro & ſucceſſoribus vindicare conati ſunt ; at demum Saracenis Græcos , illoſque Normannis pellentibus per undecimum ſeculum ad Eccleſiam redierunt . Ad veſtigia Pontificiæ dominationis nunc redeo .*

Per idem fere tempus a Græcis invaſi reditus Patrimonior. Calabritani & Siculi .

XX.

Greg. II. dominatus indicia ſubobſcura.

XX. *Certam Romanorum defectionem jam vidimus ſub Gregorio II. nec minus certum hujus dominatum novimus, dum & Dux Neapolitanus, & Secretarius impii Leonis, huic, non Pontifici obediendum ſuadebant populis. At certiſſimum aliud veſtigium ſuppetit ex facto Liutprandi Regis, & Exarchi Eutychii; nam conſilio inito decreverunt,* ut congregatis exercitibus Rex ſubjiceret Duces Spoletanum, & Beneventanum, & Exarchus Romam, *ut eſt apud Anaſtaſium. Roma igitur parebat tum Gregorio II. & Romanis; quare Liutprandus ſaniori mente imbutus, ſuoque cum exercitu ex vicinia Romæ diſceſſurus, foederato Principi conſulendum ratus,* obſecravit Pontificem, ut memoratum Exarchum ad pacis concordiam ſuſcipere dignaretur, ut & factum eſt. (ſect. 186. ſeqq.) *Quumque is Romæ moraretur, in Tuſcia Romana, quæ pars Ducatus erat, res novas molitur quidam Petaſius. Suas vires jungit Pontifex cum Exarcho, rebellionem opprimit, cæſique Petaſii caput Conſtantinopolim mittit,* & nec ſic Romanis plenam gratiam largitus eſt Imperator; *qui s. Germano e Sede Patriarchali ejecto, vulgatiſque edictis in ſacras imagines effrenatius in dies ſeſe geſſit. Tum vero e vivis abeunte Gregorio II. quem, Romanis ita volentibus, egiſſe Principem vidimus, at velut Imperii reliquiarum oeconomum, ſuccedit Gregorius III. ſanctamque rempublicam inſtituit: quare haud ipſe ſolus tentat Leonem, & Conſtantinum filium conſortem Imperii; ſed* & cuncta generalitas iſtius provinciæ Italiæ ſimiliter pro erigendis imaginibus ſupplicationum ſcripta unanimiter ad eoſdem Principes direxerunt (Sect. 193.).

Greg. III. dominatur tanquam Princeps reip. Zacharias abſoluto utitur dominio.

XXI. *Equidem in Gregorio III. luculentiora Principatus indicia video: Legatio enim, & Epiſtolæ ad Carolum Martellum, de quibus diximus, ſupremum Principem deſignant. At Galleſium Civitatem a Langobardis recipiens,* in compage s. Reipublicæ, atque in corpore Chriſto dilecti exercitus Romani adnecti præcepit. (ſect. 203.) *Ea propter a veritate aberraret, tum qui Romanorum defectionem ipſis ab initiis græcæ impietatis in dubium verteret; tum qui Gregorio ſaltem tertio abſolutam dominationem aſſereret. Secus eſt de Zacharia, ut mox videbimus; præſtantiſſimo ſiquidem omnium civi, ac ſummo ſimul ſacerdoti obſequium, ac reverentiam præſtare populi lapſu temporis inſueverant; deque Pontificia dominatione evenit, quod de Octaviani imperio hac in eadem urbe eveniſſe compertum eſt. Id tantum diſcriminis Pontificio cum Auguſti dominatu interceſſit, quod inhians hic imperio ſimulatione populos paulatim ſubdidit; at Romani Pontifices ſpem ſemper alentes converſionis Orien-*

Digitized by Google

Orientalium, magis ut populis morem gererent, quam dominandi cupiditate ſummæ rerum longo annorum ſpatio præfuerunt. Interim vero illecti iidem populi ſuavitate Dominii, ſolum Pontificem, tanquam Principem coluerant.

XXII. *Quin etiam externi Principes Pontificiam evidenter poteſtatem venerati ſunt, præſertim Franci. Etenim Carolus Martellus Gregorii III. ut Fredegarii continuator ait*, mirifico ac magnifico honore ipſam Legationem recepit. *Et Pippinus Caroli filius regno inhians, Zachariæ conſilio, & auctoritate ſolium aſcendit, quod hiſtoria omnis docet. Quæ quidem facta, utut ad ſacerdotii majeſtatem referantur, magnum Principatui attulerunt incrementum: Romanis enim tantus honor Pontificis apud eos Principes, ſubjectionem, quam ultro elegerant, gratiorem reddidit, ac ſenſim peperit Regalis Sacerdotii poteſtatem, cujus veſtigia in s. Zacharia, quo auctore Carolina Stirps regnavit, perſpicua ſunt. Etenim Liutprandus, ubi quatuor civitates ab ſe ablatas reſtituit, non ut olim Sutrium Gregorii II. tempore, ſanctis Apoſtolis* Petro, & Paulo; *ſed* eidem ſancto cum earum habitatoribus redonavit viro: *quod etiam fecit, ut vidimus, de nobilibus Conſulibus prælio captis* (ſect. 210.) *Quod ſane diſcrimen alicujus momenti eſt: neque enim Civitates illas, & captivos utrique Apoſtolorum Principi, ut Sutrium, reddi; neque D. Petro, cui eadem occaſione reſtituta fuerunt Patrimonia antiquioris invaſionis; neque s.* Reipublicæ, *cui Gregorius prædeceſſor Zachariæ Galleſium eſſe redditam propalam declaravit; ſed uni Pontifici, aliquid plus, quam Eccleſiæ Principatum deſignat, ipſum ſiquidem Principem* ſanctæ Reipublicæ *luculenter oſtendit. Rem docet ſcriptor idem apud Anaſtaſium* (ſect. 216.) *Quum enim Eutychius Exarchus Ravennæ, quæ adhuc parebat Imperio, Zachariæ ejuſdem opera, cum Rege Langobardorum tranſegit de Ceſenæ reſtitutione: Rex* duas partes territorii Cæſenæ Caſtri ad partem Reip. reſtituit. Tertiam vero partem de eodem Caſtro ſub obtentu retinuit, inito conſtituto, ut uſque ad calendas Junii, dum ejus miſſi a Regia reverterentur urbe, idem caſtrum, & tertiam partem, quam pignoris cauſa deſtinebat, parti reipublicæ reſtitueret.

> Talis agnoſcitur a Francis & Langobardis Principibus.

XXIII. *Hic vero animadvertendum puto, quod æque hallucinantur ii, qui* reipublicæ *nomine Imperium ſignificari negant; atque illi qui* Sanctam Rempublicam, *Romam videlicet, ejuſque Ducatum, novo, atque tunc temporis minus congruo nomine Sacrum Rom. Imperium interpretantur. Nam antequam Exarchatus ipſe, & Pentapolis Sancta Reipublicæ* per

> Eo enim Pontifice Ditio Eccleſiaſtica Romano Ducatu definita nulli dubia erat.

per Pippini donationem accederent, *nudo* Reipublicæ *nomine eam ditionis Imperii partem apud ipſum Anaſtaſium indicari ex nuper laudato loco, compertum eſt, Reip. pariter nudo nomine paulo antea* (ſect. 212.) *Ducatum Romanum idem Auctor nuncupaverat*: Et fuiſſet itineris longitudo per circuitum finium reipublicæ eundi uſque ad Bleranam civitatem per partes Sutrinæ civitatis. *Quandoque etiam videbimus in Cod. hoc Carolino abſolute rempublicam appellari Ditionem Eccleſiaſticam poſt Exarchatus & Pentapolis acceſſionem. Nuſquam vero Reip. Romanorum, aut ſanctæ Reip. nomen, Eccleſiaſticæ ditionis proprium, Imperio tribui comperietur. Quare inutilis omnino eſt ea quæſitio nominis, quo abſolute adhibito Principatus quiſque deſignatur, & cum* Romanorum, *ſeu* ſanctæ *additamento Eccleſiaſticus, aut Pontificius tantummodo definitur. Serio autem reputanda mihi videtur agendi ratio: nam duplex fit reſtitutio rerum ab uno eodemque Rege Langobardorum, uno eodemque Zacharia repetente. Nihilominus quæ multo plures ſanctæ Reipublicæ juris erant, integræ Pontifici reſtituuntur; Dux Cluſinus cum tribus aliis viris illuſtribus in ejus obſequium mittuntur, qui ſingularum in poſſeſſionem civitatum eumdem mittant; nobiles captivi eidem redduntur. E contrario quæ juris erant Imperii ex parte tantummodo ſunt reſtitutæ, tertia earum parte retenta pignori ad certum tempus, quoad cum Auguſto per Legatos de reſtitutione integra conveniretur. Quis hinc non videt Ditionis Eccleſiaſticæ Principem haberi Pontificem, & Exarchatus ab Eutychio adminiſtrati Conſtantinum Copronymum?*

Uſque ad 753. ſpem Græcæ converſionis Pontifices non depoſuere.

XXIV. *Equidem non ignoro, Hadrianum Pontificem hoc ſuis literis* (Conc. Nic. II. act. 2.) *Conſtantino & Irenæ teſtatum eſſe: quod nempe utriuſque Gregorii exemplo* Zacharias, & Stephanus, atque Paulus, & item Stephanus prædeceſſores noſtri ſancti Pontifices ſæpius avum & genitorem veſtræ Sereniſſimæ tranquillitatis pro ſtatuendis ipſis imaginibus ſacris deprecati ſunt. *Præterea novi, quod Copronymus, utquumque impius, auditis quæ Zacharias intrepide geſſerat pro Exarchatu, Artavaſdo devicto, ac Sede Imperii recuperata*, donationem in ſcriptis de duabus Maſſis, quæ Nymhas & Normias appellantur, juris exiſtentes publici eidem Sanctiſſ. ac beatiſſ. Papæ Sanctæ R. E. jure perpetuo direxit poſſidendas. (*Anaſt.* ſect. 220.) *Quare & illud affirmare non dubito, quod uterque Gregorius, Zacharias, & Stephanus Pontifices ab Hadriano memorati ante annum* 753 *nunquam ſpem omnem depoſuerunt, fore ut Græci reſipiſcerent, reciperentque populorum voluntate urbem & ejus Ducatum, quod toties bello tentarant, ſed*

ſed nequicquam. Interim autem & conſenſu populorum, & exterorum teſtimonio Principum Pontifices, præque iis Zacharias dominabantur in Urbe, & ejus Ducatu. Quod quum quinque minimum & viginti annorum ſpatio fecerint, nec ullus uſquam ex Carolinis Principibus reperiatur, qui hujuſmodi dominationis titulum aliquatenus immutaverit: neceſſario fatendum eſt, Pontifices veros fuiſſe Principes ſanctæ reipublicæ poteſtate eorum ſenſim confirmata rebus proſpere geſtis; ita enim cælitus ordinatum erat.

Ex dictis patet abuſus literar. Greg. III. dum iis falſæ opiniones deſtruuntur.

XXV. *Omnia hæc neceſſario præmitti oportuit binis Gregorii III. literis; quippe quibus mirum in modum abuſi ſunt recentiores eruditi, ut falſas opiniones tuerentur. Eos profecto non latuit, documentum aliud non ſuppetere toto eo temporis ſpatio quod Pippini Donationem præivit, quo Pontificiam ordiantur ditionem beneficio Regum Franciæ. Quapropter earum uno præſidio utendum erat adſtruendæ rei. Quid igitur? Claves confeſſionis mitti ſolitæ ad viros principes devotionis ergo, in regni ſymbolum verſæ. Legationi, quam præceſſiſſe epiſtolis non obſcura indicia in iiſdem ſunt, adſcriptum conſultum Romanorum; conſultum ipſum in Conſulatum tranſmutatum, Conſulatus in Patriciatum. Et quia literæ ipſæ docent, petitam vere opem ex Francia a Pontifice, ſed minime impetratam; legatio, & literæ, tractatuſque omnis inter Gregorium & Carolum coarctanda ſunt viſa in maximas anguſtias paucorum menſium anni 741. ut Caroli valetudinem ſequuta mors Octobri menſe, impedimento fuiſſe videatur. Falſa omnia, ut abunde eſt demonſtratum. Ac Francis quidem VV. Cll. Petro de Marca, Cointio, Ruinartio, Pagio veniam aliquam adhibendam eſſe cenſuerim, ſi maximis Regum Francorum meritis in Romanam Eccleſiam, iſtiuſmodi etiam voluntatem morte ſuperveniente eluſam, reclamante hiſtoria, non adjeciſſent. Noſtris vero nuperrimis Scriptoribus opiniones aperte falſas foventibus, atque infinita commentatione onerantibus quid melius reponi poteſt, quam literæ ipſæ codicis Carolini, queis abutuntur?*

Earumdem literar. ætas, & ſententia nequicquam pervertuntur.

XXVI. *Et vero eædem præteriti non ſemel anni mentionem faciunt, Langobardos reſciſſe memorant petitum ex Francia auxilium: neque igitur eæ poſſunt cum legatione conjungi; neque in mortem recte rejicitur cauſa opis non allatæ. Inſcribuntur* Carolo Subregulo; *ſicut aliæ poſteriores Zachariæ* Majori domus Pippino; *& aliæ Stephani II. Pippino* Regi; *tametſi nulla ex ſequentibus* Patriciatum *ſilet, poſtquam idem Stephanus dignitatem illam Regi Francorum certo contulit. Ergo Patricii dignitas ex interpretatione aerei Conſulatus educta nugæ ſunt.*

Digitized by Google

Denique eædem literæ declarant, Claves S. Petri miſſas eſſe inſtar libelli ſupplicis, quo petita auxilia velocius, atque efficacius obtineri poſſent: quare regnum Romæ (exoſum ſemper, atque infauſtum nomen) inepte excogitatur in ſacris Clavibus præſertim a Muratorio, qui Codicis carolini ex recenſione Lambecii variantes lectiones evulgans (Rer. Ital. tom. 3. part. 2.) *pro ea voce* Regnum, *legit, ediditque* Rogam. *Perſpicue omnia patebunt ex ſubjectis literis.*

EPI-

EPISTOLA [a]
GREGORII TERTII
PONTIFICIS [*]
AD CAROLUM MARTELLUM [1]

ARGUMENTUM

Confirmata Romanorum defectione ab impiis Græcis, Langobardi perpetui eorum hoſtes inſolentiores facti. Adverſum hos Gregorius III. inſigni Legatione Carolum Martellum movere nititur. Re illi cognita, obtendentes rebellionem Ducum Spoleti, & Beneventi, amici ac fœderati Principis conceſſu Romanos affligunt. Pontifex ad Carolum datis literis Ancardo direptionum, & cædium oculato teſti, auxilium flagitat, quod per Legatos is promiſerat; nonnulla eidem committit ſecreto enarranda: præproperam obtenturus opem, Claves Confeſſionis S. Petri, ſupplicis inſtar libelli, tranſmittit.

A. D	Cod. Car.	Chronol.
DCCXXXIX.	I.	I.

DOMNO [b] excellentiſſimo filio Carolo Subregulo [2]. Gregorius Papa. Nimia fluctuamur tribulatione & [c] lacrymæ die noctuque ab oculis noſtris non deficiunt, quando conſpicimus cotidie [d], & undique Eccleſiam ſanctam Dei a ſuis, in quibus ſpes erat vindicandi, deſtitui filiis Propterea coartati [e] dolore in gemitu & luctu conſiſtimus, dum cernimus id, quod modicum remanſerat præterito

VARIANTES LECTIONES

a Epistola Gregorii Papæ ad Carolum Majorem domus Missa pro defensione sanctæ Dei Ecclesiæ. *Lambecius* scae di *Gentilotus*. *b* Domino. *iid.*
c lacrimæ. *d* quotidie. *e* coarctati *Lambec.*

N O T Æ

GRETSERUS

* Iniit Pontificatum Anno Chriſti 731. Mortuus 741. Extſtat apud Baron. tom. 9. anno 740. n. 20. & Cent. 8. Magdeb. cap. 10.

CENNIUS

1 Primi omnium Magdeburgenſes *Centur.* 8. *cap.* 10. utramque Gregorii epiſtolam typis vulgarunt; ſed ordine inverſo. Idem poſtea fecit Baron. ſecundam referens *an.* 739. *n.* 6. primam 40. *n.* 20. Zacagnius eum imitatur *cod. ms. n.* 22. 24. male omnes. Pagius recte ordinem reſtituit *an.* 740. *num.* 13. At Cointio adhærens utramque ad annum differt 741. Recentiores Eruditi omnes eum ſequuntur. Cæterum utraque pertinet ad an. 739. quo Baron. ſecundam retulit. Vide *Admonitionem*.

2 Zacharias infra majorem domus appellat: Recte uterque, nam Subreguli dicebantur majores domus ſub prima Regum Francorum ſtirpe, quod rerum ſumma penes eos eſſet, ut multis prolatis exemplis probat Du-Cange *Gloſſ.*

Digitized by Google

anno [3], pro ſubſidio & alimento pauperum Chriſti, ſeu luminariorum concinnatione, in partibus Ravennatium, nunc gladio & igni cuncta conſumi a Luithprando [a] & Hilprando [4] Regibus Langobardorum: ſed in iſtis partibus Romanis mittentes plu[illegible] exercita ſimilia nobis ſecerunt & faciunt, & omnes ſalas [5] ſancti Petri deſtruxerunt, & peculia, quæ remanſerant, abſtulerunt, & nulla nobis apud te, excellentiſſime fili, refugium facientibus pervenit hactenus conſolatio; ſed ut conſpicimus, dum indultum a vobis eiſdem Regibus eſt motiones [b] faciendi, quod [c] eorum falſa ſuggeſtio pluſquam noſtra veritas apud vos [d] recepta eſt; & timemus, ne tibi reſpiciat ad peccatum; quando nunc, ubi reſident ipſi Reges, ad exprobrationem noſtram ita proferunt verba, dicentes: „ Adveniat Carolus, „ apud quem refugium feciſtis, & exercita Francorum, & ſi va- „ lent, adjuvent vos, & eruant de manu noſtra „.

O quam inſanabilis dolor pro his exprobrationibus in noſtro retinetur pectore, dum tales ac tanti filii, ſuam ſpiritualem [e] matrem, ſanctam Dei Eccleſiam, ejuſque populum peculiarem, non conantur defendere; potens eſt, cariſſime fili, ipſe princeps Apoſtolorum, ob a domino ſibi conceſſam poteſtatem, defendere domum [f] & populum peculiarem, atque de inimicis dare vindictam, ſed fidelium filiorum mentes probat. Non credas, fili, falſidicis ſuggeſtionibus ac ſuaſionibus eorundem Regum. Omnia enim falſo [g] tibi ſuggerunt, ſcribentes circumventiones, quod quaſi aliquam culpam commiſſam habeant eorum duces [h], id eſt, Spoletinus & Beneventanus. Sed omnia mendacia ſunt. Non enim pro alio (ſatisfaciat tibi [i] veritas, fili) eoſdem Duces perſequuntur [k] capitulo, niſi pro eo, quod no-

VARIANTES LECTIONES

a Liudprando *Lambec.* *b* motione *Gent.* *c* quia *Lambec.* *d* apud vobis *Tengnagel correxit ad marginem* vos *Gent.* *e* ſpiritalem *id.* *f* per a Domino ſibi conceſſam poteſtatem ſuam defendere domum *Lamb.* operam do ſibi conceſſam poteſtatem ſuam defendere domũ *Gent.* *g* tibi falſe *Lamb. Gent.* *h* habeant eis eorum duces *Lamb. Gent.* *i* ſatisfaciat te *id.* *k* perſequitur *Gent.*

NOTÆ

3 Hinc patet, Langobardos anno 738. Ravennatibus damna intuliſſe: quod Pauli Diac. hiſtoriam hac occaſione maxime jejunam ſupplet.

4 Hildebrandus a patre Liutprando in regni conſortium vocatus erat ann. 736. Ita Horat. Blanch. ad Paul. Diac. *l.* 6. *c.* 55. Murator. *Antiquit. Ital. tom.* 1. ex Inſtrumentis ad Comitis. Matild. ſpect. in Archivo Lucenſi.

5 Pro *Salas*, male Baron. legit *Scalas*. Salæ enim erant domus, quæ in maſſis, ſeu prædiis Eccleſiæ, ut hodie domus ruſticæ, a colonis inhabitabantur. Ad majora etiam ædificia extendebatur id nomen, ut notat Ducangius, qui hunc epiſtolæ locum non vidit. Eſtque hoc argumentum evidens, datam Epiſtolam ante invaſionem quatuor civitatum in belli exitu an. 739. Menſe Aug. Ind. VII. ut habent omnes Codd. Anaſtaſii tum editi, tum mss. quas certe ſilentio non prætermiſſet.

noluerunt, præterito anno [6], de ſuis partibus, ſuper nos irruere [a]; & ſicut illi fecerunt, res ſanctorum Apoſtolorum deſtruere, & peculiarem populum deprædare, ita dicentes ipſi duces, quia contra Eccleſiam ſanctam Dei, ejuſque populum peculiarem non exercitamus: quoniam & pactum cum eis habemus, & ex ipſa Eccleſia fidem accepimus; ideoque mucro eorum deſævit contra eos. Nam ipſi prædicti duces parati fuerunt, & ſunt, ſecundum antiquam conſuetudinem eis obedire, ſed illi retinentes iram pro eo, quod ſuperius diximus, per exquiſitam occaſionem, volentes illos, & nos deſtruere & invadere; ideo utroſque perſequentes veſtræ bonitati ſuggerunt falſa, ut & duces illos nobiliſſimos degradent, & ſuos ibidem pravos ordinent duces [7], & multo amplius cotidie [b], & ex omni parte Dei Eccleſiam expugnent, & res B. Petri principis Apoſtolorum diſſipent, atque populum peculiarem captivent.

Tamen ut rei veritas vobis declaretur, Chriſtianiſſime fili, jubeas, poſt ipſorum Regum ad propria reverſionem [8], tuum fideliſſimum Miſſum, qui non a præmiis corrumpatur, dirigere, ut propriis oculis perſecutionem noſtram, & Dei Eccleſiæ humiliationem, & ejus rerum deſolationem [c], & peregrinorum lacrymas conſpiciat [d], & tuæ bonitati omnia pandat [e]. Sed hortamur bonitatem tuam coram domino, & ejus terribili judicio, Chriſtianiſſime fili, ut propter Dominum [f] & animæ tuæ ſalutem, ſubvenias Eccleſiæ s. Petri, & ejus peculiari populo, eoſdemque Reges ſub nimia celeritate refutes, & a nobis repellas, & jubeas eos ad propria reverti, non deſpicias deprecationem meam, neque claudas

VARIANTES LECTIONES

a inruere *Gent.* *b* quotidie *Lambec.* *c* diſſolationem, *Tengnagel ad marginem* deſolationem *Gent.* *d* lacrimas conſpicetur, *Lamb.* conſpiciantur, *Gent.* conſpiciat *Ten.* *e* pandantur. *Lamb.* pandant. *Tengnagelius ad marginem pandat*. Gentilot. *f* propter Deum *Lamb.* propter Dñ *Gent.*

NOTÆ

6 Incurſiones utique ac deprædationes in Ducatu Romano eſſe factas an. 738. hinc conjicitur.

7 Revera Liutprandus Ducem Spoleti conſtituit Hildericum, quem poſtmodo Traſemundus ope Romanorum Ducatu ſuo recepto extinxit, ut Paul. Diac. (*lib. 6. c. 55.*) idque menſe Decembri an. 739. Anaſt. in Zachar. Hinc videant Pagii aſſeclæ, num epiſtola hæc differri queat ad an. 741.

8 Quamvis vere adulto, ſeu menſe majo tum Reges ad bella proficiſci ſolerent, ac domum redire octobri; quod Muratorius demonſtrat (*Antiq. Ital. to. 2. diſſ. 26.*) tamen Anaſtas. docet, Langobardos citius, Auguſto videlicet menſe, hinc diſcedere conſueviſſe. Et infra planum erit, *ep.8. al.* IV. Calendis Januariis ab Haiſtulpho obſeſſam urbem. Quare incerta apud Langobardos præliandi principia, incertus finis. Id Romanis certum ex longo tot annorum experimento, quod æſtate incurſionibus, præliiſve eæ gentes finem dabant.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

claudas aures tuas a poſtulatione mea; ſic non tibi ipſe princeps Apoſtolorum claudat cœleſtia regna.

Conjuro te in Dominum vivum [a] & verum, & ipſas ſacratiſſimas claves Confeſſionis B. Petri [9], quas vobis ad Regnum [10] dimiſimus [b], ut non proponas [c] amicitiam Regum Langobardorum amori Principis Apoſtolorum, ſed velocius & ſub nimia feſtinatione ſentiamus, poſt Deum, tuam conſolationem, ad noſtram defenſionem, ut in omnibus gentibus declaretur veſtra fides, & bonum nomem: quatenus & nos cum Propheta mereamur dicere. „ Exaudiat te Dominus in die tribulationis, pro-„ tegat te nomen Dei Jacob. „ Harum autem litterarum portitor, Anchard [d] veſter fidelis, quod oculis ſuis vidit, & nos ei injunximus, omnia tuæ benignæ excellentiæ viva voce enarrabit [e]. Et petimus bonitatem tuam coram Deo teſte & judice, ut nimis feſtinanter noſtros lenias dolores, & lætabunda nobis celeriter mittes [f] nuncia, ut læti effecti animo, die noctuque; pro te tuiſque fidelibus, coram ſacris ſanctorum Principum Apoſtolorum Petri & Pauli Confeſſionibus domino fundamus preces.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a in Deum vivum *Lamb.* in Dñ *Gent.* *b* ad rogam direximus, *Lamb.* ad rogum direximus, *Gent.* *c* ut non præponas *Lamb.* *d* Anchart *Lamb.* Anchat. II. Anchāt *Gent.* *e* enarret *Lamb.* enarrat *Gent.* *f* mittas *Lambec.*

NOTÆ

9 Sic *ep.* XV. *Conjuro te per omnipotentem Deum, & ejus Principem Apoſtolorum*, & alibi ſæpe, ut videbimus. Moris enim erat Romanorum Pontificum utrumque conjungere, ut pios Reges efficacius moverent. Nam Dei timore, & amore Petri Pippinus, & Carolus maxime afficiebantur. Nequicquam Gregorius cum Majore domus idem præſtat.

10 Vera lectio Codicis Vindobonenſis *ad rogam*, ut notavit Lambecius, ſeu melius *ad rogum*, ut Gentilotus, diuturnis Eruditorum concertationibus modum imponit. Utrumque vocabulum Du-Cangio ſonat *preces*, *deprecationem*. At Rogæ exemplum aliud non profert, præter epiſt. 91. *al.* LXXXVIII. hujus Codicis. Contra *Rogi*, præ aliis multis habet formulas precariarum, & paſſim in Regula Magiſtri *Rogus Dei*. De *Roga* itaque dubia res eſt, præſertim quum Gentilotus *Rogum* legat & in epiſt. ead. LXXXVIII. quod ſingulare exemplum affertur a Du-Cangio. Et liquet, id nomen apud Anaſtaſium frequens, pro erogatione tam Pontificia quam Imperiali adhiberi. Sic Deuſdedit, Bonifacius V. Severinus & Joannes IV. dimiſerunt *omni clero rogam integram ſect.* 117. 118. 123. 124. & Leo III. *rogam in presbyterio maxime ampliavit*. Factioſi etiam quidam de Imperiali erogatione loquentes *ſect.* 121. cum exercitu: *Rogæ veſtræ*, inquiunt, *quas Domnus Imperator vobis per vicem mandavit*. Cauſas, cur hic Magdeburgenſes, & poſtea Baronius legerint *ad Regnum*, non quæro; nullius enim momenti eſt cauſam erroris noſſe, quum ipſe error patet. Miror autem Auguſtini interpretationem neglectam eſſe *ſerm.* 22. *de ss.* qua Petrus ipſe vocatur *Clavis ad regnum*: ita ut niſi etiam cubaſſet menda, non aliud regnum intelligi debuerit, quam cæleſte. Perinde an *roga*, quam Tengnagel. ſemel, & Lambecius bis legerunt, *rogi* ſignificationem præſeferat, nihil moror. Id mirum in modum doleo, quod Muratorius an. 1734. hunc Codicem juxta Lambecii recenſionem ediderit: at nihilominus in Annalibus Italicis *an.* 741. & 789. mordicus *ad regnum* ſuſtineat, & commentariis oneret; ut argumento perſpicue falſo Romanor. Pontificum dominium certum in dubium revocet.

Digitized by Google

ITEM EPISTOLA GREGORII SECUNDA AD CAROLUM MISSA SIMILITER PRO DEFENSIONE SANCTÆ ECCLESIÆ [a].

ARGUMENTUM

Increbreſcente Langobardorum rabie, s. Petri Baſilica tunc extramœniana expilata, obſeſſa urbe; iterum auxilium petit a Carolo verbis liberaliore, quam faſtis. Plura item latori committit ſecreto narranda; diffidentiæ neſcio quid modeſte ſignificat.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCXXXIX.	II.	II.

DOMNO [b] excellentiſſimo filio Carolo Subregulo Gregorius Papa [*]. Ob nimium dolorem cordis & lacrymas [c], iterata vice tuæ excellentiæ neceſſarium duximus ſcribendum, confidentes te eſſe amatorem filium beati Petri Principis Apoſtolorum, & noſtrum; & quod pro ejus reverentia; noſtris obedias mandatis, ad defendendam Eccleſiam Dei, & peculiarem populum, qui jam perſecutionem & oppreſſionem gentis Langobardorum [d] ſufferre non poſſumus. Omnia enim luminaria ad ipſius Principis Apoſtolorum, & quæ a veſtris parentibus, & a vobis [e] offerta ſunt [1], ipſi abſtulerunt, & quoniam ad te, poſt Dominum [f], confugium fecimus, propterea nos ipſi Langobardi in opprobrium habent, & opprimunt. Unde & Eccleſia ſancti Petri denudata eſt, & in nimiam deſolationem [g] redacta; [2] tamen omnes noſtros dolores

VARIANTES LECTIONES

a SCAE DĪ ECCLESIAE *Gentil.* *b* Domino *Lamb. Gent.* *c* lacrimas *Lambec.* *d* oppreſſionem Langobardorum *id.* *e* vel a vobis *Lamb. Gent.* *f* poſt Deum *Lamb.* poſt Dñ *Gentilot.* *g* deſſolationem *Tengnagelius ad marginem* deſolationem *id.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Exſtat Cent. Magdeb. 8. cap. 10.

CENNIUS

1 Si igitur Fredegarii continuatore teſte, qui unus auditur hac in re, legati Gregorii, novum, atque inauditum antea, *munera pretioſa* obtinuerunt; eaque nunc ſublata dicuntur ex Baſilica Principis Apoſtolorum: quænam fides habenda eſt Ruinartio binas haſce literas eadem occaſione ſcriptas eſſe contendenti? Quænam Pagio juxta morem ſuum definienti (*an.* 741. *n.* 8.) ubi agit de morte Greg. III. 28. Novembris an. 741. *Aliquot ante menſes Gregorius duas legationes in Franciam ad Carolum Majorem domus miſerat, binaſque ad eumdem literas dederat*? Contra ſi cum Anaſtaſio retrahantur literæ ad an. 739. & ad præcedentem legatio, nil clarius deſiderari poteſt. At de his abunde dictum in Admonitione. Parentum etiam munera hic laudantur, quæ Majorum domus nulla reperiuntur: quare Francorum Reges Caroli parentes nuncupari videntur. Nam legimus apud Anaſt. (*ſect.* 85.) in vita Hormiſdæ *Eodem tempore venit regnum cum gemmis pretioſis a Rege Francorum Chlodovao Chriſtiano donum B. Petro Apoſtolo*, Sigeberto etiam id teſtante an. 510. *Ipſe vero Rex miſit Romam S. Petro coronam auream cum gemmis, quæ regnum appellari ſolet.*

2 Recte Baron. (739. *n.* 6.) hiſtoriam Anaſtaſii ſupplens de Langobardorum rebus eo anno geſtis, deprædationem hanc comprobat hujus epiſtolæ teſtimonio.

res ſubtilius in ore poſuimus præſenti portitori, tuo fideli, [3] quæ* in auribus tuæ Excellentiæ ſuggerere debeat. Tu autem, fili, habeas cum ipſo [a] principe Apoſtolorum, hic & in futura vita, coram omnipotenti Deo noſtro; ſicut pro ejus Eccleſia, & noſtra defenſione diſpoſueris & decertaveris, ſub omni velocitate, ut cognoſcant omnes gentes tuam fidem & puritatem, atque amorem, quæ habes erga principem Apoſtolorum B. Petrum, & nos, ejuſque peculiarem populum zelando & defendendo; ex hoc enim tibi poteris immortalem [b] & æternam acquirere vitam.

IN

VARIANTES LECTIONES

a cum ipſi *Gentilot.* *b* memorialem *Lambec. Gentil.*

NOTÆ

* Centur. quos.

3 Silentium nominis mihi perſuadet, ut credam eumdem Anchartum: ita ut paucos poſt dies, ante ejus diſceſſum expilatio baſilicæ facta fuerit. Brevitas literarum, ſumma tantum capita leviter tacta, plura ei ſecreto commiſſa in utraque epiſtola, non ſecus docent.

Digitized by Google

IN S. ZACHARIÆ EPISTOLAM

ADMONITIO

PONTIFICIÆ *majeſtatis argumenta plura exhibuit Zacharias, ut dixi agens de Gregorii literis. Ex ſequenti epiſtola Decretali nil tale ſuppetit; omnia enim ſpectant directam Pontificis poteſtatem: & niſi ex allatis Gregorii ejuſdem literis imploratæ Francorum opis teſtimonium minime dubium haberemus, ad indirectam quod attinet, nullum s. Sedi cum Francis negotium interceſſiſſe videretur: tam altum de ea ſilentium eſt in hac epiſtola! Quin etiam indicia plura extant abjectæ ſpei omnis, quam unum Gregorium vidimus in Francis collocaſſe. Eodem quippe anno exeunte, quo idem Pontifex ſemel & iterum tentarat animum Caroli Martelli, ut Langobardorum furorem ab Apoſtolica Sede averteret, literas ad Bonifacium de eccleſiis Germaniæ & Franciæ (invitus arbitror) ita claudit:* Data IV. cal. Nov. imperante Domno piiſſimo Aug. Leone Imperii ejus an. 23. ſed & Conſtantino Magno Imp. ejus filio an. 20. Ind. VIII. (*Labbe* Concil. to. VI. p. 1475.) *Perinde ſucceſſor ejus Zacharias epiſtolis fere omnibus impii Copronymi annos adjungit. Et, quod maxime notandum velim, Concilio Romano, quod iſte habuit anno 743. hujuſmodi epoche adjicitur:* Factum eſt hoc Concilium anno ſecundo Artabasdi Imperatoris, necnon & Liuthprandi Regis anno trigeſimo ſecundo Ind. XII. feliciter.

Zachariæ tempore nullum indiciū ſpeſrati a Francis auxilii.

II. *Veritati equidem adverſarer, ſi ex characteribus iſtis temporum ante excitatam Imperatoriam dignitatem in Occidente, aut dominationem Auguſtorum orientis, quod minus recte ab aliquibus fit, aut Langobardorum jus ullum elicerem in ſancta republica, quam Pontifex tum temporis moderabatur. Etenim notariorum conſuetudini tribuenda potius eſt appoſitio temporis; quam certo inde aliquid ſtatuendum de republica. Nihilominus, citra Auguſtorum annos, quos adſcribere moris erat, Artabaſdi qui dejecto impio Conſtantino imperium invaſerat; & Liutprandi Langobardorum Regis, qui Zachariæ quatuor urbes, & patrimonia aliquot reſtituerat, ſanctaque de republica bene erat meritus, numerari annos videmus; hujus quidem, quia reſpiratura per eum Italia videbatur; illius vero, quia impietati finem allatum iri credebatur. E contrario Caroli Martelli, ad quem confugere, dura*

Ipſis in notis Chron. literarum apoſtolicarum Imperatorum & Langob. R. anni occurrunt aliquando: Francor. nuſquam.

urgente neceſſitate, oportuit, nullo uſquam in monumento reperiuntur notata Patriciatus tempora. Quid dico tempora? ne Patriciatus quidem mentio ullibi reperitur, præterquam in ſenſu, quo Franci eam dignitatem uſurpabant, tanquam Ducatu præſtantiorem. (*Du-Cange* V. Patricii) *Quare Gregorius II. an.* 724. *ante captam Græcorum impietatem*, Patricium *appellavit Carolum Martellum* (*Labbe* Conc. to. VI. p. 1447.) *Eam tamen rem minime omitti decuit, ſi Patricius Romanorum, ut una cum Francis eruditi recentiores tenent, fuiſſet. Ab anno enim* 738., *quum legatione tentatus eſt Carolus, ad ejus mortem triennium fere excurrit* (*quod in paucos menſes anni* 741. *nullo jure contrahi, eſt demonſtratum*) *præterea Zachariæ ſunt anni decem, totaque ea temporis intercapedine & literæ Gregorii III. ad Bonifacium, ac Præſules Langobardiæ; & Zachariæ plures item literæ, aliaque non pauca monumenta extant, præcipue literarum commercium Bonifacii & Francorum cum Zacharia: neque Caroli Martelli ulla merita memorantur; plurima vero enarrantur damna Francorum Eccleſiis inlata, quæ aperte pugnant cum iis, quæ de eodem prædicantur.*

Carolus Martellus Eccleſiæ Gallicanæ inverſor, non Romanæ defenſor fuit.

III. *Et vero, ut Baronio aliiſque aſſentiar Carolum defendentibus a funeſta illa nota, quam in Bonifacii literas inrepſiſſe ajunt; Hincmari* (ep. 6. cap. 19.) *ac prædicti Bonifacii teſtis oculati verbis fidem negem? Zachariam is monet* (Cod. Bonif. ep. 132. & *Labbe* ubi ſup. p. 1495.) *ſe vocatum a Carolomanno altero ex Martelli filiis, ut maximo vulneri Eccleſiis ſuæ provinciæ inflicto mederetur convocata Synodo*: Promiſit, *inquiens*, ſe de Eccleſiaſtica religione, quæ jam longo tempore idest non minus, quam per LX. vel LXX. annos calcata, & diſſipata fuit, aliquid corrigere, & emendare velle. *Ac paulo infra miſeram deſcribens conditionem eccleſiarum, quam Caroli opera ſubiiſſe illas ait, proſequitur*: Modo autem maxima ex parte per civitates Epiſcopales ſedes traditæ ſunt laicis cupidis ad poſſidendum, vel adulteratis clericis, ſcortatoribus, & publicanis ſæculariter ad perfruendum. *Duæ Synodi Germanica, & Liptinenſis ea de re celebratæ an.* 742. *& ſequenti; necnon Sueſſionenſis in altera Regni parte, quam Pippinus Carolomanni frater moderabatur, Bonifacii relationem confirmant. Præcipue autem comprobari illam patebit ex tot capitibus diſciplinæ corruptæ, quæ ſequenti Epiſtola continentur.*

Id patet ex literis Zachariæ an. 748. datis ad Pippinum &c.

IV. *Eam ſcilicet dedit Zacharias ad Pippinum, Epiſcopos, Abbates, & cæteros Francos anno* 747. *exeunte vel ſequentis initio, poſtquam Carolomannus, nuncium remittens terreno Principatui, Romam venerat,*

venerat, monachumque induerat in Caſſinenſi Coenobio. Chronologiam hanc aliis ejuſdem Pontificis literis acceptam referimus. Data iſta ſunt nonis Jan. imperante domno noſtro piiſſimo Aug. Conſtantino a Deo coronato magno Imp. anno 28. Imperii ejus an. 6. Ind. xv. *ad Bonifacium, ut præfatam epiſtolam* Pippino &c. *legi curet in Synodo. Quumque aliquid diſcriminis inveniatur in tribus iis characteribus temporis, hinc eſt, quod Cointius vult datas anno 748. Sirmondus & Pagius 747. verum Cointii potiorem ſententiam eſſe, eique adhærendum puto; quamquam Indictio, & annus Imperii ſextus deſignent annum 747. Nam Carolomannus Romam venit menſe Martio, ut animadvertit Pagius* (an. 747. n. 1.) *ſeu potius Junio, ut contendit ibidem Cl. Manſius, & quidem anno 747. quod conſtanter tradunt Auctores omnes veteres. Quumque epiſtola Zachariæ uni* Pippino majoridomus in regione Francorum *dirigatur; hinc palam ſit Carolomannum dignitati eidem bipertito diviſæ renunciaſſe, antequam literæ darentur ad Pippinum &c. quæ alteras ad Bonifacium præceſſerunt. Quod ſi anno 747. ineunte, ſeu nonis Januarii utraſque datas eſſe quis velit, continuatorem Fredegarii & Chronologos omnes apud Baronium & Pagium mentitos, rem ſane difficilem, demonſtret neceſſe eſt. Quamobrem ſtatuendam reor cum Cointio ætatem literarum anno 748. Hactenus de chronologia, quæ literarum pars minima eſt.*

V. *Quod ſerio animadverti debet, ſex fere annorum ſpatio uterque Martelli filius ſanctiſſimi viri Bonifacii opera diſciplinam peſſum datam vix erigere aliquantulum potuerant. Ea propter ut nihil de Martelli laudibus detrahatur, id pro certo habendum eſt, Principem iſtum Bonifacii ejuſdem prædicationi in Germaniæ partibus conſtanter faviſſe ſub utroque Gregorio. Quod docent Mundeburdi ac defenſionis monumentum, quo Carolus Bonifacium Germaniæ Apoſtolum ubique excipiendum in Regno Francorum mandavit miſſionis initio; & literæ quas Gregorius II. ſe dediſſe* Carolo filio noſtro Patricio *teſtatur anno 747. ut prædicationem Bonifacii ab Epiſcopo quodam turbari non ſineret.* (*Labbe* Conc. to. VI. p. 1446. ſeq.) *Gregorii pariter tertii literæ ſub finem anni 739. uberrimæ teſtes ſunt continuati per Carolum ſtudii atque operæ ut totum Francorum Regnum Chriſti fidem amplecteretur: ſic enim Bonifacio gratulatur Pontifex,* Quæ innotuiſti jam de Germaniæ gentibus, quas ſua pietate Deus noſter de poteſtate paganorum liberavit, & ad centum millia animas in ſinu matris Eccleſiæ tuo conamine & Caroli Principis Francorum

Pippinus & Caroloman. ejus filii s. Bonifacii opera diſciplinam reſtituere conantur. Nam fidei & Carolus ſategerat.

 aggre-

aggregare dignatus eſt. *At contra nullam Romanæ Eccleſiæ opem; utquumque legatione atque iteratis literis rogatum, allaturum fuiſſe hiſtoria omnis docet, adverſus recentiorum conjecturas & argumenta; quibus nil infirmius in rebus facti: fœdere enim cum Langobardis, perpetuiſque domi ac foris bellis impediebatur, quin faciles præberet aures flagitanti Pontifici. Quin etiam vulneribus eorumdem bellorum cauſa jam antea inflictis Gallicanæ Eccleſiæ, novum vulnus, idque acerbius adjecit diſciplinam pervertendo, quod ſexto poſt ejus mortem anno maximæ curationis indigens, Apoſtolicæ tandem Sedi detectum eſt.*

Quæſtionibus Pippini Zacharias Pontiff primus reſpondet per Canones verſion. Dionyſ.

VI. *Opportunum ea quidem remedium attulit. Nam Zacharias Francorum conſultationi ſeptem & viginti capitibus conceptæ ſingillatim reſpondit auctoritate Canonum prolata. Novo is, atque antea inaudito exemplo apud S. Sedem, cujus erat in more poſitum ſcrinia, ſeu bibliothecam adire, ubi quæſtiones hujuſmodi ad eamdem deferebantur, collectione Canonum uſus eſt verſionis Dionyſianæ. Non utique collectione ipſa Dionyſiana, ſed Breviario Creſconii, quod ex collectione illa coaluerat, Hadrianique codicis, ac demum Canonis (ut canonum Eccleſiæ Romanæ codex audiebat) fons & origo fuit. Qualis hic Canon, ſeu codex canonum fuerit, quiſve ejus uſus, Leo* IV. *nos edocet* (*Labbe* Conc. to. VIII. p. 32.) *perſpicuis hiſce verbis*: De libellis & commentariis aliorum non convenit aliquem judicare, & ſanctorum Conciliorum canones relinquere, vel Decretalium regulas, ideſt quæ habentur apud nos ſimul cum illis in Canone, & quibus in omnibus Eccleſiaſticis judiciis utimur, ideſt Apoſtolorum, Nicenorum, Ancyranorum, Neoceſarienſium, Gangrenſium, Antiochenſium, Laodicenſium, Calcedonenſium, Sardicenſium, Carthaginenſium, Africanenſium, & cum illis Regulæ Præſulum Romanorum Silveſtri, Siricii, Innocentii, Zoſimi, Cœleſtini, Leonis, Gelaſii, Hilarii, Symmachi, Simplicii. Iſti omnino ſunt, per quos judicant Epiſcopi, & per quos Epiſcopi ſimul & Clerici judicantur.

S. Sedes ante octavum ſec. non admittebat Canones Chalced.

VII. *Hujuſmodi Canonem eſſe adhibitum a Zacharia, qui centum fere annis Leonem* IV. *præceſſit, non contendo. Illud affirmare non dubito, quod Zachariæ uſus collectionis refertur acceptus, quæ nono demum ſeculo in Codicem illum canonum evaſerat, quem nuper deſcriptum vidimus. Sirmodi opinionem, qui canones Joannis* II. *literis an.* 534. *ſuppoſitos pro veris habuit, eruditoſque omnes ſecum traxit; ita ut paſſim tribuatur collectionis Dionyſianæ uſus S. Sedi ab ipſa ejuſdem origine; Sirmondi opinionem, inquam, neque hujus temporis, neque*

neque hujus loci eſt rejicere. Falſitatem tantummodo patefacere non gravabor. S. ſcilicet Sedes ante octavum fere ſeculum, quum Eccleſiæ praeerat Zacharias, canones tantum Nicænos & Sardicenſes tuebatur, Cpolitanos aperte rejiciebat, & ſiquem ex Calcedonenſibus adhibuit, tres illos tantum adhibuit, qui ante receſſum Legatorum conditi erant in fine ſeſſionis VI. *tametſi ipſi etiam reperiantur inter alios Act.* XV. *quarto nimirum, tertio, & viceſimo loco. De iis luculenter Pelagius* II. *in epiſtola ad Hiſtros* (*Labbe* Conc. To. V. p. 615, 629. ſeq.) In actionis, *inquit*, ſextæ terminum jam canonum norma prælibatur, dum illic a Principe venerabilibus Epiſcopis dicitur: aliqua ſunt capitula, quæ ad honorem veſtræ reverentiæ vobis reſervavimus...... Prælibatione itaqne ſextæ actionis oſtenditur, quia jure conſtitutiones canonum nonniſi in ſeptima continentur.... Quamvis ſi ſolerter adſpicimus, canonum regulas poſitas non, ſicut putatur, in ſeptima, ſed intextas ſextæ actioni invenimus. *Quod ſi animadvertiſſet Natalis* (ſec. V. diſſ. 15. art. 4.) *haud tribuiſſet Gelaſio viceſimum canonem Calcedonenſem; cum quippe eſſe tertium ex propoſitis a Marciano, probatiſque a Concilio in fine Actionis ſextæ deprehendiſſet.*

VIII. *Ad Cpolitanos vero quod attinet, s. Gregorius Pelagii* II. *ſucceſſor Eulogio Alexandrino, & Anaſtaſio Antiocheno ſcribit in hanc ſententiam* (lib. 6. ep. 31.) Canones quidem Cpolitani Concilii Eudoxianos damnant, ſed quis fuerit eorum Auctor Eudoxius, non dicunt. Romana autem Eccleſia eoſdem canones vel geſta Synodi illius hactenus non habet nec accipit. In hoc autem eamdem Synodum accepit, quod eſt per eam contra Macedonium definitum. Reliquas vero hæreſes, quæ illic memoratæ ſunt ab aliis jam Patribus damnatas reprobat. *Et quum in Synodica ad Patriarchas Orientis* (lib. 1. ep. 24.) *quatuor ſe concilia venerari ait, ut quatuor Evangeliorum libros, continuo ſubjunxit, quatenus hæreſes damnarunt: nequis forſan ſuſpicaretur, conciliorum Acta illum amplecti, quatenus condiderunt canones ambitioni Præſulum Cpoleos faventes, Legatiſque S. Sedis abſentibus. Ita factum puta a Gregorii ſucceſſoribus pene uſque ad finem ſeptimi ſeculi: quum religioni haberi coeptum eſt Oecumenicis ex conciliis quidpiam reſpuere. Id conſtat ex libro Diurno Pontificum* (cap. 2. tit. 9.) *namque Indiculum, ſeu profeſſio Rom. Pontificis, poſt defunctum Conſtantinum Pogonatum, ſive poſt annum* 685. *edita perſpicue docet, acceptum fuiſſe Romanæ ſedi quidquid in Conciliis generalibus actum erat*: Sancta qnoque univerſalia

Neque Conſtantinopolitanos.

ſalia Concilia Nicænum, Cpolitanum, Epheſinum primum, Calcedonenſe, & ſecundum Cpolitanum, quod Juſtiniani piæ mem. Principis temporibus celebratum eſt uſque ad unum apicem immutilata ſervare: & una cum eis pari honore & veneratione ſanctum ſextum Concilium quod nuper Conſtantino piæ memoriæ Principe, Agathone Apoſtolico prædeceſſore meo convenit, medullitus, & plenius conſervare.

Pontiff. nullus ante Zachar. collectione uſus in reſpon. ad Conſultationes.

IX. *Inverſionis cauſæ non longe petendæ. Tanta rerum inſcitia tum temporis fuit in ipſa urbe, ut præter fidei dogmata, quæ ignorari non poterant, ne falſa quidem a veris ſatis ſecernerentur. Exemplo ſunt Marcellini, Silveſtri, Xyſti & Polychronii Acta, de quibus, recte, ni fallor, P. Couſtantius* (Præf. ad lit Pont. to. 1. pag. 99.) Non ſapiunt, *inquit*, hæc opuſcula Romani hominis, & Eccleſiaſticæ diſciplinæ doctrina vel mediocriter tincti ingenium, ac ſtylum, ſed neophyti cujuſdam Gothi, qui ſuum in Apoſtolicam Sedem ſtudium ut declararet, mendacium dicere religioni non habuit. *Ejuſmodi vero farraginem tanti habuit Theodorus Cantuarienſis Epiſcopus qui ſub finem ſeptimi ſeculi florebat, ut quædam inde traducere in ſuum Poenitentiale non dubitarit, quare Natalis Bedæ auctoritate fretus Theodorum commendans,* (ſec. 7. cap. 4. art. 10.) *ſubdit, aliena quædam ab Evangelio & traditione in Poenitentiali eſſe. Nihilominus ſancte ipſi ſedi ſapiunt: ita ut S. Gregorius III. ſuum & ipſe poenitentialem librum conficiens ita monitum voluerit lectorem in præfatione* (*Labbe Conc.* to. VI. p. 1476.) Ex multis allegoriarum floribus, & de magnorum tractatibus, prolatiſque ſermonibus, Patrum dictis, canonumque ſententiis ideſt Iſidori, Auguſtini, Gregoriio Bedæ, Gelaſii, Innocentii, Theodori, Caſſiani, Egberti, vel cæterorum ad opus conſacerdotum noſtrorum excerpere atque inſimul culligere hunc libellum pœnitentialem ſtuduimus. *Quamobrem recte animadvertit Morinus* (De pœnit. lib. 7. c. 1. n. 17.) *minime mirandum eſſe*: ſi Theodori Archiepiſcopi viri ſuo ſeculo, doctiſſimi atque propter auctoritatem ſummi Pontificis, a quo conſecratus & in Angliam miſſus fuerat, omnibus acceptiſſimi liber pœnitentialis brevi tempore univerſum fere Occidentem pervaſit, illumque imitati ſint multi alii Epiſcopi non tantum ipſius pœnitentialem probantes, ſed etiam alios inſtar illius commodiores, & ampliores componentes.

X. *Quæ*

X. *Quæ ſane animadverſio quam vera ſit, Ven. Bedæ liber de remediis Peccatorum, pauloque poſt Egberti Eboracenſis Epiſcopi pœnitentialis, aliique plures in Galliis, necnon Romanus antiquus apud Caniſium, & quem nuper memorabam Gregorii III. Græcis omnes canonibus redundantes, ac ſuppoſitis quandoque rebus reſperſi, uberrime teſtantur. En certa ætas collectionis canonum, quam S. Sedes amplexa eſt: quum enim Græcos canones ubique cognitos videret, magnamque eorum ſegetem Creſconii ex Breviario haberet (qui præſertim per materias digeſti, compendium laboris Scriniariis, remque acceptiſſimam Pontificibus exhibebant) tunc ſenſit, facili admodum negotio Epiſcoporum conſultationibus reſponderi poſſe; nec niſi raro Bibliotheca codices evolvi exinde coepti. Utinam ſcribendi iſtud genus minus late pervagatum, aut obtuſis minus ingeniis lenocinatum eſſet! Quem enimvero eruditorum latet, Hadriano Pontifici tributa diu eſſe octoginta illa capita Angilramni, queis plura continentur ab Eccleſiæ diſciplina abhorrentia, non pauca etiam a bonis moribus abſona? Balutii tantum opera compertum tandem eſt, quis illa congeſſerit, nam optimis ex codicibus verum Auctorem protulit* (Præf. ad Ant. Aug. dialog.) Incipiunt capitula collecta ex diverſis conciliis, ſive decretis Pontificum Romanorum ab Angilramno Metenſi Epiſcopo, & Hadriano Papæ oblata: *& quidem* XIII. calendas octob. Indict. IX. *ſeu anno* 785. *ut eſt in editis exemplis. Inde autem profluxiſſe putat Petrus de Marca* (de concord. Sac. & Imp. l. 7. c. 20.) *Iſidori Mercatoris merces, quæ diſciplinam penitus everterunt: quamvis alii ſentiant, iſtas capitulis præiviſſe, nec de ætate quicquam certi audeant definire. Iſta vero huc non pertinent: quare ad collectionem canonum revertor, qua primum omnium Pontificum uſum eſſe Zachariam contendo.*

Quare Collectiones etiam Canonum adhiberi cœptæ.

XI. *Pugnantia proferre videar, qui Gregorio III nuper ajebam collectionem ejuſmodi fuiſſe uſui; modo Zachariam qui Gregorio ſucceſſit, alios omnes præiviſſe contendam. Aliud vero eſt collectionem probaſſe, indeque in ſuos libellos aliquid tranſtuliſſe; aliudque de diſciplina decernere auctoritate illorum canonum, quod Zacharias fecit his literis in Franciam miſſis, novo, ut ajebam. atque antea inaudito exemplo. Hunc ſequutus eſt Stephanus II. in reſponſis anno* 754. *datis, dum erat in Francia:* (*Labbe* Conc to. VI. p. 1650. ſeq.) *uterque enim collectione utitur contra morem predeceſſorum, aliquo tamen cum diſcrimine inter ſe. Namque ad concilia quod attinet, tam Zacharias, quam Stephanus numerandi rationem ſequuntur, qua uſus eſt Creſconius,*

Pontiff. nullus ante Zachar. Collectione uſus in reſponſ. ad Conſultationes.

nius, ſingula nimirum capita cujuſvis concilii ſeorſim recenſentes. In Decretalibus autem literis laudandis, tametſi uterque diſſidet a Creſconio; Zacharias, ubi (cap. 20. ſeq.) *affert Innocentii Decreta* 14, *&* 20. *ſequi videtur Dionyſium: Stephanus vero Capita Decretalium profert juxta numerum uniuſcujuſque Epiſtolæ, ut de conciliis eſt dictum; non enim Decreta uniuſcujuſque Pontificis cum Zacharia, ſed capita cujuſvis epiſtolæ, ejus nomen etiam enuncians, cui ſcripta unaquaque fuit, diligenter enumerat. Id autem inde factum puta, quod Breviarium Creſconii capitibus trecentis conſtans, ad ſingula capita plures, pauciorеſve canones tituloſque Decretalium Epiſtolarum alios tempore alio latos indicabat, qua re ad quamvis quæſtionem ſolvendam nihil accommodatius; at indicatos canones, tituloſque Decretalium aliunde petere oportuit. Hinc eſt quod Zacharias Dionyſiana ex collectione ſumſiſſe videtur canones, & Decreta, quippe qua uſus erat Creſconius; at Stephanus canones inde tantum decerpſiſſe.*

S. Sedes tamen collection. limitib. non coarctabatur.

XII. *Quamvis autem hæc teſtimonia valde perſpicua ſint verſionis Dionyſianæ apud S. Sedem: non utique intra ejus collectionis limites coarctandum eſt jus vetus S. Rom. Eccleſiæ, quod tantopere Juſtellus, & præ aliis Natalis contendunt, ſuppoſitos illos canones Joannis II. literis, Sirmondo auſpice, obviis ulnis amplectentes. Nam, præterquamquod nemo ex Joannis ſucceſſoribus Dionyſiana verſione uſus eſt, ita ut Gregorius III. in laudato poenitentiali s. Iſidori Hiſpalenſis verſionem adhibuerit, (ipſa eadem eſt, quam Mercator uſurpavit) s. Zacharias, qui primus Dionyſianæ verſionis acceptor fuit; & ipſa in Epiſtola ad Francos collectionis limites exceſſit, & in Concilio Rom.* (*Labbe Conc.* to. VI. p. 1549.) *decreto inhæſit Gregorii II.* de gradibus agnationum; *quod & ſucceſſores feciſſe conſtat late extra collectionem vagantes per omnium Decreta Pontificum, quorum tam modicam partem Dionyſius collegit. Itaque, niſi veritati adverſari quis velit, illud fateatur neceſſe eſt, quod ante conditam collectionem propriam, quæ Canon dicebatur, nulli alii collectioni ſe obligavit S. Sedes; tametſi Creſconiano Breviario duce quæcumque in ſacra Bibliotheca erant, oblata occaſione adirentur, adeoque Dyoniſiana collectio potiſſimum tereretur. Poſt Zachariæ vero tempora certis limitibus coarctari coepiſſe judicia Eccleſiaſtica, cæteraque ad diſciplinam & mores attinentia non eſt dubium, quoad Canon ipſe prodiit.*

Hadrian. tradit Carolo compend. Græcor. Canon. inſtaurandæ in Gall. diſciplinæ.

XIII. *Et vero Stephanus III. anno* 769. *in Concilio Romano ita ſanxit:* Non amplius ſuſcipiantur Apoſtolorum Canonum prolata per

per s. Clementem, niſi quinquaginta Capita, quæ ſuſcipit ſancta Dei Catholica Romana Eccleſia. *Itaque S. Sedes quinquaginta illis apud Dionyſium, & Creſconium ſelectis jam inſueverat: quum Zacharias ante annos duos & viginti uti illis cœperat. Hadrianus poſtmodo ſucceſſor Stephani non modo Canonum illorum quinquaginta, ſed Orientalium omnium Conciliorum, quæ in collectione ſunt, præter generalia, compendiariam explicationem Canonum tradidit Carolo M. ut ad reformandam in Galliis diſciplinam illa uteretur. Quamobrem collectos eos Canones non amplius averſabatur S. Sedes. Hac autem ſuper compendiaria traditione Canonum, quam Pagius, Labbeus, Baſnagius mutilam eſſe decernunt, nec Hadriano tribuendam exiſtimant, nonnulla breviter animadverti oportet, quæ integram illam eſſe demonſtrent, atque Hadriano vindicent contra eorum ſententiam præcipitem.*

XIV. *Ac primo Canones Apoſtolorum 45. eſſe videntur, quia viceſimus primus tres ſimul conflatos continet 21. 22. 23. viceſimus quintus duos 27. 28. totidemque triceſimus quartus 37. 38. ac denique triceſimus ſeptimus tres 41. 42. 43. ita ut uno plures videantur; at quintus & quadrageſimus in duos diviſus ad unitatem reducendus eſt, ſic totos quinquaginta habebimus. Neocæſarienſes quindecim videntur, quia ſecundus bipertito dividitur. Perinde Laodicenus 35. cum ſequenti in unum revocati 59. Laodicenos efficient. Antiocheni pariter 25. erunt, modo decimus & undecimus ſimul conflati ſecernantur. Operoſior res eſt in Africanis: etenim poſt Canonem 49. ſequitur 60. & 99. cum ſequenti conjungitur, perveniturque ad num. 105. quum centum tantummodo eſſe debeant Africani Canones, quos 33. Carthaginenſes præeunt, juxta Breviarium Creſconii; quo haud dubie Hadrianum eſſe uſum demonſtrant & diviſio hæc 33. Carthaginenſium ab Africanis centum, qui Dionyſio tanquam Africani omnes continuata ſerie 133. numerantur, & concilia græca unumquodque ſuam aciem ducentia. Nihilominus ex decem iis, qui videntur deeſſe, ne unus quidem deſideratur in Creſconii Breviario.*

Compendiaria ea traditio falſo creditur mutila.

XV. *Etenim nonus decimus de viſitatione provinciarum peculiari Africæ; 49. de manumiſſionibus in Eccleſia celebrandis cum Imperatoris venia; 51. de Idolorum reliquiis extirpandis; & 75. qui duorum conciliorum initium eſt contra Donatiſtas, & contra Pelagii, & Cæleſtii hæreſim; quatuor iſti, qui Dionyſio ſunt 52. 82. 84. 108. tanquam inutiles a Creſconio omittuntur, quare & Hadrianus eos deſerit, hac tantum in re ab illo recedens, quod numerandi ordinem proſe-*

Nam Hadrian. Creſcon. collectionem exactiſſime ſequitur.

ſequitur , ubi prædictos canones omittit , ne manca videatur ſeries , numeratque quinque ſuprema capita , quæ a Creſconio non recenſentur . Ita novem his capitibus addendo centeſimum , quem Creſconius fecit ex 99. *in duas partes diviſo , ut videre eſt Breviarii cap.* 287. (Bibl. vet. Jur. tom. 1. pag. 108. append.) , *lacuna illa numerorum decem explebitur . Et eſt notandum cum Labbeo* (Conc. to. 11. p. 1669.) *quod in Cod. Vat. n.* 4929. *ad centeſimum caput hæc leguntur :* Hoc capitulum Aurelii cum ſubſcriptionibus Epiſcoporum in Canone Apoſtolici Romæ non habetur . *Quæ mirum in modum comprobant , perinde Hadrianum , ac Zachariam Creſconiana Collectione , ſeu Breviario uſum eſſe , non Dionyſiana , cujus tantum verſio idcirco adhibetur , quia Creſconius inde hauſit ſuum indicem , & Anonymus , qui Canones integros appoſuit , indidem eos decerpſit .*

Et Nicæni Canones in ea citati ad Synod. Afr. pertinent.

XVI. *Quid dicam de duplici eorum hallucinatione , dum alio capite mutilum dictitant Hadriani Codicem : quod nimirum initio Canonum Carthaginenſium legunt :* Deinde etiam xx. capitulis Nicæni Concilii recitatis , ut ſuperius deſcripta inveniuntur , communi decreto ſtatuerunt capita xxxiii. quæ ſequuntur ? *Eſtne hoc de monumentis veterum recte judicare ? Compendium id eſt eorum quæ præiverunt tentum capita in Africano Concilio ex variis Synodis recitata , quæque apud Labbeum audiunt ;* Concilium Carthaginenſe vi. *in decem capita diſtributum , & apud Juſtellum tam in collectione Dionyſiana , quam in Cod. Africano , citra ullam diviſionem in plura vel pauciora capita locum tenent Præfationis : tametſi Actio prima Concilii Africani revera ſit . Eadem fere verba Juſtellus refert citatis locis , quæ Hadrianus exſcripſit , & tam Dionyſiana collectio , quam codex Africanus , quem Hadrianus ſequutus eſt , habent :* ſtatuta quoque Nicæni Concilii in xx. Capitulis ſimiliter recitata ſunt , ſicut in ſuperioribus inveniuntur adſcripta . Deinde quæ in Conciliis Africanis promulgata ſunt , Actis præſentibus inſerta noſcuntur . *Quamobrem mentio illa Nicænorum Canonum ad Africanas Synodos refertur , non vero ad Hadriani Codicem , qui proinde hoc capite mutilus injuria dicitur . Quid enimvero Nicæni huc Canones advocandi ſunt , ſi Hadrianus Calcedonenſes quoque inde abſtulit , unoque in Codice Oecumenica ſex Concilia dedit Carolo , quorum veluti appendicem eſſe voluit has græcas regulas ſimul cum Africanis ab eo deſcriptis , mutatis , & emendatis , ut proſtant ? Nonne ſatis perſpicue rem docet in præfatione ? Quin etiam monendos Epiſcopos ita cenſuit :* Sed in his omnibus illa ſequi debemus quæ-

quæcumque a Nicæno Concilio, & a ſancta atque Apoſtolica Eccleſia Romana non diſcrepare videmus.

Hadr. caute adhibendam collectionem monet: pluresq Canones emendat.

XVII. *Poſtrema hæc demonſtrant, quam inepte collectio Dionyſiana adſcribatur S. Sedi uſque ab initio ſexti ſeculi: dum Hadrianus de ubique jam receptis iiſdem regulis ſeu Canonibus, qui ſuis etiam prædeceſſoribus Zachariæ, & Stephano II. uſui fuerant, (Canones præcipue Apoſtolorum quinquaginta a Stephano III. probati erant in Conc. Lat.) tanta cum circumſpectione loquitur. Attamen eorum nonnullos pro ſumma auctoritate correxerat, ut patet. Canon exempli gratia Apoſtolorum* 27. *Lectoribus & Cantoribus nubendi facultatem impertitur. Hadrianus autem ſcripſit*: Quod lectoribus tantum liceat matrimonium contrahere. *Can. Apoſt.* 46. *abſolute prohibet baptiſma hæreticorum ab Epiſcopis, presbyteris, Diaconis comprobari. Hadrianus explicat*: Epiſcopus, presbyter baptiſma hæreticorum non in nomine Trinitatis baptizantium ſuſcipiens damnetur. *Canon Ancyranus* 9. *Diaconis matrimonium permittit, ſi ordinationis tempore continere non poſſe dixerint. Hadrianus emendat*: Diaconi incontinentes deponantur. *Can. Neocæs.* 4. *gratiæ divinæ concupiſcentiam non conſummatam tribuit. Contra Hadrianus*: Gratiæ divinæ non imputetur, ſi deſiderata libido non perficitur. *Can. Antioch.* x. *Chorepiſcopis permittit, ut ordinent Lectores, Subdiaconos, & Exorciſtas. Hadrianus*: Chorepiſcopi ordines inferiores uſque ad Subdiaconatum dare non poſſunt. *Ejuſdem Concilii* 12. *de Epiſcopis & Clericis poſt iteratum judicium iterum ad Imperatorem confugientibus repellendis, ſic Hadrianus recte, & juxta Eccleſiæ regulas*: Clerici damnati ſi Imperatorem adierint, nunquam reſtituantur. *Quintusdecimus ejuſdem Concilii Canon Apoſtolicæ Sedi aperte contrarius omnino omittitur numero tantum appoſito. Hic autem expendendi Hadriani Codicis finem facio; nam huc uſque allata hallucinationem eorum patefaciunt, qui Compendii volunt Auctorem quemdam alium; Hadrianum vero Canones totos expanſos tribuiſſe Carolo: quaſi vero emendationes, ac variationes ejuſmodi ab alio, quam a Pontifice potuiſſent fieri.*

Antioch. xv. de appellationib. omnino præterit: quare Sirmondus fallitur fallitq. alios Contumelioſi cauſa.

XVIII. *Ad canonem quintumdecimum quod attinet, ſilentio præterire non debeo, cur illum Hadrianus omnino omiſerit. Appellationibus ad S. Sedem ille ſcilicet adverſatur, quibus nulla Occidentalis Eccleſiæ pars, ne Africa quidem, poſt agnitos Sardicenſes Canones, refragabatur jam inde a quinto Eccleſiæ ſeculo. Jamvero Canon iſte ipſe, cujus Hadrianus ne verbum quidem pronunciat, una cum quarto ejuſ-*

dem Concilii, & duobus Apoſtolorum dolo malo eſt ſubjectus Epiſtolæ Joannis II. in cauſa Contumelioſi Regienſis Epiſcopi; eamque ex variis codicibus inconſtanter iſtas merces exhibentibus, præcipue ex uno Remenſi Sirmondus in lucem protulit, tanto cum ſucceſſu, ut Juſtellus Caſſiodori auctoritate, & hujus Epiſtolæ, Collectionem Dionyſianam ab ipſa origine receptam velit ab Apoſtolica Sede (Præf ad Cod. univ. Eccl. p. 19.) *Deinde ſequitur*: Atque hæc eſt prima & antiquiſſima Decretalium Pontificum collectio, quæ liber Decretorum dicta eſt a Zacharia Papa, Epiſtola ad Pippinum &c. *Poſtremo ex Decretalibus, & Canonibus (memorata editione a Wendelſtino facta Moguntiæ an. 1525. aliaque Lutetiæ Pariſiorum) decernit*: Atque ipſe eſt codex Canonum, qui ab Hadriano I. Papa Carolo M. Regi Romæ oblatus eſt anno 805. (*erat tum Pontifex Leo III. qui ante annos decem Hadriano ſucceſſerat.*) ad uſum Eccleſiarum Occidentalium...... Atque hi ſunt Canones, & Decreta, quibus in judiciis Eccleſiaſticis Romana uſa eſt Eccleſia, ut teſtatur Leo IV. Papa, qui Concilia ipſa & Pontificum decreta, quæ hoc codice Romano continebantur, recenſet. *Ita ignotæ ſuppoſitionis a viro doctiſſimo Sirmondo evulgatæ peſſimo publico, unico præſidio fultus vir æque doctiſſimus Chriſtophorus Juſtellus Natalem ſecum traxit, minoreſque alios: & uno verbo jus Apoſtolicæ Sedis ſuper leviſſimo iſto fundamento collocavit, plaudentibus cæteris.*

Caſſiodori auctoritate abutuntur, qui collect. Dionyſ. ab ipſa origine S. Sedi adſcribunt.

XIX. *Jam dixi, controverſiam ejuſmodi nec loco nec tempori convenire: fundamentum tantummodo diruendum ſuſcepi, quod mihi videor perfeciſſe. Cæterum parum ſcite Juſtellus Caſſiodori auctoritate nititur ut S. Sedi tribuat collectionem Dionyſianam in judiciis. Caſſiodorus enim (tam longe eſt, ut naturam illam ei Collectioni adſcribat) qui Dionyſio familiariſſime uſus erat; ejus virtutibus, atque exemplis, fortaſſe etiam conſiliis motus Monaſterium in ſuo fundo prope Schylacium ulterioris Calabriæ oppidum condidit, vitamque monaſticam & ipſe eſt amplexus. Ea occaſione collectionem Dionyſianam tranſcribi fecit ſuiſque monachis legendam ſuaſit, quod ut efficacius faceret, Romæ etiam paſſim legi teſtatus eſt. Verba ipſa ejus proferam, ne veritati videar fucum facere* (De Divin. lect. cap. 23.) Petitus a Stephano Epiſcopo Salonitano ex Græcis exemplaribus Canones Eccleſiaſticos moribus ſuis, ut erat planus, atque diſertus, magna eloquentiæ luce compoſuit, quos hodie uſu celeberrimo Eccleſia Romana complectitur. Hos etiam oportet, vos aſſidue legere, ne videamini

tam

tam ſalutares Eccleſiaſticas Regulas culpabiliter ignorare. *Dogmaticum hic, ſive moralem librum animis Chriſtianorum informandis ad catholicam diſciplinam, qualis tunc credebatur, a Caſſiodoro deſcribi compertum eſt: quamvis alium finem ſibi propoſuerit Dionyſius, Salonitanum nempe Epiſcopum inſtituendum ad Eccleſiaſticas regulas tum quæ in Conciliis decretæ fuerant, tum quæ minus certæ apud nonnullos erant in pretio, ut idem teſtatur in Præfatione. Apoſtolicæ autem ſedi, quæ regulas, ſeu Canones illos nonniſi poſt duo ſecula amplecti coepit, neque Dionyſius, neque Caſſiodorus fuiſſe uſui affirmant, aut affirmare poſſunt. Falſò igitur jus vetus in ea collectione ſtatuitur.*

Collectio Decretaliũ Dionyſiana manca eſt, & inutilis S. Sedi.

XX. *Nec prætereundum, quod Caſſiodorus de canonibus tantum agit: Decretales quippe epiſtolas conſtat, a Dionyſio poſtea collectas, ut Juliano presb. Cardinali morem gereret, cujus maxima cura erat quæ ad Eccleſiaſticam diſciplinam pertinerent inquirere, quod Dionyſius idem teſtatur. Quæ vero eſt ejuſmodi Collectio, privata auctoritate facta, ſacræque Bibliothecæ forulis minime excuſſis? Exulant inde ſcilicet præcipuæ s. Leonis Epiſtolæ ad Epiſcopos, & Principes conſcriptæ anno 449. in magna ea commotione totius Orientis ob hæreſim Eutychetis, inque iis duæ celebres ad Flavianum octava, & decima omnium celeberrima de qua Concilium ſub Gelaſio ita decrevit non multo ante Dionyſii adventum Romam:* Cujus textum quiſpiam ſi uſque ad unum jota diſputaverit, & non eam in omnibus venerabiliter receperit, anathema ſit. (*Labbe* concil. tom. IV. pag. 1263.) *De Siricii, Innocentii, Gelaſii (cujus nonam tantummodo collector novit) Decretalibus literis a Collectione exulantibus nihil dico. Unum id tacere non poſſum, quod quæ ad adſtruenda fidei dogmata, ad Romani Pontificis poteſtatem, ad Eccleſiæ univerſæ regimen; & ad potiſſima diſciplinæ momenta pertinent, ea omnia a collectione abſunt, ut ſedulo eam expendenti palam fiet. Quare doctiſſimos illos viros Juſtellum & cæteros collectionum ingenium, ac finem aſſequutos non eſſe vix crediderim. De ingenio quippe luculenter Creſconius Liberino Epiſcopo, ubi ait Ferrandum quem ipſe ſequitur,* Indoctorum, quorum eſt maxima multitudo, in eodem opere ſtudium probatur, ut ita dixerim, ſequeſtraſſe.... ea condiſcere valentibus & volentibus dubitationis ambagem auferre, ut eorum plena inſtructio non ex difficultate ſcriptoris ſed ex deſidia jam dependeat lectoris.... probabili examinatione condiſcat, utrum ex ſeveritate, an ex lenitate ſuum animum debeat moderari. (Bibl. vet. J. to. I. p. 456.)

XXI.

Collectiones variæ id temporis factæ inſtructio erant Cleri, & populi.

XXI. *Ex quibus non obſcure patet, Collectiones omnes uſque ad octavum Eccleſiæ ſeculum (nam Creſconius in ſeptimi extremo ſcribebat) tam quæ generales erant Canonum, quam quæ pœnitentiales tantum continebant, publicam utilitatem ſpectaſſe, ac proinde illarum finem fuiſſe inſtructionem Cleri, & quorumcumque fidelium. Cujus rei locupletiſſimum habemus teſtem Martinum Bracarenſem, qui ad ſuam Collectionem, præ aliis hæc præfatur:* Propterea in ipſis Canonibus aliqua ſimplicioribus videantur obſcura: ideo viſum eſt, ut cum omni diligentia & ea quæ per tranſlatores obſcurius dicta ſunt, & ea quæ per ſcriptores ſunt immutata, ſimplicius & emendatius reſtaurarem. Id primum obſervans, ut illa quæ ad Epiſcopos, vel univerſum Clerum pertinent, una in parte conſcripta ſint: ſimiliter & quæ ad laicos pertinent, ſimul ſint adunata; ut de quo capitulo ſcire aliquis voluerit, poſſit celerius invenire. (*Labbe* Conc. to. VI. p. 1381.) *Hæc profecto cauſa eſt, cur nullam Canonum collectionem s. Sedi oblatam videre erit. Non enim hujuſmodi rivulis indigebat, cui fontes ipſi præſto erant in ſacra bibliotheca, quos in omnibus cauſis eam adiiſſe per ſuos Scriniarios compertum erit, modo, recentiorum diſputationibus omiſſis, diligenter conſulantur Concilia, Epiſtolæ Pontificiæ, & cætera monumenta vetera, quæ typis mandata extant. Ea Chriſtophorus Juſtellus, eumque ſequuti tot alii, juris licet peritiſſimi, haud morati eſſe videntur: quippe qui unum ſibi propoſuerunt, ut præpropere ſuum Codicem Canonum appingentes s. Sedi, jus hujus vetus ſtabilirent, unde novum admodum diſcrepare oſtenderent.*

Suam tamen & S. Sedes ſerius ocius amplexa in judiciis Epiſcopor. & diſciplina.

XXII. *Utinam barbaries per Italiam longe lateque effuſa Romanæ etiam non hebetaſſet ingenia! Non enim Scriniarii, tædio forſan laboris, ni fallor, compendiariam illam viam a Gregorio etiam III. monſtratam, propoſuiſſent Zachariæ, quam poſtmodum Stephanus & ſucceſſores terere non dubitarunt. Haud dubie mos antiquus Bibliothecam conſulendi in deſuetudinem ſenſim non abiiſſet; ita ut ſeculi unius ſpatio Canon, ſeu Codex Canonum a Leone IV. laudatus, ut ſupra ajebam, in Epiſcoporum cauſis, rebuſque ad Diſciplinam pertinentibus fere unus eſſet uſui: &, quod magis dolendum, Joannes VIII. nono ſeculo declinante, conſtitutione nimis effuſa ſanxerit, Anaſtaſio teſte,* (Præf. in Conc. Nic. II.) *ut Canones & decreta omnia acciperentur, quæ fidei, moribus, ſanctæque Sedis inſtitutis minime adverſarentur. Verba ipſa Bibliothecarii Pontificem alloquentis proferam:* Apoſtolatu veſtro decernente non ſolum illos ſolos 50. canones Eccleſia recipit, ſed & omnes eo-

Digitized by Google

eorum, utpote Spiritus ſancti, tubarum, quin & omnium omnino probabilium Patrum, & Sanctorum Conciliorum Regulas & inſtitutiones admittit illas dumtaxat, quæ nec rectæ fidei, nec probis moribus abviant, ſed nec ſedis Romanæ decretis ad modicum quid reſultant. *Quamvis enim ſuppoſitæ iſtæ merces in Canonem relatæ numquam fuerint ab Apoſtolica Sede; uſus tamen earum permiſſus altiſſimum vulnus diſciplinæ inflixit, quod ferreo ſeculo x. exputruit, nec niſi poſt diuturna remedia cicatricem obduxit. Anſam præterea dedit Petro de Marca, & Natali, ut tam multa de jure veteri & novo extra aleam diſputarent. Quorum omnium fons eſt Epiſtola hæc Zachariæ, quam modo ſubjiciam omnium oculis.*

XXIII. *Ex brevibus eidem notis appoſitis plura iis ſuppetent, quæ mihi viſa ſunt præmonenda. Duo hic adjiciam, quorum unum patefaciet, Collectionis uſum Apoſtolicæ Sedis decretis adverſantia ſuppeditaſſe: alterum vero opinionis Sirmondi falſitatem magis magiſque oſtendet. Primo igitur Franci rogant* cap. XI. Qui Clerici etiam ab uxoribus abſtinere debeant? *Reponit Zacharias auctoritate can. Afr.* 37. Epiſcopos, presbyteros, diaconos debere continere, alios non cogi. *Id vero cum decreto s. Gregorii pugnat, qui exeunte ſexto ſeculo continentiam injunxerat etiam Subdiaconis per totum Occidentem. En verba ejus Venantio Lunenſi Epiſcopo reſcribentis,* (lib. 4. ep. 16. 17.) Subdiaconi quoque, quos ſimilis culpa conſtringit, ab officio ſuo irrevocabiliter depoſiti, inter laicos communionem accipiant. *Item metropolitæ Mediolanenſi;* ſimiliter etiam & tres ſubdiaconos, quos fraternitas veſtra lapſos innotuit, a ſuo ſemper vacare, ac decernimus privatos eſſe officio; quibus nihil aliud, quam inter laicos ſacra eſt præbenda communio. *Pugnantiam hujuſmodi conciliat Thomaſſinus (Benef.* l. II. c. 63. n. 10.) *ajens, poſt annos* 150. *Gregorii decretum adhuc vacillaſſe, & parum conſtanter ſervatum eſſe. At bona cum ejus venia non vacillabat decretum; inducta collectio hujuſmodi contraria decreta ſuppeditabat. Et niſi etiam ipſe Sirmondo habuiſſet fidem, rem novam a Zacharia proferri ſenſiſſet Apoſtolicæ Sedi contrariam, quia primus deſeruit viam a Prædeceſſoribus tritam. Perinde eſſe video de can. Apoſt.* 27. *repoſito conſultationi* XVIII. Qui Clerici uxores ſortiri debeant; *ab Eccleſiæ enim Romanæ diſciplina abhorret.*

Zacharias primus illa utens Eccl. Rom. diſciplinæ contraria inſciens tradit.

XXIV. *Alterum caput, unde ſuppoſitio patet ſubjectorum Canonum epiſtolæ Joannis II. eſt reſponſio ad conſultat.* 2. de Epiſcopis, presbyteris,

Ex ipſo autem uſu patet Sirmondi præcox Collectionū inductio in S. Sedem.

teris, diaconibus damnatis, *quæ cum cauſa Contumelioſi convenit. Zacharias enim reponit unicum Canonem Apoſtolor. 29. omiſſis cæteris. Si autem Joannes anno* 534. *antequam Italiam barbaries invaderet, duos Apoſtolorum Canones, totidem Antiochenos adjiciens, horum poſtremum, qui eſt* XV. *contra appellationes ad S. Sedem, adhibere non eſſet veritus; quidni Zacharias, barbarie jam undique effuſa, qui præterea Canones alios S. Sedi contrarios ſe adhibuiſſe non ſenſit, aut hunc, aut ex aliis aliquem in cauſa eadem attulit? Quum præſertim Creſconio duce Dionyſianam percurreret Collectionem? Quia ſcilicet tam in Contumelioſi perſimili cauſa, quam hac in conſultatione, Antiocheni Canones abs re erant, & ſolum ad impoſtoris molimina accommodati, cujus patria & ætas quæri debent in provinciis Remenſi, & Moguntina poſt Ludovici Pii exauctorationem: occurrent enim cum Hincmaro Epiſcopi alii plures appellationum oſores. Sed de his alibi clarius. Audiatur nunc Zacharias ipſe ſingillatim probans quæ hucuſque ſunt dicta.*

ITEM

Digitized by Google

ITEM EPISTOLA ZACHARIÆ PAPÆ * AD DOMNUM PIPPINUM MISSA, QUÆ PRÆTITULATA EST SUB MAJORUM DOMUS NOMINE, EO QUOD NONDUM IN REGIS DIGNITATEM ESSET ELEVATUS, UNA CUM CAPITULIS SUIS CONSULTIS; ETIAM DICTO [a] DOMNO PIPPINO, VEL SACERDOTIBVS IN [b] PARTIBVS FRANCIÆ, QUALITER RESPONDENDUM, SCRIPSIT JAM DICTUS PONTIFEX.

ARGUMENTUM

Conſultationi Pippini Principis, & Francorum capitibus ſeptem & viginti Eccleſiæ illius peſſumdatæ depravatam diſciplinam, Præſulumque & Cleri inſcitiam patefacienti, ſingillatim reſpondet novo exemplo per Canones verſionis Dionyſianæ juxta Breviar. Creſconii, antiquo s. Sedis more collectiones Canonum averſantis non penitus derelicto,

A.D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCXLVIII.	V.	III.

DOMNO [c] excellentiſſimo atque Chriſtianiſſimo Pippino Majori Domus [1], ſeu dilectiſſimis noſtris univerſis Epiſcopis Eccleſiarum, & religioſis Abbatibus, atque cunctis Dominum timentibus [d] principibus, in regione Francorum conſtitutis; Zacharias Epiſcopus ſanctæ Dei Catholicæ & Apoſtolicæ Romanæ Eccleſiæ in Domino ſalutem; gratia vobis & pax a Deo patre omnipotente, & Domino Jeſu Chriſto, unico filio ejus, & ab Spiritu ſancto miniſtretur **.

Gaudio magno gaudemus in Domino, addiſcentes per relationem ſublimiſſimi, & a Deo ſervati prædicti filii noſtri Pippini, veſtram omnium bonam converſationem, & quod in bonis & Deo placitis diſpoſitionibus, unanimes atque cooperatores eſtis [e]. Ita & Eccleſiæ Dei & venerabilia loca per univerſam veſtram provin-

VARIANTES LECTIONES

a A JAM DICTO *Lambec. Gentilot.* *b* *Tengnagelius præpoſuit* IN. *id.* *c* Domino *Lamb.* *d* Deum timentibus *Lambec.* Dñi *Gent.* *e* ita ut & *Lamb.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Pontifex creatus anno ſalutis 741. obiit 752.

** Exſtat tom. 9. Bar. an. 744. & Cent. 8. c. 10.

CENNIUS

1 Ætas hujus epiſtolæ figenda cum Cointio an. 748. niſi forte ſub finem 747. data fuit. Nam Pagii contraria opinio, datam nimirum Januar. menſe 747. corruit ex ipſa Inſcriptione ad Pippinum, penes quem ſumma rerum erat. Nam Carolomannus eod. an. 747. per Zachariæ manus Monachum induerat, ut habent Annal. Fulden. Baron. eam refert ad an. 744. & ibi Pag. *n.* 3. Cointium nequicquam arguit. Manſius (*ad pag.* 747 *n.* 2.) conjectura ex documentis aſſequitur Carolomannum ex Francia profectum eſſe poſt diem 6. Jun.

ciam ſita, atque [a] earum Præſules ſacerdotes, & religioſi Abbates, ut condecet, in ſancto habitu & converſatione ſacerdotali [b] conſervetis, vacantes orationibus, inſiſtentes precibus ad implorandam divinam potentiam, & cælitus victoriam tribuendam adverſus paganos [c] & infideles gentes [2] propugnatoribus veſtris. Etenim vobis in vera confeſſione & ſimplici corde ad Dominum [d] accedentibus, ſicut Moyſes, ille amicus Dei, orando pugnabat (Exod. 17.),* & Jeſu Nave cum populo Iſraël bella Domini præliando, vincebat. Ita & vos agere oportet, cariſſimi mihi, ut ſitis adjutores populo veſtro orando, & bonis actibus inhærendo, declinantes a curis & negotiis ſecularibus. Scriptum eſt enim (Pſ. 45.): *Vacate & videte, quoniam ſuavis eſt Dominus.* Et iterum: *Accedite ad eum, & inluminamini, & vultus veſtri non erubeſcent.* (Pſ. 33.)

Principes & ſeculares homines atque bellatores convenit curam habere & ſollicitudinem [e], contra inimicorum aſtutiam, & provinciæ defenſionem, præſulibus vero, ſacerdotibus atque Dei ſervis pertinet ſalutaribus conſiliis & orationibus vacare, ut nobis orantibus, & illis bellantibus, Deo præſtante, provincia ſalva perſiſtat, fiatque vobis in ſalutem, laudem, & mercedem perpetuam. Ex hoc quippe Præſulatus veſter apparebit in ſanctitate, & principatus dilecti filii noſtri Pippini approbabit [f] per ſubjectorum poteſtatem & bonum diſpoſitum. Itaque ut flagitavit a nobis, cum veſtro conſultu, ſuperius effatus filius noſter Pippinus, ut de omnibus capitulis, quibus innotuit, reſponſum demus, in quantum Domino dante valemus, de unoquoque capitulo inferius conſcriptum, juxta quod a ſanctis Patribus traditum habemus, & ſacrorum Canonum ſanxit auctoritas, etiam & nos quod Deo inſpirante Apoſtolica auctoritate decernere potuimus [3], mandavimus in reſponſis.

Primum

VARIANTES LECTIONES

a adque *Tengnagilius poſuit* atque *Gentil.* b converſatis *Lamb.* c paganas *Lamb. Gent.* d ad Deum *Lamb.* ad Dm̄ *Gent.* e ſolicitudinem *Lamb.* f adprobabitur *Gent.*

NOTÆ

* Bar. & Jonathas. Ita etiam Centuriatores.

2 Saxones puta continuis bellis petitos, quod Pontifex & S. Bonif. literis (*Codd. Bonif.*) & Carolomanni viva voce probe notat: hi enim pagani erant & infideles.

3 *In ſpeculis a Deo conſtituti, ut vigilantia noſtra diligentiam comprobantes & quæ coercenda ſunt, reſecemus. & quæ obſervanda ſunt ſanciamus*; ajebat Cœleſtinus Epiſcopis Viennen. & Narbonen. (*ep.* XI.) Ita nunc Zachar. omnibus Epiſcopis Franciæ; ſumma enim Petri ſucceſſorum auctoritas nullis Canonum & decretorum collectionibus præſcribitur; quibus, tametſi utitur brevitatis ergo, de ſuo tamen opportune addit, quæ Franciæ tum temporis erant opus, ut videbimus.

Digitized by Google

Primum capitulum: *Quomodo honorari debeat Metropolitanus Epiſcopus a Chorepiſcopis & parochialibus Presbyteris*. In Canone ſanctorum Apoſtolorum capitulo triceſimo quinto ſcriptum eſt: *Epiſcopos gentium ſingularum ſcire convenit, quis inter eos primus habeatur, quem velut caput exiſtiment, & nihil amplius, præter ejus conſcientiam, gerant; quum illi ſoli ſingula* [a], *quæ parochiæ propriæ, & villis, quæ ſub ea, competant* [b]; *ſed nec ille præter omnium conſcientiam faciat aliquid. Sic enim unanimitas erit, & glorificabitur Deus per Chriſtum in Spiritu ſancto*.

Item in Canone Antiocheni concilii capitulo nono continet ita [c]: *Per ſingulas regiones Epiſcopos convenit noſſe, Metropolitanum Epiſcopum totius Provinciæ ſollicitudinem gerere, propter quod ad Metropolim omnes undique qui negotia videntur habere concurrent* [d], *unde placuit eum & honore præcellere, & nihil amplius, præter eum, cæteros Epiſcopos agere; ſecundum antiquam a Patribus noſtris regulam conſtitutam, niſi ea tantum, quæ ad ſuam dioeceſim pertinent poſſeſſioneſque ſubjectas. Unuſquiſque enim Epiſcopus habeat ſuæ Parochiæ poteſtatem, ut regat, juxta reverentiam ſingulis competentem, & providentiam gerat omnis poſſeſſionis, quæ ſub omni* [e] *eſt poteſtate. Item, ut Presbyteros & Diaconos ordinet, & ſingula ſuo judicio comprehendat. Amplius autem nil* [f] *agere* * *tentet præter Antiſtitem Metropolitanum. Nec Metropolitanus aliquid gerat, ſine cæterorum ſacerdotum conſilio*.

Item ex libro [g] decretorum B. Leonis Papæ capitulo 32 [h] continetur: *Igitur ſecundum ſanctorum Patrum Canones ſpiritu Dei conditos, & totius mundi reverentia conſecratos, Metropolitanos ſingularum provinciarum Epiſcopos, quibus ex delegatione noſtra fraternitatis tuæ cura prætenditur, jus traditæ ſibi antiquitus dignitatis intemeratum habere decernimus, ita ut a regulis præſtitutis nulla aut negligentia, aut præſumptione diſcedant* [4], *aut in habitu, aut in inceſſu ſan-*

VARIANTES LECTIONES

a quam illa ſola ſinguli *Lambec. Gent.* *b* quæ ſub ea ſunt, competunt, *Lamb.* competunt *Gent.* *c* continetur ita: *Lamb Gent.* *d* concurrere debent, *Lamb.* concurrere, *Tengnagelius poſuit* concurrent, *Gentil.* *e* ſub ejus *Lamb.* ſub ea eſt *Gent.* *f* nihil *Lamb.* præter Antiſtitem *Tengn.* antefatum Metr. Nec Metropolit. gerat. *Sed lo* aliquid *alia manu, ut videtur, & recentiori atramento interpoſitum eſt*. Gentil. *g* item in libro *Lamb.* *h* triceſimo ſecundo *Lamb.*

NOTÆ

* B. præter Antiſtitem Metropolitanum tentet.

4 Verba hæc: *aut in habitu, aut in inceſſu ſanctitatis* non leguntur in Leonis epiſt. (84. *cap.* 2.) in iis, quæ mox decernit notandum quod octavo etiam ſec. monachiſmus erat uniformis, & vitæ genere diſtinguebatur a Clero, Holſten. (*ad Cod. Reg. præf.* c. 5.) quamquam eod. tempore S. Bonifacii opera Ordo S. Be-

ſanctitatis. Nam & nos ab apoſtolica auctoritate ſubjungimus, ut Epiſcopus juxta dignitatem ſuam indumentis utatur; ſimili modo presbyteri Cardinales; & qui [a] monachica vita [b] velle habeant vivendi, plebi quidem ſibi ſubjectæ præclariori veſte induti debitum prædicationis perſolvant, & in ſecreto propoſitum ſervent ſui cordis [c]; ut qui videt in abſcondito Deus, reddat illis in palam. Scriptum quippe eſt; *Quæ dicitis in cordibus veſtris, & in cubilibus veſtris compungimini*. (*Pſ.* 4.) Non enim nos honor commendat veſtium, ſed ſplendor animarum.

Monachi vero lanea indumenta, juxta normam & regulam monachicæ * diſciplinæ, atque traditionem ſanctorum probabilium Patrum, ſine intermiſſione utantur. Si enim abrenunciantes ea, quæ ſeculi ſunt, tota ſe Deo intentione contulerunt, de omnibus licitis [d] debent abſtinere, ut quantum corpori ſuo ſuſtinuerint laborem, tantum remunerationis præmium a Deo percipere mereantur. Apoſtolis quippe divinum datum eſt mandatum, duas tunicas non habendi. (*Math.*10.) Tunicas dixit Chriſtus; utique laneas [e], non lineas: qui ergo obedierit Dominico præcepto [f], bonis actibus inhærens, habebit vitam æternam.

Item ex Canone Antiocheni [g] concilii capitulo decimo, de his qui vocantur Chorepiſcopi § decretum eſt; *Qui in vicis, vel poſſeſſionibus Chorepiſcopi nominantur, quamvis manus impoſitionem Epiſcoporum perceperint, & ut Epiſcopi conſecrati ſint, tamen ſancta Synodo placuit, ut modum proprium recognoſcant, & gubernent ſubjectas ſibi Eccleſias, earumque moderamine curaque contenti ſint; ordinent*

VARIANTES LECTIONES

a & ſi *Lamb. Gent.* *b* monachicam vitam *Lamb.* *c* ſui ſervent cordis *Lamb. Gent.*
d de omnibus inlicitis *iidem*. *e* Tunicas dixit utique laneas *iid.* *f* Dominico præceptori *Gent.*
g Antioceni *Tengnagelius poſuit* Antiocheni *id.*

NOTÆ

* Monaſticæ.
S. Benedicti propagaretur in Francorum Regno. Præterea notandum, parochos in Suburbiis conſtituros appellari presbyteros Cardinales, communi olim nomine Epiſcoporum, presbyterorum, diaconorum, qui alicui addicebantur Eccleſiæ. Qua ex communione nominis, officii ſimilitudinem parum ſcite aliqui deducunt in S. R. E. Cardinalibus.

§ De Chorepiſcopis uberrime Thomaſſin. (*De Benef. I.* II. *c.* I.) Reſponſio Pontificis ad hoc primum caput, aptiſſima: nam de Metropolitani præſtantia alios inter Epiſcopos, auctoritate Canonum, & decretorum loquitur; & Chorepiſcoporum munia patefacit; ſic arrogantiæ Chorepiſcoporum illudit. Ii ſiquidem, quum aliud non eſſent, quam Vicarii foranei Epiſcoporum, his dignitate pares eſſe ambiebant: idcirco quærunt, quomodo Metropolitas debeant honorare. Procedente tempore eo uſque petulantia eorum crevit, ut Leo III. & Carolus Magnus hunc hierarchiæ ordinem in Francia extinguere neceſſe habuerint. (Vide Capitular. *lib.* 6. *cap.* 119. *lib.* 7. *cap.* 187. 325. 328.) presbyteros etiam & diaconos ordinare præſumſerant. (Labbe *concilior. tom.* VII. *p.* 1165. *ſeqq.*) De iiſdem iterum ſermo eſt infra; *Cap.* IV.

Digitized by Google

nent etiam lectores, & ſubdiaconos, atque exorciſtas, quibus Promotiones iſtæ ſufficiant. Nec Presbyterum vero, nec Diaconum audeaut ordinare præter civitatis Epiſcopum, cui ipſe cum poſſeſſione ſubjectus eſt. Si quis autem tranſgredi ſtatuta tentaverit, depoſitus, quo utebatur, honore privetur. Chorepiſcopum vero civitatis Epiſcopus ordinet, cui ille ſubjectus eſt.

Secundo capitulo [a] de Epiſcopis, presbyteris, & diaconibus damnatis, quod priſtinum officium uſurpare non debeant [6]: Ex libro Canonum ſanctorum Apoſtolorum capitulo viceſimo nono dictum eſt: *Si quis Epiſcopus aut Diaconus depoſitus juſte ſuper certis criminibus, auſus fuerit attrectare miniſterium dudum ſibi commiſſum, hic ab Eccleſia penitus abſcindatur* [b].

Tertium capitulum de presbyteris ſupervenientibus [7] ex Concilio Carthaginenſe capite undecimo: *Si quis Presbyter contra Epiſcopum ſuum inflatus ſchiſma fecerit, anathema ſit. Ab univerſis Epiſcopis dictum eſt* [c]: *Si quis presbyter a præpoſito ſuo correptus fuerit, debet utique apud vicinos Epiſcopos conqueri, ut ab ipſis ejus cauſa poſſit audiri, ac per ipſos ſuo Epiſcopo reconciliari; quod niſi fecerit, ſed ſuperbia, quod abſit, inflatus ſecernendo ſe ab Epiſcopi ſui communione ſubduxerit, ac ſeparatim cum aliquibus* [d] *faciens, ſacrificium Deo obtulerit, anathema habeatur, & locum amittat. Si querimoniam juſtam adverſus Epiſcopum non habuerit, inquirendum erit.*

Quartum capitulum de presbyteris agrorum, quam obedientiam debeant exhibere Epiſcopis & presbyteris Cardinalibus ex Concilio Neocæſarienſi capitulo 13. ita continetur; *Presbyteri ruri, & in Eccleſia* [e] *civitatis, Epiſcopo præſente, vel presbyteris urbis ipſius,*

VARIANTES LECTIONES

a ſecundum capitulum *Lamb.* *b* abſcidatur. *Tengn. correxit* abſcindatur. *Gent.*
c dictum eſt anathema ſit *Lamb. Poſt verba* dictum eſt, *ſequitur in ms. ad marg. quidem ſi non eadem, ſaltem antiquiſſima manu ſcriptum* anathema ſit. *Gent.* *d* ſchiſma faciens, *Lambec.*
e preſbyteri ruris in Eccleſia *Lamb. Gent. a Tengnagelio eſt emendatum* ruri & *Gent.*

NOTÆ

6 S. Cyprianus (*ep.* 68.) Epiſcopos lapſos ait *ad pænitentiam quidem poſſe admitti, ab ordinatione autem Cleri, atque ſacerdotali honore prohiberi*. S. Baſil. (*can.* 51.) *Canones indefinite ediderunt, unam in eos qui lapſi ſunt pænam decerni jubentes, a miniſterio ſcilicet motionem*. Hieronymus (*adv. Jovin. lib.* 1.) *Non poſſe eſſe epiſcopum qui in Epiſcopatu filios faciat: alioquin &c.* Præterea Siricius ad Himer. *c.* 7. S. Innocentius ad Victricium *cap.* 9. ad Exſuperium *c.* 1. & Leo Magnus epiſt. ad Ruſticum *cap.* 2. ſuppeditaſſent quæ tempori magis congrua erant, niſi hac nova via incedere maluiſſet.

7 Capitular. (*lib.* 1. *c.* 37.) & Labbei (*Concil. to* VII. *p.* 978) hoc caput ita conceptum videſis: *ut nullus presbyter contra ſuum Epiſcopum ſuperbire audeat*. Neque undecimum dumtaxat Can. Carthag. invenies, ſed & decimum, & Apoſtolor. 32.

Digitized by Google

ipſius, offerre non poſſunt, nec panem ſanctificatum dare, calicemque porrigere. Si vero abſentes hi fuerint, & ad dandam orationem vocentur, ſoli dare debebunt. Chorepiſcopi quoque ad exemplum quidem & formam ſeptuaginta videtur eſſe [a]; *ut quod miniſtraverunt* [8] [b] *propter ſtudium, quod erga pauperes exhibent, honorentur.*

Quintum capitulum de monachis, id eſt, ancillis Dei, de quibus flagitatum eſt, ſi liceat eas ad Miſſarum ſolemnia, aut Sabbatho ſancto publice lectiones legere, & ad Miſſas pſallere, aut alleluja, vel reſponſorium. De his in libro decretorum beati Gelaſii Papæ cap. 23. [9] deſtinatum eſt; *Quod nefas ſit foeminas ſacris altaribus miniſtrare, vel aliquid ex his, quæ virorum ſunt officiis deputata, præſumere* „ Nihilominus impatienter audivimus, tantum di„ vinarum rerum ſubiiſſe deſpectum [c], ut fœminæ ſacris altaribus „ miniſtrare firmentur, cunctaque, quæ [d] non niſi virorum famu„ latui deputata [e], ſexum, cui non competit, exhibere; niſi quod „ omnium delictorum, quæ ſingulatim [f] perſtrinximus, noxiorum „ reatus [g] eos reſpicit ſacerdotes, qui vel iſta committunt, vel „ committentes minime publicando pravis exceſſibus ſe favere ſi„ gnificant „.

Sextum capitulum de viduis, ſi poſſint in propriis habitaculis ſuis ſalvare animas. Item ex eodem libro, cap. 21. ita continetur; [10] *ut viduæ non violentur a Pontificibus, &* [h] *ſi profeſſam continentiam, propoſito mutato, calcaverint, ipſæ per ſe* [i] *rationem Deo pro ſuis ſint actibus redituræ*; „ Nam de viduis ſine ulla be„ nedi-

VARIANTES LECTIONES

a videntur eſſe *Lamb. Gent.* *b* ut comminiſtri autem *Lamb.* *c* tantam rerum ſub ... deſpectum *Tengnagelius correxit ponendo raſura* tantum divinarum rerum ſubiiſſe *Gent.* & cuncta, quæ *Lamb.* *d* quæ *deeſt in ms. ſed Tengn. appoſuit. Gent.* *e* deputata ſunt, ſexum, cui *Lamb.* *f* ſingillatim *id.* *g* reatus omnis & crimen *Lambec. Gent.* *h* non velentur, &, *Lamb.* violenter *Gent.* violentur *Tengn.* a Pontificibus *deeſt in ms. ſed Tengn. appoſuit, Gent.* *i* pro ſe *Gentil.*

NOTÆ

8 Lambecius legit, ut eſt in verſione Dionyſiana: quum autem Tengnag. & Gentilot. nihil mutent, ita eſſe in Cod. MS. tenendum eſt.

9 Mendoſus numerus: nam vel Dionyſio, qui hanc unam in ſuam Collect. retulit, eſt cap. 26. Huc reſpexit Couſtant (*Rom. Pont. ep. to. 1. p. 85.*) licet Bonifacio Mogunt. tribuat interrogationem. Certe hac Zachariæ auctoritate Decretum Soteri tributum de monachis, nomine tum ignoto, quod item Bonifacio I. adſcribitur, utrique in lib. Pontificali, evertit; ſe nil antiquius noſſe ajens can. 44. Laodic. *Quod non oporteat mulieres ingredi ad altare.* Vide plura ap. eumd. cit. l. Alia tamen eſt Francor. quæſtio; alia Pontificis reſponſio.

10 Alia & hic quæſtio, alia ſolutio: propius rem attigit Nicolaus I. (*Reſp. LXXXVII. ad Bulg.*) Viduas enim cogendas non eſſe ajens ad ingrediendum Monaſt. *Sciendum eſt*, proſequitur, *quoniam aliæ ſunt virtutes, ſine quibus ad vitam ingredi non poſſumus, aliæ vero ſunt, quæ nonniſi ab ſponſore requiruntur.*

Digitized by Google

„ nedictione velandis ſuperius latius, [a] duximus differendum, quæ „ ſi propria voluntate profeſſam primi conjugii [b] caſtitatem, „ mutabili mente, calcaverint, periculi ejus [c] intererit, quali Deum „ debeat [d] ſatisfactione placare. Sicut enim ſi ſe forſitan continere „ non poterat [e], ſecundum Apoſtolum, nullatenus nubere vetaba- „ tur [f]: ſic * habitam ſecundum deliberationem [g], promiſſam Deo „ pudiciciæ fidem debuit cuſtodire [h]. Nos autem nullum talibus „ laqueum debemus injicere: ſed ſolum adhortationes præmii ſem- „ piterni, pœnaſque proponere divini judicii, ut noſtra ſit ab- „ ſoluta conſcientia, & illarum pro ſe rationem Deo reddat in- „ tentio.

Septimum Capitulum de laico pellente ſuam conjugem, ex Canone ſanctorum Apoſtolorum cap. 48. *Si quis laicus uxorem propriam pellens, alteram vel ab alio dimiſſam duxerit, communione privetur* [11].

Octavum Capitulum de Presbyteris & Diaconibus, qui ſe a miniſterio Eccleſiaſtico ſubtrahunt, & ſeorſum collectas faciunt, ex Canone Antiocheni concilii cap. 5. promulgatum eſt: *Si quis Presbyter aut Diaconus Epiſcopum proprium contemnens ſe ab Eccleſia ſequeſtraverit, & ſeorſum colligens altare conſtituat* [i], *& commonenti Epiſcopo non adquieverit, nec conſentire vel obedire voluerit, ſemel & iterum convocanti, hic damnetur omnimodo, nec ultra remedium conſequatur, quia* [k] *recipere non poteſt dignitatem; quod ſi eccleſiam turbare & ſollicitare perſiſtit, tanquam ſeditioſus per poteſtates exteras opprimatur.*

Nonum Capitulum de clericis & monachis non manentibus in ſuo propoſito, quod interrogatum eſt, in Canone Chalcedonenſi [l] cap. 7. decretum eſt; *Qui ſemel in clero deputati ſunt, aut monachorum vitam expetiverunt, ſtatuimus neque ad militiam, neque*

VARIANTES LECTIONES

a late *Lamb. Gent* latius *Tengn.* *b* priſtini conjugii *Lambec. Gentilot.* primi *Tengn.* *c* calcaverint, *Lamb. Gent.* periculi earum *Lambec.* *d* debeant *id.* *e* poterant *id.* *f* vetabantur, *Lamb.* *g* ſic habita ſecum deliberatione *Lambec. Gentil.* *h* debent cuſtodire *Lamb.* fidē buit *Tengn. correxit* debuit *Gent.* *i* altaria conſtituerit *Lamb.* conſtituit *Gent.* conſtituerit *Tengn.* *k* quia ſuam recipere *Lamb. Gent.* *l* Calcedonenſi *Gent.* Chalc. *Tengn.*

NOTÆ

* B. habita.

11 Erat Concil. Agathen. Can. 25. maxime ad rem faciens. Erat præterea Innoc. Epiſt ad Exſuperium, quæ etiam extat in collectione Dionyſiana, ubi præ aliis Evang. verba afferuntur: *Qui dimiſerit uxorem ſuam, & duxerit aliam, moecatur; ſimiliter & qui dimiſſam duxerit, moecatur.* Item Can. Afric. 102. ſeu Milev. 11. c. 17. niſi libuiſſet Græcis Regulis adhærere.

*que ad dignitatem aliquam venire mundanam, aut hoc tentantes, & non agentes pœnitentiam, quo minus * redire debeant, ad id, quod [a] propter Deum primitus ** elegerant, anathematizari.*

Decimum capitulum de clericis, qui ſunt in *** Ptochiis, [12] Monaſteriis, atque Martyriis, ex Canone Chalcedonenſis concilii cap. 9. ita decretum eſt [b]: *Clerici, qui præficiuntur Ptochiis, vel ordinantur in Monaſteriis, & Baſilicis Martyrum, in Epiſcoporum [c] qui in unaquaque civitate ſunt, ſecundum ſanctorum Patrum traditiones, poteſtate permaneant. Nec per contumaciam ab Epiſcopo ſuo deſiliant; qui vero audent evertere hujuſmodi formam quocunque modo, nec proprio ſubjiciuntur Epiſcopo, ſiquidem clerici ſunt, Canonum correptionibus ſubjacebunt, ſi vero laici vel Monachi fuerint, communione priventur.*

Undecimum capitulum, qui clerici etiam ab uxoribus abſtinere debeant, ex Concilio Africano cap. 37. ita continetur: *Præterea, cum de quorundam [d] clericorum, quamvis erga uxores proprias incontinentia referretur [e], placuit Epiſcopos, & Presbyteros ſeu Diaconos ſecundum propria ſtatuta, etiam ab uxoribus continere; quod niſi fecerint, ab Eccleſiaſtico removeantur officio: cæteros autem clericos ad id non cogi, [f] ſed ſecundum uniuſcujuſque Eccleſiæ conſuetudinem obſervari debere [13].*

Duodecimum capitulum, de his, qui uxores, aut viros dimittunt, ut ſic maneant, ex Concilio ſupraſcripto Africano, cap. 69. ita continetur: *Placuit, ut ſecundum Evangelicam & apoſtolicam diſciplinam, neque dimiſſus ab uxore, neque dimiſſa a marito, alteri conjungantur; ſed ita maneant, aut ſibi invicem reconcilientur; quod ſi contempſerint, ad pœnitentiam redigantur.*

Deci-

VARIANTES LECTIONES

a cum manere debeant, quod *Lamb.* commonere debeant *Tengn. correxit ponendo* quominus redire. ad id *deeſt, ſed Tengn. appoſuit*. Gentil. *b* cap. VIII. ita decretum eſt *Lambec.*
c ſub Epiſcoporum *Lamb. Gent.* *d* decurandum *Gent.* de quorumdam *Tengn.* *e* referetur *Gent.* referretur *Tengn.* *f* ad hoc non cogi *Lamb.* ad id *deeſt in ms. ſed Tengnagelius appoſuit. Gent.*

NOTÆ

* B. redirent. ** B. elegerint.
*** Hoſpitalibus.

12 Xenodochia, ſeu hoſpitalia ſunt pauperum ſeniorum, cujuſmodi eſt inſigne S. Michaelis ad Ripam Tiberis Innocentii XII. liberalitate excitatum. Pelagium quoque II. narrat liber Pontific. domum ſuam convertiſſe in Ptochium.

13 Dixi in Admon. ad hanc Epiſt. hunc Canonem traditioni & decretis Apoſtol. Sedis adverſari. Eam conſule (*pag.* 39.) Iis, quæ de Gregorio dixi, adde hæc pauca S. Leonis ad Anaſtaſ. Theſſalon. (*ep.* 84. *c.* 4.) *Ad exhibendam perfectæ continentiæ puritatem nec ſubdiaconibus quidem connubium carnale conceditur: ut & qui habent, ſint tanquam non habentes (1. Cor. 7.) & qui non habent, permaneant ſingulares. Quod ſi in hoc ordine, qui quartus a capite eſt, dignum eſt cuſtodiri; quanto magis in primo, aut ſecundo, vel tertio ſervandum eſt?*

Decimum tertium capitul. Inquiſitum eſt, quod Monachus, ſi clericus factus fuerit, quid * agi debeat. Ex Decreto B. Innocentii Papæ Cap. 17. continetur: *De Monachis, qui diu morantur in monaſteriis, & poſtea ad clericatus ordinem pervenerint, non debere* [a] *eos a proprio* [b] *propoſito deviare; Aut enim, ſicut in monaſterio fuit, & quod diu ſervavit, in meliori gradu poſitus, amittere non debet; Aut ſi corruptus* [c], *poſtea baptizatus, & in monaſterio ſedens ad clericatus ordinem accedere voluerit, uxorem omnino habere non poterit, quia nec benedici cum ſponſa poteſt, jam antea corruptus* [d]; *quæ forma ſervatur in clericis, maxime cum vetus regula hoc habeat, ut quiſque corruptus* [e] *baptizatus, clericus eſſe voluiſſet, ſponderet, ſe uxorem omnino non ducere* [14].

Decimum quartum [f] cap. Quod Presbyteri, aut Diaconi, ſi in aliquo crimine prolapſi fuerint, non poſſint per manus inpoſitionem [g] pœnitentiæ remedium conſequi. In Decreto [h] beati Leonis Papæ cap. 16. decretum eſt ita; *Alienum eſt a conſuetudine Eccleſiaſtica, ut qui Presbyterali honore, aut Diaconii gradu fuerint conſecrati, hi pro crimine aliquo ſuo per manus impoſitionem remedium accipiant poenitendi; quod ſine dubio ex Apoſtolica traditione deſcendit, ſecundum quod ſcriptum eſt; Sacerdos ſi peccaverit, quis orabit pro* [i] *illo? Unde hujuſmodi lapſis ad promerendum miſericordiam Dei ſecreta* [k] *eſt expetenda ſeceſſio, ubi illis ſatisfactio fuerit digna, ſed etiam* [l] *fructuoſa* [15].

VARIANTES LECTIONES

a pervenerint, ſtatuimus non debere *Lambec.* *b* a propria *Gentil.* a proprio *Tengn.*
c correptus *Lamb. Gentil.* *d* correptus *iidem*, *e* correptus *iid.* corruptus *ubique poſuit Tengn. at ms. habet* correptus. *Gentil.* *f* Quartum decimum *Lambec.* Quartum X. *Gentil.*
g impoſitiones *Lambec.* inpoſitiones *Gent.* *h* in decreta *Gent.* decreto *Tengn.* *i* illi *Gent.*
k privata eſt exp. *Lambec.* probata eſt *Gent.* ſecreta *Tengn.* *l* ſi fuerit digna, ſit etiam *Lamb.*

NOTÆ

* B. agere.

14 Siricius epiſt. ad Himer. (*cap.* 13.) Monachos morum gravitate, & vitæ ac fidei inſtitutione ſancta commendatos ad cleri officia promovendos decreverat. Quæritur hic poſt ejuſmodi promotionem quid agendum eis ſit? Plena tunc eſſet reſponſio, ſi Decretorum Zoſimi cap. primum eſſet additum, quo ſtatuitur monachos ad Epiſcopale culmen pervenire poſſe per gradus exorciſtæ, acolyti, ſubdiaconi, diaconi, ac preſbyteri. (*ad Heſych. cap.* 1.) Inde autem Couſtantio (l. c. *p.*970.). Novum ſuppetit argumentum adverſus Conſtitutum Silveſtri, quo oſtiarius gradibus præpropere accenſetur.

15 Ead. Epiſt. (cap. 14.) Siricius Cleri omnis exemplo uſus erat ad removendos laicos a Clericatus honore: *Sicut pœnitentiam agere cuiquam non conceditur Clericorum: ita & poſt pœnitudinem & reconciliationem nulli unquam laico liceat honorem clericatus adipiſci.* Ante Leonem Concil. Carthag. v. can. xi. de preſbyteris & diaconis idem ſanxerat. Quum autem is canon a Cod. Afric. abſit, Creſconium latuit, quo duce utitur Zacharias. Hanc diſciplinam Cleri generalem ad ſolos diaconos & preſbyteros reductam, videſis ap. Couſtant (*c. l. p,* 636.)

Decimumquintum [a] cap. pro eo, quod interrogatum eſt de laicis, qui Eccleſias in ſuis proprietatibus conſtruunt, quis ipſos [b] debeat regere, aut gubernare: *A ſanctis Patribus ita ſtatutum eſt, & in præceptis Apoſtolicis continetur. Juxta petitoris imploratum, ut ſi in quolibet fundo cujuſcunque Juris Oratorium ſive Baſilica fuerit conſtructa, pro ejus devotione in honorem cujuſcunque Sancti, in cujus Epiſcopi parochia fuerit fundatum Oratorium aut baſilica, percepta primitus donatione legitima, id eſt,* * *præſtantem tot* [c], *geſtiſque municipalibus allegatis, prædictum Oratorium per Miſſas* [d] *publicas ſolenniter* [e] *conſecrabis, ita ut in eodem loco nec futuris temporibus baptiſteria conſtruantur, nec presbyter conſtituatur Cardinalis; ſed & ſi Miſſas ibi facere maluerit* [f], *ab Epiſcopo noverit presbyterum, poſtulandum; quatenus nihil tale a quolibet alio ſacerdote nullatenus* [g] *reſiſtatur, niſi ab Epiſcopo fuerit ordinatum* [16].

Sextum decimum capitulum de clericis, qui proprias Eccleſias relinquunt, quid de eis agi debeat, ex Canone ſanctorum Apoſtolorum, cap. 15. ita continetur: *Si quis Presbyter, aut Diaconus, aut quilibet de numero clericorum relinquens propriam parochiam pergat ad alienam, & omnino Presbyter declinans* [h] *Epiſcopi ſui conſcientiam in aliena parochia commoretur, hunc ulterius miniſtrare non patimur; præcipue ſi vocatus ab Epiſcopo redire contempſerit, in ſua inquietudine perſeverans* **. *Tamen tanquam laicus ibi communicet* [17].

De-

VARIANTES LECTIONES

a Quintumdecimum. *Lambec.* b quis ipſas *Lamb. Gent.* c præſtante tot *Lambec.* d atque miſſas *Gent.* e conſecrat is *Lambec.* conſecratis *Gent.* f ſi nullus ſibi forte maluerit *Lamb. Gent.* g ullatenus *Lamb.* h omnino declinans præter *Lamb.* omnino declinans præt. *Gent.*

NOTÆ

* B. præſtante.

** B. Sed tanquam. Cent. cauſam tanquam.

16 A Collectione recedit hoc cap. ſuorumque Prædeceſſorum decretis inſiſtit. S. Greg. M. ad Benenatum Epiſc. Fundarit. (*lib.* 7. *ep.* 85.) ad Decium Epiſc. Lilybetan. (*l.* 8. *ep.* 63.) & ad Paſſivum Epiſc. Firman. (*lib.* 11. *ep.* 20.) luculenter hac de re. Binas Pelagii 1. literas quinquaginta fere annis antiquiores profert Holſten. (*Coll. Rom. part.* 1. *p.* 234. *ſeq.*) ex collectione Card. Deuſdedit, queis eædem formulæ continentur. Zachariæ autem ævo liber diurnus Romm. Pontt. ſuppeditabat formulam (Garner. *cap.* 5. *tit.* 3. & *ſeq.*) at ſanctorum PP. decreta hic laudata haud ſuppetebant ex Diurno. Plura ex iis ſunt ap. Gratianum (*diſt.* 1. *de Conſecr.*) ſpuria tamen nonnulla certis intermiſta, quæ ab eruditis ſecerni facile poſſunt. Mabill. Muſ. Ital. to. 2. (*Comm. prev. p.* xix.) ex Gregorii Epiſtolis quinque omnino capita educit: 1. ut nullum corpus ibi ſit humatum, quod Zacharias præterit, tanquam abs re 2. ut dos ſufficiens aſſignetur. 3. ut nullum ibi baptiſterium conſtituatur. 4. ut nullus ibidem presbyter incardinetur. 5. ut nullæ in eo fiant miſſæ publicæ, ſed presbyter ab Epiſcopo poſtuletur pro miſſæ celebratione. Eadem hic, præter primum, enumerantur.

17 Domi quærenda erat reſponſio. Eorum ſiquidem majores (*Conc. Arel. an.* 314. *can.* 21.) una cum aliis Epiſcopıs decreverant: *De presbyteris, aut diaconibus, qui ſolent dimittere loca ſua, in quibus ordinati ſunt, & ad alia loca ſe transferunt, placuit, ut eis locis miniſtrent, quibus præfixi ſunt. Quod ſi relictis locis ſuis ad alium ſe locum transferre voluerint, deponantur.* Perinde Concil. Arel. II. (*can.* 13.) Vide Nicænos Canones 15. & 16. & Gelaſ. decret. 23.

Decimum ſeptimum [a] capitulum. Item pro Epiſcopis, qui alterius clericos ſuſceperint, ut excommunicentur [b], in eodem concilio cap. 16. [c] continetur: *Epiſcopus vero, apud quem memoratus* [d] *eſſe conſtiterit, contra eos decretam ceſſationem pro nihilo reputans, tanquam clericos forte ſuſceperit, velut magiſter inquietudinis communione privetur* [18].

Decimum octavum [e] capitulum, qui clerici uxores ſortiri debeant *, in 27. cap. Canonum ſanctorum Apoſtolorum decretum eſt: *Innuptis autem, qui ad clerum provecti ſunt, præcipimus, ut ſi voluerint, uxores accipiant, ſed lectores cantoreſque tantummodo* [19].

Nonum decimum capitulum, ut nullus presbyter aut Diaconus ſine commendaticiis epiſtolis ſuſcipiatur [f], in eodem Canone ſanctorum Apoſtolorum [g] continetur: *Nullus Epiſcoporum peregrinorum, aut presbyterorum, ſeu Diaconorum ſine commendaticiis ſuſcipiatur Epiſtolis; & cum ſcripta detulerint, diſcutiantur attentius, & ita ſuſcipiantur, ſi prædicatores pietatis exſtiterint. Sin* [h] *minus, neque neceſſaria* [i] *ſubminiſtrentur eis, & ad communionem nullatenus admittantur, quia* [k] *a ſurreptione* [l] *multa proveniunt* [20].

G 2

VARIANTES LECTIONES

a ſeptimum decimum *Lamb.* *b* excommucentur *Tengnag. correxit* excommunicentur *Gentil.* *c* in eod. canone ss. Apoſtolor. cap. XVI. *Lamb.* *d* memoratos *id.* *e* octavum decimum *id.* decim. *Gent.* *f* ſine commendatitiis ſuſcipiatur epiſtolis *Lamb.* *g* cap. XXXIV. *id.* *h* ſin *deeſt in ms. Gentil.* *i* nec quæ ſunt neceſſaria *Lamb.* neque ſunt neceſſaria *Gentilot.* *k* qui *Gent.* quia *Tengn.* *l* per ſubreptionem *Lambec.*

NOTÆ

* In 2. & 7. ſic & Cent.

18 Laudati Canones Nicæni, & Gelaſii decretum (*ep.* 9. *c.* 23.) huc etiam ſpectant.

19 Hic canon ab Eccleſiæ Romanæ diſciplina abhorret, tum quia Cantores inter ordinum gradus non novit; tum quia varios Eccleſiarum mores in occidente eſſe non ignorabat, ad cleri minoris conjugia quod attinet. In Gallia præſertim Agathenſe Concil. (*can.* 39.) *Presbyteri*, ait, *diacones, ſubdiacones, vel deinceps, quibus ducendi uxores licentia non eſt, etiam alienarum nuptiarum vitent convivia*. Vide Thomaſſin. (*I. l.* 2. *c.* 62.) qui minoribus etiam clericis interdici nuptiis, poſt ordinationem inde colligit. Erat præterea Concil. Chalced. (*can.* 14.) haud generalem ſtatueris diſciplinam, & *Pſalmiſtas* habens, juxta Dionyſian. Verſionem, pro *cantores*, quod nomen Rom. Eccleſiam minus decebat: *Quoniam in quibuſdam provinciis conceſſum eſt Lectoribus, & pſalmiſtis uxores ducere*. Sed hæc canonis verba nimia brevitate laborant, idcirco Apoſtolor. 34. reponitur, licet quæſtioni minus aptum. Chalcedonen. etiam 13. clerum omnem amplectitur, Aliis aptior ad Francorum quæſita erat can. Agathen. 52. *Presbytero, aut diacono, vel clerico ſine Antiſtitis ſui Epiſtolis ambulanti communionem nullus impendat*. Non enim de Epiſcopis quærebant, qui ſine Metropolitani formata ab Eccleſiis ſuis diſcedere non poterant: *Nullus Epiſcoporum naviget ſine formata Primatis*. (*Cod. Can. Afr.* 56.) Sed de preſbyteris, & diaconis, qui a ſuo Epiſcopo accipere debebant Formatas. (*can. Afr.* 106.) tametſi Antioch. Concil. (*can.* 8.) etiam Chorepiſcopis hanc facultatem præbeat. In Galliis ex Zoſimi privilegio (*ep.* 1. *c.* 1.) Arelatenſis Metropolitæ erat, formatas *ex qualibet Galliar. parte ſub qualibet Eccleſiaſtico gradu* diſcedentibus concedere. At Zachariæ temporibus Gallicanæ Eccleſiæ ſtatus nullus fere erat: antiquatæ Metropoles: diſciplina omnis pellumdata.

20 Canones Laodiceni 41. & 42. Antioch. 7.

Viceſimum [a] capitulum de virginibus velatis, ſi deviaverint, quid de illis agendum ſit: in libro Decretorum B. Innocentii Papæ, cap. 14. [b] adſertum eſt. *Quæ Chriſto ſpiritualiter nubunt, & a ſacerdote velantur, ſi poſtea vel publice nupſerint, vel ſe clanculo corruperint, non eas admittendas eſſe ad agendam poenitentiam, niſi is cui ſe conjunxerant, de mundo receſſerit; ſi enim de hominibus hæc ratio cuſtoditur, quæcunque, vivente viro, alteri nupſerit, habeatur adultera; nec ei agendi poenitentiam licentia concedatur, niſi unus ex his fuerit defunctus: quanto magis de illa tenenda eſt, quæ ante immortali ſe ſponſo conjunxerat, & poſtea humanas ad nuptias [c] migravit* [21]?

Viceſimum primum capitulum, idem [d] de non velatis virginibus, ſi deviaverint, in eodem libro 20. cap. continetur: *Hæ vero, quæ nondum [e] ſacro velamine tectæ, tamen in propoſito virginali ſemper ſe ſimulaverunt permanere, licet velatæ non fuerint, ſi forte nupſerint, his agenda aliquanto tempore poenitentia eſt; quia* * [f] *ſponſio ejus Domino tenebatur* [g]. *Si enim inter homines ſolet bonæ fidei contractus nulla ratione diſſolvi, quanto magis iſta pollicitatio, quam cum Deo pepigit, ſolvi ſine vindicta non poterit*. Nam ſi Apoſtolus Paulus, quæ a propoſito [h] viduitatis diſceſſerant, dixit eas *habere damnationem, quia primam* [i] *fidem irritam fecerunt; quanto potius virgines, quæ prioris promiſſionis fidem frangere ſunt conatæ? Hæc itaque, fratres chariſſimi* [22], *ſi plena vigilancia fuerint ab omnibus Dei ſacerdotibus* [k] *obſervata, ceſſabit ambicio, iniquitas ſuperata calcabitur, veritas ſpirituali fervore flagrabit* [l], *pax prædicata labiis cum voluntate animi concordabit. Implebitur edictum Apoſtoli, ut unanimes unum ſentientes* [m], *permaneamus in Chriſto, nihil per contentionem*

VARIANTES LECTIONES

a Vice ſunt *Gentil.* viceſimum *Tengnag.* *b* cap. XVIIII. *Lamb.* *c* humanas nuptias tranſmigravit? *Tengnag. interpoſuit* ad *Gentil.* *d* item *Lamb.* *e* quæ necdum *Lambec. Gentilot.* *f* qui *Gentil.* *g* quia ſponſio earum a Domino tenebatur *Lamb.* *h* a prepoſito *Gentil.* *i* q primam *Gentil.* *k* Dō ſacerdotibus *Gentil.* *l* ſraglabit *id.* *m* una ſentientes *id.*

NOTÆ

* B. & Cent. quia ſponſione ejuſmodi tenebatur.

21 Sanctus Leo epiſt. ad Ruſticum (*cap.* 15.) *Ambigi vero non poteſt crimen magnum admitti, ubi & propoſitum deſeritur, & conſecratio violatur. Nam ſi humana pacta non poſſunt impune calcari, quid eos manebit, qui corruperint fœdera divini Sacramenti?* nullum tamen remedium affert, ut Innoc. Vide S. Baſil. *can.* 18.

22 Innocentius, qui Victricio ſcribebat, ait: *Frater cariſſime*; ſed Zacharias, qui plures alloquitur, ac ſua facit Innocentii verba, *Fratres cariſs.* Notatu dignum, quod Concil. Turonenſe II. an. 567. celebratum utrumque caput expreſſit (*can.* 20.) ex *Sententia Papæ Innoc. ad Victric. Epiſc. Rothom.* Dionyſianam quippe Collectionem Gallia ignorabat: deinde ſubdit: *Quis Sacerdotum contra decreta talia, quæ a Sede Apoſtolica proceſſerunt, agere præſumat?* Sic tum venerabantur, ut æquum erat, Decreta Pontificum Romm.

nem [a] *nobis, neque per inanem gloriam vindicantes, non hominibus, ſed Deo noſtro Salvatori placentes.*

Viceſimum ſecundum capitulum de his, quæ duobus fratribus nupſerint, vel qui duas ſorores [b] uxores acceperint in Concilio Neocæſarienſe cap. 2. continetur; *Mulier, ſi duobus nupſerit, abjiciatur uſque ad mortem: veruntamen in exitu, propter miſericordiam, ſi promiſerit, quod facta incolumis, hujus conjunctionis vincula diſſolvat, fructum poenitentiæ in vita* * *permanenti* [c]. Nos autem, gratia divina ſuffragante, juxta prædeceſſorum & anteceſſorum Pontificum decreta, multo amplius confirmantes dicimus, ut dum uſque ſeſe generatio cognoverit, juxta ritum & normam Chriſtianitatis, & religionem Romanorum non copulentur conjugiis. Sed nec ſpiritalem, id eſt [d], commatrem, aut filiam, quod abſit, quis ducat temerario auſu uxorem; eſt namque nefas & pernicioſum peccatum [e] coram Deo & angelis ejus; in tantum enim grave eſt, ut nullus ſanctorum Patrum, neque ſacrarum Synodorum aſſertiones [f], vel etiam in Imperialibus legibus quiſpiam [g] judicatus ſit; ſed terribile Dei judicium metuentes ſiluerunt ſententiam dare [23].

Viceſimum tertium capitulum de his, qui homicidium ſponte perpetraverunt, in viceſimo primo capitulo Ancyrani Concilii [h] continetur; *Qui voluntarie homicidium fecerint, poenitentiæ ſe ſubmittant; perfectionem vero circa vitæ exitum conſequantur.*

Vi-

VARIANTES LECTIONES

a contionem *Gentil.* contentionem *Tengn.* *b* duos ſorores *Gent.* duas *Tengn.*
c conſequatur. Quod ſi defecerit mulier, aut vir in talibus nuptiis, difficilis erit poenitentia in vita permanenti *Lamb.* *d* id ē *Gent.* *e* pernecioſum peccatorum *Gent.* *f* ut nullis ſanctorum Patrum, atque ſacrar. Synodorum aſſertionibus *Lamb.* *g* quippiam *Gentil.*
h Anquirani Concilii *id.*

NOTÆ

* Sic etiam Bar. & Cent. in ipſo Concilio eſt: *Fructum pœnitentiæ conſequatur.*

23 Tanta in re præter Græcas regulas Apoſtolicæ auctoritatis præſidio nititur. Greg. II. & III. dec reta probat, & explicat. Gregorius enim II. ad tempus, & terroris amovendi cauſa (res erat de Germanis nuper converſis) ita Bonifacium per literas affatus erat: *Dicimus, quod oportuerat quidem, quamdiu ſe agnoſcunt affinitate propinquos ad hujus copulæ non accedere ſocietatem. Sed quia temperantia magis, & præſertim in tam barbara gente plus placet, quam diſtrictio cenſuræ, concedendum eſt, ut poſt quartam generationem jungantur.* Contra Gregorius III. ſua in Decretali Epiſtola ad eumdem Bonifacium cap. v. ita decreverat: *Progeniem vero ſuam unumquemque uſque ad ſeptimam generationem obſervare decrevimus.* (Labbe *Concil. tom.* VI. *pag.* 1448. 1469.) Poſtremum hoc decretum Zacharias ante annos quinque in concilio Rom. confirmaverat, anno 743. (*Ibid. p.* 1549.) De Gregorii autem II. Epiſtola, *neque hoc ſilendum eſt*, inquit, *quod in Germaniæ partibus ita diu vulgatum eſt, quod quidem in Archivo noſtræ S. E. ſcriptum minime reperimus; ipſis tamen afferentibus hominibus de Germaniæ partibus didicimus, quod be. rec. S. Gregorius Papa dum eos ad religionem Chriſtianitatis Divina gratia illuſtraret, licentiam illis dediſſet in quarta ſe copulare generatione: ſed dum rudes erant, & invitandi ad fidem, quamquam minime ſcriptum, ut dictum eſt, reperimus, credere non ambigimus.* In hanc ſententiam pro ſumma auctoritate loquitur, affinitatis etiam, & cognationum gradus, quos ipſe in laudato Concilio, poſt Gregorium III. recenſuerat, confirmans.

Viceſimum quartum capitulum, item de his, qui homicidium non ſponte perpetraverunt; in eodem Canone cap. * 22. continetur: *De homicidiis non ſponte commiſſis, prior quidem definitio poſt ſeptem annorum poenitentiam, perfectionem conſequi præcepit* [a]*; ſecunda vero, quinquennii tempus explere.*

Viceſimum quintum capitulum de his, qui adulteras habent uxores, vel ſi ipſi adulteri conprobantur. In concilio Ancyrano c. 19. continetur: *Si cujus uxor adulterata fuerit, vel ſi ipſe adulterium commiſerit? Septem annorum poenitentia oportet eum perfectionem conſequi ſecundum priſtinos gradus* [24].

Viceſimum ſextum cap. de monachis & virginibus propoſitum non ſervantibus in libro Decretorum beati Syricii Papæ cap. 6. continetur: *Præterea Monachorum quoſdam, atque Monacharum, abjecto propoſito ſanctitatis, in tantam proteſtaris demerſos eſſe laſciviam, ut prius clanculo, vel ſub Monaſteriorum prætextu illicita ac ſacrilega ſe contagione miſcuerint; poſtea vero in abruptum conſcientiæ deſperationem* [b] *perducti, de illicitis complexibus libere filios procrearent* [c], *quod & publicæ leges, & eccleſiaſtica jura condemnant: has igitur inpudicas deteſtabileſque perſonas a Monaſteriorum coetu, electorumque conventibus* [d] *eliminandas eſſe mandamus, quatenus retruſæ in ergaſtulis* [e], *tantum facinus continua lamentatione deflentes purificato poſſint poenitudinis igne decoquere, ut eis* [f], *vel ad mortem ſaltim* [g] *ſolius miſericordiæ intuitu, per communionis gratiam, poſſit indulgentia ſubvenire* [25].

Vi-

VARIANTES LECTIONES

a præcipit *Lambec.* *b* deſperatione *id.* *c* procrearint *id.* *d* eccleſiarumque conventibus *id.*
e in ſuis ergaſtulis *id.* *f* ut ejus *Gentilot.* *g* ſaltem *Lamb.*

NOTÆ

* xxv. Bar.

24 Exſuperio in eadem fere cauſa conſulenti Innoc. (*cap.* 4.) repoſuerat communione privandos: *Mulieribus, prodito earum crimine, communio denegatur. Virorum autem latente commiſſo, non facile aliquis ex ſuſpicionibus abſtinetur. Qui utique ſubmovebitur, ſi ejus flagitium detegatur Quum ergo par cauſa ſit, interdum, probatione ceſſante, vindictæ ratio conquieſcit.* Ita, ni fallor, & hic reponendum erat, niſi antiquior diſciplina ex Græcis regulis præſto fuiſſet, ſeu potius tempori aptior viſa eſſet.

25 Francorum interrogationem haud dubie propius attingit Leonis reſponſio XIV. ad Ruſticum Narbonenſem; *Propoſitum*, ait, *Monachi proprio arbitrio, aut voluntate ſuſceptum deſeri non poteſt abſque peccato. Quod enim quis vovit Deo, debet & reddere. Unde qui relicta ſingularitatis profeſſione ad militiam, vel ad nuptias devolutus eſt, publica pœnitentiæ ſatisfactione purgandus eſt: quia etſi innocens ſit militia, & honeſtum poteſt eſſe conjugium, electionem tamen meliorum deſeruiſſe tranſgreſſio eſt.* Proxime autem Concil. Tol. VI. (*can.* 6.) ſic decernens: *Quiſquis virorum vel mulierum habitum ſemel induerit ſpontanee religioſum, aut ſi vir deditus Eccleſiæ Choro, vel fœmina fuerit, ac fuit delegata puellarum Monaſterio, in utroque ſexu prævaricator ad propoſitum invitus reverti cogatur: ut vir detondeatur, & puella Monaſterio reintegre-

Vigeſimum [a] ſeptimum cap. de his, quæ non coacte, ſed voluntate propria virginitatis propoſitum ſuſceperunt, quod delinquant cum nupſerint, etſi nondum fuerint conſecratæ; in libro Decretorum [b] beati Leonis Papæ. cap. 28. [c] continetur: *Puella, quæ non parentum coacta imperio, ſed ſpontaneo judicio virginitatis propoſitum atque habitum ſuſceperunt: Si poſtea nuptias eligunt, prævaricantur & jam, ſi nondum* [d] *eis gratia conſecrationis acceſſit, cujus utique non fraudarentur* [e] *munere, ſi in propoſito permanerent* [26].

Hæc itaque, cariſſimi nobis, & dilectiſſimi, quæ ſuperius annexa ſunt, in quantum, miſerante Deo, valuimus, inter cætera cap. deflorantes, tam ſanctorum [f] Apoſtolorum, quam & jam [g] & beatorum Patrum ſanctiones [h], ſeu & jam & [i] probabilium beatiſſimorum Pontificum decreta [k], ut uniuſcujuſque capituli ſententia continet [l], in brevi eloquio perſtringentes, ac veſtri Præſulatus notitiam & prædicationem, atque populi vobis a DEO crediti [m] ædificationem, mandavimus miniſtranda atque perficienda; hortantes veſtram omnium prudentiſſimam ſanctitatem, & procerum directionem *, omni moderationi [n] non declinantes a dextris, aut ſiniſtris, ſed viam regiam incedentes **, conſtantiſſime [o] obſervetis Apoſtolica mandata; & enim hæc [p], amantiſſimi nobis, vobis dedimus in mandatis, ut nec nos coram Deo de taciturnitate judicemur; nec vos de neglectu coram eo cogamini reddere rationem, ſicut ſcriptum eſt, in Dominico præcepto; *Si non veniſſem, & locutus eis fuiſſem, peccatum non haberent* (*Jo.* 15.). Itaque nihil excuſationis adhibentes, omnium rationabilium animarum ſalutem procuretis

ita

VARIANTES LECTIONES

a viceſimum *Lamb.* *b* ſecretorum *Gentil.* *c* cap. XXVII. *Lamb.* *d* etiam ſi nondum *id.* *e* frudarentur *Gent.* fraudarentur *Tengn.* *f* tam de ſanctorum *Lamb.* *g* quamque etiam & *id.* *h* ſanctionibus *id.* *i* ſeu etiam & *id.* *k* decretis, & *id.* *l* contina *Gentil.* continet *Tengn.* *m* populis vobis a Dō creditis *Gent.* *n* ut omnimoda ratione *Lamb.* *o* ſtantiſſime *Gentil.* *p* etenim hæc *Lambec.*

NOTÆ

* B. Ut omnimoda ratione.

** B. fortiſſime.

gretur. Si autem quolibet patrocinio deſertores permanere voluerint, Sacerdotali ſententia ita de Chriſtianorum cœtu habeantur extorres, ut nec locutio cum eis ulla ſit communis. Horum vero capitum alterum deeſt in Collectione Dionyſiana quam ſequitur Zacharias.

26 Alteram partem hujus capitis, quod eſt 15. ad Ruſticum, attuli nota 21. Hic ſubjiciam primum ex Canonibus ad Gallos, quos Sirmondus & Labbeus Innocentio, P. Couſtant Siricio tribuendos putat. (*Epiſt. Rom. Pont.* *tom.* 1. *p.* 682. *ſeqq.*) Juvat ſiquidem extra Collection. petere quæ ad rem plurimum faciunt: *Puella, quæ nondum velata eſt, ſed propoſuerat ſic manere, licet non ſit in Chriſto velata; tamen quia propoſuit, & in conjugio velata non eſt, furtivæ nuptiæ appellantur: ex eo quod Matrimonii cœleſtis præceptum non ſervaverit, amore properante, ad libidinis cacitatem.* Huc etiam ſpectant quæ ſupra *cap.* 21.

Digitized by Google

ita currentes in agone, ut non vituperetur miniſterium veſtrum, ſed magis de palma victoriæ bravium accipietis [a] juxta, egregii Apoſtoli dictum, *habentes*, bonis actibus inhærendo, *repoſitam coronam juſtitiæ* in ſiderea manſione, quam vobis reddat in illum diem juſtus Judex Dominus Deus & Salvator noſter JESUS Chriſtus, qui vivit in unitate cum Deo patre omnipotente, & Spiritu ſancto per omnia ſæcula ſæculorum, Amen.

IN

VARIANTES LECTIONES

a accipiatis *Lambec.*

IN STEPHANI II. LITERAS

ADMONITIO

QUUM *Zacharias obiit ſupremum diem , anno videlicet* 752. *menſis martii* 24. *duodecim infra dies duo Pontifices ſunt electi , utrique nomen Stephanus : at prior tridui ſpatio , ante quam conſecraretur occumbens , neque ab Anaſtaſio Bibliothecario , neque ab antiquorum ullo inter Pontifices recenſetur . Panvinius , quem Card. Baronius ſequitur , hunc etiam refert in reliquorum numerum . Hinc factum eſt , ut Stephanus II. al. III. hic noſter audiat : tametſi triduani illius electi vix nomen ad nos pervenerit . Stephanus igitur II. ad Petri cathedram aſcendit , quum temporis cauſæ erant plures , cur Gregorii III. exemplo auxilium peteretur , idque opportunius , ex Francia , quod intermiſſum tamdiu erat . Etenim Pippinus Caroli Martelli filius nullo amicitiæ , aut ſocietatis vinculo junctus erat cum Aiſtulpho Langobardorum Rege : plurimis autem beneficiis devinctus erat S. Sedi , cujus præſertim auctoritate idem primus Carolinæ ſtirpis regnare cœperat præcedenti anno . Præterea Carolomannus Pippini frater per s. Zachariæ manus Monachum induens Roma Caſſinum ſe contulerat , ubi ſub Optati Abbatis diſciplina rebus cæleſtibus dabat operam . Huc accedit Bonifacii Moguntini ſtudium fervens pro Apoſtolicæ ſedis diſciplina in Galliis ſtabilienda , firmandaque in aliquibus Francorum Monarchiæ partibus religione . Inde ſiquidem Romæ cum Francis neceſſitudo , magnumque Miſſorum , ac literarum utrimque commercium .*

Quum Stephanus II. creatur , major erat opportunitas petendi ex Francia auxilii.

II. *Nihilominus Stephanus , qui in Lateranenſi Patriarchio eductus probe omnia norat , Zachariæ præſertim exemplum recens præ oculis habuerat , Aiſtulphum initia ſui Pontificatus conturbantem , cædeſque ac vaſtationes minitantem multis muneribus mulcet , ac per Legatos Paulum germanum ſuum , quem in Pontificatu ſucceſſorem habuit , & Ambroſium Primicerium pacis foedus cum illo iniit per annos* 40. *Quarto inde menſe foedifragum , graviſſimoque Romanæ provinciæ incolis tributo impoſito , quod capitationem appellant , tyrranno haud diſſimilem , nova aggreditur legatione venerabilium Abbatum Optati Caſſinenſis , & Attonis ſancti Vincentii ad Vulturnum , noviſque ampliſſimis muneribus audaciam illius frangere pertentat . Quumque id minime ceſſiſſet ex voto ; paulo poſt evenit , ut Imperator Conſtantinopoleos ,*

Attamen Langobardos prius, deinde Orientis Aug. legaris & literis precatur pro s. Sede .

leos, miſſo Joanne Silentiario, ac requiſita Pontificis opera, Exarchatum, ac Pentapolim e manibus Langobardorum eripere pacis artibus moliretur. At ſæviſſimus ille Rex & Pontificis preces, & æquiſſima Auguſti poſtulata ſus deque habuit. Tum vero Stephanus captata occaſione Miſſos ſuos cum Silentiario Conſtantinopolim direxit. Pontificis ii litteras ferebant obſequii plenas, queis tum de Exarchatu rem infectam enarrabat; tum ſuppliciter eum orabat, ut cum milite ad liberandam Urbem, totamque Italiam veniret. Id factum initio anni 753. ut conſtanter antiqui, ac recentes Scriptores tradunt. Locupletiſſimum revera argumentum, quod Romani Pontifices Zacharias, & Stephanus, inutili Gregorii III. exemplo edocti, ne cogitarunt quidem de petendis ex Francia auxiliis; quodque ab annis licet quinque & viginti ſanctæ reipublicæ moderatores eſſent, verique Principes Romanæ provinciæ ab ipſis Langobardorum Regibus haberentur, ſpem omnem reſipiſcentiæ Græcorum Cæſarum non abjecerant; iiſdemque rempublicam tot ſervatam incommodis ultro reddituri erant, modo adverſus nupera Aiſtulphi molimina periclitanti Urbi, & Italiæ opem ferrent.

Nulla ex parte quidquã proficiens clam de itinere Gallicano agit cum Pippino.

III. *Verum, ſic volente Numine, tanta ſocordia fuit impii Copronymi, ut neque contemtus Aiſtulphi Exarchatui incubantis ab anno 751. quum Ravenna capta, pulſoque Eutychio Exarchorum ſupremo, dominari ibidem coepit; neque officia, & preces Pontificis eum moverint. Hæc quum ita ſe haberent, quid reliquum erat Stephano, niſi ut divinam imploraret clementiam, quod tum ipſe nudis pedibus, tum omnis populus aſperſus cinere ſacra templa adeundo frequenter geſſit? Inde autem factum eſſe arbitror cum ſacro Annalium Principe* (Baron. 756. n. 7.) *ut tam præſenti, tamque firmo uteretur præſidio Pippini Regis, per quem S. Sedes magnum habuit incrementum; nam Gregorii III. prædeceſſoris ſui veſtigiis inſiſtens, ad Francos ſe convertit. Opportuniori autem tempore id conſilii cepit tum ex prædictis cauſis, tum quia Pippini novi Regis pietas ſumma erat in Deum, ſummuſque amor in Principem Apoſtolorum Petrum. Peregrino cuidam datas literas ad Regem Lib. Pont. tradit* (ſect. 253.) *quas tamen nemo unquam vidit. Quare de primis hiſce literis valde dubia res eſt. Certe haud ita multo poſt Droctegangus Miſſus Regis Romæ adfuit, per quem binas in Franciam litteras miſit* (Cod. car. ep. 4. 5. al. x. xi.) *ex quibus patet, rem geri cœptam feliciter a Pontifice.*

Incertum num literis an verbis ſecreto negocium cœptum.

IV. *Tantum negocium eſſe inchoatum oretenus videtur; non enim Droctegangus literas, ſed* verba ſalutationis *ſecum detulit; eumdem-*

que

que in modum feciſſe Pontificem, de ſe ipſe palam teſtatur. Per eum tuæ ſublimiſſimæ bonitati in ore ponentes remiſimus reſponſum. *Literiſque alteris Francorum Duces precatur, ut* cooperatores, & adjutores *ſint in cauſa s. Petri; perſeverantiam tantummodo & Regi, & Ducibus enixe commendans. Quod, ut fidem facit de re agi coeptum, ita Peregrino illi, quicumque fuerit, non literas, ut Anaſtaſius credidit, periculoſum ſane conſilium, ſed verba eſſe credita perſuadet. Confirmant id Rodigangus Epiſcopus, & Autcharius Dux alteri Miſſi Regii, qui Pontificem in Franciam deducturi, paulo poſt adveniunt; nec tamen ullum in literis indicium habetur facti apud Anaſtaſium, Paulum Diaconum, & Annales, celeberrimi. Utcumque autem ſit, ante dimidium octobris menſis prædicti anni* 753. *ea omnia evenerant, quæ brevi admodum narratione amplexus ſum. Itaque novem fere menſium ſpatio & Copronymi fides extremum tentata, & res bene admodum coepta tum literis, tum arcana Miſſorum interlocutione per Romanos, & Francos; ac denique illo itum a Pontifice, ut præſentia ſua, nullo interprete, tanti momenti negocium perficeretur. Non conjectando, aut conſultum in Conſulatum, huncque in Patriciatum inflectendo id aſſequimur; ſed Pontificis ipſius epiſtolis in Cod. Carolino exiſtentibus, cumque hiſtoria omni mirum in modum conſentientibus id uberrime edocemur. Prædicta ſiquidem duæ* 4. 5. al. x. *&* xi. *tanti negocii principium ſunt; reliquæ ſex perfectio.*

V. *Earum ordo ex rebus ipſis, quas continent, adeo certus, ut incuria illius, qui eumdem pervertit in Codice, facili negocio valeat emendari. Quamobrem* 6. 7. 8. 9. 10. 11. *al.* vii. ix. iv. vi. iii. viii. *conſenſu omnes enumerant. Quin etiam de tempore, quo unaquæque conſcripta eſt, nulla fere diſſenſio, præter ultimam, quæ eſt undecima, ſeu octava Codicis. Etenim Baronius, Cointius, Pagius, aliique ad annum referunt* 756. *Muratorius autem, eumque ſequutus Manſius* (Pag. not. 756. n. 2.) *ad annum differunt* 757. *Hic quidem multa Recentiorum Scriptorum obſervata congerens; ille autem innixus catalogo, qui Farfenſe Chronicon præit, & duabus Chartis Archivi Lucenſis: utrumque movet Deſiderii Regis initium, quod eorum monumentorum auctoritate conſtituunt an.* 757. *aut Decembri menſe anni præcedentis. Stephanus quippe de hujus electione loqui in ea Epiſtola non poſſet, ut putant, anno* 756. *Noſtra nihil intereſt Chronologicis hujuſmodi tricis immorari, quæ nihil promovent; ea propter a veteri chronologia non diſcedimus. At ſpectanda in primis hiſtoria iis epiſto-*

Epiſtolar. ſex, quæ extant in Cod. facilis chronologia.

Digitized by Google

lis incluſa, quippe quæ commenta omnia & diſputationes Recentiorum evertit.

Primæ duæ ad Pippinum Regem Francor. datæ, qui a s. Sede Rex deſignatus fuerat.

VI. *Omnium primo epiſtolarum tituli ſpectari debent.* Excellentiſſimo filio Pippino Regi *orditur prima Stephani Epiſtola: &* Pippinum Excellentiſſimum Regem *videre eſt nominatum in altera, quæ ad Duces Francorum, tempore eodem data fuit, anno videlicet* 753. *Quare igitur ante annos quindecim Gregorius* III. *in ſuis literis ad Pippini patrem*, Carolo Subregulo *ſemel & iterum dixit? Quare Zacharias ſuam inſcripſit epiſtolam anno* 747. Excellentiſſimo atque Chriſtianiſſimo Pippino Majori domus? *Tantæ mutationis cauſam reddit Ludovicus* II. *in celebri ad Baſilium epiſtola* (Baron. 871 n. 54. 59.) *ſæpius edita*: Francorum Principes primo Reges, deinde vero Imperatores dicti ſunt, ii dumtaxat, qui a Romano Pontifice ad hoc oleo S. perfuſi ſunt..... a qua (*S. Sede*) & regnandi prius, & poſtmodum imperandi auctoritatem proſapiæ noſtræ ſeminarium ſumſit. *Luculentius id patet ex* Cod. ms. de Glor. mart. *S. Greg. Turon. in cujus fine Scriptor Pippini temporum æqualis, Codicis ætatem poſuit; quam rem tanti habuit Mabillonius* (De re Dipl. pag. 354. tab. 22.) *ut inter monumenta vetera recenſuerit. Ibi autem ad rem noſtram ita legitur*: Ipſe prædictus Domnus florentiſſimus Pippinus Rex pius per auctoritatem & imperium ſac. record. Domni Zachariæ Papæ, & unctionem ſancti Chriſmatis per manus ſacerdotum Galliarum, & electionem omnium Francorum tribus annis antea (751.) in Regni ſolio ſublimatus eſt. *Sunt, quibus hæc Childerici* III. *Regis Merovingiorum ultimi, licet ignavi, atque inutilis depoſitio, Carolingiorumque exaltatio auctoritate Apoſtolica parum ſapit, legumque civilium ope de jure diſputant: at velint nolint, factum probarunt veteres, ejuſque memoriam, ne ulla unquam deleret oblivio, annalium monumentis conſignarunt. Idque mihi eſt ſatis ad priorum Stephani* II. *Epiſtolarum titulos novos, atque antea inauditos explicandum.*

Reliquæ ad Patricios Romm. nam pater filiique tales creati erant an. 754.

VII. *Reliquæ epiſtolæ omnes tum Stephani, tum ſucceſſorum Pontificum ad Regis titulum adjiciunt illuſtrem alium* Patricii Romanorum. *Quem ſane titulum, nequicquam eruditi recentiores ſe torquent, ante exeuntem annum* 754. *quum Pontifex idem ex Francia redierat Romam, nulla in Pontificia epiſtola reperire eſt. Hinc vero non modo Pippinum, ſed filios quoque ejus Carolum, & Carolomannum, perpetuo Patricios nuncupatos in literarum titulis videmus. Cauſa liquet ex conſtanti Scriptorum veterum, ac recentiorum teſtimonio* (*Baron.*

754.

754. n. 2. *Pag. ibi* n. 5. & ſeqq. & 755. n. 3.) *quinto enim calendas ſextiles, ſeu die* 28. *Julii ejus anni Stephanus* II. *& Pippinum iterum, & duos filios Reges unxit in monaſterio s. Dionyſii; nec non Patricios Romanorum deſignavit. Quam dignitatem Pippinus, & Carolomannus uſque ad extremum vitæ diem retinuerunt, perpetua enim erat; Carolus autem, qui poſtea magnus appellari coepit, in octavi ejus ſæculi fine Auguſti potiorem dignitatem adeptus, antiquiorem illam Patricii, natura ſua deſueſcentem, nomine tenus, non re prætermiſit. Sed hæc, quum excedant limites codicis Carolini, huc non pertinent. Hactenus de Patricii dignitate, quam ab exeunte anno* 754. *Epiſtolæ omnes laudati Codicis præſeferunt in titulo. Majoris momenti res modo ſpectari oportet; quæ nimirum Pontificem inter & Reges evenerunt tum in Francia, tum in Italia uſque ad aunum* 757. *quum Stephanus ſupremum diem obiit* 24. *Aprilis. Iis quippe minime cognitis vera literarum ſententia teneri non poteſt.*

Aiſtulphus nequicquã Monachor. Caſſinen legationem ad Pippinum adornat contr. Pontif.

VIII. *Quamquam Roma diſceſſiſſet Pontifex die* 14. *Octobris anni* 753. *non ante diem* 15. *Novembris ab Aiſtulpho impetravit iter ſuum Ticino proſequi verſus Franciam. Neque enim Pontificiis precibus, neque Regis Pippini legatorum arte & officiis moveri poterat, ut maximum ſibi, quod præſagiebat, incommodum lubens mercaretur. Quin etiam ægre dimiſſum inſidiis proſequi auſus eſt, quoad Italiæ fines eſt prætergreſſus. Tum vero conſilia omnia Pontificis ut eluderet, Optato Caſſinenſi Abbati præcepit, ut legationem Monachorum ad Pippinum adornaret, cujus princeps eſſet Carolomanuus Francorum Regis frater; perque eam illius aures, animumque a Pontifice averteret. Verſuta deliberatio! Optatus ipſe Abbas paulo ante legatione Pontificis functus, dure acceptus fuerat ab Aiſtulpho, ſuumque ad Monaſterium reverti juſſus, ne rei quidem infectæ nuncius redire ad Urbem potuerat. Præterea recens memoria erat Caſſini inſtaurati Monaſterii per Petronacem, cui Optatus ſucceſſerat. Quæ res Langobardorum immanitatis priſtinæ admonebat, qui illud a fundamentis ita everterant, ut vix poſt annos* 135. *inhabitari a paucis Monachis cæptum fuerit. Quid ſi eadem gens audaciſſimi Regis imperio excidium innovandi occaſionem captaſſet? Quid plura? Monaſterii pereclitantis, mandatorumque Abbatis impulſu Carolomannus cum Sociis ad Regem fratrem advolat, imminentia damna exaggerat, a Pontificis amicitia ut illum disjungat omnia experitur. At Divinæ voluntati reſiſtere nequaquam valuit. Certum, deliberatumque erat Regi cauſam D. Petri aliis omnibus anteferre.*

Quam-

Quamobrem ut Monachorum incolumitati conſuleret, Pontificis auctoritate in S. Dionyſii Coenobio eos collocavit; unde Carolomannus inſequenti anno migravit ad ſuperos; ſocii vero ad S. Benedicti monaſterium Caſſinenſe nonniſi anno 756. poſt Aiſtulphi mortem ſunt regreſſi, ut patet ex poſtrema Stephani epiſtola (Cod. Carol. II. al. VIII.) *Interea de ſumma re, quæ Pontificem eo perduxerat, liberius agebatur.*

An.754. Donatio Pippini fit Cariſiaci, cui Carolus, & Carolom. filii ſubſcribunt: poſtea Rex in Ital. venit cum milite: vincit: Langobardo fidē habens in Franciam edit.

IX. *Pontigone in Palatio Regio, ubi primum ſummo cum honore Pontifex erat exceptus die* VI. *Januarii menſis 754. explorata omnia ſunt tum quorum enarratio Miſſis credita erat, tum quorum tractationem ſibi Pontifex reſervaverat. Deinde Cariſiaci confecta ſtipulatio Diplomatis, cui non modo Pippinus, verum etiam filii Carolus, & Carolomannus jam Reges & Patricii Romanorum deſignati, necnon Palatina Officia ſubſcripſerunt. De quibus conſtat ex Anaſtaſio, epiſtolis Codicis Carolini, & omnibus Francorum Scriptoribus. De Exarchatu & Pentapoli, quas provincias Aiſtulphus Græcis ante triennium, ſeu potius Romano Pontifici, in cujus clientelam ſe dederant, Græcæ impietatis cauſa, eripuerat, donandis D. Petro, & ejus Succeſſoribus, vique armorum e poteſtate Langobardorum eripiendis actum fuit. De Urbe autem, atque ejus Ducatu ſimiliter donandis tam longe eſt, ut Pontifex cum Rege ageret; ut Narnienſem Civitatem a Spoletano Duce jampridem invaſam recuperandi ejus auxilio ſpem non inanem conceperit. Etenim ubi Rex in Italiam primo venit cum milite, Dux ille territus civitatem invaſam reſtituit. Quumque haud ita multo poſt Francis ex Italia recedentibus Aiſtulphus foedifragus non ſolum Exarcatum, & Pentapolim tradere recuſaverit, ſed etiam quæ Pontificiæ dominationis erant invaſerit, ipſamque Urbem Romam obſidione cinxerit ineunte anno 755. Stephanus Pippinum ad novam expeditionem ſollicitans, clare & diſtincte eum docet tum de Exarchatu & Pentapoli nullatenus traditis, tum de antiquæ ditionis Pontificiæ Civitatibus ereptis* (Cod. Carol. epiſt. 8. 9. al. IV. VI.) *Quod eodem tempore iiſdemque verbis Proceribus Francorum ſignificat*: Nihil juxta ut conſtituit, & per vinculum Sacramenti confirmatum eſt, valuimus impetrare, etiam quia nullum augmentum nobis factum eſt, potius autem poſt deſolationem totius noſtræ provinciæ *&c.* & *infra*: Nam & civitatem, quam B. Petro tua Chriſtianitas conceſſit, abſtulerunt, & aliquas Civitates noſtras comprehenderunt.

Nil Lang. Rex tradit: immo s. Sedis Civitates, & loca invadit.

X. *In quibus ea præſertim notari velim, quæ quia Gretſerus prætermiſerat in 8. al.* IV. *Epiſtola, apud Muratorium quoque deſiderantur; qui*

qui Lambecianæ editionis alieno opere parum accurato varias lect. adjungens (Rer. Ital. to. 3. par. 2.) *non pauca omiſit notatu digna, quæ ſuis locis indicabuntur. In ſequenti autem neque a Gretſero, neque a Muratorio, quæ nuper attuli, omittuntur. Quid enim vero ſibi volunt pauca illa*, nullum augumentum nobis factum eſt, *poſt narratum, quod Aiſtulphus nihil omnino tradidit de Exarchatu, & Pentapoli, & antequam ditio propria Romanæ Sedis memoretur? Nonne conſentiunt cum Inſcriptione omnibus notiſſima apud Ravennam* Pippinus pius primus amplificandæ Eccleſiæ viam aperuit? *Nonne qui Romanæ provinciæ, ſive Urbis & ejus Ducatus dominationem ante Pippini Donationem negant, a veritate longe abeunt? Diſputent ii potius, num Pontifex tamquam primus Civis, an velut Princeps, reipublicæ præeſſet, quod unum quæri poteſt: at res luce ipſa clariores nequicquam audent in dubium vertere. Et vero ſi Rex perjurus nihil omnino dederat B. Petro, ut in prædictis literis legimus; ſi* nec unius palmi terræ ſpatium B. Petro, Sanctæque Dei Eccleſiæ, vel reip. Romanorum reddere paſſus eſt, *quod præcedentibus in duabus epiſtolis* (Cod. Car. 6. 7. al. VII. IX.) *Pontifex querebatur: quo igitur ſpectant alia illa verba ejuſdem Pontificis* (Cod. Car. ep. 7. al. IX.) Scamaras, atque deprædationes, ſeu devaſtationes in Civitatibus & locis B. Petri? *& alia, quæ nuper audivimus*: aliquas civitates noſtras comprehenderunt? *Longum eſſet hic omnia perſequi, quæ opportuniorem ſibi locum vindicant in notis. Hæc tamen pauca digna mihi viſa ſunt, quæ hic veluti prælibentur, quoniam præeunt poſſeſſionem vel* unius palmi terræ *initam a Pontifice, ad Cointii, Pagii, aliorumque tum ex Francia, tum ex Italia Scriptorum opiniones evertendas, qui Pontificiæ dominationis primordia deſumunt a Donatione Pippini, &, quod incredibile omnino eſt, Exarchatu, & Pentapoli definiunt S. Sedis ditionem; Urbis autem, & Romani Ducatus dominatum alii ad annos alios, diuturna omnes poſt tempora, & omnes falſo differunt, ejuſque naturam pervertunt.*

XI. *Quum enim S. Leo* III. *tum metus exemplo ſuorum Prædeceſſorum Pauli I. Stephani III. & Hadriani, qui Ravennatum Archiepiſcoporum audaciam reprimere Francorum Regum auxilio vix, immo ne vix quidem potuerant, ut infra planum erit ex literis hujus Codicis; tum Romanorum aliquot temeritate compulſus, Patriciatus Caroli dignitatem in Auguſteam immutarit, ac proinde auctoritatem illi & Romæ, & tota in Eccleſiaſtica ditione delegarit, aut, ſi mavis, conceſſerit: prædicti Auctores ambiguis antiquorum teſtimoniis, ſuiſque commenta-* Huc non reſpexere qui jus Pontificium in Imp. convertunt.

tio-

tionibus Pontificum Romanorum auctoritatem Supremam, in Imperialem vertunt, & delegatam ſeu conceſſam Imperialem (excepto Pagio, qui de eadem recte ſentit) in Pontificiam. At de his dicendum erit ad literas Leonis III. quæ Codicis Carolini epiſtolas continuo ſequentur. Nunc de iſtis, quæ ſupremam S. Sedis poteſtatem tam perſpicue ponunt ob oculos; ut omnes illorum conatus eludant. Id præcipue patet ex poſtrema Stephani II. epiſtola (Cod. Car. II. al. VIII.) *quæ una exploranda reſtat; nam quod de ſex prioribus præmonendum erat, jam dixi: quæ autem D. Petri nomine conſcripta fuit* (Cod. Car. X. al. III.) *anno 755. ejuſdem ſententiæ eſt, ac duæ præcedentes dicti anni. In poſtrema vero data ſequenti anno 756. & de priori Donatione Pippini confirmata (novaque ſuſcepta expeditione) acerrime vindicata, Græcorum petitionibus ſus deque habitis, & de omnium fere urbium Exarchatus Pentapoliſque ſolemni poſſeſſione inita tam dilucidus, ac diſtinctus habetur ſermo, ut ejus impugnatio audax, immo impudens vocari poſſit.*

Imp. Copron. his auditis, per legatos Pippinũ tentat avertere ab inſtituto, ſed fruſtra.

XII. *Poſtquam audiit Copronymus, devictos a Rege Francorum Langobardos, omneſque Civitates & loca, quæ juris Græcorum erant ante annos quatuor; ac per Exarchos, utquumque dubia populorum fide, retinebantur, Romano Pontifici a Rege victore data eſſe: Poſtquam, inquam, hæc audiit Copronymus, nullis paratis exercitibus, ut æquum erat., ſed legatis tanta re commiſſa, Georgio Protoſecretæ, & Joanni Silentiario; ejus exitum expectans, in impietate audacior patre, in neceſſario armorum uſu maxime omnium deſes, manebat Cpoli. Legati veniunt primum Romam, ubi de nova Pippini expeditione audiunt a Pontifice, qui Apoſtolico Miſſo iis adjuncto abire ad Regem ſinit. Mari Maſſiliam ocyſſime appellentes, Francorum exercitum Langobardiam jam tenere comperiunt. Quamobrem quid conſilii caperent neſcii, Miſſum Apoſtolicum detinere illic moliuntur, quod minime ceſſit ex voto: is enim pergere, quo cæperat, omnino voluit. Quod licuit, ex iis unus eum prævertit, Pippinumque prope Ticinum aſſequutus, precibus, ac munerum ſponſione eum aggreditur*: ut Ravennatum urbem, vel cæteras ejuſdem Exarchatus civitates & caſtra Imperiali tribuens concederet ditioni. *Reſponſuma Regis ſpem omnem ademit, præ aliis id jurejurando affirmantis*: quod per nullius hominis favorem ſeſe certamini ſæpius dediſſet, niſi pro amore B. Petri, & venia delictorum, aſſerens & hoc, quod nulla eum theſauri copia ſuadere valeret, ut quod ſemel B. Petro obtulit, auferret. *Fuſius omnia enarrantur*

apud

apud Anaſtaſium, quo hac in re integrior teſtis haberi non poteſt: ea ſiquidem ſcripſit, quæ a Rege ipſo Pontifex ſciſcitatus fuerat, erantque haud dubie literis commendata.

XIII. *Et vero non multos poſt dies, audito Græci Imperatoris Legato, Rex Francorum devicit ſecundo Aiſtulphum, moeniiſque Ticini clauſum coegit dare miſſos, quibuſcum ſuus Conſiliarius Fulradus Abbas ſingularum Civitatum poſſeſſionem iniret pro S. Sede, quod factum poſtremis menſibus anni 755. fortaſſe etiam ſequentis initio: nam Pontifex nonniſi anno 756. aliquantulum provecto agit gratias Pippino ob negocium a Fulrado confectum* (Cod. Car. ep. II. al. VIII.) *iſtud etiam adjungens, quod novus Langobardorum Rex Deſiderius ſe redditurum promiſerat nonnullas civitates, quarum poſſeſſionem inire per Aiſtulphum non licuerat. Eadem occaſione & de altero Legato Imperiali hæc ſcribit*: Qualiter autem cum Silentiario loquuti fueritis, vel quomodo eum tua bonitas abſolverit, una cum exemplari literarum, quas ei dederitis, nos certiores reddite, ut ſciamus, qualiter in communi concordia agamus, ſicut inter nos, & Folradum Deo amabilem conſtitit. *Ex quibus patet, Pontificem tunc latuiſſe colloquium Regis cum Legato, factamque huic poteſtatem abeundi, ac reſponſum ei datum ad Copronymum: quæ ne apud Anaſtaſium quidem leguntur. Secus eſt de Pippinianæ Donationis civitatum poſſeſſione per Fulradum inita: non enim Donatio ipſa, ut falſo creditur, apud Anaſtaſium enarratur; ſed eæ tantum civitates recenſentur, quarum Claves obſideſque in Urbem venerunt. De donatione enim integra cum Regia Pippini, & filiorum ſubſcriptione ait*: Quæ & uſque hactenus in archivo ſanctæ noſtræ Eccleſiæ recondita tenetur. *Quumque horum omnium cognitio neceſſaria ſit ad tenendam hujus Epiſtolæ ſententiam, Anaſtaſii locum hic promam ex celebri Farneſiano Cod. per eadem fere tempora exarato, qualem accurate deſcripſit Ill. Blanchinius, forma ipſa characteris ſervata* (Anaſt. to. 2. pag. LVII.) *In vita igitur Stebani II.* (Sect. 252. ſeqq.) *hæc perquam diligenter enarrantur:*

Nam Pippinus iterũ devictoAiſtulpho donationem vindicat s. Sedi.

XIV. Et denuo confirmato interiore pacto, qui per elapſam octabam Indictionem inter partes provenerat, reſtituit ipſas prelatas civitates, addens & Caſtrum quod cognominatur Comiaclum. De quibus omnibus receptis Civitatibus donationem in ſcriptis B. Petro adque Sancte Romane Eccleſie, vel omnibus in perpetuum Pontificibus Apoſtolice Sedis emiſit poſſidendas; quæ & u-

Poſſeſſio Civitatum Exarchat. & Pentap. initur a s. Sede.

ſque actenus in Achibo ſancte noſtre Eccleſie recondite tenetur. Ad recipiendas vero ipſas civitates miſit ipſe Chriſtianiſſimus Francorum Rex ſuum conſiliarium, ideſt Fulradum ven. Abbatem & presbyterum abſolſit. Et continuo ejus eximietas feliciter cum ſuis exercitibus Franciam reppedavit. Prenominatus autem Fulradus ven. Abb. & prbr. Rabennantium partes cum miſſis jam fati Aiſtulfi Regis conjungens, & per ſingulas ingrediens civitates tam Pentapoleos & Emilie, eaſque recipiens & obſides per unamquamque auferens, aque Primatos ſecum una cum claves portarum civitatum deferens Romam conjunxit. Et ipſas clabes tam Rabennantium urbis, quaque diverſarum cibitatum ipſius Rabennantium Exarchatus una cum ſupraſcripta donatione de eis a ſuo Rege emiſſa, in confeſſione B. Petri ponens eidem Dei Apoſtolo & ejus Vicario Sanctiſs. pape adque omnibus ejus Succeſſoribus Pontificibus perenniter poſſidendas, adque diſponendas tradidit: ideſt Rabenna. Arimino. Penſauro. Conca. Fano. Ceſinas. Sinogalias. Efis. Forumpopuli. Forum olibi, cum caſtro Suſſubio. Monteferetri. Acerragio. Montelucati. Serra. Caſtellum Sancti Marini. Vobio. Orbino. Gallis. Luciolis. Egubio, ſeu Comiaclum, necnon & civitatem Narnienſem, que a ducatu Spoletino parti Romanorum per evoluta annorum ſpatia fuerat invaſa.

Nonnullæ Civitates deſunt integræ poſſeſſioni, quæ nonniſi Hadr. tempore obtinentur, exactis Langobardis.

XV. *Hinc videmus Aemilia, ſeu Exarchatus civitates abeſſe* Faventiam, Imolam, Ferrariam, Bononiam, Gabellum, Adriam. *Pentapoleos etiam* Anconam, Auximum, Numanam, Forum Sempronii, & Territorium Valvenſe: *Quare Pippinianam donationem integram non deſcribi apud hunc Auctorem intelligimus. Eoque id magis, quod epiſtola Stephani II. quam verſamus, enarrata Aiſtulphi morte, qui pacta conventa violaverat aliqua ex parte, de ſucceſſore ejus Deſiderio tum Romanis amico* Pollicitus eſt, *inquit*, reſtituendum B. Petro civitates reliquas *Faventiam*, *Imulas*, & *Ferrariam* cum eorum finibus; ſimul etiam & Saltora, & omnia territoria. Necnon & *Auſimum*, *Anconam*, & *Humanam* civitates cum eorum territoriis. Et poſtmodum per Garinodum ducem, & Grimoaldum nobis reddendum ſpopondit civitatem *Bononiam* cum finibus ſuis. *Ne Deſiderium quidem ſtetiſſe promiſſis, Romanoſque Pontifices uſque ad Caroli Magni tempora, qui paternam, ſuamque donationem inſtauravit, Exarchatum integrum ac Pentapolim haud poſſediſſe Stephani ſucceſſorum epiſtola nos docebunt. Interea vero tenemus, quanta cum fide apud*

Digitized by Google

apud Anaſtaſium recenſeantur Civitates, quarum certa poſſeſſio ab anno 756. *ſeu etiam ſequenti, ut Annalium Fuldenſium auctoritate nonnulli affirmant, qua unius anni diſcrepantia rei ſummam non mutat. Summa ſcilicet ea eſt, ut* civitates reliquas, quæ ſub unius Domini ditione erant connexæ atque conſtitutæ, fines, territoria, etiam loca & Saltora in integro *S. Sedes Pippini opera poſſideret, quorum poſſeſſionem minime inierat Fulradus, adeoque Exarchatus integer ac Pentapolis, qua Langobardi ante annos quinque ſua ſubjecerant poteſtati, unius Clientelam jampridem venerant, ſubjicerentur. Id Stephanus petit poſtremis literis.*

XVI. *Multa, qua in Stephani literis, præſertim ultimis, continentur, pratereo: quippe agendum de iis erit in notis, quum S. Sedis Ditionem, ſeu Pontificium Principatum non ſpectent, quem unum hiſce in admonitionibus ad uniuſcujuſque Pontificis literas mihi propoſui. Id vero præterire non poſſum, nec debeo, quod neque apud Anaſtaſium, neque ullis e Stephani literis, quicquam a Rege Francorum datum eſſe deprehenditur, citra Exarchatum atque Pentapolim; tametſi pro Urbe & ejus Ducatu vindicandis S. Sedi expeditio altera ſuſcepta eſſe videtur, nam Roma obſidione cingebatur, genſque effranis Langobardorum longe lateque per Romanam provinciam graſſabatur. Territi tum quidem Langobardi, qui ne ſuum quidem Regnum tueri poterant adverſus validiſſima Francorum arma, & vexare Romanam provinciam deſierunt, & qua bello acquiſierant contra Gracos, reſtituere jurejurando ſunt polliciti. Spoleti etiam Dux jure ſibi metuens, Narniam, quam Romanis invaſerat, ultro iis reddidit. Hinc eſt, quod* redemtam *a Pippino hanc Romanam provinciam frequenter audimus in his literis, nuſquam tamen reperire eſt donatam aut redditam D. Petro, & ejus ſucceſſoribus: Nihilominus Paulo I. ad ſummum Pontificatum evecto poſt Stephani fratris mortem anno* 757. *continuo Rex Pippinus Romanos admonet, ut ſuo ipſorum Principi fidem ſervent, quod teſtatur* univerſus Senatus atque univerſa populi generalitas a Deo ſervatæ Romanæ urbis, *perſpicuis hiſce verbis* (Cod. Carol. ep. 15. al. XXXVI.) In ipſis veſtris mellifluis apicibus nos ſalutari providentia veſtra ammonere præcellentia veſtra ſtuduit firmos nos ac fideles debere permanere erga B. Petrum Principem Apoſtolorum & S. Dei Eccleſiam, & circa beatiſſimum & Coangelicum Spiritalem patrem veſtrum a Deo decretum Dominum noſtrum Paulum ſummum Pontificem, & univerſalem Papam. *Quare iidem profitentur*: Nos quidem,

Teſtimonia certa, Rom. Pontificem tunc eſſe ſumm. Principē.

dem, præcellentiſſime Regum, firmi ac fideles ſervi S. Eccleſiæ Dei, & præfati ter beatiſſimi & coangelici ſpiritalis Patris veſtri Domni noſtri Pauli ſummi Pontificis & univerſalis Papæ conſiſtimus. *Igitur Romæ ejuſque Ducatus Princeps & antea fuerat, & tunc erat Pontifex.*

Aliud locupletius teſtim. ejuſd. rei.

XVII. *Quod ſi argumentum aliud longe præſtantius deſideratur, peti illud debet ex quinta Stephani Epiſtola* (Cod. Carol. 8. al. IV.) *data ad Regem & omnes Francos tempore obſeſſæ Urbis an. 755. quum* nullum augmentum factum *erat, neque* unius palmi terræ ſpatium *veteri ditioni additum fuerat. Ibi enim definitur* Senatus & generalitas populi *hunc in modum*: Stephanus Papa, & omnes Epiſcopi, Presbyteri, Diacones, ſeu Duces, Chartularii, Comites, Tribuni, & univerſus populus & exercitus Romanorum. *Palatina hæc Officia Principatum deſignare ii tantum ignorant, qui Pontificiam ditionem ægre ferunt Romæ & in ejus Ducatu. At de Stephani epiſtolis ſatis multa. Cum iis autem maximam affinitatem habent quæ ad Pauli multo plures præmoneam, poſtquam e Stephani Epiſtolarum, notarumque iis ſubjectarum lectione plura etiam, quam quæ hic monui, comperta erunt, Equidem pro certo habeo, prorſus abjectum iri opiniones, ſeu potius hallucinationes eorum, qui Romæ atque ejus Ducatus dominationem a Francorum Regibus repetunt. Quare & conſequutæ inde quæſtiones, cujuſmodi eſſet Pontificum dominatio; num, utilis tantum dominii Eccleſia compote, ſupremum jus apud Auguſtos remaneret, & Regeſne, an Auguſti Romam conceſſerint D. Petro, & ejus ſucceſſoribus? Quarum ſane rerum nullo hærentium fundamento transmontanorum pleni ſunt libri, nupero Italorum Annalium Scriptore iis ſuffragante. At veritas ſimplex, atque una opinionibus hominum omnigena etiam eruditione præſtantium nunquam fuit obnoxia.*

ITEM

Digitized by Google

ITEM EPISTOLA EJUSDEM PAPÆ PER DROCTEGANGUM ABBATEM DIRECTA, IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES, ET UBERRIMÆ BENEDICTIONES [1].

ARGUMENTUM

Pippini auctoritate Apoſtolica Regis Francorum ſecretæ legationi officioſe reſpondet. De ſuſcipienda Eccleſiæ defenſione ab eodem Rege, ac de futuro Pontificis in Franciam itinere ſecreto agitur per Droctegangum Abb. vivæ vocis oracula ultro citroque ferentem. Reſponſum Regium ſecreto pariter mitti deſiderat.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLIII.	X.	IV.

DOMNO [a] excellentiſſimo filio Pippino Regi, [2] Stephanus Papa. Præſens Droctegangus Abbas ſacris liminibus protectoris tui beati Apoſtolorum principis Petri, & noſtris obtutibus præſentatus impoſita ſibi verba ſalutationis ac ſoſpitatis, [3] a Deo ſervatæ, atque amantiſſimæ Excellentiæ tuæ * innumeras omnipotenti Deo læti effecti [b] gratias referentes egimus, petentes ejus divinam miſericordiam, licet peccatores & indigni, ut pro ſua te protegat pietate, excellentiſſime fili, & multo amplius atque perfectius ſuo timore tuum regnum confirmet, & amore Apoſtolico, quatenus & præſenti vita ** longe [c] feliciter fruaris, & æternæ beatitudinis conſors [d], fructu Apoſtolici [e] amoris, effici merearis; etenim

VARIANTES LECTIONES

a Domino *Lambec. Gentilot.* b affecti *Gent.* effecti *Tengn.* c & præſentem vitam longævus *Lamb. Gent.* præſenti vita *Tengnag.* d beatitudinis Paradiſi conſors *Lamb. Poſt verbum* conſors *ſequitur* Paradiſſi *Gent.* e Apoſtolicis *Gent.*

NOTÆ

GAETSERUS

* exponens, vel ſimile quid. ** longæva.

CENNIUS

1 Hanc Epiſtolam, & ſequentem datas an. 753. & VII. Cod. Car. datam exeunte an. 754. nec Baronius, nec Centuriatores norunt. Recte Pagius de earum ætate (753. *n.* 3. 755. *n.* 1.)

2 Merovingiis ob deſidiam abjectis auctoritate Apoſtolica Pippinus deſignatur Rex Carolingiorum primus a S. Zacharia an. 751. (Mabillon. *de re dipl. p.* 354. *tab.* 22.) Sequenti anno a S. Bonifacio inungitur. (*Annal. Fuld.* 752.) Hac de re late Pagius a num. 1. ad VII. alias aliorum opiniones expendens, & cum Baronio ſtatuens legationem Franciæ procerum Sacramenti religione ſolvi aventium haud removeri poſſe ab an. 751. Quamvis igitur menſe Martio, ſeu Majo ſeq. anni, juxta opiniones varias, inauguratus fuerit, Zacharia jam vita functo, ut Auctores ap. Pagium (752. *n.* 1. *ſeqq.*) attamen S. Sedis auctoritas Ludovici II. literis, omniumque Annalium auctoritate nitens, ab anno 751. repetenda eſt.

3 Mabillon. Annal. (*lib.* 22. *n.* 70.) Droctegangum hunc Miſſum, ſeu Legatum Regis, Abbatem Gemeticenſem, non Gorzienſem, ut Coinrius, fuiſſe putat. Hiſtoriam & ipſe narrat; miſſum videlicet a Pontifice fidum hominem peregrini habitu, qui aut literis, aut vivæ vocis oraculo ſignificaret Regi deſiderium Pontificis in Franciam eundi, ut cum eo de Eccleſiæ neceſſitatibus colloqueretur: ſtatimque a Rege beneficii recentis memore miſſum Droctegangum Abbatem, & haud ita multo poſt Rodigangum epiſcopum Metenſem, & Autcharium Ducem, qui Pontificem comitarentur illuc euntem.

Digitized by Google

[4] etenim præſens Droctegangus, fidelis tuus Miſſus, juxta quod nobis locutus fuit, congruum per eum tuæ ſublimiſſimæ bonitati in ore ponentes remiſimus reſponſum, cui & in omnibus credere jubeas [a], quia in omnibus, quæ mandaſti, Chriſto cooperante, ſalutaria tibi mandavimus, ſed imple Dominicum dictum, ſicut ſcriptum eſt; *Quoniam qui perſeveraverit uſque in finem*, [b] *ſalvus erit*. [5] Ex hoc enim centuplum accipies, & vitam poſſidebis æternam. Hoc autem petimus, fili, ut dum Miſſos tuos ad nos remittere juſſeris, cum reſponſis hunc Joannem, virum religioſum cum eis mittere jubeas; fidelis enim tuus eſt, & prudenter reportat reſponſa. Bene vale.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a Iubeas *Lambec.* *b* hic ſalvus erit *Gent.*

NOTÆ

tem. Ante Metenſis Epiſcopi, & collegæ adventum datæ literæ, ac ſecreta conſilia credita. Hiſce haud expectatis Pippinum alteros Legatos miſiſſe comprobat Pontificis diſceſſus Roma die 14. octobr. (Anaſt. *in V. Steph. II.*) Etenim anno eodem antequam Pontifex ad Francorum Regem ſe verteret, tum Cpoli opem quæſierat; tum Optatum Abb. Caſſinenſem, & Attonem Vulturnenſem Legatos miſerat Aiſtulpho (*Chron. Volturn. Rer. Ital. to. primo, par.* 1.) nec niſi expes hinc ſanioris mentis, inde auxilii, eo confugit, teſte hiſtoria omni.

4 Notanda merces a Pontifice Francis Regibus promiſſa: non enim alia occurret in ullis ex hujus codicis literis. Timor Dei, & Amor Petri aſſidue ingeruntur Regibus, perque hujus patrocinium peccatorum venia, & præmium æternum promittitur, Merces ſectarus tantum inviſa.

5 Hinc patent ſecreta conſilia, quæ luculentius explicantur in ſequenti epiſtola. De Eccleſia ſcilicet defendenda adverſus Langobardos agitabatur.

ITEM EPISTOLA EJUSDEM PAPÆ [a] GENERALIS, IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES, ET UBERRIMÆ BENEDICTIONES.

ARGUMENTUM

Eadem occaſione orat Francorum Duces, ut s. Petri cauſam una cum Rege, juxta condictum per Droſtegangum, ſuſcipiant. Cœleſtem remunerationem ipſius Apoſtolorum Principis patrocinio pollicetur; ſi in timore Dei, & Petri amore, quo mirifice afficiebantur una cum Rege, perſeveraverint uſque in finem. Petrum poteſtate ſibi a Deo conceſſa peccata hic delere, & aperire januam Regni cœlorum.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLIII.	XI.	V.

STEPHANUS Epiſcopus ſervus ſervorum Dei, viris glorioſis, noſtriſque filiis omnibus Ducibus gentis Francorum [1]. Læta gaudet ſancta mater Eccleſia in provectu fidelium filiorum. Propterea etſi corpore abſentes, ſpiritu vero præſentes, glorioſam prudentiam, atque dilectionem veſtram, ſublimiſſimi filii, ac ſi preſentialiter amplectentes, in oſculo pacis, ſalutamus in Domino dicentes; *Benefac Domine bonis & rectis corde* (*Pſ.* 124.) Quoniam fiduciam habemus, quod Deum timetis, & protectorem veſtrum B. Petrum, principem Apoſtolorum, diligitis, & cum tota mentis devotione pro ejus perficienda utilitate in noſtra obſecratione cooperatores & adjutores eritis, pro certo tenentes, quod per certamen, quod in ejus ſanctam Eccleſiam veſtram ſpiritalem matrem feceritis, ab ipſo principe Apoſtolorum veſtra dimittantur peccata, & pro capti curſu laboris [b], centuplum accipiatis de manu DEI, & vitam poſſideatis æternam [2].

Idcirco obſecramus, atque conjuramus veſtram ſapientiſſimam charitatem per Deum, & per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, & diem futurum examinis, in quo omnes pro noſtris facinoribus erimus

VARIANTES LECTIONES

a ITEM EJUSDEM EPISTOLA PAPÆ GENERAL. *Gent.* *Gentil.* & pro cepti curſus *Tengn.*

b pro cœpti curſu laboris *Lamb.* percepturi

NOTÆ

CENNIUS

1 Hoc hodie principium literarum, quas Bullas vocant. Garnerius (*in Append. ad lib. Diurn.*) Cautiones quaſdam præmittit inſcriptioni Pontificiarum epiſtolarum: quarum quinta opinionem eorum præſefert, qui Pontifices nomen ſuum poſtpoſuiſſe putant, quum præcellentibus perſonis ſcriberent, quum inferioribus, præpoſuiſſe; quam tamen falſam eſſe contendit, prolatis exemplis a quinto ſæculo ad nonum. At exemplum iſtud eſt evidens.

2 Opportuna æternæ ejuſdem mercedis promiſſio Francorum Ducibus, opportunæ preces: nam Eginhartus in vita Caroli (*c.* 6.) de Pippini expeditione Italica ita loquitur: *Quod prius quidem & a patre ejus Stephano Papa ſupplicante cum magna difficultate ſuſceptum eſt, quia quidam ex Principibus Francorum, cum quibus conſultare ſolebat, adeo voluntati ejus reniſi ſunt, ut ſe Regem deſerturos, domumque redituros libera voce proclamarent. Suſceptum tamen bellum eſt contra Aiſtulphum Regem, & celerrime completum.*

Digitized by Google

erimus reddituri rationem ante tribunal æterni Judicis, ut nulla interponatur occaſio, & non ſitis [a] adjutores, ad obtinendum filium noſtrum a Deo ſervatum Pippinum, excellentiſſimum Regem, pro perficienda utilitate fautoris veſtri beati Apoſtolorum principis Petri, ſicut per præſentem Droctegangum, religioſum Abbatem, ejuſque concomites direximus [1], quatenus vobis concurrentibus, dum noſtra deprecatio fuerit impleta, ipſo principe Apoſtolorum, cujus cauſa eſt, largiente, veſtra deleantur peccata, & ut habet poteſtatem a Deo conceſſam, ſicut claviger regni cælorum, vobis aperiat januam, & ad vitam introducat æternam. Sed attendite, filii, & ad participandum hoc, quod optavimus, ſtudioſius elaborate, ſcientes, quod ſi quis declinaverit in aliam partem, ab æternæ beatitudinis hæreditate erit alienus; ſcriptum quippe eſt, *qui perſeveraverit uſque in finem, hic ſalvus erit.* (*Matth.* 10.) *Diligentibus namque Deum omnia cooperantur in bonum.* (*Rom.* 8.) Bene valete.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a ut non ſitis *Lamb. Tengnag. loco* & *poſuit* ut *Gentil.*

NOTÆ

1 Legatorum ſeu Miſſorum princeps nominari quandoque conſuevit, ut infra eſſe factum videbimus: at ſocios etiam veniſſe cum Droctegango ex ſuperiori epiſtola patet; nam Joannem mitti cum reſponſo Pontifex oraverat.

ITEM EPISTOLA EJUSDEM STEPHANI PAPÆ AD DOMNUM PIPPINUM REGEM, ET [a] CAROLUM ET CAROLOMANNUM, PRO DEFENSIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, QUIA * HAISTULFUS IRRITUM FECERAT PACTUM, QUOD [b] CUM EIS FECERAT, ET SUUM SACRAMENTUM NON CONSERVAVERAT, SICUT POLLICITUS EISDEM REGIB. FUERAT &c. [c]

ARGUMENTUM

Poſt reditum ex Francia, Pippino, & filiis ejus tribus Regibus dolenter nunciat, eveniſſe, ut prædixerat: Aiſtulphum immemorem ſacramenti, quo a Pippino adactus erat Ticini, donationem ab iis factam nihili habuiſſe. Orat, ut ſicuti s. Petri eorum protectoris miraculo inſignem de Langobardis victoriam reportarunt, ita eidem conceſſa acerrime vindicent. Nulli ex eorum majoribus Regni, & defenſionis s. Sedis, ſeu Patriciatus honorem obtigiſſe. Fulradum & ſocios narraturos, quæ s. Sedes ferebat incommoda.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLIV.	VII.	VI.

DOMNIS [d] excellentiſſimis filiis Pippino Regi & noſtro ſpiritali compatri [e], Carolo & Carolomanno item [f] Regibus, & utriſque Patritiis Romanorum [1], Stephanus Papa. Dum regni ve-

VARIANTES LECTIONES

a VEL *Tengnag. poſuit* & *Gentil.* *b* QUOT *Tengn. poſuit* quod *Gent.* *c* &c. *deeſt in ms, Lamb.* *d* Dominis *Lamb. Gent.* *e* compatri, ſeu *Lambec. Poſt verbum* compatri, *ſequitur* ſeu; *quod tamen deletum eſt. Gentil.* *f* idem *Gent.*

NOTÆ

* Aiſtulphus.

1 Compendium eorum omnium, quæ acta fuerant in Francia, & quorum ſummam in admonitione attigi, Annaliſta Fuldenſis ad an. 753. refert: quin etiam quæ ſeq. anno ſunt peracta. Ait enim: *Stephanus Papa Romanus auxilium contra Haiſtulphum Regem Longobardorum petens ad Pippinum in Franciam venit: a quo honorifice exceptus, apud Pariſios duos filios ejus Carlmannum & Carlum unxit in Reges.* Unctio autem iſta minime facta eſt ante diem 28. m. Jul. an. 754. ut Annaliſtæ, & alii auctores ap. Pag. (*num.* 9.) teſtantur. Ante quam unctionem, utrumque Pippini filium Stephanus ſuſceperat e ſacro fonte, ut docet idem Pag. (*an.* 755. *n.* 2.) idcirco tam hiſce in literis, quam in ſequentibus compatrem Pippinum appellat. Præterea & patrem, & filios Patricios, ſeu defenſores Rom. Eccleſiæ inſtituerat, cujus rei teſtes ſunt literæ omnes hujus Codicis; Auctores Franci ejus ævi Regiam tantum dignitatem exagerant. Eginhart. in V. Caroli *cap.* 3. *Pippinus autem per auctoritatem Romani Pontificis ex Præfecto palatii Rex conſtitutus.* Annales Francor. ap. Caniſ. ex recenſione Baſnagii (*to.* 2. *part.* 2. *p.* 49.) DCCLIV. *Apoſtolicus Stephanus confirmavit Pippinum unctione ſancta in Regem, & cum eo conjunxit duos filios Dominum Carolum, & Carlmannum in Reges.* Hilduin. Areopagitic. ap. Baron. (754. *n.* 3. *ſeqq.*) & ibi Pagius cum ſuis AA. Et monachus Engoliſm. hujuſmodi certiſſimi Patriciatus videtur inſcius, dum ait: *Deinde ipſum domnum Carolum elegerunt ſibi in Patricium Romanorum. Deinde elevaverunt in Imperatorem.* Hinc liquet, Recentiores aquam tundere, dum tanta tamque incredibilia de hoc Patriciatu congerunt: nil enim aliud erat, quam defenſio Rom. Eccleſiæ, quam luculentiſſime his in literis expreſſam videmus, & apud Carolum in diviſione regnorum inter filios, quam Ludovicus Pius exſcripſit. Comparatio ipſa, qua utitur ſcriptor Vitæ Hadriani ap. Anaſtaſ. dum Carolus Romæ eſt exceptus: *Sicut mos eſt ad Exarchum aut Patri-*

ſtri nomen inter cæteras gentes erga ſinceram fidem B. Petri principis Apoſtolorum lucidiſſime fulſerit, valde ſtudendum eſt, ut unde glorioſiores cæteris gentibus, in ſervitio B. Petri vos omnes Chriſtiani aſſerunt, inde omnipotenti Domino, qui dat ſalutem regibus, pro defenſione ſanctæ ſuæ Eccleſiæ perfectius placeatis, ut fidem, quam erga eundem principem Apoſtolorum colitis, adjutricem in omnibus habeatis; optaveramus quidem, præcellentiſſimi filii, amplius protelando noſtram locutionem dilatare, ſed quia pro multis [a] ab iniquo Haiſtulfo Rege Langobardorum nobis ingeſtis tribulationibus, cor noſtrum omnino atteritur dolore [b], & tædet ſpiritus noſter, ideo a multorum ſermonum prolixitate declinavimus, & unum, quod eſt neceſſarium, excellentiſſimæ Chriſtianitati veſtræ innoteſcere ſtuduimus, a Deo protecte [c], noſterque ſpiritalis compater, & vos dulciſſimi filii, pro mercede animarum veſtrarum, quemadmodum [d] miſericors Deus noſter cælitus victorias vobis largiri dignatus [e]; juſtitiam beati Petri, in quantum potuiſtis, exigere ſtuduiſtis, & per donationis paginam reſtituendum confirmavit bonitas veſtra [2].

Nunc autem, ſicuti primitus Chriſtianitati veſtræ de malitia ipſius impii Regis ediximus, ecce jam mendacium, & iniqua perverſitas, atque ejus perjurjum declaratum eſt; Antiquus quippe humani generis hoſtis diabolus ejus perfidum invaſit cor, & quæ ſub vinculo ſacramenti adfirmata ſunt, irrita facere viſus eſt, nec unius enim palmi terræ ſpatium beato Petro, ſanctæque Dei Eccleſiæ, vel [f] reipublicæ Romanorum reddere paſſus eſt; tanto quippe a die illo, a quo ab invicem ſeparati ſumus, nos affligere, & in magna ignominia ſanctam Dei Eccleſiam habere conatus eſt, quanto non poſſunt hominum linguæ enarrare, quia etiam & ipſi lapides, ſi dici poteſt, tribulationem noſtram magno ululatu

VARIANTES LECTIONES

a p multis *Gent.* *b* nimio atteritur dolore *Lamb.* *c* a Deo protector *id.* *d* quemammodum *Gent.* *e* dignatus eſt *Lambec.* *f* vel *deeſt in Cod. ſed Tengn. poſuit*. Gent.

NOTÆ

tricium excipiendum, ipſa inquam comparatio Regis cum Patricio, Regiam in Francis dignitatem conſiderari patefacit', non Patriciatum, quem conferre non erat Pontificis, nec Romanorum, ſed Imperatoris.

2 Præcipua rerum geſtarum in Francia eſt Donatio Exarchatus, & Pentapolis Diplomate Pippini, cui filii ſubſcripſerunt, firmata in Regia Villa Cariſiaco, hodie *Chierſi*. Quæ ut ſuum ſortiretur effectum, expeditio Italica ſuſcepta eſt a Rege in Langobardos; tametſi eo in Franciam, Pontifice Romam redeuntibus, quidquid pertractatum, actumque erat, evanuit,

ululatu flerent, & ita nos viſus eſt affligere, ut denuo in nobis innovata fuiſſet infirmitas; nimis namque lugeo, excellentiſſimi filii, cur verba noſtræ infelicitatis non audientes, mendacium pluſquam veritatem credere voluiſtis, illudentes vos & irridentes [a]: Unde & ſine affectu [b] juſtitiæ beati Petri, ad proprium ovile & populum nobis commiſſum, ſumus reverſi. Omnes denique Chriſtiani ita firmiter credebant, quod beatus Petrus, princeps Apoſtolorum, nunc per veſtrum fortiſſimum brachium ſuam percepiſſet juſtitiam, dum tam maximum ac præfulgidum miraculum veſtris feliciſſimis temporibus demonſtravit, talemque vobis immenſam victoriam Dominus Deus & Salvator Jesus Chriſtus * per interceſſiones ſui principis Apoſtolorum pro defenſione ſanctæ ſuæ Eccleſiæ largiri dignatus eſt [3]; ſed tamen boni filii credentes eidem iniquo Regi, quod per vinculum ſacramenti pollicitus eſt, propria veſtra voluntate per donationis paginam beato Petro [c], ſanctæque Dei Eccleſiæ, & [d] reipublicæ, civitates & loca reſtituenda confirmaſtis; ſed ille oblitus fidem Chriſtianam, & Deum, qui eum naſci præcepit, irrita, quæ per ſacramentum firmata ſunt, facere ** viſus eſt. Quapropter *iniquitas* [e] *in verticem illius deſcendit* (*Pſ.7.*) patefactus quippe eſt laqueus, quem effodit, & in eo, pro ſuo mandato [f] & perjurio, incidit.

Conjuro vos, filii excellentiſſimi, & a Deo protecti, per Dominum Deum noſtrum, & ſanctam ejus glorioſam ſemperque Virginem genitricem Mariam, Dominam noſtram, omneſque Virtutes cœlorum, & [g] per beatum Petrum principem Apoſtolorum, qui

K 2 vos

VARIANTES LECTIONES

a inludentes vos, & inridentes *Gent.* *b* effectu *Lamb.* *c* beati Petri *Gent.* *d* & *deeſt in cod. ms.* Gent. *e* iniquitas ejus *Lamb. Gent.* *f* mendacio *Lamb.* *g* ſeu per beatum *Lamb. Gent.* & *Tengn.*

NOTÆ

* Vid. Bar. a.755. n. 24. & ſeq. ** auſus eſt.

3 In ſecunda Append. ad continuat. Fredeg. ap. Pagium (754. *n.* 8.) legitur: *Hac cernentes Franci, non ſuis auxiliis, nec ſuis viribus liberare ſe putabant, ſed Deum invocant, & B. Petri Apoſtoli adjutorium rogant.* Quare Dei timorem, atque amorem Principis Apoſtolorum, quem Regi & Ducibus inſinuabat Pontifex, humanis viribus præferendum didicerunt prima inſigni victoria, quam de Langobardis reportarunt. Ejuſdem rei teſtis eſt auctor vitæ Steph. ap. Anaſtaſ. & laudati Annales Francor. ap. Caniſ. *Inierunt bellum, & Domino auxiliante, beatoque Petro Apoſtolo intercedente, Pippinus Rex cum Francis victor extitit.* Res tam fauſtis auſpiciis cœpta Francorum amorem erga Apoſtolorum Principem mirum in modum auxit; ita ut Pippinus munera, theſauros, cæteraque omnia terrena B. Petri cauſæ poſthabuerit, & ad Carolum ejus filium quod attinet, *Eccleſia S. Petri Apoſtoli per illum non ſolum tuta ac defenſa, ſed etiam ſuis opibus præ omnibus Eccleſiis eſſet ornata, & ditata*; ut tradit Eginhart. (*V. Caroli c.* 27.)

Digitized by Google

vos in reges unxit [4], ut doleat vobis pro ſancta Dei Eccleſia, & juxta donationem, quam eidem protectori veſtro Domino noſtro beato Petro offerre juſſiſtis *, omnia reddere & contradere ſanctæ Dei Eccleſiæ ſtudeatis: & nequaquam jam ipſius nequiſſimi regis, vel ejus judicium, ** ſeductuoſa verba, & illuſionis mandata [a] credatis: ecce enim patefactum eſt ejus mendacium, ut nequaquam ulterius vires credendi habere poſſit; ſed magis, cognito ejus iniquo ingenio, & iniqua voluntate, ejus fraudantur [b] inſidiæ, & quod ſemel beato Petro polliciti eſtis, & per donationem *** veſtram manu firmatam, pro mercede animæ veſtræ, beato Petro reddere & contradere feſtinate..

Beatus denique Paulus Apoſtolus ait, *melius eſt non vovere, quam poſt votum non reddere*. **** Etenim nos omnes cauſas ſanctæ Dei Eccleſiæ in veſtro gremio commendavimus, & vos reddetis Deo, & B. Petro rationem in die tremendi judicii, quomodo decertaveritis pro cauſa ejuſdem principis Apoſtolorum, & reſtituendis ejus civitatibus & locis [5]. Vobis denique, multis jam devolutis temporibus, hoc bonum opus reſervatum eſt; ut per vos exaltetur Eccleſia, & ſuam princeps [c] Apoſtolorum percipiat juſtitiam. Nullus meruit de veſtris parentibus tale præfulgidum munus, ſed vos præelegit & præſcivit Deus ante tempora æterna, ſicuti ſcriptum eſt: *Quos præſcivit & prædeſtinavit, hos & vocavit; & quos vocavit, illos & juſtificavit*; (*Rom.* 8.19.) Vocati eſtis, juſtitiam ipſi principi Apoſtolorum ſub nimia feſtinatione facere ſtudete, quia ſcriptum eſt: *Fides ex operibus juſtificatur*. (*Jacob.* 2. 24.*) De omnibus vero tribulationibus noſtris, quas paſſi ſumus, vel denuo

VARIANTES LECTIONES

a mendacia *Lambec.* *b* fraudentur *id.* *c* principes *Gent.*

NOTÆ

* Vid. hanc donationem apud Bar. loc.cit. n.26. & 27. ** ſeductoria. *** veſtra.

**** Hæc ſententia eſt Eccleſiaſtæ c. 5. Cur ergo adſcribitur s. Paulo? Quia Pontifex ſenſum ſpectavit. Exſtat autem ſenſus 1. Timot. 5. ubi viduæ, quæ primam fidem irritam fecerunt, damnationem habere affirmantur.

4 Recte P. Couſtantius (*præf. n.* 14.) animadvertit, quare Pontifices olim Vicarii Petri dicerentur: *Romanorum*, ajens, *Pontificum proprium atque peculiare eſt B. Petri, cujus & Sedis & auctoritatis hæredes ſunt, vicarios nominari. Hinc & eis uſuvenit, ut poteſtatis ſibi credita functiones, judicia ſcilicet, privilegiorum conceſſiones &c. huic Apoſtolo adſcribant*. Quæ allatis exemplis comprobat. Id ſibi voluit Stephanus Petro adſcribens quod ipſe fecerat.

5 Nil frequentius hiſce in epiſtolis, aliiſque illius ævi monumentis, quam *reſtituere*, ac *reddere*, ubi de Exarchatu & Pentapoli agitur, quarum provinciarum neutra S. Sedi paruerat. Duplici ex cauſa ita factum puta. 1. quia Langobardi eas invaſerant, reſtituerentque opus erat. 2. quia Pippinus illas donaverat S. Petro, proindeque reddendæ ipſi erant, ut de literis e. g. dici ſolet, quas tametſi haud dum is habuit, ad quem ſcriptæ ſunt, tamen reddi eidem dicuntur.

Digitized by Google

nuo patimur, Deo auxiliante, Folradus filius, veſter conſiliarius, & & ejus ſocii [6], enarrabunt [a] vobis, & ita agite de cauſa beati Petri, ut & in hac vita victores, favente Domino exiſtatis, & in futuro, intercedente ipſo principe Apoſtolorum beato Petro, gaudia poſſideatis æterna. Bene valete, excellentiſſimi filii.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a enarrent *Lambec.*

NOTÆ

* ubi fides ſine operibus mortua dicitur: & multa de juſtificatione ex operibus recenſentur.

6 Quemadmodum Rodigango Metenſi Epiſcopo, & Autchario Duce Miſſis Regiis itineris ſociis uſus erat Stephanus, quum an. 753. exeunte in Franciam profectus erat; ita ſeq. anno comitibus Fulrado Abbate S. Quintini, ſociiſque Ticino Romam redit. Annales Fuldenſes, & codex Anaſtaſ. ms. Reginæ Suec. inter ſocios nominant Hieronymum Pippini fratrem, de quo Mabillon. (*Annal. Ben. lib.* 21. *n.* 61.) *Præter Carolomannum & Pippinum, quos ex Rotrude, & Griphonem, quem ex Sonechilde conjugibus ſuſcepit Carolus, filios etiam habuit Bernardum, Hieronymum, ac Remigium, quos ex illegitimo thoro progenitos plerique exiſtimant.* Fulradum Hieron. ejuſdem filium eſſe probat Georgius ex Theodulpho Aurelian. *lib.* 2. *cap.* 7. (*ad Baron. not. to.* XII. *p.* 598.) Hi literas ad Pippinum deferunt, propriiſque oculis viſa nunciant.

ITEM EXEMPLAR [a] EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ AD DOMINUM PIPPINUM, CAROLUM, ET CAROLOMANNUM DILECTUM [b], IN QUO CONTINETUR, QUOD HAISTOLFUS [c] IRRITUM FECERAT PACTUM, ET JURAMENTUM, QUOD IISDEM [d] REGIBUS DE JUSTITIA SANCTI PETRI POLLICITUS FUERAT CUM NIMIIS ADJURATIONIBUS, ITERUM POSTULANS ADJUTORIUM OBTINERE [e] CONTRA EUNDEM.

ARGUMENTUM

Paulo poſt ſuperiores literas, Aiſtulphi audacia extra modum crevit. Quare his in eamdem fere ſententiam datis Wilhario Epiſcopo ad eoſdem tres Reges, & Patricios Romm., Pippinum deprecatur, ut in Italiam redeat perficiendo operi: ſe pro Petri cauſa arduum in Franciam iter ſuſcepiſſe: perfidum Aiſtulphum præter deſolationem Eccleſiaſticæ totius ditionis, ſibi ipſi Pontifici ſacrilege inſidiatum eſſe, eorum intereſſe Donationem propria manu ſubſcriptam vindicare.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLIV.	IX.	VII.

DOMNIS [f] excellentiſſimis filiis Pippino Regi & noſtro ſpiritali compatri, ſeu Carolo & Carolomanno item [g] Regibus, & utriſque [h] patritiis Romanorum, Stephanus Papa [1]. Providi & ſapientiſſimi Salomonis Prophetica ita fertur aſſertio: *Nomen bonum ſuper miſericordiam*. Nomen quippe bonum eſt, fidem, quam quis pollicitus fuerit, immaculato corde & pura conſcientia cuſtodire, & operibus implere. Nomen enim bonum eſt, totis viribus ad exaltationem ſanctæ Dei Eccleſiæ, per quam & ſalus Chriſtianorum exiſtit, decertare. Bonum enim inter omnes gentes de vobis exiit nomen, ſi operibus fuiſſet impletum. Redemptor namque noſter miſericors & multum miſerator Dominus, illis propitiator exiſtit, quos omnino tota mentis integritate fideles, & defenſores ſanctæ Eccleſiæ cognoverit. Qualis remuneratio, aut merces ſub cælo exiſtimanda & coæquanda eſt, ad eam [i] quæ pro

VARIANTES LECTIONES

a EXPLAR *Gentilot.* EXEMPLAR *Tengn.* *b* DIRECTUM *Lambec. Gent.* *c* HAISTULFUS *Lamb.* *d* HISDEM *Lamb. Gent.* *e* OPTARE *Gent.* *f* Dominis *Lamb. Gent.* *g* idem *Gent.* *h* utrique *Gent.* utriſque *Tengn.* *i* ad ea, *Gentil.*

NOTÆ

* Exſtat apud Bar. ann. 755. & Cent. 8. c. 10.

1 Hæc prima eſt ex hujus Pontificis epiſtolis, quas Magdeburgenſes, & Card. Baron. norunt. Non autem ſpectat ad ann. 755. quo Baron. eam recitat (*num.* 2.) Sed cum Cointio & Pagio ad præcedentem annum exeuntem retrahenda: ejusdem quippe ſententiæ eſt, ac præcedens, quam paulo poſt Miſſorum diſceſſum Langobardica ſævities expreſſit.

Digitized by Google

pro defenſione Dei Eccleſiæ, & domus beati Petri eſt rependenda? Ideo namque excellentiſſimam & a Deo protectam bonitatem veſtram ſuper turbas populorum, & multarum gentium idem [a] Rex Regum & Dominus dominantium ſalvos vos inſtituit, ut per vos ſancta Dei Eccleſia exaltetur; potuerat namque alio modo, ut illi placitum fuiſſet, ſanctam ſuam vindicare Eccleſiam, & Juſtitiam ſui principis Apoſtolorum exigere; ſed quia mentem & conſcientiam veſtram a Deo profecte [b] ſpiritalis compater, & dulciſſimi filii, probare voluit, ideo noſtram infelicitatem ad vos venire præcepit. Tradidimus enim corpus & animam noſtram in magnis laboribus viam ſpatioſam [c], & longinquam provinciam, valde fiſi in veſtra fide, per Dei nutum, illuc profecti ſumus, adflicti in nive & frigore, æſtu & aquarum inundatione, atque validis fluminibus & atrociſſimis montibus, ſeu diverſis periculis [1].

Etenim dum veſtris mellifluis obtutibus præſentati ſumus, omnes cauſas principis Apoſtolorum in veſtris manibus commendavimus quoniam quidem, inſpirati [d] a Deo, aurem petitionibus noſtris adcommodare dignitati eſtis; & vos B. Petro polliciti eſtis ejus juſtitiam exigere, & defenſionem ſanctæ Dei Eccleſiæ procurare, & ut vere fideles Deo, pura mente, pro defenſione Dei Eccleſiæ, dimicandum properaſtis. Sed omnipotens Dominus, qui conterit bella ab initio, qui ſuperbos humiliat, & humiles exaltat, ilico juſtitiam B.Petri veſtræ bonitati, & omnibus Chriſtianis demonſtravit, & tale præfulgidum miraculum oſtendit, quale omnino glorioſum eſt referendum: illi enim inimici Dei & ſanctæ [e] Eccleſiæ, qui in ſua ferocitate confidebant, veloces pedes habentes ad effundendum ſanguinem, ſuper brevem numerum populi veſtri irruerunt, & ita per manum B. Petri omnipotens Dominus victoriam vobis largiri dignatus eſt, ut illi, qui innumerabiles exiſtebant, a paucis hominibus fuiſſent interempti, & humiliati ſunt ipſi inimici beati Petri uſque ad terram; & ita timorem & tremorem in illis Dominus immiſit per interceſſiones B. Petri, ut ad nihilum devenirent. Non enim

VARIANTES LECTIONES

a iſdem Rex *Lamb. Gent.* b protecte *Lambec.* c in tam ſpatioſam *id.*
d conſpirati *Gent.* inſpirati *Tengnag.* e Di ſcæ *Tengn. interpoſuit* & *Gentil.*

NOTÆ

1 In V. Steph. ap. Anaſt. gravi morbo tentatus dicitur, ac miraculo ſanatus. Baron. ex Areopagiticis ap. Hilduinum, Pontificis diploma recitat, miraculi ejus teſtem (754. *n.* 3.) Annaliſtæ rem ſileor. Pagius Baronio adhæret. (*eod. an. n.* 5.)

enim gladius hominis, ſed gladius Dei eſt, qui pugnat; videns namque ſuam deceptionem iniquus Haiſtolſus Rex cum ſuis Deo [a] deſtructis judicibus, per blandos ſermones, & ſuaſiones, atque ſacramenta illuſerunt [b] prudentiam veſtram, & plus illis falſa dicentibus, quam nobis veritatem aſſerentibus crediditis.

Magno namqne dolore & triſtitia, excellentiſſimi filii, cor noſtrum repletum eſt. Cur [c] minime bonitas veſtra nos audire voluit? [d]. Omnia denique, quæ per Dei juſſionem vobis locuti ſumus, veraciter ediximus: & jam patefacta ſunt, ut facta ipſa demonſtrant; etenim ſicut primitus Criſtianitati veſtræ ediximus, iniquus Haiſtolſus Rex, ingreſſo in ejus perfido corde [e] Diabolo, omnia, quæ per Sacramentum beato Petro, per noſtros [f] Miſſos, reſtituenda promiſit, irrita fecit, & nec unius palmi terræ ſpatium beato Petro reddere voluit. A die illo, a quo mellıflua bonitate veſtra ſeparati ſumus, tantum nos affligere, & tribulare viſus eſt [g], quantum non poteſt os hominis enarrare; in magna namque deſpectione ſanctam Dei Eccleſiam, & noſtram humilitatem, [h] & veſtros Miſſos habere viſus eſt, quia etiam [i] & ad noſtram propriam animam auferendam mala ejus imperatio & ſummiſſio facta eſt. Quid multa dicimus? tantum nos tribulavit, quia etiam, ſi dici poteſt, & ipſi lapides pro nobis flerent, tamen omnia veſter conſiliarius Fulradus [k] Presbyter & Abbas, una cum ſuis ſociis, ſi Deum præ oculis habent, omnia vobis enarrare poſſunt: Non enim, quia jam reddere, ut conſtituit, propria beati PETRI voluit, ſed etiam * ſcameras, atque depradationes [l] ſeu devaſtationes. [m] in civitatibus & locis beati PETRI facere ſua imperatione nec ceſſavit, nec ceſſat [3]: oblitus quippe eſt Deum, qui fecit eum, & fidem Chriſtianam tranſgreſſus eſt, quomodo ulterius credendus eſt ſive ipſe, ſive ejus conſentanei, qui in tanta Dei myſterii [n] ſacramenta præbuerunt & noluerunt obſervare? Vere

VARIANTES LECTIONES

a a Deo deſtructis *Lamb.* *b* iuluſerunt *Gent.* *c* Quur *Gentil.* *d* tenuit? *Lamb. Gent.* *e* corda *Gentil.* corde *Tengn.* *f* per veſtros *Lamb. Gent.* *g* niſus eſt *Lamb.* *h* humilitatem vrõs *Tengn. interpoſuit* & Gentil. *i* qui etiam *Gent.* quia *Tengn.* *k* Folradus *Lamb.* *l* ſcamaras, atque depredationes *Lamb.* *m* devaſtatione *ſed Tengn. appoſuit* litteram s *Gent.* *n* quia in tanta Dei myſteria *Lamb.*

NOTÆ

* R. ſcamaras.

3 Si ſcamaræ, ſeu deprædationes, quod idem eſt Du-cangio, ſiebant in civitatibus & locis S. Petri, antequam *unius palmi terræ ſpatium* ex Pippiniana donatione S. Sedes acciperet: nonne ineptit, qui Romæ, ejuſque Ducatus largitorem quærit?

Digitized by Google

Vere enim omnia vobis prædiximus de ejuſdem impii regis mendacio & falſitate; &, quemadmodum diximus, manifeſta ſunt [a] vobis, & perjurium ejus declaratum eſt.

Pro quo peto vos, excellentiſſimi & a Deo protecti filii, & nimis obſecro, doleat vobis pro ſancta Dei Eccleſia, & beati Petri cauſa, & quæ per donationem beato Petro offerendum promiſiſtis, ei poſſidendum contradere debeatis; mementote, & ſemper in veſtris præcordiis firmiter tenete, quod promiſiſtis eidem janitori regni cœlorum. Nulla jam vos ſeducat ſuaſio aut acceptilatio; conſiderate quam fortis [b] exiſtit exactor idem [c] princeps Apoſtolorum B. Petrus; videte omnia, quæ ei promiſiſtis, & per donationem offerendum polliciti eſtis, contradere feſtinate, ut non lugeatis in æternum, & condemnati maneatis in futura vita. Vita enim hujus mundi brevis eſt, & ſicut umbra declinat, & ſicut veſtimentum inveteraſcit [d]. Illam vitam æternam, quam vobis B. Petrus pro ſua cauſa & juſtitia promiſit, tota mente & integro corde quærite: Decertate bonum opus, quod cœpiſtis, & quæ per donationem manu veſtra confirmaſtis, protectori veſtro B. Petro reddere feſtinate, quoniam ſcriptum eſt: *Melius eſt non vovere* [e], *quam vovere, & votum non reddere* (*Ec*.5.). Sciatis enim, quia ſicut Chirographum, veſtram donationem princeps Apoſtolorum firmiter tenet, & neceſſe eſt, ut ipſum Chirographum expleatis [4], ne dum juſtus Judex ad judicandum vivos & mortuos, & ſæculum per ignem, advenerit, in futuro judicio, idem princeps [f] Apoſtolorum idem Chirographum [g] demonſtrans nullam habere firmitatem, diſtrictas cum eo faciatis rationes; ſed magis explete quod promiſiſtis velociter, ut iterum vitam æternam, quam ab ipſo principe Apoſtolorum promiſſam habetis, poſſideatis.

Conjuro vos, excellentiſſimi & a Deo protecti filii, per Deum omnipotentem, qui continet omnia ſua potentia, & per ſanctam ejus matrem glorioſam ſemper Virginem Mariam, dominam noſtram, atque per virtutes cœlorum, & per beatos principes Apo-

VARIANTES LECTIONES

a manifeſtata ſunt *Lamb. Gent.* *b* qualis fortis *Lamb. Tengn. eraſis tribus ultimis literis* quã *Gent.* *c* iſdem *Lamb.* *d* invetereſcit *id.* *e* melius non vovere *Lamb. Gentil.* *f* iſdem Princeps *Lamb.* *g* undem chirographum *Lamb.* eumdem cyrographum *Gent.* idem *Teng.*

NOTÆ

4 Teſtimonium validius, atque illuſtrius factæ donationis an. 754. ac propria Pippini, & filiorum manu confirmatæ, necnon Romam delatæ ab ipſo Pontifice, deſiderari non poteſt.

ſtolorum Petrum, & Paulum, atque per tremendum judicii diem, ubi omnes conſtricte ad reddendum de noſtris factis rationem, adſiſtere habemus, ubi nulla eſt ingenioſa excuſatio, velociter & ſine ullo impedimento, quod B. Petro promiſiſtis per donationem veſtram, civitates & loca atque omnes obſides & captivos B. Petro reddite, vel omnia quæ ipſa donatio continet; quia ideo vos Dominus per humilitatem meam, mediante B. Petro, unxit in reges, ut per vos ſancta ſua exaltetur Eccleſia, & princeps Apoſtolorum ſuam juſtitiam ſuſcipiat [a].

Magnum deſiderium in noſtro corde habebamus veſtros melliſluos vultus aſpicere, & de veſtræ jocunditatis lætitia gaudere, juxta quod ſapientiſſimus ait Salomon, *per vicos & plateas quæſivi, quem dilexit anima mea* (*Cant.* 3); & certe, quos diliximus, per Dei juſſionem, invenimus, & quos deſideravimus, amplexi ſumus, pro quo diffuſa eſt ſuper vos benedictio & gratia B. Petri, ut Domini fuit proviſio; quod nullus de veſtris parentibus meruit ſuſcipere, vos ſuſcepiſtis, & princeps Apoſtolorum, præ cæteris regibus & gentibus vos ſuos peculiares faciens, omnes ſuas cauſas vobis commiſit, & vos reddetis rationem Deo, quomodo pro juſtitia ipſius Janitoris regni regnorum [b] decertaveritis; cunctus namque noſter populus Reipublicæ Romanorum, magno dolore & amariſſimis lachrymis una nobiſcum tribulantur, pro eo, dum ad tam longam [c] & ſpacioſam provinciam properavimus, & præ fatigio validi itineris [d], caro noſtra minuata eſt; ſic vacui [e] & infructuoſi ſine effectu juſtitiæ reverſi ſumus; attamen nos infelices juxta Dominicum præceptum egimus, & omnes cauſas B. Petri vobis commendavimus, & vobis pertinet hoc ſive ad peccatum, ſive ad mercedem. Nam & omnes gentes ita firmiter tenebant, quod beatus Petrus nunc per veſtrum fortiſſimum brachium ſuam percepiſſet juſtitiam [f], & factum non eſt, & in magno cordis ſtupore de hoc omnes evenerunt.

Sed peto excellentiſſimam bonitatem veſtram, ut vituperium hoc agentibus auferatis [g], & omnibus fidem veſtram operibus oſtendite, eo quod fides [h], ut ſcriptum eſt, ſine operibus otioſa eſt; cum

VARIANTES LECTIONES

a ſuſcipiat juſtitiam *Lamb.* *b* Regni cælorum *Lamb. Gent.* *c* dum tam longam *Tengn. interpoſuit* ad *Gent.* *d* invalidi itineris *Lamb.* *e* ſi vacui *iid. ſed litera* c, *ut apparet, eraſa eſt Gent.* *f* accepiſſet juſtitiam *Lamb.* *g* a Gentibus abſtollatis *Lamb. Gent.* *h* fides veſtra *Lamb.*

cum qua enim fiducia aut fortitudine ad expugnandos inimicos veſtros pergere poteſtis, ſi juſtitiam beati Petri, ut promiſiſtis, & initiaſtis, non perfeceritis? [a]: ſi enim, ut cœpiſtis operibus adimpleveritis, eritis ſemper victores & fortiſſimi ſuper veſtros inimicos, & præſens regnum [b] per multorum annorum ſpacia cum bona poſſidebitis fama, & vitam percipietis æternam. Tanto operi [c] direximus ad vos Wilharium [5] Reverendiſſimum & Sanctiſſimum fratrem, & coepiſcopum [d] & fidelem, qui vobis omnia de noſtra tribulatione & cauſa B. Petri proprio ore enarret, cui in omnibus credere jubeatis [e], & exitum bonum in cauſa B. Petri ponere. Incolumem excellentiam veſtram, gratia ſuperna cuſtodiat. Bene valete.

VARIANTES LECTIONES

a pficenitis *Gent.* perfeceritis *Tengn.* *b* præſentem Regnum *Gent.* præſens *Tengnag.*
c Tamen opere *Lamb. Gent. Tengnag. correxit* Tantopere. *d* Coepiſcopum noſtrum *Gent.*
e Iubeatis *Lamb.*

NOTÆ

5 Epiſcopum Numentanum, qui Stephanum cum Georgio epiſcopo Oſtienſi, presbyteris, & diaconis Cardinalibus, aliiſque comitibus ſecutus erat in Franciam (Anaſtaſ. *in Steph. II. ſelt.* 241.) Erat tum Nomentum Epiſcopalis civitas, literis non tanti nominis, quanti fuerat in Rom. rep. Nunc oppidulum vulgo *Lamentana*.

Digitized by Google

ITEM EPISTOLA EJUSDEM PAPÆ AD DOMNUM REGEM PIPPINUM, ET CAROLUM VEL CAROLOMANNUM, SEU OMNI GENERALITATI, IN NOMINE IPSIUS PAPÆ COMPREHENSA PRO DESOLATIONE, ET DEVASTATIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ ET URBIS ROMANÆ PER GEORGIUM EPISCOPUM, ET WARNEHARIUM ABBATEM, ET THOMARICUM [a] COMITEM [b] MISSOS IPSIUS APOSTOLICI DIRECTA, POSTULANDO NIMIS CUM ADJURATIONIBUS ADJUTORIUM CONTRA LANGOBARDOS.

ARGUMENTUM

Rebus pene ad incitas redactis, Urbe quinto & quinquageſimo jam die obſeſſionem ferente, Pontifex, ſacrum Collegium, Duces, Comites, Primoreſque omnes Romani, ad Duces, Comites, & Primores Franciæ mœſtitia plenas dant literas, & plura coram referenda committunt Apoſtolicis miſſis Georgio Epiſcopo, Thomarico, & Comitæ mari in Franciam euntibus cum Warnehario Miſſo Regio, Langobardorum, & Beneventanorum prope obſeſſam urbem ſtationes; direptiones; ſacrilegia; Monachorum cædes; ſacrarum virginum ſtupra; immanitates cæteras miſerandum in modum enumerant. Narniam nuper s. Sedi reſtitutam a Pippino, iterum illi ereptam; inſultationes obſeſſorum Romanis auxilio Francorum fretis; Warneharium diu noctuque armatum mœnia undique tutatum eſſe; a tanta oppreſſione quantocius eripi enixe petunt.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLV.	IV.	VIII.

DOMNIS [c] excellentiſſimis * Pippino, Carolo & Carolomanno, tribus regibus, & noſtris ** Romanorum patriciis; ſeu omnibus Epiſcopis, Abbatibus, Presbyteris, & Monachis, ſeu glorioſis Ducibus, Comitibus, vel cuncto exercitui Regni & Provinciæ Francorum; Stephanus Papa, & omnes Epiſcopi, Presbyteri, Diacones, ſeu Duces, Carthularii, Comites, Tribuni, & univerſus populus & exercitus Romanorum omnes in afflictione poſiti [1].

Quanta luctuoſa & amariſſima triſtitia circumvallati, quantaque anxietate atque [d] anguſtia coartati ſimus, & quantas, crebre-

VARIANTES LECTIONES

a SEU THOMARICUM *Lamb.* Tengnagelius delendo SEU poſuit ET *Gentilot.* b ET COMITAM *Lambec.* Tengnagelius delevit ET, correxit COMITEM *Gentil.* MISSIS Tengn. MISSOS.
c Dominis *Lamb. Gent.* d adque *Gent.*

NOTÆ

* Exſtat apud Bar. tom. 9. an. 755. & Cent. 8. cap. 10. ** Bar. Romanis.

1 Novum Eccleſiaſtici Principatus argumentum: perinde enim Romæ erant Duces, & Comites, atque in Francia. Hanc & ſextam epiſtolam Cod. Car. quinto & quinquageſimo die poſt cœptam obſidionem Urbis, ſeu 24. Februarii an. 755. datas eſſe ſe ipſæ produnt. Baron. cui adhæret Muratorius, Januarias Calendas in Junias convertit, contra fidem Codicis; & Pagius, niſi mendum irrepſit, earum ordinem invertit, quartæ tribuens quod debetur ſextæ. Cenſor Pagii Manſius in ſeq. annū obſeſſionem rejicit probabili potius, quam certa de cauſa.

breſcentibus continuis malis, oculi noſtri deſtillantes profundant lacrymas, credimus, quod & ipſa omnium elementorum * figmenta enarrent; quis enim harum tribulationum conſpector non lugeat? Quis auditor harum nobis inhærentium calamitatum non ululet? Quamobrem cujusdam bonæ mulieris, Suſannæ pudicæ [a], verba loquimur, *Anguſtiæ nobis undique, & quid agamus, ignoramus* (*Daniel.* 13.). O Chriſtianiſſimi, ecce venerunt nobis dies anguſtiæ, præſto ſunt dies fletus & amaritudinis: quoniam [b] quod timebamus, a Langobardis evenit. Pro quo anguſtiati, afflicti, & ex omni circumquaque parte circumdati, ab eorum nequiſſimo Haiſtulſo [c] Rege & gente, cum Profeta Dominum deprecantes dicimus: *Adjuva nos Deus ſalutaris noſter, & propter honorem nominis tui libera nos*, &c. (*Pſal.* 78.) Et rurſum; *Apprehende arma & ſcutum, & exurge in adjutorium noſtrum* (*Pſal.* 34.). Ecce enim cognitum habetis, quomodo pacis fœdera a præfato impio Haiſtulſo [d] Rege, & omni gente diſſipata ſunt, & qualiter nihil juxta, ut conſtituit, & per vinculum ſacramenti confirmatum eſt, valuimus impetrare, & jam [e] in ipſis Januariarum Kalendis cunctus ejuſdem Langobardorum exercitus Tuſciæ partibus, in hanc civitatem Romanam conjunxerunt, & reſederunt juxta portam B. Petri, atque B. Pancratii, & Portuenſem [f]; ipſe vero Haiſtulſus [g] cum aliis exercitibus, conjunxit ex alia parte, & ſua fixit tentoria juxta portam Salariam, & cæteras portas: & ſæpius nobis direxit; Aperite mihi portam Salariam, & ingrediar civitatem, & tradite mihi Pontificem veſtrum; & patientiam ago in vobis; Si minus [h], ne muros evertens, [i] uno vos gladio interficiam, & videam, quis vos eruere poſſit de manibus meis.

Sed & Beneventani omnes generaliter in hanc Romanam urbem conjungentes, reſederunt juxta portam B. Johannis, & Beati Pauli Apoſtoli, & cæteras iſtius Romanæ urbis portas, & omnia extra urbem prædia longe lateque ferro & igne conſumpſerunt, domos omnes comburentes pene ad fundamenta deſtruxerunt;

VARIANTES LECTIONES

a pudicitiæ *Lamb.* *b* qño *Tengnag. correxit* quoniam *Gentil.* *c* Haiſtulſſo *Lambec.* *d* Haiſtulſſo *idem*. *e* impetrare, & jam quia nullum augmentum nobis factum eſt, & jam *Lamb. Gentil.* *f* Portuenſe *Tengnag. appoſuit* in *Gentil.* *g* Haiſtulſius *Lambec.* *h* vobis; minus, *Lamb. Gent.* *i* muros devertens *iidem*.

NOTÆ

* B. & Cent. ſegmenta. ** B. dixerit.

runt; Eccleſias Dei incenderunt, & ſacratiſſimas Sanctorum imagines in ignem projicientes, ſuis gladiis conſumpſerunt, & munera ſancta, id eſt, corpus Domini noſtri Jeſu Chriſti, in ſuis contaminatis vaſibus, quos folles vocant, miſerunt, & cibo carnium copioſo ſaturati, comedebant eadem munera; velamina altarium eccleſiarum Dei, vel omnia ornamenta, quod nimis crudele etiam dici eſt, auferentes in propriis utilitatibus uſi ſunt; ſervos Dei Monachos, qui pro officio divino in Monaſteriis morabantur, plagis maximis tundentes, plures laniaverunt, & Sanctimoniales fœminas, atque Recluſas, quæ ab infantia & pubertatis tempore pro Dei amore ſeſe clauſuræ tradiderunt, abſtrahentes cum magna crudelitate polluerunt [1]; qui etiam & in ipſa contaminatione alias interficere viſi ſunt, & omnes domos cultas B. Petri igni combuſſerunt, vel omnium Romanorum, ut dictum eſt, domos comburentes extra urbem funditus deſtruxerunt, & omnia peculia abſtulerunt, & vineas fere ad radices abſciderunt, & meſſes conterentes, omnino devorarunt [a]; & neque domui ſanctæ noſtræ Eccleſiæ; neque cuiquam in hac Romana urbe commoranti ſpes remanſit vivendi: Quia, ut dictum eſt, omnia ferro & igne conſumpſerunt, & multos homines interfecerunt. Sed & copioſam familiam B. Petri, & omnium [b] Romanorum, tam viros, quamque mulieres jugulaverunt, & alios plures captivos duxerunt. Nam & innocentes infantulos a mammillis matrum ſuarum ſeparantes, ipſaſque vi polluentes interemerunt ipſi impii Langobardi; & tanta mala in hac Romana provincia fecerunt, quanta certe [c] nec paganæ gentes aliquando perpetratæ ſunt. Quia etiam (ſi dici poteſt) & ipſi lapides noſtras deſolationes [d] videntes, ululant nobiſcum. Quinquaginta & quinque dies hanc afflictam Romanam civitatem obſidentes, & ex omni parte circumdantes prælia fortiſſima die noctuque cum peſſimo furore inceſſanter cum diverſis machinis & adinventionibus plurimis contra nos ad muros iſtius Romanæ urbis

VARIANTES LECTIONES

a devoraverunt *Lamb. Gent.* b vel omnium *Gentil.* & *Tengn.* c certæ *Lamb.*
d diſſoluciones *alia manu* deſolaciones *Gentil.*

NOTÆ

1 Qui hucuſque legerit, Langobardos ejus ævi haud abſimiles ab eorum majoribus s. Gregorii ætate plane intelligit. Mentitur igitur Nuperus Scriptor tam ſancte de iis ſacrilegis ſentiens, quod eorum aliquis, ut haud dubie Rex Liutprandus, religione aliqua ſe non ſemel affectum oſtenderit.

bis commiſerunt, ut ſuæ poteſtati, quod avertat divinitas, ſubjiciens, omnes uno gladio idem inimicus [a] Haiſtulfus [b] interimeret, ita enim cum magno furore exprobrantes nos aſſerebant [c]; *Ecce circumdati eſtis a nobis, veniant nunc Franci, & eruant vos de manibus noſtris*. Nam & civitatem Narnienſem, quam beato Petro conceſſiſtis, abſtulerunt, & aliquas civitates noſtras comprehenderunt [d]; quamobrem conſtricti vix potuimus, marino itinere [e], præſentes noſtras litteras & Miſſum ad veſtram Chriſtianitatem dirigere, quas & cum magnis lachrymis [f] ſcripſimus [3].

Unde, dilectiſſimi nobis, peto vos, & tanquam præſentialiter adſiſtens cum divinis myſteriis conjuro coram Deo vivo & vero, & ejus principe Apoſtolorum beato Petro, ut ſub nimia feſtinatione nobis ſubveniatis, ne pereamus [g]. Non nos delerinquatis; ſic non vos delerinquat Dominus in omnibus veſtris actibus. Non nos ſpernatis, ſic non vos ſpernat Dominus, ejus invocantes potentiam. Ne elongetis a nobis auxilium veſtrum, Chriſtianiſſimi, ſic non elonget Dominus auxilium ſuum a vobis, dum ingreſſi fueritis contra inimicos veſtros ad dimicandum. Adjuvate nos ſub magna velocitate, dilectiſſimi nobis; occurrite, occurrite, & ſubvenite nobis, antequam gladius inimicorum ad cor noſtrum pertingat. Peto vos, ne pereamus. Ne quando dicant gentes, quæ in cuncto orbe terrarum ſunt, ubi eſt fiducia Romanorum, quam, poſt Dominum [h], in Regibus & in gente Francorum habebant? Non nos permittatis perire, & ne differatis nobis ad ſolatia dandum [i], nec a veſtro ſeparetis auxilio; non ſitis alieni a regno DEI, & ne obduret Dominus aurem ſuam veſtras ad exaudiendas preces, & ne avertat faciem ſuam a vobis in illo futuro examinis die, quando cum B. Petro, & cæteris ſuis Apoſtolis ad judicandum ſederit omnem ordinem, omnemque poteſtatem humanam,

VARIANTES LECTIONES

a iſdem inimicus *Gent.* *b* Haiſtulffus *Lamb.* *c* adſerebant *Lamb. Gent.* *d* comprehenderunt *Lamb.* *e* marino in itinere *id.* *f* lachrimis *id.* *g* *In ms. hæc ſequuntur* Qũm poſt Dñ in manibus veſtris noſtras omnium Romanorum commiſimus Animas. *Gentil.*
h poſt Deum *Lamb.* poſt Dñ *Gentil.* *i* ad ſolaci..andum: *duæ litteræ* a & d *eraſæ ſunt, uti manifeſte apparet*. Gent.

NOTÆ

3 Hinc patet, datas literas obſidionis tempore. Non eſt igitur, quid Pagius Anaſtaſium arguat, quaſi Stephani literis adverſetur, dum trimeſtrem fuiſſe obſeſſionem memorat (A. 755. *num.* 4.) Sequentes duæ epiſtolæ, præſertim quæ ipſius Petri nomine conſcripta eſt, rem magis, magiſque comprobant: eas conſule.

Digitized by Google

nam, & ſæculum per ignem, dicaturque [a], quod avertat divinitas; *Neſcio vos* (*Matth.* 25.), quia non auxiliati eſtis Dei Eccleſiæ, & [b] defendere minime procuraſtis ejus periclitantem peculiarem populum.

Audite nos, dilectiſſimi, audite nos, & ſubvenite nobis, ecce adeſt tempus ſalvandi nos; ſalvate nos, antequam pereamus, Chriſtianiſſimi; omnes & enim [c] gentes, quæ circumquaque ſunt poſitæ, & ad veſtram, per Dei potentiam, Francorum fortiſſimam gentem, refugium fecerunt, ſalvæ factæ ſunt, & ſi omnibus auxilium impertire non differetis, multo amplius ſanctam Dei Eccleſiam, & ejus populum de inimicorum impugnatione debueratis liberare. Conſiderate, dilectiſſimi, & omnino percogitate, per Deum vivum vos conjuro, quoniam poſt Deum, & ejus principem Apoſtolorum, noſtræ omnium Romanorum animæ in vobis pendent, & ſi perire, quod abſit, contigerit, penſate, in cujus animam reſpiciat ad peccatum [d]. Certe enim omnino credite, Chriſtianiſſimi, ſi nobis aliqua evenerit calamitas, quod abſit, periclitandi, vos de omnibus ante tribunal Dei eritis reddituri rationem; ſed magis, dilectiſſimi nobis, agite & liberate, poſt Deum, in vobis confugientes, ut fructum bonum afferentes in futuri examinis die mereamini [e] dicere, Domine noſter princeps Apoſtolorum B. Petre, ecce nos clientuli tui, curſum conſummantes, fidem ſervantes tibi, Eccleſiam Dei a ſuperna clementia tibi commendatam de manibus perſequentium defendentes liberavimus, & adſiſtentes immaculati coram te, offerimus tibi pueros, quos nobis commiſiſti de manibus inimicorum eruendos, hoſpites [f] atque incolumes [g] exiſtentes. Tunc & in præſenti vita & in futuro ſæculo cœleſtium præmiorum gaudia adipiſci mereamini, audientes paternam deſiderabilem vocem illam inquientis: *Venite, benedicti patris mei, percipite regnum, quod vobis præparatum eſt ab origine mundi.*

Quare direximus [h] præſentem noſtrum Miſſum Georgium reverendiſſimum ac ſanctiſſimum fratrem & coepiſcopum noſtrum; Atque Warneharium [4] religioſum Abbatem Miſſum veſtrum, & Tho-

VARIANTES LECTIONES

a dicaturque vobis *Gentil.* *b* & *deeſt in ms.* id. *c* etenim *Lamb.* *d* id peccatum *ſed ut videtur, prius erat* ad, *quod eraſum eſt, & in loco raſuræ recenti manu & atramento poſitum eſt* id. *Gentil.* *e* mereatis *Lamb. Gent.* mereamini *Tengn.* *f* ſoſpites *Lamb.* *g* incolomes *Gent.* *h* opere namque direximus *id.*

NOTÆ

4 Warnerium appellat Mabillonius (*Annal.* 23. *num.* 14.) Nil autem aliud novit, præter ea quæ his literis, & apud Anaſtaſium didicit, cui etiam Warnerii nomen acceptum refert; ita enim occurrit in editis, *Warnario*, & *Unario* legentibus mss. Codicibus. De violato per eumdem jure gentium non taceretur nostro ævo.

Thomaricum Comitem [a], magnificos eoſdem [b] noſtros Miſſos, qui vobis omnes noſtros dolores, & cunctas deſolationes, quas a Langobardorum gente, & eorum protervo Rege paſſi ſumus, & aſſidue patimur, vobis ſubtili enarratione, quæ propriis oculis viderunt, viva voce edicere debeant; quibus & in omnibus, tanquam nobiſmetipſis credere jubeatis [c], & noſtram liberationem nimis feſtinanter procurare; & conjuro vos per Deum vivum, ut nequaquam amplius diſcredatis noſtras afflictiones, & neglectum ponatis ad liberandum nos. Ne, quod abſit, ſi amplius credere diſtuleritis, & neglexeritis nos eruendum, nobis, quod avertat divinitas, irruat calamitas pereundi, & vobis pertineat ad magnum detrimentum, & peccatum, atque condemnationem in præſenti, & æterna vita, quia vobis animas omnium noſtrorum Romanorum tradidimus: ſed magis magiſque vos, ut præfatum eſt [d], conjuramus, per Patrem, & Filium, & Spiritum [e] ſanctum, Trinitatem indiviſam, ut noſtras tribulationes, & anguſtias, atque dolores, & deſolationes, credere ſine qualibet ambiguitate jubeatis [f], & nobis propter Deum ſubvenire, & ad liberandum nos de manibus Langobardorum [g] inimicorum noſtrorum nimis feſtinanter occurrere jubeatis [h]; ut fructum afferentes copioſum, vitam æternam [i], intercedente beato Petro, perfrui mereamini. Præfatus vero Warneharius pro amore beati Petri loricam ſe induens, per muros iſtius afflictæ Romanæ civitatis, vigilabat die noctuque, & pro noſtra omnium Romanorum defenſione atque liberatione, ut bonus athleta Chriſti, decertavit totis ſuis cum viribus. Bene valete.

VARIANTES LECTIONES

a ſeu Thomaricum, & Comitam *Lamb. Gent.* *b* idem. *Tengnag. poſuit* eoſdem *Gent.* *c* Iubeatis *Lamb.* *d* ut, prælatum eſt *Lamb. Gent.* *e* & ſcm̃ ſpm̃ *Gentil.* *f* Iubeatis. *Lamb.* *g* Longobardor. *Gentil.* *h* Iubeatis. *Lamb.* *i* vita æterna *littera* m *meraſa. Gentil.*

ITEM EPISTOLA STEPHANI PAPÆ, AD DOMNUM PIPPINUM REGEM, SPECIALITER, ET SINGILLATIM PRO DEFENSIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ DIRECTA, UT IN SUPERIORE EJUSDEM CONTINETUR EPISTOLA, ADJUTORIUM [a] VOLENS OBTINERE CONTRA LANGOBARDOS, PER GEORGIUM ET WARNEHARIUM SIMILITER DIRECTA.

ARGUMENTUM

Iiſdem fere verbis conceptas, ſanguineiſque ſcriptas lacrymis literas ad Pippinum dat Pontifex iiſdem Miſſis. A præſenti calamitate, ne major aliqua ſuperveniat, cujus rationem repetat Deus, ſalvari orat. Warneharii conſtantiam, animoſque ingentes laudat in defenſione Urbis. Æterni præmii lenocinio eum movere ſtudet.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLV.	VI.	IX.

DOMNO [b] excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Stephanus Papa [1]. Quanta luctuoſa, & amariſſima triſtitia circumvallati, quantaque anxietate atque anguſtia coarctati ſimus, & quantas crebreſcentibus continuis malis oculi noſtri diſtillantes profundant lachrymas, credimus, quod & ipſa omnium elementorum * figmenta enarrent. Quis enim harum tribulationum conſpector non lugeat? Quis auditor harum nobis inhærentium calamitatum non ululet? Quamobrem cujuſdam bonæ mulieris Suſannæ pudicitiæ [c] verba loquimur: *Anguſtiæ nobis undique, & quid agamus ignoramus* (*Dan.* 13.) O filii excellentiſſimi & Chriſtianiſſimi, utinam omnipotens rerum creator Dominus, quemadmodum priſcis temporibus Abacuc [d] illum Prophetam ad refocillandum, & conſolandum Danielem præcipuum Prophetam abſtruſum in leonum lacu [e], repentino volatu adportatum ab Angelo miſerat; ita, & nunc ſi dici poteſt, ejus miſericordiſſima longanimitas a Deo ſervatam excellentiam tuam, vel unius horæ momento præſentem feciſſet ad contemplandas ærumnoſas, & lugu-

VARIANTES LECTIONES

a ATIVTORIVM *Gentil.* adjutorium *Tengn.* *b* Domino *Lamb. Gent.* *c* Pudicitiæ claræ verba *ſed* claræ *Tengnagel. appoſuit* Gentil. *d* Abbacuc *Lamb.* *e* lacum *Lambec. litera in eraſa eſt* Gentil.

NOTÆ

* ſegmenta.

1 Eadem infeliciſſima occaſione alteram uni Pippino epiſtolam per eoſdem Legatos miſit. Baronio, ac Magdeburgenſibus videtur fuiſſe ignota; niſi forte ſimilitudo maxima deferendam ſuaſit. Annaliſta Italus (*Rer. Ital. tom.* III. *part.* II. *pag.* 73.) quæcumque ſimilia invenit, omiſit, cætera edidit.

Digitized by Google

lugubres anguſtias , & tribulationes , quas immaniter [a] a Langobardorum gente , & eorum nefando Rege patimur . Ecce venerunt nobis dies anguſtiæ , præſto ſunt dies fletus , & amaritudinis , dies anxietatis , & gemitus doloris , quoniam quod timebamus evenit , & quod verebamur accidit . Pro quo anguſtiati , afflicti , atque oppreſſi , & ex omni circumquaque parte circundati ab eorum nequiſſimo Haiſtulfo [b] Rege , & eorum Langobardorum gente , profuſis lachrymis percuſſoque pectore cum Propheta Dominum deprecantes dicimus : *Adjuva nos Deus ſalutaris noſter , & propter honorem nominis tui libera nos* (*Pſ.* 78.) Et rurſum: *Apprehende arma , & ſcutum, & exurge in adjutorium noſtrum . Domine judica nocentes nos , & expugna impugnantes nos* (*Pſ.* 34.) Etenim ſæpius bonitati tuæ innoteſcere videmur [d] licet noſtras tribulationes , tamen & nunc luctu , & gemitu referendum malorum pericula , quæ ab eodem protervo Rege paſſi ſumus , & ejus gente Langobardorum, magno cogente periculo, ſignificandum ſtatuimus [e] .

Jam credimus, Chriſtianiſſime , & excellentiſſime fili , & ſpiritalis compater , omnia nobilitati tuæ eſſe cognita , quomodo pacis fœdera ab impio Haiſtulfo [f] Rege , & ejus gente diſſipata ſunt [g] , & qualiter nihil juxta ut conſtituit , & per vinculum ſacramenti confirmatum eſt , valuimus impetrare , etiam quia nullum augmentum nobis factum eſt [2] , potius autem poſt deſolationem totius noſtræ provinciæ [3] , & plura homicidia ab eadem gente perpetrata, etiam quod cum magnis lacrymis , & dolore cordis dicimus , agnoſcas , excellentiſſime fili , & ſpirititalis compater , in ipſis Januariarum Kalend. cunctus ejuſdem Haiſtulfi [h] Langobardorum Regis exercitus e Tuſciæ partibus [i] in hanc civitatem Romanam conjunxerunt.

VARIANTES LECTIONES

a inaniter *Lamb. Gent.* immaniter *Tengn.* *b* Haiſtulffo *Lamb.* *c* Adprehende *Gent.* *d* videamur *Lambec.* *e* ſtuduimus *Lambec. Gent.* *f* Haiſtulfſo *Lamb.* *g* diſſipata eſt . *Tengn. delendo* eſt *poſuit* ſunt *Gent.* *h* Haiſtulfi *Lamb.* *i* tuſcie partibus *Tengnagelius anteponit* e . *Gentilot.*

NOTÆ.

2 Si *nullum augmentum nobis factum eſt* ; non igitur ditio temporalis a Pippino initium ſumſit. Nota , quod pauca iſta in epiſt. iv. al. 8. omittuntur in editione Gretſeri , tametſi legantur in ms. Annaliſta Italus Lambeciana editione uſus , quæ iiſdem non caret , in var. Lect. prætermiſit: hic vero , quia eadem Gretſerus non ſilet , neceſſario admiſit . Cum inſcriptione Ravennate apud Papir. Maſſon. *lib.* 2. Pagium 755. *num.* 6. alioſque Recentiores celebri , conferantur : *Pippinus pius primus amplificandæ Eccleſiæ viam aperuit* : nulla haud dubie fides adhibebitur Romanum Ducatum Donationibus adjicienti .

3 Quænam erat tota hæc noſtra provincia ? Certe nihil aliud , quam Romanus Ducatus , cujus caput Roma .

runt, & reſederunt juxta portam ſancti Pancratii, & Portuenſem [a]. Ipſe vero Haiſtulfus [b] cum aliis exercitibus conjunxit ex alia parte, & ſua fixit tentoria juxta portam Salariam, & cæteras portas, & nobis direxit dicens: Aperite mihi portam Salariam, & ingrediar civitatem, & tradite mihi Pontificem veſtrum, & habebo [c] in vobis compaſſionem. Alioquin muros ſubvertens, uno vos gladio interficiam, & videam quis vos eruere poſſit a manibus meis.

Sed & Beneventani omnes generaliter in hanc Romanam urbem conjungentes reſederunt juxta portam beati Joannis Baptiſtæ, & juxta [d] portam beati Pauli Apoſtoli, & ceteras [e] iſtius Romanæ civitatis portas, & omnia extra urbem prædia longe lateque ferro, & igne conſumpſerunt, domos omnes comburentes, pene ad fundamenta deſtruxerunt, Eccleſias Dei incenderunt, & ſacratiſſimas Sanctorum imagines in ignem projicientes, ſuis gladiis conſumpſerunt, & munera ſancta, id eſt, Corpus Domini noſtri JESU Chriſti, in ſuis contaminatis vaſibus, quos folles vocant, miſerunt, & cibo carnium copioſo ſaturati, comedebant eadem munera. Velamina altarium Eccleſiarum Dei, vel omnia ornamenta, quod nimis crudele dici eſt, auferentes, in propriis utilitatibus uſi ſunt. Servos Dei Monachos, qui pro officio divino in monaſteriis morabantur, plagis maximis tundentes, plures laniaverunt, & ſanctimoniales fœminas, atque recluſas, quæ ab infantia, & pubertatis tempore pro Dei amore ſeſe clauſuræ tradiderunt, abſtrahentes cum magna crudelitate polluerunt; qui etiam & in ipſa contaminatione alias interficere viſi ſunt, & omnes domos cultas beati Petri igni combuſſerunt, vel omnium Romanorum, ut dictum eſt, domos comburentes, extra urbem funditus deſtruxerunt, & omnia peculia abſtulerunt, & vineas fere ad radices abſciderunt, & neque domui ſanctæ noſtræ Eccleſiæ, neque cuiquam in hac Romana urbe commoranti ſpes vivendi remanſit, quia, ut dictum eſt, omnia ferro, & igne conſumpſerunt, & multos interfecerunt, ſed & copioſam familiam beati Petri, & omnium [f] Romanorum, tam viros, quam mulieres [g] jugulaverunt, & alios plures captivos duxerunt. Nam, & innocentes infantulos a [h] mamil-

lis

VARIANTES LECTIONES

a juxta portam beati Petri Apoſtoli, atque portam ſancti Pancratii & Portuenſem *Lamb. Gent.* Portuenſe *Gent.* Portuenſem *Tengn.* *b* Haiſtulffus *Lamb.* *c* habeo *Gentil.* habebo *Tengn.* *d* ſeu & juxta *ſed* ſeu *deletum eſt* Gent. *e* vel cæteras *Lambec. Tengnag. delendo* vel *poſuit* & Gentilot. *f* vel omnium *Lamb. Tengn. delendo* vel, *poſuit* & , *Gent.* *g* quamque mulieres *Lambec. Gent.* *h* a mammillis *Lamb.*

lis matrum ſuarum ſeparantes, ipſaſque vi polluentes interemerunt ipſi impii Langobardi, & tanta mala in hac Romana provincia fecerunt, quanta certe nec Paganæ gentes aliquando perpetrarunt [a]: quia etiam, ſi dici poteſt, & ipſi lapides noſtras deſolationes [b] videntes ululant nobiſcum. Quinquaginta, & quinque dies hanc adflictam civitatem Romanam [c] obſidentes, & ex omni parte circundantes, prælia fortiſſima die noctuque cum peſſimo furore inceſſanter contra nos ad muros iſtius Romanæ urbis commiſerunt, & non deficiebant impugnantes nos, ut ſuæ poteſtati, quod avertat divinitas, ſubjiciens omnes uno gladio idem [d] iniquus Haiſtulphus [e] interimeret. Ita enim exprobantes nobis [f] aſſerebant: Ecce circumdati eſtis a nobis, & non effugietis manus noſtras. Veniant nunc Franci, & eruant vos de manibus noſtris. Nam & civitatem Narnienſem, quam beato Petro tua Chriſtianitas conceſſit [4], abſtulerunt; & aliquas [h] civitates noſtras comprehenderunt, Quamobrem afflicti vix potuimus per maximum ingenium marino itinere præſentes noſtras literas, & Miſſos ad tuam excellentiſſimam Chriſtianitatem dirigere, quas & cum magnis lacrymis ſcripſimus, qui etiam probante veritare dicimus, per unamquamque literam lacrymas ſanguine mixtas exprimeremus, & utinam præſtaret nobis Dominus, ut qua hora noſtram luctuoſam exortationem legeris, in præſentia tua per omnem literam ſanguine plenæ lacrymæ fluerent [i].

Unde, fili excellentiſſime, & ſpiritalis compater, peto te, & tanquam præſentialiter adſiſtens, provolutus terræ, & tuis veſtigiis me proſternens, cum divinis myſteriis conjuro coram Deo vivo, & vero,

VARIANTES LECTIONES

a perpetratæ ſunt *Lamb. Gent.* b diſſolationes *Gent.* c Romanam civitatem *Gent.* d iſdem *Gent.* e Haiſtulſtus *Lamb.* f cum magno furore exprobrantes nobis *idem*. ibidem exprobrantes nos *Gent.* g adſerebant *Lamb. Gent.* h ſeu & aliquas *Lamb. Gent.* i ſanguine plena lachryma flueret *iidem*. lacrima *Gent.*

NOTÆ

4 In extremo Donationis Pippinianæ reſtitutionem quoque hujus Civitatis adjunctam fuiſſe, dum Cariſiaci Regium Diploma perficiebatur, hinc evidens eſt. Animadvertenda ſunt tamen duo: 1. Conceſſam dici Civitatem, quæ erat juris Romanæ Eccleſiæ, & eidem vindicata tantum fuerat. 2. Ejuſdem unius Civitatis Romani Ducatus in monumentis mentionem inveniri, Francorum Regis opera reſtitutæ *parti Romanorum*, ut habet Anaſtaſ. loci alius vel minimi aut donationem, aut reſtitutionem nuſquam reperiri. Quamobrem ubi Pontificum aliquis deprehendatur ſequutus Stephani exemplum, qui Narniam Civitatem ſuam (quam Pippinus invaſam a Spoleti Duce ſe S. Sedi aſſeruiſſe fatetur) conceſſam ſibi fuiſſe ait; lenocinio verborum demereri Principem dicendus eſt, non autem auctoritate ſua rem falſam pro vera tradere. Neque enim Pippinus, & Carolus, quibus ſolis Apoſtolica Sedes Donationes acceptas refert, mendacis gloriæ indigent, quum aliis tot nominibus perpetuam famam ſint adepti.

Digitized by Google

& vero, & ejus principe Apoſtolorum B. Petro [5], ut ſub nimia feſtinatione, & maxima celeritate nobis ſubvenias, ne pereamus: quoniam poſt Dominum [a], in tuis manibus noſtrum omnium [b] Romanorum commiſimus animas. Non nos derelinquas, ſic non te derelinquat Dominus in omnibus tuis actibus, & operibus. Non nos ſpernas, ſic non te ſpernat Dominus invocantem ejus potentiam. Ne elonges a nobis auxilium tuum, Chriſtianiſſime fili, & ſpiritalis compater, ſic non elonget Dominus auxilium ſuum, & protectionem a te, tuaque gente, dum ingreſſi fueritis contra inimicos veſtros ad dimicandum. Adjuva nos, & auxiliare noſtri ſub magna velocitate, Chriſtianiſſime, ſic adjutorium ſumas a Deo omnipotente, qui te unxit ſuper turbas populorum per inſtitutionem B. Betri in Regem. Occurre, occurre fili, occurre, & ſubveni nobis, antequam gladius inimicorum ad cor noſtrum pertingat. Peto te, ne pereamus, ne quando dicant gentes, quæ in cuncto orbe terrarum ſunt: Ubi eſt fiducia Romanorum, quam poſt Dominum in Regibus Francorum habebant [c]? Non nos patiaris perire, & ne moreris, aut differas [d] nobis * ſolatiandum. Nec a tuo nos ſepares [e] auxilio, ſic non ſis alienus a regno Dei, & inſeparatus a tua dulciſſima conjuge, excellentiſſima Regina, ſpiritali noſtra commatre. Non nos amplius anxiari, & periclitari, atque in luctu, & fletu perſeverare permittas, bone excellentiſſime fili, & ſpiritalis compater, ſic non ſuperveniat tibi luctus de tuis meiſque dulciſſimis filiis Domno Carolo & Carolomanno [6] excellentiſſimis Regibus, & Patritiis [f]. Non obdures aurem tuam ad audiendum nos, & ne avertas faciem tuam a nobis. Ne confundamur [g] in noſtris petitionibus, & ne periclitemur uſque in finem. Sic non obduret Dominus aurem ſuam tuas ad exaudiendum preces, & ne avertat faciem ſuam a te, in illo futuri examinis die, quando cum B. Petro, & cæteris ſuis Apoſtolis ad judicandum ſederit, omnem ordinem, omnem ſexum, omnemque poteſtatem humanam, & ſæculum per ignem: dicaturque tibi, quod

VARIANTES LECTIONES

a poſt Deum *Lamb.* poſt Dñ *Gent.* *b* noſtra omnium *Lamb* ñra omnium *Gentil.* *c* quã poſt Dñ in Regibus & gente Francorum habebant *Lamb. Gent ſed Lamb. exprimit* quam poſt Deum. *d* differre *Gent.* *e* ſeparares *id.* *f* Patriciis *Lamb.* *g* Nec confundamur *id.*

NOTÆ

* ad ſolatia dandum.

5 En tibi aliud exemplum rei, quæ erat in Pontificum more poſita, ut ajebam ad primam epiſt. *nota* 9. Perinde eſt in IV. al. 8.

6 Deus votis annuit: nam uterque patri ſuperſtes fuit, regnumque uterque ſuum eſt adeptus.

quod avertat divinitas: Neſcio te, quia non auxiliatus es Dei Eccleſiæ, & defendere minime procuraſti ejus peculiarem populum periclitantem.

Audi me, fili, audi me, & ſubveni nobis: Ecce adeſt tempus ſalvandi nos, ſalva nos antequam pereamus, Chriſtianiſſime Rex. Quid enim melius, quidve elegantius, aut egregius, quam periclitantes, & in anguſtia poſitos ſalvare? Scriptum quippe eſt: Qui ſalvat, tanquam qui ædificat. Hinc enim præcipuus Iſaias [a] Propheta ait: Subvenite oppreſſo. Omnes enim gentes, quæ circumquaque ſunt poſitæ, & ad veſtram per Dei potentiam Francorum fortiſſimam gentem refugium fecerunt, ſalvæ factæ ſunt: & ſi omnibus gentibus auxilium impertire non differtis, & per vos ſalvæ efficiuntur, multo amplius ſanctam Dei Eccleſiam, & ejus populum de inimicorum impugnatione debueratis liberare. O quanta fiducia in noſtro inerat corde, quando veſtrum mellifluum conſpicere meruimus vultum, & in caritatis vinculo ſumus alligati, atque connexi, in magna quiete, & ſecuritate nos permanere. Sed dum a vobis ſperabamus lucem videre, eruperunt tenebræ, & facta ſunt noviſſima noſtra pejora prioribus. Conſidera fili, conſidera, & omnino percogita, per Deum vivum te conjuro, quoniam & noſtra, & omnis Romanorum populi animæ poſt Deum, & ejus principem Apoſtolorum in tua a Deo protecta excellentia, & gente Francorum a Deo tibi commiſſa [b] pendent, quia, ut prælatum eſt, in gremio tuo noſtras commiſimus animas: & ſi perire, quod abſit, & avertat divina clementia, nos contigerit, perpende obſecro, & omni modo perpenſa, in cujus animam [c] reſpiciat ad peccatum. Certe enim omnino crede, Chriſtianiſſime, ſi nobis aliqua evenerit calamitas, quod abſit, periclitandi., tu de omnibus, a Deo protecte, dilectiſſime nobis, ante tribunal Dei eris redditurus rationem, cum omnibus tuis Judicibus, quoniam, ut prælatatum eſt [d], nulli alio, niſi tantummodo tuæ amantiſſimæ excellentiæ, vel dulciſſimis filiis, & cunctæ genti Francorum per Dei præceptionem, & beati Petri, ſanctam Dei Eccleſiam, & noſtrum Romanorum Reipublicæ populum commiſimus protegendum [7]. Ecce

VARIANTES LECTIONES

a Eſaias *Lambec. Gent.* b in tuā a Dō protectā excellentiā, & gentē Francorum a Dō tibi commiſſæ *Gent.* c in cujus anima *id.* d ut prælatum eſt, *Lambec.*

NOTÆ

7 Ditionis Eccleſiaſticæ citra donationes, & ſimul Patriciatus Reg. Francorum perſpicua definitio.

Digitized by Google

Ecce omnes noſtros dolores, anxietates, atque anguſtias tuæ a Deo protectæ bonitati innotuimus; Tu vero, excellentiſſime fili, & ſpiritalis compater, age, & libera poſt Dominum [a] in te confugientes, ut fructum bonum afferens in futuri examinis die merearis dicere: Domine meus princeps Apoſtolorum B. Petre, ecce ego clientulus tuus, curſum conſummans, fidem tibi ſervans [b], Eccleſiam a ſuperna clementia tibi commendatam de manibus perſequentium defendens, liberavi, & aſſiſtens [c] immaculatus coram te, offero tibi pueros, quos mihi commiſiſti, de manibus inimicorum eruendos, ſoſpites [d] atque incolumes exiſtentes: tunc & in præſenti vita regni gubernacula tenens, etiam & in futuro ſæculo cum Chriſto regnans, cæleſtium præmiorum [e] gaudia adipiſci merearis, audiens nimirum paternam deſiderabilem vocem illam inquientis: *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis præparatum eſt ab origine mundi.* (*Matth.* 25.) Incolumem excellentiam tuam ſuperna gratia cuſtodiat.

* EMBOLUM.

* Opere namque direximus ad veſtram Chriſtianiſſimam excellentiam præſentem noſtrum miſſum Georgium reverendiſſimum fratrem, & coepiſcopum noſtrum, atque Warneharium religioſum Abbatem, miſſum veſtrum, ſeu Thomaricum, & Comitem [f] [8], magnificos item miſſos [g] noſtros, qui vobis noſtros omnes dolores, & cunctas deſolationes [h] quas a Langobardorum gente, & eorum protervo Rege paſſi ſumus, & aſſidue patimur, vobis ſubtili ennarratione, ſicut propriis oculis viderunt, viva voce dicere debeant, quibus & omnibus tanquam nobiſmetipſis credere lubeat

VARIANTES LECTIONES

a poſt Deum *Lamb.* *b* fidem tibi ſervas, *Gentil.* *c* & adſiſtens *Lamb.* *d* ſoſpes *Gent.* *e* cœleſtis præmiorum *id.* *f* comitam *Lamb.* comitã *Gent.* *g* idem miſſos *Gentil.* *g* diſſolationes *id.*

NOTÆ

* Germani vocant, ein Ginlag. vulgo etiam *Poſtſcriptum*. ** Oportuneque.

8 Locus mendoſus in ſuperiori epiſt. *Thomaricum Comitem* facili negocio hinc poterat emendari: nec video cur Muratorius legerit *Comitam* cum Lambecio, at conjunctionem prætermiſerit; nam utrobique Magnifici Miſſi Apoſtolici appellantur, nullumque eſt dubium, quin duo illi fuerint. Quin etiam *Comita* nomen notius altero: in Synodo enim Mopſueſtena (Labb. *Conc. tom.* v. *pag.* 494.) legimus inter illius urbis cives: *Comitas dixit, Comitas decor, agens in rebus, & pater iſtius civitatis*. Uterque autem græcus origine videtur fuiſſe: quod minime rarum erat Romæ tum temporis.

Digitized by Google

Iubeat Chriſtianiſſima excellentia veſtra, & noſtram liberationem nimis feſtinanter procurare [a]. Et conjuro te per Deum vivum, & verum, a Deo protecte fili, & ſpiritalis compater, ut nequaquam amplius diſcredas noſtras afflictiones, & nullo modo neglectum ponatis ad liberandum nos, ne, quod abſit, ſi amplius credere diſtuleris, & neglexeris nos eruendum, nobis, quod avertat divinitas, inruat calamitas pereundi, & vobis pertineat ad magnum detrimentum, & peccatum, atque condemnationem, in præſenti, & æterna vita: quia vobis animas omnium noſtrum Romanorum tradimus; ſed magis magiſque, ut prælatum eſt, conjuramus te, a Deo ſervate excellentiſſime fili [b], & ſpiritalis compater, per Patrem, & Filium, & Spiritum ſanctum, Trinitatem indiviſam, ut noſtras tribulationes, & anguſtias, atque dolores, & deſolationes credere lubeatis ſine qualibet ambiguitate, & nobis propter Deum ſubvenire, & ad liberandum nos de manibus Langobardorum inimicorum noſtrorum nimis feſtinanter occurrere digneris, ut fructum afferens copioſum, victor, intercedente B. Petro, ſuper omnes barbaras nationes efficiaris, & vitam æternam poſſideas. Præfatus vero Warneharius Abbas pro amore B. Petri loricam ſe induens, per muros iſtius afflictæ Romanæ civitatis die noctuque vigilavit, & pro noſtra omnium Romanorum defenſione atque liberatione ut bonus athleta Chriſti, totis ſuis viribus decertavit.

VARIANTES LECTIONES

a provocare *Lamb.* b Excellentiſſimi fili *Gent.*

ITEM EPISTOLA TERTIA, QUAM TRANSMISIT STEPHANUS PAPA AD DOMNUM REG. PIPPINUM, ET CAROLUM VEL CAROLOMANNUM [a], SEU OMNI GENERALITATI FRANCORUM. IN NOMINE S. PETRI CONPREHENSA, POSTQUAM PER SEMETIPSUM JAM DICTUS PAPA IN FRANCIA FUIT, ET SECUNDA VICE VOLUIT ADJUTORIUM OBTINERE CONTRA LANGOBARDOS.

ARGUMENTUM

Binis literis modo allatis has dura urgente neceſſitate Stephanus adjungit nomine ipſius Principis Apoſtolorum tribus Regibus, & cuncto Francorum populo, indicium Urbis ad extremum miſeræ. Suam Apoſtolus interceſſionem apud Deum promittit, ſi domum ſuam Eccleſiæ totius fundamentum, & corpus ſuum ibi quieſcens ab immanitate Langobardorum tueantur. Sanctiſſimam virginem, Sanctoſque omnes una hortari Regem & Francos, ut Romam ab oppreſſione ſublevent. Maturato opus eſſe: ſuum numquam patrocinium, ſi paruerint, iis defuturum: victorias antea relatas ſibi referri acceptas: alienationem denique a Regno Dei minitatur, niſi ociſſime opus adeo neceſſarium aggrediantur.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLV.	III.	X.

PETRUS [1] vocatus Apoſtolus * a Jeſu Chriſto Dei vivi filio, qui ante omnia ſæcula cum Patre regnans in unitate Spiritus ſancti, in ultimis temporibus pro noſtra omnium ſalute incarnatus & homo factus, nos ſuo redemit precioſo [b] ſanguine per voluntatem paternæ gloriæ,

VARIANTES LECTIONES

a AD DOMNUM REGEM PIPPINUM, ET CAROLO, VEL CAROLOMANNO *Lamb. Gent.*
b pretioſo *Lamb.*

NOTÆ

* Exſtat apud Bar. 755. & Cent. 8. cap. 10.

1 Tertiam hanc epiſtolam Baronio, & Magdeburgenſibus non ignotam extrema neceſſitas expreſſit. Eam minus fidenter traduxiſſet Fleury (*Hiſt. Eccl. lib.* 43. *num.* 17.) plauſuque minori Muratorius eruditi hujus ſcriptoris intempeſtam exagerationem indolis ejus ævi amplexus eſſet obviis ulnis (*Ann. Ital.* 755.); ſi uterque animadvertiſſet, non ætatis, ſed pii Regis Francorumque omnium ingenio accommodatam ejuſmodi proſopopejam, quam uterque per maximam Pippini Regis, & Stephani Pontificis injuriam, fictionem appellat. Summo, ut vidimus, amore Franci omnes, Rexque eorum præ aliis in Regni Cœlorum Clavigerum, cujus patrocinio victoriam de Langobardis referebant acceptam, quod Francorum Annales teſtantur. Hujuſmodi eorum fiduciam haud inanem Pontifex impenſe fovit quo tempore oriens in ſanctiſſimam Virginem, Petrum, Sanctoſque omnes, imaginibus eorum protritis, debacchabatur: quam ob cauſam Italia omnis ab impiis Auguſtis defecerat, Roma cum ejus Ducatu Petri ſucceſſori ſe ſubdiderat, Francorumque auxiliis freta, nil aliunde humanæ opis aut ſperabat, aut quærebat. Itaque in ſummis ejuſdem Petri Sedis anguſtiis, quum extrema remedia opus eſſent, Pontifex prius Regiæ domui Franciſque omnibus, deinde ſingulariter Pippino immanitate ac ſceleribus Langobardorum, necnon periclitantis Urbis anguſtiis, excidioque imminente patefactis, Petrum ipſum inducit

gloriæ, quemadmodum per ſanctos ſuos deſtinavit Prophetas in ſcripturis ſanctis, & per me, omnis Dei Catholica & Apoſtolica Romana Eccleſia, caput omnium Eccleſiarum Dei, ipſius redemptoris noſtri ſanguine ſuper firmam fundata Petram, atque ejuſdem almæ Eccleſiæ Stephanus præſul, gratia pax & virtus ad eruendam eandem ſanctam Dei Eccleſiam, & ejus Romanum populum mihi commiſſum de manibus perſequentium, plenius miniſtretur a Domino Deo noſtro, vobis viris excellentiſſimis Pippino, Carolo, & Carolomanno tribus Regibus, atque [a] ſanctiſſimis Epiſcopis, Abbatibus, Presbyteris, vel cunctis religioſis monachis, verum etiam Ducibus, Comitibus & cunctis generalibus exercitibus & populo Franciæ commorantibus.

Ego Petrus Apoſtolus, dum a Chriſto, Dei vivi filio, vocatus ſum ſupernæ clementiæ arbitrio, illuminator ab ejus potentia totius mundi ſum præordinatus, ipſo Domino Deo noſtro confirmante: (Matt. 28.) *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti.* Et iterum (Jo. 21.) *Accipite Spiritum ſanctum, quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis*, & mihi ſuo exiguo ſervo & vocato Apoſtolo, ſingillatim ſuas commendavit oves cum ait: [b] *Paſce oves meas, paſce agnos meos*. Et rurſum (Matth. 16.) *Tu es Petrus & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam, & portæ inferi non prævalebunt adverſus eam, & tibi dabo claves regni coelorum; quæcunque ligaveris ſuper terram, erunt ligata & in coelis, & quæcunque ſolveris ſuper terram, erunt ſoluta & in coelis.*[2] Quamobrem omnes, qui meam audientes impleverunt [c] prædicationem, profecto credant, ſua in hoc mundo, Dei præceptione, relaxari peccata, & mundi atque [d] ſine macula in illam progredientur vitam; etenim * quia illuminatio [e] Spiritus ſancti in veſtris refulſit præfulgidis cordibus,

VARIANTES LECTIONES

a adque *Tengnagelius delevit, & poſuit* atque *Gent.* *b* ſuas commendans oves, ait *Lamb. Gent.* *c* impleverint *Gent.* *d* adque *Tegnagelius poſuit* atque *Gent.* *e* q. illuminacio *id.*.

NOTÆ

* Cent. quibus.

cit cauſæ ſuæ patronum, ac vindicem. Hic, bona cum eruditi utriuſque venia, non habet locum Theologica quæſtio de Eccleſia, deque animabus fidelium; corpora enim & res periclitabantur; quæ in Catholica Religione ſanctiora ſunt conculcabantur; omnia erant cædes, metus, ſcelera, ſacrilegia. De his vero omnibus loquens Petrus ipſe inducitur, ut præſentius a Francis remedium conglobatis tot malis obtineatur. Ex voto ceſſiſſe mox videbimus: nunc penſanda Petri allocutio ipſa attentius, quam eruditi illi fecerint, datiſque tempori grammaticæ regulis, ſententias expendi oportet Principe Apoſtolorum non indignas.

2 Adverſus hæc dogmata mutire quis audeat.

bus, voſque amatores effecti eſtis ſanctæ & unicæ Trinitatis per ſuſceptum Evangelicæ prædicationis verbum: profecto in hac Apoſtolica Dei Romana Eccleſia nobis commiſſa, veſtra futuræ retributionis ſpes tenetur adnexa: ideoque ego Apoſtolus Dei Petrus, qui vos adoptivos habeo filios, ad defendendum de manibus adverſariorum hanc Romanam civitatem, & populum mihi a Deo commiſſum, ſeu & domum, ubi ſecundum carnem requieſco, [3] de contaminatione gentium eruendam, veſtram omnium dilectionem [a] provocans adhortor, & ad liberandam [b] Eccleſiam Dei, mihi a divina potentia commendatam [c], omnino proteſtans [d] admoneo pro eo quod maximas afflictiones & oppreſſiones a peſſima Langobardorum gente patiuntur.

Nequaquam aliter teneatis, amantiſſimi, ſed pro certo confidite, per memetipſum, * tanquam in carne, coram vobis, vivus adſiſterem [e], per hanc adhortationem validis conſtringimus, atque [f] obligamus adjurationibus [g]: quia ſecundum promiſſionem, quam ab eodem Domino Deo & redemptore noſtro accepimus, peculiares inter omnes gentes, vos omnes Francorum populum habemus. Itaque proteſtor & admoneo, tanquam in ænigmate, & firma obligatione conjuro vos Chriſtianiſſimos Reges, Pippinum, Carolum, & Carolomannum, atque omnes ſacerdotes, Epiſcopos, Abbates, Presbyteros, vel univerſos religioſos monachos, vel cunctos judices: item

VARIANTES LECTIONES

a veſtrum tamen omnium *Lamb.* verumtamen omnium dileccionem *Gent.* *b* & liberandam *id.* *c* coṁenda *Tengnagelius apposuit* tam *Gent.* *d* prætestans *id.* *e* adſiſtens *Tengnag. delevit, ponendo ad marginem* adſiſterem *Gentil.* *f* adque *Tengn. poſuit* atque *Gent.* *g* adjuraciobus *id.*

NOTÆ

* Bar. tanquam in carne coram vobis vivum aſſiſtere, & per hanc adhortationem validis conſtringere atque obligare adjurationibus.

3 Sacros Petri Cineres in Vat. Baſilica quieſcere conſtans traditio eſt, totius antiquitatis teſtimoniis nitens S. Greg. M. multiplex teſtatio ſuppetit. Duo præ cæteris ejuſdem S. Pontificis teſtimonia non prætereunda: unum Conſtantinæ Aug. (*lib.* 4. *ep.* 30.) *Dum be. rec. deceſſor meus, quia argentum, quod ſupra ſacratiſſimum corpus beati Petri Apoſtoli erat, longe tamen ab eodem corpore fere quindecim pedibus mutare voluit, ſignum ei non parvi terroris apparuit.* Alterum Juſtino Imp. (*lib.* 2. *ep.* 33.) pro aſſerenda Epiſcopi Leonis innocentia: *Ne quid videretur omiſſum, aut noſtro potuiſſet dubium cordi remanere, ad Beati Petri ſacratiſs. corpus diſtricta eum ex abundanti fecimus ſacramenta præbere.* Antiquiora teſtimonia Caji, Hieronymi, Prudentii prætereo. Centum illis & quinquaginta annis qui poſt Gregorium M. ad hæc uſque tempora conſequuti ſunt, tantummodo conſiderari velim Romanorum Pontificum, atque Epiſcoporum Romanæ ordinationis Indiculos ſeu profeſſiones in lib. Diurno Pontif. Utrobique enim invenietur: *ad corpus tuum B. Petre Apoſtole* . . . *ſuper ſacratiſſimum corpus tuum* . . . . *ſupra ſacratiſſimum corpus B. Petri.* Quæ ſatis ſuperque comprobant, D. Petrum in Baſilica Vat. quieſcere. His accedit validiſſimum hoc teſtimonium Cod. Carol. quo præcedentia firmantur.

Digitized by Google

item Duces [a], Comites, & cunctum Francorum regni populum, & tanquam præſentaliter [b] in carne vivus adſiſtens coram vobis, ego Apoſtolus Dei Petrus: ita firmiter credite vobis * adhortationis alloqui verba, quia [c] etſi carnaliter deſum, ſpiritualiter autem a vobis non deſim; quoniam ſcriptum eſt: *Qui ſuſcipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem ſuſcipit Prophetæ*.

Sed & Domina noſtra, Dei genetrix ſemper Virgo MARIA, nobiſcum vos magnis obligationibus adjurans proteſtatur, atque admonet [d], & jubet, ſicut ſimul etiam throni, atque dominationes [e], & cunctus [f] cœleſtis militiæ exercitus: nec non & Martyres atque Confeſſores Chriſti, & omnes omnino DEO placentes, & hi nobiſcum adhortantes, conjurantes proteſtantur [g]; quatenus doleat vobis pro civitate iſta Romana, nobis a Domino Deo commiſſa, & ovibus Dominicis in ea commorantibus, nec non & pro ſancta Dei Eccleſia, mihi a Domino commendata, & defendite atque [h] liberate eam ſub nimia feſtinatione de manibus perſequentium Langobardorum, ne, quod abſit, corpus meum, quod pro Domino Jeſu Chriſto tormenta perpeſſum eſt, & domus mea, ubi per Dei præceptionem requieſcit, ab eis contaminentur, & populus meus peculiaris lanietur amplius, nec trucidentur ab ipſa Langobardorum gente, qui tanto flagitio perjurii rei [i] exiſtunt, & tranſgreſſores divinarum ſcripturarum probantur. Præſtate ergo populo meo Romano, mihi a Deo commiſſo in hac vita, fratribus veſtris, Domino cooperante, præſidia totis veſtris viribus, ut ego Petrus vocatus Dei Apoſtolus, in hac vita, & in die futuri examinis, vobis alterna impendens patrocinia, in regno Dei lucidiſſima ac plæclara vobis præparentur [k] tabernacula, atque præmia æternæ retributionis, & infinita Paradiſi gaudia vobis pollicens adinvicem tribuam [l], dummmodo meam Romanam civitatem, & populum meum peculiarem, fratres veſtros, Romanos, de manibus iniquorum Langobardorum nimis velociter defenderitis [4].

Cur-

VARIANTES LECTIONES

a idẽ duces *Gent.* *b* præſentialiter *Lamb.* *c* quomodo *id.* quõ *Gent.* *d* adque amonet *id.* *e* etiam & throni adque *Lamb. Gent.* *f* vel cunctus *Lamb.* *g* preteſtantur *Gent.* *h* adque *id.* *i* p. jurii regi *id.* *k* præparem *Lamb.* *l* ad vicem tribuam *id.*

NOTÆ

* B. per adhortationis alloqui verbum.

4 Divinari tum non poterat, Francos ipſos Reges aliquando Imperatores creatum iri, ac deficiente eorum ſtirpe Auguſteam dignitatem alio

Currite, currite, per Deum vivum, & verum vos adhortor, & proteſtor, currite, & ſubvenite, antequam fons vivus unde ſatiati & renati eſtis areſcat; antequam ipſa modica favilla [a] de flagrantiſſima flamma remanens, ex qua veſtram lucem cognoviſtis, extinguatur: antequam mater veſtra ſpiritalis [b], ſancta Dei Eccleſia, in qua vitam ſperatis percipere æternam, humilietur, invadatur, & ab impiis involetur [c], atque contaminetur. Proteſtor [d] vos, dilectiſſimi filii mei adoptivi, per gratiam Spiritus ſancti proteſtor, & nimis coram Deo terribili, creatore [e] omnium, adhortor, atque admoneo, ego apoſtolus [f] Dei Petrus, & una mecum ſancta Dei Catholica, & Apoſtolica Eccleſia, quam mihi Dominus commiſit, ne patiamini perire hanc civitatem Romanam, in qua corpus meum conſtituit Dominus, quam & mihi commendavit, & fundamentum fidei conſtituit, liberate eam, & ejus Romanum populum, fratres veſtros, & nequaquam invadi permittatis a gente Langobardorum. Sic non ſint invaſæ provinciæ, & poſſeſſiones veſtræ a gentibus, quas ignoratis, non ſeparemini a [g] populo meo Romano; ſic non [h] ſitis alieni aut ſeparati a regno Dei, & vita æterna; quidquid enim poſcetis a me, ſubveniam vobis videlicet, & patrocinium impendam; ſubvenite populo meo Romano fratribus veſtris, & perfectius decertate, atque finem imponite ad liberandum eos. Nullus enim accipit coronam, qui non [i] legitime decertaverit, & vos decertate fortiter pro liberatione ſanctæ Dei Eccleſiæ, ne in æternum pereatis.

Conjuro vos, conjuro, ut præfatum eſt [k], dilectiſſimi per Deum vivum, & omnino proteſtor, minime permittatis, hanc civitatem meam Romanam, & in ea habitantem populum amplius a gen-

VARIANTES LECTIONES

a modica ſtilla *Lamb.* falla *Gentil.* *b* ſpiritualis *Lamb.* *c* violetur *Gent.* *d* Preteſtor *id.* *e* creatori *id.* *f* Apoſtolos *id.* *g* non ſeparet *id.* *h* ſi non *Lamb. Gentil.* *i* niſi qui *iid.* *k* ut prælatum eſt *iid.* *ſed iteratum* conjuro *alia manu, ut videtur, appoſitum eſt*. Gent.

NOTÆ

alio transferendam maximo cum Romanæ Eccleſiæ detrimento. Qui enim Romani Pontifices tenuerunt Petri cathedram ſequioribus ſæculis, Romam prius deſerere, deinde Italiam compulſi ſunt, atque eo confugere, unde S. Sedis ditio maximum habuerat incrementum. Hæc inquam divinari tunc non poterant: Septem fere ſæculis cathedram, quam D. Petrus ſanguine ſuo conglutinaverat, duo & nonaginta Stephani prædeceſſores, Romæ tenuerant difficillimis etiam temporibus, eodemque Stephano ſedente, ſpes ævi melioris concepta erat ob eximium Francorum amorem erga D. Petrum. Quamobrem hujus perſona ad loquendum inducta, nonniſi quæ antea evenerant, accidebantque tum temporis, quæque erant auctoritatis a Chriſto Jeſu ſibi conceſſæ, loqui poterat; quemadmodum facit hic, & in ſequentibus.

Digitized by Google

gente Langobardorum laniari, ne lanientur [a], & crucientur corpora, & animæ veſtræ in æterno atque inextinguibili tartareo igne cum Diabolo, & ejus peſtiferis Angelis, & ne diſpergantur amplius oves Dominici gregis mihi a Deo commiſſi, videlicet populus Romanus, ſic non [b] vos diſpergat & projiciat Dominus, ſicut Iſraeliticus populus diſperſus eſt; declaratum quippe eſt, quod ſuper omnes gentes, quæ ſub cœlo ſunt, veſtra Francorum gens, prona mihi Apoſtolo Dei Petro extitit, & ideo Eccleſiam, quam mihi Dominus tradidit, vobis per manus Vicarii mei commendavi ad liberandum de manibus inimicorum. Firmiſſime enim tenete, quod ego ſervus Dei, vocatus Apoſtolus, in omnibus veſtris neceſſitatibus, dummodo [c] precati eſtis, auxiliatus ſum, & victoriam per Dei virtutem, vobis de inimicis veſtris tribui, & in ante attribuam nihilominus credite, ſi ad liberandum [d] hanc meam civitatem Romanam nimis velociter occurreritis. Mementote & hoc, quomodo & inimicos ſanctæ Dei Eccleſiæ, dum contra vos prælium * ingruerunt, a vobis, qui parvo numero contra eos fuiſtis **, proſternere feci [5]; pro quo decertate hanc meam velociter adimplere admonitionem [e], ut perfectius meum adipiſci mereamini auxilium per gratiam, quæ data eſt mihi a Chriſto Domino Deo noſtro.

Ecce, filii cariſſimi, prædicans admonui [f] vos, ſi obedieritis velociter, erit vobis pertingens ad magnam mercedem, & meis ſuffragiis *** adjuvati, & in præſenti vita omnes veſtros inimicos ſuperantes, & longævi perſiſtentes bona terræ comedetis, & æterna procul dubio fruemini vita [g]. Sin autem, quod non credimus, & aliquam poſueritis moram aut adinventionem, minime velociter hanc noſtram implendam [h] adhortationem, ad liberandam hanc meam civitatem Romanam, & populum in ea commorantem, & ſanctam Dei Apoſtolicam Eccleſiam mihi a Domino commiſſam, ſimul & ejus Preſulem, ſciatis vos ex authoritate ſanctæ, & unicæ Trinitatis, per gratiam Apoſtolatus, quæ data eſt mihi a Chriſto

VARIANTES LECTIONES

a ſic non lanientur *Lamb.* ſi non lanientur *Gent.* *b* populum Romanum, ſi non *Gent.* *c* dum̃ede *Gent.* *d* ad liberandam *Lamb.* *e* ammonitionem *id.* *f* ammonui *idem*. *g* æternam proculdubio fruemini vitam. *Lamb. Gent.* *h* implendo *Lamb.*

NOTÆ

* B. incœperunt. ** B. proſterni. *** Adjuti, B. adjuvari.

5 Ita teſtantur Annales Francorum. Vide epiſt. 6. al. VII. *not.* 1.

ſto Domino, vos alienari pro trangreſſione noſtræ adhortationis a regno Dei, & vita æterna [6]. Sed Deus, & Dominus noſter JESUS Chriſtus, qui nos ſuo pretioſo redimens ſanguine, ad lucem perduxit veritatis, Nos quoque [a] prædicatores, & inluminatores totius mundi conſtituit, det vobis ea ſapere, ea intelligere, eaque diſponere nimis velociter, ut celerius hanc civitatem Romanam, & * omnem populum [b], ſeu ſanctam Dei eccleſiam mihi a Domino commiſſam, ad eruendum occurratis, quatenus misericorditer, ſicut fidelibus ſuæ provinciæ, meis pro vobis intervenientibus ſuffragiis, & in præſenti vita longævos, ſoſpites, & victores conſervare jubeat, & venturo in ſæculo dona ſuæ remunerationis faciat multiplicius promereri, cum ſanctis, & electis ſuis. Bene valete.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a noſq; *Gent.* *b* ejus populum *Lamb.Gent.*

NOTÆ

* B. Ejus.

6 Indicium minime dubium, hanc epiſtolam, ut duas præcedentes, obſidionis tempore datam eſſe, ac per eoſdem Miſſos mari advectas, contra opinionem Pagii (755. n. 4.) qui ſeparatim ait, quum Langobardi obſidionem acrius urgerent. Omnium quippe ſententia eadem eſt, maturato opus eſſe omnes pariter concludunt.

Digitized by Google

ITEM EPISTOLA EJUSDEM AD DONUM PIPPINUM REGEM PER FOLRADUM CAPELLANUM, ET GEORGIUM EPISCOPUM, ATQUE JOANNEM[a] SACELLARIUM, POST MORTEM * HAISTULFI DIRECTA, IN QUA CONTINETUR GRATIARUM ACTIONES, ET BENEDICTIONES UBERRIMÆ PRO VICTORIA ET RESTITUTIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, POSCENS EA QUÆ DEERANT RESTITUENDA.

ARGUMENTUM

Gaudio exultans immenſas agit gratias Pippino. Matrem omnium Eccleſiarum Dei, & fundamentum Fidei Catholicæ Romanam Eccleſiam, quæ anno præterito mœrebat, nunc gaudere exaltatam ab eo novo Moyſe, atque Davide: ſe cuicumque Romam advenienti ex univerſo orbe tantam ejus gloriam enarrare: civitates nonnullas, & loca quædam perfectæ donationi deeſſe, quarum data non erat poſſeſſio S. Sedi: orat ut perficiat. Aiſtulphum anno poſt obſidionem Urbis divino ictu percuſſum: Deſiderium elevatum eſſe, qui ſacramento erat pollicitus Fulrado, ſe reliquas civitates, ideſt Faventiam, Imolam, Ferrariam, Auſimum, Anconam, Humanam, & Bononiam cum finibus, & territoriis quantocyus redditurum S. Sedi: cui nihilominus jubere Regem cupit, ut ſervet promiſſa. Beneventanos & Spoletanos ſe eidem commendare. Agendum modo de Catholica religione contra Græcam impietatem vindicanda. De colloquio cum Silentiario Imperiali Miſſo vult fieri certior. Ut Georgium Epiſcopum, & Joannem Saccellarium Miſſos ſuos harum latores cum Nomentano Epiſcopo Wilhario remittat, precatur. Ab Optato quoque Abbate Caſſinenſi deſiderari ſuos Monachos, qui cum Carolomanno profecti erant.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLVI.	VIII.	XI.

DOMNO[b] excellentiſſimo ** filio & noſtro ſpiritali compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Stephanus Papa. Explere lingua, excellentiſſime fili, non valemus, quantum tuo opere, tua vita delectamur; facta quippe diebus noſtris virtute divina[c] miracula vidimus, quod per Excellentiam tuam ſancta omnium Eccleſiarum Dei mater & caput, fundamentum fidei Chriſtianæ, Romana Eccleſia, quæ valde ab hoſtium impugnatione *** periculorum impugnationibus lamentabatur, magna nunc gaudii ſoliditate nimirum eſt tranſlata, atque confirmata, & mœrentes Chriſtianorum animæ tuo fortiſſimo præſidio maxime ſunt

VARIANTES LECTIONES

a JOHANNEM *Lamb.* b Domino *Lamb. Gent.* c virtute miraculi *Lamb.* virtute miracula *verbum* divina *deeſt in ms. Gent.*

NOTÆ

* Mortuus eſt anno Chriſti 756.

** Extat ap. Bar. to. 9. an. 756. & Cent. 8. c. 10.

*** Ita quoq; Centur. ſed Bar. *Quæ valde ab hoſtium impugnationibus lamentabatur*. Luc. 2.

relevatæ [a] lætitia; pro quo in veſtro opere, & noſtra exultatione libet cum Angelis exclamare; *Gloria in excelſis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis* (*Luc.* 2.) [1]. Et quia elapſo anno, iſto in tempore, valde ab hoſtium depopuloſa impugnatione ſautiati [b], & ultra citraque circumdati aſſligebamur [2], nunc autem tuo potentiſſimo auxilio erepti ab imminentibus periculis, immenſo exultamus gaudio, & benedicentes nomen Domini cum pſalmographo [c], conſona dicimus voce, *Hæc eſt immutatio* [d] *dexteræ altiſſimi*. (*Pſ.* 76.) Et rurſum: *Ad veſperum demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia*; (*Pſal* 29.) Cujus enim vel ſaxeum pectus tam benigno opere a tua plæclara bonitate peracto cognitoque, non ſtatim in omnipotentis Dei laudibus, atque in tuæ Excellentiæ amorem molleſcat? Hæc me, fateor, Excellentiſſime fili, & ſpiritalis Compater, quæ per te mirabiliter facta ſunt, ſæpe convenientibus ex univerſo orbe terrarum nationibus, dicere, ſæpe cum eis pariter admirari delectat, & extenſa voce mellifluæ tuæ Excellentiæ laudes perſolvere indeficienter, hæc me plerumque etiam in momento horarum excitant indeflexibili oculo pro immenſa bonitatis tuæ, & univerſæ gentis [e] Francorum ſoſpitate omnipotenti Deo fundere preces. Denique, amantiſſimme, & a Deo inſpirate, vi-

VARIANTES LECTIONES

a revelatæ *Lamb.* *b* ſauciati *id.* *c* cum Pſalmigrapho *id.* *d* inmutatio *id.* *e* gentes *Gent.*

NOTÆ

1 Eginhartus (*V. Car. M. cap.* 6.) duplicem Pippini victoriam non diſtinguit; nam comparationis cauſâ tantum de Italica illius expeditione loquitur. Annales Francor. laudati ap. Caniſ. victoriam utramque referunt ad an. 755. & ſequentem. Annales etiam Fuldenſes diſtincte de utraque agunt ann. 754. & 756. Chronologiam hanc partim ab antiquis Annaliſtis, partim a recentioribus ſcriptoribus turbatam ſe extricaſſe putat P. Manſius in notis ad Pagium (*Baron. to.* XII. *p.* 633.) auctoritate Chronologi Brixiani a Muratorio editi, qui inter Aiſtulphum & Deſiderium Rachim regem ponit, regnumque Deſiderii conſtituit menſe Martio *anno Incarnat. Dom.* 757. *Indict.* X. At chartæ veteres, Chronologi noſtro ævo emergentes, rivulique alii, unde iſta derivantur, epiſtolæ hujus auctoritati concedant neceſſe eſt. Niſi enim cum laudato P. Manſio obſidio Urbis ab anno 755. contra antiquorum fidem removeatur, conſtare non poſſunt cætera, quæ aſſeruntur. Equidem cum Baronio, Cointio, Pagio, & aliis conſtituo epiſtolam an. 756. Rationes ex eadem patent, ut in notis ſeq 4. planum fiet.

2 Eodem trimeſtri tempore, quo præcedenti anno urbs Roma obſidebatur, menſe videlicet Martio, ut infra planum erit, lætitia exultans Pontifex, Romanique omnes Deo agebant grates, obliti malorum omnium, quæ paſſi erant. Pippinus enim ſuperioribus tribus epiſtolis incitatus ſecundo in Italiam venerat, devictoque Aiſtulpho, ne promiſſa, & ſacramenta falleret, ut priori anno, Fulradum reliquerat in Italia, qui ſingularum civitatum poſſeſſione inita, earum claves obſideſque Romam adduxerat: cœperatque Pontifex Exarchatum, & Pentapolim, uti Romam & ejus Ducatum adminiſtrare. Notiſſimam hiſtoriam apud Anaſtaſ. & Annaliſtas perſequi otioſum eſt. Epoches autem rei tanti momenti non eſt negligenda. Die, ut ajebam, 24. Febr. an. 755. marino itinere Miſſi Pontificii una cum Regio attulerunt prædictas literas in Franciam. Sex, ſeptemve omnino menſium ſpatio miſſi eo perveniunt, fit apparatus belli, in Italiam reditur, Aiſtulphus debellatur, ac Ticini obſeſſus dare obſides, Exarchatum & Pentapolim reſtituere compellitur. Extremum hoc Septembri, aut Octobri menſe factum eſſe, apud

Digitized by Google

victor felix, & divina providentia fortiſſime Rex, qualiter beatus Petrus Apoſtolorum princeps tuæ devotionis affectum, quem pro ejus cauſa decertans adhibuiſti, ſuſceperit, ipſa cunctis liquido vita veſtra teſtatur; ſcriptum quippe [a], *vota juſtorum placabilia*, (*Prover.* 15.) Libet quippe omnino, excellentime fili, tuæ bonitati magnas gratiarum perſolvere laudes, & nomen Domini, pro tam maxima benignitate glorificantes, exhilarata voce canere; *Benedictus Dominus Deus Iſrael, quia viſitans plebem ſuam, & redemptionem facere* (*Luc.* 1.) cupiens populo ſuo ſuſcitavit te nobis, Chriſtianiſſime victor, noſtris [b] diebus fortiſſimum liberatorem; quid enim aliud, quam novum te dixerim Moyſen, & præfulgidum aſſeram David Regem, quoniam quemadmodum illi ab oppreſſionibus allophylorum populum Dei liberaverunt; ita quoque tu, benedicte a Deo victor, fortiſſime Rex, tuo certamine, Eccleſiam Dei, & ejus afflictum populum, ab hoſtium inpugnatione eruere ſtuduiſti.

Benedictus es, eximie fili, a Deo excelſo, qui fecit cœlum, & terram: Et benedictus Deus, quo protegente, hoſtes in manibus tuis ſunt: benedicat tibi Dominus pulchritudo juſtitiæ, & tuos amantiſſimos natos, meoſque ſpiritales filios, Domnum Carolum, & Carolomannum, a Deo inſtitutos Reges Francorum, & Patricios Romanorum, cum Chriſtianiſſima eorum matre, excellentiſſima Regina, dulciſſimaque conjuge, fidele Dei, ſpiritali noſtra commatre, tueatur, & in omnibus protegat; dilatet Deus ſemen veſtrum, & benedicat in æternum, atque ſolium regni fruendum perenniter concedat, & univerſam gentem Francorum ſub veſtra ditione permanentem illæſam [c] cuſtodiat.

Vale in Domino Rex benigniſſime, quia per te ſanctæ Dei Eccleſiæ inimici humiliati ſunt, & magna lætitia ipſa ſancta Dei

VARIANTES LECTIONES

a ſcriptum quippe eſt: *Lamb. Gentil.* b victor Rex noſtris *Lamb.* c inlæſam *Lambec.* inleſam *Gentilot.*

NOTÆ

apud Anaſtaſium perſpicue habetur, tranſactæ enim octavæ indictionis mentio eſt, quæ uſque ad calendas Septembres fluebat. Quinque inde menſes excurrunt, ſpatium ſatis amplum Fulrado ad ſingularum civitatum poſſeſſionem incundam nomine S. Sedis, cujus Legati ſecum aderant, eamque firmam ac ſtabilem reddendam earumdem clavibus ſuper ſacratiſſimum D. Petri corpus collocatis, reſque alias agendas, quas antequam Roma diſcederet, feciſſe mox videbimus. Ab initio igitur anni 756. Apoſtolica Sedes in Exarchatu & Pentapoli dominari cœpit, quam ante annos quinque & viginti, ut minimum, Romæ, ejuſque Ducatus rerum voluntate populorum, potiretur.

Eccleſia eſt relevata [a], & ejus peculiaris populus jocundatur, & per te benedictus dicitur, pro quo & ejus benedictio ſuper te plenius eſt effuſa, gaudium enim uberrimum in univerſum orbem terrarum intuliſti; magna ſunt hæc, & omnipotentis Dei laudibus tribuenda, ſed inter hæc miſericordiſſimi Dei noſtri clementiam indeſinenter petimus, ut cœleſtis ſui regni * gaudia vobis tribuat viciſſitudine [b].

Quapropter cum magna fiducia, tanquam præſentialiter, coram tuo mellifluo conſiſtens aſpectu flexis genibus petens peto te, & omnino coram Deo vivo deprecor, ut jubeas [c] firmiter in hoc bono opere, ſicut certe confidimus, uſque in finem permanere pro ſanctæ Dei Eccleſiæ perfecta exultatione, & ejus populi deliberatione [d], & integra ſecuritate, & plenariam juſtitiam eiſdem [e] Dei Eccleſiæ tribuere digneris, atque optimum & velocem finem, in cauſa fautoris tui B. Petri, adhibere jubeas [f], ut civitates reliquas, quæ ſub unius Dominii ditione erant connexæ, atque conſtitutos [g] fines, territoria, etiam loca, & ſaltora, in integro matri tuæ ſpiritali ſanctæ Eccleſiæ præcipiatis [3], ut populus Dei, quem a manibus inimicorum redemiſti, in magna ſecuritate, & delectatione, tuo auxilio adjutus, vivere valeat; quoniam & filius noſter Deo amabilis Folradus, fidelis veſter, omnia conſpiciens ** ſatisfactus eſt, quod nequaquam ipſe populus vivere poſſit extra eorum fines, & territoria atque poſſeſſiones, abſque civitatibus illis, quæ ſemper cum eis ſub unius dominii ditione erant connexæ [4]; peto te fili, peto te coram Deo vivo, & for-

titer

VARIANTES LECTIONES

a revelata *Lamb.* b gaudio vobis tribuat viciſſitudinem. *Lamb. Gent.* c ut Iubeas *Lamb.* d populi liberatione *id.* e eidem Dei Eccleſiæ *Lamb. Gent.* f Iubeas *Lamb.* g conſtitutæ *Lambec. Gent.*

NOTÆ

* B. & C. gaudio vobis tribuat viciſſitudinem.

** B. & C. ſatis teſtatus eſt.

3 Quarumdam civitatum poſſeſſionem Langobardorum Rex nondum dederat, eaſque inferius recenſet, nimirum *Faventiam*, *Imolam*, *Ferrariam*, *Bononiam* (*Gabelli*, & *Hadria* non meminit) in Aemilia, *Anconam*, *Auximum*, *Numanam* (*ForumSempronii*, & territorium *Valvenſe* prætermittitur) in Pentapoli. Cæteræ omnes ap. Anaſtaſium videndæ, num ſingillatim enumerentur eæ, quarum poſſeſſio certa, & in S. Sedis Archivo ſervabatur. Hanc apud recentiores liquet vocari donationem Pippini, quin etiam Caroli M. donatio appellatur in Prolegom. tom. 2. editionis Rom. Vat. (*pag.* LVII.) ſed perperam, prædictæ enim civitates in ea deſiderantur, nec plene Pippiniana Donatio ad S. Sedem pervenit uſque ad 774. duodeviginti nempe annis poſt hæc tempora, quum regnabat Carolus M.

4 Geographicæ chartæ ſimplex inſpectio planum facit, quo jure Pontifex affirmet, quiete non poſſe vivere eos populos, qui S. Sedis dominationi adjuncti erant, ſine civitatibus & territoriis, quæ fraudulenter ab Aiſtulpho detineban-

titer conjuro, ſpiritalis Compater, ut in hoc bono opere perfectius maneas, & non hominum blandimentis aut ſuaſionibus, vel promiſſionibus, quod abſit, faveas, & in aliam declines partem, ſed magis vere timens Deum, omnia, quæ beato Petro ſub jurejurando [a] promiſiſti, adimplere jubeas [b], & ſicut cœpiſti, plenariam juſtitiam illi inpertire.

Etenim tyrannus ille, ſequax Diaboli, Haiſtulphus devorator ſanguinum Chriſtianorum, Eccleſiarum Dei deſtructor, divino ictu percuſſus eſt, & in inferni voraginem demerſus, in ipſis quippe diebus, quibus hanc [c] Romanam urbem devaſtandam [d] profectus eſt, poſt annui ſpatii circulum [e], ita divino mucrone percuſſus eſt, ut profecto in eo tempore, quo fidem ſuam tentans [f] diverſa piaculi ſcelera perpetratus eſt, in eo & ſuam impiam finiret vitam [5]. Nunc autem, Dei providentia, per manus ſui principis Apoſtolorum beati Petri, ſimul & per tuum fortiſſimum brachium, præcurrente induſtria Deo [*] amabilis viri Folradi [6], tui fidelis, noſtri dilecti filii, ordinatus eſt Rex ſuper gentem Langobardorum Deſiderius, vir mitiſſimus, & in præſentia ipſius Folradi ſub jurejurando [g] pollicitus eſt, reſtituendum B. Petro civitates reliquas; Faventiam, Imolam [h], & Ferrariam cum eorum fini-

VARIANTES LECTIONES

a ſub jus jurandum *Gentil.* jurejurando *Tengn.* *b* Iubeas *Lambec.* *c* quibus ad hanc Rom. Urbem *id.* *d* devaſtandum *id.* *e* poſt anni ſpatii eireulum *Gent.* *f* fidem ſuam temerans *Lamb.* *g* ſub jus jurandum *Gentil.* jurejurando *Tengn.* *h* Imulas *Lambec.* Vaventia Imulas, & Ferraria *Gent.*

NOTÆ

* Vide Bar. anno 756. n, 3. & ſeq.

bautur. In V. Steph. apud Anaſtaſ. (*ſect.* 256.) legimus, hunc Pontificem, qui ſeq. anno ineunte deſiit vivete, obtinuiſſe a Deſiderio Rege, qui Aiſtulpho ſucceſſerat ante datam hanc epiſtolam, *Faventiam cum caſtro Tiberiaco, ſeu Gabellum, & univerſum Ducatum Ferrariæ in integrum*. At de iis infra ad Pauli epiſtolas: nunc velim animadverti ſemel & iterum proferri a Pontifice de cunctis civitatibus Exarchatus, ac Pentapolis: *Quæ ſub unius Dominii ditione erant connexa*. Inde enim palam eſt, Imperatorem, Exarchum, aut etiam Langobardorum Regem invaſorem pro earum Domino accipi: ac proinde vocem illam *reſtituere* tum hic, tum alibi ſæpe occurrentem aut referri ad Longobardos ipſos alieni juris invaſores, aut ad donationem antea factam S. Sedi: nullatenus autem ad eamdem S. Sedem, ut nonnulli autumant, quippe quæ in Exarchatu, & Pentapoli nullum antea jus habuit.

5 Delendo huic monumento non ſunt ſatis fundatio Monaſterii Nonantulani pro cognato ſuo Anſelmo, & Monachorum amicitia ex Anonymi Salernitani conſarcinatione hiſtoriarum (*Chron. cap.* 7.) quum præſertim ſcriptor iſte ſæculis pluſquam duobus diſtet ab Stephano, qui diu perpeſſus immanitatem Aiſtulphi, divinam quoque ultionem tot ſacrilegiorum, ac ſcelerum adveniſſe teſtatur Regi Francorum.

6 Si Fulradi opera Deſiderius Aiſtulpho ſucceſſit, ehartas igitur, & Chronologos, queis Nuperi Auctores nituntur, aut floccipendere, aut alitet interpretari oportet: ita ut Rachis ante Deſiderii inaugurationem, Monaſterium deſeruerit, & cum Deſiderio de Regno certaverit ab exeunte anno 755. ad menſem Martium ſeq. anni, quum Stephani II. & Fulradi opera Rachis in Monaſterium rediit, & Deſiderius regnare orſus eſt. Ita videntur ſuadere Stephani verba *in ipſis quippe diebus, quibus hanc Romanam urbem devaſtandam profectus eſt, poſt annui ſpatii circulum*. Etenim ſi calendis Januariis obſedit Ur-

finibus, ſimul & jam [a], & ſaltora, & omnia territoria. Nec non, & Auſimum, Anconam, & Humanam [b] civitates cum eorum territoriis, & poſtmodum per Garinodum ducem, & Grimoaldum nobis reddendum ſpopondit civitatem * bonam cum finibus ejus [c], & in pacis quiete cum eadem Dei Eccleſia, & noſtro populo ſemper manſurum profeſſus eſt; atque fidelem erga a Deo [d] protectum Regnum veſtrum eſſe teſtatus eſt: & petiit nos, quatenus bonitatem tuam deprecaremur, ut cum eo, & cuncta gente Langobardorum magnam pacis concordiam confirmare jubeas [e].

Nam & Spoletini Ducatus Generalitas per manus B. Petri, & tuum fortiſſimum brachium, conſtituerunt ſibi Ducem [7], & tam ipſi Spoleatani [f], quamque etiam Beneventani, omnes ſe commendare per nos a Deo ſervatæ Excellentiæ tuæ cupiunt, & imminent anhelantius in hoc deprecando [g] bonitatem tuam. Unde petimus te, Excellentiſſime fili, & ſpiritalis Compater, ut ſi prædictus Deſiderius, quemadmodum [h] ſpopondit, juſtitiam ſanctæ Dei Eccleſiæ ſuæ [i], Reipublicæ Romanorum, B. Petro protectori tuo plenius reſtituere, & in pacis quiete cum Eccleſia Dei, & noſtro populo ſicut in ** pactibus a tua bonitate confirmatis continetur, permanſerit cum univerſa ſua gente, jubeas [k] in id, quod petiit, tuas a Deo inſpiratas aures inclinare; hoc interea anhelantius, ut nimis velociter, eidem Deſiderio Regi, obteſtando, admonendo etiam, & præcipiendo, dirigere jubeas [l], ut reliquas civitates, loca, fines, & territoria, atque patrimonia, & ſaltora,

in

VARIANTES LECTIONES

a etiam *Lamb.* *b* Ancona & Humana *Gentil.* *c* Bononiam cum finibus ſuis *Lamb. Gent.* *d* erga Dō protectum *Tengn. interpoſuit* a *Gent.* *e* Iubeas *Lamb.* *f* Spoletini *Lamb.* tam ipſi Spolet. *Gent.* *g* deprecandum *Lamb.* depcandum *Gent.* *h* quemamm odum *Tengn. poſuit* quemadmodum *Gent.* *i* Eccleſiæ reipublicæ *Lamb. Gent.* *k* Iubeas *Lambec.* *l* Iubeas *id.*

NOTÆ

* Bononiam ** pactis, B pattibus.

Urbem; menſe igitur Decembri profectus erat eam verſus anno 754. eodemque menſe inſequentis anni obiit ſupremum diem In vita etiam Stephani ap. Anaſtaſium, quæ mirum in modum concinit cum hac epiſtola, coævus enim Auctor ſcripſiſſe eam dicitur; continuo poſt narrationem traditæ a Fulrado poſſeſſionis civitatum is proſequitur (*ſect.* 254.) *Dum ergo hæc urgerentur, ipſe infelix Aiſtulphus quodam loco in venationem pergens, Divino ictu percuſſus defunctus eſt. Tunc Deſiderius quidam &c.* Equidem in horum opinionem ultro concederem, Stephanumque per illud *poſt annui ſpatii circulum* inſinuare cum iis dicerem, ſe minus exacte inire annuum ſpatium, at quæ principio epiſtolæ ajebat Pontifex, *elapſo anno, iſto in tempore ultra citraque circumdati*, tam luculenter definiunt ætatem epiſtolæ, ac proinde Aiſtulphi caſum, ut chartæ veteres, & chronologi, quorum ope ætas diſtertur, auctoritati epiſtolæ ſint poſthabendi. V. infra *not.* 2. *epiſt.* 12.

7 In catalogo Chronici Farfenſis invenitur Dux Albuinus, qui præcedit Giſulphum; atque hujus quidem ætas præfigitur an. 760. illius autem nullum uſquam indicium, præterquam hic.

in integro ſuæ Eccleſiæ[a] reddere debeat, & tale fundamentum, & optimum finem[b] in cauſa ejus imponere jubeas[c], ut auxiliante Domino ipſa ſancta Dei Eccleſia ſecura maneat, uſque in finem ſæculi, ut plenaria juſtitia a juſto judice, Domino Deo noſtro, & memoriale nomen tibi in ſæcula maneat, vel etiam cunctæ Chriſto[d] protectæ genti veſtræ Francorum[8].

Inſpiratus autem a Deo nimis feſtinanter cauſam ſanctæ Eccleſiæ perficies; quia ſunt aliæ Canonicæ cauſæ, quas perficere debeamus, pertinentes ad magnam Regni tui laudem, & magnam animæ tuæ, vel cunctæ gentis Francorum, immenſam mercedem; & hoc obnixe poſtulamus præcelſam bonitatem tuam, ut inſpiratus a Deo, & ejus principe Apoſtolorum beato Petro, ita diſponere jubeas[e] de parte Græcorum, ut fides ſancta Catholica, & Apoſtolica per te integra, & inconcuſſa permaneat in æternum, & ſancta Dei Eccleſia[f], ſicut ab aliis, & ab eorum peſtifera malitia liberetur, & ſecura reddatur[9], atque omnia proprietatis ſuæ percipiat[10]; unde pro animæ veſtræ ſalute[g], indeſeſſa luminariorum concinnatio Dei Eccleſiis permaneat, & eſuries pauperum egenorum vel peregrinorum nihilominus* reſecetur[h], & ad veram ſaturitatem perveniant[i].

Qua-

VARIANTES LECTIONES

a ſanctæ Eccleſiæ *Lamb.* ſcæ Eccleſcæſiæ *Gent.* *b* obtimam finem *Gentil.* *c* lubeas *Lamb.* *d* a Chriſto *id.* *e* lubeas *id.* *f* ſcā Dī Eccleſiæ, *jta deleto æ poſitum eſt* a *Gentilot.* *g* Salve *ſed recenti atramento interpoſitum eſt* t & correctum ſalute *Gent.* indeſeſſe *ſed correctum eſt* indeſeſſa. *h* reſeccetur *Lamb.* *i* perveniat *id.*

NOTÆ

* f. relevetur.

8 *Non patitur aviditas quemquam eſſe gratum: nunquam enim improbæ ſpei quod datur, ſatis eſt.* Ita Seneca (*de benef. l. 2. c. 27.*) Deſiderius Pontificis, & Fulradi opera in ſolio conſtitutus, omnium, quæ cum ſacramento pollicitus erat, oblitus Aemiliæ quidem ſeu Exarchatus civitates & loca, præter Bononiam & Adriam reſtituit S. Sedi, quod nuper libri Pontific. auctoritate dixi; ſed Pentapolis ne glebam quidem voluit reddere. Id Stephanus experientia edoctus præſagiens Pippini auctoritatem implorat, ſed nequicquam.

9 Qui Romanos Pontifices horum temporum ſpectaſſe ſolum temporalia dictitant, minus attente legunt has epiſtolas. Neceſſitate ſiquidem urgente, horum quoque ſatagunt, ut populis tranquillitatem pariant: at præcipua illorum cura eſt Catholicæ fidei univerſa in Eccleſia ſervandæ.

10 Patrimonia SS. Apoſtolor. Petri, & Pauli, Eccleſiis *ab antiquo aſſignata, & penſa in publicum ærarium conferri* juſſerat Iſauricus, ut tradit Theophanes (*Chronogr. p. 275.*) Ex iis aureorum 35. millia quotannis percipiebantur a S. Sede: & quum difficilis cœpiſſet illorum exactio eſſe in Oriente, in Calabritanum & Siculum converſa ſunt ab Auguſtis: cujuſmodi erant ſub Iſaurico, qui S. Sedi eadem abſtulit. Huc reſpexiſſe Stephanum nullus dubito. Quumque id faciat in literis, queis Pippino gratias agit de duabus provinciis Ditioni S. Sedis adjectis, conjicio, quicquid utilitatis ex Ducatu Romano, Exarchatu, & Pentapoli perciperetur, non Romano Pontifici, ſed reipublicæ Romanorum ceſſiſſe. Etenim in Duces, Comites, aliaque officia, optimates militum, ipſoſque milites quæſtus omnis erogandus erat pro recta adminiſtratione rerum. Quamobrem luminaria Eccleſiarum, egeni, ac peregrini, quos ærarium Pontificium fovebat, patrimoniorum S. Sedis indigebant, quæ propterea tum Stephano, tum ſucceſſoribus æque ac civitates cordi fuiſſe non eſt mirum.

Digitized by Google

Qualiter autem cum Silentiario locuti fueritis, vel quomodo eum tua bonitas abſolverit, una cum exemplari [a] litterarum, quas ei dederitis [11], nos certiores reddite, ut ſciamus qualiter in communi concordia agamus, ſicut inter nos, & Folradum, Deo amabilem, conſtitit. Ipſe vero dilectus filius noſter Folradus in omnibus cauſis, juxta tuam præceptionem, peregit, & maximas gratias illi egimus pro ſuo certamine, qui videlicet ad vos revertens, omnia qualiter acta ſunt, bonitati veſtræ intimabit; præſentes vero fideliſſimos noſtros, id eſt, Georgium Reverentiſſimum [b] ac Sanctiſſimum fratrem, & coepiſcopum noſtrum, atque Joannem Regionarium, noſtrumque Sacellarium, petimus, ut hilariori ſuſcipiens vultu, in omnibus acceptare jubeas [c], & quicquid noſtra vice bonitati tuæ locuti fuerint, eis in omnibus credere digneris, atque cum effectu cauſæ, & lætabundis nuntiis [d] ad nos remeandos abſolvere jubeas [e]. Nam & hoc obſecramus bonitatem tuam, ut nimis celeriter ad nos * conjungendum abſolvere præcipias Reverendiſſimum fratrem, & coepiſcopum noſtrum Wicharium [12].

Omnipotens autem Deus in cunctis actibus tuis, Excellentiſſime Victor Rex, ſuæ dextræ extenſione te protegat, tibique, & præſentis vitæ proſpera, & poſt multorum annorum curricula, gaudia æterna concedat, faciatque cum tua dulciſſima conjuge, Excellentiſſima Regina, ſpiritali noſtra Commatre, & veſtris meiſque dulciſſimis Filiis maximo gaudio jocundari, & Regni veſtri gubernacula a Deo vobis conceſſa perfrui, & qui in præſenti vita regni poteſtatem tenetis, & jam [f] futuro in ſæculo cum Chriſto in æternum regnetis, promerentes illam dominicam promiſſionem audire: *Venite benedicti patris mei*; (*Matth.* 25.) pro

VARIANTES LECTIONES

a exemplare *Gent.* *b* Reverendiſſimum *Lamb.* *c* Iubeas *id.* *d* nunciis *id.* nuſbiis *ſed correctum eſt* nuntiis *Gent.* *e* Iubeas *Lamb.* *f* etiam *id.*

NOTÆ

* B. & C. commigrandum.

11 Duo Imperiales Miſſi, quorum nomina Georgius Protoſecreta, & Johannes Silentiarius, ad Pippinum tempore alterius Italici belli euntes, cum exercitu eum profectum eſſe comperiunt. Ille Maſſilia, quo uterque pervenerat, Ticinum advolans, & nequicquam molitus Regem avertere ab Exarchatus conceſſione Apoſtolorum Principi, re infecta diſceſſit. (*Anaſt. ſect.* 251.) Alter Pippini reditum expectaſſe videtur in Francia: namque collocutum cum Rege, literaſque ab eodem ad Copronymum accepiſſe hinc certo ſcimus. At colloquii & literarum ſententia ipſi Pontifici occulta.

12 Mendum in ms. legi enim debet *wilharium* qui erat Epiſcopus Nomentanus, ut ajebam ad Ep. 7. al. 1x. *not.* 5.

pro eo quod certamen bonum certati eſtis, curſum conſummaſtis, fidem ſervaſtis. Sumite poſitas vobis coronas, & accipite regnum vobis ab origine mumdi præparatum. Nam & ex hoc præcelſæ, & a Deo cuſtoditæ Excellentiæ veſtræ innoteſcimus, quia petiit nobis Optatus [a] religioſus Abbas veſtri Monaſterii [b] ſancti Benedicti pro monachis ſuis, qui cum tuo germano [13] profecti ſunt, ut eos abſolvere jubeas, ſed qualiter tua fuerit voluntas, ita de eis exponere jubeas. Incolumem excellentiam tuam gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a petiit a nobis Optatus relig. Abbas Monaſt. s. Bened. *Lamb.* *b* Abba veneni Monaſt. *Gent.*

NOTÆ

13 Carolomannus Pippini frater, ante illius exaltationem, anno videlicet 747. induerat Monachum (Ann. Fuld. Anaſt. Oſtien. *lib.1.cap.* 8.) per manus Zachariæ Pontif. quumque aliquandiu Monaſter. Soractenſe incoluiſſet, ad Caſſinenſe jam inſtauratum a Petronace ſe contulerat. Sub Optato Abbate, qui an. 751. Petronacei ſucceſſit, legationis princeps cum aliis Monachis ad Regem fratrem eſt profectus, Aiſtulpho ſic volente. Id evenit anno 753. exeunte (poſtquam Stephanus Ticino in Franciam diſceſſit menſe Novembri, ac ſeq. anni initio eo pervenit) Fratrem ab expeditione Italica revocaturus. Re nequicquam tentata, Pontificis Regiſque conſilio in S. Dionyſii Monaſterio cum ſociis ſubſtitit, ubi eodem anno moritur. (Baron. 754. *n.* 7. *ſeqq. Pag. ibid. n.* 5. & 755. *n.* 7. *ſeqq.*) Eos ſocios nunc repetit Optatus. Notandum obiter illud *veſtri Monaſterii S. Benedicti* apud Gretſerum, nam Lambecius non legit *veſtri*, & Gentilotus *veneni* forſan *vener.* Qui enim Caſſinenſe Monaſterium dici poterat ad Pippinum Regem ullatenus pertinere; ſi hiſce ex iiſdem literis conſtat, tum Beneventanos, tum Spoletanos primum quæſiiſſe amicitiam Regis, ne ſcilicet illius potentiæ, ut Aiſtulphus, obnoxii aliquando eſſent?

Digitized by Google

DE S. PAULI EPISTOLIS UNA ET TRIGINTA

DISCURSUS PRÆVIUS.

Paulus ſuccedens fratri ante conſecrationem nunciat Pippino Stephani fr. mortem.

POSTQUAM *Stephanus II. obiit ſupremum diem VII. calendas Majas anno* 757. Paulus Diaconus & in Dei nomine electus S. Sedis Apoſtolicæ, *ut eſt in titulo primæ epiſtolæ hujus Pontificis ad Pippinum* (Cod. Car. 12. al. XIII.) *Petri Cathedram tenuit* (*nullo antea exemplo ſuccedens fratri ſuo*) *per annos decem, & menſem, a die videlicet conſecrationis* 29. *Majii, ad* 28. *Junii anni* 767. *Cauſa dilatæ Ordinationis fuit breviſſimum ſchiſma, quod Cleri pars melior compreſſit. Aequum ſane erat, ut ei frater ſuccederet, per quem S. Sedis Ditio tantum habuit incrementum. Verum ut dignitate, ita & laboribus fratrem imitaretur oportuit. Non enim Deſiderius Rex Langobardorum diu amicitiam Romanorum coluit. Præterea ingens ex Græcia metus quieſcere Eccleſiam non permiſit. Copronymus quippe expergefactus, ubi Exarchatum & Pentapolim, provincias e manibus Langobardorum ereptas, in Romanæ Eccleſiæ poteſtatem veniſſe audiit, armis, atque inſidiis non modo eas provincias, ſed etiam Romanam, Urbemque ipſam vexare non deſtitit. Quamobrem inteſtinis fere incommodis, exteriſque aſſidue laborans, vitam ante deſeruit, quam ſibi, ſubditiſque populis tranquillitatem afferret. Omnia hæc patent ex literis, quæ mox ſequentur. Antea tamen nonnihil dicam neceſſe eſt de iiſdem in genere: ut ubi ſingulas recenſuero, nec legenti, nec mihi earum ſententia varia, & multiplex moleſtiam ingerat.*

Pauli literæ Centuriatoribus notæ, Baronio ignotæ.

II. *Quas hucuſque epiſtolas vidimus, majori ex parte ediderant in lucem Flaccius, ac ſocii Centuriatores anno* 1564. *atque eorum maximus adverſarius Card. Baronius in Annalibus Eccleſiaſticis: utramque videlicet Gregorii III. Zachariæ unicam, & quatuor Stephani II.* (7. 8. 10. 11.) al. IX. IV. III. VIII. Cod. Car.) 9. al. VI. *utpote præcedenti perquam ſimilem omittentes,* 4. 5. 6. al. X. XI. *&* VII. *nequaquam cognitis. Secus eſt de Pauli Epiſtolis* XXXI. *Nam Centuriatores* (Cent. VIII. cap. 10.) *totidem ſe accepiſſe gloriantur, unde autem, ſilent. Et quamquam ſola earumdem argumenta proferant, audaciſſimis in ſuis Commentariis patefaciunt, ſe illas integras inſpexiſſe. Namque ajunt exempli gr. quod Paulus* Petrum ſubſtituit interpellatorem pro victoria adverſus hoſtes, in epiſtola

Digitized by Google

ſtola ad Pippinum tertia, & nona. (Cod. Car. 35. 33. al. XLIII. XXX.) *quæ minime eruuntur ex argumentis. Præterea ex epiſtola* 12. *quæ falſo tribuitur Paulo, quum ſpectet ad Hadrianum* (Cod. Car. 60. al. LXXIII.) *ut oſtendam ſuo loco, Eruditorum omnium recentiorum incuriam patefaciens, hæc proferunt*: Pro Regno amplificando in epiſtola XII. ad Pippinum: Ut ipſe Princeps Apoſtolorum pro vobis intercedat ante Domini Dei noſtri majeſtatem, ut amplius veſtrum dilatet regnum, & victorias tribuat. *Mitto reliqua eorum putida commenta; hæc enim ſatis ſuperque probant, eos præ manibus habuiſſe integras Pauli literas. Non ita contigit Baronio, qui ingenue rem fatetur* (an. 767. n. 1.) *de* XXXI. *Pauli epiſtolis*: Quarum, *ajens*, dumtaxat argumenta ſummatim præſtricta, & recenſita vidimus a Panvino in vitis Romanorum Pontificum, eaſque integras haberi in Vaticana Bibliotheca teſtatur: verum eaſdem diu quæſitas min ime invenire valuimus, ut eas vel furto, vel alio aliquo modo inde ſub latas exiſtimemus. Cæterum nihil eſt, quod ejus fides poſſit in ſuſpicionem adduci, quum & earumdem totidem numero argumenta pariter recitent Novatores (*Cent.* VIII. *p.* 725.) qui pertæſi prolixitatem, atque multiplicitatem pariter, ſed magis veritatem, non ipſas integras, ſed ipſarum argumenta tantummodo edidere.

Panvinius ſuo tempore eſſe in Bibl. Vat. teſtatur, quum Hiſtoria Eccl. ſcribendæ dabat operam.

III. *Hunc Baronii locum Gretſerus tranſtulit in ſuam Præfationem ad Cod. Carol. at quia Baronii diligentiam fugit ejuſmodi argumentorum vera indoles, & Gretſeri de iiſdem ſententia lucis indiget; operæ pretium me facturum puto, ſi hanc hiſtoriæ partem explanavero. Onuphrius Panvinius de Romana hiſtoria, profanaque omni eruditione optime meritus uſque ad annum* 1553. *ad Eccleſiaſticas res animum non converterat. Tum vero Marcelli Cervini Cardinalis ſuaſu hujuſmodi ſtudiis totum ſe dedit, brevique octo annorum ſpatio nonnulla in lucem edidit de Pontificibus, & Cardinalibus: præcipue vero conſcribendis effuſe vitis eorumdem, quas a Baronio laudari vidimus, operam navavit. Suimet teſtis ipſe eſt in editione hiſtoriæ Pontificum Platinæ Venetiis apud Michaelem Tramezinum anno* 1562. *Etenim in nuncupatoria ad Pium* IV. *epiſtola, quam dederat præcedenti anno, quum prælo commiſit ejuſdem Platinæ hiſtoriam cum ſuis notis, & additionibus*: Donec ederem, *inquit*, ea quæ ego maxima jam ex parte eodem argumento conſcripſi. *Et initio ſuæ additionis ad lectorem*: Librum ipſum longe locupletiſſimum accurratiſſima diligentia jam magna ex parte concinnavi, quo Romanorum Pontificum, & Cardinalium, quo-

rum memoria extat, vitas effuſe ſcripſi: atqui quum res magni & difficilis negotii ſit, non ita facile, quamquam jamdiu multumque in eo elaboraverim, confici potuit. *Quam recte arduum negocium exaggeret, inde diſcimus, quod morte admodum immatura præventus anno 1568. tantum opus non confecerat. Extat illud hodie pluribus voluminibus comprehenſum in Biblioth. Vat.* (Cod. n. 6104.) *quo eſt conlatum ex dono P. Ciaconii die 25. Septembris an. 1592., ut præfixa operi memoria docet, & a S. Gregorio M. exordium ducit.*

Attamen argumenta tantum inſerit, quæ Baronius vidit.

IV. *In tertio ejus volumine* (fol. 1125.) *ubi agitur de Pauli geſtis, pauca hac viſuntur*: Scripſit Paulus epiſtolas plures ad Pippinum, & Carolomannum Reges, ad exercitum Francorum, & ad alios quoſdam, ex quibus una & triginta in Bibliotheca Vaticana extant, quarum breviſſima argumenta adjiciam. *Mox ſequuntur ſingularum argumenta* ſummatim præſtricta, & recenſita, *quæ vidit Baronius S. R. E. tum Bibliothecarius a Clemente VIII. deſignatus: quare quum octavum Annalium volumen anno 1599. evulgavit, in quo agit de Pauli rebus geſtis, Panvinii etiam mſs. Codices acceſſerant ad eam* magnam rerum copiam, *quam ſe congeſſiſſe ajebat in nuncupatoria To. 1. ad Sixtum V. an.* 1588. tanquam in aliquam cellam penariam, præſertim contra Novatores noſtri temporis pro ſacrarum traditionum antiquitate, ac S. Romanæ Catholicæ Eccleſiæ poteſtate. *Duo autem doctiſſimi Scriptoris diligentiam fugiſſe videntur. Bibliotheca Vaticana veteris conditio; & Panviniana illorum argumentorum recenſionis cauſa.*

Ex Bibl. Vat. a Nicol. V. cœpta & a Sixto IV. perfecta extrahi tum libri poterant: unde plures amiſſi.

V. *Ad Bibliothecam quod attinet, hanc inſtrui cæptam a Nicolao V. Sixtus IV. perfecit, Panvinio eodem teſte in hujus vita, quæ prima eſt ex adjunctis ad Platinam*: Bibliothecam Palatinam, *ait*, in Vaticanam toto terrarum orbe celebrem, Platina præfecto, advectiſque ex omni Europa libris, conſtruxit, certoſque proventus, unde cuſtodes, & librarii græci, latini, & hebraici menſtrua ſalaria, quibus ali poſſent, haberent, librique emerentur, aſſignavit, opus omnium præclariſſimum, & Pontifice maximo dignum. *At perpetuæ librorum in Bibliotheca permanentiæ eum proſpexiſſe non conſtat, quemadmodum poſt annos pluſquam centum Sixtus V. Bibliotheca nova, & loco, & librorum congerie longe præſtantiori, atque antiqua illa celebriori conſuluit. Ea propter Panvinius idem alibi* (Cod. Vat. n. 3924.) *catalogos librorum deſcripſit, qui ab Innocentii VIII. temporibus in Bibliotheca erant, at ſuo ævo nequaquam reperiebantur. Inter hujuſmodi libros, codiceſve a Bibliotheca Palatina ereptos Pauli literas haud numerari*

rari video. *Quin etiam Panvinio ex eodem diſco, in Bibliotheca Vaticana eſſe, & quum Pauli vitam ſcriptis mandabat, & quum Hadriani res geſtas enarrabat, ante annum videlicet* 1561. *Eo ſiquidem anno, ut ſupra vidimus, fatebatur Pio IV. & lectores admonebat, ſe* maxima ex parte *Pontificiam hiſtoriam confeciſſe*. *Quumque hæc per decem fere ſæcula excurrere deberet a ſexti nonageſimo, Gregorii M. primo ad ſextum decimum jam provectum, quo is florebat; ne duo quidem ſæcula maximam operis partem ab eo vocari nec dici, nec cogitari poteſt; neque enim fas eſt mendacii tantum virum arguere, aut hebes adeo ingenium illi tribuere, ut lente admodum graderetur longo ſuſcepto itinere*. *Itaque pro certo haberi debet, Pontificias eas literas in Bibliotheca Vaticana, ſeu Palatina extitiſſe ante annum* 1561. *Inde autem quid de iis evenerit triginta illis annis, qui* 1592. *præceſſerunt, quum Vaticana Bibliotheca nova opus illud Panvinii adepta eſt, ac quomodo perierint, divinandum aliis relinquo*.

VI. *Equidem Panviniana recenſionis cauſas aperiam, quas præteriiſſe ajebam Annalium Eccleſiæ principem*. *Anno* 1564. *in lucem prodiit Centuria illa* VIII. *cujus capite* X. *& Pauli Epiſtolarum* XXXI *& Hadriani* XLIV. *argumenta eadem perleguntur, quæ habet hiſtoria Panviniana*. *Ne verbum quidem mutatum videre eſt, præterquam in earumdem indicatione, quam rem data opera eſſe factam nemo non dixerit*, *Et ſane*: Scripſit, *inquiunt*, *Paulus* epiſtolas plures ad Pippinum, ad Carolomannum, & ad exercitum Francorum, & ad alios quoſdam: unam & triginta mſs. accepimus. *Iſta ſi conferas cum iis, quæ ſupra afferebam ex Panvinio, detractum videbis* Reges, [*ignota nobis ex cauſa*; *& pro*, in Biblioth. Vat. extant, *dictum* accepimus. *Perinde eſt de Hadriani epiſtolis*: *Ubi enim Panvinius* (fol. 1156.) *ſcripſit*: Extant in Biblioth. Vat. XLIIII. ejus epiſtolæ ad Carolum Regem ſcriptæ, quarum argumenta indicare operæ pretium erit. *Magdeburgenſes ajunt*: Accepimus ejus XLIV. epiſtolas mſs. ad Carolum, quarum argumenta indicare operæ pretium duximus. *Quis vero hinc non videt, male feriatum aliquem fortaſſe amanuenſem, certe falſum fratrem, Panvinii laborum exemplum clam miſiſſe ad Centuriarum Scriptores, uterentur, abuterenturve; modo auri ſacra fames expleretur? Ex magna utrinque ſimilitudine & convenientia Gretſerus olfecit, Magdeburgenſes Onuphrianum Codicem vidiſſe*. Quæ enim, *ait*, his lavernionibus, eorumque ſubadjuvis, & adminiſtris Bibliotheca non patuit? *Fallitur vero*, *dum putat*, *Magdeburgenſes*, pro more

Ead. argum. epiſtolar. extant ap. Panvinium, quæ ap. Centuriatores.

re ſuo calumnias nonnullas interſperſiſſe. *Nam Panvinius ſynopſes illas exſcripſit ex Cod. Vat. quales apud Centuriatores leguntur: & quæ Gretſero videntur calumniæ, nullum alium norunt Auctorem præter Panvinium, qui ex illo codice ipſiſſimas eas excepit, non animadvertens, quandoque vocem aliquam, in pravum ſenſum retortu facilem, iis ineſſe. Ubi autem Lipſiæ prælis commiſſa vidit quæ, aut nimis libere, aut minus accurate ſcripta fuerant, ea ſecundis curis emendavit.*

Emendata poſtea mutando, addendo, ac delendo quæ obſcura, aut nimis libera videbantur.

VII. *Hæc profecto eſt recenſio, cujus miminit Baronius. Et eſt quod mirer, tantum virum haud vidiſſe, argumenta illa quemadmodum ſcripta primum fuerant a Panvinio, prorſus reperiri apud Magdeburgenſes. Voces ſiquidem deletæ, aut in fine additæ, ut nihil dicam de ſuperpoſitis, ſeu interjectis; literæ item aliquot, vel adjectæ, vel detractæ in Codice Panviniano evidentes adeo ſunt, ut in legentis oculos per ſe ipſæ incurrant. Quamobrem editionem Magdeburgenſium conferenti cum ms. codice Panviniano, tanta utrimque ſimilitudo & convenientia erit evidens, ut miraturus mecum ſit, Baronii diligentiam hac in re minus accuratam. De Gretſeri hallucinatione nil aliud dico, quam veniam adhibendam eſſe viro doctiſſimo, qui Panvinianum Codicem non habuit ob oculos, ſed Baronii ſententiam amplexus, id tantummodo adjecit, quod acies ingenii, rerumque Eccleſiaſticarum diuturna tractatio proferendum ſuaſerunt. Quamobrem calumniarum genus, quod Novatoribus bona fide impactum in Panvinium recideret, ita interpretari oportet, ut verba, & dicta, queis Gretſerus inſiſtit, illorum ore prolata, quorum prava intentio eſt in omnibus, quæ Sedem Apoſtolicam, in multis, quæ catholicam religionem ſpectant, calunniæ videantur, & ſint; at catholico Scriptori ſumma primum cum fide exceptis ex codice, deinde diligenter emendatis, ne forſan ita prælo committerentur, imprudentiæ magis, quam calumniarum notam inurendam putemus.*

Comparatio Panvinii, cũ Baronio: hic potior illo Eccleſ. rebus tractandis.

VIII. *Huc accedit, quod vir ille doctiſſimus, ferveſcente adhuc ætate, necdum conſcribendis Eccleſiæ rebus aſſuefactus, non eas tantum ſynopſes, ſeu argumenta literarum alicubi inconſiderate ſcripta excepit, ſed ipſemet totam Pontificiam hiſtoriam hac illac parum caute dictis reſperſerat. Quare illam caſtigatiorem ubique redditam ſecundis curis videre eſt in mſs. Vaticanis Codicibus. Neque id mirum: nam Baronius quum ad ſcribendos Annales adjecit animum, per annos triginta Eccleſiæ rebus navarat operam, quod proprio ore fatetur in To. 1. epiſtola dedicatoria ad Sixtum V.* Quum jam ſex luſtris ipſa Eccleſiaſtica hiſtoria

ſtoria fuerit a me ſepties ordine temporum repetita. *E contrario Panvinius ipſo in Eccleſiaſticarum rerum tyrocinio Pontificiam illam hiſtoriam compoſuit: quod ipſemet ante ſuam additionem ad Platinam teſtatur, lectorem ita monens:* Ante annos circiter octo, hortatu Marcelli Card. S. Crucis, quem poſtea Summum Pontificem vidimus, cui ego me tunc temporis in clientelam totum dederam, beati & Sanctiſs. illius viri virtutes admiratus, ab hiſtoriis profanis conſcribendis, ad Eccleſiaſticas res uſque ad ea tempora a paucis aut leviter tentatas, aut omnino neglectas, tractandas, & explicandas animum converti.

IX. *Synopſes illas diligenter excepi omnium oculis ſubjecturus: at quia maxima occurrit diſcrepantia inter illas, & Codicis Carolini epiſtolas, aliæ ſiquidem alio ordine digeſtæ ſunt, atque utrobique chronologia minus recta eſt, ſubjicere ſingulas epiſtolis ſuis deliberavi, quas ad annos fere certos diducere conatus ſum, nimium libere vagantes apud eruditos aliquot recentiores, qui temporis incerti occaſionem nacti, ad ſuas opiniones aſſerendas, loco eas movere impune poſſe rati ſunt. Neque id putet aliquis per me fieri, ut meo, ac lectoris otio abutar. Breviori quidem via incedi poſſet monendo, quod ſynopſes, ſeu argumenta literarum, quæ primo ſcripſit Panvinius, ipſiſſima illa ſunt, quæ apud Centuriatores ſumma cum fide referuntur; quæ autem Panvinius idem recenſuit, Baronius primum in ſuis Annalibus evulgavit, indeque in collectionem Conciliorum tranſlata ſunt. At Cardinalis doctiſſimus religioni non habuit, aut verbum, aut ſententiam quandoque aliquatenus immutare, aut emendationes non omnino ſequi. Exemplo ſint quæ impræſens excerpo ex Pauli epiſtolis juxta recenſionem: Legitur in prima* (Cod. Car. 12. al. XIII,) Amicitia ab eodem Stephano cum Francis contracta. *Baronius mutavit* inita cum Francis. *In octava* (Cod. Car. 25. al. XXXIV.) *ait Panvinius*: Imperatorem Graecum in armis, ut Ravennatem Exarchatum & Romam recuperaret, eſſe narrat. *Baronius partim primæ lectioni, partim correctioni adhærens*, in armis eſſe, *ait*, & Ravennatem Exarchatum & Romam recuperare velle narrat. *In undecima* (Cod. Car. 24. al. XXXI.) *Panvinius rumorem ſpargi dixit* ab inimicis: *Baronius* ab amicis. *Denique in decimaquinta* (Cod. Car. 13. al. 27.) *Panvinius* Quintadecima per Wlfardum Coepiſcopum (quem Pippino) exemplo fratris Stephani commendat) ſcripta, laudes.... continentur. *Baronius*: ſcribens, iis literis laudes.... continentur.

In epiſtolar. argum. quæ Panvinio refert accepta, nonnihil quandoq. mutat.

X. *Ar-*

Ex Bar. Labbeus deſumſit, & ſpectata edit. Carol. Cod. aliquatenus emendavit.

X. *Argumenta eadem, ut ajebam, ex Baronii Annalibus in collectionem Labbeanam ſunt tranſlata. Sed quam diverſa eorum pleraque a Panvinianis ibi leguntur! Labbeus ſiquidem, quod Baronio haudquaquam evenit, Carolini Codicis editionem, quæ ſexto poſt hujus mortem anno in lucem prodiit Ingolſtadii, verſare potuit, & ſiqua minus clara, minuſque exacta reperit argumenta, pleniora ac lucidiora emittere, quod ſane ab eo factum videre eſt* (Conc. to.VI.p.1672. 1756. ſeqq.) *Et vero dum iiſdem & ipſe epiſtolis ſerio perlegendis inſiſterem, ut ſynopſes ampliores atque explicatiores conficerem, ad Codicis Carolini ſextam & quinquageſimam, Hadriani viceſimam quintam, perveni, quæ mihi eſt* 71. *& agit de Sabinenſi Patrimonio integre reſtituendo. Id autem patrimonium in editione Gretſeriana dicitur* Ravennenſe, *& in Lambeciana* Ravennenſe. *Quumque ex noviſſima recenſione Gentiloti eſſem admonitus, nullam adhiberi majuſculam in contextu illius Codicis, facili negotio aſſequutus ſum cauſam corruptæ lectionis. Nam Mabillonius* (Supplem. ad Dipl. pag. 70.) *exhibet ſpecimen ſcripturæ Romanæ Langobardicæ, quæ Hadriani ævo erat uſui, ex authenticis literis ejuſdem Pontificis in phylira, quæ ſervantur in Archivo Corbejenſi. In earumdem ſcriptura tantam vidi ſimilitudinem inter* s *&* r, *ut facile unum pro altero ſumi poſſit. Præterea vidi* u *pro* b *frequenter adhibitum, ac demum* i *perpetuo abſque puncto. Ea propter venia mihi videbatur adhibenda excipienti Hadriani literas ex Autographis, quum Carolus in Codicem referri eas voluit. Panvinius ipſe, quod majus eſt, eamdem rem peccavit: nam legens in ſynopſi:* Patrimonium S. Petri apud Ravennatenſes, *ipſemet ſecundis curis poſuit:* Ravennates. *Quod quanto ſit proximum intervallo ſententiæ literarum, ſimplex earum lectio planum facit. Nam, præterquam quod Ravennæ Patrimonium Gregorii M. tempore celeberrimum, cuncto Exarchatu nunc addito Pontificiæ ditioni, non erat, cur repeteretur; Hadrianus alibi* (ep. 59. al. XLIX.) *perſpicue agit de* Savinenſi patrimonio *inter alia, quæ reſtituenda erant, Ravennatenſi nullatenus memorato.*

Panviniana primis & ſecundis curis a nobis præferuntur cæteris.

XI. *Quid autem plura? Labbeus, inſpectis epiſtolis, quæſtioni finem attulit, ſynopſim hanc exhibens:* Quod integrum S. Petri Patrimonium Sabinenſe contraditum non ſit: idque teſtificaturos Regi ipſius Miſſos Itherium & Maginarium, ſi apprehenſa ejus dextera jurare jubeantur. *Quam rem ſiluiſſe Pagium, cenſoremque ejus nuperum P. Manſium eſt quod mirer: quum præcipue videam, Muratorium, qui nullam præterit occaſionem labefactandi Pontificum dominationem in* Exar-

Exarchatu, *monuiſſe* (Annal. 778.) *pro Ravennenſe legendum* Sabinenſe. *Quod quidem haud feciſſet*, *niſi ſententia literarum coactus*; *nam*, *Pippini Donatione Exarchatus & Pentapolis ob eamdem cauſam admiſſa, dominium S.Sedis in dubium revocat, ac pene convellit*. *Videſis animi gratia Annales Italicos* (an. 1017. 1026. 1034. 1198. 1239. 1240. 1249.) *Quæ autem melior occaſio illi potuit offerri*, *quam patrimonii Ravennatis repetitio per Hadrianum facta? Cæterum Labbeanas ego Synopſes Panvinianis poſthabendas cenſui duplici ex cauſa*. *Primum quia illæ*, *utquumque veriores*, *literarum tamen ſententiam non plene continent*. *Deinde quia Panvinianæ*, *utquumque apud Magdeburgenſes inveniantur quales ſcriptæ primum fuerunt*, *& apud Baronium juxta recenſionem ab Auctore factam*; *nullibi tamen ſinceræ tam primis*, *quam ſecundis curis habentur*, *præterquam in Codice Vaticano*; *unde primum per me prodire in lucem dici poſſunt*. *Hactenus de literarum argumentis*: *nunc de ipſis literis*.

XII. *Numero eæ quidem fraternas ſuperant*; *varietate etiam rerum*, *quas continent*, *uberiores iis ſunt*. *Ad Apoſtolicæ autem Sedis ditionem quod attinet*, *nil novi afferunt*: *tametſi locorum*, *ac rerum reſtitutiones aliquot memorentur admodum incertæ*, *atque obſcuritatis plenæ*. *Exempli gratia*: *teſtatur Paulus* (ep. 18. al. XV.) *Deſiderium reddere promiſiſſe civitates* Imolam, Bononiam, Auximum, *&* Anconam, *ſed fidem poſtea fefelliſſe*. *Alibi* (ep. 20. al. XXI.) *loquens de patrimoniis*, *juribus*, *locis*, *finibus*, *ac territoriis*: Ex parte quidem, *inquit*, eaſdem juſtitias nobis iſdem Langobardorum Rex feciſſe dinoſcitur, & reliquas omnes juſtitias ſe profitetur, atque omnino ſpondet nobis eſſe facturus. *Quumque* (ep. 21. al. XXIII.) *per Georgium Epiſcopum de tot beneficiis gratias agat Pippino*, *credibile eſt*, *Deſiderium ſtetiſſe promiſſis*: *pro certo autem affirmari non poteſt*. *Quorum ſimilia alia occurrunt*. *Quamobrem Paulum fuiſſe feliciorem Stephano fratre ſuo*, *quamquam duplo longiorem Pontificatum geſſerit*, *nec dici*, *nec cogitari debet*. *Quamdiu enim vixit*, *pro vindicanda S. Petri ditione adverſus ejuſdem Langobardorum Regis inconſtantiam laboravit*. *Quin etiam a Græcis quandoque timuit pro ipſa Urbe Roma* (ep. 25. al. XXXIV.); *ſæpe pro Exarchatu & Pentapoli* (ep. 26. al. XXVIII. 33. al. XXX. 36. al. XXXII. 38. al. XXIV.); *Epiſtolas harum rerum teſtes* (*quum careant nota temporis*, *præter unam*, *aut alteram*) *Auctores proprio arbitratu pro aliis aliorum opinionibus diſponunt*. *Inde vero detrimenti nihil infertur ditioni Apoſtolicæ Sedis*:

In 31. epiſtolis Pauli nihil novi occurrit: jura tantum vetera & nova vindicantur.

nulla ſiquidem acceſſio, ut ajebam, Pauli tempore facta eidem eſt. Antiquæ autem ditionis, ſeu Romæ & ejus Ducatus, necnon ejuſdem per Pippinum Regem amplificata primum anno 754. *quum Pactum, ſeu Diploma Donationis editum confirmatumque eſt Cariſiaci; deinde* 755. *quum poſſeſſionis Civitatum Exarchatus, & Pentapolis a Fulrado initæ locuples teſtimonium fuerunt ſingularum obſides, & earum Claves; ejus inquam ditionis tot fere ſunt monumenta certa, quot epiſtolæ. Paulus ſiquidem æque ſuas appellat Civitates Romanæ provinciæ, atque Exarchatus, & Pentapolis; quemadmodum expreſſe factum de utraque ditione comperimus* (ep. 39. al. XIV.) *ubi de novis Langobardorum moleſtiis queritur*: In civitate noſtra, *inquit*, Synogallienſe pergentes, ferro & igne quæ extra eamdem civitatem conſiſtebant, devaſtaverunt ... Similiter & in partes Campaniæ, ideſt caſtro noſtro, quod vocatur Valentis, hoſtiliter irruentes &c.

Numerus earum convenit tam in Cod. Carol. quam Panviniano.

XIII. *Ad earumdem epiſtolarum auctoritatem quod ſpectat, nullum reor ex veteribus monumentis validiori niti fundamento, quam iſtas Pauli præſertim & Hadriani. Unam & triginta videmus in Codicem relatas eſſe; totidem in Magdeburgenſium manus ex codice Vaticano pervenerunt: nullumque has inter, atque illas diſcrimen reperitur, præter argumenta, ſeu Synopſes, quorum tamen nonnulla conveniunt inter ſe. Nam petita ex epiſtolæ cujuſque viſceribus, licet parum accurate, nonnullam quandoque ſimilitudinem nacta ſunt. Dixi, utrobique unam & triginta exiſtere, quæ res primo aſpectu falſa eſſe videtur: duæ enim & triginta numerantur in codice; una minus apud Magdeburgenſes, ſeu in Cod. Vat. Panvinii. Quam rem fortaſſe aliquis mirabitur. At animadvertere eum oportet, quod* XXX. *&* XXXIII. *Carolini codicis, quæ in Vaticano eſt* 9. *& nobis* 33. *ſunt una eademque epiſtola duplici exemplo conſcripta, quæ ſemel prolata a Panvinio & aliis, illarum numerum æquat, una & triginta utrobique remanentibus. Ex iis autem utrinque unam removere oportet, quæ ad Paulum Pontificem non refertur; nimirum* XXXVI. *Cod. Car. quam Senatus populuſque Romanus ad Pippinum dederunt; &* 12. *Cod. Panviniani, quæ, ut ajebam ſupra* (num. 2.) *irrepſit inter Paulinas, quum certe inter epiſtolas Hadriani debeat recenſeri, quod fit in Cod. Car.* (ep. 60. al. LXXIII.) *Ita admiratio omnis ceſſat, circa epiſtolarum numerum. Aliunde item admirationis aliquid ſuperveniens, nimirum ex argumento illo epiſtolæ non relatæ in codicem, quod extat inter epiſtolas* XXI. *&* XXII. *Codicis Carolini, prorſus evaneſcit: quippe exemplum eſt epiſtolæ* XV. (*nobis* 18.) *ut dicam in notis.*

XIV.

XIV. *Ea vero epiſtola* 18. *ſeu* XV. *non parvi momenti eſt: namque Paulus Ducum Spoletani, ac Beneventani conditionem, ante Deſiderii electionem enarrat:* ſe, *inquiens Pippino,* ſub veſtra a Deo ſervata poteſtate contulerunt: *deinde ſubdit utriuſque vices, & quomodo Liutprando Beneventano Duci ſuffectus erat Arichis* (11.) *ab eodem Deſiderio, anno videlicet* 758. *quo ſpectat ea epiſtola. Quare uterque dux, Paulo Pontifice, ſubjectus iterum fuit Langobardorum Regi, neque amplius ad Pippinum rediiſſe illos conſtat: immo ne in Caroli quidem poteſtatem venit Arichis, ut Erchempertus teſtatur, quum Reges Langobardorum ſunt exacti, Deſiderio nimirum captivo in Franciam ducto, & Adelgiſo illius filio Cpolim fuga elapſo anno* 774. *Tunc enim Principis titulo aſſumto, Regis inſtar Beneventanum Ducatum adminiſtravit, quoad Carolus expeditione in Beneventanos ſuſcepta an.* 787. *ſibi eum Ducatum ſubjecit, qua de re agam in literis Hadriani. Erchemperti verba de Principatu Arichis ſunt hujuſmodi,* n. 3. Hic Arichis primus Beneventi Principem ſe appellari juſſit, quum uſque ad iſtum, qui Benevento præfuerant, Duces appellarentur; nam & ab Epiſcopis ungi ſe fecit, & Coronam ſibi impoſuit, atque in ſuis chartis, ſcriptum in ſacratiſſimo noſtro palatio, in finem ſcribi præcepit. *Anonymus Salernitanus* (cap. 9.) *luculente hujuſmodi Principatus initia illigat cum excidio Regni Langobardici, ſive, ut melius dicam, cum Deſiderii dejectione:* Atque ipſe Carolus Rex, *inquiens,* firmatus eſt totius Italiæ. Solus Dux Arichis Beneventi remanſit, juſſa ejus contemnens, pro eo quod capiti ſuo precioſam deportaret coronam. *Atque Arichis ab an.* 758. *quum Dux fuit conſtitutus a Deſiderio, cujus etiam filiam uxorem duxit, uſque ad* 774. *quum ſocer eſt ejectus, omnem ſubjectionem profeſſus fuit Langobardorum Regi. Ac propterea Paulus ſibi metuens a Græcis, Pippinum orat,* (ep. 25. al. XXXIV.) *ut Deſiderium moneat periclitantis Eccleſiæ, quare tum ipſe opem ferat Romanis, tum præcipiat* Beneventanis, atque Spoletinis, ſeu Tuſcanis *Eccleſiaſticæ ditioni finitimis, ut idem faciant.*

Ex earum una patet conditio Ducum Spoleti, & Benev. ante Deſiderium.

XV. *Quæ quum ita ſint, aſſequi mente non poſſum, cur nec Panvinius, nec Gretſerus, nec Labbeus, nec Pagius,* (*Baronium excipio, qui literas non vidit*) *neque eruditi alii ſenſerint, ſynopſin illam, ſeu argumentum epiſtolæ duodecimæ inter Paulinas, ad ejus Pontificis ætatem referri non poſſe. Et vero argumentum illud ſic fluit:* Duodecima narrat de Beneventanorum injuria. Petit, ut Pippinus literis eos increpet, & ſi nolint parere, ut conſentiat in expeditionem

Duodecima Cod. Panvin. quæ excidiſſe creditur, eſt 60. al. LXXIII. epiſtolar. Hadriani.

contra eos inſtitutam. *At generalem iſtam incuriam omittamus: Eruditi illi omnes, ne Baronio quidem excepto (cui tamen haud præſto erant literæ Carolini Codicis, quas conſulere oportuit) viderunt apud Magdeburgenſes* (Cent. 8. cap. 10. *pauca hæc ex iis literis deſumta:* Et pro Regno amplificando in ep. XII. ad Pippinum - Ut ipſe Princeps Apoſtolorum pro vobis intercedat ante Domini Dei noſtri majeſtatem, ut amplius veſtrum dilatet Regnum, & victorias tribuat. *Hæc vero totidem verbis expreſſa leguntur in Hadriani epiſtola* (60. al. LXXIII.) *quæ in Cod. Carol. nullum præſefert argumentum. Quomodo iſta irrepſerit inter Paulinas in Cod. Vat. equidem non quæro: at vagantem revoco ad ſuam ſedem, ſcriptamque comperio an.* 777. *quum Carolus Saxonico bello implicitus, atque Hiſpanicum meditans contra Saracenos, Duci Beneventano audendi occaſionem præbuit. Præſertim id facio, ut libertatem eorum redarguam, qui multas ex his epiſtolis, ſuas opiniones tuendi cauſa, loco moverunt, totamque ejus ætatis hiſtoriam depravarunt; at ſiqua jure movenda erat, id ſuadente rerum ſerie, quas continet, aut religioni duxerunt eam attingere, aut re inexplorata intercidiſſe eam temere pronunciarunt.*

Aliquæ intercidiſſe creduntur: aliquæ etiam ſimulate ſcriptæ Langobb. metu.

XVI. *Nonnullas vere intercidiſſe idem Pontifex Paulus affirmare videtur in epiſtola nuper laudata* (ep. 18. al. XV.) *nam multum diuque vexatus a Deſiderio, ita Pippinum alloquitur:* Ecce jam duas Apoſtolicarum literarum adſertiones Exc. veſtræ clam per maximam induſtriam miſimus, & ignoramus, ſi ad vos ipſæ pervenerint literæ: unde ambigimus, ne a Langobardis comprehendantur. *Quas perveniſſe conſtat, ut dixi, ex argumento earum in Codicem relato inter* XXI. *&* XXII. *Subjungit autem Paulus ſe alias dediſſe* (ep. 17. al. XXIX.) *ex Deſiderii voluntate, candide affirmans:* Ideo iſtas literas tali modo exaravimus, ut ipſi noſtri Miſſi ad vos Franciam valerent tranſire. *Cujus poſtea exemplum imitatus eſt Stephanus III.* (ep. 45. al. XLVI.) *magno cum poſterorum incommodo, nam Stephanus haud monuit aliis literis Regem, Pauli exemplo, ut confictis ejuſmodi literis nullam fidem adhiberet. Idcirco Recentiores falſi arguere maluerunt hiſtoricum ap. Anaſtaſ. vera narrantem, quam Pontificias literas rem falſam continentes, quippe harum ſententiam ſuæ opinioni accommodatiorem deprehenderunt. Cæterum Pauli prædeceſſorum Epiſtolis juſſu Caroli magni in Codicem hunc relatis accedit fides ab earum exemplis a Baronio editis ex Codd. Vatic. Paulinæ ſingulæ circa ſæculi ſextidecimi dimidium in Bibliotheca Vaticana erant, Panvinio id teſtante:*

Digitized by Google

ſtante: quumque pari numero & Romæ, & in Francia eſſent, vix credibile eſt, nonnullas interiiſſe. Siquæ autem exciderunt, mentio earum occurrit in aliis ſubſequentibus; ita ut, præter ea, quæ Miſſorum fidei ſemper committebantur, nihil deſiderandum reſtet.

XVII. *Itaque id conandum mihi erit, ut hiſce ex epiſtolis hiſtoriam Pontificiam educam, tam verſutis Novatorum interpretationibus, quam dubiis, falſiſve aliquot Recentiorum opinionibus defecatam. Facili id quidem negotio præſtari poſſe quis putet vagantes pleraſque epiſtolas juxta rectum temporis ordinem digerendo. At quis earum, magna ex parte ſilentium res præcipuas, ætatem certam deprehendat? Quis Reſponſalium auribus demandata divinet? Quis adnexarum quandoque literarum ſententiam integram teneat? Duobus tantum ſpectatis res poſſe confici mihi videtur. Primum ad catholicam Fidem, ſacrarumque Imaginum cultum pertinet: alterum ad ditionem S. Sedis. Hinc autem initium ſumens, harum literarum auctoritate decennalem hiſtoriam continentium decerno, nullam Eccleſiaſticæ ditioni acceſſionem per totum id ſpatium eſſe factam: quare aliud in epiſtolis Pauli non inveniri, quam antiquam S. Sedis ditionem, ſeu Romanum Ducatum, ejuſque incrementum ex Pippiniana Donatione, qua Exarchatus & Pentapolis continentur. Hos infra limites verſari Pauli epiſtolas Hadrianus teſtatur.* (ep. 51. al. LIV.) *Is enim poſt Langobardos exactos ab Archiepiſcopo Ravennate moleſtiam excuſſurus, ſcribit Carolo:* Quemadmodum tempore Domni Stephani Papæ, qui illuc Franciam profectus eſt, cui & ipſum Exarchatum traditum eſt, ita & noſtris temporibus eum ſub noſtra poteſtate diſponere, atque ordinare volumus.

Hadrian. poſt decem annos Pauli exemplum reperens ab Stephano nil novi contigiſſe teſtatur ſub Paulo.

XVIII. *Ex quibus etiam patet, meliorem Exarchatus conditionem ſub Sephano fuiſſe, quam ſub Paulo. Nihilominus nullam aut a Langobardis, aut a Græcis civitatem Paulo ablatam eſſe comperio. Devaſtationes tantum, & prædæ inter Romanos & Langobardos factæ inveniuntur: quare utrimque res repetitas conſtat* (ep. 29. 38. 39. 40. al. XVII. XXIV. XIV. XXVI.) *Præterea fines, territoria, patrimonia a Langobardis fallendi artem callentibus, nunquam plene reſtituta occurrunt* (ep. 18. 20. 33. 42. al. XV. XXI. XXX. XIX.) *Civitates omnino quatuor ex iis quarum neque obſides dati ab Aiſtulphi Legatis, neque Claves traditæ, quæ in Confeſſione B. Petri ponerentur, recenſeri video* (ep. 17. 18. al. XXIX. XV.): *neque initam earumdem poſſeſſionem Paulo Pontifice invenio. Hinc tamen colligi poſſe arbitror, quod reliquas omnes aut prædeceſſor Stephanus ab Aiſtulpho, ſeu Deſiderio, aut ipſe Paulus ab hoc*

Servata tamen ditio Eccleſ. forte etiam reſtitutione aliqua eadem aucta.

Digitized by Google

ab hoc ſupremo Langobardorum Rege obtinuerit. Rei argumentum locupletiſſimum ab Auguſtis Orientis ſuppetit, qui nullum lapidem non moverunt, ut amiſſas ob impietatem & ſocordiam ditiones Apoſtolicæ Sedi eriperent. Ii ſiquidem frequentibus legationibus Francorum Regis benevolentiam captare, & calumniis a Romani Pontificis amicitia eum avellere non ſemel moliti ſunt (ep. 37. 40. al. XX. XXVI.) *Præterea Exarchatum & Pentapolim, ipſamque Urbem Romam ſe aggreſſuros dictitantes, magnumque armorum apparatum jactantes, Pontifici dumtaxat, & Romanis metum incuſſere* (ep. 25. 26. 27. 28. 33. al. XXXIV. XXVIII. XXXVII. XLII. XXX.) *Jactantes, inquam; nam uſque ad Hadriani tempora minitati tantum ſunt Romanis. Tum vero cum Beneventanis Langobardis juncto fœdere, obtentu reſtituendi Adelgiſi in Regnum Majorum, ad arma etiam, conatu licet inutili, ventum eſſe ex Hadriani epiſtolis conſtat.*

Præcipua Pauli cura fuit Catholica religio tam in Occid. quam in Or.

XIX. *Ad Catholicam vero fidem, & ſacrarum imaginum cultum quod attinet, ſumma fere omnium epiſtolarum hujus ſancti Pontificis eſt catholicæ fidei, ac traditionis Patrum defenſio; namque hoc vocabulo ſacras Imagines deſignat. Quamvis enim Pippinianæ donationis ſatageret, ut æquum erat, non ærarii opulentiam, ut nonnulli arbitrantur, ſed populorum ſalutem ſpectabat, ne ſcilicet in Græcorum poteſtatem redeuntes, illorum hæreſi contaminarentur; quam plane poteſtatem populi ipſi averſantes, Pontificiam dominationem appetebant* (ep. 15. al. XXXVI.) *Hinc eſt, quod patrimonia, cæteroſque proventus ad pauperum, ac peregrinorum ſuſtentationem addictos, necnon ad fovenda Eccleſiarum lumina, aliaſque erogationes non paucas, nec modicas neceſſarios, impenſius etiam, quam civitates & loca Ditionem amplificantia, repetentem videre eſt hunc Pontificem, & ejus ſucceſſorem Hadrianum. Catholicæ autem fidei non ſolum in Occidente, ſed in Oriente etiam conſervandæ prima, & potiſſima ejus cura fuit. Quam rem apprime teſtatur gaudium illud ingens, quo fere exultans literarum Coſmæ Patriarchæ Alexandrini exemplum Pippino tranſmiſit, ut de Orthodoxa fide apud Orientales acerrime ab Epiſcopis vindicata ſecum lætaretur, eoque magis ad propugnandam in Occidente incumberet* (epiſt. 31. al. XXXV.) *Nec non lætitiæ plena epiſtola alia ad Carolum, & Carolomannum* (epiſt. 30. al. XL.) *quum Legato ex Francia Romam redeunte ex eorum literis accepit, imitaturos patrem in conſtanti, atque perpetua Catholicæ fidei, & S. Eccleſiæ defenſione. Hæc ſane conveniunt cum ſanctiſſimis hujus Pontificis moribus, quos apud*

apud Anaſtaſium ſcriptos nemo inobſervatos præterit, & cum eo cultu, quem Catholica omnis Eccleſia, poſtquam mortalem vitam cum cœleſti commutavit, illi tribuit. Noſque ejuſdem paternam domum in Eccleſiam, cui cognomen S. Silveſtri in Capite, *converſam, quam ſcilicet incolerent Græci Monachi ab Iconomachis expulſi, hodieque ſuſpicientes, dicacitatem Novatorum ridemus, falſaſque aliquot Recentiorum ex noſtris opiniones, miſeratione magis quam admiratione dignas judicamus.*

Principatus damna parum metuens, nam Neap. Ducis amicitia utebatur.

XX. *Et vero cuinam ſtomachum non moveant hujuſmodi opiniones, quæ ſi ſerio expendantur, a Novatorum dicacitate profectæ eſſe comperientur? Pudet me ea referre, quæ typis vulgata Italico idiomate ab omnibus legi poſſunt. Unum ſilere non debeo, quod ſinceris S. Pontificis ſenſibus parum cohærentes, ut ea ferebat ætas, expreſſis eſſe abuſos Novatores, queis Cœleſtium conſortio frui nefas erat, nihil miror: at ingenti dignum admiratione mihi videtur, Scriptores Catholicos indignitatem iſtam imitatos. Sed præſtat cœptum de epiſtolis ſermonem proſequi. Quantam quis adhibeat diligentiam, ut Paulum Romæ Principem fuiſſe neget, ancipiti aliqua ejuſdem ſententia ex una & triginta epiſtolis excerpta, inanem ludit operam. Triceſimus jam annus fluebat, quum ſancta reſpublica, ſeu Roma & ejus Ducatus Imperiale jugum excuſſerat legitima ex cauſa religionis: quarto inde anno eadem reſpublica a Francorum Rege magnum habuerat incrementum, Exarchatu, & Pentapoli antiquæ ditioni adjunctis; quum Paulus ad B. Petri Cathedram aſcendit: Ducatui Neapolitano tum maxime anguſto, qui unus, præter ultimam Calabriam, & Siciliæ inſulam, Græcis in Italia remanſerat, Dux Stephanus præerat*, qui in primo ſui regiminis ingreſſu præcepit dari pecuniam ſui reditus Domino Papæ, & quod unuſquiſque debitam obedientiam Romanæ Eccleſiæ exhibeat. Quapropter valde amatus fuit ab eodem Domino Papa, & promiſit, quod ſi contigerit, quod Dominus Imperator mitteret adverſus Romam ſuos milites, ipſe Dux adjutorium ferret ei cum ſuis militibus: *ut docet Chronicon Neapolitanum a Cl. Pratillo editum* (Hiſt. Langob. to. 3. p. 32.) *cum Scriptore Synchrono Pauli geſtorum apud Anaſtaſium conſentiens. Quæ Neapolitani Ducis Societas cum Pontifice ſpem omnem Græcis auferebat mediterranea tentandi. Præterquam quod Exarchatu adhuc ſtante, neque Eutychius Exarchus cum fœderato Rege Langobardorum prævaluerat adverſus Romam; neque Exhilaratus Dux Neapolis reſiſtere potuerat Romanis; immo ſua nece, ſuorumque captivitate exemplum dederat poſteris, ne Græcorum acciſas Italiæ res excitare auderent.*

XXI. *Quam-*

Idcirco potiſſimam Græcorum iræ cauſam eſſe ait Cathol. Relig. & ſac. Imag.

XXI. *Quamobrem ubi Paulus audivit, Græcos parare claſſem adverſus Ravennam, & Romam, quæſivit is quidem per Pippini auctoritatem auxilia a Spoletanis, & Beneventanis, Tuſcanis etiam adjunctis, ut vim repelleret: cauſas vero addens, cur Græci iſta molirentur, non defectionis meminit Romanorum a Græcis, nec recentis Ravennatum ac Pentapolenſium adjectionis veteri ditioni facta, quibus haud dubie Græcos moveri oportuit; ſed potiſſimam adduxit cauſam, unde defectio ipſa, incrementa dominii, & præſertim amicitia, & ſocietas cum Rege Francorum nata erant; catholicæ nimirum Fidei, & ſacrarum Imaginum inſectationem.* (epiſt. 25. al. XXXIV.) *Quæ plane cauſa, utquumque minus commode audiat apud Novatores, atque eos, qui religionis nulla ratione habita, de rebus civilibus loquuntur; maximi momenti erat Pippino, quippe quæ una Græcas omnes artes ut ſus deque haberet effecit. Jam vero eos qui ſtupent, quare Pontifex non dixerit, iratum Copronymum ob uſurpatum dominium Romæ, quod ante annos triginta Auguſti patris tempore defecerat; rogare lubet, cur perinde non ſtupent, ne Exarchatus quidem invaſione excitatum dici, qui paucis ante annis Romanæ ditioni acceſſerat? Alibi etiam mirantur, Pontificem nunciare Pippino ſex Patriciorum profectionem Cpoli cum claſſe, ut Romam, & in Franciam irent* (epiſt. 38. al. XXIV.) *nec tamen ullum timoris indicium præbere. At iſta, ut libere dicam, ſunt obloquentium adminicula; nonne Pontifex ait, Patricios illos ignota de cauſa iter ingredi? Nonne primum ad ſe, deinde ad Francorum Regem ire juſſos perſpicue refert? Quid igitur timeat, dum Miſſi Pontificii, Imperiales, & Regii pro Catholicæ fidei magna cauſa ultro citroque ibant? At claſſem inquiunt, adjunctoſque Siculos timuerit: quid inde? ſi* in Romanam Urbem *tanto armorum apparatu ab urbe Regia diſceſſum erat, urbs igitur Romana, quam Græci aggredi moliebantur, erat alieni juris: adeoque patet, mentitam eſſe iniquitatem ſibi. Quibus enim argumentis utuntur, ut Pontifici Romam auferant, iiſdem ei nolentes aſſerunt. Atque hæc levia ſunt: majoris momenti alia non deſunt.*

Græci ſæpe minati, nunquam venerant ſub Paulo.

XXII. *Quidquid Paulus Pontifex de Georgii ſecretarii Imperialis conventione cum Deſiderio narrat;* (epiſt. 18. al. XV.) *quidquid de Leonis Imperialis literis, ac Veneticorum relatis nunciat* (ep. 26. al. XXVIII.) *denique quidquid de ſex Patriciorum motu Pippinum admonet; minarum loco, ne dicam rumoris vulgi, habeant neceſſe erit quicumque hiſtoriam ejus temporis ex Documentis certis, ac præ-*

ſertim

ſertim ex Anaſtaſio, & hiſce Codicis Carolini literis repetunt. Quandiu enim Paulus ſedit, timoris multum a Græcis, actionum autem nihil reperitur, præterquam legationum ultro citroque adornatarum ſecreta plerumque colloquia. Quod certo diſcimus, ipſa illa in epiſtola ſex Patriciorum nuncia, Romani Ducatus Civitates noſtras *ſemel & iterum vocat Pontifex; & alibi, ut ſupra dictum eſt, tam* Senogallia *in Pentapoli* Civitas noſtra *ab eodem appellatur, quam in Campania* caſtrum noſtrum Valentis (epiſt. 39. al. XIV.) *Quam ſane rationem paſſim haberi, ubi res tulit, videre eſt in literis, quæ mox ſequentur. Quum autem ordo rerum nos ducet ad Hadriani epiſtolas, tum vere adventaſſe Græcos malo omine ad* Civitatem noſtram Centumcellas (epiſt. 63. al. LXV.) *atque cum Beneventanis icto fœdere, molitos eſſe, quod præcipuum eſt*, hanc noſtram Romanam invadere civitatem (epiſt. 57. al. LIX.) *compertum exploratumque erit. Itaque & quum Paulus metuebat, ne Græci advenirent; & quum certo venerunt Hadriano Pontifice, Roma, & aliæ Civitates Romanæ provinciæ ſub ditione erant Romani Pontificis. Neque hiſtoricum ſapiunt leves illæ inductiones, Paulum faſſum eſſe proprio ore, Græcos catholicæ tantum fidei cauſa Romanis adverſari; & non ſatis timoris demonſtraſſe, ubi Claſſem ab urbe Regia proficiſci audivit: Quæ profecto, ut ego arbitror, amplecti cogitatione leviſſimum, ſcriptis mandare quidnam erit?*

Chronologia earum certa ſtatui non poteſt: at ordo fere certus conſtituitur.

XXIII. *Quæ quum ita ſint; non igitur magni refert certum ſtatuere ordinem temporis, quo Pauli epiſtolæ datæ fuerunt. Nihilominus, quamquam ex cauſis ſupra allatis fieri omnino non poſſit, ut ſervetur ordo certus; licentia tamen eorum coercenda mihi erit, qui ſequuntur ordinem ab omni veritate abhorrentem. Et vero ſingulis in ſuis epiſtolis Paulus ſalutat Pippinum Compatris nomine, præterquam in earum prima* (ep. 12. al. XIII.) *quam ante conſecrationem conſcripſit: igitur male collocatur ſexto loco, quam per Wulfardum Abbatem accepit cum Sabano, cujus ergo Compatris titulum acquiſivit. Et eſt quod mirer, Cointium, Pagium, & Nuperos editores Ducheſnii hoc minime advertiſſe* (ep. 13. al. XXVII.). *Ex iis tres* (16. 19. 36. al. XXV. XXXIX. XXXII.) *Marini Presbyteri Romani hiſtoriam continent. Hunc videlicet docent factum eſſe Cardinalem tit. S. Chryſogoni, Pippino Rege id petente pro viro, ut putabatur, Pontifici, ac Regi fideliſſimo: poſtmodum ab Imperatore per ſuos Legatos inſimulatum perfidiæ apud Francorum Regem, qui Pontificem rei compotem facit, quare ille majeſtatis damna-*

Digitized by Google

tur: denique in honorem priſtinum revocatum. Hanc vero hiſtoriam qui feram præpoſtere collocatis epiſtolis narrari (ut perfidiæ præmium videatur Cardinalitia dignitas collata) &, quod incredibile prorſus eſt, intra unius anni 758. limites coarctari? Ex iis ultima hyemis aſperitatem memorat (epiſt. 36. al. XXXII.) *cujus Græci & Latini hiſtorici meminerunt, hoc tantum diſcrimine, quod alii ad annum referunt 763. quum cœpit octobri menſe, alii ad 764. quum maxime ſæviit Januario, & Februario: præterea agit de Legatis tum Regiis, tum Pontificiis Cpolim miſſis; & præcipue de Eccleſiæ rebus tunc tranquillis Pippini opera, qui plane omnes ſunt characteres anni 764. Nihilominus hanc epiſtolam malunt eſſe datam an. 758. difficillimis iis temporibus, quum Deſiderius Beneventanum, & Spoletanum Duces, tanquam rebelles inſequebatur, damnaque quæ poterat majora Pontifici, & Romanis inferebat.*

Ad coercendam nimiâ libertatem ſcriptor. in iis digerendis.

XXIV. *Inde autem factum eſt, ut una & triginta ex epiſtolis novem tribuerint anno 757. undecim 758. novem autem annorum conſequentium cuique ſingulas, aut binas literas adſcribant. Quod per ſe ipſum patet quam falſum ſit. Quum enim pleræque ſint reſponſa Regis epiſtolis; advenientibus, ac redeuntibus Miſſis aliquod ſpatium temporis permitti æquum eſt; ne Monachi, Duces, Epiſcopi, aliique illuſtres viri, qui Miſſorum munere fungebantur, diu, noctuque tabellariorum inſtar per diſpoſitos equos huc illuc diſcurriſſe videantur. Nihil dico de tam multis inter ſe pugnantibus, quæ tot epiſtolas in unum annum congerendo obtruduntur: Cujuſmodi ſunt hoſtilia ferre, & pacem colere* (epiſt. 18. & 23. al. XV. & XXX.) *Sergium Archiepiſcopum Ravennatem Romæ litibus implicitum eſſe, & Ravennæ literas a Regia urbe, & a fidelibus Veneticis accipere, quas mittat Romam* (13. & 26. al. XXVII. & XXVIII.) *Denique Deſiderii Regis foedus cum Græcis percuſſum contra Ravennam narrari per Pontificem Pippino; & ab eodem hunc rogari, ut Deſiderium jubeat ſibi opem ferre contra Græcos* (18. & 26. al. XV. XXVIII.). *Quæ omnia etiamſi minime pugnarent inter ſe, incredibile eſt ſeptem iis menſibus eveniſſe, qui ad Paulum pertinent, anni 757. videlicet a die 29. Maji quum conſecratus fuit, ad anni exitum. De undecim iis epiſtolis in ſequentem annum 758. congeſtis quid ſentiendum, hiſtoria Marini presbyteri nuper allata abunde docet. Itaque coerceri hanc libertatem oportet, ſin minus certo, ſaltem probabiliori ordine, & a veritate nullatenus abhorrente, collocatis Pauli etiam epiſtolis, quarum rectam chronologiam ſtatuere*

tuere

tuere parvi intereſt. Namque id neceſſario præſtandum eſt de longe pluribus, majoriſque momenti, quas dedit Hadrianus ad Carolum Regem, ſuper novo ampliſſimoque Eccleſiaſticæ ditionis, præcipue poſt exactos Langobardos, incremento: ex quarum motione Recentiorum opinionibus adjumenti plurimum acceſſit.

XXV. *Cæterum, antequam de his epiſtolis dicendi finem facio, id præcipi velim animo, quod ipſis a Pauli temporibus, quum ſupremam Pontificis poteſtatem in ſua Ditione omnes norunt, Miſſi Regni tam in Exarchatu, & Pentapoli, ad quas provincias Eccleſiæ ditionem coarctant; quam Romæ, & in ejus Ducatu, auctoritate non modica uſi ſunt. Sic Vvidmarus, & Gerbertus Abbates, atque Hugbaldus vir illuſtris coram Pontifice Langobardorum Miſſis diligenter examinatis in conventu Pentapolenſium aliorumque hominum ex civitatibus Pontificiis, cauſam invaſionum cognoverunt* (epiſt. 29. alias XVII.). *Pari modo Andreas & Gundericus Regii Miſſi cauſam aliam cognoverunt inter Pontificem, & Langobardos* (epiſt. 39. al. XIV.) *Demum Vvilcharius Epiſcopus, Dodo, & Vvichardus Regii Miſſi data opera Romam directi ſunt, ut cauſam reſtitutionum inter eumdem Pontificem, & Langobardos diſcuterent* (ep. 42. al XIX.). *Hæc vero quid aliud ſunt, quam Placita perquam ſimilia eorum, quorum unum e ſitu erutum exaggeratur Pii Ludovici ævo, ut Pontificia auctoritas labefactetur? Equidem inter Placita Miſſorum Pippini Regis, ejuſque nepotis diſcrimen iſtud video, quod alicujus ex Ludovici Miſſorum Placitis Documentum ipſum emerſit* (*Mabill.* Ann. Ben. to.2. Append. n. 52.); *Pippini autem, quin etiam Caroli Filii ejus Placita, licet literis mandata non fuerint, aut exciderint, certa nihilominus ſunt, quippe quae in Codicis Carolini epiſtolis memorantur. Quumque Pippinianos Miſſos nonniſi Pontifice volente, ac Regem id flagitante, auctoritate uſos eſſe liquido conſtet; perinde ſentiendum eſt de Ludovici Pii, & Succeſſorum Miſſis; immo etiam de ipſis Imperatoribus, quorum nonnulla extant Placita vel Romæ habita, decernentibus una ſimul Pontifice, & Imperatore. Tametſi ad Imperatores quod attinet, conſtitutum erat eos inter & Pontifices, quemadmodum utraque auctoritas ad rerum adminiſtrationim conveniret, quod ſuo loco planum fiet Cæterum ex Pauli literis Regiorum Miſſorum auctoritatis in ditione Pontificum origo, & indoles luculentiſſime eruuntur.*

Ex Pauli literis conſtat Miſſos Regios Placita habuiſſe Romæ, ut ævo Imperatorum.

XXVI. *Relegantur laudatæ nuper epiſtolæ Placitorum teſtes:* Juxta id, quod petendo direximus, præfatos ad nos veſtros videmini direxiſſe Miſſos, qui apud Langobardorum imminerent Regem pro diverſis S. Dei Eccleſiæ cauſis ac juſtitiis, & in noſtro aſſiſterent ſola-

At nonniſi ex voluntate, & poteſtatis delegatione per ſummum Principem Ro. Pontificem facta.

ſolatio. *Item:* Excellentiæ veſtræ direximus, ut veſtrum annuiſſetis dirigere Miſſum, quatenus ejus præſentia inter partes juſtitiæ perveniſſent. *Et alibi* (ep. 34. al. XVIII.) Confeſtim veſtrum dignemini dirigere Deſiderio Langobardorum Regi Miſſum, ut ſi neceſſitas fuerit, ſignificatum auxilium nobis pro incurſione eorumdem inimicorum impertire debeat.... Deprecantes & hoc a Deo inſtitutam Excellentiam veſtram, ut ad nos hoc adveniente Martio Menſe veſtrum dirigere jubeatis Miſſum, qui hic Romæ nobiſcum demorari debeat, & ipſe ſi neceſſitas exigeret, apud Deſiderium imminere. *Quæ alibi etiam repetita* (epiſt. 27. al. XXXVII.) *Quod ſi ne tum quidem, quum de tuenda Romanæ Eccleſiæ ditione res erat, citra Pontificis auctoritatem, ut poſtremæ iſtæ docent epiſtolæ, Franciæ Regem geſſiſſe in eadem aliquid compertum eſt: quidquid igitur auctoritatis, aut belli, aut pacis tempore adhibuiſſe invenitur Rex Franciæ per ſuos Miſſos, delegatio erat ſupremæ Pontificiæ tam in veteri dominio, ſeu Romana provincia, quam in recens addito Exarchatus, & Pentapolis. Pippinum Carolus imitatus fuit, ut videbimus ſuo loco. Ac de Pippino quidem ne Annaliſta quidem Italus muſſitare quicquam auſus eſt. Quod quanto cum eorum temporum, quæ ſequuta ſunt Pippinum, detrimento fecerit, patet ex vera indole Regiæ auctoritatis in ditione Pontificia per annos quatuordecim, quibus idem Pippinus amplificatæ per ſe ditioni Eccleſiaſticæ ſuperſtes fuit. Quum enim Carolus ne latum quidem unguem a paterno exemplo diſceſſerit; quandiu Francorum, & Langobardorum Rex fuit, nihil ſibi arrogavit auctoritatis in Pontificum ditione, quam longe lateque auxit: & quum anno* 800. *invitus eſt aſſequutus coronam Imperialem, Leo* III. *qui tantam in occidente majeſtatem inſtituit, D. Petri ſucceſſores auctoritate non exuit, qua ſeptuaginta amplius annis fruiti erant, ſed formidabiliorem eam reddidit audaciæ nonnullorum ex ſubditis, imperiali majeſtate defenſam. Cæterum quod prædictus Auctor de ſuprema Pontificum auctoritate non potuit; de ipſa Donatione Pippiniana facere molitus eſt.* (An. 757.) *Caroliuam pro Pippiniana poſuit: Anaſtaſium & Leonem Oſtienſem inſimulavit inſcitiæ: Exarchatus limites definivit: abs re omnia. Quota quantaque fuerit Donatio Pippini Regis, e Stephani* II. *literis vidimus: quæ civitates a Langobardorum Rege Deſiderio non fuerint reſtitutæ; quæ invaſiones ab eodem factæ; & quæ multiplex, ac certa ejuſdem Regis confeſſio fuerit Pontificiæ dominationis tam in Romana Provincia, quam in Exarchatu, & Pentapoli, ſequentes Pauli Epiſtolæ, quibus neceſſario hæc pauca præmiſimus, uberrime demonſtrabunt.*

EXEM-

Digitized by Google

EXEMPLAR [a] EPISTOLÆ, UBI PAULUS DIACONUS ET ELECTUS * SANCTÆ ROMANÆ ECCLESIÆ SIGNIFICANS DE TRANSITU STEPHANI PAPÆ, PER IMMONEM [b] MISSÆ, MISSUM DOMNI PIPPINI REGIS [1].

ARGUMENTUM

Ante conſecrationem ſchiſmate dilatam, fratris mortem, & ſui electionem nunciat Pippino. Immonem Regium Miſſum qui ſupervenerat, ſe ait detinere Optimatum conſilio, quoad conſecretur; tum remittendum cum ſuis Apoſtolicis Miſſis, ut ſecum amicitiam, & ſocietatem, quæ cum Stephano fratre fuerat, inſtaurent.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLVII.	XIII.	XII.

DOMNO [c] excellentiſſimo filio Pippino Regi [d] Francorum **, & patricio Romanorum Paulus Diaconus, & in Dei nomine electus ſanctæ Sedis Apoſtolicæ. Cum gravi gemitu, & inmenſo mœrore cordis; innoteſcimus a Deo protectæ Excellentiæ tuæ, potentiſſime Victor Rex, Dei vocatione, de hac luce [e], ad æternam requiem eſſe ſubtractum ſanctæ recordationis Dominum, & Germanum meum Stephanum Papam [2]. In cujus etiam tranſitu, & ipſi

VARIANTES LECTIONES

a EXPLAR *ſed correctum eſt* exemplar *Gentil.* *b* IMOMONEM *ſed ly* MO *ſecundum deletum eſt* id. *c* Domino *Lamb. Gent.* *d* Feci *alia manu* Regi *Gent.* *e* de ac luce *alia manu interpoſita eſt litera* h *Gent.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Iniit Paulus Pontificatum anno Chriſti 757. obiit ann. 767. ** Summ. 1. ap. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argumentum Panvinii (*Cod. Vat.* 1.) *Prima Pippino Regi obitum fratris ſui, & ſuam* (Stephani fratris, & ſuam) *ordinationem exponit; indicatque* (indicat) *ſe in amicitia a Stephano* (ab eod. Steph.) *cum Francis contracta perſeveraturum: petit ut Pipinus idem præſtet.*

Centuriatores primum hoc argumentum aliquantulum mutant in principio, & fine: cætera Panviniano reſpondent. Quæ uncis clauduntur, & rotundo charactere diſtincta ſunt, indicant Panvinii ejuſdem emendationes: quod notandum in aliis etiam, quæ ſequentur. Cæterum duo hic falſa: *ordinatio*, quæ non congruit electo, & petitio illa, ut Pippinus *idem præſtet* (ſeu *faciat*, ut legunt Centuriatores) in epiſtola enim non extat hujuſmodi petitio: ait vero Pontifex ſe exorare divinam Clementiam, ut auxilium, & defenſio Francorum nunquam deſit ſibi, & Romanæ Eccleſiæ.

2 Stephanus II. obierat ſupremum diem 24. April. 757. Quo reſpexiſſe oportuit Scriptores nuperos, qui Muratorio duce prolatis chartis, & chronologis antea ignotis, Aiſtulphi mortem in exitu ſuperioris anni ſtatuunt, Deſiderii principia menſe Martio hujus anni, ac proinde poſtremas literas Stephani, quibus de utraque re agitur, aut eodem menſe Martio, aut Aprili conſtituunt. Tantæne anguſtiæ temporis iis antiquis chartis, & Brixiano Chronologo ſuſtineri poterunt? Adeatur hujus Carol. Cod. ep. 51. al. LIV. Inde palam erit, Stephanum poſt initam a Fulrado civitatum poſſeſſionem, *cunctas actiones Exarchatus* diſtribuiſſe, Actores omnes, & Præcepta, ſeu diplomata adminiſtrationis ab eodem conſueviſſe fieri, Judices Ravennæ reſidentes Philippum presb. & Euſtachium Ducem eo miſſos a Pontifice, & eum primis Archiepiſcopum Sergium Pontificiis imperiis reluctantem ab Sede illa amotum eſſe Stephani juſſu. Poteratne hæc omnia fieri ſpatio paucorum dierum? Valeant chartæ veteres, & earum auctoritas hiſtoriam omnem pervertens revocetur ad trutinam.

Digitized by Google

& ipſi [a] lapides, ſi dici poteſt, nobis conſlentes lacrymaverunt [3], in cujus Apoſtolatus ordinem a cuncta populorum caterva, mea infelicitas electa eſt, & dum hæc agerentur, convenit Romam [b] Immo Chriſtianiſſimæ excellentiæ tuæ Miſſus, & cum eo loquentes, una cum noſtris Optimatibus, aptum perſpeximus eum hic detineri [c], donec Dei providentia ſacra Apoſtolica benedictione illuſtrati fuiſſemus [d], & tunc plenius ſatisfactus de noſtra, vel * cuncti [e] puritate, & dilectione, quam erga tuam benigniſſimam excellentiam, & cunctam gentem Francorum gerimus, eum ad vos repedandum, cum noſtris Miſſis Apoſtolicis abſolveremus [f], quoniam nos pro certo agnoſcas, Excellentiſſime, & a Deo protecte noſter, poſt Deum, auxiliator [g], & defenſor Rex, quod firmi, & robuſti uſque ad animam, & ſanguinis noſtri effuſionem in ea fide, & dilectione, & caritatis concordia, atque pacis fœdere, quæ præfatus [h] beatiſſimæ memoriæ Dominus [i], & germanus meus ſanctiſſimus Pontifex vobiſcum confirmavit, permanentes, & cum noſtro [k] populo permanebimus [l] uſque in finem. Unde, & indeſinenter extenſis palmis ad cælum pro vitæ incolumitate Excellentiæ tuæ, atque dulciſſimorum filiorum, & excellentiſſimæ Reginæ ſoſpitate, Domini Dei noſtri exoramus clementiam tuam [4], ut [m] ſemper tuum auxilium, & firmiſſima protectio extendatur ſuper nos. Incolumem excellentiam tuam gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a etiam & ipſi *Lamb. Gent.* *b* conjunxit Romam *Lamb.* conjunxit hic Romam *alia manu* convenit Romam *Gent.* *c* detinere *Lamb. Gent.* *d* fuerimus *Lamb. alia manu* fuiſſemus *Gent.* *e* vel cuncti populi *Lambec.* *f* abſolvimus *id. alia manu* abſolveremus *Gent.* *g* auſiliator *alia manu* auxiliator *id.* *h* prælatus *Lamb.* pacis fœdera, quæ platus *Gent.* *i* Domnus *Lamb.* *k* una cum noſtro *id.* ut noſtro *Tengn. poſuit* & cum *Gent.* *l* permanemus *Lamb. Gentilot.* permanebimus *Tengn.* *m* clementiam, ut *Lambec.*

NOTÆ

* ſ. populi.

1 Magno ante id tempus fuerat uſui liber Diurnus Pontificum. Idcirco frequens hiſce in literis ejus formularum locutio. Ita in nuncio ad Exarchum (*cap. 2. tit. 1.*) legitur, *ab hac luce fuiſſe ſubtractum Dominum Ill. Sanctiſs. noſtrum Pontificem, cujus cuncti vere, &, ſi dicendum eſt etiam lapides ipſi fleverunt exitum.* Notanda tamen ſumma tum electionis, tum conſecrationis libertas ejus ævi. Nulla Imp. mentio: Miſſus Regius conſilio Procerum detinetur, ut ſummam auctoritatem adepti Pontificis teſtimonium certum amicitiæ, & fœderis in Franciam afferre valeat. Miſſi demum Pontificii, peractis omnibus, legandi ad Regem. Sic de Stephano IV. & Paſchali I. perſpicue Aſtronomus in Vita Ludovici Pii: quæ res Recentioribus magnam præbuit diſputationum ſegetem, miramque hallucinationum occaſionem. At his de rebus ſuo loco dicendum erit, ubi de ejuſdem Pii Ludov. diplomate ſermo fiet.

4 Recte Lambecius expunxit *tuam*, quæ vox miror, cur Gentiloti in recenſione retineatur: forte in Cod. ipſum irrepſit, aut ſcripturæ nodus difficilis.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM PIPPINUM REGEM, PER WULFARDUM [a] DIRECTA [b], IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES, ET UBERRIMÆ LAUDES, PRO DEFENSIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, POSCENS ADJUTORIUM CONTRA LANGOBARDOS, EO QUOD IPSI LANGOBARDI IN MAGNA ARROGANTIA PERMANENTES, ET JUSTITIAS SANCTÆ DEI ECCLESIÆ MINIME REDDENTES [1].

ARGUMENTUM

Allatum a Wulfardo Pippini Miſſo una cum literis Sabanum, quo Giſela Regis filia e ſacro fonte exteria fuerat, inter Miſſarum ſolemnia accipit in S Petronillæ, & tanquam Regiam filiam ſuſcepiſſet ex eodem ſacro fonte, compatrem in poſterum appellat Pippinum. Reſpondet per eumdem Wulfardum ita eſſe, ut audierat; Deſiderium videlicet promiſſis non ſtetiſſe, neque ſe eorum aliquid, quæ per ſuos Legatos nunciaverat, accepiſſe; Miſſum ſuum Regiis adjungere; & nunciare quæ hucuſque evenerunt; De Sergio Archiep. Ravennæ in Urbe litibus implicito laborare, ut ſuæ reſtituatur Eccleſiæ; Wulcharium Nomentanum Epiſcopum, qui cum fratre Stephano in Franciam ierat, etiam atque etiam commendat.

A.D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLVII.	XXVII.	XIII.

DOMNO [c] excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali Compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Paulus Papa. Lator præſentium litterarum ſollertiſſimus Wulfardus [d], Eximietatis veſtræ fideliſſimus [e], plenas jocunditate nobis attulit litteras, quas & cum ingenti lætitia mancipantes, atque lectioni referantes, magna exultatione ovantes relevati ſumus, agnito ſcilicet per eas præfulgidæ excellentiæ veſtræ dilectionis affectu erga Apoſtolorum ſanctam Romanam Eccleſiam, atque fautorem veſtrum

VARIANTES LECTIONES

a WULTHARDUM *Lamb.* VULFARDUM *Gent.* *b* DIRECTA *Lamb.* *c* Domino *Lamb. Gentil.* *d* Wulthardus *Lamb.* Vulfardus *Gent.* *e* eximiæ ſagacitatis vex fidelis miſſus *id.*

NOTÆ

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 15.) *Decimam quintam ſcriſit ad Pipinum per Wlfardum Coepiſc. quem Pipino commendat, quod etiam Stephanus Papa germanus Pauli fecerat. In hac epiſtola* (Quintadecima per Vulfardum Coep. quem Pipino, exemplo fratris Stephani commendat, ſcripta) *laudes Pipini, & gratiarum actiones pro defenſione S. Dei Eccleſia continentur. Adjutorium contra Longobardos Papa petit quod Sancta Dei Eccleſia Dei juſtitias minime redderent. Pro ſabario* (Auxilium contra Long. quod S. Dei Eccleſiæ juſtitias minime redderent, poſtulatur. Item pro ſabario) *miſſo, in quo Pipini filia ex ſacratiſſimo fontis lavacro abluta, ſuſcepta fuerat, gratias agit* (gr. Pontifex agit) *quem celebratis Miſſarum ſolemnibus, magna jucunditate, aggregata populi cohor-*

ſtrum, cœlorum regni Janitorem, principem Apoſtolorum, beatum Petrum a vobis exhibito; Qua de re juges omnipotenti Deo efficacius perſolvimus grates, profecto dum tam præcipuum fortiſſimumque virorum, his in diebus ſanctæ ſuæ contulit Eccleſiæ tutorem [2].

Interea Chriſtianiſſime, Dei providentia, victor Rex, gemina feſtivitatis peregimus gaudia, in eo quod optata cordis adepti deſideria, in vinculo ſpiritalis fœderis pariter ſumus adnexi; præfatus [a] nempe ſodalitatis veſtræ illuſtris Miſſus [b] precioſiſſimum nobis ſupernæ gratiæ munus attulit * [c] Sabanum [3] videlicet, in quo noſtra dulciſſima, atque amantiſſima ſpiritalis filia, ſacratiſſimo lavacro [e] abluta, ſuſcepta eſt; quem, & cum magna jocunditate, aggregata [e] populi cohorte [f], infra ** auram [g] ſacrati corporis auxiliatricis veſtræ B. Petronillæ [h], quæ pro laude æterna memoriæ [i] nominis veſtri, nunc dedicata dinoſcitur [4], celebrantes

VARIANTES LECTIONES

a platus *Gent.* *b* inluſtret miſſus *id.* inluſtris *Tengnag.* *c* adferuit *alia manu* attulit *Gent.* *d* ſacratiſſimo fontis lavacro *id.* *e* aggrata *Tengnag. ad marginem* aggregata *Gent.* *f* cohors *Gent.* cohorte *Tengn.* *g* infra aulam *Lamb. Gent.* *h* Beatæ Petronellæ *eidem* ... *i* memoria *Gent.*

NOTÆ

* Exſtat eadem vox ap. s. Bonifacium ep. 10. & 145. Hic linteum illud ſignificat, quod filiolæ Pipini jamjam baptizatæ tegamentum præbuit.

** f. aram.

cohorte (multitudine) *infra aulam ſacrati corporis auxiliatricis vita Beata Petronilla* (corporis B. Petron.) *quæ pro laude æternaque memoria nominis Pipini conſecrata eſt* (erat) *ſuſcepiſſe ſe ſcribit.* (Adjicit) *ſe indeſinenter laborare, ut Sergius Epiſcopus ſuæ reſtituatur Eccleſiæ*.

Summa literarum intacta fere relinquitur, late enarratis, quæ noſſe parum refert.

2 En alia Patriciatus collati Francis Regibus ſatis perſpicua definitio. Vide ep. 6. an. VII. *not.* 1. & infra comment. præv. ad Epiſt. Hadriani.

3 Du-Cangius variis Auctorum definitionibus allatis, *Mappa*, *facitergii*, *lintei*, *lintei villoſi*, *manutergii*, &c. paſſim occurrere ait apud Auctores; incipienſque a S. Gregorio magno, ingentem eorum ſeriem enumerat. Ridenda videtur lectio Panvinii, quam Centuriatores, & Baronius admittunt: nam *Sabarium* eidem Du-Cangio eſt Paſtophorium, ſeu Atrium Templi. Nihilominus varia iſta lectio Vaticana exempla ab his in codicem relatis a Carolo diſtinguens, plurimi facienda eſt. Nam Centuriatores ipſiſſima Panviniana argumenta præ manibus habuiſſe hinc certo diſcimus.

4 Fabrottus in ſua edit. libri Pontificalis (*ſection.* 259.) ſupplet Velſerianam editionem ex Cod. Freheriano in var. lect. rem enarrans, quæ hunc locum mirifice illuſtrat; ait enim, quod Paulus *operabatur in cœmeterio, ubi prius beata Petronilla ſita quieſcebat foris porta Appia milliario ab urbe Roma ſecundo, & exinde ejus venerabile ac s. corpus cum ſarcophago marmoreo, in quo reconditum inerat, abſtulit ſculptum literis ita: Aureæ Petronillæ filiæ dulciſſimæ. Unde non dubium eſt, quin ſculptura illa literarum propria B. Petri Apoſt. manu deſignata dinoſcitur, ob amorem ſuæ dulciſſimæ natæ, ipſumque s. corpus cum præfato ſarcophago poſito ſupra plauſtrum novum in Eccleſiam B. Petri Apoſtoli tam hymnis, & canticis ſpiritualibus ejus beatitudo deportavit, & in Mauſoleo juxta Eccleſiam beati Andreæ Apoſtoli, quod præfatus beatiſs. Stephanus Papa eius germanus, dum adhuc ſuperſtes erat, Eccleſiam in honorem ipſius ſanctæ Chriſti mart. Petronillæ pictura miro decore illuſtravit*. Vide Baron. (*an.* 69. *n.* 32. *ſeq.*) & Boldettum de Cœmeter. SS. Mart. (*lib.* 2. *cap.* 18. *p.* 551.) & præcipue notas ad Adonem (*edit. Rom.* 1745.) 31. Maji. Sabani lator fuerat Wulfardus Abbas Monaſt. S. Martini Turonen. Vide Pag. (757. *n.* 4.). Mabillon. *lib.* 21. *n.* 22. & *lib.* 23. *n.* 23.) Wlfardum & Gulfardum unum eumdemque eſſe ait.

tes Miſſarum ſolemnia, cum magno gaudio ſuſcepimus, & per allatum eundem Sabanum, eam, tanquam præſentaliter, nos ſuſcepiſſe gaudemus. Unde quia amor [a] fidei veſtrum benignum ignivit cor nobis per vinculum ſpiritalis fœderis adhærendum: juxta quod Domno, & germano meo, beatæ recordationis, ſanctiſſimo Stephano Papæ ſpopondiſtis, magnas gratiarum actiones a Deo protectæ Excellentiæ veſtræ perſolvimus, implorantes crebro divinam miſericordiam, ut * ævis [b] vos, ac proſperis in ſolio regni conſervans tueatur [c] temporibus, & magno gaudio de ipſius ſpiritalis noſtræ filiæ perfecta ætate vos jocundari [d] permittat, ad exaltationem ſanctæ ſuæ Eccleſiæ [5].

Et quia copioſa nobis, ipſa Spiritus ſancti ſcilicet compaternitatis gratia, quæ, opitulante Deo, inter nos rata conſiſtit, auctoritas fiduciam contulit, peto, & deprecor, benigniſſime ſpiritalis Compater, optime Rex, ut cœptum [e] redemptionis Dei Eccleſiæ, & plenariæ juſtitiæ B. Petri perficere jubeas bonum opus; direxit quippe nobis inſignis bonitas veſtra, per ſuos affatos [f], ſibi innoteſcere adverſantium cauſarum eventus, unde certam a Deo protectam eximietatem veſtram reddimus: nihil nos uſque hactenus recepiſſe de his, quæ per noſtros Legatos Excellentiæ veſtræ petendo mandavimus; ſolite namque perfidi, & maligni illi in magna arrogantia cordis permanentes, nequaquam inclinantur juſtitiam beati Petri reſtituere. Tamen omnia qualiter acta ſunt, referentibus veſtris Miſſis agnoſcere poteſtis: & ſubſequentem noſtrum Miſſum ad vos dirigimus [g], dignas vobis gratias de omnibus referentes, & cuncta per eum eximietati veſtræ dirigimus in reſponſis de his, quæ in antea provenerint [6]. Sergio vero Archie-

VARIANTES LECTIONES

a qui amor *Gent.* quia *Tengn.* *b* ut & ævis *Lamb.* *c* tueri *Lamb. Gent.* *d* jocondari *Lamb.* *e* & cœptum *Gent.* ut cœptum *Tengn.* *f* affatos *Lamb.* *g* dirimus *Gent.* dirigimus *Tengn.*

NOTÆ

* f. longævis.

5 Vota S. Pontificis non fuerunt inania. Nam Giſela monaſticam vitam profeſſa, fuit Abbatiſſa Monaſt. Calenſis, decus & ornamentum Ord. S. Bened. ut ait Mabillon. Quæ etiam Alcuino perſuaſit, ut Commentarios in Evang. Joannis conficeret. Mabill. *Annal. lib.* 23. *n.* 28. *lib.* 26. *n.* 61.

6 Secreta hujuſmodi negocia Legatis commiſſa, ne ſcripto mandata Langobardis paterent, aliis alia pro arbitrio fingendi anſam dederunt. Hic tamen non obſcure indicata videntur. Legati ſcilicet, qui cum Immone poſt conſecrationem Pontificis in Franciam profecti erant, Deſiderium haud ſtetiſſe promiſſis retulerant Regi, eumque rogaverant, ut Langobard. Regem moneret, ne diutius civitatum, & locorum Exarchatus reſtitutionem differret. Horum nihil factum eſſe modo nunciat; & contra quæ hucuſque pro S. Sede ipſe geſſerit, quidve officii, aut artis exercuerit erga Deſiderium (in quem perfidia, malignitas, & arrogantia recidunt) ut aliquid ex ejus manibus extorqueret, Miſſis enarranda permittit.

Digitized by Google

piſcopo [a], juxta id, quod veſtræ innotuit Excellentiæ, indeſinenter imminemus, ut ſuæ reſtituatur Eccleſiæ [7]. Petimus autem excellentem bonitatem veſtram, ut Reverendiſſimum, & Sanctiſſimum Fratrem, & Coepiſcopum noſtrum Wulcharium [b], ſicut præfatus beatæ recordationis domnus, & germanus meus, ſanctiſſimus Stephanus Papa, eum benignæ eximietati [c] veſtræ commendavit, in omnibus commendatum habere jubeatis. His prælibatis, trinus, & unus Deus noſter ſua vos extenſionis dextera protegat, cum dulciſſima conjuge, excellentiſſima Regina, ſpiritali noſtra Commatre, atque amantiſſimis veſtris meiſque filiis in ſolio regni ſoſpites permanentes, & in præſenti vita, & in æterna beatitudine uberrime concedat valere [8]. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a Sergium vero Archiepiſ̃ *Tengn. correxit ut eſt in editione* Gent. *b* Wilcharium *Lambec.*
c exiætati *alia manu* eximiætati *Gent.*

NOTÆ

7 Infra ep. 51. al. LIV. Hadrianus ait Carolo, quod Stephanus II. *Archiepiſcopum Sergium exinde abſtulit, dum contra ejus voluntatem agere ſpiritu ſuperbiæ nitebatur*. Non autem iſtam ſolam ob cauſam verſabatur Romæ, ſed litibus implicitus, quod Euphemia nobilis femina ejus uxor viveret (quam dicitur Archiepiſcopatum adeptus Diaconiſſam ordinaſſe). Ughellus (*to.* 2. *p.* 243.) falſo tradit, eas lites per totum Pauli Pontificatum agitatas eſſe: nam ut paulo infra videbimus ad ſedem ſuam Pontificis ejuſdem opera reverſus erat. Bacchinius Agnellum ſequutus, ſub Stephano II. id eveniſſe contendit: Hæ autem literæ docent, quod Paulo Pontificatum gerente, nondum fuerat reſtitutus. Vide infra (*ep.* 51. *al.* LIV.)

8 Wilharius, quem Ughellus (*tom.* X. *Ital. ſac.*) Villarium appellat, Stephanum II. comitatus erat in Franciam an. 753. Seq. anno exeunte legatus fuerat ad Pippinum Regem ab eodem Pontifice, magnopere commendatus, ut ſupra (*epiſt.* 7. *al.* IX.) Apud Regem remanſiſſe eum patet (*ep.* 11. *al.* VIII.) nam an. 756. Pontifex remitti Romam petebat. Ibidem *wicharius* mendoſe appellabatur in ms. Cod. retinentibus eam lectionem Lambecio, & Gentiloto. Hic mendoſe pariter Tengnagel. ſcripſit *walcharium*, ſed Lambecius reſtituit *wilcharium*. Certe ſi Stephanus hujus nominis Epiſcopum Regi commendaverat, Nomentanus ille erat, de quo etiam infra redibit ſermo.

ITEM EXEMPLAR GENERALE EJUSDEM PAPÆ AD CUNCTUM [a] EXERCITUM A DEO PROTECTUM REGNI FRANCORUM, IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES ET UBERRIMÆ BENEDICTIONES, PRO CERTAMINE [b] EORUM, ET UT MAGIS IN SERVITIO DEI OMNIPOTENTIS, ET SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, CERTANDO PERSEVERENT, ANIMUM [c] DOMINI PIPPINI REGIS AD HOC PERAGENDUM EXCITENT [1].

ARGUMENTUM

Proceribus cunctis, & exercitui Francorum gratias agit ob navatam cum Rege, novo Moyſe, ac novo Davide operam pro Eccleſia liberanda, & Catholica fide aſſerenda. Peculiares Eccleſiæ filios appellat: mercedem a Deo per B. Petrum pollicetur. De barbaris gentibus triumphum ad Fidei ſervandam integritatem, & ad Eccleſiæ incrementum, ominatur.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLVII.	XXII.	XIV.

PAULUS ſervus ſervorum Dei, omnibus dilectis nobis Epiſcopis & venerabilibus presbyteris, & Abbatibus atque religioſis Monachis, glorioſis etiam Ducibus & Comitibus, ſeu univerſæ Chriſto dilectæ generalitati exercitus a Deo protecti Regni Francorum conſtitutis. Conſiderantibus nobis, & velut [d] ignitam coram noſtris aſpectibus ſplendifluam, Chriſto amabilis fortitudinis veſtræ fidem, & laborioſum certamen adhibentibus, quod liberationi [e] ſanctæ Catholicæ, & Apoſtolicæ Romanæ Eccleſiæ, quæ vos verbo prædicationis, peculiaritatis modo ſinceros genuit filios, exhibere totis niſibus ** ſtudemini, magna nobis admirandi inhæret qualitas, & hæc [f] laudis præconia veſtro nomini, & benedictæ generationi proferre in univerſo non deſiſtimus orbe terrarum. O dulciſſimi atque amantiſſimi nobis, quam viciſſitudi-

S 2 nis

VARIANTES LECTIONES

a CUNTUM *Tengnag. interpoſuit lit.* C *Gent.* b CERTAMEN *Tengn. appoſuit litt.* E *Gent.* c ET ANIMUM *Lamb.* EANIMUM *Gentil.* d velud *id.* velut *Tengn.* e liberatione *alia manu* liberationi *Gent.* f & ob hoc *Lamb. Gent.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Bar. Sum. 29. Centuriatores extra reliquarum ordinem hujus Epiſtolæ Summarium collocant. ** ſtudetis.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 31.) ultimo loco hic: *Scripſit etiam epiſtolam ad cunctum exercitum Regni Francorum, in qua gratias & benedictiones eis impertit pro* (benedictiones pro) *fideli opera ſibi, & beato Petro præſtita, ac hortatur eos, ut porro in ſervitio Roman. Eccleſia* (præſtita eis impertit: hortatur eos, ut in ſervitio S. R. Eccl.) *perſeverent, ac pro ea viriliter decertent.*

nis [a] repenſationem veſtro exercitui conferemus [b]? Aut quæ theſaurorum copiæ dignæ ſint ad tot beneficiorum præſidia, quæ ſanctæ Eccleſiæ contuliſtis? Et licet in hoc mentis conſideratio, & poſſibilitas coartetur [c] vobis digna rependere, verumtamen eſt judex juſtus in cælis Dominus Deus noſter, qui digna veſtrorum retribuet operum merita. Vere enim elevatum eſt [d] nomen gentis veſtræ ſuper multas generationum nationes, & Regnum Francorum vibrans emicat in conſpectu Domini: quod talibus benigniſſimis Dei Catholicæ, & Apoſtolicæ ſanctæ Eccleſiæ liberatoribus præornatur Regibus; Novus quippe Moyſes, novuſque David in omnibus operibus ſuis effectus eſt Chriſtianiſſimus, & a Deo protectus filius, & ſpiritalis Compater [2], Dominus Pippinus [e], Dei nutu victorioſiſſimus Rex, per quem exaltata Dei Eccleſia triumphat, & fides Catholica ab hæreticorum telo illibata conſiſtit.

Et vos quidem, chariſſimi, gens ſancta, regale ſacerdotium, populus adquiſitionis, cui benedixit Dominus Deus Iſrael, gaudete, & exultate, quia nomina veſtra, Regumque [f] veſtrorum exarata ſunt in cœlis, & merces veſtra magna eſt coram Deo, & Angelis ejus. Firmum quippe, beatiſſimum Petrum Apoſtolorum principem, cui a Redemptore [g] noſtro ligandi ſolvendique peccata, in cælo ac in terra [h] conceſſa eſt poteſtas, adepti eſtis protectorem [3]; ſed omnipotens Dominus, ejuſdem ſui Apoſtoli interceſſio-

VARIANTES LECTIONES

a viciſſitudini *Tengnag. appoſuit lit.* s *Gent.* *b* ceſſui conferamus? *Tengnag. correxit*, *ut eſt in editione* Gent. *c* coarctetur *Lamb.* *d* exaltatum eſt *id.* *e* Domnus Pippinus *idem*. *f* regnumque *Gent.* regumque *Tengnag.* *g* a Demptore *Gent.* a Redemptore *Tengnag.* *h* in cœlo ac terra *Lamb. Gent.*

NOTÆ

2 Hinc liquet, non recte a Pagio (757. n. 1.) & in nuperrima editione Ducheſnii hanc epiſtolam conſignari hoc quidem anno, ſed præferri nuper allatæ. Si enim Pippinus erat compater, ergo Sabanum acceperat Regiæ filiæ Giſilæ. Ad nomina quod attinet novi Moyſis & novi Davidis, notandum, quod Alcuinus plures inſcribit epiſtolas David Regi, ita Carolum M. appellans, quare Caniſius admodum erudite rei cauſam reddit (*Ant. Lect. tom.* 2. *p.* 390.) Baſnagii autem doctrina ſuper eadem re, parum congruere videtur huic epiſtolæ, aliiſque Codicis Carolini: *Hic David*, ille ait, *eſt Carolus M. Dubitarunt aliquando viri eruditi ex eo quod Carolus aliquando homonymus Davidi Prophetæ dicatur ab Alcuino epiſt. duodecima. Sed hic mos ſolitus fuit ſæculo nono, ut Regum, & virorum illuſtrium nomina mutarentur, illiſque veterum vel Regum, vel Prophetarum, vel etiam paganorum nomina adſcriberentur. Sic Carolus M. propter pietatem, & fortitudinem Davidis nomine fuit interpellatus. Eademque ratione Itali eorum Regem Berengarium Davidem dixere.* Etenim antequam Carolus id nomen aſſequeretur, Pippinus hic ſemel, iterum *ep.* 34. *al.* XVIII. ac tertio *ep.* 41. *al.* XVI. ut infra planum erit, & Davidis & Moyſis præclaris nominibus appellabatur a Romano Pontifice. Neque appellabatur, quia talis conſuetudo eſſet nono ſæculo; ſed quia præcedenti Eccleſiam tuitus erat, quia catholicam fidem adverſus græcam impietatem defenderat.

3 Quod ajebam ad *epiſt.* 4. *al.* X. *not.* 4. & ad ep. 6. *al.* VII. & Regum & populorum Franciæ maximus id temporis erat amor erga Apoſtolorum Principem: idcirco paſſim in his epiſtolis invenitur.

ceſſionibus, benedicat, protegat, atque confortet, & corroboret [a] Deo amabilem communitatem veſtram, actuſque veſtros in beneplacito ſuo diſponat, tribuens vobis a cœlo victoriam, fines veſtros dilatet [b], ſubjiciens excellentiſſimis Regibus veſtris omnes barbaras nationes, ad perfectam [c] liberationem, & exaltationem ſanctæ univerſalis Dei Eccleſiæ, & Fidei orthodoxæ integritatem, detque vobis ea ſapere, quæ illis ſunt placita, & multo amplius corda veſtra in amore beati Petri, & ejus Apoſtolicæ Sedis illuſtret, fidelique ſtudio ejus præceptis Apoſtolicis obtemperantes, veſtrorumque Regum mandata obſervantes, & præſentis vitæ curſum [d] cum victoria, & bona fama exequi, & æterna gaudia cum cœli civibus perfrui mereamini.

VARIANTES LECTIONES

a controboret *Gent.* b & terminos veſtros dilatet *Lamb. Gent.* c *poſt verbum* nationes *in ms. deeſt* ad *Gent.* d vitæ curſus *id.*

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ GENERALIS POPULI, SENATUSQUE ROMANI AD DOMNUM PIPPINUM REGEM DIRECTA [a], IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES, ET DE LITTERIS, QUAS DOMINUS PIPPINUS REX EIDEM POPULO DIREXIT [b] PRO FIDE SERVANDA ERGA SANCTAM DEI ROMANAMQUE ECCLESIAM, ET DOMINUM [c] PAULUM APOSTOLICUM.

ARGUMENTUM

Senatus Populuſque Romanus a Pippino admoniti fidelitatis erga Apoſtolicam Sedem, & Pontificem, reſpondent, ſe ſemper fideles ſubditos futuros Pontificis, quem meritis laudibus proſequuntur. Hortantur Regem, ut pro catholica Fide, & Eccleſia certare non ceſſet, æterna præmia conſequuturus. Magnopere eum commendant: certas eidem victorias de adverſariis omnibus a Deo precantur.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLVII.	XXXVI.	XV.

DOMNO [d] excellentiſſimo, atque præcellentiſſimo, & a Deo inſtituto magno victori Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, omnis Senatus, atque univerſa populi generalitas

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTA *Lamb.* b POPOLO DREXIT *Gent.* populo direxit *Tengnag.* c DOMNUM *Lamb. Gent.* d Domino *iidem.*

tas a Deo ſervatæ Romanæ urbis. Si interius mente operum veſtrorum ſtudia humanus voluerit ſenſus penſare, nihil, ut opinamur, ad horum viciſſitudinem dignum poteſt exiſtimari, aut in hac temporali vita rependi, ſed tantummodo illa ſunt conſideranda vobis retribui a juſto [a] judice Domino Deo noſtro, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcendit, quæ præparavit Deus diligentibus ſe: hæc nempe vobis digna eſt retributio, dum nimirum veſtro certamine ſancta Dei Eccleſia, atque Chriſtianorum orthodoxa Fides dinoſcitur eſſe defenſa; omniumque noſtrum conſtant procurata ſalutis remedia; & quia [b], præcellentiſſime Domine Rex, dignatus eſt Deus noſter redemptionem ſuæ ſanctæ Eccleſiæ, noſtrumque omnium operari, merito nos convenit operum ejus mirabilia decantare, conſona cum Propheta canentes voce, (*Pſal.* 103.) *Quoniam magnificata ſunt opera tua Deus, omnia in ſapientia feciſti, repleta eſt terra mirabilibus tuis* [c]; (*Pſal.* 105.) *quis enim loquatur potentias Domini, auditas faciat omnes laudes ejus*? Lætantur enim cœli, & exultat terra, in eo, quod talem Dominus Deus noſter ſuæ ſanctæ Eccleſiæ [d] contulit defenſorem [2]; per quem cum fiducia nomen Domini in ſancta aula ejus glorificatur.

Directas [e] itaque præcellentiſſimæ ac Chriſtianiſſimæ benignitatis veſtræ litteras, magno honoris affectu acceptantes ſuſcepimus, & ita in earum ſuſceptione lætati ſumus, tanquam ſi veſtram excellentiam præſentialiter [f] conſpiceremus, gemina feſtivitatis

tatis

VARIANTES LECTIONES

a illa ſunt vobis retribui conſideranda a juſto. *Ita legitur in ms. ſed Tengnag. ſubducta linea delevit* conſideranda, *& poſuit poſt verba* illa ſunt *Gent.* *b* & quia per te *Lamb.* & qui per te *Gent.* quia *Tengn.* *c* mirabilia tua *Gent.* mirabilibus tuis *Tengn.* *d* ſcæ ſuæ Ecclæ *Gent.*
e Directus *id.* directas *Tengn.* *f* tanquam ſi V. E. præſentaliter *Lamb.*

NOTÆ

1 Nullum extat Panvinii argumentum: quare nec Centuriatores, qui Roma has epiſtolas, & argumenta acceperant, nec Baronius quidquam de ea loquuntur: Labbeus ipſe, quem Carolinus Codex non latebat, de eadem ſilet. Muratorius, venia prius petita, ad annum differt 764. ejuſque ſententiam proprio arbitratu exponit in Annal. Ital. Recte Pagius eam conſignat h. a. nam iſtius, & præcedentis latores videntur fuiſſe iidem Wulfardus Abbas, & ſocii, quibus Miſſus Pontificius erat adjunctus, datæque erant literæ ad Pippinum poſt Sabanum acceptum. Quæ enim cauſa erat, cur Senatus populuſque Rom. admoneretur officii ſui erga Pontificem, quum ſeptimo jam anno Eccleſiam moderabatur?

2 En Patriciatus definitio ex ore S. P. Q. R. ne amplius fatigentur eruditi diſquirendis novis argumentis, queis Petri de Marca, Pagii, aliorumque inanes diſputationes tueantur. *Tutor* a Pontifice, *Defenſor* a S. P. Q. R. appellatur Pippinus, qualis certe erat. Vide ſup. *ep.* 6. *al.* VII. *not.* 1. & infra paſſim, ne idem ad faſtidium urgeam.

Digitized by Google

tatis gaudia nobis inferentes, dum veſtram lætitiam ampliſſime comperimus; quoniam nihil nobis, dulcius Domine Rex, in hac vita exiſtit, quam de veſtris proſperitatibus gratulari, dum veſtra ſalus noſtra poſt Deum eſt ſecuritas. At vero in ipſis veſtris mellifluis apicibus nos ſalutari providentia veſtra, & ammonere [a] præcellentia veſtra ſtuduit, firmos nos ac fideles debere permanere erga B. Petrum, principem Apoſtolorum, & ſanctam Dei Eccleſiam, & circa beatiſſimum, & coangelicum ſpiritalem patrem veſtrum, a Deo decretum Dominum [b] noſtrum Paulum Summum Pontificem, & univerſalem Papam [3], pro quo omnino lætati ſumus in tam veſtra prudentiſſima admonitione. O quanta divina adſpiratione interna viſcerum noſtrorum præcordia in nobis, veſtris fidelibus, redundant! Vere enim, Domne Rex, profecto Spiritus Dei in veſtro mellifluo inhabitat corde, & ideo tam ſalutari conſilio, veſtros bene cupientes admonere ſtuduiſtis; Nos quidem, præcellentiſſime Regum, firmi, ac fideles ſervi ſanctæ Dei Eccleſiæ, & præfati [c] ter beatiſſimi, & coangelici ſpiritalis patris veſtri, Domni noſtri, Pauli Summi Pontificis, & univerſalis Papæ conſiſtimus, quia ipſe noſter eſt pater, & optimus Paſtor, & pro noſtra ſalute decertare cotidie non ceſſat, ſicut & ejus germanus, ſanctæ recordationis, beatiſſimus Dominus [d] Stephanus Papa, fovens nos, & ſalubriter gubernans, ſicut revera rationales ſibi a Deo commiſſas oves, dum nimirum, & mitiſſimus, & vere in omnibus miſericors exiſtit; imitator effectus beati Petri, cujus vices gerit, & dum ejus Vicarius conſiſtit, nos quidem, excellentiſſime ac Chriſtianiſſime Domne Rex, firmam fiduciam in hujuſcemodi veſtra habemus pollicitatione, ſed obnixe deprecamur, & tanquam præſentaliter veſtris regalibus provoluti veſtigiis, petimus, etiam & per nos beatus Petrus veſtram adgreditur Excellentiam, ut jubeas, benigniſſime Regum, noſterque poſt Deum defenſor, ita ſolite decertare ac diſponere, ut perfecta ſanctæ Dei Eccleſiæ exaltatio, & Fidei noſtræ orthodoxæ, omniumque noſtrum

VARIANTES LECTIONES

a veſtra ammonere *Lamb.* *b* Domnum *id.* *c* prælati *id.* plati *Gent.* *d* Domnus *Lamb.*

NOTÆ

3 Initio literarum ajunt, *a Deo inſtituto magno victori Pippino Regi*; hic vero, *a Deo decretum Dominum noſtrum Paulum*. Quidnam diſcriminis inter Principem, & Principem:

noſtrum * profligetur defenſio : petentes & hoc coram Deo vivo, qui vos in Regem per ſuum Apoſtolum, beatum Petrum, ungi præcepit, ut dilatationem hujus provinciæ a vobis de manu gentium ereptæ perficere jubeatis [4], & in eo, quod cœpiſtis, bono permaneatis opere, quatenus in magna ſecuritatis quiete degere valeamus, & ex hoc æternam vobis in cœlo exoratam retributionis mercedem recipiatis, quoniam maximam, poſt Deum, & B. Petrum, in veſtri fortiſſimi Regni brachio poſſidemus ſpem, & credimus in omnipotentis Dei noſtri miſericordiam, quod ampliſſime nobis ea noſtra ipſa ſpes operum veſtrorum inferat fructum.

Exaudi Domine Rex ſupplicationem noſtram omnium bene cupientium vobis, & libentiſſime aures tuas accommoda [a] in hoc ipſum [b], quod poſtulamus; ſic te exaudiat Dominus in omnibus tuis petitionibus. Tu enim, poſt Deum, noſter es defenſor, & auxiliator, & ſi omnes capitis noſtri capilli linguæ effecti fuerint, non valebunt ob tanta veſtra beneficia dignas referre gratiarum actiones. Veruntamen in quantum mens noſtra valet, laudis veſtræ præconia in omnibus gentibus divulgamus; Unde elevatis oculis, extenſiſque palmis ad æthera, Dominum Deum noſtrum immenſis [c] exoramus precibus, ſua vos foveri gratia, mittens Angelum potentiæ ſuæ propugnatorem ante faciem veſtram, qui omnes adverſarios veſtros expugnans, veſtris ſubjiciat veſtigiis, regnique veſtri dilatet terminos, & victoriam vobis e cælo concedat, ad perpetuam atque perennem ſanctæ Dei Eccleſiæ, & noſtram immenſam [d] ſecuritatem, ævisque ac feliciſſimis temporibus regale culmen vobis, ac excellentiſſimæ Dominæ Reginæ, atque præclaris veſtris natis, excellentiſſimis Regibus concedat poſſidendum, & æterna præmiorum cum ſanctis, & electis multipliciter tribuat gaudia. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a adcommoda *Lambec. Gent.* *b* in hoc ipſud *Gent.* ipſum *Tengn.* *c* inmenſis *Lambec.* *d* inmenſam *id.*

NOTÆ

* procuretur.

4 Notandum loquendi genus: *dilatatio* iſta Romanæ provinciæ, ſupra (*ep. 9. al.* VI.) *augmentum* ejuſdem appellabatur. Aut igitur dilatata, aut aucta dicatur ditio Pontificia, numquam inchoata, ſive inſtituta a Francorum Regibus dici poterit. Romanam ſcilicet provinciam, ſeu Romanum ducatum, quod idem eſt, vindicavit Pippinus, ſive eripuit *de manu gentium*, Langobardorum videlicet, qui aſſidue illam armis vexabant; non autem donavit, ſed dilatavit, Exarchatum, & Pentapolim illi adjungendo: & quia provinciæ illæ non integræ erant traditæ a Langobardis invaſoribus, S. P. Q. R. petit, ut ejuſmodi *dilatationem perficiat*, modeſte illum admonens beneficii ante paucos annos accepti a D. Petro, quum ex Majore domus Rex creatus fuerat.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM PIPPINUM REGEM PER LANGBARD DIRECTA [a], IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES, ET UBERRIMÆ BENEDICTIONES PRO VITA, ET INCOLUMITATE IPSIUS, VEL DOMINI [b] CAROLI, ET CARLOMANNI, NOBILISSIMIS LIBERIS EJUS, VOLENS ADJUTORIUM OBTINERE, CUM MULTIS ADJURATIONIBUS CONTRA LANGOBARDOS, ET IN * EMBOLUM [c] CONTINETUR PRÆCEPTUM [d], QUOD MARINO PRESBYTERO DIREXIT, DE TITULO CHRYSOGONI, ET DE LIBRIS, QUOS EI TRANSMISIT [1]. **

ARGUMENTUM

Binis a Rege acceptis literis reſpondet. Primis allatis a Langbard Miſſo Regio amoris erga B. Petrum, & benevolentiæ in ſe teſtibus, monendo, ut perficiat quæ Stephano fratri ſuo promiſit. Alteris ſibi redditis a propriis Miſſis ex Francia redeuntibus, mittendo Bullam conceſſionis tituli S. Chryſogoni Marino preſbytero juxta Regiam petitionem. Præterea libros aliquot mittit tum ſacros tum profanos, & horologium nocturnum.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLVII.	XXV.	XVI.

DOMNO [e] excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Paulus Papa. Properans ad nos harum litterarum tranſvector, Langbard ſcilicet, illuſtris vir [f], fidelis eximietatis veſtræ Miſſus, detulit vobis [g] nectaream atque florigeram a Deo protectæ Excellentiæ veſtræ Syllabarum relationem, cujus adnexam paginam enucleatius perſcrutantes [h], quæ textus ejus loquebatur, ad ſingula com-

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* *b* DOMNI *id.* *c* EMBOLO *id.* *d* DE PRÆCEPTO *id.* A P CEPTO *Gent.* *e* Domino *Lambec. Gentil.* *f* inluſter vir *Gent.* inluſtris *Tengn.* *g* detulit nobis *Lambec.* *h* p crutantes *Gent.* p ſcrutantes *Tengn.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Embolo.

** Summ. 18. apud Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. *(Cod. Vat. 18.) In decima octava* (Dec. octava) *continentur gratiarum actiones, & uberrimæ benedictiones pro vita, & incolumitate ipſius vel domini* (ejuſdem Pipini) *Caroli, & Carolomanni nobiliſſimor. liberor. ejus cum multis* (ejus : multis) *adjurationibus contra Longobardos adjutorium obtinere volens* (auxilium flagitans). *In embolo adjuncto continetur Præceptum, quod Marino presbytero dedit de titulo Chryſogoni, & de libris, quos Pipino tranſmiſit.* (In Emb. adjun. Præc. quod Mar. preſb. de tit. Chryſog. dedit, & de lib. quos Pipino tranſmiſit comprehenditur.)

Hujus argumenti tanta ſimilitudo eſt cum Carolini Codicis argumento, ut unum ex altero exſcriptum videatur. Cujuſmodi ſi omnia eſſent, non Magdeburgenſes Panvinio, ſed hunc illis ea referre accepta credi poſſet: iique hunc ipſum Codicem verſaſſe viderentur. Sed ordo epiſtolarum alius, & reliquorum argumentorum varietas, præ aliis capitibus, quæ in Præfatione attuli, ſecus docent: nec tamen, ut verum fatear, admirationem eripit tanta utriuſque ſimilitudo.

Digitized by Google

perimus. In ipſis quippe ſublimitatis veſtræ affatibus, deſiderabilem nobis, & ſuper omnia hujuſmodi [a] delectamenta amplexabilem [b] ſoſpitatis veſtræ lætitiam agnoſcentes, uberiore noſtri animi ovantes gaudio [c], maxime ſumus relaxati [d], in id, quod optata noſtri promeruimus comperire cordis, & poſtmodum noſtris a veſtris Deo imitabilibus veſtigiis, revertentibus Miſſis, & in ea ipſa veſtræ proſperitatis gaudia deferentes a nobis [e] in reſponſis, gemina exultationis jocunditas noſtro inſerta eſt [f] cordi. Nam, & dum in auribus omnis ſacerdotum cleri, etiam optimatum, & reliqui populi, ampliata veſtra inſonuiſſet proſperitatis lætitia, & ex hoc nimio gaudio repleti gratulantes, exultarunt [g] una nobiſcum in Domino, agnita nimirum proprii, poſt Deum, defenſoris ſoſpitate.

Porro excellentiſſime, & a Deo ſervate fili, ſpiritalis Compater, vehementi dilectione vos erga amorem Apoſtolorum principis, B. Petri, atque circa noſtram charitatem vos flagrare [h] experimento didicimus, præſertim dum ipſa Excellentiæ veſtræ Epiſtola charitatis [i] calamo cernitur eſſe conſcripta; etenim ex corde lingua tinxerat; quæ in chartæ refundebat paginam. Quam ob rem magnas gratiarum actiones a Deo protectæ Excellentiæ veſtræ referimus, quoniam dum nimirum divina te clementia, per interventum ſui principis Apoſtolorum, defenſorem, atque opitulatorem, benigniſſime Rex, ſanctæ ſuæ conſtituit Eccleſiæ, cura veſtræ eximietati inſiſtat [k] perfectam redemptionem iſtius provinciæ atque exaltationem hujus ſacroſanctæ Eccleſiæ procurare. Unde Domini Dei noſtri, una cum univerſo populo nobis commiſſo [l], imploramus clementiam, ut ſua vos protegat gratia, & victoriam vobis de cœlo miniſtrans, cunctas barbaras nationes veſtris ſubjiciat veſtigiis, & longæviter regni gubernacula faciat promereri, una cum dulciſſima veſtra conjuge, excellentiſſima regina, ſpiritale [m] noſtra commatre, & veſtris noſtriſque amantiſſimis natis Domno Carolo, & Carlomanno potentiſſimis Regibus, & Domna Giſila excellentiſſima, & vitæ æternæ cum electis Dei concedat gaudia.

Peto

VARIANTES LECTIONES

a hujus mundi *Lamb.* *b* amplectabilem *Lam. Gent.* *c* uberior ſit animus ovans gaudio. *Teng. correxit ut eſt in editione Gent.* *d* relati *Gent.* relaxati *Tengn.* *e* deferentibus a vobis *Lamb.* *f* inſerta eſt *Lamb. Gent.* inſerta *Tengn.* *g* exultantes *Gent.* *h* caritatem flagrare *Lambec.* flaglare *Gent.* flagrare *Tengn.* *i* caritatis *Lamb.* *k* inſiſtit *Lamb. Gent.* inſiſtat *Tengn.* *l* cum miſſo *Gent.* commiſſo *Tengn.* *m* ſpiritali *Lamb.*

Peto itaque, & deprecor te, Excellentiſſime fili, & ſpiritalis Compater, atque per omnipotentem Deum, & corpus beati Petri, cujus & optimus fidelis exiſtis, conjuro [2], & maximis ſupplicationibus depoſco, quatenus jubeas ſedule [a] in tuo ſancto, & a Deo inſpirato mellifluo corde [*] conſertum retinere illud, quod vos ſanctæ recordationis Domnus, & germanus noſter beatiſſimus Stephanus Papa, Dei nutu admonuit [b], atque deprecatus eſt peragendum, & in ea charitate [c], atque amicitia permanere, cunctaque qualiter vos terribili adhortatione petiit [d] ad id, implere, & effectui mancipare jubeatis [e], ut perfectam mercedem, & repoſitam pleniſſime redemptionis noſtræ coronam a juſto judice omnium conditore, Domino Deo noſtro, qui vos in regem unxit, conſequi mereamini, & gaudia æterna beatitudinis [f] cum ſanctis, & electis Dei, dum plebem Dominicam perfectius liberans, atque ſanctam Dei Eccleſiam defendens, divinæ majeſtati illæſum a ſævientium malitia præſervaveris [g], pro quo, & magna [h], poſt Deum, benigniſſime Rex, in tuæ pollicitationis ſponſione, quam B. Petro contuliſti, ſpei gerimus fiduciam, una cum omni populo iſtius provinciæ a vobis redempto [3].

Salutant itaque communem excellentiæ veſtræ Chriſtianitatem, cuncti ſacerdotes, & clerus iſtius ſacroſanctæ Catholicæ, & Apoſtolicæ Romanæ Eccleſiæ. Salutant vos, & cunctus procerum ſenatus, atque diverſi populi congregatio, optantes una nobiſcum, de veſtra ampliſſima proſperitate, & uberrima lætitia diu gaudere, & in Domino Deo ſalutari noſtro exultare. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a Iubeas ſedule *Lamb.* *b* ammonuit *Gent.* admonuit *Tengn.* *c* caritate *Lamb.* *d* adhortatione adjuravit *Lambec. in editione* petiit *poſitum a Tengn. Gent.* *e* Iubeatis *Lambec.* *f* & gaudia in æterna beatitudine *Lamb. Gent.* *g* præſentaveris; *Lamb.* in leſam a ſevientium malitiam preſentiaveris; *Tengn. correxit, ut in editione. Gent.* *h* & magnam *Lambec.*

NOTÆ

* compertum.

2 Sic in epiſtola prima Gregorius III. Carolum Martellum conjurabat *per Deum vivum, & ſacratiſſimas claves confeſſionis B. Petri*, quas more majorum ad Principem miſerat. V. ibi *not. 9*.

3 Non alio hæc omnia collineant, quam ad civitates & loca Exarchatus & Pentapolis nondum a Deſiderio tradita.

EMBOLUM

Per aliam quippe epiſtolam ſuam, a Deo protecta eximietas veſtra, ſicut certe ſuo benecupienti patri direxit, quatenus Titulum protectoris veſtri beati Chriſti martyris Chryſogoni cum omnibus ſibi pertinentibus dilectiſſimo atque fideliſſimo vobis [a] Marino presbytero concedere deberemus: De quo & præceptum nobis dirigi [b] petiſtis, quod nempe ob veſtram dilectionem. & in eo, quod fidelis veſter, noſterque idem ſanctiſſimus [c] atque dilectiſſimus Marinus presbyter exiſtit, præfati Tituli [d] præceptum, cum omnibus locis, & poſſeſſionibus ſibi pertinentibus, urbanis vel ruſticis, vobis exaratum [e], atque manu noſtra roboratum, per harum latorem direximus eximietati veſtræ deportandum [4]. Direximus etiam [f] excellentiæ veſtræ & libros, quantos reperire potuimus, id eſt, Antiphonale, & Reſponſale, in ſimul artem * Grammaticam Ariſtotelis [g], Dionyſii Ariopagitæ libros, Geometricam [h], Orthographiam, Grammaticam, omnes Græco eloquio ſcriptores [i], nec non & horologium [k] nocturnum [5].

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a fideliſſimo nobis *Lamb.* *b* vobis dirigi *id.* *c* iſdem ſanctiſſimus *Lamb. Gent.* *d* titulum *Gent.* Tituli *Tengn.* *e* exaratam *Gentil.* exaratum *Tengn.* *f* itaq; *Gent.* etiam *Tengnag.* *g* Ariſtolis *Gent.* Ariſtotelis *Tengn.* *h* Areopagitæ, Geometricam, *Lamb.* Diouiſii Ariopagitis *To* libros *deeſt in ms. ſed Tengn. appoſuit. Gentil.* *i* ſcriptas *Lamb. Gent.* ſcriptores *Tengn.* *k* horogium *Gent.* horologium *Tengn.*

NOTÆ

* *f.* dialecticam.

4 Duo hic ſupperunt alicujus momenti. Primum ereatio Cardinalis ad Regiam petitionem; alterum indoles verſuti, & ambitioſi hominis, poſtmodum etiam ſceleſti, qui Pontifice, & Rege deceptis cardinalitiam dignitatem ſimulando adipiſcitur.

5 In Epitaphio Archidiaconi illius Veronenſis Pacifici, viri celeberrimi (cui Archivum Capitulare mss. Codices antiquiſſimos acceptos refert) apud Panvinium, ex quo illud profert Ughellus (*Ital. ſac. to.*v. *p.* 710.) hæc leguntur: *Horologium nocturnum nullus ante viderat, en invenit argumentum, & primum fundaverat &c.* Quare is horologii hujuſmodi auctor eſſe dicitur. Hic habemus antiquius teſtimonium ante annos fere quinquaginta. Eadem refert Ducang. in Gloſſar. & putat, nocturnum fuiſſe ad diſcrimen Solaris, quod hodie frequens ferreum, aut æreum campanulam pulſans, cujus inventor Polydorum Virgilium, & cæteros latuit. Quid ni potius eorum ſimile, quæ ope luminis incluſi horas demonſtrant in ſphæra? Annales Francor. & Fuldenſes Organi a Copronymo dono miſſi meminerunt: at de horologio nihil uſquam reperitur. Ad libros quod attinet Amalar. in prologo lib. de Ordine Antiphonarii ait Gregor. IV. unicum Antiphonar. defuiſſe, quod mitteret Ludov. Imp. illud petenti, quam rem animadvertit Ven. Thomaſius Opuſc. VIII. (*nova edit. tom.*VII. *pag.*64. *ſeq.*) Fortaſſe id evenerit, quod incipiens Paulus mittere hujuſmodi libros Pippino, ac multo liberalior Hadrianus non ſemel Carolum iiſdem donans, ut Romanus cantus in Francia pervulgaretur, eorum inopem reddiderint Romam, quo præſertim tempore rari admodum erant. Notandus autem præproperus Antiphonarii Romani uſus in Francia.

Digitized by Google

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM PIPPINUM REGEM [a], PER GEORGIUM EPISCOPUM, ET STEPHANUM PRESBYTERUM, SEU RADBERTUM, MISSOS DIRECTÆ, IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES PRO DEFENSIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, ET PRÆFATUS PAPA POSCENS, UT DOMINUS [b] REX PIPPINUS DESIDERIO REGI SUO [c] OBSIDES RESTITUERET, ET PACIS FOEDERA CUM [d] EO CONFIRMARET [1].

ARGUMENTUM

Per ſuos Miſſos Georgium Epiſc. & Stephanum presb. cum Rodberto Regio euntes nunciat, Deſiderium veniſſe Romam, atque Imolam ſe reſtituturum promiſiſſe, modo ſuos Obſides, qui apud Regem erant, reciperet. Rogat, ut eos reddat, fœduſque jungat cum Langobardorum Rege, fiatque auctor publicæ tranquillitatis. Scripta ex Deſiderii voto.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLVIII.	XXIX.	XVII.

DOMNO [e] excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali Compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Paulus Papa. Dum tam copioſam omnipotens Deus ſuæ benignitatis humano generi crebro irrogat miſericordiam, valde adminiſtrandum eſt [f], quid retribui ejus potentiæ divinæ, aut quas [g] carminum laudes longanimitati ipſius humana fragilitas referre valeat; quod quidem nos, tanto ejus relevati beneficio, licet meritis nequaquam ſuffragantibus, nos [h] ejus potentiæ melodicas perſolvemus [i] grates; tamen, juxta Pſalmographi [k] monita (*Pſal.* 115.) *Calicem ſalutaris accipiam*, *& nomen Domini* inceſſanter *invocabo*; inquiens: *Magnus es, Domine, & magna opera tua* (*Tob.* 13.). *Magnificat* namque *anima mea Dominum* (*Luc.* 2.); caro, & lingua benedicit: Quoniam reſpiciens reſpexit ſuper humilitatem noſtram, & ad tam præcipuum pontificale culmen, non noſtris proſequentibus meritis, provexit;

VARIANTES LECTIONES

a REGRE *Gent.* Regem *Tengn.* *b* DOMNUS *Lambec.* *c* SUOS *id.* SUOSPITES *Gentil. Tengn. correxit, ut eſt in editione*. Gent. *d* COM *Gent.* cum *Tengn.* *e* Domino *Lamb. Gentil.* *f* admirandum eſt *Lamb.* *g* quod *Gent.* quas *Tengn.* *h* noſtras *Lamb.* noſtri *Gent.* nos *Ten.* *i* p ſolvendum *Gent.* perſolvemus *Tengn.* *k* juxta Pſalmigraphi *Lamb.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 15. apud Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 13.) *In decima tertia* (Tertiadecima) *gratias agit pro defenſione Eccleſiæ*, *& de pace* (Eccleſiæ de pace) *inter ſe*, *& Deſiderium conſtituta narrat: ac petit* (poſtulat) *ut obſides Deſiderio reſtituat, quo & ipſe urbem Jmolam* (Forum Cornelii) *poſſit recipere*

vexit; quamobrem dum, eo dignante, mediator Dei, & hominum ſpeculator animarum inſtitutus ſum, commiſſa ſic Apoſtolaris cura [a] provocat atque hortatur omnino, & indeſinenter compellit ſalutem populi Dei pio ſtudio procurare, & pacem in cunctis gentibus cum magna cordis conſtantia prædicare, quoniam profecto beatitudinis gratiam promerentur, qui intrepide illam prædicare maluerint; ſcriptum quippe eſt; *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur*. (*Matth.* 5.) Et rurſum: *Quam ſpecioſi pedes Evangelizantium bona*! (*Rom.* 10.) Etenim, Excellentiſſime fili, & ſpiritalis Compater, quoniam Deus omnipotens ex utero matris ſuæ [b] te prædeſtinatum habens, ideo te benedicens & in regem ungens, defenſorem te, & liberatorem ſanctæ ſuæ Eccleſiæ conſtituit. Pro quo ea, quæ ad utilitatem ipſius ſanctæ Dei Eccleſiæ reſpiciunt, per hos noſtros Apoſtolicos apices benignæ excellentiæ tuæ deprecandum maturavimus. Agnoſcat ſiquidem excellentiſſima bonitas tua; quia * conjungens ad Limina Apoſtolorum Excellentiſſimus filius noſter Deſiderius Rex [2], pacifice atque, cum magna humilitate; cum quo ſalutaria utrarumque partium locuti ſumus, & pollicitus eſt nobis reſtituere civitatem Immolas [c], ea videlicet ratione, ut noſtros ad tuam Excellentiam dirigere debeamus Miſſos, & ſuos obſides [d], quos ibidem ad vos habere videtur, recipere debeat [3], & pacem cum eo confirmare ſtudeatis.

Unde petimus te, excellentiſſime fili, & ſpiritalis Compater, ut jubeas ipſos obſides [e] prædicto filio noſtro Deſiderio Regi reſtituere,

VARIANTES LECTIONES

a commiſſa me Apoſtolaris cura *Lamb.* commiſſa me poſtularis cura *Tengnag. poſuit* mihi Apoſtolaris *Gentil.* *b* matris tuæ *id.* *c* Imulas *Lamb.* *d* ſuos hoſpites *Gentilot.* *e* ipſos hoſpites *id.*

NOTÆ

* perveniens.

2 Recte Muratorius (*Ann. Ital.*) hanc & ſequentem epiſtolam ad annum 758. refert contra Pagii opinionem, qui præcedenti ſcriptas autumat. Nam Deſiderius non venit Romam antequam omnia peregerit, quæ continentur ſequenti epiſtola. Ea occaſione, quin flagitate ipſo Deſiderio, hanc ſcripſit Paulus ex ejus voto: clanculum illam deferentibus iiſdem Miſſis, quæ huic fidem omnem adimebat, & quidquid actum a Longobardis fuerat ſingillatim enarrabat. Præ aliis Liutprandum Ducem Benevento expulſum ait; quam rem Camillus Peregrinus eveniſſe demonſtrat ann. 758. (*Chron. Ducum Benev. ex Collect. Pratilli to.* 5. *p.* 50.) deinde tempus ipſum deſignat, ajens, quod Dux ille pervenit. *definite ad menſem ejus anni Februarium*.

3 Obſides tam hic, quam in ſeq. epiſt. memoratos ne putes iterum a Pippino Rege obtentos. Ii ſiquidem erant, quos Aiſtulphus Ticini ſecundo obſeſſus tradere coactus erat, ut ajebam (*ep.* 11. *al.* VIII. *not.* 2.) Etenim quamquam Stephanus II. ante biennium (*ep. ead.*) experimento edoctus oraverat eumdem Regem, ut *obteſtando, admonendo etiam, & præcipiendo* Deſiderio inſiſteret, ne datam fidem falleret: ex poſterioribus tamen literis ab ejus fratre, & ſucceſſore conſcriptis nil tale infertur de datis obſidibus.

Digitized by Google

ſtituere, & pacis fœdera cum eo confirmare, & in magna amicitia cum eo converſari, ut, annuente Deo [a], tuis lætabundis temporibus populus Dei utrarumque partium in magna ſecuritate, & pacis quiete degere [b] valeat, quatenus longævum te omnipotens Deus in ſolio regni conſervare dignetur. Ideo enim direximus [c] præſentes noſtros fideliſſimos Miſſos, id eſt, Reverendiſſimum, & Sanctiſſimum fratrem, & Coepiſcopum noſtrum Georgium, atque dilectum filium noſtrum Stephanum presbyterum, una cum Rodberto veſtro Miſſo [4], ad veſtram a Deo ſervatam excellentiſſimam prudentiam, ut ea ipſa eximietati veſtræ enarrare debeant. His præmiſſis, petimus divinam miſericordiam, ut * ævis ac lætabundis temporibus in ſolio regni piis inhærens operibus [d], conſervare dignetur, & vitam æternam concedat. Incolumem excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a ſavente Deo *Lamb.* ſavente Dō *Gent.* *b* dirigere *id.* degere *Tengn.* *c* Opere enim direximus *Lamb. Gent.* Ideo enim *Tengn.* *d* inhærentem operibus *Lamb.*

NOTÆ

* longævis.

4 Rodbertus Regius Miſſus forte vir Illuſter, de quo Mabill. (*Annal. Ben. lib.* 22. *n.* 41.) Duo Pontificii magis celebres: nam Georgius erat Oſtienſis ille Epiſcopus, qui Steph. II. cum Wilchario Nomentano, & aliis comitatus erat in Franciam, ejuſdemque legatione non ſemel functus erat ad eumdem Regem: Stephanus autem preſb. tit. B. Cæciliæ Paulo in Pontificatu ſucceſſit.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ AD DOMNUM REGEM PIPPINUM MISSA PRO DEFENSIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, SIGNIFICANS, QUOD DESIDERIUS PENTAPOLIN DEPRÆDAVIT, ET OMNIA ALIMENTA POPULI FERRO, ET IGNE CONSUMPSIT, ET QUIA ALBINUM [a] DUCEM SPOLETINUM IN VINCULIS DETRUSIT, ET QUIA DUX BENEVENTANUS, IN OSOROTANA [b] CIVITATE RETRUSUS [c], ALIUM DUCEM ARGISEM IN BENEVENTO CONSTITUIT, ET QUIA LOCUTUS EST CUM MISSO IMPERIALI GEORGIO, ET INVITAVIT EXERCITUM IMPERATORIS IN ITALIA CONTRA RAVENNA, ET EXERCITUM DE SICILIA CONTRA OTORANTANAM CIVITATEM, ET PROFESSUS EST EAM TRADERE PARTIBUS IMPERIALIBUS, VEL ALIIS PLURIBUS CAPITULIS [1].

ARGUMENTUM

Iiſdem Miſſis data clanculum alia epiſtola narrat, ſe duplici literarum exemplo, quas verebatur ne Langobardi interciperent, ſcripſiſſe de impietate & crudelitate Deſiderii. Nunc iterum ſcribit, Pentapolenſes ab eodem Rege male habitos: Alboinum Spoletanum Ducem, & Liutprandum Beneventanum, qui ſe ſubjecerant Pippino, petitos armis tanquam rebelles: Huic Hydruntum elabenti ob metum ſuffectum eſſe Arigim Deſiderio acceptum, illum cum ſuis aliquot Satrapis vulneratos, & conjectos in carcerem. Eumdem Deſiderium accerſiſſe Neapoli Geogium Imperialem Miſſum, qui fuerat in Francia, cum eo percuſſiſſe fœdus, una Ravennam expugnaturos, Claſſeque Sicula adjuncta Hydruntum obſeſſuros. Poſtmodum veniſſe Romam, monitumque, ut quemadmodum promiſerat coram Folrado & Rodberto, Regiis Miſſis reſtituturum ſe Imolam, Bononiam, Auſimum, Anconam, ita nunc reſtitueret; renuiſſe, ac fidem feſelliſſe. Eum contra perjurum hominem obteſtatur: ſe ait detinuiſſe Rodbertum, ut omnium ſpectator eſſet; ab eodem, & a ſuis Miſſis plura nunciatum iri: Literis ex voto Deſiderii ſcriptis nullam fidem eſſe adhibendam. In Embolo res eſt de muneribus ab ſe miſſis Pippino, filiiſque Regibus.

A. D.	Cod. Car.	Chronol.
DCCLVIII.	XV.	XVIII.

DOMNO [d] excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum Paulus Papa. Quotiens perſpicua eximietatis veſtræ [e] merita, myſtica con-

VARIANTES LECTIONES

a ALBOINUM *Lamb. Gent.* *b* OTORONTANA *Lamb.* OTORITANA *Gent.* *c* RATAUSO *Lamb.*
d Domino *Lamb. Gent.* *e* eximietatis tuæ *Lamb.* eximiætatis tuæ *Gent.*

NOTÆ

* Summ. 26. apud Cent. & Bar.

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 26.) *Viceſimam ſextam per Georgium Co:piſc. Steph. presb. una cum Radberto Pippini Miſſo* (Legato) *miſit, in qua prolixe de Langobardor. crudelitate ac malitia queritur, Indicat, ſe ſuis Miſſis* (Legatis ad eum)

conſideratione cernens, cordis oculis confero; oppido me admirari convenit intemeratam, ſuperfluamque Excellentiæ tuæ mentis conſtantiam, & ferventiſſimum affectum *, quod [a] circa Dei amorem, & ejus principis Apoſtolorum inceſſanter geſtas [b], quoniam Deo magis, quam hominibus favere niteris. Unde perſpicuum eſt, vos præ omnibus Regibus, & potentibus, piis pollere operationibus, quia abſumpto [c] cæleſti triumpho ultro te, excellentiſſime fili, & ſpiritalis Compater, ad liberandam Dei Eccleſiam adhibuiſti, & ideo, ut ipſum piæ operationis veſtræ certamen effectui mancipetur, crebro nos congruit, ſicut liberatori ipſius ſanctæ Dei Eccleſiæ, & ejus peculiaris populi, Apoſtolicos dirigere apices.

Primum omnium, nobis [d] ſuper omnia nectarea dulcia exiſtunt, & deſiderabilia proſperitatis veſtræ gaudia addiſcere. Deinde vero, quæ ſanctæ Eccleſiæ Dei, & nobis conſiſtunt neceſſaria, quantotius intimare. Ut vero [e], excellentiſſime fili, & noſter ſpiritalis Compater agnoſcas nos pridem per apoſtolicas litteras eximietati tuæ innotuiſſe, qua in his [f] partibus a Deſiderio Langobardorum Rege impie peracta ſunt, atque crudeliter perpetrata [2]. Igitur dum tam perniciosam ejus operationem cerneremus, aptum proſpeximus, præſentem fideliſſimum veſtrum Miſſum Rodbertum, hic apud nos detinere, quatenus quid cœpta jam fati Deſiderii Regis, vel Langobardorum [g] populi malitia pa-

 reret,

VARIANTES LECTIONES

a quem *Lambec.* *b* inſtantet geſtas *id.* *c* adſumpto *id.* *d* Prim. om. ut nobis *id.* *e* At vero *id.* *f* quæ in his *Lamb. Gent.* *g* vel ejus Langobardorum *Lamb.*

NOTÆ

* quem. eum) *dediſſe litteras, in quibus peteretur dimiſſio obſidum Deſiderii Regis in Francia detentorum, idque ideo factum, ut per Longobardiam proficiſci poſſent* (ipſe proficiſci tuto poſſet) *alias ſe idipſum non petiiſſe. Hortatur Pipinum, & terribiliter conjurat, ut illos detineat: inſuper & ipſum* (& vehementer obteſtatur, ne illos dimittat: ipſum) *Deſiderium conſtringat & ad reſtitutionem omnium bonorum beati Petri, ut in adventu Domini, ſicut radiantiſſimus ſol lucere mereatur. In embolo adjuncto munuſcula quadam Pipino mittit.*

2 Ni fallor, epiſtola illa, quæ interiit, cujuſque argumentum extat in Cod. Carol. poſt epiſt. xxi. nobis 10. huc ſpectat, eſtque hujuſmodi: *Item epiſtola ejuſdem Papæ ad Domnum Pippinum Regem directa, in qua continentur lamentationes* (*& tribulationes* addunt *Lambec. & Gentilot.*) *eo quod Deſiderius Rex conſilium iniit cum Georgio Imperiali Miſſo, qui hic Francia adfuit, ut Imperator ſuum exercitum in Italia contra Ravennam, vel Pentapolim ad Romanam urbem ad comprehendendum mittat, & ipſe Deſiderius cum univerſo Regno Langobardorum in ejus adjutorium, vel ſolatium ea mala ad perpetrandum decertet, & quia cotidie ſcamaras, & depradationes in eorum finibus faciebant, cum nimiis adjurationibus poſtulans adjutorium obtinere contra ipſos Langobardos, & ideo minime in hoc volumine eſt ſcripta, quia præ nimia vetuſtate jam ex parte erat diruta; tamen alia capitula in eadem*

Digitized by Google

reret, præſentialiter agnoſcens atque conſpiciens veſtram certiorem reddidiſſet eximiam præcellentiam; etenim ſicut pridem, ecce & nunc, innoteſcimus a Deo ſervatæ Excellentiæ veſtræ, quod præfatus [a] Langobardorum Rex Pentapolenſium per civitates tranſiens, quas beato Petro pro magna animæ veſtræ mercede contuliſtis, ferro, & igne omnia ſata, & univerſa, quæ ad ſumptus hominum pertinent, conſumpſit, ſicque Spoletinum, & Beneventanum [b], qui ſe ſub veſtra a Deo ſervata poteſtate contulerunt, ad magnum * ſpretum Regni veſtri, deſolavit, atque ferro, & igne eorundem Ducatum, loca, & civitates devaſtavit, & comprehenſum Albinum [c] ducem Spoletinum, * cum eo Satrapibus [d], qui in fide B. Petri, & veſtra Sacramentum præbuerunt [3], infixis in eis peſſimis vulneribus, in vinculis detinet.

Appropinquante [e] autem eo Benevento, illico Dux Beneventanus fugam arripuit in Otorantinam civitatem [4], & dum diu immineret, ut ex ipſa ſua civitate exire eundem Ducem ſuaderet, & nequaquam in eo ſuam adimplens voluntatem, conſtituit ducem alium in eodem Beneventano Ducatu nomine Argis [f] [5], & confeſtim dirigens

gens

VARIANTES LECTIONES

a prælatus *Lamb.* *b* Spoletinus & Beneventanus *Gent.* *c* Alboinum *Lamb. Gentil.* *d* cum ejus ſatrapibus *Lamb.* *e* Adpropinquante *id.* *f* nomine Argiſem *id.*

NOTÆ

* deſpectum ** & cum eo Satrapas. *eadem non continentur inſerta; ſed ſicut in ſuperiore epiſtola legitur, ſic & in iſta ſcriptum reperitur*. Notat Gretſerus in margine: *Deeſt ergo hac epiſtola. Nec ejus meminerunt in ſummariis Bar. & Centuriatores. Facilior tamen jactura eſt, ſi nihil aliud continebat, quam ſuperior epiſtola*. Lambecius pariter notat: *Epiſtola hac caret numero, quia argumentum quidem ejus hic extat, ſed ipſe contextus deeſt*. Jacturam vero haud dicit minorem cum Gretſero, quia ſimilis eſſet 20. al. XXI. nullam quippe ſimilitudinem eas inter agnovit. Secus eſt de iſta, quam verſamus, ut legenti palam erit. Itaque illius epiſtolæ, cujus argumentum ſupereſt, hic mentionem fieri puto.

3 Stephanus II. (*ſup. ep. II. al. VIII.*) narrata Aiſtulphi morte, & Deſiderii inauguratione ait, Spoletanos *per manus B. Petri*, & Pippini *fortiſſimum brachium* conſtituiſſe ſibi ducem, nempe Alboinum, anno ut videtur 756. Poſtmodum adjungit, tam Spoletanos, quam Beneventanos Regi ſe commendare, ſubjectionis indicia admodum obſcura. Contra hic ſubjectionis argumentum minus dubium habetur, quam Muratorius temere rebellionem appellat a Regno Langobardorum: Regia ſiquidem ſtirpe deficiente Deſiderius in Regem aſſumtus erat Regis Francorum auctoritate, per Pontificem, & Folradum Regium Miſſum, neque ulla lege tenebantur inſignes ii Duces novo Regi ſe ſubjicere. Idcirco *ſe ſub veſtra a Deo ſervata poteſtate contulerunt*, ait Paulus Pippino, quorum neutri viſa eſt rebellio.

4 Camillus Peregrinus de Ducatus Benev. finibus diſſ. VII. (*Pratill. tom. 5. p. 269.*) hoc Pauli epiſtolæ caput affert; deinde ait: *Quum igitur Hydruntum Græci detinuerint, deque hoc Pontifex Paulus minime diſcrepet ab Porphyrogenneta, extimam utique urbem ex Orientali plaga hujus lateris ſeptemtrionalis Brunduſium Beneventani Duces habuerunt*. Unde liquet, quam late is Ducatus pateret ad mare Adriaticum ſe extendens, & quantula Italiæ portio pateret Græcis.

5 Liutprando Beneventano Duci Hydrunti in Civitate Apuliæ principe juris Græcorum perſiſtenti Deſiderius Arichim ſuffecit, de quo plurima ſuppetent in Hadriani Pontificis literis.

Digitized by Google

gens Neapolim idem Deſiderius [a] Rex, accerſivit Georgium Imperialem Miſſum, qui ad vos Franciam directus fuerat [6], cum quo nefarie clam locutus eſt, iniens cum eo conſilium, atque ſuas Imperatori dirigens litteras, adhortans eum, ut ſuos Imperiales dirigat exercitus in hanc [b] Italiam provinciam, & ipſe Deſiderius cum univerſo Langobardorum populo profeſſus eſt, Deo ſibi contrario, auxilium præfatis [c] Imperialibus exercitibus impertire, quatenus ex una parte ipſius exercitus [d], & ex alia iiſdem Deſiderius [e] cum univerſo Langobardorum populo utrique dimicantes Ravennatium [f] civitatem comprehendere queant, ſuamque Imperator, quod Dominus non permittat, adimplere valeat in quocunque [g] voluerit voluntatem [7]. Nam & cor [h] cum eodem Georgio imperiali Miſſo conſtituit, ut * Dromonorum Siciliæ iſtorum in Otorantina civitate dirigatur, ut tam Græci, quam Langobardi [i] ipſam obſidentes comprehendere valeant civitatem, eamque concedat [k] Imperatori, cum hominibus, & facultatibus, quæ in ea conſiſtunt, & tantummodo [l] Ducem illum, atque ejus nutritorem Johannem prædicto Regi reſtituat [8].

Poſt vero diſſolutionem eorundem Ducatuum conjunxit hic ad nos Romæ itidem [m] Langobardorum Rex, & cum eo loquentes, nimis eum adhortati ſumus, & per ſacratiſſimum corpus beati Petri, atque etiam per tuam a Deo protectam excellentiam, fortiter illum conjuravimus, ut civitates illas, id eſt ** Immulas, Bono-

VARIANTES LECTIONES

a iſdem Deſiderius *Lamb. Gent.* *b* in hac *Gent.* *c* prælatis *Lamb.* auſilium prelatis *Gent.* *d* Imperatoris exercitus *Lamb.* ipſa Imperatoris exercitus *Gent.* *e* iſdem Deſiderius *Lamb. Gent.* *f* Ravennantium *Gent.* *g* in quodcumq. *Lamb. Gent.* *h* Nam & hoc *iidem*. *i* quamq. Langobardi *Gent.* *k* concedant *Lamb.* *l* tantumo *Gent.* *m* ad nos Romam iſdem *Lamb.* ad nos Romam eiſdem *Gentil.*

NOTÆ

* dromonum. ** Immolam.

6 De Georgio protoſecreta dixi (*epiſtol.* 11. *al.* VIII. *not.* 11.) quæ an. 755. legationem in Franciam ſpectabant. Num idem præced. anno 757. cum muneribus Copronymi, præſertim Organis redierit de ſocietate, ac fœdere acturus cum Rege, ut Annal. Francor. & Fuldenſes tradunt, ex his literis non conſtat. Eumdem in Francia fuiſſe & hinc, & ex argumento nuper allato literarum, quæ exciderunt, certo ſcimus: idque conſtat etiam ex iis, quæ mox ſequentur.

7 In prædicto argumento Romæ etiam fit mentio, quæ res non parvi momenti erat adverſus eos, qui Urbem Imperialis juris adhuc fuiſſe contendunt. At ſilentium hujus epiſtolæ & alterius defectum ſupplebunt aliæ ſuo loco, præcipue vero 57. al. LIX. Hadriani ad Carolum, quam videſis.

8 De Dromonibus, navigiis videlicet primum curſoriis, quod eorum uſus olim fuit ad curſum publicum, deinde navibus bellicis, erudite Du-Cang. Gloſſar. Hic ſtolum, ſeu claſſem Siculam ſignificat. Notandum, quod de obſidione Hydruntina nihil eſt in argumento epiſtolæ, quæ deſideratur, nec de Langobardi Regis adventu in Urbem: quare epiſtolam illam, antequam hæc evenirent, datam eſſe conſtat, nec mirum eſt, ſi alia capita non continebat, ut eſt in argumento, quæ enim eventura eſſent, divinari non poterat.

Digitized by Google

Bononiam [a], Auſimum, & Anconam [b], quas nobis præſentaliter [c], ſimul per veſtros Miſſos [d], id eſt, Folradum Deo amabilem Abbatem & Presbyterum, atque Rodbertum [9] excellentiſſimæ Chriſtianitati tuæ, & per te etiam B. Petro Apoſtolorum principi pollicitus eſt redditurum, reſtituere deberet, quod minime adquieſcere inclinatus eſt, ſed ſimulans, ut certe Strofarius [10] varias occaſiones [e] adhibuit, inquiens, ut ſi ſuos, quos illic Francia habere videtur, obſides reciperet, tunc in pacis concordia nobiſcum converſaretur.

Unde petimus te, excellentiſſime Fili, & ſpiritalis Compater, & obnixe deprecamur a Deo inſpiratam eximietatem tuam, ut jubeas perfectam liberationem ſanctæ Dei Eccleſiæ, & ejus peculiaris populi exercere, & ita id, quod magna animæ tuæ mercede B. Petro pollicitus es, firmiter permanere; ipſumque Deſiderium, Langobardorum Regem fortiter conſtringere digneris, ut prolatam a Deo promiſſionem [f] B. Petro protectori veſtro, reſtituere debeat, atque in omnibus adimplere, tuique ſtudii ſit bene, potentiſſime Rex [g], ſicut cœpiſti, perfectius hanc ſanctam Dei Eccleſiam, & ejus peculiarem populum de hoſtium incurſione

ne

VARIANTES LECTIONES

a Bononia *Gent.* *b* Ancona *id.* *c* præſentialiter *Lambec.* *d* ſimul & per veſtros Miſſos *Lamb.* ſimul & veſtros Miſſos *Gent.* *e* arrias occaſiones *id.* *f* ut prælatam promiſſionem *Lambec.* *g* bone potentiſſime Rex *id.*

NOTÆ

9 Recte Pagius (*an.* 757. *n.* 3.) hos Legatos miſſos eſſe a Pippino ait ſuperiori anno, quibus Deſiderius ſe civitates redditurum promiſerat: civitatum vero nomina indicanda erant; ſunt enim in hac epiſtola *Imola*, *Bononia*, *Auſimum*, & *Ancona*. Plurimi refert tum dignoſcendæ ſinceritati ſcriptoris vitæ Steph. II. ap. Anaſtaſium; tum literarum quas verſamus rectæ intelligentiæ. Et vero Folrado eidem, quum Ticino miſſus fuit a Pippino cum Miſſis Pontificiis ad ineundam Exarchatus poſſeſſionem an. 755. exeunte, nonnullæ civitates minime erant traditæ ab Aiſtulpho, quo divinitus ſublato, Deſiderius ſucceſſor pollicitus eſt anno 756. eidem Folrado, ſe illas omnino reſtiturum. Eas autem ſupra vidimus recenſeri (*ep.* 11. *al.* VIII.) *Faventiam*, *Imolam*, *Ferrariam*, *Bononiam*, *Auſimum*, *Anconam*, & *Numanam*. Ubi etiam animadvertimus ex Anaſt. (*not.* 4.) *Faventiam*, & *Ferrariam* Stephano II. eſſe traditas a Deſiderio, minime vero cæteras. Itaque illæ quatuor, quæ hic nominantur, ac Folrado, & Rodberto Miſſis Regiis erant promiſſæ a Deſiderio, tum vera narrari apud Anaſtaſium oſtendunt, tum Deſiderii promiſſiones diſtinguunt: ita ut Folrado uni pollicitus ſit an. 756. ſe civitates eas omnes reſtiturum, & an. 757. Folrado eidem, & Rodberto quatuor illas nondum traditas, quæ hic recenſentur. Ita eorum quoque opinio evertebatur, qui prædictam epiſtolam Stephani II. ultimam contra æquum & rectum ad annum differunt 757. Incredibile enim eſt, Folradum his eodem anno in Italia verſatum eſſe. Multo autem magis opinio Pagii epiſtolam hanc anno eodem conſignantis rejicitur; quæ enim in ea narrantur, ampliori egent ſpatio temporis: præterquamquod, Peregrinius, uti ajebam ſuperiori epiſt. (*not.* 2.) Liutprandi Benev. Ducis ejectionem conſignat Febr. menſe an. 758.

10 A græca voce *Stropha* Strophárius, qui etiam Strophus, & Strophoſus dicitur, nempe *fraudator*, *impoſtor*. Exempla *Strophi*, & *Strophoſi* ſuppetunt ex Gloſſario Du-Cangii, quem miror hunc locum non vidiſſe, ut *Stropharii* etiam exemplum afferret.

ne eruere; ut, annuente Deo, certamen benignæ operationis tuæ uberrime fœcundetur, quatenus in die adventus Domini Dei, & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, luceas, ſicut radiantiſſimus Sol, inter univerſos reges, & potentes, atque merearis ipſam ſanctam Dei Eccleſiam, & ejus populum, tuo adminiculo ereptum, divinæ [a] majeſtati, abſque ulla læſionis ſævitia, offerre, & tunc centuplum remunerationis ab eodem Domino Deo noſtro, juſto judice, percipere, & vitam æternam poſſidere merearis.

Conjuro te, fili excellentiſſime, per omnipotentem Deum, & ejus principem Apoſtolorum B. Petrum [11], ut benigno intuitu, & libentiſſimo animo noſtras preces audire jubeas [b], ut & Deus tibi [c] omnipotens, in his, quæ ejus potentiam deprecatus fueris, ſuæ divinitatis aures inclinet, & victorem te ſuper omnes barbaras nationes faciat. Omnes enim omnino gentes, quæ ſuper faciem univerſæ terræ conſiſtunt, compertum habent tuum certamen, quod ad defenſionem ſanctæ Dei Eccleſiæ adhibuiſti, & magnum te ac præcipuum Regem laudabiliter aſſerunt. Sed & nos bonam tuam famam longe lateque protelare atque dilatare non deſiſtimus in eo, quod certe, poſt Deum, ſicut murum inexpugnabilem, tuam firmiſſimam fidem in noſtro pectore conferimus, magnam in te, poſt Dei præſidium, poſſidentes ſpei fiduciam, quod & plerumque ob tam tuæ [d] inmaculatæ promiſſionis fideique meritum conſecuti ſumus; etenim magnopere præſentes noſtros Miſſos, id eſt, Reverendiſſimum, & Sanctiſſimum fratrem, & coepiſcopum noſtrum Georgium, atque dilectum filium noſtrum Stephanum Presbyterum, ad veſtram a Deo cuſtoditam Excellentiam miſimus: dumque veſtris Deo amicabilibus veſtigiis fuerint, una eum [e] * Rodberto, fideliſſimo veſtro Miſſo [12] præſentati, cuncta viva voce Chriſtianiſſimæ Excellentiæ tuæ [f], quæ acta ſunt, & rei exigit meritum, nobiſque neceſſaria exiſtentia intimabunt, maximo namque deſiderio noſtro anhelabat animus, Apoſtolicas Ex-

VARIANTES LECTIONES

a divina *Gent.* *b* Iubeas *Lamb.* *c* ibi *Gent.* *d* plerumque optatum tuæ *Lambec.*
e una cum *Lamb. Gent.* *f* Excellentiæ veſtræ *Lamb.* vtæ *Gentil.*

NOTÆ

* Radberto.

11 En alia deprecatio ejus ſimilis, qua Gregor. III. uſus eſt ad Carolum Martellum *per Deum vivum, & ſacratiſſimas claves.*

12 De utroque Miſſo Pontificio vide ſuperiorem Epiſt. (*not.* 4.). Rodbertum, ſeu Radbertum Folradi ſocium, hoc dimiſſo, detinuerat Romæ, ut omnium ſpectator eſſet, quæ cœpta erant fieri a Langobardis, Regi oculatus teſtis enarraturus.

Excellentiæ veſtræ dirigere literas ſalutationis [a] ac viſitationis, ob cauſam [b] rerum eventus ſignificandum, & minime valuimus inminentibus circumquaque Langobardorum Regis inſidiis.

Attamen ecce jam duas Apoſtolicarum litterarum adſertiones Excellentiæ veſtræ, clam, per maximam induſtriam, miſimus, & ignoramus, ſi ad vos ipſæ pervenerint litteræ, unde ambigimus, ne a Langobardis comprehendantur [13]. Pro quo, & nunc per prænominatos noſtros Miſſos alias vobis litteras miſimus, quaſi obtemperantes præfati [c] Deſiderii regis voluntati * ſuos hoſpites [d] abſolvendum, & pacem confirmandum. Sed bone Excellentiſſime fili, & ſpiritalis Compater, ideo iſtas litteras tali modo exaravimus, ut ipſi noſtri Miſſi ad vos Franciam valerent tranſire; quoniam ſi hoc non egiſſemus, nulla penitus ratione per Langobardorum fines tranſire valuiſſent, ſed ſuſceptis ipſis litteris, earum ſeriem nullo modo perficiatis [14], neque præfatos ** hoſpites permittatis [e] parti Langobardorum reſtituere; potius autem conjuramus te, Excellentiſſime fili, & ſpiritalis Compater, per Deum vivum, & corpus B. Petri, ut fortiter ipſum Deſiderium, vel ejus Langobardorum gentem conſtringere jubeas; quatenus præfatas [f], quas policitus eſt, civitates [g] tuæ mellifluæ Excellentiæ, & per te B. Petro, fautori tuo, reſtituat, quoniam nullam, ut præfatum eſt [h], de his, quæ primitus pollicitus eſt, cum eo firmam valuimus ſtabilire convenientiam.

Oramus autem omnipotentem Deum, ut pio intuitu de throno [i] majeſtatis ſuæ, ſuper vos veſtrumque regnum reſpiciat, & ſua dextera Excellentiam veſtram circumtegat, atque in omnibus muniat, & præſentis vitæ curſum ſalubriter exequi, & regni potentiam gubernare permittat per plures annorum metas, una cum excellentiſſima, & a Deo ſervata filia, & ſpiritali noſtra

ſtra

VARIANTES LECTIONES

a litteras ſalutationes *Gentil.* *b* & rerum eventus *Lamb.* *c* prælati Deſiderii *id.* *d* ſuos obſides *id.* *e* prælatos obſides permittatis *Lamb.* permittitis *Gent.* *f* prælatas *Lamb.* *g* pollicitus civitates *Gent.* *h* prælatum eſt *Lamb.* platum eſt *Gent.* *i* de thro *id.*

NOTÆ

* ad ſuos obſides. ** obſides.

13 Argumentum epiſtolæ in Cod. non relatæ, quod ſupra attuli, innuere mihi videtur has binas litteras, quas duplici exemplo ſeriptas puto, ut XXX. & XXXIII. de quibus infra.

14 Factum iſtud, quod an. 769. imitatur Stephanus III. (*epiſt.* 45. *al.* XLVI.) ut ibi dicam; dignum plane eſt, quod animadvertatur: nam plurimum inde lucis accedit ſcribendi generi obſcuro, ancipiti, manco, quandoque etiam minus vero, quo uti debuerunt Pontifices ante Hadrianum, quamdiu Langobardi ſteterunt.

ſtra Commatre, atque amantiſſimis veſtris meiſque filiis, & gaudeatis de eorum florigero germine, & * mittat omnipotens Deus, ut ſemen veſtrum ſplendidiſſimum, uſque in finem mundi ** eundem regni [a] fruatur culmen, etiam venturo in ſæculo infinita gaudia cum ſanctis, & electis ſuis vobis concedat, quatenus ſicut in præſenti vita, & in futura beatitudine adepti promiſſam vobis mercedis coronam, cum Chriſto regnare mereamini. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

*** EMBOLUM

Pro veræ [b] benedictionis cauſa, dreximus vobis Apallateam unam ſpatam [c] ligatam in gemmis cum balteo ſuo [d], annulum unum, habentem ⁎*⁎ Iſacinthum ſtoracinum [e], pallium unum, habentem Paones, quam parvam benedictionem [f] petimus, ut, excepta injuria, ſuſcipere jubeatis Domino [g] Carolo, & Carolomanno pro magna Apoſtolica benedictione annulos ſingulos habentes *⁎* yacinthos [h].

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a idem regni *Lamb.* *b* Pro vero *id.* vero *aliena manu* vere *Gent.* *c* Apallaream unam ſpatham *Lamb.* *d* cum balteum ſuum; *ſed correctum eſt ut in editione* Geor. *e* hyacinthum, ſtoracinum *Lamb.* jaciothum, ſtoracin *alia manu* ſtoracinum *Gent.* *f* quam parva benedictione *id.* *g* Domno Carolo & Carolomanno *Lamb.* *h* hyacinthos *Lamb.*

NOTÆ

* permittat. ** idem. *** Vide epiſtol. 6. ⁎*⁎ Hyacinthum. *⁎* hyacinthos.

15 Quid ſibi velit Du-Cangius, non intelligo. *Apallaream* ſecernit a *Spatha*, & idem eſſe ac *applare*, cochlear videlicet, contendit; quaſi vero cochlear miſſum fuerit Pippino inter alia munera. Apud Anaſtaſium in Sergio *apallaream argenteam* (*ſect.* 161.) operimentum eſſe ait ex laminis argenteis in cochlex formam. Eum conſule V. *Applare*. Incompertum mihi eſſe fateor gladii genus: attamen *apallaream ſpatham*, non autem *apallaream*, & *ſpatham*, ratio ipſa numerandi dona cætera, legendum ſuadet. Cæterum id munus maxime congruit Defenſori Eccleſiæ; cœptumque eſſe poſtea gladium *de corpore S. Petri* ſumtum dari Auguſtis in ſolemni eorum coronatione compertum eſt. Benedictionem ſequiori ævo excogitatam quin cogitem faciunt verba Cæremonialis Patritii (*lib.* 1. *cap.* 4.) *Quamvis enſis benedictus dicatur, non tamen reperi ejus benedictionem. Sixtus Papa IV. aliqua verba ordinavit, quum enſis datur, dicenda*. Vide ipſa verba, quæ ibi ſubduntur. At præcipue Ord. Rom. XIV. ap. Mabillon. (*Muſ. Ital. to.* 2. *p.* 402.) De reliquis muneribus apud Anaſtaſ. obviis nihil dico.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM PIPPINUM REGEM DIRECTA [a], DE MARINO PRESBYTERO, ET EJUS INIQUO CONSILIO, ET DE CONSECRATIONE IPSIUS [1].

ARGUMENTUM

Monitus a Pippino, quod Marinus (presb. Card. creatus ſuperiori anno) cum Georgio Miſſo Imperiali dum in Francia erat machinatus eſſet in S. Sedem, quæ & ipſe jam norat, & Imperator Regi pateſecerat, eumdem rogat, ut Epiſcopum ordinari permittat in aliqua Francorum Eccleſia, ne forte deterior fiat, ſed ut eum admiſſi ſceleris pœniteat.

A. D.	Cod. Car.	Chronol.
DCCLVIII.	XXXIX.	XIX.

DOMNO [b] * excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali Compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum Paulus Papa. Omnino compertum habet veſtra Chriſtianiſſima excellentia, qualiter Marinus presbyter noſter ibidem [c] ad vos moratur, iniqua operatione contra ſanctam Dei Eccleſiam fidemque ortodoxam, Deo ſibi contrario, cum Georgio quodam imperiali [d] a ſecretis, conſilia Sedi noſtræ contraria [e], & veſtræ ſimili modo ingerere [f] cupiens; quod quidem & idem [g] Imperator veſtræ a Deo protectæ excellentiæ per ſuas innotuit litteras. Unde quia [h] defenſorem fidei ortodoxæ, atque propugnatorem gregis ſui, vel populi Chriſtiani liberatorem Chriſtianiſſimam bonitatem veſtram, B. Apoſtolus, & princeps Apoſtolorum Petrus eligere, & confirmare dignatus eſt, idcirco adoptamus atque deprecamur eximiam bonitatem veſtram [i], optime Rex, & ſpiritalis compater, ut jubeas ſanctiſſimo fratri noſtro Wulchario [k] Epiſcopo [2] præcipere, quatenus

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* *b* Domino *Lamb. Gent.* *c* noſter, qui ibidem *Lamb.* *d* Imperiale *Gent.* *e* contra Sedis noſtræ contraria *Tengnag. li* contra *ſubducta linea delevit*, *& poſuit* Sedi *Gent.* *f* jungere *Lamb.* ingere *Gent.* ingerere *Tengn.* *g* iſdem *Lamb. Gent.* *h* unde qua *Lamb.* *i* bonitatem tuam *Lamb. Gent.* *k* Wilchario *Lamb.* Vuilchario *Gent.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 4. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vatic.* 4.) *In quarta* (Quarta) *Marinum presbyterum jubet Epiſcopum creari, ut a ſuis conſiliis* (ut a conſiliis) *Sedi Romanæ contrariis avocetur*.

2 Eumdem hunc eſſe *wilharium* Nomentanum, de quo ſupra (*ep.* 13. *al.* XXVII. *not.* 2.) affirmare non auſim: erat enim & Wilcharius alter per hæc tempora in Francia, qui abdicato epiſcopatu Viennenſi, ad Monaſterium S. Mauritii, ſeu Agaunenſe confugerat an. 740. electus poſtea Archiep. Senonenſis; hanc licet ſedem is minime obtinuerit ante annum 765. nam Lupo ſucceſſit, qui eo anno ſubſcribit conventui Attiniacenſi (*Labbe Concil. tom.* VI. *pag.* 1702.) Præterea Sedunenſis alius Wilcharius, ni forte idem, memoratur. Quicumque autem fuerit, iſti Pontifex vices ſuas committit, ut munus illud exercere poſſit in S. R. E. preſb. Cardinalem.

Digitized by Google

tenus ipſe eundem Marinum presbyterum, noſtra vice, Epiſcopum conſecrare debeat, & in una civitatum veſtrarum illis in partibus conſtituta [a], in qua prævideriт veſtra ſapientiſſima eximietas, eum ordinare diſponite, quatenus perpetrati [b] ſceleris ſui recordans, ſe inique egiſſe pœniteat, ne in eo, quod abſit, antiquus humani generis hoſtis, mentem illius vagantem inveniens, quaſi in ſublime extollat, ſæviſſimeque quoquomodo valeat funditus diſperdere; ſed magis, ut confidimus in veſtram benigniſſimam excellentiam, atque a Deo præclaram cordis veſtri dilatationem, huic noſtræ poſtulationi, veſtra præclara excellentia aurem adcommodare dignetur [3], quatenus, & ille ſecurus de hujuſcemodi re perſiſtat, & nos pro veſtra immenſa [c] lætitia, atque ſoſpitatis gaudio indeſinenter Dominum Deum cæli exorare jubeamus. Bene valete.

VARIANTES LECTIONES

a conſtitutis *Gent*. conſtituta *Tengnag*. b ſceleri ſui *Gent*. c inmenſa *Lamb*.

NOTÆ

3 Ex epiſt. 16. *al*. XXXII. conſtat, Pippinum haud morem geſſiſſe Pontifici, ut eo venientes videbimus: etenim quamquam Rex pietate præſtans eſſet, nihilominus perfidiam præmio dignam non cenſuit.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM PIPPINUM REGEM, PER PETRUM PRESBYTERUM [a] DIRECTA [b], IN QUA CONTINETUR * ABBASCIATUM REMEDII EPISCOPI, ET ** AUDECARII [c] COMITIS, QUALITER JUSTITIAS B. PETRI APOSTOLORUM PRINCIPIS APUD DESIDERIUM, QUONDAM REGEM, EX PARTE RECEPERIT [d], ET RELIQUAS JUSTITIAS FACIENDUM POLLICITUS EST [1].

ARGUMENTUM

Edoſtus ſuperiori anno iniquam Deſiderii indolem Pippinus, illuſtres Miſſos Romam legat Remigium fratrem Rothomag. Archiepiſcopum, & Autharium Ducem. Horum præſentia ille motus per totum menſem Aprilem hujus anni ſe omnia reſtituturum promittit S. Sedi; rogatque Pontificem, ut id Regem moneat. Paulus per Miſſum ſuum Petrum presb. ea nunciat, perque alium Miſſum nunciaturum promittit, ſi Rex natura infidus promiſſa ſervaverit. Ejus tamen fidem & conſtantiam implorat, ut Donationem integram s. Petro vindicet, juxta editum Diploma.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLIX.	XXI.	XX.

DOMNO [e] *** excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali compatri Pippino, Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Paulus Papa [2]. Quia excellentia veſtra merito bonorum operum, ſuperno examine, fuerit comprobata, ipſis jam in manifeſto rerum [f] exhibitarum effectu demonſtratum eſt [g], dum nimirum, adepta deſuper divinæ ſapientiæ participatione, regalis faſtigii ſceptra cœleſti benedictione conſtet *⁎ effectius promeruiſſe. Unde cum ſibi hanc ab omnipotente Deo gratiam miſſam eximietas veſtra [h] non

VARIANTES LECTIONES

a PRBM *Gent.* Presbyterum *Tengnag.* *b* DIRECTA *Lamb.* *c* AUDEGARII *id.* *d* RECEPERUNT *Lamb. Gent.* receeperit. *Tengnag.* *e* Domino *Lambec. Gent.* *f* eſt rerum *Lambec. poſt verbum* rerum *ſequitur* eſt, *ſed ſubducta linea deletum* Gent. *g* eſt *in ms. deeſt, ſed Teng. appoſuit* id. *h* eximietatem veſtram *ſed correctum eſt, ut in editione* id.

NOTÆ

GRETSERUS

* Legatio. ** Andegarii.
*** Summ. 20. Bar. & Cent. *⁎ efficacius.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 20.) *Viceſimam epiſtolam per Petrum presbyterum tranſmiſit* (viceſimam Petro presbytero ad eumdem dedit) *continentem quaſdam laudes ejus, quod Romanam Eccleſiam ab hæreticis defenderat.* (defenderit) *Poſtea acta Remedii Epiſcopi, & Andegarii Comitis narrat, qualiter* (narrat : exponit qualiter) *juſtitias B. Petri Apoſtolorum Principis apud Deſiderium quondam Regem* (Deſid. Regem) *ex parte receperit; & quod reliquas juſticias facere* (rel. facere) *pollicitus ſit, cum adjuratione* (obteſtatione) *ut ſi Deſiderius iſta neglexerit, Pippinus illum, ſicut Stephano Papæ Pauli* (ejus) *germano, & ſibi promiſerat, cogat* (cogeret)

2 In ſeq. annum conſenſu omnes rejiciunt : & quidem jure; nam data dicitur menſe Martio Ind. XIII. ut edidit Gretſerus, quæ annum indicat 760. Verum recenſio Lambecii habet Ind. XII. nec video, cur Muratorius, qui hanc recenſionem adhibuit in editione Cod. Carol. eam neglexerit in Annalibus Ital.

non ambigit, profecto ei placere, qui eam contulit, totis intendit niſibus, & pro ejus, quam ſuo eruit, divino nutu, certamine, ſcilicet ſanctæ univerſalis Eccleſiæ, & exaltationis vigore, decertare non deſiſtit, cordis ſui oculis a Deo protegenda eximietas veſtra, adhibens illa, quæ ſibi, pro hujuſcemodi laboris fructu, a B. Apoſtolorum principe Petro, cœlorumque regni clavigero, ætherea promiſſa ſunt præmia. Ubi jam non humana inter homines [a] gloria, ſed inter angelos, divina numquam amittenda felicitate gaudetur: exultaque, & lætare feliciſſime Rex, quia tuo [b], annuente Deo, certamine, ſancta ſpiritalis mater veſtra, univerſalis Dei Eccleſia, ab æmulorum inſidiis erepta, atque exaltata triumphat, fideſque orthodoxa tuo zelo, & fortitudinis brachio illibata [c] ab hæreticorum jaculis conſiſtit.

Pro quo beatus, & juſtus effectus es in omnibus operibus tuis, fili dulciſſime, & ſpiritalis compater victorioſiſſime, eximieque Rex. Innoteſcimus [d] ſiquidem præcelſæ Chriſtianitati veſtræ, quod nuper dum ad nos * conjunxiſſent fideliſſimi veſtri [e], ſcilicet a Deo amabilis Remedius [3] veſter [f], atque ** Aucharius glorioſiſſimus dux, conſtitit inter eos, & Deſiderium Langobardorum Regem, ut per totum inſtantem Aprilem menſis iſtius 13. Indictionis [g], omnes juſtitias fautoris veſtri, B. Petri, Apoſtolorum principis, omnia videlicet patrimonia, jura etiam, & loca, atque fines, & territoria diverſarum civitatum noſtrarum Reipublicæ Romanorum, nobis pleniſſime reſtituiſſet. Unde ex

parte

VARIANTES LECTIONES

a inter homine *Gent.* homines *Tengnag.* *b* quia te *Gent.* tuo *Tengnag.* *c* inlibata *Gent.* *d* indicamus *Lamb. Gent.* *e* fideliſſi miſſi veſtri *Gent.* fideliſſimi *Tengn.* *f* Remelius germa veſter *ſed li* Germa *ſubducta linea deletum eſt* Gent. *g* iſtius XIIImæ Indictionis *Lamb.*

NOTÆ

* perveniſſent. ** Andegarius.

3 In Cod. legebatur *germa veſter*, ut notat Gentilotus: tameſi vox illa deleta fuerit. At Remedius iſte, ſeu S. Remigius vere erat germanus Pippini, atque ita vocatur (*ep.*35. *al.*XLIII.); in utraque autem ſiletur ejus dignitas, Archiepiſcopi nimirum Rotomagenſis; quum tamen Annaliſtæ ap. Pagium (755. *n.* 24.) tradant eum eſſe adeptum illam ſedem ann. 755. Raginfrido ob inſolentiam exauctorato. In Catal. Epiſcopor. ap. Guillelm. Beſſin. *Concil. Rotom. par.* 2. *pag.* 2.) ante biennium Archiepiſcopatus Remigii cœpit: *S. Remigius, ſeu Remedius Pippini Francorum Regis frater Rotomagenſ. ſedem adeptus eſt anno* 753. *Conventui Attiniacenſi aderat an.*761. *deſiit vivere an.* 771. At Chronologiæ iſti parum fidei adhibendum: nam Attiniac. conventum anno illigat 761. quum ex Annal. Francor. & Reginone conſtet eſſe habitum an. 765. Eidem vere affuit S. Remigius, & ſubſcripſit *Remedius vocatus Epiſcopus civit. Rodoma*. Quare per id temporis ejus dignitas certa: quum autem in utraque Pauli epiſtola, quæ ante eum annum datæ erant, ſileatur; valde dubia mihi eſt. Videant eruditi.

parte [a] quidem eaſdem juſtitias nobis idem [b] Langobardorum Rex feciſſe dinoſcitur [4], & reliquas omnes juſtitias ſe profitetur, atque omnino ſpondet nobis eſſe ſacturum [c]. Quapropter impenſius nos præfatus [d] Deſiderius Langobardorum Rex obſecratus eſt, ut veſtræ a Deo protectæ excellentiæ noſtris Apoſtolicis relationibus intimare debuiſſemus; & ecce ſicut noſtro, poſt Deum, liberatori, hoc ipſum [e] eximiæ, atque ſublimiſſimæ, & a Deo protectæ Chriſtianitati veſtræ, per has Apoſtolicas noſtras, innotuimus ſyllabas, dirigentes magnopere ad veſtram a Deo inſpiratam præcelſam ſublimitatem præſentem dilectum filium noſtrum Petrum Presbyterum, quem petimus, benigno ſolite aſpectu a vobis ſuſcipi, & cum effectu atque proſpero nuntio [f], de perfecta plenariaque juſtitia diverſarum cauſarum fautoris veſtri B. Petri, Apoſtolorum principis, ad nos remeandum abſolvere dignemini. Si vero in ea, * quæ præfatus [g] Deſiderius Rex, vel ejus Langobardorum gens, profitentes pollicentur, permanſerint ſponſione, nobiſque omnia, ſecundum ut conſtitit, & pactorum fœdera continent [h], reſtituta ab eis nobis fuerint, tunc a Deo conſervandæ excellentiæ veſtræ meritum intimantes innoteſcemus ei [i].

Unde obſecrantes petimus, & obnixe deprecamur, imo & conjuramus, te Excellentiſſime atque Chriſtianiſſime Rex, amantiſſime fili, & ſpiritalis Compater, per omnipotentem Deum, & B. Petrum, qui te in Regem unxit, ut perfectius ea, quæ pertinent ad exaltationem, & ad * ampliatam liberationem ſanctæ Dei Eccleſiæ, & iſtius a vobis redemptæ provinciæ, ſicut B. Petro, & noſtro prædeceſſori Pontifici ſanctæ recordationis Domno, & germano noſtro, beatiſſimo Stephano Papæ polliciti eſtis, cuncta perficere, & adimplere jubeatis [5], quatenus promiſſam,

VARIANTES LECTIONES

a Unde ecce & ex parte *Lamb.* Unde eccæ ex parte quidem eiſdem juſtitiis *Tengn.* eccæ *delevit, reliquum etiam correxit ut in editione eſt* Gent. *b* nobis iſdem *Lamb. Gent.* *c* facturus *Lamb. Gent.* facturum *Teng.* *d* prælatus *Lamb. Gent.* *e* hoc ipſud *iidem*.
f Nuncio *Lamb.* *g* quæ prælatus *id.* quā prelatus *Gentil.* *h* pactuum fœdera continentur *Lamb. Gent.* *i* innoteſcemus rei *Lamb.* innoteſcimus rei *Gent.*

NOTÆ

* quam. ** ampliorem.

4 In epiſt. 18. al. xv. quæ inſignis adeo Legationis cauſa fuit, civitates quatuor repetebantur. Hic autem patrimonia, fines, & territoria civitatum Eccleſiaſticæ ditionis memorantur citra earum civitatum mentionem. Fortaſſe Apoſtolicus Miſſus, quæ ſilentur in Epiſtola, ſecreto acceperit referenda.

5 En indicium valde perſpicuum repetentis civitates, quæ deerant integræ Donationi, cujus autographum ſervabatur in Archivo S. Sedis.

miſſam, & repoſitam vobis mercedis coronam de manu [a] omnipotentis Dei recipiatis, orantes de reliquo omnipotentis Dei noſtri miſericordiam, ut ſua vos circumtegat gratia, una cum dulciſſima conjuge, excellentiſſima Regina filia & ſpiritali noſtra Commatre, atque amantiſſimis natis, id eſt [b], præcelſis regibus, & præſentis regni culmen, & [c] triumphum victoriæ poſſidere, & æterna gaudia in cœleſtibus regnis cum Sanctis perfrui concedat [d]. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a de mano *Gentil.* manu *Tengnag.* *b* item *Lamb. Gent.* ideſt *Tengn.* *c poſt verbum* culmen *deeſt* & *in ms. ſed Tengnagelius appoſuit. Quod etiam fecit poſt verbum* poſſidere *Gentilot.*
d cedat *idem*.

Digitized by Google

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ AD DOMNUM PIPPINUM, GLORIOSUM REGEM, PER GEORGIUM EPISCOPUM DIRECTA [a], IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES PRO LIBERATIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, ET IN EMBOLO [b] POSTULAT, UT FILIUM EJUS, QUI TUNC NATUS FUIT, EX SACRO [c] BAPTISMATIS FONTE EXCIPERE MERERETUR [1].

ARGUMENTUM

Georgium Epiſcopum Miſſum ſuum ad Pippinum legat, in cujus ore ponit quæ narrare debeat. Tota epiſtola in Regiis laudibus, & gratiarum actione verſatur pro tot tantiſque beneficiis in Eccleſiam conlatis. Nil in eadem perſpicuum, præter Embolum, in quo Pippini filium nuper natum ſuſcipere optat e ſacro fonte.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLIX.	XXIII.	XXI.

DOMNO [d] * excellentiſſimo filio noſtro, ſpiritali compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum Paulus Papa [2]. Solet epiſtolaris ** latio mentem ſemper vi ſua [e] reficere, & materia quodammodo charitatis [f] exiſtere. Quia ergo ſpiritalium dilectio ſincera [g] filiorum paternos ſuſtinet deſideranter [h] affectus, ſumma nos cum alacritate implere convenit, quod puræ conſcientiæ depoſcit affectus; & licet ad reddenda paternæ charitatis [i] officia, prolixitate itineris imminente, raritas portitorum impediat. Quotiens autem neceſſitas inciderit occaſionis [k], Excellentiſſimam Chriſtianitatem veſtram non deſiſtimus ſcriptis diſcurrentibus viſitare, & honore ſolito amplectentes, *** [l] utilitate

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* *b* IN EMBOLI *Gentil.* *c* UT EX SACRO *id.* *d* Domino *Lamb. Gent.* *e* viſitatione *Lamb.* viſita *Gent.* viſitatione *Tengn.* *f* caritatis *Lambec.* *g* ſincere *Gentil.* *h* deſidenanter *Gent.* deſiderantet *Tengn.* *i* caritatis *Lamb.* *k* occaſio *Gent.* occaſionis *Ten.* *l* amplectentes ſalutare *Lamb.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Sum. 19. apud Bar. & Cent. ** f. relatio.

*** Videtur hic etiam reponendum: *viſitare.*

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 19.) *Decimam nonam Pippino epiſtolam per Georgium Epiſcopum tranſmiſit, gratiarum actiones pro ſalute* (defenſione) *ſancta Dei Eccleſia continentem. In Embolo poſtulat, ut Pipini filium, qui ei tunc natus fuerat, ex ſac. baptiſmatis fonte excipere mereatur.*

2 Epiſtolam ab hoc anno removeri non poſſe docent Annales Francorum; & Pagius (*an.* 759. *n.* 14.) Annaliſtæ Meten. & Chronographi San-Gallen. teſtimoniis utitur ad ſtabiliendam hanc Chronolog. Tam hi, quam Annales prædicti, Pippino filium eſſe natum, qui paterno nomine eſt appellatus, & tertio poſt anno mortuus, conſtanter tradunt: deque illo Pontifex loquitur in Embolo.

te quatenus hoc, * quod [a] oculis carnalibus ** præſentium [b] videre non poſumus, eos aliquatenus ſcriptis valeamus alternantibus intueri. Itaque ita ubique, Deo illuſtrante [c], excellentiæ veſtræ merita diffuſa divulgavit opinio, ut ex rebus ab ea geſtis, omnibus laudabiliter demonſtretur. Unde in quantum valet noſtri oris aſſertio, protenſæ laudationis atteſtatione, veſtræ eximietati gratiarum reddentes actiones, aptum proſpeximus, præſentem Sanctiſſimum atque Reverentiſſimum [d] fratrem Georgium [3], & coepiſcopum noſtrum, illuc uſque ad veſtra præclara Deo invitabilia [e] tranſmittendum [f] veſtigia, cui ſingillatim [g] omnium ſpiritalis matris veſtræ, ſanctæ Dei Eccleſiæ, & iſtius a vobis redemptæ provinciæ utilitatum neceſſitates, a Deo protegendæ ſublimitati veſtræ excellentiæ referendas [4] commiſimus [h].

Sed petimus a Deo, ſervate fili, & ſpiritalis Compater, benigniſſime, Rex noſterque, poſt Deum, liberator, & obnixe deprecamur, ut jubeas eundem noſtrum Miſſum benigno ſolitoque gratulationis aſpectu commendatum ſuſcipere, noſtriſque poſtulationibus, quæ ad exaltationem ſanctæ Dei Eccleſiæ, & maxime ad tuæ animæ mercedem, & æternam memoriam reſpiciunt, a Deo impulſas benignitatis tuæ aures, & congruum, atque velociorem de cunctis adhibere digneris effectum: quoniam, ſublimiſſime Regum, amantiſſime fili, & ſpiritalis Compater, ad hoc te omnipotens Deus ſanctæ ſuæ Eccleſiæ voluit, per manus beati Petri, liberatorem adeſſe, ut tuo ſolito præſidio pleniſſima ſalus & redemptio ſanctæ ſuæ Dei Eccleſiæ, & iſtius provinciæ pro-

VARIANTES LECTIONES

a quatenus hos quos *Lamb.* *b* præſentes *id.* *c* a Deo illuſtratæ *Lamb.* a Dō inluſtrate *Gent.* *d* Reverendiſſimum *Lamb.* *e* imitabilia *id.* imitalia *Tengn. interpoſuit* bi: *ut eveniat* imitabilia *Gent.* *f* tranſmittendendum *id.* *g* ſingiblarim *id.* *h poſt verbum* referendas *ſequitur in editione* commiſimus, *quod deeſt in ms. ſed Tengnagelius poſuit* idem.

NOTÆ

* hos quos. ** præſentes.

3 Oſtienſem nempe Epiſcopum æque Pontifici, ac Francorum Regi acceptiſſimum, quem ante annos quinque noſſe cœperat in Comitatu Stephani II. & præterito etiam anno Miſſum acceperat (*ep.* 17. *al.* XXIX. *n.* 4.)

4 En cauſam potiſſimam, cur Oſtienſis Epiſcopus, qui ſuperiori etiam anno illud iter ſuſceperat contra Deſiderium, nec inutiliter, legatus iterum mittitur, poſtquam Langobardus nonnulla reſtituerat S. Sedi, pollicituſque erat menſe Aprili, ſe omnia cætera redditurum. Secreta commiſſio erat; eaque nonniſi gravi ſummæque fidei viro credenda. Nam Langobardus ſolitam fallendi artem adhibuerat: nec mandari ſcripto tutum erat ejus dolos, ne forte interceptæ literæ iis, quæ reſtituta fuerant, detrimentum inferrent. In præcedenti ſiquidem Epiſtola promiſerat, ſe *rei meritum* nunciaturum, ſi Deſiderius ſtetiſſet promiſſis. Secus accidit: iſque *meritum rei*, ut legunt in Cod. Lambecius, & Gentilotus, coram exponendum a ſuo Miſſo judicavit.

Digitized by Google

proficiat, orantes Dominum Deum noſtrum, quia actus [a] veſtros ita ſua pietate diſponat, quatenus Excellentiæ veſtræ preſentis vitæ ſpatia, cum proſperitate diſponat, * victoria [b] regni gubernacula perfruens longæviter exequatur, & ad promiſſionis æternæ præmia, cum dulciſſima conjuge, excellentiſſima Regina, ſpiritali [c] noſtra Commatre, & eximiis natis, id eſt [d] Regibus, cum ſanctis, & electis ſuis, utroſque veſtrum idem [e] omnipotens Deus faciat perenniter gratulari. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

†

Interea, ſublimiſſime Regum, noſtræ perlatum eſt notioni, quod Dei nutu, novum Regem ex veſtris viſceribus, ad exaltationem ſanctæ ſuæ Eccleſiæ, omnipotens Deus [f] contulit: de cujus nativitate, maximo gaudio ſumus relevati; unde obnixe te petimus, ut a ſacratiſſimo [g] Baptiſmatis lavacro eundem maximum veſtrum filium [h] ſuſcipere mereamur. Quatenus duplex Spiritus ſancti gratia in medio [i] noſtrum, & geminæ feſtivitatis nobis oriatur lætitia.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a qui actus veſtros *Gent.* *b* ut cum victoria *Lambec.* *c* ſpiritale *Gentil.* *d* idem *id.* ideſt *Tengn.* *e* iſdem *Gentil.* † EMBOLUM *Lambec.* *f* Dominus *id.* *g* ut ſacratiſſimo *id.* *h* eundem veſtrum filium *id.* *i* Sp. s. gratia fiat in m. *id.* Sps ſcã gratifiat in medio *Tengnag.* *poſuit* ſancti gratia *Gent.*

NOTÆ

* victoriam.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ AD DOMNUM CAROLUM, ET CAROLOMANNUM, REGIBUS DIRECTA [a], IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES, ET UBERRIMÆ BENEDICTIONES [1].

ARGUMENTUM

Carolo, & Carolomanno per Droctegangum & Wulſhardum Abbates, qui excuſatorias eorum attulerant, quod munera nulla mitterent, reſpondet, ſe alia munera non optare, quam eorum incolumitatem, ac defenſionem Catholicæ fidei, & Eccleſiæ exaltationem.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLX.	XLI.	XXII.

DOMNIS [b] excellentiſſimis filiis Carolo, & Carolomanno [c], Regibus Francorum, & patriciis Romanorum Paulus Papa. Miſſam relationem Excellentiæ veſtræ deferentibus harum gerulis Droctegango ſcilicet, & Wulfardo [d], religioſis Abbatibus [2], ſuſcipientes votivo ſumus incolumitatis veſtræ nuntio [e] relevati, optantes, ut vitam actuſque veſtros ſua miſericordia Dominus & protegat, & diſponat, atque ad perfectam perducat ætatem. Per eaſdem ſiquidem ſyllabas innotuiſtis, maximam vos tenere [f] verecundiam in id, quod interim munerum commoda per harum latores nobis dirigere non valuiſtis [g]. Sed quid eſt, dulciſſimi atque amantiſſimi filii, victorioſiſſimi [h] Reges, quod nos muneribus veſtris lætificare inhiatis? Nulla enim alia munera deſideramus, quam veſtræ incolumitatis proſperitatem ſedule addiſcere, & de veſtris profectibus gratulari. Hæc eſt locupletatio noſtra, * veſtram quam inhianter amplectamur, ** exultationibus [i] jocunditatem,

VARIANTES LECTIONES

a REGIS DIRECTÆ *Lamb.* *b* Dominis *Lamb. Gent.* *c* Carolum & Carlomannum *Tengnag. correxit* Carolo &c. *Gent.* *d* Wulſhardo *Lamb.* *e* nuncio *id.* *f* tere *Gent.* *g* dirigere valuiſtis. *In ms. deeſt* non *Gent.* *h* victoriſſimi *Gent.* *i* veſtra quam inhianter amplectimus exultationis jocunditas *Lamb. Gent.* amplectimur *Tengn.*

NOTÆ

GRETSERUS

* ſ. veſtra. ** ſ. exultationis jucunditas.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat. poſt* XXVII.) tres epiſtolæ ad Carolum & Carolomannum conſcriptæ, ideſt 22. 28. 40. al. XLI. XLII. XL. una omnes memorantur perquam brevi hoc argumento: *Scripſit etiam epiſtolas* (Scripſit epiſt.) *tres ad Carolum & Carolomannum: in quibus hortatur eos, ut majorum veſtigiis inſiſtant, & fidem Deo &* (inſiſtentes fidem Deo, ac) *beato Petro præſtent, & Eccleſiam Romanam defendant & exaltent.*

2 Hos fuiſſe Miſſos Regios conſtat ex ſeq. epiſtola. Nulla autem ex tribus epiſtolis ad eos datis, adoleſcentulorum Regum Miſſos proprios præſefert: aut enim paternis, aut Pontificiis ad Paulum deferentibus eorum poſtulata, Pontificem per Regios eoſdem legatos reſponſa mittere conſueviſſe compertum eſt.

Digitized by Google

tem, hæc [a] eſt exaltatio ſanctæ Dei Eccleſiæ, & defenſio fidei orthodoxæ, veſtræ protectionis integritas. Vos quippe Dominus elegit, præ omnibus Regibus, & liberatores ſanctæ ſuæ Catholicæ, & Apoſtolicæ conſtituit Eccleſiæ, & in Reges per manus B. Petri ungi dignatus eſt.

Sed omnipotens Dominus, per quem reges regnant, ad perfectam vos perducat ætatem, & ſolium regni vobis, veſtroque præclaro ſemini, * ævis proſperiſque [b] temporibus ad exaltationem ſanctæ ſuæ Eccleſiæ, & ampliſſimam Chriſtianorum orthodoxæ fidei defenſionem [1] concedat poſſidendum, tribuens vobis e cœlo victorias, omneſque barbaras nationes veſtris Deo imitabilibus ſubjiciens veſtigiis, & æternæ vitæ gaudia largiri dignetur, quatenus, ſicut in præſenti vita regnatis, & venturo in ſæculo cum Chriſto regnare mereamini, dicatque omnis populus: *Amen fiat, fiat*. (*Pſal.* 105.) Bene valete.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a hæ *Gent.* b proſperis quæ *idem*. proſperiſque *Tengn.*

NOTÆ

* f. longævis, *ſic forſan & alibi legendum*.

1 Ut in ſuperioribus ad Pippinum, ita & in his ad Regios juvenes, duo hæc attente conſiderari oportet: Patriciatus videlicet ab Apoſtolica Sede Francorum Regibus conlati rectam definitionem contra Petri de Marca, Pagii, & aliorum opiniones *Protectionem, & defenſionem Eccleſiæ, & catholicæ fidei*: Necnon Apoſtolorum Principis ſucceſſores non minus Eccleſiæ vindicandæ, quam fidei catholicæ aſſerendæ ſedulam navaſſe operam.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM PIPPINUM REGEM DIRECTA [a], DE SANITATE, VEL INCOLUMITATE EJUS PERCUNCTANDUM, SIMULQUE ET DE MISSIS SUIS, QUI AD REGIAM FUERUNT DIRECTI URBEM [1]

ARGUMENTUM

Officioſa hac epiſtola monet, ſe per Droctegangum, & Wulſhardum Regios Miſſos ſcripſiſſe aliam, certior fieri cupiens de Aquitanica expeditione, nullum hactenus habuiſſe reſponſum, cognoviſſe tamen a peregrinis, eum reverſum eſſe incolumem, quare lætum ſe eſſe ait, lætioremque ſibi fore Regiam epiſtolam, quam impenſe optat. De ſuis Miſſis Conſtantinopoli nil novi eſſe.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLX.	XXXVIII.	XXIII.

DOMNO * [b] excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali Compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Paulus Papa. Præmiſſis noſtris apicibus, & affatibus [c], per Droctegandum, & Wulkardum [d], Deo amabiles, fideliſſimos veſtros Miſſos, ſumus impenſius deprecati [e] eximiam Excellentiam veſtram, ut nos certiores atque lætiores reddere annueretis de veſtra ampliſſima ſoſpitate, & de eo, quo profecti eſtis itinere [2], qualiter erga vos Dominus eſſet operatus, & dum tanto evoluto tempore nullam a vobis reſponſionis ſeriem de hujuſcemodi re agnovimus [f], vehementer noſter attritus eſt animus. At vero per diverſos ex ipſis regionibus, liminibus Apoſtolorum advenientes peregrinos, didicimus, ſoſpitem te ad propria, præcellentiſſime fili, & ſpiritalis Compater, eſſe, annuente Deo, reverſum. Unde magno gaudio noſter animus relevatus eſt.

Y 2 Qua-

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lambec.* *b* Domino *Lamb. Gent.* *c* apicibus aſtatibus *Teng. interpoſuit* & *Gent.* *d* Wulſhardum *Lambec.* Vulkardum *Gent.* *e* viſi ſumus impenſius deprecari *Lamb.* viſi ſumus impenſius deprecamur *Tengn. to* viſi *ſubtracta linea delevit*, *& poſuit* deprecati *Gent.*
f agnovimus *deeſt in ms. ſed alia antiqua manu poſitum eſt*. Gent.

NOTÆ

GRETSERUS

* Sum. 5. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Panv. Argum. (*cod. vat.* 5.) *In quinta* (Quinta) *gratulatur Pipino de incolumitate*, *ac legatos ſuos nondum Conſtantinopoli reverſos eſſe indicat*.

2 Annales Francorum a.760. Aquitanicum bellum contra Waifarium Ducem a Pippino inceptum eſſe tradunt. Perinde Annaliſtæ, & Auctores apud Pagium (*a.760. n.1.*) expeditionis hujus Pontificem eſſe admonitum a Rege per ſuos Miſſos Droctegangum & Wulfardum Abbates, eumque per eoſdem ultro exquiſiviſſe de gravitate illius rei, qua occaſione literas ad Reges adoleſcentulos dederat nuper allatas, hinc certo diſcimus. Quomodo illæ interciderint incertum. Anno eodem declinante, quum de ejus reditu audiviſſet a peregrinis, hanc epiſtolam datam eſſe, pari modo ex ſequentibus intelligimus.

Quapropter, deſtinatis præſentibus noſtris Apoſtolicis ſyllabis, viſitationis cauſa, obnixe petimus, ut dignetur ſublimis veſtra Excellentia, quantocius nos de ampliſſima incolumitatis veſtræ ſoſpitate lætos reddere, ſignificans, Chriſtianiſſime fili, & ſpiritalis Compater, qualiter erga vos, & excellentiſſimam [a] filiam, & ſpiritalem noſtram commatrem, & eximios [b] filios agatur, ut noſter animus maxima jocunditatis exultet lætitia, quoniam nimio deſiderio ferveſcimus, veſtram ſedule addiſcere ſoſpitatem, & de veſtro gaudio exultare: quoniam veſtra ſalus exaltatio eſt ſanctæ matris veſtræ Eccleſiæ, & proſperitas veſtra noſtra eſſe probatur lætitia.

Itaque præcellentiſſime fili, & ſpiritalis Compater, bone, & optime Rex, ecce hactenus nullam rei veritatem [c] de noſtris Miſſis, quia regia [d] profecti ſunt urbe, addiſcere valuimus, quid erga eos ageretur, & ideo nequaquam vobis quippiam de eis ſignificare valuimus. Dum vero rei agnoſcere potuerimus [e] veritatem, confeſtim eximiæ Excellentiæ veſtræ dirigemus in reſponſis [3].

His præmiſſis, Deum cœli petimus, ut vobis, & præſentis vitæ longævitatem, & regni [f] gubernacula cum excellentiſſima Regina [g] filia, & ſpiritali noſtra commatre, Chriſtianiſſima Regina, veſtraque dulciſſima conjuge, atque amantiſſimis veſtris natis, noſtriſque filiis, iiſdem eximiis regibus, & Patriciis Romanorum perfruendum concedat, & cæleſtis regni participes faciat, noſque permittat de veſtra ampliſſima ſoſpitate ſemper gratulari. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a erga vos, excellentiſſimam *alia manu interpoſitum* & *Gent.* *b* eximios veſtros *Lambec.* eximiorum *Gent.* eximios *Tengn.* *c* ecce uſque hactenus nihil rei veritatem *Lamb. Gent. Teng.* to uſque *ſubducta linea delevit*, & *loco* nihil *poſuit* nullam *Gent.* *d* qui a Regia *Lamb.* *e* potuerim *Gent.* poterimus *Tengn.* *f* & ſentis vitæ longevitate regni *Tengn. correxit ut eſt in editione Gent.* *g* Regina *deeſt in ms. Id.*

NOTÆ

3 Apud Anaſt. in V. Pauli (*ſect.* 258.) dicitur: hic Pontifex *ſæpius ſuos Miſſos cum Apoſtolicis obſecratoriis atque admonitoriis literis Conſtantino, & Leoni Augg. direxit pro reſtituendis confirmandiſque in priſtinum venerationis ſtatum ſacratiſſ. imaginib. Domini Dei & Salvatoris N. J. C. ſanctæque ejus Genitricis, atque beator. Apoſtolorum, omniumq. SS. prophetarum, Martyrum, & Confeſſorum*. Idem teſtatur Hadrianus ſuis in literis ad Conſtantinum & Irenem (*Conc. Nic.* II. *act.* 2.) Infra (*ep.* 37. *al.* XX.) huic rei lucis aliquid afferetur. Summa eſt, quod Paulus, licet fruſtra, antiquam Eccleſiæ traditionem de ſacris imaginibus reſtituere in Oriente ſummopere laboravit (*Baron.* 757. *n.* 4.); atque huc ſpectat adeo frequens Francorum Regum commendatio pro Orthodoxæ fidei defenſione. Hæc præcipua Miſſorum, qui ex Francia, vel Roma Cpolim legabantur, cura erat: tametſi in Oriente amiſſio Exarchatus, & Romæ cum ſuo Ducatu, conſilia, & bella coqueret, quæ tandem eruperunt, ubi Francorum amicitia muneribus & obſequiis tentata nequicquam fuit: nam catholicæ fidei, & traditionis æque aſſertores Franci, ac Romani, Græcas ſimulationes ac dolos rejecerunt.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM REGEM PIPPINUM, IN QUA CONTINENTUR BENEDICTIONES, ET PRÆFATUS PAPA POSCENS, UT DOMINUS [a] REX PIPPINUS SUOS MISSOS PARTIBUS ROMÆ DIRIGERET, ET SIBI [b] DE SALUTE VEL SOSPITATE SUA INNOTESCERET, ET QUALITER IN ITINERE [c] EGISSET, QUO MODO DOMINUS INIMICOS EJUS IN MANUS IPSIUS TRADIDISSET, ET SUB PEDIBUS EJUS HUMILIASSET [1].

ARGUMENTUM

Iterum de eadem re, quod nonnihil adverſi vulgi rumor ſparſerat de expeditione illa: eoque magis ardenter Miſſos Regios cum literis expectat.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLX.	XXXI.	XXIV.

DOMNO *[d] excellentiſſimo & noſtro ſpiritali compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Paulus Papa [2]. Quoties [e] fidelium Dei ſpiritalia referuntur ſtudia, protinus audientium mentes ignitæ in Dei amore, & mandatis divinis efficiuntur, atque ad ſupernæ conſiderationis [f] merita ampliſſime ad laudem Dei proferre, & perennibus temporibus permanenda ſcripturæ teſtimoniis tradere, ** dum veſtro concurſu, & auxilio, Eccleſiæ Dei exaltatio, & fidei orthodoxæ *** profligatur defenſio [3], pro quo denedictus, & laudabilis in omnibus Regibus coram Deo, & hominibus eſſe dinoſceris, Chriſtianiſſime Rex, & nomen benignitatis tuæ exaratum fulget in conſpectu divinitatis. Etenim dum hujus evoluto temporis ſpatio, quo nos [g] nec veſtræ ſoſpitatis

VARIANTES LECTIONES

a DOMNUS *Lamb.* *b* ET EI *Lamb. Gent.* *c* ITIRNERE *Gentil.* itinere *Tengn.* *d* Domino *Lamb. Gent.* *e* Quotiens *iidem*. *f* intuitum excitantur; & ideo libet profecto Potentiſſime Regum, veſtræ pietatis conſiderationum *iidem*. *g* quod nos *iid.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. II. Bar. & Cent.

** *accenduntur*, vel aliquid ſimile.

*** procuratur.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* II.) *In undecima petit ſibi indicari, quomodo valeat: nam ab inimicis ſiniſtrum de ejus valetudine rumorem eſſe ſparſum.* (Undecima eum de ſua valetudine percontatur; quia ab inimicis neſcio quid rumoris de ejus ſanitate incolumi ſparſum fuerat.)

2 Recte Cointius, & Pagius (*an.* 760. *n.* 2.) hanc epiſtolam referunt ad hunc annum: quum autem poſt præcedentem data ſit, dubitari non poteſt, quin ad anni exitum ſpectet.

3 Cod. Theod. (*lib.* 6. *tit.* 30. *l.* 2.) *profligationem debitorum* Gothofr. interpretatur *exactionem*. Perinde (*lib.* 8. *tit.* 8. *l.* 9.) invenies *neceſſitatem profligandam*. & (*lib.* 11. *tit.* 22. *l.* 4.) in commentar. *Profliganda ſeu exigenda penſitationis ſolemnitas.* Num ſimile quid hoc loco ſignificet *profligatur*, eruditi viderint; certe in ms. Cod. ita legunt *Lambec.* & *Gentilot.* nec video, cur Gretſerus corrigat *procuratur*. Du-Cang. eoſd. locos Cod. Theodoſ. laudat in Gloſſar. nec aliud quicquam addit.

tatis relationem meruimus ſuſcipere, nec penitus agnoſcere, quid circa vos [a] ageretur, vel qualiter in itinere [4], quo profecti eſtis, peregiſtis, nimis anxietatis fervore, deſiderii noſtri affectio in hoc ipſum [b] addiſcendum ſedulo provocatur; præſertim dum & a noſtris veſtriſque inimicis, adverſa nobis de ipſis partibus adnuntiantur. Unde deſiderium magnum nobis inhæret veſtræ ſoſpitatis gaudia addiſcere, & veſtris ſalutaribus profectibus gratulari, & contra, inimicorum contritionem agnoſcere. Pro quo, quæſumus, ut certos nos, ſicut deſideramus, per veſtros nuntios, de veſtra proſperitate, & lætitia reddere jubeatis, quoniam veſtra ſalus noſtra eſt proſperitas, & veſtra exaltatio noſtrum procul dubio eſt gaudium, & immenſa ſecuritas, * dignamque ex hoc [c] Dei deprecamur potentiam, ut ipſe protector noſter, & cum ejus angelis dignetur præcellentiſſimam Chriſtianitatem veſtram tueri, & gubernare, ut in [d] cœleſtibus regnis, & cum ſanctis [e] & electis, qui ab initio mundi placuerunt Deo, multipliciter conſequaris mercedem, optantes quidem, ut nos certiores veſtra ſi faciat [f] a Deo protecta Excellentia [g]; quid erga vos, aut Chriſtianam gentem veſtram agere videmini, & quomodo Deus noſter veſtros ac noſtros humiliavit inimicos, &, ut fati ſumus, certos nos, ſicut deſideramus, de veſtra proſperitate, & lætitia reddere jubeatis. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a erga vos *Lamb. Gent.* circa vos *Teng.* b hoc ipſud *Gent* ipſum *Tengn.* c Divinam ex hoc *Lamb.* d gubernare in ut *in ms. deeſt Gent.* e regnis cum ſanctis *Lamb. Gent.* & *in ms.* deeſt *Gent.* f deſtinantes quidem nos certiores eſſe, veſtra ſcire jubeat *Lamb. Gentil. Tengnagelius correxit ut eſt in editione* Gent. g a Deo protectam Excellentiam *Tengn. correxit* protecta Excellentia *Gent.*

NOTÆ

* divinamque.

4 Expeditio hæc Aquitanica tam hic quam in ſuperiori epiſt. appellatur *iter*. Ita & Annales Francor. de eadem loquentes, quæ novem annos perſeveravit, plerumque habent *iter faciens*; *iter peragens*.

Item exemplar Epiſtolæ ejuſdem Papæ, ad Domnum Pippinum Regem directa, in qua poſtulat adjutorium contra Græcos [1].

ARGUMENTUM

Wuicharius Epiſcopus, Felix, & Ratbertus Regii Miſſi Romam venerant, quibus in Franciam reverſis nunciatur Pontifici, Græcos moturos in Romam, & Ravennam. Ea propter rogat, ut Miſſum leget Deſiderio, qui ſi opus erit, Beneventanos, Spoletanos, Tuſcanos opem ferre jubeat Eccleſiæ: religionis enim bellum erat. Alium item Miſſum orat, ut Romæ commoraturum mittat, qui Deſiderio immineat ſuper eadem re.

A. D.	Cod. Car.	Chronol.
DCCLXI.	XXXIV.	XXV.

DOmno [a] * excellentiſſimo [b] filio, & noſtro ſpiritali Compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Paulus Papa [2]. Præcelſæ & a Deo ſervatæ Chriſtianitati veſtræ his noſtris Apoſtolicis innoteſcimus apicibus, quod jam, abſolutis veſtris Miſſis, qui nuper ad nos conjunxerunt [c], Wulchario [d] videlicet ſanctiſſimo fratre, & Coepiſcopo noſtro, & Felice [e] religioſo, & Ratberto viro illuſtri [3], conjunxit ad nos nuntium miſſum a fide-

VARIANTES LECTIONES

a Domino *Lamb Gent.* *b* Excellentiſſima *Gent.* excellentiſſimo *Tengn.* *c* conjuxerunt *Gent.* conjunxerunt *Tengn.* *d* Wilchario *Lamb.* Uuilchario *Gent.* *e* ſeu Felice *Lambec. Gentil. Tengnagel. delendo* ſeu *poſuit & Gentil.*

NOTÆ

GRATSERUS

* Summ. 8. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 8.) *In octava Imperatorem Græcum in armis eſſe narrat, & Ravennatem Exarchatum, & Romam recuperare velle*, (Octava Imp. Græcum in armis, ut Ravennatem Exarchatum & Romam recuperaret, eſſe narrat) *ac petit ab eo auxilium & defenſionem contra Græcos*. (ac ab eo auxilium contra Græcos implorat.)

2 Pagius Cointium ſequens refert hanc epiſtolam ad an. 758. Muratorius ſuſpicatur, oum ſpectet ad an. 762. an potius ad præcedentem. Qua io re haud fallitur (*Annal.* 762.) quamquam ſeotentiæ magis, quam chronologiæ ſatagat, ut contra Leonem Oſtienſem probet Ducatus Benev. & Spolet. tunc temporis non fuiſſe juris S. Sedis: quam rem nemo illi negat. Cæterum anno 761. collocandam eſſe hanc epiſtolam, rerum ſeries, quam præcedentes continent, luculente demonſtrat. Annum ſiquidem 760. ſilentio Regis, & Aquitanico itineri conſenſu Annales, & noſtri Codicis binæ literæ ouper allatæ totum tribuunt. At bienoio præcedenti & Annales & epiſtolæ cauſas enarrant, quarum effectus deprehendimus in hac epiſtola. Etenim an. 758. Deſiderius cum Georgio Miſſo Imperiali cooſilia inierat Pontificiæ ditioni contraria: & 759. a Rege Francorum ſibi metuens, coram illuſtribus ejus Legatis partim reſtituit, partim ſe reſtiturum promiſit, quæ invaſerat S. Sedi; nec legitur exinde ullam intuliſſe moleſtiam Pontifici ante annum 764. (*Infra ep.* 38. *al.* XXIV.) tametſi promiſſis haud ſteterit, ad reſtitutiones quod attinet.

3 Legationem hanc Pippinus adornaſſe videtur, ut Pontifici morem gereret, qui ſemel & iterum expetierat de itinere Aquitanico, & de Regia incolumitate per Nuncios certos edoceri. Cauſas ſiquidem Legationum in rebus momenti Paulus ſilere oon conſuevit. Miſſorum princeps Nomentanus ille Epiſcopus fuiſſe videtur, de quo non ſemel in ſuperioribus. Nam Willicarius, de quo in epiſtolis Hadriani, erat Sa-

a fidelibus ſanctæ Dei Eccleſiæ, ſpiritalis matris veſtræ, qui vera nobis ſemper adſolent indicare, ſignificans nobis, quod nefandiſſimi Græci, inimici ſanctæ Eccleſiæ Dei, & orthodoxæ fidei expugnatores, Deo ſibi contrario, ſuper nos, & Ravennatium [a] partes inruere cupiunt, atque motionem facere [4]. Unde quia alibi, poſt Deum, & B. Petrum, noſtra ſpes non eſt, niſi apud veſtram nobiliſſimam Excellentiam, ideo obnixis deprecationibus petimus te, excellentiſſime fili, & ſpiritalis Compater, ut jubeas propter Deum, & reverentiam B. Petri, ſalutem iſtius provinciæ a vobis redemptæ procurare, & confeſtim veſtrum dignemini dirigere Deſiderio Langobardorum Regi Miſſum, ut ſi neceſſitas fuerit, ſignificatum, auxilium nobis, pro incurſione eorundem inimicorum, impertire debeat, præcipiens Beneventanis atque Spoletinis, ſeu Tuſcanis, nobis e vicino conſiſtentibus, ut ipſi noſtro [b] occurrant ſolatio [5]; Deprecantes & hoc a Deo inſtitutam Excellentiam veſtram, ut ad nos, hoc adveniente Martio menſe [6], veſtrum dirigere jubeatis Miſſum, qui hic Romæ nobiſcum demorari [c] debeat, & ipſe, ſi neceſſitas exigeret, apud Deſiderium imminere debeat Regem, pro eodem nobis tranſmittendo ſolatio: quia

VARIANTES LECTIONES

a Ravennantium *Gentil.* *b* ut ipſi iis noſtro *idem*. *c* nobis condemorari *Tengnagel. correxit ut eſt in editione. Gentilot.*

NOTÆ

Senonenſis Archiep. Lupi ſucceſſor, qui Attiniacenſi Conventui aderat (Labb. *Conc. to.* VI. *p.* 1701.) Videri autem dixi Nomentanum, quia in eodem Conventu legitur, *williharius epiſc. de monaſterio s. Mauricii*: quæ nominis ſimilitudo ancipitis ſententiæ cauſa eſt. Attamen ubique *Fratrem & Coepiſcopum noſtrum* appellari, quod & de Georgio Oſtienſi factum videmus (*ep.*8.*al.*IV.9.*al.*VI.11. *al.*VIII.18. *al.* XV. *& alibi*) unum eumdemque ubique eſſe non obſcure innuit: nam Wilcharius alter, *Galliarium Archiepiſcopus* ab Hadriano ſemper nuncupatur.

4 Si urbs Roma Græcis Imperatoribus, ut dictitant, parebat: quid igitur Græci æque Romanis, ac Ravennatibus bellum minantur?

5 En argumentum locuples tranquillitatis ſaltem ſpecioſæ inter Deſiderium & Romanos. Ea vero Pagio, Cointio, Muratorio, aliiſque omnibus, qui Gretſerianæ editioni epiſtolæ 20. *al.* XXI. ſignantis annum 760. per Ind. XIII. habuerunt fidem, nonniſi poſt concordiam cum Eccleſia initam coram Remigio Pippini fratre, & Authario Duce Regiis Miſſis, menſe martio ejuſdem anni cœpiſſe potuit. Mihi autem, qui Lambeciana recenſione utens lego *Ind.* XII. tranquillitas illa eluxit menſe martio an. 759. idque eſt ſatis ad removendam hanc epiſtolam ab an. 758. adverſus Coint. & Pag. Ad Muratorium quod attinet, ſi Paulus orat Pippinum, ut Deſiderium moneat Spoletanis ac Beneventanis æque ac Tuſcanis auxilia impertare; igitur ii Duces, licet Pippino ſubjici maluiſſent, Deſiderio jam tum parebant, ut prædeceſſoribus Italiæ Regibus, eorum Majores paruerant; adeoque Italia omnis reſpirare videbatur. Quod autem ait de iis Ducatibus minime tum ſubjectis S. Sedi, abs re eſt. Nam Carolinam donationem cum Pippiniana confudiſſe (*an.* 757.) argumentum id minime neceſſarium peperit. Quis autem eruditorum ignorat, Spoletanos, Tuſcanoſque ante annum 774. Beneventanos autem ante 787. S. Sedis Dominio non acceſſiſſe? Ac de Tuſcia quidem, quam vocant Langobardicam, nullum dubium. De iis vero Ducatibus anceps ratio eſt, ut ad Hadriani literas adnotabo.

6 Hinc patet, epiſtolam datam eſſe ineunte anno 761.

Digitized by Google

quia, ut pleniſſime ſatisfacta eſt veſtra Excellentia, non ob aliud ipſi nefandiſſimi nos perſequuntur Græci, niſi propter ſanctam, & orthodoxam fidem, & venerandorum patrum piam traditionem, quam cupiunt deſtruere, atque conculcare [7].

Pro quo jubeat ſolicite veſtra benigna diſponere Excellentia, ut eorundem inimicorum ad nihilum redigatur veſania, & perfectius hæc provincia, veſtro certamine redempta, & a vobis B. Petro pro remedio animæ veſtræ conceſſa [8], ab æmulorum inſidiis veſtra conſueta permaneat protectione, vobiſque copioſa in cœlis adſcribatur merces, & nominis veſtri laus, & univerſæ gentis exaltatio, ſicut etiam factum eſt, & nunc multo amplius, in univerſo orbe terrarum divulgetur, atque intercedente B. Petro, victoriæ triumphum e cœlo [a] vobis Dominus ſuper omnes tribuat gentes, dum veſtro auxilio confuſis expugnatoribus ſanctæ ortodoxæ fidei, pax & lætitia, & obſervatio Chriſtianorum fidei in omnibus prædicata fuerit Eccleſiis, meritoque ex hoc cœleſtia vobis a Deo conferantur gaudia. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a triumphum cœlo *Gentilot*.

NOTÆ

7 Unam iſtam Græcæ perſecutionis fuiſſe cauſam, quæ Gregorii II. temporibus cœpit, omnes norunt, præter Muratorium, qui de temporali tantum dominio cogitans, cauſam hanc præcipuam ridet.

8 De Exarchatu & Pentapoli ſermonem eſſe puta: provincia enim Romana nullatenus pertinet ad Pippini donationem. Præterea niſi Spoletani & Beneventani Græcorum partes ſequuti eſſent, nullus Romanæ provinciæ erat timor.

Digitized by Google

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ AD DOMNUM REGEM PIPPINUM, PRO DEFENSIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, DIRECTÆ [a], IN QUA CONTINENTUR UBERRIMÆ LAUDES. ET EMBOLO [b] CONTINETUR, UT PRÆFATUS DOMNUS REX PIPPINUS, DESIDERIO REGI LANGOBARDORUM, SUAM PRÆCEPTIONEM DIRIGERET, UT SI NECESSE EXIGERET, AUXILIUM PRÆSTARE DEBERET, TAM RAVENNÆ, QUAMQUE ALIIS MARITIMIS CIVITATIBUS, AD DIMICANDUM CONTRA INIMICORUM IMPUGNATIONEM [c] [1].

ARGUMENTUM

Poſt miſſas litteras a Sergio Archiep. Ravenna accipit epiſtolas duas ad eum datas a Leone Imperiali, & a Veneticis fidelibus de Græcorum conſiliis. Utramque mittit Pippino præproperam petens juſſionem Deſiderio, ut auxilium ferat, ſi opus fuerit, pro tuendis maritimis civitatibus Ravennæ, & Pentapoleos.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXI.	XXVIII.	XXVI.

DOMNO [d] * excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum Paulus Papa. Præcelſæ, & a Deo ſervatæ Chriſtianitati veſtræ, eximie fili, & ſpiritalis compater, ſicut noſtro, poſt Deum, liberatori, ea, quæ ſuperveniunt, vel aguntur in his partibus, quantocius ſignificare vobis procuramus [e], & ideo his Apoſtolicis relationum ſyllabis [f] melliſluæ, & a Deo inſtitutæ regalis veſtræ potentiæ culmini innoteſcimus, ſuſcepiſſe nos, poſt abſolutionem noſtrarum litterarum [2], ſyllabas a ſanctiſſimo fratre noſtro Sergio, Archiepiſcopo Ravennate, quas Leon imperialis ejus ſanctitati, Ravennatum provinciæ [g], viſus eſt direxiſſe; & ecce infra has noſtras

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTA *Gent.* b ET IN EMBOLO *Lamb. Gent.* c INPUGNATIONEM *Lamb.* d Domino *Lamb. Gent.* e nñri eſt procurandum *iid. Tengnagel. loco* nñri *poſuit* nobis *Gentil.* f ſyllabas *id.* ſyllabis *Tengn.* g Ravennarum provincia *Lambec. Gentil.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Sum. Cent. 14. *Literas proditorias Sergii Ravennatis Epiſcopi mittit, & petit auxilium.* Ambigue admodum; ſuſpicari enim quis poſſet, ipſum Sergium proditorias literas ſcripſiſſe: Quod non eſt ita; ut docet hæc Epiſt.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat. 14.*) *In decima quarta* (Quartadecima) *literas proditorias Sergii Ravennatis Epiſcopi mittit, & petit auxilium.*

2 Recte hanc epiſtolam Muratorius conſignat an. 761. contra Cointii & Pagii opinionem, qui nullo jure eam tribuunt anno 757. reluctante hiſtoria; & notandum, quod præcedentem dedit *abſolutis Miſſis*, hanc vero *abſolutis literis*: quare modico utraque intervallo diſtat, & utraque initio anni conſcripta eſt.

Digitized by Google

ſtras Apoſtolicas litteras præclaræ Excellentiæ veſtræ, earum inſtar, direxiſſe; ut ſuaſionis verſutiam in eis annexam [a], præfulgida Excellentia veſtra agnoſcens [3], merito ſanctæ Dei Eccleſiæ, fideique orthodoxæ defenſionem, perfectius ſtudeat procurare [b]; quatenus repoſitam ſibi in cœleſtibus regnis coronam mercedis a Domino Deo noſtro percipere mereatur: optantes vos de reliquo ævis, & proſperis ſemper in Domino valere temporibus. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

EMBOLUM

Exemplar denique Epiſtolæ ſecreto [c] directæ a quibuſdam fidelibus Veneticis ſanctiſſimo fratri noſtro Sergio Archiepiſcopo ſimul, & ex litteris, quas idem [d] ſanctiſſimus vir nobis direxit, infra hæc noſtra ſcripta vobis miſimus [4], & peto, & tanquam præſentialiter deprecor, atque per omnipotentem Deum conjuro [e] excellentiſſimam Chriſtianitatem veſtram, ut nimis velociter dirigere jubeatis veſtram præceptionem Deſiderio Regi Langobardorum, ut ſi neceſſe exegerit, auxilium præſtare debeat, tam Ravennæ, quam Pentapoleos [f] maritimis civitatibus ad dimicandum contra inimicorum impugnationem.

VARIANTES LECTIONES

a adnexã *Gent.* b ſtudeat procurandum *Lamb. Gent.* procurare *Tengn.* c ſecretæ *Gentil.* ſecreto *Tengnag.* d quas iſdem *Lamb.* e juro *Gent.* f quamqde Pentapoleos *Lamb. Gent.* quam Pentapolois *Tengn.*

NOTÆ

3 Imperialis igitur ille Adminiſter perſuadebat Sergio, ut a Pontifice deficeret; quod enim Imperator nec muneribus, nec precibus, nec ſimulata amicitia impetraverat, proditione aſſequi moliebatur: at Sergius in ſuam Sedem reſtitutus a Paulo Pontifice, grati animi ergo Græcas artes ei patefacit.

4 Novum fidei argumentum Archiep. Sergii erga Pontificem. Adnexa utriuſque epiſtolæ exempla haud dubie Græcorum motus ſignificabant, ut liquet ex præcedenti. In Chron. Ducum Neapolit. ap. Cl. Pratill. (*to.* 3. *p.* 32.) legimus, Stephanum Ducem, qui an. 759. ſucceſſit Theodoro, promiſiſſe Pontifici, *quod ſi contigerit, quod Dominus Imperator mitteret adverſus Romam ſuos milites, ipſe Dux adjutorium ferret ei cum ſuis militibus*. Quæ confirmant ejuſd. epiſtolæ ſententiam, Romam videlicet, æque ac Exarchatum a Græcis peti, tametſi literæ a Sergio Romam miſſæ de Exarchatu tantum, & Pentapoli loquantur.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM PIPPINUM REGEM DIRECTA [a], IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES, PRO EXALTATIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, ET UT MISSUM SUUM ROMAM DIRIGERET [1].

ARGUMENTUM

Eximiis laudibus proſequitur Pippinum ob ſuſceptam Catholicæ fidei, & Eccleſiæ defenſionem. Iterumque orat, ut Miſſum Romæ commoraturum ſibi leget, contra impios Græcos, qui Orthodoxam fidem, & Eccleſiam deſtruere aſſidue meditabantur. Petrus Primic. Defenſor. Miſſus Pont.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXI.	XXXVII.	XXVII.

DOMNO [b] excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali Compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum Paulus Papa. Dum illa, quæ noſtris ſtipendiis [c] aguntur, nulla poſſunt oblivione deleri, quanto magis illa, quæ ad laudem Redemptoris domini Dei noſtri, ejuſque ſacratiſſimæ Eccleſiæ, & beati Petri, Apoſtolorum principis, geruntur, nec temporum prolixitate, nec diverſitate qualitatum, oblivioni mandantur [d], ſed ſemper ad gloriam ſupernæ potentiæ, & fidelium ejus pio exemplo permanent declarata? Scias excellentiſſime fili [e], & ſpiritalis Compater, bone orthodoxe Rex; præcelſa veſtra, & pia operatio & in cœlo coram angelis Dei illuſtrata fulget, & in univerſo orbe terrarum laudadiliter in cunctis gentibus permanet [f] vulgata; quoniam veſtro, poſt Deum, auxilio [g], & optimo certamine ſancta ſpiritalis mater veſtra, Dei Eccleſia, conſtat ab inimicorum inſidiis erepta, & orthodoxa Chriſtianorum fides ab impugnatoribus defenſa; pro quo exulta in Domino, & lætare, benigniſſime Rex; quia nomen excellentiæ tuæ, in libro vitæ exaratum rutilat in con-

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lambec.* *b* Domino *Lambec. Gent.* *c* ad noſtra ſtipendia *Lamb.* *d* mandantur. *alia etiam antiqua manu correctum eſt* traduntur. *Tengnag. denique effecit* mandantur. *e* ſicut *Lamb. Gent.* *f* permanendi *Gent.* permaoer *Tengnag.* *g* aulio *Gentil.* auxilio *Teng.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat. 6.*) *In ſexta* (Sexta) *gratias agit pro exaltatione Romanæ Eccleſiæ, ac indicat* (Sanctæ R. E. indicat) *fiduciam ſuam poſt Deum in fortiſſimi Regni* (Regis) *Pipini brachio exiſtere: & petit, ut ad ſe Legatum ſuum mittat* (Legatum mittat) *per quem poſſit ei prodere* (aperire) *Græcorum conſilia & inſidias.*

Digitized by Google

conſpectu Dei. Interea, dum tanta noſtro cordi deſiderii capacitas imminet, de veſtra proſperitate lætos certosque effici aptum proſpeximus, miſſis ſanctæ Dei Eccleſiæ noſtris relationibus, Excellentiæ veſtræ perſolvere [*] [a], dum nihil nobis dulcius nihilque ſuavius in hac vita exiſtit, quam de veſtra proſperitate in Domino jocundari, in eo, quod veſtra ſalus, ſanctæ Dei Eccleſiæ, & fidei exaltatio, & vera defenſio, ut ſemper [b] ſcripſimus, exiſtit; unde, & a te, quia [c] corporali viſione procul ab invicem conſiſtimus, per noſtras tamen relationes amore mutuo ſpiritaliter adnecti deſideramus [2].

Itaque nimis deprecamur Excellentiam veſtram, ſicut per anteriores noſtras literas [3] poſtulandum direximus, ut jubeatis veſtrum fideliſſimum Miſſum hic ad nos Romam dirigere, qui nobiſcum pro inſidiis inimicorum demorari debeat, per quem & meritum rei, ut cauſæ eventus exegerit, Excellentiæ veſtræ debeamus ſignificare, unde nunc direximus [d] ad veſtram a Deo ſervatam Excellentiam præſentem Petrum primum Defenſorem ſanctæ noſtræ Eccleſiæ fideliſſimum Miſſum, cui de omnibus Apoſtolicis cauſis injunximus benignitati veſtræ enarrandum [4], quem petimus hilari a vobis ſuſcipi animo, eumque pro amore fautoris veſtri B. Petri Apoſtolorum principis, in omnibus acceptare, atque noſtris precibus aurem benignitatis veſtræ adconmodare dignemini, & ad nos cum effectu atque lætabundis nuntiis abſolvere jubeatis; ſupplici deprecatione te, bone orthodoxe Rex, quæſumus poſtulantes, ut ſis nobis, poſt Deum, firmus protector

VARIANTES LECTIONES

a perſolvere debitum *Lamb.* b ut ſæpe *id.* ut ſepe *Gent.* c unde &, quia *Lamb.* unde & te quia *alia manu* a te *Gent.* d opere direximus *Lamb. Gent.* nunc *Tengn.*

NOTÆ

* debitum, vel vinculum ut infra, epiſt. 41.

2 Ex toto hoc exordio effuſas Pippini laudes præſeferente conjicimus nullum ab eo reſponſum perveniſſe Romam. Nec mirum; Waifarii enim inſolentia, qui ſacramenti oblitus ferro & igni omnia vaſtabat, revocaverat Pippinum in Aquitaniam; ut docent Annal. Francor. Fuldenſes, & cæteri omnes ap. Pagium (761. *n.* 5. *ſeqq.*)

3 Anteriores iſtæ literæ non aliæ mihi ſunt præter nuper laudatas: quas recte ajebam relatas a Muratorio ad an. 761. utrobique enim eſt de Miſſo Regio, qui Romæ commorari debeat: neque pugnant inter ſe commorationis cauſæ, quamquam ibi res ſit de auxiliis efflagitandis a Deſiderio adverſus Græcos; hic autem agatur de nunciandis Pippino Regi quæ evenerint contra Græcos. Præcipua enim cauſa utrobique allata, iſtud veluti conſectarium Paulus adjungit: *per quem & meritum rei ſignificem*.

4 Non unus erat metus Græcorum, qui arma parare dicebantur in Romanos & Ravennates. Aliæ præterea cauſæ erant ſpectantes ad Deſiderium ipſum, qui res s. Sedis adhuc retinebat. Has puta ſecreto commiſſas Primicerio Defenſorum.

ctor ac defenſor, conſtanter in eo, quod cœpiſti bono, ac pio redemptionis ſanctæ Dei Eccleſiæ permanens opere. Optime enim præcellenti veſtræ Chriſtianitati compertum exiſtit [a], quanta qualiſque ſit impia hæreticorum Græcorum malitia, inhianter meditantes atque inſidiantes [b], qualiter Deo illis contrario ſanctam Catholicam, & Apoſtolicam Eccleſiam humiliare atque conculcare, & fidem ſanctam orthodoxam, atque ſanctorum Patrum traditionem deſtruere poſſint [5].

Sed tu, bone potentiſſime Rex, viriliter, ſicut vere orthodoxus, eiſdem impiis reſiſtere hæreticis, atque ſolite ſanctam Dei Eccleſiam, & Chriſtianorum orthodoxam fidem, tuo a Deo protecto ſolito auxilio atque congruo diſpoſito defendere digneris, quoniam magnam [c], poſt Deum, in veſtra Excellentia, & fortiſſimi regni veſtri brachio exiſtit fiducia, & credimus quod, Deo cooperante, eadem noſtra ſpes firma permanens ad optatum perducatur deſiderium, ut merito ex hoc a juſto Domino Deo noſtro, vobis in præſenti, & futura vita tribuatur remuneratio, beato principe Apoſtolorum interveniente, pro cujus amore in ejus decertatis cauſis, lætique ſolite de veſtro propoſito [d] effecti, cum Propheta conſona canere valeamus voce, Salvum fac Domine Chriſtianiſſimum Pippinum Regem, quem oleo ſancto per manus Apoſtoli tui ungui præcepiſti, & exaudi eum in quacunque die invocaverit te. Cum his vero deprecationibus, & hoc ejus pietatem quæſumus, ut longo ſenio regni potentiam Excellentiæ veſtræ, commatri [e] a Deo protectæ Reginæ, atque amantiſſimis natis veſtris Domnis Carolo, & Carlomanno, præcelſis Regibus Francorum, & patriciis Romanorum, atque nobiliſſimæ Domi næ [f] Giſilæ ſalubriter concedat poſſidendam [g], tribuens vobis & æternam in cœleſtibus regnis beatitudinem perfruendam. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a præcellentiæ veſtræ Chriſtianitas comperta exiſtit, *Lamb.* Xpianitatis comperta *Tengn. correxit, ut eſt in editione* Gent. *b* meditantium, atque inſidiantium *Lamb.* *c* quoniam magna *id.* *d* de veſtro pio propoſito *Lambec. Gentil.* *e* & ſpiritali noſtræ commatri *Lamb.* *f* Domnæ *Lamb. Gent.* *g* poſſidendum *Gent.* poſſidendam *Tengnagelius*.

NOTÆ

5 In epiſt. 25. al. XXXIV. eamdem ſententiam paulo aliis verbis pronunciari Muratorius animadvertit. Sancto enim Pontifici & res Eccleſiæ cordi erant: at Catholica fides, cultuſque ſacrarum Imaginum præcipue ut vindicarentur curandum ſibi eſſe non ignorabat. Hanc enim ob cauſam Romani, ac Ravennates a Græcis defecerant, eamdemque ob cauſam Græci utroſque inſequebantur, ut ſemel & iterum teſtatur Paulus. Vide ep. 25. *not.* 7.

Item exemplar Epiſtolæ ejuſdem Papæ, ad Domnum Carolum et Carolomannum, Regibus directa [a], in qua continentur [b] pro defenſione ſanctæ Dei Eccleſiæ [1].

ARGUMENTUM

Eadem occaſione Petri Primicerii Defenſorum proficiſcentis Carolo & Carolomanno mittit hortatorias, ut, ſummis digni laudibus Genitoris exemplo & Catholicam fidem, & Eccleſiam tueri non ceſſent.

A. D.	Cod. Car.	Chronol.
DCCLXI.	XLII.	XXVIII.

Domnis [c] nobiliſſimis atque excellentiſſimis filiis Carolo, & Carlomanno Regibus Francorum, & Patriciis Romanorum, Paulus Papa. Olim omnipotens Deus cernens populi ſui Iſraelitici lamentationem, & impiam ab Ægyptiis illis illatam [d] oppreſſionem, miſertus eſt eis, mittens famulum ſuum Moyſen, per quem ſigna, & prodigia exercens eundem ſuum eripuit populum, & per eum, legem illis inſtruens [e], ad optatam eos illis [f] perduxit requiem. Cui etiam Joſue, ut prælietur [g] bella Domini, adnectitur [h], atque alios ſui divini nominis cultores, eis conceſſit auxiliatores; ſed in omnibus illis non ita complacuit ejus divina majeſtas, ſicut in David rege [i]; ſervum meum ſecundum cor meum, in oleo ſancto unxi eum, cui & regnum, & ſemini ejus in æternum glorioſe tribuit poſſidendum. Sic enim, præcellentiſſimi atque nobiliſſimi filii, a Deo inſtituti reges, idem [k] Dominus Deus noſter in veſtra Chriſtianiſſima complacuit excellentia, atque in utero matris vos ſanctificans ad tam magnum regale pervexit culmen, mittens Apoſtolum ſuum beatum Petrum per ejus nempe Vicarium [2]; & oleo ſancto vos, veſtrumque præcellentiſſimum Genitorem unguens [l], cœleſtibus replevit benedi-

VARIANTES LECTIONES

a REGES DIRECTÆ *Lambec.* *b* CONTINETUR *id.* *c* Dominis *Lambec Gentil.* *d* infertam *iidem* illatam *Tengn.* *e* inſtituens *Lamb. Gent.* *f* ad optatam illis, eos *Lamb.* *g* ut præliaretur *Lamb.* pliaretur *Gent.* *h* adnectit *Lamb. Gent.* *i* & Propheta, teſtante eodem miſericordiſſimo Deo noſtro in id, quod ait: Inveni David ſervum &c. *iid.* *k* iſdem *iid.* *l* ungues *Gent.* unguens *Tengnag.*

NOTÆ

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*cod. Vat. poſt* 27.) videndum ſupra ep. 22. al. XLI. tres enim epiſtolas comprehendit, nulla temporis ratione habita, ad Carolum & Carolomannum variis temporibus datas.

2 Nil frequentius iſtis in literis unctione hac per D. Petrum facta. Explicatior hic occurrit: nam a Pontifice Petri poteſtatis hærede facta dicitur Vicarius Petri diu eſt appellatus Rom. Pontifex; uni enim illi propriam ejuſmodi appellationem antiqui ſæpius adhibuerunt; quam communem aliam Chriſti Vicarii vel Abbatibus tribui ſolitam. V. Couſtant (*Præf. n.* 11. *ſeq.*)

nedictionibus, & ſanctam ſuam Catholicam, & Apoſtolicam Eccleſiam, atque orthodoxam Chriſtianorum fidem vobis commiſit exaltandam [a], atque viriliter defendendam. Quod profecto, excellentiſſimi filii, Spiritus ſancti gratia repleti, cœleſti protectione adjuti agere totis niſibus * ſtatuiſtis, & veſtro auxilio atque certamine ipſa ſancta Dei Eccleſia, ſpiritalis mater veſtra, ab inimicorum inſidiis liberata exultat, in Domino Jeſu Chriſto, & in conſpectu divinitatis veſtra effulgent pia opera, & cum David atque Salomone [b] regibus, & cæteris Dei cultoribus veſtra in cœleſtibus regnis adſcripta ſunt nomina.

Interea, dum tanto veſtro beneficio dinoſcimur eſſe relevati, amor nos hortatur, Chriſtianiſſimi ac dulciſſimi filii, de veſtra proſperitate ſedule addiſcere, & in Domino gratulari; & ideo viſitationis atque ſalutationis paterno affectu, his noſtris Apoſtolicis apicibus, perſolvimus vinculum, magnopere præſentem Petrum primum Defenſorum ſanctæ noſtræ Eccleſiæ, noſtrumque fidelem Miſſum [3], ad veſtram dirigentes Excellentiam, quatenus deſiderabilem noſtra vice referat ſalutem; quem petimus benigne a vobis ſuſcipi, & de veſtra per eum ſoſpitate nos certos lætoſque reddi, obnixe petentes, dulciſſimi filii, Excellentiam veſtram, ut pii veſtigia ſequentes, imitatores efficiamini Chriſtianorum parentum veſtrorum [c], nempe proavi, atque Excellentiſſimi, & a Deo inſtituti magni Regis, genitoris veſtri, & præcellentiſſimæ Genetricis veſtræ, a Deo conſervandæ Reginæ, qui vere præ omnibus Regibus fideles Deo, & B. Petro eſſe comprobantur [4], quorum merita in cœleſtibus regnis fulgent. Unde, & petimus miſericordiſſimam Dei noſtri longanimitatem, ut ſua vos gratia protegens, ** ævis & proſperis temporibus regalia ſceptra

VARIANTES LECTIONES

a exaltandum *Gent.* exaltandam *Tengn.* b Salemone *Gent.* c avi nempe, & proavi *idem*.

NOTÆ

* ſtuduiſtis. ** longævis.

3 Id moris & hodie viget: plures nimirum Pontificias literas, quas vocant Breves, uni tradendi Nuncio ad varios Principes. Alia etiam cauſa huc accedit, ut ajebam ep. 21. al. XLI. *not.* 2. privatam ſcilicet legationem ad Regios adoleſcentes non adornandi.

4 Hinc fabula, quam Carolo Martello appingunt, exploditur, de qua Baron. & Pag. (*an.* 741. *n.* 16. *ſeqq.*) Non enim Regii juvenes avi veſtigiis inſiſtere juberentur a S. Pontifice, ſi æternis ſuppliciis damnatus eſſe diceretur. Notat Gentilot. in *ms. Avi* etiam nomen exiſtere, quod deſideratur in editis; ſed incuria Tengnagelii omiſſum eſſe ex ipſa ſententia literarum patet. Pippini autem Heriſtalli, & Caroli Martelli (quem bona Eccleſiarum uſurpaſſe omnes tradunt) Chriſtianitatem dumtaxat imitandam ait. Parentum vero exempla proponit, quia & Deo, & B. Petro fideles erant.

ptra concedat perſiuenda, dilatans terminos Regni veſtri, & victorias vobis de cœlo tribuat, omneſque adverſarios veſtris proſternat veſtigiis, & ſicut terrenum, ita & cœleſte regnum vobis per infinita ſæcula tribuat poſſidendum. Bene valete.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ AD DOMNUM PIPPINUM REGEM PER WITMARUM ET GERBERTUM ABBATES, ATQUE[a] HUGBALDUM DIRECTA, IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM LAUDES, PRO EXALTATIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, ET POSTULANS, UT SEMPER IN ID DECERTARE DEBEAT[1].

ARGUMENTUM

Duabus acceptis epiſtolis, una per Primicerium Defenſorum Petrum redeuntem, altera poſtmodum per Miſſos Regios Widmarum, & Gerbertum Abbates, atque Hugbaldum Vir. Ill. gratias agit de Miſſis juxta petita ad ſe directis. Interim eoſdem cum Langobardis de rebus Eccleſiæ egiſſe; at præter aliquot peculia reddita, de finibus civitatum ſuarum, & patrimoniis invaſia nihil actum; omnia ſe auditurum ore Miſſorum ſuorum; nam ſuos ipſe Miſſos cum Regiis ad Deſiderium legabat pro iiſdem patrimoniis, neſciebatque quis exitus futurus eſſet.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXI.	XVII.	XXIX.

DOMNO[b]* excellentiſſimo filio, & noſtro ſpirituali compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Paulus Papa. Dum tam maxima nobis dilectionis affectio erga veſtram a Deo inſpiratam Excellentiam[c] inſiſtit, ob hoc, ſicut terra ſitiens imbriferam deſiderat inundationem, ita quoque veſtræ proſperitatis cu-

VARIANTES LECTIONES

a ADQUE *Gent.* *b* Domino *id.* *c* a Deo inſtitutam Excell. *Lamb.* a Dō inſtitutam *Gent.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 24. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 24.) *Viceſima quarta Paulus ad duas epiſtolas Pipini reſpondet, quarum unam* (alteram) *Pipinus per Petrum primum Defenſorem miſerat, alteram per Witmarum & Gerbertum Abbates atque Hugbaldum virum Illuſtrem, eſt ejuſdem argumenti cum proxime præcedenti, niſi quod quædam adjicit de Longobardis, ſcilicet quod quaſdam Petri* (Long: quod quaſdam s.Petri) *juſtitias reddiderint, quaſdam non, & nunc priores redditas iterum invadere conentur* (conarentur): *quare Pipini auxilium contra ipſos implorat.*

Epiſtola, quam proxime præcedentem vocat, eſt cod. Car XVIII. nobis 34. quam recte Pag. & Coint. referunt ad an 763. ut infra oſtendam: non autem video, quid ſimile ſit cum illa.

pimus addiſcere nuntia, & de veſtris profectibus gratulari [2], in hoc quippe noſtri cordis eſt devotio exultandi, dum nimirum ſalus veſtra, noſtra exiſtit ſecuritas. Interea duarum epiſtolarum ſeries, quas veſtra direxit excellentia, cum magno ſuſcepimus amore; unam quidem primitus per Petrum primum Defenſorem Miſſum noſtrum; & aliam per præſentes fideliſſimos veſtros Miſſos Widmarum [a] ſcilicet, & Gerbertum Abbates, atque Hugbaldum virum illuſtrem [3 b], quarum paginam indagantes, mox liquido cuncta in eis exarata dicimus; immenſas [c] protinus de noſtro referentes laudes, qui nos de veſtra annuit ſoſpitate gratulari.

In ipſis denique veſtris relationibus ſolitam [d] nobis a Deo illuſtratæ [e] mentis veſtræ conſtantia protulit ſpei fiduciam, in id, quod inpenſius innotuiſtis, atque ſedulo [f] ex operibus demoſtraſtis, vos totis viribus [g] pro exaltatione ſanctæ Dei Eccleſiæ, & fidei Orthodoxæ defenſione eſſe decertaturos, & in ea vos fidei pollicitatione permanſuros, quam B. Petro, principi Apoſtolorum, noſtroque prædeceſſori, Domino [h] & germano beatiſſimo Stephano Papæ ſpopondiſtis. Unde, & in noſtra fixi charitatis connexione, ideo juxta id [i], quod petendo direximus, præſatos [k] ad nos veſtros videmini direxiſſe Miſſos; qui apud Langobardorum inminerent Regem, pro diverſis ſanctæ Dei Eccleſiæ cauſis ac juſtitiis, & in noſtro aſſiſterent ſolatio [4]; pro quo innumerabiles vobis referimus gratiarum actiones, quia vere, ſicut benignus Rex, amator ſpiritalis matris veſtræ, ſanctæ Dei Eccleſiæ agere, Chriſtianiſſime fili, & ſpiritalis Compater, ſemper ſtudes,

VARIANTES LECTIONES

a Witmarum *Lambec.* *b* virum inluſtrem *Gent.* *c* inmenſas *Lamb.* *d* ſolita *idem.* *e* inluſtratæ *Gentilot.* *f* Sedulæ *ſed correctum eſt* ſedulo *Gentilot.* *g* totis niſibus *Lambec. Gentilot.* *h* Domno *Lambec.* *i* juſta id *Tengnag. ad marg.* juxta *Gentilot.* *k* prælatos *Lambec. Gentilot.*

NOTÆ

2 Non recte Cointius & Pag. epiſtolam hanc differunt ad an. 766. quum duas præcedentes an. 758. conſignarint: idem quippe Miſſus, qui illas in Franciam tulerat, Romam reverſus erat cum Regiis literis poſt Pippini reditum ex Aquitanico itinere. Neque video de aliis profectibus loqui poſſe Pontificem. Muratorio ſcripta videtur an. 759. at bellum Aquitanicum non cœpit ante an. 760.

3 Regiis his ex Miſſis Witmarus, quem Mabillon. (*Annal. Bened. lib.* 23. *n.* 3.) Guitmarum Abbatem Centulenſem vocari animadvertit, ſubſcribit Attiniacenſi conventui an. 765. alter Abbas ignotus. Hugbertus ni fallor eſt ille Hucbertus ad Stephanum III. miſſus a Carolo poſt Pippini obitum; De quo Hadrianus infra (*ep.* 93. *al.* LXXI.)

4 Primicerio Defenſorum, præter Apoſtolicas literas, queis Miſſum iterum petebat, qui Romanis ſolatio eſſet adverſus Græcos, ſecreto commiſerat omnes Apoſtolicas cauſas. Utramque rem executioni mandatam a Pippino hinc licet arguere. Ex aliis profecto epiſtolis hujus Pontificis quicquam veroſimilius non colligitur.

Digitized by Google

ſtudes, & profecto erit tibi Dominus, & in præſenti, & in futura [a] dignus retributor.

Nos itaque, Excellentiſſime, & a Deo protecte fili, & ſpiritalis Compater, firmi in veſtræ charitatis dilectione permanemus. Nec eſt ulla rerum, aut temporum qualitas, quæ nos a veſtra charitate poſſit ſeparare, quia tu vere noſter, poſt Deum, conſtas eſſe defenſor & auxiliator.

Præfati [b] denique Miſſi veſtri, in noſtri præſentia, cum Langobardorum Miſſis, nec non & Pentapolenſium, ac ſingularum noſtrarum civitatum, hominibus adſiſtentes [c], comprobatio coram eis facta eſt, de habitis inter utraſque partes aliquibus juſtitiis, videlicet de peculiis [5] inter partes reſtitutis. Nam de finibus civitatum noſtrarum, & patrimoniis beati Petri, ab eiſdem Langobardis retentis atque invaſis, nihil uſque hactenus [d]; etiam ea, quæ primitus reddiderant, denuo invaſerunt. Unde conſtitit, ut noſtri ac ſingularum noſtrarum civitatum Miſſi, ad Deſiderium Langobardorum Regem, cum veſtris progredi debeant Miſſis, ut in eorum atque prædicti Regis præſentia, pro eiſdem finibus ac patrimoniis, comprobatio fiat, nobiſque omnia juxta pactionem [e] reſtituantur; & neſcimus, quid ex hoc proveniendum ſit; attamen per præfatos [f] veſtros Miſſos, rei agnoſcere poteſtis meritum.

Quapropter quæſumus a Deo protectam Excellentiam veſtram, ut ita diſponere jubeat, ut plenarias de omnibus recipere valeamus juſtitias, quatenus idem B. Petrus [g], princeps Apoſtolorum, pro cujus reſtituendis luminariis decertatis, firmiſſimus vobis ſit auxiliator, ac optimus remunerator. Nam pro certo agnoſcat excellentiſſima Chriſtianitas veſtra, quia ſi nobis præfati [h] civitatum noſtrarum ab eiſdem Langobardis invaſi fines, atque patrimonia reddita non fuerint, etiam ea, quæ primitus reddiderunt, invadere inſidiabuntur [6] [i];

A a 2 quа-

VARIANTES LECTIONES

a futuro *Lamb.* *b* Prælati *Lamb. Gent.* *c* adaſtantes *Gent.* *d* hactenus recipimus *Lamb. Gentil.* *e* pacti ſeriem *iid.* pactionem *Tengn.* *f* prælatos *Lambec. Gentil.* *g* iſdem B. Petrus *iid.* *h* prælati *Lamb.* plati *Gent.* *i* inſidiabantur *id.*

NOTÆ

5 *Peculia* non aliud eſſe tum temporis, quam *pecudes* monſtrat Du-Cangius in Gloſſario, multis Chartarum, & Legis Langobardicæ prolatis exemplis: has itaque invicem reſtitutas puta; fines autem civitatum, & patrimonia, de quibus conſtat ex ſuperioribus, detineri adhuc a Langobardis, Pontifex monet. Quin etiam ante biennium reddita (*ep.* 20. *al.* XXI.) eos iterum invaſiſſe teſtatur. Hinc vide, quam recte Muratorio hæc epiſtola videatur data an. 759. quum XXI. prædicta ad annum 760. relata ab eodem fuerit.

6 Quæ ſcilicet invaſa iterum non fuerant: nam invaſiſſe, & invaſuros eſſe ſimul pugnant. Secus, ſi eorum partem denuo invaſam, partem fore ut denuo invadant, reputemus.

quapropter obnixe petimus Chriſtianitatem veſtram, ut veſtra [a] ſolita diſpoſitione exaltatio ſanctæ Dei Eccleſiæ, & iſtius a vobis redemptæ, cum Dei virtute, provinciæ ſalus proficiat, & ea omnia [b], quæ veſtri Miſſi ſibimet a veſtra præcellentia injuncta habuerunt, nobis liquidius referentes, ad ſingula eis reſponſum reddidimus [c], & de omnibus eos informavimus, quæ veſtræ Excellentiæ referre debeant, noſtraſque petitiones veſtris ſtudeant intimare auribus.

His itaque præmiſſis, Dei noſtri omnipotentis exoramus clementiam, ut ſua vos fovere annuat gratia, & præſenti temporali regno in longo ſenio [d] cum proſperitate corporis, & ſalute animæ perfrui concedat; Una cum dulciſſima conjuge veſtra excellentiſſima Regina filia & ſpiritali noſtra commatre, atque præcellentiſſimis veſtris natis; & cœleſtia quoque vobis per infinita tribuat præmiorum gaudia poſſidenda. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a ut ſolite noſtris petitionibus ea ipſa nobis reſtitui diſponendum adcommodare jubeatis, ut veſtra *Lamb.* ut ita ſolite ſiris &c. *ſed hac omnia ſubducta linea quaſi deleta ſunt* Gent. *b* Etenim ea, *Lamb.* ea nimea *Gent.* omnia *Tengnag.* *c* reddimus *Gentil.* reddidimus *Tengn.* *d* & præſens temporale regnum in longo ſenio *Lamb.* præſentem temporale regnum longo ſenio *Tengnagel. correxit ut eſt in editione* Gent.

Digitized by Google

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM, ET CAROLOMANNUM [a] REGES [b] DIRECTA [c], IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES, ET DE LITTERIS AB EIS DIRECTIS, ET UT CUM DOMINO [d] GENITORE EORUM, SEMPER PRO DEFENSIONE SANCTE DEI ECCLESIÆ DECERTARE DEBEANT [1].

ARGUMENTUM

Carolo & Carolomanno, qui per eumdem Primicerium reſponderant, ſe fine tenus vitæ Catholicam fidem & Eccleſiam propugnaturos, uberrimas agit gratias, repetens, ut Genitoris veſtigiis ſemper inhæreant.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXI.	XL.	XXX.

DOMNIS [e] * excellentiſſimis filiis Carolo, & Carolomanno Regibus Francorum, & Patriciis Romanorum, Paulus Papa. Quanto decoris nitore regalis gloriæ faſtigium ornetis, ex hoc utique omnibus patenter datur intelligi [f], dum nimirum, ſicut præclaro genere orti, piis operibus ac dignis videmini illuſtrari moribus. Unde unam quidem hujus divini muneris gratiam poſſidetis ex genere, & alia fruimini ex opere; & nec mirum, ſi tantis infulis gloriæ nobilitas veſtra pollet, dum profecto ſcriptum eſt: *Generatio rectorum benedicetur*.(*Pſal*.III.) Glorificamus enim atque conlaudamus Dei noſtri clementiam, qui tantam vobis Spiritus ſancti gratiam contulit, jam nempe prædeſtinatos vos habuit, antequam de materno prodiretis utero, quoniam *quos præſcivit, & prædeſtinavit; quos prædeſtinavit, hos vocavit; & quos vocavit, illos & magnificavit*.(*Rom*.8.) Vere enim magnificavit Dominus miſericordiam ſuam ſuper vos, & in Reges per ſuum Apoſtolum B. Petrum, vos unguens, defenſores ſanctæ ſuæ Eccleſiæ, atque fidei orthodoxæ conſtituit [2], ut participes, in hoc bono

VARIANTES LECTIONES

a CARLOMANNUM *Lamb.* *b* REGIBUS *Gent.* Reges *Tengnag.* *c* DIRECTÆ *Lamb.* *d* DOMNO, ET *Lambec.* & *ſubducta linea deletum eſt* Gentil. *e* Dominis *Lambec. Gent.* *f* intelli *Gent.* intelligi *Tengn.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 28. Baronius Cent. extra ordinem mentionem faciunt trium Epiſtolarum ad Carolum & Carolomannum.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat. poſt* XCVII.) & hoc argumentum repeti oportet ep. 22. al. XLI.

2 Monebam ſupra (*ep.* 28. *al.* XLII.) Pontifice ipſo interprete, quomodo unctio iſtiuſmodi a Petro facta intelligatur. Præterea Patricii definitionem valde perſpicuam hic habemus, quæ ſæpiſſime his in epiſtolis occurrit. Pippinus, ejuſque filii Carolus & Carolomannus a Stephano II. Reges Francorum ſacra unctione declarati, ſimul Patricii Romanorum facti erant, nimirum *Defenſores s. Dei Eccleſiæ, ac fidei orthodoxæ*.

Digitized by Google

bono opere, veſtri Chriſtianiſſimi efficiamini genitoris, pro quo digna vobis erit in cœleſtibus regnis cum eo conceſſa remuneratio, & cum omni eritis Sanctorum computati collegio.

Interea reverſus ad nos Petrus primus Defenſorum, Miſſus noſter, detulit nobis, quas direxiſtis [a] litteras, quibus relectis, magna cor noſtrum repletum eſt lætitia. Per has quippe innotuiſtis, excellentiſſimi atque præcellentiſſimi filii, vos ſemper in amore Beati Petri, & ſpiritalis matris veſtræ ſanctæ Dei Eccleſiæ, atque noſtro, eſſe permanſuros, & viriliter decertaturos pro ipſius ſanctæ Dei Eccleſiæ, atque fidei orthodoxæ defenſione; & quidem nobis, boni præcellentiſſimi Reges, de veſtra firma hujuſcemodi conſtantia, omnino confidendum eſt, magnam, poſt Deum, in vobis habentes ſpem. Sed omnipotens Dominus, qui dives eſt in miſericordiis, ad perfectam vos perducat ætatem, tribuens vobis fortitudinem brachii ſui, atque victores vos ſuper omnes barbaras efficiat nationes; dilatans regni veſtri terminos, atque de veſtro præclaro ſemine ſuper regale ſolium potentiæ veſtræ uſque in finem ſæculi ſedere permittat, pro æterna ſanctæ ſuæ Eccleſiæ univerſali exaltatione, & fidei orthodoxæ defenſione.

Sed peto, excellentiſſimi filii, ut imitatores veſtri Chriſtianiſſimi genitoris efficiamini, ejuſque Deo placita ſequentes veſtigia, ut ſicut ipſe operibus omnibus gentibus demonſtravit, ita quoque & vos bonum, quod cœpiſtis opus, perficere ſtudeatis, & viriliter cum eo decertare, quatenus ampliſſima ſanctæ Dei Eccleſiæ procuretur exaltatio, dum veſtro auxilio B. Petrus [b] receperit juſtitias ſuas [3], dignamque ex hoc coram Deo, & Angelis ejus, eodem principe Apoſtolorum B. Petro interveniente, cæleſtium præmiorum recipiatis remunerationem, & veſtri nominis memoria [c] laudabilis

VARIANTES LECTIONES

a quas direxit *Gent.* *b* peatus Petrus *idem*, beatus *Tengn.* *c* laudabili forma maneat *Lamb.* laudabili fa maneat *Gent.* fama *Tengn.*

NOTÆ

doxa. Patriciatus aliud genus minime ſpectat ad Romanam Pontificis auctoritatem. Locupletiſſimos rei teſtes habemus ipſos Pontifices, quorum literæ in iſto Codice Carolino continentur: quare inanes eruditorum labores omnes rejiciendi, eorumque opiniones falſitatis argui tuto poſſunt.

3 Quantam hæc habeant convenientiam cum ſuperiori epiſtola quiſque intelligit: nonnulla etiam conceptis iiſdem verbis prolata videre eſt. In earum neutra Miſſi Apoſtolici mentio fit; nam Regiis Miſſis utraque data eſſe videtur.

lis maneat in ſæculum ſæculi divulgata. Deus autem omnipotens, qui cuncta ex nihilo ſuæ potentiæ verbo firmavit, ſuis vos divinis adhærere faciens mandatis, veſtra in beneplacito ſuo dirigat ſtudia, tribuatque vobis prudentiæ induſtriam, qualiter regni culmen gubernare valeatis, atque adverſantium gentium nationes veſtris ſubiiciat pedibus; & ſicut in præſenti vita regalem vobis conceſſit dignitatem; ita quoque; & cœleſtia vobis conferat præmiorum gaudia [a].

VARIANTES LECTIONES

a poſt verbum gaudia *ſequitur in ms.* Benevalete *Gent.*

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM PIPPINUM REGEM DIRECTA [a], DE MONACHO QUODAM A COSMA AB [b] ALEXANDRINO PATRIARCHA DIRECTO [1].

ARGUMENTUM

Poſt Miſſorum diſceſſum, a Coſma Patriarcha Alexandrino venerunt literæ Romam Africano Navigio de Orthodoxa fide contra græcam impietatem vindicata. Has maximo Catholicæ religionis defenſori gratas futuras Pontifex mittit.

A. D.	Cod. Car.	Chronol.
DCCLXI.	XXXV.	XXXI.

DOMNO [c] * excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali Compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Paulus Papa. Quia Spiritus ſancti gratia præveniente, cor benignæ eximietatis veſtræ amor Dei inflammavit, profecto conſtat, a Deo ſervate præcellentiſſime Rex, piis te profectibus adhærere, & dum tantam in vobis cumulatam gratiam conſpicimus, omnino nobis, & omnibus Chriſtianis fiduciæ materia de vobis admiſſa eſt, quod ea, quæ ad cultum Dei, & veræ fidei orthodoxæ obſervantiam reſpiciunt, toto mentis conatu vos eſſe operaturos conſpicimus.

Inter hæc vero, ſublimiſſime fili, & ſpiritalis Compater, ſi quid ad nos pervenerit, libentiſſime, ſicut orthodoxo Regi, & defenſori

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* *b* A COSMA *id.* *c* Domino *Lamb. Gent.*

NOTÆ

GRETSERUS
* Summ. 7. Bar. & Cent.
CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat. 7.*) *In ſeptima* (ſeptima) *Monachum ei a Coſma Alexandrino Patriarcha miſſum commendat.*

ſori fidei Chriſtianæ ſignificamus. Innoteſcimus quippe, jam abſolutis veſtris Miſſis, conjunxiſſe [a] ad nos navigium a partibus Africæ, in quo quidam monachus Acoſma [b] ab Alexandrino Patriarcha [2] cum literis directus advenit, quarum inſtar, præfulgidæ Excellentiæ veſtræ miſimus intuendum, ut ea, quæ nobis pro integritate fidei ab orientalibus Præſulibus, & cæteris nationibus diriguntur [3], agnoſcatis, & lætetur cor veſtrum in hujuſcemodi eorum affectu, quem in mandatis Dei habere videntur: quia dum piæ conſiderationis ſtudio mens veſtra intenta exiſtit, nimirum oppido gaudere vos credimus, ſi ea vobis, quæ pro integritate fidei pertinent [c], innoteſcimus [4]: ſed ipſa ſancta orthodoxa [d], quam venerando colitis, fides, vos, & in præſenti vita longeviter [e] cum victoria foveat, & æterna cum Sanctis tribuat gaudia poſſidenda. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

EX-

VARIANTES LECTIONES

a conjuxiſſe *Gent.* conjunxiſſe *Tengn.* *b* Coſmas *Lamb.* *c* princunt *Gent.* pertinent *Tengn.* *d* ipſam ſcām orthodoxam *Tengnag. correxit ut eſt in editione.* Gent. *e* longæviter *Lamb.*

NOTÆ

1 In celebri epiſtola Hadriani ad Carolum, quæ extat in fine ſynodi Nicænæ II, (Labbe *Concil. to.* VII. *p.* 919.) ad rem noſtram legitur: *Iſte Theodorus Patriarcha Hieroſolymorum cum cæteris præcipuis Patriarchis, videlicet Coſma Alexandriæ, & Theodoro alio Antiochiæ, dudum prædeceſſori noſtro ſa. rec. quondam Paulo Papæ miſerunt propriam eorum rectæ fidei ſynodicam, in qua & de ſacratiſſimis Imaginibus ſubtili narratione qualiter una cum noſtra Sancta Catholica, & Apoſtolica univerſali Romana Eccleſia ipſi, cæteri orientales orthodoxi Epiſcopi, & Chriſtianus populus ſentiunt, & in earumdem ſanctarum Imaginum veneratione ſincero mentis affectu ferventes in fide exiſtunt, ſtuduerunt intimandum.* Baronius etiam (*an.* 769. *n.* 10.) agens de Concilio Steph. III. de quo infra, hunc locum affert, ea non prætermittens, quæ idem Stephanus Pauli ſucceſſor decrevit in Concilio Romano, illius ſynodicæ auctoritate uſus, ut Hadrianus teſtatur. Quin etiam facet Annaliſta ex Theophane ætatem docet abnegatæ Monothelitarum hæreſis a Coſma eodem una cum ſuis (*an.* 742. *n.* 2.) Quam rem confirmat Pagius (*eod. an. n.* 5.) verbis ipſis Theophanis, nam Baron. depravatam Miſcellæ editionem pro Theophane adhibuerat. Verba autem ſunt: *Eodem etiam anno* (745.) *Coſmas Alexandriæ Patriarcha cum ipſa civitate Monothelitarum pravitate Cyri, qui ſub Heraclio vixit, temporibus eam civitatem obtinente, abjurata, & errore cognito, ad orthodoxam Eccleſiam rediit.* Itaque non Monachi literarum latoris, ſed Patriarchæ nomen eſt *Coſmas*.

3 Ipſiſſimam eſſe ſynodicam trium Patriarcharum, quam unus Alexandrinus ad Paulum dederit cuidam Monacho, non contendo: nam infra (*ep.* 44. *al.* x.ix.) ab Jeroſolymorum Patriarcha miſſam eſſe conſtabit ad Paulum. At non video, cur tamdiu retardata ea fuerit; quippe Cl. Manſius in notis ad Pagium (*an.* 760. *n.* 1.) eodem circiter anno ſynodum Hieroſolym. eſſe habitam pro ſanctarum Imaginum cultu vindicando affirmat: quam ſcilicet s. Joannes Gotthiæ Epiſcopus redux a peregrinatione ad loca ſancta, habendam ſuaſit (*Acta SS. ad d.* 26. *Jun. p.* 191.) Hinc eſt, quod epiſtolam a Pagio, aliiſque conſignatam an. 758. huc revocandam cenſui: quum præſertim videam, Pontificem fateri, ſe illam accepiſſe *abſolutis veſtris Miſſis*, quos in præcedenti vidimus, nullo Pontificio Miſſo comitante profectos eſſe.

4 Quod ajebam in Diſcurſu prævio, iterum urgeo: præcipua Romanorum Pontificum cura erat orthodoxam fidem, & traditionem Patrum, ſeu cultum ſacrarum Imaginum vindicare. Deinde Eccleſiam Romanam, nempe Chriſti pauperes, & luminaria ſacrarum ædium cordi habebant; idcirco patrimonia tam vehementer aſſerunt. Poſtremo & donationis ſatagebant, ut populos ab hæreſis labe, frequentibuſque bellorum incommodis immunes cuſtodirent, necnon ut ſemel oblata D. Petro, contra æquum, & rectum perire non ſinerent. Qui autem poſtremum hoc caput, præcipuum eſſe putant, ſuiſque ſcriptis affirmant, aut ſerio has epiſtolas non legerunt, aut ſuo ex voto illas interpretantur.

Digitized by Google

Exemplar præcepti, quod fuit factum a Paulo, ſanctæ recordationis Pontifice ſanctæ Romanæ Eccleſiæ, et univerſali Papa [1].

Argumentum

Monaſterium S. Silveſtri in monte Soracte cum aliis tribus ei ſubjacentibus concedit Pippino per literas Apoſtolicas, quas vocant Bullam, anterioribus ſancti Zachariæ, queis Carolomanno permittebatur, caſſatis, ſi repertæ uſquam fuerint. Subjacentia Monaſteria ſunt SS. Stephani, Andreæ, & Victoris.

D. A.	Cod. Car.	Chronol.
DCCLXII.	XII.	XXXII.

Paulus Epiſcopus [*] ſervus ſervorum Dei, præcellentiſſimo filio Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, & per eum venerabili [a] Monaſterio B. Sylveſtri Confeſſoris Chriſti atque Pontificis, & cunctæ [b] Monachorum Congregationi, [**] nam [c] & in poſterum illic conſiſtentium in perpetuum [2]. Salubri providentia, quicquid venerabilium locorum requirit utilitas, illis nimirum committendum credimus eſſe perſonis, quibus [d] divinæ illuſtrationis [e] gratia diffuſa, ea, quæ pertinent ad laudem Redemptoris noſtri, & ad maximum redintegrationis ſtatum ſanctorum locorum pertinere monſtratur [f], totis conatibus perficere nituntur. Et quoniam conſtat præcelſa eximietas veſtra a nobis petiſſe Monaſterium ſcilicet B. Sylveſtri Pontificis atque Confeſſoris, ſitum in

Variantes lectiones

a per eum in venerabili *Gent.* *b* vel cunctæ *Lamb. Gent.* & *Tengnagel.* *c* nunc *Lamb.Gent.* *d* quæ *Lambec.* *e* inluſtrationis *Gent.* *f* monſtrantur *Lamb.*

Notæ

Gretserus

* Summ.2. ap. Bar. & Cent. ** quin.

Cennius

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 2.) *Secunda Monaſterium Silveſtri* (s. Silv.) *cum tribus aliis vicinis donat Pipino, quæ a Carolomanno Monacho fuerant Zachariæ conceſſa.*

2 Hujus generis epiſtolarum antiquiores etiam inveniri comperrum eſt: quas videlicet *Bullas* nuncupamus, a Bulla ſeu ſigillo plumbeo appendi ſolito id nomen mutuati. Non tamen obiter obſervandum, in Muſeo Muſelliano celeberrimo hujuſmodi ſigillorum collectionem incipere a Paulo I. cujus hinc ſuppetit teſtimonium minime dubium: Quamquam & ſuperioris ſeculi unum & alterum Sancti Deuſdedit, & Honorii I. cl. vv. Gorius in Doniana Illuſtratione, & Baldinus in notis ad Anaſtaſ. (*tom.* IV. *p.* 29.) in lucem protulerint. Hac in re nil definire auſim: velim nihilominus ipſiſſimum Bullarum principium, quod noſtra ætate viget, ſerio attendi; nam in pretioſiſſimo hoc monumento antiquitatis occurrens ſuppler formulas libri Diurni Romm. Pontiff. *cap.* VII. ex Garner. edit. nullum quippe Privilegii, aut Præcepti exemplum ibi legitur cum ſuo principio; & quæ alibi inveniuntur edita, ut Stephani II. duo apud Labbeum (*Conc. tom.* VI. *p.* 1646. *ſeqq.*) tale principium præſeferentia, fidem hinc majorem acquirunt.

Digitized by Google

monte * Serapt [a] , [3] nec non & alia illi tria ſubjacentia Monaſteria, ſancti ſcilicet primi Martyris Stephani, & B. Andreæ Apoſtoli, atque Victoris [4], univerſis rebus & poſſeſſionibus, locis etiam & diverſis præſidiis, vel omnibus eis generaliter pertinentibus, in integrum [b], ecce præcelſæ Excellentiæ veſtræ voluntati annuentes, per hujus præcepti ſeriem, noſtrum monaſterium B. Sylveſtri, cum prædictis aliis ei ſubjacentibus Monaſteriis, id eſt, B. Stephani, atque beatorum Andreæ, & Victoris, cum omnibus eis generaliter & in integro pertinentibus, a præſenti quintadecima Indictione [5], & in perpetuum, pro ſuſtentatione peregrinorum, & alimoniis fratrum noſtrorum, Chriſti pauperum, atque Monachorum, illic nunc & in poſterum ſpiritalem vitam degentium [6], firma ſtabilitate vobis concedimus, & per vos in præfato [c] venerabili monaſterio hanc noſtram Apoſtolicam exarationis præceptionem perenniter permanendam, concedimus atque largimur; quatenus veſtro ſtudio ea, quæ ad laudem Redemptoris noſtri, & meliorem ſtatum prædictorum venerabilium Monaſteriorum pertinere

VARIANTES LECTIONES

a Serapte *Lambec.* in monte qua Seraptem *Gent.* *b* integrum *Tengn. præpoſuit* in *Gentil.*
c in Prælato *Lamb. Gent.*

NOTÆ

* Soracte. Vide Bar. 747. *n.* 9.

3 Annales Francor. ſæpius laudati ad ann. 746. habent: *Tunc Carlmannus Romam perrexit, ibique ſe tondit, & in Serapte monaſterium ædificavit in honore s. Silveſtri, ibique aliquod tempus moram faciens, & inde ad s. Benedictum in Caſinum uſque pervenit, & ibi monachus effectus eſt.* Iiſdem fere verbis Pagius (*an.* 747. *n.* 5.) rem docet ex Annaliſta Tiliano: at Baſnag. animadvertit, Annales a Quercetano editos ex ms. Cod. Tilii ex Francor. Annalibus profluxiſſe: quare ex unis hiſce monaſterium a Carolomanno fundatum diſcimus: nam recentiores indidem hauſerunt quidquid de fundatione habent. Baron. (*an.* 747. *n.* 8. *ſeqq.*) Eginharto auctore rem eamdem affirmat, Aimoini etiam teſtimonio utens, qui Eginhart. eſt ſequutus. Mabillon. (Aonal. *lib.* 22. *n.* 12.) in quodam Chron. Monachi Soracten. ſec. x. legit Monaſterium jam antea ædificatum in eodem loco, quo Silveſter tempore perſec. Maxentianæ delituiſſe dicitur.

4 Idem Mabillon. (*l.c.*) narrat ex eod. Chronico, quomodo Carolomannus ad radicem montis in loco, cui nomen *Amariano*, ædificavit monaſterium in hooorem *s. Stephani*, in quo commoratus eſt cum aliquot fratribus: item ad radices montis Griſianelli juxta Caſtrum Babianum aliud in honorem *s. Andreæ* plurimis fuodis comparatis, eique tributis: poſtmodum in Samnium ad Caſinenſe monaſterium receſſit. De tertio Monaſterio *s. Victoris* nil Mabillon. ſcriptorve alius, quem ipſe viderim: Pauli tamen epiſtolæ locum rei teſtem idem Mabillonius adducit, in quo perſpicue tria monaſteria Soractenſi ſubjecta nominantur, quod inferius iterum fit.

5 Præceptum, Præceptiove, ut tunc audiebat, quam Bullam hodie dicimus, poſt cal. Sept. anni 761. data eſt, eaque ab an. 762. removeri non poteſt; Indict. enim xv. uſque ad Septemb. ejus anni fluebat. Quare omnes unanimi conſenſu ad hunc annum referunt.

6 Muratar. (*Antiq. Ital. Differt.* 37.) late hac de re. In formulis libri Diurni Romanor. Pontt. ad pauperes quod attinet, & peregrinos, nil tale invenitur. Præcepta dumtaxat Xenodochii, & Diaconiæ (*cap.* 7. *tit.* 13. 16.) ſimile quicquam exhibent.

Digitized by Google

tinere noſcuntur, in omnibus, Deo auſpice [a], pro æterna Excellentiæ veſtræ memoria, & maxima remunerationis mercede, nihilominus proficiant, decernentes.

Itaque ſi quo tempore præceptum illud, quod a ſanctæ recordationis prædeceſſore noſtro, beatiſſimo Domino [b] Zacharia Papa: quod Carlomanno, germano noſtro [c], de eodem Monaſterio emiſſum eſt [7], vel aliud quodlibet de ipſis præfatis [d] monaſteriis munimen [e], ubi repertum fuerit, cauſam inanem atque vacuam [f] eſſe, nullam in ſe habentem firmitatem; ſtatuentes interea & hac Apoſtolica [g] cenſura divini judicii obteſtatione, & anathematis interdictione hæc, quæ ad laudem Dei dinoſcimur conſtituiſſe, pro ſuſtentatione peregrinorum, ut dictum eſt, & cunctæ monachorum illic conſiſtentis congregationis ſtabilitate, in perpetuo permanere illibata.

VARIANTES LECTIONES

a in omnibus auſpice *Tengnag. interpoſuit* Dō *Gentilot.* b Domno *Lambec.* c germano veſtro *Lambec. Gentilot.* d prælatis *Lambec.* e munimem *id.* f vacuum *Gentilot.* vacuam *Tengn.* g hoc Apoſtolica *Gentilot.* hac *Tengn.*

NOTÆ

7 Simile præceptum, aut Bullam Carolomanno eſſe factam a Pontifice, quod aut Monaſterii ejus fundator eſſet, aut adnexa ei dumtaxat fundaſſet, & dotaſſet, nullum dubium; ea ſiquidem ſacrorum locorum natura eſt, ut Epiſcopi ejus nitantur auctoritate, in cujus Diœceſi ſita ſunt. At Privilegium ſeu diploma hujuſmodi nuſquam reperitur.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM REGEM PIPPINUM PRO DEFENSIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ DIRECTÆ, IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES, ET UBERRIMÆ BENEDICTIONES, PRO INTEGRITATIS [a] ORTHODOXÆ FIDEI OBSERVATIONEM [b] [1].

ARGUMENTUM

Monitus a Pippino, ut Deſiderii amicitiam colat, nihil tum repoſuerat: reſpondet nunc, ſe id facturum, dummodo ille ſervet quæ Pippino eidem, & Eccleſiæ promiſerat. Sibi interim cum eo conveniſſe, ut Ravennæ ſimul eſſent pro Eccleſiæ rebus aliquot componendis, & agendo de ratione obſiſtendi Græcis, qui ſemper moliebantur, quomodo eam Civitatem recuperarent. Quid conſilii captum erit poſtea ſcripturum.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXII.	XXX.	XXXIII.

DOMNO [c] excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali Compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Paulus Papa. Dum tanto veſtræ ſublimiſſimæ Excellentiæ beneficio, & impenſo opitulationis adminiculo, ſancta ſpiritalis mater, & peculiaris veſtra univerſalis Dei Eccleſia dinoſcitur relevata, quæ humana lingua ſufficere valeat, ad hujus benignæ veſtræ operationis merita gratiarum referre actiones? Et licet in hoc humanæ conſiderationis capacitas rependere [d] nequeat, veruntamen ille, qui potens eſt, omnipotens, & inviſibilis Dominus Deus noſter, cujus ordinatione veſtra Regalis potentia confirmata conſiſtit; interventionibus ſacri principis Apoſtolorum, B. Petri, dignam vobis remunerationem in præſenti vita, & in futura beatitudine retribuet, præſertim dum & fortiſſimus ſanctæ orthodoxæ fidei, & venerabilium patrum piæ traditionis defenſor eſſe videris, excellentiſſime fili, & ſpiritalis Compater, & ob hæc [e] ipſa, quæ veneranter colis, & defendere ſtudes, orthodoxam fidem ſemper habebis adjutricem;

VARIANTES LECTIONES

a INTEGRITATE *Gent.* integritatis *Tengn.* *b* OBSERVATIONE *Lamb.* OBSERVATIONUM *Gent.* *c* Domino *Lamb. Gent.* *d* rependendi *Gent.* rependere *Tengn.* *e* ob hoc *Gent.* ob hæc *Ten.*

NOTÆ

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 9.) *In nona indicat* (Nona exponit) *ſe Ravenna cum Deſiderio locuturum, & paraturum quæ ad defenſionem contra Græcos neceſſaria ſint* (eſſent.)

cem ; & profecto cœleſtis tibi , contra adverſantium cuneos [a] , adminiſtrabitur victoria .

Interea quoniam magno [b] affectu circa veſtram a Deo protectam eximiam Excellentiam fervescimus , debitum viſitationis , & ſalutationis naviter procuravimus ſublimitati veſtræ perſolvere , eximie fili , & ſpiritalis Compater , hoc interea veſtram meminiſſe [c] volumus Excellentiam , nuper nobis direxiſſe , quatenus in pacis dilectione cum Deſiderio Langobardorum rege converſare ſtudeamus , quod quidem ſi ipſe excellentiſſimus [d] in vera dilectione , & fide , quam veſtræ Excellentiæ , & ſanctæ Dei Romanæ Eccleſiæ ſpopondit , permanſerit , utique nos in charitate [e] firma , & ſtabili pace cum eo permanſuri erimus [2] , obſervantes illud Dominicæ præceptionis documentum : *Beati pacifici , quoniam filii Dei vocabuntur* . (*Matth.* 5.)

Hoc itaque innoteſcimus Chriſtianiſſimæ eximietati veſtræ , eo quod convenit inter nos , & eundem Langobardorum Regem , ut pariter nos in Ravennantium [f] urbe præſentare ſtudeamus ad perficiendas quaſdam utilitates ſpiritalis matris veſtræ , ſanctæ noſtræ Eccleſiæ , & pertractandum pro Græcorum malitia , qui cotidie imminent in ipſam Ravennatem ingredi civitatem [3] . Dumque pariter præſentati , quicquid locuti fuerimus , vel rei exegerit meritum , excellentiſſimæ , & a Deo protectæ eximietati veſtræ innoteſcemus [g] . Orantes de reliquo divinam clementiam , ut ad perfectam exaltationem ſanctæ Dei Eccleſiæ , & orthodoxæ fidei defen-

VARIANTES LECTIONES

a cuneus *Gent.* cuneos *Tengn.* *b* q magno *Gent.* quoniam *Tengn.* *c* meminere *Lamb. Gent.* meminiſſe *Tengn.* *d* Excellentiſſimus Vir *Lamb.* *e* caritate *idem* . *f* Ravennatium *id.* *g* innoteſcimus *Gent.* innoteſcemus *Tengn.*

NOTÆ

2 Perperam Pagius hanc epiſtolam retulit ad an. 757. quum nullus adhuc erat a Græcis timor . Muratorius ſolertius ad an. 761. pertinere illam ſuſpicatur . Equidem puto huc referri eam debere . Epiſtola enim (19. *al.* XVII.) quam ſuperiori anno attuli , Miſſos Pontificios cum Regiis ad Deſiderium ſe contuliſſe , audivimus, de rebus aliquot ad s. Sedem ſpectantibus acturos . Tum vero ajebat Pontifex Pippino Miſſos eoſdem Regios relaturos , quæ apud Regem Langobardorum acta eſſent . Fortaſſe cum Regiis Miſſis humaniter , atque in s. Sedem propenſe colloquutus erat Deſiderius , condixeratque colloquium futurum cum Pontifice , de quo infra . Pippinus igitur ſuadet Pontifici , ut Langobardi amicitiam colat , pacemque cum illo habeat . At Pontifex ſe ita facturum reponit , ſi promiſſis ſteterit .

3 En duo capita , quæ ex eadem Epiſtola aliiſque ad eumdem annum relatis perſpicua ſunt , metus videlicet Græcorum pro Exarchatu , & res ad s. Sedem pertinentes . De utroque ſe & Regem ex condicto acturos Ravennæ ait . Ibi autem eos conveniſſe non conſtat ex hiſce epiſtolis ms. codicis .

Digitized by Google

fenſionem, de * ævis [a], & proſperis temporibus [4] excellentiſſimam Chriſtianitatem veſtram, in ſolio regalis potentiæ, cum dulciſſima conjuge, excellentiſſima Regina, ſpiritali [b] noſtra Commatre, atque amantiſſimis natis conſervare, & protegere dignetur, tribuens vobis æterna cæleſtis patriæ gaudia poſſidenda. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a defenſionem ævis *Lamb. Gent.* de *deeſt in ms.* Gent. *b* ſpiritale *Gent.*

NOTÆ

* longævis.

4 Du-Cangius in Gloſſar. animadvertit cum Lipſii Gloſs. Theotiſco *ævum* pro æterno accipi; notatque in hanc ſententiam non ſemel adhiberi a Romani Pontificibus Paulo, & ſucceſſoribus; necnon in Diplomatibus Regiis ap. Doubletum (*Hiſt. Sant-Dionys*;) ævus igitur, longævus, & æternus idem valent; adeoque Gretſeriana caſtigatio ſuperfluit.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM [a] REGEM DIRECTA [b], PRO DEFENSIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, ET DE CONLOCUTIONE CUM DESIDERIO REGE IN URBE RAVENNA.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXII.	XXXIII.	XXXIII.

DOMNO * [c] excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali Compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Paulus Papa. Dum tanto veſtræ ſublimiſſimæ Excellentiæ beneficio, & impenſo opitulationis amminiculo ſancta [d] ſpiritalis mater, & pecularis veſtra univerſalis Dei Eccleſia dinoſcitur relevata, quæ humana lingua ſufficere valeat ad hujus bona veſtræ operationis merita gratiarum referre actiones? Et licet in hoc humanæ conſiderationis capacitas rependere [e] nequeat; veruntamen ille, qui potens eſt [f] omnipotens, & inviſibilis Dominus Deus noſter; cujus ordinatione [g] veſtra regalis potentia confirmata conſiſtit, interventionibus ſacris principis Apoſtolorum B. Petri, dignam vobis remunerationem in præſenti vita ** beatitudine [h] retribuet: Præſertim

VARIANTES LECTIONES

a PIPPINUM *Lamb.* *b* DIRECTÆ *id.* *c* Domino *Lamb. Gent.* *d* Sci *Gent.* *e* rependendi *idem*; *f* ille potens eſt *Lamb.* *g* ordinationes *Gent.* *h* & futura beatitudine *Lamb.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 9. Bar. & Cent. ** & futura.

tim dum, & fortiſſimus ſuæ orthodoxe fidei, & venerabilium patrum piæ traditionis defenſor eſſe videris, excellentiſſime fili, & ſpiritalis Compater, & ob hoc ipſam, quam veneranter colis, & defendere ſtudes orthodoxam fidem, ſemper habebis adjutricem, & profecto cœleſtis tibi contra adverſantium cuneos adminiſtrabitur victoria.

Interea quia magno amoris affectu circa veſtram a Deo protectam eximiam Excellentiam ferveſcimus, debitum viſitationis, & ſalutationis gnaviter procuravimus ſublimitati veſtræ perſolvere, eximie fili, & ſpiritalis Compater. Hoc interea veſtram meminiſſe [a] volumus Excellentiam, nuper nobis direxiſſe, quatenus in pacis dilectione cum Deſiderio Langobardorum Rege converſari ſtudeamus. Quod quidem ſi ipſe excellentiſſimus vir, in vera dilectione, & fide, quam veſtræ Excellentiæ, & ſanctæ Dei Romanæ Eccleſiæ ſpopondit, permanſerit, utique & nos in charitate [b] firma, & ſtabili pace cum eo permanſuri erimus, obſervantes illud Dominicæ præceptionis documentum: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur*. (*Matth*. 5.) Hoc itaque innoteſcimus Chriſtianiſſimæ Eximietati veſtræ, eo quod convenit inter nos, & eundem Langobardorum regem, ut pariter nos in Ravennatium urbe præſentare ſtudeamus ad perficiendas quaſdam utilitates ſpiritalis matris veſtræ ſanctæ noſtræ Eccleſiæ, & pertractandum pro Græcorum malitia, qui cotidie imminent in ipſam Ravennam ingredi civitatem. Dumque pariter præſentati quicquid collocuti [c] fuerimus, vel rei exegerit meritum [d], excellentiſſimæ, & a Deo protectæ [e] Eximietati veſtræ innoteſcemus [f]. Orantes de reliquo divinam clementiam, ut ad perfectam exaltationem ſanctæ Dei Eccleſiæ, & orthodoxæ fidei defenſionem, ævis & proſperis temporibus excellentiſſimam Chriſtianitatem veſtram in ſolio regalis potentiæ, cum dulciſſima conjuge, excellentiſſima Regina, ſpiritali noſtra Commatre, atque amantiſſimis natis conſervare, & protegere dignetur, tribuens vobis, & æterna cœleſtis patriæ gaudia poſſidenda. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a meminere *Lamb. Gent.* b caritate *Lamb.* c cūlocuti *Gent.* d rei egerit meritum *Lamb.* e protectetore *Gent.* f innoteſcimus *idem*.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ AD DOMNUM PIPPINUM REGEM PER HARIBERTUM ABBATEM, ET DODONEM COMITEM DIRECTA, IN QUA CONTINENTUR UBERRIMÆ BENEDICTIONES, ET GRATIARUM LAUDES, DE FIRMO ATQUE INCOMMUTABILI POLLICITATIONIS VERBO, ET MAGNA PERSEVERANTIA IN PERFICIENDIS CAUSIS APOSTOLICIS [1].

ARGUMENTUM

Pippini literis, quibus firmitatem & conſtantiam ſuam erga orthodoxam fidem, & Eccleſiam teſtabatur, uberrimis laudibus reſpondet per Regios Miſſos Haribertum Abbatem, & Dodonem Comitem, quibus Rex plura commiſerat ſecreto referenda, ſingulisque ſecretum pariter reſponſum reddit, ſociis additis Miſſis ſuis Joanne ſubdiacono & Abbate, ac Petro primo Defenſore.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXIII.	XVIII.	XXXIV.

DOMNO [*][a] excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali Compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Paulus Papa. Explere verbis nequeo, & penitus ſermonum copia nequaquam complecti [b] valeo, excellentiſſime, & revera præ cunctis regibus Chriſtianiſſime atque orthodoxe Regum; quantum veſtris meritis, atque piis operationum ſtudiis intima cordis noſtri affectio congratulatur, dum profecto veſtro certaminis præſidio, & laborioſo conamine, ſancta Catholica, & Apoſtolica univerſalis mater veſtra ſpiritalis, Dei Eccleſia, atque orthodoxa Chriſtianorum fides, ab æmulorum impugnationibus ereptæ conſiſtunt; & ex hoc indeſinenter, ab omni populo Chriſtiano, redemptori noſtro Domino Deo, ob tantum veſtrum adhibitum beneficii adminiculum, referuntur laudes. Unde merito, Chriſtianiſſime fili, & ſpiritalis Compater, cum egregio illo ac præcipuo David Rege, & eximio Prophetarum in cœleſtibus regnis participem te eſſe omnium fidelium mentes opinantur; quia ſicut honorum infulis, ita quoque & ope-

VARIANTES LECTIONES

a Domino *Lamb. Gent.* b compl&i *Gentil.* complecti *Tengn.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 23. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 23.) *Viceſimam tertiam per Johannem ſubdiaconum, & Abbatem, atque Petrum primum Defenſorem Paulus Papa Pipino miſit* (Defenſorem tranſmiſit) *uberrimas gratiarum actiones continentem de firmo atque incommutabili pollicitationis verbo, & magna perſeverantia Pipini in cauſis Apoſtolicis, cum admonitione, ut ita pergat. Pipinum Davidi comparat.*

Digitized by Google

& operibus eum coæquare Chriſtianitas tua, ut ipſa rei operatio demonſtrat, dinoſcitur. Ille enim, erepta ab Allophylis [1] arca Domini, cum hymnis, & canticis ſpiritalibus, ac Pſalterii modulatione exultans jocundabatur. Tu quoque fundamentum, & caput [a] omnium Chriſtianorum ſanctam Romanam redimens Eccleſiam, & univerſum ei ſubjacentem populum [3], gaudens atque lætus omnipotenti Domino Deo noſtro offerre ſatagis, cujus tam pii operis perfectionem adhibere benignitas tua anhelat, de quo jam repoſitam ſibi in cœleſtibus arcibus præmiorum credat conſequi remunerationem.

Properantes ſiquidem ad vos præſentes ſolertiſſimi viri, Haribertus ſcilicet Abbas, & Dodo Comes, Excellentiæ veſtræ fideliſſimi Miſſi [4], detulerunt nobis mellifluas, & nimis deſiderabiles ſyllabas a veſtra præclara Chriſtianitate directas, in quibus ſolicite [b] nos de veſtro firmo atque incommutabili pollicitationis verbo, & magnæ perſeverantiæ conſtantia, quam in Apoſtolicis perficiendis cauſis gerere videmini, certos reddere ſtuduiſtis; quod quidem nos firmi, & omnino freti in veſtro benigno propoſito, exiſtimamus fine tenus vos permanſuros, atque perfectius operaturos id, quod B. Petro Apoſtolorum principi, & prædeceſſori Domino [c], & germano noſtro beatiſſimo Stephano Papæ, polliciti eſtis [5].

Interea ferebatur, & hoc in eiſdem veſtris apicibus, quia id, quod & præſentes de parte veſtra velle habuiſtis nos debere cognoſci; ſcriptis nequaquam propalare maluiſtis, ſed informatis de ſingu-

VARIANTES LECTIONES

a capud *Gentil.* caput *Tengnagel.* *b* ſolite nos *Lamb.* *c* Domno *id.*

NOTÆ

1 *Allophylus* vox græca ſignificans alienigenam. Du Cang. notat, Sulpitium Severum paſſim, & ſeptuaginta interpretari Allophylos pro Philiſtæis. Perinde Calmet obſervat, in veteri teſtamento pro Philiſtinis accipi. Tit. Pſalmi 55. ap. Thomaſ. (*to.* 2. *pag.* 101.) *David in tituli inſcriptione. Quam tenuerunt eum Allophyli in Geth.*

3 Optima comparatio, aut ſpectentur Langobardi aſſiduis Romanam Eccleſiam moleſtiis & invaſionibus afficientes, aut Græci fidem ipſam Catholicam, & traditionem Patrum appetentes. Quod enim fecit David, Arcam Domini eripiens Philiſtæis, vindicanſque illam populo Dei; idem Pippinus præſtitit, s. Sedem caput, & fundamentum catholicæ fidei, catholicamque ipſam fidem adverſus Græcos, & Langobardos propugnando. Allophylos ſiquidem, ſeu alienigenas utroſque populos fuiſſe juxta Pauli ſententiam nemo non videt. (*Pſalm.* 59. *verſ. Itala* qua utitur Baſilica s. Petri.)

4 Abbas Morbacenſis ſeu Murbacenſis Mabillonio, Murbachienſis Pagio (*765. n. 6.*) *Morbac* in Alſatia, hac tantum vice legatione functus in his literis invenitur. De Dodone dicam infra ad epiſt. 45. *al.* XLVI. quum Romam eſt miſſus a Carolomanno, ni forte alius.

5 Generalis commemoratio Pippinianæ Donationis Cariſiaci factæ an. 754. quam non integram ſe accepiſſe (poſt Civitatum poſſeſſionem initam a Folrado) ſignificabat Stephanus II. poſtremis ſuis literis ad Pippinum (*ep.*11. *al.* VIII.) anno 756.

ſingulis cauſarum meritis, præfatis [a] veſtris Miſſis, quæ noſtris deberent innoteſcere auribus [b], & ita, juxta ut a vobis præcepta ſunt, egerunt, quod quidem nos de ſingulis, quæ nobis affati ſunt, liquidius eos informavimus, qualiter noſtram vitam a Deo inſtitutæ regali veſtræ potentiæ enarrare debeant [6], ſed & præſentes noſtros Miſſos, id eſt, Joannem Subdiaconum & Abbatem, atque Petrum primum Defenſorem, cum eis pariter ad veſtra regalia direximus * veſtigia, quos petimus benigne ſolite a vobis ſuſcipi, & quicquid vobis ex noſtra informatione enarraverint, eis in omnibus credere jubeatis [c], ut perfecta liberatio atque exaltatio ſanctæ Dei Eccleſiæ, & fidei orthodoxæ proficiat, & merito repoſitam vobis in cœlo conſequamini mercedis coronam.

Deus autem omnipotens, qui in excelſis habitat, & humilia reſpicit, qui palmo univerſum mundum concludit, in cujus manu omnia regnorum jura conſiſtunt: ſua vos protegat gratia, & e cœlo vobis tribuat victorias, ſubjiciens veſtro regali culmini omnes adverſantes nationes, ævisque ac proſperis temporibus regni gubernacula faciat poſſidere; cum excellentiſſima filia, & noſtra ſpiritali commatre, benigniſſima Regina, dulciſſima veſtra conjuge, atque amantiſſimis natis Carolo, & Carolomanno, excellentiſſimis regibus, & nobiliſſima atque excellentiſſima Giſila, noſtra ſpiritali filia, & vitam æternam per infinita vobis tribuat ſæcula poſſidendam. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a prælatis *Lambec. Gentil.* *b* innoteſci auribus, *iidem*, innoteſcere *Tengn.* *c* jubeatis, & ita de cauſis ſanctæ Dei Eccleſiæ, ſicut magnam poſt Deum in vobis habemus fiduciam, diſponere jubeatis *Lamb.* Scæ Di Ecclæ poſt Dñ. *Gent. cætera ut Lamb.*

NOTÆ

* faſtigia.

6 In proœmio epiſt. attigit utramque cauſam, Catholicæ nimirum fidei aſſerendæ adverſus Græcos, & Eccleſiæ a Langobardorum moleſtiis atque invaſionibus vindicandæ: quæ duo literarum fere omnium ſumma ſunt. Quæ autem ſecreto committuntur ultro citroque deferenda, Langobardos tantum ſpectare videntur, quorum amicitia, neceſſaria adverſus Græcos, ſervanda quidem erat, ſed citra Eccleſiæ detrimentum. Ne igitur interceptæ forſan literæ patefacerent quæ Pippinus adverſus eorum pertinaciam meditabatur, ſecreto agitur per fideles utrinque Miſſos.

Item exemplar Epistolæ ejusdem Papæ, ad Domnum Pippinum Regem directæ, de Simeone vel Monacho [a] Remedii Episc. [1]

ARGUMENTUM

Georgio Primicerio Cantorum vita functo, Simeon Secundicerius, qui Monachos Remigii Rothom. Archiep. canendi artem edocebat, ex Francia Romam accerſitus erat, Primicerii officio functurus. Pippinus Paulum monet, ægre id tuliſſe fratrem ſuum: at hic reſpondet, ſe quod neceſſario fecerat, reparaturum, nam Monachos Remigii perfecte erudiendos Primicerio ipſi traderet.

A. D.	Cod. Car.	Chronol.
DCCLXIII.	XLIII.	XXXV.

DOMNO [b] excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali Compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Paulus Papa. Cum charitatis [c] amor, quem erga veſtram a Deo illuſtratam [d] inſignem gerimus Excellentiam, noſtro enucleatius vigeat cordi, curæ idcirco noſtræ exiſtit, excellentiſſime Regum, veſtræ gnaviter, & [e] præclaræ totis obtemperare niſibus, voluntati, præſertim dum & ampliſſimo veſtræ Excellentiæ præſidio relevati, &, poſt Deum, ab inſidiatorum videamur ſævitia erepti [2]; & ideo quotiens nobis relationum veſtrarum apices perferuntur, gratuito acceptantes animo, confeſtimque, quod eorum textus eloquitur, effectui ſatagimus mancipandum. Unde ſuſceptis in præſenti a Deo protectæ Excellentiæ veſtræ ſyllabis, nempe relectis [f] protinus, cuncta, quæ ferebantur in illis, libenter adimplevimus; in eis ſiquidem comperimus exaratum, quod præſentes Deo amabilis Remedii [3], germani veſtri, Monachos [g], Simeonis [h] ſcholæ cantorum priori contradere deberemus, ad inſtruendum eos in pſalmodiæ modulatione [i], quam ab eo adprehendere, tempore, quo illic in veſtris regiminibus extitit,

Cc 2

VARIANTES LECTIONES

a MONACHIS *Lamb.* *b* Domino *Lamb. Gent.* *c* caritatis *Lamb.* *d* illuſtram *id.* inluſtratam *Gent.* *e Particula & deeſt in ms. ſed Teng. poſuit. Gent.* *f* relictis *Lambec.* *g* Monachus *Gent.* Monachos *Tengn.* *h* Symeoni *Lamb.* *i* ad inſtruendum eos pſalmodii modulationem *Lambec. Gentil.*

NOTÆ

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 3.) *In tertia* (Tertia) *gratias agit Pipino pro defenſione contra Inſidiatores : & pollicetur, ſe curaturum, ut Monachi Carolomanni pſalmodiam diſcant.*

2 Quamquam incerto anno ſcripta hæc epiſtola, ut pleræque aliæ, nulli ſaltem probabili tempori ab Auctoribus adſcribatur; tamen ad hunc, vel ſequentem annum referenda mihi videtur; namque ab inſidiis Græcorum liberata Eccleſia dicitur, de quibus in ſuperioribus actum fuit, agiturque in ſequenti epiſtola: quumque parum referat in ejus ætatem inquirere, hujus anni ſilentio nimis diuturno modum afferre libuit.

3 Vide *not.* 3. *ep.* 20. *al.* XXI.

Digitized by Google

tit, nequiverant [a]. Pro quo valde ipſum veſtrum aſſeritis germanum triſtem effectum in eo, quod non ejus perfecte inſtruxiſſet [b] monachos.

Et quidem, benigniſſime Rex, ſatis facimus Chriſtianitati tuæ [c], quæ niſi Georgius, qui eidem ſcholæ præfuit, de hac migraſſet luce, nequaquam eundem Simeonem a veſtri germani ſervitio abſtrahere [d] niteremur; ſed defuncto præfato [e] Georgio, & in ejus idem Simeon [f], utpote ſequens illius [4], accedens locum, ideo pro doctrina ſcholæ, eum ad nos accerſivimus, nam abſit a nobis, ut quippiam, quod vobis, veſtriſque fidelibus oneroſum exiſtit, peragamus quoquomodo [g]. Potius autem, ut præfatum eſt [h], in veſtræ charitatis dilectione firmi permanentes, libentiſſime, in quantum virtus ſuppetit, voluntati veſtræ obtemperandum decertamus.

Propter quod & præfatos veſtri [i] Germani monachos, ſæpe dicto contradimus Simeon [k], eoſque optime collocantes, ſollerti induſtria, eandem pſalmodiæ modulationem [l] inſtui præcepimus & crebo, in eadem, donec perfecte eruditi efficiantur [5], pro ampliſſima

VARIANTES LECTIONES

a nequiverunt *Lamb. Gent.* *b* ioſtruiſſet *Gent.* *c* Chriſtianitatem tuam *Lamb. Gent.* tuæ *Tengn.* *d* abſtollere *Lamb. Gent.* abſtrahere *Tengn.* *e* prælato *Lamb. Gent.* *f* iſdem Symeon *Lamb.* iſde Symeon *Gent.* idem Simeon *Tengn.* *g* quoq; modo *Gent.* *h* ut prælatum eſt *Lamb. Gent.* *i* vris *Gent.* veſtri *Teng.* *k* Symeoni *Lamb.* Simeoni *Gent.* *l* pſalmodii modulationem *Lambec.* modolationem *Tengn. correxit ut eſt in editione Gentil.*

NOTÆ

4 Card. Baron. (*an.* 1057. *n.* 22.) ex Cod. Vat. ita de Cantoribus: *Subdiaconi ſunt omnes numero viginti & unus, ſeptem Regionarii, qui epiſtolas, & lectiones cantant in ſtationibus, ſeptem Palatini, qui idem munus præſtant in Eccleſia Lateranenſi, ſeptem alii qui dicuntur ſchola cantorum, qui cantant tantummodo, quando Summus Pontifex celebrare conſuevit.* Nota obiter diſcrimen huic codici eum opuſculo illo intercedens, quod tanti fuit Mabillonio (*Mus. Ital. to.* 2. *p.* 567.) & ante eum Panvinio, & Raſpon., tribuiturque Joanni cuidam Diacono. At de hoc dicam infra in Monito ad epiſtolas Conſtantini pſeudopapæ. Ven. etiam Card. Thomaſius (*Præf. de antiq. lib. Miſs. to.* v. *p.* ix.) audiendus: *Hujus ſcholæ præcipui cantores ſeptem erant ſubdiaconi* (V. Card. Bar. a 1057.) *quorum primus Primicerius, vel Prior ſcholæ; ſecundus ſecundicerius dicebatur; tum tertius, & quartus ſcholæ, qui & Archiparaphoniſta vocabatur.* Tres eos ſubdiaconos, qui Archiparaphoniſtam præcedebant, ſcholæ, ſeu collegii cantorum præcipua officia eſſe docent antiqui ordines Romani I. & III. ap. Mabill. (*Muſ. Ital. to.* 2. *p.* 7. & 55.) qui poſtquam officium quartum definierunt: *Archiparaphaniſta, ideſt quartus ſcholæ, qui ſemper nunciat Pontifici de cantoribus*, iſta adiungunt: *Ille quartus ſcholæ perveniens in presbyterium ..... poſtquam dixerit inclinato capite ad priorem ſcholæ, vel ſecundum, ſive tertium, Domini jubete, mox antiphonam ad Introitum incipit prior ſcholæ.* Hinc patet, cur Simeon ſecundicerius Romam fuerit vocatus poſt Georgii Primicerii mortem: Prior enim, ſeu Primicerius inclyti ejus Collegii factus erat, cujus præcipui, honorabilioreſque gradus erant poſt primum ſecundus, & tertius; quin, Paulo id teſtante, ſi primus, ſeu Primicerius, aut Prior deficeret, ſecundus jure ſuo fiebat primus, ac proinde tertius ſecundicerii gradum aſſequebatur, & , ni fallor, quatuor etiam reliquis par fuit progreſſio.

5 Carolus M. in Capitulari Aquiſgran. *cap.* 80. (Labbe *Concil. to.* VII. *p.* 986.) quod relatum viſi-

Digitized by Google

ma veſtræ Excellentiæ, atque nobiliſſima [a] germani veſtri dilectione [b], Eccleſiaſticæ doctrinæ cantilenas [c] diſpoſuimus efficaci cura permanere [c], optantes de reliquo Excellentiam veſtram * ævis, ac proſperis temporibus, in Domino valere, & regni perfrui ſceptro [d], atque triumphales de hoſtibus, intercedente B. Petro, conſequi victorias. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a atque nobiliſſimi *Lamb.* nobiliſſima germanis vri dilectione. *Sed Tengn. fecit* nobiliſſimã Germani vri dilectionẽ *Gent.* *b* cantilena *Lamb. Gent.* *c* pmanendum *iidem*, permanere *Teng.* *d* pfrui ſceptra *Gent.*

NOTÆ

* *longævis*.
viſitur Capitular. (*lib.* 1. *cap.*80.) inſtituit hunc in modum: *Monachi, ut cantum Romanum pleniter, & ordinabiliter per nocturnale vel gradale officium peragant, ſecundum quod be.me. genitor noſter Pippinus Rex decertavit ut fieret, quando Gallicanum cantum tulit, ob unanimitatem Apoſtolicæ Sedis & s. Dei Eccleſiæ pacificam concordiam*. Ducang. V. *cantus Romanus*, auctoritate Walafridi Strab. (*de reb. Eccl. c.* 25.) recte ſtatuit Epocham cantus Romani in Gallias advecti a Steph. II. anno 753. At poſtmodum illam deſtruit auctoritate hujus epiſtolæ Paulinæ, ajens Paulum *Remedii rogatu* ante Stephani II. adventum in Gallias id præſtitiſſe, quod in Epiſtola continetur, continuo ſubjungens, *Porro Paulus Stephanum proxime præceſſit*. Qua in re vir doctiſſimus oppido fallitur, ut liquet. Hiſtoriam vero omnem Romani cantus in Galliis plene, atque erudite perſequitur. Eum conſule.

Digitized by Google

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM PIPPINUM REGEM, IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES, ET DE SANITATE IPSIUS, SEU CAROLI [a], ET DE MARINO, PRESBYTERO [b], ATQUE DE RAVENNA [c], QUALITER CONTRA EANDEM MALA MACHINANTUR CONSILIA [1].

ARGUMENTUM

Regiis literis officioſis par reſponſum: Res Eccleſiæ, ſuimet, ac populi ſibi commiſſi ſalvas eſſe Dei omnipotentis gratia, & ejus opera: calumniatos ſibi, qui ſe dixiſſe opem deſuturam a Francis, mentiti erant: vitaturum ſe ſemper ejus adverſarios, adhæſurum illius amicis: de Miſſis tam Regiis, quam Pontificiis Conſtantinopolim profectis ſe nihil noviſſe propter ſævam aſperitatem hyemis: Reſtitutum Marinum in priſtinum honorem presb. Card. gaudet, at ſe nullum cum eo literarum commercium habuiſſe, eumque Regio arbitrio omnino committere. Literas mittit Ravenna acceptas, ubi res parum tranquillæ erant ab æmulis, qui nullum lapidem non movebant, ut amiſſa reciperent. Denique illum obteſtatur, ut cœptum opus perficiat, & Eccleſiam ab inſidiis liberet.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXIV.	XXXII.	XXXVI.

DOMNO * [d] excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali Compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Paulus Papa. Eximiæ, & a Deo protectæ Excellentiæ veſtræ, harum deferente portitore, deſtinatos apices omni plenos [e] dulcedine ac amore, quos [f] cum magno venerationis affectu acceptantes, liquidius cuncta in eis inſerta agnovimus: inter hæc quippe, excellentiſſime fili [g], veſtra nobis præcelſa innotuit benignitas, qualiter divina Dei noſtri favente [h] miſericordia, ſani atque ſoſpites, & illæſi [i] exiſtentes ſitis, ſimul cum excellentiſſimis natis veſtris, ſpiritalibus noſtris filiis [k] Carolo, & Carolomanno [l], magnis Regibus; atque Domna Bertrada Regina dulciſſima [m] ** ſpiritali

VARIANTES LECTIONES

a CAROLI ET CARLOMANNI *Lamb.* *b* DE MARINUM PRESBYTERUM *Gentil.* *c* RAVENNAM *utrobique correxit Tengnag. Gent.* *d* Domino *Lamb. Gent.* *e* plenas *Gent.* plenos *Tengn.* *f* quas *Gentil.* quos *Tengn.* *g* Excell. bone fili *Lamb. Gent.* *h* fatiente *Gent.* *i* inleſi *id.* *k* veſtris natis, noſtris ſpiritalibus filiis *Lamb.* *l* Caromanno *Gent.* *m* Domnâ Bertradam reginâ dulciſſimam *Tengnag. correxit ut eſt in editione deeſt* & *Gent.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 10. Bar. & Cent. ** conjuge veſtra.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 10.) *In decima* (Decima) *purgat ſe de crimine objecto: quaſi dixiſſet, Pipinum non valere auxilium præbere Romanis in anguſtia aliqua conſtitutis: & de Marino* (in ang. conſtitutis. De Marino) *facit poteſtatem, ut ſtatuat quid velit, & petit* (velit. Petit) *auxilium pro Ravennatum defenſione.*

Digitized by Google

ritali [a] commatre noſtra, nec non & Giſila nobiliſſima noſtra Filia [b]. Quibus agnitis magnas, ac innumerabiles polorum arbitro, ac regi Regum Domino Deo noſtro retulimus [c] laudes, quoniam juxta id, quod anhelantius optantes deſideramus, veſtram addiſcere meruimus ſoſpitatem; pro quo Dominum Deum noſtrum ſedulis deprecationibus imploramus, qui nos per multorum curricula annorum de veſtra integra ſoſpitate faciat exultare, quod veſtra ſalus, noſtra eſt exultatio, & veſtra proſperitas, noſtrum procul dubio exiſtit gaudium.

Et hoc in veſtris regalibus [d] apicibus continebatur adſcriptum, quatenus vobis innoteſcentes ſignificaremus, ſi circa ſanctam Dei Eccleſiam, atque noſtram mediocritatem, vel populi nobis commiſſi [e] ſalus aut integritas profligaretur [2]. Nam & de hoc magnas, & innumerabiles gratias Deo omnipotenti, & veſtræ Excellentiæ referimus, quia ſicut revera, Chriſtianiſſime, & vere Dei cultor, Eccleſiam Dei, & populum veſtra Excellentia viſitare non piget, ſed hoc non noſtris meritis, ſed divina proveniente miſericordia, agitur, dum omnia proſpera circa ſanctam [f] Dei Eccleſiam, atque noſtram mediocritatem, vel nobis commiſſum populum [g] exiſtunt, pro quo Deum cæli, penitus omnium bonorum largitorem, rogabimus, vobis [h] pro hoc præcipuo ac pio opere ſit retributor, ob tantam benignitatem, & ſollicitudinem, quam circa ſanctam Dei Catholicam, & Apoſtolicam Eccleſiam, vel ejus * familiarem populum habere dinoſcimini.

Sed, & hoc in ipſis veſtris relationum apicibus continebatur, per veſtros vobis fuiſſe nunciatum legatos, quod a quibuſdam malignis, & mendacium proferentibbns, in iſtis partibus divulgatum eſſet, quia ſi aliqua nobis neceſſitas eveniret, nullum nobis auxilium præbere volueritis [i] [3]. De quo nefario dicto nequaquam

VARIANTES LECTIONES

a dulciſſ. veſtra conjuge, & ſpiritali *Lambec.* *b* giſilá nobiliſſimá idem noſtram filiam *Gent.* *c* referuimus *Lamb. Gentil.* *d* regales *Gent.* regalibus *Tengnag.* *e* vel populum nobis commiſſum *Lamb.* *f* erga ſcām *Lamb. Gent.* circa *Tengn.* *g* commiſſo populo *Gentil.* commiſſum populum *Tengn.* *h* rogabimus qui vobis *Lambec.* Largitoré, qui vobis *Teng. appoſuit* rogabimus, *& loco* qui *poſuit* ut *Gent.* *i* auſilium prebere valuiſſetis *Lamb. Gent.* auxilium præbere valeretis *Tengn.*

NOTÆ

* peculiarem.

2 Plura exempla attuli (*ep.* 24. *al.* XXXI. *not.* 3.) eruditis interpretationem verbi integram relinquens. Perinde hic facio; tametſi nullum ex allatis ibi exemplis videam ad rem facere, nec multi negocii eſſe, quid ſibi Paulus hic velit, intelligere.

3 In Cod. ms. Lambecius, & Gentilotus recte legunt *valuiſſetis*: Aquitanico enim bello detinebatur Pippinus ab anno 760. quod paulo poſt ſequentibus explicatius redditur: *Agnoſcentes, quod Deo propitio nullum de quacumque parte ſit impedimentum vobis defenſionem atque auxilium S. D. Eccleſiæ &c.*

Digitized by Google

quam nobis fuit, aut eſt hæſitatio, quia divina faciente miſericordia, magnam in vobis, poſt Deum, ſpem & fiduciam habemus; agnoſcentes, quod, Deo propitio, nullum de quacunque parte erit [a] impedimentum, vobis defenſionem atque auxilium ſanctæ Dei Eccleſiæ, vel ejus peculiaris populi impertiendi, juxta id, quod B. Petro Apoſtolo, per beatæ memoriæ prædeceſſorem, domnum, & germanum noſtrum [b], ob remedium animæ veſtræ, & veniam dilictorum veſtrorum, pollicentes ſpopondiſtis, quod in perpetuis temporibus, Domino annuente, firmum ac robuſtum credimus permanere.

At vero, unde nobis Chriſtianiſſima veſtra direxit Excellentia, quod ſi quis [c] e veſtris adverſariis [4], aut contemptoribus ad nos venerit [d], nullo modo cum eis nos, aut in eorum ſocietate miſceri, abſit a nobis, ut hanc rem faciamus [e], dum profecto veſtri, inimici ſanctæ Dei Eccleſiæ, & noſtri exiſtunt; Quapropter teſtatur veritas, quia ubi veſtros amicos agnoverimus, tanquam amicos, & fideles ſanctæ Dei Eccleſiæ oblectare, & amplecti [f] cupimus; & ubi veſtros inimicos invenerimus, veraciter, tamquam inimicos ſanctæ Dei Eccleſiæ, & noſtros proprios, ita eos reſpuimus, atque perſequimur, quia veſtri amici ſanctæ Dei Eccleſiæ, & noſtri exiſtunt, & hi, qui inimicitias contra vos machinantur, profecto inimici ſanctæ Dei Eccleſiæ, & noſtri eſſe comprobantur.

De Miſſis vero veſtris, ac noſtris, quia ad [g] Regiam Urbem ſimul properaverunt, de quibus petiit nos veſtra præclara excellentia, ſibimet a nobis ſignificari, ſi quid ex eis addiſcere potuimus, cognoſcat veſtra a Deo protecta eximietas, quod in his diebus

VARIANTES LECTIONES

a parte ſit *Lamb. Gent.* erit *Tengn.* *b* domno ac germano noſtro *Gent.* domnum &c. *Tengn.* *c* quiſquam *Lamb. Gent.* *d* evenerit *Gent.* *e* faciemus *idem*. *f* amplectere *Lamb. Gent.* amplecti *Tengn.* *g* qui ad *Lamb. Gent.*

NOTÆ

4 Nullus videtur eſſe dubitandi locus, quin Pippinus ita ſcripſerit poſt Taſſilonis defectionem, quam ſuperiori anno Auctores conſignant, poſt Placitum Nivernenſe. Annales Francor. ad an. 763. *Pippinus Rex habuit Placitum in Nivernis, & quartum iter faciens in Aquitaniam, ibi Theſſilo Dux Bajoariorum poſtpoſuit ſacramenta, & omnia, quæ promiſerat, & per malum ingenium ſe inde ſeduxit omnia benefacta, quæ Pippinus Rex avunculus ejus ei fecit, poſtpoſuit, per ingenia fraudulenta ſe ſubtrahendo Bajoariam petiit, & nuſquam amplius faciem ſupradicti Regis videre voluit.* Eadem Pagius (763. *n.* 4.) refert ex Annaliſta Metenſi, alios laudans Annales idem confirmantes; ſequenti enim epiſtola eumdem Taſſilonem pœnitentia ductum, ac redire aventem in Avunculi gratiam ita Regi commendat, ut iteratis precibus feſſum ſe id feciſſe ſignificet, nullatenus a Regia voluntate recedendo.

Digitized by Google

bus nihil ab ipſis [a] cognoſcere potuimus, dum profecto vobis incognitum non eſt, quod per [b] tam ſæva hujus hiemalis temporis aſperitate [5], nullus de illis partibus adveniens nobis adnunciavit qualiter circa eos [c] agatur, & ideo ad præſens ignoramus, quid vobis de eis veraciter ſignificemus.

At vero de Marino presbytero ſcripſit nobis Chriſtianiſſima Excellentia veſtra, quod demum in priſtino eſſet conſtitutus honore, ſecundum qualiter vobis poſtulantes direximus, nos quidem teſtem Deum proferimus, quod pro nulla alia re pro eo vobis direximus, niſi propter lachrymas [d], & cotidianas lamentationes, quas ejus genitrix effundere non ceſſat, quæ & orbata lumine exiſtit, & ideo vobis direximus, ut apud vos eum abſolvere debuiſſetis, quia nihil de eo [e] vobis fuit aut eſt, ſed nec nobis, niſi tantummodo de ejus iniqua malitia, quam contra ſanctam Dei Eccleſiam maligna, atque perverſa motus audacia agere præſumpſit. Sed de hoc, ſicut per anteriores noſtras literas Excellentiæ veſtræ direximus, in veſtro ſit arbitrio vel poteſtate, quid de eodem diſponere volueritis. Nulla nobis de eo cura eſt, niſi ut prædiximus, qualiter veſtra fuerit voluntas, ita de eo diſponere debeatis [6]. At vero nobis direxit Excellentia [f], ut vobis intimare debeamus, ſi nobis idem [g] Marinus ſuas direxit litteras, de quo, teſte veritate, dicimus: nunquam

 nobis

VARIANTES LECTIONES

a nihil ipſius *ſed Tengn. interpoſuit* ab *Gent.* *b* pro *Lamb. Gent.* *c* circa eis *Gent.* eos *Tengn.* *d* lacrymas *Lamb.* *e* deo *Gentilot.* de eo *Tengnag.* *f* veſtra Excellentia *Lamb.* *g* ſi nobis iſdem *Lambec. Gentil.*

NOTÆ

5 Hiemem validam hoc anno alii Annaliſtæ collocant, alii ſuperiori, cum laudatis Annal. Francor. Cauſam affert Pagius (*an.* 763. *n.* 3.) ex Theophane ad an. XXIII. Conſtantini: *Eodem pariter anno, menſis Octob. exordio frigus ingens & aſperrimum non in hac modo regione, ſed & per Orientem, Septemtrionem, & Occidentis plagam incubuit.* De horrenda iſta hieme & Paulum agere perſpicue oſtendunt epiſtolæ ejus non paucæ numero, in quibus non nulla mentio eſt horrendæ illius hiemis; necnon ratio ipſa loquendi; *pro tam ſæva hujus hiemalis temporis aſperitate.* Præcedenti autem anno Miſſos Regios una cum Pontificiis Cpolim profectos eſſe pro ſacrarum Imaginum cultu, plura in ſuperioribus indicia extant, ubi de Orthodoxa fide, & Patrum traditione aſſerenda res eſt, at nulla uſquam affirmatio certa occurrit, præterquam hoc loco, & in ſequenti epiſtola, de qua mox. Anaſtaſ. tantum frequentes Pauli legationes commemorat, nulla Pippini mentione facta; & Pag. notat, multas inter Imperatorem, & Franciæ Regem legationes hoc tempore in Annalibus memorari: at Pontificiæ illis additæ nullatenus meminit.

6 Hinc certo conſtat, alias de hac re literas datas eſſe ad Pippinum ab eodem Paulo: at illæ nequaquam extant. Epiſtola ſiquidem 16.al.XXV. anno 757. Pippino morem gerens Cardinal. tit. s. Chryſogoni Marinum creaverat; ſequenti anno perduellem illum eſſe audiens, Epiſcopum in Francia eligi petiit (*ep.* 19. *al.* XXXIX.) ne deterior fieret; nunc demum lacrymis ſe moveri ait matris ejus lumine captæ, adeoque orat, ut eum remittat Romam nulli alii crimini obnoxium, quam perfidiæ in s. Sedem, arbitrio ejus nihilominus remittens, quidquid de eodem Marino ſtatuendum cenſeat. Quæ quidem tria capita in anterioribus literis ſe attigiſſe teſtatur: at ejuſmodi literæ non extant, ut dixi, in iſto Codice.

Digitized by Google

nobis ſuas direxit litteras ex eo, quando [a] illuc apud veſtram Excellentiam properatus eſt. Nam nullo modo vobis vetare [b] habuimus, ſi factum fuiſſet.

Interea nempe ea, quæ a fidelibus ſanctæ Dei Eccleſiæ, & noſtris, id eſt, de partibus Ravennæ ad nos pervenerunt, aptum proſpeximus veſtræ Excellentiæ intimanda, eo quod æmuli ſanctæ Dei Eccleſiæ, & noſtri, atque veſtræ Excellentiæ, die noctuque non deſinant pertractare [c], qualiter nos ſibi Deo contrario prævalere, ac ſuperare poſſint. Tamen & ea ipſa ſcripta, quæ exinde ſuſcepimus, infra has noſtras litteras Excellentiæ veſtræ direximus; quatenus rei meritum addiſcentes agnoſcatis, quod illi a ſuo maligno propoſito, & ſolita nequitia nequaquam deſiſtunt: pro quo, Chriſtianiſſime bone fili, & ſpiritalis Compater, enixius elaborare, atque decertare jubeas, quatenus bonum opus, quod cœpiſti, per te compleatur, & ut ſancta Dei Eccleſia, & ejus peculiaris populus, perfectam habeat liberationem, & ſecuri ab inimicorum inſidiis permaneant [7].

De reliquo vero petimus divinam Dei noſtri miſericordiam, ut vos per multorum annorum curricula, in ſolio regni veſtri conſervare dignetur, una cum Excellentiſſimis veſtris natis, noſtriſque [d] ſpiritalibus filiis, Carolo, & Carolomanno [e], Regibus Francorum, & Patriciis Romanorum, nec non domna Bertrada Excellentiſſima Regina, ſpiritali noſtra commatre, veſtra conjuge, ſimulque & Giſila nobiliſſima puella [f], noſtra ſpiritali filia, ad exaltationem, & defenſionem ſanctæ Dei Eccleſiæ, ſimulque & ejus peculiaris populi, optantes diu veſtræ proſperitatis gaudia addiſcere, atque immenſam pro vobis divinam implorare clementiam. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a ex quando *Lamb.* a quando *Gentilot.* ex eo quando *Tengn.* *b* velare *Lamb.* *c* pertractandum *Lambec. Gentil.* pertractare *Tengn.* *d* noſtris *Lamb.* *e* Carlomanno *id.* *f* vramq; conjugem, ſimulq; & Giſilam nobiliſſimā puellā *Tengnag. correxit ut in editione* Gent.

NOTÆ

7 Ajebam ſuperiorem ad Epiſtolam (*not.* 2.) & hic de Græcorum inſidiis verba fieri: at quibuſnam eæ pararentur inſidiæ tum haud dixi. Sanctæ ſcilicet Sedi, & ejus peculiari populo, ſeu Romanis parabantur: idcirco Exarchatus, & Pentapolis in poteſtatem redigere ſummis viribus nitebantur Græci: inde enim aut fœdere, aut amicitia cum Spoletanis inita, ut olim Eutychius Exarchus, aggredi Romam poterant. Alias Langobardorum opera indigebant, in quorum poteſtate erat non modo Italiæ Regnum, ſed Beneventanus etiam Ducatus latiſſime patens: quumque hos Francorum Regi addictos non ignorarent, hauddum tentare illorum animos auſi erant: quod poſtmodum fecerunt, ut mox patebit.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM REGEM PIPPINUM, PER FLAVINUM CAPELLANUM [a], ET JOANNEM SUBDIACOÑUM, ET ABBATEM, ATQUE PAMPHILUM [b] DEFENSOREM REGIONARIUM SANCTÆ ECCLESIÆ DIRECTA [c], IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES DE IPSIS MISSIS, QUALITER, UNA CUM MISSIS IMPERIALIBUS HONORIFICE SUSCEPTI SUNT, ET CÆTERA [1].

ARGUMENTUM

Multis capitibus Regiæ Epiſtolæ a ſnis Miſſis Joanne Subdiacono, ac Pamphilo Deſenſore cum Flavino Miſſo Regio redeuntibus allatæ reſpondet. Primo: Imperiales Miſſos coram Pontificiis auditos, quibuſcum de Catholica fide & traditione diſputarunt, quam rem Miſſi etiam retulerant tanti eſſe, ut factum a Deo uno compenſari poſſit. Deinde ad Imperiales literas, & Pippini reſponſum (utraque enim exempla adnexa fuerant) progrediens, hoc ſummopere laudat; illas ſubleſtæ fidei damnat. Tertio: Syneſium alterum ex Miſſis Imperialibus detentum, Anthimo cum Regiis Miſſis redire Cpolim juſſo, probat. Quarto: nullis blanditiis, aut mundi theſauris eum removeri poſſe a promiſſis D. Petro, & Stephano factis, longo experimento jam ſe noviſſe affirmat. Quinto: ſe ait mittere ſuum ſignum ab eo petitum per Flavinum Regium Miſſum. Sexto: ſe tranſacto menſe Majo ad eum legaſſe ſuos Miſſos Philippnm presb. & Urſum pro Taſſilone ejus ſororis filio, qui in gratiam Avunculi redire avebat; ſed ſuſpicioſo a Deſiderio prohibitos Ticino in Franciam diſcedere. Denique: doli plenas eſſe literas Imperiales (Græcis ſerere conantibus diffidentiam de Regiis, & Pontificiis Miſſis) monſtrat Chriſtophori Primicerii viri integerrimi exemplo, qui proditionis inſimulabatur.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXIV.	XX.	XXXVII.

DOMNO [d] * excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Paulus Papa. Cum regalis potentiæ culmen plus fidei virtute, quam bellatorum armis videatur præſidio, & fortitudine circumtegi, quid mirum, excellentiſſime, & vere orthodoxe Regum, ſi ſtudiorum

 veſtro-

VARIANTES LECTIONES

a CAPPILLANUM *Lambec.* *b* PAMPILUM *Gent.* *c* DIRECTÆ *Lambec.* *d* Domino *Lamb. Gentilot.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 22. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 22.) *Viceſimam ſecundam epiſtolam Pipino ſcripſit, in qua gratias agit* (gr. eidem agit) *Pipino, quod Miſſi ſui, ſcilicet Johannes* (Legati ſui Joh.) *ſubdiaconus, Abbas Pamphilus defenſor Regionarius* (Pamph. Abbas N. Defenſor Reg.) *S. R. Eccleſia cum Imperialibus Miſſis* (Legatis) *a Pipino honorifice ſuſcepti ſint* (eſſent). *Agit Pipino gratias, quod omnia indicavit* (ſibi omnia indicaverit) *quæ cum Imp. Cpolitano acta fuerant: valde Pipinum laudat &c.* (valde eum laudat & commendat.)

Digitized by Google

veſtrorum conatus, ad protegendum [a] Dei inſtitutionem, ac fidei Chriſtianorum cenſuram, impenſius inminere non deſiſtat, & ob hoc, & cæleſtis vobis victoria datur [b], & proſpera a Redemptore noſtro credite Præcellentiæ veſtræ fore largitura. Remeantibus ſiquidem ad nos Miſſis noſtris, quos ad veſtram præclaram Excellentiam directos habuimus, Johanne videlicet Subdiacono & Abbate, atque Pamphilo [c] Defenſore Regionario [2] ſpiritalis Matris veſtræ, ſanctæ noſtræ Eccleſiæ, una cum veſtro Miſſo Flagitio Cappellano [d], attulerunt nobis honorabiles, & nimis deſiderabilis [e] Chriſtianitatis tuæ litteras, quas cum nimio jocunditatis gaudio ſuſcipientes ac relegentes, protinus earum adſertio, tanquam ſuavitatis flagrantia nos adficiens [f], ac ſalutaris providentiæ fomento medens, lætos effecit [g].

Porro Chriſtianiſſime Rex, amantiſſime fili, & ſpiritalis compater, innotuit benignitas veſtra, qualiter noſtri ac Imperatoris Miſſi [3] a vobis ſuſcepti ſunt, & quemadmodum illis de ſingulis, quæ præclaro culmini veſtro affati ſunt, reſpondere ſtuduiſtis, eos, pro amore fautoris [h] veſtri beati Petri, nequaquam ſuſcipi, aut illis reſponderi [i] adquieſcentes abſque noſtrorum Miſſorum [k] præſentia; ſed & ipſi noſtri Legati ea ipſa nobis retulerunt. Unde licet nos ob tantam cordis veſtri ſinceram affluentiam, quam erga ſpiritalem matrem veſtram Dei Eccleſiam, & noſtram fragilitatem habere videmini, digna rependere non valemus, eſt tamen protector veſter Dominus Deus noſter, qui vos regnare juſſit, & ſanctam ſuam Eccleſiam ad defendendum vobis commiſit, qui dignam præmiorum in præſenti ac futura vita, Præcellentiæ veſtræ rependere poteſt remunerationem.

Itaque

VARIANTES LECTIONES

a ad profligandum *Lamb. Gentil.* *b* victoria da *Gent.* *c* Pampilo *id.* *d* Flavino cappellano *Lamb.* Flagino capellano *Gent.* *e* deſiderabiles *Lamb.* deſiderabiles Xpianitatis litteras *Gent.* *f* nos ficiens *id.* adficiens *Tengn.* *g* la&cts efficit *Gentilot.* *h* fauſtoris *id.* fautoris *Tengn.* *i* reſpondi *Gent.* reſponderi *Tengn.* *k* Miſſuum *Gent.* Miſſorum *Tengn.*

NOTÆ

2 Niſi Pamphilum Defenſorem reperiſſem in literis Stephani III. (*ep.* 49. *al.* XLV.), ſuſpicatus eſſem, num hi Pontificii Miſſi iidem eſſent, quos ſuperiori anno Paulus Pippino legaverat. Profecto Johannes ſubdiac. & Abbas idem ipſe eſt; de ejus collega divinare non auſim quid evenerit in Francia, ita ut Johanni ſocius alter daretur. Quod certo conſtat, Petrus Primicerius Defenſorum nunquam amplius memoratur in iſto Codice.

3 Videlicet Anthymus ſpatarius, & Syneſius Eunuchus, quos infra nominat. De hac epiſtola recte Pagius (*a.* 764. *n.* 4.) quæ cæteroqui ſatis perſpicua eſt.

Digitized by Google

Itaque & litteras, quas vobis, ſimulationis ac illuſionis cauſa, ipſi Imperiales Miſſi attulerunt, nobiſque a vobis directas ſuſcipientes, earum agnovimus ſeriem, & omnino in hoc benignitatis veſtræ pia conſideratio, exultationis lætitiam nobis intulit, quia verè conſtat, non pro humano favore, ſed pro Dei timore, ita vos peregiſſe, ſed & ea quæ præfati [a] noſtri Miſſi cum Imperialibus Miſſis de obſervatione fidei orthodoxæ, & pia patrum traditione, in veſtri præſentia diſputantes altercati ſunt, nobis liquidius per eadem veſtra ſcripta innotuiſtis, ſimulque & exemplar litterarum, quas præfato [b] Imperatori direxiſtis, reſponſionis quippe modum [c], & ſolutionem petitionum, de his, quæ ab eo vobis intimata ſunt, nobis dirigere a Deo illuſtrata [d] Excellentia veſtra annuit: verum etiam & quemadmodum eiſdem Imperialibus Miſſis reſponſum reddidiſtis, & unum ex eis * Anthi [e] nempe Spatarium cum veſtris Miſſis regiam direxiſtis Urbem, & alium, videlicet Syneſium Eunuchum, apud vos detinuiſtis [f], ſimili modo nobis minutius intimaſtis, agnitiſque omnibus a vobis, pro exaltatione ſanctæ Dei Eccleſiæ, & fidei orthodoxæ defenſione, peractis [4], lætati ſumus gaudio magno, & ita nobis placabilia exiſtunt, ſicut certè, non hoc humano conſilio, ſed Dei providentiæ intuitu, vos talia egiſſe, ac reſpondiſſe ambiguum non eſt. Vere enim, Domine Rex, fili Chriſtianiſſime, & ſpiritalis Compater, ſpiritus Dei intimi cordis tui illuſtrat [g] piam conſiderationem, & qui Spiritus ſancti gratia redundat, non aliis, niſi quæ ſpiritalia ſunt, exuberat, quoniam cor potentiæ veſtræ in manu Dei conſiſtens, in ſuo procul dubio illud inclinat beneplacito [h].

Direxiſtis ſiquidem nobis per eadem veſtra ſcripta ſignificantes, quod nulla ſuaſionum blandimenta, vel promiſſionum copia vos poſſit

VARIANTES LECTIONES

a prælati *Lamb.* plati *Gent.* *b* prælato *Lamb.* plato *Gent.* *c* quippe modo *Lamb.* *d* inluſtrata *Gent.* *e* Anthinum *Lamb.* *f* detenuiſtis *Gent.* detinuiſtis *Tengn.* *g* inluſtrat *Gent.* *h* benepla *id.* beneplacito *Tengnag.*

NOTÆ

* forte, Antimum ſeu Anthymum.

4 Quam ſerio ageret Rex Francorum, ut Catholica fides, & ſacrarum Imaginum cultus adverſus Græcos aſſererentur, patet etiam ex Actis Conventus Attiniacenſis ſeq. anno celebrati. Quamquam enim eadem interierint: tamen e ſchedis Lucæ Holſtenii Labbeo tranſmiſſis a R. P. Poſſino extat eorum ſumma (*Labb. Conc. to.* VI. *p.* 1702.) quæ huc pertinent: *Nomina Epiſcaporum, ſeu Abbatum, qui apud villam publicam Attiniacum pro cauſa Religionis, ac ſalute animarum congregati ſynodali conventu &c.* Mabillon. (*Annal. lib.* 25. *n.* 1.) poſt relatam eamdem ſummam, agit (*num.* 6.) de ss. Gorgonii, Naboris, & Nazarii reliquiis Roma in Franciam allatis: quæ pariter collineant ad ſanctorum venerationem Francorum Regis opera vindicatam.

poſſit avellere ab amore, & fidei promiſſione, quam B. Petro, principi Apoſtolorum, & ejus vicario, prædeceſſori, & germano noſtro ſanctæ recordationis Domno Stephano Papæ, polliciti eſtis, ſed in ea ipſa vos charitate, & ſponſionis fide ſine tenus ſore permanſuros; & quidem nos, præcellentiſſime Regum, experimento comperimus, & operibus comprobavimus, vos firma atque robuſtiſſima conſtantia, in ea ipſa ſponſione [a] in finem permanere, & in vobis confidimus, quod ſi univerſi Mundi theſaurorum copia in conſpectu veſtro offeratur, [b] ac tribuatur, nullo modo in aliam partem, veſtram firmam, & a Deo impulſam mentem declinare, inflectereque [c] valebit; quoniam vos omnipotentes Dominus, præcunctis regibus ſæculi, elegit, & in vobis complacuit, ut veſtro certamine ſancta univerſalis Dei Romana Eccleſia, & caput [d] omnium Eccleſiarum, ac firmamentum fidei Chriſtianæ ab impugnatorum inſidiis liberata extitiſſet, & illud, quod a conſtitutione ſæculi Dominus per vos perfici decrevit, ecce mirabiliter operatum eſt.

Unde magnam poſt Deum in veſtro regali culmine ſpei fiduciam habemus; quod perfectius ipſa ſancta Dei Eccleſia, atque hæc miſerrima, & afflicta provinciola [5] a perfidia inimicorum liberetur, quia antiquus humani generis hoſtis non deſinit inimicorum corda pulſare, ut ſuas jaculentur [e] ſolitè inſidias; ſed, bone orthodoxe Rex, tuo ſolito certaminis præſidio, eorum cum Dei virtute, ſtude confringere [f] malitiam; ut ſancta Dei Eccleſia, & populus ejus peculiaris perfectius ab inimicorum ſævitia liberetur, & meritò ſuffragiis Apoſtolorum circumſepti, mercedis vobis in cælo repoſitam coronam conſequi mereamini. Dreximus itaque Excellentiæ veſtræ, juxta ut intimaſtis, ſignum noſtrum per præſentem Miſſum veſtrum.

Interea

VARIANTES LECTIONES

a poſt verbum ſponſione *ſequitur in ms.* vos, *quod tamen ſubducta linea deletum eſt* Gentilot.
b afferatur *Lamb. Gent.* *c* confleċtereque *Lamb.* confleċtereq; *Gent.* infleċtereque *Tengn.*
d capud *Gentilot.* caput *Tengnag.* *e* jaculent *Gent.* jaculentur *Tengnag.* *f* confringendum *Lamb. Gentilot.* confringere *Tengn.*

NOTÆ

5 Muratorius, qui ſemper, & ubique Romam a Græcis minime petitam autumat, quod juris eorum eſſet, perfunctorie has epiſtolas perlegiſſe videtur. Quid enim aliud erat *provinciola* iſta, niſi Roma, & ejus Ducatus? luculenter definitur infra per s. Dei Eccleſiam, ejuſque populum peculiarem. At Græcis, ut ſuperiori epiſtola (*not.* 7.) ajebam, patere aditus Romam non poterat, niſi prius Exarchatum in poteſtatem redigerent.

Interea & hoc innoteſcimus Chriſtianitati veſtræ, quod jam ſæpius nos petiiſſe dinoſcitur Taſſilo Bavariorum Dux [a], ut noſtros Miſſos ad veſtram præclaram Excellentiam dirigi annuiſſemus*, ut ea inter vos provenirent [b], quæ pacis ſunt. Unde nos data occaſione libentiſſime noſtros Miſſos, id eſt, Philippum, dilectum filium noſtrum presbyterum, atque Urſum [c], noſtrum etiam fidelem, ad veſtri præſentiam viſi ſumus direxiſſe, tranſacto Majo menſe [6], eo videlicet modo, ut qualiter veſtra fuiſſet voluntas, ita peragere debuiſſetis; & properantibus ipſis noſtris Miſſis uſque Ticinum [d], adverſa ſuſpicione arreptus Deſiderius, Langobardorum Rex, minimè eos permiſit ad veſtram a Deo conſervatam Excellentiam pertranſire [e], tamen & eaſdem litteras, quas vobis dirigebamus, infra hæc noſtra ſcripta Chriſtianitati veſtræ tranſmiſimus. Itaque & hoc a Deo protectæ Chriſtianitati veſtræ aptum duximus intimandum. Quod relectis [f] imperialibus litteris, vobiſque * defertis per præfatos [g] Antiſpatarium [h], & Syneſium Eunuchum, quas nobis ob earum ſeriem intuendam, pro amore B. Petri, fautoris veſtri, dirigere [i] dignati eſtis [7], reperimus in eis adnexum, quod veſtri ac noſtri homines, qui ipſas Imperiales ſyllabas, quæ vobis nobiſque directæ ſunt, vel diriguntur, interpretantur non juxta, ut ibidem exaratum eſt, ſed aliud pro alio falsè interpretari [k] audent, & Miſſi [l], qui inter partes properant, non ſicut illis injungitur [m], ſed acceptilationis [n] præmio corrupti, alia pro aliis deferunt, & in hoc perpendat veſtra Excellentia, quanta eſt inimicorum malitia; dum contra animas eorum, non quæ veritatis ſunt, ſed

VARIANTES LECTIONES

a dinoſcitur Taſilio Bajuariorum Dux *Lambec. Tengn. ad marginem poſuit* Taſſilo *Gentilot.* *b* proverent *Gent.* provenirent *Teng.* *c* Urſum Conſiliarium noſtrum & fidelem *Lamb.* Urſum tuū noſtrum & fidelem, *ſed ly* tuum *linea ſubducta deletum eſt.* *d* Ticino *Gent.* Ticinum *Tengn.* *e* pertranſire gradiendum *Lamb.* gradiendum *linea deletum eſt* Gent. *f* relictis *Lamb.* *g* per prælatos *idem.* *h* Anthinum Spatarium *id.* *i* digere *Gent.* *k* interpretate *idem.* *l* ſed Miſſi *Lambec. Tengn. delendo* ſed *poſuit* & *Gent.* *m* injunguntur *Lamb. Gent.* injungitur. *Tengn.* *n* acceptilationes *ſed littera* e *deleta, poſita eſt littera* i *ut eveniat* acceptilationis *Gent.*

NOTÆ

* delatis.

6 Ut ſuperior ineunte anno, dum maxime ſæviebat horrida hiems, data fuit; ita hæc epiſtola admodum provecto eodem anno conſcripta fuiſſe videtur: de Miſſis enim Paulus loquitur, quos præterito menſe Majo direxerat Taſſilonis cauſa, qui a Deſiderio erant prohibiti Ticino proficiſci. Quippe filiam ſuam, ut ait Pagius (*an.* 764. *n.* 4.) aut in matrimonium collocaverat, aut brevi collocaturum ſe ſperabat eidem Taſſiloni.

7 Literas pro Taſſilone datas periiſſe, licet ſemel & iterum miſſas, parum intereſt. Quæ autem venerant Cpoli, magnique momenti ſunt ad Græcorum verſutias tenendas, per ſumma capita hic a Pontifice relatas habemus.

ſed per hanc [a] occaſionis verſutiam iniqua proferunt mendacia in id, quod nec ſuis, nec veſtris ac noſtris credant Miſſis. Dum & vos ſatisfacti eſtis de veſtris hominibus, ſimili modo & nos de noſtris, quod nullo modo hoc agere penitus præſumant.

Satisfaciat omnipotens Deus, qui cordi ac renum ſcrutator eſt, mellifluum cor Excellentiæ veſtræ, quod nequaquam noſtrum quiſpiam, ut ipſi adſerunt, talia agere perpetravit, ſed in hoc vehementer idem [b] Imperator iraſcitur, & occaſionis verſucias [c] adhibet, pro eo, quod nequaquam ſiluimus [d] ei prædicandum ob conſtitutionem ſanctarum Imaginum, & fidei orthodoxæ integritatem. Nam illud in ipſis ſuis apicibus adferunt [e], quod dilectus filius noſter Chriſtophorus primicerius, & conſiliarius, ſine noſtra auctoritate nobis quaſi ignorantibus, ſuggeſtiones illas, quas ſæpius ei direximus, feciſſet, & alias pro aliis ejus ac veſtris Miſſis relegiſſet, & in hoc teſtem, & judicem proferimus Deum, quod ita nequaquam eſt. Nihil enim ipſe noſter conſiliarius extra noſtram voluntatem aliquando egit, vel agere præſumpſit, quoniam [f] noſtri prædeceſſoris ac germani, Domini Stephani Papæ, ſimul & [g] noſter ſincerus atque probatiſſimus fidelis extitit, & in omnibus exiſtit, & ſatisfacti ſumus de ejus immaculata fide, & firma cordis conſtantia, & ob hoc credimus, illud, quod nobis falſe profertur, non improperium, ſed bravii corona nobis a Deo computatur, & idcirco utriſque nobis Dominus adjutor eſt, & non timebimus, quid nobis [h] faciat homo. Habebimus enim, poſt Deum, & clypeum protectionis, & arma virtutis, veſtram a Deo illuſtratam præclaram Excellentiam. At vero Chriſtianitas veſtra ſuos jubeat inquirere Miſſos, & in omnibus vos ſatisfaciatis; quoniam mendacium contra nos idem adſeruit Imperator [i], eo quod eam direximus ſuggeſtionem, eis relegentes pariter cum ipſis, quæ direximus, & confirmavimus [k], & ejus exemplar a nobis vobis directum apud vos haberi videmini [8].

His

VARIANTES LECTIONES

a per hoc *Gent.* per hanc *Tengn.* *b* iſdem *Lambec. Gent.* *c* verſurias *Lamb.* *d* ſileſimus *Gentil.* ſiluimus *Tengn.* *e* adſeruit *Lambec. Gent.* *f* quó *Gent.* quoniam *Tengnagel.* *g* ſimulq; & *Gent.* *h* quod nobis *id.* *i* iſdem aſſeruit Imperator *Lamb. Gent.* *k* quæ direximus, confirmavimus *iid.*

NOTÆ

8 Pontificem præ aliis Regi ſuſpectum reddere molitus erat Imperator, literis ad ſe ſcriptis abutens pro ſacrarum Imaginum cultu reſtituendo, ut in V. Pauli ap. Anaſt.

His præmiſſis, flexis poplitibus, una cum univerſa plebe Dei, polorum cœlorum [a] opificem Dominum Deum verum [9] exoramus, ut vobis præſentis vitæ longævitatem cum magna de hoſtibus victoria concedat, & æterna gaudia tam Excellentiæ veſtræ, quamque Chriſtianiſſimæ Reginæ, filiæ & ſpiritali noſtræ commatri, amantiſſimæ veſtræ conjugi, atque dulciſſimis natis excellentiſſimis Carolo, & Carolomanno regibus Francorum, & Patriciis Romanorum largiri dignetur. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a polorum ac tellurem *Lamb.* polorum, ac tellorum *Gent.* cœlorum *Tengn.*

NOTÆ

9 Opportune admonet Gentilotus *cælorum* eſſe poſitum a Tengnagel. nam in Cod. ms. *tellorum ſive tellurum*, ut legit Lambecius, invenitur: quod eſt *creatorem Cæli & terræ*: at craſſo illi ævo melius ſapiebant *Poli*, qui frequenter occurrunt.

Digitized by Google

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM [a] PAPÆ, AD DOMNUM PIPPINUM REGEM DIRECTA [b], IN QUA CONTINENTUR [c], QUOD SEX PATRICII [d] CUM TRECENTIS NAVIBUS, ET STOLO [e] DE SICILIA IN PARTIBUS [f] ROMÆ, VEL FRANCIÆ PROPERANT, ET DE JUSTITIIS SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, QUAS DESIDERIUS CORAM MISSIS SUIS FACERE PROMISIT, QUIA NIHIL EXINDE, SICUT POLLICITUS FUIT, ADIMPLEVIT [1].

ARGUMENTUM

Adneſtit ſuis literis alias, queis nunciabatur, ſex Patricios cum trecentis navigiis, & Claſſe Sicula Romam verſus, inde in Franciam profeſturos. Præterea illum admonet conveniſſe inter ſe & Deſiderium coram Regiis Miſſis de rebus invicem reſtituendis; ſed verſutum Regem rem cœptam procraſtinare: ac mala interim & deprædationes in Romanorum finibus fieri: quin etiam comminatorias ſibi miſiſſe, quas item adneſtit. Conſuetam ejus proteſtionem expoſcit. Conibeito ejus Vaſſo multa enarranda committit. Orat, ut duos Miſſos leget, qui ſolatio ſint Romanis, alterum Ticinum, qui Rege audito in Franciam redeat.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXIV.	XXIV.	XXXVIII.

DOMNO [g] * excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali Compatri Pippino Francorum Regi [h], & Patricio Romanorum, Paulus Papa [2]. A Deo inſtitutæ Præcellentiæ veſtræ his noſtris Apoſtolicis Syllabis, bone potentiſſime Rex, fili Excellentiſſime, & ſpiritalis Compater, ſicut noſtro, poſt Deum, liberatori, ea, quæ ad agnitionem noſtram de diverſis adveniunt partibus, ſummopere innoteſcere ſtudemus. Agnoſcat ſiquidem Eximietas veſtra, inti-

VARIANTES LECTIONES

a EIUS *Gent.* *b* DIRECTÆ *Lamb.* *c* CONTINETUR *Lamb. Gent.* *d* EX PATII *Gentil.* ſex Patritii *Tengnagel.* *e* STOLUM *Gentil.* ſtolo *Tengn.* *f* DE SICILIA PARTIBUS *Lambec.* DE SICILIÆ PARTIBUS *Tengn. correxit ut eſt in editione. Gentil.* *g* Domino *Lambec. Gentil.* *h* Regi *deeſt in ms. Gent.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ.17. ap. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 17.) *In decima ſeptima Epiſtola ad Pipinum* (Decima ſeptima Pipino) *indicat ſex Patricios cum* 300. navibus Cpoli Romam venturos, & poſtea in Franciam ad *Pipinum*. *Poſtea queritur* (Pipinum profeſturos. Queritur) *Deſiderium juſtitias s. Dei Eccleſiæ, quas coram Miſſis* (Legatis) *Pipini facere promiſerat, non ſicut pollicitus fuerat, adimpleviſſe, ſed inſuper* (promiſerat, quemadmodum pollicitus fuerat, non adimpleviſſe, quinimmo) *Romanos injuriis plurimis affeciſſe*.

2 Hanc Epiſtolam Cointius & Pagius ad an. referunt 765. quam chronologiam minime amplector; & hujus veluti conſectariam decimam ſeptimam Codicis collocant ſeq. anno, quod minime probari poteſt; nil enim ſimile utrique eſt, præter *juſtitias* D. Petri, & *Miſſos*, qui & ad alias referri poſſunt. Muratorio etiam viſa eſt hæc illam ſequi: idcirco ann. 758. & 759. datas putat, quæ Chronologia pugnat cum hiſtoria. Mihi quidem ſecus videtur: ideoque ep. 29. al. XVII. retuli ad an. 761. Petri Primicerii Defenſorum latoris rationem habens; iſtam vero ab anno, quo Cointius & Pagius eam conſignant, removeo: ita ſiquidem faciendum ſuadet Epiſtola ſequens, ut mox oſtendam.

intimaſſe nobis quoſdam ſinceriſſimos [a] fideles, ſpiritalis matris veſtræ, ſanctæ noſtræ Eccleſiæ: quod ſex Patricii, deferentes ſecum trecenta navigia, ſimulque & Sicilienſem * ſtolum [b], in hanc Romanam urbem [c] abſoluti a ** Regia Urbe, ad nos properant [d]. Quid ii velint agere [e], aut pro qua diriguntur cauſa, rei veritatem ignoramus; hoc tantum nobis nuntiatum eſt, quod ad nos progredi, & ad veſtram [f] ſumme laudabilem Præcellentiam in Franciam ingredi [g] ſunt diſpoſiti, eaſdemque nobis deſtinatas litteras, infra hæc noſtra ſcripta, veſtræ Excellentiæ direximus intuendas[3].

Itaque & hoc conſervandæ Eximietati veſtræ innoteſcimus, quod quemadmodum in præſentia Miſſuum [h] veſtrorum conſtitit cum Deſiderio Langobardorum Rege, ut noſtras Romanorum juſtitias, ex omnibus Langobardorum civitatibus plenius primitus acciperemus [i], & ita poſtmodum ad vicem ex omnibus noſtris civitatibus integras [k] Langobardis faceremus [l] juſtitias, freti in hujuſcemodi ejus pollicitatione, quam in præſentia prædictorum Miſſuum [m] veſtrorum exhibuit, noſtros Miſſos direximus ad eaſdem recipiendas faciendaſque juſtitias: Ipſe vero varias adhibens occaſionum verſutias, nequaquam nobis primitus, ut conſtitit, plenarias de omnibus ſuis civitatibus facere voluit, quas exquirimus, juſtitias, & ita demum ſuas in integro ex omnibus noſtris civitatibus recipere [n], ſed ſingillatim tantummodo de una civitate facere; & de alia recipere maluit, volens per hoc [o] dilationem inferre, ne pars noſtra [p] Romanorum propriam conſequatur juſtitiam; & ecce noſtri Miſſi [q] nihil impetrantes, ad nos, ſine effectu reverſi ſunt [4], & plures deprædationes [r] ex tunc, atque multa, & inau-

 dita

VARIANTES LECTIONES

a quidam ſinceriſſimi *Gent.* *b* Sicilienſis tolum *id.* Sicilienſem ſtolum *Tengn.* *c* in hoc Romana urbe *Gent.* in hanc Romanam urbem *Tengn.* *d* properantur *Lamb. Gent.* *e* Quid eos velle acturos *Gent.* quid ii velint agere *Tengnag.* *f* & vram *Tengn. interpoſuit* ad *Gent.* *g* in Franciam gradiendi *Lamb.* Francia gradiendi *Gent.* in Franciã ingredi *Tengnag.* *h* Miſſorum *Lamb.* *i* recepiſſemus *id.* recipiſſemus *Gent.* reciperemus *Tengn.* *k* intergo *Gentil.* integras *Tengnag.* *l* feciſſemus *Lamb. Gent.* faceremus *Tengn.* *m* Miſſorum *Lamb.* *n* recepiſſe *Lamb. Gentil.* recipere *Tengn.* *o* pro hoc *Gent.* *p* ne pars veſtra *Lamb.* ne pars vra *Gent.* *q* Miſ. *Gent.* Miſſi *Tengnag.* *r* deprecationes *Gentil.* deprædationes *Tengn.*

NOTÆ

* claſſem.

** Conſtantinopoli.

3 Tantus Particiorum numerus, tantaque claſſis, quæ Romanos, & Francos aggreſſura nunciatur, falſa trepidatione Pontificem implet: nuſquam enim legitur aut Cpoli profectam eſſe, aut in Italiam appuliſſe. Excogitata hæc forſan erunt ad incutiendum terrorem Romanis, quos defeciſſe, concoquere haud poterant Græci.

4 Totum hoc factum deſiperent, qui aut epiſtolis hucuſque relatis, aut mox referendis aptare vellent. In nulla ſiquidem ex Pauli Epiſtolis ſimile quid reperitur. Tranſactio enim hujuſmodi aut ſecreto, ut alia multa, Miſſis credita erat; aut e re nata condicta fuerat.

Digitized by Google

dita mala in noſtris immittit finibus. Unde ecce ſuas confeſtim direxit litteras, per quas, confidens in ſua ferocitate, Deum præ oculis non habens, nec beatum principem Apoſtolorum Petrum metuens, comminationes nobis direxit, & inania detractionum verba pertulit [a], quas & de præſenti infra hanc noſtram exarationis ſeriem veſtro præſulgido, & a Deo inſtituto culmini direximus, ut earum præcelſa Eximietas veſtra agnoſcens textum, conſideret, quanta ſit ejus malitia, & elationis cordis ſuperbia, in id, quod contra B. Petrum, & veſtram regalem potentiam, ſe erigens, malitias nobis comminatur [b] inferre [5].

Sed nos ſpem noſtram, poſt Deum, ſicut inexpugnabilem murum, firmiſſimam, in veſtram a Deo conroboratam Excellentiam habemus, pro quo flexo poplite te petimus, & per nos etiam B. Petrus, Apoſtolorum princeps, veſtram adgreditur eximiam Præcellentiam, quatenus inſpiratus ab omnipotente Deo, qui vos ſanctæ ſuæ Eccleſiæ defenſorem, ac liberatorem conſtituit, ſalutem noſtram ampliſſime procurare, & contra omnium noſtrorum [c] inimicorum ferocitatem, & arrogantiam ſolitus auxiliator, & protector noſter exiſtere jubeas [d], Chriſtianiſſime, & ſpiritalis Compater, quatenus lucratiſſimum præmium a redemptore noſtro Domino Deo, intercedente B. Petro, Apoſtolorum principe, conſequi mereamini, & ſicut terrenum, & ita cæleſte regnum cum ſanctis & electis Dei per infinita ſæcula conſequi mereamini.

De omnibus vero ſubtili enarratione, præſenti Coniberto, veſtro fideliſſimo Vaſſo injunximus cuncta liquidius [e] veſtræ regali potentiæ ſuggerere [f], ſed & hoc obnixe poſtulamus benignam Excellentiam veſtram, ut Miſſos veſtros aptos, quales vobis placuerint, ad nos dirigere debeatis, qui in noſtro inveniantur eſſe auxilio [g], unus tamen ex eis uſque Ticinum [h] properare debeat, ut dum cum Deſiderio Rege loquutus [i] fuerit, quicquid eis in reſpon-

ſis

VARIANTES LECTIONES

a protulit *Lambec. Gent.* b coñinatas *Gent.* comminatur *Tengnag.* c ñro *Gent.* ñrorum *Teng.* d exiſtere lubeas *Lamb.* e cuncta aliquid jus *Gent.* f ſuggerendum *Lamb.* ſucgerendum *Gent.* ſuggerere *Tengn.* g auſilio *Gen.* auxilio *Tengn.* h uſque Ticino *Gent.* Ticinum *Tengn.* i loquatus *Gentil.* loquutus *Tengn.*

NOTÆ

5 Damna inlata Eccleſiaſticæ Ditioni, & Comminatorie literæ præſagiunt hoſtilia illa, quæ mox ſequentur, & a Pagio recte collocantur (*an.* 765. *n.* 4.) enarrata ſcilicet ſequenti Epiſtola.

ſis reddiderit, veſtræ Excellentiæ renunciet, reliqui vero duo cum veſtro diſpoſito, & ordinatione, apud nos conjungere feſtinent, ut in noſtro, ut dictum eſt, conſiſtant auxilio [6]. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

NOTÆ

6 Hinc liquet, epiſtolam XVII. Cod. Car. perperam exiſtimari hujus conſectariam. Cauſarum quippe ſimilitudo major eſt cum ſequentibus literis, quam cum prædicta illa epiſtola, in qua de peculiis invicem redditis, ac de patrimoniis finibuſque Civitatum reſtituendis agitur: dum contra hîc de hoſtilitatibus, minacibuſque Regis literis ſermo eſt: illic de Miſſis opem a Deſiderio impetraturis adverſus Græcos; hic de Miſſis qui auxilio ſint Romanis contra Deſiderium agitur cum Pippino.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ PAULI SANCTÆ RECORDATIONIS ROMANI ANTISTITI [a] PER ANDREAM ET GUNDRICUM MISSÆ, IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES, ET POSTULATIONES, VOLENDO ADJUTORIUM OBTINERE CONTRA LANGOBARDOS [1].

ARGUMENTUM

Reſpondet literis, quas Andreas, & Gundericus Miſſi Regii attulerant. Laudata ejus conſtantia pro Catholica fide & Eccleſia vindicandis, nullam fidem habendam ait Deſiderio invaſiones novas neganti; nam præterito anno monitus de damnis inlatis Senogallienſis civitatis finibus, & in Campania, Comminatorias ſibi monenti miſerat, quas ipſe adnexuerat ſuis literis. Propterea & Regios Miſſos ſe petiiſſe, qui advenientes mendacem eſſe Deſiderium deprehenderant. Se accepiſſe menſam altaris ab eo jampridem dono datam s. Petro, & Stephano, ac delatam a Regiis Miſſis in Sacram Confeſſionem ſe conſecraſſe, ſacrum in ea feciſſe, nullo tempore inde amovendam ſanxiſſe. Georgium & Petrum in Francia detinendi facultatem permittit. Miſſos multa coram enarraſſe, quibus ipſe ſingillatim repoſuerat, quæ coram referrent.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXV.	XIV.	XXXIX.

DOMNO [b] excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali Compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Paulus Papa, cum maximo honorificentiæ conatu, & dilectionis affectu. Quas præclara Excellentia veſtra miſit literas, adferentibus Andrea & Gun-

VARIANTES LECTIONES

a ROMANÆ ANTISTITI *Gent.* b Domino *Lambec. Gent.*

NOTÆ

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 27.) *Viceſimam ſeptimam per Andream, & Gundricum Pipini Miſſos miſit* (Vic. ſept. Epiſtolam per Andr. & Gundr. Pipini Legatos tranſmiſit) *in qua gratiarum actiones continentur cum petitione & adjuratione de auxilio contra Langobardos mittendo.*

& Gunderico [a], ſollertiſſimis [a] viris, Chriſtianitatis veſtræ Miſſis, acceptantes ſuſcepimus * litteras, quibus [b] ſolita gratulatione, lætitia [c] relegentes, & mente & corde oppido ſumus lætati, dum per eas optata nobis deſideria [d], affectio & lætitia, multum [e] de veſtra proſperitate nobis compertum eſt [f], Deo omnipotenti immenſas [g] referentes grates, qui nos, juxta ut crebro optamus, de veſtra inmenſa ſoſpitate, lætos reddere annuit; nihil enim nobis dulcius, nihil ſuavius in hac vita extitit, quam veſtræ incolumitatis gaudia aſſidue proſperis relationibus addiſcere, dum nimirum proſperitatis veſtræ lætitia, ſanctæ Dei Eccleſiæ ** exultatio, & omnium orthodoxorum extitit uberrima defenſio, & eis denique a vobis directis ſyllabis, nos certos, & in omnibus reddidiſtis vos paratos adeſſe in adjutorium, & defenſionem ſanctæ Dei Eccleſiæ, in quibus neceſſitas ingruerit, atque in ea vos fide, & dilectione firmiter eſſe permanſuros cum B. Petro Apoſtolorum principe, atque beatiſſimæ recordationis domno, & germano meo Stephano ſanctiſſimo Papa [h]; ſolliciti eſtis omnia adimpleri, & inviolabiliter [i] conſervari adfirmantes, quæ eidem Dei Apoſtolo polliciti, & ob veniam delictorum veſtrorum confeſſi eſtis; quod quidem nos, dum cor Excellentiæ veſtræ in manu Dei eſt, & divina benedictione ſanctæ unctionis gratia, per Apoſtolum ejus, & regni cœlorum clavigerum, B. Petrum in Regem, excellentiſſime, atque præcellentiſſime Rex, eſſe dinoſcitur unctus [k], magna nobis id eſt confidendi ſpes [l], quod in ea ipſa caritate, & dilectione, atque promiſſione, quam cæleſtis regni Janitori ſpondere ſtuduiſtis [m], vos firmiter eſſe permanſurum, dum & procul dubio, & per litteras, & veſtros ſedulo [n] deſtinatos Miſſos nobis confidendi materiam conferetis [o].

Unde & nos firmiter in veſtra caritate, & dilectione, cunctis diebus vitæ noſtræ erimus permanſuri, & nullus nos poterit, per quam-

VARIANTES LECTIONES

a ſolertiſſimis *Lamb.* *b* ſuſcepimus, quibus *id.* *c* & lætitia *id.* *d* deſiderio *Gentil.* *e* emulum *id.* *f* confertum eſt *Lambec. Gent.* *g* inmenſas *Lambec.* *h* Papæ *Gentil.* *i* adpleri, & violabiliter *id.* *k* eſſe dinoſceris unctus *Lamb. Gent.* *l* confidenti ſpes *Gentil.* *m* ſpopondere ſtuduiſtis *id.* *n* ſedule *Lamb.* uris ſedulæ *Gentil.* *o* conferitis *Lambec.* conferris *Gent.*

NOTÆ

* Videtur redundare. ** Exaltatio.

a Ex his Miſſis nullo illuſtribus titulo, ac ſemel legatione functis, Andreas rei neſcio quid habebat, cujus cauſa a Rege commendabatur Pontifici, qui ex utriuſque voto eam perfecit, ut infra teſtatur.

Digitized by Google

quamlibet temporum interruptionem, a veſtro amore, & charitate, atque dilectione [a], * quem medio [b] noſtrum adnexa eſt, ſeparare; pro quo obnixis deprecationibus quæſo, & coram terribili futuro judicio Excellentiam veſtram conjurans deprecor, ut juxta quod ex veſtro mellifluo ore prolata, & beato Petro promiſſa ſunt, firma conſtantia permanere jubeatis [c], reſpuentes inimicorum ſanctæ Dei Eccleſiæ, & fidei Orthodoxæ impugnationum impias ſuaſiones, & inanes promiſſiones, & Deo magis, & beato Petro ſemper placere procurate, qui vobis præſentis Regni gubernacula tribuit: quatenus & [d] temporalis regiæ poteſtatis, vel culmen largiri dignatus eſt, cœleſtia quoque vobis regna perenniter tribuat poſſidenda, & inmenſas de hoſtibus Apoſtolorum principis ſuffragiis, largiri dignetur victorias.

De eo verò, quod innotuit Excellentia veſtra, vobis ** Aderio [e] Langobardorum Rege eſſe inſinuatum, nullam malitiam vel invaſionem a Langobardis in noſtris partibus fuiſſe illatas [f]; omnino credat nobis benivola Excellentia veſtra, non veridice in hoc vobis direxiſtis [g], etenim, benigniſſime fili, & ſpiritalis noſter compater, Chriſtianiſſime Rex, dum tantæ ab eiſdem [h] Langobardis devaſtationes, in noſtris finibus ac civitatibus factæ fuiſſent, & a nobis ex hoc ammonitus fuiſſet, comminationis ſuæ ad nos direxit litteras, quas neceſſitate coacti, infra noſtras Apoſtolicas litteras hoc præterito anno, veſtræ Excellentiæ direximus intuendas [3], hoſtiliter quippe in civitate noſtra *** Synogalienſi [i] per gentes, ferro & igne, quæ extra eandem civitatem conſiſtebant, devaſtaverunt, & plurimam exinde auferentes [k] prædam, aliquantos ibidem interfecerunt homines. Similiter & in partes Campaniæ [l], id eſt, caſtro noſtro, quod vocatur [m] Valentis [4], hoſtiliter inruentes, talia,

VARIANTES LECTIONES

a atqne lectione *Gent.* *b* quæ medio *Lamb.* *c* lubeatis *id.* *d* quatenus ut *id.* *e* a Deſiderio *id.* *f* fuiſſe infertas *Lamb. Gent.* illatas *Tengn.* *g* direxit *Lamb.* direxi fetus *Gent.* *h* dum tantæ ſedulæ ab eiſdem *Lamb.* dum tantas ſedulæ ab eiſdem *Gent.* *i* Senogalienſe *Lamb.* Synogalienſe *Gent.* *k* abſtollentes *Lamb.* abſtolentes *Gent.* *l* Cappaniæ *id.* *m* qui vocatur *idem.*

NOTÆ

* quæ in. ** a Deſiderio.

*** Senogallienſi.

3 Putat Pagius (*an.* 765. *n.* 4.) Deſiderium dediſſe literas ad Pippinum antequam ſuperiores pervenirent ad ejus manus; nec fallitur: hinc enim patet exeunte anno 764. (quod idem Pagius non animadvertiſſe videtur, dum utramque epiſtolam eodem anno datam cenſet) conſcripſiſſe priores illas, dum Miſſi Regii viæ ſe dederant, ac ſub ſequentis anni principium iiſdem has dediſſe, quæ priora confirmant Deſiderii facta, novaque alia enucleatius narrant.

4 *Caſtri Valentis* in Campania, & *Foriboni* in Sabina (*ep.* 71. *al.* LVI.) nullam apud Geogra-

lia, ſicut paganæ gentes, egerunt, de quibus uſque hactenus nequaquam juſtitiam ab eis recipere valuimus. Et ideo Excellentiæ veſtræ direximus, ut veſtrum annuiſſetis dirigere Miſſum [5], quatenus ejus præſentia inter partes juſtitiæ [a] perveniſſent, ut non ex hoc aliqua a noſtra vel Langobardorum parte ad eaſdem perveniendum juſtitias dilatio perveniret.

. Unde pro veſtra ampliſſima ſatisfactione ad probationem fecimus, in præſentia prædictorum veſtrorum fidelium Miſſorum, cum jam dictis Langobardorum Regis Miſſis, & ſatisfacti ſunt veſtri Miſſi de tantis iniquitatibus, & cognoverunt * veſtram veritatem [b], & eorum mendacium; & ob hoc non poſſumus tantas ab eis nobis illatas malitias [c] tacere, ſed neceſſe nobis veſtro regali culmini, utpote, poſt Deum, hujus provinciæ liberatori, cuncta innoteſcere, quo per vos omnis iſtius provinciæ a vobis redemptæ populus, ad ſuam pertingere valeat [d] juſtitiam.

Interea, præcellentiſſime ac benigniſſime Rex, Chriſtianiſſime fili, & ſpiritalis Compater, ſuſcepimus & menſam illam, quam olim ſanctæ recordationis Domino [e], & Germano noſtro beatiſſimo Stephano Papæ, & per eum beato Petro Apoſtolo obtuliſtis: quam & cum hymnis, & canticis ſpiritalibus Letaniæ laudes ſolenniter Deo referentes, infra aulam ipſius principis Apoſtolorum introduximus, quamque veſtri Miſſi in ſacram Confeſſionem, ſuper corpus ſcilicet ejuſdem cœlorum regni Janitoris ex veſtri perſona obtulerunt: quam & chriſmate unctionis ſanctificantes, & ſacram oblationem ſuper eam imponentes, ſacrificium laudis Deo omnipotenti, ** paterna [f] animæ veſtræ remunerationem [g], & regni veſtri

VARIANTES LECTIONES

a Juſtiæ *Gent.* b noſtram veritatem *Lamb.* c nobis ſedule infertas malitias *Lambec. Gent.* d valet *Gent.* e Domno *Lamb.* f pro æterna *id.* g remuneratione *id.*

NOTÆ

* noſtram. ** pro paternæ animæ veſtræ remuneratione.

graphos mentionem invenio, loca igitur medio ævo certa, ſed nulli explorata Eruditis relinquo integra. Illud moneo, quod Senogalliam civitatem Paulus apellat *noſtram*, itemque *noſtrum* vocat Caſtrum Valentis. Huc vero illos velim advertere animum, qui tribuunt Francorum Regibus donationem Urbis, & ejus ducatus; pariterque illos, qui ab iiſdem Regibus cœpiſſe ajunt s. Sedis Ditionem. Hanc ſiquidem amplificatam a Pippino Exarchatu, & Pentapoli ante annos decem eidem additis nullum dubium. At Romam cum Romano Ducatu ab annis minimum 35. Græcam Dominationem exutam nullo Donationis titulo s. Sedes poſſidebat. Vide Diſcurſ. Præv.

5 Notandum, quod ſuperiori epiſtola duos Miſſos Romam, unum vero Ticinum dirigi expetierat: hic vero unius tantum meminit. Quare non adeo hærendum eſt verbis harum Epiſtolarum, ut ordo earum, digerendi ſpecie, pervertatur.

Digitized by Google

veſtri ſtabilitate * offeruimus, decernentes Apoſtolica cenſura ſub anathematis interpoſitione nulli unquam licere, eam ab Eccleſia B. Petri alienare, & ecce memoriale veſtrum in eadem Apoſtolica aula fulgens permanet in æternum [6], cujus remunerationem vos credite a juſto retributore Domino Deo, & beato Apoſtolorum principe Petro in cœleſtibus regnis adepturum.

De Regio [7] itaque, & Petro, quod innotuiſtis, omnino agnovimus, ſed hoc in veſtræ voluntatis arbitrio relaxamus, ut qualiter vobis placuerit, ita ex eis agatis, ſive illis [a] apud vos eos detinendo, ſive etiam ad nos abſolvendo, quoniam omnino [b], quæ vobis placita ſunt, & nobis omnino congrua, & proſpera eſſe videntur. Præfati denique [c] Miſſi veſtri, omnia quæ a vobis injuncta [d] extiterunt, liquidius nobis retulerunt, de quibus ad ſingula reſponſum reddimus, eoſque de cunctis informatos ad vos enarrandum abſolvimus, perficientes & cauſam prædicti Andreæ, ut ejus fuit voluntas, & veſtra exitit præceptio.

Omnipotentes autem Dominus, qui dives eſt in miſericordiis, ſuæ extenſionis brachio vos continua defenſione protegat, & omnes adverſarios ac rebelles [8] veſtris regalibus ſubjiciat veſtigiis, tribuens longæviter ac ſalubriter, una cum excellentiſſima filia, & ſpiritali noſtra Commatre, benigniſſima Regina, & amantiſſimis natis Carolo, & Carolomanno [e], excellentiſſimis Regibus, & Patriciis Romanorum, atque Giſila nobiliſſima, regni gubernacula poſſidenda, & æterna præmiorum gaudia, cum Sanctis & electis perfruenda. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a ſive illic *Lamb.* b quoniam omnia *Lamb Gent.* c prælati denique *iidem.* d a vobis illis injuncta *Gent.* e Carlomanno *Lamb.*

NOTÆ

* obtulimus.

6 Singularis hæc notitia menſæ Stephano II. jampridem dono datæ, nunc demum ſuper corpus s. Petri collocatæ, Paulo Pontifici refertur accepta. Quid de eadem poſtea evenerit, incompertum.

7 *Georgio* legi oportere, non *Regio* patebit infra. Hujuſmodi menda in Cod. ſæpe occurrunt, quod aliis etiam in Codicibus factum norunt eruditi.

8 De Taſſilonis Bavariæ Ducis militibus, qui ſuo cum Principe a Pippino defecerant an. 763. ſermonem eſſe crediderim.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ AD DOMNUM PIPPINUM REGEM, PER WULFARDUM [a] ET SOCIOS EJUS DIRECTÆ, IN QUA CONTINENTUR UBERRIMÆ LAUDES, ET DE MISSIS APOSTOLICIS, VEL GRÆCORUM IN FRANCIA [b] MORANTIBUS [c], SEU DE * GEORGIO ET PETRO [1].

ARGUMENTUM

Redeuntibus ex Francia Petro Notario Region. & Joanne Manſionario D. Petri, Miſſis Apoſtolicis, cum Wulfhardo, & Sociis Miſſis Regiis atulerunt literas Regiæ firmitatis teſtes in Catholicæ fidei, & Eccleſiæ defenſione nullis blanditiis aut muneribus labefactatæ. Quibus publice lectis, omnibuſque præ gaudio exultantibus, Paulus ſuo & omnium nomine dat literas lætitiæ, & amoris plenas erga Regem, Francoſque omnes. Probat, per eum detineri Miſſos Apoſtolicos, & Græcos, qui cum ſuis Cpoli reverſi erant, quoad in Synodo decerneretur reſponſio ad duo Capita de Orthodoxa fide, & de Donatione facta S. Sedi. Georgium Epiſcopum & Petrum presb. quos ſecum retinere cupiebat, jamdudum conceſſiſſe per Andream, & modo iterum concedere ipſius arbitrio: ita tamen ut de Epiſcopatu Georgii, & de Eccleſia Petro commiſſa quid agendum reſcribat, ne diutius rectore careant. Se contra retinere Wulfardum, & Socium ejus, quia Deſiderius præterito Autumno Romæ degens condixerat de rebus invicem per Miſſos reſtituendis: de Beneventanis, ac Tuſciæ jam factum, fieri nunc de Spoletanis, ac de aliis factum iri. In Embolo gratias agit pro admonito Deſiderio de reſtituendis patrimoniis per Neapolitanos, & Cajetanos, & de danda licentia Electis veniendi Romam pro conſecratione.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXVI.	XXVI.	XL.

DOMNO [d] ** excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali Compatri Pippino Francorum Regi [e], & Patricio Romanorum, Paulus Papa. Votiva cordis noſtri deſideria, & intimi pectoris affectum [f], ut veſtræ Excellentiæ beneficiorum ſuffragia [g] ſanctæ Dei Eccleſiæ vota proferentes, optabilem, nimiſque amabilem ſalutem præcelſæ Chriſtianitati veſtræ, atque excellentiſſimæ, & noſtræ benignifſi-

VARIANTES LECTIONES

a WULFHARDUM *Lamb.* FARDUM *Gent.* Vulfardum *Tengn.* *b* HIC FRANCIA *Lamb. Gent.* *c* MORANTES *Gent.* In Francia morantibus *Teng.* *d* Domino *Lamb. Gent.* *e* *Poſt verbum* Francorum *deeſt in ms.* Regi *Gentil.* *f* votivo cordis noſtri deſiderio, & intimi pectoris affectu *Lamb. Gent.* affectum *Tengn.* *g* ſuffragio *Lamb.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Centur. Gregorio Epiſcopo.

** Summ. 16. ap. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 16.) *Decimam ſextam ad Pipinum, & omnes Francos ſcripſit Epiſtolam* (Sextam decimam Epiſtolam ad Pipinum & omn. Francos ſcripſit) *per Vulfardum & ſocios ejus: in qua continentur uberrimæ laudes. Item de Miſſis* (Legatis) *ad Græcorum Regem in Francia morantibus, & de Gregorio Epiſcopo, & Petro presbytero.*

gniſſimæ filiæ, & Commatri, optimæ Reginæ, ſimulque amantiſſimis, ac præclaris veſtris, noſtriſque in Chriſto amabilibus filiis, Carolo & Carlomanno, excellentiſſimis Regibus Francorum, & Patriciis Romanorum, nec non & omnibus Reverentiſſimis [a] fratribus noſtris, ac dilectiſſimis nobis Epiſcopis, presbyteris, etiam religioſis [b] Abbatibus, ſimulque & cunctis optimatibus, judicibus, Ducibus videlicet, & Comitibus, nec non & univerſo a Chriſto protecti [c] Francorum Regni populo vobis ſubjacentibus, deſtinamus perennem ſalutem, perſiſtentes etiam una nobiſcum, & in oſculo charitatis [d] vos amplectentes, univerſi ſanctiſſimi fratres noſtri Epiſcopi, presbyteri etiam, & cunctus ſanctæ & ſpiritalis matris veſtræ Romanæ Eccleſiæ clericorum ordo, & procerum, optimatum [e], & univerſi Romani magni vel minoris congregatio ſedulis interventionibus pro vita, & incolumitatis [f] veſtræ lætitia, cœlituſque vobis concedendis [g] victoriis, divinam nobiſcum deprecantes clementiam. Et verè debitum vobis eſt, excellentiſſime fili, noſterque, poſt Deum, defenſor ac liberator, ſolitæ honorificentiæ affectum perſolvere, & impenſius ſalutationis verba promere, & ea, quæ ad regni veſtri immenſam * exultationis laudem, & animæ veſtræ ſalutem reſpiciunt, ampliſſimè prolatari [h].

Igitur regreſſis noſtris Miſſis, quos ad veſtræ regalis clementiæ veſtigia diſtinatos habuimus, Petro ſcilicet Notario Regionario [i] ſanctæ noſtræ Eccleſiæ, & Joanne Manſionario Confeſſionis [k] Baſilicæ fautoris veſtri, B. Petri [1], conjungentibus etiam & veſtris

VARIANTES LECTIONES

a Reverendiſſimis *Lamb.* b regioſis *Gent.* c univerſo Xpo protecti *id.* d caritatis *Lamb.* e ac optimatum & univerſi populi Ro. magni & mi. *Lamb.* actimatum *Gent.* optimatum *Tengn.* f colomitatis *Gent.* incolumitatis *Teng.* g concedentibus *Gent.* concedendis *Tengn.* h profligari *Lambec.* i Petrus ſcilicet Not Reg *Tengn. correxit, ut eſt in editione* Gent. k Johannem Manſionar. Confeſſioni *ſed Tengn. appoſuit litteram* s Gent.

NOTÆ

* exaltationis.

1 Miſſi Apoſtolici hac tantum vice legatione functi non aliter attendi debent: Notarii enim Regionarii & alibi occurrunt, at Manſionarii nuſquam leguntur id muneris obiiſſe. De iiſdem, varioque eorum genere Du Cangius uberrime. Certe tum temporis Manſionarii nullatenus cum noſtri ævi Manſionariis comparandi. In Falconis Benev. Chronico ſub fin. a. 1128. legitur: *Joannes Abbas s. Sophiæ octavo die ſtante menſis Nov. mortuus eſt, & Franco, qui tunc erat Manſionarius, electus eſt.* Quanti autem hic Miſſus futurus eſſet apud Francos inde colligitur, quod Manſionarius erat Dignitas in palatio Reg. Franc. Hincm. (*de ord. & off. Pal. c.* 16 & 24.) Joannes autem Miſſus Pontificis erat Manſionarius Confeſſionis s. Petri Apoſtolor. Principis, adeoque aliis præferendus officiis aut dignitatibus apud Francos, qui ſumma veneratione proſequebantur s. Petrum.

veſtris Miſſis, Wulhardo [a] nempe [3], ejuſque ſociis; protulerunt nobis honorandas, nimiſque deſiderandas Syllabas Præcellentiæ veſtræ, quas cum in conventu fratrum conſacerdotumque meorum, & cleri atque cuncti laicorum ordinis cœtu legiſſemus, noſtri [b] ac veſtri Miſſi, ea ſibimet a vobis injuncta, de veſtra immutabilis mentis conſtantia, & puritatis integritate, quam pro ſpe ſanctæ Dei Eccleſiæ, & fidei orthodoxæ habere videmini, retuliſſent: illico nimio gaudio repleti, elevatis ad æthera oculis, extenſiſque palmis, inmenſas omnipotenti Deo noſtro, & veſtræ Excellentiæ tulimus grates [c]; Angelicam illam pro veſtris meritis divinæ ejus potentiæ canentes laudem: *Gloria in excelſis Deo, & in terra pax in hominibus bonæ voluntatis* (*Luc.* 2.). Neque enim, bone Rex, aliter mentes fidelium credere [d] poterant, quam quod in earum ex operibus [e] cernentes comperimus a vobis peractum, qui pro intuitu [f] humanas ſuaſiones, & inanes promiſſiones reſpuentes, nihil amori, & certamini, quod [g] erga beatum Petrum geritis, præponere maluiſtis, ſed omnia terrena lucra, velut lutum, quod pedibus conculcatur [h], reputantes, ei vos placere, ejuſque mandatis totis niſibus obtemperare veſtræ imminet curæ; & idcirco, ecce bone Rex, & præcelſe fili, & ſpiritalis Compater, theſaurizaſti tibi theſauros infinitos in ſidereis arcibus, ubi ærugo non prævalet, nec tinea ea, quæ juſtis tribuenda ſunt, conſumi poſſunt, dum ita mirabiliter præcelſæ Excellentiæ veſtræ opera rutilant, quis de vobis quoquomodo ambigere poſſit, dum ea, quæ B. Petro polliciti, & ob veniam veſtrorum concedere ſtuduiſtis delictorum, illibato [i] ejus jure perenniter permanenda conſervare ſatagitis, & veſtris a vobis, & a Deo conſervandis magnis exhortationibus committitis; & ideo nobis nimis, vel cuncto populo noſtro, confidendum eſt in hujuſcemodi pio propoſito immutabilis

VARIANTES LECTIONES

a Wulfhardo *Lambec.* VVlhardo *Gent.* *b* & noſtri *Lamb.* *c* referuimus grates *Lamb. Gent.* tulimus *Tengnag.* *d* credi *Gent.* credere *Tengn.* *e* quam quod ex operibus *Lamb.* *f* pio intuitu *id.* *g* quæ *id.* quam *Gent.* quod *Tengn.* *h* conculcator *Gent.* *i* inlibato *id.*

NOTÆ

3 Gulfardum quoque appellari Mabillonius vidit (*Ann. lib.* 22. *n.* 23.) qui hanc legationem haud novit. Wulfhardus in Cod. hoc appellatur, nec dubium, quin Abbas idem s. Martini Turonenſis fuerit, qui an. 756. Wicterbo Epiſcopo & Abbati in Abbatiali tantum munere ſucceſſit, Andegario Epiſcopalem dignitatem ſuſcipente. Itaque antequam Hadriani legationes obiret, quas Mabillonius vidit, hanc Pauli I. an. 766. ſuſceperat. De eodem infra.

tabilis conſtantia [a] mentis, vos veſtraſque [b] ſoboles, & univerſum Regnum Francorum firmiter eſſe permanſuros; quoniam; juxta ut nobis Excellentia veſtra innotuit, ſcimus, cui credimus, & certi ſumus.

De noſtra itaque puritate, & dilectione, quam erga vos, & cunctum a Deo protectum Regnum Francorum habere dinoſcimur; Credimus jam vos pleniſſime eſſe ſatisfactos, pro quo & ampliori certificatione Deum cœli teſtem proferentes, in ea nos charitatis [c] dilectione, quam ſanctæ recordationis domno, & germano noſtro, beatiſſimo Stephano Papa, & per eum cum omnibus ſucceſſoribus Pontificibus, vos veſtræque ſuboles [d], & cuncta veſtra proles, atque univerſum Regnum Francorum uſque in finem ſæculi conſervare ſpopondiſtis [e], & nos etiam, atque noſtros ſucceſſores Pontifices, confitemur eſſe permanſuros pro exaltatione ſanctæ Dei Eccleſiæ, & fidei orthodoxæ defenſione. Nulla [f] nos rerum qualitas ab eadem charitatis [g] confirmatione potens poterit ſeparare.

Direxit itaque nobis excellentiæ veſtræ Chriſtianitas, ſignificans de Miſſis noſtris, veſtriſque, atque Græcorum, qui a Regia urbe reverſi ſunt, eos apud vos eſſe detentos interim, quod aggregatis veſtris ſacerdotibus, atque optimatibus conjicere ſeu perpetrare valeatis, quid de his, quæ vobis directa ſunt, reſpondendum ſit; & quidem nobis hac de re aliter confidendum non eſt a vobis reſponderi [h], niſi, quæ ad exaltationem ſacroſanctæ ſpiritalis matris veſtræ Romanæ Eccleſiæ, caput [i] omnium Eccleſiarum Dei, atque orthodoxæ fidei, pertinere noſcuntur; & quia quod ſemel beato Petro, & pro [k] æternæ vitæ retributione obtuliſtis, nulla vos deberet [l] ratione, ab ejus jure, & poteſtate ſeparare [m]; ſcimus enim, quod nulla apud vos ſuaſionis fabulatio [n] prævalet, dum divina verba, & Apoſtolica documenta, firmiter in veſtro corde retinetis adnexa [4]. Et ecce ſicut nobis per veſtras literas, & no-

VARIANTES LECTIONES

a conſtantiæ *Lamb.* *b* vriſq; *Gentil.* veſtraſq; *Tengnagel.* *c* caritatis *Lamb.* es. ſati: *Gent.* eſſe *Tengn.* *d* uriq; *Gent.* veſtræque ſoboles *Lamb.* veſtræque *Tengn.* *e* ſpondiſtis *Gent.* ſpopondiſtis *Tengn.* *f* & nulla *Lambec.* *g* caritatis *id.* *h* reſpondi *Gent.* reſponderi *Tengn.* *i* capitis *Lamb.* *k* B. Petro pro *id.* *l* per vos *id.* *m* ſeparari *idem*. *n* fabulatione *Gent.*

NOTÆ

4 Ex his inferri certo poſſe mihi videtur, ad duo capita redigendas eſſe Græcorum petitiones, nempe ad Orthodoxæ fidei cauſam, & ad Donationem Exarchatus & Pentapolis a Pippino factam

& noſtros veſtroſque Miſſos maximam confidendi materiam intuliſtis, præſtolamur lætabunda hac de re nuntia a vobis [a] ſuſcipi, & ſolite de veſtro benigno mentis propoſito gratulari. Et hoc præcelſa Chriſtianitas veſtra per eaſdem ſuas a nobis petiit [b] ſyllabas, Georgium Epiſcopum, & Petrum presbyterum in veſtro permanere [c] ſervitio, nos debere concedere [d]; & quidem præcellentiſſima veſtra benignitas agnoſcat, nos jamdudum de hoc veſtræ obtemperaſſe voluntati, per Andream [5] quippe religioſiſſimum [e] Miſſum veſtrum, ſicuti popoſciſtis [f], in exaratis deſtinatis Apoſtolicis ſyllabis, eos vobis dignoſcimur conceſſiſſe [g]; intimantes, ut ſive retinendos, ſive etiam abſolvendos eſſe veſtra [h] fuiſſet voluntas, ita de eis [i] peragere deberetis. Unde etiam & nunc in veſtro voluntatis arbitrio relaxamus, aut qualiter vobis de eis placuerit, tam retinendos quam abſolvendos [k] faciatis; dum ſemel a nobis vobis conceſſi ſunt; ſed utinam ipſi placabiles in veſtro poſſint eſſe ſervitio! pro quo dirigite nobis, quid de Epiſcopatu [l] prædicti

VARIANTES LECTIONES

a nuncia a vobis *Lamb.* *b* nos adgreduit *Gent.* a nobis petiit *Tengnagel.* *c* permanendum *Lamb. Gent.* permanere *Tengn.* *d* concedi *Gent.* concedere *Tengn.* *e* regioſiſſimum *Gen.* religioſiſſimum *Tengn.* *f* popoſcendum *Gent.* popoſciſtis *Tengn.* *g* concediſſe *Gentil.* conceſſiſſe *Tengnag.* *h* ſive retinendum, ſive abſolvendum veſtra *Lamb. Gent.* abſolvendos eſſe *Tengn.* *i* voluntas de eis *Lamb.* ita *deeſt*, *& Tengn. poſuit Gent.* *k* tam retinendum, quam abſolvendum *Lamb. Gent. Tengn. correxit*, *ut in editione Gent.* *l* Epiſcopato *Gent.* Epiſcopatu *Tengn.*

NOTÆ

factam s. Petro, quibus, quum magni momenti eſſent, Rex Francorum reſpondere noluit, antequam Pattum ſententias in Concilio audiret. Baron. (*ann.* 766. *num.* 21.) quem latuerunt hæ literæ, conjectando aſſequitur, a Græcis una cum muneribus, opiniones eorum proprias de cultu Imaginum infeliciter allatas eſſe in Franciam. Et Pagius eodem anno (*num.* 3.) Annalium teſtimonia, & præcipue Eginhardi verba afferens de Gentiliacenſi ſynodo, cujus Baronius etiam meminit, multa congerit abs re, nihil habet de hac epiſtola, quippe quam ad annum retulit 758. Labbeus (*Conc. To.* IV. *p.* 1703.) recte Concilium id collocat an. 767. ex Adonis Chronico hæc adducens: *Facta eſt ſynodus anno Incarn. D.* DCCLXVII. *& quæſtio ventilata inter Græcos & Romanos de Trinitate, & utrum Spiritus S. ſicut procedit a Patre, ita procedat a Filio, & de Sanctorum imaginibus, utrumne fingendæ, aut pingendæ erant in Eccleſiis*; eique adſtipulari notat Reginonem Abbatem. Deinde animadvertit, non alios eſſe Romanos ab Adone memoratos, quam Legatos, qui cum Græcis venerant Cpoli. Poſtremo allatis verbis ipſis Paulinæ Epiſtolæ, de quibus agimus; *Duo nimirum*, inquit, *Græcorum legationis erant capita; unum de repetendis Italiæ regionibus a Pippino Eccleſiæ Rom. attributis, alterum de quæſtionibus ſupraſcriptis.* Francor. etiam Annales habent: *Tunc habuit Dominus Pipinus* ... *Synodum magnam inter Romanos, & Græcos de ſancta Civitate, vel de Sanctorum Imaginibus*. Quumque poſt ſynodum pertexiſſe eum dicant in Aquitaniam, qua expeditione functum in patriam rediiſſe, & Paſcha (19. April.) Viennæ celebraſſe, patet Concilium illud eſſe habitum ſub ipſa initia anni 767. quod mirum in modum reſpondet ætati hujus Epiſtolæ, quæ extremo anno 766. conſcripta fuit, ut mox oſtendam. Caput de Pippiniana Donatione ab Annaliſtis ſilentio obvolutum, adeo perſpicuum eſt in hac epiſtola, ut commentariis non indigeat.

5 In ſuperiori Epiſtola, quam recte Pagius retulit ad an. 765. per Andream Gundrici ſocium facultatem Regi conceſſerat detinendi Georgium Epiſcopum Oſtienſem, & Petrum preſb. Cardinalem. Eamdem iterum concedit, petens quid de Eccleſiis, quas illi tamdiu deſerunt, agendum putet.

Digitized by Google

dicti Georgii, & de Eccleſia, quæ prænominato Petro, commiſſa eſt, peragere debeamus; ne amplius illis admonitis [a] in nimiam neglectus incuriam deveniant.

Interea duos veſtros Miſſos, id eſt Wulfardum [b], & ejus ſocium, ſecundum veſtram præceptionem pro utilitatibus ſanctæ noſtræ Eccleſiæ, ſpiritalis matris veſtræ, in his partibus retinuimus. Illud præterea Excellentia veſtra innotuit Deſiderio vos Langobardorum regi direxiſſe, ut Saxulum, puerum noſtrum, qui a nobis [c], fugam arripuerat, reddere deberet. Sed agnoſcat Chriſtianitas veſtra, quod etiam vos creditum, & cognitum habere puto [*], conjunxiſſe [d] hoc præterito, aut tum in [e] tempore [6] eundem Deſiderium Langobardorum Regem ad Apoſtolorum Limina, cauſa orationis [f], eundemque noſtrum puerum ſecum deferens nobis contradidit. Cum eodem quippe Rege, pro juſtitiis inter partes perficiendis loquente, conſtitit, ut veſtris [g] ejuſque Miſſis per diverſas civitates progredientibus, ipſæ præparatæ fuiſſent [h] juſtitiæ, & ecce, Deo propitio, de partibus Beneventanis atque Tuſcanenſibus, & fecimus, & adinvicem [i] noſtras recepimus. Nam de Ducatu [k] Spoletino, noſtris vel Langobardorum Miſſis, illic adhuc exiſtentibus [l], ex parte juſtitias fecimus ac recepimus [m]. Sed & reliquas [n], quæ remanſerunt modis omnibus, pleniſſime inter partes facere ſtudent [7]. In [**] embolin [o] verò direxit nobis a Deo protecta excellentia veſtra, præfatum vos Deſiderium admonuiſſe

VARIANTES LECTIONES

a amotis *Lambec.* ammonitis *Gent.* admonitis *Tengn.* *b* Wulſhardum *Lamb.* Vulfardum *Gen.* *c* qui nobis *Tengn. interpoſuit* a *Gentilot.* *d* creditum cognitum habere puto conjunxiſſe *Teng. correxit ut eſt in editione* Gent. *e* Autumni *Lambec.* Autumni *Gentilot.* *f* ad Apoſtolorum cauſâ orationis limina *Tengnag. correxit, ut eſt in editione* Gent. *g* ut noſtris *Lamb. Gent.* *h* perpetratæ fuiſſent *Lamb.* *i* ad vicem *id.* *k* Ducatus *ſed litera* s *ſubducta linea deleta eſt* Gent. *l* illuc adhuc exiſtentes *id.* illic adhuc exiſtentibus *Tengn.* *m* aut recepimus *Lamb.* *n* & requias *Gentilot.* reliquas *Tengn.* o in Embolo *Lamb.*

NOTÆ

* perveniſſe. ** In Embolo, vel Embolio.

6 Decembri igitur menſe data eſt hæc Epiſtola non multo antequam in Francia Synodus Gentiliacenſis celebraretur. Inde autem liquet, Pippinum haud mora convocaſſe Epiſcopos, ac de Græcorum quæſtionibus ſententias Patrum audiviſſe.

7 Neque Ducatus Beneventanum, & Spoletanum, neque Tuſciam Langobardorum id temporis ad s. Sedem pertinuiſſe hinc manifeſtum eſt: perinde etiam conſtat finitimos eoſdem fuiſſe Romanorum, quorum exercitus res s. Sedis ablatas, eorum rebus auferendis compenſarat. Idcirco de invicem reſtituendis nunc agitur. Ita ſupra (*ep.* 18. *al.* XXIV.) Paulus Pippino, *Conſtitit eum Deſiderio*, ait, *Langobardorum Rege, ut noſtras Romanorum juſtitias ex omnibus Langobardorum Civitatibus plenius primitus acciperemus, & ita poſtmodum ad vicem ex omnibus noſtris Civitatibus integras Langobardis faceremus juſtitias*. Utrobique autem de Ducatu Romano agi tam certum eſt, quam quod certiſſimum.

nuiſſe [a] Reges Neapolitanos ac Cajetanos [8] conſtringere, ob reſtituenda [b] patrimonia protectori veſtro beato Petro illic Neapoli ſita [9], & largiri *[c] electis [d] ſolite ad ſuſcipiendam Epiſcopalem conſecrationem, ad hanc Apoſtolicam properandi ſedem. Quapropter maximas de hoc, & de omnibus Excellentiæ veſtræ referimus grates.

His præmiſſis [e], omnipotens Dominus Deus noſter ſua vos continua protectione circumtegat, & ab omnibus [f] adverſitatibus eripiat, & veſtris veſtigiis omnes barbaras ſubjiciat nationes, concedens vobis, & præſens regnum [g] feliciter per multorum annorum curricula [h], una cum amantiſſima conjuge, & præcelſis filiis perfrui, & vitam æternam cum ſanctis tribuat poſſidendam. Deus te incolumem cuſtodiat excellentiſſime fili.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a ammonuiſſe *Gent.* admonuiſſe *Tengn.* *b* conſtringendum ob reſtituendum *Lambec. Gentilot. Tengnag. correxit ut eſt in edit.* Gent. *c* Largiendum *Lamb.* Neapolim ſita & largiendum *Gent.* Neapoli ſita & largiri *Tengn.* *d* licentiam electis *Lamb. Gentilot.* *e* pmittus *Gent.* *f* & abnibus *Gent.* ab omnibus *Teng.* *g* pſentem regnum *Gent.* præſens *Teng.* *h* circula *Gent.* curricula *Tengn.*

NOTÆ

* licentiam.

8 Manifeſtus error librarii: non enim *Reges* legendum eſt, ſed Regem.

9 Duo inveniuntur patrimonia, Neapolitanum videlicet, & Campanum in literis s. Gregorii M. quæ nunc repetuntur. Notari interim velim, quis metus eſſe poſſet Romanis a Græcis pro Ducatu Romano, ſeu antiqua eorum ditione, dum Neapolitanis (quorum fines admodum anguſti erant) jura dabat Deſiderius, per Beneventanos videlicet, qui ſubditi eidem erant; nec Græcis aliud in Italia erat reliquum præter Ducatum Neapolitanum, & ultimam Calabriam. Muratorius ſiquidem pluribus in locis Annalium miratur, Romanos timuiſſe pro Exarchatu, & Pentapoli; at nullo pene metu affectos pro Roma, & ejus Ducatu: quia ſcilicet Italiæ Ciſtiberinæ, ſeu Langobardiæ minoris ſtatum aut non tenuit, aut ab aliis teneri non credidit. Infra ex Hadriani literis perſpicuum erit, Pontificem timuiſſe etiam Urbi & ejus Ducatui ob fœdus cum Benevetanis ictum a Græcis.

Digitized by Google

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ AD DOMNUM PIPPINUM REGEM DIRECTA PRO DEFENSIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, ET PRO MONASTERIO, QUOD EI CONCESSIT PROPE MONTEM SERAPTEN SITUM, GRATIAS MAGNAS REFERENDO [1].

ARGUMENTUM

Acceptis Regiis literis, queis Rex ſuam conſtantiam in Catholicæ Fidei, & Eccleſiæ defenſione proteſtatur, & Soractenſe Monaſterium ei donat, Pontifex Regia facta cum factis Moyſis non illiberaliter comparat: ſæpius ſe dixiſſe, iterumque dicere profitetur nunquam defecturum amorem ſuum, ut Stephani fratris nunquam defecit, erga tam pium ac liberalem Regem: gratias agit de Monaſterio, quod ſe adjungere ait alii a ſe fundato S. Silveſtri, ubi hujus ſacrum corpus requieſcit.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXVII.	XVI.	XLI.

DOMNO *[a] excellentiſſimo filio, & noſtro ſpiritali Compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio [b] Romanorum, Paulus Papa. Dum divinas Scripturarum hiſtorias, in noſtro memoriali [c] revolvimus, & diverſorum Dei electorum merita perpendimus, & veſtræ divinæ inſpirationis ſtudia [d], in noſtræ mentis intuitu conferentes; novum te ** gentes Moyſen [e] in his diebus refulſiſſe, præcellentiſſime fili, & ſpiritalis Compater, comperimus. Ille quidem, ut Iſraeliticum populum ex affligentium erueret oppreſſionibus a divina majeſtate præcepta ſuſcepit; Tu quoque præcellentiſſime atque eximie Rex ad liberandam ſanctam univerſalem, Catholicam, & Apoſtolicam Dei Eccleſiam divinitus es inſpiratus. Per illum denique Dominus in monte Sina Legis mandata eidem Hebraico populo obſervanda tradidit, & lumine eum claritatis ſuæ illuſtravit [f]; Per te quoque Redemptor noſter, Dei hominumque Mediator, Eccleſiæ ſuæ, & univerſo populo Chriſtiano, ejus. pretioſo redempto ſan-

VARIANTES LECTIONES

a Domino *Lamb. Gentil.* *b* Patricinio *Gent.* *c* Divina ſcripturarum iſtoriarum in nro memoriale *id.* *d* veſtra Div. Inſpir. ſtudia *Lamb.* *e* novum te Moyſen in his dieb. *idem*. *f* inluſtravit *Gentil.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 25. ap. Bar. & Cent.

** gentibus.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 25.) *In viceſima quinta* (Vic. quin.) *gratias agit pro defenſione Sanctæ Eccleſiæ* (defen. Eccleſiæ) *cum adhortatione ad Pipinum, ut pergat plenariam* (omnimodam) *S. R. Eccleſiæ exaltationem facere. De ſuo erga Pipinum amore, & quod nihil ſine ejus voluntate facere velit largiſſime promittit. Pro Monaſterio prope montem Serapten ſito* (Pro Monaſt. montis Soractis) *a Pipino ſibi donato gratias agit.*

guine, pacem tribuit, & ejus fidei orthodoxæ perfectam contulit defenſionem [a]. Et ſicut idem Moyſes [b] legiſlator abominationes gentium, & culturam dæmonum exterminavit; ita & tu, Chriſtianiſſime Regum, hæreticorum ſchiſma, & auctores impii dogmatis [c] reſpuiſti [1]. Pro quo merito, divinæ gratiæ lumine, & oleo ſanctificationis inter fideles Reges, qui olim Deo placuerunt, unctus connumeratuſque comprobaris. Unde libet certe Pſalmigraphi (*Pſ.* 88.) vocem, & laudem Excellentiæ veſtræ canere: Invenit te Dominus beniginiſſime Regum, fidelem ſibi, & præcepta ejus ſervantem, & ideo oleo ſancto unxit te, & ecce manus ejus auxiliabitur [d] tui, & brachium ipſius conſortabit te.

Nec mirum tam benigniſſimum Regem, tanto divino munere eſſe præornatum, quoniam *Spiritus ubi vult, & in quibus vult, inſpirat* (*Jo.* 3). Et profecto in eis inſpirat, qui piis fulgent operibus, ſicut veſtra fulgere dinoſcitur Excellentia; nam qualiter dilectionis veſtræ amor erga B. Petrum Apoſtolorum principem, & circa noſtram caritatem ferveſceret, licet ſolite veſtris apicibus atque Reſponſalibus diſcurrentibus excellentiſſima Chriſtianitas veſtra pronunciaverit, nunc tamen per eas, quas in præſenti, per harum latorem, miſiſtis ſyllabas, ampliſſime nobis paternitatis [e] veſtræ affectum protuliſtis, ſignificans, bone excellentiſſime fili, & ſpiritalis compater, & noſter, poſt Deum, defenſor & liberator, firma perſeverantia in amore ipſius principis Apoſtolorum, & noſtra charitate [f] permanſurum; quod quidem nos ſecuri de veſtra immutabilis verbi pollicitatione * exiſterimus [g]. Scimus enim cui credidimus [h], & certi ſumus, omnia verbis, juxta ut aſſeris [i], perfici. Quid itaque ex hoc veſtræ valebimus rependere Excellentiæ? Aut quam viciſſitudinem reddere potuerimus pro tantis beneficiorum ſuffragiis, quæ ſanctæ Dei Eccleſiæ, & Chriſtianorum

VARIANTES LECTIONES

a contulis defenſionem *Gentil.* *b* iſdem Moyſes *Lamb. Gentil.* *c* ereticorum ſchis & auctores impii Docmatis. *Sed Tengnagn. correxit omnia, ut in editione. Gent.* *d* auſiliabitur *id.* auxiliabitur *Tengn.* *e* pateritis *Gentil.* Paternitatis *Tengn.* *f* caritate *Lambec.* *g* exſtitimus *id.* exiſtitimus *Gent.* *h* cui credimus *Lambec. Gentil.* cui credidimus *Tengnag.* *i* omnia, ut verbis aſſeris *Lamb.*

NOTÆ

* exſtiterimus.

1. Incertæ ætatis hanc epiſtolam omnes putant. Mihi quidem videntur tres iſtæ comparationes actorum Moyſis cum Pippini factis allatas hujus ſancti Pontificis omnes Epiſtolas amplecti.

rum fidei inferre præcelſa Eximietas veſtra dignata eſt, dum ad referendas [a] gratiarum laudes mens noſtra die noctuque procuratur?

Admirandum mihi potius eſt [b], & valde ſtupendum; quomodo oris mei loquacitas tantorum præſidia beneficiorum proferre queat: veruntamen calicem ſalutaris accipiam, & nomen Domini invocabo, & crebro elevatis oculis, & palmis extenſis ad æthera divinam pro vobis indeſinenter expoſcam [c] clementiam, ut ipſe ſuper vos de throno majeſtatis ſuæ reſpiciat, & regni veſtri faſtigium foveat, atque immenſas vobis de cælo tribuat victorias, & omnes barbaras gentes veſtris proſternere dignetur veſtigiis, & terminos regalis veſtræ potentiæ dilatet. Etenim nos, fili excellentiſſime, & ſpiritalis Compater, teſtem proferimus veritatis Deum, in cujus manu cor Excellentiæ veſtræ * corrigatur, quod ſicut ſæpius ** noſtri recordationis Dominum [d], & Germanum noſtrum, ſanctiſſimum Stephanum Papam, & per eum, cum ſancta Dei Eccleſia confirmatum eſt, permanentes permanebimus, veſtris obtemperantes voluntatibus, & abſit a nobis, quod a veſtro, quoquo modo [e], ſeparemur amore; nulla quippe præmiorum datio, nulla promiſſionis qualitas, nullaque blandimentorum ſuaſio, nos, ſicut ſæpius diximus, a veſtra charitate poterit avellere; ſed peto & tanquam præſentaliter obſecro mellifluam excellentiam veſtram, ut ampliſſimam jam fatæ ſpiritalis veſtræ matris Eccleſiæ exaltationem perficere, & firmiſſimus Chriſtianorum fidei defenſor exiſtere jubeas [f], benigniſſime Regum; quatenus ex hoc memoria nominis veſtri, uſque in finem Mundi, in domo Domini celebretur, & ſuffragiis Apoſtolorum, & præſentis vitæ proſpera, & æternæ beatitudinis vobis tribuantur gaudia.

Interea, Excellentiſſime fili, & ſpiritalis compater, quia inſpiratus a Deo nobis Monaſterium illud ſecus montem [g] Saraptem *** ſitum [3] concedere dignatus es, magnas atque innumerabiles gratia-

 rum

VARIANTES LECTIONES

a refendas *Gent.* referendas *Tengnag.* b *Poſt verba* potius eſt *ſequitur in ms.* qualitas. *Sed recenti atramento deletum eſt* Gentil. c expoſco *Lamb. Gent.* expoſcam *Tengn.* d corrigitur, quod ſicut ſæpius noſtri cordis puritatem propalavimus, in veſtro amore & caritate quemadmodum inter vos, & ſanctæ recordationis Domnum *Lamb.* corrigitur. Quod ſicut ſæpius nri cordis puritate propalavimus, in veſtro amore & caritate, quemadmodum inter vos & *ſcæ* recordationis Dominum *Gentil.* e quomodo *Lambec.* f lubeas *id.* g Scrapten *id.*

NOTÆ

* regitur. ** noſtræ. *** Soracten.

3 Soractenſe hoc Monaſter. Carolomanno conceſſum a s. Zacharia an. 747. Paulus Pippino conceſſit anteriori quavis conceſſione abrogata an. 762. Nunc demum ab eodem Pippino Pontifici eidem donatur. Vid. Ep. 32. al. XII. *not.* 3.

rum actiones eximiæ Præcellentiæ veſtræ referimus, ſit vobis ex hoc Dominus retributor, & dignam cœleſtium præmiorum remunerationem, in æterna beatitudine concedat. Nos quidem Monaſterium illud ad laudem Dei, & veſtri memoriam, atque æternam mercedem noſtro Monaſterio [4] dinoſcimur ſubdidiſſe; ut quia beatus Sylveſter, Chriſtianorum illuminator fidei, cujus ſanctum corpus in noſtro Monaſterio a nobis reconditum requieſcit, ibidem [a] perſecutionem paganorum fugiens converſatus eſt, juſtum proſpeximus, ut ſub ejus fuiſſet [b] ditione, ubi ipſum reverendum requieſcit corpus [5]. Veruntamen nos penitus, neque de hoc Monaſterio, neque de aliis quibuſlibet cauſis, extra veſtram voluntatem, nequaquam quippiam agere volumus, ſed ut veſtra fuerit voluntas, de omnibus agere ſtudemus. Itaque noſter animus lætus effectus eſt, & Deo omnipotenti, & veſtræ Præcellentiæ immenſas retulimus grates, in id, quod noſtram deprecationem a Deo inſpiratus exaudire dignatus es, benigniſſime Rex, & præceptum regalis veſtri culminis noſtro Monaſterio dirigendum pronuntiaſtis, firmam ejuſdem ſanctæ manſionis procurantes, nunc & retro cunctis temporibus [6]. Unde petimus divinam clementiam, ut ſicut vos noſtrum Mo-

VARIANTES LECTIONES

a pridem *Lamb. Gent.* ibidem *Tengn.* *b* fuiſſed *Gent.* fuiſſet *Tengn.*

NOTÆ

4 Monaſterium hoc ſub titulo s. Steph. Papæ & Mart. & s. Silveſtri P. & Conf. quod hodie audit *s. Silveſtri in Capite*, s. Pontifex conſtruxit in paternis ædibus, ac Monachis Græcis inhabitandum conceſſit, ut græca lingua divina officia ibi peragerentur; quare Baronius (*an.* 761. *n.* 15.) putat Orientales Monachos a Copronymo ejectos in Urbem ſe effudiſſe, quos s. Pontifex amplexus in id Monaſterium collegerit. Diploma fundationis extat apud Moniales ejuſdem Monaſterii, quæ in Monachorum locum ſubrogatæ ſunt. Inde exemplum eduxit Baronius (*Ibid. n.* 1. *ſeqq.*) quod Labbeus etiam vulgavit (*Conc. to.* VI. *pag.* 1689.) Papebrocius in Conani Chron. hiſt. quod notæ temporariæ minime conveniant inter ſe, Diploma ipſum ſuppoſitum putat, qua in re fallitur vir eruditus; plura enim authentica Diplomata inveniuntur, quorum notæ temporis falſæ ſunt, undecumque error effluxerit.

5 In eadem membrana, quæ prædictum Diploma exhibet, Pauli Papæ verbis hæc addita reperiuntur: *Menſe Julii die* 19. *introduximus in hoc oraculum corpus B. Silveſtri Epiſcopi & Confeſſoris Chriſti. Menſe Auguſti die* 17. *introduximus corpus beati Stephani Mart. atque Pontif. tempore Conſtantini, & Leonis Auguſtor. & Pippini Excellentiſſimi Regis Francorum, & Defenſoris Romani Ind. XIV.* In quibus notanda ea definitio Patriciatus cum frequentiſſimis hujus codicis teſtimoniis concinens, adverſus tam immodicas recentiorum Scriptorum diſputationes.

6 Animadverte ingenium temporis. Præ aliis celebre hodieque eſt Monaſterium s. Gregorii in Monte Cælio, qui locus olim audiit Vicus Scauri. Ibi autem fuiſſe domum s. Gregorii M. legimus ap. Anaſtaſ. (*ſect.* 113.) maternam Martinellus appellat, quam s. Pontifex in Monaſterium convertit. Quamvis autem tum temporis dominium Urbis ad Imperatores ſpectaret, ſummaque Gregorio intercederet neceſſitudo cum Mauritio Aug. non tamen legimus Pontificem ab illo petiiſſe Monaſterii ſui confirmationem: ut Paulum feciſſe videmus a Pippino, cui nullum omnino jus fuit Romæ. Singularia hujuſmodi facta, quæ ſummam inter Pontifices, & Francos amicitiam, ſummumque invicem obſequium teſtantur, quicumque juriſdictionem interpretatur, is mihi videtur deſipere.

Monaſterium [a], quod ad laudem Dei [b] conſtitutum eſt, confirmare ſtudetis, ita veſtrum regnum confirmare ſuper omnes gentes dignetur, & pro certo ſciat [c] excellentiſſima Chriſtianitas veſtra, quod omnes illos Martyres, qui pro Chriſti nominis confeſſione ſuum fuderunt [d] ſanguinem, & in eodem ſancto requieſcunt Monaſterio, firmiſſimos [e] apud divinam clementiam habebitis interceſſores [f].

De eo verò, quod innotuiſtis de noſtra vos certos effici ſoſpitate, nos, bone & Chriſtianiſſime Rex [g], in eo ſoſpes fatemur eſſe, dum veſtri corporis ſoſpitas, & ſalus animæ, opitulante Deo, adcreſcit, quia veſtra ſalus, noſtra eſt proſperitas. His prælibatis, omnipotens rerum opifex, & arbiter Deus, ſua vos gratia foveat, & longævo [h] ac proſpero ſenio regalis culminis ſceptra [i], cum magna victoria vobis, cum dulciſſima veſtra conjuge, præcelſa filia, & ſpiritali noſtra commatre, Domina Bertrada [k], eximia Regina, & amantiſſimis veſtris, noſtriſque Filiis, eximiis regibus, & Patriciis Romanorum, Domnis Carolo & Carolomanno [l], nec non & domna Giſila nobiliſſima perfrui concedat, & cœleſtis regni gaudia cum ſanctis, & electis poſſidenda per infinita tribuat ſæcula, Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a noſtrum naſtetium *Tengn. correxit* Gent. *b* ad dẽ Dĩ *alia manu correctum eſt* id. *c* pro certo credat *Lamb. Gent.* ſciat *Tengn.* *d* ſuum futurum *Gentil.* fuderunt *Tengn.* *e* firmiſſimam *Gentil.* firmiſſimos *Tengn.* *f* habebit interceſſores *Lamb. Gent.* habebitis *Tengnagel.* *g* bone Chriſtianiſſime Rex *Lamb.* Xprianiſſime *Tengn. interpoſuit* & *Gent.* *h* longuo *alia manu* longevo *Gent.* *i* ceptra *alia manu* ſceptra *id.* *k* Domna Bertrada *Lamb. Gent.* *l* Carlomanno *Lamb.*

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM PIPPINUM REGEM PER WILHARIUM EPISCOPUM ATQUE DODONEM ET WICHARDUM DIRECTA [a], IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES, EJUSDEM PAPÆ FIDEI [b] CONSTANTIA, UT NULLUS FAVOR, AUT TERROR AB EJUS AMORE AUT CHARITATE ULLO MODO POSSIT SEPARARE [1].

ARGUMENTUM

Advenientes Miſſi Regii Wilharius Epiſcopus, Dodo, & Wichardus non modo teſtantur per Regias literas Pippini firmitatem in deſenſione s. Eccleſiæ, populique ei ſubjecti, ſed exquirunt, num omnia ſint prorſus reſtituta D. Petro. Quare Pontifex meritis illum laudibus ex more proſequutus, ſuique ac populi erga eum amicitiam fore perpetuam affirmans; verſutos, falſiloquoſque Langobardos fuiſſe ait juxta eorum morem: Miſſos vidiſſe omnia, & ſimul cum reſponſis ad ea, quæ ore narraverant, relaturos quæ viderint. Orat ut Eccleſiam ope indigentem ſublevet.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXVII.	XIX.	XLII.

DOMNO [*][c] excellentiſſimo filio noſtro, & ſpiritali compatri Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Paulus Papa. Ad referendas gratiarum actiones præclaræ ac benigniſſimæ Excellentiæ veſtræ ob tanta beneficii præſidia [d] ſanctæ Dei Eccleſiæ, & populo Romano a vobis irrogata, nullus, ut opinor, humanus ſermo ſufficere valebit. Neque præmia [e] hujus Mundi ad horum remunerationem digna vobis poſſunt rependi, veruntamen eſt unus ſolus & verus, in tribus [**] ſubſtantiis [2] conſiſtens, Deus, qui juſta regni [f] gaudia, & victoriæ triumphum inpertire ac retri-

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* *b* ET FIDEI *id.* *c* Domino *Lamb. Gent.* *d* obtanda beneficii pſidij *Gent.* *e* pmiorum *id.* *f* cœleſtis regni *Lamb. Gen.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 21. Bar. & Cent. ** perſonis.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 21.) *Vigeſimam primam Epiſt. ad Pipinum* (Vig. pr. ad Pip.) *per wilharium Epiſcopum, Dodonem, & Vulchadum miſit, in qua continentur gratiarum actiones cum adhortationibus, ut Pipinus pro defenſione Eccleſiæ pugnare pergat. Papa de ſua conſtantia erga Pipinum multa recitat, ſcilicet quod nullo favore, aut terrore ab ejus caritate ſeparari poſſit. Indicat ſe poſt Deum, ejus Genitricem, & beatos Apoſtolos in nullo, quam Pipino majorem habere fiduciam.*

2 Quæſtio famoſa de tribus ſubſtantiis in Chriſto Dei filio ſuperiori ſæculo inter Benedictum II. & Epiſcopos Hiſpaniæ, quæ duplicem Juliani doctiſſimi Archiep. Toletani Apologeticum peperit, videnda (*Conc. Tom.*xv.) uberrime pertractata; quam Nat. Alex. *Sec.*VII. *cap.* 4. *art.* 20.) in ſummam redigit. *Anima, corpus, Divinitas* tres ex ſubſtantiæ latiſſime comprobantur a Juliano. Secus eſt hoc loco: tres enim ſubſtantiæ pro tribus perſonis accipiuntur. Qua ſuper re videndum Concilium Florentinum (*par.* 2. *collat.* 16.)

Digitized by Google

tribuere Excellentiæ veſtræ poteſt. Interea properantibus ad nos, Wilchario [a] ſcilicet Reverendiſſimo fratre, & coepiſcopo noſtro, atque Dodone, & Wichardo *[b] fideliſſimis veſtris Miſſis [3], obtulerunt nobis mellifluos ac deſiderantiſſimos [c] apices, a veſtra deſtinatos Chriſtianiſſima Excellentia; quos intuentes protinus agnita proſperitate veſtræ lætitiæ, ſolito exultationis gaudio, interna pectoris noſtri viſcera redundaverunt, creatorem noſtrum ac Redemptorem Dominum Deum continuis precibus implorantes, ut diu nos ac ſedulo [d] de veſtra ampliori jocunditate, & cœlitus de hoſtibus conceſſis vobis victoriis, annuat gratulari. At vero [e], excellentiſſime fili, & ſpiritalis compater, per eaſdem honorabiles veſtras ſyllabas, certiſſimam nobis ſolitæ pollicitationis fiduciam contuliſtis, vos firma perſeverantia decertaturos fore, ad defenſionem ſanctæ Dei Eccleſiæ, & univerſi populi Romani, atque totius provinciæ, juxta id, quod polliciti eſtis beato Petro, & ejus Vicario, prædeceſſori [f] noſtro Domno, & germano meo, ſanctæ recordationis, Stephano Papæ, & in ea vos ſponſionis fide permanſuros; & profecto, bone Chriſtianiſſime, atque a Deo inſtitute Rex, magna nobis in hoc credendi materia ** conferitur. Nec enim aliter fidelium mentes æſtimare poſſunt, quam id, quod crebro a vobis pro intuitu [g] operatum cernimus, & rei experimentum didicimus [4].

Sed bone potentiſſime Regum, ecce nunc oportunitas, ecce neceſſitatis dies cogunt, & tempus ingruentis meriti exigit, ut ſanctæ Dei Eccleſiæ, & huic a vobis liberatæ provinciæ ſolite ſubvenire atque ſuccurrere quantocyus Chriſtianitas veſtra ſatagat [5].

Nos

VARIANTES LECTIONES

a Wilhario *Lamb.* b Wichado *Gent.* c deſideratiſſimos *Lamb.* d ac ſedule *Lamb. Gent.* e Ad vero *Gent.* f prodeceſſori *id.* g pio intuitu *Lambec.*

NOTÆ

* Vulchardo. ** confertur.

3 Wilharius, ut legit Lambec. erat ni fallor Nomentanus ille Epiſcopus. de quo (*Ep.* 7. *al.* IX. *not.* 5.) necnon (*Ep.* 25. *al.* XXXIV. not. 3.) Duo cæteri nullo titulo inſigens, qui nam fuerint mihi eſt incompertum. Niſi forte eorum alter ſit idem Dodo, qui poſt biennii ſpatium Carolom. legatione functus eſt (*ep.* 45. *al.* XLVI.)

4 Luculentiſſimam hic Patriciatus definitionem habemus, quem ſcilicet Imperiali etiam corona conſpicui ſucceſſores Pippini ſuſcipiebant ipſo in actu coronationis. Id conſtat ex juramento ab iiſdem præſtito: *promitto, ſpondeo, & polliceor atque juro Deo, & B. Petro, me de cætero protectorem, ac defenſorem fore Summi Pontificis, & s. Rom. Eccleſiæ in omnibus neceſſitatibus & utilitatibus ſuis* (ap. Mabill. *Ord. Rom.* 14. *n.* 15.) Idcirco non dubitandum, quin coram Stephano II. ſimile ſacramentum Rex pepigerit an. 754. in actu inaugurationis per manus ipſius Pontificis; hoc tantum diſcrimine, quod *B. Petro & ejus Vicario* protectionem ac defenſionem pollicitus erat.

5 Et hinc, & ex mox ſequentibus patet, præſenti ope Romanam provinciam indigere adverſus Langobardos. Quid autem novi periculi immineret, quum ſileant Auctores, divinare non poſſum.

Digitized by Google

Nos quippe, poſt Deum, & ejus ſanctam glorioſam Genetricem [a], atque ſacratiſſimos ipſius Apoſtolos, fiduciam noſtram alibi non habemus, niſi in veſtram præclaram Excellentiam: tu enim, poſt Deum, nobis refugium, Chriſtianiſſime Rex: tu cum Dei brachio firma exiſtis opitulatio, & veſtri a Deo conſortati Regni ſecuritas [b], noſtra eſt immenſa lætitia; quo tam nos [c], quamque univerſus noſter populus iſtius provinciæ, (divina vos ſatisfaciat majeſtas,) firmi atque immobiles in veſtra charitate, ac dilectione, & Regni veſtri a Deo protecti Francorum, amoris conſtantia permanentes permanebimus, & nullus nos poterit humanus favor aut terror [d] a veſtri amoris dulcedine, charitatiſque affectu ſeparare: ſed una nobis erit in veſtro [e] amore vita ac mors.

Quia vero innotuiſtis ob hoc vos præſentes direxiſſe Miſſos, ut agnoſcere per eos valuiſſetis, utrum nobis a parte Langobardorum plenariæ factæ fuiſſent juſtitiæ, an non [6]: ipſi omnino cauſæ meritum comperti ſunt, & callidam verſutiam, atque ſolite falſiloquam propoſitionem eorundem veſtrorum noſtrorumque æmulorum agnoverunt: eiſque ad vos revertentibus, Deo propitio, veſtris propalabunt in auribus, eis denique de ſingulis, quæ a vobis injuncta habuerunt, nobis referentibus, ſingillatim de omnibus reſponſum reddentes, in eorum poſuimus ore, quæ veſtræ Excellentiæ ſuggerere debeant, effectum ex hoc a veſtra adipiſci optantes Excellentia.

Deus autem omnipotens, de throno ſuæ Majeſtatis ſuper vos, regnumque veſtrum, atque amantiſſimam conjugem, præcelſam Reginam ſpiritalem vero Commatrem noſtram, atque dulciſſimos, veſtros quidem carnales natos, noſtros autem ſpiritales filios, nec non & ſuper univerſum Francorum populum, reſpicere dignetur, & ſui brachii dexteram ſuper vos extendat, atque victorias vobis de cœlo concedat, omneſque adverſarios ante faciem veſtram proſternat, & præſentem vitam longo ſenio, & futuram beatitudinem vobis tribuat perenniter poſſidendam. Deus te incolumem cuſtodiat, Excellentiſſime fili.

IN

VARIANTES LECTIONES

a Genitricem *Lamb.* *b* ſeveritas *Gent.* *c* quoniam tam nos *Lamb.* *d* atque terror *id.* *e* ſed una nobis in veſtro *id.*

NOTÆ

1 Sub finem anni 766. (*ep.* 40. *al.* XXVI.) ajebat Pontifex ejuſmodi reſtitutiones fieri cœptas; cumque de eadem re nihil amplius Pippino ſcripſerit, hic s. Sedis utilitatum ſatagen exquirit, num perfectæ eædem eſſent.

IN PSEUDOPAPÆ CONSTANTINI SEQUENTES LITERAS

M O N I T V M.

CONSTANTINI *laici per vim in Apoſtolicam Sedem intruſi binæ literæ in Carol. Codicis calcem jure ſunt rejectæ. Exemplum ſequerer, niſi Pontificiæ ordinationis hiſtoria adverſus alias aliorum opiniones, coeptuſque ordo chronologicus ſecus faciendum perſuaderent. Ad ordinationem Pontificis quod ſpectat, Conſtantino Pogonato tribuunt receſſum ab uſurpatione illa confirmandi electionem Romani Pontificis per ſe, vel per Exarchum, quam Juſtinianus, Odoacris veſtigiis inſiſtens, in Regiam Cpoleos invexerat. Quare ab ævo Joannis V. qui ad Petri Cathedram aſcendit an. 685. nulla expectata confirmatione, fauſtiſſimam hanc inſtauratæ priſtinæ libertatis Epocham repetunt. At bona cum hujuſce opinionis aſſertorum venia, id falſum eſt. Etenim quinque & quadraginta annis recentior ejuſmodi libertas revixit, s. Gregorii III. ævo, quum anno 731. ſeu potius ſequenti ſancta reſp. conſtituta eſt, Græca impietate ad id cogente. Ante ea tempora Ordinatio Decretum Ravennam miſſum ſequebatur. Obſequii potius, quam neceſſitatis cauſa; conſenſioniſque potius, quam confirmationis exquirendæ gratia Decretum electionis conſueviſſe mitti Ravennam uſque ad id temporis, concedam ultro. Attamen mittebatur: nec plena ordinationis libertas obtinuit uſque ad s. Zachariæ, qui Gregorio III. ſucceſſit, electionem. Tum vero & dum ſtetit in Italia Exarchi potentia, quæ deſiit Zacharia eodem Pontifice, & poſt ejus exitium, libera ordinatio fuit, nec Decretum electionis, ſeu ejus exemplum ad Francorum Reges mittebatur, niſi ut generalem concordiam unanimitatemque inde diſcerent; idcirco nonniſi poſt conſecrationem mitti conſuevit.*

Libertas ordinationis Pontif. Roman. Greg. III. Pontifice poſtliminio revocata.

II. *Rei argumentum alio quovis luculentius ſuppetit ex Interpontificii brevitate: quod quum deſumi apud omnes conſtet ab emortuali die Pontificis, ad ordinationem, ſeu conſecrationem ſucceſſoris, ſitque omnibus in Codicibus, & Catalogis per Vacationem Sedis expreſſum, extra aleam rem ponit. Notat Papebrochius* (Conat. hiſt. Chron. n. 3. pag. 199.) *ſex minimum hebdomades expectari conſueviſſe confirmationem Decreti, At poſt Gregorium ſecus fuit. Quatridui tantum ab hujus obitu diſtat Zachariæ ordinatio. Die poſt hunc duodecimo conſecratur Stephanus II.*

Id exemplis Gregor. ſucceſſorum demonſtratur.

& Paulus ejus frater Interpontificio menſtruo ab eo disjungitur ob natum ſchiſma, quod brevi, ut ajebam ſupra, compreſſum fuit. Deteſtabilis Conſtantini ordinatio octava die Paulum ſequuta eſt; nona poſt ejus dejectionem, Stephani III. conſecrationi tributa eſt. Dies tantum octo Hadrianus diſtat a Stephano III. & ab Hadriano Leo III. bidui; ſic pari greſſu dominatio Pontificum, & eorum ordinationis libertas per annos ſeptuaginta octavi ſæculi ex Græcorum impietate pariter profectæ perſeverarunt. Quæ poſtea evenerint ex conceſſione & liberalitate Pontificum, ſuo loco dicam poſt Carolini Codicis & Leonis III. aliquot Epiſtolarum editionem, quum de Diplomate Ludovici Pii ſermo erit. Nunc breviter de invaſione Conſtantini agendum: inde enim certa ætas, ac ſententia ejus literarum pateſient.

Interpontificiũ poſt Pauli mortem anni unius & menſis, quo s. Sedem Conſtantinus invaſit.

III. *In omnibus fere Codicibus Anaſtaſii poſt Pauli mortem Sedes vacaſſe dicitur annum unum & menſem unum: etenim tantumdem temporis Conſtantinus Pontificatum invaſit. Nam Paulo ad coeleſtem patriam evocato die 28. Junii anno 767. invaſio cœpit, quæ inſequenti anno deſiit die 29. Julii. Idcirco nonnulli Codices, ut Freherianus alter in editionibus Fabrotti, & Blanchini, necnon Regius Papyraceus ex collatione Velſeri & invaſionem, & Vacationem Sedis perſpicue legunt;* Vacat Sedes annum unum, menſem unum, quo Conſtantinus tranſgreſſor Apoſtolicæ Sedis invaſor extitit. *Eſtque id temporis ſpatium adeo certum, ut iidem Codices conſtanter habeant in Vita Stephani III.* Per anni ſpatium, & menſem unum Sedem Apoſtolicam invaſam detinuit... In ipſius anni circulo, & unius menſis. *Nulla autem ratio habetur octo earum dierum, quæ ſacrilegam invaſoris ordinationem præceſſerunt: immo ne novem quidem dies, qui poſt illius dejectionem, antequam Stephanus conſecraretur, ſunt elapſi, in cenſum vocantur, quod rarum, quin etiam ſingulare eſt in Anaſtaſii Codicibus, qui ab unius Pontificis emortuali ad alterius diem conſecrationis Interpontificia protrahunt. At uſqueadeo curæ fuit Scriptori vacationis nomine Pſeudopontificatum illum deſignare, ut ſtatim atque electus fuit die Dominica (qua ſimul conſecrari non poterat) Stephanus III. dicat:* Et poſt omnia rite in ejus electione peracta, Deo auctore, Pontificatus aſſumſit culmen; *deinde quæ ſingulis diebus acta ſunt ſingillatim enarret. Hiſtoriam hanc valde neceſſariam, præcipue ad Pippini ſilentium, & Urbis regimen per ea tempora dignoſcendum compendiario ſermone amplectar fuſe narratam in geſtis Pontificum, & in Concilio eamdem ob rem celebrato per Stephanum III. anno 769. cujus fragmentum in lucem edidi anno 1735.*

IV.

IV. *Paulus apud Baſilicam Doctoris gentium degens æſtivo tempore gravi eſt correptus morbo, ſuumque diem extremum obiit* 28. *Junii* 767. *Quare omnibus abeuntibus ob turbas Romæ excitatas, ſolus Stephanus presbyter Cardinalis s. Cæciliæ, qui ei poſt diuturnam vacationem ſucceſſit, donec juſta peragerentur, ibi manſit. Quum Paulus decumberet, impii homines Toto dux olim Nepeſinus, tum Romæ habitans, cum tribus fratribus Paſſivo, Conſtantino, & Paſchali, aliiſque ſociis ad omne ſcelus paratis in s. Pontificis cædem conſpirant. Indignitatem rei Chriſtophorus Primicerius avertit, ſuaſque in ædes convocatis Primatibus, ac ſceleſto illo Duce, ſacramento omnes adegit, a S. Sedis laudabili more non diſceſſuros, unaque cum clero & populo diaconum aut presbyterum Cardinalem electuros. Ex ædibus illis diſcedens audiit, Pontificem eſſe mortuum. Tum vero perjurus Toto Lateranenſe Patriarchium invaſit, Conſtantinum fratrem laicum vi & armis intruſit, eumque continuo Clericum ordinari, & adveniente die Dominico in Baſilica Principis Apoſtolorum conſecrari fecit. Sacrilegum factum ſequutæ ſunt cædes, & inſidiæ. Chriſtophorus cum filio Sergio tum Saccellario, monaſticam ſe vitam amplexuros ſimulantes in Monaſterio Salvatoris prope Spoletum, vix necem evaſere. Eo dimiſſi poſt feſtum paſchale ſequentis anni, malo invaſoris omine. Nam Chriſtophorus ductores fallens Spoleti Ducem adiit una cum filio, per quem Ticinum ad Deſiderium Regem tuto pervenit. Tum Regis fidem implorans copias obtinet, militibuſque Spoletanis additis Romam redit. Pugnatum cum Totone, eoque cæſo, dejectus invaſor, ac ſumma cum omnium lætitia Stephanus III. rite electus eſt ipſis calendis Auguſti* 768. *Omnia hæc trium ſpatio menſium peracta ſunt. Deinde iis diebus, qui conſecrationem præceſſerunt, in reos partium invaſoris animadverſum.* Conſtantini Antipapæ violenta intruſio poſt Pauli mortem.

V. *Principio invaſionis Conſtantinus dedit ad Pippinum priores literas* (43. al. XCVIII.) *ex quibus cætera mendaciſſimis, Francorum Regi Pauli mortem, ac ſine dubio ſacrilegam intruſionem, nunciatam fuiſſe intelligimus; namque omnium conſenſum mentiens in ſua electione*, jam præcurrentibus, *ait*, Nuntiis *Pontificis tranſitum ab eo teneri: ſuaſque ad illum literas dans Regio Miſſo, fieri non potuiſſe affirmat, ut ſuos mitteret, ſed* duos alios Miſſos, *ſe expediturum promittit, ubi qui in Franciam profecti erant, reverſi eſſent, Stephani II. & Pauli optimorum Pontificum exemplo* (II. 34. 41. al. VIII. XVIII. XVI.) *Chriſtianiſſimum Regem laudat, Moyſi comparans, quod ut ille Iſraelitas, ſic Romanos ipſe ab impietate redemerit; Catholicæ fidei, & Ec-* Pſeudopapa mortem Pauli, & ſui creationem Pippino R. nunciat.

& Eccleſiæ aſſertorem eum appellat: priſtinæ cum Romanis amicitiæ ac ſocietatis eumdem admonet; denique perpetuam fore ſuam erga illum benevolentiam promittit. Quid plura? Sanctorum etiam vitas, quas a Paulo Pontifice Rex petierat, quotquot invenire potuit, largitus eidem fuit. Omnia nequicquam: nam altum ab Rege ſilentium. Argumentum profecto non obſcurum, ægre admodum latam a piiſſimo Principe tantam indignitatem, quæ num a Primicerio ipſo, an ab aliis nunciata fuerit, incompertum eſt.

Iterum de ead. re ad Francor. Regem ſcribit, nullo accepto reſponſo.

VI. *Tres, ut minimum, menſes Conſtantinus reſponſum Regium præſtolatur; nam alteris in literis* (44 al. XCIX.) *meminit* præteriti Auguſti menſis quintæ Indictionis, *quum venit Romam Epiſtola ad Paulum data a Patriarchis Jeroſolymitano, Alexandrino, & Antiocheno, pluribuſque Metropolitis in Synodo congregatis pro vindicanda adverſus impium Copronymum Catholica religione, cultuque Sanctarum Imaginum. Tum vero hac forſitan occaſione arrepta, Pauli exemplum imitatus* (ep. 31. al. XXXV.) *iterum verberare aerem tentat, ſecunda epiſtola ad illum data ſuis Miſſis Chriſtophoro presbytero, & Anaſtaſio Notario, hominibus novis, & ſua, quod propabile eſt, ſacrilega poteſtate ad eos gradus evectis. Mendacia eadem de ſua electione unanimi conſenſu facta recoquit, ſacræ Scripturæ locis, variiſque Stephani ac Pauli ſententiis adhibitis miſerum in modum centonizat; nil concludit. Audet a piiſſimo Rege reſponſum enixe petere, rogareque eum, ut Georgium Epiſcopum, & presbyteros Cardinales Marinum, & Petrum a Paulo miſſos in Franciam, reverti Romam permittat. Pippinus vero altum ſiluit, fortaſſe quia contemtui habuit, ſeu potius deteſtatus fuit ſimulationem literarum. Certe nec Miſſos, nec literas illius Roma amplius vidit: quamvis invaſoris dejectioni, ac Stephani III. creationi ſupervixerit. Nam vita functum eſſe conſtat anno* 768. *die* 24. *Septembris, quum Sergius Saccellarius Chriſtophori Primicerii filius, tunc Nomenclator, Miſſus Pontificius eo properabat cum literis Pippino, Carolo, & Carolomanno directis, queis rogabatur ipſe, ejuſque filii, ut Epiſcopos doctrina & ſapientia præſtantes Romam mitteret ad Concilium, quod quantocyus celebrare Stephanus meditabatur de magni momenti rebus, ad fidem, & diſciplinam pertinentibus.*

Eo Interpontif. tempore nullū ex Francia, ex Græcia nullum motum eſſe factum Romæ Principem eſſe oſtendit.

VII. *Ex hucuſque allatis, præter ordinationis libertatem, quæ valde perſpicua eſt, libera etiam dominatio Romæ non obſcure patet, quam eruditi recentiores idcirco non aſſequuntur, quia, Romam licet, ejuſque Ducatum inter Francorum donationes nec reperiant, nec reperire*

uſquam

uſquam poſſint; ejus tamen dominium ſimilis naturæ eſſe putant cum ditione Exarchatus, ac Pentapolis. At enimvero Chriſtophorus Primicerius, qui vel ante Principatum S. Sedis ſumma cum poteſtate præerat una cum Archipresbytero, & Archidiacono Sede vacante, aut abſente Pontifice, quod eruditi omnes norunt, (Diurn. Pontif. titt. 1. 5. 6. 7. cap. 2.) *Proceribus cæteris ob metum fractis tanta in perturbatione rerum, ad monaſterium Spoletanum ire ſimulans cum filio Sergio, Ducem Spoleti adit, inde Langobardorum Regem, collectiſque utrimque auxiliis, Dux exercitus contra Antipapæ vires inſtructi Urbem ingreditur, feliciter pugnat, reſtituit rempublicam.* (*Omnia hæc aguntur poſt menſem decimum invaſionis; etenim Primicerius nonniſi poſt Paſcha anni* 768. *diem videlicet* 10. *Aprilis ab Antipapæ inſidiis ſe explicuit, monaſtica vitæ obtentu*). *Tempore tam diuturno menſium tredecim neque a Francorum Rege Patricio Romanorum res componuntur; neque a Græcis impiis foventur turbæ. Ubi vim vi repelli oportet neutra ex parte milites, Duceſve adſunt. Romæ igitur dominabatur proprius Princeps, iſque erat Pontifex: quumque per totum id temporis, quum Sedes vacabat, Principis partibus fungeretur Primicerius, is auxilia ab aliis Italiæ Principibus impetrat, atque invaſore Principatus deturbato, novum Principem, Pontificem ſcilicet rite ordinatum, ſubditis renuntiari curat. Quæ quidem nemo dixerit dubia Principatus indicia. Sunt nihilominus certiora alia, quæ ex eadem invaſione Sedis petuntur. In reos enim animadverſio eſt indicium maximum poteſtatis: ejuſque nonnulla exempla ſuppetunt apud Anaſtaſium, quæ haud negligenda videntur.*

VIII. *Paucis iis diebus, qui electi Pontificis Stephani conſecrationem præceſſerunt, de ſceleratis illis, qui Pſeudopapæ adhæſerant, poenæ ſumtæ. Invaſor ipſe cum fratre Paſſivo carceri erant mancipati ante electionem, ibique detinebantur. Duo præterea ſcelerati inſignes memorantur,* Waldipertus *presbyter genere Langobardus, &* Gracilis *Tribunus, ambo majeſtatis rei. Hic ſiquidem in Campania, Pſeudopapæ gratia opibuſque audax, ſcelus omne perpetraverat: poſtque hujus caſum jure ſibi metuens, Alatri ſe munierat, unde a Romano exercitu abſtractus, & Romam ductus* in arctam cuſtodiam *eſt detruſus; eidem poſtmodo ſunt eruti oculi, & lingua abſciſſa. Waldiperti flagitium erat ſingulare, & maxime ad rem faciens: quare ipſis verbis, quæ apud Anaſtaſium leguntur* (ſect. 274.) *referri illud oportet:* Quod conſilium cum Theodicio Duce Spoletino, & aliquantis Romanis iniiſſet, ad interficiendum præ-

Pontificis juriſdictio coactiva ex factis poſt Interpontificiũ infertur.

præfatum Chriſtophorum Primicerium, & alios Romanos Primates, & civitatem Romanam Longobardorum genti tradendam. *Simili poena & hic affectus. Cætera nihil moror; tametſi Pſeudopapæ pariter, & Theodoro Epiſcopo ejus Vicedomino erutos oculos audiam, alioſque aliis poenis affectos. Illud tamen juvat animadvertere, quod hujuſmodi licet poenæ apud Anaſtaſium referantur, quaſi a perverſis hominibus inflictæ, id tamen factum videtur ad avertendam novi Pontificatus invidiam. Nam vel Alexandri III. ævo poenarum ejuſmodi genus obtinuit, ut narrat Petrus Mallius* (Bolland. to. VI. Jun. par. 2. p. 49. E): Sententialibus Præfecti, ſi ſuſpendunt aliquem: quinque ſolidi; quando decollant, ſimiliter: quando cæcant, duodecim denarii pro unoquoque oculo; quando truncant aliquod membrum, ſimiliter. *Etenim præ aliis officiis Principum id laudatur: ſuum cuique jus tribuere, ut* (lib. Regum 2. c. 8. v. 15.) *de David legitur*: Faciebat quoque David judicium & juſtitiam omni populo. *Quæ reipublicæ duplex adminiſtratio nullo unquam tempore a Principatu diviſa fuit: & utriuſque tam perſpicua in Pontificio ſuppetunt argumenta, ut nullatenus infirmari poſſint.*

Præfectus Urbis fungebatur munere criminali.

IX. *Et vero Præfectum urbis Romæ eſſe, quum Auguſtorum ditioni parebat, nullum dubium. Narrante enim Joanne Diacono in vita s. Gregorii M.* (lib. 1. c. 5.) *Sanctus vir Imperatorem ſuis literis rogavit, ut ſuam electionem minime confirmaret*; Sed Præfectus Urbis Germanus nomine ejus Nuncium anticipavit, comprehenſiſque, ac diſruptis Epiſtolis &c. *Eumdem autem Magiſtratum, poſtquam Roma Pontificum dominatui ſubdita eſſe coepit, inibi perſeverare certum ſcimus, Anaſtaſio id teſtante in vita Hadriani* (ſect. 298.) *ubi de Calvuli cubicularii flagitio agens, narrat quemadmodum Hadrianus* juſſit contradere antefatum Calvulum cubicularium, & prænominatos Campanos Præfecto Urbis, ut more homicidarum eos coram univerſo populo examinaret. *Ex Hadriani ejuſdem literis plura hujuſmodi exempla infra afferentur, quum ad eum Pontificem ventum erit. Unius hic epiſtolæ* (ep. 61. al. 1.) *conglobata delicta ſpectari velim: Anaſtaſius Miſſus Pontificius, Paſchalis & Saratinus, necnon Paulinus, ſceleſti omnes alius crimen aliud poena dignum perpetraverat. Paulinus ab Hadriano vinctus ad Carolum mittitur, quippe ejus juris erat; nefarios Paſchalem & Saratinum Romam mitti orat puniturus ipſe*: dum, *ait*, de eis perfectam ſuſcepero juſtitiam. *De Anaſtaſio vero, Carolum inſimulat violati juris gentium, quod Miſſum detinuerit, ac remittendum ait in Urbem;*

Digitized by Google

bem : Et ſeveriſſime eum ſciſcitantes juxta noxam ei repertam eum corripiemus. *Coactiva igitur, quam vocant, poteſtate eumdem in modum Pontifex in ditione ſua, Romæ nimirum, & in Ducatu, aliiſque regionibus ſibi ſubditis, utebatur, quo ſua in ditione Carolus. Atque eapropter hoc præcipuum ſupremi Principis argumentum Romæ non deerat Pſeudopapæ tempore, qui ſuo & ſuorum ſcelere illud patefecit.*

X. *Allatam profecto epiſtolam Hadriani Eccardus* (Rer. Franc. lib. 25. cap. 38.) *ejuſque aſſecla Muratorius* (Ann. Ital. 789.) *non animadvertiſſe videntur : nam alia ejuſdem Pontificis* (97. al. lxxxv.) *freti, hac eadem ex cauſa dominatum aſſerunt Romano Pontifici in provinciis Exarchatus, & Pentapolis. Non ita Waldipertus, de quo nuper eſt dictum. Videbat iniquus ille presbyter, Pontificiæ dominationis eſſe Urbem : idcirco Romanorum Primatum cæde Langobardorum poteſtati poſſe ſubjici. Illi enim reipublicæ adminiſtratores erant, quibus ſublatis reſpublica interiret neceſſe erat. Quumque hæc res magni momenti ſit, explicatior per me fiet, ut magis ac magis dominatio Pontificia eluceſcat. Septem præcipue nominantur frequenter in his codicis Carolini literis, & apud Anaſtaſium* : Primicerius, Secundicerius, Arcarius, Saccellarius, Nomenculator, Primicerius Defenſorum, & Protoſcriniarius. *Inſignes iſti viri nunc Proceres, nunc Primates appellantur & apud Anaſtaſium* (ſect. 274. 293.) *& in Concilio Lateranenſi Stephani III. Qua ſuper re Baronius* (an. 638. n. 9.) *aliique valde hallucinantur, dum Presbyteros & Diaconos Cardinales putant Primatum nomine deſignari. Iidem recte nuncupantur* Officia Palatina *in eo libello, qui Joanni Diacono tribuitur, conſarcinatuſque eſt poſt dimidium ſæculi quintidecimi, ætate illa ſuppoſitionum feraciſſima. Nam licet tale Opuſculum Alexandro III. nuncupetur; tamen perſonam auferunt ſepulcralia monumenta ejuſdem Alexandri, & Clementis III; res geſtæ Honorii III. & Alexandri IV. quæ ibidem viſuntur, &, quod majus, luculenta hæc, quæ* cap. viii. *legitur inſcriptio* : In nomine Domini amen. „ Anno Incarn. mccxcvii. „ die menſis Februarii conſecratum fuit altare Capituli ad honorem „ Dei & B. Mariæ Magdalenæ de mandato Domini Bonifacii Papæ VIII. per dominum Gerardum de Parma Epiſc. Sabinenſem „. *Quæ mirum eſt non vidiſſe Panvinium* (Cod. Vat. num. 1106.) *ejuſque excriptorem Raſponum* (De Baſil. Later. lib. 3. cap. 18.) *nec Mabillonium* (Muſ. Ital. to. 2. p. 570.) *qui tanti faciunt libellum iſtum, & Alexandro III. dicatum aſſerunt. At veram ejus ætatem Cod. Vallicellanus detegit; namque inſertus ei libello eſt Catalogus Romanorum Pontificum,*

Proceres ſeu Primates civilibus rebus præerant.

Digitized by Google

ſicum , in Pio II. deſinens , qui ad Petri Cathedram aſcendit anno 1458.

Quorum primus Primicerius Notarior.

XI. *Quidquid vero ſit de rebus cæteris in ea conſarcinatione exiſtentibus , inter memorias veteres a conſarcinatore adhibitas illa haud dubie recenſeri debet , in qua Primates , ſeu Proceres Romani appellantur* Officia Palatina. *Primicerius enim Notariorum, cujus ſumma erat auctoritas Sede vacante, vel abſente Pontifice , antequam ſummus Princeps Romanorum fieret, deinceps prima dignitas Palatii eſſe, ni fallor , cœpit . Primum Miniſtrum hodie dicimus in aliorum Principum Aulis , Secretarium Status in Pontificia . Eo munere fungi conſueviſſe tum temporis Primicerium Notariorum eruitur ex Pauli literis* (37. al. XX.) . *Nam Chriſtophorum malæ fidei inſimulatum ab Imp. Orientis ita apud Pippinum defendit* : Adſeruit , quod dilectus filius noſter Chriſtophorus Primicerius , & Conſiliarius ſine noſtra auctoritate , nobis quaſi ignorantibus , ſuggeſtiones illas , quas ſæpius ei direximus , feciſſet , & alias pro aliis ejus , ac veſtris Miſſis relegiſſet : & in hoc teſtem , & Judicem proferimus Deum , quod ita nequaquam eſt . Nihil enim ipſe noſter Conſiliarius extra noſtram voluntatem aliquando egit , vel agere præſumſit , quoniam noſtri Prædeceſſoris ac Germani Domni Stephani Papæ , ſimul & noſter ſincerus , atque probatiſſimus fidelis extitit , & in omnibus exiſtit , & ſatisfacti ſumus de ejus immaculata fide & firma cordis conſtantia . *Ab eodem Primates cæteros , & Judices Eccleſiaſticæ ditionis pendebant , ut recte Panvinius , & Raſponus , juxta Caſſiodori ſententiam* (lib. 6. ep. 7.) . *Ideo & Primates eidem obtemperant poſt Pauli mortem , & Judices vires ſuppeditant , ubi de Conſtantino ejiciendo agitur . Quantavis autem fuerit iſtius auctoritas , primus Adminiſter erat Apoſtolicæ Sedis , ac perpetuum erat ejus Officium . De Secundicerii dignitate , quæ primæ tantum inferior erat , de Saccellarii , & Arcarii Officiis Camerarium , & Theſaurarium noſtri ævi referentibus ; deque aliis tribus officiis opportunius alibi .*

ITEM

Digitized by Google

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ [1] CONSTANTINI * PAPÆ NEOPHYTI [2] AD DOMNUM PIPPINUM REGEM DIRECTÆ [a], IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES, ET DE OBITU DOMNI PAULI PAPÆ, ET POSTULAT, UT IN GRATIA DOMNI PIPPINI REGIS PERMANERE POSSIT, SICUTI ANTECESSORES SUI FUERUNT.

ARGUMENTUM

Statim atque intruſus fuit audaciſſimus laicus in S. Sedem, Stephani & Pauli Sanctiſſimorum Pontificum exempla ſequutus, quin & eorum ſententias uſurpans, Pauli obitum nunciat, ſuamque, quam mentitur unanimem, electionem: amicitiam optimi Principis audet quærere: De Eccleſiæ exaltatione agit; Miſſoſque ſuos ſe legaturum promittit, ubi reverſi fuerint qui in Franciam iverant. Epiſtolam dat Miſſo Regio ad piiſſimum Regem.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXVII.	XCVIII.	XLIII.

DOMNO [b] excellentiſſimo filio Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Conſtantinus Papa. Omnino credimus, jam, præcurrentibus nuntiis [c], ad veſtram excellentiſſimam, atque a Deo inſtitutam regalem potentiam perveniſſe, quod beatæ recordationis prædeceſſor noſter, Domnus Paulus [d] Papa de hac luce, Dei vocatione, ſubtracto [e], Urbis, vel ſubjacentium ei civitatum populus meam infelicitatem ſibimet præeſſe paſtorem elegerunt [3]; & ecce cum nimio ſtupore mentis dico illud; quod nequaquam penitus optabam, nec mea exigebant [f] merita, tam ſa-

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTA *Gentil.* b Domino *Lamb. Gent.* c nunciis *Lambec.* d Prædeceſſore noſtro Domno Paulo *Lambec.* e ſubtracto *deeſt in ms. ſed Tengnag. poſuit* Gent. f exiebat *idem.* exigebant *Tengn.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Mortuo Paulo I. Pontifice, in Sedem Apoſtolicam a factioſis intruſus fuit iſte Pſeudopapa Conſtantinus; qui mox ad Pipinum duas Epiſtolas dedit, quarum meminerunt quoque Baron. an. 767. n. 7. & Magdebur. Cent. 8. c. 10.

CENNIUS

1 Hujus & ſequentis Epiſtolæ Chronologia certa. Hæc nimirum ineunte menſe Julio, altera Octobri anni 767. datæ ſunt. Argumenta ſatis prolixa extant ap. Magdeburgenſes (*Cent* 8. *c.* 10.) eademque aliquantulum varia ap. Baron. (*an* 767. *n.* 7.) ex eodem Cod. Vatic. unde Pauli Epiſtolar. argumenta prodierunt.

2 S. Gregorius (*Regeſt. lib.* 7. *Ind.* 2. *ep.* CXI.) hanc vocem primo aſpectu impropriam explicat: *Sicut autem*, inquit, *tunc neophytus dicebatur, qui initio in s. Fidei erat converſatione plantatus: ſic modo neophytus habendus eſt, qui repente in religionis habitu plantatus ad ambiendos honores ſacros irrepſerit.* Hac eadem auctoritate utitur Nicolaus I. Epiſt. 10. ad Clerum Cp. contra Photium (*Labb. Conc. to.* VIII. *p.* 167.)

3 Ex audaciſſimi invaſoris ore Romanæ provinciæ ditionem ad Rom. Pontificem ſpectare diſcimus: Urbis ſiquidem & ei ſubjacentium Civitatum conſenſu electionem ſuam tuetur: quare mendaciis ſuis Romæ ſtatum illius ævi confirmat. Quæ ſequuntur, ex Pauli Epiſtolis deſumta nil novi afferunt.

crum [a] Apoſtolatus culmen, magnique oneris paſtoralis adeptus ſum curam [*]. Propterea, quia omnipotens Deus per manus ipſius principis [b] Petri, atque [c] ejus Vicarii ad exaltandam ſuam ſanctam [d] Eccleſiam, & redimendam hanc provinciam, præ omnibus regibus ac Mundi potentibus, utpote novum Moyſen, qui Iſraeliticum, Dei nutu, redemit populum, veſtram Excellentiam in his diebus eligere ac ſuſcitare juſſit, quod profecto, Deo annuente, veſtro auxilio ac certamine perpetratum eſt: Idcirco obnoxiis deprecationibus, tanquam præſentaliter coram veſtro mellifluo regali adſiſtens conſpectu, flexo poplite [e] deprecor Præcellentiam veſtram, ut illud, quod beato Petro polliciti eſtis, ſimulque & charitatem [f] atque amicitiam, quam cum beatæ recordationis Domno Stephano, Summo Pontifice, vel ejus germano, prædeceſſoribus nobis [g], habuiſtis; omnimodo recordare ac conſervare jubeatis; & multo amplius exaltationem ſanctæ Dei Eccleſiæ, ſpiritalis matris veſtræ, atque orthodoxæ fidei defenſionem, ac [h] hujus vobis commiſſæ provinciæ, perfectam liberationem procurare dignemini; quatenus repoſitam jam vobis in ſidereis manſionibus mercedis coronam, interveniente beato Petro Apoſtolorum principe, ab omnipotente Deo conſequi mereamini. Nos enim nequaquam alibi, poſt Deum, noſtram habemus ſpem, niſi in veſtro a Deo corroborato brachio, pro quo & eundem Dominum Deum noſtrum, cui occulta cordis manifeſtata ſunt, proferimus teſtem, quod amplius, ſicut [i] ipſi prædeceſſores noſtri Pontifices, in veſtra charitate [k], ac fida dilectione, atque ſincera amicitia firmi atque immutabiles ſatagimus ſine tenus permanere [l], & per nullam temporum interruptionem a veſtra nos charitate [m], atque a Deo protecti regni veſtri Francorum ſincera amicitia [**] quomodo ſeparabimus [n]. Itaque Chriſtianiſſime, & a Deo inſtitute, magne, victorioſiſſime, bone Rex, & noſtri [o], Dei nutu, defenſor, interim, diverſis nobis

VARIANTES LECTIONES

a quod tam ſacrum *Lamb.* *b* Apoſtolorum *id.* *c* adque *Gent.* atque *Tengnag.* *d* ſcm ſuum *Gent.* *e* flecſo poblite *id.* flexo poplite *Tengn.* *f* caritatem *Lamb.* *g* nris *Gent.* *h* ac *deeſt in ms. Tengn. poſuit* id. *i* ſicut *deeſt in ms. Tengn. poſuit* id. *k* caritate *Lamb.* *l* permanendum *Gent.* permanere *Tengn.* *m* caritate *Lamb.* *n* quoquo modo ſeparabimus *id.* quomodo ſeparamus *Gentilot.* quoquo modo ſeparabimus *Tengn.* *o* noſter *Lamb.*

NOTÆ

* Lege Bar. anno 767. Num. 5. & ſeqq. & fumi iſti ſtatim diſſipabuntur. ** quomoducunq;

bis imminentibus cauſis, nulla extitit poſſibilitas, donec Miſſi veſtri [a], qui illuc ad vos [b] directi ſunt, revertantur, alios duos [c] dirigere [d] Miſſos; dum vero illi remeaverint [e], confeſtim noſtros Miſſos ad veſtri præſentiam dirigemus: Tamen & huic veſtro Miſſo hoc ipſum [f] in ore poſuimus, veſtræ benignæ Excellentiæ ſuggerendum, geſta [g] quippe Sanctorum, de quibus [h] miſiſtis vobis dirigi, in quantum reperire valuimus, vobis tranſmiſimus.

Deus autem omnipotens, in cujus manu cor Excellentiæ veſtræ regitur, felicia vobis tribuens tempora, omnes adverſas nationes veſtris regalibus ſubjiciat veſtigiis, & per multorum annorum metas regni gubernacula vos cum excellentiſſima, & a Deo illuſtrata filia noſtra, Domna Regina, atque præcellentiſſimis Regibus, veſtris natis, faciat poſſidere, & æternæ beatitudinis, cum ſanctis, & omnibus electis ejus per infinita * annuat [i] effici [k] participes. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a noſtri *Lambec.* Mis nri *Gent.* Miſſi *Tengn.* *b* ad nos *Gent.* *c* ad vos *Lamb.* *d* dirigendum *Gent.* dirigere *Tengn.* *e* remeati fuerint *Lamb. Gent.* remeaverint *Tengn.* *f* hoc ipſud *Lamb. Gent.* ipſum *Tengnagel.* *g* geſtii *Gentilot.* geſtæ *Tengn.* *h* de qua *Gent.* de quibus *Tengn.* *i* annuat ſecula *Lamb.* ſcla *Gentil. ex ms.* *k* efficiat *Gent.* effici *Tengn.*

NOTÆ

* ſæcula.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ CONSTANTINI PAPÆ NEOPHYTI AD DOMNUM PIPPINUM REGEM DIRECTÆ [a], IN QUA CONTINETUR, QUOD A POPULO ROMANO PER VIOLENTIAM ELECTUS, ET IN SEDE APOSTOLATUS INTROMISSUS FUIT, POSTULANS, UT IN GRATIA DOMNI REGIS PIPPINI PERMANERE POSSIT, SICUT ANTECESSORES SUI FUERUNT, ET INDE DE [b] EPISTOLA THEODORI PATRIARCHÆ JEROSOLYMITANI, ET DE ALIIS EPISTOLIS ALEXANDRINI, ET ANTIOCHENI PATRIARCHARUM [c], ET IN EMBOLO DE GEORGIO, MARINO, ET PETRO.

ARGUMENTUM

Silentium Regis ægre ferens mentitur iterum unanimi populorum conſenſu ſe creatum. Divinæ Scripturæ loca inſerit, Pippinum laudat ut fidei Catholicæ propugnatorem: narrat literas Patriarcharum Orientis de Synodo habita pro cultu Sacrarum Imaginum, Paulo direĉtas, ſe in Ambone prius lectas publice ad eum tranſmittere græco-latinas. Georgium Epiſcopum, Marinum, & Petrum presbyteros ut reverti permittat ſolatio parentum efflagitat: reſponſum enixe petit. Quod majus, legat Miſſos ſuos, Chriſtophorum presbyterum, & Anaſtaſium Notarium.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXVII.	XCIX.	XLIV.

DOMNO [d] excellentiſſimo filio Pippino Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Conſtantinus Papa. Dum internæ mentis intuitu, infra memetipſum vehementer conſidero, quanta mihi incepti [e] paſtoralis officii debet inſiſtere cura ad paſcendas Dominicas [f] rationales oves, valde fateor intolerabilem mœſtitiam [g] cordis mei arcano adhæſiſſe, quia procul dubio non meriti, ſed [h] oneris hujuſcemodi provectio omnibus curam animarum adſumentibus, videtur eſſe * conferta ſollicitudo, & qui nimis [i] comprimor, & nullis operum meritis, neque virtutum profectibus me præſtiturum [k] perpendo [l], quid divina miſericordia inſpirante cordis affectu operari juſſerit, & ilico velut ex gravi ſomno experrectus

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTA *Gent.* *b* INDE *Poſtea in edit. ſequitur* DE *quod deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit Gent.* *c* PATRIARCHIS *idem.* *d* Domino *Lambec. Gent.* *e* inc̈œpti *Lamb.* *f* curandas fruendaſque dominicas *Gent.* *g* intolerabiles meſtitia *id.* intolerabilem mæſtitiam *Teng.* *h* non meriti oneris *Lamb.* meriti & *Gent.* meriti ſed *Tengn.* *i* & quia nimis *Lamb.* *k* præſtiturum *Gent.* *l* cerno *Lamb.*

NOTÆ

GRETS.) * collata.

rectus nimio ſtupore, & exſtaſi [a] invenio [b], a Deo [c] in me rogatum [d], quod numquam optavi, quod numquam penitus cogitavi, nec cor [e] puſillitatis meæ quoquo modo aſcendit, ex improviſa [f] enim violentia [g], manu a populorum innumerabili concordantium multitudine, velut valida aura venti raptus, ad [h] tam magnum, & terribile Pontificatus columen provectus ſum. Unde ſicut navis æquoreis procellis fluctuatur, ita ego [i] infelix, & inutilis curarum tumultibus, & populorum proclamationibus, atque lacrymoſis ululatibus concutior [k]; etenim omnes omnino, a magno uſque ad parvum, proprios dolores ac violentias vociferantes [l], non ceſſant circumvallare [m] me undique cogitationum certamina, ob conſolationem, & juſtitias impertiendas [n] huic a vobis liberato populo.

O quam magna, & metuenda exiſtit paſtorum ſollicitudo, & quomodo infelix poſſim onerum [o] animarum exequi curam? Veruntamen, dum protinus jactavi cogitatum meum in Domino, & ſpei meæ fiduciam ad [p] ejus contuli miſericordiam, meque, excellentiſſime, & a Deo protecte [q] victorioſiſſime Rex, in veſtro ſolito auxilio, & protectione commiſi, paratum jam remedium inveni, & afflictus animus meus pauliſper reſpiravit [r]. Valde enim, poſt Deum, confortor in veſtra regali potentia, & a Deo protecto regni veſtri Francorum robuſtiſſimo brachio. Inter hæc itaque conſidero quanta ſit Dei noſtri omnipotentis miſericordia, & confeſtim opima conſolationis oportunitas mihi confertur. Ipſe enim pro humani generis ſalute de ſinu Patris deſcendens, Verbum caro factum, de virgine Maria Domna [ſ] noſtra naſci dignatus eſt, non amittens Deitatem, ſed ſem[illegible]tipſum exinanivit, formam ſervi accipiens; qui mortem noſtram moriendo deſtruxit, & vitam reſurgendo reparavit. Unde non eſt dedignatus cum peccatoribus & publicanis loqui ac conveſci, ſuſcepit enim Publicanum, & Evangeliſtam effecit [t], Matthæum dico, qui Evangelica verba mundo propagavit. O multitudo divitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei, quam

VARIANTES LECTIONES

a ecſtaſi *Lamb.* *b* nevenio. *Gent.* invenio *Tengn.* *c* enveni Deo *Gent.* a Deo *Tengnagel.* *d* inrogatum *Lamb.* *e* in cor *id.* *f* ex improviſo *id.* *g* violenti *Lamb. Gent.* violentia *Ten.* *h* at *Gentil.* ad *Tengn.* *i* ita & ego *Lamb* *k poſt* concutior *ſequitur in ms.* ibi; *ſed linea ſubducta deletum eſt* Gent. *l* vociferare *Lambec. Gent.* vociferantes *Tengn.* *m* & circumvallant *Lamb.* circumvallent *Gent.* circumvallare *Tengn.* *n* inpertiendas *Lamb.* *o* oneram *Gent.* onerũm *Ten.* *p* apud *Lamb. Gent.* ad *Tengn.* *q poſt* protecte *in ms. ſequitur* magne *Gent.* *r* expiravit *id.* reſpiravit *Tengn.* *ſ* Domina *Lamb.* *t* efficit *Gent.*

quam inſcrutabilia ſunt judicia ejus, & inveſtigabiles viæ ejus! Vere magnus Dominus, & laudabilis nimis, & ſapientiæ ejus non eſt numerus, qui ponit humiles in ſublimi, & mærentes erigit ſoſpitate, pro quo, tanquam unum ex publicanis me exiſtimans, cum gemitu cordis, percuſſo pectore, deprecor [a] ineffabilem miſericordiam, ut tantum paſtorale officium [b], quod mihi immerito contulit, me ſalubriter exequi, & lucra animarum ejus divinæ majeſtati offerre me annuat. Crebro enim laudem ipſius Redemptoris noſtri loquitur os meum, caro & lingua benedicit ſanctum nomen ejus, qui non merita exiſtimat, ſed miſeretur, quibus miſereri vult.

Præmiſſis quidem jam vicibus noſtris Apoſtolicis apicibus, juſſi * ſumus [c] intimaſſe a Deo inſtituto regali [d] veſtro culmini, de receſſu prædeceſſoris noſtri, Domni Pauli Papæ, & quomodo me indignum, & inutilem divina dignatio in Apoſtolatus ordinem provehere juſſit. Unde ecce & nunc iteratis noſtris Apoſtolicis affatibus, debitum honoris ac ſalutationis affectum, & viſitationis conatum excellentiſſimæ Chriſtianitati veſtræ aptum duximus perſolvere [e]; & quoniam omnipotens & longanimis Deus noſter, verbum ſalutis per ſuum Apoſtolum, B. Petrum Excellentiæ veſtræ mittens, fortiſſimum ſanctæ ſuæ Eccleſiæ, & fidei orthodoxæ liberatorem ac defenſorem te ſuſcitavit, atque conſtituit, præcellentiſſime fili, & magne orthodoxe Rex: ideo, licet mutatis paſtoribus, cura tamen hujuſcemodi certaminis ac defenſionis vobis incumbit [f], & ob hoc [g], tanquam præſentaliter, coram mellifluo regali veſtro aſpectu conſiſtens deprecor, & per Deum omnipotentem, qui eſt judex vivorum, & mortuorum, ante cujus conſpectum omnia elementa contremiſcunt [h], & abyſſi moventur, qui omnia regna mundi ſuæ providentiæ nutu diſponit, qui etiam te, excellentiſſime fili, ac benigniſſime Rex, tuoſque amantiſſimos natos, ac meos ſpiritales filios, in reges per manus B. Petri Apoſtolorum principis ungui præcepit, firmiter Excellentiam veſtram conjuro, ut ea, quas pro ſtabilitate [i] regni veſtri, & æternæ vitæ remuneratione [k] B. Petro polliciti eſtis, pro exaltatione ac defenſione ſanctæ Dei Eccleſiæ, ſpiritalis matris veſtræ, & ſanctæ ortho-

VARIANTES LECTIONES

a deprecor ejus *Lamb. Gent.* *b* tanti paſtoralis officii *Gentil.* tantum paſtorale officium *Tengn.* *c* viſi ſumus *Lamb.* *d* rega *Gent.* regali *Tengn.* *e* perſolvendum *Lamb. Gent.* perſolvere *Teng.* *f* ſubcumbit *Lamb. Gent.* incumbit *Teng.* *g* oboc *Gent.* ob hoc *Teng.* *h* contremeſcunt *Lamb.* *i* ſtabilite *Gent.* *k* remuneratіonem *ſed lit.* m *deleta eſt* Gent. GRETS.) * niſi.

Digitized by Google

thodoxæ fidei obſervare, & in omnibus adimplere jubeatis, & in ea charitate [a] ac dilectione, in [b] qua cum noſtris prædeceſſoribus, Domno Stephano ac Paulo, beatiſſimis Pontificibus, permanſiſtis, nobiſcum permanere jubeatis, & in eadem amicitiæ connexione cum mea fragilitate perſiſtere; non [c] noſtra, quæ mala ſunt merita, exiſtimans, ſed adimplens illud divini oraculi præceptum (Matth. 10.) *Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem recipiet* [d] *Prophetæ; & qui recipit juſtum in nomine juſti, mercedem ſuſcipit* [e] *juſti*. Et illud quod ipſa veritas Deus noſter ait (Luc. 10.) *Qui me recipit, vos recipit; & qui me ſpernit, vos ſpernit*.

Conſidera, bone Rex, quia potuerat Deus noſter per Angelum virtutis ſuæ, aut alio modo liberationem ſuæ Eccleſiæ, & fidei orthodoxæ operari, ſed non in [f] alio niſi in tua Excellentia complacuit, quia tibi hoc bonum ſervatum erat opus. Unde aperte cunctis datur intelligi, quia omnia jam ante mundi conſtitutionem a Deo prædeſtinata ſunt. An non erat prædeſtinatus David [g], de quo [h], ſecundum carnem, Chriſtus in mundo editus eſt, puſillus enim inter fratres exiſtens, ab ovibus patris ablatus [i], in regem unctus eſt, & quia a Deo prædeſtinatus es defenſor [k] ſanctæ Dei Eccleſiæ ac noſter, adeſto [l], exaudi preces noſtras, mitiſſime Rex, ſic te exaudiat Dominus in quacunque die eum invocaveris. Nos quidem, ita teſtis [m] nobis Deus noſter, cui occulta cordis manifeſta ſunt, ut plus etiam, quam [n] præfati [o] noſtri prædeceſſores Pontifices, in veſtra a Deo protecti regni veſtri Francorum charitate [p] & dilectione, atque ſincera fidelitate, cum omni noſtro populo firma conſtantia erimus permanſuri, & peto coram Deo vivo, ut ſi forſitan quiſquam [q], ſpiritu nequitiæ irreptus, contraria de nobis veſtro regali culmini garrire attentaverit, nulla ei credulitas admittatur, quia, ut [r] confidimus in Dei omnipotentis miſericordia, plenius eritis de noſtra puritate ſatisfacti.

Unde ecce magnopere ad veſtra a Deo directa veſtigia direximus præſentes fideliſſimos noſtros Miſſos, ſcilicet Chriſtophorum dile-

VARIANTES LECTIONES

a caritate *Lamb.* *b* in *deeſt in ms. Tengnag. poſuit* Gent. *c* non *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit* idem. *d* accipiet *Lamb.* *e* recipiet *id.* *f* in *deeſt in ms. Teng. poſuit* Gentil. *g* predeſtin Davit *Gent.* predeſtinatus David *Tengn.* *h* de cujus ſemine *Lamb.* de cujus *Gent.* de quo *Tengn.* *i* abſtoltus *Lambec.* abſtultus *Gent.* ablatus *Tengn.* *k* defen. *Gent.* defenſor *Tengnag.* *l* adeſſe *Lamb. Gent.* *m* teſtatur *iidem* ita teſtis *Tengn.* *n* qua *Gentilot.* quam *Tengn.* *o* prælati *Lamb. Gent.* *p* caritate *Lamb.* *q* quiſpiam *Lamb.* *r* ut *deeſt in ms. Tengn. poſuit* Gent.

dilectum filium noſtrum presbyterum, atque Anaſtaſium Notarium Regionarium ſpiritalis matris veſtræ, ſanctæ noſtræ Eccleſiæ, qui vos de noſtra fidelitate, quam erga veſtram regalem potentiam gerimus, ſatisfacere debeant, quibus & in ore poſuimus hoc ipſum [a] Chriſtianitati veſtræ noſtra vice enarrandum. Quos petimus, ob reverentiam veſtri [b] B. Petri, benigne a vobis & [c] ſolite ſuſcipi, eiſque in omnibus credere, & cum lætabundis nunciis de veſtro benigno propoſito, & immenſa [d] proſperitate abſolvere jubeatis.

Itaque innoteſcimus Excellentiæ veſtræ, quod duodecima [e] die præteriti Auguſti menſis [f], quintæ indictionis, conjuncti [g] ad nos a ſancta civitate, quidam religioſus presbyter Conſtantinus nomine, deferens Synodicam fidei [1] miſſam a Theodoro Hieroſolymitano Patriarcha, ad nomen prædeceſſoris noſtri Domni Pauli Papæ, in quo & reliqui Patriarchæ, id eſt, Alexandrinus, & Antiochenus, & plurimi Metropolitani Epiſcopi Orientalium partium, viſi ſunt concordaſſe, eamque cum magna lætitia ſuſcipientes, atque amplectentes, in populo in ambone relegi fecimus, cujus exemplar in Latino, & Græco eloquio veſtræ Excellentiæ direximus, ut agnoſcatis, qualis fervor ſanctarum imaginum orientalibus in partibus [h] cunctis Chriſtianis imminet.

His prælibatis, extenſis palmis ad æthera, cum omnibus Dei cultoribus, & cuncto noſtro populo Redemptoris noſtri divinam exoramus clementiam, ut ſuæ extenſionis dextera vos protegat, & regni veſtri a Deo confortati Francorum terminos dilatet, atque immenſas de hoſtibus victorias vobis tribuat, cunctoſque adverſarios regalibus veſtris proſternat veſtigiis, regnique gubernacula, longo ac proſpero ſenio vobis, una cum excellentiſſima filia noſtra,

VARIANTES LECTIONES

a hoc ipſud *Lambec. Gent.* ipſum *Tengn.* *b* Fautoris veſtri *Lamb.* *c* a vobis ſolite *idem Tengn. interpoſuit* & *Gent.* *d* immenſa *Lamb.* *e* duodecimo *id.* *f* nunc tranſacti *id.* nuntians acti *quæ ſubducta linea deleta ſunt* Gent. *g* conjunctus *Lamb.* conjunxionis *Gent.* conjuncti *Tengn.* *h* orientalibus partibus *Lamb. Gent. Tengn. interpoſuit* in.

NOTÆ

1 Vide quæ dixi ad Epiſt. 31. al. xxxv. (*not.* 2.3.) Illam equidem epiſtolam ab an. 758. removendam duxi, fretus conjectura Concilii Jeroſol. circa an. 760. celebrati, atque extremo anno 761. reponendam credidi. Fateor nihilominus, me non aſſequi mente, cur Synodica iſta non fuerit Romam miſſa ante Auguſtum menſem anni 767. ſexto nimirum poſt anno, quam id Concilium celebratum dicitur. Hinc autem patere arbitror, quam ardua ſit provincia haſce epiſtolas fere omnes characteribus temporis carentes digerere, ſervata temporis ratione.

ſtra, a Deo protecta regina, & amantiſſimis natis perfrui concedat poſſidenda, & ſicut temporale ac terrenum regnum & cæleſtia vobis regna cum omnibus Sanctis, qui ab initio mundi, divinæ placuerunt majeſtati, tribuat poſſidenda. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

EMBOLUM

Itaque hoc Excellentiam veſtram petimus, ut jubeas, Chriſtianiſſime ac mitiſſime Rex, inſpiratus a Deo, ad nos abſolvere reverendum ſanctiſſimum fratrem noſtrum Georgium Epiſcopum, atque dilectos filios noſtros Marinum, & Petrum presbyteros [a], qui ad veſtram præcellentiam a noſtro prædeceſſore Domino [b] Paulo Papa directi ſunt; cotidie enim cum magno ploratu eorum parentes nos adeunt, ut veſtram a Deo inſtitutam Excellentiam deprecari debeamus pro eorum abſolutione, etiam [c] non poſſumus eorum lacrymas ſufferre. Per te enim, bone miſericordiſſime Rex, ſalvi effecti ſunt, & a manibus perſequentis liberati conſiſtunt. Unde magna in cœlo vobis repoſita eſt mercedis corona, quoniam ſcriptum eſt; *Qui ſalvat, tanquam qui ædificat*. Propterea coram Deo vivo deprecamur [d], ut in hoc preces noſtras exaudias [e], & [f] ipſos abſolvere jubeatis. Ipſis enim revertentibus

VARIANTES LECTIONES

a preſbiterus *Gent.* preſbiteros *Tengn.* *b* Domno *Lamb.* *c* & jam *id.* *d* depre *Gent.* deprecamur *Tengn.* *e* exaudies *Gent.* exaudias *Tengn.* *f* & *deeſt in ms. Teng. poſuit* Gent.

NOTÆ

1 Anno 765. exeunte, iterumque anno ſequenti (*ep.* 39. 40. *al.* xiv. & xxvi.) Paulus efflagitanti Francorum Regi conceſſit, ut Georgium Oſtienſem Epiſcopum, & Petrum presbyterum Cardinalem apud ſe retineret. Utrumque Romam rediiſſe poſt Pippini mortem certum ſcimus, quia Georgium adeſſe videmus Later. Concilio an. 769. celebrato adverſus hunc invaſorem s. Sedis, & Petrum anno 770. legatione functum Stephani III. cum Pamphilo Defenſore (*ep.* 49. *al.* xlv.) ad Carolum, & Carolomannum Reges Pippini filios. Ad Marinum autem quod attinet, Card. tit. s. Chryſogoni petente eodem Pippino creatum eſſe uſque ab anno 757. nos docet (*ep.* 16. *al.* xxv.) Deinde eum novimus (*ep.* 19. *al.* xxxix.) una cum adverſariis machinatum eſſe in Francorum Regem; & s. Sedem. Poſtremo reſtitutum anno 764. in priſtinum honorem ad Pauli preces ab ipſo Pippino: necnon Pontificem lacrymis motum matris illius deſolatæ ac orbæ lumine rogaſſe eumdem Regem, ut eum remitteret Romam (*ep.* 36. *al.* xxxii.). Quid autem ſibi velit Pſeudopapa privatam unius cauſam ad alios duos extendendo, & laudando Pippinum, quod omnes eos liberarit a manibus perſequentis non intelligo. Id unum percepiſſe mihi videor, recte a Carolo utramque Epiſtolam mendaciis ineptiiſque plenam in calcem Codicis rejectam fuiſſe, neque movendas a me fuiſſe hujuſmodi ſordes. At ratio temporis ad id præſtandum me coegit. Ac de utraque ſatis ſuperque eſt dictum in Monito, ad hiſtoriam rerum quod ſpectat.

cum magna lætitia eos ſuſcipiemus [a], & charos [b] in noſtris viſceribus amplecti ſtudebimus; Epiſcopatum [c] enim, & Eccleſias [d], quas tenere videbantur, inordinatæ uſque hactenus conſiſtunt; pro quo jubeat Excellentia veſtra diſponere, quatenus præfati [e] viri ad terram nativitatis eorum revertantur, quia adeſt tempus ut pariter cum ſuis parentibus, & una nobiſcum in Domino exultent, noſque merito pro vita, & incolumitate veſtra fundere valeamus preces [f].

IN

VARIANTES LECTIONES

a ſuſcipi *Gent.* *b* caros *Lamb.* *c* Epiſcopatus *id.* *d* Eccleſiæ *id.* *e* prælati *idem.*
f Codicis epiſtolaris Carolini Finis *id.*

IN STEPHANI III. EPISTOLAS QUINQUE

ADMONITIO.

Stephanus III. vix conſecratus ſcribit Pippino Epiſtolam pro habendo Romæ concilio, quæ excidit.

S*Edatis Reipublicæ tumultibus variis, poenaque affectis eorum auctoribus, minime ſanata erant atrocia vulnera Eccleſiæ inflicta. Invaſor ſiquidem Apoſtolicæ Sedis; ordinationes illicitæ ab eodem factæ; impietaſque Orientis mirum in modum aucta perſuaſerunt Pontifici, ut congregaret Synodum, in qua omnia ſerio, ac ſapienter diſcuterentur. Quamobrem & ex Italia, & ex amico Francorum Regno Epiſcopos congregare deliberans*: In exordio ordinationis ſuæ, *ut eſt apud Anaſtaſium*, quo idem ſanctiſſimus Præſul Pontificatus apicem aſſumſit, direxit in Franciæ partes ad eximios viros Pippinum, Carolum, & Carolomannum Reges Francorum, & Patricios Romanorum Sergium Secundicerium & Nomenclatorem illo tempore exiſtentem, deprecans atque hortans eorum Excellentiam per ſuas Apoſtolicas literas, ut aliquantos Epiſcopos gnaros, & in omnibus divinis Scripturis atque Sanctorum Canonum inſtitutionibus eruditos, ac peritiſſimos dirigerent, ad faciendum in hac Romana urbe Concilium. *Hæ primæ Stephani literæ neque in Codicem hunc relatæ, neque alibi reperiuntur. Baronius ex Cod. Vat. quem Panvinius ſe vidiſſe teſtatur, argumentum profert* (an. 772. n. 2.): Scripſit Pontificatus initio ad Pipinum petens homines doctos mitti ad Synodum Romanam. *Quare autem in Francia interierint, neque eas ob id Carolus recenſere potuerit, facile conjectu eſt ex rerum ſerie, quæ hac occaſione evenerunt.*

Sergius Legatus Pippinum mortuum inveniens adit filios Reges: petita conſequitur: duodecim ex Francia Epiſc. ad Concil. Romam veniunt.

II. *Et ſane Miſſus ſeu Legatus Pontificis Roma profectus poſt diem ſeptimam Auguſti menſis anno 768. quum Stephanus eſt conſecratus, & in Franciam veniens Octobri menſe, Pippinum de hac vita migraſſe invenit die 24. Septembris elapſi. Propterea Reges filios adire oportuit, qui poſt funus paternum ad Regnum quiſque ſuum ſe contulerant, jamque Regia inſignia ſumſerant die 9. Octobris, Carolus Noviomagi, Sueſſione Carolomannus, ut tradit Monachus Engoliſmenſis. Ubinam Legatus eos repererit, apud Anaſtaſium non legitur: id certum, quod in ſuum Regnum Pariſiis uterque proceſſerat; ideoque Sergius* cœptum gradiens iter pervenit ad ejus filios. *Jactura quidem levis: nam literæ ſuum conſequutæ ſunt effectum, duodecim ex Francia Epiſcopis, fere omnibus urbium metropoleon Vere primo anni ſequentis 769. Romam venientibus*

cum Sergio. Rem teſtatur Hadrianus in Tractatu ad Carolum Regem ſuper cultu Sacrarum Imaginum (Labb. Concil. to. VII. p. 919. 923. 944. 952.): Prædeceſſor noſter, *inquiens*, ſanctæ rec. quondam Domnus Stephanus Papa ſimiliter cum Epiſcopis partium Franciæ atque Italiæ præſidens &c. *Quin etiam beneficio Codicis Veronenſis nomina ipſa eorum duodecim Epiſcoporum, & quadraginta Italorum, qui interfuerunt Concilio, hodie habemus tum in editione Romana an. 1735. tum in Lucenſi nuperrima to. I. addit. ad Concilia Labbei. De rebus ipſis, quæ in Concilio actæ ſunt quatridui, ſummatim aliquid dicam, maxime ad rem noſtram neceſſarium, non ſolum ut literarum jactura minus doleat, verum etiam ut facem præferant dicendis de Pontificia hiſtoria ex ſequentibus epiſtolis eruenda.*

In eo deponitur Pſeudopapa, de recta electione decernitur.

III. *Prima igitur Actione Pſeudopapa in medio Epiſcoporum conſtituto Chriſtophorus Primicerius Pontificis juſſu enarrat ſacrilegam invaſionem, ejuſque hiſtoricam relationem, quam fieri mandaverat, legendam exhibet; nil eo die decernitur. Actione altera Pſeudopapa iterum ſiſtitur in Concilio, auſuſque invaſionem tueri exemplo Stephani Ducis Neapolitani, qui ex laico factus erat Epiſcopus* (*an. 764. clero & populo petente, vir iſte Paulo Pontifici, & S. Sedi amiciſſimus creatus erat Epiſcopus*) *male habetur a Concilii Patribus, percuſſuſque alapis ab Eccleſia ejicitur. Poſtmodum combuſta omnia, quæ ſcripto mandata inventa ſunt, ſacrilegæ invaſionis: atque indicta poenitentia omnibus, qui cum ſacrilego communicaverant, invocata divina clementia, & relectis ſacris Canonibus, decretum eſt, ut* Nullus unquam præſumat laicorum, neque ex alio ordine, niſi per diſtinctos gradus aſcendens, diaconus, aut presbyter Cardinalis factus fuerit, ad ſacrum Pontificatus honorem promoveri. *Quod ſane decretum refertur etiam a Gratiano* (Diſt. 79. cap. 4.). *Denique Invaſori poenitentia præſcripta eſt. Actione tertia conſtituitur recta Pontificiæ electionis diſciplina: Ut nimirum presbyteri & diaconi Cardinales, Proceres Cleri, cleruſque omnis eligant, deinde* omnes optimates militiæ, vel cunctus exercitus, & cives honeſti, atque univerſa generalitas populi hujus Romanæ urbis ad ſalutandum eum ſicut omnium Dominum properare debeat: *tum fiat Decretum electionis. Contra omnem vim decernitur: ad ſolos Presbyteros, aut Diaconos Cardinales juxta D. Petri, & ſucceſſorum ſtatuta Pontificia dignitas coarctatur: Ordinationes a Pſeudopapa factæ irritantur, redeuntibus omnibus ad gradum priſtinum. Epiſcopos iterum conſecrandos, aliaque omnia repetenda, præter baptiſmum ſtatuitur. Actione* IV. *decernitur de cultu* Sacra-

Sacrarum Imaginum: quinquaginta Canones Apoſtolorum recipiendos primum ſtatuitur: ac demum inſtauratis contra vim & ambitum decretis præclarum hoc Pontificii Principatus teſtimonium incidenter profertur: Si quis juvare, aut introducere in hanc civitatem Romæ præſumſerit quemquam de quacumque civitate aut caſtro, vel loco Pontificis prius diſceſſum, quouſque in Sede B. Petri Pontifex ordinatus fuerit, anathema ſit. *Hactenus de prima Stephani Epiſtola, quæ deſideratur in codice: nunc de quinque iis, quæ in eum relatæ ſunt.*

IV. *Iiſdem, quas Magdeburgenſes etiam norunt, & quarum duæ* (Ep. 45. 46. al. XLVI. XLIV.) *omnium conſenſu pertinent ad annum ipſum* 769. *poſt celebrationem Concilii, cæteris* (ibi 47. 48. 49. al. XLVII. XLVIII. XLV.) *anno ſequenti datis, iiſdem, inquam, nil obſcurius ad hanc hiſtoriæ partem tractandam ſuppeditatur in iſto Codice. Namque omnes ad Bertradam Reginam viduam, ejuſque filios Carolum & Carolomannum datæ, tum de rebus aliis agunt, tum quæ ad Eccleſiaſticam ditionem ſpectant, pugnantia continent: nec ſine hiſtoria præcedenti, quam nuper huc revocavi ex calce Codicis, quo Conſtantini literæ rejectæ ſunt, elici inde veritas ulla poteſt. Præcipua occurrit difficultas in prima epiſtola ad Bertradam & Carolum data* (ep. 45. al. XLVI.) *quam recte Cointius putat ſcriptam ex voto Deſiderii tunc Romæ degentis, ejuſque opinionem ſequuntur Pagius & Zacagnus, nequicquam repugnante Annaliſta Italo cum ſociis aliquot* (an. 769.) *præ nimia in Reges Langobardos benevolentia. Quam enim rationem contra eruditos viros adducunt, Stephanum nempe eſſe Romæ, non autem apud B. Petri Baſilicam extramoenianam, quum illam ſcripſit epiſtolam; ac proinde liberum omni metu a Rege Langobardo; floccifaciendam oſtendunt Pauli prædeceſſoris literæ* (ep. 18. al. XV.) *quibus Pippino enunciat ſcribendi difficultates Langobardorum cauſa, ac Stephani hujus ultimæ* (ep. 49. al. XLV.); *nec non conſuetudo frequens tam Pontificis, quam Franciæ Regis plura committendi Miſſorum auribus, quam ſcripto mandandi. At ſubjiciam lectoris oculis hanc hiſtoriam, quemadmodum apud Anaſtaſium narratur in vita Stephani III. ut eam conferat cum epiſtola.*

Prima ex quinque Steph. epiſtolis ex voto Deſiderii Scripta eſt.

V. *Omnium conſenſu Codicum poſt prædictum Concilium ſummatim relatum, Chriſtophorus Primicerius, & Sergius Secundicerius, præcipua nimirum Officia S. Sedis, in Deſiderii odium incurriſſe dicuntur, quod de reſtituendis ablatis vehementer agerent, ut debebant: Deſiderium traxiſſe in ſuas partes largitione Paulum Afiartam Pontificis Cubicularium, & orationis obtentu Romam verſus cum exercitu tetendiſſe: Chriſtophorum*

Funeſta Primicerii, & Secundic. hiſtoria ex Anaſtaſ. Biblioth. contra epiſtolam Stephani III.

rum jure metuentem Urbi, ex Peruſia, Campania, & Tuſcia militibus ociſſime convocatis clauſiſſe portas Urbis, atque unam præ aliis opere cœmentario, paraſſeque omnia ad defenſionem Urbis. Poſtmodum Langobardos in Vaticanum perveniſſe, quo Pontifex advocatus a Rege ſe contulit, & poſt colloquium de reſtituendis ablatis, Romam rediit. Interea Paulum moliri inſidias in Chriſtophorum, & Sergium, qui comperta re, armati in Lateranum irrumpunt, ut Aſiartam vi capiant; tametſi Pontifice audaciam increpante, recedunt. Die poſtero Pontificem ad Regem iterum ſe contuliſſe, qui palam petiit ſibi tradi Chriſtophorum, & Sergium; renuentemque Stephanum cum univerſis, qui eum ſequuti fuerant, intra Baſilicam clauſit. Tum Pontificem nunciaſſe per Legatos iis Primatibus, qui ad portam D. Petri cum militibus erant, ut eorum uterque aut Monachum indueret, aut illico ad Baſilicam S. Petri ſe conferret, nullam eſſe aliam ſalutis ſpem: quæ res militibus metum incuſſit, ac fere omnes diſſipavit. Noctu igitur illos ſeorſim ad Baſilicam clanculum progreſſos a cuſtodibus Langobardorum captos eſſe, Regique primum, deinde Pontifici traditos, qui ſequenti die Romam rediens ibi utrumque reliquit, ut noctu Romam ducti inimicorum inſidias effugerent. Contrarium eveniſſe Aſiartæ opera; nam conſentiente Deſiderio extractis e Baſilica oculi ſunt effoſſi, quare Chriſtophorus præ dolore obiit poſt tridui, Sergius in Lateranenſi Patriarchio uſque ad Pontificis mortem perſtitit.

Ex alia Epiſt. data ſeq. anno conſtat de falſitate prioris, & rectitud. hiſt. Anaſtaſ.

VI. *Præfata autem epiſtola continet, quod non Aſiarta petitus fuerit armis in Patriarchio; ſed Pontificem ipſum* nefandiſſimus Chriſtophorus, & Sergius nequiſſimus ejus filius *cum Dodone Miſſo Carolomanni, & conjuratis Francis, atque aliis ſceleris conſciis interficere voluerint; qui Deſiderii ope tunc forte Romæ exiſtentis pro D. Petri juſtitiis faciendis, mortem evaſerit cum ſuo Clero. In cæteris conſentit cum hiſtoria nuper allata, nominibus aliquot virorum exceptis, quæ hiſtoriæ fidem adjungunt, epiſtolæ vero detrahunt. Præterea patens hoc mendacium in Epiſtola dicitur*: Omnes juſtitias B. Petri ab eo plenius & in integro ſuſcepimus; *Quæ pugnant cum iis, quæ affirmat ſequenti anno* (ep. 47. 49. al. XLVII. XLV.); *Nam omnium, quæ reſtitui debebant, Catalogum Miſſis Regiis præbet Caroli, & Carolomanni oculis ſubjiciendum, aitque*: Si quis autem vobis dixerit, quod juſtitias B. Petri recepimus, vos ullo modo ei non credatis. *Et alibi*: In præſentia de veſtris Miſſis ſimulant juſtitias nobis facere. Nam nihil ad effectum perducitur, & quidquam ab eis de noſtris juſtitiis nequaquam recipere valuimus. *Hæc quum ita ſint; nulli hominum perſuaſum erit, Langobardos paulo ante*

ante peſſimos, perpetuoſque S. Sedis hoſtes, repente optimos, atque amiciſſimos evaſiſſe: & e contrario viros illos integerrimos, tanti habitos a Stephani prædeceſſoribus, quorum opera S. Sedes invaſione & metu libera reſpiraverat, ipſeque Pontifex electus fuerat, repente nefandiſſimos, nequiſſimoſque *eſſe factos. Quamobrem recte inquam Cointius, aliique eruditi Stephanum putant Pauli exemplo ex Deſiderii voto eam epiſtolam ſcripſiſſe. Non enim facile quis mendacia hujuſmodi apud Anaſtaſium comperiet, ubi de rebus, quæ Romæ evenerunt, ſermo eſt.*

VII. *Silentium tanti ſceleris aliis in Stephani Epiſtolis, præſertim in ea, quam iiſdem Bertradæ & Carolo ſcripſit* (ep. 46. al. XLIV.), *ut illam de qua loquimur, eſt aliud evidens argumentum hujus rei. De patrimonio inſuper Beneventano per ſummam Itherii diligentiam reſtituto epiſtola illa fuſe ac magnifice agit: de aliis vero juſtitiis, quas nominat, tum illa, tum aliæ omnes ſilent. Toto enim Pontificis hujus tempore una illa reſtitutio facta invenitur. Pagius quidem ſolertiſſimus hujuſmodi rerum indagator* (an. 770. num. 7.) *duo exhibet teſtimonia, ſpecie non contemnenda: primum videlicet Annalium veterum poſt ſecundam Appendicem continuationis Fredegarii:* Anno 770. fuit Berta Regina in Longobardia ad Placitum contra Deſiderium Regem, & redditæ ſunt civitates plurimæ ad partem S. Petri. *Alterum vero ex Annalibus Petavianis petitum:* Hoc anno Domna Berta fuit in Italia propter filiam Deſiderii Regis, & redditæ ſunt Civitates plurimæ S. Petri. *At bona cum Pagii venia, teſtimonia tam ſerotina dubiam merentur fidem: neque enim plurimæ erant civitates reſtituendæ; neque ulla ex iis paucis, quas reſtitui oportebat, a Deſiderio reddita fuit. Quin Stephano vita functo Hadrianus ei ſuffectus Deſiderii Miſſis ejus amicitiam quærentibus, plenariæ reſtitutionis pollicitatione, improperavit quæ ſuo Prædeceſſori Stephano repoſuerat, dum per Miſſos ſuos Anaſtaſium Primicerium Defenſorum, & Gemmulum ſubdiaconum petebat,* Ut quæ præſentialiter B. Petro pollicitus eſt, adimpleret: *etenim reſponderat:* Sufficit Apoſtolico Stephano, quia tuli Chriſtophorum & Sergium de medio, qui illi dominabantur, & non illi ſit neceſſe juſtitias requirendas (*Anaſt.* V. Hadr. ſect. 293.). *Quæ magis magiſque comprobant, epiſtolam illam, de qua ſumus loquuti, aut ex voto Deſiderii eſſe ſcriptam, aut Afiartæ, aliuſve largitionibus a Deſiderio corrupti in eum ſenſum accommodatæ, qui maxime faveret Langobardi artibus diſſenſiones quærentis in Francia, & ſimultates Romæ.*

Clarius id comprobatur alia epiſtola, quæ inſuper nullam reſtitutionem a Deſiderio factam teſtatur.

VIII. *Arbitrabatur ſcilicet Pagius, Bertam a Deſiderio id petiiſſe, ut Ste-*

Pontif. vehementiſſimæ diſſuadet Fran-

corum Regib. nuptias cum filia Deſiderii, quod jam uxorati eſſent.

Stephanum a matrimonio cum illius filia alienum demereretur. At Pontifex ab aſſerenda Divina lege removeri terreno quovis beneficio non poterat. Valde perſpicua ſunt quæ in epiſtola ad Reges fratres (ep. 49. al. XLV.) *nuptias illas averſans dixit*: Conjugio legitimo ex præceptione genitoris veſtri copulati eſtis. *Et infra*: Impium enim eſt, ut vel penitus veſtris aſcendat cordibus alias accipere uxores, ſuper eas, quas primitus vos certum eſt accepiſſe. *Quod de Carolomanno minore natu filio certo certius eſt: nam idem Pontifex* (Ibid. 48.) *e ſacro fonte ſuſcipere ejus filium optat, clauditque epiſtolam*, cum dulciſſima veſtra conjuge, & amantiſſimis natis. *Secus eſt de Carolo majore natu: Eginhardus ejus uxores enumerat a Deſiderata Deſiderii Regis filia, quam* poſt annum, *inquit*, repudiavit, & Hildegardim de gente Suevorum præcipuæ nobilitatis fœminam in matrimonium accepit: *quod & faciunt Franci alii ſcriptores, unde longa, valdeque implexa apud eruditos quæſtio. Nihilominus Pontifex Eginhardum cæteris antiquiorem antiquitate præſtat. Præterea non, ut Eginhardus cæterique, Regiæ ſucceſſionis ſeu ſtemmatis Francorum Regum enarrationi, dabat operam; ſed cauſam non ducendæ uxoris afferebat, quam Carolum majorem natu jam duxiſſe & conſentaneum veritati eſt, & filium ſuſcepiſſe ex Himiltrude inter Auctores conſtat; tametſi de connubio iidem certent. Quidquid autem Pontifex & cauſam hanc æquiſſimam, & alias multas adduxerit, quæ rudi illi ætati, & probitati Pontificis tribuendæ potius, quam cum ſectariis traducendæ, ſub finem anni 770. Carolus uxorem duxit Deſiderii filiam. Inde vero, quamquam Stephanus ſuperſtes fuerit uſque ad calendas Februarias anni 772. quum obiit ſupremum diem, a Carolomanno præventus bimeſtri ferme ſpatio, nulli Miſſi, nullaque epiſtolæ Roma in Franciam miſſæ inveniuntur. Tanta ejus matrimonii deteſtatio erat Romæ!*

Dum Filia Deſiderii Franciæ Regina fuit annuo ſpatio nil machinatur Deſidet. in Franciam. Secus eſt de Italia.

IX. *Quæ annuo illo ſilentio evenerint, indicare operæ pretium erit, ut hiſtoria Pontificia, quam teſtimonio Carolini Codicis illuſtramus, conſiſtat. Diſſidiorum ille ac ſimultatum auctor fautorque maximus Deſiderius tam in Francorum Regno, quam in Ditione Pontificia, poſt id conjugium, ad Franciam quod attinet, nil molitus eſſe dicitur per totum illud tempus, quo ejus filia Monarchiæ Francorum, quæ unius Caroli parebat imperiis, Regina fuit. Quæ autem poſt divortium, quod concoquere nunquam potuit, evenerunt, Hadriani Pontificatum ſpectant. Hoc enim Pontifice, Carolomanni filios, qui apud eum cum matre Gilberga erant, conſecrari Franciæ Reges machinabatur, ut Carolo negotium*

tium faceſſeret, vireſque illius divideret: tametſi hujuſmodi fallendi artibus non Carolo, ſed ſibi damnum intulit, idque maximum; nam Regnum, & libertatem amiſit, ut oſtendam, quum venero ad Hadriani Epiſtolas. Ad Pontificiam vero ditionem quod attinet, tum in veteri Dominio, tum in novo per Francorum Regem Pippinum conceſſo ſerere diſcordias, eaſque alere, per id ſilentium nunquam deſtitit. Continuis ſiquidem molitionibus Palatina Officia, penes quæ reipublicæ adminiſtratio erat, aut avertere a Pontifice, aut e medio tollere meditabatur: quæ res Urbem ipſam ſimultatibus, & pœnis implebat. Pejora in Exarchatu & Pentapoli Deſiderii artibus evenerunt. Nam Sergio Ravennæ Archiepiſcopo vita functo an. 770. & Leone canonice electo, Michaelius Langobardi præſidio fultus eam ſedem invaſit per unius anni circulum & eo amplius, *ut eſt apud Anaſtaſium in vita Stephani III. Rem narrare juvat Hadriani verbis* (ep. 93. al. LXXI.) *quæ ſunt valde perſpicua*: Quando prædictus Sergius Archiepiſcopus obiit, per ſuam arrogantiam Michaelius preſumtor invadere auſus fuit Eccleſiam Ravennatem, & per auxilium Deſiderii ſæviſſimi Regis ipſam enormiter invadens Eccleſiam diu detinebat, & a ſuo proprio Rectore deſtituta, atque viduata manebat. Tunc ad deceſſorem noſtrum ſa. rec. Domnum Stephanum Papam prædictus Hucbaldus a veſtra directus Regali excellentia pro cæteris cauſis, ab eodem præfato Domno Stephano Papa per veſtrum a Deo roboratum Regale adminiculum Ravennam miſſus eſt, eumdem præfatum Michaelium invaſorem ex ipſa Ravennate Eccleſia expellendum, & hic Roma tanquam tranſgreſſorem ſacrorum Canonum deferendum.

Duo præſtitit Deſid. hoc Pontifice: nil unquam reſtituit; diſcordias ſemper aluit, præcipue in Exarchatu, & Pentap.

X. *Itaque Deſiderius, qui nullam legitur civitatem invaſiſſe, quæ ditionis eſſet S. Sedis, duo præcipue præſtitit Stephano III. Pontifice: nihil unquam reſtituit eorum, quæ juris erant ejuſdem Apoſtolicæ Sedis; & diſſidiorum auctor ſemper fuit. Inde maximum ſupervenit incommodum Pontifici in ea ditionis ſuæ parte, quam Pippinus donaverat. Caput ſiquidem Exarchatus Ravenna, utquumque hoſtilem invaſionem non eſſet paſſa, ſubditorum injuriis, ac depopulationi fuit obnoxia. Nam Michaelius, ubi ſe vidit ſacrilegæ ordinationis omni ſpe dejectum eſſe ab Stephano*, plurima munera Deſiderio Longobardorum Regi, & cymilia, & ornatus ipſius Eccleſiæ cum aliis ſpeciebus brachio forti *invaſionem annua majorem tutatus eſt, ut tradit Auctor apud Anaſtaſium. Neque Exarchatus tantum princeps civitas hujuſmodi defectionis ſpeciem induit; ſed etiam Pentapolis præcipua urbs Ariminum eadem ex*

cauſa cum Langobardis ſocietatem iniit contra Pontificem, ut docet idem Auctor: Congregans inde, *inquit*, nefandiſſimus Mauritius exercitum una cum conſilio Deſiderii Longobardorum Regis properavit, & ingreſſus eſt Ravennam, & brachio forti elegit ipſum Michaelem, & in Epiſcopium Ravennatis Eccleſiæ introduxit, & Leonem Archidiaconum, qui electus erat in Archiepiſcopatus ordinem, Ariminum deportantes ibidem arcta cuſtodia mancipatum idem Mauritius detineri fecit. *Quid igitur faceret Pontifex tanta in rerum perturbatione utriuſque provinciæ? In Franciam ſe verteret? At vulnus inde altius Apoſtolicæ auctoritati inflictum erat: nam Carolus filiam Deſiderii invito Pontifice uxorem duxerat, nuptiaſque mater conciliaverat. A Petro itaque Apoſtolorum Principe auxilium expectandum erat, qui provincias ſibi oblatas, Numine ſic volente, vindicaret. Quod plane contigit poſt annuam invaſionem, ac proinde ſub finem anni 771.*

Carolus per ſuum Miſſum petit a Pontif ſolution. Matrimonii cum filia Deſid.

XI. *Nam Carolus Matrimonii rati ſolutionem quærens ab Apoſtolica Sede, qua de re videndi Auctores apud Pagium* (an. 771. n. 2.) *Miſſos ſuos Hucbertum & Collegas Romam direxit. Ita ſcilicet accipi oportet illud Hadriani ſupra allatum*; pro cæteris cauſis: *non enim ait, pro Juſtitiis faciendis, aliove uſus eſt loquendi genere, quod rerum S. Sedis curam innuat. Fauſtiſſimum id principium inimicitiæ Langobardorum Regis, de cujus filia repudianda agebatur, opportunam obtulit occaſionem Stephano; ut utramque provinciam veram defectionem ſpectantes in ordinem redigeret, ſublato ſchiſmate: quare ab iiſdem Regiis Miſſis, qui beneficia petituri advenerant, beneficium ipſe ultro petiit, quod ex Hadriani ore audivimus, ſicque Duci Ariminenſi Mauritio, invaſori Michaelio, & Deſiderio Regi Stephanus Pontifex, qui paulo poſt ſuum obiit diem, illuſit. Cæterum ex hucuſque dictis colligitur, quod ante Caroli unius regnum, qui ſubjugatis Langobardis, atque eorum Rege ſublato, eam Italiæ partem Monarchiæ Francorum adjecit, neque in Romana provincia, neque in Exarchatu, & Pentapoli ceſſatum unquam eſt ab invaſione, & metu. Ac de Stephani III. epiſtolis jam ſatis.*

ITEM

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM * PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM, ET EJUS PRÆCELSAM GENITRICEM DIRECTA [a] DE CHRISTOPHORO, ET SERGIO FILIO EJUS, QUI CUM DODONE, ET CÆTERIS FRANCIS, STEPHANUM PAPAM, INTERFICERE CONATI SUNT [r].

ARGUMENTUM

Bertradæ Reginæ viduæ, & Carolo Regi nunciat per Regios Miſſos, ſe in vitæ diſcrimen pene incurriſſe a Conjuratis cum Dodone Miſſo Carolomanni, Chriſtophoro Primicerio, & Sergio ejus filio. Incolumem eſſe ſervatum a Deſiderio, qui Romæ erat, & plene integreque reſtituerat omnes juſtitias S. Petri, ut Miſſorum ore melius intelligent. Chriſtophoro & Sergio oculos, ſe inſcio, avulſos eſſe: cauſas tanti ſceleris in unum Dodonem rejicit.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXIX.	XLVI.	XLV.

DOMNÆ ** religioſæ filiæ Bertradæ, Deo conſecratæ, ſeu Domno [c] excellentiſſimo filio Carolo Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Stephanus Papa. Cum magno dolore, & gemitu cordis, tribulationis atque mortis periculum, quod nobis per ſequaces diaboli, jam eveniebat, ecce ſubtilius per has noſtras Apoſtolicas Syllabas a Deo conſecratæ religioſitatis [d] veſtræ, atque præcellentiſſimæ Chriſtianitatis tuæ auribus intimare ſtudemus, eo quod nefandiſſimus Chriſtophorus, & Sergius nequiſſimus ejus filius, conſilium ineuntes [e] cum Dodone, Miſſo germani tui Carlomanni Regis [2], nos interficere inſidiabantur [f]. Unde cum eodem Dodone, & ejus

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* *b* Dominæ *Lamb. Gent.* *c* Domino *Lamb.* *d* Religioſætatis *Gentil.* religioſit. *Teng.* *e* inientes *Gent.* ineuntes *Tengn.* *f* inſidiabant *Gent.* inſidiabantur *Teng.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Steph. IV. electus an. 768. mortuus ann. 772.

** Hujus epiſtolæ Sum. recitant Bar. & Cent.

CENNIUS

r 1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 5.) *Adhuc aliam ad eoſdem Reges dedit epiſtolam, in qua prolixe commemorat inſidias ſibi per Dodonem Francorum Præfectum ſtructas, & Deſiderii erga ſe benevolentiam, cujus ope ſe defenſum eſſe indicat.* Notandum, quod tum Baronius ex Cod. Vat tum Magdeburgenſes quinque harum Epiſtolarum argumenta præter ultimum, recitant inverſo ordine; ita ut quod nobis eſt primum, quinto loco ab iis ponatur; quumque & prioris illius Epiſtolæ argumentum afferant, quam intercidiſſe ajebam in Admonitione, idcirco & nobis, & illis poſtremum argumentum eſt ep. 49. al. XLV. Codicis, qua Pontifex dehortatur, Reges ne nuptias contrahant cum filia Deſiderii, hoc tantum diſcrimine, quod illis eſt ſextum argumentum, nobis autem quintum. Hac autem re nil commodius ad Stephani epiſtolarum Chronologiam ſtabiliendam.

2 Nullum hucuſque audivimus Miſſum ſeu Oratorem ex Francia Romam adventaſſe, qui erga Rom. Pontificem, & s. Sedem obſequio, & amo-

Digitized by Google

ejus Francis, cum aliquibus eorum nequiſſimis conſentaneis aggregantes exercitum ſuper nos, in Lateranenſium ſanctum Patriarchatum, cum armis ingreſſi ſunt, confringentes & januas, atque omnes cortinas ipſius venerandi Patriarchii lanceis perforantes, atque intus in Baſilicam Domni Theodori Papæ, ubi nullus auſus eſt aliquando, vel etiam cum cultro ingredi, tum loricis [a] & lanceis, ubi ſedebamus, introierunt, ſicque ipſi maligni viri inſidiabantur [b] nos interficere, ſed omnipotens Deus cernens rectitudinem cordis noſtri, quod nulli unquam malum cogitavimus, de eorum nos eripuit manibus, & vix per multum ingenium, dum hic apud nos Excellentiſſimus filius noſter Deſiderius Langobardorum Rex, pro faciendis nobis diverſis juſtitiis B. Petri exiſteret, per eandem occaſionem valuimus, cum noſtro clero, refugium facere ad protectorem veſtrum; & continuo direximus noſtros ſacerdotes ad eoſdem malignos Chriſtophorum atque Sergium, ut ab eadem iniquitate, quam pertractaverant nobis ingerere [c], reſipiſcerent, & ad nos ad B. Petrum properarent. Illi mox, ut audierunt, de præſenti, cum Dodone, & ejus Francis, turmas facientes, & portas civitatis claudentes, fortiter reſiſtebant, & nobis comminabantur, atque in civitatem nos ingredi minime permittebant; & dum in eadem perfidia

VARIANTES LECTIONES

a cum loricis *Lamb.* *b* inſidiabant *Gent.* inſidiabantur *Tengn.* *c* ingerendum *Lamb. Gentil.* ingerere *Tengn.*

NOTÆ

& amore non certaverit cum Rege ipſo a quo legabatur. Dodo hic præſertim, qui an. 763. (*ep.* 34. *al.* XVIII.) a Paulo Pontifice commendabatur, tanquam ſumma fide homo, (non enim eſt, cur alium credam) ſacrilego iſto ſcelere implicitus credatur? Quid dicam de Chriſtophoro Primicerio, ejuſque filio, quorum opera ſublatum ſchiſma, & Pontifex hic legitimus creatus? *Neſandiſſimus* Chriſtophorus? Paulo ante, menſe nimirum Aprili hujus anni, tanto cum plauſu totius Concilii accuſatorem agit Pſeudopapæ; ipſeque eſt cauſa potiſſima, cur s. Sedis opprobrium omne amandetur; Chriſtophorus tantæ probitatis vir a prædeceſſoribus Pontificibus habitus, ut Paulus Græcorum nequitiam uno combrobet argumento inſimulati per eos Chriſtophori (*ep.* 37 *al.* XX.) Chriſtophorus, inquam, ab eodem Pontifice, qui multis atque ingentibus ejus periculis ſummam dignitatem referebat acceptam, ex improviſo *Neſandiſſimus* appelletur? Et Sergius hujus filius, periculorum conſors, nec minoris fidei apud Pontificem, quam apud Francorum Reges, a quibus eo petente duodecim Epiſcopi ad Concilium venire juſſi erant, repente *nequiſſimus* judicetur? E contrario Langobardorum Rex Deſiderius, qui antea nullis movebatur precibus, ut Eccleſiæ res ſuas reſtitueret, novaſque ſemper invaſiones meditabatur, minacibus etiam literis Pontificem ſua repetentem terrere auſus, repente optimus evaſerit, Pontificem tutatus fuerit, ablata omnia reddiderit? Quis non videt extortam hanc Epiſtolam eſſe ab Stephano per vaferrimum eumdem Deſiderium, qui ante annos decem a Paulo per vim & metum aliam ſimilem obtinuit? (*ep.* 17. 18. *al.* XXIX. XV.) Et Paulus quidem aliis clanculum ſcriptis literis, rei omnis Pippinum admonuit, quod Stephano tum non licuit. At patet veritas ex ſequentibus epiſtolis, multoque magis ex ejus vita apud Anaſtaſium. Id ante me animadvertit Cointius. Vide Pagium (*an.* 770. *n.* 1. *ſeqq.*) & Admonitionem Stephani Epiſtolis præmiſſam.

Digitized by Google

dia permanerent, & cognoviſſet univerſus noſter populus eorum iniquum conſilium, de præſenti eos dereliquerunt, qui etiam & plures per murum deſcendentes ad nos, properaverunt. Alii vero portam civitatis aperientes, ad noſtri progreſſi ſunt præſentiam, & ita ipſi maligni viri coacti, atque nolentes, ad nos in Eccleſia ſancti Petri [a] ſunt deducti; quos interficere univerſus populus nitebantur [b], & vix de eorum manibus eos valuimus eripere, & dum infra civitatem, nocturno ſilentio, ipſos ſalvos introducere diſponeremus, ne quis eos conſpiciens interficeret, ſubito hi, qui eis ſemper inſidiabantur, ſuper eos irruentes, eorum eruerunt oculos, Deo teſte dicimus, ſine noſtra voluntate atque conſilio.

Unde magno dolore noſtrum atteritur cor, & credite [c] nobis, a Deo conſecrata filia, atque excellentiſſime fili, niſi Dei protectio [d], atque beati Petri Apoſtoli, & auxilium Excellentiſſimi filii noſtri Deſiderii Regis fuiſſet [e], jam tum nos [f], quamque noſter clerus, & univerſi fideles ſanctæ Dei Eccleſiæ & noſtri, in mortis decidiſſemus [g] periculum. Ecce quantas iniquitates & diabolicas immiſſiones hic ſeminavit atque operatus eſt prædictus Dodo, ut qui debuerat in ſervitio beati Petri, & noſtro fideliter permanere, ipſe e contrario, animæ noſtræ inſidiabantur [h], non agens juxta id, quod a ſuo Rege illi præceptum eſt, in ſervitio beati Petri & noſtra obedientia fideliter eſſe permanſurum, & certo [i] credimus, quod dum tanta ejus iniquitas ad aures excellentiſſimi filii noſtri Carlomanni [k] Regis pervenerit, nullo modo ei placebit, in eo, quod in tantam deminorationem atque devaſtationem ſanctam Dei Eccleſiam is Dodo, cum præfatis [l] ſuis nefandiſſimis ſequacibus, cupiebat deducere; & ideo noſtras tribulationes & anguſtias atque pericula a Deo inſtitutæ religioſiſſimæ Chriſtianitati tuæ, atque Excellentiæ veſtræ innotuimus, quoniam profecto omnipotens Deus, credentes in ſe, & confidentes in ejus miſericordia non dereliquit [m].

Agnoſcat autem Deo amabilis religioſitas veſtra, atque Chriſtianiſſima excellentia tua, eo quod in nomine Domini bona voluntate nobis convenit [n] cum præfato [o] Excellentiſſimo, & a Deo ſervato filio noſtro Deſiderio Rege, & omnes juſtitias B. Petri ab eo plenius

& in

VARIANTES LECTIONES

a Beati Petri *Lamb. Gent.* *b* nitebatur *Lambec.* *c* creditur *Gentil.* credite *Tengn.* *d* Dō protectio *Gent.* Dei *Tengn.* *e* ad eſſet *Lamb. Gent.* adfuiſſet *Tengn.* *f* tam nos *Lamb.* *g* decideremus *Lamb. Gent.* decidiſſemus *Tengn.* *h* inſidiabatur *Lamb. Gent.* *i* certe *iid.* *k* Carlomanno *Gent.* Carlomanni *Tengnag.* *l* platis *Gent.* *m* derelinquit *Lambec.* derelinquid *Gent.* dereliquit *Teng.* *n* nos convenit *Gent.* nobis *Tengn.* *o* prælato *Lamb. Gent.*

& in integro ſuſcepimus [3]; tamen & per veſtros Miſſos de hoc pleniſſime eritis ſatisfacti [a]. Deus autem omnipotens ſua vos protectionis dextera circumtegat, & præſentis regni gubernacula * ævis atque proſperis temporibus perfrui annuat, & æterna præmiorum gaudia multipliciter [b] faciat adipiſci. Incolumem religioſitatem veſtram, atque excellentiam tuam gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a ſatisfactum *Gentil.* ſatisfacti *Tengn.* *b* multiplicentur *Gent.* multipliciter *Tengn.*

NOTÆ

* longævis.

3 Infra (*ep.* 47.) Idem Pontifex pauca hæc cum iſtis pugnantia profert: *Si quis autem vobis dixerit, quod juſtitias beati Petri recepimus, vos ullo modo ei non credatis*. Et alibi (*ep.* 49. *al.* XLV.) *In præſentia de veſtris Miſſis ſimulant juſtitias nobis facere*.

Digitized by Google

Item exemplar epiſtolæ Stephani Papæ ad Domnum Carolum Regem, et ejus præcelſam genetricem directa[a], in qua continentur gratiarum actiones, et collaudans[b] Itherium[c] abbatem, et poſtulans, ut ei digna retributio, pro ſuo certamine fieret[1].

ARGUMENTUM

Iiſdem ſcribit per Itherium Miſſum Regium, qui cum ſociis advenerat pro exequendis juſtitiis S. Petri, multa proſequens laude eumdem Itherium, quod continuo ſe contulerit ad recuperandum Patrimonium Beneventanum: eumdemque ut B. Petro & Regibus fideliſſimum liberalitati eorum commendat.

A. D.	Cod. Car.	Chronol.
DCCLXIX.	XLIV.	XLVI.

DOMNÆ*[d] religioſæ filiæ Bertradæ Deo ſacratæ, ſeu Domno[e] filio Carolo Regi Francorum[2], & Patricio Romanorum, Stephanus Papa. Dum tantos[f] beneficiorum in diverſis Apoſtolicis cauſis atque utilitatibus a vobis, cumulatis ſuffragiis, nimia jocunditatis lætitia, ſancta ſpiritalis mater veſtra, univerſalis Dei Eccleſia relevata exultat, nulla, ut opinor, oris aſſertio ad referendas ſanctiſſimæ religioſitati[g] veſtræ, atque Chriſtianiſſimæ præcellentiæ tuæ[h], gratiarum laudes ſufficere valebit; ſed tamen licet digna vobis, ab hominibus pro tanto veſtro pio opere rependi non poſſit viciſſitudo, veruntamen miſericors Deus noſter[i], qui potens eſt, & ſcit bonis bona reddere, ipſe copioſam laborum veſtrorum vobis coe-

VARIANTES LECTIONES

a GENITRICEM DIRECTÆ *Lambec.* b CONLAUDANS *Gent.* c ITTHERIUM *Lamb.* d Dominæ *Lamb. Gent.* e Domino *Lamb.* f tantis *Lambec. Gentil.* g religioſitatis *Tengn. ſubducta linea delevit Li s Gent.* h præcellentiſſime tuæ *id.* præcellentiæ *Tengn.* i noſtri *Gent.* noſter *Tengn.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Hujus epiſtol. meminerunt Centuriatores Cent. 8. ca. 10. ubi de hoc Pontifice agunt, quem ipſi vocant Stephanum tertium. Et Bar. Anno 772. qui etiam citant Epiſtol. ejuſdem Stephani ad Pipinum initio Pontificatus ſcriptam, qua petit, ut homines doctos Romam mittat ad Synodum: quæ in noſtro apographo non comparet.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 4.) *Scripſit & aliam ad Carolum, & matrem ejus, in qua illis & gratias agit pro defenſione Eccleſiæ, & commendat Itherium, quod diligenter curarit quæ fuerant ipſi commiſſa.*

2 Mabillon. (*Ann. l.* 25. *n.* 34.) animadvertit, Carolum ſummopere coluiſſe Bertradam matrem ſuam, nullamque inter eos diſſidii cauſam fuiſſe, præter divortium cum filia Deſiderii, de quo infra. Ex hac, & ſuperiori Epiſtola illud etiam liquet, per id triennium, quo Carolomannus vixit poſt patris mortem, uſque ad an. 771. Bertradam non huic, ſed Carolo adhæſiſſe, ac quodammodo conregnaſſe.

cœleſtium retribuet præmiorum recompenſationem ; ſed & noſtra ſincera cordis habita erga vos affectio , ſedulo [a] pro vobis divinæ non deſiſtit majeſtati orationum perſolvere [b] vota .

Itaque præſens Itherius [c] , religioſus ac prudentiſſimus vir , & revera noſter & veſter [d] ſincerus fidelis , quem cum ſuis concomitibus , & reliquis veſtris Miſſis pro exſequendis [e] faciendiſque juſtitiis fautoris veſtri beati Petri , direxiſtis , ad nos conjungens [f] , ilico in partes [g] Beneventani profectus eſt Ducatus [h] , pro recolligendo , illis in partibus ſito [3] patrimonio [i] ejuſdem protectoris veſtri Apoſtolorum principis , qui videlicet ſollertiſſimus vir , in omnibus , ſecundum veſtram noſtramque decertavit voluntatem, ſuique laboris conſtantiam , juxta ut a vobis illi præceptum eſt , in ipſis Apoſtolicis exhibuit utilitatibus , unde nimis cor noſtrum in ejus defenſionis [k] certamine , & firma operationis perſeverantia , lætatum eſt , quia profecto , ſecundum quod cœleſtis muneris gratia , magnæ ſcientiæ illuſtratur prudentia , piis quoque meritis atque immutilatæ fidei decoratur integritate , tantam in eo reperimus fidelitatem in veſtro noſtroque ſervitio , quantam [l] diutiſſime noſtra ardentius de eo optabat agnoſcere mens .

Unde maximas atque innumerabiles gratiarum actiones religioſiſſimæ ſobrietati veſtræ * , atque præſentialiter Chriſtianiſſimæ [m] excellentiæ tuæ referimus ; & ideo obnixe , tanquam præſentialiter, benignitatem veſtram petimus , ut ampliſſimam favoris veſtri gratiam , atque largitatis munificentiam , & dignam conſolationem eidem religioſo viro , pro ejus laborioſo certamine , quod in veſtro atque noſtro, ut dictum eſt , Apoſtolico ſervitio exhibuit , impertire jubeatis ; quatenus ſicut ab omnipotenti Deo , intercedente B. Petro,

VARIANTES LECTIONES

a ſædula *Gentil*. ſedulo *Tengn*. *b* perſolvendum *Lamb. Gent.* *c* Itherius *Lamb.* *d* noſter veſterque *Lamb.* noſterq; veſter *Tengn. poſuit* atque veſter *Gent.* *e* exſequentibus *Gent.* exſequendis *Tengn.* *f* conjugens *Lamb.* *g* partes *Tengn. præpoſuit* in *Gent.* *h* Ductus *Gent.* Ducatus *Tengn.* *i* ſitum patrimonium *Lamb. Gent.* ſito patrimonio *Tengn.* *k* indefeſſo *Lamb.* defenſio *Gent.* defenſionis *Tengnag.* *l* quantum *Gent.* quantam *Tengn.* *m* atque Chriſtianiſſimæ *Lamb.*

NOTÆ

* quaſi vel tanquam .

3 Jam vidimus ſupra (*ep.* 20. *al.* XXVI.) tum res aliquot eſſe redditas in Ducatu Beneventano, tum de patrimoniis , Neapolitanis reſtituendis Pippinum egiſſe cum Cajetanis,& Neapolitanis. Res modo eſt de patrimonio,Campano Greg.M. literis celeberrimo : neque enim tanta ſollicitudo eſſet Pontifici de alio fere ignoto Patrimonio , quod Greg. ævo Samniticum audiebat , in ea provincia ; nam Peregrinii opinione in Diſſert. VIII. (*Pratill. to.* 5. *p.* 296. *ſeqq.*) Beneventani ſe Samnites diutiſſime appellarunt . Campanum vero patrimonium rediiſſe ad S. Sedem , Itherii opera , non tradunt hæ literæ .

tro, digna operis ejus in cœleſtibus regnis exarata fertur remuneratio, ita & a vobis conſolationis conſequatur opem.

Omnipotens [a] autem Deus noſter, ſacris Apoſtolorum principum interventionibus, ſua vos circumtegat gratia, & præſentis vitæ proſpera, & æterna felicitatis vobis multipliciter tribuat gaudia. Incolumem religioſitatem veſtram, atque excellentiam tuam gratia ſuperna cuſtodiat [4].

VARIANTES LECTIONES

a Ompotens *Gentil.*

NOTÆ

4 Notari velim auctoritatis conſortium. Miſſi a Regina matre, Caroloque filio legati Romam dicuntur; ab utroque juſſi exequi juſticias s. Petri; Itherio præmium ab utroque petitur; denique epiſtola utrique inſcripta, finem præſefert utrique communem. Perinde eſt de ſuperiori Epiſtola.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM, ET CAROLOMANNUM [a] REGES [b] DIRECTA [c], IN QUA CONTINENTUR UBERRIMÆ BENEDICTIONES, ET PRO EORUM FRATERNITATIS CONCORDIA GRATIARUM ACTIONES, ET DE JUSTITIIS SANCTI PETRI [1].

ARGUMENTUM

Regiis acceptis literis Caroli, & Carolomanni per Gauzibertum Epiſc. Fugbertum Religioſum, Anſfredum, & Helmgarium eorum Miſſos, compoſitæ inter eos diſcordiæ, ac priſtini amoris invicem ſtabiliti, utrique gratulatur, petens, ut quæ cum patre promiſerant B. Petro, exequantur, & juſtitias *plenarie* reddi curent. Multa ab eorum Miſſis audituros: nulli credendum qui redditas juſtitias dixerit. (Quod probat epiſt. 45. datam eſſe ex Deſiderii voto).

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXX.	XLVII.	XLVII.

DOMNIS * [d] excellentiſſimis filiis Carolo, & Carolomanno Regibus Francorum, & Patriciis Romanorum, Stephanus Papa. Benedictus Dominus Deus noſter, pater miſericordiarum, & Deus totius conſolationis, qui conſolator & propitiator exiſtit omnium invocantium eum in veritate. Ipſe enim redemptor noſter preces clamantium ad ſe exaudiens mœrentium tribulationes ad gaudium convertit; quod certe nunc in nobis [e], atque univerſo peculiari [f] populo ſanctæ Dei Eccleſiæ ejus, divinæ pietatis clementiam & miſericordiæ benignitatem cernimus eſſe diffuſam, in eo, quod noſtræ orationis [g] vota exaudiens, & mœroris [h] noſtri lamentationem, quam uſque hactenus habuimus ex ipſa diviſione diſcordiæ [i], quam antiquus hoſtis, inimicus pacis, intra veſtram fraternitatem immiſerat; nunc, Deo propitio, eodem peſtifero æmulo confuſo, in communem dilectionem & concordiam, ut vere uterinos & germanos fratres,

VARIANTES LECTIONES

a CARLOMANNUM *Lambec. Gent.* *b* REGIBUS *Gent.* Reges *Tengnag.* *c* DIRECTÆ *Lamb.* *d* Dominis *Lambec. Gent.* *e* vobis *iidem.* *f* peculiare *Gent.* peculiari *Tengn.* *g* oratione *Gentil.* orationis *Tengn.* *h* meroris *Teng. præpoſuit* & *Gent.* *i* & diſcordia illa *Lamb.* quam us hactenus habui mus ipſa diviſione ex diſcorrat illa *Tengn. correxit ut eſt in edit.* Gent.

NOTÆ

GRETSERUS

* Meminerunt hujus Epiſtolæ Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 3.) *Inſuper & aliam dedit ad Carolum, & Carolomannum fratres, in qua gratulatur eis, quod poſt lites ſibi invicem reconciliati eſſent. Et petit ut cogant Longobardos reddere quæ de patrimonio ſancti Petri rapuiſſent.*

tres, vos connexos eſſe diſcentes, in magnam lætitiam [a] convertere dignatus eſt [2].

Itaque, præcellentiſſimi filii, magni victorioſiſſimi Reges, & Dei providentia noſtri Romanorum Patricii, conjungentes ad nos fideliſſimi ac ſolertiſſimi veſtri Miſſi, ſcilicet Gauzibertus [b] Reverendiſſimus & Sanctiſſimus frater noſter Epiſcopus; atque Fuchbertus [c] religioſus, & Ansfredus, ſeu Helmgarius [3] glorioſiſſimi veſtri, detulerunt nobis honorabiles, & nimis deſiderabiles Syllabas veſtras a Deo inſtituta regali [d] potentia directas; per quas innotuiſtis, contentionis rixas ac litigia inter vos verſata fuiſſe [e], ſed, annuente Domino, nunc ad veram dilectionem, & unitatis concordiam, & fraternum amorem [f] converſi extitiſſe videmini; quo audito, magno gaudio atque lætitia, una cum univerſo populo noſtro iſtius provinciæ, a vobis redemptæ, repleti ſumus, & gemina feſtivitatis gaudia peregimus, immenſas [g] Deo noſtro omnipotenti referentes gratiarum actiones, atque victricem ejus clementiam collaudantes, conſona cum prophetica voce cantantes atque dicentes: Benedictus es Domine Deus noſter, & benedicta omnia opera tua; ecce enim nunc gaudet Deus noſter in cœlis, gaudet & univerſus chorus Angelorum, & in terra etiam cunctus exultat populus Chriſtianus, & ſolus Diabolus inimicus pacis, & diſcordiæ ſeminator, luget, dum victum ſe eſſe & ſuperatum conſpicit: non enim aliter fidelium mentes exiſtimare poterant pervenire [h], quam quod nunc factum eſſe gaudemus, ſi Deus omnipotens illam pacem & fraternam dilectionem in vobis multiplicet, & multiplicatam corroboret [i], quam ſuis donavit ſanctis Apoſtolis. Unde de veſtra unitate etiam [k] ſancta ſpiritalis mater veſtra, Dei Eccleſia, & ejus univerſus populus exultat.

VARIANTES LECTIONES

a lætiam *Gentilot.* *b* Gauſibertus *Lambec.* *c* Fulbertus *Lamb.* Fulcbertus *Gent.* *d* Regale *Gent.* Regali *Tengn.* *e* fuiſſent *Gent.* fuiſſe *Teng.* *f* fraterna amorem *Gent.* fraternum *Teng.* *g* immeoſas *Lambec.* *h* poterunt provenire *Lamb. Gent.* *i* cooroboret *Gent.* *k* unitate & *idem*.

NOTÆ

2 De Francorum Regum ſimultatibus, earumq; origine obſcure admodum antiqui Annales & Hiſtorici. Attamen negata Carolo auxilia ad Waſcones & Aquitanos in officio continendos euoti, fratremque in itinere coovenienti earum cauſa fuiſſe videntur. Annal. Francor. Monach. Engoliſm. Auctores ap. Pag. (*an.* 770. *n.* 5.) Mabillon. præ aliis (*Annal. lib.* 24. *n.* 28.) audiendi. Hiſce autem ex literis Pontificem & Romanos omnia noſſe intelligimus, aſſiduiſque ad Deum precibus concordiam eorum Principum impetraſſe, quæ valde neceſſaria erat s. Sedi adverſus Langobardos.

3 Legationis hujus princeps Gauzibertus Mabillonio videtur fuiſſe Epiſcopus Carnutenſis (*Annal. l.* 24. *n.* 30.); de cæteris tam is, quam alii ſilent, Cointio dumtaxat faciente Monachum Fucbertum.

tat. * Nam ſi verò, & in his [a] ipſis veſtris ferebatur apicibus, tota veſtra virtute vos eſſe decertaturos, pro exigendis juſtitiis protectoris veſtri B. Petri, & ſanctæ Dei Eccleſiæ, atque ea promiſſione amoris, quæ a [b] veſtro pio genitore, ſanctæ recordationis, Domno Pippino, eidem principi Apoſtolorum, & ejus Vicariis, facta eſt [c], pollitici eſtis eſſe permanſuros, & plenarias juſtitias ſanctæ Dei Eccleſiæ, atque ejus exaltationem eſſe operaturos. Et quidem nos, excellentiſſimi filii, Chriſtianiſſimi magni Reges, omnino de hoc certi, atque in omnibus ſatisfacti ſumus; quod nulla hominum ſuaſio, aut theſaurorum copioſa datio vos poterit declinare, aut ab eadem veſtra promiſſione, quam [d] B. Petro ſpopondiſtis, quoquomodo immutare [4], tamen nunc firmitatem veſtram comprobavimus, dum non corruptori, & fragili homini [5], ſed Deo omnipotenti, & ejus Apoſtolorum principi, placere procuraſtis. Unde obnixe, tanquam præſentialiter, petimus, & coram Deo vivo, qui vos regnare præcepit, conjuramus Excellentiam veſtram, ut plenarias juſtitias B. Petri [e], ſub nimia velocitate, ſecundum capitulare [6], quod vobis per præſentes [f] veſtros fideliſſimos Miſſos, direximus, exigere, & B. Petro reddere jubeatis; ſicut & veſtra continet promiſſio, & omnia, quæ B. Petro, & ejus Vicariis, cum veſtro, ſanctæ memoriæ, progenitore [g] promiſiſtis, adimplere dignemini, quatenus intercedente eodem principe Apoſtolorum, perfectam ab omnipotenti Deo in præſenti vita, & futura beatitudine ſuſcipiatis, poſt [h] Deum in nobis [i] habemus fiduciam, & in veſtro amore atque caritatis dilectione firmiter, uſque ad animam, & ſanguinis effuſionem, uno cum univerſo populo permanemus, atque permanebimus. Tamen & de hoc [k], & de omnibus juſtitiis B. Petri prædictis veſtris Miſſis ſubtilius locuti ſumus, veſtro

VARIANTES LECTIONES

a inis *Gentil.* b quæ a *deeſt in ms. ſed Tengnag. poſuit* id. c facta eſt *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit* id. d quod *Lamb. Gent.* quam *Teng.* e Beato Petro *Lamb.* f per *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit* Gent. g pio Genitore *Lamb.* h mercedem. Poſt *Lamb.* i in vobis *id.* k Tamen de hoc *id.*

NOTÆ

* namq;

4 Diploma Donationis Pippinianæ, cui uterque ſubſcripſerat Cariſiaci anno 754. in eorum memoriam revocat: quam rem perſpicue mox declarat.

5 Deſiderium puta, qui nullum lapidem non movebat, ut Francorum Reges a s. Sede disjungeret.

6 En locuples teſtimonium falſitatis epiſtolæ 45. al. XLVI. in qua per vim & metum Pontifex plenariam reſtitutionem fatebatur.

veſtro regali culmini cuncta enarranda, & jam [a], ſicut terra ſitiens imbrem preſtolatur [b], ita veſtrum auxilium, & congruum effectum de noſtris petitionibus poſtulamus.

Et videte, excellentiſſimi filii, quia obteſtamur vos per tremendum diem judicii. Etiam B. Petrus per nos vos adhortatur, atque obteſtatur, ut ſub nimia velocitate ipſas juſtitias ejuſdem principis Apoſtolorum exigere a Langobardis jubeatis, fortiter eos cum Dei virtute diſtringentes, ut ſua propria idem princeps [c] Apoſtolorum, atque ſancta Romana Eccleſia recipiat [d]; nam ſi, quod non credimus, ipſas juſtitias exigere neglexeritis, aut diſtuleritis, ſciatis vos de iſtis rationem [e] fortiter ante tribunal Chriſti eidem principi Apoſtolorum eſſe facturos. Si quis autem vobis dixerit, quod juſtitias B. Petri recepimus, vos ullo modo ei non credatis [7]. Deus autem omnipotens ſua vos dextera protegat, & victoriam vobis de cœlo tribuat, ſuumque angelum ante faciem veſtram mittat, qui vos præcedat, & inimicos veſtros coram veſtris proſternat veſtigiis, atque a Deo inſtituti regni veſtri terminos dilatet, & præſenti regno longæviter [f] ac proſpere gubernacula perfrui faciat; etiam & poſt hujus vitæ longævitatem [g], cœleſtia vobis regna per infinita tribuat ſæcula poſſidenda.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a enarrandum; & propterea *Lamb.* *b* præſtolatur *id.* *c* iſdem Princeps *id.* iſdem Principis *Gent.* Princeps *Tengn.* *d* R. E. & reſpublica recipiat *Lamb.* Romana reipublice Eccleſia rec. *Sed* reipublice *ſubducta linea deletum eſt* Gent. *e* diſtos nationes *Gent.* de iſtis rationem *Ten.* *f* præſentis regni longæviter *Lamb.* *g* inævitatem *Lamb. Gentil.*

NOTÆ

7 Deſiderari poteſt aliquid illuſtrius? Legatis plura ſecreto credit; propalam teſtatur, Juſtitias S. Petro non eſſe redditas; nullam alicui fidem habendam eſſe ait ſecus dicenti.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLOMANNUM REGEM DIRECTA [a], IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES, ET POSTULABAT, UT FILIUM SUUM, EX FONTE SACRI BAPTISMATIS SUSCIPERE MERERETUR [1] [b].

ARGUMENTUM

Beraldus Abbas, & Aubertus vir illuſtris Miſſi Carolomanni hujus litteras afferentes, plura ſecreto retulerūnt, quorum ſingulis pari modo reſpondit voce. In literis ſe ait vehementer cupere, ut Regium filium recens natum ſibi concedatur ſuſcipere e Sacro fonte; eique, Reginæ uxori, atque eorum filiis proſpera cuncta ominatur.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXX.	XLVIII.	XLVIII.

DOMNO * [c] excellentiſſimo filio, Carolomanno [d], Regi Francorum, & Patricio Romanorum, Stephanus Papa. Dum tantam piæ conſiderationis gratiam, atque efficacem ſollertiam creator noſter omnipotens Dominus, veſtro mellifluo regali cordi pro defenſione, & exaltatione ſanctæ ſuæ Eccleſiæ infundere [e] dignatus eſt, præcellentiſſime fili [f], ac benigniſſime Rex, idcirco opinatiſſimi nominis tui præclara memoria, & indita cælitus prudentia in toto orbe terrarum divulgata permanet, etiam in cœleſtibus [g] regnis digna [h] operum tuorum refulgent merita. Unde beatus es, bone Chriſtianiſſime Rex, quod quidem nos conſpecta fidei tuæ conſtantia, quam in Apoſtolicis cauſis, & noſtri amoris fervore haberē dinoſceris, firmi in tua dilectione permanentes, ſedulo [i] eidem noſtro conditori, pro immenſa veſtra lætitia, & a Deo inſtituti regni [k] veſtri ſtabilitate, preces fundere nequaquam deſiſtimus.

Interea conjungentes ad nos Beraldus, reliogioſus Abbas, & Audbertus, vir inluſter, detulerunt nobis honorandas, nimiſque deſiderabiles ſyllabas a Deo protectæ excellentiæ veſtræ, quas cum ma-

VARIANTES LECTIONES

a CARLOMANNUM REGEM DIRECTÆ *Lamb.* *b* MERETUR *Gent.* *c* Domino *Lamb. Gent.* *d* Carlomanno *iidem*. *e* effundere *Gent.* infundere *Tengn.* *f* filii *Gent.* fili *Tenga* *g* & cœleſtibus *Tengnagel. li* & *ſubducta linea delevit*, *& poſuit* in. *h* dignam *ſed litera* m *deleta eſt* Gent. *i* ſedule *Gent.* ſedulo *Tengn.* *k* inſtituta regna *Gent.* inſtituti regni *Ten.*

NOTÆ

GRETSERUS
* Summ. ap. Bar. & Cent.
CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 2.) *Aliam ſcripſit ad Carolomannum, qua petit, ut liceat ſibi eſſe compater, & teſtis baptiſmi filii ejus.*

magno honoris affectu ſuſcipientes, atque relegentes, quæ in eis ferebantur, omnino agnovimus; ſed & ipſi veſtri fideliſſimi Miſſi, ea, quæ a veſtra a Deo protecta Excellentia injuncta habuerunt, nobis ſubtilius retulerunt. De quibus, ſicut veſtris fidelibus, ad ſingula eis reſponſum reddidimus, veſtro a Deo inſpirato culmini liquido enarrandum.

At vero [a], quia amoris veſtri fervor in noſtris firmiter viget præcordiis, magna nobis deſiderii ambitio inſiſtit, præcellentiſſime Regum, ut Spiritus ſancti gratia ſcilicet compaternitatis affectio, inter nos adveniat; pro quo obnixe quæſumus Chriſtianitatem tuam, a Deo inſtitute bone Rex, Excellentiſſimeque fili, ut de præclaro ac regali veſtro germine [2], quod vobis Dominus pro exaltatione ſanctæ ſuæ Eccleſiæ largiri dignatus eſt, in noſtris ulnis ex fonte ſacri baptiſmatis, aut etiam per adorandi chriſmatis unctionem ſpiritalem ſuſcipere valeamus filium, ut eadem, Deo proſperante, compaternitatis gratia in medio noſtrum corroborata, magna lætitia, ex hoc tam nos, quamque univerſus noſter populus pariter relevati, exultare valeamus in Domino.

Deus autem omnipotens, per quem reges regnant, & principes imperant, ſua vos protegat gratia, & victoriam vobis de cœlo, pro ſuæ ſanctæ Eccleſiæ defenſione, tribuat, atque longævos [b] & ſoſpites in ſolio regni pariter cum Excellentiſſima, & Chriſtianiſſima filia noſtra, Regina, dulciſſima veſtra conjuge [3], & amantiſſimis natis [4] conſervare, & cœleſtis regni æterna gaudia concedere

VARIANTES LECTIONES

a Ad vero *Gent.* at *Tengn.* b longevus *Gent.* longevos *Tengn.*

NOTÆ

2 Annaliſta Petavianus conſignat hoc anno nativitatem Pippini filii Carolomanni. Pagius (*an.* 770. *n.* 4.)

3 Gilberga, quam duxerat Pippino patre ſuperſtite, quumque ſequenti anno exeunte Carolomannus occubuerit mortem, & Carolus utrumque Regnum, ut Pippini ſui parentis ævo fuerat, in unum denuo conjunxerit, in Italiam ad Deſiderium fugit cum duobus parvulis filiis. Annales Fulden. & alii apud Pagium (771. *n.* 5.) Annal. Francor. ſilentes de filiis: *Uxor vero Carlomanni*, ajunt, *cum aliquibus paucis Francis ad partes Italiæ perrexit*.

4 Pippinus igitur non erat primogenitus, ſed Carolomannus alium filium antea ſuſceperat; iique ſunt, quos Gilberga in Italiam ſecum duxit. De iis nihil invenitur apud Scriptores Francos. Sed in vita Hadriani ap. Anaſtaſ. (*ſect.* 310.) legimus, quod an. 773. dum Deſiderius obſidebatur Ticini a Carolo, *Adalgiſus verus ejus filius aſſumens ſecum Autcharium Francum, & uxorem, atque filios ſæpedicti Carolomanni in civitate, quæ Verona nuncupatur, pro eo quod fortiſſima præ omnibus civitatibus Langobardorum eſſe videretur, ingreſſus eſt*. Iterumque (*ſect.* 314.) quod Carolus Veronam cum parte exercitus petiit, *Et dum illuc conjunxiſſet, protinus Autcharius, & uxor, atque filii ſæpius nominati Carolomanni propria voluntate eidem benigniſſimo Carolo Regi ſe tradiderunt. Eoſque recipiens ejus Excellentia repedavit Papiam*. Supra autem facta erat mentio Gilbergæ ſe recipientis apud Deſi-

dere dignetur poſſidenda. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

NOTÆ

Deſiderium cum filiis ſuis, & ſubdolæ artis Langobardi, qua inter Pontificem, & Carolum diſſenſiones ſerere nitebatur: *In ipſis vero diebus contigit, uxorem, & filios quondam Carolomanni Regis Francorum ad eumdem Regem Longobardorum fugam arripuiſſe cum Autchario, & nitebatur ipſe Deſiderius, atque inhianter decertabat, quatenus ipſi filii ejuſdem Carolomanni Regnum Francorum aſſumſiſſent. Et ob hoc ipſum ſanctiſſimum Præſulem ad ſe properandum seducere conabatur, ut ipſos antefati Carolomanni filios Reges ungeret, cupiens diviſionem in Regno Francor. immittere, ipſumque beatiſſimum Pontificem a caritate & dilectione Excellentiſſimi Caroli Regis Francorum & Patricii Romanorum ſeparare, & Romanam Urbem cunctamque Italiam ſui regni Longobardorum poteſtate ſubjugare.* (*ſect.* 298.) Ibi etiam narratur, quemadmodum Langobardus hæc machinabatur, ſuarum artium conſentaneo, ac fautore Paulo Afiarta, qui Legatione Pontificis apud illum fungebatur; dumque Roma abeſſet, detectus erat Sergii cæci necator. Quare Pontifex metuens, ne ſcelus detectum ad illius aures perveniret, unde ope Deſiderii, apud quem gratia plurimum valebat, Pontificiæ ditioni ferret incommoda, clanculum manus injici in eum redeuntem curavit: atque ita Deſiderii molitiones diſſipatæ ſunt.

Hanc profecto hiſtoriam, quam Scriptor vitæ Hadriani ſumma cum fide enarravit, nuperi quidam ſcriptores Muratorio anteſignano invertentes, Gilbergæ fugam exaggerant, eo quod Carolus nepotes ſuos Regno ſpoliarit; minimeque advertunt, quod ejuſmodi fuga ad Italiæ Regem, perpetuum hoſtem s. Sedis, quæ maxime cordi erat Francorum Regibus, pejorem facit cauſam Gilbergæ, cujus veluti deſertæ patrocinium ſuſcipiunt; quam Caroli utrumque Regnum ad Monarchiam revocantis, ut ante triennium extiterat. At mittantur iſta: Nuperi iſti ſcriptores peregrinantur in rebus antiquis Franciæ. Idcirco ætatem noſtram cum vetuſta illa comparantes Carolo non ſolum injuſtitiæ, ſed etiam iniquitatis notam inurere non verentur, nec veterum ſcriptorum omnium ſilentio ab inanibus hujuſmodi effatis retardantur. Iis vero adeundæ erant Chartæ diviſionis regnorum tum Caroli, tum Ludovici Pii inter filios. Vidiſſent profecto, eorum aliquo præmoriente, Regni partem ei relictam dividendam inter alios ſuperſtites: hac tamen conditione adjecta: *Quod ſi talis filius cuilibet iſtorum trium fratrum natus fuerit, quem populus eligere velit, ut patri ſua ſuccedat in Regni hæreditate, volumus, ut hoc conſentiant patrui ipſius pueri, & regnare permittant filium fratris ſui in portione regni, quam pater ejus eorum frater habuit.* (Ex Pitheana Edit. *par.* 2. *p.* 84.) Ludovicus Pius iiſdem fere verbis rem eamdem conſtituit: deinde adjungit: *Quod ſi talem filium non habuerit, tunc volumus, ut illa pars regni, quam idem habebat, dividatur æqualiter inter illos fratres, qui ſuperſtites remanſerunt.* (*Ibid.p.*149.) Hac lege tum vivebatur in Francia. Dum Monarchia inter plures fratres diviſa plura Regna efficiebat, altero eorum obeunte inter fratres dividebatur ejus regnum: nec ſatis erat ad ſucceſſionem, mortui Regis filium eſſe; populi Electio neceſſaria erat, cui patruus vel patrui præbere aſſenſum tenebantur. Secus accidit poſt Carolomanni mortem; nam Archiepiſcopi, Epiſcopi, Comites, & Primates mortui Regis relictis Carolomanni pueris Carolum adierunt, ſuumque Regem acclamarunt. Ita Monachus Engoliſmenſis, ita Annaliſtæ omnes Francorum unanimi conſenſu affirmant. Eginhartus (*de vita & geſtis Car. M. cap.* 6.) Carolomannum Regni ſocium appellat: *Regni quoque ſocio*, inquiens, *jam rebus humanis exemto*. Quapropter Nuperi iſti talia de tanto, tamque pio Rege obloquentes hallucinantur: Regemque Deſiderium pro virili defendentes, veritati fucum faciunt.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ AD DOMNUM CAROLUM ET CAROLOMANNUM REGES DIRECTA [a], PROHIBENDO, ATQUE CUM NIMIIS ADJURATIONIBUS OBLIGANDO, UT DE GENTE LANGOBARDORUM UXORES MINIME ACCIPERENT [1] *.

ARGUMENTUM

Carolo, & Carolomanno Regibus legat miſſos ſuos Petrum presbyterum, & Pamphilum Defenſorem cum Apoſtolicis litteris hortatoriis, quas prius in confeſſione s. Petri poſuerat, ibique ſacrum fecerat, ut contra illas faciens eſſet anathema. Sententia earum eſt, ſe audiviſſe, Deſiderii filiam nuptum iri eorum alterutri, quamquam legitimo uterque connubio junctus eſſet ex voluntate patris. Validiſſimæ huic rationi adjungit alias: primo adverſus gentem Langobardorum, in quam zelo ductus fortaſſe plus æquo invehit: deinde majorum exempla, dum eorum pater Stephani II. monitu a dimittenda eorum matre ſe abſtinuit, & Giſilam eorum ſororem Conſtantini Imp. filio uxorem dare noluit: tertio promiſſa eorum etiam poſt mortem patris jurejurando ſibi ipſi firmata per Sergium Nomenclatorem, fideles nimirum ſe futuros B. Petro & Pontifici, eorumque adverſariis nunquam adhæſuros: denique ea quæ conjugium cum perpetuis hoſtibus S.Sedis neceſſario conſequutura eſſent, videlicet eccleſiaſticæ ditionis exitium. Poſtea s. Petri nomine, ac totius Cleri & populi Romani eos obteſtatur, ne ſuas uxores dimittant, ut Deſiderii filiam ducant, nec Giſilam jungant Deſiderii filio: ſed potius eum Regem compellant reddere S. Sedi quæ ſæpius promiſſa nunquam reſtituerat.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXX.	XLV.	XLIX.

DOMNIS [b] excellentiſſimis filiis Carolo & Carolomanno Regibus Francorum, & Patriciis Romanorum, Stephanus Papa. Dum omnium electorum Dei præcipuam vitam, & digna operum

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* REGIBUS *Gent.* Reges *Tengn.* *b* Dominis *Lamb. Gent.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Recitant hanc Epiſt. integram Baronius Anno DCCLXX. & Centuriatores Cent. 8. cap. 10. quam dicunt, plenam eſſe *Pontificiis artibus*. Sed oum fraus vel techna dehortari Reges jam aliis deſponſos, ne contra fidem datam alias uxores ducant? Hanc enim potiſſimum ob cauſſam Stephanus tanta orationis vehementia hoc matrimonium cum Langobardorum gente diſſuaſit, ut liquet ex ipſa Epiſtola, & recte etiam obſervavit Baronius. Quamvis Pontifex etiam alias hujus conjugii diſſuadendi cauſſas habuerit.

CENNIUS

1 Argum. Paov. (*Cod. Vat. 6.*) Soperiorum Epiſtolarum argumenta ex Codice Vaticano Panvinii recitat Baronius (*an. 772. n. 2.*) qualia ipſe attuli, variant. lect. neglectis, quia parvi momenti ſunt. Hojus Epiſtolæ argum. deſideratur ap. Baron. qoippe integram refert (*an. 770. n. 9. ſeqq.*) Perinde faciuot Magdeburgenſes, argumento nihilominus non neglecto, quod eſt hujuſmodi apud eoſdem (*cit. l.*) & ap. Panvin. *Item alia ad Carolum & Carolomannum, in qua manibus pedibuſque obnixe conatur eis diſſuadere, ne de gente Longobardorum uxorem ducant, aut ſororem ſuam Giſlam Deſiderii filio elocent in matrimonium*. Epiſtolam ſe recitare integram ajunt, quia *artibus Pontificiis plenam*. Pudet me ſimilia horum legere apud nuperrimumScriptorem (Zaoetti *Iſt. de' Langob. p.670. ſeg.*). Nam Muratorius, quem ſequitur, ejus epiſt. Auctorem fuiſſe alium quemquam ſuſpicatur, oec ſententiis identidem utitur, quæ Pontificis dignitatem traducant.

Digitized by Google

merita, in noſtram [a] memoriam revolvimus, invenimus profecto nulla eos potuiſſe qualitatis diverſitate ab eorum cordis ſtatu, & priſtina ſponſionis conſtantia amoveri. Unde & variis antiqui hoſtis ſuaſionibus ac blandimentis circumvallati, immutabiles in ſuæ mentis firmitate conſtat permanſiſſe, & ob hoc cum triumpho victoriæ ad optata pertingere meruerunt gaudia; & nimirum conſiderandum eſt, quia ſi quis quibuſdam ſuaſionibus demulcitus, victus fuerit, a recto confeſtim tramite, qui ducit ad vitam æternam, per abrupta declinans devia * recontendat, ut ex hoc in proclivem delabatur noxam; nam plerumque certum eſt, quia idem [b] antiquus hoſtis per infirmam naturam fidelium mentes ſubripere nititur; Hinc eſt enim, quod olim primo homini in Paradiſo conſtituto, per infirmam mulieris naturam, peſtiferis valuit ſuadere blandimentis, divinum tranſgredi mandatum, & ob hoc diræ mortis humano generi inrepſit excidium: & ideo, præcellentiſſimi filii magni Reges, tanto ſtudioſius [c] ejuſdem molimini reſiſtendum eſt [d]; ne quemquam ſuis irretire [e] valeat argumentis, quanto cernimus ſuis crebro inſidiis ad decipiendum fidelium corda inſiſtere [2].

Itaque noſtræ perlatum eſt notioni, quod certe cum magno cordis dolore dicimus, quod [f] Deſiderius Langobardorum Rex, veſtræ perſuadere dinoſcitur Excellentiæ [g], ſuam filiam uni ex veſtra fraternitate in connubio copulare [h], quod certe, ſi ita eſt, hæc propria Diabolica eſt immiſſio, & non tam matrimonii conjunctio, ſed conſortium nequiſſimæ adinventionis eſſe videtur. Quoniam plures comperimus, ſicut divinæ Scripturæ hiſtoria inſtruimur, per alienationis [3] injuſtam copulam, a mandatis Dei deviare, & in magno devolutos facinore: quæ eſt enim, præcellen-

VARIANTES LECTIONES

a in nti *Gent.* *b* iſdem *Lambec. Gent.* *c* tanto ſtudio *iid.* *d* ejuſdem olimini in miri reſiſtendum eſt, *alia manu correctum ut eſt in editione* Gent. *e* intetire *id.* *f* eo quod *ſed* eo *ſubducta linea deletum eſt. Gent.* *g* veſtram perſuadere dinoſcitur excellentiam *Lamb. littera* m *ſubducta linea deleta eſt, & loco ejus poſitum* x *Gent.* *h* in connubio copulari *Lamb.* in convivio copulandi *Gent.* in connubio copulare *Tengn.*

NOTÆ

* ire contendat.

2 Exordium hoc ſerio legenti patet, Pontifici perſuaſum fuiſſe, quod uterque Rex legitimi Connubii vinculo adſtrictus Diaboli ſuggeſtionibus peteretur, ut novam conjugem ſuperduceret.

3 Baronius legit *aliena Nationis*. Equidem lectionem Codicis retinendam affirmo; ita ut *alie Nationis* pro *alius* ſcriptum fuerit juxta illius ævi elegantiam, hiſce in epiſtolis frequentem.

lentiſſimi filii, magni Reges, talis deſipientia, ut penitus vel dici liceat, quod veſtra præclara Francorum gens, quæ ſuper omnes gentes enitet, & tam ſplendiflua ac nobiliſſima regalis veſtræ potentiæ proles; perfida [a], quod abſit, ac fœtentiſſima [b] Langobardorum gente polluatur, quæ in numero gentium nequaquam computatur, de cujus natione, & leproſorum genus oriri certum eſt [4]. Nullus enim, qui mentem ſanam habet, hoc ſuſpicari poteſt, ut tales nominatiſſimi Reges, tanto deteſtabili atque abominabili contagio implicentur: quæ enim *ſocietas luci ad tenebras? aut quæ pars fideli cum infidele?* (2. *Cor.* 6.). Etenim, mitiſſimi, & a Deo inſtituti benigniſſimi Reges, jam Dei voluntate, & conſilio, conjugio legitimo, ex præceptione genitoris veſtri copulati eſtis, accipientes, ſicut præclari, & nobiliſſimi Reges, de eadem veſtra patria, ſcilicet ex ipſa nobiliſſima Francorum gente pulcherrimas conjuges, & eorum [c] vos oportet amori eſſe adnexos [5].

Et certe non vobis licet, eis dimiſſis, alias ducere uxores, vel extraneæ nationis conſanguinitate immiſceri [d], etenim nullus ex veſtris parentibus, ſcilicet neque avus veſter, neque proavus, ſed nec veſter genitor [e], ex alio regno, vel extranea natione, conjugem accepit, & quis de veſtro nobiliſſimo genere ſe contaminare aut commiſcere cum horrida Langobardorum gente dignatus eſt [f], ut nunc vos ſuademini, quod avertat Dominus, eadem horribili gente [g] pollui. Itaque nullus, externæ [h] gentis aſſumpta conjuge,

Nn 2

VARIANTES LECTIONES

a pſidæ *Gent.* pſida *Tengn.* *b* fœtentiſſimæ *Gent.* fœtentiſſima *Tengn.* *c* pulchriſſimas conjuges & earum *Lamb. Gent.* puſcherrimas *Tengn.* *d* immiſci *Lamb. Gent.* immiſceri *Tengn.* *e* gitor *Gent.* Genitor *Tengn.* *f* dignatū eſt *Gent.* dignatus *Tengn.* *g* eidem horibili genti *Gent.* eadem hor. gente *Tengn.* *h* ex tertæ *Gent.* externæ *Teng.*

NOTÆ

4 Nimia a Langobardis perpetuo Eccleſiam vexantibus averſio, nimiaque in Francos propenſio impulere Pontificem ad hujuſmodi comparationem; quam Scriptores noſtri ævi, nulla eorum temporum, hominumque indolis ratione habita, contemnunt.

5 Carolomannum contraxiſſe matrimonium cum Gilberga, ex eaque duos filios ſuſcepiſſe conſtat ex ſuperioribus. Carolo etiam fuiſſe uxorem Himiltrudem; eamque legitimam putat Cointius. At Mabillon. (*Annal. lib.* 24. *n.* 34.) Eginbardi aliorumque auctoritate motus, legitimam eam fuiſſe negat: præcipue vero illum movet Pauli Warnefridi fragmentum de Epiſcopis Metenſibus (*Pith. editione par.* 2. *p.* 91.) ubi ait: *Ex Hildegarde conjuge quatuor filios, & quinque filias procreavit: habuit tamen ante legale connubium ex Himiltruda nobili puella filium nomine Pipinum*. Stephanus certe utriuſque regis uxores nullo diſcrimine legitimas arbitratus eſt. Ideirco neutri eorum Deſiderii filiam copulari poſſe contendit. Annales Fuldenſes tradunt, Bertradam Regum parentem ex Italia duxiſſe filiam Deſiderii *conjugio ſociandam* Carolomanno, quem locum Andreas Ducheſnius mendoſum putat, ut notat Pagius (*an.* 770. *n.* 7.). Nihilominus Pontifex paulo ſupra dixit, *uni ex veſtra fraternitate*. Quæ dubitatio, utri nuptura eſſet, magis magiſque confirmat, perſuaſum ei fuiſſe, legitimo utrumque conjugio junctum eſſe paterna ex voluntate, neque alteri connubio locum eſſe.

juge, innoxius perſeveravit. Advertite, quæſo, quanti qualeſque potentes per alienigena conjugia, a præceptis Dei declinantes, & ſuarum ſequentes uxorum alienigenæ gentis [a] voluntatem, validis innexi [b] exceſſibus, immenſa pertulere diſcrimina. Impium enim eſt, ut vel penitus veſtris aſcendat cordibus alias accipere uxores ſuper eas, quas primitus vos certum eſt accepiſſe [6]. Non vobis convenit tale peragere [c] nefas, qui legem Dei tenetis, & alios, ne talia agant, corripitis. Hæc quippe paganæ gentes faciunt. Nam, abſit hoc a vobis, qui perfecte eſtis Chriſtiani, & gens ſancta, atque regale eſtis ſacerdotium; recordamini & conſiderate, quia oleo ſancto uncti per manus Vicarii beati Petri, cœleſti benedictione eſtis ſanctificati, & cavendum vobis eſt, ne tantis reatibus implicemini. Mementote hoc, præcellentiſſimi filii, quod ſanctæ recordationis prædeceſſor noſter Dominus Stephanus Papa, excellentiſſimæ memoriæ genitorem veſtrum obteſtatus eſt [d], ut nequaquam præſumeret dimittere [e] Dominam, & genetricem [f] veſtram, & ipſe, ſicut revera Chriſtianiſſimus Rex, ejus ſalutiferis obtemperavit monitis [7].

Nam & illud Excellentiam veſtram oportet meminiſſe [g], ita vos B. Petro, & præfato Vicario ejus, vel ejus ſucceſſoribus ſpopondiſſe, ſe amicis noſtris amicos eſſe, & ſe inimicis inimicos, ſicut & nos in eadem ſponſione firmiter dinoſcimur permanere [8], & quomodo nunc contra animas veſtras agere contenditis, & cum noſtris inimicis conjunctionem facere vultis, dum ipſa perjura Langobar-

VARIANTES LECTIONES

a aligenæ gentes *Gent.* alienigenæ gentis *Teng.* *b* inrepti *Lamb. Gent.* innexi *Teng.* *c* pagi *Gent.* peragere *Tengn.* *d* obteſtavit *Lambec. Gent.* obteſtatus eſt *Tengn.* *e* pſumpſiſſet di- dimitte *Gent.* præſumeret dimittere *Tengn.* *f* genitricem *Lamb.* *g* meminete *Lamb. Gent.* meminiſſe *Tegng.*

NOTÆ

6 En aliud argumentum luculentius utriuſque conjugii. Nec fidem minuit auctoritati Pontificis Eginhardi ſilentium de Himilerude, aut Warnefridi affirmatio anceps. Nam Miſſi ultro citroque advenientes Pontificem edocebant res illas, quas poſtea ſcripto mandatas eſſe comperimus.

7 Mabillonius (*Annal. lib.* 23. *n.* 15.) Epiſtolæ hujus, & Spicilegii (*to.* 2. *p.* 503.) auctoritate nitens hiſtoriam Anglæ Theodardi cujuſdam uxoris, quæ Beſuenſi Monaſterio præfecta erat, enarrat anno circiter 755. Eam ſcilicet mulierem Pippinus deperibat, adeoque de divortio faciendo a Bertrada Regina meditabatur: ſed ab Stephano II. admonitus (forte dum erat in Francia an. 754.) reſipuit. Eamdem rem narrat N. Alexander ex Chron. Beſuenſi (*Sæc.* VIII. *cap.* 7. *art.* 6.) his verbis: *Redarguitur Pippinus in Chron. Beſ. quod Anglam Theodardi conjugem nefarie amaverit, ac in deliciis habuerit. His amoribus irretitus Bertradam dimittere cogitabat, ſed ſalutaribus Stephani Rom. Pont. monitis ad meliorem frugem revocatus eſt. Reſipuit quoque Angla conterrita miraculo &c*

8 Hujuſmodi amicitiæ, ac ſocietatis invicem ſtabilitæ conditionibus, nil frequentius in ſuperioribus literis.

Digitized by Google

gobardorum gens ſemper Eccleſiam Dei expugnantes, & hanc noſtram Romanorum provinciam invadentes, noſtri eſſe comprobantur inimici? Itaque & hoc peto, ad * veſtri referre ſtudete memoriam, eo quod dum ** Conſtantinus Imperator nitebatur perſuadere, ſanctæ memoriæ, mitiſſimo veſtro genitori [a], ad accipiendum conjugio filii ſui germanam veſtram, nobiliſſimam Giſilam [b], neque vos *** aliæ nationi licere copulari, ſed nec contra voluntatem Apoſtolicæ Sedis pontificum quoque modo [c] vos audere peragere [d]: & quam ob cauſam nunc contra Apoſtolica mandeta, & voluntatem Vicarii Apoſtolorum principis, agere conamini, quod numquam veſter Pater perpetravit? An neſcitis quod non infelicitatem noſtram, ſed B. Petrum, cujus, licet immeriti, vices gerimus, ſpernitis? Scriptum eſt enim (*Matth.* 10. *Luc.* 10.): *Qui vos recipit, me recipit, & qui vos ſpernit, me ſpernit*. Recordamini peto, excellentiſſimi filii, quomodo *⁎ vos fide dicere viſus eſt præfatus [e] veſter Domnus ac genitor, promittens in veſtris animabus [f], Deo & B. Petro, atque ejus Vicario antefato, ſanctæ recordationis, prædeceſſori noſtro, Domno Stephano Papæ, firmiter debere vos permanere, erga Sanctæ Eccleſiæ fidelitatem, & omnium Apoſtolicæ ſedis Pontificum obedientiam, & illibatam [g] charitatem [h], & poſtmodum prædeceſſori noſtro Domno Paulo Papæ, eadem vos, una cum eodem veſtro genitore, certum eſt plerumque per Miſſos [i], & ſcripta promiſiſſe, & poſt deceſſum antefati, ſanctæ memoriæ, patris veſtri, & vos ipſi ſæpius tam per veſtros Miſſos, quamque per litteras, ſimulque & per Sergium, fideliſſimum noſtrum Nomenculatorem, & per alios noſtros Miſſos nobis ſpopondiſtis [10], in eadem [k] vos veſtra promiſſione [l], ſicut geni-

VARIANTES LECTIONES

a mitiſſimum veſtrum genitorem *Lamb. Gent. Sed eſt correctum ut eſt in editione* Gent. *b* Ginſilam *Gent.* Giſilam *Tengn.* *c* quoquo modo *Lambec.* *d* page *Gentil.* peragere *Tengnag.* *e* prælatus *Lamb. Gent.* *f* animalibus *Gent.* animabus *Tengn.* *g* inlibatatam *ſed correctum eſt* Gent. *h* caritatem *Lamb.* *i* pmiſſus *Gent.* miſſos *Teng.* *k* eodem *Gen.* eadem *Ten.* *l* promiſſiones *Gent,* promiſſione *Teng.*

NOTÆ

* veſtram. ** Coptonymus. *** alii.

*⁎ *vobis fideliter.* Sic corrigit Bar.

9 Supra (*ep.* 37. *al.* xx) de legatione Copronymi eſt dictum. Huc refertur petitio nuptiarum Giſilæ cum Leone filio ſuo. Tum enim temporis neceſſaria erat Græco Regis adeo potentis amicitia.

10 Innuit epiſtolam primam, quam intercidiſſe ajebam in Admonitione. Ejuſdem latorem fuiſſe *Sergium Secundicerium*, *& Nomenculatorem illo in tempore exiſtentem*, teſtatur Auctor vitæ Stephani ap. Anaſtaſ. (*ſect.* 275.) quicum Stephanus ipſe hic conſentit. Dignum vero notatu

genitor veſter, circa ſanctam Dei Eccleſiam, & noſtram fidelitatem, eſſe perſeveraturos.

Sed & illud quæſo ad veſtram [a] referre memoriam, qualiter vos præfatus [b] Dominus [c] Stephanus Papa, in ſuo tranſitu, per ſua ſcripta, ſub terribili adjuratione, adhortari ſtuduit [11], firma ſtabilitate vos eſſe permanſuros, erga dilectionem Sanctæ Dei Eccleſiæ, & illibatam charitatem Apoſtolicæ ſedis Pontificum; & omnia vos adimplere, juxta veſtram eidem Dei Apoſtolo adhibitam ſponſionem, & * nunc [d] iſta eſt veſtra promiſſio. O quantum laborem ſuſtinuit iſdem præcipuus ac beatiſſimus Pontifex, qui ita imbecillis exiſtens, tanto ſe exhibuit prolixi itineris periculo, & niſi Dominus præſto fuerit, in vacuum ejus labor deducetur, fuitque [e] nobis iter illud, quod ibidem idem noſter prædeceſſor in Franciam [f] properavit, in magnam ruinam, dum noſtri inimici plus nunc, quam pridem, in ſuperbiæ ferocitatem elevati ſunt; & ecce, quod verebamur, evenire cernimus, converſaque eſt noſtra lætitia in luctum, & facta ſunt noviſſima mala pejora prioribus, & unde expectabamus nobis lumen oriri, eruperunt tenebræ.

Quapropter & B. Petrus, princeps Apoſtolorum, cui regni cœlorum claves a Domino Deo traditæ ſunt, & cœlo ac terra ligandi ſolvendique [g] conceſſa eſt poteſtas, firmiter Excellentiam veſtram, per noſtram infelicitatem, obteſtatur, ſimulque & nos una cum omnibus Epiſcopis, presbyteris, & cæteris ſacerdotibus, atque cunctis proceribus, & clero ſanctæ noſtræ Eccle-

VARIANTES LECTIONES

a ad veſtri *Lambec. Gent.* *b* prælatus *iid.* *c* Domnus *Lamb.* *d* ubi nunc *id.* *e* fietq; *Gent.* *f* Predeceſſor Franciam *Lamb. Gent. Ten. prapoſuit* in *Gent.* *g* abſolvendique *Lamb.*

NOTÆ

* *fort.* ubi eſt.

tatu eſt, Sergium appellari *fideliſſimum noſtrum Nomenculatorem*, qualis erat quum princeps legationis in Franciam profectus fuit an. 768. ſequenti enim anno, quum Deſiderii immanitatem ferre debuit, Secundicerii officio fungebatur; ac demum anno 770. quum dabatur hæc epiſtola, apud Pontificem in Cellario Lateranenſi degebat miſer, effoſſis oculis Pauli Afiartæ opera, mox vitam quoque amiſſurus poſt mortem Pontificis, nefarii ejuſdem Pauli manu: qui licet Cubicularius Pontificis eſſet, penſionarius fautorque Deſiderii erat adverſus Apoſtolicam Sedem. Quod ſi *fideliſſimus* ab ipſo Pontifice appellatur anno 770. quiſnam fidem habeat majorem *Saxio*, *Muratorio*, *Manſio* aſſerentibus integritatem hiſtoriæ (*ep.*45.*al.*XLVI.) literis iis, quas attuli primo loco; quam *Cointio*, *Pagio*, & *Zacagno*, extortas a Deſiderio per vim & metum contendentibus? In iis ſiquidem *nequiſſimus* dicitur Sergius idem, qui modo audit *fideliſſimus*. Vide Admonit. ad Stephani III. epiſt.

11 Hæc inter Stephani II. epiſtolas deſideratur. Num arte Langobardorum perierit, an caſu alio exciderit, divinari non poteſt. Unicam ejus Pontificis, qui uſque ad exeuntem menſem Aprilem an. 757. ſuperſtes fuit, relatam videmus in Codicem poſt traditam Exarchatus poſſeſſionem initio anni 756. Hinc autem certam tenemus ſententiam poſtremæ, quam idem dedit ad Francorum Reges.

Digitized by Google

cleſiæ; Abbatibus etiam, & univerſis religioſis, divino cultui deditis, ſeu optimatibus & judicibus vel cuncto noſtro Romanorum iſtius provinciæ populo, ſub divini judicii obteſtatione vos adjuramus [a], per Deum vivum & verum, qui eſt judex vivorum & mortuorum, & per ejus ineffabilem divinæ majeſtatis potentiam, atque per tremendum futuri judicii diem, ubi omnes principes & poteſtates, & cunctum humanum genus, cum tremore aſſiſtere habebimus, nec non & per omnia divina myſteria, & ſacratiſſimum corpus B. Petri, ut nullo modo quiſquam de veſtra fraternitate præſumat filiam jam dicti Deſiderii Langobardorum Regis in conjugium accipere. Nec iterum veſtra nobiliſſima germana Deo amabilis Giſila, tribuatur filio ſæpe fati Deſiderii [12]; nec veſtras quoquo modo conjuges audeatis dimittere [13]; ſed magis recordantes, quæ Beato Petro Apoſtolorum principi polliciti eſtis, viriliter eiſdem noſtris inimicis Langobardis reſiſtite, diſtringentes eos firmiter, ut propria Sanctæ Dei Eccleſiæ Romanæ [b] Reipublicæ reddere debeant, eo quod omnia, quæ vobis polliciti ſunt [c], tranſgredientes, nos cotidie adfligendo & opprimendo non ceſſant: etiam quia aliquid nobis reddere minime ſunt inclinati; etiam & noſtros invadere fines noſcuntur, & tantummodo per argumentum in præſentia de veſtris Miſſis ſimulant juſtitias nobis facere [d]. Nam nihil ad effectum perducitur, & quidquam [e] ab eis, de noſtris juſtitiis, nequaquam recipere valuimus [14].

Unde ecce, ut cuncti noſtri dolores ſubtiliter veſtris auribus ſuggerantur, direximus noſtros Miſſos, videlicet Petrum dilectum filium noſtrum presbyterum, & Pamphilum Defenſorem Regionarium ſanctæ noſtræ Eccleſiæ, quos & de imminen-

te

VARIANTES LECTIONES

a adoramus *Gent.* adjuramus *Tengn.* *b* & Romanæ reip. *Lamb.* *c* polliti ſunt *Gent.* polliciti *Tengn.* *d* faciendum *Lamb. Gent.* facere *Tengnagel.* *e* quicquam *Lamb.*

NOTÆ

12 Supra ajebam (*not.* 9.) anno 764. expetitam eſſe Giſilam a Græco Aug. pro ejus filio Leone (IV.) cui hoc anno aliunde uxorem arceſſivit: *Indictione demum Octava Conſtantinus Leoni filio conjugem e Gracia Irenem arceſſit*. Ita Pag. ex Niceph. breviar. (*an.*769.*n.*3.). Eodem tempore Deſiderius cum Bertrada agebat de conjugio ejuſdem Giſilæ cum Adalgiſo; at nequicquam. Nam Sanctimonialibus nomen dedit, & Abbatiſſa poſtea Calenſis fuit. Conſule Mabillon. Annal. uberrime de ea pluribus in locis (*To.* 2.) agentes.

13 Ex notis 5. & 6. conſtat de utriuſque Regis conjuge: tertio hic demum urget Pontifex nefas eſſe utrique ſuam dimittere.

14 Cum his quænam convenientia eſt illis, quæ in epiſtola prima hujus Pontif. (45.*al* XLVI.) leguntur? Nempe: *Omnes Juſtitias B. Petri ab eo* (Deſiderio) *plenius, & in integro ſuſcepimus.* Serio iſta reputent epiſtolæ illius vindices.

te nobis tribulatione; nec non & de ſingulis cauſis ſubtiliter informavimus, veſtro regali intimandis [a] culmini, & petimus, ut ſolita benignitate eos ſuſcipere [b], noſtræque petitioni veſtras a Deo inſpiratas aures, adcommodare dignemini, & ampliſſimam liberationem, atque exaltationem ſanctæ Dei Eccleſiæ, ſpiritalis matris veſtræ, & iſtius a vobis redemptæ provinciæ defenſionem perficere jubeatis, ut perfectam remunerationem a juſto judice, Deo noſtro, intercedente ejus principe Apoſtolorum, B. Petro, ſuſcipiatis [15].

Præſentem itaque noſtram exhortationem atque adjurationem [c], in Confeſſione B. Petri ponentes, & ſacrificium ſuper eam atque hoſtias Deo noſtro offerentes, vobis cum lachrymis ex eadem ſacra Confeſſione direximus: & ſi quis, quod non optamus, contra hujuſmodi noſtræ adjurationis ſeriem agere præſumpſerit, ſciat ſe auctoritate Domni mei [d], B. Petri, Apoſtolorum principis, anathematis vinculo eſſe innodatum, & a regno Dei alienum, atque cum diabolo & ejus atrociſſimis pompis, & cæteris impiis æternis incendiis concremandum, deputatum. At vero qui obſervator & cuſtos iſtius noſtræ exhortationis extiterit, cœleſtibus benedictionibus a Domino Deo noſtro illuſtratus, æternis præmiorum gaudiis, cum omnibus ſanctis & electis Dei, particeps effici mereatur [16]. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

DE

VARIANTES LECTIONES

a intimandum *Lamb. Gentilot.* intimandis *Tengnag.* b ſolite benigne eos ſuſcipere *Lamb.*
c admonitionem *Gentil.* adjurationem *Tengn.* d Domini mei *Lamb.*

NOTÆ

15 Carolum in matrem ſuam reverentia motum poſthabuiſſe hanc Stephani admonitionem, immo tot capitibus metuendam dehortationem, ut mihi perſuadeant Recentiores ſcriptores; perveniſſe eam ad Caroli manus ante conjugium demonſtrent neceſſe eſt. Papebrochius in vita Hildegardis ait, Diſiderio remiſſam eſſe filiam ſuam a Carolo intactam ſeq. anno 771. in cujus exitu Hildegardem duxit. Nonne igitur fieri potuit, ut abſque Pontificiæ admonitionis contemtu nuptiæ illæ inutiles factæ ſint? V. Pag. (*an.* 771. *n.* 2.)

16 Ævo illi dandum eſt aliquid. Monumenta vetera non deſunt a laicis etiam Principibus facta cum clauſulis iſta vehementioribus.

DE HADRIANI EPISTOLIS NOVEM ET QUADRAGINTA COMMENTATIO PRÆVIA.

Propoſitio dicendor. quat. capp. de conſecr. Pontif. de dominio Urbis; de aucta dit. Eccl. de collect. Can. Romana.

QUæ *duæ res maxime attendendæ erant in Pontificiis hiſce Epiſtolis, ſumma libertas Ordinationis Romani Pontificis, & dominatio libera S. Sedis in Urbe, & ejus Ducatu, ex hucuſque allatis perſpicuæ ſunt, ni fallor. Attamen luculentiores eædem fient ex iis, quæ deinceps afferentur. Præterea novæ Ditionis, ſeu Exarchatus, & Pentapoleos, cujus infirma ſemper fuit, ſemperque meticuloſa poſſeſſio, ante exactos Reges Langobardos, tum valido ac ſtabili nitentis fundamento, tum ingentibus hinc inde auctæ incrementis monumenta certa ſpectanda reſtant in Hadriani Epiſtolis, quæ mox ſequentur. Ex earum quoque nonnullis* (ep. 70. 78. 82. al. XCVI. LXXII. XCVII.) *collectionis Canonum, qua uti coepit S. Sedes octavo ſeculo a Dionyſiana diverſæ clarior, quam ex Zachariæ Decretali Epiſtola* (ep. 3. al. V.) *cognitio ſuppetet. Denique, quod præcipue optandum erat, quæſtionibus fere innumeris Eruditorum elapſi, labentiſque ſæculi præcipue adverſus Diploma Ludovici pii, modus aliquis afferetur. Ea propter antequam de Epiſtolis loquor, nonnihil dicam de Conſecratione Romani Pontificis; de dominio Urbis, & Romani Ducatus; de incremento Eccleſiaſticæ Ditionis; ac de collectione Canonum Romana; adverſus præcipuas Nuperorum aliquot Scriptorum opiniones, quas aut coeca fides Auctoribus magni nominis, qui ſuperiori ævo floruerunt, aut amor nimius, fortaſſe etiam arbitraria interpretatio chartarum veterum, pepererunt. Tametſi capita iſta ſingula ad eaſdem literas referentur; immo ab iis profecta eſſe palam fiet ſententias ipſas adhibendo, queis Hadrianus Regem Carolum inſtruens utebatur. Incipiam a Conſecratione.*

Conſecratio libera Rom. Pontif. ex ordinatione Hadriani colligitur.

II. *Libertatem Canonicam conſecrationis Romani Pontificis ſatis ſuperque comprobat interpontificium octo dierum. Nihilominus Dei optimi beneficio ad nos uſque pervenit Hadriani Electio & conſecratio, quam nefas eſt præterire. Eruditos non latet, quot ante Gregorium III. neceſſaria erant poſt Electionem, ut Pontifex conſecraretur. Relatio de Electione ad Principem: Alia ad Exarchum: Alia ad Archiepiſcopum Ravennæ: Alia ad Judices Ravennæ: Alia demum ad Apocriſarium Ravennæ, plenæ omnes demiſſarum precum, ut canonica electio confirmaretur: non enim aliter veniri ad conſecrationem poterat* (Diurn. Pontif. cap. 2. tit. 3. ſeqq.). *Secus eſt de Hadriani ordinatione, ut videre*

dere eſt apud Mabillonium (Muſ. Ital. to. 1. par. 2. pag. 38.). *Nam ſtatim poſt decretum Electionis aliquantulum varium ab eo, quod extat in Diurno, & ſolæciſmis pro illa ætate ſcatens, hæc ſequuntur*: Explicit Electio. Ipſe etiam ven. Hadrianus in initio Ordinationis ſuæ Indiculum rectæ Fidei hujuſmodi compoſuit, Ego Hadrianus &c. *ut in Diurno. Indiculum vero excipiunt Profeſſio Fidei ſcriptis mandata, & alia Profeſſio ſeu alloquium, quæ & ipſæ cum varietate aliqua habentur in Diurno; nam per totum octavum nonumque ſeculum, & ſequentis partem obtinuerunt. Hujuſmodi ordinatio libera moris fuit Sanctæ Sedi poſt Gregorium III. in Succeſſoribus, quos recenſui in monito ad Epiſtolas Pſeudopapæ Conſtantini, Leonis III. ordinationem haud prætermittens, quam hujuſmodi fuiſſe nullum dubium. An quicquam mutatum fuerit, poſtquam a Leone ipſo coronam Imperialem Carolus aſſequutus fuit, explorandum eſſe jam dixi, ubi de Diplomate Ludovici pii ſermo inſtituetur.*

Vetus Monum. eam continens a Nonantulanis depravatum Caroli, & Hadriani nominib. abutendo.

III. *Hic vero ſilentio præterire non debeo, ejuſdem naturæ eſſe Monumentum, unde Hadriani Ordinationem decerpſi, ac opuſculum illud Joannis Diaconi, quod conſarcinatum ajebam ex variis antiquitatis fruſtulis. Ejus ſiquidem Mabillonius teſtatur ſe vidiſſe exempla duo in pervetuſtis totidem Codicibus Monaſterii olim celebris Nonantulani, aliudque Romæ. Id autem non eſt ſatis ad detergendam impoſturæ notam Monumento. Nam auctor Monachus, quicumque is fuerit, Catalogo Sanctorum ſui monaſterii additurus Hadrianum I. quem Mutinenſes colere cœperunt* VIII. *Idus Julias, de duobus Hadrianis primo, & tertio unum fecit, ſicque traditionem iſtam antiquam, ut ait Pagius* (an. 885. n. 2.), *ſed falſam de Hadriano I. ibi ſepulto, ad poſteros emiſit. Id Bollandiſtæ etiam animadvertunt* (ad d. 8. Jul.). *Neque ulli eruditorum perſuaſum hodie eſt, Hadrianum alium quam tertium Nonantulæ ſepultum eſſe. Hic enim* Wormatiam *invitatus a Carolo Calvo anno prædicto* 885. (*dum de Epiſcopis aliquot deponendis, ac Bernardo filio ex concubina, Regni hærede inſtituendo Pontificis auctoritate meditabatur*,) *ut habent Annales Lambeciani* (Script. Ital. to. 2. par. 2. pag. 95.) *defecit in itinere. Sic Regis* fraudulenta conſilia, *ajunt Annales*, Dei nutu diſſipata ſunt. Nam Pontifex Romanus ab Urbe digreſſus, & Heridano flumine tranſito, vitam præſentem finivit, ſepultuſque eſt in Monaſterio Nonantulas. *Apud Anaſtaſium locus ipſe indicatur*: Super fluvium Scultinna (*Panarum*) in villa, quæ Viulzachara nuncupatur (ſect. 642.). *Quam villam Murato-*

Digitized by Google

ratorius deprehendit (Annal.885.) *vocari hodie S. Cæſarium, parumque inde diſſitum territorii Mutinenſis pagum Spilambertum, ubi Hadrianus III. diem obiiſſe dicitur*: In locum, qui Spinum Lamberti vocatur, vitam finivit VIII. Id. Jul. & ad Eccleſiam, monaſteriumque B. Silveſtri, quod Nonantula dicitur, perductus honorifice ſepultus eſt. *Poſt quæ de Hadriani primi rebus geſtis pergit dicere, & Carolum Magnum cum Carolo Calvo confundens, hiſtoriam rerum duorum Regum, totidemque Pontificum abſolvit.*

Attamen continet, quæ antiquum ritũ & conſecr. libertatẽ adſtruunt.

IV. *Hujuſmodi ſcribendi genus tanto cum poſterorum incommodo, damnandum ſane ac rejiciendum omnino eſt. Siqua autem monumenta interſeruntur, quorum fides aliunde integra peti poſſit, amplecti ea oportet, quod ego nunc facio ad conſecrationis libertatem per ea tempora demonſtrandam. Continuo igitur poſt Decretum electionis Ordinationem, ſeu conſecrationem fieri conſueviſſe argumento eſt Indiculus, quem initio Ordinationis emitti conſtat ex Anaſtaſio* (ſect. 587.) *contra Joannem Ravennæ Archiepiſcopum*: Nec mirum, *inquit*, cur poſtea iſta fecerit, qui cautiones, & Indiculos, qui ſoliti ſunt ab Archiepiſcopis Ravennatibus in ſcrinio fieri in initio conſecrationis ſuæ, more Felicis deceſſoris ſui falſavit. *Perinde enim tum fieri tam in electione Epiſcoporum, quam in ordinatione Pontificum, Formulæ ipſæ docent, quæ extant in libro Diurno*; *hoc nihilominus cum diſcrimine, quod Pontificia conſecratio inter* Kyrie eleiſon, & Gloria in Excelſis *expediebatur*; *Epiſcopalis non ita. Idcirco eſt apud Gratianum* (Cap. *Quod ſicut*, De electione *§. ſuper eo*): Quum ſolus Romanus Pontifex, qui ante hymnum Angelicum conſecratur, & poſtmodum ipſe Miſſarum ſolemnia incipit, & perficit conſecratus, in die Conſecrationis ſuæ valeat Ordines celebrare. *Cæterum tam Indiculum, quam duas ſequentes Profeſſiones, in deſuetudinem iviſſe certum eſt, earumque loco adhiberi cœptam formulam, quam Garnerius* (Diurn. p. 26.) *confert cum Indiculo, de quo nuper. Ejus principium*, Ego N. S. R. E. Diaconus, vel Presbyter, vel Epiſcopus Card. Electus, *necnon Collegium* Coapoſtoli Pauli *citra ſæculum nonum illam differunt. Nam prima electio Rom. Pontificis ex Epiſcopo facta eſt, contra Apoſtolicæ Sedis diſciplinam, anno* 891. *quum Portuenſis Epiſcopus Formoſus ab Eccleſia ſua violenter abſtractus, & ad Petri Cathedram evectus horrida ſui cadaveris depoſitione terrorem aliquandiu incuſſit cæteris, ne ex Epiſcopali ordine illuc proveherentur. Collegium vero Pauli introductum fuit per idem tempus: tametſi doctrinæ potius,*

 quam

Digitized by Google

quam auctoritatis ratio habita fuiſſe videatur. Paulum ſiquidem vas Electionis electum a Chriſto Domino, & Doctoris gentium appellatione inſignem ſummæ auctoritatis collegam eſſe datum Petro nec traditione, nec Scriptura, nec Patrum teſtimoniis comprobatur.

Præcipue Indiculum continuo poſt Decretum Elect. ſeq.

V. *Profeſſionis apud Ivonem, Gratianum, Antonium Auguſtinum, & Baronium celebris modicam eam partem, qua Paulus introducitur, conferre cum Indiculo, qui per nonum ſæculum vigebat, abs re non erit. Indiculus igitur ſic fluit:* Hanc veræ fidei rectitudinem, quam Chriſto auctore tradente, per Succeſſores tuos atque diſcipulos uſque ad exiguitatem meam perlatam, in tua Sancta Eccleſia reperi, totis conatibus meis, uſque ad animam & ſanguinem cuſtodire, temporumque difficultates cum tuo adjutorio toleranter ſufferre. *Profeſſio vero, cujus ætatem Garnerius non recte conſtituit nono ſæculo, eadem hunc in modum profert:* Sed veræ fidei rectitudinem, quam Chriſto auctore tradente per te, & beatiſſimum tuum Coapoſtolum Paulum, & per diſcipulos Succeſſores veſtros uſque ad exiguitatem meam prolatam in tua Sancta Eccleſia reperi, totis conatibus uſque ad ſanguinem cuſtodire. *Alia profecto inveniuntur inter* Indiculum, *&* Profeſſionem *diſcrimina: illud vero præ cæteris notatu dignum videtur, quod ubi in Indiculo ſex tantum generalia Concilia probantur; in Profeſſione Octavum quoque accipitur, quod Hadriano II. celebratum eſt Cpoli anno 869. Quæ res non minus poſteriorem ætatem profeſſioni, quam Indiculum in præfata conſarcinatione exiſtentem Hadriano primo vindicat: ita ut auferatur omne dubium, quin anno 772. quum idem conſecrabatur Romanus Pontifex, continuo poſt Decretum libere ordinatus fuerit.*

Ita factum per totum oct. ſæculum annis ſexaginta: ita ut Decretum Elect. in Epiſcopis etiam ſervaretur.

VI. *Hinc eſt, quod neque ad Exarchum Electionis S. Zachariæ Decretum eſt miſſum; neque extincto Exarchatu ad Principem, Stephani II., neque Pauli fratris ejus, qui ante Ordinationem ſchiſmate dilatam, ſocietatis, & amicitiæ Francorum ſatagens, Miſſos ac literas de fraterna morte ſuique electione ad Pippinum direxit; neque invaſoris Conſtantini, qui ſacrilega conſecratione peracta ſcripſit pariter Pippino; nec denique Stephani III. cui ſucceſſit Hadrianus, hujuſque Succeſſoris Leonis III. per totum octavum ſæculum, annis ſexaginta aut Ravenna, aut Cpoli confirmatio Decreti petita eſt. Decretum vero ipſum nullatenus immutari debere ſancitum fuit ab Stephano eodem in Concilio, de quo ſatis eſt dictum in Admonitione ad ejus literas. Decreti verba valde perſpicua hæc ſunt:* Et ita more ſolito Decretum facien-

Digitized by Google

facientes, & in eo cuncti pariter concordantes ſubſcribere debent. *Et ſubjungit quod maxime attendi debet*: Hoc itaque & in aliis Eccleſiis ſub Divini judicii obteſtatione decernimus obſervandum. *Quare Hadrianus Carolo Regi oſtendens* (ep. 93. al. LXXI.) *adverſus turbida quorumdam ingenia nullas ei partes eſſe in Ravennatis Archiepiſcopi electione*: Qui, *ait*, cum jocunditate Decreti omnium manuum ſubſcriptione roborati ad noſtram Apoſtolicam Sedem occurrebant, proprium ſibi Antiſtitem conſecrandum, ſicut & nunc canonice factum eſt. *Hactenus de Conſecratione ex monumentis certis in Conſarcinatione Nonantulana exiſtentibus*.

Pari cum libertate Pont. & Romani dominabantur in Urbe & ejus Duc. ut Carolus in ſuis Regnis.

VII. *Ex dictis de ſumma libertate Ordinationis Romani Pontificis ſumma item libertas dominationis S. Sedis in Urbe & ejus Ducatu evincitur. Si enim obſequium omne erga Exarchum, quamdiu ſtetit, & poſtmodo erga Principem, deſiit; nulla igitur Romanis cum Imperio neceſſitudo fuit, Romanæque ditionis adminiſtratio penes Pontificem & Romanos erat. Nihilominus literæ Hadriani hujuſmodi dominationem luculenter adeo teſtantur, ut illationibus non ſit opus ad rem tenendam. Jam vidimus, ſub ipſa initia Patriciatus Pippini Regis, datumque ab eo Diploma Donationis Exarchatus & Pentapolis, antequam Stephanus II. iniret Civitatum poſſeſſionem, queri Pontificem, quod Langobardi* aliquas civitates noſtras *in provincia Romana invaſerint* (ep. 8. al. IV.). *Ita etiam Succeſſores, ubi de aliqua ex iis Civitatibus loquuntur*, noſtras *eas dicunt. Ex Hadriani autem epiſtolis plurima ejuſmodi ſuppetunt exempla*: Hanc noſtram Romanam civitatem, (ep. 57. al. LIX.) *appellat Sedem Regalis Sacerdotii*, *ut* Civitatem noſtram Caſtelli Felicitatis *vocat unam ex Tuſciæ Langobardiæ urbibus, quas donarat Carolus* (epiſt. 55. al. XL.). Noſtros Romanos *a calumnia vindicat, &* Naves Græcorum gentis in portu Civitatis noſtræ Centumcellenſis comburi *ſe feciſſe ait litoribus infeſtas* (ep. 63. al. LXV.). *Eademque prorſus appellatione res* in territoriis noſtris *ſitas, &* territoria noſtra *nominat, ubi de Exarchatu agit,* (ep. 83. al. LXXXIV.) *qua loca & res Romani Ducatus. Inſuper de Eccleſiaſtica ditione iiſdem loquitur vocibus, queis de ampliſſima ditione Caroli: perinde enim* veſtros fines, veſtras partes, *ac* noſtros fines, noſtras partes *utriuſque dominii regiones appellat* (ep. 84. al. XCI.) *Summa eſt, pari auctoritate Pontifices dominatos eſſe in Urbe, & ejus Ducatu, atque in Exarchatu & Pentapoli, cujus rei teſtes ſunt locupletiſſimi epiſtolæ quas verſamus. Diſcrimen tantummodo in utriuſque ditio-*

ditionis origine reperitur: nam Romana 25. fere annis antiquior eſt altera. Titulus quoque dominii eſt varius: nam Roma & ejus Ducatus ex populorum voluntate in Pontificis ditionem venit; Exarchatus vero, & Pentapolis ex donatione.

Quod Hadrianus cõprobat duplicis Patriciatus cõparatione.

VIII. *Patriciatus voce Hadrianus utramque Ditionem luculente diſtinguit: Romanæ enim Patricium appellat Carolum, & Exarchatus ac Pentapolis D. Petrum.* (ep.97. al. LXXXV.) *Verba ipſa proferam:* Honor, *inquit*, Patriciatus veſtri a nobis inrefragabiliter conſervatur, etiam & plus amplius honorifice honoratur; Simili modo ipſe Patriciatus B. Petri fautoris veſtri tam a S. rec. Domno Pippino Magno Rege genitore noſtro in ſcriptis in integro conceſſus, & a vobis amplius confirmatus, inrefragabili jure permaneat. *Quidnam comparatione iſta Patriciatus Hadrianus velit, per ſe patet. Petrus enim in Coelis habitans nonniſi protector, aut defenſor ſui Succeſſoris in adminiſtratione provinciarum eſſe poterat. Talemque fuiſſe Carolum Romæ & Ducatus immenſa teſtium integerrimorum ſerie comprobari poſſet: ſatis tamen erunt duo apud Ducangium in Gloſſario* (v. Patricius); *In Capitulari* I. *an.* 769. *& Aquiſgran. an.* 789. *Carolus dicitur:* Rex, regnique Francorum rector, & devotus S. Eccleſiæ defenſor, atque adjutor in omnibus Apoſtolicæ Sedis. *Hugo Flaviniacen. in Chron. p.* 223. Non debere Regem Imperatoris filium, qui non ſine cauſa gladium portaret, qui Romanæ reip. Patricius, tutor, & defenſor eſſe deberet, tantam pati Eccleſiæ Dei conculcationem. *Idcirco Pontifex in laudata epiſtola eumdem honorem exigit a Carolo erga Patriciatum D. Petri, quo ipſe Caroli Patriciatum proſequabatur. Deinde pergit dicere:* Quia ſicut nos ſemper veſtros homines ſuſcipientes commonemus, ut in vera fide atque puritate cordis totis eorum viribus in veſtro maneant ſervitio; ita & vos ſimili modo quicumque ex noſtris hominibus ad vos venerint &c. *Nam ſummam eamdem fidem, ac benevolentiam erga Apoſtolorum Principem tutorem & defenſorem Donationis Pippinianæ ab eo confirmatæ ſervandam eſſe ait a Carolo, quam ipſe Carolo ſervabat tutori ac defenſori Apoſtolicæ Sedis, ut perſpicue Paulus I. eum appellat:* Eccleſiæ tutorem (ep. 27. al. XXXVII.) *& alibi paſſim protectorem, ac defenſorem nuncupari oſtendi in notis ad haſce epiſtolas.*

Summopere cavet Hadrianus, ne Carolus excedat ejus limites, protectionis nimirũ & defenſionis.

IX. *Quod ſi forte aliquando Carolus quidquam juris ſibi arrogare tentavit* pro ſui Patriciatus honore, *ut ſuggeſtum ei fuerat ab adver-*

adverſariis Apoſtolicæ Sedis, Pontifex ſuaviter reſtitit, ſuoſque terminos Patriciatum excedere non permiſit. Rei exemplum ſuppetit ex iiſdem Hadriani Epiſtolis (93. al. LXXI.). *Suggerebatur Carolo, Ravennæ Archiepiſcopum eligi debere coram Miſſo Regio. Negat Pontifex: & ad Patriciatus honorem quod attinet*, Nullus homo, *inquit*, eſſe videtur in mundo, qui plus pro veſtræ regalis Excellentiæ decertare moliatur exaltatione, quam noſtra Apoſtolica aſſidua deprecatio; & ſicut in noſtris præcordiis, niſibus totis ubique ſuper omnes, vos honoravimus, & honoramus; ita amplius ac amplius honorem Regni veſtri præcellere omnibus, qui in mundo eſſe noſcuntur: verumtamen & de ipſa benevolentia, quam in veſtrum gerimus culmen honoris, in univerſo innotuit mundo, ſicut nempe omnibus patet, quia die noctuque in Confeſſione fautoris veſtri B. Petri non intermittimus fundere preces. *Hujuſmodi alia & in prædeceſſorum, & in Hadriani epiſtolis multa inveniuntur. Quare evidens eſt, Patriciatum, quem alibi videre eſt appellatum* veſtram regalem tuitionem (ep. 83. al. LXXXIV.) *in eo ſitum fuiſſe, ut S. Sedes defenderetur ſpe præmii coeleſtis* (*quod noſtri ævi eruditis aliquot extra Italiam, terrena ſapientibus, modicum videtur*) *& de adverſariis victoriæ in hoc mundo per Sancti Apoſtolorum Principis adjutorium, aſſiduis, publiciſque Pontificis & Romanorum precibus ante ejus Confeſſionem imploratum. Hac una ſpe inlectos Pippinum, & Carolum Francorum Reges longe lateque amplificaſſe Apoſtolicæ Sedis ditionem invenio: at dominii quicquam ſibi aut arrogaſſe, aut reſervaſſe, præterquam in Spoleti, & Tuſciæ ducatibus, nuſquam legitur.*

X. *Quum autem hujuſmodi Patriciatum Gregorius III. exhibuiſſe dicatur Carolo Martello, & Stephanus II. certiſſime contulerit Pippino ejuſque filiis anno 754. ab iis igitur temporibus Pontifex dominabatur Romæ, quippe cujus defenſionem Francorum Regibus commendavit. Defenſionem inquam, non dominium: jus enim iſtud erat Imperatorum, & cæremonia ipſa, qua creabantur ab Imperatore Patricii, id Patriciatus genus amovet ab Stephano II. qui primus omnium eo nomine inſignes fecit Reges Francos. Nec longe petenda eadem eſt, namque ex ipſo Codice Carolino* (ep. 91. al. LXXXVIII.) *non obſcurum exemplum ſuppeditatur, Ducis nimirum Beneventani Arichiſii, qui ab Imperatore eam dignitatem avebat aſſequi, tametſi morte præventus ſpem fallacem reliquit Græcis. Imperator itaque* emiſit illi ſuos

Reges Francorũ Defenſores Eccl. Rom. nulla ſolemni Cærem. Patricii creati inveniuntur.

ſuos Legatos, ſcilicet Spatharios duos in ditionem Siciliæ ad Patricium eum conſtituendum, ferentes ſecum veſtes auro textas, ſimul & Spatham, vel pectinem, & forcipes, ſicut illi prædictus Arichiſus indui & tonderi pollicitus fuerat. *De hac dignitate, ejuſque indole plurima congeſſit Du-Cangius in Gloſſario, quæ ad rem non faciunt: plurima etiam Pagius* (an. 740. n. 4. ſeqq.) *Petri præſertim de Marca opiniones adoptans, ſuper Patriciatu Romanæ Eccleſiæ. Ea vero nihil moror, quia falſa admiſcentur veris, & quæ vera ſunt, exaggerantur. Et ſane in antiquis Francorum Annalibus ab anno 741. ad 793. qui tanti apud omnes habentur,* (Caniſ. to. 2. par. 2. p. 40.) *anno 754. hæc referuntur*: Supradictus Apoſtolicus Stephanus confirmavit Pippinum unctione ſancta in Regem (*nam an. 740. a Bonifacio unctus erat*) & cum eo conjunxit duos filios dominum Carolum & Carlmannum in Reges. *Perinde Fuldenſes an.* 753. Honorifice exceptus apud Pariſios duos filios ejus Carlmannum, & Carlum unxit in Reges. *Cum iiſdem congruentia apud Anaſtaſium leguntur* (ſect. 244.) Chriſtianiſſimus Pippinus ab eodem Sanctiſſimo Papa Chriſti gratia cum duobus filiis ſuis Reges uncti ſunt Francorum. *Poſt hujuſmodi ſolemnem inaugurationem teſtis eſt hic Codex Carolinus, necnon Hadriani geſtorum ſcriptor apud Anaſtaſium* (ſect. 294. 296.) *Reges illos eſſe appellatos Patricios. Id vero nominis ſeu dignitatis aut ex Sacramento per eoſdem Reges emiſſo, dum inungebantur, ſe Romanam Eccleſiam defenſuros, aut ex pacto inito cum Pontifice ante unctionem provenerit, Patricios eos Romanorum exinde fuiſſe nullum dubium; ſolemni autem cæremonia creatos nuſquam reperitur. Ea propter qui ejuſmodi Patriciatui aliud tribuunt, præter Romanæ Eccleſiæ defenſionem, magno in errore verſantur. Et qui Romanum Pontificem non vident Principem Sanctæ reip. cujus defenſionem contra Græcam impietatem, & Langobardorum invaſiones committit Franciæ Regibus, corporeis oculis, mentiſque acie capti eſſe videntur.*

Ditio Eccleſ. augeri cœpta Exarchatu, & Pentapoli; Tuſciæ Langob. incrementū accipit an. 774.

XI. *Nec Roma ſolum cum ſuo Ducatu, ſed Exarchatus etiam & Pentapolis a Græcis impiis defecerant, adhæſerantque Pontifici, ut dictum eſt alibi: attamen ditionis Pontificiæ partem eæ provinciæ non fecerunt, niſi poſt Pippini donationem, quæ incrementi Apoſtolicæ Ditionis initium fuit. Ea vero donatio, ut ex literis Prædeceſſorum Hadriani didicimus, aliqua ex parte aut invaſione aut detentione Langobardorum minuta, in S. Sedis poſſeſſionem integram uſque ad an-*

ad annum 774. *non pervenit, quum Caroli Regis virtute ſubactis Langobardis, Rege eorum Deſiderio capto, filioque hujus Italia pulſo, rerum potiti ſunt Franci. Eginhartus de exitu belli Italici, quod Carolus Hadriani precibus ſuſceptum eo anno confecit, ita loquitur* (cap. 6.): Finis tamen hujus belli fuit ſubacta Italia, & Rex Deſiderius perpetuo exilio deportatus, & filius ejus Adalgiſus Italia pulſus, & res a Langobardorum Regibus ereptas Hadriano Romanæ Eccleſiæ Rectori reſtituere. *Etenim Romam veniens primum omnium Pippini genitoris ſui Donationem non modo confirmavit*, ſed ſuper corpus B. Petri ſubtus Evangelia, quæ ibidem oſculantur, collocavit, *ut eſt apud Anaſtaſ.* (ſect. 319.); *& uti Hadrianus Carolo in mentem revocat* (ep. 54. al. LI.) *Ravennatis Archiepiſcopi audaciam accuſans*: Dum ad limina Apoſtolorum profectus es, ea ipſa ſpondens confirmaſti, eidemque Dei Apoſtolo præſentaliter manibus tuis eamdem offeruiſti promiſſionem. *Et ſæpe alibi, quod patebit in Notis. Quæ autem de Regno Langobardorum ſui juris facto tum addiderit in ſuo Diplomate non ita certum: nam quater omnino Carolus Romam venit, ter Hadriano Pontifice an.* 774. 781. 787. *& ſemel Leone III.* 800. *Id certum, quod Civitates Tuſciæ Langobardorum ad primam profectionem pertinent; anno ſiquidem* 776. (ep. 55. al. LX.) *Hadrianus nunciat Carolo, Reginaldum Cluſinum Ducem hoſtilia commiſiſſe in una ex iis Civitatibus, quam* noſtram *appellat*. Per ſemetipſum cum exercitu in eamdem Civitatem noſtram Caſtelli Felicitatis properans, eoſdem Caſtellanos abſtulit.

XII. *Eadem occaſione Carolum obtuliſſe B. Petro & Tuſciam Regalem, quæ a Lunis incipit, & Spoletanum Ducatum, nullus dubito. Etenim de Spoletano Ducatu perſpicue loquitur Hadrianus* (ep. 56. al. LVIII.) *in ſuis literis ad Carolum*: Quia & ipſum Spoletinum Ducatum vos præſentaliter offeruiſtis protectori veſtro B. Petro Principi Apoſtolorum per noſtram mediocritatem pro animæ veſtræ mercede. *De Tuſcia autem Regali, tametſi minus aperte loquitur: tamen & petens removeri Cluſinum Ducem* (ep. 55. al. LX.) *& Duci Lucenſi præcipiens, ut Græcis piratis ſua navigia objiciat* (ep. 63. al. LXV.) *juris neſcio quid in eo Ducatu exercet, quod in reliquis Italiæ Regni partibus exercere non reperitur. Quamobrem integra Donatio Caroli apud Anaſtaſium deſignata per fines*, A Lunis cum Inſula Corſica, deinde in Suriano, deinde in monte Bardonis, deinde in Berceto, deinde in Parma, deinde in Regio, exinde

Acceſſionem eod. anno factam Tuſciæ Regalis, & Ducatus Spoleti, ſupremo jure ap. Carol. remanente, non eſt improbabile.

Digitized by Google

in Mantua, atque in Monte Silicis, atque Provincia Venetiarum, & Iſtria; *integra inquam Donatio inſcite admodum, uti falſa, reſpuitur a nonnullis; quia nempe oblationis vocabulum anceps, ſæpiuſque adhibitum in Codice iſto pro Donatione, nullum videtur diſcrimen inferre inter ea, quæ D. Petro ſunt oblata, ſupremo dominio retento, cujuſmodi ſunt ii Ducatus Tuſciæ, & Spoleti, atque illa, quæ una cum ſuprema poteſtate D. Petro, ejuſque ſucceſſoribus ſunt donata, amplificandi ergo Apoſtolicæ Sedis Ditionem. Attamen quis de nulla eorum Ducatuum Civitate æque ſollicitos videns Pontifices, nullamque* noſtram *appellare, diſcrimen non ſentit? Extra omnem aleam rem ponit Diploma Ludovici Pii, quem unus tantum, aut alter ex noſtris Scriptoribus commentitium ineptiſſime pronunciavit*: Quando, *inquit*, idem Pontifex (*Hadrianus*) eidem (*Carolo*) de ſupraſcriptis Ducatibus, ideſt Tuſcano & Spoletino, ſuæ auctoritatis Præceptum confirmavit. Eo ſcilicet modo, ut ſingulis annis prædictum cenſum Eccleſiæ B. Petri Apoſtoli perſolvatur. *Itaque cenſum tantummodo ex iis Ducatibus S. Petro oblatis exigere debebant Pontifices, nec de adminiſtratione quicquam ad eos pertinebat. At contra in Tuſcia Langobardica, (quicquid ſit de ea Campaniæ parte, quæ Civitates a Carolo donatas continebat) & in Territorio Sabinenſi, quod ſerius ocyus donatum fuiſſe ab eodem Carolo teſtantur Hadriani literæ 67. 71. 72. 73.* al. LXIX. LVI. LXXVI. LXXVIII. *jus ſummum erat S. Sedis, ut in Exarchatu & Pentapoli: hæ ſiquidem duæ provinciæ Donationis erant Pippini a Carolo filio confirmatæ, & Langobardorum Regno exciſo pleniſſime vindicatæ; cætera omnia Caroli ejuſdem Donationem efficiunt*,

Certam eam eſſe acceſſionem documentis comprobatur.

XIII. *Hanc equidem Hadriani literis, quæ mox ſequentur, comprobatam per partes, cupio ut lector animo præcipiat integram ex charta diviſionis Regnorum Caroli inter filios. Ubi enim agit de Regno Pippini inter fratres dividendo, ſi forte iis præmoriatur, ita decernit*: Ab ingreſſu Italiæ per Auguſtam civitatem accipiat Carolus Eborejam, Vercellas, Papiam, & inde per Padum fluvium termino currente uſque ad fines Regenſium, & ipſam Regium, & Civitatem novam, atque Mutinam, uſque ad terminos S. Petri. *Non alios hodieque habet S. Sedes. Proſequitur diviſio*: Has civitates cum Suburbanis, & territoriis ſuis, atque Comitatibus, quæ ad ipſas pertinent, & quicquid inde Romam pergenti ad lævam reſpicit de Regno, quod Pippinus habuit, una cum Ducatu Spoletano,

letano, hanc portionem, ſicut prædiximus, accipiat Carolus. Quidquid autem, a prædictis Civitatibus, vel Comitatibus Romam eunti ad dextram jacet de prædicto Regno, ideſt portionem, quæ remanſit de regione Tranſpadana, una cum Ducatu Tuſcano uſque ad Mare Auſtrale, & uſque ad Provinciam, Ludewicus ad augmentum ſui Regni ſortiatur. *Profecto qui Ducatum Tuſcanum hac in diviſione nominari audit, quem totum in Donatione per fines comprehendi vidit, paradoxum hæc ſapere arbitratur: Secus, ſi eum Ducatum una cum Spoletano Apoſtolorum Principi oblatum meminerit, at ſupremo jure retento. Recte enim liberalitatem Caroli erga S. Petrum, cui oblatus fuerat, donationi inſertus demonſtrat: & merito inter provincias Regni Ludovici recenſetur, quia cenſu tantum ſoluto S. Sedi, ſupremum jus Regis erat. Itaque hæc ſatis ſint de incremento Eccleſiaſticæ Ditionis, quod infra enucleatius expendendum erit. De collectione enim Canonum nonnihil dicam neceſſe eſt, quod Hadriani literarum auctoritate* (70. al. XCVI. 78. al. LXXII. *&* 82. al. XCVII.) *quæ ad Zachariæ epiſtolam animadvertebam, confirmet, ipſamque collectionem prodat.*

XIV. *Quum Rex Carolus Romæ primum fuit anno* 774. *ita enim cum melioribus ſentiendum mihi videtur, tanti non habuit Hadrianus temporalia negocia (licet male feriatus Scriptor Nuperus horum tantummodo & Pontificem & Regem ſategiſſe autumet) ut præcipue de inſtauranda Gallicana Eccleſia non cogitarit. Ante annos triginta rem tantam cœperat Bonifacius Moguntinus: at provincias Eccleſiaſticas adeo turbatas invenit, ut parum ipſe profecerit; neque Hadriano Pontificatum adepto ex Metropolitis plures, quam duo, honorem priſtinum aſſecuti fuerant. Quamobrem Regi amico, & pietate inſigni duos exhibuit Codices, qui ad rem tanti momenti perficiendam adjumento eſſent: Primus notitiam exhibebat provinciarum ſeptemdecim, quæ tum Metropoles ſingulas, tum Epiſcopales Sedes unicuique ſubjectas numerando recenſebat; cujus exemplum ex Cod. Vat. num.* 1338. *prodiit in lucem ſtudio Emmanuelis a Schelestrate* (de antiq. Eccl. to. 2. p. 643.) *cum hoc titulo:* Iſte Codex eſt ſcriptus de illo authentico, quem Domnus Hadrianus Apoſtolicus dedit glorioſiſſimo Carolo Regi Francorum, & Longobardorum, ac Patricio Romanorum, quando fuit Romæ. *Alter Codex Concilia ſex Generalia ante id temporis celebrata, & Græcorum Canonum Compendium continebat, ut docet titulus ex editione Labbei, & aliorum, ac præcipue Caniſiana elegantiſſima ex*

Eodem anno Hadrianus dedit Carolo duos libros, nempe collect. Can. & Provinciale Gallicanum ad illam Eccleſ. inſtaurandam.

recenſione Baſnagii (Ant. lect. to. 2. par. 1. p. 266.) *qui eſt hujuſmodi*: Incipit Compendioſa traditio Canonum Orientalium, ſive Africanorum, quos B. Hadrianus Papa in uno volumine cum ſuperioribus Conciliis ad diſpoſitionem Occidentalium Eccleſiarum Carolo Romæ poſito dedit Regi Francorum, & Longobardorum, ac Patricio Romanorum. *Primus quidem Codex huc non ſpectat, niſi quatenus Pontificis ac Regis præcipuam ſollicitudinem Eccleſiæ Francorum, atque Eccleſiaſticæ diſciplinæ inſtaurandæ teſtatur. Pontificis nimirum, quia eodem tempore* Omnibus Archiepiſcopis, & Epiſcopis *Encyclicam ſcripſit*, Ut habeat unaquæque Metropolis civitates ſubditas, quas B. Leo, & alii prædeceſſores, ac ſucceſſores ipſius poſt Chalcedonenſem Synodum ſingulis Metropolitis diſtinxerunt, *quemadmodum Bertherium monet Metropolitam Viennenſem* (*Labbe* Concil. to. VI. p. 1888.) *& quandiu vixit de eadem re egit cum Carolo. Quod vero ad hunc attinet, tot Capitularia, Placita, & Epiſcoporum Concilia, quæ ſunt perpetua religionis, ac pietatis monumenta, nulla unquam oblivione delenda, quanta in ſollicitudine Eccleſiaſticarum rerum ſemper fuerit optimus iſte Princeps, oſtendunt. De altero igitur Codice, de quo ad S. Zachariæ Epiſtolam ſum loquutus, laudatæ Hadriani literæ me admonent ut dicam iterum.*

In tribus Hadriani Epiſtolis Canones aliquot verſion. Dionyſ. occurrunt: at numeratio eor. col lectioni non reſpondet.

XV. *Tres in iiſdem Canones laudari video ex Conciliis Græcis Chalcedonenſes* 18. *&* 21. *ac primum Antiochenum: illi a Collectione Dionyſiana non multum diſcrepant, ſi latina verſio attendatur; ſecus, ſi numerandi ratio. Antiochenus verſioni etiam propius accedit: at numeratio eadem, ac priorum. Quare dubitari non poteſt, quin apud S. Sedem unumquodque Concilium ſuam aciem duceret; ac proinde nulla dum collectio eſſet, qua uteretur ne in Eccleſiaſticis quidem judiciis, quod nono ſæculo certe fieri Leo IV. eſt teſtis, ut dixi ad laudatam Epiſtolam Zachariæ. Id confirmatur Canone* 8. *Codicis Africani in altera ex iis epiſtolis laudato* (ep.78. al. LXXII.): *Non enim juxta Canonem (ita enim appellabatur Romana collectio, cujus meminit Leo IV.) ſeu juxta Breviarium Creſconii Canon ille octavus appellatur* Carthaginenſis, *quemadmodum fit etiam in Compendiaria illa traditione Græcorum Canonum Hadriani, ſed luculente* Africanus. *Quumque idem Canon ſit ſextus Concilii Carthaginenſis II. ſiquis citatum ab Hadriano diligenter cum Codicis Africani* 8. *& Carthaginenſis Concilii* 6. *conferat, variantem hujus lectionem comperiet: at tantam cum Codice Africano convenientiam deprehendet; ut ne literæ quidem unius diſcrimen appareat.* Colle-

Collectionem igitur, ſeu Codicem Africanorum Canonum præ manibus habuit Hadrianus, quem nos ſeri poſteri Græco-latinum habemus bis a Juſtello editum, & majori cum diligentia a Labbeo (Conc. to. II. pag. 1041.) *Huc accedit ex duabus aliis Epiſtolis multiplex comprobatio e Scripturæ locis, & ex SS. Patribus Athanaſio, Gregorio Nazianzeno, Amphilochio, Gregorio Nyſſeno, Joanne Chryſoſtomo, Auguſtino, Hilario Pictavienſi, Leone Magno in ſermonibus, Proterio ad Leonem de Paſchate, Fulgentio, aliiſque, quorum auctoritates non referuntur.*

Nam Romani Pont. aliam collect. tum non adhibebant præter Bibliothecã, ubi erant & collectiones, præcipue Creſconii.

XVI. *Quæ quum ita ſint, quanam collectione uterentur Romani Pontifices octavo etiam ſæculo, patere arbitror. Sacra ſcilicet Bibliotheca per Bibliothecarium, & Scriniarios iis ſuppeditabat, quæ identidem neceſſaria erant. Nec dubitandum, quin Conciliorum præſertim Generalium ulla alia verſio latina adhiberetur, præter eam quæ in Bibliotheca erat. Nam ſumma cum diligentia latine omnia facta eſſe teſtatur Anaſtaſius in Præfatione ſeptimi Concilii ad Joannem VIII.* Nulla ratione, *inquit* (*Labbe* Concil. to. VII. p. 29.) octava dicitur, vel teneri poterit, ubi ſeptima non habetur: non quod ante nos minime fuerit interpretata, ſed quod interpres pene per ſingula relicto utriuſque linguæ idiomate adeo fuerit verbum e verbo ſequutus, ut quid in eadem editione intelligatur, aut vix, aut nunquam poſſit adverti, in faſtidiumque verſa legentium pene ab omnibus hac pro cauſa contemnatur. *Et paulo infra de Canonibus Apoſtolorum loquens, verba ipſa uſurpat Dionyſii Exigui in præfatione ad ſuam Collectionem, quare hanc ipſam in Bibliotheca eſſe intelligimus. Hinc eſt, quod Canonem Antiochenum laudat Hadrianus non multum diſcrepantem a Dionyſiana verſione; quod etiam de duobus Chalcedonenſibus facit, tanta licet ſimilitudo cum Dionyſianis non appareat. Etenim num petiti omnes fuerint ex Creſconiana Collectione, quæ Dionyſii verſionem ſequuta eſt, an aliunde ex fonte eodem dimanantes, diſquirere ocioſum eſſet: Nam certum ſcimus, Græcos omnes Canones, præter quam Conciliorum generalium, Dionyſianæ Collectioni acceptos referri. Quæri poſſet, cur Chalcedonenſes, qui ad generale Concilium attinent, & ipſi Dionyſianam Collectionem ſapiant? Qua ſuper re N. Alexander vir doctiſſimus non leviter, nec ſemel erravit* (ſæc. V. diſſ. 15. art. 4.) *nam Gelaſium, Pelagium II. & Gregorium M. tanti nominis Pontifices uſos eſſe Canonibus Chalcedonenſibus contendit, non animadvertens, laudari ab iis tres ſolos illos Canones, quos Marcianus propoſuit, Patreſque confirmarunt in fine Actionis VI.* (Labbe Conc. to. IV. p. 609.) *qui a verſione Dionyſiana*

ſiana

Digitized by Google

ſiana omnino diſcrepant, ut conferenti planum fiet. Eoſdem ante octavum ſæculum, ubivis laudatos, quantam ego diligentiam adhibuerim, prorſus alios comperi ab iis qui in Dionyſianam Collectionem ſunt relati.

Ante VII. ſæc. tres ſoli Canones Chalc. a S. Sede adhibiti: poſtmodum omnes. Hincmari & Natalis hallucinatio ſuper Can. Chalc.

XVII. *Quum vero iidem poſtmodum recenſiti fuerint Actione XV. inter cæteros, locoſque teneant quartum, tertium, & viceſimum; ſi octavo ſæculo & ſequentibus juxta verſionem Dionyſianam occurrant, non eſt mirandum: ſemel quippe accepta ab Apoſtolicâ Sede collectione Græcorum Canonum; & tres Cpolitanos, ac reliquos Chalcedonenſes ab ea rejectos adhibere fas erat; & tres Chalcedonenſes prædictos apud eamdem jamdiu celebres tam ex Codice ejus Concilii, qui ſervabatur in Bibliotheca, quam ex prædicta Collectione uſurpare erat licitum. At errat Hincmarus, & cum eo Natalis, ubi S. Gregorii* Homil. 17. in Evang. *locum*, Sacri Canones Simoniacam hæreſim damnant, *ad ſecundum Chalcedonenſem referunt. Gregorius enim haud loqui hic videtur de Canonibus Conciliorum, ſed de Sacræ Scripturæ auctoritate, quam Siricius, Innocentius, aliique antiqui Pontifices vocant* Regulam, Eccleſiaſticam Regulam, Apoſtolicam Scripturam, Apoſtolicas traditiones, Apoſtolicos Canones, *ut notat P. Couſtant* (Ad Siricii ep. 10. p. 699.). *Suntque argumento plures ejus Regeſti Epiſtolæ* (lib. 7. ep. 111. l. 9. ep. 40. 49. 50. 51. 53. 54. 55. 57. l. 10. ep. 32. & l. 11. ep. 48.) *In earum quippe ſingulis de hæreſi ſimoniaca loquitur Scripturæ auctoritate, non ſecundi Canonis Chalcedonenſis.* Apoſtolica deteſtatione damnatam *ait ab ipſa origine; ab ipſo Apoſtolorum Principe*, qui primam damnationis ſententiam contra Simonem protulit; *eliminatam ab Eccleſia eſſe docet, & ſimilia horum ubique profert. At ponamus, Gregorium meminiſſe Canonum Conciliorum: nonne Sardicen.* Can. 2. *legitur de Ordinatione Epiſcopi*: potuiſſe paucos præmio, & mercede corrumpi? *Nonne Apoſtolorum* Can. 30. *decernit*: Si quis Epiſcopus, aut presbyter, aut diaconus per pecunias hanc obtinuerit dignitatem, dejiciatur ipſe, & ordinator ejus? *Non me latet, Sanctam Sedem perinde Apoſtolicos Canones averſatam eſſe, ac Chalcedonenſes; quædam tamen Conſtituta Pontificum inde clanculum profecta & Dionyſius, & Creſconius in ſua quiſque præfatione teſtatur.*

Leo, & Greg. M. rejecerunt Can. Chalc. A Greg. III. tempore Creſcon. collectio, uſui eſſe cœpit, quæ eos Canones continet.

XVIII. *At de Chalcedonenſibus ſecus eſt. Nam, præterquam quod nullus eorum aut clanculum, aut propalam adhibitus ante octavum ſæculum invenietur, Anaſtaſius Bibliothecarius hujuſmodi rerum teſtis integerrimus ita in Epiſtola ad Joannem Diaconum* (*Labbeus* Concil. to. V. p. 1770.) *ad rem loquitur*: Ne videamur tam Sanctam, tamque

que reverendam Synodum (vi. *generalem*) accuſare, vel temere reprehendere, licere nobis opinamur de illa ſentire, quæ Sanctos Patres noſtros de Chalcedonenſi magna Synodo ſenſiſſe non ignoramus. Quorum unus, Sanctus videlicet Papa Gregorius, uſque ad prolationem tantummodo Canonum hanc ſuſcipiendam fore ſignavit. *Etenim poſt actionem XIV. Legati Pontificii ſentientes eadem adverſus S. Sedem tractanda eſſe, quæ in reprobatis Cpolitani Canonibus, diſceſſerunt: quare Leo Magnus, quæ acta erant ante Actionem XV. probans, rejecit cætera. Quum vero a Gregorii III. tempore Creſconii Collectio uſui eſſe cœperit, eaque Zacharias, & Stephanus II. Francorum diſciplinam peſſumdatam reſtituere conati ſint, ac Stephanus III. quinquaginta Apoſtolorum Canones ſuſcipiendos eſſe decreverit, factum inde eſt, ut Hadrianus Apoſtolicæ Sedis antiquum morem non prætermittens, Prædeceſſorum veſtigiis inſiſteret. Animadvertendum tamen, quod aut ipſe, aut ex prædeceſſoribus aliquis Canones Chalced. Concilio addendos voluerit; quum ſex Generalia Concilia, ſimulque compendium Græcorum Canonum dedit Carolo ad inſtaurandam Franciæ Eccleſiarum diſciplinam, Generalia exhibuit integra cum ſuis Canonibus: idcirco nec Nicæni, nec Cpolitani, neque Chalcedonenſis Generalium Conciliorum Canon ullus in eo Compendio exiſtit. Tametſi & in Dionyſiana, & in Creſconiana Collectione, & in Canone, ſeu Collectione Apoſtolicæ Sedis, quæ nono ſæculo emerſit, Generalium quoque Conciliorum Canones recenſeantur.*

XIX. *Duas vero cauſas tantæ varietatis eſſe nemo non videt. Primam, quia nondum ulla erat S. Sedi Collectio propria; alteram quia ex Sacra Bibliotheca, quæ Concilia, & privatas Collectiones continebat, adeoque magnæ Collectionis inſtar erat, quidquid pro re nata opus eſſet decerni, ſuppetebat. Quam rem (nequicquam ſe torquent antiquæ alicujus Collectionis Romanæ aſſertores) perſpicue probat altera ex his duabus cauſis. Et vero ſi S. Sedi erat collectio propria, quidni Canones tum Generalium, tum localium Conciliorum ſimul collectos exhiberet Pontifex, ut expeditiori quam fieri poſſet via, Eccleſia illa inſtauraretur? Quidni localium Canones, quos ab aliis omnibus generalium ſecrevit, integros ſaltem traderet? Quia nempe Hadriani tempore Codex Canonum, ſeu Collectio, ſeu Canon Apoſtolicæ Sedis nondum emerſerat. Idcirco integros tradit Canones generalium Conciliorum, cui rei Cpolitana ambitio nihil, ut olim, obſtabat: at localium, quorum multi S. Sedis diſciplinæ adverſabantur, mutilos, emendatos, in compendium*

Hadriani tempore S. Sedes nullam adhuc propriam collect. habebat.

pendium redactos, aliquot etiam prætemiſſis, exhibet. Præterea principio Sardicenſium, & Africanorum Canonum generali admonitione omnes, quicumque Compendiariam eam ſeriem viderint, ſic pro ſuprema auctoritate prævenit: Sed in his omnibus illa ſequi debemus, quæcumque a Nicæno Concilio, & a Sancta atque Apoſtolica Eccleſiæ Romana non diſcrepare videmus. *Quidnam deſiderari poteſt illuſtrius ad eludendos tot eruditorum conatus, qui veteris novique juris ſtabiliendi ergo ad tuenda ſua, diſputationibus fere immenſis falſitati patrocinantur? Eſt tamen Documentum aliud luculentius, quo parum caute adverſarii utuntur in rem ſuam, Liber videlicet Actorum Silveſtri, ejuſque fetus duplex.*

Acta & Conſtitutum Silveſtri magno erát uſui Hadriani ævo. Donatio Conſtantini nondum nata erat.

XX. *Silveſtri Acta propugnare ineptum eſſet: nam Eruditi omnes, præque iis Baronius ſuppoſita agnoverunt (tametſi hic foede interpolata potius crediderit.) Cum iiſdem & ego ſentio: at quid de iis fuerit Hadriani ævo, cur ſilentio prætercam non video. Gelaſii Decretum celebre a doctiſſimis viris jam ſæpe vulgatum, præcipue a Fontaninio in Appendice ad Antiquitates Hortæ* (p.317. ex Cod. Vat. n.493. fol.101.) *inter libros recipiendos eos Actus recenſet his verbis*: Item Actus B. Silveſtri Apoſtolicæ Sedis Præſulis, licet ejus, qui conſcripſit, nomen ignoretur: a multis tamen in urbe Roma Catholicis legi cognovimus, & pro antiquo uſu multæ hæc imitantur Eccleſiæ. *Jam vero Hadriano Pontifice, qui tribus fermè ſæculis a Gelaſio diſtat, non modo nihil immutatum erat; ſed* Liber qui appellatur Canones Apoſtolorum *inter Apocryphos rejectus in eodem Decreto Gelaſii, ab Apoſtolica Sede recipiebatur ex decreto Stephani III. in Concilio Lateranenſi an. 769., de quo ſatis eſt dictum in ſuperioribus. Quare iis Actis Hadrianus libere uſus eſt & in Epiſtola* (59. al. XLIX.) *ad Carolum Magnum; & in alia ad Conſtantinum & Irenem* (*Labbe* Concil. to. VII. p. 102.) *ut mox patebit. Interim ex ſuppoſitis hiſce actis, ſuppoſitum aliud Opuſculum profluxit, nempe Conſtitutum Silveſtri in Capita XX. diſtributum, cujus excerptum in libris Poenitentialibus Theodori Cantuarienſis, & Ecberti Eboracenſis omnium manibus verſabatur, quibus utique poenitentialibus libris uſus erat Gregorius III. in ſuo libello de Judiciis. Alia præterea ſuppoſitio incertæ ætatis, quam nihilominus N. Alexander, & meliores critici Iſidoro Mercatori tribuunt, nec Romæ cognitam ante dimidium ſæculi noni contendunt, ex Actis iiſdem educta eſt, Donatio videlicet, ſeu Edictum Conſtantini, quod genuinum fuit habitum a S. Leone IX. & aliquot Succeſſoribus per undeci-*

Digitized by Google

decimum Eccleſiæ ſeculum. Quumque hæc duo Opuſcula ex eodem fonte dimanarint: neceſſario eadem de baptiſmo Conſtantini, & reliqua expreſſerunt. Hinc factum eſt, quod Scriptores minus cauti, fortaſſe etiam plus in S. Sedem animoſi, quos inter Annaliſta Italicus (an.776.) *conclamatæ hujus donationis meminiſſe Hadrianum putant in laudata Epiſtola ad Carolum, antequam donatio iſta emergeret.*

XXI. *At enimvero ſi Hadrianus habebat ab oculos Donationem illam ineptiſſimam, certe putida hæc legerit:* Ecce tam palatium noſtrum, ut prædictum eſt, quamque urbem Romam, & omnes totius Italiæ, & Occidentalium regionum provincias, & Civitates præfato beatiſſimo Pontifici noſtro Silveſtro concedimus. *Quare igitur, poſt factam Caroli cum Conſtantino comparationem, pauca iſta ſubjungit?* Sed & cuncta alia, quæ per diverſos Imperatores, Patricios etiam & alios Deum timentes pro eorum animæ mercede & venia delictorum in partibus Thuſciæ, Spoleto, ſeu Benevento, atque Corſica, ſimul & Sabinenſi Patrimonio B. Petro Apoſtolo, Sanctæque Dei & Apoſtolicæ Romanæ Eccleſiæ conceſſa ſunt, & per nefandam gentem Longobardorum per annorum ſpatia abſtracta atque ablata ſunt, veſtris temporibus reſtituantur. Unde & plures donationes in Sacro noſtro Scrinio Lateranenſi reconditas habemus. *Inde ſcilicet tomi illi Carticii, qui leguntur principio libri Cenſuum E. Rom. prodierunt in lucem Sæculo XI. quum Donationi Conſtantinianæ habebatur fides. At de iſta in iiſdem tomis nulla omnino fit mentio. Non nego, Hadrianum habuiſſe Actis Silveſtri nimiam fidem, ubi ait de Conſtantino:* Per ejus largitatem S. Dei Catholica, & Apoſtolica Romana Eccleſia elevata, atque exaltata eſt, & poteſtatem in his Heſperiæ partibus largiri dignatus eſt: *Verbum enim illud* poteſtatem *exaggerationis neſcio quid redolet. Illud nego, quod Hadrianus Donationem viderit, eaque fretus ita ſcripſerit. Mecumque, ut reor, omnes ſentient, qui non* Silveſtro & Succeſſoribus, *ut Donatio habet; ſed* D. Petro & Romanæ Eccleſiæ *factas donationes Hadrianum teſtari audiet, nulla Romæ, nulla Italiæ, nulla Occidentis provinciarum mentione habita. Sed clariora iſta fient ex alia Epiſtola ejuſdem Pontificis ad Conſtantinum & Irenem.*

Falſo illius uſum & appingi demonſtratur ejuſdem Pontifi auctoritate.

XXII. *Totam hiſtoriam ibi videas enarratam Silveſtri latitantis in monte Soracte, viſionis Conſtantini per ſomnum, admonitionis Apoſtolorum de baptiſmate, uno verbo omnium, quæ hæc de re leguntur in ſuppoſita Donatione: mira tamen cum varietate videas, Actuſque ipſos depre-*

Luculentius id probatur. Natalis id vidit, & Donationem Iſidoro Merc. adſcribit.

deprehendes ab Hadriano deſcriptos uſque ad verba illa: Nec debere jam differre per Spiritum Sanctum factam oſtenſionem piſcinæ, quam iſtos promiſiſſe ſuæ ſaluti memorabat. *Quæ cum aliis multis a Donatione exulant. Acta igitur Silveſtri, de quibus erudite Baronius* (an. 315. n. 10. ſeqq. 324. n. 31. ſeqq.) *& quæ apud S. Sedem, & alibi recepta erant, pura puta in Hadriani Epiſtolis referuntur; ab Auctore autem Donationis foede interpolata, ſuamque ad ſententiam accommodata deprehenduntur. Equidem Baronio haud aſſentior* (an. 324. n. 97.) *qua* nonnihil corrupta eſſe, & aliquibus ſuperadditis depravata *fatetur*; *Immo cum Eruditis noſtri ævi eadem inter ſuppoſitiones cæteras rejicio: Hadrianum tamen a falſa opinione vindico; dum Acta, queis uti tum licebat, ſequutum eſſe contendo, non autem indidem natam ſequenti ſæculo Donationem mendaciis atque ineptiis refertam. Ante me hoc viderat Natalis* (ſæc. 4. diſſ. 25. art. 2. & 3.), *reprobatæ enim ab ſe Donationi, ſeu Edicto jam ab omnibus conclamato ſubjungit quæ ipſe attente conſideravit: Edictum illud nimirum vidiſſe primam lucem in Collectione Iſidoriana; ejus meminiſſe Hincmarum omnium primum: poſtea ex Romanis Pontificibus Leonem IX., quem fuerit imitatus Petrus Damiani in* Diſceptatione Synodali inter Regis Advocatum, & Rom. Eccl. Defenſorem. *Denique Anſelmum Lucenſem, & Ivonem illud adoptaſſe, quorum tamen auctoritati præferendum jure putat Pontificum Hadriani, & Nicolai I. necnon Anaſtaſii Bibliothecarii, & Liutprandi Epiſcopi Cremonenſis altiſſimum de eo ſilentium. Ita Card. Baronii, Joannis Morini, ac Petri de Marca levibus conjecturis exploſis, ipſi Iſidoro Mercatori, plaudentibus noſtri ævi Eruditis, Edictum illud adſcribit.*

S. Greg. VII. nimiam credulitatem S. Leon. IX. arguit nullatenus ea donat. utens, multa licet occaſio ſe illi obtulerit.

XXIII. *At quicumque ejus Auctor ſit, Romanos Pontifices ſenſiſſe fallaciam, teſtis eſt S. Gregorius VII. qui S. Leonis IX. nimiam credulitatem ſus deque habens, Edicti auctoritate ne ſemel quidem eſt uſus. Occaſio tamen multiplex eo ſe vertendi oblata eſt: & quum Hiſpaniæ regnum antiquis Conſtitutionibus* B. Petro & S. R. Eccleſiæ (*non Silveſtro & Succeſſoribus*) *traditum eſſe ait* (lib. 1. ep. 7. l. 4. ep. 28.) *& quum Orzocor Judicem Calaritanum monuit, ut cum reliquis Judicibus de* Jure S. Petri *in Sardinia conveniret* (lib. 1. ep. 41.): *Et quum Inſula Corſica ex invaſorum Saracenorum manibus erepta, eo Piſanum Archiepiſcopum miſit, ut illam regeret* (lib. 5. ep. 4.). *Ad Hiſpaniam autem quod attinet, Baronius cenſet* (an. 701. n. 16.) *ante invaſionem B. Petro illud Regnum eſſe oblatum ab aliquo ex piis Regibus*

gibus Gothis, quod nuſquam ego reperio: at undecumque Gregorius notitiam hauſerit, cenſum tantummodo exquirit, quod oblationem, non donationem deſignat. De Inſulis vero Sardinia, & Corſica, quas Carolinæ Donationis partem eſſe non eum latebat, a Ludovico pio, Ottonibus, & Henrico I. confirmatæ loquitur, ut earum Dominus. Siquando autem Silveſtri Actis inhæſit, ut Hadrianum feciſſe vidimus, aut etiam Donationi, quæ ſuo ævo jam adoleverat, hujus fallaciam tenuit: quare Conſtantino adjunxit Carolum, cæteroſque bene de Eccleſia meritos. Id luculenter diſcimus ex juramento, quod Henrico propoſuit (lib 9. poſt ep. 4.) *ut reconciliationem promereretur*: De ordinatione vero Eccleſiarum, & de terris vel cenſu, quæ Conſtantinus Imperator, vel Carolus S. Petro (*non Silveſtro*) dederunt, & de omnibus Eccleſiis vel prædiis, quæ Apoſtolicæ Sedi ab aliquibus viris, vel mulieribus aliquo tempore ſunt oblata &c. *At de Donatione, quam imprudenter conjicitur Hadriani ævo emerſiſſe, eumque ac ſucceſſores amplexos illam eſſe, jam ſatis multa. Etenim dicendum aliquid reſtat de altero Actorum fœtu, ſeu Conſtituto, quod, inde multo ante Donationem, ſeu Edictum, profluxerat, & cujus auctoritas magna erat Romæ, & in Anglicana Eccleſia, ut patet ex libris Pœnitentialibus ab extremo ſæculo Eccleſiæ ſeptimo.*

XXIV. *Hujuſmodi Conſtitutum putat Baronius* (an. 324. n. 124.) *primo editum in veteri Creſconiana collectione: quum autem eo nomine donati ſint plures Codices, qui Gregorii etiam II. Conſtitutiones præſeferunt, neque ille ætatem collectioni præſcribit, neque ulli hominum ſtatuendam eſſe arbitror in tanta rerum caligine. Unum id certo ſcimus, inter Regulas Præſulum Romanorum viginti capita ejus Conſtituti primum locum occupaſſe in Canone ſeu Collectione Romana, cujus meminit Leo IV.* (*Labbe* Conc. to. VIII. p. 32.). *Nam in Cod. Vat. num.* 5748. *qui inſcribitur* Liber S. Columbani de Bobio, *non nuda tantum nomina, ut aliis in Codicibus; ſed ipſa Conſtitutiones recenſentur. Ita igitur de Pontificum Romanorum decretis ad rem noſtram*: Silveſter a Petro XXXIV. congregatis 277. Epiſcopis Capitula XX. *Quare a quocumque, & quovis tempore Silveſtri Decreta adjecta ſint Creſconio, qui ſeptimo exeunte ſæculo florebat, ea nihil aliud ſunt, quam Conſtitutum illud, quod ex Actis-profluxit, perindeque atque illa per octavum ſæculum uſui eſſe poterat; tametſi ejus Excerptum ubique adhibitum videam, nullibi ex iis* XX. *Capitibus ullum inveniam. Quapropter ad nonum ſæculum differri oportere ajebam Canonem, qui eſt*

Conſtituti, quod ex iis Actis profluxit, & ejus excerpti cognitio, & uſus.

Romana Collectio prima, quemque in Judiciis tantum eſſe adhibitum, Leo IV. teſtatur, Sacræ Bibliothecæ uſu in reliquis non neglecto, ut paſſim fieri conſtat. Rejecta igitur Collectione Romana ab octavo ſæculo, nihil eſt, quod eam in Hadriani literis exquiramus. Perinde eſt de Iſidorianis mercibus, quas nono ſæculo circumferri coeptas Eruditi intelligunt. Figlinam tamen aut ignorant, aut ignorare ſimulant. Unus Blondellus pene attigit punctum, ubi ait ſuppoſitiones illas Franco-Germanicum Auctorem redolere. Etenim ex ſumma omnium earum ſuppoſitionum conſtat, in Provinciis Remenſi & Moguntina poſt Ludovici Pii exauctorationem, & poenas inde ſequutas contra Epiſcopos ejus, aliorumque delictorum reos, natas eſſe, & S Iſidori Hiſpalenſis collectioni optimæ, quam Hiſpanam vocamus, inepte adjunctas. At de iis alibi. Nunc de ipſis Hadriani Epiſtolis dicendum eſt.

Hadriani Epiſtol 49. ſententia generalis.

XXV. *Novem & quadraginta eædem ſunt, ac proinde totidem fere, atque illæ, quas hucuſque vidimus. Longe autem iis præſtant, quia ſcriptæ omnes poſt primum Caroli adventum in Italiam, indeque ejectos Langobardos. Præterea datæ omnes ſunt poſt Eccleſiaſticam Ditionem ab eo late amplificatam eadem occaſione primi ſui adventus, anno videlicet 774. ineunte menſe Aprili, quum ſolemnitatem Paſchalem piiſſimus Rex celebravit Romæ. Quamobrem qui hucuſque perſpeximus Donationem Pippinianam, Romanæ provinciæ, ſeu antiquiori S. Sedis ditioni, adjunctam, ſed numquam integre ab ea poſſeſſam, quin etiam novis ſæpe invaſionibus obnoxiam, metuque fere perpetuo tum ipſam, tum antiquiorem ditionem, ne Urbe quidem excepta, agitatam: contraria his deinceps viſuri ſumus. Exarchatus & Pentapolis, ſeu Pippinianæ donationis poſſeſſio integra, quamquam Ravennatis Archiepiſcopi audacia aliquandiu turbata, in Hadriani Epiſtolis perſpicietur. Thuſcia Langobardica, quæ Romanæ, ſeu Ducatus parti Tranſtiberinæ adjuncta, eam conficit provinciam, quæ hodie audit Patrimonium, ibidem comperta erit. Ciſtiberino Ducatui Territorium Sabinenſe, & Beneventani Ducatus civitates ſex in Campania adjectas teſtantur eædem Epiſtolæ. Spoletanum denique Ducatum factum tributarium S. Petri ex Hadriani literis accipiemus. Indicia etiam nonnulla ſuppetent, pari ſorte uſum eſſe Ducatum Thuſciæ, quam appellant Regalem. Eæ vero ditiones, quum undecimo jam ſæculo in poteſtate fere omnes eſſent Apoſtolicæ Sedis, præter Thuſciæ Ducatum; ne tam antiquo hæreant fundamento, ac proinde ſit nefas eaſdem attingere, ars omnis, omneſque induſtriæ nervi a nonnullis adhibentur, ut fundamentum ipſum, quod demo-*

Digitized by Google

demoliri nequeunt, labefactent. Ad id Epiſtolaris ordo comparat machinam maxime accommodatam: ſiquidem perpetuum Chronologiæ ſilentium ad Collectoris incuriam accedit. Adeoque præferendis, poſtponendiſque epiſtolis, ad optatum finem perveniri poteſt.

XXVI. *Hanc rem præ aliis feciſſe Annaliſtam Italum* (to. IV. an. 775. ſeqq.) *nemo ignorat: Carolum quippe promiſſis non ſtetiſſe unquam ejuſmodi arte demonſtravit. Quum vero quem ſibi finem propoſuerit perinde omnes norint, ut ſuis videlicet anterioribus ſcriptis fidem adjungeret; paucos ſane inveniet, præter Sectarios, vulguſque imperitum, qui faciles præbeant aures hiſtoriæ ſuæ. Et vero animadverti illud debet in primis, quod Epiſtolæ iſtæ omnes in duas partes dividuntur: aliæ enim poſt annum 774. ſeu poſt primum Caroli adventum conſcriptæ ſunt, aliæ poſt ſecundum, qui anno contigit 781. Id conſenſu omnes tradunt, ipſeque Annaliſta confirmat, eo anno in Paſchali ſolennitate Aprilis die 15. Carolomannum Caroli filium baptizatum, ac mutato nomine ab Hadriano, Pippinum vocari coeptum, quem Pontifex e ſacro fonte ſuſcepit, cujus ſpiritualis affinitatis teſtes ſunt Epiſtolæ omnes poſtea datæ: nam* Carolum Compatrem *ſemper appellant. Abſque hujuſmodi titulo ſexdecim numerantur, quæ proinde tribuendæ ſunt præcedentibus annis; alias omnes poſt 781. datas eſſe,* Compatris *titulus, quem præſeferunt, demonſtrat. Præterea harum novem* (67. & ſeqq. al. LXIX. LXVIII. XCV. XCVI. LVI. LXXVI. LXXVIII. LXX. XCIII.) *datæ ſunt Reginæ Hildegarde ſuperſtite, quæ ſupremum diem obiit pridie Cal. Majas an. 783. Namque in iis* Commatris *mentio fit; ſed Faſtrada nova uxor, Regina tantum appellatur. Quæ quum ita ſint, Annaliſtam ſequi opinionis errorem patet, quum Epiſtolas 50. 63.* al. LV. LXV. *eo titulo carentes, ad annum 785. vult referri, 66. al.* LXI. *ad 786. & 65.* al. LXIV. *ad 787. E contrario 67. & 73.* al. LXIX. LXXVIII. Compatris Commatriſque *titulis conſpicuas retrahit ad annum 778. Multo magis hallucinari eumdem conſtat, dum Epiſtolam 55.* al. LX. *evidenter ſcriptam anno 776. qua certiorem fortaſſe aliam toto in eo Codice non comperies, ad ætatem quod attinet, contendit eſſe datam anno 780. ac vulgi rumorem vult credi nuncium de Conſtantini morte, quem certe ſuperſtitem fuiſſe Hadriano contendit: quumque eo anno Leo Imp. Conſtantini filius occubuerit mortem, Conſtantino ejus filio puero ſuccedente cum matre Irene, librarios erraſſe pronunciat, ſtatuitque pro Conſtantino Leonem reponendum eſſe. Fiduciam hominis!*

Earum abuſus damnatur: chronologia tripertito dividitur.

XXVII. *At non pigeat hiſtoriam illam memoria repetere, nam recta Epi-*

Digitized by Google

Artificioſe ad annos alios alias translatas hiſtoria revocat ad ætatem certam.

Epiſtolæ Chronologia in oculos incurret. Anno 775. *die* 14. *Septembris Conſtantinus Copronymus diem obiit, ut ex Auctoribus Græcis refert Pagius* (an. 775. n. 1.), *Theophanis verba ipſa uſurpans narrantis, quemadmodum arma Bulgaris illaturus*, die XIV. menſis Sept. Ind. XIV. nave conſcenſa ad caſtellum Strongylon devectus infelicem in navigio mortem obiit. *Quam rem non ſine admiratione video referri ad eumdem annum* 775. *a Muratorio ipſo, qui Epiſtolam Hadriani ejus rei nunciam ad annum* 780. *Leonis Auguſti emortualem differt. Verumtamen nil veritati magis conſonum, quam iſta Epiſtola. Nunciat enim Pontifex*, perveniſſe ad nos nunciis præcurrentibus, quod Conſtantinus Imperator, divina evocatione de hac ſubtractus fuiſſet luce, ſed quia certum non didiceramus, hac de re veſtræ a Deo protectæ Excellentiæ indicare differuimus. Nunc vero ſuggeſſit nobis Sanctiſſ. ac Rm̃us fr. noſter Stephanus Neapolitanæ urbis Epiſcopus per has ſyllabas ea ipſa nobis intimanda, quas & ſeptima die præſentis Februarii menſis &c. *Quid enimvero credibilius, quam ſpatio menſium fere quinque nuncium perveniſſe Romam de perſecutoris Sacrarum Imaginum morte? Quid ſilentio Pontificis prudentius nolentis rumori fidem adhibere, at Neapolitani Ducis & Epiſcopi acceptis literis, tum Carolo rem nunciantis? Sed rem aggrediamur cominus; Annaliſta artem deprehendemus. Nil ab Aula Cpolis nunciatur Romam: nihil igitur iis Auguſtis cum Urbe, quæ jampridem parebat Pontifici. Contra nuncius mittitur Neapolim, cujus Ducatus hauddum Græcam dominationem excuſſerat: nec Stephanus ejus rei Pontificem monuiſſet, niſi huic, quam Auguſto amicior fuiſſet, ut conſtat ex Chron. Neap. apud Pratillum* (to. 2.). *Hæc autem occaſio Aulæ Cpoleos penitus oblitæ Romanorum, & Stephani Ducis non alia de cauſa tantam rem nunciantis Pontifici, niſi quia Epiſcopus, & amicus, non præpropere admittenda videtur Annaliſtæ, qui Romam ſubjicere meditatur Carolo, captata occaſione inſerendi dominatus ejus ſingulari interpretatione Patriciatus, non veteris alicujus monumenti auctoritate, ſed Pagii & Eccardi opiniones falſas amplectendo, ſuamque in rem trahendo* (an. 789.).

Hadriani, & Caroli fines politici inepte finguntur. Vera actor. ſeries ante Caroli primum advent. in Italiam.

XXVIII. *Suum hoc conſilium jam inde ab adventu Caroli in Italiam patefecit* (an. 773. 774.) *Invictam Caroli potentiam non negavit Langobardorum Regno finem attuliſſe; at conjectando addidit*, Rotas aliquot ſecretas *Deſiderii ruinam expeditiorem facilioremque reddidiſſe. Pietate Carolum Pippino patri non conceſſiſſe faſſus eſt, at*

quum

quum Regno Langobardorum acquiſito, haud ſibi admodum placeret, etiam quæ promiſerat, retinere non inſuave illi fuiſſe *conjecit*. *Denique literas a Carolo & Hadriano* de Deſiderio abjiciendo *ultro citroque miſſas conjectura aſſequutus, minime ad nos perveniſſe dolet*. *Hujuſmodi autem conjecturis, quæ illius animum in recenſione epiſtolarum ſatis ſuperque aperiunt, nihil promovet. Nam tertia ex iis tantum quæ ſcriptis hinc inde literis de negocio actum putat, hiſtoria nititur; quumque hæc reperiatur integra apud Anaſtaſium, conjecturæ non indiget. Bis Legatos cum literis miſſos eſſe in Franciam diſcimus ex Hadriani geſtis. Primum poſtquam Pontifex victis Deſiderii artibus, per quas Francorum Regnum dividere, ac ſerere diſcordias inter Pontificem & Francos vaferrime moliebatur, Ditionem S. Sedis, Romamque ipſam iræ illius obnoxias vidit: tum enim Urbe ad reſiſtendum munita*, direxit ſuos Miſſos marino itinere cum Apoſtolicis literis, *nil aliud quærens, quam præſentem opem, ſuorum Prædeceſſorum exemplo. Erat tunc Carolus bello Saxonico implicitus, quod Eginharti, & Annalium teſtimonio coepit anno 772. Hadriani primo, ſub cujus finem legatio iſta adornatur. Præterea Deſiderius ſibi metuens ab invicto illo Rege, ſuos & ipſe Legatos miſerat, ſe S. Sedi omnia reſtituiſſe ſignificans. In his rerum ambagibus Carolus Italicum bellum ea occaſione intempeſtivum averſurus, ſimulque Pontificis, & Deſiderii legatorum repugnantiam noſcendi cupidus, Georgium Epiſcopum*, Wulfardum *Abbatem, & Alcuinum delicioſum legatos ſuos ad Pontificem miſit. Iiſdem re plene cognita revertentibus Hadrianus dedit ſocios* ſuos Miſſos ad præfatum Excellentiſſimum Francorum Regem cum Apoſtolicis admonitionum ſyllabis. *Binas haſce literas extremo anno 772. & ſequentis initio a Pontifice datas eſſe diſcimus ex Hadriani geſtis*.

XXIX. *Fateor equidem, me non aſſequi, quomodo iſtæ duæ Epiſtolæ neque in Franciam venerint, neque in Scriniis Lateranenſibus remanſerint. Si enim eò veniſſent, Carolus haud dubie illas, ad ſe præcipue ſpectantes, in Codicem retuliſſet. Et ſi earum exempla ſervata eſſent in Archivo, Panvinius, & poſtea Magdeburgenſes inter alias Epiſtolas recenſuiſſent. Quidquid autem de hac re ſit, Pontifex primo impenſe oravit Francorum Regem*, ut ſicut ejus pater Sa. Me. Pippinus, & ipſe ſuccurreret, ac ſubveniret ſanctæ Dei Eccleſiæ, & afflictæ Romanorum, ſeu Exarchatus Ravennatium provinciæ, atque plenarias B. Petri juſtitias, & ablatas Civitates ab eodem Deſiderio Rege exigeret. *Deinde eadem urgens rogavit Carolum*, adjurans eum Auctoritate ſcriptor. Franc. comprobata.

forti-

fortiter, ut ea quæ B. Petro cum Genitore ſuo Sa. Me. Pippino Rege pollicitus eſt adimpleret, & redemtionem Sanctæ Dei Eccclefiæ perficeret: ſed univerſa, quæ ablata ſunt a perfido Longobardorum Rege, tam civitates, quam reliquas juſtitias ſine certamine reddere, B. Petro Principi Apoſtolorum faceret. *Summa hujus hiſtoriæ omnino convenit cum iis, quæ Eginhartus, aliique Scriptores Franci enarrant. Juvat ex Monacho Engoliſmenſi huc afferre nonnulla quæ ſpectant ad extremum anni 772. & ſequentis initia, quippe quæ de uno tantum Legato agunt, rationem reddunt* marini itineris, *& literas ſilent:* Inde perrexit ad hiemandum in Theodonis villa. Ibi venit ad eum Miſſus Domni Apoſtolici Hadriani Petrus per mare uſque Arelatum, & inde per terram, & invitavit glorioſum Regem & Francos ejus pro divino ſervitio, & juſtitia S. Petri contra Deſiderium Regem, & Longobardos. Et ideo maritime venit, quod Romanis clauſæ fuerant viæ a Longobardis. Et præcelſus Rex Carolus ſumto conſilio una cum Francis quid ageret, promiſit ſe auxilium Romanis præbiturum. *Totidem fere verbis cum varietate aliqua rem narrant ſæpe laudati Annales Francor. ad an. 773.*

Epiſtolæ Hadriani loco moventur, ut Donatio Caroli revocetur in dubium: at nequicquam.

XXX. *Longum eſſet poſteriores Chronologos, & Annalium Scriptores hac de re loquentes in teſtimonium adducere. Illud certum mihi, atque exploratum eſt, nulli unquam Scriptorum veterum veniſſe in mentem, ut Sanctiſſimo Pontifici Hadriano, Regique Carolo pietate conſpicuo talem notam inureret. Quamobrem uterque vindicandus mihi erit contra Nuperi Annaliſtæ opinionem, qua neſcio an alia credibilior propinari poterat, ut Hadriani Epiſtolarum inverſione vocaretur in dubium Dominatio Pontificum voluntate populorum coepta, magniſque aucta incrementis a Regibus Francorum Pippino, & Carolo. Exemplis planiora hæc fient. Ex ſupra laudata Epiſtola* (55. al. LX.) *quam initio anni 776. certiſſime ſcriptam hic Auctor temere diſtulit ad 780., præter indicia illa minime dubia Pontificii dominatus in Urbe, teſtimonium valde apertum ſuppetit Thuſciæ Langobardicæ S. Petro donatæ a Carolo anno 774. quum primum Romam venit, & donationi patris ſui inſtauratæ propriam adjecit, majoremque ad validitatem poſuit ſupra Corpus B. Petri. Nam Pontifex Cluſini Ducis invaſiones querens in ea provincia, unam ex Thuſciæ Civitatibus appellat* Civitatem noſtram Caſtelli Felicitatis. *Hujuſmodi autem donationem illuſoriam iſte eſſe contendit* (an. 788.) *præpoſtere accipiens Epiſtolam* 89. al. XC. *quaſi Hadrianus oret Regem eo anno, nempe quartodecimo poſt Donationem, ut*

ſibi

ſibi per ſuos Miſſos tradi faciat ſingulas Tuſciæ Civitates. Falſitatem interpretationis detegent epiſtolæ verba: Miſſis veſtris dirigere dignemini, ut nullo modo ad vos remeare audeant, niſi prius ſub integritate Civitates in partibus Beneventanis, ſicut eas per veſtram ſacram oblationem B. Petro & nobis contuliſtis, in omnibus contradere valeant, & juſtitias de Populonio & Roſellis nobis facere ſub integritate ſtudeant. *Hadrianus igitur Civitatum, quas nuper donarat Carolus ante ſuum tertium ex Italia diſceſſum an. 787., necdum ſibi traditæ fuerant, poſſeſſionem inire cupit per Regios Miſſos, quorum item auxilio res, quæ Populonii & Roſellarum poſſeſſioni integræ deerant, obtinere optat. De cæteris autem Tuſciæ Civitatibus haud ſimilia quærit; ſed exemplo earum anno jam quartodecimo poſſeſſarum utitur, ut Beneventanæ ſibi tradantur eodem modo poſſidendæ*: Sicut in partibus Tuſciæ civitates, ideſt Suana, Tuſcana, Bitervo, & Balneo-Regis, cæteraſque Civitates cum finibus, & territoriis earum B. Petro offerentes condonaſtis, ita in eo modo civitates in partibus Beneventanis contradere nobis protinus faciatis.

XXXI. *Clarius id patet ex poſterioribus literis* (92. al. LXXXVI.) *nam horum nihil ab iis Miſſis factum eſſe ait, ſeque eo miſiſſe Duces ſuos una cum Regiis aliis Miſſis; ſed vix civitates cum earum clavibus obtinuiſſe, abſque earum habitatoribus*: Nos quippe, *proſequitur*, in eorum libertate permanentes, ſicut cæteras civitates in partibus Tuſciæ donis veſtris regere, & gubernare eos cupimus, omnem eorum habentes legem. *Itaque plenum Pontificis dominium in Tuſciæ Civitatibus, quæ iterum in exemplum adducuntur, in dubium vertere, mentiri eſt. Perinde in ſex Campaniæ Civitatibus dominatum eſſe Pontificem, Epiſtolæ hujus Codicis non docent. Ex literis tantum* (91. al. LXXXVIII.) *quæ datæ videntur ſub finem anni* 788. *diſcimus, principem earum Capuam ſacramentum fidelitatis præſtitiſſe Pontifici, qui rem Carolo nunciavit his verbis*: Capuanos in Confeſſione protectoris veſtri B. Petri Apoſtolorum Principis jurare fecimus, in fide ejuſdem Dei Apoſtoli, & noſtra, atque veſtræ Regalis potentiæ. *Cujus rei teſtes ſunt aliæ literæ Hadriani, quarum fragmentum refert Mabillonius ex authentico Dionyſiano in phylira* (Supplem. ad Diplom. pag. 70.); *Etenim præ cæteris hæc ibi narrat de Capuanis*, petentes nobis beatiſſimi Petri, & noſtri eſſent ſubjecti, ſicut per donationem præcellentiſſimi Domini Regis agniti ſunt: *quare conſilium petit, num Sacramentum recipiat, necne? quod poſtmodum recepiſſe audivimus. Ex alio autem fragmento literarum Ma-*

Id perſpicue comprobatur epiſtolarũ auctoritate: Hadrian. & Carolus ab injuria vindicantur.

Maginarii unius ex Miſſis Regiis (Ibid. pag. 96.) *Beneventanæ fidei levitatem agnoſcimus, qui Regiis ipſis Miſſis inſidias ſtruere non dubitarunt, &* illas civitates, quas S. Petro, vel Domno Apoſtolico donaſtis, illis relax ..... Nullo modo veſtram juſſionem complere volunt; *quæ non multo ante prædictum ſacramentum evenerant* (*ep* 90. al. XCII.) *Quapropter Civitatum iſtarum donationem æque certam eſſe video, atque earum Tuſciæ; at unam eamdemque ſubjectionem Pontifici utrinque affirmare non auſim. Tuſcia enim a Carolo ſubacta, ab eoque omnino pendens, continuo poſt donationem a Pontifice poſſeſſa fuit, nequicquam contra allatas Epiſtolas nitente Annaliſta. At de Campaniæ Civitatibus ſecus fuit: namque ii Principes præſentem Carolum metuentes omnia ſunt polliciti: poſt ejus diſceſſum, non modo fefellerunt promiſſa, ſed Regios etiam Miſſos inſidiis petere auſi ſunt. Carolo igitur donationem ſuam acerrime vindicanti Apoſtolicæ Sedi turpem notam illuſoris inurere eſt indignitas non ferenda. De Hadriano vero, cujus conſilia, & pacta cum Carolo pro deturbando Deſiderio e ſolio majorum, deplorantur amiſſa; unum id dico, quod tanto Pontifici inſignem adeo injuriam conjectando tantum inferre fabulatoris eſt, non hiſtorici.*

De Sabinenſi Territorio, aut patrimonio non recte ſentit qui aut Romano, aut Spoletano Ducatui ſubjicit.

XXXII. *Antequam recenſeo ipſas Epiſtolas, ex quibus hucuſque dicta planiora fient, de Sabinenſi territorio, quod certe integrum S. Sedes poſſedit ex Caroli liberalitate poſt alterum ejus adventum in Italiam, nonnihil ſubjiciam oportet. Etenim Annaliſta, præter literarum inverſionem, qua hiſtoriam ſubridicule perſequitur, dilemma iſtud projicit in medium:* „ *Aut Sabina non erat tunc temporis in ditione* „ *Romani Pontificis, quia in Ducatu Spoletano comprehendebatur: aut* „ *ſi a Romano Ducatu pendebat, eo clarius appareret, Pontificem ne-* „ *que Romæ, neque ejus Ducatus Dominum tum fuiſſe* „. *Sed argumenti utraque pars corruit; nam neque in Spoletano Ducatu, neque in Romano id territorium in monumentis veterum occurrit. In geſtis Zachariæ apud Anaſtaſium narratur, Traſamundum Spoleti Ducem ſuos populos recuperaſſe, ideſt* Marſicanos, Forconinos, Balvenſes, ſeu Pinnenſes. Deinde ingreſſi per Sabinenſe Territorium venerunt in Reatinam Civitatem. Qui Reatini continuo & ipſi ſe ſubdiderunt. *Et infra Regem Langob. reddidiſſe Pontifici* Sabinenſe patrimonium, quod per annos prope triginta fuerat ablatum. *Ac Reatinos quidem Sabinenſi Territorio finitimos Spoletani juris eſſe, patet ex Geſtis Steph. III. ubi agitur de Chriſtophoro & Sergio Romam venientibus cum milite adverſus Pſeudo-papam Conſtantinum:* cum Reatinis, & Fur-

Digitized by Google

Furconinis, atque aliis Longobardis Ducatus Spoletini. *Etſi diſtingui videantur in geſtis Hadriani ſub primum adventum Caroli*: Spoletini, & Reatini, & aliquanti eorum utiles perſonæ, antequam Deſiderius & Longobardorum ejus exercitus ad Clauſas pergerent, illi ad B. Petrum confugium facientes prædicto Sanctiſſimo Hadriano Papæ ſeſe tradiderunt. *Luculentius autem ſeparatur Sabinenſe territorium a Ducatibus Romano, & Spoletino in noſtro Codice. Hadrianus antiquas donationes enumerans* (ep. 59. al. XLIX.): In partibus, *ait*, Tuſciæ, Spoleto, ſeu Benevento, atque Corſica, ſimul & Savinenſi patrimonio. *Et dignum notatu eſt, quod quemadmodum duo Ducatus, Spoletanus, & Beneventanus, & provincia Tuſciæ, necnon Inſula Corſica, ubi ſita erant patrimonia, memorantur; ita Savinenſe territorium nominatum eſſet, niſi & Patrimonium, & territorium una eademque res fuiſſet, ad Sabinenſe quod attinet: ita ut ea diœceſis, ſeu modica provincia, quæ hodieque audit Sabina, inter Reatinos, & Latium conſiſtens, patrimonium, ſeu territorium eſſet S. Sedis hinc inde uſurpatum, nec niſi a Carolo poſtliminio, ut ita dicam, revocatum.*

XXXIII. *Nil melius rem iſtam comprobat, quam literarum hujus Codicis teſtimonium. Ac primo ſic profitetur Hadrianus Carolo* (ep. 71. al. LVI.): Teſtem enim invoco Deum, quia nullorum fines irrationabiliter appeto, ſed ſicut ex antiquitus fuit, ipſum jam ſatum patrimonium, & id in integro B. Petro conceſſiſtis, ita ſuſcipere optamus. *Item* (epiſt. 72. al. LXXVI.): Poſcentes direximus de Savinenſi territorio, ut ea, quæ pro mercede animæ veſtræ, pariterque ſpiritalis filiæ noſtræ, atque Commatris, necnon veſtræ nobiliſſimæ prolis, B. Petro Apoſtolorum Principi in integro conceſſiſtis, adimplere per fideliſſimos Miſſos veſtros, qui & cauſam ex parte examinaverunt, ſicut & antiquitus fuit, contradere nobis jubeatis. *Hinc liquet patrimonii ac territorii Sabinenſis nomen indifferens; nec peti plus quam poſſidebatur antiquitus. Captu tantum difficile videtur, quomodo conceſſio appelletur jus antiquum: at alia ex epiſtola id etiam patet* (epiſt. 73. al. LXXVIII.): Juſtitiam, quam B. Petrus Apoſtolus protector veſter ex ipſo territorio habet, præſentaliter jam fatus Maginarius Miſſus veſter vidit, tam per donationes Imperiales, quam per ipſorum protervorum Regum Langobardorum ipſum territorium cum Maſis ſibi pertinentibus enucleatius deſignantes. Si vero perfidus Deſiderius dudum Rex non ſub integritate, ſed tantummodo Maſas nobis quantum reperiri potuit, quas ex anti-

Utrimque enim ſecernebatur, & erat antiquum patrimon. s. Sedis.

antiquitus S. R. E. tenuit, ut nullus ex illis partibus Langobardorum auſus eſt reſiſtere; quanto magis veſtræ a Deo protectæ regali potentiæ in omnibus obedientes exiſtentes juſſa veſtra adimplere debuerant? Nos quidem neque Imperatoribus, neque Regibus gratias agimus, niſi tantummodo veſtræ triumphatoriſſimæ Excellentiæ, quia noviter eum B. Petro Apoſtolorum principi ſub integritate condonaſtis. *Tantæ igitur maſſæ erant illius territorii, ut fere totum illud conſtituere viderentur patrimonium S. Petri: Carolus vero omnes aliorum donationes inſtaurans, ſuæque liberalitatis aliquid adjungens, totum id territorium S. Petro & Succeſſoribus conceſſit.*

Quod Carolus integrum Donatione ſua confirmavit s. Sedi.

XXXIV. *Quod adeo certum eſt, ut in dubium revocari omnino non poſſit: Nam totalis iſta conceſſio aliis in literis* (epiſt. 67. al. LXIX.) *quæ jam allatas præiverunt, conceptis verbis enunciatur*: Multis, *ait Hadrianus*, documentis, de veſtris allatis muneribus Eccleſia B. Petri enituit, tam de Civitatibus, quam de diverſis territoriis ſub integritate eidem Dei Apoſtolo a vobis offertis: & ideo poſcentes veſtram a Deo promotam regalem clementiam petimus, ut ſicut a veſtra prærectiſſima Excellentia B. Petro Nutritori veſtro pro luminariorum concinnationibus, atque alimoniis pauperum, Savinenſe territorium ſub integritate conceſſum eſt, ita id tradere integrum eidem Dei Apoſtolo præſidiante veſtro præcellentiſſimo annisu dignemini. *Unum deerat, ut data integra ejus patrimonii poſſeſſio ex Hadriani Epiſtolis diſceretur: at (præterquam quod perpetuum ſilentium ſequens datæ ejus poſſeſſionis nos admonet) Carolus has collegit anno 791. & Hadrianus uſque ad 795. ſuperſtes fuit. Idcirco finiti hujus negocti epiſtola nequicquam quæritur. In Diplomate autem Ludovici pii puram putam Caroli patris ſui donationem recenſeri comperio juxta Codicis hujuſce ſententiam: quare & Sabinenſis territorii cauſam fuiſſe abſolutam nullus dubito. Ait enim*: Eodem modo territorium Sabinenſe ſicut a genitore noſtro Carolo Imp. B. Petro Ap. per donationis ſcriptum conceſſum eſt ſub integritate; quemadmodum ab Itherio, & Magenario Abbatibus Miſſis illius inter idem territorium Sabinenſe atque Reatinum definitum eſt. *Quum vero iſta aliaque multa ex ſubjectis epiſtolis planiora ſint futura (namque aliud non eſt Ludovicianum Diploma, quam veteris dominii, maximique quod habuit incrementi per Pippini, & Caroli Donationes compendiaria repetitio) ſpectari nunc oportet ſingillatim epiſtolas Hadriani, queis, veluti certiſſimis monumentis Ditiones fere omnes Apoſtolicæ Sedis inhærent.*

Digitized by Google

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ AD DOMNUM CAROLUM [a] REGEM DIRECTA [b] PER * GAUSFRIDUM ABBATEM, IN QUA CONTINETUR DE VICTORIA IPSIUS PRÆDICTI REGIS, ET DE EPISCOPIS PISANO [c], ET LUCANO, UT AD PROPRIAS SEDES ATQUE ECCLESIAS PRO SUA PIETATE REMEARE CONCEDERET [1].

ARGUMENTUM

Poſtquam Carolus Roma diſceſſerat, redieratque in caſtra prope Ticinum hauddum expugnatam. Gausfridus Piſanus inde profectus in patriam, decidit in Allonis Ducis Lucenſis inſidias, quas evaſurus Romam fugit, retulitque Pontifici victorias Caroli. Eumdem Pontifex cum ſuo Miſſo Anaſtaſio ad Regem remittit; cui gratulatur victorias. Iſtas ſe cum Clero, monachis, & univerſo populo aſſidue implorare precibus affirmat a die ejus diſceſſus Roma. Orat, ut Piſarum, Lucæ, ac Regii Epiſcopos ad eorum ſedes reverti permittat.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXIV.	LV.	L.

DOMNO [d] ** excellentiſſimo filio Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus Papa. Reverſus a veſtris a Deo dilectis [e] regalibus veſtigiis præſens Gausfridus habitator civitatis Piſanæ, noſtriſque præſentatus obtutibus, retulit nobis de immenſis victoriis, quas vobis omnipotens, & redemptor noſter Dominus Deus, per interceſſiones B. Petri, principis Apoſtolorum, concedere dignatus eſt, ſed & de veſtra proſperitate nos certos in omnibus reddidit. Quo audito, vehementi exultationis lætitia noſter in Domino ovans relevatus eſt animus; & protinus, extenſis palmis ad æthera, Regi Regum, & Domino dominantium opimas laudes retulimus, enixius deprecantes ineffabilem ejus divinam clementiam, ut & corporis ſoſpitatem, & animæ ſalutem vobis tribuat, & multipliciter de hoſtibus victorias tribuat, omneſque barbaras nationes veſtris ſubſternat veſtigiis.

Et

VARIANTES LECTIONES

a CAROLVROLVM *Gent.* Carolum *Tengn.* *b* DIRECTÆ *Lamb.* *c* PISSANO *Gent.* *d* Domino *Lamb. Gent.* *e* Dō dilectis *Gent.*

NOTÆ

GRETSERUS

* B. & Cent. Ausfridum. In marg. Bar. Ansfridum. ** Summ. 26. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Arg. Panv. (*Cod. Vat.* 26.) *In vigeſima ſexta* (Vig. ſexta) *Carolo gratulatur pro victoria, quam ipſi Ausfridus Piſanus Abbas narraverat: quam diligenter pro ipſo preces faciant indicat. Ausfridum Carolo commendat: Pro Piſano, &* *Lucano* (Lucenſi) *Epiſcopis orat, ut ipſos pro ſua pietate ad proprias Sedes, atque Eccleſias redire ſinat* (permittat.)

Et certe, crede nobis magne Chriſtianiſſime Rex, bone præcellentiſſime fili [a], maximam habeto fiduciam, quia dum tu fideli ſtudio in amore ipſius principis Apoſtolorum, ſecundum tuam promiſſionem, permanſeris, & cuncta eidem Dei Apoſtolo adimplere ſtudueris, & ſalus tibi, & immenſa victoria ab omnipotenti Deo tribuetur indeſinenter; & quidem nos Deum proferimus teſtem, cui omnium cordium occulta reſerata exiſtunt, ab illo tempore, die [2], quo [b] ab hac Romana urbe in illas partes [c] profecti eſtis, cotidie momentaneis etiam atque ſingulis [d] horis, omnes noſtri ſacerdotes, ſeu etiam religioſi Dei famuli, monachi, per univerſa noſtra Monaſteria, ſimulque & reliquus populus tam per Titulos, quam per Diaconos [3] trecentos, Kyrie eleyſon [3], extenſis vocibus pro vobis Deo noſtro ad clamandum [e] non ceſſant, flexiſque genibus eundem miſericordiſſimum Dominum Deum noſtrum exorantes, ut & veniam delictorum vobis, & maximam proſperitatis lætitiam etiam, & copioſas victorias vobis multipliciter e cælo concedat.

Ipſe

VARIANTES LECTIONES

a Præcellentiſſime fili, & *Lambec. poſt verbum* fili *ſequitur in ms. & ſed linea ſubducta deletum eſt.* Gent. *b* ab illo die, quo *Lamb. Gent.* ab illo tempore die *Tengn.* *c* in illis partibus *Gent.* in illas partes *Tengn.* *d* ſedulis *Gent.* ſingulis *Tengn.* *e* adclamandum *Lamb.*

NOTÆ

2 Tam Lambecius, quam Gentilotus legunt in Cod. *ab illo die* abſque ea voce *tempore*: nam Carolus adhuc in Italia erat, quum data eſt hæc epiſtola, quam cum Cointio Pagius (*an.774.n.9.*) recte ad hunc annum refert, invito Muratorio (*an.* 775.) qui conjectando ad annum differt 785. non videns tum temporis Carolum appellari perpetuo *compatrem*, quia Caroli filium e ſacro fonte ſuſceperat an. 781.

3 Diaconias haud dubie legendum. Hujuſmodi mendis Codicem ſcatere jam monui: quæ ſolæciſmis ævi illius addita inficetam lectionem reddunt, at ſententiam non mutant. XXVIII. rum Titulos, ſeu baſilicas, VII. Diaconias pro Eccleſiaſticarum Regionum numero extitiſſe Romæ, docent antiqui Ordines Rom. I. & III. apud Mabillon. (*Muſ. Ital. to.* 2.) & Auctores ap. eumd. in comm. præv.

4 Litaniæ genus: In tractatu contra Græcos a Stevartio ex Biblioth. Bavar. in lucem edito (*Caniſ. ex recenſ. Baſnag. to. 4. p. 66.*) inter malas eorum conſuetudines hæc recenſetur: *Quod Chriſte eleiſon nunquam concinunt: Kyrie eleiſon frequentiſſime cantant in officiis ſuis*; quaſi Chriſtum minus poſſe, quam Dominum putent. Attamen memoria revocandus Canon III. Concilii Vaſen. (*Labb. to.* IV. *p.* 1680.) in quo anno 529. ita decernitur: *Et quia tam in Sede Apoſtolica, quam etiam per totas orientales, atque Italiæ provincias dulcis, & nimium ſalutaris conſuetudo eſt intromiſſa, ut Kyrie eleiſon frequentius cum grandi affectu, & compuntione dicatur; placuit etiam nobis, ut in omnibus Eccleſiis noſtris iſta tam ſancta conſuetudo & ad matutinam, & ad miſſas, & ad veſperam Deo propitio intromittatur.* Du-Cang. addit *cap.* 205. *lib.6.* Capitular. & capit. Herardi. Hujus *cap.*58. recitatur in addition. *Ut exequiæ mortuorum cum luctu ſecreto, & cordis gemitu fiant. Et pſalmos ignorantes, Kyrie eleiſon ibi canant*: Unde & *Kyrie eleiſare* apud eumdem. Quare liquet, conſuetudinem illam, quæ in Græcis improbatur, in occidente etiam obtinuiſſe per octavum ſæculum & præcedentia. Tametſi & *Chriſte eleiſon* diceretur, teſte Greg. M. (*lib.7.ep.64.*) præcipue in miſſis quotidianis: *Quod*, inquit, *a Græcis nullo modo dicitur*. At Hadrianus, qui plebis rationem babuit, quæ pſalmos ignorabat, *trecentos Kyrie eleiſon* pro Carolo in cunctis Urbis Eccleſiis cani mandavit, dum Ticini obſidio per eum fiebat. Vide infra (*ep.* 84. *al.* XCI. *not.* 4.)

Digitized by Google

Ipſe retulit [a] nobis ſiquidem Gausfridus, dum a vobis abſolutus reverſus eſt, voluit eum interficere * Allo Dux: Unde dum vellet ipſe Gausfredus ad veſtra denuo reverti veſtigia, poſuit exploratores, atque inſidiatores in itinere, qui eum interficerent. Quo cognito, apud nos refugium fecit [5], & dum ſe petiſſet ad veſtra abſolvi veſtigia, dum jam aderat [b], tum habuimus Anaſtaſium noſtrum Miſſum ad veſtram Excellentiam dirigendum, eum ad veſtram [c] præſentiam cum ipſo noſtro Miſſo abſolvimus; quem petimus, ut pro amore B. Petri, & noſtra poſtulatione benigne ſuſcipere, & protectionis, atque favoris veſtri opem illi impertiri [d] dignemini, deprecantes & hoc, ut ** maſſas [e] illas, quas ei conceſſiſtis, per veſtram auctoritatis largitatem poſſideat. Sed & hoc nimis quæſumus atque poſtulamus benignitatem tuam [f], ut Epiſcopos illos, id eſt, civitatis Piſanæ [g], ſeu Lucanæ Regii [h], ad proprias ſedes, atque Eccleſias, & plebes eis commiſſas abſolvere jubeatis reverti [i], quia ita, bone Rex, excellentiſſime fili, animæ tuæ expedit, ut ipſi Epiſcopi propriis ſedibus reſtituantur, omneſque Dei Eccleſiæ ſuis præſulibus ornatæ conſiſtant, & cunctus Dei populus in magna lætitia veſtris feliciſſimis temporibus degere valeat, vobiſque hoc reſpiciat ad æternam mercedem. Nos itaque firmi in veſtra charitate permanen-

tes,

VARIANTES LECTIONES

a ipſe referuit *Lamb.* ipſæ referuit *Gentil.* Ipſe retulit *Tengnag.* *b* adera *Gent.* *c* ad vra *id.* *d* inptinere *Gent.* impertiri *Teng.* *e* ut maſas *Lamb. Gentil.* Maſſas *Tengn.* *f* tuam *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit* Gent. *g* Piſſinæ *Gent.* Piſanæ *Tengn.* *h* & Regii *Lamb.* Regio *Gent.* Regit *Teng.* *i* revertendum *Lamb. Gent.* reverti *Tengn.*

NOTÆ

* Allonis fit etiam mentio infra epiſt. 65.

** f. manſos illos.

[5] Allonis Ducis Lucenſis mentionem ſe inveniſſe ait Murator. in Chartis Archivi Lucenſis poſt an. 782. idcirco epiſtolam differt ad conſequuta eum annum tempora. At præter *Compatris* titulum, quo caret epiſtola, Gausfridi Piſarum incolæ hiſtoria nos docet, Carolum in Italia eſſe. Quare non longe a vero quis abeat, ſi Francis militibus in Italia conſtitutis Allonem præfuiſſe putet; cui, poſtea Lucæ adminiſtratio demandata fuerit. Gausfridus ſiquidem in patriam rediens decidit in Allonis inſidias, ac retro iter flectens ad Francorum Caſtra rediturus, novas deprehendit illius Ducis inſidias: quare finitimam Eccleſiæ ditionem ingreſſus Romam confugit, unde a Pontifice cum ſuo legato ad Carolum remittitur, ejuſque gratia hæc epiſtola ſcripta videtur; quippe in qua illius præſertim cauſa agitur. Quæ autem ſequuntur de tribus Epiſcopis in ſuas Sedes reſtituendis, utcumque obſcura, perſpicue tamen demonſtrant, ſequutos eos eſſe Principem in Italico itinere, atque adhuc degere in Caroli Comitatu: quare Pontifex fortaſſe metuens, ne eum ſequerentur in Franciam non modico cum Eccleſiarum eis commiſſarum incommodo, ad ſuam quemque Sedem remitti curat. Victoriæ autem, quas vocat *immenſas*, ac B. Petro intercedente a Deo conceſſas dicit, non aliæ ſunt, quam Langobardi devicti, Ticinum expugnatum, captique Deſiderius cum uxore, & filia; omnes theſauri, & cunctæ civitates in deditionem acceptæ. *Annal. Francor. & Fulden.* Pagius (*an.* 774. *n.* 9.) putans datam hanc Epiſtolam ante Ticini expugnationem, anſam dedit Muratorio, ut negaret ullam a Carolo victoriam relatam eſſe in Langobardos. Uterque vir doctus hallucinatur.

Digitized by Google

tes, ideo ea, quæ pertinere cognoſcimus ad ſalutem animæ tuæ [a], fiducialiter vos ſatagimus deprecari [b], ut Deus noſter omnipotens veſtris ſemper placatus exiſtat piis operibus, & copioſam vobis ex hoc in præſenti & futura vita tribuat remunerationem. Incolumem Excellentiam veſtram [c] gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a animæ vræ *Gent.* *b* deprecandum *Lamb. Gent.* deprecari *Tengn.* *c* veſtram *deeſt in ms.*

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA [a], IN QUA CONTINETUR DE PROTERVIA LEONIS ARCHIEPISCOPI RAVENNATIUM [b] CIVITATIS [1].

ARGUMENTUM

Confecto Italico bello Carolus in Franciam reverſus erat, quo Pontifex audiit Miſſos Leonis Archiep. Ravennatis directos eſſe ſibi adverſandi cauſa. Nam illico poſt Regis diſceſſum Ticino invaſerat *Faventiam*, *Forumpopuli*, *Forumlivii*, *Cæſinas*, *Bobbium*, *Comiaclum*, *Ducatum Ferrariæ*, *ſeu Imulas*, *atque Bononias*, ſibi ajens donatas a Carolo cum Pentapoli. Pentapolenſes a ſervitio s. Petri avelli non potuiſſe: at in Æmilia Archiepiſcopum Pontificis Actoribus ejectis, ſuos poſuiſſe. Stephani II. exemplo jus tuetur Apoſtolicæ Sedis. Anaſtaſium Cubicularium Miſſum ſuum legat plura coram nunciaturum. Archiepiſcopum ad officium revocari oportere, ne pejor conditio ſit S. Sedis poſt exactos Langobardos, quam antea fuerit: Anaſtaſium *cum proſpero nuntio*, *& effectu cauſæ* remitti orat.

A.D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXIV.	LIV.	LI.

DOMNO [c] * excellentiſſimo filio Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [d] Papa [2]. Pervenit ad nos eo quod protervus, & nimis arrogans Leo Ar-

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* *b* RAVENNANTIUM *Gent.* Ravennatis *Tengn.* *c* Domico *Lamb. Gent.* *d* Hadrianus *id.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Sum. 31. Bar. Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 31.) *In trigeſima prima* (Trigeſima pr.) *iterum vehementer Leonem Ravennatem Archiepiſcopum accuſat, quod inobediens & protervus factus ſit ab illo tempore, quo a Carolo rediit; & Carolum orat, ne Petro* (s. Petro) *auferri patiatur quæ ab ipſo, & Pipino patre ejus ipſi Petro* (s. Petro) *oblata ſunt.*

2 In Cod. Vat. Panvinii hæc epiſtola cum duabus ſequentibus leguntur ordine inverſo. Perinde etiam in Cod. Carolino tres ſequentes inverſo ordine iſti, de qua agimus, præmittuntur. Cointius, Pagius, aliique tres illas differunt ad an. 776. Muratorius ſequenti anno 777. eas tribuit. Aliud mihi ſuadetur rebus in unaquaque earum narratis, miſſiſque inibi enunciatis. Hanc recte Pagius (*an.* 774. *n.* 12.) conſignat hoc anno; perperam Muratorius 777. illud præterea monens, quod Leo Archiep. Ravennæ dominari cœperat in Exarchatu ab an. 774. Tantam in Hadriano ſocordiam quis poterit cogitatione complecti?

Digitized by Google

Archiepiſcopus Ravennatium civitatis, ſuos ad veſtram excellentiſſimam benignitatem, ad contrarietatem noſtram falſa ſuggerendo, direxit Miſſos; etenim, præcellentiſſime Magne Rex, poſtquam veſtra Excellentia a civitate Papia [3] in partes Franciæ remeavit, ex tunc tyrannico atque procaciſſimo intuitu rebellis B. Petro & nobis extitit, & in ſua poteſtate diverſas civitates Æmyliæ detinere videtur, ſcilicet Faventiam, Forum populi, Forum Livii, Ceſinas, Bobium [a], Comiadum [b], Ducatum Ferrariæ, ſeu Imolas [c] atque Bononias, aſſerens, quod a veſtra Excellentia ipſæ civitates, una cum univerſa [d] Pentapoli illi fuiſſent conceſſæ, & continuo direxit Theophylactum Miſſum ſuum per univerſam Pentapolim hoc ipſum [e] denuntians, cupiens eoſdem Pentapolenſes [f] a noſtro ſervitio ſeparare; ſed ipſi nullo modo ſe illi [g] humiliare inclinati ſunt, nec a ſervitio B. Petri, & noſtro recedere maluerunt, magis autem firmi in noſtris Apoſtolicis mandatis [4], quemadmodum extiterunt ſub noſtro prædeceſſore, domno Stephano Papa, cui ſanctæ recordationis genitor tuus, ſimulque & præclara Excellentia tua ipſum Exarchatum, ſub jure B. Petri permanendum tradidit [h], in omnibus firmiter permanere noſcuntur [5].

Nam prænominatas civitates, ut dictum eſt, Æmyliæ, ipſe nefarius Archiepiſcopus in ſua poteſtate [i] detinens, ibidem actores, quos voluit, conſtituit, & noſtros, quos ibidem ordinavimus, projicere viſus eſt. Sed & cunctas actiones infra civitatem Ravennatium ipſe ordinavit, & ecce quod numquam ſperavimus, in magnam humilitatem ſancta ſpiritalis mater tua, Romana Eccleſia veniſſe [k] dinoſcitur, & nos etiam in nimiam deminorationem atque deſpecti [l] eſſe videmur, dum ea, quæ poteſtative tempori-

VARIANTES LECTIONES

a Faventias, forum populi, forolivii, Ceſſinas, Bobio, *Tengn. correxit ut eſt in editione Gent.*
b Cæſinas, Bobium Comiaclum *Lamb.* *c* ſeu Imulas *Lamb.* *d* univerſo *Gen.* univerſa *Ten.*
e ipſud *Gent.* ipſum *Tengn.* *f* Pentalenſes *Gent.* Pentapolenſes *Teng.* *g* eſſe illi *Teng. delevit li* eſſe, *& poſuit* ſe *Gent.* *h* traditum eſt *Gent.* tradidit *Tengn.* *i* poteſta *Gent.*
k eveniſſe *Lamb. Gent.* veniſſe *Tengnag.* *l* deſpectū *Lamb. Gent.*

NOTÆ

3 Menſe Majo, vel ineunte Junio Papiam expugnatam eſſe inter Auctores conſtat, nec multo poſt Carolum rediiſſe in Franciam, ubi Saxonum audaciam eodem anno repreſſit, Annaliſtæ omnes teſtantur ad an. 774.

4 Antequam omnia hæc fierent, menſes aliquot elapſos eſſe res ipſa docet; quare Novembri, aut Decembri menſe datam fuiſſe hanc epiſtolam puta, non autem tardius. Hadrianus quippe ditionis ſuæ majori parte exutus, continuo Carolum rei conſcium eſſe voluit.

5 Diploma Donationis Cariſiaci datum an. 754. a Pippino Rege, ſubſcriptumque a Carolo, & Carolomanno hic laudatur.

poribus Langobardorum detinentes ordinare ac diſponere videbamur, nunc, temporibus veſtris, a noſtra poteſtate impii atque perverſi, qui veſtri noſtrique exiſtunt æmuli, auferre conantur; & ecce improperatur nobis a plurimis noſtris inimicis, exprobrantes nos & dicentes. Quid vobis profuit, quod Langobardorum gens eſt abolita, & Regno Francorum ſubjugata? & ecce jam nihil de his, quæ promiſſa ſunt, adimpletum eſt; inſuper & ea, quæ antea B. Petro conceſſa ſunt a ſanctæ recordationis domno Pippino rege, nunc ablata eſſe noſcuntur; etenim illud, quod antefatus nefandiſſimus Archiepiſcopus aſſerit proponens occaſionem, in ea poteſtate ſibi Exarchatum Ravennatium, quam Sergius Archiepiſcopus habuit, tribui, nos, excellentiſſime fili, quemadmodum tempore domni Stephani Papæ, qui illuc in Franciam [a] profectus eſt, cui & ipſe Exarchatus traditus eſt [b], ita & noſtris temporibus eum ſub noſtra poteſtate diſponere atque ordinare volumus, & omnes in hoc cognoſcere poſſunt, qualem poteſtatem ejus beatitudo [c], in eandem Ravennatium urbem [d], & cunctum Exarchatum habuit, qui etiam Archiepiſcopum Sergium exinde abſtulit, dum contra ejus voluntatem agere, ſpiritu ſuperbiæ, nitebatur [6].

Etenim ipſe noſter prædeceſſor cunctas actiones ejuſdem Exarchatus, ad peragendum diſtribuebat, & omnes actores ab hac Romana urbe, præcepta earundem actionum accipiebant. Nam & judices ad faciendas juſtitias omnibus vim patientibus, in eadem Ravennatium urbe reſidentes [e], ab hac Romana urbe direxit, Philippum videlicet illo in tempore presbyterum, ſimulque & Euſtachium

VARIANTES LECTIONES

a illuc Franciam *Lamb. Gent. Tengn. interpoſuit* in. *b* cui & ipſum exarchatum traditum eſt: *Tengn. correxit ut eſt in editione* Gent. *c* Ter-beatitudo *Lamb. Gent.* *d* in eadem Ravennantium urbem *Tegng. correxit ut eſt in editione* Gent. *e* reſidendum *Lamb. Gent.* reſidentes *Tengn.*

NOTÆ

6 Vide ſupra (*ep.* 11. *al.* XXVII. *not.* 7.) Hanc certe ſingularem hiſtoriam, quam noſtro Codici acceptam referimus, Agnello Schiſmatico Auctori geſtorum Archiepp. Ravennæ præferendam eſſe omnes vident. Qua tamen Agnellus (*in Serg. cap.* 4.) huic epiſtolæ fidem adjungit, non rejiciendus: *Judicavit*, inquit, *a finibus Perticæ totam Pentapolim, & uſque ad Tuſciam, & uſque ad menſam walami, veluti Exarchus, ſic omnia diſponebat, ut ſoliti ſunt modo Romani facere*. Hac igitur ex cauſa Romæ agebat ſub Paulo Pontifice, quum aliæ illi motæ ſunt lites, quia uxoratus eſſet. Rubeus, Ughellus, Bacchinius nimiam habuerunt fidem Agnello. Stephanum quippe II. Archiepiſcopi opera uſum eſſe in novæ ditionis adminiſtratione concedam ultro; ſed nimium ſibi tribuentem ab Stephano eodem dejectum eſſe tam perſpicue conſtat ex hac epiſtola, ut recentiorum opinionibus nulla fides adhibenda eſſe videatur.

Digitized by Google

chium quondam Ducem, & ut plenius de hoc ſatisfacere Chriſtianiſſima Excellentia veſtra [a] poteſt, dignetur advocare prædictum Philippum Epiſcopum, eoque de hujuſmodi re inquiſito, certiſſime veritatem agnoſcere poteſtis, quia omnia ita ſunt, quemadmodum innotuimus, & non tibi placeat, bone & excellentiſſime fili, ut in tantum deſpectum atque humilitatis deminorationem ſancta Dei Eccleſia Romana, ſpiritalis mater tua, quæ caput eſt omnium Eccleſiarum Dei, veniat [b], ſed magis peto te coram Deo omnipotente, ut ita diſponere jubeas, eundemque Archiepiſcopum ſub noſtra poteſtate contradere digneris, ut a nobis cunctus Exarchatus [c] diſponatur [7], ſicut ſæpefatus Domnus Stephanus, beatiſſimus Papa, temporibus ſanctæ memoriæ, genitoris veſtri Domni Pippini diſponere viſus eſt, quatenus veſtris feliciſſimis temporibus, ipſa ſancta univerſalis Dei Eccleſia, exaltata permaneat, & ex hoc in præſenti vita, ſuffragiis Apoſtolorum B. Petri & Pauli, regni gubernacula longo ſenio cum immenſis victoriis poſſidere, etiam & in futura beatitudine cœleſtia regna adipiſci mereamini. Ecce enim magnopere direximus ad veſtra regalia veſtigia præſentem Anaſtaſium, fideliſſimum noſtrum Cubicularium [8], cui & in ore poſuimus quæ, noſtra vice, veſtræ Excellentiæ enarrare debeat, quem in omnibus vobis commendantes cuncta illi credere, & ad nos cum proſpero nuntio, & effectu cauſæ abſolvere jubeatis. Incolumem [d] Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a Chriſtianiſſimam Excellentiam veſtram *Lamb.* *b* eveniat *Lambec. Gent. ſed initialis littera* e *deleta eſt*. G. *c* cunctũ Exarchatum *Gent.* cunctus Exarchatus *Tengn.* *d* incomem *Gent.*

NOTÆ

7 Pentapolenſium fidem nuper laudavit adverſus Archiepiſcopi molitiones: quare unius Exarchatus nunc ſatagit.

8 Similitudo nominis cum Anaſtaſio, qui in præcedenti Epiſtola Gausfridum Civem Piſanum reduxit ad Carolum in Italia adhuc degentem, tametſi Cubicularii munus ibi ſileatur, eumdem videtur deſignare; quod Chronologiæ utriuſque Epiſtolæ haud nocet: medii quippe ſunt menſes quatuor, aut quinque inter utramque legationem.

Digitized by Google

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA [a], PER ANDREAM ET ANASTASIUM, PRO JUSTITIA SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, ET DE LEONE ARCHIEPISCOPO, QUI AD JAM PRÆFATUM DOMINUM [b] REGEM PROPERAVIT [c] [1].

ARGUMENTUM

Reverſi ab Aula Miſſi Apoſtolici Andreas Epiſcopus, & Anaſtaſius Cubicularius Caroli conſtantiam in promiſſis adimplendis teſtantur. Pontifex lætatur, & gratias agit: rogat nihilominus, ut quantocyus Donationem ſuam adimpleat, ut B. Petrus, qui ei Langobardorum Regnum ſubjecit, victorias etiam concedat contra barbaras nationes. Leonem Archiep. eumdem Carolum adiiſſe, quod Regiis ex literis audierat, non improbat; at ſe inſcio, qui ſuum Miſſum cum eo conjunxiſſet, profectum eſſe non laudat.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXV.	LIII.	LII.

DOMNO [d] excellentiſſimo filio Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus Papa [e]. Revertentes ad nos Miſſi noſtri, quos ad veſtram a Deo illuſtratam præcellentiam nuper viſi ſumus direxiſſe, ſcilicet Andreas Reverendiſſimus frater noſter Epiſcopus, & Anaſtaſius Cubicularius [2], detulerunt nobis honorandos atque mellifluos benigniſſimæ Chriſtianitatis veſtræ apices, quorum ſeries, dum noſtris recitaretur auribus, liquido cuncta in eis adnexa didicimus, ſed & ipſi præfati veſtri [f] Miſſi indeminute nobis omnia, quæ illis a vobis injuncta ſunt, detulerunt, pleniſſime adſerentes de veſtra benevola puritate, & magna cordis conſtantia, quam erga B. Petrum, principem Apoſtolorum, & noſtram mediocritatem ſecundum veſtram

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* *b* DOMNUM *id.* *c* PROPERATUS EST *Lamb. Gent.* properavit *Tengn.* *d* Domino *Lamb. Gent.* *e* Hadrianus *iid.* *f* noſtri *Lambec.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 30. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 30.) *In trigeſima* (Trigeſ.) *orat Carolum, ut meminerit quæ Petro Apoſtolo promiſerit: quanta etiam ab ipſo beneficia acceperit, ſcilicet provinciam Langobardorum; & quod ejus circumvallatus ſuffragiis cæteras omnes nationes ſibi ſubjicere poſſit. De Leone Archiepiſcopo Ravennatenſi* (Ravennate) *indicat, gratum ſibi eſſe, quod ad Carolum profectus ſit.*

2 In præced. epiſt. unus tantummodo Anaſtaſius Cubicularius ad Carolum legatus fuit: hic collegam ejus eſſe videmus Andream Epiſcopum in reditu ex Francia. Nullam porro ex Hadriani literis in Codicem relatis Collegio iſto Miſſorum inſignem videre eſt. Aut igitur Andreas Epiſcopus ante, vel poſt Cubicularium miſſus fuerat, modico quidem intervallo (namque uterque *nuper* profectus erat) aut poſt datas literas una cum Cubiculario eodem Roma diſceſſit. Certe hæc epiſtola præcedentem ſequuta eſt.

ſtram promiſſionem habere videmini, pro quo nimio repleti gaudio, illico, extenſis palmis, ad æthera [a], omnium creatori Domino Deo noſtro immenſas tulimus [b] grates, impenſius pro veſtra proſperitate ejus divinam exorantes clementiam, ut confirmet idem [c] Dominus Deus noſter hoc ipſum [d] in veſtro florigero pectore, quatenus velociorem atque copioſum fructum ſancta ſpiritalis mater veſtra, Romana noſtra Eccleſia, caput [e] omnium Eccleſiarum Dei [3], de veſtra conſequatur promiſſione.

Sed bone dulciſſime atque præcellentiſſime fili, Domine mi, a Deo inſtitute magne Rex, deprecor & obnixe peto, tanquam præſentaliter, coram tuis adſiſtens obtutibus, cum magna fiducia, ut velociter ea, quæ Beato Petro pro magna animæ tuæ mercede, & a Deo protecti regni veſtri ſtabilitate, beato Apoſtolorum principi Petro, cœlorum regni clavigero, per tuam donationem offerenda ſpopondiſti, adimplere jubeas [f], quatenus idem [g] princeps Apoſtolorum multo amplius tibi protector & auxiliator apud divinæ majeſtatis potentiam exiſtat; pleniſſime enim ſatisfactus es, præcellentiſſime Regum, qualis fortiſſimus ac validus ipſe Janitor Regni cœlorum, Beatus Petrus, tuæ extitit Excellentiæ adiutor, & quomodo ejus ſacris interventionibus omnipotens Dominus Deus noſter, victoriam tibi tribuit, regnumque Langobardorum tuæ tradere juſſit poteſtatis ditioni, & in antea magnam habeto fiduciam, quia ejus ſuffragiis circumvallatus, tuis regalibus veſtigiis cæteras barbaras nationes omnipotens Dominus ſubſternet [4]: quia nos omnino ſatisfacti ſumus, & magnam habe-

VARIANTES LECTIONES

a ad athera *Gent.* æthera *Teng.* *b* referuimus *Lamb. Gent.* retulimus *Tengn.* *c* iſdem *Lam. Gent.* *d* ipſud *Gent.* *e* caput *Gent.* capud *Teng.* *f* adimple jubeas *Gent.* adimplere *Tengn.* *g* iſdem *Lamb. Gent.*

NOTÆ

3 Ita & in præcedenti definitam eſſe Romanam Eccleſiam vidimus. Plurima hujuſmodi exempla ſuppetunt Eruditis non ignota. Erit mihi inſtar omnium s. Bonifacii I. auctoritas (*Couſtant pag.* 1037.) Theſſaliæ Epiſcopis: *Hanc ergo* (Romanam) *Eccleſiis toto orbe diffuſis velut caput ſuorum certum eſt eſſe membrorum, a qua ſe quiſquis abſcidit, ſit Chriſtianæ religionis extorris, quum in eadem non cœperit eſſe compage*. Propterea eodem loco Bonifacius teſtatur, Nicænam Synodum non eſſe auſam quidquam de eadem conſtituere; canone nimirum ſexto, qui in Concilii Chalcedon. *Act.* 16. (Labb. *to* IV. *p.* 812.) principium hoc præſefert: *Quod Eccleſia Romana ſemper habuit primatum*. Sequioribus ſæculis gliſcente paulatim inſcitia, ſive, ut melius dicam, deſueſcente vero Eccleſiæ nomine, Templi, aut Baſilicæ alicujus parietibus primatum tribui comperimus, quem Hadrianus, rudis licet ſæculi ſpiſſis tenebris obvolutus, Romanæ Eccleſiæ ab Apoſtolorum Principe fundatæ ſemel & iterum recte adjudicat.

4 Inſignem Carolus victoriam retulit hoc anno

habemus fiduciam, in veſtri cordis conſtantia, celeriter vos omnia perficere [a], quæ eidem Apoſtolo Apoſtolorumque principi ſpopondiſtis: optime enim cognoſcimus, qualis firmitas & integritatis ſtabilitas inter nos, Deo auſpice, in Apoſtolica aula corroborata eſt [5], & ſcimus, cui credidimus, & certi ſumus.

De eo vero, quod innotuiſtis, ad vos properaſſe Leonem Archiepiſcopum, nos quippe, ut teſtatur [b] Veritas, libentiſſime acceptamus eos, qui ad veſtra regalia accelerant veſtigia; quoniam una dilectio, una charitas [c], eademque puritatis affectio inter nos conſiſtit; & ſi præfatus Archiepiſcopus nobis direxiſſet ad veſtri ſe præſentiam velle proficiſci, gratuito animo noſtrum Miſſum cum eo direxiſſemus [6]. Itaque præſens veſter Miſſus aliam nobis obtulit præcellentiæ veſtræ epiſtolam, cujus confertam paginam diſcentes [d], valde noſter lætatus eſt animus in veſtræ mentis benigno propoſito [7], Redemptorem noſtrum multipliciter deprecantes, ut longo ac proſpero ſenio, cum magna de hoſtibus victoria, cœleſtis Regni [e] gubernacula, pariter cum excellentiſſima, & a Deo protecta filia noſtra benigniſſima & vere Chriſtianiſſima Regina, fideliſſimaque amatrice [f] Beati Petri, dulciſſima vero veſtra conjuge, atque amantiſſimis natis vos perfrui annuat, tribuens vobis & cœleſtis regni cum ſanctis perenniter poſſidenda gaudia. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a perfice *Gent.* perficere *Tengn.* *b* quippe teſtatur veritas, *Tengn. interpoſuit* ut *Gent.* *c* caritas *Lamb.* *d* didicentes *Gent.* diſcentes *Teng.* *e* præſentis regni *Lamb.* *f* amatrix *Gent.* amatrice *Teng.*

NOTÆ

no de Saxonibus: quum tamen adverſus eos non proceſſerit niſi exeunte Julio menſe, ut probat Pagius (*an.* 775. *n.* 5.) Hadrianus hanc ſcribens epiſtolam ante id temporis, Langobardicæ tantum victoriæ meminit, quam ſuperiori anno aſſequutus fuerat, Saxonicam omittit.

5 Quæ hic breviter indicantur, ſuperiori anno evenerant Sabbato Sancto, dieque ipſo Paſchatis, ſeu diebus 2. & 3. April. & late enarrantur apud Anaſtaſ. in Vita Hadr. (*ſect.* 316. & *ſeqq.*

6 Hallucinatur Pagius (*an.* 776. *n.* 3.) putans Leonem adiiſſe Carolum dum in Italiam rediit ann. 776. adverſus Ducem Forojulianum: nam infra Pontifex Reginæ etiam ſalutem impertit. In Franciam igitur Archiepiſcopus ſe contulerat, invaſiones haud dubie tuiturus gratia Regis adverſus Pontificem, aut extremo anno 774. aut ineunte hoc eodem anno 775. dum flagrabat ejus indignatio, nullumque lapidem non movebat, ut invaſorem Exarchatus reprimeret. Neque enim de Langobardis res erat; ſed de Epiſcopo ſibi ſubdito, qui tyrannidem uſurpaverat.

7 Quis fuerit hic Regius Miſſus, quidve continuerent literæ, quæ lætitiam afferunt Pontifici, divinabunt alii. Ravennatem certe Archiepiſcopum eæ non ſpectant. Quin etiam Pontifex occaſionem nactus, de eo ſermonem abrumpens luculenter oſtendit, ſe profectionem illius in Franciam improbare.

Digitized by Google

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA [a], IN QUA CONTINENTUR UBERRIMÆ BENEDICTIONES PRO EXALTATIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, ET DE EPISTOLA [b] JOANNIS PATRIARCHÆ GRADENSIS [c] [1].

ARGUMENTUM

Diu expectatis Regiis Miſſis cum Regiæ domus proſperis nunciis, tandem ipſe ſcribit. Quum præcipue literas a Joanne Patriarcha Gradenſi acceperit die 27. Octobris, quas ei tranſmittit. Eas vero ſe accepiſſe ait reſignatas a Leone Archiep. ut Arichim Ducem Beneventanum, cæteroſque ſuos, & Caroli æmulos earum ſententiam edoceret. Etenim poſt reditum ex Francia dominabatur in Æmilia, nullumque ad S. Sedem Diplomata petiturum accedere permittebat, Actoribus etiam S. Sedis expulſis: & Bononiam præſertim atque Imolam ſibi conceſſas jactans a Carolo.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXV.	LII.	LIII.

DOMNO [d] excellentiſſimo filio Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [e] Papa. Dum tanta amoris dilectio, & firma charitatis [f] integritas, inter nos, Deo auſpice, corroborata exiſtit, magnum nobis imminet fervoris deſiderium, de veſtra immenſa proſperitatis lætitia certos effici. Quapropter paterno ſinceritatis affectu, veſtram a Deo protectam Excellentiam ter & in Domno plurimum oſculantes, quæſumus, ut nos clarius de veſtra ſoſpitatis integritate, atque præcellentiſſimæ filiæ noſtræ, a Deo illuſtratæ magnæ Reginæ dulciſſimæ filiæ noſtræ, nec non & excellentiſſimorum filiorum [2], nos lætos quantocius efficere [g] ſtudeatis in eo, quod expectan-

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* *b* DE EPISTOIÆ *Gentil.* epiſtola *Tengn.* *c* GRADSNSE *Gentil.* Gradenſis *Tengn.* *d* Domino *Lamb. Gent.* *e* Hadrianus *id.* *f* caritatis *Lamb.* *g* effici *Lamb.* effice *Gentilot.* efficere *Teng.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 19. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 29.) *In vigeſima nona* (vigeſima nona) *uberrima benedictiones, vel potius adulationes pro* (benedictiones pro) *exaltatione ſancta Dei Eccleſia continentur. Indicat ſe mittere epiſtolam Johannis* (Joannis) *Gradenſis Patriarcha. Hanc a Leone Archiep. Ravennatenſi* (Ravennate) *prius apertam & lectam fuiſſe queritur, Ideoque Leonem iterum accuſat.*

2 Antequam duceret uxorem Hildegardem extremo anno 771. ſuſceperat filium Pippinum ex Himiltrude (ex filia Deſiderii, quam intactam remiſit ad patrem, nullam habuit prolem): quot hucuſque ex Hildegarde ſuſceperit, incertum. At plures fuiſſe ejus filios an. 777. teſtatur Saxonum juramentum (*Annal. Franc. & Fulden.*) quo promittunt *fidelitatem Domini Caroli Regis & filiorum ejus* Pagius quatuor fuiſſe conjicit (*an.* 783. *n.* 3.) verbis Eginharti prolatis, qui ſex enumerat Hildegardis filios: *tres filios, Carolum videlicet, Pippinum, & Hludovicum, totidem-*

Digitized by Google

pectantes [a] uſque [b] fuimus veſtros ſuſcipere [c] Miſſos, ſed nondum ad nos pervenerunt [3], & ob hoc maxima nos dilectionis affectio cogit ſinceram cordis noſtri puritatem veſtro regali culmini enucleanter proferre, dum nimirum veſtra ſalus, noſtra eſt lætitia, & proſperitatis veſtræ commoditas, noſtra eſt exultatio. Itaque innoteſcimus Excellentiæ tuæ [d], ſuſcepiſſe nos epiſtolam directam nobis a Joanne Patriarcha Gradenſe; viceſima ſeptima enim die Octobris [e] menſis ipſa ad nos pervenit epiſtola, & protinus nec potum, nec cibum ſumpſimus, neque nos, neque hujus ſcriptor noſtræ Apoſtolicæ relationis, ſed eadem hora eodemque momento ipſam antefati Patriarchæ Epiſtolam, cum his noſtris Apoſtolicis Syllabis vobis tranſmiſimus. Itaque valde triſtes effecti ſumus, quoniam aſiſoniatas [f] bullas ejuſdem epiſtolæ reperimus [4], a Leone Archiepiſcopo, primitus [g] relecta nobis directa eſt, & in hoc comprobare poteſt excellentiſſima Chriſtianitas veſtra, qualis eſt fraudulenta fides ipſius Leonis Archiepiſcopi; quia non pro alio præſumpſit eandem epiſtolam primitus reſerare ac relegere, niſi ut omnia, quæ ibi adſcripta ſunt [h], ut certe omnibus manifeſtum eſt, adnunciaret tam Arghiſo [i] Duci Beneventano, quam reliquis [k] noſtris, veſtriſque inimicis [5]; & dubium non eſt, cuncta jam

VARIANTES LECTIONES

a exſpectabiles *Lamb. Gent.* expectantes *Teng.* *b* uſque hactenus *ita in ms. Gent.* *c* ſuſcipiendum *Lamb. Gent.* ſuſcipere *Teng.* *d* veſtræ *Lamb.* vræ *Gent.* *e* Octobrii *Lamb. Gent. lot.* Octobris *Teng.* *f* ſiphoniatas *Lamb.* *g* quæ primitus *id.* *h* aſcripta ſunt *Gent.* adſcripta *Teng.* *i* Arghis *Gent.* Arghiſo *Teng.* *k* quamq; reliquis *Gent.*

NOTÆ

tidemque filias Rothrudim, *Bertam*, *& Giſlam genuit*. *Carolum* majorem natu an. 772. menſe Martio; *Rotrudem* circa Febr. 773. *Adheluidem* in caſtris ad Ticinum, ut tradit Paul. Diac. de Epiſcopis Meten. ideſt an. 774. *Bertam* an. 775. Vid. Pagium cit. l. qui & de aliis duobus matri præmortuis *Lothario*, & *Adhelaide*, & de *Hildegarde*, quæ 40. tantum dies matri ſuperſtes fuit, ab Eginhardo non recenſitis, & de *Pippino* Himiltrudis loquitur. Summa eſt, quod currenti anno quatuor, aut quinque filii erant Carolo, quos Pontifex ſalvos eſſe cupit.

3 Paulo infra conſtat, hanc epiſtolam datam eſſe ſub finem Octobr. neque adhuc Miſſi Regii Romam venerant poſt Caroli diſceſſum ex Italia; idcirco tam vehementer cupit eorum adventum. Specie quidem angitur de Regis Reginæque familiæ ſalute. Revera Archiepiſcopi Ravennatis molimina eum turbant; quem ſcilicet prius per Legatos, deinde ipſum per ſe adiiſſe norat, dominium Exarchatus uſurpaſſe videbat, neque exploratam ſatis habebat Caroli mentem ſuper ea re.

4 Disbullare pro *ſigillum avellere*. Du Cang. novit ap. interpretem ſextæ ſynodi Act. 15. *Et disbullata eſt hujuſmodi charta*. Item *diſſignare Diſſigillare*. Quid autem proprie eſſet *aſiſoniata bulla*, *ſeu ſiphoniata*, ut legit Lambecius, parum liquet.

5 Arcana hæc haud dubie reſpiciunt Græcos. Inimicorum autem s. Sedis & Caroli, qui Langobardos Reges ex Italia exegerat, primus omnium erat Dux Beneventanus Arichis II. De eo Chron. Anon. Salern. utquumque fabulis ubique ſcatens, ait (*cap.* IX.): *Solus Dux Arichis Beneventi remanſit juſſa ejus contemnens pro eo quod capiti ſuo precioſam deportaret coronam*: Alter erat Rodgauſus Forojulianus, qui ſequenti anno audaciæ pœnas luit: tertius vero Hildebrandus Dux Spoletii, qui omnes mox occurrent (ep. 57. al. LIX.)

Digitized by Google

jam præfatis [a] æmulis ab eodem Archiepiſcopo eſſe adnuntiata [b], nos quidem, veritate teſtante, coram Deo, dicimus puriter & fideliter, in veſtro permanentes amore, juxta quod inter nos præſentialiter [c] in aula Apoſtolica confirmatum eſt [6], ea, quæ ad nos perveniunt de præſenti, cum magna cautela vobis ſtudemus denunciare [d], quia poſt Deum, & B. Petrum alibi noſtra ſpes & fiducia non eſt, niſi in veſtra a Deo protecta Excellentia; tu enim, dulciſſime magne a Deo illuſtrate Rex, noſter cum Deo defenſor & protector exiſtis, quia per te ſancta Dei Eccleſia ſpiritalis mater tua exaltata, magno exultat gaudio, confidentes cuncta a vobis B. Petro permiſſa velociter effectui mancipanda.

Sed Deus omnipotens, in cujus manu omnia mundi regna conſiſtunt, ſua vos multipliciter foveat gratia, & beatorum Apoſtolorum principum Petri ac Pauli interceſſionibus, longo ac proſpero ſenio regni gubernacula poſſidere, & pariter cum excellentiſſima filia noſtra Regina, & amantiſſimis natis gaudere, & cœleſtia præmiorum cum Sanctis perenniter vos faciat adipiſci regna. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

EMBOLUM

DE LEONE ARCHIEPISCOPO [7].

ETENIM innoteſcimus excellentiſſimæ Chriſtianitati veſtræ, eo quod, quando [e] a veſtra regali veſtigio [f] reverſus eſt Leo anteſatus Archiepiſcopus, in magnam ſuperbiam Tyrannicam [g] elationem pervenit, & nullo modo, ſicut antea, noſtris Apoſtolicis obtemperare inclinatus eſt mandatis, & nullum ex Ravennatibus [h], vel Æmilia [i] pro accipiendis præceptis, de diverſis actio-

VARIANTES LECTIONES

a prælatis *Lamb. Gent.* *b* adnunciata *Lamb.* *c* præſentaliter *id.* *d* denuntianda *Lamb. Gent.* denuntiare *Teng.* *e* quod a quando *Lamb.* *f* regalia veſtigia *Gent.* regali veſtigio *Ten.* *g* ac tyrannicam *Lamb.* *h* Ravinianis *Lamb. Gent.* Ravennatibus *Teng.* *i* Emiliæ *Gentilot.* Emilia *Teng.*

NOTÆ

6 In præcedentis epiſtolæ *not.* 5. ajebam, hiſtoriam ibi, & hic indicatam repeti oportere ap. Anaſtaſ. (*ſect.* 316. & *ſeqq.*)

7 Embolum, quod Embolis, & Embolim græca fere voce appellatum invenitur, nobis eſt *Poſtſcriptum*, ſeu additio epiſtolæ jam ſcriptæ, ut notat Du-Cangius. Hujus autem ſententia perquam ſimilis eſt Emboli ſequentis epiſtolæ. Bononiam utrobique & Imolam, quas ante Hadrianum non liquet poſſeſſas eſſe ab Apoſtolica Sede, Ravennas Archiep. ſibi vindicaverat, in cæteris civitatibus tyrannidem exercebat. Præcipue Dominicum a Carolo commendatum Pontifici, qui Comitem Gabeli eum deſignaverat, vinctum, Ravennam ductum, conjectumque in carcerem Hadrianus exaggerat, ut Carolum adverſus Archiepiſcopum excitet.

nibus, ad nos venire permiſit, ita eis indignatus comminatus eſt dicens, quod ſi quis ex eis ad nos venire præſumpſiſſet, non potuiſſet venire. Nam Pentapolenſes omnes obedientes exiſtentes in noſtro Apoſtolico ſervitio, ad nos proni, ſicut tempore prædeceſſoris noſtri Domini [a] Stephani Papæ, properaverunt, & præcepta de ſingulis eorum civitatibus, more ſolito, acceperunt. De reliquis vero civitatibus Æmiliæ, ſimulque & Gabello, qui a nobis [b] ibidem ordinati ſunt, ab eo exinde projecti ſunt, & alios ex eis in vinculis detinet. At vero de civitatibus Imulenſi ſeu Bononienſi [c], ita profanizat dicens; quod veſtra Excellentia ipſas civitates minime B. Petro, & nobis conceſſit [d], ſed ſibi ipſe Archiepiſcopus a vobis fuiſſe conceſſas ac traditas aſſerit, ſub ſua poteſtate permanendas. Unde nullum hominem ex eiſdem civitatibus ad nos venire permiſit, ſed ipſe ibidem actores, quos voluit, ſine noſtra auctoritate ordinavit, & in ſua eos detinet poteſtate; & non tibi placeat, excellentiſſime fili, ut tanto deſpectui hanc Apoſtolicam habeat ſedem [e], non reputans de ſua promiſſione, quam B. Petro, & ejus Vicariis jurejurando adhibuit, ſed ſicut tranſgreſſor mandatorum Dei in perjurii reatus incidit; etenim nos firmiter credimus, & magnam habemus fiduciam, quod omnia, quæ B. Petro per veſtram donationem offerenda promiſiſtis, adimplere, pro magni regni veſtri ſtabilitate, & æterna vobis conferenda retributione, ſtudeatis.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a Domni *Lamb.* *b* hi qui a nobis *id.* *c* Imulenſe, ſeu Bononienſe *Gen.* *d* conceſſit *id.*
e ſidem *id.*

Digitized by Google

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ AD DOMNUM REGEM CAROLUM DIRECTA [a], IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES, PRO EXALTATIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, ET DE MISSIS DOMINI [b] REGIS, QUI AUTUMNI [c] TEMPORE ROMAM [d] VENIRE DEBUERUNT.

ARGUMENTUM

Nunciaſſe ſibi Andream epiſc. Miſſum ſuum autumno affuturos Miſſos a Carolo, qui Donationem ſuam per eoſdem expleſſet: ſe per totum Novembrem expectaſſe, miſiſſe tandem ſciſcitatum Ticinenſes Judices, qui in præſens Regios Miſſos venturos negarunt: propterea ſe mittere eumdem Andream Epiſc. & Pardum Egumenum cum inſtructione eorum, quæ coram referant. Orat, ut quæ cum Pippino patre promiſit, & poſtea ipſemet ſuis manibus confirmavit s. Petro, perficiat. De Leone Archiep. eadem fere nunciat, quæ in ſuperiori: addit, Dominicum ſibi a Carolo commendatum, & ab ſe Gabeli comitem conſtitutum, a Leone non modo prohibitum fungi ſuo munere, ſed vinctum duci juſſum Ravennam, ubi ſub cuſtodia eum tenet.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXV.	LI.	LIV.

DOMNO [e] * excellentiſſimo filio Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [f] Papa. Dum in tanta ſecuritatis lætitia, ſpiritalis mater veſtra, ſancta Dei Catholica, & Apoſtolica Romana Eccleſia, conſiſtens exultat, ob hoc opinatiſſima nominis veſtri memoria in univerſo orbe terrarum dilatata, atque laudabiliter permanet divulgata, etiam ab Apoſtolica [g] aula [1] ob veſtrorum veniam delictorum ſedulo [h] a nobis, & cunctis Dei ſacerdotibus, orationum vota, & ſacrifi-

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* *b* DOMNI *Lamb. Gent.* *c* AVTVMNO *Lamb.* AVIIVMNO *Gent.* Autumni *Teng.* *d* ROMA *Gent.* ROMĀ *Teng.* *e* Domino *Lamb. Gent.* *f* Hadrianus *Lamb.* *g* etiam & in Apoſtolica *Lamb.* & Apoſtolica & *Gent. Tengn.* li & *delendo poſuit* ab, *& aliud & ſequens, linea ſubducta, delevit.* Gent. *h* ſedule *Lamb. Gent.* ſedulo *Tengn.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 11. Bar. & Cent.

CENNIUS

Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 33.) *In trigeſima tertia* (trigeſima tertia) *gratiarum actiones continentur, cum petitione pro exaltatione ſanctæ Dei Eccleſiæ. Item de Miſſis* (Legatis) *Caroli Regis, qui Autumni tempore Romam venire debuerant.*

1 Quamquam & ſacris aliis ædibus tributum id nominis animadvertant Mabillonius (*An. Ben. lib.* 42. *n.* 21. *&* 35.) & Maurini PP. in additionibus ad Gloſſarium: nullum tamen templum, aut baſilicam magis decet, quam Vaticanam ubi ſacratiſſimi cineres Apoſtolorum Principis requieſcunt. De ea ſiquidem vere dici poteſt cum Magno Pontifice Nicolao III. *Hæc eſt domus Dei ædificata firmiter ſupra petram, in qua & ipſius Petri corpus ſacratiſſimum honorifice requieſcit: hoc eſt divinum Tabernaculum choris dilectum cæleſtibus, & toti ſeculo venerandum.* (*Bull. Vat. tom.* 1. *p.* 202.) Quanti apud Francos eadem eſſet, præcipue apud Carolum M. Codex iſte epiſtolaris paſſim docet.

crificiorum hoſtiæ divinæ offeruntur majeſtati. Itaque præcellentiſſime fili, recordari credimus a Deo protectam Chriſtianitatem veſtram, nobis direxiſſe in reſponſis per Andream, Reverendiſſimum, & Sanctiſſimum fratrem noſtrum Epiſcopum, quod hoc autumni tempore [a] veſtros ad noſtri præſentiam ſtuderetis dirigere [b] Miſſos, qui nobis omnia ſecundum veſtram promiſſionem contradere deberent [2]: & exſpectantes [c] fuimus uſque hactenus per totum Septembrem, & Octobrem [d], & præſentem Novembrem [e] menſem [3], ipſos veſtros ſuſcipere [f] Miſſos, & de veſtra ſoſpitate per eos agnoſcere; & dum minime ad nos adveniſſent, direximus noſtras Apoſtolicas literas [g] uſque Papiam, ad judices illos, quos ibidem conſtituere viſi eſtis [4], ut nobis ſignificare deberent de adventu eorundem veſtrorum Miſſorum [h], qui ita nobis direxerunt in reſponſis: nequaquam ad nos veſtros [i] nunc eſſe profecturos Miſſos [k]. Unde [l] magnum deſiderium noſtro imminet cordi [m], & interea [n] mentis noſtræ viſcera, in veſtro ardentius ferveſcunt amore; idcirco cupientes de veſtra proſperitate certos lætoſque effici, magnopere ſtuduimus præſentes noſtros Miſſos, ſcilicet antefatum Andream, ſanctiſſimum fratrem noſtrum Epiſcopum, & Pardum, Deo amabilem, dilectum filium noſtrum Egumenum [o], ad veſtra regalia tranſmittere [p] veſtigia [5], viſitantes, & ſalutantes per eos tam præcellentiſſimam Chriſtianitatem veſtram, quamque

VARIANTES LECTIONES

a Autumno tempore *Lamb. Gent.* Autumni *Tengn.* *b* ſtuduiſſetis dirigendum *Lamb. Gent. Teng. correxit ut eſt in editione* Gent. *c* exſpectabiles fuimus *Lamb. Gent.* expectantes *Tengn.* *d* Septembrium etiam, & Octobrium *Lamb. Gent. Teng. corr. ut uſt in editione Gent.* *e* Novembrium *Lamb. Gent.* Novembrem *Teng.* *f* ſuſcipiendum *Lamb. Gent.* ſuſcipere *Teng.* *g* litteras *Lamb.* Siteras *Gent.* literas *Teng.* *h* miſſuum *Gent.* miſſorum *Teng.* *i* vri *Gent.* vtos *Ten.* *k* profecturi Miſſi *Gent.* profecturos miſſos *Teng.* *l* Undum *Gent.* unde *Teng.* *m* in noſtro imminet corde *Lamb.* cordæ *Gent. Tengn. correxit ut eſt in editione.* *n* interna *Lamb. Gent.* *o* Hegumenum *Lamb.* *p* tranſmitti *Gent.* tranſmittere *Tengn.*

NOTÆ

2 Quod minus aperte in præcedentibus literis dixerat, hic perſpicue enunciat. Regii Miſſi poſſeſſionem civitatum & locorum tradere debebant S. Sedi, quæ nondum ab eadem poſſidebantur.

3 Chronologia iſta nil deſideratur illuſtrius: epiſtola hæc menſis fere unius ſpatio præcedentem ſequuta eſt. Id & Cointius, & Pagius viderunt: at utramque poſtponunt Carolinæ victoriæ de Forojuliano Duce (*an. 776. n. 6. ſeq.*) quod cum hiſtoria pugnat.

4 Annal. Francot. an. 774. habent: *Carolus Rex ipſa Italia ſubjugata, & ordinata, cuſtodiam Francorum in Papia civitate permittens &c.* Annales Meten. iiſdem fere verbis rem narrant ap. Pag. (*an 774. n. 7.*) Perinde & Monach. Engoliſm. (*edit. Pith. par. 2. p. 19.*). Hadrianus hac in epiſt. præter cuſtodiam, Judices etiam qui rempublicam adminiſtrarent, deſignatos docet.

5 Legatio iſta attendi debet: ne Andreas Epiſcopus ſæpe adhibitus in legationibus cauſa ſit, cur nonnullæ invertantur epiſtolæ; quod collega ejus non utique attendatur. Pardus igitur abbas, ſeu græca voce *Hegumenus*, hac occaſione Andreæ ſocius eſt profectus in Franciam. De eodem rurſus infra (*ep. 59. al. L.*)

que excellentiſſimam filiam noſtram, amantiſſimam conjugem veſtram, a Deo illuſtratam Reginam, & dulciſſimos ac nobiliſſimos natos veſtros, prædictis quidem [a] noſtris Miſſis cuncta in ore ſubtilius poſuimus, eoſque diligenter informavimus, quæ de ſingulis cauſis, veſtræ a Deo protectæ Excellentiæ, noſtra vice, enarrare debeant, eoſque benigne [b], atque hilari vultu a vobis ſuſcipi petimus, eorumque ſermonibus, quos noſtra vice protulerint, credere, & aurem benignitatis veſtræ adcommodare, cunctaque perficere, & adimplere dignemini, quæ ſanctæ memoriæ, genitor veſter, Domnus Pippinus Rex B. Petro una vobiſcum pollicitus, & poſtmodum tu ipſe, a Deo inſtitute magne Rex, dum ad limina Apoſtolorum profectus es, ea ipſa ſpondens [c] confirmaſti, eidemque Dei Apoſtolo præſentialiter [d], manibus tuis, eandem obtuliſti [e] promiſſionem [6]. Nos enim magnam fiduciam habemus in veſtri cordis firma conſtantia, & certi ſumus omnino de benigno mentis veſtræ propoſito.

Unde & copioſum a vobis ſuſcipere præſtolamur [f] fructum, ut, ſicut cœpiſti, bonum opus perficias; tuiſque temporibus ſancta Dei Eccleſia multo amplius exaltata permaneat; quatenus omnipotens Dominus, intercedente Beato Petro, principe Apoſtolorum, dignam vobis remunerationem tribuat, & in cœleſtibus regnis cum Sanctis, & electis, poſt hujus vitæ longævitatem perenniter exaltandos [g] vos recipiat; per te enim, bone victorioſiſſime Rex, præfata ſancta univerſalis Dei Eccleſia, de inimicorum impugnationibus erepta, magno, ut dictum eſt, triumphat gaudio, & orthodoxa Chriſtianorum fides, veſtro præſidio

VARIANTES LECTIONES

a Prædictis ſiquidem *Lamb. Gent.* quidem *Teng.* *b* benignæ *Gent.* benigno *Teng.* *c* ſpopondens *Gent.* ſpondens *Teng.* *d* præſentaliter *Lamb.* *e* offeruiſti *Lam Gent.* obtuliſti *Ten.* *f* ſuſcipi præſtolamus *Gent.* ſuſcipere præſtolamur *Teng.* *g* exaltandum *Gent.* exaltandos *Teng.*

NOTÆ

6 Inter Scriptorem vitæ Hadriani (*ap. Anaſtaſ. ſect.* 119.) & haſce Hadriani ejuſdem literas tanta convenientia eſt, ut neutri fides negari poſſit: en verba ipſa: *Factaque eadem donatione, & propria ſua manu ipſe Chriſtianiſs. Francorum Rex eam corroborans univerſos Epiſcopos, Abbates, Duces etiam, Graphiones in ea adſcribi fecit. Quam prius ſuper altare B. Petri, & poſtmodum intus in ſancta ejus confeſſione ponentes tam ipſe Francorum Rex, tamque ejus Judices beato Petro, & ejus vicario ſanctiſs. Hadriano Papæ, ſub terribili ſacramento ſeſe omnia conſervaturos, quæ in eadem donatione continentur, promittentes, tradiderunt. Apparem ipſius donationis per eumdem Etherium adſcribi faciens, ipſe Chriſtianiſs. Rex Francor. intus ſuper corpus beati Petri, ſubtus Evangelia, quæ ibidem oſculantur, pro firmiſſima cautela, & æterna nominis ſui, ac Regni Francorum memoria, propriis ſuis manibus poſuit.* Hæc de donatione Pippiniana per eum confirmata, & longe aucta.

dio in priſtino venerationis ſtatu permanet immutilata. Pro quo obnixe quæſumus [a], ut de veſtra proſperitate nos quantocius certos reddere jubeatis, quia veſtra ſalus noſtra eſt ſecuritas, & veſtra lætitia noſtrum eſſe comprobatur gaudium. Unde firmi in veſtro amore, & dilectionis charitate [b] permanentes, inceſſanter divinam deprecamur clementiam, ut ſua vos gratia multipliciter tueatur, tribuens præcellentiæ veſtræ, atque Excellentiſſimæ filiæ noſtræ Reginæ, & amantiſſimis natis veſtris, longævis ac proſperis temporibus [c] regni gubernacula poſſidenda, veſtriſque veſtigiis cunctas barbaras nationes proſternat, dilatans multipliciter terminos regni veſtri, etiam & cæleſtis regni gaudiis vos faciat eſſe participes. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

*EMBOLUM

DE PROTERVIA LEONIS ARCHIEPISCOPI.

ET hoc [d] veſtræ a Deo protectæ Excellentiæ innoteſcimus, eo quod poſtquam a vobis reverſus eſt Leo Archiepiſcopus ** in nimiam ſuperbiam elevatus, nullo modo noſtris præceptionibus, ſicut antea, obedire voluit, ſed brachio forti [e] uſque hactenus in ſua poteſtate detinere videtur Imolam, atque Bononiam [f] dicens: quod eaſdem civitates nullo modo B. Petro, neque nobis conceſſiſtis; niſi tantummodo eidem Leoni Archiepiſcopo. Unde dirigentes [g] ibidem noſtrum Miſſum, id eſt, Gregorium [h] Sacellarium, qui Judices earundem Civitatum ad nos deferre deberet, & Sacramenta in fide B. Petri, & noſtra, atque Excellentiæ veſtræ a cuncto earum populo ſuſciperet; ſed nequaquam idem Archiepiſcopus eundem noſtrum Sacellarium illuc ire permiſit; nam & Do-

VARIANTES LECTIONES

a qs *Gent.* *b* caritate *Lamb.* *c* longæva, ac proſpera tempora *Lamb. Gent. Teng. corr. ut eſt in editione.* *d* Et ho *Gent.* *e* fortæ *id.* *f* Imulas atque Bononiam *Lamb.* Imulas atq; Bononias *Gent.* Imolam Bononiam *Tengn.* *g* Un dirigentes *Gent.* *h* id Gregorium *Gent.* ideſt *Teng.*

NOTÆ

* Centur. *chartam inſertitiam* vocant.

** Propter iſtam rebellionem, & pervicaciam metuit Leo iſte collocari ab Illyrico in Catalogo teſtium veritatis pag. 68. Scilicet quo quis eſt contumacioris, & inflexibilioris cervicis, eo plus gratiæ apud Illyricum repetit, & eo omni exceptione Lutheranæ veritatis major teſtis eſt. Et tamen, ſi Leo ille reviviſceret, Illyricum, tanquam nefarium Novatorem, execraretur, & in malam crucem abire juberet. Obſerva autem, Illyricum ex imperitia neſciviſſe, qui ſint apud Adrianum Pontificem *oletani Canones*; non enim a loco ita nominantur, ſed a vetuſtate, nam *oletanum* Adriano nihil eſt aliud, quam vetuſtum & priſcum.

Digitized by Google

& Dominicum, quem nobis in Eccleſia B. Petri tradidiſtis, atque commendaſtis, comitem conſtituimus in quandam breviſſimam civitatem Gabellenſem, præceptum ejuſdem Civitatis illi tribuentes, ſed [a] minime illum permiſit ipſum actum agere, ſed dirigens exercitum, vinctum eum Ravennam deduxit, & ſub cuſtodia habuit. Nam & de aliis civitatibus Æmiliæ, id eſt, Faventia, Ducatu [b] Ferrariæ, Comiado [c], & Foro Livii, & Foro populi, Cæſnia [d], & Bobio, ſeu Tribunatu [e] decimo [7], nullum hominem exinde ad nos, pro ſuſcipiendis præceptis actionum, advenire permiſit, nam illi omnes parati erant ad nos conjungere.

De reliquis vero civitatibus utrarumque Pentapoleos ab Arimino uſque Eugubium [f] [8] omnes, more ſolito, ad noſtri advenerunt præſentiam, & præcepta actionum [g] de ipſis civitatibus a nobis ſuſceperunt, & in noſtro ſervitio atque obedientia fideliter cuncti permanent, niſi ſolummodo ipſe Archiepiſcopus in ſua ferocitatis ſuperbia exiſtit: ſed petimus te coram Deo vivo, præcellentiſſime fili, ut nullo modo hoc tibi placeat, ut ea, quæ, ſanctæ memoriæ, genitor tuus, & tu ipſe B. Petro conceſſiſtis, atque obtuliſtis [h], quod abſit, temporibus veſtris, auferantur [i], & Eccleſia B. Petri per malignos homines, qui iniqua immittunt [k], humilietur; ſed magis ſemper per vos exaltata permaneat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a ſed *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit* Gent. *b* Faventias Ducatus *Tengn. litteram* s *in utroque delevit* id. *c* Comaclo, Forolivii, Foropopoli, *Lamb.* *d* Forolivirorum populi ceſinas *Tengn. correxit, ut eſt in editione* Gent. *e* tribunatum *littera* m *deleta eſt* Gent. *f* Eguvium *Gent.* Eugubium *Tengn.* *g* actionem *Gent.* actionum *Tengn.* *h* offeruiſtis *Lamb. Gent.* obtuliſtis *Teng.* *i* abſtollantur *Lamb. Gent.* auferantur *Teng.* *k* immituut *Lamb.*

NOTÆ

7 Fontanin. de Parmæ & Placentiæ Dominio (*pag.* 21.) putat per Tribunos adminiſtrari conſueviſſe Exarchat. hujus loci auctoritate ductus. At decipitur: locus enim ipſe indicatur Saſſina, ſeu prope Saſſinam.

8 Diviſio hæc Pentapolis in maritimam, & mediterraneam notanda. Greg. II. in epiſt. ad Leonem Iſaurum an. 726. (*Labb. Conc. tom.* VII. *pag.* 19.) Exarchatum una cum Pentapoli vocat Decapolim: *Longobardi & Sarmatæ cæterique qui ad Septentrionem habitant, miſeram Decapolim incurſionibus infeſtarunt, ipſamque Metropolim Ravennam occuparunt*: Nomine quidem improprio; ſola enim Pentapolis Civitates pluſquam decem continebat. Quare Hadrianus bipertito hanc dividens, Pentapoles rectius appellat. Supra etiam Paulus (*ep.* 26. *al.* XXVIII.) Maritimarum civitatum meminit, ſed unicam Pentapolim deſignavit.

Digitized by Google

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM REGEM [a] DIRECTA [b], IN QUA CONTINETUR DE TRANSITU CONSTANTINI IMPERATORIS, ET DE REGINALDO DUCE CLUSINÆ [c], PRÆFATUS PAPA POSTULANS, UT IPSUM * ACTUM DOMNUS REX EI HABERE NON PERMITTERET, EO QUOD MULTA MALA IN CASTELLO FELICITATIS INDESINENTER AGERE NON DESISTEBAT [1].

ARGUMENTUM

Se nunciis præcurrentibus accepiſſe Copronymum eſſe mortuum: at rem incertam nunciare noluiſſe: nunc Stephani Epiſc. Neapolitani literas adnectere, acceptas die *7. Februarii præſentis*. Reginaldum olim Caſtaldum Caſtelli Felicitatis, nunc Ducem Cluſinum multa damna Eccleſiæ inferre; & nuper cum copiis ſe contuliſſe ad eamdem civitatem Caſtelli ditionis s. Sedis, & ſuſtuliſſe Caſtellanos. Eum orat, ut Ducem ex Tuſcia amoveat, tanquam ſibi, & Eccleſiæ damnoſum.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXVI.	LX.	LV.

DOMNO [d] ** excellentiſſimo filio Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [e] Papa. Excellentiſſimæ, & a Deo protectæ Chriſtianitati veſtræ his noſtris Apoſtolicis innoteſcimus [f] apicibus, perveniſſe ad nos, nuntiis [g] præcurrentibus, quod Conſtantinus Imperator, divina evocatione, de hac ſubtractus eſſet [h] luce, ſed quia certum non didiceramus, hac de re [i] veſtræ a Deo protectæ Excellentiæ indicare diſtulimus [k]. Nunc vero ſuggeſſit nobis ſanctiſſimus ac reverendiſſimus frater noſter Stephanus, Neapolitanæ urbis Epiſcopus, per has Syllabas ea ipſa nobis intimare [l], quas & ſeptima die præſentis Februarii Menſis ſuſcipientes, eaſque peragrantes confeſtim veſtro regali culmini ſignificare maturavimus, & pro magna

VARIANTES LECTIONES

a DOMNUM CAROLUM REGEM *Lamb. Gent.* *b* DIRECTÆ *Lamb.* *c* CLUSANÆ *Gent.* Cluſinæ *Tengn.* *d* Domino *Lamb. Gent.* *e* Hadrianus *iid.* *f* noteſcimus *Gent.* innoteſcimus *Tengn.* *g* nunciis *Lambec.* *h* fuiſſet *Lamb. Gentil.* eſſet *Tengn.* *i* pro hac de re *ſed li* pro *deletum eſt* Gent. *k* differuimus *Lambec. Gentil.* diſtulimus *Tengn.* *l* intimanda *Lamb.* intimande *Gent.* intimare *Tengn.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Ducatum. ** Summ.21. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 21.) *In vigeſima prima* (Vigeſima prima) *Conſtantinum Imperat. obiiſſe indicat, adjunctis ea de re literis Stephani Neapolit. Epiſcop. Raginaldum Ducem Cluſanæ accuſat, quod multa mala in caſtello Felicitatis indeſinenter agere non deſiſtat* (continuo committat) *B. Petri bona auferendo. Petit ut officio amoveatur.*

Digitized by Google

magna ſublimitatis veſtræ ſatisfactione eoſdem affatus, infra hæc [a] noſtra ſcripta vobis directa, poſuimus [2].

Interea & hoc veſtræ præcellentiæ, dulciſſime, & amantiſſime fili [b], dirigimus de perfido illo, & ſeminatore [c] zizaniorum, atque inſtigatore [d] humani generis æmulo Raginaldo [e], dudum in Caſtello Felicitatis Caſtaldio [f] [3], qui nunc in Cluſina civitate dux eſſe videtur [4], eo quod plurima mala per ſuas iniquas ſummiſſiones, ſpiritali matri [g] veſtræ, ſanctæ Dei Eccleſiæ, & nobis ingerere [h] non deſinit, dum omnino ea, quæ Beato Petro, principi Apoſtolorum, a veſtra Excellentia, pro animæ veſtræ mercede, oblata [i] ſunt, per ſuum iniquum argumentum, abſtollere anhelat, & in ſuo proprio ſervitio ea [k] habere deſiderat; unde & per ſemetipſum cum exercitu in eandem civitatem noſtram Caſtelli [l] Felicitatis [5] properans, eoſdem Caſtellanos abſtulit, & nequaquam credimus, benigniſſime fili, & Chriſtianiſſime Rex, quod pro [m] prædicti Raginaldi ducis exaltatione, mutationem fe-

VARIANTES LECTIONES

a affatos, infra hanc *Teng correxit* Gent. *b* petendum *Lamb. poſt verbum* fili *ſequitur in ms.* petendum, *ſed ſubducta linea deletum eſt.* *c* de perfidum illum & ſemmarorem *Tengn. correxit ut eſt in editione* Gent. *d* inſtigatorem *id.* inſtigatore *Teng.* *e* emulum Reginaldum *Tengn. correxit* Gent. *f* Caſtaldium *Gent.* Caſtaldio *Tengnag.* *g* ſpiritalis matris s *utrobique deletum* Gent. *h* ingerendum *Lamb. Gent.* ingerere *Tengn.* *i* offerta *Lamb.* offertæ *Gent.* oblata *Tengn.* *k* eos *Gent.* ea *Tengn.* *l* caſtello *Gent.* caſtelli *Teng.* *m* Rex, quod prædicti *Lamb.* pio quod *Gent.* quod pro *Tengn.*

NOTÆ

2 De hujus epiſtolæ ætate, & ſententia uberrime eſt actum in commentat. præv. (*num.* 26. *ſeqq.*) Recte omnes unanimi conſeuſu ad annum referunt 766. Idcirco autem aliis eodem anno datis præmittendam duxi, quia principio Febr. ſcripram vidi: quæ autem ſequuntur, provecto eodem anno datæ videntur, ut mox patebit.

3 Caſtaldus, Caſtaldio, Gaſtaldus, Gaſtaldio, Gaſtaldius, Gaſtaldeus eadem ſignificatione a Langobardis inſtitutum officium. Adminiſtrator erat Villæ alicujus Regiæ, ſeu etiam civitatis, ſed in plebem jus ejuſdem ſe extendebat. Vide Du-Cangium V. *Gaſtaldus* late hac de re agentem. Murator. (*Antiq. Ital. diſſ.* 10.) Comitem & Gaſtaldum fuiſſe unum & idem in Ducatu Benevent. contendit, eidemque civitates etiam alibi committi ſolitas probat exemplis.

4 Idem Murator. (*Ant. Ital. tom.* 1. *diſſ.* 5.) Duces majores, & minores in Italia diſtinguit. Minoribus ſiquidem civitates gubernandas eſſe datas pluribus exemplis demonſtrat; majoribus vero Provincias. Quod & in Francia olim factum videmus; ipſos enim Majores domus Carolinos, eorumque prædeceſſores Ducum nomine appellatos comperimus. Ibidem hanc quoque epiſtolam adhibet contra Florentinium, & Coſmam *della Rena*, qui Lucæ Duces contendunt univerſæ Tuſciæ præfuiſſe. Addit epiſt. LXXIV. nobis 80. in qua ſermo eſt de *Gundibrando* Duce Florentino: ac recte concludit, plures in Tuſcia Duces fuiſſe per octavum ſæculum. Inter hujuſmodi minores Duces & Cluſinum recenſendum eſſe nemo in dubium vertet.

5 Jam dixi in Comment. præv. (*n.* 30.) etiam Tuſciæ Langobardicæ civitates a Carolo conceſſas fuiſſe Apoſtolicæ Sedi. Rei argumentum firmius eſt, Pontificem Pippinianæ Donationis nullatenus meminiſſe; ſed ab eodem Carolo Caſtellum Felicitatis donatum eſſe teſtari. Situm civitatis uſque ad hunc diem inexploratum, creditumque ubi modo eſt Tifernas, ſeu Civitas de Caſtello (*Murat. Annal.* 780.). nihil moror: ſatis mihi eſt Civitatem Tuſciæ Langobardorum invenire, quæ a Pontifice appellatur *noſtra*, ut cæteræ Romani Ducatus, & Exarchatus, nec non utriuſque Pentapolis.

Digitized by Google

ciſſet veſtra a Deo corroborata regalitas [6], una cum excellentiſſima filia noſtra Regina, atque dulciſſimis [a] natis veſtris, vel cuncto a Deo inſtituto Francorum exercitu [b], niſi pro ſuſtentatione amatricis veſtræ, ſanctæ Dei Eccleſiæ, ut in veſtro [c] benigno certamine perenniter permanens eniteret [d].

Idcirco poſcimus, & nimis ſupplicando inſiſtimus veſtram a Deo illuſtratam potentiam, ut ob amorem beati Petri Apoſtoli, nullo modo prænominatum Raginaldum, ibidem, in [e] Tuſciæ partibus, eſſe permittatis. Sed neque illum ei agere [f] * cedatis, & non vobis hoc durum pareat, pro [g] dilectione, qua [h] in invicem conpaginati [i] ſumus, fiducialiter hoc petere [k] deducimus, & obtinere ſperamus, eo quod & ſub Deſiderii temporibus, jurgia & ſcandala frequenter ſeminare [l] non omittebat. Sed, excellentiſſime fili, ut nos, poſt Deum, in tuo fortiſſimo brachio [m] una cum univerſo noſtro populo ſperamus, & die noctuque pro veſtra ſoſpitate [n], atque victoriis [o] divinam exoramus clementiam, ita cum [p] omnibus cauſis ſanctæ Dei Eccleſiæ diſponere acceleretis [q], ut ſancta Dei Eccleſia, & noſmetipſi tuis feliciſſimis temporibus permaneamus, ut ſicut temporalia largitus eſt, ita & [r] cœleſtia tribuat poſſidenda. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a dulciſſimas *Gent.* dulciſſimis *Teng.* *b* cunctum a dō inſtitutum Francorum exercitum *Teng. correxit ut in editione* Gent. *c* p vto *Gent.* in veſtro *Teng.* *d* pmanens eniteat *Gent.* permanens eniteret *Teng.* *e* in *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit* Gent. *f* ei agendum *Lam. Gent.* agere *Teng.* *g* ſed dilectione *Lamb.* pro *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit* Gent. *h* quam *ſed littera* m *deleta eſt* Gent. *i* qua invicem conpagati *Lam.* compagati *Gent.* compaginati *Ten.* *k* petendum *Lamb. Gent.* petere *Tengn.* *l* ſeminando *Lamb. Gent.* ſeminare *Tengn.* *m* in tuum fortiſſimum brachium *Lamb. Gent. Teng. correxit ut eſt in editione.* *n* pro vræ ſoſpitatis *Gent.* pro vra ſoſpitate *Teng.* *o* victoriis concedendi *Lamb.* concedendum *eſt in ms. ſed ſubducta linea deletum eſt* Gent. *p* dum *id.* cum *Teng.* *q* celeretis *Lamb. Gent.* acceleretis *Teng.* *r* temporalia vobis largivit, & *Lamb.* temporalia largivit, & *Gent. Tengn. correxit, ut eſt in editione.*

NOTÆ

* concedatis.

6 Quid clarius? Suſpicatur Hadrianus, num forte Caſtellum Felicitatis a Carolo ſit conceſſum Raginaldo poſt factam donationem S. Petro; ex ſequentibus autem patet, Pontificem aliud loqui, aliud credere; nam Reginaldum amoveri petit ab officio Cluſini Ducis: quia & quum erat Gaſtaldus ejuſdem civitatis ſub Deſiderio Rege, moleſtiam ingerebat S. Sedi, proindeque malus erat finitimus.

Item exemplar Epiſtolæ ejuſdem Papæ, ad Domnum Carolum Regem directa [a], pro exaltatione ſanctæ Dei Eccleſiæ, et de Poſſeſſore et * Rabigaudo, ipſum [b] Apoſtolicum deſpicientes Spoleto ad Hildebrandum [c] ducem perrexerant [d], et inde Benevento pervenerant [1].

ARGUMENTUM

Regiorum Miſſorum adventu ſibi nunciato, Poſſeſſoris nempe Epiſcopi, & Rabigaudi Abbatis, ſe obviam iis miſiſſe, ut æquum erat. Ipſos vero Peruſio flexiſſe iter Spoletum ad Hildebrandum, inde Beneventum, nec primum veniſſe Romam, juxta Regium mandatum. Meminiſſe eum debere quæ s. Petro ante ejus Confeſſionem promiſerat, Spoletanum ipſum Ducatum ab eo eidem Apoſtolorum Principi oblatum eſſe. Rogat, ut fidem ſuam ſervet, perque alios Miſſos nimiam, qua afficiebatur, ſollicitudinem levet.

A. D.	Cod. Car.	Chronol.
DCCLXXVI.	LVIII.	LVI.

Domno [e] ** excellentiſſimo filio Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [f] Papa. Omnino confidimus, & certi ſumus, quod tua a Domino protecta Excellentia in his, quæ pariter loquentes inter nos convenerunt, firmiter atque immutabiliter permanere ſtudeat; & charitatis [g] vinculum in medio noſtrum corroboratum, toto mentis adniſu, atque ſincero [h] affectu, obſervare procuret; dum nos, Deo propitio, in ea ipſa habita [i] in invicem dilectionis concordia cum magna ſinceritate mentis ſatagimus perſeverare [k]; quia, Deo teſte, dicimus, a quo cum veſtra melliflua Chriſtianitate [l] in alterno amicitiæ [m] amore colligati ſumus, maximam in tua a Deo inſpirata benignitate habere videmur [n] fiduciam, quod omnes

 cauſas

VARIANTES LECTIONES

a directæ *Lamb.* *b* quod ipſum *id.* *c* Hildibrandum *id.* *d* perexerant *idem.*
e Domino *Lamb. Gent.* *f* Hadrianus *id.* *g* caritatis *Lam.* *h* ſencero *Gent.* ſincero *Teng.*
i abita *Gent.* habita *Tengn.* *k* pſeverandum *Lamb. Gent.* pſeverare *Teng.* *l* cum vrām melliſluam Xplanitatem *Gentil. Teng. correxit ut in editione.* *m* amitiæ *Gent.* amicitiæ *Tengn.*
n videmus *Gent.* videmur *Tengn.*

NOTÆ

Gretserus

* Rabigando. ** Sum. 24. Bar. & Cent.

Cennius

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 24.) *In vigeſima quarta* (vigeſima quarta) *queritur, ſe deſpectum a Poſſeſſore Epiſcopo & Rabigando Abbate Caroli Legatis. Indicat ipſos non veniſſe Romam, ſed Spoletum ad Hildebrandum Ducem, & inde Beneventum profectos eſſe. In quanto ob id mœrore conſtitutus ſit, ſcribit: orat Carolum, ut ſe conſoletur exaltando Eccleſiam Romanam, Spoletinum* (Rom. & Spolet.) *Ducatum reſtituendo.*

Digitized by Google

cauſas ſanctæ Dei Eccleſiæ, & provinciæ noſtræ, ſalubri mancipentur effectui [a] [2].

At vero, excellentiſſime, & a Deo ſervate fili, bone & optime Rex, tuæ per hujus noſtræ Apoſtolicæ relationis ſeriem deducimus notioni, quod [b] dum ad nos perveniſſet de fideliſſimorum veſtrorum Miſſorum adventu [c], ſcilicet Poſſeſſoris, ſanctiſſimi fratris noſtri Epiſcopi, ſeu & Rabigaudi, religioſi Abbatis [d], in magno gaudio noſter relevatus eſt animus, quoniam deſiderabiliſſimum eſt [e], aſſidue Miſſos Excellentiæ veſtræ ſolite cum magno gaudio, & decenti honore ſuſcipere, & per eos de veſtræ ſublimitatis ſoſpitate certos eſſe. Unde nos illico, ſecundum qualiter Miſſos [f] veſtræ regalis potentiæ decet, omnem præparationem ſeu & caballos obviam eis [g] direximus [3]. Illi nempe, dum Peruſium [h] conjunxiſſent, relaxantes recto itinere ad nos conjungendum [i], ſecundum qualiter a veſtro a Deo protecto culmine directi fuerunt, & ut veſtros honorandos apices relegentes invenimus, nos deſpicientes, ad Hildebrandum [k] in * Spoletium perrexerunt, dirigentes nobis per noſtros Miſſos; quod [l] tantummodo cum Hildibrando [m] loquimur, & deinde, ut directi ſumus, una vobiſcum apud Domnum Apoſtolicum conjungemus [n]. Poſtmodum enim, dum cum prædicto Hildebrando [o] locuti fuiſſent, & apud eum diutius morarentur, noſtras Apoſtolicas [p] eis adjurantes direximus Syllabas; per Deum omnipotentem, & vitam excellentiſſimi filii noſtri Domini Caroli Magni Regis, ut directi eſtis, ad nos [q] conjun-

VARIANTES LECTIONES

[a] effectu *Gentil.* effectui *Tengn.* [b] eo quod *Tengn.* *li eo ſubducta linea delevit* Gent. [c] de fideliſſimi vri miſſi adventu *Gent.* *Tengn. correxit ut eſt in editione* Gent. [d] Poſſeſſorem ſanctiſſimum fratrem ſitm Epiſcopum, ſeu Rabigaudum religioſum abbatem *Gent.* *Tengn. correxit ut in editione* Gent. [e] deſiderabilis ſum aſſidue *Lamb.* deſiderabileſſum *Gent.* *li* eſt *deeſt in ms.* Gent. [f] Miſſis *Gentil.* Miſſos *Tengn.* [g] in obviam eis *Lamb.* in obviam eorum *Gent.* obviam eis *Tengn.* [h] paſiam *Gent.* Peruſium *Tengn.* [i] conjungendum *Lam.* *Gent.* conjungere *Tengn.* [k] apud Hildibrandum *Lamb.* *Gent.* ad Hildebr. *Tengn.* [l] eo quod *Gent.* *Tengn.* *li* eo *delevit* Gent. [m] cum Hildibrandum *Gent.* Hildibrando *Tengn.* [n] conjugemus *Gent.* conjungemus *Teng.* [o] cum prædictum Hildebrandum *Gent.* *Tengn. correxit ut eſt in editione* Gent. [p] noſtris Apoſtolicis *Gent.* noſtras Apoſtolicas *Teng.* [q] apud nos *Gentilot.* ad nos *Tengn.*

NOTÆ

* Spoletum.

2 Per integrum fere biennium Miſſos ex Francia ſummopere optaverat Romam advenire, quibuſcum de magni momenti rebus agendum erat, ac præcipue Carolina donatio integra exſequutioni mandanda. Ab iiſque tandem advenientibus ſe deluſum ratus, amicitiæ vinculi, quo ante corpus S. Petri conjuncti invicem erant, Carolum admonet.

3 Nulli Regio Miſſo hucuſque legimus quali apparatu obviam itum. Hinc Regias Legationes excipiendi morem diſcimus.

Digitized by Google

jungere ſatagite, ut unanimiter petractemus [a], quod ad exaltationem ſanctæ Dei Eccleſiæ pertinuerit, & ad laudem regni veſtri [b], præcellentiſſimi filii, agere ſtudeamus, & tunc per diſpoſitum, ut ejus præcellentiæ decet Miſſos, apud Beneventum vos proficiſci [c] diſponemus.

Sed illi, neſcimus quid pertractantes, ſtatim a Spoleto [d] in Beneventum perrexerunt, nos in magna derelinquentes ignominia [e], & Spoletinos ampliaverunt in protervia. Unde valde hanc noſtram perturbaverunt provinciam, & pro hac re in magna triſtitia noſter jacet [f] animus, quia quantum per illos exſpectabamus ſuſcipere ſperata nuncia de exaltatione ſanctæ noſtræ Eccleſiæ, ſicut & in veſtris reperimus honorandis apicibus [g], & noſtri nobis tulerunt [h] Miſſi, qualiter a veſtra regalitate injunctum [i], habuerunt, in tanta afflictione, & deminoratione conati ſunt.

Sed recordari te credimus, dulciſſime atque amantiſſime fili, qualiter nos [k] benigniſſimo veſtro [l] ore affati eſtis, dum ad limina Beatorum principum Apoſtolorum Petri, & Pauli properati eſtis, quia non aurum, neque gemmas, aut argentum, vel literas [m], & homines conquirentes, tantum faſtidium [n] cum univerſo a Deo protecto veſtro Francorum exercitu ſuſtinuiſſetis, niſi pro juſtitiis B. Petri exigendis, & exaltatione ſanctæ Dei Eccleſiæ perficienda, & noſtram ſecuritatem ampliare certantes, ſed tamquam præſentaliter coram veſtris mellifluis regalibus obtutibus aſſiſtentes, obſecrantes petimus veſtram a Deo fundatam regalem potentiam, ut de tanta, & tali tribulatione, in qua nos ipſi veſtri dereliquerunt Miſſi, velociter per fideliſſimos, & benigniſſimos veſtros Miſſos, nos conſolari, & lætificari [o] jubeatis, quia & ipſum Spoletinum Ducatum vos præſentialiter obtuliſtis [p] protectori veſtro B. Petro, principi Apoſtolorum, per noſtram medio-

VARIANTES LECTIONES

a petractes *Gent.* petractemus *Tengn.* *b* noſtri *Lamb.* *c* proficiſcere *Gent.* proficiſci *Tengnag.* *d* a Spoletio *Lamb.* ad Spoletio *Gent.* a Spoleto *Teng.* *e* in magnam (magnum *Gent.*) derelinquentes ignominiam *Lamb. Gent. Tengn. correxit, ut eſt in editione* Gent. *f* rejacet *Lambec. Gent.* jacet *Teng.* *g* honorandos apices *Gent.* honorandis apicibus *Tengn.* *h* referuerunt *Lamb. Gent.* retulerunt *Teng.* *i* injuntum *Gent.* injunctum *Teng.* *k* nobis *Gent.* nos *Ten.* *l* vtm *Gent.* vro *Teng.* *m* litteras *Lamb.* *n* tantum fatigium *Lamb.* tatum fatigium *Gent.* tantum faſtidium *Tengn.* *o* lætificare *Lamb.* *p* præſentaliter offeruiſtis *Lamb. Gentilot.* obtuliſtis *Tengn.*

Digitized by Google

diocritatem, pro animæ veſtræ mercede [4], & ita obnixe quæſumus, præcellentiſſime fili, ut noſtram deprecationem de prædicta afflictione, & prænominato Spoletino Ducatu [a] celerius effectui mancipetis, quatenus dignam a miſericordiſſimo [b] Deo noſtro, intercedente B. Petro Apoſtolorum principe, pro cujus amore, & reverentia aurem noſtris [c] petitionibus accommodare [d] inſpiratus fueris, ſuſcipias mercedem, quia, Deo teſte dicimus, nil [e] niſi veſtram cupimus exaltationem [f], & lætitiam, dum, annuente Deo, magna inter nos atque inſolubilis charitatis [g] concordia corroborata eſt, permanentes in his, quæ mutuo inter nos afferentes confirmavimus. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a prenominatum Spoletinum Ducatum *Gent. Tengn correxit ut in editione*. *b* ex hoc a miſericordiſſimo *Lamb.* ex hac miſericordiſſimo *Gent. Teng. li* ex hac *delendo poſuit* a. *c* in noſtris *Gent. ſed li* in *deletum eſt*. *d* accomodare *Lamb.* *e* nil *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit* Gent. *f* exultationem *id.* *g* caritatis *Lamb.*

NOTÆ

4 Et Tuſcia Langobardorum, & Spoletanus Ducatus oblati erant S. Sedi: hoc tamen diſcrimine, quod civitates Tuſciæ perpetuo poſſidendæ, ac ſupremo jure adminiſtrandæ conceſſæ fuerant Pontifici, at Spoletanus Ducatus, quemadmodum etiam Tuſcanus (Tuſciam Regalem appellant) oblati fuerant retento ſupremo jure, ita ut cenſus tantummodo, ſeu tributum pendi ſolitum Langobardorum Regibus ante eorum dejectionem, S. Sedi concederetur, ſupremum vero Dominium ad Francorum Reges pertineret. Hinc eſt, quod Hadrianus nunquam *noſtras* appellat civitates eorum Ducatuum, quemadmodum Caſtellum Felicitatis ab eo *Civitatem noſtram* vocari nuper vidimus, aliaſque tum provinciæ Romanæ, tum Exarchatus, & Pentapolis paſſim nuncupari compertum eſt. Quod ſane diſcrimen quia nequaquam animadverterunt nonnulli, & ſupremum jus, & precarium in dubium vertunt, Donationes confundunt, veritati fucum faciunt.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA [a], IN QUA CONTINETUR, QUOD HILTIBRANDUS ET * ARAGIS [b], ATQUE RODGANS [c], NEC NON ET ** REGIMBALDUS [d] DUCES CONSILIUM INIERANT, QUALITER SE IN UNUM CONGLOBARENT CUM GRÆCIS, ET ADALGISO [e], TERRA [f] MARIQUE AD DIMICANDUM CONTRA ROMAM ET ITALIAM, ET SUB NIMIIS ADJURATIONIBUS POSTULANS ADJUTORIUM CONTRA EOS [1].

ARGUMENTUM

Poſſeſſore & Rabigaudo Benevento per Spoletum ad Urbem venientibus, Hildebrandum ait Pontifex ab ſe petiiſſe ſalvum Conductum, ut rogaturus veniam huc veniret. Se eo miſiſſe Stephanum Saccellarium, qui Miſſos ibi reperit Arichis Beneventani, Rodgauſi Forojuliani, & Regimbaldi Cluſini conſilia ineuntes de ſuſcipiendo bello una cum Græcis, & Athalgiſo Deſiderii filio, proximo menſe Martio: Romam nempe invaſuri, & Laogobardorum Regnum inſtauraturi. Orat, ut celerrime opem ferat, Romamque eripiat ab imminenti periculo, ac de communibus hoſtibus triumphet.

A. D.	COD. CAR.	CRONOL.
DCCLXXVI.	LIX.	LVII.

DOMNO [g] *** excellentiſſimo filio Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [h] Papa. Reminiſci [i] conſideramus a Deo protectam Excellentiam veſtram, quod [k] ſæpius vobis innotuimus [l] de Hiltibrando [m] Spoletino Duce, ſeu Arigiſo [n] Beneventano Duce, atque Rodgauſo Forojuliano de ſæviſſimo conſilio [o], quod erga nos atque vos gerere [p] non differunt [2]. Nunc vero dum fideliſſimi veſtri Miſſi, revera ſan-

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* *b* HILDIBRANDUS ET ARIGIS *id.* *c* ROUGAUS *Lamb. Gent.* *d* GIMBALDUS *Gent.* Regimbaldus *Tengn.* *e* ADALGIS *Lamb. Gent.* *f* TIRRÆ *Gent.* terra *Teng.* *g* Domino *Lamb. Gent.* *h* Hadrianus *iid.* *i* Reminiſce *Gent.* reminiſci *Tengn.* *k* quod *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit* Gent. *l* innotuendum direxiſſemus (*Gent.* direximus) *Lamb. Gent.* innotuimus *Tengn.* *m* Hildibrando *Lamb.* *n* Arigis *idem*. *o* de Hildibrandum Spoletinum Ducem, ſeu Arighis idem Beneventanum ducem atq; Rodcauſum Forojulanum de ſeviſſimum conſilium. *Tengn. correxit ut in editione* Gent. *p* gerendum *Gent.* gerete *Ten.*

NOTÆ

GRETSERUS

* B. & Cent. Arogis. ** Raginaldus. Reginaldus. *** Summ. 22. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 22. *In vigeſima ſecunda* (Vigeſ ſec.) *queritur, Hildebrandum, Arogin, Rodgaum, necnon* (&) *Raginaldum Duces conſilium iniiſſe cum Græcis, & Adalgiſo terra marique contra Romam & Italiam dimicare* (ut terra, marique Ro. & Ital. oppugnent); *quare multis adjurationibus a Carolo auxilium contra eos poſtulat*.

2 Hanc epiſtolam una cum præcedenti Cointius, Pag., Murator. ad annum referunt 775. Quum autem utraque ſcripta fuerit Februario menſe (nam infra, *proximo*, ait Pontifex, *Martio menſe adveniente*), rerum ſeries, quæ evenerunt, utramque ad hunc annum differendam

ſanctiſſimus frater noſter Poſſeſſor Epiſcopus, atque * Rabigaudus, religioſus Abbas, a Benevento repedantes, per prædictum Hildibrandum ad nos [a] properant [b], nimis nos obſecrantes, propter [c] nominati Hiltibrandi noxam, ut [d] ei veniam tribueremus [e], adſerentes, ut apud eum noſtrum indiculum, & obſides pro ſua dubitatione **, & Hildibrandus noſtris ſe præſentaret [f] obtutibus [3]; nos quippe ſecundum fideliſſimorum Miſſorum veſtrorum [g] dictum, illuc uſque Spoletum [h] direximus Stephanum noſtrum fideliſſimum dudum Sacellarium [i], qui cum eum affatus fuiſſet, & tunc noſtros ibidem deſtinaſſemus obſides, ipſe nempe noſter Miſſus, cum apud eum conjunxiſſet, in magna eum invenit protervia, eo quod Miſſos [k] Arigiſi, Beneventani Ducis, ſeu & [l] Rodcauſi Forojuliani [4] [m], nec non & Regnibaldi [n] Cluſinæ civitatis Ducem, in

VARIANTES LECTIONES

a apud nos *Gent* ad nos *Ten.* *b* properati ſunt *Lamb. Gent.* properarunt *Ten.* *c* prope *d* noxave *Gent.* propter .... noxam ut *Ten.* *e* tribuiſſemus *Lamb. Gent.* tribueremus *Ten.* *f* præſentaſſet *Lamb.* preſentaſſet *Gent.* præſentaret *Ten.* *g* ſecundum fideliſſimi miſſi veſtri *Lamb. Gent. Ten. correxit ut eſt in editione.* *h* Spoletio *Lamb.* Spoleto *Gent.* Spoletum *Ten.* *i* ſaccellarium *Lam.* *k* miſſi *Gent.* miſſos *Ten.* *l* & *deeſt in ms. ſed Ten. poſuit* Gentilot. *m* Forojulani *Gent.* *n* Reginbaldi *Lam. Gent.* Reginbaldū *Ten.*

NOTÆ

* Rabigandus. ** mitteremus, *vel aliquid ſimile deeſſe videtur.*

dam ſuadet. Ineunte enim 774. dum Carolus obſideret Ticinum, Adalgiſus Verona fugiens, Cpolim ſe contulerat; & Spoletani ſoluti metu ad Pontificem venientes, ſe dederant s. Petro, & ab eodem Pontifice Hildebrandum Ducem ab ipſis electum confirmari obtinuerant, ut eſt ap. Anaſtaſ. (*ſect.* 312) Quo videlicet anno 774. & Catal. Farfen. & Ann. Bertin. & Sigon. eum Ducem cœpiſſe teſtantur. Septem circiter menſibus a Caroli diſceſſu ex Italia & Hildebrandus, & alii Duces conſilia inierint adverſus S. Sedem, & Carolum; ea Pontifex detexerit; *ſapius* ſignificaverit Carolo; hic demum *reminiſci* debuerit Pontificia monita, quæ nonniſi recentiſſima eſſe poterant, ſi literæ ad an. 775. Febr. menſem pertinerent? Nulli omnino hominum perſuaſum erit. Contra anno 775. (*ep.* 53. *al.* LII.) vere Pontifex Carolo nunciarat de illis Ducibus, *noſtris veſtriſque inimicis*. Et nota quod extremo anno 774. (*ep.* 51. *al.* LIV.) plura coram enuncianda commiſit Anaſtaſio Cubiculario. Perinde an. 775. præter prædicta ſcriptis mandata, multa credidit fidei Andreæ Epiſc. & Pardi Hegumeni, quæ iidem enarrarent Regi (*ep.* 54. *al.* LI.) Eoque haud dubie arcana eorum Ducum conſilia ſpectabant. Idcirco ſæpius ſe innotuiſſe ait illorum molimina.

3 Queri deſinit de Regiis Miſſis, quorum iter Spoletum ac Beneventum eum ſollicitarat. Senſit enim iniquis eorum conſiliis per eos Legatos modum allatum iri: niſi ea ſuperveniſſent, quæ mox enarrat; accedente ad iniquam illam ſocietatem etiam Raginbaldo Cluſino Duce, quem ſubleſtæ fidei hominem paulo ante (nempe ejuſdem Febr. menſis die ſeptima) declaraverat.

4 Pontifex innotuerat, ut dixi, & ſcripto, & voce Miſſorum ſuorum, Forojuliani Ducis, & aliorum molitiones ſub finem ſuperioris anni. Dum ejus Miſſi cum aliis conſilia ineunt Spoleti adverſus Carolum, & S. Sedem Febr. menſe, Dux ipſe armis de improviſo eſt petitus a Carolo, vitamque una cum Ducatu amiſit, paulo poſt Spoletanum Congreſſum. Annales Francor. id perſpicue docent anno 776. *Tunc Carolus Rex Italiam ingreſſus eſt, per partes Fori Julii iter peragens, Ruodgandus occiſus eſt, & Dominus Carolus Rex apud Tarviſium Civitatem Paſcha* (14. April.) *celebravit, & captis Civitate Forojulii, Tarviſio, cum reliquis civitatibus quæ rebellarant, & diſpoſuit eas omnes per Francos, & iterum in proſperitate & victoria reverſus eſt in Franciam.* Fuldenſes bre-

in Spoletio cum præfato reperit Hiltibrando [a], adhibentes adverſus nos perniciofum conſilium, qualiter, Deo eis contrario, proximo Martio menſe adveniente, utroſque in unum conglobarent [b], cum caterva Græcorum, & Athalgiſo, Deſiderii filio [c], & terra marique ad dimicandum ſuper nos irruant, cupientes hanc [d] noſtram Romanam [e] invadere civitatem, & cunctas Dei Eccleſias denudare; atque ciborium fautoris veſtri, B. Petri, auferre [f], vel noſmetipſos, quod avertat divinitas, captivos deducere, nec non Langobardorum Regem integrare [g], & veſtræ regali potentiæ reſiſtere.

Ob hoc, præcellentiſſime Rex, & dulciſſime fili, peto te, & tanquam præſentaliter adſiſtens cum divinis myſteriis, conjuro coram Deo vivo & vero, & ejus principe Apoſtolorum B. Petro, ut ſub nimia feſtinatione, & maxima celeritate nobis ſubvenias, ne pereamus; quoniam, poſt Deum, in tuis manibus noſtras omnium Romanorum commiſimus animas, ne nos derelinquas, aut differas * ſolatiandum [5], ut dicant [h] gentes, quæ in cuncto orbe terrarum ſunt, Ubi eſt fiducia Romanorum, quam poſt Deum, in Regem & regnum Francorum habebant? & tu de omnibus, a Deo protecte dilectiſſime fili, ante tribunal Dei eris redditurus rationem, quoniam, ut præfati ſumus, tuæ dulciſſimæ ſublimitati, per Dei præceptionem, & B. Petri, ſanctam Dei Eccleſiam, & noſtrum Romanorum Reipublicæ populum commiſimus protegendum; & ita ad limina protectoris tui B. Petri Apoſtolorum principis properare ſatagite, ut cunctos adverſarios ſanctæ Dei Eccleſiæ, atque noſtros ſeu veſtros, regalis veſtri culminis ſubſter-

VARIANTES LECTIONES

a Hildibrando *Lamb.* cum præfatum reperit Hildibrandum *Gent. Tengn. correxit, ut eſt in editione.*
b conglobent *Lamb. Gent.* conglobarent. *Ten.* *e* Athalgihs deſideri filium *Gent. Ten. correxit.*
d hac *Gent.* hanc *Ten.* *e* Romana *Gent.* *f* abſtollere *Lamb. Gentilot.* auferre *Tengn.*
g redintegrare *Lamb.* reddeintegrare *ſed correctum eſt* redintegrare *Gentil.* *h* ſolatiandum ne dicant *Lamb. Gent.* conſolari *Teng.*

NOTÆ

* ſolatium, ne.

breviter anno 775. *Ruodgaudus Langobardus Italiæ regnum affectat.* Et 776. *Carlus contra Ruodgaudum in Italiam profectus, eumdem interficit.* Vide & Baron. (*h. a. n.* 3.) & Pag. (*n.* 2.) recte hac de re cum Auctoribus antiquis decernentes. Quare inutile fuit quicquid Miſſi, ſeu Legati eorum Ducum decreverunt. Carolinæ deliberationis fuiſſe inſcios Miſſos Regios non crediderim; ſed fidos arcani cuſtodes ad utrumque Ducem properaſſe iter, ut iis neſcientibus adventum Caroli, hujus expeditio ſuum conſequeretur effectum, quod evenit.

5 Hæc, & ſequentia ſatis perſpicue oſtendunt, Pontifici nullatenus patuiſſe expeditionem Caroli: Miſſi enim, qui uni rem voce ſignificaſſent, alio diverterant, necdum Romam venerant.

nantur veſtigiis, & ea quæ eidem Dei Apoſtolo, veſtris propriis pro animæ veſtræ mercede obtuliſtis [a] manibus, ad effectum perducatis, ut fructum bonum offerens in futuri examinis die merearis dicere; Domine meus, princeps Apoſtolorum, B. Petre, curſum conſummavi [b], fidem tibi ſervans Eccleſiam Dei a ſuperna clementia tibi commendatam, de manibus perſequentium defendens liberavi, & adſiſtens immaculatus coram te, offero tibi pueros, quos mihi commiſiſti de manibus inimicorum eruendos, ſoſpites [c] atque incolumes exiſtentes [d]; tunc & qui in præſenti vita regni gubernacula tenes, etiam & in futuro ſæculo cum Chriſto regnans cœleſtia [e] præmiorum gaudia adipiſci merearis, audiens nimirum paternam deſiderabilem vocem illam inquientis: *Venite benedicti patris mei, percipite regnum, quod vobis præparatum eſt ab origine mundi* (*Matth.* 25.) Incolumem excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a offeruiſtis *Lamb. Gent.* obtuliſtis *Teng.* b coaſummans *Lamb. Gent.* c ſoſpes *Gent.* ſoſpites *Teng.* d exiſtentes *Lamb.* e cæleſtis *Gent.* cœleſtia *Teng.*

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA [a], IN QUA PRÆDICTUS PAPA POSTULANS [b], UT DOMNUS REX REVERTENS A SAXONIA AD LIMINA SANCTI PETRI PROPERARET [c], QUEMADMODUM EI POLLICITUS FUERAT [1].

ARGUMENTUM

Poſſeſſorem, & Rabigaudum perveniſſe Romam cum Regiis literis, quæ ſummum omnibus ordinibus gaudium attulerunt: nam Carolum e Saxonia reducem in Italiam eſſe venturum teſtabantur, fortaſſe etiam ad Urbem. Lætitia ob id exultans neceſſitudinem memorat, qua ſimul conjuncti fuerant coram Confeſſione Principis Apoſtolorum. Præterea Regios Miſſos multa laude proſequitur, eoſque illi commendat ut Regi, & S. Sedi maxime fideles.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXVI.	LXIII.	LVIII.

DOMNO [d]* excellentiſſimo filio Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [e] Papa. Dum tanta ſecuritatis lætitia ſpiritalis mater veſtra, ſancta Dei Catholica, & Apoſtolica Romana Eccleſia dilatata laudabiliter permanet, etiam in Apoſtolica [f] aula, ob veſtrorum delictorum veniam, ſedulo [g] a nobis, & cunctis Dei ſacerdotibus, orationum vota & ſacrificiorum hoſtiæ divinæ ** proferuntur majeſtati [2]. Itaque, præcellentiſſime fili, conjungentes ad nos fideliſſimi veſtri Miſſi, ſcilicet Poſſeſſor, ſanctiſſimus frater noſter Epiſcopus, & Rabigaudus religioſus Abbas, detulerunt nobis deſide-

Xx 2 ratiſſi-

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* *b* POSTOLANS *Gent.* poſtulans *Teng.* *c* PROPERASSET *Lam. Gent.* properaret *Ten.* *d* Domino *Lamb. Gent.* *e* Hadrianus *iid.* *f* etiam Apoſtolica *Teng. interpoſ.* in *Gent.* *g* ſedule *Lamb.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 18. Bar. & Cent. ** offeruntur.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat. n. 18.*) *In decima octava* (Dec. oct.) *de ſuo ac populi amore erga Carolum multa ſcribit: & orat, ut quod pollicitus fuerat, revertens a Saxonia ad limina Petri* (S. Pet.) *Apoſtoli properet: & legatos ejus Poſſeſſorem Epiſcopum, & Rubigandum a fidelitate in ſervitio S. Petri commendat.*

2 Aut victoriam Caroli de Forojuliano Duce, quæ ſociorum conſilia evertit, Pontifex reſciverit, aut Spoletanum, & Beneventanum Duces Socii caſu territos deſpondiſſe animum Regii Miſſi nunciaverint, ſingularem S. Sedis lætitiam ſignificat, quod ingens ſibi metus ereptus fuerit binis præcedentibus literis expreſſus. Pagius (*an. 775. n. 7.*) ſequutus Cointium hanc duabus iiſdem Epiſtolis præmittit. At uterque vir doctus dormitaſſe videtur. Si enim Peruſio diverterant Spoletum, inde Beneventum, reduceſque, Spoleto iterum tranſeuntes, demum veniebant Romam, ut luculenter in utraque epiſtola continetur, hæc utramque ſequuta eſt, non contra.

ratiſſimas [a] veſtræ ſublimitatis Syllabas [3], quas & cum nimia amoris dulcedine acceptantes, ſuſcepimus, relegenteſque, & de veſtra immenſa proſperitate agnoſcentes, magnas omnipotenti Deo noſtro tulimus [b] laudes, qui nobis tam benigniſſimum ac Chriſtianiſſimum Regem ſuæ Eccleſiæ detulit defenſorem. Continebatur [c] quippe in ipſis veſtris regalibus apicibus [d], quod, Domino protegente, remeantes [e] vos a Saxonia, mox & de præſenti, Italiam vel ad limina protectoris veſtri, B. Apoſtolorum principis Petri [4], ad implenda [f], quæ ei polliciti eſtis, properare deſideratis [g]: de quo audito nimis noſter lætatus eſt animus, una cum [h] univerſo noſtro populo, eo quod nimis deſiderabiles ſumus prominentiſſimum veſtrum conſpicere vultum.

Quoniam ſatisfaciat tibi [i] veritas, dulciſſime, & amantiſſime fili, atque a Deo inſtitute magne Rex, in eadem ſponſione, qua [k] in invicem, ante ſacram ejuſdem Dei Apoſtoli Confeſſionem adnexi ſumus, firmi atque incommutabiles, diebus vitæ noſtræ, cum univerſo noſtro populo permanere ſatagimus. Unde & charitas [l] veſtri regalis culminis [m] nos provocat ſedulo [n] de veſtra ſoſpitate addiſcere; & cognoſcat veſtra conſpicua Excellentia, quia ſi mora de veſtro adventu provenerit, magna nobis imminet voluntas, ibidem in veſtrum adventum [o], ubicumque vos valuerimus conjungere, obviam proficiſci [p].

Inte-

VARIANTES LECTIONES

a Poſſeſſorem ſanctiſſimum fratrem noſtrum epm̄ ſeu Rabigaudum religioſum abbatem, detulerunt nobis deſideratiſſimas *Tengn. correxit, ut eſt in editione Gent.* *b* referuimus *Lamb. Gent.* retulimus *Tengn.* *c* continet *Gent.* continebatur *Ten.* *d* Regalis ſeriei apicibus *Lambec.* regalis ſeriem apicibus *Gent. Tengn. delendo* ſeriem *correxit, ut eſt in editione.* *e* remeante *Teng. litt.* s *appoſuit Gent.* *f* ad implendis *Gent.* implenda *Teng.* *g* deſiderate *Gent.* deſideratis *Tengn.* *h* animus cum *Lamb.* *i* ſatisfaciat te *Lam. Gent.* tibi *Teng.* *k* quam *Gent.* qua *Teng.* *l* caritas *Lamb.* *m* caritatis veſtro regali culmini *Gent. Teng. correxit, ut eſt in editione.* *n* ſedule *Lamb.* *o* in veſtri obviam *Lam. Gent.* in veſtrum adventum *Teng.* *p* gradiendum prôficiſci *Lam.* gradiendum proficiſcere *Gent. Tengn. delendo li* gradiendum, *poſuit* obviam proficiſci.

NOTÆ

3 Supra (*ep.* 56. *al.* LVIII.) dum eoſdem Miſſos alio digreſſos inſimulabat, ſe relegiſſe ait *veſtros honorandos apices*. Quod ſane accipiendum de literis Miſſorum adventum nunciantibus: nam hinc perſpicue conſtat, ipſos per ſe attuliſſe Regias literas.

4 In Annal. Francor. legitur, Carolum e Saxonia reducem an. 775. accepiſſe Forojulianum Ducem res novas meditari, atque ea propter in Italiam iter inſtituiſſe adverſus eum, quod initio ſequentis anni ſuſcepit, ut nuper eſt dictum. Literæ a Miſſis redditæ, tanquam datæ eodem an. 775. exeunte fortaſſe agunt de eodem itinere; quod perſuadet Miſſorum eorumdem aditio ad Spoletanum & Beneventanum Duces; non enim ſponte, ſed ſecreto ex Caroli mandato colloquia cum iis ſerebant, dum ipſe Carolus res armis gerebat in Ducatu Forojuliano: Eoque id magis perſuadent literæ ipſæ a Miſſis retentæ uſque ad eorum adventum Romam, ne ſcilicet Caroli profectio Italica vulgaretur; tametſi novæ Saxonum rebelliones eo Carolum ex Italia revocarunt.

Intèrea notioni veſtræ Excellentiæ deducimus de prædictis veſtris fideliſſimis Miſſis, quia ſicut ad nos pervenerant [a], & veſtræ regali potentiæ per noſtros apices intimandum direximus, dum nobis præſentati fuiſſent ipſi Miſſi veſtri, fideles [b] in ſervitio fautoris veſtri B. Petri, Apoſtolorum principis, & noſtro atque veſtro [c] reperimus, pro quo petimus, ut benigne eos ſuſcipere jubeatis [5].

His prælibatis, divinam exoramus clementiam, ut ſua vos gratia multipliciter tueatur, tribuens vobis, atque excellentiſſimæ filiæ noſtræ Reginæ, & amantiſſimis veſtris natis longæva ac proſpera tempora, regni gubernacula poſſidenda, veſtriſque veſtigiis cunctas barbaras nationes proſternat, dilatans multipliciter terminos regni veſtri, etiam & cœleſtis regni gaudiis vos faciat eſſe per infinita ſæcula participes. Incolumem Excellentiam veſtram, Domine fili, ſuperna gratia cuſtodiat [d].

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a pvenerat *Gent.* b fidelis *id.* fideles *Teng.* c noſtri atque vri *Gent.* noſtro atque vro *Ten.* d ſuperna cuſtodiat gratia *Lam. Gent.*

NOTÆ

5 Quæ adverſus eos jam ſcripſerat, quodammodo obliterans, quia pro Eccleſiæ, Pontificis, Caroliqne bono Spoletum, ac Beneventum eos petiiſſe compertum habuit, præſentia eorumdem antiquata eſſe ait quæ ſuſpicioſe ſcripſerat, valdeque commendatos in Franciam remittit.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ ADRIANI PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA [a], IN QUA CONTINENTUR GRATIARUM ACTIONES, PRO VITA ET SANITATE DOMNI REGIS, ET UXORIS, VEL FILIUM [b] EJUS, NEC NON ET PRO EXALTATIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, ET POSTULANS [c], UT FILIUM SUUM EX SACRO BAPTISMATIS FONTE SUSCIPERE MERERETUR [1].

ARGUMENTUM

Revertentes ex Francia Philippus Epiſcopus, & Megiſtus Archidiaconus nunciant conſtantem Caroli amorem in S. Sedem: eumdemque cum Regina Hildegarde venturum Romam, ut Paſchate adveniente filium ſuum Pippinum recens natum baptizari faceret, quem Pontifex e Sacro fonte ſuſciperet. Quum autem non veniſſet, Pontifex ſuum deſiderium aperit ſe jungendi ſpiritali eo vinculo cum Regibus. Deinde rerum Eccleſiæ ſatagens, ad eum legat ſuos Miſſos Philippum, & Andream Epiſcopos, ac Theodorum Ducem Nepotem ſuum cum Catalogo Donationum a Conſtantino, & Succeſſoribus, atque Patriciis ſactarum in provinciis Tuſciæ, Spoleti, Beneventi, Corſicæ, & Sabinæ, exemplo educto ex Archivo Apoſtolico: eæ ſiquidem a Langobardis jamdudum invaſæ, nondum fuerant reſtitutæ. Orat, ut Conſtantini felicia tempora inſtauret, exaltando Apoſtolicam Sedem.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXVII.	XLIX.	LIX.

DOMNO [d] * excellentiſſimo filio Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus Papa. Dum nimio provocati amore aptum duximus, primitus quidem a Deo protectæ Excellentiæ veſtræ, ſeu ſpiritalis filiæ noſtræ Reginæ proles, etiam Epiſcopos, & Presbyteros, nec non & univerſos optimates, cunctumque præclaræ gentis [e] veſtræ Francorum populum, ad veſtrum [f] a Deo confortatum regnum [g] pertinentem, his noſtris Apoſtolicis viſitare apicibus, & certos de veſtra

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* *b* FILIORUM *Lamb. Gentil.* *c* POSTOLANS *Gentil.* poſtulans *Tengn.*
d Domino *Lamb. Gent.* *e* genti *Gent.* gentis *Ten.* *f* populi *Gent.* populum *Tengn.* *& poſuit* ad veſtrum *quod deeſt in ms.* Gent. *g* conforiati regni vri; *ſed ſubducta linea deletum eſt* veſtri *Gent.* confortatum regnum *Tengn.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 35. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 35.) *In trigeſima quinta* (Trig. quin.) *gratiarum actiones continentur, & plurima petitiones pro reſtitutione patrimonii B. Petri. Meminit donationis Conſtantiniana* (Conſtantini) *temporibus Silveſtri* (S. Silv.) *Papæ facta, & aliorum, qui pro anima ſua mercede* (ſalute) *multa donarint B. Petro, quæ a Langobardis erepta ſunt, ac dicit in Lateranenſi ſcrinio eas donationes haberi. Carolum novum Conſtantinum nominat: orat, ut ſibi filium ejus ex ſacro baptiſmate ſuſcipere liceat.*

Digitized by Google

ſtra ſalute ac lætos effici [a], impenſius proſperitatis ambientes integritatem [b]. Igitur dum ad nos reverſi fuerunt Miſſi ſpiritalis matris veſtræ, ſanctæ Dei Eccleſiæ, a veſtigio a Deo protecti regni veſtri, id eſt, Reverendiſſimus frater noſter Philippus Epiſcopus, & Megiſtus, dilectiſſimus filius noſter Archidiaconus [2], retulerunt nobis de fidei, & charitatis [c] veſtræ conſtantia, quam erga B. Petrum, Apoſtolorum principem, & noſtram humilitatem habere dignati eſtis, pro veſtræ animæ mercede. Hoc audito, magno gaudio noſter relevatus eſt animus, & cœpimus Deo laudes referre, & Beato principi Apoſtolorum Petro, pro exaltatione regni veſtri, atque filiæ noſtræ Reginæ conjugis veſtræ, prolis etiam, & pro cunctis Francis, fidelibus [d] B. Petri Apoſtoli, atque veſtris.

At vero [e] illud, unde veſtræ eximietati per jam dictos noſtros Miſſos, ſcilicet Reverendiſſimum fratrem noſtrum Philippum Epiſcopum, & dilectiſſimum noſtrum Megiſtum Archidiaconum dignati eſtis nobis repromittere, ut in ſanctam [f] diem Paſchæ ad limina Beati Apoſtolorum principis Petri, una cum ſpiritali [g] filia noſtra Regina, Domino auxiliante, properare debuiſſetis, ut filium, qui nunc vobis procreatus eſt, a ſacro Baptiſmate, in ulnis noſtris ſuſciperemus [h], ſicut terra ſitiens imbrem, ita & nos exſpectantes fuimus [i] mellifluam Excellentiam veſtram; & dum appropinquaſſet ipſe dies ſanctus [k] Paſchæ, & nullum mandatum de adventu veſtro [l] ſuſcepiſſemus, aut de Miſſis veſtris, ſecundum placitum [3], quod inter nos extiterat, valde triſtes effecti ſumus [4].

Sed

VARIANTES LECTIONES

a apicibus certos de veſtra ac lætos effici *Lamb. Gent. Tengn. correxit, ut eſt in editione.* Gent. *b* integritate *Lamb.* *c* caritatis *Lamb.* fidei caritatis *Tengn. interpoſuit* & *Gentil.* *d* fidelis *Gent.* fidelibus *Tengn.* *e* De vero *Lamb. Gent.* At vero *Tengn.* *f* ſcrtum *Gent.* ſanctum *Tengn.* *g* ſpiritale *Gent.* ſpiritali *Teng.* *h* ſuſcipere debuiſſemus *Lambec.* a ſacro baptiſma in ullis ntis ſuſcipere debuiſſemus. *Teng. correxit, ut in editione.* Gent. *i* exſpectabiles fuimus *Gent.* exſpectantes *Teng.* *k* ipſum diem ſanctum *Teng. habet ut eſt in editione.* Gent. *l* de adventum veſtrum *Teng. delevit literam* m *Gent.*

NOTÆ

2 Quandonam, quibuſve cum literis collegium iſtud Miſſorum in Franciam profectum fuerit, incertum. Hinc tamen conjici jure poteſt, ſalutationis gratia dumtaxat, & ſocietatis atque amicitiæ confirmandæ cauſa Pontificias literas officii plenas iis Miſſis a Pontifice ad Carolum datas eſſe: quod luculentius per ſequentia comprobatur.

3 De varia Placiti ſignificatione vide Du-Cangium: hic nihil aliud eſt quam conventio. Gregor. Turon. (*lib.7. c. 6.*) *Deprecor, ut placita, quæ inter nos poſt patris mei obitum ſunt innexa, cuſtodiantur.*

4 Ex tota hac narratione, & multo magis ex prooemio falſi arguuntur viri docti Cointius & Pagius, qui Epiſtolam referunt ad an. 776. quum Carolus Italico bello erat implicitus contra Ducem Forojulianum. Non enim Regina, filii, Proceres, Francique omnes una cum Epiſcopis & preſbyteris erant in Caſtris Caroli, quos omnes

Sed obnixe te petimus, præcellentiſſime, & magne Rex, ut ſecundum quod [a] inter nos conſtitit, pro ipſo ſancto Baptiſmate [b] noſtrum adimplere jubeas deſiderium, de eodem eximio veſtro filio [c], quatenus duplex Spiritus ſancti gratia in medio noſtrum adcreſcat, & gemina feſtivitatis lætitia nobis celebretur, & hoc deprecamur veſtram Excellentiam, amantiſſime fili, & præclare Rex, pro Dei amore, & ipſius Clavigeri regni cœlorum, qui ſolium regni patris veſtri vobis largiri dignatus eſt, ut ſecundum promiſſionem, quam polliciti eſtis, eidem Dei Apoſtolo, pro animæ veſtræ mercede, & ſtabilitate regni veſtri, omnia noſtris temporibus adimplere jubeatis, ut Eccleſia Dei omnipotentis, id eſt, B. Petri Apoſtoli, cui [d] claves regni cœlorum ab omnium opifice, facinorum nexus ſolvendi, ſimulque ligandi atrributa eſt facultas, in omnibus amplius atque amplius [e] ſancta Dei Eccleſia exaltata permaneat, & omnia ſecundum veſtram pollicitationem adimpleantur, & tunc vobis in cæleſtibus areibus adſcribatur [f] merces, & bona opinio in univerſo mundo.

Et ſicut temporibus B. Sylveſtri, Romani Pontificis, a ſanctæ recordationis piiſſimo Conſtantino Magno Imperatore, per ejus largitatem, ſancta Dei Catholica, & Apoſtolica Romana Eccleſia elevata atque exaltata eſt, & poteſtatem in his Heſperiæ partibus largiri dignatus eſt [g]; ita & in his veſtris feliciſſimis temporibus, atque noſtris, ſancta Dei Eccleſia, id eſt, B. Petri Apoſtoli, germinet atque exultet, & amplius atque amplius [h] exaltata permaneat, ut omnes gentes, quæ hæc audierint, edicere valeant: (*Pſal.* 19.) *Domine, ſalvum fac regem, & exaudi nos in die, in qua invocaverimus te*: quia ecce novus Chriſtianiſſimus Dei Conſtantinus Imperator, his temporibus ſurrexit, per quem omnia Deus ſanctæ ſuæ Eccleſiæ B. Apoſtolorum principis Petri, largiri digna-

VARIANTES LECTIONES

a ſecundum quomodo *Lamb. Gent.* *b* Baptiſma *Gentil.* baptiſmate *Teng.* *c* de eumdem eximium vrm filium *Teng. poſuit ut eſt in editione* Gent. *d* cui per claves *Lamb.* *e* amplius quam amplius *Lam. Gent. Teng. delendo* quam *poſuit* atque *Gent.* *f* adſcribitur merces *Gent.* adſcribatur *Teng.* *g* eſt *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit* Gent. *h* amplius quam amplius *Lamb. Tengn. delendo* quam, *poſuit* atque *Gent.*

NOTÆ

nes Hadrianus *viſitare* ſe ait ſuis literis. Nec vacabat tum temporis Romam pacifice proficiſci cum Regina, & filio nuper nato, hiemali præſertim tempore. At hæc verba ſunt, Vide ſupra (*Ep.* 17. *al.* LIX *not.* 4.)

dignatus eſt. Sed & cuncta alia, quæ per diverſos Imperatores, Patricios etiam, & alios Deum timentes, pro eorum animæ mercede, & venia delictorum, in partibus Tuſciæ, Spoleto [a], ſeu Benevento, atque Corſica, ſimul & Savinenſi [b] patrimonio, B. Petro Apoſtolo, ſanctæque Dei, & Apoſtolicæ Romanæ Eccleſiæ conceſſa ſunt, & per nefandam gentem Langobardorum, per annorum ſpatia abſtracta [c] atque ablata ſunt, veſtris temporibus reſtituantur. Unde & plures donationes in ſacro noſtro ſcrinio Lateranenſi [d] reconditas habemus, tamen & per ſatisfactionem Chriſtianiſſimi regni veſtri, per jam fatos viros, ad demonſtrandum eas vobis, direximus, & per hoc [e] petimus eximiam præcellentiam veſtram, ut in integro ipſa patrimonia B. Petro, & nobis reſtituere jubeatis [5], & dum omnia per veſtrum congruum diſpoſitum, ſancta Dei Eccleſia effectum ſuſceperit, ipſe princeps Apoſtolorum, B. Petrus, ante tribunal [f] omnipotentis clementiam pro veſtra ſoſpitate atque longævitate, & exultatione [g] a Deo confortati regni veſtri deprecetur. Magnopere [h] enim direximus apud veſtram eximiam præcellentiam, id eſt, Reverendiſſimum, & Sanctiſſimum fratrem noſtrum Philippum, & Andream, Epiſcopos, ſeu Theodorum Ducem noſtrum [6], quibus & in ore poſuimus, ut veſtræ

VARIANTES LECTIONES

a Spoletio *Gentilot.* Spoleto *Tengn.* *b* Sabinenſi *Lamb.* Sabinenſe *Gent.* Savinenſi *Tengn.* *c* abſtulta *Lamb. Gent.* abſtracta *Teng.* *d* Lateranenſæ *Gent.* Lateranenſi *Tengn.* *e* pro hoc *Lamb.* *f* an tribuoal *Gent.* ante *Teng.* *g* exaltatione *Lam. Gent.* *h* deprecetur. Opere *Lamb.* deprecetur majeſtatem (*ita in ms. ſed Tengn. ſubducta linea delevit*) Opere *Gent.* Magnopere *Ten.*

NOTÆ

5 Deſipiunt Muratorius, aliique Hadriano objicientes Donationem Conſtantinianam hauddum oatam. Ex Actis enim Silveſtri, quæ licet ſuppoſita, tamen in libros apocryphos rejecta ooo erant, mutuatus eſt Hadrianus quæ hic habentur. Vide Comment. præv. (*num.* 20. *& ſeqq.*)

6 Philippum Epiſcopum Legationis principem vix credibile eſt in Franciam iterum mitti, quum inde non multo antea redierit cum Regiis literis. At non eſt cur alium cognominem inducamus. Summa potius fide virum ſuſpiciamus ob munera ei commiſſa: nam adhuc presbyter ab Stephano II. deſignatus fuit Judex Ravennæ cum Collega Euſtachio Duce anno 756. (*ep.* 51. *al.* LIV.) Legationemque obivit Pauli I. ad Pippinum anno 764. (*ep.* 37. *al.* XX.) Deinde factum Epiſcopum ſemel, & iterum legatione Hadriani functum hic videmus. Haud minori dignus obſervatione eſt Legatorum tertius. Is enim una cum iiſdem Miſſis memoratur etiam infra (*ep.* 61. *al.* LXXIII.) ubi Pontifex eum vocat *Eminentiſſimum noſtrum Nepotem*: iterumque Legatione fungentem cum Agathone Diacono anno 781. (*ep.* 67. *al.* LXIX.) appellat *Theodorum Eminentiſſimum Conſulem & Ducem noſtrumque Nepotem*. Hæc autem dignitas eminentiſſimi Ducis & Conſulis diruit diſputationes omnes Eruditorum ſuper depravato illo Continuatoris Fredegarii loco, de quo ſatis eſt dictum in admonitione ad literas Gregor. III. (*num.* 6.). Nam licet Eminentiſſimi inter officia Palatina illi eſſent, qui poſtea Illuſtres ſunt appellati, ut notat Gothofredus (*to.* 3. *p.* 271. *Cod. Theod.*) nihilominus appellatione etiam Illuſtrium obtinente, Conſuli Eminentiſſimus tribuebatur, ut videre eſt in Diurno Rom.

a Deo protectæ Excellentiæ minutius enarrare debeant; quibus & eis in omnibus credere debeatis, & ſolita benignitate [a] eos ſuſcipere jubeatis, pro amore fautoris veſtri, B. Petri Apoſtoli, ut dum ad nos reverſi fuerint cum effectu cauſæ, ante Confeſſionem ipſius Dei Apoſtoli, cum omnibus Epiſcopis, & ſacerdotibus, atque cuncto clero, ſenatu, & univerſo noſtro populo, pro veſtra ſoſpitate atque longævitate, & exaltatione Regni veſtri Domino fundere valeamus preces, ut ævis temporibuſque [b] eximietatem veſtram conſervare dignetur, ad exaltationem ſpiritalis matris veſtræ, ſanctæ Dei Romanæ Eccleſiæ, & ſicut terrena gaudia largitus eſt, ita & cœleſtia tribuat ſempiterna. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

PAULUS

VARIANTES LECTIONES

a & ſolite benigne *Lamb.* & ſolitæ benignæ *Gent.* ſolita benignitate *Teng.* *b* ævis temporibus *Lambec. Gent. e Teng. appoſuit* que *Gent.*

NOTÆ

Rom. Pont. (*Cap. 1. tit. 5. & cap. 2. tit. 6.*) At Garnerii animadverſio non negligenda: *Ea tempeſtate*, inquit, *Conſulatus, qui fuerat olim apex dignitatum, eouſque depreſſus erat, ut inanis fere titulus foret. Suppreſſus pene fuit a Juſtiniano, ſed a conſequentibus Impp. etſi quoquo modo reſtitutus eſt, priſtinum tamen ſplendorem non recuperavit.*

Paulus * presbyter, Venerandus presbyter. Faroaldus, Adalbertus, Gaudiosus. Benedictus Diaconus, Josue Diaconus. Hermenfridus, Raginbertus, Autscarius [a], Gregorius, Agemodus, David, Gaidualdus, Ariolfus, Stephanus, Garibaldus, Gregorius, Savinus, Aldosinto, Rothbertus, Ratchis, Haribertus, Leo, Martinianus, Allo, Majo, Beaptulfus [b], Cunualdus, Leminosus, Magnus, Ursus, Autbaldus, Aldefusus, Petrus, Ansualdus. Allo. Petrus. Gratiosus. Faroaldus. Ursus. Adualdus.

ARGUMENTUM

Paulo poſt Miſſorum diſceſſum menſe Majo audiens ex Regiis literis, Francorum fines a Saracenis invaſum iri, ad aſſiduas preces diu noctuque ſe vertit cum toto Romano Clero: idque ſolatii ergo illi nunciat, ac victoriam ominatur. Beneventanos fœdere juncto cum Cajetanis, & Tarracinenſibus, nec non cum Patricio Siciliæ Cajetæ degente conſilium cepiſſe eripiendi S. Sedi Campaniæ Romanæ Civitates, & Patricio eidem ſubjiciendi. Se per legatos primum egiſſe, at nequicquam: quare illuc mittere exercitum deliberaſſe. Orat, ut Miſſum deleget Beneventanis cum increpatoriis, ut ad officium redeant: Se ne ad Conſecrationem quidem Epiſcoporum eos recipere, tanquam S. Sedis, & Caroli hoſtes. Denique, ut faciat quæ per Miſſos petiit, eum precatur.

A. D.	Cod. Car.	Chronol.
DCCLXXVII.	LXXIII. [1]	LX.

Destinavit nobis per veſtros apices à Deo conſtituta regalis potentia, quia, Deo ſibi contrario, Agarenorum gens cupiunt ad debellandum veſtros introire fines [c] [2]. Hoc vero cognito, in magna exinde tribulatione atque afflictione poſiti ſumus, ſed nequaquam Dominus Deus noſter talia fieri permittat, nec

Y y 2 B. Apo-

VARIANTES LECTIONES

a Autcarius *Gent.* b Scaptulfus *id.* c veſtris introire finibus *Lamb. Gent.* veſtros introire fines *Tengn.*

NOTÆ

Gretserus

* Omnes ex clero Romano.

Cennius

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 12. *inter epiſt.* Pauli I.) *In duodecima* (Duod.) *narrat de Beneventanorum injuria, & petit* (injuria. Petit) *ut Pipinus literis eos increpet: & ſi nolint parere, ut conſentiat in expeditionem contra eos inſtitutam*. Ex contextu Epiſtolæ patebit falſitas hujuſmodi argumenti, qua Caroli conſenſus petitus dicitur; non enim conſenſum, ſed ſocietatem armorum petebat Hadrianus.

2 Synodus Paderbornæ habetur pro Saxonibus ſtabiliendis in fide, quam nuper ſuſceperant. Placitum, & Conventus ab Annaliſtis dicitur, quo Ibimalarabi cum ſociis venit (Saraceni erant ex Catalonia) a Rege eorum deficientes, & Caroli præſidium implorantes; quare ſeq. anno Carolus arma in Hiſpaniam tulit. Annal. Francor. Fulden. aliique ap. Pagium (777. *n.* 4. 778. *n.* 1.) Labbe (*Concil. to.* VI. *p.* 1823.)

B. Apoſtolorum Petrus princeps [a]. Nos vero, dulciſſime fili, & magne Rex, inceſſanter pro vobis cum omnibus noſtris ſacerdotibus, atque religioſis Monachis, & cuncto clero, vel univerſo populo [b] noſtro, Domini Dei noſtri deprecamur [c] clementiam, ut ipſam nec dicendam Agarenorum gentem vobis ſubjiciat, & veſtris [d] eam ſubſternat pedibus, ut [e] minime prævalere adverſus vos valeant, quia ſicut populus Pharaonis demerſus eſt in mari rubro, eo quod non crediderint Deo, ita & in hac vice Dominus Deus noſter, per interceſſiones B. Petri Apoſtoli, in veſtris eos tradat manibus [3]. Confortamini autem, & eſtote robuſti, quia Dominus omnipotens confidentibus [f] in eum veſtri regni dabit victoriam de inimicis veſtris atque noſtris, & ſicut indeſinenter die noctuque ante Confeſſionem ejuſdem Dei Apoſtoli, Domini deprecamur [g] majeſtatem, ut veſtrum dilatet regnum, ita nos faciat de veſtra ſoſpitate, & exaltatione regni veſtri ſemper in Domino exultare, in quibus & ante aliquantos dies iſtius Maji menſis, quod veſtros ſuſcepiſſemus apices, direximus apud veſtram a Deo protectam Excellentiam, Andream, & Philippum ſanctiſſimos Epiſcopos, atque Theodorum eminentiſſimum noſtrum nepotem, pro conſolatione [h] atque viſitationis cauſa, & proſperitatis veſtræ lætitiam [i] agnoſcere [4]; & hoc petimus te, amantiſſime fili, ut pro amore fautoris veſtri beati Apoſtolorum principis Petri, benigne eos ſolite ſuſcipere jubeatis, ut cum gaudio, & effectu cauſæ, & exaltatione ſanctæ Dei Romanæ Eccleſiæ, ad nos remeantes [k], cele-

VARIANTES LECTIONES

a nec B. Petrus Apoſtolorum Princeps *Lamb.* *b* cunctum clerum ſed univerſum populum *Gent. Teng. correxit, ut eſt in editione.* *c* deprecamus *Gent.* deprecamur *Tengn.* *d* vri *Gent.* veſtris *Tengn.* *e* & *Lamb. Gent.* ut *Teng.* *f* confidenies *Lamb. Gent.* confident ibus *Tengn.* *g* deprecamus *Gent.* deprecamur *Tengn.* *h* pro ſalitione *Gent.* *i* detitiam *Gentil.* lætitiam *Tengn.* *k* remeandum *Lamb. Gent.* temeantes *Tengn.*

NOTÆ

3 Quæ Pontifex ominatur minime evenerunt; nam ſeq. anno poſt captas aliquot Urbes, dum in Franciam rediret adverſus Saxones, qui rebellaverant, magnam accepit cladem in Pyrenæis: ut Eginhardus teſtatur, ad Roſcidam Vallem, vulgo *Roncisvalle*. Vide Pagium (*an.* 778. *n.* 4.) Annal. Francor. & Fulden. hac de re altum ſilent.

4 Ad eumdem hunc finem ſe Legatos iſtos mittere ajebat præcedenti epiſtola paulo aliis verbis, hoc tantum diſcrimine, quod illic Andreæ Philippum, hic Philippum Andreæ præmittit, incomperta mihi ex cauſa. Eoſdem tamen eſſe nullus dubito; quippe eorum video mentionem fieri, ut Legatorum, quos menſe Majo paucis diebus ante acceptas Regias literas miſerit, non autem ut Legatorum, quos iterum menſe eodem mittat. Immo quum nullus alius nominetur aut Regius, aut Pontificius Miſſus, ſed hi potius infra commendentur, hæc epiſtola ad eoſdem videtur ociſſime tranſmiſſa, ut eam una cum altera iidem ferrent: niſi forte Wilcharius & Dodo, quorum mentio eſt in ſeq. epiſt. latores hujus fuerint.

celeriter eos abſolvere dignemini, ut ipſe princeps Apoſtolorum pro vobis intercedat ante Domini Dei noſtri majeſtatem, ut amplius veſtrum dilatet regnum, & victorias tribuat [5]; noſque etſi [a] peccatores, ante confeſſionem ipſius Dei Apoſtoli fundere valeamus preces.

Et hoc agnoſcat a Deo protecta præcellentia veſtra, quia aliquantas civitates noſtras Campaniæ operantes æmuli veſtri, atque noſtri, neſandiſſimi Beneventani, ipſi noſtro populo perſuadentes [b] ſubtrahere [c] a noſtra ditione decertant, una cum habitatoribus [d] caſtri Cajetani, ſeu Terracinenſium, obligantes ſe validis Sacramentis, cum ipſo Patricio [e] Siciliæ, qui in prædicto caſtro Cajetano reſidet, & decertant a poteſtate, & ditione B. Petri, & noſtra, eoſdem Campanos uſurpare [f], & Patricio Siciliæ ſubjugare [6]. Nos vero dum hoc ipſum [g] agnoviſſemus viribus atque vicibus admonere & prædicare [h] per noſtros Epiſcopos, & fideles B. Petri [i] eis dereximus, cupientes eoſdem Campanos [k] nos ſalvos habere, ut [l] aliqua malitia eis minime eveniret, ut ad noſtri præſentiam conjungerent [m], aut per unamquamque civitatem primatos [n] quinque ad veſtram a Deo fundatam præcellentiam deſtinarent. Sed neque ad veſtri præſentiam eos dirigere valuimus, nec ad noſtros obtu-

VARIANTES LECTIONES

a vel ſi *Lamb. Gent.* etſi *Tengn* *b* ipſi (*Gent.* ipſum) noſtrum populum perſuadent (*Gent.* ſuadent) *Lamb. Gent. Teng. correxit ut in editione.* *c* atque ſubtrahere *Lamb.* atque *in ms. ſubducta linea deletum eſt.* Gent. *d* cum habitatores *Gent.* habitatoribus *Ten.* *e* Patricii *Gent,* Patricio *Teng.* *f* eoſdem Campani nos uſurpare *Gent. Tengn. correxit ut eſt in editione.*
g hoc ipſud *Lamb. Gent.* ipſum *Ten.* *h* admonendum & prædicandum *Lambec. Gent.* admonere, & prædicare *Tengn.* *i* per nris epiſcopis, & fideles B. Petri *Gent. Ten. correxit ut in edit,*
k eoſdem Campani *Gent.* Campanos *Ten.* *l* aut *Gent.* ut *Tengn.* *m* nri præſentia *Gent.* conjungere debuiſſent *Lamb. Gent. Ten. correxit, ut eſt in editione.* *n* primates *Lamb.*

NOTÆ

5 Ipſiſſima hæc verba proferunt Magdeburgenſes ex epiſtola, quam inter Paulinas XII. perperam relatam viderunt. Ubi dixerunt: *Et pro Regno amplificando in Epiſt.* XII. *ad Pipinum*. Nam ex Epiſtolæ contextu iſta educunt: *Ut ipſe Princeps Ap. &c.* (*Cent.* 8. *cap.* 10.)

6 Peregrinius agens de finibus Duc. Benev. (*Diſſ.* V. *ap. Pratill. to.* 5. *pag.* 231.) ſtatuit epiſtolæ hujus auctoritate Terracinam *Græcis a Carolo M. ademtam, Romanaque Eccl. contributam, iterumque ab iis conſilio Arichis Prin. Beneventi receptam*. At bona cum venia viri docti Hadrianus hîc agit de Beneventanis fœdere junctis cum Patricio Siciliæ ſuam ſedem habente in Caſtro Cajetano, & cum ipſis Cajetanis & Tarracinenſibus, ut Campaniæ Romanæ Civitates invaderent, neque ullum omnino indicium præbet acquiſitæ, amiſſæve illius Civitatis. Longe major hallucinatio eſt Cointii, & Pagii, qui eum ſequitur (*an.* 788. *n.* 1. *ſeqq.*) Hanc enim Epiſtolam differunt ad an. 788. quippe qui Campaniam Beneventani Ducatus in Hadriani literis memorari ſunt rati, cujus civitates aliquot conceſſæ fuerant S. Sedi a Carolo, qui an. præcedenti 787. ſuam in poteſtatem eum Ducatum redegerat. Qua in re Peregrinius non eſt deceptus (*l. cit.*): locum enim Epiſtolæ Hadriani proferens, ubi venit ad nomen *Campaniæ*, continuo ſubdit *Romanæ*. Muratorius Pagio, & Cointio adhæret, ut fere ſemper, niſi ſuæ adverſantur opinioni: quumque locum invenire nequiverit iſti

obtutus [a] conjungere voluerunt [b]. Tamen & Reverentiſſimum [c] fratrem noſtrum Philippum, ſeu & Paſchalem [d] noſtrum nepotem, eis direximus, ut noſtris ſe præſentarent obtutibus, aut apud veſtram regalem potentiam [e] conjungere properarent [f]. Nec tunc noſtris admonitionibus ſe accommodare voluerunt [7]. Dum vero eorum nequitiæ prævalere minime potuimus, diſpoſuimus, cum Dei virtute atque auxilio, una cum veſtra potentia, generalem noſtrum exercitum illuc dirigere, qui eos conſtringere debeant, & inimicos [g] B. Petri, atque noſtri, ſeu veſtri emendare [8].

Sed petimus te, amantiſſime fili, coram Deo vivo, ut nefandiſſimos, & Deo odibiles Beneventanos, per veſtra ſcripta, atque fideliſſimum veſtrum Miſſum proteſtando [h] dirigere jubeatis, ut a tali [i] iniqua operatione reſipiſcant [k], & in noſtris Campanis talia non immittant [l], quia nos per nullum tenorem ipſos nefandiſſimos Beneventanos, aut eorum Miſſos [m] recipere volumus; ſed nec ad conſecrationem Epiſcoporum ſuſcipere, dum contrarii B. Petri

VARIANTES LECTIONES

a ad noſtris obtutibus *Gent.* ad noſtros obtutus *Tengn.* *b* noluerunt *Gent.* voluerunt *Tengn.* *c* reverendiſſimum *Lamb.* *d* ſeu Paſchalem *id.* *e* vra regali potentia *Gent.* regalem potentiam *Tengn.* *f* conjungendum properare debuiſſent *Lamb. Gent. Tengn. correxit, ut in edit.* *g* inimici *Gent.* inimicos *Teng.* *h* præteſtandum *Lamb. Gent.* proteſtando *Teng.* *i* a tale *Gent.* a tali *Teng.* *k* reſipiſcere debeant *Lam. Gent.* reſipiſcant *Tengn.* *l* inmittere *Lam.* in nris camponi nos talia inmittere *Gent. Tengn. correxit ut in editione.* *m* Miſſis *Gentilot.*

NOTÆ

iſti Epiſtolæ, ad annum refert 791. tanquam incertæ ætatis, pro certo affirmans, datam eſſe poſt an. 787. quod ante eum annum Beneventani, ac proinde Campani Carolo Magno haud parebant. Attamen & Cointius, & Pagius, & Muratorius *Campaniæ* voce decepti, quia non ſenſerunt Hadrianum de ea Campania agere, de qua (*ep.* 39. *al.* XIV.) Paulus I. loquebatur, an. 765, excuſatione digni viderentur, niſi ſe vidiſſe faterentur eadem in Epiſtola *Amantiſſime fili*. Id vero inexcuſabiles reddit: quæcumque enim data eſt poſt an. 781. aut in inſcriptione, aut in contextu *Compatrem* appellat Carolum, ut quiſque videre poteſt. Quare ante eum annum ſcriptam eſſe certo affirmari debet. Quumque Miſſi iidem memorentur, qui in præcedenti, utramque ad menſem Majum anni 777. pertinere non eſt dubium.

7 In præcedenti Epiſtola ne verbum quidem fieri de Beneventanis iſta molientibus in Campaniæ Romanæ Civitates, nihil mirum, primo quia Miſſis plura ſecreto enarranda crediderat; deinde quia ſperabat, eoſdem aut ad Carolum, quicum ſocietatis fœdere juncti erant, aut Romam adituros noxæ veniam impetrandi ergo. Nunc eorum reſipiſcentiæ ſpe omni abjecta, rem omnem patefacit.

8 Deliberatio Pontificis ſerio attendenda. Vi & armis Beneventanos cogere vult, ut a fœdere Græcorum avellantur; ea propter generalem Eccleſiæ exercitum, nempe ex tota ditione, quæ tunc erat, eo mittere conſtituit. Ditio autem tota, ut conſtat ex ſuperioribus, erat provincia Romana, ſeu Roma & ejus Ducatus, Exarchatus & Pentapoles duæ, ac Tuſcia Langobardorum. Generali huic exercitui Caroli auxilia, puta ex Ducatibus Tuſciæ Regalis, & Spoleti, deliberavit adjungere. Duo hinc dilucide eruuntur: primum, Hadriani abſoluta poteſtas in Eccleſiaſtica Ditione: alterum precaria ejuſdem dominatio in iis Ducatibus, quos Carolus per ſuos Duces adminiſtrans pro ſupremo jure quod ſibi retinuerat, B. Petri, & Pontificis poteſtati ſubjecerat; ut paulo infra (*ep.* 63. *al.* LXV.) erit evidentius; quam rem ipſe Muratorius (*an.* 785.) olfecit. Sed vicariam conjiciens poteſtatem Pontifici conceſſam in toto regno Italiæ, confundit juta, neque ullum huic rei præſidium affert.

Digitized by Google

tri, atque noſtri, & veſtri effecti ſunt [9]. Interea petimus te, magne Rex, & dulciſſime fili, ut ſicut a vobis poſcere [a] per Andream, & Philippum, ſanctiſſimos Epiſcopos noſtros, & Theodorum [b], eminentiſſimum noſtrum nepotem, direximus, ita in omnibus noſtram poſtulationem adimplere jubeatis [10], ut Angelus Dei omnipotentis vos præcedat, & faciat veſtram præcellentiam triumphantem [c], atque cum magnis victoriis, & exaltatione [d] ad proprii regni veſtri culmen, una cum omni Deo dilecto Francorum exercitu, incolumem reverti.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a vobis poſcendum *Lamb. Gent.* a vobis poſcere *Teng.* *b* ſeu Theodorum *Lamb.* ſanctiſſimis Epiſcopis noſtris ſeu Theodorum *Gent. Teng. correxit ut eſt in editione.* *c* faciat veſtra præcellentia triumphantes *Gent. Teng. correxit ut in editione.* *d* exaltationem, *ſed littera* m *deleta eſt* Gent.

NOTÆ

9 Antequam Beneventum ſæc. x. Archiepiſcopalem dignitatem aſſequeretur a Joanne XIII. Cum aliis Samnii Epiſcopis Romano Pontifici etiam Beneventanus ſuffragabatur. In Samnio numerantur ap. Labbeum Rom. Pont. olim ſubjecti: *Aliphanus*, *Beneventanus*, *Bovianenſis*, *Frequentinus*, *Orthonenſis*, *Samninus*, *Sapinas*, *Sulmonenſis*, *Theatinus*, *Valvenſis*. Quum igitur horum aliquis conſecrandus erat, aliqui ex Clero & populo Romam venire cum Electo conſueverunt, ut patet ex lib. Diur. (*cap.* 3. *tit.* 1.) hiſce enim verbis advocabantur: *Jam fatum virum religioſa violentia tenete, & ad Sanctam noſtram Sedem perducere feſtinate.*

10 Per laudatos Miſſos, ut eſt in præcedenti epiſtola, Carolo tranſmiſerat Donationes authenticas patrimoniorum *in partibus Tuſciæ, Spoleto, ſeu Benevento, atque Corſica, ſimul & Savinenſi patrimonio*. Illa autem omnia, utpote extra Eccleſiaſticam Ditionem ſita, & tunc petierat, & modo iterum petit, ut s. Sedi reſtitui curet. Nam ad pauperum & peregrinorum ſuſtentationem, ad fovenda Eccleſiarum lumina, piaſque ad alias erogationes addicta erant. Dum contra quæ ex civitatibus locisque Eccleſiaſticæ ditionis proveniebant, ad nutriendos exercitus, alioſque ad Reipublicæ uſus neceſſaria erant.

Digitized by Google

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA [a], IN QUA CONTINENTUR DE FIDE ET CONSTANTIA IPSIUS, ET ANASTASIO MISSO IPSIUS APOSTOLICI, QUI IN FRANCIA [b] DEMORATUS FUERAT [1].

ARGUMENTUM

Quum Wilcharius Archiepiſcopus, & Dodo Abbas Roma in Franciam revertentes Carolo nunciaſſent, quanto amore, quantiſque honoribus Romæ accepti, & quanta cum benignitate auditi eſſent, Carolus rei admonet Pontificem. Hic vero ab ſe ita ſemper fieri reſpondet, ſibique eſſe in more poſitum ſtatim Regios Miſſos dimittere; idque amoris ergo, qui erit perpetuus in optimum Regem, ita ut contra aſſerentibus nulla fides adhibenda ſit. Suam teſtatur lætitiam, eo quod viderit in Regiis literis, eum proximo menſe Octobri, dum in Italiam venerit, expleturum omnia, quæ D. Petro promiſit. Se cum Regiis Miſſis Poſſeſſore Epiſcopo, & Dodone Abbate non mittere Pardum Hegumenum, juxta illius deſiderium, una cum Andrea Epiſcopo, quia valetudine laborabat; ſed ejus loco Valentinum Epiſcopum. Denique dolet ob retentum a Rege Anaſtaſium Miſſum Apoſtolicum ob quædam imprudenter dicta, nam violari videbatur jus gentium: oratque, ut eum ad ſe remittat diſcutiendum, atque juxta merita puniendum, cum duobus aliis nefariis hominibus.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXVII.	L.	LXI.

DOMNO [c] excellentiſſimo filio Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus Papa. Deſiderantiſſimæ veſtræ Excellentiæ ſcripta ſuſcepimus, in quibus tantum de abſenti collocutione gaviſi ſumus, quantum & ipſum, qui locutus eſt, ſemper mihi cupio eſſe præſentem, quas relegentes, & de veſtra immenſa proſperitate agnoſcentes, nimis ſumus gratulati, quoniam veſtra proſperitas, noſtra eſſe comprobatur lætitia; & veſtra exaltatio, noſtra exiſtit, poſt Deum, ſecuritas. Ferebatur enim in ipſis regalis veſtræ potentiæ apicibus, quod remeantes ad vos Miſſi veſtri, ſcilicet Wulcharus [d], ſanctiſſimus

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* b HIC FRANCIA *Lamb. Gentil.* c Domino *iid.* d Wilcharius *Lambec.* Vuilcharius *Gent.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Extat hujus Epiſt. Summar. apud Bar. to. 9. anno Chriſti 795. Summ. 32. & apud Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 32.) *In trigeſima ſecunda* (Trig. ſec.) *multa admodum de fide, & conſtantia ſui amoris Carolo ſcribit. Admonet illum, ut amicitiæ & promiſſionis ad confeſſionem Petri* (B. Petri) *facta recordetur. Cum eodem expoſtulat, quod Legatum ſuum Anaſtaſium in Francia detineat. Accuſat Longobardos: hortaturque Carolum, ut in ipſos vindictam exerceat, & Petri* (s. Petri) *juſtitias, quas promiſit, faciat. Indicat, ſe Carolo Paulinum quemdam vinctum miſiſſe, quod male de eo loquutus eſſet; ipſumque conjurat* (adjurat), *ut idem de ſuis inimicis faciat.*

Digitized by Google

ſimus frater noſter Archiepiſcopus, & Dodo [a], religioſus Abbas [2], vobis retuliſſent, quod ea, quæ eis a vobis injuncta fuiſſent [b], benigne atque amabiliter a nobis eſſent [c] ſuſcepta. Sed cognoſcit omnipotens Deus noſter, cui arcana cordis reſerata aſſiſtunt; quia omnem Miſſum, a veſtris regalibus obtutibus directum, cum nimio amore, & decenti honore ſuſcipere ſtudemus, & omnem veſtram voluntatem ſincera mentis integritate implere ſatagimus, atque cum proſperitate ad vos repedandum abſolvere feſtinamus, neque ullis nos [d] poſſe hujus Mundi tranſitoriis [e] ac labentibus opibus, vel humanæ ſuaſionis [f] blandimentis, ab amore & dilectione veſtræ mellitæ ſublimitatis [g], vel ab eis, quæ vobis polliciti ſumus, declinare, dum hic advixerimus [h], ſed firmi & ſtabiles in veſtra permanemus charitate.

Abſit namque a nobis, chariſſime, & nimis nobis dulciſſime fili, ut ea, quæ inter nos mutuo coram ſacratiſſimo corpore [i] fautoris tui B. Apoſtolorum principis Petri, confirmavimus, atque ſtabilivimus, per quemvis modum irrita facere [k] * adtemptemus, quoniam & nos ſatis factus [l] veſtrum culmen deprecari viſus ſum [m], ſi quis de nobis nequiſſima dicta [n] veſtris auribus proferre maluerit [o], cupiens per fallaciam ſe vobis commendare, nullam credulitatis illi admittatis copiam [3], quia, ut prædiximus, nos firmi in veſtra permanemus dilectione, magis dum & Salvator [p] deſignanter

VARIANTES LECTIONES

a ſeu Dodo *Lamb. Tengn. delendo* ſeu *poſuit* & *Gent.* b retuliſſent injuncta *Lam.* injuncta *deeſt* fuiſſent: *ſed Teng. ad marg. poſuit* Gent. c eſſe *Gent.* eſſent *Teng.* d ullis non *Lamb.* ulla nos *Gent.* ullis *Tengn.* e tranſitorii *Gent.* tranſitoriis *Teng.* f humani ſuaſioni *Gent.* humanæ ſuaſionis *Teng.* g inclytæ ſublimitatis *Lam. Gent.* h adjunxerimus *Lamb.* i ſacratiſſimis corpus *Ten. correxit ut in edit.* Gent. k irritum facere *Lambec. Gent.* irrita *Tengn.* l ſatisfacti ſumus, & vos (qui & vos *Gent.*) in noſtra caritate firmiter eſſe permanſuros. Sed peto te coram Deo, cariſſime fili, ſicut jam olim per noſtros affatus *Lamb. Gent.* m veſtro culmine deprecare viſus ſum *Lamb. Gent. Ten. correxit ut in edit.* n nequiſſimas dictas *Gent.* nequiſs. dicta *Tengn.* o maluerint *ſed littera* n *deleta eſt* Gent. p deſignandum *Lambec. Gent.* deſignanter *Tengn.*

NOTÆ

* attentemus.

2 Quandonam, & cur Legati iſti venerint, non conſtat. Monebam in præcedenti (*not.* 4.) ejuſdem latores forſan fuiſſe. Certe Dodo Abbas cum Poſſeſſore Epiſcopo redierat Romam Legati munere fungens, dimiſſuſque eſt ſeptembri menſe, ut paulo infra planum fiet. Quatuor Menſium ſpatium ad ultro citroque eumdum ſatis ſuperque eſt.

3 Hic locus a Lambecio & Gentiloto reſtitutus ex ms. Cod. innuere videtur quæ an. 774. de Leone Archiepiſcopo Ravennate ſcripſerat, quippe qui falſa ſuggerendo per ſuos Miſſos, Carolum demereri tentaverat, mendaciis in Hadrianum conflatis (*ep.* 51. *al.* LIV.) ut Civitates Æmyliæ ab ſe invaſas Caroli conſenſu retineret.

ſignanter expreſſit dicens (*Joh.* 13.): *In hoc cognovimus, quod* [a] *mei eſtis diſcipuli, ſi dilectionem habueritis in invicem.*

Interea continebat ſeriens [b] Excellentiæ veſtræ [c], quod accedente proximo menſe Octobri [d], dum, Deo favente, in partibus Italiæ adveneritis [4], omnia, quæ B. Petro, regni cœlorum clavigero, & nobis polliciti eſtis, ad effectum perducere maturabilis [e]: lætitia enim patris eſt profectio filiorum, & de eorum provectu, naturalis affectus [f] congaudet; quapropter ſalutis tuæ agnoſcentes perfectionem, hilares redditi ſumus, & quia pro augmento [g] & exaltatione matris ſuæ [h], ſanctæ Dei Eccleſiæ, in Italiam deſtinatis properare, ut perficiatur [i], magis magiſque optamus. Sed Deus & Dominus noſter Jeſus Chriſtus faciat nobis in propinquo de veſtra præſentia gaudere, & una vobiſcum in invicem exultare.

De Miſſis nempe noſtris, Andrea videlicet coepiſcopo, ſeu Pardo * Egumeno [k], unde nobis intimandum direxiſtis, ut cum Miſſis veſtris [l] Poſſeſſorem, fratrem noſtrum, Epiſcopum, atque Dodonem, religioſum Abbatem, a veſtris regalibus veſtigiis [m] repedantes [5], dirigeremus; ita adimplere velocius deſtinavimus. Sed Pardus Egumenus [n], propter imbecillitatem corporis ſui, proficiſci [o] minime valuit, & direximus in vicem illius Valentianum [p] Epiſcopum.

Illud vero, quod de Anaſtaſio, Miſſo noſtro [q], nobis indicaſtis, quod aliqua importabilia verba, quæ non expediebat, vobis

VARIANTES LECTIONES

a in hoc cognoſcent omnes, quod *Lamb.* quod *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit Gent.* *b* ſeries *Lamb.* continebatur ſeries *Gent.* *c* vræ Excellentiæ *Gent.* *d* Octobrio *Lamb. Gent.* Octobri *Teng.* *e* maturabitis *Lamb.* maturatæ *Gent.* maturabitis *Tengn.* *f* affectu *Gent.* affectus *Tengn.* *g* quia augmento *Tengn. interpoſ.* pro *Gent.* *h* matris veſtræ *Lamb.* matris tuæ *Gent.* *i* perficiantur *ſed littera* n *deleta eſt.* Gent. *k* Hegumeno *Lamb.* Andream videlicet coepiſcopum ſeu Pardum Egumenum *ſed Teng. correxit ut eſt in edit.* Gent. *l* cum Miſſi vri *Gent.* Miſſis vris *Teng.* *m* ad veſtris regalis veſtigiis *Teng. correxit ut eſt in editione.* Gent.
n Hegumenus *Lam.* *o* proficiſcere *Gent.* proficiſci *Tengn.* *p* Valentinum *Lamb. Gentil.*
q de Anaſtaſium Miſſum noſtrum *Ten. correxit ut eſt in editione* Gent.

NOTÆ

* Hegumeno, id eſt, Monachorum præfecto, ſeu Antiſtite.

4 Extremo Auguſto menſe, aut Septembri data videtur hæc epiſtola, quam an. 777. adſcribo cum Cointio, & Pagio, quia res bene geſtas video in Saxonia apud Annaliſtas, præcipue *Francor.* & *Fulaen.* ac propterea itineris in Italiam inſtituendi opportunius tempus contingere haud potuit Carolo, qui bellum meditabatur in ſaracenos Hiſpaniæ, quod ſeq. anno ſuſcepit, ac feliciter geſſit, quamquam in reditu, Waſconum inſidiis eſt petitus in ſaltubus Pyrenæis, dum in rebellantes Saxones ſumma celeritate exercitum reduceret; vide epiſtolam præced. (*not.* 3.)

5 Recte, & opportune monuit Gentilotus legi in ms. Cod. *ad veſtris Regalis veſtigiis*, juxta elegantiam illius ævi, & Tengnagelium correxiſſe (melius dixerat depravaſſe) hunc locum. Poſſeſſor ſiquidem Epiſcopus, & Dodo Abbas revertebantur ab Urbe in Franciam, non contra.

bis locutus fuiſſet, unde valde triſtes [a] effecti fuiſtis, & pro hoc adhuc apud vos eum detinetis [6]; nimis noſter frangitur animus [b], dum Langobardi, & Ravennates [c] fatentur, inquientes, quia nullo modo Rex in Apoſtolica permanet charitate [d], dum ejus Miſſum apud ſe detinet. Sed neque ab ipſis Mundi exordiis cognoſcitur eveniſſe, ut Miſſus [e] protectoris tui B. Petri, magnus vel parvus, a quacunque gente detentus fuiſſet, ſed jubeat nobis eum veſtra ſollicitudo dirigere, & ſeveriſſime eum [f] ſciſcitantes, juxta noxam ei repertam, eum corripiemus. Nam de Langobardo illo, qui cum eodem Anaſtaſio, Miſſo noſtro, ad vos [g] properavit, nomine Gaidifridus [7], unde nobis ſignificaſtis, ut dum in noſtro [h] fuiſſet palatio, fraudem agebat adverſus veſtram regalitatem, inſuper & veſtro ſuaſiſſet Notario [i], falſas conficere literas [k], per quas nos cupiebat in ſcandalum vobiſcum mittere [l], quod avertat Divinitas, neque invenietur [m] homo, qui nos poſſit, per quemvis modum [n] adverſus vos in iracundiam provocare: ſed teſtis nobis eſt Deus, qui occulta hominum cognoſcit, per nullum argumentum eum infidelem vobis [o] cognovimus; ſed, ut brevius dicamus, ſi ille, qui ab amatore tuo, B. Petro [p], ad vos deſtinatur [q], talia

VARIANTES LECTIONES

a triſti *Gent.* triſtes *Ten.* b fraglat animus *Lamb. Gent.* frangitur animus *Tengn.* c Raviniani *Lamb. Gent.* Ravennates *Teng.* d caritate *Lamb.* in Apoſtolico permanet caritate *Gent.* Apoſtolica *Tengn.* e miſſum *Gent.* miſſus *Tengn.* f eos *Lam. Gent.* eum *Ten.* g apud vos *Gent.* ad *Tengn.* h dum veſtro *Lamb. Gent. Tengn. interpoſuit* in. i veſtrum ſuaſiſſet notarium *Lamb. Gent. Tengn. correxit ut eſt in editione.* k falſaſque feciſſet litteras *Lam. Gent. Tengn.* conficere *poſuit*, *delendo* que feciſſet *Gent.* l immittere *Lam. Gen.* mittere *Ten.* m invenitur *Lamb. Gent.* invenietur *Teng.* n quovis modum *Gent.* quemvis *Tengn.* o veſtrum *Lamb. Gent.* vobis *Teng.* p ab amatorem tuum B. Petrum *Teng. correxit, ut eſt in editione.* Gent. q deſtinavit *Gent.* deſtinatur *Teng.*

NOTÆ

6 Anaſtaſius Cubicular. an. 775. redierat ex Francia cum Andrea Epiſcopo, cujus collega legationis fuerat ſub finem anni præcedentis. Anni ejuſdem 775. extremo menſe Andream iterum cum Pardo Hegumeno Legatos eo miſſos videmus, nec ſequenti anno ullius mentio occurrit, quamquam epiſtolæ quatuor ad Carolum ſint allatæ. Anaſtaſium alicujus ex his epiſtolis latorem fuiſſe hinc poteſt colligi; ſi enim Pontifex detineri *adhuc* ſuum Miſſum queritur anno 777; jampridem igitur illuc profectus erat, adeoque præcedenti ſaltem anno.

7 Hic eſt ille *habitator Civitatis Piſana*, quem Gausfridum, & Gausfredum nominabat Hadrianus an. 774. (*ep.* 50. *al.* LV.) quum Anaſtaſio Miſſo Apoſtolico reducendum dedit ad Carolum adhuc in Italia degentem. Idem, quem genere Langobardum hinc fuiſſe diſcimus, Carolo in ſuſpicionem venerat fraudulenti hominis, ac diſſidia meditantis inter Pontificem & Francos: quare nihil mirum, ſi de Apoſtolico etiam Miſſo, qui ſocium itineris eum habuerat, ſuſpicari aliquid cœperat; adeoque oblata occaſione novæ Legationis, dictis aliquot parum prudenter accedentibus, illum apud ſe detinebat. Hadrianus autem Gausfrido breviter, & ſuæ dumtaxat ſcientiæ auctoritate defenſo, Anaſtaſium detineri queritur, inauditum ante eum diem affirmans, ut s. Sedis Legatus detineretur. Summa eſt, violatum jus gentium jure doluiſſe Pontifici, ejuſque cauſam ad ſe ſpectare non diſſimulaſſe.

Digitized by Google

lia ſuſcipere meruit, quid conſiderandum eſt de nefandiſſimis [a] & nimis ſtrophariis Paſchali, & Saratino [b], qui talia, ut & vos per honorandos veſtros apices [c] inſinuaſtis, in hac Romana urbe, agere auſi ſunt, quale nunquam ab exordio Mundi auditum eſt; fortaſſe [d], & dum talia egiſſent, & veſtris obtutibus [e] ſe conjunxiſſent [f], non ambigentes pro reatu, quem [g] operati ſunt, vos deprecati ſunt, ut eos in noſtram reduceres [h] gratiam; ſed magis coram veſtra præſentia [i], & noſtris Miſſis, detractionibus vacabant; & miror valde, quod illos [k], qui talia & inaudita de his [l], coram veſtris obtutibus proferebant verba, in magnis deliciis habere dinoſceris [8] [m]. An neſcit veſtra præcellentia, quia ſi quæcunque perſona, de qualibet gente, adverſa, aut inania de veſtra eximia celſitudine retuliſſet [n] verba, dignam in eum exercentes vindictam vinctum, eum uſque ad veſtram direxiſſemus [o] excellentiam; ſicut & de Paulino egimus. Pro quo deprecamur [p], atque conjuramus præcellentiam veſtram, dulciſſime fili, per redemptorem Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, ut viriliter, Deo vobis inſpirante, exurgatis [q], & miſeræ & flagitioſæ præſumptionis, ut pium [r] regem decet, regalem [ſ] vindictam vobis [t] de eis exercere jubeatis [9], ut in hoc cognoſcant gentes, quia ob amorem B. Petri, magnam in nobis habeatis [u] dilectionem, ut qui nobis

VARIANTES LECTIONES

a de nefandiſſimis *Lamb.* de nefandiſſimos *Gent.* nefandiſſimis *Teng.* *b* ſaratino *Lamb.* Paſcalem & Saracinum *Gent.* Paſchali Saracioo *Tengn.* *c* per honorandis vris apicibus *Lamb. Gent. Tengn. correxit ut in editione.* *d* fortiſſe *Gentil.* *e* & apud vris optutibus. *Tengn. delevit* apud *Gent.* *f* conjunxiſſent *Lam. Gent. Tengn. præpoſuit* ſe *Gent.* *g* pro reatum quam *Gent.* reatu quem *Tengn.* *h* reducere debuiſſetis *Lamb.* debuiſſes, *Gent. Tengn. delevit* debuiſſes, *& poſuit* reduceres *Gent.* *i* coram vris præſentis *Tengn. correxit ut in editione* Gent. *k* illi *Gent.* iſlos *Tengn.* *l* de nobis *Lamb.* de nos *Gent.* de nobis *Ten.* *m* dinoſcitis *Gent.* dinoſceris *Tengn.* *n* reſeruiſſet *Lamb. Gent.* retuliſſet *Tengn.* *o* direxerimos *Lamb. Gent.* direxiſſemus *Teng.* *p* deprecamus *Gent.* deprecamor *Teng.* *q* exurgates *Gent.* exurgatis *Tengn.* *r* utpote pius Rex *Lamb.* otpote pium regem *Gent. deeſt* decet *in ms. at Tengn. poſuit, & correxit*, ut pium regem decet *Gent.* *ſ* legalem *id.* *t* nobis *Lamb. Gentil.* *u* habetis *Lamb.* habeas *Gent.* dirigere digneris *Tengn.*

NOTÆ

8 Par hoc oequiſſimorum hominum, qui tot ſceleribus coinquinati fraudulenter Caroli gratiam inierant, coramqoe eo, Miſſiſque Apoſtolicis eo identidem proficiſcentibus, de aliena fama detrahebant, Romam remitti ad judicium petit; ſui enim juris erat eos plectere. Id velim ab iis animadverti, qui Romæ id temporis rerum adminiſtrationem obſcuram dictitant.

9 Hunc locum qua male exceptum, qua depravatum a Tengnagelio, legas juxta Lambecii & Gentiloti recenſionem: *& miſera, & flagitioſa præſumptionis, utpote pius Rex (al. pium Regem) legalem vindictam nobis de eis exercere jubeatis.* Etenim *jubere*, ut Cangius allatis exemplis comprobat, eſt *dignari*, *velle*: & Pontifex jus ſuum exercere volens, Carolum orat, ut ſceleſtos illos dignetur Romam mittere, quemadmodum ipſe Paulinum reum in Franciam miſerat: quam rem hodieque faciunt Principes, ut ſuo quiſque jure utatur in ſubditos ſibi populos.

Digitized by Google

nobis dolentibus condolent, ita & nobis lætantibus congaudeant, aut nobis eos dirigere digneris [a]; ut omnipotens Deus, reſpiciens de excelſo, pro juſta vindicta [10] a nobis eis [b] inferenda [c], concedat tibi una cum Excellentiſſima filia noſtra Regina, & amantiſſimis natis, longa ſpatia vitæ per metas annorum, & ego licet peccator, dum de eis perfectam ſuſcepero juſtitiam, magis, ac magis, ut ago, ante ipſius Janitoris Regni cœlorum ſacram Confeſſionem aſſiduo [d], pro veſtra incolumitate fundere valeam preces. Incolumem [e] Excellentiam gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a vindicta nobis eis *Lamb. Tengn. præpoſuit* a *Gentil.* *b* Inlata *Lamb.* de eis inlata *Gent.* eis inferenda *Tengn.* *c* aſſidue *Gent.* aſſiduo *Tengn.* *d* incolomem *Gent.* incolumem *Tengn.*

NOTÆ

10 Vindicta hujuſmodi *legalis* nuper appellata, ſeu legitima, & juxta leges, exercebatur tum temporis a Pontifice opera Præfecti Urbis, quemadmodum noſtro ævo, modico cum diſcrimine fieri ſolet. Ex Hadriani ejuſdem geſtis ap. Anaſt. (*ſect.* 298.) in cauſa necis iolatæ Sergio Secundicerio: *Univerſi ſiquidem, Primates Eccleſiæ, atque Judices militiæ aſcendentes unanimiter cum univerſo populo in Lateranenſe Patriarchium proſtrati Apoſtolicis veſtigiis obnixe eumdem almificum Pontificem deprecati ſunt, ut vindictam, atque emendationem fieri præcepiſſet de tanto inaudito piaculo..... Tunc præfatus ſanctiſſimus Præſul precibus Judicum, univerſique populi Romani, juſſit contradere antefatum Calvulum Cubicularium, & prænominatos Campanos Præfecto Urbis, ut more homicidarum eos coram univerſo populo examinaret.* Poſtea narrare pergit, quemadmodum Calvulus *in eodem carcere crudeli morte amiſit ſpiritum*, cæteri exilio damnati. Juxta hanc *legalem vindictam* a Pontifice exerceri ſolitam jure Principatus ſui, *perfectam ſuſcipere juſtitiam* volebat de duobus iis ſceleſtis hominibus, qui Caroli officiis redire cupiebant in Pontificis gratiam.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA [a] PRO EXALTATIONE SANCTÆ ECCLESIÆ, ET DE ORATIONIBUS IPSIUS APOSTOLICI [1].

ARGUMENTUM

Carolo Saracenis Hiſpaniæ bellum inferenti nunciat de aſſiduis orationibus diu noctuque cum univerſo Clero pro ejus victoria. Se futurum confidere, ut nunquam a fide, caritate, & promiſſione deficiat, quam coram D. Petro fecerat, ſibique invicem polliciti erant.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXVIII.	LXII.	LXII.

DOMNO [b] * excellentiſſimo filio Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [c] Papa. Mellifluæ, & a Deo protectæ tuæ Excellentiæ, benigniſſime fili, honorabiles ſuſcepimus Syllabas, quibus [d], & cum nimio amore liquido informati ſumus [2], ſed omnipotens, clemens, & miſericors Deus, in cujus manu cor Excellentiæ tuæ, bone & Deo imitabilis fili, regitur, corroboret cor & mentem tuam, & brachium ſuæ potentiæ tibi extendat. Nos quidem die noctuque numquam deſiſtimus, cum ſacerdotibus [e], cunctoque Chriſtiano populo, in Confeſſione beati Petri, principis Apoſtolorum, ſuppliciter exorare [3], ut una cum excellentiſſima filia noſtra Regina, & præcellentiſſima veſtra nobiliſſima prole [f], victorem te ſuper

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTA *in edit. Lamb. deeſt.* *b* Domino *Lamb. Gent.* *c* Hadrianus *Lamb.* *d* quas *Lamb. Gent.* quibus *Tengn.* *e* cum ſacerdotes *Gent.* ſacerdotibus *Tengn.* *f* præcellentiſſimos veſtros nobiliſſimos proles *Gent. Teng. correxit, ut eſt in editione.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 19. Bar. ibid.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat. num. 19.*) *In decima nona* (Dec. n.) *orat pro exaltatione S. Dei Eccleſiæ, & ſimul de orationibus Romanorum pro Carolo & ſuis indicat.*

2 Celat prudenter quæ amicus Carolus nunciarat, de itinere nimirum Hiſpanico, & bello quod ſuſcepturus erat in Saracenos. Annal. Fulden. brevi: *Carlus cum exercitu in Hiſpaniam uſque Cæſarauguſtam venit. Pampilonem urbem deſtruit. De Ainalarabi & de Habitauro Præfectis Saracenorum obſides accepit: waſconibus & Navarris ſubactis revertitur in Franciam.* Annal. Francor. tradunt Carolum celebraſſe *Paſcha in Aquitania in Villa, quæ dicitur Caſſivogla:* ſeu *Caſinogilo*, ut ait Regino, aliique. Datæ igitur hæ literæ, quum Carolus id bellum ſuſcipere deliberaverat: fortaſſe etiam reſponſum Pontificis ante cœptum iter acceperat; nam Paſcha eo anno fuerat 19. Apr. Petrus de Marca (*Marc. Hiſp. lib. 3. cap. 7.*) & ex eo Pagius (*an. 778. num. 1. ſeq.*) expeditionem iſtam ab Eginharto, & Scriptor. Francis narratam colligit, brevique ſermone complectitur. Baron. (*an. 778. n. 4.*) ſuppoſitam s. Ludgeri epiſt. Hiſpanici, & Saxonici belli teſtem adhibet. Henſchen. ap. Pag. (*eod. a. n. 9.*) quam vana, & futilis ſit illa epiſtola oſtendit.

3 Argumentum certum ſuſcipiendæ expeditionis. Orationes autem fieri cœptas ſuperiori anno, quum primum eſt auditum Romæ de Saracenis Hiſpaniæ, credibile eſt: nam Pontifex earum rationem reddit, quæ tum fiebant, non earum, quæ deinceps fierent.

ſuper omnes barbaras nationes faciat, quatenus omnes ſub tuo brachio humiliati, veſtigia pedum tuorum prorſus oſculentur, & Eccleſia Dei, a veſtra [a] a Deo inſtituta regali [b] potentia * nimirum exaltetur; numquam enim credimus, quod ſemel pollicitus es, ſuper venerabile corpus beati Petri Clavigeri regni cœlorum, ut [c] quælibet falſa poteſtas, ſeu principatus, poterit tuam firmiſſimam Excellentiam ſegregare a charitate [d], & amore, quem a cunabulis tuis [4] B. Petro, principi Apoſtolorum, habuiſti; ſed in ea fide, & dilectione, ſimulque & promiſſione te confidimus permanere, in qua & nos firmi, & ſtabiles, quod facie ad faciem polliciti ſumus, Domino præſidente, & B. Petro principe Apoſtolorum mediante, uſque in finem manemus. Unde omnipotens, pius, & miſericors Deus, longo ac proſpero ſenio, una cum præcellentiſſima filia noſtra, Regina, & nobiliſſima ſobole [e], regni gubernacula faciat perfrui, & vitam æternamvobis tribuat poſſidendam. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a a veſtra *deeſt in ms. ſed Ten. poſuit* Gent *b* regalis *ſed littera* s *deleta eſt*. Gent. *c* ut *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit*. Gent. *d* a caritate *Lambec.* *e* nobiliſſimis ſoboles *Gentil.* nobiliſſima ſobole *Teng.*

NOTÆ

* ſ. nimium.

4 Exaggeratio eſt: nam Carolus anno poſt Avi ſui Caroli Martelli mortem, videlicet 742. natus erat: quare quum Pippinianum, ſeu paternum Diploma Cariſiaci confirmavit an. 754. ætatis duodecimum agebat. Neque initium iſto altius amori ejus in B. Petrum dari poteſt.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA [a], IN QUA CONTINETUR, DE VENUNDATIONE MANCIPIORUM GENTI PAGANÆ SARACENORUM FACTA [b]; ET PRÆDICTUS PAPA EXCUSANS ROMANOS [c] NUMQUAM TALE SCELUS PERPETRASSE, SED A LANGOBARDIS ET GRÆCIS EOS TRADITOS ESSE DICIT [1].

ARGUMENTUM

Gratulatur Carolo de incolumitate ejus, & totius Regni Francorum, aitque ſe cum omni Clero & populo perennes ei victorias, & Regni dilatationem precari. Falſum eſſe, ſuos Romanos vendidiſſe Mancipia Saracenis; ſed illa Græcos a Langobardis emiſſe. Se nequicquam Duci Alloni ſcripſiſſe, ut Græcos caperet, combureretque eorum naves; ſibi enim nec navigia, nec nautas ad id ſuppetere: nihilominus ad illud mali avertendum, comburi feciſſe Græcorum naves in ſuo portu Centumcellenſi, Græcos carcere aliquandiu detinuiſſe. Romanos Sacerdotes incontinentiæ accuſari falſo ab iniquis hominibus.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXVIII.	LXV.	LXIII.

DOMNO [d] * excellentiſſimo filio Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [e] Papa. Inſignis præconii veſtræ a Deo fundatæ regalis potentiæ Syllabas ſuſcepimus, & Deo omnipotenti gratias egimus [2], qui nos certos reddidit de ſoſpitate a Deo protecti regni veſtri, ſimul & de ſpiritali [f] filia noſtra, Regina, dulciſſima veſtra conjuge, & prole [g] **, & pro cunctis Epiſcopis, diverſis ſacerdotibus [h], ſenatu, & univerſo a Deo conſervato populo Francorum; cognitor

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTUM *Gent.* b FACTA *additum a Teng. in ms.* Gent. c ROMANIS *id.* Romanos *Ten.* d Domino *Lamb. Gent.* e Hadrianus *iid.* f ſpiritale *Gent.* ſpiritali *Tengn.* g conjuge prole etiam *Lamb.* proles etiam *Gentil.* & prole *Teng.* h & pro cunctos Eps, diverſos Sacerdotes *Teng. correxit, ut in editione* Gent..

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 16. Bar. & Cent.

** Videtur aliquid deeſſe pertinens ad preces fuſas pro Carolo, & univerſi Regni ſtatibus.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 16.) *In decima ſexta* (Dec. ſex.) *de ſuis, & Romanorum orationibus pro Carolo indicat. Romanos exſcuſat, quod non vendiderint Saracenis Chriſtianos: ſed in Longobardos, & Græcos culpam iſtam transfert. Sacerdotes etiam ſuos excuſat* (defendit) *quod non ſint polluti libidinibus, de quibus ad* (apud) *Carolum accuſati erant. Invocationem ſanctorum tradit. Gloriatur quod* (erant. Quod) *Græcorum naves combuſſerit plurimas, &* (combuſs. &) *ipſosGræcos in vinculis detinuerit.* (detinuerit, ipſum demum monet.

2 Quum primum rediit Carolus ab expeditione Hiſpanica, de rebus a ſe feliciter geſtis amicum Pontificem monuit. Non alio ſpectant gratiarum actiones hic memoratæ. Annaliſta Italus (an. 785.) veteribus chartis ſæpe deceptus hanc epiſtolam nullo jure ad annum 785. differendam putat. Vide commentationem præviam (*num* 26.)

Digitized by Google

tor enim, &[a] ſcrutator cordium[b], & renum Deus noſter, quia & ſincere[c], ſine qualibet occaſione, in veſtra melliflua regalis potentiæ permanemus charitate[d], & deprecamur[e] Dei omnipotentis clementiam cum noſtris Epiſcopis, ſacerdotibus, clero, atque ſenatu, & univerſo noſtro populo, ut vobis[f] indeſinenter victorias tribuat, & veſtrum dilatet Regnum[3], ad exaltationem ſpiritalis matris veſtræ, ſanctæ Dei Romanæ Eccleſiæ, & ſalutem populi nobis a Deo commiſſi: quia veſtra exaltatio, noſtra eſt lætitia; & ſemper deſideramus, & cupimus, quæ bona ſunt atque proſpera, de veſtro a Deo protecto regno, & omnium Francorum, ſalutaria addiſcere, quia nos poſt Deum, in alio[g] fiduciam non habemus, niſi in veſtro fortiſſimo brachio; & ſicut Prædeceſſor noſter, Domnus Stephanus Papa, bonam habuit fiduciam in genitore[h] veſtro, ſanctæ recordationis[i], Domno Pippino Rege[k], ita & nos multo amplius in veſtro fortiſſimo regno confidimus, & certi permanemus.

Reperimus etiam[l] in ipſis veſtris mellifluis apicibus[m] de venalitate[n] mancipiorum, quaſi[o] per noſtros Romanos[p] venundati fuiſſent genti nefandæ[q] Saracenorum; ſed[r] numquam, quod abſit, in tale declinavimus ſcelus, aut per noſtram voluntatem factum fuit[s], ſed in litoraria Langobardorum ſemper navigaverunt nec dicendi Græci, & exinde emebant ipſam familiam,

VARIANTES LECTIONES

a enim ſerutator *Lamb.* & *deeſt in ms, ſed Tengn. poſuit* Gent. *b* corda *Gent.* cordium *Tengn.* *c* ſinceres *Gent.* ſincere *Ten.* *d* caritate *Lamb.* *e* deprecamus *Gent.* deprecamur *Teng.* *f* clerum atque ſenatum, & univerſum noſtrum populum, ut vobis *Gent. Teng. correxit, ut in edit.* *g* alii *Gent.* in alio *Tengn.* *h* fiduciam genitori *Gent.* in genitore *Tengn.* *i* recordationes *Gent.* recordationis *Ten.* *k* regi *Gent.* Rege *Teng.* *l* Reperimus enim *Lamb.* repperimus enim *Gent.* *m* in ipſas veſtras mellifluas apices *Gent. Teng. correxit, ut in editione.* *n* pro venalitate *Lamb. Gent.* de venal *Tengn.* *o* ut quaſi *Lamb. Lambec. ſed Teng. li ut ſubducta linea delevit.* *p* per noſtris romanis *Gentil.* per nros Rom. *Ten.* *q* in gentem nec dicendam *Lamb.* io gentem nefandam *Gent.* genti nefandæ *Tengn.* *r* & *Gentilot.* ſed *Tengn.* *ſ* fuiſſet *Lamb. Gentil.* fuit *Tengn.*

NOTÆ

3 Multa ad nos uſque pervenerunt ab Hadriano inſtituta, quæ in ſolemnibus Eccleſiæ precibus hodieque obtinent, & circa hæc tempora originem habuerunt. In ordine Rom. I. ap. Mabill. (*Muſ. Ital. to. 2. p. 17.*) de ſabbatis Quadrageſ. legitur: *Sablato tempore Hadriani inſtitutum eſt, ut flecteretur pro Carolo Rege: antea vero non fuit conſuetudo.* Item fer. IV. & VI. majoris hebdomadæ (*Ibid. p. 19. & 23.*) de ſolemnibus orationibus: *Dicit orationem pro Rege Francorum, deinde reliquas per ordinem.* Unde facili negotio aſſequimur, cujuſmodi eſſet oratio illa: quam & in Miſſali Gallicano veteri (*Thomaſ. to. VI. p. 390.*) ita conceptam videmus: *Oremus & pro Chriſtianiſſimis Regibus, ut Deus & Dominus Noſter ſubditas illis faciat omnes barbaras nationes ad noſtram perpetuam pacem.* Si enim legas *pro Chriſtianiſſimo Rege Carolo*, orationem ipſam tempore Hadriani habebis. Perinde eſt de precibus ferial. ad laudes, *Domine ſalvum fac Regem*, aliiſque, quæ in deſuetudinem abierunt. Certe diurnæ, nocturnæque preces frequenter in his epiſtolis memorantur, quarum Auctor fuiſſe Hadrianus videtur.

& amicitiam [a] cum ipſis Langobardis fecerunt, & per eoſdem Langobardos ipſa ſuſcipiebant mancipia [4]. In quibus & direximus exinde Alloni duci, ut præpararet plura navigia [b], & comprehenderet jam dictos Græcos [c], & naves eorum incendio concremaret; ſed noluit noſtris obtemperare mandatis [5], quia nos nec navigia habemus, nec nautas, qui eos comprehendere potuiſſent, tamen in quantum valuimus, Domino proferimus teſte, quia magnum exinde habuimus certamen, cupientes hoc ipſum [d] ſcelus vetare, qui & naves Græcorum gentis in portu civitatis noſtræ Centumcellenſium comburi fecimus, & ipſos Græcos in carcere per multa tempora detinuimus [6]; ſed a Langobardis, ut præfati ſumus, multa [e] familia venundata fuit [f], dum famis inopia eos conſtringebat, qui alii ex eiſdem Langobardis, propria virtute, in

VARIANTES LECTIONES

a ipſa familia & amicitiam (*Gent.* amicitia) *Lamb. Gent. Tengnag. correxit, ut in editione.* *b* ut præparate debuiſſet plura (*Gent.* prura) navigia *Lamb. Gent. Teng. ut in edit.* *c* jam dictis erecis *Gent.* jam dictos Græcos *Teng.* *d* hoc ipſud *Lamb. Gent.* *e* plura *Gent.* multa *Tengn.* *f* ſunt *Lamb.*

NOTÆ

4 Mancipia iſta, ui fallor, Carolus deprehendit in Hiſpania. Hac autem epiſtola docemur, Græcos feciſſe piraticam; & Langobardos, qui Carolo tum ſubditi erant, non fidei levitate, ſed ſuadente fame, ut paulo infra dicit Hadrianus, id ſceleris perpetraſſe. Non autem video, cur contra fidem hujus Epiſtolæ Annaliſta Italicus huc vocet litoralia Ligurum: Luna enim, ejuſque finibus Langobardorum litoralia terminabantur, ac de iis hic agitur.

5 Putat Annaliſta idem (*eod. a.* 785.) Hadriano creditum eſſe Italiæ regimen a Carolo, (qua in re eum falli mox patebit:) arguitque eos, qui credunt, Lucenſi Duci totam Etruriam patuiſſe, Regimbaldo Cluſino Duce, ac Gundibrando Florentino in exemplum allatis, qui unius Civitatis, non autem provinciæ adminiſtrationem, pro illius temporis conſuetudine, obtinuerant. Cæterum Allo, ut mihi videtur, nulli præerat civitati; ſed militaris ejus adminiſtratio erat, ut ajebam ſupra (*ep.* 50. *al.* LV. *not.* 5.). Idcirco, a Pontifice jubetur parare claſſem adverſus Græcos piratas, eos comprehendere, atque eorum navigia comburere. Id vero non obſcure innuit, Tuſciam Regalem, ſeu *Ducatum Tuſcanum*, ut Carolus eam appellat in Teſtamento (*Pith. par.* 2.*p.*84.) una cum Spoletano Ducatu, s. Petro, & Romano Pontifici ſubjectam eſſe an. 774. quum Carolus primo Romam venit, ſupremo licet dominio in utrumque Ducatum retento. Quare donatio illa *per fines* ap. Anaſtaſium, quæ Auctoris rerum inſcii dictitatur, non labili nititur fundamento. At vicaria, inquiunt, poteſtate utebatur Pontifex in Regno Italiæ, ſic volente Francorum Rege. Hæc vero levis conjectura eſt: neque enim Ticini, aliarumque civitatum Italiæ Regni uſquam invenitur Pontifex ſategiſſe, ullamque in iis poteſtatem, utquumque vicariam, exercuiſſe; ut in Tuſciæ Regalis, ac Spoletani Ducatus civitatibus eum feciſſe comperimus. Vide Comm. præv. (*n.* 12. *ſeq.*) & notas ad ep. 90. al. XCII.

6 Supremi dominii Rom. Pontificis in ducatu Romano, quem uni ſpontaneæ populorum deditioni referebat acceptum, Hadrianus tria ſuppeditat argumenta, quæ vanas tot recentiorum quæſtiones eludunt. Primo: nec navigia nec nautas ſibi eſſe affirmat; igitur Auguſtis Orientis, qui eo genere apparatus abundabant, cum Romanis nil rei erat. Deinde Centumcellas cum ſuo portu appellat *Civitatem noſtram*. Non igitur ab anno 800. duci debet initium dominationis Pontificiæ. Demum quotquot Græcorum naves in portum ſe receperant, comburi, homines in carcerem trudi juſſerat. Obſequii genus erga Orientis Auguſtos! Qui Pontificis ſupremum dominium hic non videt, conclamatum de illo eſt.

Digitized by Google

in navigia Græcorum aſcendebant, dum nullam habebant ſpem vivendi.

De ſacerdotibus autem [a] noſtris, quod vobis falſo [b], & contra Deum, & animam [c] eorum, ſuggerere auſi ſunt, mentita eſt iniquitas ſibi, & nulla eſt, Domino annuente, in noſtris ſacerdotibus pollutio; nec talia credere debet veſtra ſublimitas. Dum vero [d], Domino cooperante, per interceſſiones ſanctæ ſemper Virginis Mariæ Dominæ noſtræ, & B. Petri Apoſtolorum principis, in vinculo charitatis [e], atque dilectionis [f] nos adnectere [g] dignatus eſt; nunc vero quærunt æmuli noſtri, qui ſemper zizania ſeminaverunt, aliquam, illis Deo contrario, inter partes malitiam ſeminare. Sed Domino [h] auxiliante, per interceſſiones B. Petri Apoſtoli, prævalere minime habebunt, quia nos cum Domini virtute talem in veſtro regali culmine habemus fiduciam, dicit enim Pſalmiſta (*Pſal.* 11.): *Diſperdat Dominus univerſa labia doloſa, & linguam * maliloquam*, qui talia nobis [i] inaudita mala ſuggerunt, & crimina in noſtris ſacerdotibus ponunt. Deus autem noſter ſuæ protectionis dextera vos conſervare dignetur ad exaltationem ſanctæ Dei Romanæ Eccleſiæ. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

 ITEM

VARIANTES LECTIONES

a De autem ſacerdotibus *Gent. Teng. correx.* *b* falſe *Lam. Gen.* falſo *Teng.* *c* animæ *Gent.* animam *Teng.* *d* Dum nos vero *Gent. ſed li nos ſubducta linea deletum eſt.* *e* caritatis *Lam.* *f* dilectione *Gent.* dilectionis *Tengn.* *g* adnecti *Gent.* adnectere *Teng.* *h* ſedno *Gent.* ſed Domino *Ten.* *i* vobis *Lamb. Gent.*

NOTÆ

* magniloquam.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA [a], IN QUA CONTINETUR DE MAURICIO EPISCOPO, QUOD HISTRIENSES EI OCULOS ERUISSENT [1].

ARGUMENTUM

Mauricium Epiſcopum in Territorio Hiſtrienſi a Græcis ibidem morantibus excœcatum eſſe, quaſi Carolo id territorium tradere meditaretur. Se eum miſiſſe ad Marcarium Ducem Forojulienſem, cui orat ut mandet excœcati Epiſcopi reſtitutionem, tanquam Carolo & S. Sedi fidelis, qui ad colligendas inibi penſiones S. Petri ab eodem Carolo erat deſtinatus.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXVIII.	LVII.	LXIV.

DOMNO [b] excellentiſſimo filio Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [c] Papa. Credimus, quod jam ad [d] veſtræ a Deo protectæ Excellentiæ aures pervenit [e] de Epiſcopo Mauricio Hiſtrienſi [2] [f], qualiter, dum eum fidelem B. Petri, & noſtrum cognoviſſent, nefandiſſimi Græci, qui in prædicto ibidem [g] territorio reſidebant Hiſtrienſi, & dum per veſtram Excellentiam diſpoſitus fuit prænominatus Mauricius Epiſcopus, ut penſiones B. Petri, quæ in ſuperius nominato territorio [h], exigeret [3], & eas nobis dirigere deberet [i], zelo ducti tam prædicti Græci, quamque ipſi Hiſtrienſes [k], ejus oculos

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* *b* Domino *Lamb. Gent.* *c* Hadrianus *Lamb.* *d* ad *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit.* Gent. *e* quod jam veſtræ Excellentiæ auribus perveniſſet *Lamb. Gent.* aures pervenit *Ten.* *f* Hiſtrienſe *Gent.* *g* ibidem in prædicto *id.* *h* rejacebant *Lamb. Gent.* *i* debuiſſet *iid.* deberet *Ten.* *k* de ipſis Hiſtrienſibus *Lam. Gent.* ipſi Hiſtrienſes *Tengn.*

NOTÆ

1 Argumentum Panvinii deſideratur: literarum ætas incerta. In noviſſima edit. Ducheſnii collocatur inter annum 774. & 781. Equidem Forojulianum Ducem Rodgaudum ſupra conſtitui cum Annal. Franc. (*ep.* 57. *al.* LIX.) devictum eſſe a Carolo an. 776. Eodem anno excœcatio Epiſcopi Hiſtrienſis facta videtur. Aut igitur hoc anno, aut præcedenti datam hanc Epiſtolam conſequutæ res demonſtrant. Murator. differt ad 779.

2 Sex erant tum temporis Sedes Epiſcopales in Iſtriæ provincia, quarum hodie duæ *Tergeſtum*, & *Petinum* Auſtriacis parent, *Juſtinopolis*, *Pola*, *Parentum*, *Æmonia* Venetis. Quartus inter Antiſtites hujus poſtremæ Sedis, quæ & Civitas nova hodie dicitur, fuiſſe creditur Mauritius in noviſſima edit. Ughelli (*To.* v. *p.* 229.), cujus memoria eſt in gradu baptiſterii adhærentis Eccleſiæ cathedrali: *Baptiſterium digno marmore Mauritius Epiſcopus Æmonen* ....

3 Res eſt de patrimonio Iſtriæ (*s. Greg. lib.* 4. *ep.* 49.): non enim s. Sedes jus ullum habuit in ea provincia, at Carolus in ſua donatione illam nominat inter fines Eccleſiaſticæ ditionis extremam.

Digitized by Google

oculos eruerint [4] [a], proponentes ei, ut quaſi ipſum territorium Hiſtrienſe [5] veſtræ ſublimi Excellentiæ tradere debuiſſet.

Propterea petimus a Deo protectam Excellentiam veſtram, amantiſſime fili, & magne Rex, ut jubeas dirigere Marcario duci præcipiendum, ut jam fatum Mauricium Epiſcopum, qui in viſione veſtræ Excellentiæ præſentatus eſt [6], ut eum in ſuo Epiſcopio reverti faciatis pro veſtræ animæ mercede, eo quod ipſe jam dictus Epiſcopus ad nos properavit, & nos eum iterum direximus ad Marcarium ducem Forojulienſem [b], ut qualiter a vobis fuerit diſpoſitus, ita peragere debeat [7]; Et hoc petimus Excellentiam veſtram, ut per veſtrum congruum diſpoſitum ipſa [c] adprehendatur, pro ut ſalus populi, qui ibidem commoratur, proveniat. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a eruerunt *Lamb.* *b* ad Marcario duci Forojulienſe *Gent. Tengn. correxit, ut eſt in editione.*
c ipſe *Lamb. Gent.*

NOTÆ

4 Animadvertit *Zanettus* (*Hiſt. Langob. p.* 673.) ab aliqun affirmari, quod Iſtria patuerit Græcis uſque ad an. 789. Muratnr. (*an.* 779.) auctoritate hujus Epiſtolæ aliqua ſaltem ex parte Iſtros in Græcorum poteſtatem rediiſſe docet: horum alterutri habeatur fides, Hadriani ſententia corruit. Ughellus, & qui eum ſequuntur, Græcis Gothos, & Langobardos, atque his Francos viciſſim ſucceſſiſſe autumantes in provinciæ dominatu, Hadrianum integerrimum teſtem contrarium habere videntur. Si enim crudelitatis cauſam Græci & Hiſtri adducebant metum, ne Epiſcopus ille provinciam tradere Francorum Regi moliretur: non igitur ea Francis ſubdita erat. Sed Carolus, Forojuliano ducatu in poteſtatem redacto, Hiſtriam, quæ illius pars fuiſſe traditur, intactam reliquiſſe haud credendus. Ipſe enim Epiſcopo *Æmoniæ*, civitatis maritimæ, ac longe diſſitæ ab eo Ducatu, rerum s. Sedis ſatagere juſſo, & Hiſtriam Forojuliani Ducatus vices ſequutam eſſe teſtatur. Tametſi Hiſtri primo aut novum dominium detrectantes, aut a Græcis ibidem exiſtentibus ſeducti ſcelus illud perpetrarunt.

5 Territorium Hiſtrienſe ſemel, iterum, ac tertio hic nominatum pro tota provincia uſurpatur ab Hadriano. Non uno in loco Cod. Theod. neque una ſignificatione adhibitum invenitur. Pro tota poſſeſſione cujuſque Decurionis *l.* 2. *de Exaction.* ut notat Gothofr. Exemplum autem haud remotum a ſententia Hadr. adducitur a Du-Cangio ex Siculo Flacco: *Bellis geſtis victores populi terras omnes, ex quibus victos ejecerunt, publice, atque univerſaliter Territorium dixerunt.* Infra totam provinciam Sabinenſem *Territorium* pariter appellari compertum erit. Vide comm. præv. (*n.* 32. *ſeq.*)

6 Si excæcatus Epiſcopus ad Carolum ductus erat: id igitur contigit ipſa in expeditione Forojulienſi ann. 776. antequam Carolus inde diſcederet, vixdum rerum s. Petri exactione eidem demandata, quæ res cauſa fuit invidiæ, unde ſcelus profluxit.

7 Iter iſta & reditio ad Marcarium, quem Carolus Rodgando ſuffecerat, necnon Romana profectio Epiſcopi commode fieri potuere anno 777. aut primis menſibus anni inſequentis abſolvi. Propterea epiſtolam de tanta re agentem non diutius differendam ſum ratus.

Digitized by Google

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA, IN QUA CONTINETUR, QUOD NEAPOLITANI CUM GRÆCIS CIVITATEM TERRACINENSEM INVASISSENT [1].

ARGUMENTUM

Græcos, & Beneventanos conſilio Arichis Benev. Ducis invaſiſſe Terracinam, quam ipſe acquiſierat S. Sedi. Orat, ut Wulfuinum jubeat Romæ adeſſe, calendis Aug. cum Tuſcanis, Spoletanis, ac Beneventanis pro Terracina recipienda, expugnandiſque Cajetano Caſtro, & Neapoli. Antea conveniſſe ſibi cum Petro Neapolitanorum Miſſo, ut quindecim ſibi obſides nobiles darentur, quos una cum Terracina redderet, ſi per eorum Patricium Siciliæ Patrimonium S. Petri recuperare licuiſſet: Arichim obſtitiſſe, ne darentur Obſides, quia Deſiderii filium præſtolabatur ex Græcia, cum eo rem geſturus contra Carolum, & S. Sedem.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXX.	LXIV.	LXV.

DOMNO [a] ** excellentiſſimo filio Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [b] Papa [2]. Nullum plus credimus victorioſiſſimæ regalis Excellentiæ veſtræ uti præſidium, quam quod [c] erga B. Petrum, Apoſtolorum principem, & pro ejus ſanctæ Eccleſiæ exaltatione, ſicut cœpiſtis, uſque in finem decertari [d], quatenus ſalutantes triumphatoriſſimæ erga vos benivolentiæ veſtræ [e] per hos noſtros affatus enucleatius vobis de partibus iſtis inſinuamus, qualiter nefandiſſimi Neapolitani, & Deo odibiles Græci [f], præbente malignum conſilium [g] Arighis, Duce Beneventano, ſubito venientes, Terracinenſem

VARIANTES LECTIONES

a Domino *Lamb. Gent.* *b* Hadrianus *iid.* *c* quam nos eo quod *Lam.* quod quam *Gent.*
d decertare non ceſſetis *Lamb.* *e* triumphatoriſſimam erga nos benevolentiam veſtram *id.*
f una cum Deo odibilibus Grecis (Græcos *Gent*) *Lambec. Teng. delendo eo* una cum *poſuit* & *Gen.*
g maligno conſilio *Gent.* malignum conſilium *Tengn.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 17. Bar. & Cent.

** Principium corruptum eſt.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 17.) *In decima ſeptima ad Carolum* (*Dec. ſept. apud Car. Neapolitanos, ac Gracos accuſat, quod conſilio Arichis Beneventanorum ducis Civitatem ſuam Terracinenſium* (Tartacinam) *invaſerint: & a Carolo Petri* (s. Petri) *amore auxilia poſtulat, ut ipſam & alia in Ducatu Neapolitano ad B. Petrum pertinentia recipere poſſit: quod* (quia) *virtus atque gloria Papæ* (Pontificis) *una cum beato Petro Carolus ſit*. (Petro ipſe Car. ſit.)

2 Ante annum 781. datam eſſe hanc epiſtolam eſt certo certius: nam, ut ſæpe dixi, *compatris* titulus Carolo, *commatris* Reginæ non tribuitur. Præterea ſeries rerum, quas continet, ad hunc citeiter annum ſpectare palam facit. Quare Cointio & Pagio adhæreo. At Muratorii nimiam libertatem damno, qui ad annum 787. eam differt, eoque anno, ac ſequenti congerit tot epiſtolas, tantamque molem rerum digerit, ut hiſtoriam omnem miſceat: qua de re ſuo loco dicendum erit.

Digitized by Google

ſem civitatem, quam ſervitio [a] beati Petri Apoſtolorum principis, & veſtro, atque noſtro antea ſubjugavimus, nunc autem invalido conſilio, iterum ipſi jam fati nefandiſſimi Neapolitani, cum perverſis Græcis invaſi ſunt [3]. Nos quidem ſine veſtro conſilio, nullatenus ibidem dirigere voluimus. Sed poſcimus veſtram a Deo promotam regalem Excellentiam, ut ſicut ſolita eſt, pro amore B. Petri, clavigeri regni cœlorum, diſponere debeat, & celeriter nobis Wulfrinum [b] dirigere [4], ut hic apud nos Kalendis Auguſti [c] paratus eſſe feſtinet, atque talem eidem mandationem facere jubeatis, ut cum omnibus Tuſcanis, ſeu Spoletanis [5], atque cum ipſis nefandiſſimis Beneventanis [d] in ſervitio veſtro, pariterque noſtro ad recolligendam [e] ipſam civitatem Terracinenſem adveniant [f], ſimulque Domino annuente ad expugnandum Cajetam [6], ſeu Neapolim, noſtrum recolligentes patrimonium, quod ibidem in territorio Neapolitaao ponitur, occurrant; ut eos in omnibus ſubjugantes, ſub veſtra, atque noſtra ſint ditione [7].

Pla-

VARIANTES LECTIONES

a quam in ſervitio *Lamb. Gentilot. ſea Tengn. li* in *delevit*. *b* Wulfuinum *Lamb.* Vulfuinum *Gent.* *c* Kalendis Auguſtis *Lamb.* Kt auguſtas *Gent.* Auguſti *Teng.* *d* cum omnes Tuſcanos, ſeu Spoleunos, atque cum ipſos uefandiſſimos Beneventanns; *ſed Teng. correxit, ut in editione*. Gent. *e* ad recolligendum *Lamb.* *f* eveniant *Gent.* adveniant *Ten.*

NOTÆ

3 Hiſtoriam iſtam a Pontifice luculente narratam non modo Annaliſta Italus, ſed ante eum Cointius & Pagius, mirum in modum depravarunt. Ii ſiquidem epiſt. LXXIII. Cod. Car. (nobis 60.) ætatem minime aſſequuti, eam perperam ad an. 788. diſtulerunt: quare rebus in ea narratis haud edocti rectam hujus ſententiam aſſequi omnino non potuerunt. Anno igitur 777. aut ſequenti, quod eſt probabilius, Romani cum Tuſcanis, & Spoletanis arma inferentes Beneventanis, qui cum Tarracinenſibus fœdus percuſſerant adverſus civitates Campaniæ Romanæ, Tarracinam expugnarunt, Cajeta, ut videtur, non tentata, quamquam & Cajetani fœderati eſſent, quum Patricius Siciliæ (Protex hodie diceretur) ibidem haberet ſuam ſedem. Vide ep. 60. al LXXIII. n. 8. Eamdem Civitatem hoc anno Neapolitani cum Græcis conjuncti, conſilium præbente Arichi, receperunt.

4 Ducem hunc Pontifici notum tractandis armis inſignem Hadriano acceptum referunt Scriptores Franci: ejus quippe neque apud veteres, neque apud recentiores Scriptores mentio occurrit. Ni fallor, idem auxiliorum ductor fuerat, quæ Hadrianus in laudata epiſtola 60. al. LXXIII. generali Romanorum exercitui ſe adjecturum ajebat. Ex Tarracinæ expugnatione hîc memorata colligimus eum Exercitum illuc ductum, vacuumque iſtud Pontificiæ hiſtoriæ aliquatenus ſupplemus.

5 Supra ad epiſt. 60. & 63. al. LXXIII. & LXV. de Ducatibus Tuſcano, & Spoletano a Carolo oblatis s. Petro *ſpontanea*, ut eſt in Diplomate Ludovici, *donatione*, nonnihil dixi. En novum argumentum. Auxilia utrimque efflagitat Hadrianus; ſed quia ſupremum ibi dominium ſibi Carolus reſervaverat, a Carolo ipſo vult eos milites imperari, ducemque iiſdem dari. Beneventanos etiam utpote Carolo tamquam Langobardorum Regi ſubjectos ab eodem juberi petit exercitui Pontificio opem ferre: magno tamen cum diſcrimine: nam iis ex Ducatibus, ubi juris aliquid Eccleſia habebat, omnes milites accerſiri petit. De Beneventanis autem cum ſtomacho loquitur, & flocci faciens eorum opem.

6 Cajetam ait expugnandam; non autem recipiendam, ut Tarracinam. Quia ſcilicet quum ante triennium eo proceſſit Romanus exercitus, Cajetam, ut nuper dixi, Patricii tum præſentia haud dubie munitiſſimam ne tentavit quidem.

7 Anno 769. Stephanus III. ut vidimus (*ep. 46. al.* XLIV. *not. 3.*) laudat Itherium Milum Bertradæ

Placitum quidem cum [*] ipſi fallaces Neapolitani per miſſum eorum nomine Petrum in feſtum [a] ſanctum Paſchæ habuimus, patrimonium nos B. Petri Apoſtoli, qui ibidem in Neapoli ponitur, exquirentes, & in veſtro ſervitio eos ſubjugare deſiderantes, ut quindecim obſides ex nobiliſſimis eorum filiis nobis dantes, ipſam civitatem Terracinenſem illi colligerent, ſub ea videlicet ratione, ut iſſent ad Patricium eorum in Sicilia, & ſi noſtrum patrimonium reddere voluiſſent, ipſam civitatem, & obſides reciperent. Sed nos ſine veſtro conſilio neque obſides, neque ipſam civitatem reddere habuimus, eo quod pro veſtro ſervitio ipſos obſides apprehendere cupiebamus [8]: quia eorum malignum conſilium aliud non eſt, niſi una cum infideliſſimo [**] Arighi [b] Duce Beneventano tractantes, & quotidie miſſos nefandiſſimi Patricii Siciliæ ipſo [*.*] Arighi [c] ſuſcipiente, impedimentum jam fatus [*.] Arighis ſolus fecit, ut minime nos obſides [d] a jam dictis Neapolitanis reciperemus: quia quotidie [e] ad iſtam perditionem filium nefandiſſimi Deſiderii [9] dudum nec dicendi Regis [f] Langobardorum expectat [g], ut una cum ipſo pro vobis nos expugnent [10]. Sed hoc petimus veſtram a Deo promotam Excellentiam, ut nulla qualiſvis perſona vobis pro hoc impedere [h] valeat, pro amore B. Petri, & noſtro: quia nullo modo

VARIANTES LECTIONES

a in iſtum *Gent.* *b* Arighis *Lam.* Arigihs *Gent.* *c* Arighis *Lamb.* Arigihs *Gent.* *d* facit ut nos obſides *Lamb.* *e* cotidie *id.* *f* regi *Gent.* *g* exſpectat *Lamb.* *h* impedire *idem.*

NOTÆ

* ipſis fallacibus Neapolitanis. ** Arichi. *.* Arichi. *. Arichis.

dæ Reginæ viduæ, Carolique Regis filii ejus, quod in partes Beneventani ducatus ſe contulerat, recuperandi cauſa alterum e duobus Patrimoniis celeberrimis in Gregorii M. Regeſto, nempe Campanum, quod num S.Sedes receperit, incertum. At Neapolitanum, quod nonniſi expugnando Urbem Neapolim recuperari poſſe Hadrianus innuit, a Campano, ſeu Beneventano diſtinctum erat. Cæterum ab expugnatione civitatum Neapolis, & Cajetæ, poſt Tarracinæ recuperationem magna ſecuritas ditioni Pontificiæ & Carolinæ proventura erat: nam Græcis inde expulſis inferior tantum Calabria in Italia remanebat ampliſſimo Ducatu Beneventano disjuncta: ipſeque Ducatus Carolo Italiæ Regi ſubjectus, minus commode moliri poterat res novas cum Græcis. Quare prudentiſſimum erat Hadriani conſilium, ſi perfici potuiſſet.

8 Inutilis ea conventio facta cum Neapolitanis per Petrum eorum Miſſum in Paſchali ſolemnitate, quæ contigit die 26. Martii, de accipiendis obſidibus, hiſque una cum Tarracina reſtituendis, ſi Patrimonium illud s. Sedi redderetur, Neapolitanis Græciſque occaſionem præbuit, exſtimulante Arichi, ut de improviſo Tarracinam aggredientes reciperent. Quare deliberatio iſta Pontificis de bello iterum iis inferendo, ad Majum menſem pertinere videtur.

9 Arichis Adelbergam Deſiderii filiam, Adelgiſi ſororem, jampridem uxorem duxerat, prolemque ex ea ſuſceperat. Quare de Adelgiſo in paternum regnum reſtituendo fuiſſe ſollicitum nihil mirum.

10 Aut ſuſpicio eſſet, aut vere Græci cum Beneventanis Eccleſiaſticam ditionem aggreſſuri eſſent, ut Francorum injuriam ulciſcerentur, deſipiunt, qui Romanos Græcorum juris adhuc eſſe dictitant.

Digitized by Google

do poteſt eos ſinere, ut vobiſcum [a] pariter ab illis derideamur [b], quia noſtra virtus atque gloria una cum B. Petro Apoſtolorum principe vos eſtis. Nos quidem pro nihilo deputamus [c] ipſam civitatem Terracinenſem, ſed ut non per illum [d], vitium incurrat, ut infideles [e] Beneventani, ſicut deſiderant, locum invenientes, a veſtra ſubtrahantur fide [11]: idcirco iſta vobis inſinuantes dirigimus, ut per veſtrum adminiculum, ſicut fati ſumus, Eccleſia protectoris veſtri B. Petri Apoſtoli exaltata, laus veſtra [f] atque victoria in univerſo mundo ſonetur, & in perpetuum una cum excellentiſſima filia noſtra Regina, atque præcellentiſſimis veſtris ſuboles [g], cum Sanctis omnibus regnare mereamini. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a ſinenter vobiſcum *Gent.* *b* deridamur *id.* *c* reputamus *Lamb.* *d* per illam *idem*. *e* & infideles *Lambec. Gent.* *f* lau veſtra *Gent.* laus *Tengn.* *g* præcell. veſtra ſobole *Lamb.*

NOTÆ

11 En luculenter explicatam cauſam, cur nidum illum Græcorum infido Beneventani Ducatus Principi nimis vicinum amovendum omni conatu cenſet. Beneventani, vellent nollent, Carolo Langobardorum Regi ſubjecti erant. At Arichi occultæ perfidiæ homini Græcorum vicinitas metuenda erat.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA [a], IN QUA CONTINETUR DE CAMERADO VEL TRABIBUS SEU LIGNAMINE [b], QUOD NECESSE ERAT AD IPSAM ECCLESIAM SANCTI PETRI FACIENDUM, ET DE CORPORE SANCTO, QUOD * FULGATUS [c] PETIIT [1].

ARGUMENTUM

Adone Diacono Miſſo Regio adveniente ſe audiviſſe de conſtanti ejus voluntate erga S. Sedem. Petit quantocyus advehi Romam condicta ligna e Spoleti partibus pro reficiendo Tectorio arcuato in Baſilica S. Petri, apta enim non reperiebantur in Ditione Eccleſiaſtica. Adonem ipſum cum Fulrado Abbate olim venientem petiiſſe corpus Sanctum: Se ab iis movendis territum viſione quadam: ſuum prædeceſſorem Paulum conceſſiſſe Aciulpho presbytero corpus S. Candidi, quod erat apud Wilcharium Archiep. idque illi ſe concedere. De Neapolitanorum congreſſibus cum Græcis & Beneventanis, de quibus antea ſcripſerat, ſe cum Adone communicaſſe, quæ coram referret.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXX.	LXI.	LXVI.

DOMNO [d] ** excellentiſſimo filio Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [e] Papa [2]. Directus a veſtigio regalis Excellentiæ veſtræ *** Ado [f], Deo amabilis Diaconus, noſter veſterque fidelis, multa nobis conſueta, quæ erga nos, & B. Petrum Apoſtolorum principem, geritis, retulit [g]. Quatenus omnipotenti [h] Deo, & ejuſdem Apoſtolo gratias egimus [i], indeſinenter orantes pro veſtra ſoſpitate, atque

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTA *Lamb.* *b* TRABES SEU LIGNAMEN *Gent.* trabibus ſeu lignamine *Tengn.* *c* FULRATUS *Lam.* FULRADUS *Gent.* *d* Domino *Lamb. Gent.* *e* Hadrianus *iid.* *f* Addo *iid.* Ado *Tengn* *g* referuit *Lambec. Gent.* retulit *Ten.* *h* omnipotente *Gent.* omnipotenti *Ten.* *i* agimus *Gent.* egimus *Tengn.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Fulradus. ** Summ. 28. Bar. & Cent. *** Oddo.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 20.) *In vigeſima* (Vigeſ.) *per Oddonem diaconum miſſa trabes, ſeu ligna ad Eccleſiam s. Petri* (s. Petri cooperiendam) *a Carolo petit. Orat etiam, ut Vuilcharius Archiepiſcopus Romam mittatur: de Corpore ſancto, quod Oddo diaconus cum Julrado* (Fulrado) *Abbate olim ſibi dari petierat; indicat quomodo abſterritus ſit ad ipſum mittere. Promittit, ſe miſſurum Candidi Martyris corpus, ſi petat Carolus. Quod Beneventani ac Neapolitani conſultare cum Græcis ſoleant indicat* (aperit:) *ſed quid, Oddonem diaconum indicaturum promittit.*

2 Annaliſta Italus hanc epiſtolam ad an. 786. perperam differt ex cauſis ſæpe dictis. Compatris præcipue titulus deficiens ad annos præcedentes 781. eam revocat. Idcirco noviſs. edit. Ducheſnii eam incerto anno conſignat inter 774. & 781. Recte Zacagnus (*Cod. MS. num.* 157.) animadvertit, datam paulo poſt præcedentem. Extrema ejuſdem narratio de Neap. Benev. & Græcis ſimul conſilia ineuntibus a præcedenti disjungi non poſſe comprobant.

que ampla [a] victoria. Porro, dilectiſſime atque excellentiſſime fili, ſicut direxiſtis nobis [3] noſtram petitionem [b] adimpleri pro trabibus [c] ad reſtaurationem ſanctæ Eccleſiæ, poſcimus veſtram a Deo promotam Excellentiam [d], ut Kalendis Auguſti [e], hic, ad limina B. Petri fautoris veſtri, ſi fieri poteſt, paratæ inveniantur [f], ut exinde ſempiterna memoria veſtra, & hic, & in futuro permaneat. De *Camaado* autem, quod eſt Ypochartoſa [g] ad renovandam in baſilica beati Petri Apoſtoli [4], nutritoris veſtri [h], prius nobis unum dirigite Magiſtrum, qui conſiderare debeat ipſum lignamen, quod ibidem neceſſe fuerit, ut ſicut antiquitus fuit, ita valeat renovari, & tunc, per veſtræ regalis præcellentiæ juſſionem [i], dirigatur ipſe Magiſter in partibus Spoleti [k], & * demandationem ibidem de ipſo faciat lignamine [l], quod in prædicto *Ypochartoſin* [m], hoc eſt, *Camaado*, neceſſe fuerit, quia in noſtris finibus tale li-

VARIANTES LECTIONES

a ampliata *Lamb. Gent.* ampla *Teng.* *b* nræ petitioni *Gent* nram petitionem *Ten.* *c* pro trabes *Gentil.* pro trabibus *Tengn.* *d* poſcimus vra a dō promota excellentia *Tengn. correxit, ut eſt in editione.* Gent. *e* Kl Auguſtas *Gent.* Kalendis Auguſti *Tengn.* *f* parate eſſe inveniantur *Gent. ſed li eſſe ſubducta linea deletum eſt.* *g* Hypochartoſis *Lamb.* ypochartoſiu *Gen.* *h* nutritori vro *Gent.* nutritoris vri *Teng.* *i* p vram regalem præcellentiam juſſionem *Gent. Teng. correxit ut in editione.* *k* Spoleti *Lamb. Gent.* Spoletii *Tengn.* *l* lignamen *Gent.* lignamine *Teng.* *m* predicta hypochartoſi *Lam.*

NOTÆ

* f. de mandatione.

3 Præcipuum Adonis munus erat reſponſum Caroli afferre de trabibus Spoleto advehendis pro s. Petri baſilicæ inſtauratione, ut hinc perſpicue patet. Hadriani literas hac de re in Codicem non eſſe relatas innuere videtur Carolum eas tantummodo collegiſſe, quæ ad s. Sedis utilitatem ſpectabant, neglectis iis, quas familiares dicimus: ita ſiquidem præfatur in Cod. MS. *Ita omnia exarans, ut nullum penitus teſtimonium s. Eccleſiæ profuturum ſuis deeſſe ſucceſſoribus videatur.* Cur autem Romæ idem factum ſit non intelligo: quamquam enim conſuetudo ingens, quæ Hadriano cum Carolo intercedebat, hunc cum illo ſuam collectionem communicaſſe perſuaderet; attamen argumentorum diſſimilitudo, & ordo varius Epiſtolarum ſecus docent. Itaque credibilius eſt, de hujuſmodi minutis rebus Miſſorum voce actum eſſe, quam ſcriptis literis. Et vero nullas Pontifex ab Adone ſibi redditas memorat, quæ ſuarum reſponſum ſint. Voce igitur facta erat petitio trabium, cui par reſponſio a Regio Miſſo defertur.

4 Hoc loco utitur Du-Cangius *Camaradum* explicaturus: *Eſt autem*, inquiens, *hypocartoſis tectorium, ſive cruſta, qua parietes & Camera inducuntur. Hypocartoſim* autem, Græcam vocem idem ſignificantem adhiberi ait ab Hadriano pro ipſo ligneo fornice, & ipſa concameratione. Quæ cujuſmodi olim eſſet, peti oportet ex tabulis in Archivo Vatic. Baſil. extantibus, quæ etiam occurrunt apud Ciampin. (*de ſacr. Ædif. cap.4.*), huc enim non ſpectat de his rebus tractatio. Cæterum Hadrianus, juxta Du-Cangium, *hypocartoſim* pro mera concameratione trabium minus recte adhibet: nam in ejus geſtis ap. Anaſtaſ. (*ſect.* 142.) vera ſignificatio conceptis verbis exprimitur: *Cameram vero B. Petri Apoſtolorum Principis in omnibus deſtructam, atque dirutam exemplo olitano exculpens, diverſis coloribus a novo fecit*: Neque hujus inſtaurationis tectorii a Carolo factæ mentio ulla in iiſdem invenitur. Immo eorumdem geſtorum Auctor ne concamerationis quidem Caroli opibus confectæ uſquam meminit. Ex Eginharto (*Vit. Car. cap.* 27.) conſtat, Carolum nil habuiſſe *antiquius, quam ut Urbs Roma ſua opera ſuoque labore veteri polleret auctoritate, & Eccleſia s. Petri Apoſtoli per illum non ſolum tuta ac defenſa, ſed etiam ſuis opibus præ omnibus Eccleſiis, eſſet ornata, ac ditata.*

gnamen minime reperitur [5], & pro hoc ſanctiſſimus frater noſter Wulcharius [a] Archiepiſcopus [6], nunc minime fatigetur venire, dum ipſum lignamen per ſemetipſum ſiccetur, quia dum viride eſt, non audemus exinde opera qualiacumque [b] facere.

Præfatus autem * Addo Deo amabilis Diaconus, olim dum cum fratre noſtro Fulrado, Deo amabili, religioſo Abbate, & Presbytero [7], huc veniſſet, petiit nos, ut ei corpus ſanctum tribueremus [c], ſed nos, ſicut jam dudum vobis direximus, per revelationem

VARIANTES LECTIONES

a Wilcharius *Lamb.* Vuilcharius *Gent.* *b* qualecumq; *Gent.* qualiacunq; *Tengn.* *c* tribuiſſemus *Lamb. Gent.* tribueremus *Tengn.*

NOTÆ

* Oddo.

5 Hujuſmodi Magiſtrorum inopem fuiſſe Romam Hadriani tempore, qui ſuis omnibus prædeceſſoribus recta Eccleſiarum inſtaurando, aliiſque id genus operibus, longe anteivit, ne cogitari quidem debet. Unum præ cæteris exemplum adduco ipſius baſilicæ s. Petri ab Hadriano inſtauratæ (*ap. Anaſt. ſect.* 335.) haud evocatis aliunde hominibus: *Mittens Januarium Veſtararium ſuum, cognoſcens eum idoneam perſonam, cum multitudine populi, mutavit ibidem trabes numero quatuordecim, atque totum ejuſdem baſilicæ tectum, & porticus noviter reſtauravit.* Hic vero, juxta quod convenerat inter Pontificem & Carolum aut ſcripto, aut voce, Wilcharius Archiepiſcopus Galliarum operi præeſſe debebat; petiturque Magiſter operæ, qui neceſſarias inſtaurationi trabes conſideret, eaſque poſtmodum in Ducatu Spoletano excidi jubeat, ac Romam duci. Quorſum hæc? Inſtauratio ſcilicet Francorum Regis opibus facienda erat: adeoque ſummæ fidei exemplo imitatione digno, quum ſacra loca liberalitate Principum aut extruuntur, aut inſtaurantur, Wilcharium Archiepiſcopum faciundæ operæ Hadrianus præfecit. Præterea in Spoletano Ducatu, quamquam s. Sedi oblato, Carolus ſupremum jus ſibi reſervatat; neque æquum erat, ut inde aliquid auferretur, niſi Carolo eodem jubente. Ita & Carolus, ut infra planum erit, quum ex palatio Ravennate muſiva & marmora exoptabat, (*ep.* 81. *al.* LXVII.) a Pontifice, cujus erat ſupremum jus in Exarchatu, ſibi concedi petiit. Cæterum tanta cum religione Hadrianum peragi omnia voluiſſe per homines fideles Caroli, res erat ſingularis prudentiæ; nam poſtea eidem Regi plus ſibi tribuenti, quam par erat ob aſſentatorum conſilia, reſtitit, ſuique exemplum Carolo imitandum propoſuit. (*epiſt.* 93. 97. *al.* LXXI. LXXXV.)

6 Senonenſis Archiep. eſt Pagio (*an.*782. *n.*5.) Ejuſdemque Sedis Archiepiſcopum (quod nomen tum temporis commune erat Metropolitis omnibus) putat fuiſſe Mabillonius in Annal. Bened. (*lib.* 24. *num.* 76.) Alibi autem (*lib.* 21. *n.*55.) Annaliſta idem docet, Wilcharium Viennenſem Epiſcopum an. 740. Eccleſiam ſuam a laicis direptam indignatum ſeceſſiſſe in monaſterium Agaunenſe, quod *s. Mauritii* etiam audit, quo tempore Sedunenſis item Epiſcopus memoratur Wilicarius, crediturque a nonnullis unus & idem eſſe, quod improbatur a Mabillonio (*Annal.l.*24.*n.*6.); non enim fieri potuiſſe credit, ut abdicata Eccleſia Viennenſi, Sedunenſi poſtmodum præfuerit. Certe an. 765. Attiniacenſi conventui interfuit *wilicarius Epiſcopus ex Monaſterio s. Mauritii*, & 769. *wilcharius Archiepiſcopus Senonenſis* primus ex duodecim Præſulibus Franciæ ſubſcribit Concilio Lateran. Stephani III. quem Sammarthani fratres in editione altera auctiori Galliæ Chriſtianæ ajunt occubuiſſe mortem eodem anno celebrati Concilii, quum antea ex Agaunenſi Monaſterio Thebæorum Martyrum reliquias in Senonenſem Sedem advexiſſet. Fateor equidem, a veritate minus abhorrere, quod Wilcharius idem Viennenſis Eccleſiæ abdicator ante annum 769. Senonenſis Archiepiſcopus crearetur, ac trigeſimo tandem poſt abdicationem anno deceſſerit. At eumdem fuiſſe ſuperſtitem an. 780. quum inſtaurationi baſilicæ s.Petri præfectus fuit, anniſque inſequentibus, quum Ægilam Illiberitanum Epiſcopum ordinavit, & in Hiſpaniam miſit, incredibibile prorſus videtur: nam præter eos annos, quibus Viennenſem Sedem tenuit ante abdicationem, alii pluſquam quadraginta tribuendi illi eſſent, quod abhorret ab omni fide. Iterum de hoc loquar (*ep.*69. *al.* XCV.)

7 Quantum hallucinetur Annaliſta Italus hanc epiſtolam differens ad an.786. hinc luculente patet: nam Fulradus Dionyſianus Abbas an. 784. XVII. Cal. Aug. occubuit mortem, ut late oſtendit Mabillon. (*Annal. lib.* 25. *num.* 43.). Vide inſignis viri laudes apud Pagium (*an.* 784. *n.* 8.)

Digitized by Google

tionem territi, nullo modo [a] audemus [b] ex ipſis Sanctorum corporibus [c] amplius quid exagitare [8] [d], ſed ſi veſtra voluntas fuerit in corpore [e] B. Candidi Martyris, quod apud Wulcharium [f], fratrem noſtrum Archiepiſcopum, rejacet, ſi mutatum non eſt; ſed ipſum eſt, quod, ſanctæ recordationis, prædeceſſor noſter, Domnus Paulus Papa conceſſerat dudum Aciulfo presbytero [9], una vobiſcum ipſum illi concedimus ſanctum corpus, quia per concilium & fide dignas perſonas, teſtimonium reddentes, ejus locum, atque Eccleſiam reperimus, unde a jam fato [g] Domno Paulo Papa ipſum ſanctum corpus apud jam dictum Aciulfum presbyterum, conceſſum eſt [10].

De partibus autem [h] Neapolitanis, ſicut cum nefandiſſimis Græcis, ſeu Beneventanis [i]* conciliant [k], qualiter vobis inſinuantes

VARIANTES LECTIONES

a ullo modo *Gent.* nullo *Tengn.* b audebimus *Lamb. Gent.* c ex ipſa ſanctorum corpora *Gent. Tengn. ut in editione.* d amplius exagitare *Lamb. Gent. Tengn. ut in edit.* e fuerit, corpus *Lamb. Gent.* fuerit in corpore *Tengn.* f Wilcharium *Lamb.* Vuilcharium *Gent.*
g jam fato *Gent.* a jam fato *Tengn.* h De autem partibus *Gent.* de partibus autem *Teng.*
i cum nefandiſſimi Græci, ſeu Beneventani *Teng. litteram s ubique appoſuit* Gent. k conſiliant *Lamb. Gent.*

NOTÆ

* conſiliant.

8 Sæculo ſexto exeunte extant Gregorii M. literæ ad Conſtantinam Aug. caput s. Pauli efflagitantem (*Regeſt. lib.4. ep.30. Ind.* XII.). Poſt centum octoginta annos, dum reliquiarum tranſlationes fieri conſueverunt, maxime ad eludendam Græcorum impietatem; talia teſtari Hadrianum de ſanctorum corporibus Romæ exiſtentibus non obiter advertendum. Paulus ſiquidem Hadriani prædeceſſor, paulo infra laudatus in hac epiſtola, *cernens plurima ss. Cœmeterior. loca neglecta ..... atque jam vicina ruina poſita, protinus eadem ss. Corpora de ipſis dirutis abſtulit cœmeteriis*, & in Urbem tranſtulit, ut eſt ap.Anaſt. (*ſect.*259). Præterea Chrodegango Metenſi Epiſcopo tria conceſſit corpora ss. Martyrum, nempe *Gorgonii*, *Naboris*, & *Nazarii*, quorum tranſlatio in Franciam apud Annaliſtas & Martyrologos celebris anno 765. ut refert Pagius ex Mabill. aliiſque (*an.* 764. *n.*1.) itemque Aciulpho aliud, teſte Hadriano, illuc pari modo tranſlatum. Quare Hadrianus modum impoſuit hujuſmodi tranſlationibus, viſione præſertim territus, cujus meminit.

9 In Miſſali Gothico, quod Bona, Thomaſio, Mabillonio viris doctiſſimis teſtibus ad Galliam Narbonenſem (poſſeſſam olim a Gothis) pertinuit, magnoque tota Gallia uſui fuit, eſt Miſſa ss. Martyrum Agaunenſium, ſeu Thebæorum, qui apud Agaunum ſunt paſſi prope Sedunum. Mauricii tantum nomen exprimitur; ſed ap. Ruinartium (*Act. Sinc. pag* 242. *edit. Veron.*) tres præcipui memorantur, *Mauritius Primicerius*, *Exſuperius Campiductor*, & *Candidus Senator*. quæ omnes ſunt militares dignitates. Candidi etiam Sebaſteni mentio occurrit apud Adonem (11. *Mar.*) & antiquiores Martyrologos. Romani autem hujus Candidi hiſtoria his tantum literis refertur accepta: hiſtoria tamen obſcuritatis plena, cui nulla lux affulget aut ab aliis literis hujus Codicis, aut a veteri ullo monumento. Num Adonis prior adventus Romam cum Fulrado; ejus petitio; & viſionis aut revelationis, quæ Pontificem terruit, narratio, ſcripto, an auribus commendata fuerint, incertum: Aciulfus ipſe presbyter, ſanctique Martyris traditio eidem facta ignorantur. Id unum, docente Hadriano, certo ſcimus, s. Martyris corpus apud Wilcharium Archiep. ſervari, contra Panviniani argumenti ſententiam; & Adonem illud periiſſe, non Fulradum, ut perperam affirmatur in argumento hujus Cod. Car.

10 Eccleſiam locumque, unde corpus extractum fuerat, cœtu fidelium convocato, ac perſonis fide dignis auditis, Hadrianus reperit. Res igitur in Urbe ipſa, ipſiuſque exſtantis tunc etiam obſcura.

Digitized by Google

tes per noſtras Apoſtolicas Syllabas direximus [11], omnia minutius in ore poſuimus fideliſſimi veſtri Miſſi [a], ſcilicet Addoni Diacono, quod vobis enucleatius, ſimulque per ordinem enarrare debeat [12], ut ſicut ſemper, & nunc per veſtram a Deo confirmatam regalem potentiam, ſancta Eccleſia exaltata triumphet [b] in ampliato honore, una cum ſpiritale [c] filia noſtra, Regina, ſeu præcellentiſſima veſtra prole [d], a terreno [e] regno fulgentes in perpetuum, cum Sanctis omnibus regnare mereamini. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a fideliſſimo veſtro Miſſo *Lamb.* *b* triumphet, & vos *Lamb. id.* triumphat *Gentil.* *c* ſpiritali *Lamb.* *d* præcellentiſſimo vro prole *Gent.* *e* in terreno *Lamb.* interno *Gent.* a terreno *Ten.*

NOTÆ

11 Indicatio minus dubia præcedentis epiſtolæ.

12 Græcos videlicet una cum Neapolitanis conſilio Benev. Ducis recepiſſe Tarracinam; de bello iis iterum inferendo, ejuſque præcipuo fine; ac de rebus aliis in præcedenti ſingillatim enarratis.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA, IN QUA CONTINENTUR [a] GRATIARUM ACTIONES, PRO EXALTATIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, ET DE TERRITORIO SAVINENSI [b], QUEMADMODUM PRÆDICTUS REX SANCTO PETRO POLLICITUS [c] FUERAT, QUOD IN INTEGRO CONTRADERE JUBERET [1].

ARGUMENTUM

Quum Carolus menſe Aprili, dum Romæ erat, Territorium Sabinenſe conceſſiſſet S. Sedi, Pontifex mittit ſuos Legatos Agathonem Diaconum, ac Theodorum Conſulem & Ducem Nepotem ſuum, qui ejus Territorii poſſeſſionem petant. Victorias hucuſque ab eo relatas D. Petro adſcribendas eſſe, cui quas territoria, & civitates largitus erat, grata oblatio fuerat ſummo Deo, per quem vicerat, Regnumque ejus, ac Regia familia in univerſo terrarum orbe celebris effecta erat.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXI.	LXIX.	LXVII.

DOMNO [d] * excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali [2] compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [e] Papa. Beatus David Rex & Propheta, Spiritu ſancto repletus, pro futuri regni veſtri erga beati Petri Apoſtolorum principis, ſanctam Eccleſiam benivolentia; dignaque ſolatia, ac ſplendidiſſima rutilantia orans, canit & dicit (*Pſ.* 67.) *Manda Domine virtutem tuam, confirma hoc Deus, quod operatus es in nobis a templo ſancto tuo, quod eſt in Jeruſalem; tibi offerunt reges munera*. Ex quibus muneribus ditata ſpiritalis mater veſtra ſancta Catholica, & Apoſtolica Romana Eccleſia, per veſtra a Deo pro-

VARIANTES LECTIONES

a CONTINETUR *Gent.* *b* SAVINENSE *Lamb.* *c* POLLITUS *Gent.* *d* Domino *Lamb. Gent.* *e* Hadrianus *iid.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Sum. 14. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 14.) *In decima quarta* (Dec. qu.) *continentur gratiarum actiones pro exaltatione S. Dei Eccleſia; & de Territorio Savinenſi* (agro Sabinenſi) *petit, ut ſicut pollicitus fuerat, in integro* (in integrum) *contradi jubeat*.

2 Hic ſemper titulus in ſequentibus epiſtolis occurrit: quare Annaliſtæ Italo eaſdem cum relatis miſcenti non audiendum, ut ajebam in Comm. præv. Cointius, & cum eo Pagius (782. *num.* 4.) recte hanc epiſtolam aliis præferunt de Terr. Sabin. At epiſtolæ ipſius exordium patefacit, primam omnium, quæ ſequuntur, conſcriptam eſſe. Propterea Hadrianum, qui menſe Aprili, dum Carolus Romæ erat, Sabinenſis Territorii donationem acceperat, octo fere menſes de ineunda ejus poſſeſſione ſiluiſſe, parum credibile eſt. Huc accedit, quod iter Miſſorum ultro citroque euntium eadem de cauſa, & quicquid geſtum ab iis fuit, jubente ſemper Carolo, coarctari in anni unius anguſtias non debent: adeoque prima hæc ſaltem epiſtola huic anno tribuenda eſt. Quod ex ſequentibus palam fiet.

Digitized by Google

protecta laborioſa certamina, relevata exultat, a templo ſancto B. Petri, fautoris veſtri. *Confirma*[a] *hoc Deus, quod operatus es in nobis*[b], crebro orantibus in vobis triumphum, & mandat cotidie virtutem ſuam per B. Petrum Apoſtolorum principem, vobis ſubjicens omnes barbaras nationes, dilatans, atque amplius exaltans in toto orbe terrarum veſtrum ſplendidiſſimum regnum; & quoniam non valet linguæ noſtræ ferculum, ut dignum eſt, de veſtro præcelſo mihique dulciſſimo amore explicare, Apoſtolica voce proclamamus dicentes (*Hebr*. 1): *Multifarie, multiſque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, noviſſime diebus iſtis*, per Unigeniti ſui magnificæ operationis virtutem oſtendit magnalia in orbe terrarum, donans vobis per B. Petrum clavigerum regni cœlorum, victorias, quas[c] *, dextera Dei cooperante, & protegente, multis documentis de veſtris allatis muneribus, Eccleſia B. Petri enituit, tam de civitatibus, quam de diverſis territoriis ſub integritate[3] eidem Dei Apoſtolo a vobis offertis **, & ideo poſcentes veſtram a Deo promotam regalem clementiam petimus, ut ſicut a veſtra prærectiſſima Excellentia B. Petro nutritori veſtro, pro luminariorum concinnationibus[d]; atque alimoniis pauperum Savinenſe territorium ſub integritate conceſſum eſt[4], ita id[e] tradere integrum[f] eidem Dei Apoſtolo, præſidiante veſtro præcellentiſſimo annifu, dignemini. Quicquid enim regni cœlorum Janitori B. Petro Apoſtolo adfertis, in ſempiterna memoria pro vobis, ſimulque & præcellentiſſima[g] filia noſtra, & ſpiritali commatre[5] Domna

VARIANTES LECTIONES

a *confirmat* Lamb. b *operatus eſt in nobis* id. c quibus *id*. d concinnationes *Gent*. concinnationibus *Tengn*. e eum *Gent*. id *Teng*. f integro *Gent*. integrum *Teng*. g & pro excellentiſſima *Gent*.

NOTÆ

* quibus. ** oblatis.

3 Monebam ſupra (*ep*. 64. *al*. LVII. *not*. 5.) ab Hadriano æque Hiſtrienſem provinciam, ac Sabinenſem, *Territorii* nomine deſignari. Vide quæ ibi ſunt dicta de aliis Territoriis.

4 Memoria repetendum eſt quod anno 777. (*ep*. 59. *al*. XLIX.) de patrimoniis Tuſciæ, Spoleti, Beneventi, Corſicæ, & Sabinæ jampridem donatis s. Sedi ajebat Pontifex. Id enim diſcriminis inter memoratas provincias occurret, quod unica Sabinenſis vocatur *Savinenſe patrimonium*: quia ſcilicet Patrimonium, & territorium indifferenter appellabatur ea provincia, ut dixi in Comm. præv. (*num*. 32.) Id ſi Pagius animadvertiſſet, haud invertiſſet epiſtolas hac de re agentes, ut territorium a Patrimonio ſecerneret, quod nihilominus non fecit; ſed totam turbavit hiſtoriam (*an*. 781. *n*. 1. 782. *n*. 4.) nam Cointii hallucinationem non ſenſit. Notari autem debet, non modo nomine, ſed etiam conditione Territorium iſtud patrimonia imitari, utpote peregrinis, pauperibus, ac luminaribus addictum.

5 Titulum *Commatris* ſemper deinceps invenies, quamdiu Hildegardis Regina ſuperſtes fuit, quod non modico adjumento eſt ad literarum chronologiam ſtabiliendam.

Digitized by Google

Domna Regina, & pro veſtris nobiliſſimis atque excellentiſſimis natis [a], nec non & pro omni Chriſto dilecta genealogia [b] veſtra, ſacrificium puriſſimum [c] atque holocauſtum divinæ ſuavitatis odore fragrante [d] in ara veſtri pectoris, ejus inviſibili majeſtati mactatis [e], & pro tam magna vobis conceſſa a Deo ſuper omnes Reges, per B. Petrum, gratia, nullus ſit de adverſariis, qui veſtro mellifluo cordi ſuadere valeat, ab amore B. Petri Apoſtoli, protectoris veſtri, ſeu a noſtra dilectione, quam uſque optantes permanemus [f], ut non deficiat laus veſtra per totum orbem [g] terrarum de ore hominum [h], victorias vobis a Deo conceſſas prædicantium ac diſfamantium [i].

Magnopere [6] [k] enim direximus veſtræ regali potentiæ fideliſſimos Miſſos noſtros, videlicet dilectiſſimum filium noſtrum Agathonem Diaconum, ſeu Theodorum eminentiſſimum conſulem, & ducem, noſtrumque nepotem [7], qui vice noſtra vobis enucleatius, ſicut ejus in ore poſuimus, poſcentes ſuggerant; quos petimus, pro amore B. Petri Apoſtoli, benigne cum nimio amore eos ſuſcipere [l], & illis pro cauſis B. Petri principis Apoſtolorum, veſtræ a Deo protectæ regali potentiæ ſuggerentibus, dignemini obaudire preces, ut dum a vobis remeaverint, & nobis veſtram renuntiaverint proſperitatem, referentes ſimul de cauſis ejuſdem [m] Dei Apoſtoli effectum, & noſter pro hoc relevatus fuerit animus; digne valeamus cum Propheta pſallentes orare (*Pſ.* 19.): *Domine ſalvum fac regem, & exaudi nos in die, qua invocaverimus te*. Omnipotens itaque Deus in vobis gratiam ſuam, quam cœpit perficiat, atque vitam veſtram, una cum præcellentiſſima filia noſtra, & ſpiritali commatre, Domna Regina, veſtraque nobiliſſima prole, & hic per multorum annorum circula extendat: ſimul gubernacula an-

VARIANTES LECTIONES

a na *Gent.* natis *Tengn.* *b* genelogia *Gent.* genealogia *Tengn.* *c* ſacrificium erit puriſſimum *Lamb.* *d* fragrans *Lamb.* fraglante *Gent.* fragrante *Tengn.* *e* mactatum *Lamb.* *f* permanemus recedêre *id.* *g* p toto orbe *Gent.* per totum orbem *Teng.* *h* hominis *Gent.* hominum *Teng.* *i* prædicantes ac diſtamantes *Gent. Tengn. correxit, ut in edit.* *k* opere *Lamb. Gent.* magnopere *Ten.* *l* ſuſcipi *Gent.* ſuſcipere *Tengn.* *m* eidem *Gentil.* ejuſdem *Tengn.*

NOTÆ

6 Codicis lectionem reſtituunt Lambec. & Gentilot. Quid autem ſibi velit adverbium *Opere* in hiſce literis non ſemel occurrens Du Cang. forte non aſſequutus, vocem præteriit. Eadem eſt uſus Steph. II. (*ep.* 9. *al.* VI.) ſimili prorſus notione: ait enim, *Opere namque direximus*, ut hic Hadrianus: quare hoc adverbium pro *Idcirco* aut ſimili ab utroque adhibitum videtur.

7 In epiſtola nuper laudata 59. al. XLIX. de illuſtri hoc viro eſt dictum (*not.* 6.)

nuat in ampliori culmine victoriis perfrui [a], & poſt longa tempora, ſenioque * profecto [b], in cœleſtis vos patriæ congregationem recipiat, ut ibidem ſine fine regnare mereamini. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a culmen victorias perfruere *Gentil. Teng. correxit ut in editione*. *b* ſenioque perfecto *Lamb.* ſepioque & pfecto *Gent.*

NOTÆ

* provecto.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA, IN QUA CONTINETUR DE TERRITORIO SAVINENSE, QUALITER ITHERIUS [a], ET MAGINARIUS MISSI DOMNI REGIS IPSUM TERRITORIUM IN INTEGRO PARTIBUS SANCTI PETRI REDDERE VOLUERUNT, SED PROPTER INIQUOS HOMINES MINIME POTUERUNT [1].

ARGUMENTUM

Ut Sabinenſe territorium traderetur poſſidendum S. Sedi, venerunt Miſſi Regii Itherius Abbas, & Maginarius Capellanus, qui una cum Pontificiis continuo in id Territorium profecti ſunt. At variis ex cauſis, quas, ut ait Hadrianus, referent iidem Miſſi, rem integram relinquere debuerunt. Quare orat Pontifex, ut cum Stephano Saccellario Miſſo ſuo alterutrum ex iis remittat, qui fines conſtituat inter partes, & poſſeſſionem antiqui patrimonii tradat S. Sedi.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXII.	LXVIII.	LXVIII.

DOMNO [b] * excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [c] Papa. Ad referendum præcellentiſſimæ regalis potentiæ veſtræ beneficiis gratias, mens humana, ut reor, fari non poteſt, de tantis laborioſis certaminibus, quæ [d] erga fautorem veſtrum B. Petrum, Apoſtolorum principem, & nos geri-

VARIANTES LECTIONES

a ITTHERIUS *Lamb.* *b* Domino *Lamb. Gent.* *c* Hadrianus *iid.* *d* qua *Gent.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 13. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 13. *In decima tertia* (Dec. ter.) *epiſtola ad Carolum indicat Itherium* (Itherium) *& Monegarium Territorium* (agrum) *Sabinenſe partibus s. Petri* (Sab. s. Petro) *reddere voluiſſe, ſed propter iniquos homines minime potuiſſe* (id minime præſtari valuiſſe.)

geritis, * cotidie bonitas ſuffragia, quatenus [a] ab ipſo Dei Apoſtolo dignam retributionem, & hic, & in futuro veſtra protectiſſima [b] excellentia procul dubio credat habere [2].

Euntes autem apud Savinenſe territorium noſtri veſtrique fideliſſimi Miſſi [c], videlicet filius noſter Itherius [d], venerabilis Abbas, ſeu Maginarius religioſus Capellanus [3], ſicut per veſtrum bonum diſpoſitum, voluerunt nobis contradere in integro jam fato Savinenſe territorium [e]; & minime potuerunt, mittentes varias occaſiones perverſi, & iniqui homines, tamen & ipſi jam fati fideliſſimi Miſſi, omnia vobis ſubtiliter vice noſtra referre poſſunt. Quapropter veſtræ a Deo protectæ regali potentiæ Reverendiſſimum Miſſum noſtrum Stephanum [4], dudum Sacellarium [f], direximus ſuggerendum, ut pro mercede animæ veſtræ, ſicut cœpiſtis [5], ita in integro jam ** fato territorio [g] Savinenſe B. Petro, regni cœlorum clavigero, contradere jubeatis, ut ipſe Dei Apoſtolus [h], pro veſtra a Deo promota regali præcellentia præcipue ſuffragans [i], cum Sanctis omnibus regnare mereamini; quatenus pro ejuſdem Dei Apoſtoli amore, & mercedis animæ veſtræ, unum e duobus jam fatis Miſſis, cum præfato Stephano Miſſo noſtro, nobis

VARIANTES LECTIONES

a cotidie, quatenus per hæc bonitatis ſuffragia *Lamb.* *b* prærectiſſima *id.* *c* apud Savinenſem Territorium noſtros veſtroſque fideliſſimos Miſſos *Gent.* *d* Itherius *Lamb.* *e* territorio *Gent.* *f* ſaccellarium *Lamb.* *g* jam fatum territorium *id.* *h* ipſo Dei Apoſtolo *id* *i* ſuffragante *Lamb. Gent.*

NOTÆ

* Hæc depravata ſunt.

** fatum territorium.

2 Gratiarum actiones hujus epiſtolæ alio non ſpectant, quam ad Regios Miſſos, qui Romam cum Pontificiis venerant juxta præcedentis petita. In Cod. Carol. fortuito obtinet ſuam ſedem. In Vaticano item ordine inverſo collocatur, quod alias factum vidimus. Pagius eam differt ad annum 783. poſt Reginæ Hildegardis mortem, quia caret ejus nomine, at neque filiorum fit mentio: quare tam ipſe, quam Zacagnus, aliique ejus opinionem ſequuti decipiuntur: nam poſteriores, quæ paulo infra referentur, & Reginam, & filios laudant. Eſt potius, cur credamus, epiſtolam ociſſime ſcriptam diſcedentibus Miſſis; dum ſumma tantum rei attingitur, omiſſis ceteris. At infra (*ep.* 71. *al.* LVI.) quæ hic fere indicantur, planiora, atque explicatiora videre erit, poſt binas literas de Hiſpanorum erroribus, quæ quum ſpectent ad hunc annum, diutius differri nequeunt.

3 De Hitherio Abbate monaſterii s. Martini Turonenſis, qui erat Caroli Cancellarius, plureſque obivit legationes ad s. Sedem; ac de ejus collega Maginario, qui Fulrado Abbati Dionyſiano ſucceſſit anno 784. poſt diem 16. Jul. hujus emortualem, infra non ſemel in Hadriani epiſtolis mentio eſt. Uterque in Diplomate Ludovici Pii laudatur, quod juxta hic petita inter Reatinos, & Sabinenſes ſtabiliti fuerint fines per utrumque Abbatem, videlicet poſt prædictum an. 784. Mabill. Annal. Bened. *tom.*2. pluribus in locis.

4 Idem an. 776. Spoletum adiens patefecerat Hadriano iniqua conſilia quatuor Italiæ Ducum res novas molientium (*ep.*57. *al.*LIX.) & an.784. intereſt Placito, ſeu Concilio in cauſa Pothonis Abbatis s. Vincentii ad Volturnum (*epiſt.* 78. *al.* LXXII.)

5 Cœptum opus de tradenda poſſeſſione integri Territorii non obſcure indicat, hanc epiſtolam minus recte a Pagio, Mabillonio, aliiſque loco moveri, & poſtremam omnium, quæ hic habentur, recenſeri.

bis dirigere jubeatis, ut, ſicut exantiquitus fuit, & in veritate jam fati veſtri fideles Miſſi ſatisfacti ſunt [6], in integro nobis [a] contradere præcipiatis, & ſigna inter partes conſtituentes [7], ut ſine qualibet contentione, aut controverſia maneamus, ut opinatiſſima [b] veſtra memoria pro hoc in cœleſtibus regnis maneat ampliata. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a nobis eum *Lamb. poſt verbum nobis ſequitur in ms.* eum *Gent.* *b* opinatiſſimæ *Gent.*

NOTÆ

6 Plenius agitur de his omnibus in prædicta epiſt. 71. ſed notandum quod utrobique optatur, ut alteruter ex Miſſis redeat: hic autem proficiſci Roma dicuntur eum Stephano, cumque eodem alteruter iterum mitti enixe petitur; illic neque de Miſſorum diſceſſu, neque de unius reditu cum Stephano agitur, quia ſcilicet Miſſi illi jam erant in Francia, neuterque iterum venerat: quæ res novam eam epiſtolam ejuſdem omnino ſententiæ produxit.

7 Signa hîc pro terminis accipiuntur. Cujus rei luculentiſſimum ſuppetit exemplum ex Wiſigoth. lege (*lib.* 10. *tit.* 3. §. 3.) ap. Du-Cangium: *Quotieſcumque de terminis fuerit orta contentio, ſigna, quæ antiquitus conſtituta ſint, oportet inquiri, ideſt aggeres terræ, ſive arcas, quas propter fines fundorum apparuerit fuiſſe conſtructas; lapides etiam, quos propter indicia terminorum ſculptos conſtiterit eſſe defixos. Si hæc ſigna defuerint &c* (Gloſſar. v. *Signum* 3.) Hoſce autem terminos fuiſſe conſtitutos ab utroque Miſſo conſtat ex Diplomate Ludovici Pii, quo partes etiam nominantur, inter quas ii termini fuerunt poſiti: *Quemadmodum ab Itherio, & Maginario Abbatibus Miſſis illius inter idem territorio Sabinenſe, atque Reatinum diffinitum eſt.* Factum id poſt annum 784. non enim antea Maginarius erat Abbas, ut ſupra (*not.* 3.) dictum eſt. At tempus certum definiri non poteſt, quia literis teſtatum in Codice iſto non reperitur.

Digitized by Google

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ ADRIANI [a] PAPÆ AD EGILAM EPISCOPUM IN PARTIBUS * SPANIÆ [b] MISSÆ [c], PRO FIDE ORTHODOXA TENENDA [d], ET PRO JEJUNIO VI. FERIA ET SABBATHO [e], CELEBRANDO [f 1].

ARGUMENTUM

Ægilæ Epiſcopo Hiſpano rectam fidem ſervare cupienti, Catholicam Romanam Patrum auctoritate comprobatam literis valde prolixis ſe emiſiſſe ait. Quas quum minime ad eum perveniſſe comperiat, qnumque Carolus per Petrum Ticinenſem Epiſcopum flagitarit, ut Ægilæ amico ſuo iterum mittantur, ſe earum exemplum ex Archivo eductum ad illum tradere Miſſis ſuis Bellerephonſo, & Joanni. Multa eum monet, ut ab hæreticis ſibi caveat. De jejunio ſer. VI. & Sabbati agit.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXII.	XCV.	LXIX.

ADRIANUS [g] ** Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilectiſſimo [h] Egilæ Epiſcopo [2]. Dudum præcipua gnaraque dilectio [i] tua ad Sedem Apoſtolicam, quæ eſt caput totius Dei [k] Eccleſiarum, directos affatus, ſecundum vibrantiſſimam fidem, quam erga B. Petrum, Apoſtolorum principem, & nos ex intimo gerit corde, cum nimio amore ſuſcepimus, ad ea [l], quæ ejus popoſcit ſollertia, ex divino fonte oriri nitidius ac ſaluberrime ſanctæ noſtræ Catholicæ, & Apoſtolicæ Eccleſiæ *** olitano ritu, orthodoxæ fidei exarantes [m], imo ſanctorum Patrum venerandam inſtitutionem [n] ſine macula ſpeculantes, per earum, tunc tranſvectores, tuæ

VARIANTES LECTIONES

a HADRIANI EPISTOLA *Lamb. Gent.* *b* PARTIBUS SPANIÆ *Lamb. ly* in *deeſt ſed Teng. poſuit Gent.* *c* MISSA *id.* *d* TENENDUM *id.* tenenda *Tengn.* *e* SABBATO *Lamb.* *f* CELEBRANDUM *Gent.* eelebrando *Tengn.* *g* Hadrianus *Lamb. Gent.* *h* nobis *iid.* *i* a præcipua gnaraque dilectione *Lamb.* *k* mundi, & omnium De i *id.* *l* & ad ea *idem* *m* exdrantes *Gentil.* exarantes *Teng.* *n* veneranda inſtitutione *Gent.* vener. inſtitutionem *Tengn.*

NOTÆ

GRETSERUS

* *pro* Hiſpaniæ. ** Baron. ib. poſt Sum. 44. ut & Cent. *** vetuſto.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat. poſt* 44.) *ſcripſit etiam ad alios quoſdam, ut ad Egilam in Hiſpania Epiſcopum: ipſumque hortatur de fide orthodoxa tenenda; pro jejunio ſexta feria ac ſabbato celebrando.* Abutitur ſacræ Scripturæ teſtimoniis: Ecce ego vobiſcum ſum uſque ad conſummationem ſæculi, illam promiſſionem pro Petro citat.

Poſtrema pars, quam exhibeo charactere rotundo, a Panvinio deleta viſitur in codice.

2 Ex inſcriptione hujus, & ſeqnentis Epiſtolæ, necnon 82. al. XCVII. patet, non falli eos, quibus videntur Pontifices, quum præcellentibus quibuſdam perſonis ſeriberent, nomen ſuum poſtpoſuiſſe, quum inferioribus, præpoſuiſſe: quam rem negat Garnerius (*Append. ad lib. Diurn. p.* 144.). Egilanem hunc Epiſeopum appellant Auctores Hiſpani, Sediſque Illiberitanæ, quæ Granata non multum diſtat, Epiſcopum fuiſſe contendunt: quod vix credibile videtur, quum Hiſpania fere omnis ſub Maurorum jugo gemeret.

Digitized by Google

tuæ emiſimus almitati; & quoniam, ut fertur, nequaquam ipſi Apoſtolici ad te profecti ſunt [a] apices, noſtris eos habentes Regiſtris exaratos, infra reſcribentes, per harum [b] gerulos, ſcilicet Bellereſonſum, ſeu Johannem clericum direximus denuo [3]; ſicut nobis per fideliſſimum [c] Miſſum ſuum, videlicet reverentiſſimum [d] & ſanctiſſimum Petrum Ticinenſis Eccleſiæ Epiſcopum [4], præcellentiſſimus ac præfulgidus filius, & ſpiritalis compater noſter Domnus Carolus Rex Francorum, & Langobardorum, ac Patricius Romanorum, pro tua inſigni dilectione poſcendum emiſit, & per ejus regale adminiculum [e], tuis faventes votis, adimplere prorſus ſtuduimus [f]. Illos vero procaces ac hæreticos homines, qui tuam ſubvertere nituntur orthodoxam fidem, & undique te coartantes [g], anguſtias & varias tempeſtates ſeminant, Apoſtolico indutus præcepto, ſimulque Apoſtolicis imbutus diſciplinis, ſeu ſaluberrimis orthodoxæ fidei ſanctorum Patrum repletus inſtitutis, eos, qui tuas noluerint amplecti rectæ fidei prædicationes [h], poſt unam, & ſecundam admonitionem ſeu increpationem, tamquam ethnicos, & publicanos deputans, habeto pro nihilo eorum infrunitas inſidias, Propheta teſtante, qui ait (*Ezech.* 3.): *Si autem adnuntiaveris impio, & ille non fuerit converſus ab impietate ſua, & a via ſua impia, ipſe quidem in impietate ſua morietur, tu autem animam tuam liberaſti*: quatenus oportet te, vas [i] electionis, B. Pauli Apoſtoli imitari præcepta, ac veſtigia [k] ſequi (2. *Theſſ.* 3.): *Sub-*

VARIANTES LECTIONES

a apud te *Lamb. Gent.* nequaqua ipſos Apoſtolicos apud te profectos ſunt *Gent. Tengn. correxit ut eſt in editione*. *b* p arum *Gent.* per harum *Tengn.* *c* p fideliſſimus *Gent.* fideliſſimum *Teng.* *d* Reverendiſſimum *Lamb.* *e* regalem adminic. *Gent.* regale *Tengn.* *f* adimpleri prorſus nituimus *Lamb. Gent.* adimplere prorſ. ſtuduimus *Tengn.* *g* coarctantes *Lamb.* *h* qui tuis noluerint amplectere rectæ fidei predicationibus *Gent. Teng. correxit, ut eſt in editione*. Gent. *i* te vaſis *Lamb.* *k* imitari pceptis, ac veſtigiis *Gent. Tengn. correxit* pcepta ac veſtigia.

NOTÆ

3 Epiſtola ſequens eſt exemplum ejus, quæ hic laudatur, authographum quippe in Archivo s. Sedis ſervabatur. Itaque multo antea data fuerat: quum autem incertæ ætatis ſit, ordinem cod. retinui.

4 Epiſcopi hujus mortem Cointius & Pagius conſignant anno 783. ac proinde ſtatuunt ætatem hujus epiſtolæ inter annum 781. & 783. nam titulus comparris Carolo tributus antiquiorem, Ticinenſis Epiſcopi mors recentiorem putari prohibent, Forte Epiſcopi Ticinenſis Legatio adornata erit a Carolo, antequam ex Italia diſcederet an. 781. eodemque Epiſtola data erit: at viris doctis adverſari non lubet in re nullius momenti. Id certum eſſe contendit Baſnag. ap. Caniſ. (*Ant. Lect. to.* 2. *pag.* 286.) Felicianæ hæreſis natalem annum 783. a Pagio recte conſtitui auctoritate Hadriani, qui in illam invehit (*ep.* 82. *al.* XCVII.) non utique ad eum annum referendam eſſe Hadriani Epiſtolam illam tenet cum Pagio; ſed rejicit ad 785. quam ego opinionem ſequor, ut dicam ibi.

Subtrahere te ab omni fratre[a] *ambulante inordinate*. Et conſtans eſto (*Rom.* 8.): *Quia diligentibus Deum omnia cooperantur*[b] *in bonum*. Potius, nempe ſi doctrinam[c] ſanctæ Catholicæ, & Apoſtolicæ Romanæ Eccleſiæ ſecutus fueris, non timebis mala, quia fortiſſimus auctor, ac ejus fundator B. Petrus, claviger regni cœlorum, tecum eſt uſque in finem, Domino pollicente (*Matth. ult.*): *Ecce ego vobiſcum ſum*[d] *omnibus diebus, uſque ad conſummationem ſæculi*. Nulla quippe hebetudo[e], atque quælibet ambiguitas aſcendat in ſuaviſſimam ſacramque mentem tuam, eo quod (*Matth.* 5.). *Qui perſecutionem patiuntur propter juſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum*. Et iterum (*Heb.* 11.): *Sancti per fidem vicerunt regna*[5][f].

Porro[g] in ipſis referebatur apicibus tuis, qualiter vobis nimis intentio eſt de ſexta Feria, & Sabbatho, quod iſtos duos dies dicimus jejunio[h] mancipandos. Nequaquam hæreticorum hominum ignaviam, atque impiam perverſamque amentiam[i], inaneſque ac mendaces ſequere fabulas, ſed magis doctorum noſtrorum, ſanctorum Patrum, ſicut nobis intimant, videlicet B. Sylveſtri, atque Innocentii Papæ[6], pariterque almi Hieronymi[7], ſeu Iſidori[k] divinos ſermones annecte, & ex noſtra[l] Apoſtolica olitana regula, Sabbatho jejunare[m], firmiter atque procul dubio tenens[n] tua non deſinat Sanctitas; ſi enim a regia non vis diſcedere via, prædictorum ſan-

VARIANTES LECTIONES

a frate *Gent.* ſratre *Teng.* *b* cooperanter *Gent.* cooperantur *Tengn.* *c* ſi doctrina *Gent.* doctrinam *Tengn. mox ſequitur in ms.* nimirum; *ſed linea ſubducta deletum eſt*. Gent.
d vob ſũ *Gent.* vobiſcum ſum *Tengn.* *e* hepitudo *Gent.* hebetudo *Ten.* *f* & cætera *Lam.*
g Porro quod *Lamb. Gent.* *h* jejunium *Gent.* jejunio *Tengn.* *i* ignavia impia perverſa amentia *Gent. Teng. correxit ut eſt in edition.* *k* hiſidori *Gentil.* Iſidori *Teng.* *l* annectere, & nra *Gent.* annectere ex nra *Ten.* *m* jejunando *Lamb. Gent.* jejunare *Teng.* *n* tenens inſtar celebrari *Lamb. Gent. ſed linea ſubducta deletum eſt*. Gent.

NOTÆ

5 Tota hac exhortatione, pro ejus temporis barbarie ſatis elara, confirmat Epiſcopi conſtantiam adverſus Hiſpanorum errores, quos haud ſingillatim recenſet: quippe quos aliis literis expreſſerat, quarum exemplum adnectit; ſequentem nempe Epiſtolam, quæ hanc ordine præit.

6 Quidquid ſit de Silveſtri decreto ap. Euſeb. in ejus vita; Innocentius in celeberrima epiſt. Decretali ad Decentium Eugub. (*cap.* 4.) ita nos edocet: *Non ergo nos negamus ſexta feria jejunandum, ſed dicimus & ſabbato hoc agendum, quia ambo dies triſtitiam Apoſtolis, vel his, qui Chriſtum ſequuti ſunt, indixerunt.*

7 S. Hieronymus Lucino Bætico (*ep.* 28.) ſic farur: *De ſabbato quod quaris utrum jejunandum ſit, & de Euchariſtia an accipienda quotidie, quod Romana Eccleſia, & Hiſpanica obſervare perhibentur, ego illud te breviter admonendum puto, traditiones Eccleſiaſticas (præſertim quæ fidei non officiunt) ita obſervandas, ut a majoribus traditæ ſunt, nec aliorum conſuetudinem aliorum contrario more ſubverti.* Vide Auctores ap. Du-Cang. V. *Jejunium ſabbati*: ubi & hæc epiſt. laudatur, præcipue autem diſs. ſextam Queſnel. ad s. Leonem adeſis ubertime hac de re agentem.

ſanctorum Patrum cenſuram non deſeras, & beati Auguſtini [a] opuſcula legere [b] non prætermittas, ubi egregium prædicatorem atque doctorem ſuum, ſanctum Ambroſium [8] meminit pro jejunio Sabbathi ſanctam Catholicam, & Apoſtolicam noſtram Romanam nimis laudaſſe [c] Eccleſiam, & quia, gerente Spiritu ſancto, nullis tentationibus ſuperari tuam almitatem conjicimus [d], eas, quas [e] ſuperius polliciti ſumus, liquida exarationis pagina inſtituemus ſeries.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a Aguſtini *Gent.* Auguſtini *Tengn.* *b* legi *Gent.* legere *Tengn.* *c* laudaſſet *Gent.* laudaſſe *Ten.* *d* tua almitas conjicimus *Gent.* tuam almitatem conjicimus *Teng.* *e* ea quæ *Gent.* eas quas *Ten.*

NOTÆ

8 Ambroſii verba Auguſtinus refert in epiſt. ad Caſulan. *Quando hic* (Mediolani) *ſum, non jejuno ſabbato : quando Romæ ſum, jejuno ſabbato.* (*Aug.ep.* 86.) non enim Eccleſiæ ſuæ conſuetudines improbabat. Sed Greg. M. (*ad Aug. interrog.* 3.) ajebat : *Non enim pro locis res, ſed pro bonis rebus loca nobis amanda ſunt* : quippe qui eas tantum conſuetudines non improbat, quæ meliores Auguſtino Monacho viderentur, quam Romanæ. Hadrianus hic pro Romana conſuetudine abſolute pugnat. Ita etiam Nicolaus inſequenti ſæculo Hincmarum & Gallicanos alios Præſules edocens; *Præcipue*, inquit, *quum de jejunio ſabbati tempore s. Silveſtri Confeſſoris Chriſti ſit ſatis diſcuſſum & diſputatum, atque ut celebraretur, per omnia definitum, nulluſque poſt hac auſu temerario contra illud ſtatutum venire, aut ſaltem mutire præſumſerit : quum potius e diverſo Sedis Apoſtolicæ inſtitutio, & Eccleſia Romana ſequens obſervantia, ejuſdem ſalutiferi conſtituti executrix fuiſſe hucuſque reperiatur.* (Nicol.I. *ep.*70.). Ratio autem eſt, quia & in Hiſpania Hadriani tempore, & in Galliis ævo Nicolai, non bonæ Eccleſiarum conſuetudines, ſed errores fovebantur contra Apoſtolicam Sedem. Vide Baron. (*an.* 57. *n.* 204. & *ſeqq.*) & ibi Pagium, qui Queſnelhana Diſſert. nuper laudata utens pugnat pro Rom. Eccl. conſuetudine jejunandi ſabbato. Non enim uno Silveſtri conſtituto ex ejus Actis pſeudepigraphis ducto, quo maxime inhæret uterque Pontifex, conſuetudinem iſtam niti, ſed ipſis ab Apoſtolorum temporibus repetendam non obſcure demonſtratur.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ ADRIANI [a] PAPÆ AD EGILAM EPISCOPUM, SEU JOHANNEM PRESBYTERUM, DE EORUM [b] SACRATIONE, VEL CONSTANTIA IN PARTIBUS SPANIÆ PRÆDICANDUM, ET DE PASCHALI FESTIVITATE, ET DE PRÆDESTINATIONE HOMINIS, SIVE AD BONUM, SIVE AD MALUM [c], ET DE CONINQUINATIONE [d] EORUM TAM IN ESCIS, QUAMQUE IN POTU [e], SEU ET DE DIVERSIS ERRORIBUS, ET DE EORUM PSEUDOSACERDOTIBUS [f], QUI VIVENTE VIRO SORTIUNTUR UXORES, ET DE LIBERTATE ARBITRII, VEL MULTIS ALIIS CAPITULIS [g] IN PARTIBUS ILLIS CONTRA FIDEM CATHOLICAM ORTIS [1].

ARGUMENTUM

Exemplum literarum, quæ fuerant directæ Ægilæ Epiſcopo, & Joanni preſbytero in Hiſpaniam ad prædicandum euntibus. In iis errores plures hæreticorum exagitantur. Feliciana hæreſis ſiletur, quia nondum eruperat. Nicæna Conſtitutio de die Paſcbatis Conciliorum, & Decretorum Pontificum auctoritate firmatur contra Hiſpanorum errores. De prædeſtinatione, gratia, & libero arbitrio iidem male ſentientes, pluribuſque aliis erroribus irretiti arguuntur. Eos errores cum Priſcilliana hæreſi jam extinctos fuiſſe: ſedulo cavendum, ne jampridem damnati reviviſcant.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXII.	XCVI.	LXX.

ADRIANUS* [h] Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilectiſſimo nobis Egilæ Epiſcopo, ſeu Joanni [i] Presbytero [2]. Audientes orthodoxam veſtræ dilectionis in Chriſto conſtantiam, atque ita vos antiquæ fidei communioniſque [k] ſinceris traditionibus inhærentes, ut

VARIANTES LECTIONES

a HADRIANI *Lamb. Gent.* *b* CORVM *Gent.* eorum *Teng.* *c* AD BONIS SIVE AD MALIS *Gent.* ad bonum ſive ad malum *Teng.* *d* COINQUINATIONE *Lamb.* *e* POTIS *Lam. Gent.* potu *Teng.* *f* PSEUDOSACERDOTES Pſeudoſacerdotibus *Tengn.* *g* MULTA ALIA capitula *Gent.* multis aliis capitulis *Tengn.* *h* Hadrianus *Lamb. Gent.* *i* Johanni *Lamb.* *k* communionis quæ *Gentil.* communioniſque *Teng.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Meminerunt hujus Epiſtolæ Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat. poſt* 44.) *Idem ad Egilam Epiſcopum, ſeu Johannem* (Joan.) *presbyterum de conſecratione, vel conſtantia* (& continentia) *in Hiſpania partibus prædicanda epiſtolam ſcripſit, & de paſchali feſtivitate, ut eo tempore celebretur* (coleretur) *quando a Romana celebratur Eccleſia: item* (item eum monuit) *de prædeſtinatione hominis ſive ad bonum, ſive ad malum: de coinquinatione eorum tam in eſcis, quamque in potu, ſeu & de,* (quam in potu; de) *diverſis erroribus, & de eorum pſeudo ſacerdotibus, qui vivente viro ſortiuntur uxores, & de libertate arbitrii, ac alia multa capitula in partibus illis contra ſidem Catholicam orta. In fine ipſos monet, ut omnes ſint concordes, ut canones ſciant, ut omnes non obedientes ſalubribus præceptis excommunicent.*

2 Hæc epiſtola, cujus præcedens eſt veluti appendix, nam aliquid de diſciplina continet, quod

ut mentem Chriſtianæ deditam veritati, nullatenus inficerent prævaricatorum vicina contagia, magnificavimus Dominum, charitatemque veſtram indeſinenter laudavimus, quatenus per earum latores, videlicet Saranum diaconum, & Victorinum clericum, ſuſcipientes veſtræ dilectionis affatus, enucleatius eos referantes, liquido informati ſumus; & quoniam pro Sedis Apoſtolicæ [a] principatu, cujus ſollicitudo delegata divinitus cunctis debetur Eccleſiis, quam laudabiliter fidei veritatem noveritis, & quam ſollicite dominico gregi devotionem [b] officii paſtoralis impendatis, frater noſter Wulcharius [c] Archiepiſcopus provinciæ Galliarum [3], cui & licentiam dedimus de veſtris ordinationibus atque auctoritatem dirigere, vos pro orthodoxæ fidei, ſanctæque Catholicæ Eccleſiæ prædicatione, in partibus Spanienſis provinciæ [4] pro vobis nobis inſinuavit [d], magniſque gaudiis triumphamus, cum ubique terrarum, Dominum [e] Sabbaoth, ſemen puræ Confeſſionis reliquiſſe

VARIANTES LECTIONES

a Apoſtolicis *Gent.* Apoſtolicæ *Teng.* *b* devotione *Gent.* devotionem *Ten.* *c* Wilcharius *Lan.* *d* inſinuante *Gent.* *e* dñs *Gent.* Dominum *Tengn.*

NOTÆ

quod in iſta minime exiſtit, eſt reſponſio ad Ægilæ literas continuo poſt ejus conſecrationem datas, menſiumque aliquot ſpatio illam præcedit, fortaſſe etiam pluſquam anno: nam Carolum noſſe oportuit, has minime in Hiſpaniam perveniſſe, ut rogaret Pontificem earum exemplum. Id quidem aut notariorum ignavia, aut illius deſidia, a quo relatum fuit in Codicem, quandoque mendoſum, non ſemel etiam mutilum invenies; ſed facilis emendatio eſt: indidem quippe deſumta majorem partem fuit epiſtol. 82. al. XCVII. unde peti poterunt, quod Gretſerus monuit, quæ in iſto exemplo deſiderantur, & minus exacte exſcripta emendari.

3 Jam dixi (*ep.* 66. *al.* LXI. *not.* 6.) rem eſſe difficilem creditu, Archiepiſcopum hunc Senonenſi ſedi præfuiſſe, quod Mabillonius, & Pagius conſenſu unanimi affirmant. Iterum hic illum videmus an. 782. ſuperſtitemque eſſe certo conſtat, quia licet epiſtola ſit exemplum alterius antea ſcriptæ, non vocatur ſa. record perinde ac eſt in 82. nuper memorata, quam cum Baſnagio ad annum 785. differendam ſum ratus. Quamobrem quinto & quadrageſimo anno poſt Viennenſis abdicationem Epiſcopatus, ſi addantur incerti illi, quum ſedem Viennenſem moderabatur, & alii minimum triginta ante adeptum Epiſcopatum, pro diſciplina jampridem canonibus ſtabilita in Oriente, & in Occidentis potiſſimum provinciis Gallia, & Hiſpania (Neocæſar. *can.* 11. Agathen. *can.* 16. 17. Bracaren. III. *can.* 20.) longævum habebimus ſeniorem, non modo imparem ſuſcipiendo Romam itineri, ut Vaticanæ Baſilicæ inſtaurationi præeſſet, ſed Epiſcopali etiam oneri ferendo. Videant eruditi, num Wilcharius alter ſit credendus a Senonenſi illo, qui anno 769. Lateranenſi Concilio interfuit, ibique *Archiepiſcopus Galliarum*, & *Archiep. provincia Senonenſis* appellabantur.

4 Hiſpaniam omnem in quinque aut ſex provincias diviſam *Spanienſem provinciam* appellat, quam Egilæ prædicationi deſtinatam infra ait (*ep.* 82. *al.* XCVII.) ea conditione, ut *nullam quamlibet alienam ſedem ambiret, vel uſurparet, ſed ſolummodo animarum lucra Deo offerret*. Non ſecus facere videtur de Gallus; Wilcharium quippe *provincia Galliarum* Archiepiſcopum vocat. Num forte Wilcharius, ut olim Auguſtinus in Anglia, & nuper Bonifacius in Germania, utebatur auctoritate in Gallias omnes effuſa? Id ſcilicet ſibi velle crediderim veniam illam ab Hadriano petitam, ut Hiſpanienſis Eccleſiæ ſatageret: cui opinioni adſtipulatur conditio Gallicanæ Eccleſiæ nondum reſtitutæ in ſuas Eccleſiaſticas provincias, ut patebit infra (*ep.* 86. *al.* LXXXVII.) Anno ſiquidem 786. Metropolis Bituricenſis inſtauratio ab Hadriano facta eſt. Et notandum, quod prædicto Lateran. Concilio an. 769. cui aderat *Hermem-*

Digitized by Google

quiſſe cognoſcimus, quod non in petroſa deveniens, æſtu tentationis exaruit, nec viæ proximum cecidit, vagantibus inimicis expoſitum, nec in ſpinis irruit ſuffocandum, ſed in bonam terram piæ devotionis, veſtra [a] cœleſti [b] ſatione, diſperſum in triceſimum [c], & ſexageſimum fructum, centenariumque proficit; perfectionem ſcilicet frumenti Dominici myſtica locutione deſignans.

Quapropter exultantibus animis confidentius incitamus, ut ab omni peſtis incurſu pectora veſtra ſapienter intemerata ſervetis, quoniam *qui perſeveraverit* [d] *in finem, hic ſalvus erit* (*Matth.* 24.). *Dominus prope eſt, nihil ſolliciti ſitis* (*Phil.* 4.): ſiquidem major eſt, qui in nobis eſt, quam qui in hoc mundo, regnumque Domini intra nos eſſe, Scriptura teſtante ſit certum. Quamvis ergo magna locorum intervalla nos dividant, ſi in unitate fidei noſtræ perſeveraveritis, vobiſcum ſumus; tantum, ut ſit, auxiliante Domino, conſtantia perſeverans; dicente Apoſtolo (*Philip.* 1.): *Vobis enim datum eſt pro Chriſto, non ſolum ut in eum credatis, ſed etiam, ut pro ipſo patiamini*. Ad [e] quam fortitudinem ſanctarum mentium roborandam, dilectionem veſtram jam fatus ſanctiſſimus Archiepiſcopus * nos illi licentiam cedentes [f], pro Apoſtolicæ fidei amore direxit, quibus merito perſiſtentes integritate [g] ornari uſque ad coronam bravii, exoptare [h] non dubitamini.

Ferebatur ſiquidem in ipſis veſtris apicibus, quod multi in partibus illis in inſipientiam atque cordis dementiam devoluti, noſtræ relationis atque admonitionis ſeriem [i], ſecundum venerandi Nicæni concilii inſtitutionem, de paſchali Feſtivitate editam [5], con-

VARIANTES LECTIONES

a veſtræ *Lambec.* *b* cæleſtæ *Gentil.* cæleſtis *Lam.* *c* in triceſimus *Gent.* tri eſimum *Tengn.* *d* uſque *Lamb. Gentil.* *e* At *Gentilot.* Ad *Ten.* *f* nobis illi licentiam cedentibus *Lamb.* cedentem *Gent.* *g* integritatis *id.* *h* exoptante *id.* *i* ſeries *id.*

NOTÆ

* ad *membertus* Epiſcopus Joajonæ, ſubſcripſit Herminarius Ep. Bituricenſis, cui, ut ajunt Sammarthani fratres, obeunti an. 774. ſucceſſit Deodatus, & huic anno 783. Hermembertus, qui poſt triennium accepto Pallio eſt creatus Archiepiſcopus. Quod ſi Herminarius, qui ſexto loco inter Gallicanos Præſules, cedens ſenioribus, conſedit in Concilio Lateranenſi, duos habuit ſucceſſores, Wilcharium ſeniorem cæteris Concilio illi tamdiu ſupervixiſſe dicendus erit? Si duos Hermembertos tertio accedente *Hermemberto* preſbytero (*ep.* 93. *al.* LXXI.) eodem fere tempore in Galliis florere compertum eſt, cur duo item Wilcharii non admittantur?

5 Concil. Nicænum, quartadecimanis damnatis, controverſiam ſuſtulit de die Paſcharis celebrandi, ut Euſebius, & Theodoretus docent. Præterea Patriarchæ Alexandrino id munus demandavit, ut plenilunium Martii quotannis exquireret, ac nunciaret Rom. Pontifici, qui ad omnes Eccleſias paſchales literas daret: *Omnem hanc curam* (ait Leo M. *ep.* 64.) *Alexandrino Epiſcopo delegantes, quoniam apud Ægyptios hujus ſupputationis antiquitus tradita eſſe videbatur peritia, per quam qui annis ſingulis dies prædictæ ſolemnitatis eveniret, Sedi Apoſtolicæ indicaretur, ut hujus ſcripti ad longiquiores Eccleſias judicium*

Digitized by Google

temnere audent. Quod ſi * plenilunium, quarto decimo ſcilicet die lunæ [a], ſanctum Paſcha minime ſit celebratum [b], ſed prætermiſſo eodem quintodecimo die, in alio ſequentis ſeptimanæ Dominico, quod eſt [c] viceſimo ſecundo lunæ die, paſchalis Feſti gaudia pronunciantur celebranda [d]. Quod ſi interius mente perpenditur magni ac venerandi Nicæni Concilii trecentorum decem & octo ſanctorum Patrum ſimul convenientium promulgata Paſchalium Feſtivitatum ratio [e], procul dubio omnis error, omniſque ambiguitas ab hæſitantium cordibus auferetur; ſed dum plerique propria commenta, ut acuti, perſpicaces, & mundanæ ſcientiæ gnari, ſpiritalis vero eruditionis ignari [f], vendicare [g] deſudant, olitanam Patrum traditionem deſidioſa ignavia prætereunt, & vera mendacio [h] obumbrare inhiant.

In eodem quippe magno Nicæno Concilio decennovennali cyclo Patrum confirmato ſententia, ita inter cætera ibidem fertur promulgatum: quod non amplius, quam uſque ad viceſimam primam lunæ diem, hujus ſacræ feſtivitatis ſolemnia dilatentur [6]. Quam Paſchæ rationem & Antiochenum demum venerandum corro-

VARIANTES LECTIONES

a lunæ, ſabbato contigerit, alio die Dominico, videlicet quintodecimo lunæ die *Lamb.*
b celebretur *idem*. *c* qui eſt *id.* *d* pronunciant celebranda *Lamb.* pronunciatur celebrandum *Gent* celebranda *Tengn.* *e* rationem *Gent.* ratio *Tengn.* *f* ſpiritali vero eruditioni ignari *Gent. Teng. correxit ut eſt in editione.* *g* vindicare *Lamb.* *h* mendaciis *Lamb.Gen.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Locus corruptus. Quorundam in Hiſpaniis hæc erat ſententia, ut ſi plenilunium exiſteret die Sabbathi, atque adeo 14. Luna Sabbatum eſſet, Paſcha non celebraretur ſequenti 15. die, licet eſſet Dominica; ſed differretur in XXII. diem. Hanc opinionem oppugnat Pontifex, eamque Synodo Nicænæ adverſari oſtendit. Hæc tamen ex ſequenti Epiſtola, ubi de eodem argumento iterum diſſeritur, corrigere licebit. Peccavit enim librarius omiſſione quorundam.

CENNIUS

dicium generaliter percurreret. Quod tamdiu factum eſſe ab iis Patriarchis, quamdiu in Catholica fide perſeverarunt, nonnulli affirmant, repugnante controverſia inter Alexandrinos, & Latinos. Cæterum Romani Pontifices, ut ante Nicænum Concilium, ita poſt Alexandrinorum defectionem Paſchatis diem nunciatur Eccleſiis. Extat formula (*Diur. Rom. c.* 3. *tit.* 10.) paucis hiſce verbis concepta: *Bene valete fratres in nomine Domini. Dominicum erit Paſcha die ill. Menſis ill. Indict. ill.* Vide plura hac de re ap. Baron. (*an.* 325. *n.* 5. *ſeqq.*) & Auctores ap. Du-Cangium V. *Paſchalis epiſtola*. Cyclus præcipue decemnovennalis, ſeu aureus numerus ab eadem ſynodo inſtitutus, Ambroſio teſte (*ep. ad Epiſc. Æmil.*) magno adjumento fuit ad id præſtandum Alexandrinis. Diſcrepantiam inter Latinam & Alexandrinam Eccleſiam vide ap. Card. Noris *de Paſchali Latinorum cyclo*. To.2. *edit Veron.* Noſtra enim non intereſt multiplicem de Paſchate doctrinam huc afferre. Quando Pontifices deſierint eas literas Paſchales mittere in provincias, incertum. Hadrianum vero ex veteri inſtituto id feciſſe hinc evidens eſt.

6 Noris (*l. c. p.* 686.) animadvertit, uſque ad an. 457. Leone M. Pontifice, Latinos inter, ac Orientales controverſum fuiſſe Paſcha luna decima quinta, ac Victorii Aquitani verbis utitur, queis oſtendit, cur Latini paſcha differrent ad Lunam XXII. *Potius*, inquit, *in Lunam* XXII. *diem feſti Paſchalis extendi, quam Dominicam paſſio-*

corroborans concilium, inter reliqua, ita inibi, in primo ſcilicet capitulo, conſtat exaratum: *Omnes, qui auſi fuerint diſſolvere definitionem ſancti & magni Nicani Concilii, congregati*[a] *ſub præſentia piiſſimi*[b], *& venerandiſſimi principis Conſtantini, de ſalutifera ſancti Paſchæ*[c] *ſollemnitate*[d], *excommunicandos*[e], *& ab Eccleſia eſſe abjiciendos*[f] *cenſemus*[7]; etſi tamen contentioſius adverſa ea[g], quæ bene ſunt ſtatuta, perſtiterunt[h], atrocioribus porro[i] ſummiſſuros interdictionibus cenſuerunt. Nam & beatiſſimus Dionyſius ea, quam de ratione Paſchæ promit, epiſtola[k], ita ait: *A duodecimo*[l] *Kalendarum Aprilium die cunctorum Orientalium ſententia*[m], *Aequinoctii curſus vernalis conſequatur, decreverunt*[n], *maxime Aegyptiorum peritiam, qui, ut*[o] *hujus calculationis gnari doctique ſunt, inquirendam ſpecialiter adnotatur*[*], *in quo etiamſi luna quartadecima celebrandum Paſcha, ſancta Synodus*[p] *Nicæna ſine ambiguitate firmavit*[8].

Attendite, dilectiſſimi nobis, & illud, quod beatus Proterius Alexandrinæ Eccleſiæ præſul, prædeceſſori noſtro, beatiſſimo Leoni Papæ, ob, piæ memoriæ, Marciani principis juſſum, direxit, poſt plurima enim ita ait: *Olim quippe Dominus*

VARIANTES LECTIONES

a congregatum *Gent.* *b* piiſſima *Gent.* piiſſimi *Teng.* *c* ſem paſche *Gent.* ſancti *Tengn.* *d* ſollemnitate *Lambec.* *e* excommunicandi *Gent.* excommunicandos *Teng.* *f* abiciendi *Gen.* abiciendos *Tengn.* *g* adverſus ea *Lamb.* contentius adverſus ea *Gent.* *h* perſtiterint *Lam. Gent.* *i* atrocioribus fore *Lam.* *k* eccleſia *Gent.* epiſtola *Tengn.* *l* cum a duodecimo *Lamb.* *m* ſententias *ſed littera* s *deleta eſt*. Gent. *n* decreverunt feſtum paſchale nonniſi poſt illum diem celebrandum, & max. *Lam.* *o* qui hujus *id.* *p* qui u *Gent.* qui ut *Teng.* *p* inquirendam eſſe. Ibidem quoque ſpecialiter adnotatur, quod ſi luna quartadecima ſabbato contingat, ſequenti Dominico luna quintadecima celebrandum ſit paſcha, quod etiam ſancta ſynodus *Lamb.*

NOTÆ

* Hæc corrigi poſſunt ex ſequenti Epiſtola. *paſſionem ante lunam* XIV. *ullatenus inchoari*. Quare Hiſpanorum error communis olim erat Latinorum. At ſexto tandem ſæculo cyclum a Dionyſio ad Alexandrinum amuſſim reformatum ut notat idem Noris (*p.*724.) in Italia præſertim admiſerunt: ſervaruntque Orthodoxi uſque ad Kalendarium Lilianum a Gregorio XIII. probatum, ac propterea dictum *Gregorianum* a tanti aſſertoris nomine. Ideirco Hadrianus Hiſpanos jure arguit exſoletum jamdiu morem revocantes. Vide Dionyſii Exigui epiſtolas in Apparatu Baronianæ edit. Lucen. (*pag.*247. *ſeqq.*)

7 En tibi Canon verſioni Dionyſianæ proximus, quamquam aliquatenus varians, quod porro nos admonet falſæ illorum opinionis, qui s. Sedi eam verſionem appingunt ab ipſa ejus origine. Vide comment. præv. (*num.* 15. *ſeqq.*)

8 Non eſt hic alius, quam Dionyſius Exiguus, cujus epiſtolas nuper laudabam. At Pontifex haud dubie Alexandrinum credidit. Ex earum autem prima reſtituendus hic locus, non ex ejuſdem Hadriani epiſtola, ut monet Greſerus, & Lambecius exequitur: ubique enim mutilus ac depravatus occurrit. Ita igitur Dionyſius: *Quæ* (Luna) *quia eum ſolis curſu non æqualiter volvitur, tantorum dierum ſpatiis occurſum vernalis æquinoctii conſequatur: qui a duodecimo Calendarum Aprilium die cunctorum Orientalium ſententiis, & maxime Ægyptiorum, qui calculationis præ omnibus gnari ſunt, ſpecialiter annotatur. In quo etiamſi luna decima quarta ſabbato contigerit, (quod ſemel in nonaginta quinque annis accidere manifeſtum eſt) ſequenti die dominico, ideſt undecimo calendas Aprilis luna decima quinta celebrandum paſcha eadem s. Synodus ſine ambiguitate firmavit.*

minus per Moyſen ſignificans [a] *dicit* (*Exod.*12.): *Menſis iſte vobis initium Menſium, primus erit in Menſibus anni; & facies Paſcha Domino Deo tuo, quarta decima die Menſis primi*. Et poſt pauca ſubjunxit [b] dicens: *Si quando in die Dominico quarta decima Luna reperta* [c], *in ſequenti ſeptimana* [d] *eſt dilatanda feſtivitas, ſicut & veteres Patres noſtri fecerunt, quartasdecimas lunas occurrentes* [e] *in aliam Dominicam transferentes* [9] [f].

Unde conſtat, dilectiſſimi, non amplius hujus venerandæ feſtivitatis ſolennitatem differri [g], quam uſque in viceſimam primam lunæ diem, jure [h] obſervantes hebdomadæ dierum numerum, dum ſolaris curſus a Lunæ curſu omnino diſcordat; quoniam in ſex quidem diebus creator omnium Dominus æthereum firmamentum, omnemque ejus ornatum [i], rutilantia [k] æquoris, atque telluris gignentia, ac elementorum materiam, & cunctorum reptilium animantia patravit, & poſtrema [l] e limo hominem finxit feria [10], & in ſeptimo die requievit ab omni opere, quod patrarat: His nempe ſeptem diebus á quarto decimo lunæ die,

VARIANTES LECTIONES

a per Moyſen tempus paſchale ſignificans *Lamb.* ſignicans *Gent.* ſignificans *Tengn.* *b* ſubjungit *Lamb.* ſubjuxit *Gent.* ſubjunxit *Tengn.* *c* teperta eſt *Lamb.* *d* in ſequentem ſeptimanam *Lam.* *e* die dominico occurrentes *id.* *f* in aliam transferentes *id.* in alia dominica transferatur *Gent. Tengn. correxit ut eſt in editione.* *g* differri fas eſſe *Lamb.* ſolennitas fas eſt *Gent.* ſolennitatem differri *Teng.* *h* rite *Lambec. Gent.* *i* ornatus *Gent.* ornatum *Tengn.* *k* rutilantem *Lamb.* *l* poſtremum *Lamb. Gent.* *m* arvæ *Lamb.* aruæ *Gentil.* terræ *Tengn.*

NOTÆ

9 Proterius Alexandrinus juſſu Marciani Auguſti, quem Pontifex enixe oraverat, ut rem Paſchalem ei diligenter examinandam committeret, (*Inter Leonis Epiſt. poſt* 63.) celebrem illam epiſtolam Leoni ſcripſit, cujus meminit Beda (*de rat.temp.c.*42.) & quæ Pontificem coegit acquieſcere in Paſchate celebrando an. 455. Inde Hadrianus pauca hæc decerpſit ad rem ſuam; at quia tum hic, tum in altera ejus epiſtola admodum diverſa occurrunt, ex ipſa Proterii epiſtola ap. Labbeum (*Conc. to.* III. *p.* 1350. *ſeqq.*) ita reſtituo: *Olim quidem Dominus per Moyſem tempus paſchale ſignificavit, dicens: Cuſtodi menſem novorum, primum hunc eſſe pronuntians, ſicut iterum dicit: Menſis iſte vobis initium menſium primus erit in menſibus anni, & facies paſcha Domino Deo tuo* XIV. *die menſis primi* ..... *Nam & priſcis temporibus ſiquando die Dominico* XIV. *luna reperta eſt, in ſequentem ſeptimanam eſt dilata feſtivitas, ſicut in octogeſimo nono, & nonageſimo tertio anno a Diocletiani probatur imperio* ..... *Sicut patres noſtri fecerunt, decimas quartas lunas occurrentes die Dominico, differentes.*

10 In Cod. ms. legunt Lambec. & Gentilot. *poſtremum e limo hominem finxit arvæ:* nec erat cur Tengn., vocem illam minime aſſequutus, introduceret *feriam*, eamque poſtremam nuncuparet; nam feria ſexta non eſt Hebdomadis extrema; nec Pontifex feriarum meminit. *Arva* igitur, quam Du-Cang. uſurpatam invenit pro *agro*, *regione*, *provincia*, quod probat allatis exemplis, ab Hadriano hic adhibetur latiori ſignificatione pro terra in genere, juxta illud Apoſtoli (1. *Cor.* 15, 47.) *Primus homo de terra terrenus;* & Joannis (3.31.) *Qui eſt de terra, de terra eſt, & de terra loquitur*. Nam Deus ipſe ejecturus Adam de paradiſo (*Gen.* 3, 19. 23.) *In ſudore*, inquit, *vultus tui veſceris pane, donec revertaris in terram, de qua ſumtus es* ... *Emiſit eum Dominus Deus de paradiſo voluptatis, ut operaretur terram, de qua ſumtus eſt.* Cur autem obſcura hæc vocabula identidem reperiantur in Codice, ſi forte quis quærat, repono, elegantias tum viſas eſſe, quæ obſcuriorem ſententiam re dderent.

die, quod eſt plenilunium, ſi Dominica tamen occurrerit, quæ eſt prima & ſancta dies, pro eo, quod non oportet in ea jejunare, intermiſſis in alia Dominica [a], quæ eſt ſancta, & prima dies viceſimaprima luna, rationis ordo exigit a Chriſtianis ſanctum Paſcha celebrandum; nam ſi in Sabbatho [b] quartadecima luna advenerit, non eſt intermittenda ſubſequens Dominica, quintadecima videlicet lunæ dies [c], venerantes eandem Dominicam, quæ eſt prima Sabbathorum [d] dies, in qua lux, jubente Deo, in ipſo mundi exordio prodiit, in qua & vera lux Salvator noſter ab inferis carne reſurrexit. Nam ſi octo dies, a 14. [e] lunæ die, quando jejunium ſolvitur, intermittuntur, ut in 22. [f] die lunæ Paſchalis feſtivitas dilatetur, ergo jam non ſeptimana, id eſt, hebdomada, ſed ogdoada [g] [11], ut ſtolidi quique, & vecordes definiunt [h], dicenda atque obſervanda eſt. Intuendum quippe & illud ratio ſuadet, quod ſeptem Hebdomadæ, & non octo intermittuntur a Paſchali Feſtivitate uſque ad ſanctam [i] Pentecoſtem, in qua Paraclitum Spiritum a Patre Redemptor noſter, Dei vivi filius, poſt glorioſam reſurrectionem ſuam, ſanctis ſuis Apoſtolis miſit; pro quo regia gradimur [k] via, & non declinabimus penitus per tortuoſum, & dumis ac tribulis repletum callem [l]; pergant per eam hi, qui cupiunt nova figmenta, & ſcelerum monumenta componere, ut merito ſpinæ, & tribuli generentur eis.

Jam quidem dudum deceſſores, & prædeceſſores noſtri, ſancti Pontifices, pro hac quæſtione, ſimulque hæreſi [m], illis * compatribus [n] monitorium atque adhortationem dirigentes, congruis epi-

VARIANTES LECTIONES

a in alio dominico *Gent.* *b* ſabbato *Lamb.* *c* die *Lamb. Gent.* dies *Teng.* *d* ſabbatorum *Lamb.* *e* a quartadecima *id.* *f* in viceſimam ſecundam *Lamb.* *g* ebdomadam, ſed ogdoadam *Gent.* *h* profanizant *Lam.* profinitant *Gent.* definiunt *Tengn.* *i* ſcm *Gent.* ſanctam *Tengn.* *k* gradiemur *Lamb. Gent.* *l* per tortuoſam & dumis ac tribulis (*Gent.* tribus) repletam callem *Lamb. Gent. Teng. correxit ut eſt in edit.* *m* hereſim; *ſed li* m *deletum eſt*. Gent. *n* illis partibus *Lamb.* compartibus *Gen.*

NOTÆ

* compartibus.

11 Cyclus decemnovennalis, de quo ſupra, bipertito dividebatur in *ogdoadem*, quæ octo annos comprehendebat, & *Hendecadem* quæ undecim; de quibus Dionyſ. Exiguus in altera Epiſtola Paſchali (*apparat. Bar. p.* 149.), & præter Bucher. & Petav. Card. Noris de Cyclo paſchali Ravennate (*oper. To.* 2. *p.* 819. *ſeqq.*) Minus proprie hic adhibetur pro octo diebus: enumerando autem a die Dominico hebdomadæ dies, luculentius aperit Tengnagelu depravationem inducentis feriam ſextam pro die ultima hebdomadis, eſt enim dies mundialis opificii ultimus, ſeu ſextus, non utique hebdomadæ, cujus reliqua eſt feria ſeptima, quum a Catholicis jejunium ſolvitur.

Digitized by Google

epiſtolis [a] B. Cyrilli, atque Theophili [12], nec non & aliorum ſanctorum Patrum, quas [b] denumerare longum eſt, promulgantes docuerunt, quas [c] veſtræ dilectioni gnaras eſſe [d] dubium non eſt; pro quo non ſilemus, chariſſimi, impenſius commonere, ut a falſis fratribus caveatis, & in eo modo [e], quo ſancta noſtra Romana Eccleſia, caput omnium Eccleſiarum Dei, Paſchalem [f] celebrat ſollemnitatem [g], & vos procul dubio celebrare ſtudeatis [h]; ut ſicut pares nos Chriſtianorum fidei religio efficit, æquales nimirum in feſtivitatibus efficiat.

Inſinuavit dilectio veſtra & hoc, quod quidam pollicentes [i], atque in errore perſeverantes prædicant, ut qui non ederit pecudum aut ſuillum ſanguinem, & ſuffocatum, rudis eſt, aut ineruditus; nos quidem Apoſtolicis præceptis [k] imbuti, atque eruditi, confirmantes prædicamus, quod ſi quis pecudum aut ſuillum ſanguinem, vel ſuffocatum manducaverit, non ſolum eruditionis totius alienus, ſed ipſius quoque intelligentiæ communis prorſus extraneus, ſub anathematis vinculo obligatus, in laqueos incidat Diaboli [13].

Illud

VARIANTES LECTIONES

a congrua epiſtola *Gent.* congruis epiſtolis *Teng.* *b* quos *Lamb.* *c* quod *Lam. Gent.* quas *Teng.* *d* gnarum eſſe *Lamb.* *e* eo modo *id.* *f* paſchale *Gent.* paſchalem *Tengn.* *g* ſolennitatem *Lamb.* *h* ſtudeamini *Gent.* ſtudeatis *Teng.* *i* polluentes *Lamb.* *k* apoſtolica precepta *Gent.* apoſtolicis præceptis *Tengn.*

NOTÆ

12 Ap. Bucherium & Petavium extant, quæ uterque ſcripſit de Cyclo Paſchali. Eos conſule, ſi plura cupis.

13 Apoſtoli Conc. III. Jeroſ. lege quadam poſitiva præceperunt abſtinendum a ſanguine, & ſuffocato. Rationem reddit Baron. (*an.* 51. *n.* 24.) & Binius (Labb. *Conc. to.* 1. *p.* 21. *to.* 2. *p.* 430.) compaginationis nimirum, ſeu conglutinationis cauſa; quo facilius Chriſtiani, Judæi, ac Gentes ſimul habitantes in unum populum coaleſcerent. Sed ceſſaute cauſa non omnes continuo, ſed quidam paulatim id præſtare deſtiterunt, quod demum, ait Baron., totius Occidentalis Eccleſiæ conſenſu eſt æque laudabiliter antiquatum. Certa autem ætas ejus ceſſationis definiri non poteſt. Certe, ut Binius obſervat, s. Auguſtini ævo (*lib.* 2. *cap.* 13. *contra Fauſt.*) ea lex aliquatenus deſueverat. Sed Baron. Concilia laudat Aurelian. II. *c.* 20. & Wormatien. *c.* 65. eam legem inſtaurantia. Et quidem Aurelian. II. an. 533. celebratum fuit: Wormatienſe autem poſt an. 868. Hadriano II. Pontifice. Fons & origo adoptatæ legis, ceſſante etiam cauſa, quam habuerunt Apoſtoli, ſunt Græcæ Regulæ per Occidentem divulgatæ, & a Dionyſio Exiguo circa extrema quinti ſæculi, ſeu potius ſexto ineunte elegantius latine factæ. In eadem quippe eſt Canon Gangren. 2. qui juxta Dionyſ. verſ. ſic ſe habet: *Si quis carnem edentem*, *præter ſanguinem*, *& Idolis immolatum*, *& ſuffocatum cum religione & fide*, *condemnat*, *velut ſpem propter hujuſmodi perceptionem non habentem*, *anathema ſit*. Hinc Hiſpani, alia licet verſione uſi, in ſuum Codicem (*lib.* 6. *tit.* 5.) retulerunt Regulam: *De iis*, *qui præter Idolothytum*, *& ſuffocatum carnes comedentem damnant*. Hinc Galli laudatum canonem 20. Aurel. II. confecerunt. Hinc Theodorus, aliique in Anglia pœnitentiales ſuos libros locupletarunt. Hinc demum Roma Creſconii collectionem amplexa exſoletam jamdiu legem, per octavum ſæculum revocarunt. Quamobrem in Greg. III. Judiciis *c.* 29. (*Labbe Conc. to.* VI. *p.* 1483.) conceptis hiſce verbis lex illa exprimitur: *Suffocatum nullatenus manducetur*, *nec ſanguinem alicujus beſtiæ quis manducare*, *aut bibere*

Illud autem, quod alii ex ipſis dicunt, quod prædeſtinatio ad vitam, ſive ad mortem, in Dei ſit poteſtate [a] *; alii iterum dicunt: Ut quid rogamus Deum, ne vincamur tentatione [b], quod in noſtra eſt poteſtate, quaſi libertate arbitrii? Revera enim nullam rationem reddere vel accipere valent, ignorantes B. Fulgentii Epiſcopi ad [c] Eugippium [d] presbyterum contra Sermones [e] cujuſdam Pelagiani opuſcula directa, quibus infra multa, idem pater docens hæc verba ſubjungit [14]: *Illi autem, dum* [f] *pro ſe gratiam* [g] *ſolum reprehenſibiliter intromittunt, in ſe damnabiliter calcaverunt, qui alios* [h] *ad vitam, alios ad mortem aſſerunt deſtinatos, adverte, quibus ſe impietatis nexibus ligant: ſi ad bonum prædeſtinatus ſum, contra malum reſiſtere, neceſſe mihi non erit; ſi vero ad malum natus, bonum mihi exercere nihil proderit. Ac ſic in utraque parte intercluſo appetitu laudis & gloriæ; unus ſecuritate* [i], *alius deſperatione* [k] *torpeſcit* [l], *ac per hæc ociabitur* [m] *omnis juſtitiæ exercitatio: oratio ceſſabit, languebit operatio. Sed non ita eſt, quin potius* [n] *inceſſanter oremus, quia ipſe Dominus dicit: Sine intermiſſione orate, ne intretis in tentationem. Nihilominus contra omne peccatum non ſolum oratione, ſed etiam labore luctemur: quia ipſe Dominus præſenti lectione teſtatus eſt, quia unuſquiſque propriam mercedem accipiet ſecundum ſuum laborem* [o].

Hæc verba, quibus Auctor Sermonis illius, veritatem prædeſtinationis nititur oppugnare, inconſiderate atque indiſcrete prolata, Deo nos adiuvante, monſtramus, &c. [p].

VARIANTES LECTIONES

a & non noſtra; iſti dicunt: Ut quid conamur vivere, quod in Dei eſt poteſtate? *Lamb.* *b* ne vincamus tentationem *Gent.* *c* ad *deeſt in ms. Tengn. poſuit Gent.* *d* Eugipium *Lam.* *e* ſermonem *Lamb.* ſermonum *Gent.* ſermones *Tengn.* *f* dum *deeſt in ms. Gent.* *g* gratia *id.* *h* quia alios *Lamb.* *i* ſecuritatem *ſed lit.* m *deleta eſt*. Gent. *k* deſperationem *iterum lit.* m *deleta* id. *l* torpebit *Lamb. Gent.* *m* ottabitur *Lamb.* octiabitur *Gent.* ociabitur *Tengn.* *n* qui potius *Gent.* quin *Tengn.* *o* ſecundum laborem *Lamb.* *p* monſtramus. Et poſt cætera *Lamb. abſque* &c.

NOTÆ

* Hæc omnia reperies quoque in Epiſtola ſequenti.

bere præſumat: quod ſi quis fecerit, quadraginta dies pœniteat. Illam quoque innuit Hadrianus in compendiaria traditione Canonum, quam Carolo exhibuit, Gangrenſem 2. ſic enuncians: *Siquis religioſe carnes edentem exſecratur, anathema ſit.* Hæc autem in epiſtola inſcios, alienoſque a cæteris fidelibus legis ejus inobſervantes luculenter declarat. Quare Ivo etiam, & Gratianus (*Diſt.* 30. *ſiquis carnem*) in ſuas quiſque collectiones eumdem Canonem aliis licet verbis a Dionyſianis tranſtulere. Recte autem Gloſſa monet: *Quod autem dicit de ſanguine, & de carne ſuffocata hodie non tenet; quia tantum in figura fuit iſtud prohibitum.* Cæterum complura alia damna in Diſciplinam invexere collectiones rudi illa ætate, contra morem majorum acceptæ in ipſa Urbe.

14 Quæ ſequuntur de prædeſtinatione & libero arbitrio ex B. Fulgentio Ruſpenſi Epiſcopo, contra alium Hiſpanorum errorem non ſatis eſſe videntur Baſnagio (*Caniſ. to.* 2. *p.* 286.) ad confutandum errorem.

Et poſt cætera: *Opera ergo miſericordiæ ac juſtitiæ ſuæ præparavit Deus in æternitate incommutabilitatis ſuæ, & ſicut futurorum operum ſuorum nunquam fuit ignarus, ſic in eorundem operum præparatione, numquam improvidus; præparavit ergo juſtificandis hominibus merita; præparavit iiſdem glorificandis & præmia, malis vero non præparavit voluntates malas, aut opera mala, ſed præparavit eis* [a] *juſta & æterna ſupplicia; hæc eſt æterna prædeſtinatio futurorum operum Dei, quam, ſicut nobis Apoſtolica doctrina ſemper inſinuari cognoſcimus, ſic etiam fiducialiter prædicamus; beatus enim Paulus, prædeſtinationem eorum, quos Dominus gratis ſalvat, & evidenter & frequenter inſinuat: ipſe enim dicit de Deo: Nam quos præſcivit, & prædeſtinavit, conformes fieri imaginis filii ejus, ut ſit ipſe primogenitus in multis fratribus* (Rom. 8.), & poſt: *quos autem prædeſtinavit, hos & vocavit; & quos vocavit, hos & juſtificavit: quos autem juſtificavit, illos & glorificavit. Non utique alios, ſed quos prædeſtinavit, hos vocavit, hos juſtificavit* [b]. *Nihil incertum in Dei operibus nutat, quia nihil ſuæ prædeſtinationis evacuat; prædeſtinationis igitur ſuæ opera vocatione Deus inchoat, glorificatione conſummat. Non tamen in omnibus quos vocavit* [c], *ſed quos ſecundum propoſitum vocat*; (Ib. v. 28.) *diligentibus enim Deum omnia cooperantur in bonum, his, qui ſecundum propoſitum vocati ſunt.*

Item poſt multa: *Teneatur ergo prædeſtinationis veritas a fidelibus cunctis, quia quiſquis divinum non credit in hac prædeſtinatione conſilium, non perveniet ad glorioſum ejuſdem prædeſtinationis effectum; quiſvis autem non eſt prædeſtinatus ad gloriam, invenitur ſine dubio præſcitus ad pœnam* [d]; *quæ ideo in Dei nomine, præparatione prædeſtinata, cognoſcitur, ut per eam infidelitas atque iniquitas puniatur; propter quod beatus Judas Apoſtolus* (Jud. v. 4.), *quoſdam deſtinatos* [e] *dicit in judicium, his verbis: Subintroierunt enim quidam homines impii, qui olim præſcripti, & prædeſtinati erant in hoc judicium Dei noſtri. Vigilanter autem in doctrina Spiritus ſancti prædeſtinatos impios non dicit ad peccatum, ſed ad judicium, id eſt, non ad impietatem, ſed ad punitionem. Non enim prædeſtinati ſunt ad hoc, quod vitioſas impietates admittunt, ſed ad illud quod judicio æquitatis divinæ recipiunt. Ipſorum enim opus eſt, quod impie faciunt, Dei autem opus eſt, quod juſte recipiunt.*

Item

VARIANTES LECTIONES

a ejus *Gent.* eis *Tengn.* *b* hos juſtificavit, hos glorificavit *Lamb. Gent.* *c* quos vocat *id.*
d preſcitis at penam *Gent.* præſcitus ad penam *Teng.* *e* prædeſtinatos *Lamb.*

Item poſt cætera: *Proinde quod Auctor illius ſermonis ſubſequenter adjunxit dicens. Quin potius inceſſanter oremus, quia ipſe Dominus dicit* (Matth. 16.): *Sine intermiſſione orate, ne intretis in tentationem*, & poſt; *Nihilominus contra omne peccatum, non ſolum oratione, ſed etiam labore luctemur*. Et iterum: *Sic laborantes vocat Dominus dicens* (Matth. 11.): *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego vos reficiam. Sed nos a Deo humiliter gratiam poſcamus, quam collaborantem jugiter habeamus, per quam nos Deus & in labore cuſtodiat, & ad mercedem, peracto labore, perducat.*

Porro, dilectiſſimi, diverſa capitula, quæ nobis innotuiſtis, id eſt, quod multi dicentes Catholicos ſe [a], communem vitam gerentes cum Judæis, & non baptizatis paganis tam in eſcis, quamque in potu [b], ſeu & diverſis erroribus, nihil polluiſſe inquiunt; & illud quod inhibitum eſt, ut nulli liceat jugum ducere cum infidelibus; ipſi enim [c] filias ſuas cum alio benedicant [d], & ſic populo gentili tradentur [e]; & quod ſine examinatione præfati Preſbyteri, ut præſint, ordinantur; & alius quoque [f] immanis invaluit error & [g] pernicioſus, ut etiam, vivente viro, mulieres in connubio ſibi ſortiantur ipſi pſeudoſacerdotes, ſimulque & de libertate arbitrii, & alia multa; ſicut ſati eſtis, quæ longum eſt dicere; quid multis [h] vobis hæreſum ſingula ſcribam [i]? quia olim tempus eſt, quod Priſcilliani dogmatis impleverunt [15]; Quapropter, dilectiſſimi, oportet veſtram induſtriam [k] ſollertiſſime vigilare, & ſicut decet Domini ſacerdotes, nullos [l] vos canones ignorare, nec quidquam [m] facere, quod Patrum poſſit regulis obviare. Quæ enim a nobis res digna ſervabitur, ſi Decretalium norma conſtitutorum, pro aliquorum libito, licentia populis permiſſa frangatur,

VARIANTES LECTIONES

a ſe eatholicos eſſe *Lamb.* catholiei eſſe *Gent.* catholicos ſe *Tengn.* *b* in potis *Lamb. Gent.* in potu *Tengn.* *c* ipſe enim *Lambec.* *d* benedicet *Lamb.* benedicetur *Gent.* benedicet *Teng.* *e* tradetur *Gent.* *f* aliud quouſque *Gent.* alius qnoque *Teng.* *g* error pernicioſus *Lam. Gen.* & *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit.* *h* quid multa *Lamb. Gent.* multis *Teng.* *i* p ſingula ſeribere ? *Lamb. Gent. Teng. li delendo poſuit* ſcribam. *k* vra induſtria *Gent.* *l* nulli veſtrum liceat *Lamb.* nulli *Gent.* nullos *Tengn.* *m* necquam *Gent.* quidquam *Tengn.*

NOTÆ

15 Congeriem iſtam errorum intactam relinquens, præcipue vero ſilens de Filio Dei, quem ore blaſphemo adoptivum Felix Urgellitanus, & Elipandus Toletanus prædicabant, omni procul dubio hæreſim nondum natam teſtatur. De Priſcillianiſmo autem jam olim debellato novam concertationem inſtituere abs re eſſe putat, omnia Ægilæ & Joannis curæ permittit.

gatur? Unde conſtat, ut ſi quis de prædictis capitulis [a] obnoxius reperietur, profecto is [b] regulariter conſortio fidelium Dei, utpote corruptor Patrum traditionum [c], extorris efficiatur, & in æterna condemnatione inveniatur.

Cavendum ergo dilectioni veſtræ eſt, magnaque diligentia prohibendum, ne per hujuſmodi homines exſtincta dudum ſcandala ſuſcitentur, & de exciſo olim dogmate aliquid in provincia ejuſdem mali germen oriatur, quod non ſolum in radicibus ſuis creſcat, ſed etiam ſanctæ Eccleſiæ ſubolem [d] veneno ſui odoris inficiat. Qui correctos ſe videri volunt, ab omni ſuſpicione ſe purgent, & obediendo vobis [e] probent ſe eſſe noſtros, quorum ſi quiſquam ſalubribus præceptis ſatisfacere detractaverit, ſive [f] ille clericus, ſive laicus, ab Eccleſiæ ſocietate pellatur, ne perditor animæ ſuæ ſaluti inſidietur alienæ, & ſicut per nos, ſeu almum [16] Archiepiſcopum [g], in prædicatione orthodoxæ fidei directi [h] ſanctæ Romanæ Eccleſiæ, ob amorem B. Petri, principis Apoſtolorum, concordes prædicate, ut ſicut unus eſt paſtor noſter Chriſtus Dei vivi filius, omnes ſimul in uno ejus efficiamur aggregati ovili, & quemadmodum unius [i] capitis ſumus [k] membra, unum efficiamur corpus in Chriſto Jeſu Domino noſtro, promerentes ejus, quam ſanctis ſuis contulit cultoribus, qui ejus præcepta cuſtodiunt, & ab initio mundi divinæ ejus placuerunt majeſtati, deſiderabilem promiſſionem, quam ait (*Matt.* 25.): *Venite benedicti patris mei, percipite regnum vobis præparatum ab origine mundi*.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a de predicta capitula *Gent.* de prædictis capitulis *Tengn.* b eum *Gent.* is *Tengn.* c traditionum partum *Lamb.* corrumtorem patrum traditionem *Gent.* *Tengn. correxit ut eſt in editione.* d ſobolem *Lamb.* e nobis *id.* f *poſt verbum* ſive *ſequitur in ms.* ſit *Gent.* g almoque Archiepiſcopo *Gent.* almum Archiepiſcopum *Teng.* h Orthodoxæ fidei ſanctæ Rom. Eccl. directi *Lamb.* directos *Gent.* i unius *deeſt in ms.* *Tengn. poſuit.* *Gent.* k ſimus *id.*

NOTÆ

16 Quanti Hadriano eſſet Wilcharius hinc colligitur: namque *Almi* & ſancti cognomentum idem erat. Du-Cang. (V. *Almus*.)

Item exemplar Epiſtolæ ejuſdem Papæ, ad Domnum Carolum Regem directa [a], in qua continetur de fide, vel conſtantia ipſius Apoſtolici erga prædictum Regem [1].

ARGUMENTUM

Patrimonii Sabinenſis cauſam ab Itherio, & Maginario diſcuſſam, jure antiquo S. Sedis integris teſtibus comprobato, ei commendat. Rogat, ut eoſdem Miſſos, ſive illorum alterutrum iterum mittat, per quem S. Sedes poſſeſſionem ineat antiqui juris; ſe enim, præter iſtud, nil aliud petere.

A. D.	Cod. Car.	Chronol.
DCCLXXXII.	LVI.	LXXI.

DOMNO [b] * excellentiſſimo filio Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [c] Papa. Recordari vos credimus [2], excellentiſſime, & a Deo protecte fili, & magne Rex, quomodo diſpoſuiſtis veſtros prudentiſſimos ac fideliſſimos Miſſos, ut cum noſtris pariter Miſſis pergerent ad ſuſcipiendum in integro patrimonium noſtrum Ravennenſe [d], quod pro veſtræ animæ mercede, & venia delictorum B. Petro, protectori veſtro, concedi [e] juſſiſtis. Dum vero [f] noſtri veſtrique illuc pergerent Miſſi [3], inventi ſunt ibidem fideliſſimi [g], atque ſeniores teſtes, annorum plus minus centum, qui teſtificantes ſuper altare, intus Eccleſiam ſanctæ Dei genitricis Mariæ, in loco quidem Forobono [4], coram ſanctis Evangeliis [h], in præ-

VARIANTES LECTIONES

a directæ *Lamb.* *b* Domino *Lamb. Gent.* *c* Hadrianus *iid.* *d* Raveñenſe *Lamb.* *e* concedere *Lamb. Gent.* concedi *Tengn.* *f* Dumq; vero *Lamb. Gent. ſed li q; deletum eſt.* *g* fideliſſimis *ſed litera s ſubducta linea deleta eſt.* Gent. *h* ſca Xpi evangelia *Gent. Teng. correxit, ut eſt in editione.* Gent.

NOTÆ

Gretserus

* Sum. 25. Bar. & Gent.

Cennius

1 Argum. Panv (*Cod. Vat. 25.*) *In vigeſima quinta* (Vig. quin.) *indicat, quod patrimonium s. Petri apud Ravennatenſes non in integro* (Ravennates non integrum) *receperit, teſtificantibus id ſeniaribus Eccleſiæ teſtibus ejuſdem Urbis. Petit patrimonium ſavinenſe in integro* (integrum) *ſancta Eccleſia reſtitui: indicat ſe nullorum irrationabiliter finibus indigere.*

2 Nil aliud eſt hæc epiſtola, quam appendix ſuperioris (*ep.68.*) ut monebam ibi (*not.6.*) Ejuſdem certe ſententiæ eſt; at quæ ibi propemodum indicabantur, in iſta enucleatius enarrantur. Illius autem ſenſa in ejus memoriam revocans, non brevi temporis ſpatio unam ab altera diſtare docet. Quamobrem ſub anni finem hanc datam eſſe crediderim: quum Pontifex neutrum ex Regiis Miſſis rediiſſe cognovit. quod tum petierat, iterumque nunc urget.

3 Hucuſque utraque epiſtola omnino ſimilis tibi erit, ſi utramque conferas. Circumſtantiæ, quæ ſequuntur, tunc ſeu Pontificem latuerunt, ſeu auribus Miſſorum ſunt creditæ.

4 Luculentius in nova editione Ughell. (*Ital. Sac. to. 1. p. 155.*) nos admonet, Sabinam provinciam in tres Epiſcopales Sedes *Curienſem Nomentanam*, *Foronovanam* olim diviſam, ſed prioribus duabus deletis, in unam *Foronovanam* coiviſſe res Sacras: hac demum pariter deleta, cui hodie nomen *Veſcovio* rurali nempe Ec-

præſentia fideliſſimorum ac nobiliſſimorum veſtrorum Miſſorum, ſcilicet Itherii, & * Maginarii [a] tantummodo veſtri Miſſi, abſque præſentia noſtrorum Miſſorum [b], adfirmantes dixerunt: quod & ipſi veſtri Miſſi vobis ſuppliciter, ſicut teſtes illi jurati patefecerunt, referre poſſunt, quomodo antiquitus [c] ipſe B. Petrus, ſanctaque noſtra Romana Eccleſia idem [d] detinuit patrimonium, & minime ipſum ſuſcepimus in integro patrimonium, vel noſtris Miſſis contraditum [e] eſt, ſicut iſti teſtes adfirmantes, coram ſanctis Chriſti Evangeliis [f] teſtificantes dixerunt [5].

Sed petimus te, excellentiſſime fili, & magne Rex, atque ſpiritalis compater [6], ut veſtram adprehendere debeant dexteram, & jurantes dicant ipſi veſtri nobiliſſimi, quid de eodem patrimonio Savinenſi [g] B. Petri præviderunt, atque cognoverunt; teſtem enim invoco Deum, quia nullorum fines irrationabiliter appeto [h], ſed, ſicut ex antiquitus fuit [i], ipſum jam fatum patrimonium [k], & id

VARIANTES LECTIONES

a Itherii & Magnarii *Lamb.* Atherium & Magnerium *Gent. Tengn. correxit.* *b* nris Miſſis *Gent.* noſtrorum Miſſorum *Tengn.* *c* ex antiquitus *Lamb.* *d* eundem *Gentil.* idem *Tengn.* *e* contraditus *Gent.* contraditum *Tengn.* *f* coram ſanctis Chriſti Evang. *Lamb.* coram ſca Xpi evangelia *Gent. Teng. correxit ut eſt in editione.* Geot. *g* de eundem patrimonium Savinenſe *Gent. Tengn. correxit ut in editione.* *h* indigeo *Lamb.* inrationabiliter indigeo *Gent.* appeto *Tengn.* *i* quomodo ex antiquitate fuit *Lamb.* *k* ipſe jam fatus patrimonius *Gent. Teng. correxit, ut eſt in edit.*

NOTÆ

* Monegarii Cent. Mathinarii. Eccleſiæ ſub invocationæ *s. Mariæ Majoris*, Mallianum, oppidum ab Alex. VI. an. 1495. in civitatem erectum, Epiſcopalem Sedem tranſlatam eſſe. Trium Sedium prima Curienſis defecit; extatque Gregorii epiſtola (*lib.* 2. *ep.* 20.) Ind. XI. ſeu an. 599. excidii ejus teſtis: nam Gratioſo Numentano committit *curam gubernationemque s. Anthemii Eccleſiæ in Curium Sabinorum territorio conſtituta*: adeoque Sedis otriuſque Præſulem Numentanum inſtituit. Hujus Sedes decimo declinante ſeculo interiit. Dum ſtetit, occurrunt in Conciliis & Nomentani & Sabinenſes Epiſcopi: Sed hi Foronovani etiam appellantur ante ſeculum ſeptimum, a *Foronovo* Epiſcopali Sede, quæ *s. Euthymii* appellata invenitur in Synodo Symmachi an. 504. Nam s. Mariæ, ac s. Euthymii titulo Eccleſia illa nuncupatur, quod notat etiam Albertus in deſcriptione Italiæ (*pag.* 104.) Quamobrem nullum dubium quin Hadrianus hic de *Foronovo* loquatur, aut ſic vocaretur id temporis a parum diſſito *Montebono* ei ſubjecto, aut Miſſi Apoſtolici errarint in nomine, quod vix credibile eſt, quum ei quæ ibi evenerant enarrarunt.

5 Opinio erat apud S. Sedem totum fere Territorium Sabinenſe fuiſſe olim patrimonium s. Petri, quamquam integrum nunquam poſſediſſet. Idem ſacramento affirmarant ſeniores ii teſtes Miſſis Regiis; ita ut donario integri Territorii a Carolo facta, antiqui juris reſtitutio dicenda videretur. Ejus igitur poſſeſſionem integram nunc demum efflagitat, quemadmodum prædicta epiſt. 68. per ſuum Miſſum petierat, reluctantibus licet aliquibus (præcipue Reatinis) qui fines ſuos latius protendi contendebant. Non enim ait Pontifex ſe patrimonium illud non recepiſſe, ſed *in integrum*, aut *ſub integritate* non recepiſſe. Quare hiſce in literis non agitur de univerſo Territorio, ſeu Patrimonio, ut recentioribus nonnullis videtur, ſed de ejus parte ac de ea præſertim, quæ erat Reatinis finitima, quos inter, ut dixit (*ep.* 68. *not.* 7.) cupiebat conſtitui terminos, quod factum teſtatur Ludovicus Pius (*Dipl. Lud.*).

6 Si Annaliſta Italus advertiſſet hunc titulum, & qui in fine literarum legitur, *Regina* ſcilicet *ſpiritali Commatre*, non retuliſſet Epiſtolam proprio lubitu ad an. 778. ut Caroli promiſſa ſine ullo effectu venditaret.

& id [a] in integro B. Petro Apoſtolo conceſſiſtis, ita ſuſcipere optamus *, quatenus petimus veſtram præcelſam [b] regalem potentiam, ut pro amore ejuſdem Dei Apoſtoli, atque noſtro, ipſos jam fatos fideliſſimos Miſſos veſtros, aut unum ex illis, cum alia perſona, quæ vobis placuerit, dirigere jubeatis [7], ut ipſum patrimonium Savinenſe [c], ſicut cœpiſtis, in integro, juſtitia annuente, nobis contradatur. Quapropter uſque in finem perſeverare debeat veſtra regalis potentia, ſicut idem [d] patrimonium in integro eidem Dei Apoſtolo, pro veſtræ animæ mercede, conceſſiſtis atque tradidiſtis, ut hic, & in futuro, a Domino Deo noſtro, & ab ipſo clavigero regni cœlorum, retributionem boni operis ſuſcipere mereamini, una cum excellentiſſima filia noſtra, Domna regina, noſtraque ſpiritali commatre, & veſtra nobiliſſima prole [e], atque memoriale veſtrum in Eccleſia ejuſdem Dei Apoſtoli [f] opinatiſſime in æternum permaneat. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a & cum *Gent.* & id *Teng.* *b* petimus præcelſam *Lamb.* *c* Savinenſem *ſed litera* m *ſubducta linea deleta eſt*. Gent. *d* eundem *Gent.* idem *Ten.* *e* & vros nobiliſſimos proles *Gent. Tengn. correxit, ut eſt in edit.* *f* apoſtolo *Gent.* apoſtoli *Ten.*

NOTÆ

* Videtur redundare, aut aliquid deeſt, cum quo cohæreat.

7 In prædicta ep. 68. mitti oraverat alterutrum ex Legatis una cum Stephano: quumque hic dicat cum alia perſona, Stephanum Saccellarium jam rediiſſe Romam oſtendit abſque Regio Miſſo. Neque aſſequor mente, cur omnes illam huic poſtpoſuerint.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA [a], IN QUA CONTINETUR DE SACRATIONE PETRI EPISCOPI, SEU ET DE [b] TERRITORIO SAVINENSI [c] [1].

ARGUMENTUM

Petrum cum Regiis literis advenientem, ut a Pontifice ordinaretur Epiſcopus, continuo conſecrat, ac Romanæ conſecrationis gratia præferendum cæteris monet. Chalcedonenſis Concilii Compendium ab eodem allatum, eſſe apochryphum. Apud Sedem Apoſtolicam ſervari integrum, ejuſque breviarium rejici. Se s. Leonis Epiſtolam mittere, quæ ante Concilii ejus primam actionem extat, & qua Leo damnat latrocinalem Synodum Epheſinam II. contra Flavianum, & Theodoſii Imperatoris fidem commendat. Eadem occaſione anxietatem ſuam ſignificat poſſeſſionem ineundi Territorii Sabinenſis integri per ſuos Miſſos, qui cauſam jam expenderant.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXII.	LXXVI.	LXXII.

DOMNO [d] * excellentiſſimo filio, noſtroque [e] ſpiritali Compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque [f] Patricio Romanorum, Adrianus [g] Papa. Nectareas mellifluaſque regalis Excellentiæ veſtræ per harum tranſvectorem Petrum Reverendiſſimum, & ſanctiſſimum fratrem jam & Coepiſcopum noſtrum, ſuſcepimus ſyllabas [2], in quibus de ejus ordinatione reperientes, ilico benignæ voluntatis veſtræ mandata [h], ſicut ſoliti ſumus, implevimus [3]. Quem petimus pro amore B. Petri, Apoſtolorum

a DIRECTÆ *Lamb.* b SEU DE *id.* c SAVINENSE *id.* SANENSE *Gent.* Savinenſi *Teng.* d Domino *Lamb. Gent.* e & noſtro *Gentil.* f ac *Lamb. Gent.* g Hadrianus *iid.* h veſtris mandatis *Gent.* vra mandata *Tengn.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 36. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 36.) *In trigeſima ſexta* (Trigeſ.) *Petrum Carolo maxime commendat, & orat, ut Samenſe territorium Eccleſiæ Romanæ integrum* (Sabinenſem agrum integrum Eccl. Rom.) *reſtitui faciat. Dicit, Romanam Eccleſiam totum quartum Chalcedonenſe Concilium amplecti, & venerari.*

2 Non multo poſt datam præcedentem epiſtolam advenerunt Caroli literæ abſque Regiis miſſis: quos impenſius etiam quam antea, mitti precatur pro terminanda cauſa patrim. Sabinenſis. Quare hanc epiſtolam recte Cointius, & Pagius ad hunc annum referunt: at perperam anteponunt ſexageſimæ octavæ, ac præcedenti, ut patebit infra; nam Territorii Sabinen. cauſam cognitam jam eſſe a Miſſis Regiis (puta Hitheno, & Maginario) teſtatur; eoſdemque iterum mitti orat.

3 Notanda diſciplina. Jam ſtatutum erat Nicæno Concil. (can. 6.) confirmatumque in aliis Conciliis, quorum Canones ab ipſis Romanis Pontificibus toties ſervare juſſi erant Epiſcopi, ſtatutum erat inquam non ordinandos Epiſcopos ſine Metropolitano. Præterea ex nupera Diſciplina tum in Anglia, tum in Monarchia Francorum inſtituta Bonifacii Moguntini opera, Metropolitæ ante acceptum pallium ab Apoſtol. Sede non ordinabant Epiſcopos. Quare Joannes VIII. aliquanto poſt hæc tempora (*ep.* 94.) mirabatur, ſe abuſum inveniſſe in Galliis, quod nempe *Metropolitæ, antequam pallium a Sede Apoſtolica ſuſcipiant conſecrationem facere præſumunt.* Et quidem jure: nam prædeceſſor ejus Ni-

lorum principis, fautoris veſtri, & noſtra invicem [a] firma dilectione, in omnibus eum tenentes [b], amplius illum exaltare dignemini. Sic enim decet, ut qui ab Apoſtolica Sede ordinatus fuerit, omnibus in honore Canonicæ inſtitutionis, ſicuti mos antiquitus fuit, partibus illis præcellat [c]. Quantam enim fiduciam atque gloriationem [d] in veſtra præcelſa regali potentia habemus, lingua ut reor humana, fari non poteſt; quatenus ipſe jam fatus Petrus Reverentiſſimus, & ſanctiſſimus frater & Coepiſcopus noſter inſinuare poteſt, quanta amoris ferventia [e] cor noſtrum in veſtra triumphatiſſima [f] præcellentia die noctuque exiſtit; & dum tantam fiduciam de veſtra a Deo protecta regali Excellentia gerentes habemus, nimis expectabiles ſumus, ſicut vobis poſcentes direximus, de Savinenſi [g] territorio [4], ut ea, quæ mercede [h] ani-

VARIANTES LECTIONES

a in vicib⁹ *Gent.* invicem *Teng.* *b* tuentes *Lamb.* teuntes *Gent.* tenentes *Tengn.* *c* præcellit *Gent.* *d* Quanta euim fiducia atque glotiatio *Gent. Tengn. correxit, ut in edit.* *e* quantam amotis ferventiam *Gentil. Tengn. corr.* *f* triumphatotiſſima *Lamb. Gent.* triumphatiſſima *Teng.* *g* Savinenſe *Gent.* Savinenſi *Ten.* *h* pro mercede *Lamb.*

NOTÆ

Nicolaus (*Bulg. reſp.* 73.) teſtatus erat, *Galliarum omnes, & Germaniæ, & aliarum regionum Archiepiſcopos* ante Pallii ſuſceptionem conſecrare Epiſcopos non conſueviſſe. Nihilominus Rex ordinari Epiſcopum petit: Pontifex continuo illum conſecrat. Quis non ſtupeat, novæ argumentum diſciplinæ tam antiquum? Et vero florere tum in Galliis Wilcharium Archiepiſcopum, cujus jurisdictio ab Hadriano in Hiſpaniam effuſa erat, nuper vidimus (*ep.* 70. *al.* XCVI. *not.* 3. 4.). Bituricenſem quoque Archiepiſcopatum an. 786. eſſe inſtauratum traditione Pallii & ibi deprehendimus, & infra planius fiet (*ep.* 86. *al.* LXXXVII.); cæteraſque Metropoles alio tempore alias poſtliminio revocatas conſtat. Secus autem erat de Epiſcopalibus ſedibus. Ubique enim occurrunt Epiſcopi, & Bituricenſis ipſe, qui Pallium obtinuit Romæ, ante triennium conſecratus fuerat in Galliis. Præterea Hadrianus præeminentiam iſti acceſſiſſe ait ex ordinatione apud s. Sedem, atque ea propter præferri debere Epiſcopis ordinatis in Galliis. Itaque & Romæ a Pontifice univerſalis Eccleſiæ Capite, & Occidentis Patriarcha ordinabantur provinciarum Epiſcopi, & a Metropolitis juxta definita per Canones. Leo quidem M. Viennenſibus olim Epiſcopis (*ep.* 89. *cap.* 6.) ajebat: *Non enim nobis ordinationes veſtrarum provinciarum defendimus, quod poteſt forſitan ad depravandos veſtræ ſanctitatis animos Hilarius pro ſuo more mentiri: ſed vobis per noſtram ſollicitudinem vindicamus, nequid ulterius liceat novitati, nec præſumtori locus ultra jam pateat privilegia veſtra caſſandi.* Nil enim Pontifices habuerunt antiquius, quam jura Metropoleon in Conciliis ſtabilita, & privilegia ab Apoſtolica Sede alicui eorum conceſſa vindicare. At quis litem movere iiſdem auſit, ſi quandoque juriſdictione in alienis provinciis ipſi utantur ſua, quam aliis communicant? Certe neque Rex Francorum ordinari Epiſcopum petens; neque Pontifex continuo morem gerens petenti; neque Epiſcopus Romæ ordinatus novi quidpiam in ea diſciplina cognoverunt. Garnerius (*Diurn. Ro. cap.* 3. *tit.* 8.) Indiculo s. Bonifacii Moguntini Romæ conſecrato pauca hæc ſubjicit: ſe videlicet formulas hujuſmodi exhibere, ut intelligatur, *quid diſcriminis intereſſet in ejuſmodi ſacramento, quum vel ab Italico, vel a Langobardo, vel ab alio extra Italiam poſito præſtaretur.* Vide & Thomaſſin. (I I. 2. *cap.* 30.)

4 Hinc inferre potuerunt Cointius, Pagius, aliique, preſentem Epiſtolam datam eſſe poſt illam (*ep.* 67. *al.* LXIX.) quam omnium primam de Territorio Sabinenſi ipſe etiam attuli ſuperiori anno. At quæ ſequuntur de diſcuſſione juris antiqui a Miſſis Regiis facta, & de eorumdem nova legatione, bona cum eorum venia, binas eas literas innuunt, quas ipſe nuper attuli, atque illi minus recte poſtpoſuerunt, quod legenti palam fiet.

mæ veſtræ, pariterque ſpiritalis filiæ noſtræ, atque commatris, nec non veſtræ nobiliſſimæ prolis [a], B. Petro Apoſtolorum principi, in integro conceſſiſtis, adimplere per fideliſſimos Miſſos veſtros, qui & cauſam ex parte examinaverunt, ſicut & antiquitus fuit [b], & contradere nobis jubeatis, uti ab ipſo regni cœlorum clavigero, dignam retributionem hic & in futuro recipere mereamini.

Enimvero prædictus Petrus Reverendiſſimus, & ſanctiſſimus frater & Coepiſcopus noſter, obtulit nobis Pſeudopyctacium [c] [5] a Paulino, ſicut fatus eſt, pro Theodoſio [d] quondam interpretatum [e] [6], & a veſtra Excellentia nobis directum; habens inſuper * a ſcriptione [f] breviarium [g] Chalcedonenſis concilii a quodam Verecundo Epiſcopo editum, quem in apocryphis reperientes falſidicus invenietur [7]. Sancta vero Catholica, & Apoſtolica ſpiritalis

VARIANTES LECTIONES

a necnon & pro vros nobiliſſimos proles *Gentil. Teng. correxit ut in editione*: *b* & *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit* Gent. *c* pſeudopyttacium *Lamb.* *d* Theodinſio *Gent.* Theodoſio *Tengn.* *e* impdato *Gent.* *f* habens in ſupraſcriptione *Lamb. poſt* ſcriptione *ſequitur in ms.* ad; *ſed linea ſubducta deletum eſt*. Gent. *g* Abbreviarium *Lamb.*

NOTÆ

* f. adſcriptum.

5 De *Pyttacio*, *Pittacio*, *Pytatio*, *Pittaciolo* &c. eadem notione plura ſuppetunt apud Du-Cangium *Gloſſar.* Plura item habet Gothofred. (*ad l. 11. Cod. Theod. de Erog. milit. annona*). Unde diſcimus, antiquis fuiſſe *indicem*, *commentarium*, brevemque inſcriptionem, cujuſmodi etiam doliis apponi conſuevit. Quo ſenſu hic debeat intelligi, res in eo contentæ demonſtrant, quæ quum eſſent apocryphæ, *Pſeudopyttacii* nomen ei compararunt. Literæ ſcilicet pro Thedoſio II. datæ, & compendium Synodi Chalcedonenſis in Pſeudopyttacio iſto continebantur. Itaque erat libellus, cujuſmodi alios videre eſt ab utroque Hincmaro conſcriptos. *Pittaciolum* ait Hincm. Remen. (*ap. Bar.* 871. *n.* 88. *ſeqq.*) miſſum ſibi eſſe ab Hincm. Laudunen. quod *libellus* a Baronio appellatur, neque ab epiſtolæ forma abludit.

6 Gentilotus ex Ms. reſtituit *Impdato*: quare libelli ejus ſumma fuiſſe videtur aut accuſatio, aut apologia a Paulino facta pro Theodoſio Juniore. Quod ab Hadriano quodammodo confirmatur, rejecto inter apocryphos eo libello, ac ſubſtitutis Leonis literis Theodoſii fidem vindicantibus. Ad Paulinum quod attinet, erat hujus nominis vir *literis omnibus*, & *forma venuſtate conſpicuus Eudociæ apprime carus*, ut ait Theophanes, quem pomi cujuſdam cauſa ſuſpectum Theodoſius in Cappadociam relegavit, ac trucidari juſſit, ut conſtanter Græci omnes ſcriptores tradunt. Id autem Pagius animadvertit eveniſſe anno 448. (*an.* 446. *n.* 12.) quamobrem Paulino huic Magiſtri Officiorum dignitate præſtanti minus commode tribui poteſt libellus hic memoratus, nec quantum diligentiæ adhibuerim, alium reperi, qui Theodoſium jam mortuum (nam *quondam. Imp.* dicitur) damnarit, ſeu defenderit. Duos video Paulinos Epiſcopos, Theodoſiop. unum, alterum Apamenum Concilio Chalcedonenſi intereſſe: at minime illuſtrem Epiſcopali titulo, ut Vereccundum, audiens libelli auctorem, divinandum aliis relinquo, quiſnam fuerit Paulinus iſte.

7 Apud Labbeum (*Conc. to.* IV. *p.* 94.) eſt obſervatio Editorum Romanorum, qui præ aliis notant, Marciani Orationem bis occurrere iiſdem verbis: *Hujus autem iterationis occaſionem*, ajunt, *fortaſſe præbuit vetuſtiſſimus liber latinus Concilii Chalcedonenſis, qui in bibliotheca Vaticana aſſervatur, in quo prætermiſſa eſt prima actio, & ejus loco reperitur brevis quædam epitome ejuſdem Concilii, cui præfixa eſt hæc Marciani ad ſynodum oratio, & poſt epitomen ſequitur ſecunda actio, & aliæ per ordinem uſque ad finem.* Breviarium Hadriano miſſum a Carolo quid ſimile hujus epitomes eſſe debuit. Eutychianorum autem fuiſſe opus infertur ex primæ actionis defectu, quæ Dioſcori & aliorum una cum Epheſina ſynodo damnationem continet. Quamobrem inter apocryphos jure amandatur a Pontifice; ejus enim ævo totum Chalcedonenſe Concilium a S. Sede accipiebatur, ut ipſe docet.

lis mater veſtra [a], Romana Eccleſia, non breviter, ſed totum ſanctum & venerabile quartum Chalcedonenſe amplectens prorſus veneratur [b], & non audet relinquere Sanctum, & venerabile ejus conſtitutum, & [c] exſequi a [d] quodam factum breviarium [e], nullam conſonantiam ſanctæ inſtitutionis habens [f]. Nos quidem pro tanto amore, quem [g] erga veſtram a Deo inſtitutam regalem potentiam habemus, direximus vobis ex eodem ſancto, & venerabili Concilio ante actionem ejus exemplar Epiſtolæ ſancti Leonis Pontificis, ad clerum [h] & nobiles Conſtantinopolitanos, atque populum ejuſdem civitatis directæ, poſt actum iniquum, & perverſum in * Efeſina [i] urbe ſecundum Concilium adverſus ſanctum, & venerabilem Flavianum eundem [k] Conſtantinopolitanum Epiſcopum, condemnans impiiſſimum Dioſcorum, atque prophanum Eutychem [l] [8], adhortans [m], atque commonens prædictum populum, ut in ea fide permaneat in qua Chriſtianiſſimum principem eorum novit permanere; talis enim almus, & venerabilis vir, atque in toto orbe ſanctus Leo Papa, noſter præceſſor [n] opinatiſſimus prædicabilis fuit, ut ſi aliquid in fide adverſus Theodoſium Imperatorem ſcandalizatum fuiſſet, nunquam poſt actum iniquum & latrociniosum ſecundo in Efeſo [o] factum, ipſe præcipuus beatus Pater, ſanctus Leo, hæreticos damnans, laudaſſet fidem Theodoſii.

VARIANTES LECTIONES

a matris vræ *Gent.* mater vra *Teng.* *b* venerat *Gent.* veneratut *Tengn.* *c* & *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit Gent.* *d* exſequere *Lamb. Gent.* exſequi *Ten.* *e* Abbreviarium *Lambec.* ad previarium *ſed li ad ſubducta linea deletum eſt Gent.* *f* habentem *Lambec. Gent.* habens *Ten.* *g* quo *Gent.* quem *Teng.* *h* ad Cleros *Lamb.* *i* ephefina *Lamb.* Efeſena *Gent.* efeſina *Ten.* *k* ejuſdem *Gent.* eundem *Tengn.* *l* Eutycen *Gentil.* *m* adortans *id.* adhortans *Tengn.* *n* Prædeceſſor *Lamb.* *o* Epheſo *id.*

NOTÆ

* Epheſina.

8 Ap. Labb. (*Conc. to.* IV. *p.* 47. *n.* XXII.) extat hæc Leonis Epiſtola. Data eadem fuit, poſtquam Hilarus diac Cardinalis qui Leoni ſucceſſit in Apoſtolica Sede, Dioſcori Alexandrini audaciam in Concilii præſides Roma miſſos deludens per devia, perque immenſa pericula Romam rediit, & Latrocinalis ſynodi funeſtum eventum enarravit. Flaviani exilium, poſt plagas a Barſuma aliiſque conſentaneis eidem inflatas in Concilio, Hilarus, Leonem edocuerat; ſed mortem brevi conſequutam ignorabat. Vide Henſchen. *ad d.* 18. *Februar*. Epiſtola inſcribitur: *Leo Epiſcopus & s. Synodus, quæ in urbe convenit Clero, honoratis, & plebi conſiſten. ap. Cpolim dilectis filiis in Domino ſalutem*. Eamque alia ad eoſdem conſequitur data eodem die, nempe Idibus Octob. 449. Catholicam doctrinam, & damnationem Eutychetis, & Dioſcori, aliorumque in latrocinali Synodo congregatorum exponens: plures item extant epiſtolæ eamdem cauſam ſpectautes; necnon Anatolii electionem in Flaviani Sanctiſſimi Epiſcopi locum ante primam actionem Concilii. Quas profecto haud ignorabat Hadrianus; ſed Theodoſii fidem vindicaturus adverſus libellum Paulino tributum, hanc unam quæ diſertiſſime Imperatoris fidem commendat, Carolo mittendam cenſuit.

doſii. Sed magis pariter cum ipſis, velut conſentaneum [a] eum damnaſſet [9].

Nos quidem, ſicut fati ſumus, apocryfos [b] libros non ſequimur, ſed eos veneramur & amplectimur, quos ſancta Catholica, & Apoſtolica ſuſcepit Eccleſia, in qua fundati una cum filia noſtra, & ſpiritali commatre Domna Regina, atque veſtra triumphatiſſima [c] ſubole [d] per multorum annorum curricula regno [e] perfrui dignemini, & cum Sanctis omnibus præmia æterna in vita perpetua habere valeamini. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a conſontaneum *Gent.* conſentaneum *Ten.* *b* apocryphos *Lamb.* *c* triumphatoriſſima ſobole *id.* *d* vris trumphatoriſſimis ſubolis *Gent. Teng. correxit ut in edit.* *e* regno *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit Gent.*

NOTÆ

9 Theodoſium levitatis, nimiæque credulitatis hominem hiſtorici omnes damnant. Præterea Chryſaphii Eunuchi artibus deceptum Dioſcori partes adverſus Flavianum ſuſcepiſſe omnes teſtantur, ut videre eſt ap Baronium late hac de re agentem an. 449. qui etiam animadvertit, Divinæ ultioni obnoxium cito fuiſſe; ac breviter ultionem ipſam deſcribens (*an. 450. n. 17.*) *Qui quidem*, inquit, *attemperatam miſericordia Dei vindictam expertus eſt: quod datum illi ſit ante obitum, admiſſum facinus intelligere, remedia quærere, in auctorem ulciſci, Romano Pontifici obedire, eidemque communicare, ut datæ mutuo literæ docent*. Nihilominus a fide recta cum deſciviſſe unquam non conſtat: immo e contrario in eadem permanſiſſe teſtatur s. Leo literis ab Hadriano laudatis.

ITEM EPISTOLA AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA, IN QUA CONTINENTUR [a] GRATIARUM ACTIONES PRO EXALTATIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, ET DE TERRITORIO [b] SAVINENSE, QUALITER MACHINARIUS [c] FIDELISSIMUS EJUSDEM PRÆCELSI [d] REGIS, IPSUM TERRITORIUM CUM INTEGRITATE PARTIBUS SANCTI PETRI CONTRADERE VOLUIT. SED PROPTER INIQUOS ATQUE [e] PERVERSOS HOMINES MINIME POTUIT [1].

ARGUMENTUM

Maginarium veniſſe cum Regiis literis amoris plenis erga ſe & S. Sedem. Eumdem tradere voluiſſe Territorium Sabinenſe integrum, ut juſſus fuerat; at propter malignitatem hominum non potuiſſe. Inſpectas tamen ab eo eſſe Donationes Imperiales, & Langobardorum reſtitutiones. Se neque Imperatorias, neque Regias largitates curare; uni Carolo Sabinenſe territorium integrum acceptum referre: propterea opportune legaturum Miſſos ſuos cum documentis, ut inde veritas eluceſcat, & ſubſequatur effectus.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXIII.	LXXVIII.	LXXIII.

DOMNO [f] * excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali Compatri, Carolo [g], Regi Francorum, & Langobardorum, atque [h] Patricio Romanorum, Adrianus [i] Papa. Divinitus præordinatam veſtram a Deo protectam ſummam regalem potentiam [k] procul dubio credimus, quia ſuper priſtinos omnes ac fideliſſimos orthodoxoſque Reges atque Imperatores, erga ſanctam Catholicam, & Apoſtolicam ſpiritalem matrem veſtram, Romanam Eccleſiam, veram dilectionem habentes, innumerabilia bona per veſtra laborioſa certamina cotidie offertis, & pro hoc nempe certi facti eſtote, quia quantum, caput totius mundi, eandem [l] ſanctam [m] Eccleſiam, ejuſque rectorem, ſimulque Pontificem amplectendo, ſeu fovendo, honorabiliterque glorificando diligitis, tantum vos B. Petrus,

VARIANTES LECTIONES

a CTINUR *Gent.* b TERRIO *id.* Territorio *Tengn.* c MAGINARIUS *Lamb.* d PRAECELSAE *Gent.* e AD QUOS *id.* ATQ; *Teng.* f Domino *Lam.* *Gent.* g *poſt V.* Carolo *ſequitur in edit.* Regi *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit.* Gent. h ac *Gent.* i Hadrianus *Lamb. Gent.* k preordinata veſtra a dō protecta ſumma regalis excellentia *Gent. Ten. poſuit ut eſt in editione.* G. l eidem *Gent.* eandem *Ten.* m *poſt verbum* ſanctam *ſequitur in ms.* Romanam *Gent.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 11. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 11.) *Undecima laudes quaſdam Caroli continet, &* (commemorat cum) *gratiarum actiones* (actione) *pro exaltatio..e s. Dei Eccleſia, Indicat de territorio* (agro) *Sabinenſi, quod Machinarius* (Monegarius) *fideliſſimus ejuſdem Regis ipſum cum partibus s. Petri contradere* (ipſum s. Petro tradere) *voluerit, ſed quod propter iniquos atque perverſos hamines minime potuerit* (id minime præſtari potuerit.)

trus, Apoſtolorum princeps, inconcuſſos [a] facit triumphos hic & in futuro victores, ſuper omnes regnare Reges; prorſus quippe confidimus, quia quantum per vos ſancta Catholica, & Apoſtolica ſpiritalis mater veſtra, Romana Eccleſia, exaltata [b] triumphat, tantum cœleſte vos ambire atque hæreditare, per interceſſionem Apoſtolorum principis, concedit in perpetuum regnum [2].

Veniente igitur hic apud nos fideliſſimo Maginario, denuntians [c] nobis veſtræ ſoſpitates regalis potentiæ, nimis pro hoc nuntio [d] noſter relevatus eſt animus. Repleti [e] ſumus omni lætitia, & exultatione. Qualiter vero ei præcepit [f] veſtra a Deo promota triumphatiſſima [g], Excellentia pro Savinenſi [h] territorio, ut nobis ſub integritate contraderet, ſicut B. Petro clavigero regni cœlorum, tribuiſtis; minime propter malignos ac perverſos homines potuit [3]; totam enim juſtitiam, quam beatus Petrus Apoſtolus, protector noſter [i], ex ipſo territorio habet, præſentaliter, jam fatus Maginarius Miſſus veſter vidit, tam per donationes Imperiales, quam per ipſorum protervorum regum Langobardorum ipſum territorium cum manſis [k] ſibi pertinentibus, enucleatius deſignantes [4]. Si vero perfidus Deſiderius dudum Rex, non ſub integritate, ſed tantummodo * maſas nobis, quantum reperiri potuit, quas ex antiquitus ſancta Romana Eccleſia tenuit, ut nullus ex illis partibus Langobardorum auſus eſt reſiſtere;

VARIANTES LECTIONES

a per inconcuſſos *Lamb.* *b* mater veſtra exaltata *id,* *c* denuncians *id.* denuntias *Gent.* denuntians *Tengn.* *d* pro hoc nuncio *Lamb.* pro hujus nuntii *Gent.* pro hoc nuntio *Tengn.* *e* animus, & repleti *Lam.* *f* vero præcepit *id.* *g* triumphatoriſſima *Lam. Gent.* triumphatiſſima *Tengn.* *h* Savinenſe *Lam.* *i* veſter *id.* *k* maſis *Lam. Gent.* mautis *Teng.*

NOTÆ

* manſos. Sed rectum videtur, *Maſſas*, quo vocabulo utitur etiam Anaſtaſius Bibliothecarius.

2 Cur tanta exultet lætitia, tantiſque laudibus proſequatur Carolum, ipſa epiſtola manifeſtat. Quod ſcilicet ſemel, iterum, tertio Regem rogaverat in præcedentibus, tandem obtinuerat. Alteruter ex Miſſis redierat Romam, juſſuſque erat a Rege Sabinenſe territorium integrum tradere S. Sedi.

3 Reatinos præcipue innui ajebam (*ep.* 71. *al.* LVI. *not.* 5.) qui tradi territorium integrum non ſinebant: alios autem perinde averſatos eſſe ex ſequentibus patet; Spoletanos crediderim.

4 Du-Cangius antiquis chartis prolatis oſtendit, quod *Maſſa*, *Maſſum*, *maſa*, *maſada* ejuſdem notionis, & originis ſunt ac *manſa* & *manſus*, certus nempe agrorum modus, ſeu conglobatio & collectio quædam poſſeſſionum, ac prædiorum. Infra autem V. *Maſa* utitur loco iſto literarum Hadriani, atque interpretatur *Villa vel Caſale*. Hujuſmodi vero agrorum, ſeu villarum reſtitutionis occaſione Langobardos territorium integrum deſignaſſe Hadrianus ait. Quorſum hæc? Quia nempe integer a Carolo conceſſus erat, fineſque ejus ab Reatinis, fortaſſe etiam ab Spoletanis impugnabantur.

Digitized by Google

re; quanto magis veſtræ a Deo protectæ regali potentiæ in omnibus obedientes exiſtentes juſſa veſtra adimplere debuerant [5]?

Nos quidem neque Imperatoribus, neque regibus gratias agimus, niſi tantummodo veſtræ triumphatiſſimæ [a] Excellentiæ, quia noviter eum B. Petro Apoſtolorum principi, ſub integritate condonaſtis [6]; pro hoc enim fideliſſimos Miſſos noſtros, una cum monitionibus noſtris [b], apto tempore, veſtræ regali potentiæ dirigimus, ut liquida perſcrutatione, divinitus inſpiratus, eas indagans, juſtitiæ [c] B. Petro Apoſtolo eveniant ad effectum, ut præcelſum a Deo [d] promotum regale veſtrum culmen [e], atque memoria veſtra in Eccleſia beati Petri, nutritoris veſtri [f], uſque in finem ſæculi inter Sanctos nominetur. Sed ſicut ſemper in ejus ſaciatiſſima aula orantes pro vobis perſiſtimus, Omnipotens, clemens, & miſericors Deus, in cujus manu [g] cor Excellentiæ veſtræ regitur, una cum excellentiſſima filia noſtra, & ſpiritali Commatre Domna Regina, ſeu Domño Pippino, excellentiſſimo Rege Langobardorum, & proprio ſpiritali filio noſtro, cæteraque veſtra nobiliſſima prole, corroboret cor & mentem veſtram, & brachium ſuæ potentiæ vobis extendat, ut victores vos ſuper omnes barbaras nationes faciat. Quatenus omnes ſub veſtro brachio humiliati veſtigia pedum veſtrorum oſculentur, ut amplius Eccleſia Dei per [h] veſtram a Deo inſtitutam regalem potentiam *, nimirum exaltata permaneat. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a triumphatoriſſimæ *Lamb. Gent.* triumphatiſſimæ *Teng.* *b* cum monitiones noſtras *Gent. Ten. correxit ut in edition.* *c* inſpiratus indagans (*Gent.* indagantes) juſtitias *Lamb. Gent. Tengn. corr. ut in edit.* *d* ac a Deo *Lamb.* *e* precelſa ac a Dō promota regalis culmina *Gen. Ten. corr. ut in edit.* *f* nutritori vro *Gent.* nutritoris vri *Teng.* *g* manus *ſed littera* s *deleta eſt.* Gent. *h* Eccleſia per *Lamb.*

NOTÆ

* nimium.

5 Argumento utens, quod appellant *a fortiori*, magis magiſque comprobat, de ſiquibus rem eſſe; nam *maſarum* reſtitutioni adverſatus nemo erat, vel rerum potientibus Langobardis

6 Duo hinc valde perſpicua eruuntur, territorium ſcilicet Sabinenſe integrum a Carolo donatum eſſe S. Sedi (quum ſecundo Romam venit anno 781) & poſſeſſionem integri ejus territorii initam nondum eſſe. Quumque hæc ſit poſtrema Hadriani epiſtola, in codicem relata ſuper eadem re; conſtetque ex diplomate Ludovici Pii terminos eſſe poſitos inter Reatinos, & territorium illud ab Hitherio, & Maginario Abbatibus; poſt annum igitur 784. compoſitæ omnes lites finitimorum. Nam Maginarius Julio menſe ann. 784. Abbas S. Dionyſii eſt creatus poſt Fulradi mortem, quæ contigit die 16. Julii ejus anni.

ARGUMENTUM

Georgio Epiſcopo, Regio Miſſo referente, quot beneficiis B. Petrum, ſeque ejus Succeſſorem Carolus proſequi nitebantur, Petrum ipſum remuneraturum ait tam bene de utroque merentem: eumdem Epiſcopum ei commendat: victorias de barbaris omnibus gentibus ominatur.

A. D.	COD. CAR. [1] *	CHRONOL.
DCCLXXXIII.	LXX.	LXXIV.

DOMNO [a] ** excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali Compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque [b] Patricio Romanorum. Adrianus [c] Papa. Omnipotens Deus repertor omnium, in cujus manu ſunt omnia jura regnorum, reperiens, ſecundum cor ſuum, veſtram excellentiſſimam regalem potentiam, ipſe eam ad magnam conſolationem atque exaltationem ſpiritalis matris veſtræ, ſanctæ Catholicæ atque Apoſtolicæ conceſſit Eccleſiæ, quem vice Apoſtolica poſcimus, præmia vobis vitæ donari æternæ. Quapropter ſuſcipientes Georgium Reverentiſſimum, & ſanctiſſimum Epiſcopum noſtrum a veſtra triumphatiſſima [d] præcellentia, tanta bona de veſtro laborioſo certamine [e] atque beneficia, quæ erga beatum Petrum, clavigerum regni cœlorum, & nos geritis denuntiavit; quæ [f] ſi enucleatius exarare voluiſſemus, nullus [g] ori noſtro ſufficeret ſermo, ut opinor. Sed ipſe princeps Apoſtolorum, fautor veſter, B. Petrus, pro cujus amore hæc omnia geritis, ipſe veſtrum protegat, atque in omnibus dirigat in triumphis regnum.

Verum

VARIANTES LECTIONES

a Domino *Lamb. Gent.* *b* ac *Gen.* *c* Hadrianus *Lam. Gent.* *d* triumphatoriſſima *Lam. Gent.* triumphatiſſima *Tengn.* *e* de veſtra laborioſa certamina *Gent. Tengn. correxit.* *f* quod *Lambec. Gent.* quæ *Tengn.* *g* nullo *Gent.* nullus *Teng.*

NOTÆ

GRETSERUS

* ADMONITIO. *Perioche hujus epiſtolæ in manuſcripto Codice nulla eſt. Ex Baronio igitur accipe iſtud Summarium.* Carolus per Georgium Epiſcopum Papæ de ſuis certaminibus & laboribus pro B. Petro ſuſceptis indicaverat; Quare Adrianus ipſi gratias maximas agit, commendans ipſi Georgium Epiſcopum.

** Sum. 41. Bar, & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 41.) *Carolus per Georgium Epiſcopum Papæ de ſuis certaminibus, & laboribus pro B. Petro indicaverat.* (ſuſceptis indic.) *Quare Papa ipſi* (Papa Hadrianus epiſt. XLI. ipſi) *gratias maximas agit commendans ipſi Georgium Epiſcopum.* (Epiſc. in epiſt. quadrag. prima.)

Verum fidelem [a] ipſum reverendiſſimum, & ſanctiſſimum præfatum Epiſcopum, veſtrum noſtrumque reperientes, nimis eum vobis commendari poſcimus, ut ſecundum ſuam certam fidem, atque dilectionem, quam erga vos & nos gerit, ita conſolatus, prorſuſque totus, nobis poſcentibus, a veſtra præfulgida regali potentia mereatur per ſe * clamare, ut dum per noſtram ſuggeſtionem [b], veſtram ampliatam ſuper ſe præcipuam habuerit undique benivolentiam, quietus pro vobis valeat fundere preces, noſque in Confeſſione B. Petri, Apoſtolorum principis, ſolitas [c] orationes enixius pro vobis fundentes [d], ſuper omnes barbaras nationes victores inveniamini, atque una cum præcellentiſſima filia noſtra, & ſpiritali commatre, Domna Regina, veſtraque nobiliſſima ſubole [e], regni gubernacula in ævum [f] fruentes, in ætheriis arcibus cum Sanctis omnibus regnare mereamini. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a verum quippe fidelem *Lamb.* quippe *exſtat in ms., ſed ſubducta linea deletum eſt* Gent.
b per noſtrum ſuggeſtum *Lam.* per noſtrum ſuggeſſum *Gent.* per noſtram ſuggeſtionem *Tengn.*
c ſolite *Lamb. Gen.* *d* poſt fundentes *ſequitur in ms.* præces; *ſed ſubducta linea deletum eſt.* G.
e ſobole *Lam.* veſtriſque nobiliſſimis ſuboles *Gentil. Tengn. correxit, ut in editione.* *f* in ævo *Lamb. Gent.* in ævum *Tengn.*

NOTÆ

* f. amari.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM, IN QUA CONTINETUR DE PRÆDA PERSARUM IN FINIBUS GRÆCORUM FACTA, ET DE DISCORDIA, QUÆ INTER IPSOS ERAT [1].

ARGUMENTUM

Perſarum deprædationes nunciat ſexageſimo milliario ab urbe Cpoli: diſcordias de regno eſſe inter Patruum & Nepotem, cui ſceptrum ille uſurpaverat.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXIII.	XCIII.	LXXV.

DOMNO [a] * excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali Compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque [b] Patricio Romanorum, Adrianus [c] Papa. Dum nimis in noſtro pectore momentis omnibus veſter regnat amor, & multa nobis fiducia, magnaque gloriatio apud præcellentiſſimam, atque a Deo promotam veſtram regalem potentiam exiſtit; Convenit nempe nos pro veſtri præcelſi a Deo protecti regalis culminis [d] ſollicite [e] cotidie inquirere ſalute, ut agnito, juxta noſtrum deſiderium, omnia proſpera eſſe apud [f] veſtram Excellentiam, ſummas [g] ſanctæ & individuæ Trinitati [h], & dignas referamus grates. In quibus ad aures veſtræ regalis potentiæ intimantes innoteſcimus, de Conſtantinopolitanis partibus, quod in fines [i] ejus gens Perſarum invadentes atque deprædantes venerunt, uſque in locum, qui dicitur *Moria* a ſexageſimo [k] milliario ejuſdem civitatis Conſtantinopolitanæ. Unde & prædam magnam comprehendentes ſecum detulerunt, & ſicut audivimus, atque fama fertur, Thius, Regis Perſarum princeps, & dux excitui [l] nefandiſſimo ipſorum exiſtebat,

VARIANTES LECTIONES

a Domino *Lamb. Gent.* *b* ac *Lam.* *c* Hadrianus *Lamb. Gent.* *d* regali culmini *Gent.* regalis culminis *Teng.* *e* ſolliciti *Gent.* *f* erga *Lam. Gent.* apud *Teng.* *g* ſumma *Gen.* ſummas *Ten.* *h* Trinitatis dignas referuimus grates *Gent. Tengn. correxit, ut in editione.* *i* de civitatis Cpolitanæ partibus, quod in finibus *Lamb.* de Cpolitanæ partibus, eo quod in finibus *Gent. Teng. correxit, ut in editione.* *k* Amoria ſexageſimo *Lam.* quod dicitur a Moria ſexageſimo *Gent. Tengn. correxit, ut in editione.* *l* exercitui *Lamb.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Sum. 34. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 34.) *In trigeſima quarta* (Trigeſ. quarta) *de præda Perſarum in finibus Græcorum, & inter ipſos diſcordia indicat.*

Digitized by Google

bat, qui dum reverſus fuiſſet cum iniqua victoria, elatus in ſuperbia mentitus eſt proprio nepoti ſuo [a], & ab ejuſdem exercitu [b] factus eſt Rex Perſarum; & infra ſe [c] tumultuantes pugnare adinvicem pro Nepote, & Thio dicuntur.

Nos vero petentes divinam clementiam, crebro pro vobis die noctuque orare prorſus non deſinimus [d], ut ad exaltationem ſanctæ Dei ſpiritalis matris veſtræ, Romanæ Eccleſiæ, & noſtram perennem lætitiam longiori ævo in triumphis, & celebri [e] nomine [f] regnantes una cum excellentiſſima filia noſtra, & ſpiritali commatre Domna Regina [2], veſtraque præcellentiſſima prole, & ſoſpites [g] in præſenti vita, & in æterna beatitudine vos conſervare dignetur. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a nepto ſuo *Gent.* nepoti *Teng.* *b* exercito *Lamb.* *c* & infra Perſæ *Lam.* p ſe *Gentilot.* *d* non ſinimus *Lamb. Gent.* *e* triumphis celebri *iid.* & celebri *Tengn.* *f* nomen *Gent.* nomine *Tengn.* *g* ſoſpes *Gen.* ſoſpites *Tengn.*

NOTÆ

2 Nullius fere momenti eſt quæ refertur hiſtoria: epiſtola ipſa una cum præcedenti omiſſa eſſet impune: ætatem ejus noſſe nihil refert. Quum tamen in nova editione Ducheſnii incerti temporis definiatur, ac vagari permittatur per decem eos annos, qui a 781. excurrunt uſque ad 791. mihi fuit contrahenda intra illud biennium, quod a menſe Majo anni 781. ad eundem menſem 783. effluxit, quum Regina Hildegardis obiit ſupremum diem.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA [a], IN QUA CONTINETUR DE FIDE, VEL DILECTIONE, QUAM ERGA BEATUM APOSTOLORUM PRINCIPEM PETRUM HABERE POLLICITUS EST, UT INCONCUSSA ET INSOLUBILIS [b] PERMANEAT [c], ET NULLA CALLIDA VERSUTIA AB APOSTOLICO AMORE EJUS ANIMUS [d] DISJUNGI POSSIT [e] [1].

ARGUMENTUM

In duos Ravennates Eleutherium, & Gregorium invehit, quum enim multa ſcelera perpetraſſent, clam adiverant Carolum ſcelera diſſimulantes; & ſimultates ſerebant inter Regem, & Pontificem. Orat, ut ab ſe rejectos, dehoneſtatoſque Romam mittat cum ſuis Legatis, ibi enim in eorum ſcelera inquirendum erit. Sic Pippini Donatio ab eo confirmata, jus nempe Apoſtolicæ Sedis in Exarchatu inconcuſſum permanebit.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXIII.	LXXV.	LXXVI.

DOMNO [f] * excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali Compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque [g] Patricio Romanorum, Adrianus [h] Papa [2]. Gratia [i] ſancti Spiritus igniti calore nulla quieſcimus plus ratione, cuilibet [k] terrenæ poteſtatis ſplendido, præter quam veſtræ a Deo promotæ regali potentiæ, cum opportunitas datur, ex totis noſtris præcordiis, intimare, quam [l] tam firmam ſtabilemque annexam [m] fideliter, ac ita [n] unanimes in unitate conglobatos eſſe ſperamus, ut nullo modo

do

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* *b* INSOLUBILES *Gentil.* *c* PERMANSISSET *Lamb. Gent.* *d* ANIMUM *Gent.* animus *Tengn.* *e* POTUISSET *Lamb.* POSSET *Gent.* *f* Domino *Lamb. Gent.* *g* ac *Lamb.* *h* Hadrianus *Lamb. Gent.* *i* Gratiæ *iid.* *k* qualiber *Gent.* cuilibet *Tengn.* *l* quæ *Gent.* quam *Teng. poſt quod ſtatim ſequitur in ms.* dum; *ſed linea ſubducta deletum eſt*. Gent. *m* annexa *Gent.* annexam *Teng.* *n* ac ita *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit Gent.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Sum. 37. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 37.) *In trigeſima ſeptima* (Trigeſ ſept.) *ipſum fidei, ac dilectionis, quam erga B. Petrum Apoſtolorum Principem habere pollicitus eſt, admonet: utque illam inconcuſſam, & inſolubilem* (inviolatam conſervet) *& nulla callida verſutia ab Apoſtolico amore animum disjungi patiatur, orat. Poſtea Eleutherium, & Gregorium quemdam accuſat, & petit, ne illos apud ſe agere permittat* (ſinat) *, ſed Romam mittat.*

2 Hildegardis Reginæ mortem Franci Annaliſtæ unanimi conſenſu referunt ad annum 783. pridie cal. Majas. Quamobrem recte hanc epiſtolam Pagius ad eumdem annum ſpectare putat. Reginæ enim nulla fit mentio, filii tantum memorantur. In nova editione Ducheſnii refertur ad 784. Quum autem tradant Annales Francor. & Fuldenſes, Carolum eodem anno Hildegardis emortuali uxorem duxiſſe Faſtradam, Pagio potius adhærendum mihi videtur.

do credamus [a], quamlibet magnam parvamque perſonam [b], inter Apoſtolicam Sedem, & veſtram Excellentiam poſſe eam dirimere [c], talem [d] prorſus veſtrum præfulgidum in triumphis regnum erga amorem B. Petri, Apoſtolorum principis, fautoris veſtri, & noſtram dilectionem [e] agnoſcentes uſque hactenus perſiſtere, & indiſſolubilem [f] permanere, quod numquam poſſit, quamlibet [g] callida verſutia hominum, ab amore clavigeri regni cœlorum, diſjungere [h], quem prorſus auxiliatorem in opinatiſſimis veſtris triumphis, nobis [i] poſcentibus atque precantibus, credimus & [k] propugnatorem habere, procedens & introducens veſtrum præcelſum regalemque triumphum calcare ſuper omnes barbaras nationes, quatenus ſemper pro vobis divinam exorantes clementiam, Deique timorem præ oculis habentes, atque pro anima [l], ſanctæ recordationis præcellentiſſimi genitoris veſtri Domni Pippini, ſummi Regis, & pro omnibus fidelibus Francis, ſimulque divinum conſiderantes judicium, nitebamur emendare de pravis atque perverſis actibus, videlicet [*] Heleutherium, & [m] Gregorium, ineptos atque inutiles nugaces; qui pro [n] eorum proterva contumacia, non ſinebant in eorum judicari partibus [o] [‡], Ravennæ inopes atque puſillos opprimentes miſere [p], tam in venalitate hominum apud paganas venundantes gentes, quam [**] de panis [q] eorum abſque ulla miſericordia avide deglutiebant, ex qua peſtilentia plurima pars deficientes [r], atque ruentes diſſipati ſunt: inſuper ignobilium vulgus [ſ], catervamque cruentorum nequiter congregantes, non intermittebant [t] cotidie nefandas perpetrare [u] neces. Unde dum in Ec-

VARIANTES LECTIONES

a conglobatos ullo modo credimus *Teng. correxit, ut in edit. præter* credimus *Gent.* *b* magna pavaque perſona *Gent. Tengn. addidit litteram* m *ubique.* *c* vix excellentiæ dirimari *Tengn. correxit, ut eſt in edit.* Gent. *d* tale *Lamb.* *e* noſtro dilectione *Gent.* nram dilect. *Teng.* *f* indiſolubile *Lam. Gent.* indiſſolubilem *Tengn.* *g* qualibet *Lamb.* *h* disjungi *Gent.* disjungere *Teng.* *i* nos *Gent.* nobis *Ten.* *k* & *deeſt in ms. Gent.* *l* pro animæ *Gent.* pro anima *Tengn.* *m* Heleuterium ſeu *Lambec. Gent.* & *Teng.* *n* quibus per *Gent.* qui pro *Ten.* *o* a partibus *Gentil.* *p* vivere *id.* miſere *Teng.* *q* de panibus *Lamb.* *r* indeficientes *Gent.* *ſ* vulgum *Lamb.* *t* non ſinebaut *Lam. Gent.* non intermittebant *Teng.* *u* penetrare *Gent.* perpetrare *Tengn.*

NOTÆ

* Eleutherium. ** locus corruptus. Num *de panibus*?

‡ Stephanus II. qui omnium primus in Exarchatu dominari cœpit, Philippum presb. & Euſtachium Ducem Judices Ravennæ conſtituit ad *faciendas juſtitias omnibus vim patientibus*, ut Hadrianus teſtabatur Carolo (*ep.* 51. *al.* LIV.) Triginta fere poſt annos exemplum ejus ſimile hinc ſuppetit nonnullis, qui Pontificiæ dominationis ignari veritati fucum faciunt.

Digitized by Google

Eccleſia, quadam die Miſſarum celebrarentur ſollemnia, & eadem hora quidam Diaconus [a] ſanctum Chriſti Evangelium populis prædicaret, intus in eodem ſanctuario [b], ab eorum impiiſſimis hominibus ſanguis effuſus eſt innocens, pro ſacrificio [c] laudis homicidium perpetrantes; & dum ipſi certi exiſterent [d], quod nos tales iniquas terras [e], atque perverſas operationes [f], minime illos ut Chriſtiano [g] populo peragere ſineremus [h]; idcirco ſuperba arrogantia elati, conati ſunt, ſine noſtra ſcientia, ad veſtros properare regales obtutus [i] exiſtimantes, ſe per eorum infidelem atque iniquam fallaciam, a fide puritatis, & dilectione B. Petri & noſtra vos ſeparare; neſcientes miſeri & infelices, quia qui præcipui [k] fideles ejuſdem Dei Apoſtoli ſunt, & veſtri feliciſſimi regni fideles ſunt, pariter & qui ejus inimici eſſe videntur, veſtri procul dubio inimici ſunt [4].

Quapropter poſcentes quæſumus veſtram a Deo protectam regalem potentiam, per B. Petrum Apoſtolorum principem, cui a Domino poteſtas ligandi ſolvendique peccata in coelo & in terra data eſt, & ipſum ſanctum baptiſma, quod inter nos per Spiritum ſanctum habere videmur, illorum procacitati [l] veſter præfulgidus aſpectus, & hilaris [m] minime manifeſtetur. Neque recipere ipſos nefandos vultu digniſſimo dignemini, ſed tanquam inimicos B. Petri, & veſtros exiſtentes, eorum ſuperbam gloriationem reſpuentes, ad nos dehoneſtati [n] per fideliſſimos Miſſos veſtros humiles veniant, ut omnia, quæ fati ſumus, eorum comprobemus præſentia [5]: quatenus qui agunt talia, iniqua atque perverſa, per eos emendentur, & illibata oblatio, quæ a ſanctæ re-

cor-

VARIANTES LECTIONES

a quædam dicaconus *Gent.* quidam diac. *Tengn.* *b* ſanctuarium *Gent.* ſanctuario *Tengn.* *c* pro ſacrificium *Gentil.* pro ſacrificio *Tengn.* *d* freti exiſterent *Lamb.* *e* terras *id.* *f* ipſi freti exiſtentes eo quod nos talia iniqua terra atque perverſa operatione *Gent.* *Teng. correxit, ut in edit.* *g* in Chriſtiano *Lamb.* *h* finiſſemus *Gent.* ſineremus *Tengn.* *i* ad vtis properare regales obtutibus *Gent. Tengn. correxit ut in editione.* *k* prompti *Lamb.* pcipti *Gent.* præcipui *Tengn.* *l* procacitas *Gent.* procacitati *Ten.* *m* aſpectus hilaris *Lamb. Gent. Teng. poſuit & qua deeſt in ms.* *n* dehoneſtatos *Lamb. Gent.*

NOTÆ

4 Sceleſtorum hujuſmodi par aliud vidimus in urbe Roma (*ep.*61. *al.*L.), quos Pontifex idem Romam mitti petebat, ut ibi juxta eorum reatus punirentur. Vide monitum ad Pſeudopapæ Conſtantini literas (*num.* 9. *ſeq.*)

5 In notis ad prædictam epiſtolam (*not.* 9. & 10.) monebam, tam Carolum, quam Pontificem in ſua quemque ditione jus ſuum in puniendis reis exercuiſſe. Idem hic luculenter patet: quare abjicienda Sigonii opinio de ſupremo jure quod ſibi reſervarint Pippinus & Carolus in Exarchatu, licet Muratorio arrideat (*an.* 783.) Uterque enim Auctor Mutinenſis voluntatem, quam rationem ſequi maluit.

cordationis genitore veſtro, Domno Pippino, magno Rege [a] allata, & veſtris præfulgidis regalibus [b] manibus in Confeſſione B. Petri, clavigeri regni cœlorum, oblata [c], atque nimirum confirmata ſunt, inconcuſſa & immaculata [d] in æternum permaneant [6], ut ante tribunal Chriſti ipſe protector veſter, B. Petrus Apoſtolus, dignus retributor vobis appareat, & ſicut in hoc terrenum regnum [e] una cum præcellentiſſima ſubole veſtra [f] [7], & omnibus fidelibus Francis in triumphis pollentes tuetur & protegit, ita & in ætheriis [g] arcibus cum Sanctis omnibus faciat ſine fine regnare. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a genitoris vri Domni Pippini magni Regis *Gent.* *b* regalis *Gent.* regalibus *Teng.* *c* offerta *Gent.* oblata *Teng.* *d* inmacula *Gent.* inmaculata *Teng.* *e* terreno Regno *Lamb.* *f* una cum præcellentiſſimis ſubolis vris *Gent. Tengn. corr., ut in editione*. Sobole *Lamb.* *g* in etheris *Gen.*

NOTÆ

6 Notandum diſcrimen judicii a Pontifice faciendi inter Romanos, & Ravennates, tanta in cauſarum paritate. Duo ſiquidem Romani facinoroſi reperiuntur Paſchalis, & Saracinus; totidemque Ravennates Eleutherius, & Gregorius, multis ſceleribus utrique obnoxii, utrique damnandi. Ubi agit de Romanis, qui amicitiæ tantum & charitatis vinculo juncti erant cum Rege Francor., rogat Carolum, ut reos Romam mittere dignetur ad judicium, *ut in hoc cognoſcant omnes gentes, quia ob amorem B. Petri magnam in nobis habeas dilectionem*. E contrario agens de Ravennatibus, quia Exarchatum Francorum Regibus referebat acceptum, pari modo rogat, ut judicandi Romam mittantur, quo Pippiniana donatio a Carolo confirmata *illibata, inconcuſſa, & immaculata* permaneat. Huc appello pediſse quos Sigonii, Muratorii, aliorumque ſupremum jus vindicantium Francis in Exarchatu, Romamque ipſam titulo donationis aſſerentium Romanis Pontificibus; ut nempe intelligant, opiniones eorum pugnare cum factis certis: quare iiſdem adhærere aliquando deſinant.

7 Hallucinatos eos eſſe ajebam (*ep. 68. not.2.*) qui Hadriani epiſtolam loco moverunt, Pagio duce, quia Reginæ nomen in eadem ſileri vident; Regia enim proles utique ſilebatur. Hac autem in epiſtola Regiæ ſobolis mentio eſt, Regina penitus ſiletur, certum ſane indicium ætatis Pagio etiam notæ.

Digitized by Google

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA [a], IN QUA CONTINETUR DE ABBATE VENERABILIS MONASTERII S. VINCENTII, QUI APUD DOMNUN REGEM INSONS ACCUSATUS FUERAT; ET INDE ABLATUS; UT EUM VENUSTO VULTU, AC VIBRANTISSIMO ANIMO, CLEMENTISSIME SUSCIPERET, QUIA FALSA CRIMINA EI OBJICIEBANTUR [1].

ARGUMENTUM

Abbatem Pothonem s. Vincentii ad Volturnum falſis criminibus accuſatum apud Carolum, huic vehementer commendat, ut univerſæ Congregationi morem gerat: rogatque, ut injuria dejectum reſtitui curet.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXIII.	LXXXIX.	LXXVII.

DOMNO [b] * excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali Compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque [c] Patricio Romanorum, Adrianus [d] Papa [2]. Dum tanto ex puro cordis amore omnes generaliter agnoſcunt, quod erga beatum Apoſtolorum principem Petrum, fautoremque [e] veſtrum, & nos, crebro fideliter veſtra regalis potentia prorſus gerit, convenit nempe ex totis noſtris præcordiis, quæ ad ſalutem pretioſiſſimæ animæ veſtræ pertinent, libenti ſuggerere animo, proinde ſalutantes paternam dilectionem indicamus veſtræ præcelſæ regali potentiæ, quia cuncta congregatio venerabilis Monaſterii ſancti Chriſti Martyris Vincentii unam concordiam pro hoc ſimul habentes popoſcerunt a nobis [f], ut noſtris apicibus pro Abbate ipſorum, qui inſons apud vos accuſatus eſt, intercederemus [g], imo & per veſtram præfulgidam juſſionem exinde ablatus [h], veſtris regalibus veſtigiis [i] præſentatus [k], eum vobis in omnibus commendaremus [l],

eo

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* *b* Domino *id.* *c* ac *Gent.* *d* Hadrianus *Lamb.* *e* fautorem *id.* *f* popoſcentes nobis *Gent.* popoſcerunt a nobis *Tengn.* *g* intercederemus *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit. Gent.* *h* ablatum *Lamb.* *i* regalis veſtigiis *Gent.* regalibus *Tengn.* *k* præſentatum *Lamb.* *l* commendari *Gent.* commendaremus *Tengn.*

NOTÆ

GRETSERUS

* *Sum.* 10. *Bar. & Cent.*

CENNIUS

1 Argum. Panv. *(Cod. Vat. 10.) In decima pro Abbate venerabilis Monaſterii* (Dec. pro Ab. monaſt.) *S. Vincentii intercedit, qui falſo apud Carolum accuſatus fueras.*

2 Et hanc epiſtolam, ut nuper ajebam de alia (*ep.* 75. *al.* XCIII.) vagari permittitur in nuperrima Editione Ducheſnii per annos decem. At revocanda ad an. 783. poſt agnitam ab Hadriano Hildegardis mortem; niſi forte quis datam velit ineunte ann. 784. antequam Faſtradæ novæ Reginæ nuncius Romam venerit.

eo quod nullo modo [a] veſtræ regali potentiæ infidelitatis reum quiſpiam ex accuſatoribus ſuis facere, aut comprobare valebit, eo quod omnino falſum ei crimen objicitur [3]; & ideo pro amore B. Petri, regni cœlorum clavigeri, magnopere petentes fiducialiter quæſumus, ut eum venuſto vultu [b], ac vibranti animo clementiſſime recipere jubeatis; juſtum [c] quippe eſt, quemadmodum tam magnam congregationem religioſis moribus ſuis regulariter, atque naviter regere valuit, a veſtris præcelſis obtutibus ſoſpitem abſolvi, & in priſtinum ſtatum [d] clementiſſimis juſſis veſtris, nobis poſcentibus reſtitui, quia valde idoneum ad commiſſum ſibi officium ſeu veſtræ fidelitatis, ſicut ab omni ejus congregatione didicimus, eum agnôvimus [4] [e].

Deus omnipotens, in cujus manu omnia regna mundi reguntur [f], ipſe per ſuffragia Apoſtolorum principis Petri, ſemper nos faciat de veſtro regali culmine lætari; & in hoc mundo una cum præcellentiſſima ſubole veſtra [5] [g] ſuper omnes barbaras nationes dominantes, longo ævo [h] regni gubernacula fruere valeatis [i] atque in æthereis [k] arcibus, cum Sanctis omnibus, regnare mereamini. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a ullo modo *Gent.* nullo modo *Tengn.* *b* venuſtus vultu *Gent.* venuſto *Tengn.* *c* juſte *Gent.* juſtum *Tengn.* *d* ſoſpis abſolvi in priſtino ſtatu *Gent. Tengn. correxit ut eſt in editione.* *e* eum reperimus & agnovimus *Lamb.* reperimus agnovimus, *ſed Tengn. li* reperimus *delendo, poſuit* eum *Gent.* *f* ſunt omnia regna mundi *Lamb. Gent.* *g* ſobole veſtra *Lamb.* una cum præcellentiſſimis ſubolis vris *Gent. Tengn. correxit, ut eſt in edit.* *h* longiri ævo *Gent.* longiori *Teng.* *i* frui valeatis *Lamb.* valeamini *Gent.* valeatis *Teng.* *k* ætheris *Gent.* ætereis *Teng.*

NOTÆ

3 In celeberrimo Monaſterio ad Vulturnum fluvium in Beneventano agro erant id temporis Abbates duo *Poto*, & *Autpertus*, res Mabillonio ipſi obſcura. Putat Potonem aliquid contra Carolum dictitaſſe, quare Abbate alio ſuffecto hunc apud Carolum fuiſſe accuſatum (*Annal. lib.* 24. *n.*71.) Ex hac & ſeq. epiſtola hiſtoriam diſcimus. Interim, patrono Hadriano, qui monachorum ſuffragiis nitebatur, calumnia aliquot accuſatorum detegitur.

4 Injuria abjectum reſtitui curat. Mabillonius (*Ibid. lib.* 25. *n.*16.) Vulturnenſi Chronico prochroniſmis, erroribuſque innumeris pleno, nimium fidens, Potonis mortem hoc anno conſtituit, cauſamque ejus (*lib.*24. *n.*93.) ventilatam ait a.779. quum & Autperti obitus contigit, juxta illum Chronologum. Falſa omnia: accuſatio enim ad hunc annum exeuntem pertinet, aut ad ſequentis initia. Nam cognitio cauſæ, proindeque Autperti mors cum anno 784. minimum copulari debet: mentio quippe fit ab Hadriano novæ Reginæ Faſtradæ, ut dicam ibi.

5 En perſpicua ætas Epiſtolæ, quam innuebam *not.* 2.

ARGUMENTUM

Pothonis ejuſdem cauſa Pontifici cognoſcenda permittitur a Rege per Miſſum ſuum Poſſeſſorem Archiep. Quare Hadrianus nonnullis Abbatibus convocatis coram Poſſeſſore cauſam diſcutit. Conjurationis crimen, quo inſimulabatur, falſum eſſe deprehendit; Sacramento cum aliis Monachis ſe purgantem abſolvit; ad Regem proficiſci omnes poſtulantes permittit. Omnia hæc Pontifex nunciat Carolo; quem etiam docet, Autbertum ejuſdem Monaſt. Volturnenſis Abbatem mortem occubuiſſe in itinere, & Rodigauſum Monachum accuſatorem, ſtupri reum cum nepte repertum eſſe.

A. D.	Cod. Car. *	Chronol.
DCCLXXXIV.	LXXII.	LXXVIII.

DOMNO [a] excellentiſſimo [**] filio noſtroque ſpiritali Compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [b] Papa. Præcelſas, ac a Deo [c] inſpiratas, per Reverentiſſimum, & Sanctiſſimum Poſſeſſorem Archiepiſcopum [2], fideliſſimum Miſſum veſtrum, ſagaciſſimas præcipuaſque Syllabas ſuſcipientes, valde in his noſter relevatus eſt animus, regales triumphos in eis atque ſoſpitates reperientes, & pro hoc magnas omnipotenti Deo tulimus grates [d], in aula fautoris veſtri beati Petri Apoſtoli, divinam exorantes clementiam. Referebatur quippe in ipſis veſtris regalibus [e] apicibus, quia cauſa veſtra, noſtra ſit; & noſtra, veſtra; in hoc vero freti exiſtimus, quia divina inſpiratione veritas hæc, procul dubio, a vobis exarata prorſus omnibus manifeſta ac certa ſplendeſcit; & quo [f] ad noſtrum judicium canonice ſimulque regulariter contentiones in-

ter

VARIANTES LECTIONES

a Domino *Lamb. Gent.* *b* Hadrianus *iid.* *c* ac do *Gent. Tengn. interpoſuit* a *d* referuimus grates *Lamb. Gent.* *e* regalis *Gentil.* regalibus *Teng.* *f* & quoniam ad *Lamb.*

NOTÆ

GRETSERUS

* SUMM. EX BARONIO. *Indicat, quomodo contentionem Monachorum ad ſe Miſſorum compoſuerit. Et quod Potho Abbas cum decem Monachis ad Carolum Regem proficiſci voluerit, ut ibidem quoque de obiectis criminibus ſe purgaret.*

** Summ. 40. Baron & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 40.) *In quadrageſima* (Quadrag.) *indicat, quomodo contentionem Monachorum ad ſe miſſorum compoſuerit: & quod Potho Abbas cum decem Monachis ad Carolum Regem proficiſci voluerit, ut ibidem quoque de objectis criminibus ſe purgaret.*

2 Ebredunenſem Archiepiſcopum eſſe putat Mabillon. (*Annal. lib.* 24. *n.* 58.) Eumdem ſupra vidimus Epiſcopali tantum dignitate inſignem, dum Regii Miſſi munere fungebatur uſque ad an. 777. (*ep.* 61. *al.* L.) Archiepiſcopali nunc præditum dignitate illum audientes, Ebredunenſem Metropolim in honorem priſtinum reſtitutam eſſe intelligimus. Gallicanæ enim Metropoles fere omnes Caroli magni opera ſplendorem ſuum adeptæ ſunt; ſed ſenſim, nec modico cum Regis labore. Quicumque autem Epiſcopus Metropolitanam identidem dignitatem eſt aſſequutus, ab S. Sede Pallium cum Archiepiſcopi nomine, juxta novam diſciplinam, obtinuit, ut planius oſtendam ad epiſtolam 86. *al.* LXXXVII.

ter monachos venerabilis Monaſterii ſancti Vincentii, & Abbates ejuſdem [a] Monaſterii, ſcilicet Autbertum, & Pothonem, diſcuti atque examinari veſtra direxit præcelſa regalis Excellentia [3]; Ipſe quippe præfatus Autbertus Abbas [b], dum callem itineris peragraret [c], repentina morte occupatus minime noſtris Apoſtolicis valuit ſe manifeſtare præſentiis.

Quapropter convenientes plures ex primatibus [d] Monachis cum præfato Pothone Abbate ipſorum, adſtiterunt omnes pariter in conſpectu Apoſtolici decreti noſtri, qui reſidentes, una cum reverendiſſimo, & ſanctiſſimo Poſſeſſore Archiepiſcopo, ſeu Anſoaldo Abbate venerabilis Monaſterii ſancti Petri, pariter Aquilino Abbate *, devaregio atque Raginbaldo Abbate venerabilis Monaſterii ſanctæ Dei Genetricis, ſimulque [e] Giſulſo Abbate [f] Venerabilis Monaſterii ſancti Petri [4], Hiltibrando [g] duce, Taciperto & Prandulo, ſimulque noſtris adſtantibus ſervitiis, Theophylacto Bibliothecario, Stephano Sacellario [h], Campulo Notario, Theodoro duce [5], & cæteris pluribus [i]; & dum ingreſſus fuiſſet

Hhh 2 Rodi-

VARIANTES LECTIONES

a abbatibus eidem *Gent.* Abbates ejuſdem *Tengn.* *b* Autbertus dudum Abba *Lamb. Gent. Ten. correxit, ut in editione.* *c* dum callem itineris peragratus *Lamb.* calle itineris peragrato *Gent. Tengn. correxit, ut in editione.* *d* ex primatis *Gent.* primatibus *Tengn.* *e* ſimul *Lamb.* *f* giſulſum Abbatẽ *Gent.* Giſulſo Ab. *Tengn.* *g* Hildibrando *Lamb.* *h* ſaccellario *id.* *i* duci & cæteri plures *Gent. Teng. correxit, ut eſt in editione.*

NOTÆ

* locus corruptus.

3 Quamvis Carolus Beneventanum Ducatum haud ſubegit ante annum 787. ut Hiſtorici omnes conſtanter affirmant; Regi tamen Langobardorum, quod ſæpe eſt dictum, tam Spoletanus, quam Beneventanus ſubditi erant. Quamobrem Abbatem S. Vincentii apud Carolum accuſatum eſſe non eſt mirum. Ejus vero cauſam Hadriano committi a Rege Francorum, benevolentiæ, ac venerationis argumentum eſt, quibus Rex Pontificem proſequebatur.

4 Mabillonius (*Annal. lib.* 24. *n.* 94.) dubii plenus Monaſteria nonnulla indicat, queis præerant Abbates hic recenſiti. Anſualdum ſcilicet putat fuiſſe Abbatem *s. Petri Beneventani*; Aquilinum *s. Angeli de Baregio* juxta fluvium Sangrum in Aprutio Citeriori; Ragimbaldum *Farfenſis*. Noſtra nihil intereſt in iſta nomina magnam partem incerta inquirere. Id minime prætereundum, quod nomina in epiſtolæ hujus calcem rejecta ad eos referri debent, qui conventui adfuerunt: nam Gretſerus ad epiſtolam, quæ ſequitur in Codice (*ep.* 60. *al.* LXXIII.) arbitratus pertinere, non modo eidem perioches inſtar præmittit; ſed omnes ex Clero Romano eſſe affirmat: utrumque falſum. Nam perioche ſive argumentum illius Epiſtolæ peti debet ex duodecimo inter argumenta Epiſtolarum Pauli I. ut ibi monui; & nomina fere omnia Langobardica, Francis aliquot intermixtis, amovenda ſunt a Romano Clero.

5 Servitia pro ipſis Miniſtris adhiberi notat Ducangius ab Hadriano in hac epiſtola, & a Ludov. pio apud Petr. Chifflet. Ex Miniſtris autem Placito, ſeu Judicio adſtantibus nominatim recenſet *Theophylactum* Bibliothecarium Panvinio & Raſpono ignotum (*de Ecc. Lat. l.* 3. *c.*16. *p.* 249.) qui Cancellarii munere id temporis fungebatur: *Stephanum* Saccellarium, ſeu S. R. Eccleſiæ Camerarium in ſuperioribus laudatum, præcipue (*ep.* 68 *not.* 4.) *Campulum* Hadriani nepotem, ac fratrem Paſchalis, qui ann.777. legationem obivit ad Beneventanos (*ep.*60. *al* LXXIII.) (Hic ex Notario s. Sedis, ideſt Protonotario, ut modo dicimus, ad Saccellarii officium pervenit, quo tempore ejus frater erat Primicerius, & uterque

Rodigauſus [a] ejuſdem [b] Monaſterii Monachus, referebat adverſus eundem Pothonem Abbatem teſtimonium dicens: Domine, dum [c] curſum horæ ſextæ expleſſemus, & ſecundum conſuetudinem pro Regis incolumitate, ejuſque prole [d] propheticum decantaremus Pſalmum, videlicet (*Pſal.* 53.): *Deus, in nomine tuo ſalvum me fac*; ſubito ſurrexit Abbas [e] & pſallere noluit [6]: Item referebat, quia pariter peragrantes, cœpit mihi Abba dicere: Quid tibi videtur de hac cauſa, quia exinde exſpectavi ſignum videre, & minime vidi? Tunc ergo [f] reſpondi: Deus omnipotens humiliet cor ipſius, & faciat nos incolumes reverti, quia non ſunt talia [g] noſtra merita, ut taliter agnoſcere mereamur: & dixit mihi Abba iterum, quia ſi non mihi fuiſſet pro Monaſterio, & terra Beneventana, talem eum habuiſſem [h], ſicut unum canem; & iterum adverſus eum addidit; quia tanti ex Francis [i] remanſiſſent, quantos ego in humero * vedare [k] valeo.

Et dum a nobis ſciſcitatus fuiſſet præfatus [l] Potho Abba, ſi ita eſſet, cum nimia ſatisfactione reſpondit dicens, quia ſemper congregatio noſtra pro ejus Excellentia, ſimulque [m] pro ipſius prole, procul dubio in Monaſterio pſallit: Sed dum in opera eſſem cum ipſo, & cæteri [n] infantes [o], expleta oratione, proſtrati in terra initiantes pſallerent [p] (*Pſal.* 53.): *Deus in nomine tuo ſalvum me fac*, ſubito ſurrexi pro opera quæ ad utilitatem ipſius Mona-

me

VARIANTES LECTIONES

a Rodicauſus *Gent.* *b* eidem *Gent.* ejuſdem *Tengn.* *c* dum *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit Gent.* *d* prolis *Gent.* prole *Teng.* *e* Abba *Lambec.* *f* tunc ego *id.* *g* tales *Gent.* talia *Tengn.* *h* habuiſſe *Gent.* habuiſſem *Teng.* *i* ex Francos *Gentil.* ex Francis *Teng.* *k* vegetare *Lamb. Gent.* vectare *Teng.* *l* prælatus *Lamb. Gent.* *m* ſimul *Lamb. Gent. Teng. addidit* que. *n* ceteris *ſed littera* s *deleta*. *Gent.* *o* cum ipſe & ceteri inſamantes *Lamb.* *p* pſallete *Gent.* pſallerent *Tengnagel.*

NOTÆ

* vectare.

que in s. Pontificem Leonem III. Hadriani ſucceſſorem grande illud ſcelus perpetrarunt, quod alii alio modo narrant). Denique nominat *Theodorum* Ducem, probabiliter nepotem etiam ipſum, de quo non ſemel in ſuperioribus (*ep.* 59. *al.* XLIX. 60. *al.* LXXIII. 67. *al.* LXIX.) nec deinceps fit ulla mentio hujus Ducis in Codice. Hujuſmodi autem ſervitia, ſive officia, ſeu Miniſtri Majeſtatis Pontificiæ teſtes ſunt locupletiſſimi.

6 Ex primo iſto cap. accuſationis morem invaluiſſe videmus in eo celeberrimo monaſterio, ut pro Rege Francorum oraretur poſt omnes horas. Orandi autem genus haud congruere videtur cum fine, quem ſibi Monachi proponebant. Quamvis enim & pſalm. LIII. *ad precandum* inſcribatur; quid Caroli, ac Regiæ prolis incolumitati cum Davide Ziphæorum proditione periculis objecto, ac Dei ope liberato? Quum autem hic agatur de pſalmo cani ſolito poſt Sextam, reſque in obſcuro ſit de pſalmis poſt alias horas decantatis ad eumdem finem, precandi genus improbare non auſim. Valde obſcuriora ſunt reliqua duo capita, quæ aliis divinanda relinquam. Ut autem aliquatenus quid ego ſentiam aperiam, ex Autberti hominis Franci electione in Abbatem, Franciſque aliis Monachis in id Monaſterium introductis, utrumque accuſationis caput profectum puto.

Digitized by Google

ſterii fiebat [7]; de itineris vero [a] collocutione, nullo modo ad injuriam ejus regalis Excellentiæ quicquam locutus ſum, niſi ſatus ſum: quod ſi pro Monaſterii deſertione, ſeu terra illa [b] mihi non fuiſſet, omnino in talem pergere habuiſſem locum, ubi neminem curaſſem [c]. Porro de Francis, quod ſatus eſt: nullo modo talia protuli [d], aut ex meo exivit ore; ſed cum talia [e] ex omni parte mihi opponit *, & a nobis [f] interrogatus fuiſſet prænominatus Rodigauſus [g], ſi hæc alii cum eo audiſſent, tunc adfirmavit, quia ſolus eſſet, & nullus ſecum alius audiſſet; tunc plures ex ipſis priores Monachi afferebant teſtimonia pro ipſo Rodicauſo dicentes: quia in ſtupro captus cum propria nepte ſua, ex presbytero Monachus effectus eſt, & tale crimen adverſus Abbatem noſtrum imponere minime valebit; quia a ſacris Canonibus reſpuitur [8] [h].

Et introducti [i] ſunt alii tres Monachi, qui cum Hiltibrando [k] Duce venerunt, & cum Autberto Abbate morati erant [9] [l], adferentes adverſus Pothonem Abbatem, quia nos cupientes ad [m] excellentiſſimum Regem peragrare [n], a cuſtodia comprehenſi ſumus, & in carcerem miſſi. Ad hæc reſpondit ante dictus Abba: Veritas eſt, quia cuſtodes habui in ponte, non ut eos [o], qui ad [p] Regem irent, devetarent [q]. Sed eos, qui ſuam regulam relinquunt, & ad

VARIANTES LECTIONES

a de vero itineris *Lamb. Gent. Tengn. correxit.* *b* terram illam *ſed littera* m *deleta Gentil.* *c* habui loco ubi a nemine euraſſem *Gent. Ten. correxit ut in edit.* *d* proferui *Lam. Gent.* protuli *Teng.* *e* contagio *Lamb. Gent.* cum talia *Tengn.* *f* Dum igitur a nobis *Lam.* dum a nobis *Gent.* & a nobis *Teng.* *g* Rodicauſus *Lamb.* *h* reſpuetur *Gent.* reſpuitur *Tengn.* *i* inſraducti *Gent.* introducti *Teng.* *k* Hildibrando *Lamb.* *l* moraverunt *Lamb. Gent.* morati etant *Ten.* *m* apud *Lamb. Gent.* ad *Tengn.* *n* peragrari *Gent.* peragrare *Ten.* *o* non eos *Lamb. Gent. Teng. interpoſuit ut.* *p* apud *Lamb. Gent.* ad *Teng.* *q* devetare *Lam. Gent.* devetarent *Tengn.*

NOTÆ

* Videtur aliquid deeſſe.

7 Miror Du-Cangii illuſtratores latuiſſe hunc locum, in quo opera pro fabrica luculenter accipitur. Quid enim aliud ſibi volunt *eſſe in opera*, & *fieri operam*?

8 Infra ipſi canones proferuntur, qui ad tem facere viſi ſunt. Mabillonius (*An. l.* 24. *n.* 94.) Potonem cauſa cecidiſſe colligit ex Hainradi ſucceſſione poſt Autpertum juxta Chron. Volturn. Quæ vero fides conſignanti ejus mortem an.778. ante Caroli compaternitatem; Hainradi ſucceſſoris quatuor fere annos, ac biennium cum menſibus quinque Potonis conſtituenti a.d.x. cal. Majas a.783. quum occubuiſſe mortem affirmat? Hæc omnia cum Hadriani epiſtolis pugnant, quæ quum æquales ejus temporis ſint, Chronologo pluribus ſæculis poſteriori haud dubie præferri debent

9 Tres Monachi, qui cum Hildebrando venerant, ſupra nominantur, nempe Giſulphus Abbas s.Petri, Tacipertus, & Prandulus ejuſdem monaſterii, quod ſcilicet Volturnenſi ſubjectum erat prope muros Beneventi, ut Mabillon. eruit ex Privilegio Caroli M. (*Ann. l.*25. *n.*61.). Id mihi probabilius videtur, quidquid Mabillonius ſuſpicetur, num Monaſterium s. Petri, cujus Anſoaldus erat Abbas, Beneventanum credi debeat. Si enim cum Autberto morati erant, a Vincentino igitur Monaſterio pendebant; & ſi capti erant Potonis juſſu dum Volturni pontem pertranſirent, ut mox tradit epiſtola, finitimi ergo erant monaſterii s. Vincentii. De hujus primordiis ann. 707. deque tribus fratribus fundatoribus, & Abbatibus *Paldone*, *Tatone*, & *Taſone*, uberrime idem Autpertus Abbas ap.Ughell. (*Ital. Sac. to.* 6. *p.* 370. *ſeqq.*) Unde plura laxatæ jam diſciplinæ, quæ hanc epiſtolam illuſtrant, eruuntur.

Digitized by Google

& ad ſuum vomitum in ſæculo, peccato imminente [a], revertunt, eos comprehendere juſſi, & tunc, quando dicunt, ibidem minime fui, ſed ad [b] magnum Regem iter carpebam.

Tunc nos liquidius pertractantes, & ſacrorum Canonum inſtituta inquirentes, reperimus in Concilio Chalcedonenſi [c] cap. 18. confirmante ita: *Conjurationis & conſpirationis crimen & ab exteris eſt legibus prohibitum, multo magis hoc in Dei Eccleſia ne fiat, admonere convenit: & ſi qui ergo clerici vel Monachi reperti fuerint conjurantes, aut conſpirantes, aut inſidias ponentes Epiſcopis aut clericis, gradu proprio penitus abjiciantur* [d]. Item cap. 21. *Clericos aut laicos accuſantes Epiſcopum, aut clericos, paſſim & ſine probatione, accuſationem* [e] *recipi non debere, niſi prius eorum diſcutiatur exiſtimationis opinio*. Simul & in Africano Concilio cap. 8. fertur: *Præterea ſunt quamplurimi non bonæ converſationis, qui exiſtimant, majores natu, vel Epiſcopos paſſim vageque in accuſatione pulſandos, debent tam facile admitti, nec ne?* Aurelius [f] Epiſcopus dixit: *Placet igitur charitati* [g] *veſtræ, ut is, qui aliquibus ſceleribus irretitus eſt, vocem adverſus majorem natu non habeat accuſandi? Ab univerſis Epiſcopis dictum eſt: Si criminoſus eſt, non admittatur, placet* [10]; Et hæc omnia conſiderantes, & quoniam habet has [h] proprius hoſtis inſidias, ut quos in pravorum actuum perpetratione, Deo ſibi reſiſtente, decipere non valet, opiniones eorum falſas ad præſens ſimulando dilacerat, & quia utrum vera eſſent, an non, diſtricta diutius per triduum feciſſemus inquiſitione perquiri, & nullam in ea de his, quæ dicta fuerant, culpam inveniſſemus, ſed ne quid nobis videretur omiſſum [i], aut veſtro [k] potuiſſet cordi dubium remanere, præfatum Abbatem Pothonem, ſacramentum proferre decrevimus: quia nulla talia pro infidelitate regalis veſtræ potentiæ dixiſſet. Sed nec aliquando eidem magno regi [l] infidelis fuit, vel erit cunctis diebus vitæ ſuæ: Simul & alii decem primates Monachi [m] ipſius venerabilis Monaſterii, quinque ex genere Francorum,

VARIANTES LECTIONES

a inminente *Lamb.* *b* apud *Lamb. Gent.* ad *Teng.* *c* calcedonenſæ *Gent.* chalcedonenſi *Teng.* *d* abjiciatur *Gent.* abjiciantur *Tengn.* *e* ad accuſationem *Lamb.* *f* Taurelius *Gent.* Aurelius *Tengn.* *g* caritati *Lamb.* *h* hoc *Lamb. Gent.* has *Tengn.* *i* obmiſſum *Lamb. Gent.* *k* aut noſtro *Lamb.* *l* magni Regis *Gent.* magno regi *Ten.* *m* primati monachi *Gent.* primates *Teng.*

NOTÆ

10 De his canonibus, qui accuſatorem rejiciunt, vide quæ ajebam in commentatione præv. (*n.* 15.) ad s. Sedis diſciplinam illius ævi comprobandam.

corum [11], & quinque ex genere Langobardorum, ſtatuimus, ut præberent ſacramentum, quia numquam audierunt ex ore Abbatis quamlibet infidelitatem adverſus veſtram regalem Excellentiam; ipſi vero petierunt ſe omnes pariter ad veſtram regalem venire præſentiam; nos quippe illorum exquirentes fidem, erga veſtram regalem venire potentiam ſivimus properare [a], ſolite pro vobis in Confeſſione beati Petri, clavigeri regni cœlorum, non omittentes [b] fundi preces, ut una cum Domna Regina, veſtraque ſubole [c], multorum annorum curriculis hic pollentes cum Sanctis omnibus ſine fine regnare mereamini. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat [12].

DE

VARIANTES LECTIONES

a ſinuimus properandi *Gent.* ſivimus properare *Teng.* *b* non ſinentes *Lamb. Gent.* omittentes *Tengn.* *c* ſobole *Lamb.* vtriſq; ſobolis *Gent.*

NOTÆ

11 Hinc evidens eſt, in Volturnenſi Monaſterio utriuſque gentis homines monaſticam vitam profiteri. Neque id qoidem cœptum fieri exacto jam Deſiderio; ſed ab ipſis initiis amicitiæ Francorum cum Romanis, quum potentia eorum Regum a Beneventanis metui, colique per Romanum Pontificem cœpta eſt. Nam vix dum Pippinus Aiſtulpho devicto, & facta Exarchatus donatione Romanis Pontificibus, brevi Aiſtulphi ejuſdem morte ſuperveniente, Spoletani & Beneventani Pippino, quam Deſiderio parere maluerunt, ut Stephanus II. teſtatur (*ep.* II. *al.* VIII.) Quare ſub ejus ſucceſſore Paulo I. prædictum Autpertum ibidem degere certum eſt; nam ipſe de ſe ita loquitur (*Cod. Reg. Vat.* 96.) *Ambroſius, qui & Autpertus, ex Galliarum provincia ortus, intra Samnii vero regionem apud Monaſterium martyris Chriſti Vincentii maxima ex parte divinis rebus imbutus, non ſolum autem, ſed & ſacroſanctis altaribus ad immolanda Chriſti munera traditus, operante beata, & inſeparabili Trinitate, ſuffragantibus etiam meritis B. Mariæ Virginis, temporibus Pauli Pontificis Romani, necnon & Deſiderii Regis Langobardorum, ſed & Arochiſi Ducis ejuſdem provinciæ, quam incholo, hoc opus confeci, atque complevi, quodque propter facilitatem eum intelligendi*, Speculum parvulorum *vocavi*.

12 Sequitur in Cod. Catalogus Monachor. cæterorumque ſimul congregatorum: qoem recte Lambecius huic Epiſtolæ ſubjecit. E contrario Greiſerus poſoit, tanquam periochem *epiſt.* 60. *al.* LXXIII. (*ſup. p.* 355.) unde huc revocandus,

Digitized by Google

DE EPISCOPIS [a], VEL PRESBYTERIS, UT NON MILITAREM [b] INDUERENT ARMATURAM [c], SED SPIRITALEM, ID EST, JEJUNIIS ET ORATIONIBUS VACARENT, SEU DE VENALITATE VEL CAPTIVATIONE HOMINUM, VEL ALIIS ILLICITIS [d] CAUSIS, QUÆ A PRAVIS HOMINIBUS PERPETRATA [e] ERANT, SEU DE VISIONE [f] JOHANNIS MONACHI, QUÆ FALSA VEL INANIS ESSE VIDEBATUR [1].

ARGUMENTUM

Garamanno Duce Miſſo Regio monente, ſe ait bene accepiſſe Joannem Monachum, quem diſciplinæ Canonicæ, inſtar Monachi Cyrilli, ſubjeciſſet, niſi ſumma in Regem obſervantia eſſet prohibitus. Eumdem Joannem, ut Regi pravos homines captivitatem, aliaque illicita exercentes, detulerat puniendos; ita ſibi retuliſſe, quod Galliarum Epiſcopi, ſe improbante, arma gererent. Id ne fieri permittat precatur, eumque commendat quod Monachi ejuſdem viſiones contemtui habuerit.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXIV.	LXXVII.	LXXIX.

DOMNO [g*] excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali Compatri Carolo Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [h] Papa. Orthodoxæ fidei pleniſſimos atque nectareos veſtræ a Deo promotæ regalis Excellentiæ ſuſcepimus affatus, quos referantes [i] veſtram a Deo promotam ſalutem, ac in triumphis victorias [2], ſeu præcellentiſſimæ filiæ noſtræ Domnæ Reginæ, veſtrorumque præcellentiſſimorum filiorum, atque

VARIANTES LECTIONES

a ITEM EXIMPLAR EPISTOLÆ EIUSDEM PAPÆ AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTÆ, IN QUA CONTINETUR DE EPISCOPIS *Lamb.* *b* MILITATEM *Gent.* *c* ARMA *id.* *d* INLICITIS *idem*. *e* PERPETRATÆ *Lam.* *f* VESIONE *Gent.* *g* Domino *Lamb. Gent.* *h* Hadrianus *iidem*. *i* ſeſerantes *Gent.* reſerantes *Tengn.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Bar. ibid. Sum. 11.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 11.) *In undecima* (Undec.) *de Epiſcopis, ac presbyteris agit, ne arma militaria induant, ſed ſpiritualia, ideſt ut jejuniis, & orationibus vacent: & viſionem Joannis Monachi, qua admonitus erat, fidem Eccleſiæ Romanæ eſſe mortuam, pronunciat vanam.* Apud Panvinium, unde Baron. aliique hauſerunt, ex argum. epiſtolæ 73. (*al.* LXXVIII.) & hujus unum conficitur, omiſſis iis, quæ ſequuntur poſt *Orationibus vacent*: ita ut hoc argum. primo loco ponatur, & ſic fluat: *Orationibus vacent. Laudes quaſdam Caroli &c.*

2 Annales Fuldenſes an. 783. Hildegardis morte narrata, Saxones bis a Carolo ſuperatos eſſe referunt *immenſa eorum multitudine interfecta*. De duplici hac victoria ſermo eſt ni fallor. In laudata edit. Ducheſnii hæc epiſtola una eſt ex undecim, quæ vagantur per id decennium ab anno 781. ad ætatem Codicis. At certe poſt annum 783. data eſt, nam Faſtradæ Reginæ meminit, quam a Carolo ductam conſtat in fine anni ejus. Eſtque hic character haud dubius aliarum omnium quæ ſequuntur: ſingulæ enim Reginam nominant, nulla *commatris* titulum adjungit. Muratorius fortuito hanc recte conſignat currenti anno; ſed vaferrime, ut Exarchatus dominationem perturbet, Caroloque tribuat ſupremum jus in Eccleſiæ ditione; illam autem poſtponit alteri (*ep.* 83. *al.* LXXXIV.) ductus nomine ejuſdem Miſſi Regii, quam poſteriorem eſſe patebit infra.

Digitized by Google

atque noſtrorum veſtrorumque fidelium [a] ſoſpitatem, ſimulque ſinceritatem reperientes, magnas [b] omnipotentis Dei clementiæ retulimus [c] grates.

Illud autem, quod nobis veſtra innotuit regalis potentia, per ſuum fideliſſimum Miſſum, ſcilicet Garamannum, glorioſum ducem [3], pro Johanne [d] Monacho atque Presbytero, qui ſicuti in veſtris referebatur regalibus [e] apicibus, de captivatione hominum, & de aliis illicitis cauſis, quæ a pravis perpetrantur hominibus, vobis enuntiaſſet, ut, Deo propitio, per veſtrum præcelſum regalem diſpoſitum corrigerentur, vel [f] emendarentur [4], quemadmodum a nobis [g] popoſcit regalis potentia, libenti eum ſuſcepimus animo, ſolite [h] in omnibus veſtris accommodantes votis. Talem prorſus ſcimus veſtram regalem Excellentiam, quia in his nullius eget [i] monitione, quia, Domino coopitulante, beatoque Apoſtolorum principe Petro, pro ipſo [k] ſemper ſuffragante, veram prædicationem orthodoxæ fidei, quam ab ejus ſuſcepit Eccleſia, illæſam [l] atque immobilem tenens, ultroque irreprehenſibilem [m] ſine macula vibrans exultat, atque in omnibus penitus fulget, & non deſinit emendare ſævos atque iniquos, callidoſque homines ab illicitis actibus [n].

Sed & captivos in ſua propria reverti crebris fecit diebus; fatus quippe eſt nobis præfatus [o] Johannes [p] Monachus, quia dixiſſet

VARIANTES LECTIONES

a vtriſque præcellentiſſimis filiis atque noſtris veſtriſque fidelibus *Gentil. Tengn. correxit ut in edit.* *b* magnæ *Gentil.* magnas *Tengn.* *c* referuimus *Lamb. Gent.* *d* Joanne *Lamb.* *e* regalis *Gent.* regalibus *Teng.* *f* corrigerentur, & *Lamb.* *g* nobis *Gent. ſed Ten. prepoſuit* a. *h* ſolito *Gent.* *i* ambigir *id.* eget *Tengn.* *k* pro ipſa *Gent.* ipſo *Teng.* *l* inlæſam *Lam.* inleſam *Gent.* *m* inreprehenſibilem *Lamb. Gent.* *n poſt* actibus *ſequitur in ms*, queruntur, *ſed ſubducta linea deletum eſt*. *o* prælatus *Lamb. Gen.* *p* Joannes *Lamb.*

NOTÆ

3 Carolomannus Caroli filius natus erat anno 776. ut ſtatuit Pagius (*an.* 781. *num.* 2.) auctoritate Hadriani, & ratione: quare nonus ejus annus fluebat; adeoque tametſi an.781. adeptus Pippini nomen Italiæ Rex ab Hadriano inunctus eſſet, puer adhuc erat novennis, ac proinde Regno adminiſtrando impar: vixque Carolus natu major tirocinium per hæc tempora agebat ſub patre. Hinc eſt, quod Italia an. 774. *ſubjugata*, & *ordinata*, ut ajunt Annales Francorum, adminiſtrabatur per Duces, & Comites, quos Carolus civitatibus præficiebat. Cujuſmodi nonnulli occurrunt in his epiſtolis, ut Duces *Cluſinus*, & *Florentinus*. Alii vero Duces, quorum adminiſtrationi nulla civitas commiſſa invenitur, Francis militibus præfuiſſe videntur, qui in Italiæ Regno erant. Et ſane hunc Garamannum ſeq. anno tali munere fungi compertum erit.

4 Non recte infert Muratorius, Duci huic mandatum a Carolo, ut talia emendaret: non enim jus alienum invadere auſus eſſet (*Vide ep.*63. *al.*LXV.); Nec Pontifex invaſionem ſiluiſſet, ut alia occaſione factum videbimus (*ep.* 93. *al.* LXXI.) Quare credibilius eſt, Monachum de Caroli ſubditis loqui, quam de Eccleſiaſticæ ditionis hominibus. Nam demereri eum cupiebat, ut ſibi ap. Pontificem patrocinaretur, ne pœnam ſubiret, cui erat obnoxius.

xiſſet vobis, ut omnis Epiſcopus ſpiritalia teneret arma, & non terrena [a], quatenus ſi ita eſt, quia militaria [b] induunt arma; hortantes veſtræ noteſcimus a Deo protectæ regali Excellentiæ, ut nullo modo ſic fieri permittat, ſed quoſcumque [c] in quolibet deferri cupit loco, tam Epiſcopi, quam Presbyteri, orthodoxæ fidei galeam, & ſalutis [d] induti arma, orationibus vacare gnaviter ſtudeant, ut cuncto populo, ea, quæ pro ſalute animæ ſunt, ſpiritale gerant officium [e] [5]. Cæteri vero Epiſcopi atque presbyteri in eorum degentes Eccleſiis, canonice unuſquiſque per veſtrum regale robuſtiſſimum præſidium ſuum valeant regere populum a Deo ſibi commiſſum.

Porro de revelatione ejuſdem Johannis [f] Monachi, ſicut ejus referebat locutio, vere fantaſma [g] eſſe exiſtimatur; Dicebant [h] enim, quod vidit [i] primis in ſomnis cœlos apertos, & dexteram Dei, deinde vidit poſtmodum ſomnium aliud, turrem magnam, & deſcendentes [k] Angelos, inter quos [l] vidit ſpeciem hominis alas habentis aquilæ, mortuique exiſtentis [m]; & aliam ſpeciem hominis alas habentem columbinas [n], & dicentem. Quia hic eſt filius Dei [o]; abſit enim a fidelium cordibus, ut fides Chriſtianorum mortua eſſe prædicetur [6]. Nos enim ſpeciem aquilæ alas habentem, ſicut a ſanctis ſuſcepimus Patribus, Johannem Evangeliſtam teſtamur, qui ſecreta cœleſtia hominibus prædicat (*Jo.* I.): *In principio erat Verbum &c.* in ſpecie vero columbæ Spiritus ſanctus viſus eſt. Nam numquam legimus ſpeciem hominis alas columbæ indutam. Quapropter

VARIANTES LECTIONES

a ſpiritalem teneret armaturam (Gent. armã) & non terrenam *Lamb. Gent. Teng. corr. ut in edit.* *b* militaris *Gent.* militaria *Teng.* *c* quoſcumque ſecum *Lam.* quos ſecum *Gen.* quoſcumq; Teg. *d* tam Epõs quam preſbiteros horthodoxæ fidei, aleaq; ſalutis *Tengn. correxit, ut eſt in editione.* G. *e* ſeu æternam vitam adipiſci prædicantes eorumque confeſſionem ſuſcipientes inreprehenſiblle (*Lamb.* inreprehesibiliter) ſacerdotale gerant officium *Lamb. Gent. locum hunc a Ten. omiſſum legunt in ms.* *f* Joannis *Lamb.* *g* phantaſma *id.* *h* Dicebat *Lamb. Gent.* *i* quidit *Gent.* quod vidit *Tengn.* *k* deſcentes *Gent.* deſcendentes *Teng.* *l* inter quibus *Gent.* quos *Teugn.* *m* habentem aquilæ, mortuamque eſſentem *Lamb.* mortuumque eſſentem *Gentil.* mortuique exiſtentis *Teng.* *n* columbæ vivæ *Lamb. Gent.* columbinas *Teng.* *o* hæc eſt fides Chriſtiana *Lamb.* filius Xppiana *Gent. Tengn. correxit.*

NOTÆ

5 Plura hac ſuper re in Capitularibus inveniuntur (*Capit. lib. 6. cap. 285. ſeq. lib. 7. cap. 91. 103. ſeq.*) quæ referuntur etiam a Labbeo (*Conc. tom. VII. pag. 1162. ſeqq.*). Hinc autem Caroli conſtitutionum originem petendam eſſe liquet. Sed locus integer juxta lectionem Codicis reſtitui debet ex Lambecio & Gentiloto, de Epiſcoporum armis ab Hadriano deſcriptis. Tengnagelius enim duo præcipua illorum munera, *prædicationem* videlicet, *& confeſſionis ſuſceptionem* prætermiſit: niſi forte in Typotheram culpa rejicienda ſit, quem repetita vox *officium*, ut ſæpe accidit, deceperit.

6 Ex hac imaginatione quis non deprehendat fanaticum Monachum? Similia non deſunt exempla apud Hiſtoricos.

propter nimis veſtram laudantes firmiſſimam, atque laudabilem fidem, in hoc cognovimus, quia vos fantaſma ipſas reputaſtis viſiones, in eo a nobis [a] pro eo veſtra popoſcit regalis potentia [b], ut [c] nequaquam a nobis condemnaretur, anathematizaretur, vel flagellaretur [d] [7], neque aliquam adverſitatem ei faceremus [e]; quatenus in his omnibus veſtræ accommodantes regali petitioni [f], in quantum neceſſe fuit, ipſum ammonuimus monachum, atque in proprium ſuum locum illæſum [g] abſolvimus: Nam ſi veſtrum illi non profuiſſet regale adminiculum, Eccleſiaſticam illi diſciplinam canonice inferentes, ſicuti monacho Cyrillo [h], a nobis correcto & emendato [i], monachicam regulam illi demonſtrare irreprehenſibiliter habuiſſemus [8]. Ob nimium [k] vero amorem veſtrum cum magna patientia, atque benignitate ſuſceptus commonituſque, ultro citroque divinis præceptis in pace abſolutus eſt. Veſtram regalem Excellentiam una cum filia noſtra præcellentiſſima Domna Regina, veſtraque

VARIANTES LECTIONES

a in eo quod a nobis *Lamb.* quod nobis *Gent. Teng. li* quod *delendo poſuit* a. *b* poſcit regalis potentia *Lamb.* *c* & *Gent.* ut *Tengn.* *d* condemnatus, anathematizatus, vel flagellatus fuiſſet *Lamb. Gent. Teng. correxit, ut eſt in edit.* *e* facere debuiſſemus *Lamb. Gent. Teng.* debuiſſemus *delendo poſuit* faceremus *Gent.* *f* veſtram accommodantes regalem petitionem *Lamb. Gent. Tengn. correxit ut in editione.* *g* inlæſum *Lamb.* *h* girillo *Gent.* Cyrillo *Ten.* *i* correctus & emendatus *Gent.* correcto & em. *Tengn.* *k* obnium *Gent.* ob nimium *Tengn.*

NOTÆ

7 Pœnæ obnoxium Carolus fatetur Monachum; & pro eodem intercedit. Ad flagellationis pœnam quod attinet, Anton. Auguſtinus (*ad cap.50. al.46. Ingilr.*) notat ex Capitularibus Regum Francor. in collectiones canon. irrepſiſſe id genus pœnæ, nec Pontificii juris eſſe. Hoc autem loco Hadrianus memorat diſciplinam Regularem. S. Aurelian. *cap.* 41. de ea ſic: *Pro qualibet culpa ſi neceſſe fuerit flagelli accipere diſciplinam, nunquam legitimus excedatur numerus, ideſt triginta & novem.* Regula item S. Bened. de excommunicatione, ac diſciplina ſeu flagellatione *cap.*23. 24. 28. 30. Præcipue vero Reg. S. Columbani cap. 10. ſeu *pœnitential. de diverſitate culparum*, ubi ad rem noſtram ſtatutum legimus, *Pro illuſione diabolica, ac pro modo viſionis alii viginti quatuor pſalmos in ordine, alii quindecim, alii duodecim indigentes pœnitentia pſalmos decantare debeant.* Ex quibus patet, Carolum pro Monacho intercedentem ne *damnaretur, excommunicaretur, flagellaretur*, haud feciſſe id pro viſione, quam phantaſmatis loco habuit, ſed pro gravi alia culpa, quæ Monachum impulerit, ut Caroli patrocinium exquireret: ne pœnam ſubiret, quæ in Monaſteriis quandoque erat ſeveriſſima. Rem vidi in Regula Magiſtri (*cap.*13.) quam referens horreſco: *Excommunicati vero fratres ſi ita ſuperbi extiterint, ut in ſuperbia cordis perſeverantes in tertia die hora nona ſatisfacere Abbati noluerint, cuſtoditi uſque ad necem cædantur virgis.*

8 Pro Eccleſiaſtica diſciplina flagellationem accipi oportere non eſt dubium: id enim Epiſtolæ contextus demonſtrat, & præſertim Regula hic memorata. Quam pœnam huic Monacho alterius exemplo ad ſe emendari, Hadrianus infligendam putaverit, non liquet; nam in Regula S. Bened. (*cap.* 24.) Abbatis arbitrio relinquitur: *Secundum modum culpæ excommunicationis vel diſciplinæ menſura debet extendi, qui culparum modus in Abbatis pendeat judicio.* Canonice autem inferebatur diſciplina: alia quippe erat Regularis, alia Secularis. Id patet ex *Capitibus* Caroli Magni pro Monachis (*Labb. Conc. tom.* VII. *pag.* 968.) quæ ut notat Sirmondus, ad annum pertinent 789. nam *num.* 16. hæc leguntur: *Ut diſciplina Monachis Regularis imponatur, non Secularis: ideſt non orbentur, non mancationes alias habeant, niſi ex auctoritate Regulæ.* Quæ explicantur *can.* 18. Francofordien. Concilii: *Abbates qualibet culpa a Monachis commiſſa, nequaquam permittimus cæcare, aut membrorum debilitatem ingerere, niſi regulari diſciplina ſubjaceant.*

que præcelſa prole multorum annorum curriculis regni gubernacula, perfrui divina faciat clementia, ut in hoc mundo ſuper omnes barbaras regnantes nationes, in æthereis [a] arcibus ſine fine cum Sanctis omnibus regnare mereamini. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a ætheriis *Lamb.* ætheres *Gent.* ztereis *Tengn.*

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA [a], IN QUA CONTINETUR, DE MONASTERIO SANCTI HILARII CONFESSORIS IN CALLIGATA: ORAT, NE IPSUM, SEU HOSPITALES [b], QUI PER COLLES [c] ALPIUM SITI SUNT, IN SUSCEPTIONE PEREGRINORUM, UT A NULLA MAGNA PARVAQUE PERSONA INVADI [d] SINERET [*] [1].

ARGUMENTUM

Monaſterium s. Hilarii Galliatenſe, & hoſpitalia in Alpibus ſita pro peregrinis hoſpitio accipiendis, orat Carolum, ne ab ullo permittat invadi: corripiatque Gundibrandum Ducem Florentinum, qui aliquot peculia Curtis Saſantinæ ad id Monaſterium pertinentis uſurparat; ſimiliterque alios terras ejuſdem Curtis invadentes; atque omnia reſtitui curet Monaſterio.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXIV.	LXXIV.	LXXX.

DOMNO [e] [**] excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali Compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque [f] Patricio Romanorum, Adrianus [g] Papa [2]. Novimus regalis Excellen-

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lam.* ne ipſum *Gent.* *b* CALLIGATA SEU HOSPITALIBUS *Lam. Gent.* deſunt *in ms. verba illa* orat *c* CALLES *id.* *d* INVADERE *Lamb. Gent.* *e* Domino *iid.* *f* ac *iid.* *g* Hadrianus *iid.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Apud Baron. & Centur. ſubjiciuntur iſta. UT GUNDIBRANDO DUCI FLORENTINO MANDET, UT QUÆ EIDEM MONASTERIO ABSTULIT REDDAT. ** Summ. 38. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 38.) *In trigeſima octava* (Trig. oct.) *commendat Carolo Legatos Monaſterii S. Hilarii in Calligata. Orat, ne ipſum, ſeu hoſpitales, qui* (hoſpitales domos, quæ) *per colles alpium ſiti* (ſitæ) *ſunt, in ſuſceptionem peregrinorum, ab ulla magna parvaque perſona invadi ſinat* (permittat); *ut Gundibrando Duci Florentino mandet, ut quæ eidem Monaſterio abſtulit reddat* (reſtitueret.)

2 Hanc epiſtolam incertæ & ipſam ætatis, quam cæteroqui indagare nihil refert, hic conſtituo, tum quia data poſt annum 783. tum quia Ducem Florentinum memorat, quem in præcedenti (*not.* 3.) una cum aliis præeſſe ajebam uni aut pluribus civitatibus Regni Italiæ adverſus opinionem falſam de Garamanno Miſſo Regio.

cellentiæ veſtræ benignitatem [a] pro Domini amore, atque B. Petri Apoſtolorum principis, a quo meritis & [b] præclara eſt dignitate ditata Eccleſia, & ſicut amans [c] juſtitiæ [d], unicuique ſuffragium [e] impertire. Quatenus petentes quæſumus, ut pro ejuſdem [f] B. Petri fautoris [g] veſtri amore, noſtraque paterna dilectione, ſicut ſolita eſt veſtra perfulgida [h] regalis potentia, piorum locorum ſolicitudine, reſtaurationis juvamina ferre [i]: Ita & in * ſubjectis monaſteriis ſpiritalis matris veſtræ ſanctæ noſtræ Romanæ Eccleſiæ, quibus aura [k] vibrantiſſima regali in triumphis præcellentia conceſſa atque offerta ſunt [3]. Scilicet monaſterium ſancti Hilarii [l] Confeſſoris Chriſti **, qui pons in Calligata [m], una cum hoſpitalibus [n], qui per calles Alpium ſiti ſunt, pro peregrinorum ſuſceptione [4] poſcimus, ut a nulla magna parvaque perſona qualibet invaſione [o] brachium pati veſtra [p] eximia ſinat clementia: ſed in omnibus pro Monachorum Deo ſervientium [q] laudibus, atque ſuſceptione peregrinorum, juſtitiam [r] illic conſervare ſicut ſolita eſt dignetur; & invaſionem, quam Gundibrandus [ſ] dux civitatis

VARIANTES LECTIONES

a benignitati *Gentil.* benignitatem *Tengn.* *b* & *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit Gent.* *c* amatris *id.* *d* a quo ob exaltationem ſanctæ Dei Eccleſiæ præclaram dignitatem merita eſt, & ſicut amantem juſtitiæ *Lamb. Gent.* *e* ſuffragiis *Gent.* *f* eidem *id.* ejuſdem *Tengn.* *g* ſaotoris *Gentil.* fautoris *Tengn.* *h* prafulgida *Lamb.* profulgida *Gent.* *i* ferri *id.* adſerre *Teng.* *k* a veſtra *Lamb.* a vra *Gent.* *l* ilarii *Gentil.* hylarii *Teng.* *m* confeſſoris Chriſti in Calligata *Lamb.* *n* una cum hoſpitales *Gent.* hoſpitalibus *Tengn.* *o* qualibet invaſione *Gent.* cujuſlibet invaſionis *Tengn. continuo ſequitur in ms.* at, *ſed ſubducta linea deletum Gent.* *p* vræ *id.* vra *Teng.* *q* gerentibus *Gent.* ſervientium *Tengn.* *r* juſtitiæ *Gent.* juſtitiam *Teng.* *ſ* Gubibrandus *Lambec. Gent.*

NOTÆ

* ſanctis. ** qui locus.

3 Mabillonius (*An. lib.*22. *num.*28.) an. 748. ſex minimum Monaſteria recenſet in Tuſcia, quorum unum eſt Galactenſe, ſeu Galiatenſe, de quo loquitur Hadrianus, fundatumque ait ab Hilaro Abbate. Idem Ravennatenſi Archiepiſcopo ſubjectum erat, licet intra fines Tuſciæ. Sed ab anno 755. ad 759. juris fuit Anſcauſi Foropopilienſis Epiſcopi. Is enim, quum eſſet Abbas ejus Monaſterii, beneque eſſet meritus de Steph. II. in Franciam eunte an. 753. hic grati animi cauſa, quum Exarchatus ditionem adeptus fuit, Anſcauſo Monaſterium conceſſit quoad viveret. Eo vero mortuo an. 759. Monaſterium rediit ad jus priſtinum, ut patet ex Diplomatibus Pontificum, & Regum apud Ughell. (*de Archiep. Ravenn.*). Idem hodieque extat, poſſidetur autem a Camaldulenſibus, a duobus circiter ſæculis. Mabill. (*An. lib.* 23. *num.* 5.) Ughell. de Arch. Rav. & de Epiſcopis Foropopilien. (*tom.* 2. *pag.* 598.). Vecchiazzanus addit Paulum I. an. 757. confirmaſſe *Anſauco* Abbatiam S. Hilarii, ejuſque rei teſtem affert Diploma Pontificium.

4 Gravi harum literarum auctoritate utitur Murator. (*Antiquit. Ital. tom.* 4. *diſs.* 37.) ad comprobandum, tabernis diverſoriis Italiam ium temporis caruiſſe, quo viatores ſe reciperent, rem dictu, quam creditu faciliorem: aliud enim eſt pauperibus peregrinis hoſpitium parare, qui eſt monaſticæ Regulæ mos vetuſtiſſimus, aliud viatores divites in hoſpitia compellere diverſorii defectu. *Hoſpitalitatem ſectantes*, ajebat Macar. (*Reg. cap.*20.) *per omnia, & ne avertas oculum, aut inanem dimittas pauperem: ne forte Dominus in hoſpite, aut in paupere ad te veniat, & videat te haſitantem, & contemnaris*. Clerici ſub finem quarti ſæculi (*Conc. Carth.* III. *cap.* 27.) *tabernas* ingredi prohibentur, *niſi peregrinationis neceſſitate compulſi*. Et multo ante in Oriente erant prohibiti (*Concil. Laodic. cap.* 24.) Vide & Cod. Theod. (*lib.* 9. *tit.*7. *lib.*1.) & ibi commentar. Gothofr.

tatis Florentinæ [5] in eodem monaſterio ingerit, in curte quadam Saſantina [a], territorio ſcilicet Florentino, arripiens ex ea inliciter plura peculia, quæ illi minime pertinent, abſtollenda, emendare * jubemini [b]: ſimulque terras, quas ex ipſa curte plures homines ſine ratione abſtulerunt, reddere veſtra a Deo inſpirata regalis potentia faciat, & pro amore ejuſdem regni cœlorum clavicularii, & noſtro, præfati Monaſterii Miſſos [c 6] mitiſſimo vultu ac benigniſſima hilaritate eos ſuſcipientes [d], juſtitiæ, quam [e] a vobis petierint, clementiſſime ſicut ſoliti eſtis accipiant [f] effectum, ut dignam [g] pro ipſis Monachis, ſeu peregrinorum ſuſceptione ſuſcipientes mercedem, potius valeamus in Confeſſione Janitoris regni cœlorum pro vobis, filiaque noſtra Domna Regina, veſtraque triumphatiſſima [h] prole, divinam exorare clementiam, ut hic ævis temporibuſque [i] regni gubernacula fruentes in ætheriis arcibus conſortes, cum ipſo Chriſti Confeſſore B. Hilario, effecti inveniamini. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a curte quodam Saſantino *Gent. Tengn. correxit, ut in editione.* *b* jubeatis *Lamb.* *c* miſſi *Lam.* miſſis *Gent.* miſſos *Ten.* *d* hilaritate ſuſcepti *Lamb.* *e* juſtitiarum, quas *Lamb.* juſtitias, quas *Gent.* Juſtitiæ quam *Tengn.* *f* ſuſcipientes *Gent.* accipiant *Teng.* *g* digne *Gent.* dignam *Tengn.* *h* triumphatoriſſima *Lamb. Gent.* *i* temporibus *Lamb. Gent. Ten. addidit* q;

NOTÆ

* jubeatis;

5 Sic ſupra (*ep.* 55. *al.* LX.) Reginaldum memorabat Ducem Cluſinæ Civitatis. Quare non eſt dubium, quin Carolus uni etiam Civitati Ducem præeſſe voluerit.

6 Qui Miſſis Francorum eamdem auctoritatem tribuunt ante adeptum Imperium, qua illos per nonum ſæc. uſos eſſe teſtatur hiſtoria, aut eorum indolem non ſunt aſſequuti, aut a veritate abeunt. Ii ſiquidem, qui ultro citroque ibant Hadriani tempore, aliud non erant, quam nuntii, vel legati, quibus quandoque res momenti committebantur, flagitante Pontifice. Quamobrem Hadrianus, quod animadvertendum, eadem phraſi de Miſſis Monaſterii Galliatenſis loquitur, qua paſſim uſum eſſe vidimus tam de Apoſtolicis, quam de Regiis miſſis.

Item exemplar Epistolæ ejusdem Papæ, ad domnum Carolum regem directæ, in qua continetur de * molivo [a], atque marmore Palatii Ravennatæ [b] civitatis prædictus Papa domni regis ditioni, vel quicquid exinde facere voluisset, libenti animo se tribuere dicit [1].

ARGUMENTUM

Muſiva, marmora, aliaque ex Palatio Ravennæ concedit Carolo ea petenti per Arvinum Ducem Miſſum ſuum, per quem duos Equos miſerat Pontifici, quorum alter defecerat in via. Gratias agit; at nobiliores pinguioreſque alios petit.

A. D.	Cod. Car.	Chronol.
DCCLXXXIV.	LXVII.	LXXXI.

DOMNO [b] ** excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [d] Papa. Præfulgidos atque nectareos regalis potentiæ veſtræ per Arvinum ducem [2] ſuſcepimus [e] apices, in quibus referebatur, quod Palatii Ravennatis [f] civitatis muſiva [g], atque

VARIANTES LECTIONES

a MOSIVO *Lamb.* *b* RAVENNATIS *id.* *c* Domino *Lam. Gent.* *d* Hadtianus *iid.* *e* Atuinum ſuſcepimus *Lam.* *f* tavennate *Gent.* Ravennatis *Teng.* *g* moſiva *Lamb.* moſivo *Gent.* muſiva *Teng.*

NOTÆ

GRETSERUS

* muſivo. ** Sum. 12. Bat. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 12.) *In duodecima* (Duodec.) *Carolo Regi Moſivum ac marmor palatii Ravennatenſis* (moſiva, ac marmora urbis Ravennæ) *tam in templis, quam in parietibus, & ſtratis ſita, ſicut petierat, donat. Pro equo miſſo gratias agit: orat ſibi mitti equos, qui ad ſuam faciant ſeſſionem, oſſibus atque plenitudine carnis decoratos.*

2 Eumdem Ducem alibi (*ep.* 92. *al.* LXXXVI.) videre eſt modo Ducem modo Comitem appellari; itemque (*ep.* 89. *al.* XC.) Comitis tantum titulo inſignem. Ita promiſcue nuncupatos Armoricæ Principes, quandoque etiam Normanniæ Dynaſtas oſtendit Du-Cangius (*V. Comites*) plurimos apud Hiſtoricos: Ditmari quoque auctoritate apud Burgundos non conſueviſſe Comitem vocari, niſi qui Ducis honorem poſſidebat, animadvertit. Cujuſnam gentis eſſet Arvinus promiſcue Comes & Dux nuncupatus, non attinet quærere. Notari id tamen oportuit, tum ne duo crederentur Arvini hiſce in Epiſtolis Regia legatione functi eſſe; tum ut diſcrimen teneatur inter Duces primæ ſtirpis Francorum Regum, quum ipſi Carolini, qui poſtea Reges facti ſunt, Duces tantum eſſent, & Duces ſecundæ ſtirpis, ſeu eorumdem Carolinorum. Hi enim uni plerumque præerant Civitati, ut nuper vidimus Cluſinum ac Florentinum feciſſe. Illi autem toti præerant provinciæ, ſubditoſque habebant Comites, qui ſingulas Civitates adminiſtrabant. Et qui olim per Comitivæ gradum ad Ducatum aſcendebant, nunc Ducatum nomine, re Comitivam aſſequebantur. Quare & Duces, & Comites generatim omnes dici poterant. Perinde eſſe in Ditione Pontificia affirmare non auſim: nam video Hadrianum (*ep.* 54. *al.* LI.) conſtituiſſe Comitem Civitatis Gabellienſis, quam *breviſſimam* vocat, ac Ferrarienſis Ducatus ibidem meminiſſe: unde inferri poſſet, Majoribus Civitatibus Duces, Comites minoribus præfeciſſe. At quum *Judices* plerumque eos appellet, quo generali nomine tunc temporis utraque dignitas deſignari videtur, incompertum mihi eſſe fateor adminiſtrationis genus. Huc accedit, quod Stephanus II. Hadriano eodem teſte (*epiſt.* 51. *al.* LIV.) Ducem quidem miſit ad Ravennatium urbem adminiſtrandam; ſed presbyterum ejus collegam eſſe voluit (pro cauſis ſcilicet Eccleſiaſticis) & *Judices* utrumque appellat Hadrianus. Murator (*Antiq. Ital. to.* 1. *diſs.* 5.) quamquam falſis abductus opinionibus a veritate aberret, plura ſuppeditat hanc hiſtoriæ Pontificiæ partem illuſtrantia. At de his opportunius agam infra.

Digitized by Google

atque marmora, cæteraque exempla [a] tam in ſtrato, quamque in parietibus ſita [b], vobis tribueremus [c]; Nos quippe libenti animo & puro corde, cum nimio amore veſtræ Excellentiæ, tribuimus effe-ctum, & tam marmora, quamque moſivum, cæteraque exempla [d] de eodem palatio vobis concedimus auferenda [e], quia per veſtra laborioſa regalia certamina, multis bonis [f] fautoris veſtri B. Petri clavigeri regni cœlorum, Eccleſia cotidie fruitur [3], quatenus merces veſtra copioſa adſcribatur in cœlis.

Suſcepimus etiam [g] per eundem Aruinum [h], equum utilem unum a vobis directum, alius autem, qui cum ipſo directus eſt, defectus in ipſo itinere, mortuus eſt. Unde ob veſtram memoriam maximas referimus [i] grates. Sed ſecundum noſtrum amorem, quem ex intimo [k] corde erga veſtrum habemus præfulgidum regnum, tales nobis famoſiſſimos emittite equos, qui ad noſtram ſeſſionem facere debeant, in oſſibus [l] atque plenitudine [m] carnis decoratos, qui dum in omnibus aſpectibus laudabiles exiſtunt [n], veſtrum præfulgidum triumphis laudare valeant [o] nomen [4], & pro hujuſmodi re [p], ſicut

VARIANTES LECTIONES

a atque marmores eteriſque exemplis *Gent. Teng. correxit, ut in edit.* *b* ſitis *Gent.* ſita *Teng.* *c* tribuiſſemus *Lam. Gent.* tribueremus *Tengn.* *d* marmores quamque moſivo eeteroſque exemplis *Gent. Teng. correxit, ut in edit.* *e* abſtollendum *Lam. Gent.* auferenda *Tengn.* *f* multa bona *Lamb. Gent.* multis bonis *Tengn.* *g* enim *Lam. Gent.* etiam *Teng.* *h* haruinum *Gent.* *i* referuimus *Lam. Gent.* referimus *Teng.* *k* quod ex interno *Gent.* quem ex intimo *Tengn.* *l* in hoſſibus *Gent.* oſſibus *Teng.* *m* plenitudinem *Gent.* plenitudiue *Teng.* *n* exiſtere valebunt *Lamb. Gent.* exiſtunt *Teng.* *o* nitcant *Lamb. Gent.* valeant *Teng.* *p* tei *Gent.* re *Tengn.*

NOTÆ

3 Eginhart. *cap.* 26. tradit, ea marmora petita eſſe pro ornanda Baſilica miræ pulchritudinis a Carolo Aquiſgrani extructa; cæterum argumentum tam evidens Pontificiæ dominationis in Exarchatu Muratorius ipſe (*an.* 784.) in dubium vocare non audet. Neque enim Carolus iſta a Pontifice concedi ſibi peteret, niſi ſupremo ibidem jure gaviſus eſſet; neque Pontifex ultro largitus eadem eſſet, pro tot benefactis quodammodo relaturus gratiam, ut luculenter declarat: ſed Rex aut tacitus auferret, aut ad ſe tranſmitti præciperet; & Pontifex haud gratiam quæreret ex munere; quod juris Regii eſſe cognoſceret. Quid vero? Ne dominationem Pontificis fateri compulſus, videatur aſſerere, continuo aliam epiſtolam Hadriani ſubjicit (*ep.* 83. *al.* LXXXIV.) qua Pontifex Mercatores Veneticos e ſua ditione ejeciſſe juxta Caroli voluntatem ſignificat. Inde autem colligit, Carolum ibi dominatum eſſe: quaſi vero Rex *præceptionem* miſerit Pontifici; non hic officii ergo uſus fuerit (quod frequenter factum videmus) *præcipiendi* verbo, ut debuit, ne, non dicam in Principem tam bene de Eccleſia meritum obſequio, ſed officio nuncium remiſiſſe videretur. Nonne & inter privatos id factum ſemper, & hodie fit in literis? At paulo infra eadem in epiſtola legere eſt: *per veſtram clementiſſimam Regalem præceptionem eum exinde expellere omnino dignemini*. Nam Hadrianus Garamannum unum ex Ducibus Caroli aliqua in Civitate Regni Italiæ conſtituto, qui Eccleſiaſticæ ditioni moleſtus erat, inde amoveri petit a Rege, ut planius dicam ad eam epiſt.

4 S. Gregorius M. Petro Subdiacono, qui Patrimonio Siciliæ præfectus erat (*lib.* 12. *ep.* 30. *Ind.* 7.) præ aliis hæc ſcribit: *Unum nobis caballum miſerum, & quinque bonos aſinos tranſmiſiſti; Caballum illum ſedere non poſſum, quia miſer eſt; illos autem bonos ſedere non poſſum,* *quia*

ſicut ſoliti eſtis, dignam ab ipſo Dei Apoſtolo ſuſcipere valeatis retributionem, ut una cum Domina [a] Regina, veſtraque nobiliſſima prole, in hoc mundo regnantes, in ætheriis arcibus vitam æternam adipiſci mereamini. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a Domna *Lamb.*

NOTÆ

quia aſini ſunt. Sed petimus, ut ſi nos continere diſponitis, aliquid vobis condignum deferatis. Sancti utriuſque Pontificis, præclaro utriuſque genere nati ſimile factum conferas. In Gregorio Pontificem videas, qui quamquam humilis, omnique virtute præſtans, majeſtatem tamen Pontificiam non vult vileſcere: In Hadriano autem & Pontificis, & Principis majeſtatem ſuſpicias, qui utriuſque ſatagens non utilitatem ſolum, ſed etiam ſplendorem in exteriori apparatu deſiderat.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ ADRIANI [a] PAPÆ DIRECTA OMNIBUS EPISCOPIS PER UNIVERSAM SPANIAM COMMORANTIBUS, MAXIME TAMEN ELIPHANDO, VEL ASCARICO, CUM EORUM CONSENTANEIS, PRO HÆRESI [b] VEL BLASPHEMIA, QUOD FILIUM DEI [c] ADOPTIVUM NOMINAT, CUM MULTIS CAPITULIS SANCTORUM PATRUM EOS REPREHENDENS. NECNON ET DE PASCHALI FESTIVITATE, SEU ET DE SANGUINE PECUDUM, ET SUILLO, ET SANGUINE SUFFOCATO [d], QUEM IN ERRORE PRÆDICANTES DICUNT; UT QUI EA [e] NON EDERIT, RUDIS ET INERUDITUS EST, QUOS SUB ANATHEMATIS VINCULO OBLIGATOS, ET AB ECCLESIA EXTRANEOS DICIT. SIMILITER ET DE PRÆDESTINATIONE DEI, QUOD SI QUIS AD BONUM PRÆDESTINATUS ESSET, CONTRA MALUM RESISTERE NECESSE ILLI NON ERAT: SI VERO AD MALUM * NOTUS [f], BONUM ILLI EXERCERE NIHIL PRODERIT. PRO QUO CAPITULO APOSTOLICIS ADHORTATIONIBUS EOS CASTIGANS, NECNON ET DE HOC, QUIA COMMUNEM VITAM CUM JUDÆIS, ET NON BAPTIZATIS PAGANIS, TAM IN ESCIS, QUAM IN POTU [h], SEU ET IN DIVERSIS ERRORIBUS **, NIHIL POLLUI SE INQUIUNT, NEC NON ET DE FILIABUS EORUM, QUAS POPULO GENTILI TRADUNT, VEL DE SACRATIONIBUS EORUM, SEU ET DE MULIERIBUS, QUÆ VIVENTE VIRO SIBI MARITUM SORTIUNTUR, SIMULQ; ET DE LIBERTATE ARBITRII, VEL ALIIS MULTIS, QUÆ [i] ENUMERARE LONGUM EST, EOS CASTIGANS CUM SANCTORUM PATRUM TRADITIONIBUS [1].

ARGUMENTUM

Univerſis Hiſpaniæ Epiſcopis, audiviſſe ſe Aegilam bona fide ordinatum a Willicario Archiep. Senonenſi, & in Hiſpaniam ad prædicandum miſſum, Mingentii cujuſdam magiſtri ſui errores propalare. Monet, ut ſtabiles in Apoſtolicæ Sedis vera doctrina ab ejuſdem falſis doctoribus caveant. Elipandi item, & Aſ-

VARIANTES LECTIONES

a HADRIANI *Lamb. Gent.* b HERESIA *iid.* c PRO HERESIA VEL BLASPHEMIUM QD FIDELIUM DĪ *Tengn. correxit, ut eſt in edit. Gent.* d ET SUFFOCATO *Lamb.* e EIS *Gent.* ea *Teng.* f NATUS *Lamb.* g VITAM GERENTES *id.* h QUAM IN POTIS *Lamb.* QUAM ET IN POTIS *Gent.* potu *Ten.* i VEL ALIA MULTA QD *Gent.* vel aliis multis quæ *Tengn.*

NOTÆ

GRETSERUS

* natus, vel prædeſtinatus.

** videtur deeſſe: *agunt*, vel *ducunt*.

CENNIUS

1 Arg. Panv. (*Cod. Vat. poſt* 44.) *Idem Adrianus* (Hadr.) *Papa epiſtolam ad omnes Hiſpania Epiſcopos ſcripſit, maxime tamen ad Elephandum, & Velaſcharium* (Elipandum, & Aſcaricum.) *In hujus Epiſtolæ initio Romanam Eccleſiam caput omnium membrorum ſeu aliarum Eccleſiarum* (caput Eccleſiarum) *nominat: & quicumque ſe ab hac abſcindit, hunc Chriſtianæ Religionis extorrem fieri dicit. Deinde refutat Elephandi* (Elipandi) *ſeu Aſcarici errorem, qua Filium Dei adoptivum dixerat, opponens inter alia dictum Rom.* 8. *Proprio filio non pepercit, & citat Athanaſium Alexandrinum Epiſcopum, Gregorium Nazianzenum, Amphilochium Iconii Epiſcopum, Gregorium Nyſſenum, Chryſoſtomum, Auguſtinum, Hilarium, Leonem papam.*

Digitized by Google

& Aſcarici, aliorumque Neſtorii blaſphemias recoquentium hæreſim multis Patrum auctoritatibus confligit. De Paſchate etiam recte celebrando, de prædeſtinatione, gratia, & libero arbitrio fuſe & ſapienter agit; ut ab immenſa errorum ſerie illos præmuniat, qui Feliciana jam hæreſi erumpente in Hiſpania gliſcebant.

A. D.	Cod. Car.	Chronol.
DCCLXXXV.	XCVII.	LXXXII.

ADrianus [a] * Papa Epiſcopus ſervus ſervorum Dei dilectiſſimis nobis omnibus orthodoxis [b] Epiſcopis per univerſam Spaniam commorantibus [2]. Inſtitutio univerſalis naſcentis Eccleſiæ beati Petri ſumpſit honore principium, in quo regimen ejus & ſumma conſiſtit, ex ejus enim Eccleſiaſtica diſciplina, per omnes Eccleſias religionis [c] jam creſcente cultura, fonte [d] manavit. Nicænæ Synodi non aliud præcepta teſtantur, adeo ut non aliquid ſuper eam auſa ſit conſtituere, cum videret nihil ſupra meritum ſuum poſſe conferri; omnia denique huic noverat Domini ſermone conceſſa. Hanc ergo Eccleſiis toto orbe diffuſis velut caput [e] ſuorum certum eſt eſſe membrorum, a qua ſi quis ſe [f] abſcidit, fit Chriſtianæ religionis extorris, cum in eadem non cœperit eſſe compage [3]. Audivimus quippe, quod [g] quidam Epiſcoporum in partibus veſtris degentes [h], Apoſtolicæ Sedis doctrinam contemnentes [i], contra [k] orthodoxam fidei traditionem novas introducere nituntur hæreſes, prætermittentes

Kkk 2 vaſis

VARIANTES LECTIONES

a Hadrianus Epiſcopus *Lamb.* Hadrianus *Gent.* *b* orthoxis *id.* *c* regionis *idem.* *d* creſcentis cultura tanquam fonte *Lamb.* *e* capud *Gent.* caput *Teng.* *f* ſe *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit Gentil.* *g* quod *deeſt in ms. Tengn. poſuit, Gent.* *h* quodam Epiſcoporum partibus veſtris degentibus *Gent. Teng. correxit, ut in edition.* *i* doctrinæ contemptos *Gent.* doctrinam contemnentes *Tengn.* *k* contra Romanam & *Lambec.*

NOTÆ

* Meminerunt Epiſtolæ hujus Bar. & Cent.

2 Circa Epiſtolæ ætatem malui Baſnagio, quam Pagio aliiſque adhærere. Is ſiquidem ſuis in obſervationibus hiſtoricis ad Felicianam hæreſim (*Caniſ. Ant. lect. to. 2. p. 284. ſeqq.*) rem diligentiſſime ſcrutatus non ante hunc annum datam epiſtolam demonſtrat.

3 Totum hunc locum ab *Inſtitutio univerſalis* &c. deſumſit Hadrianus ex Bonifacii I. epiſtola *Univerſis Epiſcopis per Theſſaliam conſtitutis*. Eam videſis in collectione Rom. Holſtenii (*par. 1. p. 65.*) ubi etiam adnotatum reperies, Nicolaum I. (*ep. 8. & 42.*) Epiſtolæ ejuſdem auctoritate uſum eſſe: in fine ſecundæ partis (*pag. 273.*). *Totum principium hujus epiſtola tranſcripſit Hadrianus I. ep. 97. Cod. Car. edit. Gretſeri p. 312.* Tria peccat Hadrianus, niſi forte in librarium rejicienda eſt culpa. 1. *lin.* 3. omittit de; legendum igitur *de B. Petri*. 2. *lin.* 7. mutat genus, legique debet *ſuper eum*; nempe, ut recte Holſtenius, *ſuper eum honorem B. Petri*. Quamobrem P. Couſtantius in notis ad hanc epiſt. (*pag. 1017. b*) monet, canone VI. Nicæni Conc. in veteribus Codd. legi *Eccleſia Romana ſemper habuit Primatum*, at Queſnel. corrupte præferre, *ſemper habeat*. 3. Demum lin. 11. leviter peccat Hadrianus legendo, *a qua ſi quis ſe abſcidit*; nam Bonifacius ait: *a qua ſe quiſquis abſcidit*. Cæterum Nicolaus, ut idem Holſtenius animadvertit, *Privilegia s. Petri Chriſti ſtatuta a Gelaſio appellari docet*. Videant patroni Dionyſianæ collect. num tanti momenti epiſtola eidem referatur accepta, numque ad illam coarctanda ſit Apoſtolica Sedes.

Digitized by Google

vaſis [a] electionis B. Pauli Apoſtoli ſententiam, quæ ait (*Gal.* I.) *Si quis vobis evangelizaverit, præter quod* [b] *evangelizatum habuiſtis, anathema ſit*. Quapropter exultantibus animis confidentius orthodoxam fidem veſtram incitamus, ut ab omni peſtis incurſu pectora veſtra ſapienter intemerata ſervetis, & rectæ fidei doctrinam, quam a ſancta noſtra Catholica, & Apoſtolica Sede [c], olim prædeceſſores veſtri, a ſanctis noſtris prædeceſſoribus, ſuſceperunt, uſque in finem defendere [d] atque obſervare nihilominus ſatagatis [e]. *Quoniam* (*Matth.* 10. *&* 24.) [f] *qui perſeveraverit uſque in finem, hic ſalvus erit* [4].

Quamvis ergo magna locorum intervalla nos dividant, ſi in unitate fidei noſtræ perſeveraveritis, vobiſcum ſumus; tantum, ut ſit, auxiliante Domino, conſtantia perſeverans, dicente Apoſtolo (*Philip.* I.) *Vobis enim datum eſt pro Chriſto, non ſolum ut in eum credatis, ſed etiam ut pro ipſo patiamini*. Dudum vero, quod Wulcharius [g] Archiepiſcopus Galliarum ſuggeſſit nobis pro quodam Egila, ut eum Epiſcopum conſecraret, valde nimiſque eum in fide Catholica, & in moribus atque actibus laudans, ut conſecratum [h] veſtris partibus emitteret ad [i] prædicandum [5]; Nos vero prædicti Wulcharii [k] Archiepiſcopi petitioni credentes, conſuetam [l] [6] illi licentiam tribuimus, ut canonice eum examinaret,

VARIANTES LECTIONES

a vas *Gent.* vaſis *Teng.* *b* præterquam quod *Lamb.* *c* ſede *deeſt in ms. Teng. poſuit Gent.* *d* defenſare *Lamb. Gent.* *e* ſatagimini *Gent.* ſatagatis *Teng.* *f* qui *Gent.* *g* Wilcharius *Lamb.* *h* conſecratus *Gent.* conſecratum *Teng.* *i* emitteret prædicandum *Lamb. Gent. Teng. interpoſuit* ad *quod deeſt in ms.* *k* Wilcharii *Lamb.* *l* conſuete *Gent.* conſuetam *Tengn.*

NOTÆ

4 S. Innocentius in Decretali Epiſtola ad Decentium Eugubinum: *Quum ſit*, inquit, *manifeſtum, in omnem Italiam, Gallias, Hiſpanias, Africam, atque Siciliam, & inſulas interjacentes nullum inſtituiſſe Eccleſias, niſi eos, quos Ven. Apoſtolus Petrus, aut ejus ſucceſſores conſtituerint Sacerdotes. Aut legant, ſi in his provinciis alius Apoſtolorum invenitur, aut legitur docuiſſe. Qui ſi non legunt, quia nuſquam inveniunt, oportet eos hoc ſequi, quod Eccleſia Romana cuſtodit, a qua eos principium accepiſſe non dubium eſt; ne, dum peregrinis aſſertionibus ſtudent, caput inſtitutionum videantur omittere*. Quam ſane Decretalem tanti habuerunt Hiſpani, ut ſingula ejus capita in ſuum Codicem Canonum tranſtulerint (*lib.* 2. *tit.* 20. *lib.* 4. *tit.* 11. 15. 18. 36.) quemadmodum videre eſt ap. Card. Aguirrium (*Tom.* III. *Collect. Max.*), qui Codicem illum prior edidit; & in *Antiquit. Eccl. Hiſp. To.* I. nam Codex idem tam Aguirrio, quam Scriptoribus aliis eruditiſſimis ignotus, a me detectus, caſtigatiorque editus, tantis antiquæ Hiſpanienſis Eccleſiæ tenebris diſſipandis veluti fax lucidiſſima iter aperit. Eo ſcilicet duce non modo hunc literarum Hadriani locum aſſequimur; ſed nulli alii, præter Apoſtolorum Principem, ejuſque ſucceſſores, rectam fidei doctrinam Hiſpanos retuliſſe acceptam certo diſcimus ante octavum ſæculum: quidquid de eorum traditione ſæculo eodem nata credendum ſit. Romanorum ſiquidem Pontificum auctoritas, & Documenta alia ſecus docent.

5 Vide ſupra (*ep.* 70. *al.* XCVI. *not.* 3.)

6 In Cod. Ms. legitur *conſuete* ex recenſione Gentiloti. Quam ego vocem rejiciendam non puto;

ret [a], quatenus ſi poſt diſcuſſionem, & veram examinationem, rectum & Catholicum eum inveniſſet, Epiſcopum ordinaret; & nullam quamlibet alienam ſedem ambiret vel uſurparet, ſed ſolummodo animarum lucra Deo offerret; qui [b] una cum Johanne [c] presbytero in [d] partibus veſtris veniens [e], quod peius eſt, ut ejus fama in auribus noſtris ſonuit, non recte ille [f] Egila prædicat, ſed errores quoſdam [g] Mingentii magiſtri ſui [7] ſequens, extra Catholicam diſciplinam, ut fertur, conatur docere, & alia plura capitula, quæ abſque norma Eccleſiaſtica aliis [h] ſuadere videtur [i]. Quod ſi ita eſt, veſtra fideliſſima dilectio, quæ normam, & diſciplinam ſanctæ noſtræ Romanæ Eccleſiæ conſequitur, nullo modo [k] eorum inſaniam [l] credere vel ſequi [m] ſtudeat; quia procul dubio minime nos credimus [n], ſanctæ Romanæ Eccleſiæ ignorare diſciplinam, ſed potius admonentes, ad veram & orthodoxam fidem eos reducere ſtudeatis [o] [8]. Porro & de partibus veſtris pervenit ad nos lugubre capitulum, quod quidam Epiſcopi ibidem degentes, videlicet Eliphandus, & Aſcaricus, cum aliis eorum conſentaneis, Filium Dei adoptivum confiteri non erubeſcunt, quod nullus e qualibet hæreſi antea [p] talem blaſphemiam auſus eſt oblatrare, niſi perfidus ille Neſtorius; qui purum hominem Dei confeſſus

VARIANTES LECTIONES

a examinante *Gent.* examinaret *Teng.* *b* quia *Gent.* qui *Teng.* *c* Joanne *Lam.* *d* preſbytero partibus *Lamb. Gent. Teng. interpoſuit* in. *e* venientes *Gent.* veniens *Teng.* *f* illa *Gent.* *g* erroribus quidam *id.* *h* Eccleſiaſtica ſunt, alios *Lamb.* alios ſuaderi videntur *Gent.* aliis ſuadere videtur *Tengn.* *i* qui *Gent.* quæ *Ten.* *k* ullo modo *Gent.* nullo *Ten.* *l* inſania *Gen.* inſaniam *Teng.* *m* ſequere *Gent.* ſequi *Teng.* *n* vos credimus *Lamb.* *o* ſtudeamini *Gentil.* ſtudeatis *Teng.* *p* quamlibet hæreſiarcha *Lamb.* quamlibet hereſiartha *Gent. Teng. correxit, ut in editione.*

NOTÆ

puto; nam video s. Leonem IX. eadem uti in Bulla inſtitutionis Ritus Roſæ aureæ apud P. Calmet (*Hiſt. Civil. & Eccl. Lotharingiæ lib.* 19. *num.* 101. *p.* 1040.) ibi enim legitur: *A nobis & ſucceſſoribus noſtris conſuete portari in quarta Dominica*. Hadrianus igitur ait, ſe juxta s. Sedis conſuetudinem conceſſiſſe Archiepiſcopo Galliarum, ut ſuæ juriſdictionis limites excederet, Epiſcopum alienæ provinciæ conſecrando. Vide præd. epiſt. (*not.* 4.)

7 Nomen haud inauditum: nam Migetius exeunte ſexto ſæculo Narbonenſis provinciæ Metropolita interfuit Concilio Tol. III. quum Reccaredo Rege Leandri opera Ariana hæreſis abjurata eſt an. 589. aliique pariter Toletano an. 597. Egilæ etiam nomen in Hiſpaniis notum per ſeptimum ſæculum. Quare hunc genere Hiſpanum, ex Occitania illum, quæ olim cum Hiſpania conjuncta erat, probabili admodum conjectura crediderim. Cæterum præcipuus Migetii error de Paſchate non erat Quartadecimanorum erroris inſtauratio, ut putat Baſnag. (*Caniſ. Ant. Lect. to.* 2. *p.* 286.) ſed Dominicam proxime ſequentem, ſi luna XIV. contingeret ſabbato, prætermittendam docebat, qua ſuper re ſatis eſt dictum in laudata epiſt. 70. & ejus notis.

8 Errores, quos fugiendos mandat & in prædicta epiſtola, & in hac, inferius recenſentur. Vide notas ad eamdem ep. 70.

Digitized by Google

feſſus eſt filium [9]. Quapropter nullo modo [a] eorum ſerpentinum venenum, in qualibet parte veſtram ſubripiat vel coinquinet dilectionem; ſed ſanctorum principum Apoſtolorum Petri ac Pauli divinam tenentes confeſſionem, atque eorum ſanctæ Catholicæ, & Apoſtolicæ Romanæ Eccleſiæ ſequentes traditionem, pariterque præcipuorum ac Catholicorum probabilium patrum dogmata amplectentes, firmi & ſtabiles, atque immobiles, & inconcuſſi, una nobiſcum in eorum luculenta traditione perſeverare irrefragabiliter [b], & incunctanter nitimini. In primis confeſſionem B. Petri principis Apoſtolorum atque clavigeri regni cælorum tenentes, qui ait (*Matth.* 16.) *Tu es Chriſtus filius Dei vivi* [10]. Deinde vas [c] electionis B. Pauli Apoſtoli * ſubpoſterium [11] fidei, qui inquit (*Rom.* 8.) *Proprio filio ſuo non pepercit Deus, ſed pro nobis omnibus tradidit illum*; & ſi ipſi principes Apoſtolorum filium Dei vivi & proprium confeſſi ſunt, quomodo oblatrantes autumant hæretici, filium Dei adoptivum dicere, quo ſolo audito, omnis Chriſtianus gemens paveſcit? Unde beatus Athanaſius Alexandrinus Epiſcopus, antiquus, & egregius prædicator, de Divina Incarnatione Verbi conſonante ſancta prima Synodo, quæ in Nicea, infra cætera ait: *Si quis vero adverſus divinam Scripturam dicet, alium dicens filium Dei, & alium, qui ex Maria hominem ſecundum gratiam* [d], *qui ex Maria hominem; & ſi quis Domini noſtri carnem de ſurſum dixit* [e], *& non ex Virgine Maria, aut immutatam*

VARIANTES LECTIONES

a ullo modo *Gent.* nullo *Tengn.* *b* inrefragabiliter *Lamb.* *c* vaſis *id.* *d* ſecundum gratiam adoptatum, ſicut vos, quatenus eſſe duos filios, unum ſecundum naturam filium dĩ, qui ex dō & unum ſecundum gratiam *Lamb. Gent.* *e* de ſurſo dixit *Lamb.* dexit *Gent.* de ſurſum *Teng.*

NOTÆ

* Mend. locus: niſi ſubpoſterium, ſit fundamentum, vel ſuppoſitum.

9 Quam recte in Argumento Panvinii & Centuriator. nec non in ſynopſi hujus Codicis literæ datæ dicantur præcipue ad Elipandum, & Aſcaricum hinc patet. Nam uterque erroris Neſtoriani primipili ſugillantur. Quam profecto hiſtoriam fuſe perſequuntur Etherius & Beatus in epiſtola ad Elipandum (*Caniſ. Ant. l. to.* 2. *p.* 297. *ſeqq.*) Vide & Mabillon. (*Ann. lib.* 25. *n.* 52. *ſeqq.*) ſumma erroris erat Chriſtum Dei filium eſſe adoptivum, non proprium.

10 Uberrime hac de re idem Hadrianus in epiſtola, quæ præmittitur Concilio Francoford. ann. 794. celebrato adverſus Elipandum. Non enim unum aut alterum Scripturæ locum affert: ſed ingenti locorum ſerie præmiſſa proſequitur Patrum auctoritatibus allatis, qui & ipſi Scripturas interpretantur, & Catholicam doctrinam de Jeſu Chriſto proprio filio Dei acertime vindicat (Labbe *Conc. to.* VII. *p.* 1014. *ſeqq.*)

11 Gretſerus putat mendoſum locum; at vere *ſuppoſtorium* a Gregorio M. inter ſacra miniſteria reponitur, ut notat Du-Cangius; & continuatores, ſive illuſtratores adjungunt, pateram forte illam intelligi, quæ poculo inter bibendum ſupponitur. Quamvis igitur alluſio minus propria videatur; ut Petrus *Claviger Regni Cælorum*; ita Paulus *vas ſuppoſitorium fidei* nuncupatur. Nam *ſubpoſturium*, *ſuppoſtorium*, & *ſuppoſitorium* idem valent: Librarii tantum incuria *e* pro *o* irrepſit.

tatam [a] *Deitatem in carne, & confuſam, aut alienatam, aut paſſibilem Domini Deitatem, aut inadoratam* [b] *Domini Dei* [c] *carnem* [d], *ſicut hominis, & non adorandam, ſicut hominis & Dei carnem, hunc anathematizat Catholica, & Apoſtolica Eccleſia; conſentiente, divino Apoſtolo & dicente* (Gal. 1.) *Si quis vobis evangelizaverit, præter quod ſuſcepiſtis, anathema ſit.*

Sed & B Gregorius Nazianzenus, qui & Deiloquus, ſcribens ad Cledonium * infra cætera inquit: *Si quis duos introducit filios, unum quidem qui ex Deo, & patre, ſecundum vero, qui ex matre, & non unum & eundem, is adoptione* [e] *excidat, quæ promiſſa eſt his, qui recte credunt. Naturæ vero duæ, Deus & homo, ut & anima & corpus; filii vero non duo, neque dii. Neque enim hic duo homines; quamvis Paulus quod interius hominis &* [f] *exterius appellavit* [12] (1. Cor. 15.) *Si oportet continuo dicit* [g], *alium & alium* [h] *ex quibus Salvator, ſive non quod & ipſum inviſibilem viſibili & ſine tempore, quæ ſub tempore; non alius & aliud* [i] *abſit; utraque unum vero.* Et infra: *Si quis ex operibus perfectum* [k], *aut poſt baptiſma, aut poſt ex mortuis* [l] *reſurrectionem adoptionem dignus eſt dicit* [m], *ſicut quos* [n] *pagani* ** *præſcriptos* [o] *introducunt, anathema ſit* ***.

Unde præcipuus Amphilochius Iconii Epiſcopus in ſermone ſuo in

VARIANTES LECTIONES

a mutatam *Lamb. Gent.* *b* inadorandam *Lamb.* inadorata *Gent.* inadoratam *Tengn.* *c* nri *in ms.* *d* carne *Gent.* carnem *Teng.* *e* & adoptionis *Gent.* *f* & *deeſt in ms. Teng. poſuit Gent.* *g* ſed oportet quidem continuo dici *Lamb.* *h* aliud, & aliud *id.* *i* inviſibile, & viſibile, & quod ſine tempore idem, & quod ſub tempore, non tamen alius, & alius. Abſit. *id.* *k* perfectis *id.* *l* ex mortui *Gent.* ex mortuis *Tengn.* *m* adoptione dignatum eſſe dicit *Lamb.* *n* ſiquos *Gent.* *o* Adſcriptos *Lamb.*

NOTÆ

* *f.* intra, *vel*, inter. *S. Gregor. Naz. orat.* 51. *edit. nova Pariſienſis.* ** *adſcriptitios.*

*** Locus iſte Nazianzeni totus ferme in apographo noſtro corruptus eſt. In editione Billii ita habet convenienter Græco textui: *Si quis duos filios, alterum ex Deo & patre: alterum ex matre, non autem unum atque eundem induxerit; is ab ea quoque filiorum adoptione excidat, quæ recte credentibus promiſſa eſt. Quamquam enim Deus & homo duæ naturæ ſunt; quemadmodum & anima & corpus; non tamen duo filii, nec dii: quemadmodum ne hic quidem duo homines, tametſi Paulus ad hunc modum internam & externam hominis partem appellaverit. Atque ut paucis rem complectar, aliud quidem atque aliud ſunt ea, ex quibus Salvator (niſi vero id, quod cerni non poteſt, idem eſt cum eo, quod in oculorum aſpectum cadit; & quod temporis expers eſt, cum eo, quod tempori ſubeſt) non tamen alius, atque alius abſit; ambo enim hac conjunctione unum ſunt.*

Infra: *Si quis ex operibus perfectum fuiſſe, aut poſt baptiſma, vel reſurrectionem a mortuis, in filium adoptatum dixerit; quemadmodum quos Græci adſcriptitios inducunt, anathema ſit.*

12 Uterque locus, Athanaſii nempe & Nazianzeni in prædicta epiſtola Francoford. conc. præeunte affertur ubique diſcrepans a verſione, qua hic utitur Hadrianus. Uterque autem eſt mutilus, Athanaſii in principio, Nazianzeni in fine: quæ enim hinc ſequuntur, ibi deſiderantur. Tametſi data opera ea Pontifex prætermittit: *Sed*, inquiens, *hujus expoſitio capituli tempore reſervatur opportuno.*

Digitized by Google

in ſancta Epiphania [a] nos docuit: *Nunc in Spiritu ſancto propter adoptionis gratiam, impoſſibile enim, te accipere auctoritatem adoptionis, & clamare* [b]: *Abba pater, niſi ſignante adoptionis ſpiritu*. Et poſt pauca: *Niſi ille paſſus fuiſſet ſervi forma, nullo modo* [c] *tu gloriam adoptionis lucrareris* [d]. Et poſt modicum: *Diligite imperiale donum; capite adoptionis dignitatem*. Sed & B. Gregorius Nyſſenus [e] Epiſcopus ſuper Matthæum * diſponens, ita ait: *Si vero pacificus es, adoptionis gratia coronaris*. Quatenus & B. Johannes Conſtantinopolitanus Epiſcopus, qui & Chryſoſtomus, ad Neophytos [f] ſcribens inſtruit: *Benedictus Deus, iterum dicamus, qui facit mirabilia ſolus, qui facit univerſa, & convertit univerſa; ecce libertatis ſerenitate* [g] *perfruuntur, qui tenebantur ante captivi, & cives Eccleſiæ ſunt, qui fuerant in peregrinationis errore; & juſtitiæ in ſorte verſantur, qui fuerant in confuſione peccati, non enim ſunt tantum liberi, ſed & ſancti, non tantum ſancti, ſed & juſti, non ſolum juſti, ſed & filii, nec ſolum filii, ſed hæredes, non ſolum hæredes, ſed & fratres Chriſti, nec tantum fratres Chriſti, ſed cohæredes, non tantum cohæredes, ſed & membra, non membra tantum, ſed & templum, nec tantum templum, ſed & organa ſpiritus, Benedictus Deus, qui facit mirabilia ſolus. Vides quot* [h] *ſunt baptiſmatis largitates, ſed multis quidem videtur cœleſtis gratia* [i], *in peccatorum remiſſione tantum conſiſtere, nos autem honores computavimus decem: hac de cauſa etiam infantulos baptizamus, ne ſint* [k] *coinquinati peccato, ut eis detur* [l] *juſtitiæ* [m] *adoptio, hæreditas, fraternitas Chriſti, ut ejus membra ſint omnes, ut ſpiritus inhabitatio fiant* [n].

Item idem ipſe ſuper Joannem Evangeliſtam docuit: *Non enim inutilis fias erga beneficum, neque contrariis retribue* [o], *qui tibi fontem beatitudinis donavit, ubi enim adoptionis dignitas, ibi malorum amputatio, & bonorum omnium datum*. Idem ipſe Pſalmis [p]: *Factum eſt iſtud, & eſt* [q] *hoc mirabile in oculis noſtris, ut nos, qui ante paſſionem*

VARIANTES LECTIONES

a ephryphania *Gent.* Epiphania *Tengn.* *b* anclamare *Lamb.* acclamante *Gent.* *c* ullo modo *id.* nullo *Teng.* *d* lucrares *Lamb. Gent.* *e* Miſeni *Gent.* Nyſſenus *Tengn.* *f* neoſphetos *Gentil.* neophytos *Tengn.* *g* ſerenitatis *Gent.* ſerenitate *Ten.* *h* qd *Gent.* quot *Tengn.* *i* cæleſtem gratiā *Gent.* cæleſtis gratia *Tengn.* *k* non ſint *Gent.* *l* ſanctitas *Lamb.* Scitas *Gent.* *m* juſtitia *Lamb. Gent.* *n* fiat *Gent.* *o* retribuere *id.* retribue *Tengn.* *p* in Pſalmis *Lamb.* *q* & eſt *in ms. deeſt Gent.*

NOTÆ

* differens.

nem Domini ſine teſtamento eramus, & lege, adoptaremur [a] *in filios Dei* [13].

Ecce, dilectiſſimi nobis, qualiter ſancti Patres orientales docuerunt, inter dona chariſmatum adoptionem eſſe [b], & nobis omnibus, qui in peccatis nati ſumus, & iterum per Baptiſmum renati, a Domino noſtro Jeſu Chriſto filio Dei unigenito, conceſſam [c]. Unde & B. Auguſtinus egregius Doctor in ſermone de Natali Domini inquit: *Audite filii lucis, adoptati in regnum Dei*. Et iterum in Explanatione ſancti Evangelii ſuper Joannem pro hoc manifeſte docuit: *Quotquot autem receperunt eum; Quid eis praſtitit? Magnam benevolentiam, magnam miſericordiam* [d]. *Unicus natus eſt, & noluit manere unus. Multi homines cum filios non habuerunt, peracta* [e] *ætate, adoptant ſibi, & voluntate faciunt, quod natura non potuerunt, hoc faciunt homines; ſi autem aliquis habeat filium unicum, gaudet de illo magis, quia ſolus omnia poſſeſſurus eſt; & non habebit, qui cum eo dividat hæreditatem, ut pauperior remaneat. Non ſic* [f] *Deus; unicum eumdem ipſum, quem genuerat, & per quem cuncta creaverat, miſit in hunc mundum, ut non eſſet unus, ſed fratres haberet adoptatos; non enim nos nati ſumus de Deo, quomodo Unigenitus, ſed adoptati per gratiam ipſius, ille enim venit Unigenitus ſolvere peccatum* [g], &c. [h] Item in alio Sermone ejuſdem libri: *Nullo modo autem poſſunt dicere habere ſe charitatem* [i], *qui dividunt unitatem*. His dictis [k] ſubſequentia videamus: *Perhibuit Johannem* [l] *teſtimonium, quia vidit. Quale teſtimonium perhibuit? quia ipſe eſt filius Dei; oportebat ergo, ut ille baptizaret, qui eſt filius Dei unicus, non adoptatus; adoptati filii miniſtri ſunt unici, unicus habet poteſtatem, adoptat* [m] *in miniſterium; licet baptizet miniſter, non pertinens ad numerum fratrum, quia male vivit, & male agit, quid nos conſolatur? Hic eſt, qui baptizat*, &c. [14.] [n]

T. I. L l l Idem

VARIANTES LECTIONES

a adoptaremus *Gentil.* adoptaremur *Teng.* *b* adoptio eſſet *Gent.* adoptionem eſſe *Tengn.* *c* conceſſa *Gent.* *d* magna benivolentia, magna miſericordia *Gent. Tengn. corr. ut eſt in edit.* *e* perhacta ætate *ſed lit.* h *deleta eſt Gent.* *f* nec ſic *Gent.* non ſic *Teng.* *g* peccati *Gent.* peccatum *Teng.* *h* & cætera *Lamb.* *i* caritatem *id.* *k* hec dicta *Gent.* *l* Joannes *Lamb.* *m* & adoptat *id.* *n* & cætera *id.*

NOTÆ

13 Amphilochii, Greg. Nyſſeni, & Joannis Chryſoſtomi auctoritates deſunt in prædicta epiſtola.

14 Ad Patrum latinorum auctoritates quod attinet, magna occurrit diſcrepantia, ut conferenti utramque epiſtolam, qua s. Auguſtinus teſtis adducitur, apertum erit: ibi enim plura Pontifex loquitur, quam Auguſtinus: ſecus hic fieri liquet.

Idem [a] in alio Sermone: *Nos enim de gentibus venimus; de gentibus autem non veniremus, niſi Deus de lapidibus ſuſcitaret filios Abrahæ* [b]: *facti ſumus filii Abrahæ imitando fidem, non naſcendo per carnem, ſicut enim illi degenerando exhæreditati, ſic* [c] *nos imitando* [d] *adoptati*. Et infra idem in alio Sermone: *Pater diligit filium, & omnia dedit in manu ejus* (Joan. 3.); *adjecit*, omnia dedit in manu ejus; *ut noſſes & hic, qua diſtinctione dictum ſit*: pater diligit filium; *Quare ergo Pater non diligit* [e] *Joannem? & tamen non omnia dedit in manu ejus? Pater non diligit Paulum? & tamen non omnia dedit in manu ejus* [f]; *Pater diligit filium, ſed quomodo Pater, filium; non quomodo Dominus, ſervum. Quomodo unicum, non quomodo adoptatum* [15].

Pariter B. Hilarii Pictavienſis Epiſcopi ſuper Matthæum inquit expoſitio: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur; pacificorum beatitudo, adoptionis eſt merces, ut filii Dei maneant; parens enim omnium Deus unus eſt, neque enim aliter tranſire in nuncupationem familiæ ejus licebit, niſi oblivione earum rerum adſumpta, quibus poſſumus offendi, fraternæ invicem charitatis* [g] *pace vivamus*. Sed & B. Leo egregius Papa atque præcipuus doctor ex Sermone ſanctæ Epiphaniæ ita nos docuit (*Serm.* 5.): *Unde quod illuſtres viri* [h], *univerſarum gentium perſonam gerentes, adorato Domino ſunt adepti, hoc in populis ſuis per fidem, quæ juſtificat impios, totus mundus adſequitur, & hæreditatem Dei ante ſæcula præparatam* [i] *accipiunt adoptivi, & perdunt, qui videbantur eſſe legitimi*. Et poſt cætera ex ipſo ſermone: *Illa nobis currenda eſt via, quam ipſe Dominus ſe eſſe teſtatus eſt; qui nobis nullis operum meritis ſuffragantibus Sacramento conſuluit & exemplo, ut in adoptionem* [k] *vocatos, per illud proveheret ad ſalu-*

VARIANTES LECTIONES

a Item *La.* *b* habrahæ *Gen.* *c* exhæreditati ſunt, ſic *Lam.* *d* limitando *Gent.* imitando *Teng.* *e* Pater diligit *Lamb.* *f* Quare Pater diligit Paulum, & tamen non omnia dedit in manus ejus? *L.* *g* ne fraterna invicem caritatis *Lamb.* *h* illi tres viri *id.* *i* preparatum *Gent.* præparatam *Teng.* *k* in adoptione *Gent.*

NOTÆ

15 Hinc magna ſequitur inter utramque Epiſtolam diſcrepantia. Hilarii ſiquidem & Leonis loco illic Gregorius & Ambroſius adducuntur: tantaque eſt ſcribendi varietas, ut licet epiſtolæ invicem diſtent annis novem dumtaxat, eumdemque Auctorem præſeferant; poſterior data a Pontifice jam ſenio confecto, elegantior, ac vehementior priori, antiqui moris Decretales referre videatur: hæc autem, quam verſamus, a reliquis quæ in Codice continentur nullatenus diſcrepans privatum Hadriani ſtudium patefaciat. Eidem vero ſi addatur alia prolixior ad Carolum Magnum de ſacris Imaginibus, quæ extat in Concilio Nicæno II. maxima utriuſque Eccleſiæ, Orientalis nimirum & Occidentalis, ſollicitudo patefiet, quæ decebat Pontificem vitæ ſanctimonia, & eruditione inſignem.

Digitized by Google

ſalutem, per hoc imbueret ad laborem. Item ex ejuſdem beatiſſimi Leonis pontificis ſermone de paſſione Domini: *Nos, autem dilectiſſimi, qui ab ignorantiæ tenebris liberati, fidei lumen accepimus, & in novi teſtamenti hæreditatem* [a] *per electionem adoptionis intravimus, feſtivitate, quam Iſrael carnalis perdidit, gaudeamus*. Item alius ſermo ejuſdem de Pentecoſte [b]: *Nos autem, dilectiſſimi, ad beatam hæreditatem & animæ & carnis per regenerationem ſancti Spiritus adoptati, ſacratiſſimum diei iſtius* [c] *feſtum rationabili obſequio celebremus: confidentes cum B. Paulo Apoſtolo, quod Dominus Jeſus aſcendens in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus; ut Evangelium Dei per omne humanæ vocis eloquium prædicaretur, & omnis lingua confiteatur, quoniam Dominus Jeſus in gloria eſt Dei patris*.

Si enim ſanctorum omnium orthodoxorum Patrum, pro hujuſmodi opuſcula vobis exaraſſemus, antea chartæ [d] & ſcriptores deficerent, quam divinus per eorum diſputationes ceſſaſſet ſermo; ſed in his omnibus veſtra fideliſſima credulitas [e] ad fidem Catholicæ & Apoſtolicæ Romanæ Eccleſiæ, eos [f], qui in errore poſiti ſunt, redigentes [g], fructum animarum Deo offerre ſtudete [h], ut nobis vobiſque potiſſimum lucrum adcreſcat; [16] pariterque & hoc pervenit ad noſtras apoſtolicas aures [i], quod multi in partibus illis in inſipientiam atque cordis dementiam devoluti, prædeceſſorum noſtrorum ſanctorum Pontificum, & noſtras relationum atque ammonitionum ſeries [k], ſecundum venerandi Nicæni Concilii [l] inſtitutionem de Paſchali feſtivitate, ita contemnere audent [m], quod ſi plenilunium quarto decimo ſcilicet lunæ die, Sabbatho [n] contigerit, alio die Dominico videlicet quinto decimo lunæ die Paſcha ſanctum minime celebratur [o], ſed prætermiſſo eodem quinto decimo die, in alio ſequentis ſeptimanæ Dominico, qui eſt [p] viceſimo

VARIANTES LECTIONES

a hereditatę *Gent.* *b* de Pentecoſten *ſed lit.* n *deleta eſt*. *Gent.* *c* ſacratiſſimus diei iſtus *Gent. Tengn. correxit ut eſt in edit.* *d* cartas *Gent.* chartæ *Tengn.* veſtram fideliſſimam credulitatem *Gent. Teng. correxit ut in editione*. *f* eos *deeſt in ms. Teng. poſuit*. *Gent.* *g* redigente *id.* redigentes *Tengn.* *h* ſtudemini *Gent.* ſtudete *Tengn.* *i* noſtris Apoſtolicis auribus *Lam. Gent. Teng. correxit ut in editione*. *k* ſcis Pontificibus, & nris relationibus atque ammonitionibus ſeries *Gent. Teng. corr. ut in edit.* *l* concilio *Gent.* Concilii *Tengn.* *m* & ita contempnere audeunt *Gent. Teng. corr. ut in edit.* *n* ſabbato *Lamb.* *o* minime ſit celebrandum *Lamb.* minimeſt celebr. *Gent.* minime celebratur *Ten.* *p* quod eſt *Gent.* qui eſt *Ten.*

NOTÆ

16 Hactenus de hæreſi Elipandi, & Felicis Urgellenſis, qua Dei Filium adoptivum prædicabant. Errores cæteri de Paſchate; de prædeſtinatione; ac de libero arbitrio cum aliis pluribus enarrantur iiſdem fere verbis, quæ ſuperius vidimus (*ep.*70. *al.* XCVI.)

ſimo ſecundo lunæ die, Paſchalis feſti gaudia pronunciant celebranda [a]. Quod ſi interius mente perpenditur magni ac venerandi Nicæni Concilii [b] trecentorum decem & octo ſanctorum Patrum ſimul convenientium promulgata Paſchalium feſtivitatum ratio [c], procul dubio omnis error, omniſque ambiguitas ab hæſitantium cordibus auferetur; ſed dum plerique propria commenta, ut acuti, perſpicaces, & mundanæ ſcientiæ gnari, ſpiritalis vero eruditionis ignari, vindicare deſudant; olitanam Patrum traditionem deſidioſa ignavia prætereunt, & vera mendaciis obumbrare inhiant. In eodem quippe magno Nicæno Concilio decennovenali cyclo Patrum confirmato ſententia, ita inter cætera ibidem fertur promulgatum: quod non amplius, quam uſque ad viceſimam primam lunæ diem hujus ſacræ feſtivitatis ſolemnia [d] dilatentur. Quam Paſchæ rationem & Antiochenum demum venerandum corroborans [e] concilium, inter [f] reliqua ita inibi, in primo ſcilicet capitulo, conſtat exaratum: *Omnes, qui auſi* [g] *fuerint diſſolvere definitionem ſancti & magni Nicæni Concilii, congregati* [h] *ſub præſentia piiſſimi & venerandiſſimi principis Conſtantini, de ſalutifera ſancti Paſchæ* [i] *ſolennitate excommunicandos* [k], *& ab Eccleſia eſſe abjiciendos* [l] *cenſemus*; & ſi tamen * contentius [m] adverſus ea, quæ bene ſunt conſtituta [n], perſtiterint, atrocioribus [o] ſubmiſſuros interdictionibus cenſuerunt. Nam & beatiſſimus Dionyſius, in ea, quam de ratione Paſchæ promit, epiſtola ait [p]: *A duodecimo Kalendarum Aprilium die, cunctorum orientalium ſententia æquinoctii curſus vernalis conſequatur, decreverunt, maxime* [q] *Aegyptiorum peritiam, qui hujus calculationis gnari doctique ſunt, inquirendam*, ſpecialiter [r] adnotatur [ſ], in quo etiam ſi luna [t] quarta decima Sabbatho contingat, ſequenti die Dominico luna quinta decima celebrandum Paſcha ſancta [u] Synodus Nicæna ſine ambiguitate firmavit.

Attendite, dilectiſſimi nobis, & illud, quod beatus Proterius

VARIANTES LECTIONES

a celebrand um *Lamb. Gent.* eelebranda *Tengn.* *b* concilio *Gent.* concilii *Tengn.* *c* rationē *Gent.* *d* ſolennia *Lamb.* *e* corroboravit *id.* *f* dum inter *id.* *g* auxi *Gent.* auſi *Ten.* *h* congregatum *Gent.* *i* ſcm Paſchæ *id.* ſancti *Tengn.* *k* excommunicandi *Gent.* excommunieandum *Tengn.* *l* abjicieoda *Gent.* abjiciendum *Tengn.* *m* contentioſius *Lamb.* *n* ſtatuta *Lamb. Gent.* conſtituta *Teng.* *o* atrocioribus fore *Lamb. Gent.* *p* cum a *Lamb.* *q* & maxime *id.* *r* inquirendam eſſe. Ibidem quoque ſpec. *Lam.* *ſ* adnitatur *Gent.* *t* quod ſi luna *Lamb.* *u* ſit paſcha, quod etiam ſancta *id.*

NOTÆ

* contentioſius.

rius [a] Alexandrinæ Eccleſiæ præſul, prædeceſſori noſtro beatiſſimo Leoni Papæ, ob piæ memoriæ Marciani principis juſſum, direxit [b]; poſt plurima enim ita ait: *Olim quidem Dominus per Moyſen ſignificans* [c] *dicit*; *Menſis iſte vobis initium menſium primus erit in menſibus anni, & facies Paſcha Domino Deo tuo, quarta decima die menſis primi* (*Exod.* 10.). Et poſt pauca ſubjunxit [d] dicens: *Si quando in die Dominico* [e] *quarta decima luna reperta eſt* [f], *in ſequenti ſeptimana* [g] *eſt dilatanda feſtivitas*; *ſicut & veteres Patres noſtri fecerunt, quartas decimas lunas occurrentes, in aliam Dominicam transferentes* [h]. Unde conſtat, dilectiſſimi, non amplius hujus venerandæ [i] feſtivitatis ſolennitatem [k] extendi fas eſſe [l], quam uſque in viceſimam primam [m] lunæ diem, rite obſervantes hebdomadæ dierum numerum, dum ſolaris curſus a lunæ curſu omnino diſcordat, quoniam in ſex quidem diebus, creator omnium Dominus æthereum firmamentum omnemque ejus ornatum, rutilantia [n] æquoris atque telluris gignentia, ac elementorum materiam, & cunctorum reptilium animantia patravit, & poſtremum e limo hominem finxit agri [o], [17] & in ſeptimo die requievit ab omni opere, quod patrarat; his nempe ſeptem diebus a quarto decimo die lunæ, quod eſt plenilunium [p], ſi Dominica tamen occurrerit, quæ eſt prima & ſancta dies, pro eo, quod non oportet in ea jejunare, intermiſſis in alia Dominica, quæ eſt prima & ſancta dies, viceſima prima luna rationis ordo exigit ſanctum Paſcha a Chriſtianis celebrandum; nam ſi in Sabbatho [q] quarta decima luna provenerit, non eſt intermittenda ſubſequens Dominica, quinta decima videlicet lunæ dies [r], venerantes eandem Dominicam, quæ eſt prima Sabbathorum [ſ] dies, in qua lux, jubente Deo, in ipſo mundi exordio prodiit, in qua & vera lux Salvator noſter, ab inferis carne reſurrexit; nam

VARIANTES LECTIONES

a procerius *Gent.* Proterius *Tengn.* *b* direxit *deeſt in ms. Gent.* *c* tempus paſchale ſignificans *Lam* *d* ſubjungit *id.* *e* domico *Gent.* *f* eſt *deeſt in ms.* id. *g* in ſequentem ſeptimanam *Lamb.* ſeptimana *Gent.* *h* die dominico occurrentes in aliam ſeptimanam transferentes *Lamb.* in alia dominica transferatur *Gent.* transferentes *Teng.* *i* non amplius venerandæ *Lamb.* *k* ſolennitas *Gent.* ſolennitatem *Tengn.* *l* fas eſt *Gent.* fas eſſe *Tengn.*
m viceſima prima *Gent.* viceſimam primam *Tengn.* *n* rutilantem *Lamb.* ornatus rutilantium *Gent.* ornatum rutilantia *Ten.* *o* arvæ *Lamb.* aruæ *Gent.* *p* plenium *Gent.* plenilunium *Tengn.* *q* ſabbato *Lamb.* *r* lunæ die *Gent.* *ſ* ſabbatorum *Lamb.*

NOTÆ

17 Ad camdem Epiſtolam (*not.* 10.) arguebam Tengnagelii incuriam reponentis feriam, loco *arva*, quam vocem hic quoque legunt Lambecius, & Gentilotus. Quare ne *agri* quidem vox admittenda, tametſi *arva* etiam agrum ſignificet. Illo enim ævo elegantius inflectebatur *Arva*, *arva*, quam *arva arvorum*.

nam ſi octo dies a quarta decima lunæ die, quando jejunium ſolvitur, intermittuntur, ut in viceſimo ſecundo die [a] lunæ Paſchalis feſtivitas dilatetur, ergo jam non [b] ſeptima [c], id eſt, hebdomada, ſed ogdoada, ut ſtolidi quique & vecordes prophanizant, dicenda atque obſervanda eſt; Intuendum quippe & illud ratio ſuadet, quod ſeptem hebdomadæ, & non octo intermittuntur [d] a Paſchali feſtivitate uſque ad ſanctam Pentecoſten, in qua paracletum [e] Spiritum a Patre redemptor noſter Dei vivi Filius poſt glorioſam reſurrectionem ſuam, ſanctis ſuis Apoſtolis miſit, pro quo regiam [f] gradiemur viam, & non declinabimus penitus per tortuoſum, & dumis ac tribulis repletum [g] callem, pergant per eum [h] hi, qui cupiunt, nova figmenta, & ſcelerum monumenta componere, ut merito ſpinæ & tribuli generentur [i] eis. Jam quidem dudum deceſſores & prædeceſſores noſtri ſancti Pontifices, pro hac quæſtione, ſimulque hæreſi [k], illis partibus commonitorium adque adhortationem dirigentes, congrua capitula B. Cyrilli [l], atque Theophili, nec non & aliorum ſanctorum Patrum, quos dinumerare longum eſt, promulgantes docuerunt; quod veſtræ dilectioni gnarum [m] eſſe dubium non eſt, pro quo non ſilemus, chariſſimi [n], impenſius vos [o] commonere, ut a falſis fratribus caveatis, & eo modo, quo ſancta noſtra Romana Eccleſia, caput omnium Eccleſiarum Dei, Paſchalem celebrat ſolemnitatem [p], & recte, ſi Dei tenet traditiones, & vos procul dubio celebrare ſtudeatis [q], ut ſicut pares nos Chriſtianorum fidei religio efficit, æquales nimirum in feſtivitatibus efficiat.

Verum etiam & hoc de partibus veſtris audivimus, quod quidam pollicentes [r], atque in errore perſeverantes prædicant, ut qui non ederit pecudum aut ſuillum ſanguinem, & ſuffocatum, rudis eſt aut ineruditus. Nos quidem Apoſtolica præcepta imbuti atque eruditi confirmantes prædicamus; quod ſi quis pecudum aut ſuillum ſanguinem vel ſuffocatum manducaverit, non ſolum totius eſt conſolationis [ſ] alienus, ſed ipſius [t] quoque intelligentiæ communis

VARIANTES LECTIONES

a in viceſimum ſecundum diem *Lamb.* *b* non *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit. Gent.* *c* non ſeptimana *Lamb.* *d* intermittur *Gent.* intermittuntur *Tengn.* *e* paraclitum *Lamb.* paraclus *Gent.* paracletum *Tengn.* *ſ* regia *Gent.* *g* tortuoſam & du. ac tri. repletam *Lamb.* *h* per eam *id.* *i* gerentur *Gent.* generentur *Teng.* *k* hereſim *Gent.* Hereſi *Teng.* *l* Cyltilli *Gent.* Cyrilli *Teng.* *m* dilectionis gnaras *Gent.* dilectioni gnarum *Teng.* *n* cariſſimi *Lamb.* *o* vos *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit. Gent.* *p* ſolennitatem *Lamb.* *q* ſtudeamini *Gent.* ſtudeatis *Ten.* *r* pollucentes *Lam.* *ſ* eruditionis *Lamb.* *t* ipſi *Gent.* ipſius *Teng.*

nis prorſus extraneus, unde ſub anathematis vinculo obligati [a] in laqueos incidunt [b] diaboli.

Illud autem, quod alii ex ipſis dicunt, quod prædeſtinatio [c] ad vitam, ſive ad mortem, in Dei ſit poteſtate, & non noſtra; iſti dicunt, Ut quid conamur vivere, quod in Dei eſt poteſtate? Alii iterum dicunt, Ut quid rogamus Deum ne vincamur tentatione [d], quod in noſtra eſt poteſtate, quaſi libertate [e] arbitrii? revera enim nullam rationem reddere vel accipere valent, ignorantes B. Fulgentii Epiſcopi, ad Eugypium presbyterum contra ſermonem cujuſdam Pelagiani opuſcula directa, quibus infra multa idem pater docens, hæc verba ſubjungit: *Illi autem dum pro ſe gratiam ſolum reprehenſibiliter intromittunt, in ſe damnabiliter calcaverunt, qui alios* [f] *ad vitam, alios ad mortem aſſerunt deſtinatos* [g], *adverte, quibus impietatis* [h] *ſe nexibus ligant: ſi ad bonum prædeſtinatus ſum, contra malum reſiſtere neceſſe mihi non erit; ſi vero ad malum natus, bonum mihi exercere nihil proderit; ac ſic in utraque parte, intercluſo appetitu laudis & gloriæ, unus ſecuritate, alius* [i] *deſperatione torpebit, ac per hoc ociabitur juſtitiæ exercitatio, oratio ceſſabit, languebit operatio. Sed non ita eſt; quin potius inceſſanter oremus; quia ipſe Dominus dicit: Sine intermiſſione orate, ne intretis in tentationem. Nihilominus contra omne peccatum, non ſolum oratione, ſed etiam labore luctemur, quia ipſe Dominus præſenti lectione teſtatus eſt, quia unuſquiſque propriam mercedem accipiet, ſecundum ſuum laborem. Hæc verba, quibus auctor Sermonis illius, veritatem prædeſtinationis nititur oppugnare, inconſiderate atque indiſcrete prolata, Deo nos adjuvante, monſtramus.* Et poſt cætera: *Opera ergo miſericordiæ ac juſtitiæ præparavit Deus in æternitate incommutabilitatis ſuæ* [k], *& ſicut futurorum operum ſuorum nunquam fuit ignarus, ſic in eorumdem operum præparatione numquam improvidus: præparavit ergo juſtificandis hominibus merita; præparavit iiſdem glorificandis & præmia; malis vero non præparavit voluntates malas, aut opera mala, ſed præparavit eis juſta & æterna ſupplicia, hæc eſt æterna prædeſtinatio futurorum operum Dei, quam ſicut nobis Apoſtolica doctrina ſemper inſinuari cognoſcimus, ſic etiam fiducialiter prædicamus; Beatus enim Paulus prædeſtinationem eorum, quos*

VARIANTES LECTIONES

a obligatus *Lamb. Gent.* obligati *Tengn.* *b* incidat *Lamb. Gent.* *c* prediſtinati *Gent.* prædeſtinatio *Tengn.* *d* vincimus temtationem *Gent.* *e* bertate *id.* *f* quia alios *Lamb.* *g* deſtinerunt *Gent* deſtioatos *Tengn.* *h* impietati *Gent.* impietatis *Tengn.* *i* alidus *Gent.* alius *Teng.* *k* incommutabilitates *Gent.* incommutabilitatis *Tengn.*

Digitized by Google

quos Deus gratis ſalvat, & evidenter & frequenter inſinuat; ipſe enim dicit de Deo, Nam quos præſcivit, & prædeſtinavit conformes fieri imaginis filii ſui, ut ſit ipſe primogenitus in multis fratribus, (Rom. 8.). Et poſt: *Quos autem prædeſtinavit, hos & vocavit: & quos vocavit, hos & juſtificavit; quos autem juſtificavit, hos glorificavit* [a]; *nihil incertum in Dei operibus nutat, quia nihil ſuæ prædeſtinationis evacuat, prædeſtinationis igitur ſuæ opera vocatione* [b] *Deus inchoat, & glorificatione conſummat. Non tamen in omnibus quos vocat, ſed quos ſecundum propoſitum vocat; diligentibus enim Deum omnia cooperantur in bonum his, qui ſecundum propoſitum vocati ſunt.*

Item & poſt multa: *Teneatur ergo prædeſtinationis veritas a fidelibus cunctis, quia quiſquis divinum non credit in hac prædeſtinationis* [c] *conſilium, non perveniet ad glorioſum ejuſdem prædeſtinationis effectum; quiſquis autem non eſt prædeſtinatus ad gloriam, invenitur ſine dubio præſcitus ad pœnam, quæ ideo in Dei præparatione prædeſtinata cognoſcitur, ut per eam infidelitas atque iniquitas puniatur; propter quod beatus Judas Apoſtolus, quoſdam prædeſtinatos dicit, in judicium* [d] *his verbis; Subintrojerunt enim quidam homines impii, qui olim præſcripti & prædeſtinati erant, in hoc judicium Dei noſtri. Vigilanter autem in doctrina Spiritus ſancti, prædeſtinatos impios non dicit ad peccatum, ſed ad judicium, id eſt, non ad impietatem, ſed ad punitionem. Non enim prædeſtinati ſunt ad hoc, quod vitioſas* [e] *impietates admittunt, ſed ad illud, quod judicio æquitatis divinæ recipiunt. Ipſorum enim opus eſt, quod impie faciunt; Dei autem opus eſt* [f], *quod juſte recipiunt.*

Item poſt cætera: *Proinde quod Auctor illius ſermonis ſubſequenter adjunxit dicens; Quin potius inceſſanter oremus; quia ipſe Dominus dicit; Sine intermiſſione orate, ne intretis in tentationem, & poſt nihilominus; contra omne peccatum, non ſolum oratione, ſed etiam labore luctemur, & iterum: ſic laborantes vocat Dominus dicens:* (Matth. 11.) *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego vos reficiam; ſed nos a Deo humiliter gratiam poſcamus, quam colla-*

VARIANTES LECTIONES

a illos & glorificavit *Lamb. Gent. ſequitur in ms.* non utique alios, ſed quos prædeſtinavit, hos vocavit, hos juſtificavit, hos glorificavit. Nihil *Lamb. Gent.* *b* vocationis *Gent.* vocatione *Teng* *c* prædeſtinatione *Lamb.* prædeſtinationis, *reliqua uſque ad* effectum *deſunt in ms. Ge.* *d* in judicibum *Gent.* judicium *Teng.* *e* vidicioſa *Gent.* vitioſas *Tengn.* *f* Dei autem opus eſt *deeſt in ms. Gent.*

Digitized by Google

collaborantem jugiter habeamus, per quam nos Deus & in labore cuſtodiat, & ad mercedem peracto labore perducat.

Porro, dilectiſſimi, diverſa capitula, quæ ex illis audivimus partibus, id eſt, quod multi dicentes ſe Catholicos eſſe [a], communem vitam gerentes cum Judæis, & non baptizatis paganis, tam in eſcis, quamque in potu, & [b] in diverſis erroribus nihil pollui ſe inquiunt: & illud, quod inhibitum eſt, ut nulli liceat [c] jugum ducere cum infidelibus, ipſi enim filias ſuas cum alio benedicent [d], & ſic populo gentili tradentur [e], & quod ſine examinatione præfati presbyteri ut præſint, ordinantur, & alius quoque [f] immanis invaluit error pernitioſus [g], ut etiam, vivente viro, mulieres ſibi in connubio ſortiantur, ipſi pſeudoſacerdotes, ſimulque & de libertate arbitrii, & alia multa, ſicut de illis audivimus partibus, quæ longum eſt dici. Qua propter [h], dilectiſſimi, oportet veſtram induſtriam ſollertiſſime vigilare, & ſicut decet Domini ſacerdotes, nulli veſtrum [i] liceat canones ignorare, nec quidquam facere, quod Patrum poſſit regulis obviare, quæ enim a nobis res digna ſervabitur, ſi decretalium norma conſtitutorum pro aliquorum libito, licentia populis permiſſa frangatur? Unde conſtat, ut ſi quis de prædictis capitulis [k] obnoxius reperietur, poſt unam & ſecundam adhortationem, ſi noluerit ſe corrigere, profecto is [l] regulariter a conſortio fidelium Dei, utpote corruptor [m] patrum traditionum [n], extorris efficiatur, & in æterna condemnatione inveniatur. Cavendum ergo dilectioni veſtræ eſt, magnaque diligentia prohibendum, ne per ejuſmodi [o] homines extincta dudum ſcandala ſuſcitentur, & de exciſo olim dogmate, aliquod in provincia ejuſdem mali germen oriatur; quod non ſolum in radicibus ſuis creſcat, ſed etiam ſanctæ Eccleſiæ ſubolem [p] veneno ſui odoris inficiat. Qui correctos ſe videri volunt, ab omni ſuſpicione ſe purgent, & obediendo vobis [q] probent, ſe eſſe noſtros, quorum ſi quiſquam ſalubribus [r] præceptis ſatisfácere detractaverit, ſive ille clericus, ſive

VARIANTES LECTIONES

a catholici *Gent.* catholicos *Tengn.* *b* quamque in potis, ſeu & *Lamb.* in potis ſed *Gent.* in potu & *Tengn.* *c* nulliceat *Gent.* *d* benediceruг *Gentil* benedicent *Tengn.* *e* tradetur *Gent.* tradentur *Tengn.* *f* aliud quouſque *Gent.* alius quoque *Tengn.* *g* perniciofus *Lam.* pernitioſis *Gent.* pernitioſus *Tengn.* *h* dici: quid multa vobis hæreſum per ſingula ſcribere? quia olim tempus eſt, quod Priſcilliani dogmatis impleverunt. Quapropter *Lamb.* *i* vos *Gent.* veſtrum *Teng.* *k* de prædicta capitula *Gentil.* de prædictis capitulis *Tengn.* *l* eum *Gent.* is *Teng.* *m* corruptorem *Gent.* corruptor *Tengn.* *n* traditionum Patrum *Lamb.* *o* uiuſmodi *Gent.* *p* ſobolem *Lamb.* *q* nobis *Lamb. Gent.* *r* ſabribus *Gent.* ſalubribus *T.*

ſit laicus, ab Eccleſiæ ſocietate pellatur; ne perditor animæ ſuæ, ſaluti inſidietur alienæ [18]. Sed vos, dilectiſſimi, noſtræ ſanctæ Eccleſiæ Catholicæ & Apoſtolicæ orthodoxam fidem amplectentes, prædicare nitimini, ut ſicut unus eſt paſtor noſter Chriſtus, Dei vivi filius, omnes ſimul in uno ejus efficiamur aggregati ovili, & quemadmodum unius capitis ſumus [a] membra; unum efficiamur corpus in Chriſto Jeſu Domino noſtro, promerentes, quod ſanctis ſuis contulit cultoribus, qui ejus præcepta cuſtodiunt, & ab initio Mundi divinæ ejus placuerunt majeſtati, deſiderabilem promiſſionem, quam ait: *Venite, benedicti patris mei, percipite regnum vobis præparatum ab origine mundi*.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a ſimus *Gentil.*

NOTÆ

18 Nonnullas mutationes, eaſque admodum tenues, deprehendimus in Epiſtolæ parte iſta, quam ex anteriori alia deſumſit. Hæc reliquis major: nulla enim Wilcharii Archiepiſcopi Galliarum mentio fit. Non quia mortem occubuerit; nam principio Epiſtolæ tanquam ſuperſtes laudatur; ſed quia nil Epiſcopis Hiſpaniæ cum Galliarum Archiepiſcopo negocii erat: contra Egilam, ad quem anterior illa epiſtola data fuit, ordinaverat, atque ad rectam doctrinam inſtruxerat.

ITEM EXEMPLAR [a] EJUSDEM PAPÆ AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTÆ [b], IN QUA CONTINETUR DE VENECIIS, [c] UT DE RAVENNA SEU PENTAPOLI EXPELLERENTUR, NEC NON ET DE GARAMANNO DUCE, QUI POSSESSIONES [d] RAVENNATIS ECCLESIÆ VIOLENTER INVASISSET VEL EXPOLIASSET [1].

ARGUMENTUM

Regiæ voluntati ſe ſtatim obſecundaſſe: Veneticos nimirum negociatores ejici mandaſſe de Exarchatu, & Pentapoli: atque inſuper Archiepiſcopo Ravennæ præcepiſſe, ut ex omnibus locis Eccleſiaſticæ ditionis, atque iis quæ juris erant Ravennatis Eccleſiæ illos ejiceret. Contra eum orat, ut Garamannum Ducem, qui Ravennatis Eccleſiæ, piorumque aliorum locorum prædia in Eccleſiaſticæ ditionis territoriis ſita invaſerat, ac Pontificias admonitiones ſus deque habuerat, ab officio ei commiſſo amoveat.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXV.	LXXXIV.	LXXXIII.

DOMNO [e] * excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali Compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [f] Papa [2] Ad aures clementiſſimæ regalis Excellentiæ veſtræ intimantes innoteſcimus, quia dum veſtra regalis [g] in triumphis victoria præcipiendum emiſit, ut a partibus Ravennæ ſeu Pentapoleos [h] expellerentur Venetici ad negotiandum, nos illico in partibus [i] illis emiſimus veſtram adimplentes regalem voluntatem, inſuper & ad Archiepiſcopum præceptum [k] direximus, ut in quolibet territorio noſtro, & [l] jure ſanctæ Ravennatis [m] Eccleſiæ, ipſi Venetici præſidia atque poſſeſſiones haberent,

VARIANTES LECTIONES

a EXEMPLAR EPISTOLÆ *Lamb.* EPISTOLE *Gent.* *b* DIRECTA *Gent.* directum *Teng.* *c* VENETICIS *Lam. Gent.* *d* QUI RES ET POSSESSIONES *Lamb.* QUI RER; E POSSIONIBUS *Gent.* qui reditus poſſeſſiones *Teng.* *e* Domino *Lambec. Gent.* *f* Hadrianus *iid.* *g* regis *Gent.* regalis *Tengn.* *h* Pentapolus *Gent.* Pentapoleos *Tengn.* *i* ilico partibus *Lamb. Gent. Ten. interpoſuit* in. *k* præcipiendum *Lam. Gent.* præceptum *Teng.* *l* noſtro jure *Lamb. Gent. Tengn. interpoſuit* &. *m* Ravennate *Gent.* Ravennatis *Tengn.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 5. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 5.) *In quinta* (Quinta) *indicat ſe juſſiſſe, ut Veneti Ravenna, ſeu Pentapoli expellerentur: tum Garmannum* (Garam.) *ducem res ac poſſeſſiones Ravennatis Eccleſia invaſiſſe. Quare* (exponit. Quare) *Carolum orat, ut pro more Petri eum expellat, ut ſua territoria intacta permaneant.*

2 Recte hanc epiſtolam collocari an. 785. contra eos, qui vagari illam ſinunt poſt 781. incerto tempore, vel inde conſtat, quod Garamannus Dux, qui anno ſuperiori Caroli legatione fungebatur, deſignatuſque erat a Carolo eodem ſuorum armorum Dux in Italia, ſuo jam munere fungebatur; namque in s. Sedis ditionem rapaces manus extendentem Hadrianus petit removeri ab officio.

Digitized by Google

berent, omnino eos exinde expelleret, & ſic [a] Eccleſiæ ſuæ jura manibus ſuis teneret [3].

Quid autem contigit de [b] Garamanno duce [c], qui ſubito irruit ſuper prædia & poſſeſſiones ſanctæ Ravennatis Eccleſiæ [d] in [e] noſtris territoriis ſitas [f], & non ſolum eas occupavit; ſed & omnes fruges a prædicta abſtulit Eccleſia, & [g] de aliis piis locis? Nos quidem [h] ſtatim eum adhortari ſtuduimus, ut ſi fidelis veſter exiſteret [i], ipſas poſſeſſiones piorum locorum reddere prorſus non omitteret, quia & juris [k] Eccleſiæ Ravennatium [l], ſive talium locorum piorum [m] eſſe videntur, & in noſtris [n] territoriis ſitæ ſint [o]. Ille verò nullo modo recordatus eſt [p], neque ipſas poſſeſſiones reddere voluit, ſed illicite [q] eas detinere conatur. Quapropter poſcentes veſtram in triumphis regalem potentiam, quæſumus, ut pro amore fautoris veſtri, B. Petri, Apoſtolorum principis, noſtraque paterna dilectione [r], talia illi agere non ſinatis, ſed per veſtram clementiſſimam regalem præceptionem [4], eum exinde expellere omnino dignemini, ut noſtra territoria per veſtram regalem tuitionem intacta permaneant, & quæcunque [ſ] infra ipſa territoria eſſe noſcuntur, irrefragabiliter [t] eorundem locorum poſſeſſione & jure fruamur [u], quemadmodum veſtra in triumphis victoria, una cum Domna Regina, veſtraque nobiliſſima prole hic & in futuro ſine fine regnare mereamini. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a & ſicuti *Gent.* & ſic *Tengn.* *b* contigit Garamanno *Lam.* de *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit.* G. *c* Duci *Lamb. Gent. Teng.* duce. *d* Ravennatæ Eccleſiæ *Gent.* Ravennatis *Teng.* *e* in *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit Gent.* *f* ſitæ, *Gent.* ſitas *Teng.* *g* Eccleſia, ſeu *Lamb. verbum* ſeu *in ms. ſubducta linea deletum eſt.* Gent. *h* nos quippe *Lamb. Gent.* quidem *Tengn.* *i* exſtitiſſet *Lamb. Gent.* exiſteret *Teng.* *k* & jure *Gent.* juris *Teng.* *l* Ravennantium *Gentil.* *m* ſeu & aliorum locorum piorum *Lamb. Gent.* *n* noſtris *Gent.* in noſtris *Teng.* *o* ſitæ exiſtunt *Lamb. Gent.* ſunt *Teng.* *p* recordavit *Lamb. Gent.* recordatus eſt *Ten.* *q* inliciter L. *r* noſtroque paternæ dilectionis *Gentil. Tengn. correxit, ut eſt in editione.* *ſ* quicquid *Gentil.* quæcumque *Tengn.* *t* inrefragabiliter *Lamb.* *u* a piis locis poſſeſſa eorum jura fruantur. *Lam.* a piorum locorum poſſeſſa eorum jura fruantur *Tengn. correxit, ut eſt in edit.* G.

NOTÆ

3 Quid Carolus a Venetis mercatoribus timeret Regno Italiæ, non liquet: a Pontifice tantum petiiſſe conſtat, ut tota ex Eccleſiæ ditione illos pelleret, ne iis quidem exceptis, qui jampridem illic habitantes poſſeſſiones etiam comparaverant, aliaſque facultates, aut bona obtinebant in iis regionibus. Omnia Pontificem aut per ſe, aut per Archiep. Ravennatem explеſſe adeo planum eſt in literis, ut s. Sedis dominium negari non poſſit.

4 En cauſa, cur ſocio & amico Principi morem gerens Hadrianus vota illius pleniſſime explevit; ut omnem illi metum eriperet a ſuſpectis hominibus. Remedium ſcilicet præſentius afferri cupiebat ditioni ſuæ per Garamanni Ducis amotionem. Et notandum, quod minime utitur officioſis verbis, ut paulo ante fecerat, ſe exſequutum eſſe ajens quæ Rex præceperat, ſed *Clementiſſimam Regalem preceptionem*, ſeu Chartam, aut Diploma, aut Præceptum Regium expoſcit, cujus ſuprema auctoritate Dux ille amoveretur.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTÆ [a], IN QUA CONTINETUR DE GENTE DUDUM PERFIDA SCILICET SAXONUM, QUALITER DOMINUS AC REDEMPTOR NOSTER PER PRÆFATI REGIS LABORIOSA [b] CERTAMINA, AD DEI CULTUM SUÆ [c] CATHOLICÆ ET APOSTOLICÆ ECCLESIÆ RECTITUDINEM [d] FIDEI, SEU AD SACRUM BAPTISMATIS FONTEM USQUE PERDUXISSET, ET DE LETANIIS, ET DE JEJUNIIS, ET ORATIONIBUS PRO HUJUSCEMODI RE [e 1].

ARGUMENTUM

Ex literis Regiis per Andream Abbatem allatis ſe cum ingenti gaudio accepiſſe, Saxones debellatos eſſe, & ad orthodoxam fidem converſos. Conſtituiſſe juxta ejus deſiderium, ut pro gratiarum actione publicæ preces fierent in univerſa ditione Eccleſiaſtica tribus ſtatis diebus Junii Menſis venturi: temporis eam dilationem ſumſiſſe, ut iiſdem diebus publicæ eædem preces per totum Francorum Regnum, & in tranſmarinis etiam regionibus Catholicis indici poſſent.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL
DCCLXXXVI.	XCI.	LXXXIV.

DOMNO [f] * excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali Compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [g] Papa. Præſtolatos nimiſque nobis optabiles regales veſtros ſuſcepimus affatus, per fideliſſimum veſtrum latorem, atque Miſſum, videlicet Andream, religioſum Abbatem, quos referantes reperimus in eis, de veſtræ præcelſæ regalis potentiæ & comparis ſuboliſque veſtræ [h], ſeu cunctorum præcipuo-

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTA *Gent.* *b* TABORIOSA *id.* laborioſa *Teng.* *c* ET SUA *Lamb.* *d* RECTITUDINIS *Gent.* rectitudinem *Tengn.* *e* REI *ſed litera* I *deleta eſt Gent.* *f* Domino *Lamb. Gent.* *g* Hadrianus *iid.* *h* ſoboliſque vræ *Lam.* ſubulibuſque veſtris *Gentil.* ſoboliſque vræ *Tengn.*

NOTÆ

GRETIERUS

* Sum. 44. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 44.) *Indicaverat Carolus Rex quod per laborioſa certamina Saxones ad fidem Catholicam, ac baptiſmatis fontem perduxiſſet. Petierat ob id ab Adriano* (Hadr.) *una aut duabus feriis letanias fieri. Reſpondet Papa, in omnibus ſuis partibus* (Papa ep. XLIV. Romæ in omnibus occidentis partibus) *vigeſima tertia, vigeſima ſexta, & vigeſima octava Menſis Junii debere* (Junii, ideſt vigil. Joannis Baptiſtæ, Natale Sanctorum Joannis & Pauli, & Vigilia ss. Apoſtolor. Petri & Pauli debere) *fieri litanias. Jubet, ut Carolus iiſdem diebus in omnibus ſuis regionibus Letanias fieri* (celebrari) *curet. Indicat, quod Romæ indeſinenter* (continuo) *pro Carolo gratias agant, & Deum orent, epiſtola quadrageſima quarta.*

Digitized by Google

cipuorum veſtrorum, noſtrorumque fidelium [a] ſoſpitate, & incolumi ac ſinceriſſima proſperitate [b], in quibus Redemptori [c] mundi conſuetas retulimus [d] grates; magis autem inibi de veſtris a Deo [e] præſidiatis regalibus triumphis comperientes, qualiter ſævas adverſaſque gentes, ſcilicet Saxonum, ad Dei cultum, & [f] ſuæ ſanctæ Catholicæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ rectitudinem [g] fidei, perduxeritis [h], atque Domino auxiliante, & [i] Petri Paulique Apoſtolorum principum interventione ſuffragante, ſub veſtra eorum colla redacta ſunt poteſtate ac ditione, eorumque Optimates [k] ſubjugantes divina inſpiratione, regali anniſu [l], univerſam illam gentem Saxonum ad ſacrum deduxiſtis Baptiſmatis fontem [2].

Unde nimis amplius divinæ clementiæ retulimus [m] laudes, quia noſtris veſtriſque temporibus gentes [n] paganorum in veram & magnam deductæ [o] religionem [p], atque perfectam fidem, veſtris [q] regalibus ſubſternuntur ditionibus, in hoc quippe freta veſtra a Deo fundata exiſtat potentia, quia [r] ſi, ut pollicita eſt fautori ſuo beato Petro Apoſtolo, & nobis, puro corde atque libentiſſimo animo adimpleverit, maximas ac robuſtiores illarum gentium, ſuis præcipuis ſuffragiis, veſtris ſubſternet pedibus [3], ut, nemine eos perſequente [ſ], veſtris regalibus [t] ſubjiciantur potentiis, & maximum fructum in die judicii, ante tribunal Chriſti, de eorum animarum ſalute, offerre mereamini digniſſimum [*] unus

VARIANTES LECTIONES

a cunctis præcipuis vris nriſque fidelibus *Gent. Teng. corr. ut in edit.* *b* Incolumem, ac ſinceriſſimā proſperitatē *Gent. Tengn. corr. ut in edit.* *c* Redemptorem *Gent.* Redemptoris *Teng.* *d* conſuete reſeruimus *Gent.* retulimus *Tengn.* *e* vris dō *Gent. Ten. interpoſuit* a. *f* & *deeſt in ms. Ten. poſuit Gent.* *g* rectitudinis *id.* rectitudinem *Tengn.* *h deeſt in ms. Ten. poſuit* perduxeris *Gent.* *i* & *deeſt Teng. poſuit Gent.* *k* optimatum *Gent.* optimates *Tengn.* *l* regalem annilum *Gentil.* *m* reſeruimus *Lamb. Gent.* retulimus *Tengn.* *n* gens *Gent.* *o* deducentes *Lamb. Gent.* *p* in vera & magna ded. religione *Gent. Tengn. corr. ut in edit.* *q* vriſq; *ſed li* q; *deletum eſt.* Gent. *r* qui *id.* quia *Teng.* *ſ* perſequentes *Gent.* perſequente *T.* *t* regales *Gent.* regalibus *Teng.*

NOTÆ

* munus.

2 De hujus epiſtolæ ætate nulla controverſia eſt: Annales omnes veteres, præcipue Francor. & Fulden. converſionem Saxonum ad Catholicam fidem illigant cum an. 785. quare principio hujus anni & Miſſus, & literæ venerunt a Carolo tanti gaudii nunciæ. Miſſus Regius juxta Mabillon. (*Ann. lib.* 25. *n.* 46.) ex Cointio erat Luxovienſis Abbas. Ex eod. Autore Pag. (*an.* 786. *n.* 8.)

3 Opportune Hadrianus monet Carolum, Principis Apoſtolorum patrocinium memoria revocandum (ſi modo pius Princeps talis admonitionis indigebat.) Quatuordecim quippe annis cum iis barbaris pugnatum erat; ſemper autem victi, nunquam debellati vixdum metu liberos abeuntibus Francis ſe ſenſerunt, reſumtis armis Witichindo duce rebellarunt. Hoc tandem anno Carolus non modo eos devicit; ſed ad Catholicam fidem una cum Witichiodo eodem perduxit. Id vero humanis viribus aſſequutus non fuiſſet, niſi Petro apud Deum intercedente, ſuperior gratia in Saxonum cordibus operata eſſet, ut fulgeret *illis illuminatio Evangelii gloriæ Chriſti, qui eſt imago Dei* (2. *cor.* 4. 4.)

Digitized by Google

nus [a], & pro amore animarum [b] lucra infinita mereamini adipiſci in regno cœleſti [c].

Illud autem, quod veſtra regalis intimavit Excellentia, ut in uno menſe, vel in una die, pro hujuſcemodi operibus [d], ſcilicet ſtabilitatis veſtræ victoria [e], laudes Deo gerentes caneremus, & una vel duabus feriis Letanias perageremus [f], valde hoc nobis delectabile exiſtit [g], quatenus Apoſtolica exarantes cenſura decrevimus, in omnibus [h] noſtris partibus, quæ [i] ſub ditione ſpiritalis matris veſtræ, ſanctæ Romanæ Eccleſiæ exiſtunt, illico celebrari eaſdem [k] una nobiſcum, diſponentes emiſimus, Domino protegente, videlicet [l] viceſima tertia die, & [m] viceſima ſexta, atque viceſima octava hujus advenientis Junii Menſis, quæ [o] ſunt in primis Vigiliæ [o] beati Johannis Baptiſtæ, & [p] Natalis ſanctorum Johannis & Pauli, nec non & Vigiliæ B. Petri Apoſtoli [4]; ſimiliter & veſtra

VARIANTES LECTIONES

a munus *Lam. ad marg.* munus *Gentil.* *b* marum *id.* animarum *Teng.* *c* adipiſci regnum *Gent.* in regno cæleſti *Teng.* *d* opias *Gent.* operibus *Teng.* *e* victoriæ *Gen.* victoria *Ten.* *f* eanere una vel duabus ferias letanias pagere *Gent. Ten. corr. ut in edit.* *g* valde enim in hoc nob' delectaſtabile inſiſtit *Gent. Teng. corr. ut in edit.* *h* ſimulque in omnibus *Lamb.* ſimulque omnibus *Gent. Teng. delendo* ſimulq; *poſuit* in. *i* quibus *Gent.* quæ *Ten.* *k* eaſdem *deeſt in ms. Tengn. poſuit Gent.* celebrari una nobiſcum *Lamb.* *l* protegente, viceſima *Lamb.* videlicet *deeſt in ms. Teng. poſuit.* Gen. *m* ſeu *Lambec. Gent.* & *Tengn.* *n* quod *Lamb.* qd *Gent.* quæ *Tengn.* *o* vigilias *Gent.* vigiliæ *Tengn.* *p* ſeu *Lamb.*

NOTÆ

4 Ad epiſt. 50. al. LV. quum Hadr. nunciabat Carolo, ſe tercenties eam *Kyrie eleiſon* tota Urbe juſſiſſe tempore obſidionis Papienſis an. 774. de eo genere litaniæ agebam, quod citra ſupplicationem fiebat extenſis manibus in cunctis Eccleſiis. Hic autem de celebrandis triduanis litaniis in ſupplicatione res eſt. De ratione eas celebrandi ſuppetit ap. Mabillonium (*In Ordd. Romm. Comm. præv.*) ea vetuſto Rituali S.R.E. in Cod. Caſſinen. hujuſmodi documentum: *In aſſumtione s. Mariæ in ipſa veſpera vigiliarum, præparatur quoddam portatorium in s. Laurentio apud Lateranos: ſuppoſitaque tabula imagine Chriſti Domini noſtri inſignita, a medio noctis concurrente populo exeunt cum letania ad s. Mariam minorem, mundatis per viam plateis, & ſuſpenſis per domos lucernis: ibique in gradibus s. Mariæ depoſita aliquandiu Icona omnis chorus virorum ac mulierum genibus humiliter ante eam flexis, pugnis etiam pectora cadentes una voce per numerum dicunt centies* Kyrie eleiſon, *centies* Chriſte eleiſon, *item centies* Kyrie eleiſon: *fuſiſque lacrymis & precibus per ſanctum Hadrianum recta via vadunt ad s. Mariam majorem, auditaque miſſarum celebritate ad palatium revertuntur.* Documentum ſpectat ad tempora Ottonis III. ſeu mavis ad exitum ſæculi decimi. Quare triduanas litanias ab Hadriano indictas probabile eſt a nuper laudata haud abludere: quæ duæ præſertim decernuntur celebrandæ vigiliis. Illuſtratores Gloſſarii Cangiani ea Capitular. (*to. 1. col. 256.*) exhibent epiſtolam Caroli M. hæc narrantem: *Nos autem Domino adjuvante tribus diebus litaniam fecimus, ideſt nonis ſeptembris, quod fuit Lunis die incipientes, & Martis & Mercoris, Dei Miſericordiam deprecantes, ut nobis pacem & ſanitatem, atque victoriam, & proſperum iter tribuere dignetur . . . Et vino & carne ordinaverunt ſacerdotes noſtri, qui propter infirmitatem aut ſenectudinem aut juventudinem abſtinere poterant, ut abſtinuiſſent . . Et interim quod ipſas litanias faciebant, diſcalceati ambulaſſent.* Ex quibus, ni fallor ſatis lucis affulget Litaniis cum ſupplicatione, ſive ut vulgo ajunt, proceſſione celebratis: eo tantum diſcrimine inter Romanas & Francicas, quod in Urbe quietis aliquid dabatur litaniam ter celebrantibus; at in Francia continuato tridui ſpatio, Rogationum inſtar, eæ ſupplicationes agebantur, juxta diſciplinam, quæ per illam ætatem inibi obtinebat.

Digitized by Google

veſtra regalis potentia in ſuis dirigat univerſis finibus, ſeu tranſmarinis partibus, ubi Chriſtiana moratur gens ſimiliter perficiendas [a] triduanas Letanias ; & ideo tale [b] protelatum emiſimus ſpacium, propter tam longinquas Chriſtianas nationes ultra veſtrum regale morantes regnum [5]. Nos quippe non ſolum unam, vel duas, ut nobis inſinuaſtis, celebrandas [c] letanias prævidimus, ſed etiam pro veſtra, ut ſoliti ſumus, indeſinenter orare Excellentia cupientes, decrevimus perficere [d], & Redemptori mundi canere [e] laudes, ut ipſæ gentes [f], quæ per veſtrum regale certamen, ad Chriſtianam perductæ ſunt fidem, uſque in ævum [g] per veſtrum maneant adminiculum, & noſtris veſtriſque finibus, omnes repelli faciat ægritudinis morbos, & procul ejiciat peſtilentiam, ut noſtris veſtriſque diebus populus nobis a Deo commiſſus in magna degentes ubertatis affluentia, ſimulque ſinceriſſimæ ſoſpitatis lætitia, longiori ævo, una cum Domna Regina, veſtraque nobiliſſima prole mereamini regni gubernacula perfrui, & in æthereis arcibus ſine fine regnare, ut per veſtra laborioſa [h] certamina magis magiſque ſpiritalis mater veſtra, ſancta Romana Eccleſia, maneat exaltata. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a inſtar perficiendum *Lamb. Gent.* ſimiliter perficiendas *Teng.* *b* talem *ſed littera* m *deleta eſt.* G. *c* celebrandum *Lamb. Gent.* celebrandas *Teng.* *d* perficiendas *Gent.* perficere *Tengn.* *e* canentes *Gent.* canere *Teng.* *f* ut ipſas gentes *Gent.* ut ipſæ *Tengn.* *g* in ævo *Lamb. Gent.* in ævum *Tengn.* *h* raboroſa *Gent.* laborioſa *Tengn.*

NOTÆ

5 Duo hinc certo colligimus. Primo: litanias a Pontifice indictas occaſione converſionis Saxonum in tota Eccleſiaſtica ditione, totaque Francorum Monarchia, utrobique ſtatis diebus celebratas eſſe. Deinde utramque ditionem adeo luculenter diſtingui; ut qui Dominationem s. Sedis in dubium revocare audet, non ſolum a veritate longe abire, ſed manifeſte mentiri dicendus ſit.

*

ARGUMENTUM

Itherio, & Maginario Abbatibus Miſſis Regiis quærentibus, quænam pœnitentia indicenda eſſet Saxonibus ad Paganiſmum reverſis, reponit prudentia Epiſcopali opus eſſe, & hujuſmodi lapſos, ſi vere converſi fuerint, admittendos [a].

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXVI.	LXXX.	LXXXV.

DOMNO [b] ** excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali Compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque [c] Patricio Romanorum, Adrianus [d] Papa [1]. Veſtræ a Deo protectæ regalis Excellentiæ ſuſcipientes Miſſos, ſcilicet Itherium, & Magenarium [e] religioſos Abbates [2], ſciſcitati ſunt nos interrogantes de Saxonibus, qui Chriſtiani fuerunt, & ad paganiſmum [f] reverſi ſunt, qualem pœnitentiam eis ſacerdotes *** indicare [g] debeant. Hoc prædeceſſorum noſtrorum ſanctorum Pontificum dudum decretum eſt, quod qui *reſipiſcentes, & ruinas ſuas cogitantes redire maluerint, ſub longa poenitentiæ ſatisfactione admittendi ſunt* [3], & iterum *poenitentiæ*

VARIANTES LECTIONES

a Deeſt in cod. ms. Perioche *Lamb. Gent.* *b* Domino *id.* *c* ac *Gent.* *d* Hadrianus *Lam. Gent.* *e* Itherium & Maginarium *Lamb.* *f* paganiſſimum *Gent.* Paganiſmum *Teng.* *g* indicere *Lam.* judicare *Gentil.*

NOTÆ

GRATSERUS

* SUMM. EX BAR. Indicaverat Carolus Rex Adriano per Itherium, & Manegarium Abbates, Saxones quoſdam in paganiſmum relapſos eſſe, deque iis, quid agendum eſſet, interrogavit. Reſpondit Adrianus Papa poſt longam pœnitentiam illos ad conſortium Eccleſiæ poſſe recipi.

** Sum. 5. Baron. & Centur. *** indicere.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 9.) *Indicaverat Carolus Rex Adriano* (Hadr.) *per Itherium* (Ither.) *& Monegarium Abbates, Saxones quoſdam in paganiſmum relapſos eſſe, deque iis quid agendum eſſet interrogavit. Reſpondet Adrianus papa* (Hadr. Papa epiſtola nona) *poſt longam pœnitentiam illos poſſe recipi in epiſtola nona* (illos ad conſortium Eccleſiæ poſſe recipi.)

2 Pagius (*an.* 783. *n.* 13.) hanc epiſtolam datam putat an. 783. quia Reginæ mentionem non videt: eumque imitatur Zacagnus (*ms. n.* 165.) Uterque hallucinatur, ut dixi alias (*ep.* 68. *not.* 2.) etenim Pontifex diſciplinæ tantum ſatagens de relapſis, nec Reginæ, nec Regiæ ſobolis, nec temporalis alicujus rei mentionem facit. Præterea alio ex capite hallucinatio emergit, quod ibidem (*not.* 3.) admonui; etenim Maginarius Dionyſianus Abbas ſucceſſit Fulrado anno 784. poſt diem 16. Jul. quare epiſtola dari non potuit præcedenti anno, quam Maginarius Abbas, & ejus collega Hitherius Miſſi Regii attulerunt. Aut igitur ad hunc annum, aut ad ſequentem pertinet: ego vero ſtatim poſt converſionem Saxonum eam conſtituo, quia materiæ affinitas ita faciendum ſuadet. Præter quamquod credibile admodum eſt, præcipiti ea in converſione ad Ducis exemplum facta, nonnullos aut rudes, aut paganiſmo nimium addictos ad errorem continuo reverſos eſſe.

3 De pœnis tum civilibus, tum Eccleſiaſticis pro hujuſmodi flagitio conſtitutis vid. Cod. Theod. (*de Apoſtatis l.* 2. *ſeqq.*) & ibi Gothofred. Item Concil. Illiber. (*can.* 1. & 21.) cum Mendozæ commentar. (*cap.* 16. & 21.) Siricius de iiſdem ad Himerium (*cap.* 3.) ait: *Si reſipiſcentes aliquando fuerint ad lamenta converſi, his quamdiu vivunt agenda pœnitentia eſt.* Cæterum auctoritas hic adhibetur Innocentii I. ex epiſt. 2. ad Victricium *cap.* 8. (juxta Collect. Dionyſianam *cap.* 16.) minus proprie, ut verum fatear: Innocentius enim agit de non rebaptizandis iis, qui veniunt a Montenſibus, & Novatianis. At s. Sedem Creſconiana collectione uti & ſæpe dictum eſt, & luculentius hinc patet: non enim Decretorum numerum recenſet, ſed clam-

tentiæ ſatisfactione purgentur, quæ non tam temporis longitudine, quam cordis compunctione penſanda ſunt [4]; & ideo [a], excellentiſſime & a Deo protecte fili, oportet ſacerdotes partibus illis paſtoralem [b] circumdare ſollertiam [c], atque Epiſcopalem induere vigilantiam, & in eorum arbitrio indicere pœnitentiam [d], conſiderantes piaculum, tam voluntatis, quamque extra voluntatem coacti ad ſuum revertentes vomitum [5]; & tunc canonica promere ſententia, quatenus ſi veraciter reverſi in fide orthodoxa maluerint perſeverare, promiſſuros ſe omnem adimplere Epiſcopalem prædicationem, indiculum [6] orthodoxæ fidei exarantes, ſecundum olitanam Patrum traditionem, unum confitentes baptiſmum, ſub jusjurando [e] pollicentes, fidem Chriſtianitatis ſervaturos; in gremio ſuſcipiantur orthodoxæ fidei Eccleſiæ, ut copioſa merces vobis adſcribatur in cœlis. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a idie *Gent.* ideo *Tengn.* *b* paſtorali *Gent.* paſtoralem *Teng.* *c* ſolertiam *Lam.* *d* indici pœnitentia *Gent.* indicere pœnitentiã *Teng.* *e* ſub jusjurandum *Lamb. Gent.* Jusjurando *Teng.*

NOTÆ

clanculum auctoritatem adducit, Pontifice nullo memorato; ita ut ne Lambecius quidem id olfecerit. Hujuſmodi autem Decretum Conſultationi non congruere evidens eſt ex iis verbis, quæ præcedunt: *Qui ſi forte*, ait Innocentius, *a nobis ad illos tranſeuntes rebaptizati ſunt, hi ſi reſipiſcentes &c.* Conſultatio enim erat de paganis, qui baptizati erant, & ad paganiſmum redierant. Paganis autem haud rebaptizare fas erat ad ſe redeuntes baptizatos. At difficile admodum erat Decretum aptius reperire citra priora tria ſæcula. Tum vero tantus erat rigor contra hujuſmodi lapſos, ut vix in fine vitæ reconcilitatio iis permitteretur, quod parum feciſſet ad rem propoſitam, ſæculo præſertim octavo, quum de rigore illo priſtino nonnihil remiſſum fuerat.

4 Alterum hoc decretum deſumitur ex Leonis Magni epiſtola 79. ad Nicetam Aquilejenſem *cap.* 5. (*Collect. Dionyſ. cap.* 47.) agitque Pontifex de vi, vel timore coactis ad iterationem baptiſmi, quod perinde ac prius exemplum alienum eſſe videtur a re propoſita, at melius Hadriano non ſuppetebat ex Creſconiana Collectione, quæ Dionyſianæ decretis inhæret.

5 Juxta Decreti utriuſque ſententiam, quæ, præter iterationem baptiſmi, in reliquis ad rem facit, arbitrio Epiſcoporum pœnitentiam indicendam iis lapſis decernit.

6 Indiculum, ſeu profeſſionem, Catholicæ fidei ab Epiſcopis etiam, ipſoque a Romano Pontifice fieri conſueviſſe, ac ſubſcribi propria manu diſcimus ex Diurno Pontificum, cujus formulæ adhuc vigebant octavo ſæculo. Eodem ſenſu hic accipiendum, affirmare non auſim: credere malim Hadrianum loqui de Indiculo ejus fere ſimili, quod Leo M. (*ep.* 87. *cap.* 3.) a Donato Salicinenſi mitti Romam optavit: *Donatum*, ait Mauritanis Epiſcopis, *Salicinenſem ex Novatianis cum ſua plebe converſum ita Dominico volumus gregi præſidere, ut libellum fidei ſuæ ad nos meminerit dirigendum, quo & Novatiani dogmatis damnet errorem, & pleniſſime confiteatur catholicam veritatem.* Quam rem a Maximo exegit. *Inſtructio* item eſt, ſeu admonitio data Legatis (*ap. Baron. an.* 515. *num.* 24.) ab Hormiſda. Vide alias incertæ hujus vocis notiones ap. Cangium *Gloſſar.* Formulam, quam ait Pontifex antiqua Patrum traditione niti, incompertam mihi eſſe fateor,

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTÆ [a], IN QUA CONTINENTUR [b] GRATIARUM ACTIONES, PRO EXALTATIONE SANCTÆ DEI ECCLESIÆ, ET DE HONORE PALLII SACERDOTALIS CONCESSI ERMENBERTO EPISCOPO [c] [1].

ARGUMENTUM

Hermembertum a Carolo Miſſum, ut ab Apoſtolica Sede Pallium acciperet, nam Bituricenſis Metropolis erat Epiſcopus, diligenter examinatum, ſi ulli ſubjiceretur Archiepiſcopo, ne quid fieret Eccleſiaſticæ diſciplinæ adverſum, ſacro illo indumento decoratum remittit, Regium implorans auxilium, ut Archiepiſcopali dignitate pacifice fungi valeat.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXVI.	LXXXVII.	LXXXVI.

DOMNO [d] * excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali Compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque [e] Patricio Romanorum, Adrianus [f] Papa. Directus a regali potentia veſtra Reverentiſſimus [g] & ſanctiſſimus vir, ſcilicet Ermenbertus Epiſcopus [2], noſtriſque adpræſentatus Apoſtolicis aſpectibus, obtulit nobis præcelſæ Excellentiæ veſtræ ſagaciſſimos, atque honorabiles regales affatus [h], quos cum nimio amplectentes [i] amore, regi regum, in cujus poteſtate ſunt omnia regna mundi, gratias egimus, qui nos de veſtra inclyta ſoſpitate lætos crebro efficit [k], eo quod per hujus mundi regna, cœleſtia [l] magis ambire, atque hæreditare

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTA *Gent.* *b* CONTINETUR *id.* *c* ERMENBERTI EPI *id.* *d* Domino *Lamb. Gent.* *e* ac *iid.* *f* Hadrianus *iid.* *g* reverendiſſimus *Lamb.* *h* regalis affatos *Gent.* regales affatus *Tengn.* *i* amplectes *Gent.* amplectentes *Ten.* *k* efficitur *Gent.* *l* pro hujus mundi regno regnum cæleſte *Lamb.* regni cæleſtium *Gent.* R. cæleſtia *Teng.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Sum. 2. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 2.) *In ſecunda* (Secunda) *pro exaltatione s. Dei Eccleſiæ gratias agit* (Regi agit) *: Ermemberto Epiſcopo, ut Carolus petierat, uſum Pallii concedit.* (Invocationem Sanctorum, & Primatum Rom. Eccleſiæ aſſerit.)

2 Herminarius Bituricenſis ſedis Epiſcopus, ut ajebam (*ep.* 70. *al.* XCVI. *not.* 4.) Lateran. Conc. interfuit an. 769. diemque ſupremum obiit 774. ſuccedente Deodato uſque ad 783. quem excepit Hermenbertus, ut tradunt Sammarthani fratres; quorum fidei ætatem hujus Epiſtolæ commendo, ne amplius vagetur tempore incerto. Opportune animadvertendum, quod an. 743. s. Bonifacius Moguntinus, Synodo apud Francos celebrata, præ aliis decretis, hoc ediderat: *Metropolitanos Pallia ab illa ſede* (s. Petri) *quærere*, ut ipſemet teſtatur in literis (*Cod. Bonif.* 105.) s. Cuthberto Dorovernenſi Archiepiſcopo. Nihilominus poſt annos 26. unus Wilcharius Archiepiſcopus Senonenſis prædicto Concilio Lateran. aderat ſacro Pallio ornatus ſuæ Metropolis inſtauratæ teſtis haud dubius: cæteri omnes, minimum ſex Metropolitæ, quos inter Bituricenſis, tanquam meri Epiſcopi intererant. Quin etiam Bituricenſis idem tertio & quadrageſimo poſt anno Romam venit, ut vides, ſuæ Metropoli honorem priſtinum impetraturus.

reditare concedit, per B. Petrum [a] Apoſtolorum principem de ſævitia adverſariorum triumphantes [b] [3].

Reperimus quippe in ipſis regalibus [c] affatibus veſtris, ut prælato Ermenberto Epiſcopo pallium [d] ſacerdotalibus infulis decoratum ex Apoſtolica auctoritate [e] concederemus, quia civitas Metropolis in Aquitania videtur eſſe patria, quæ Bituricas nuncupatur, ubi nunc præfatus venerabilis vir præeſſe dinoſcitur, curamque paſtoralem devotus exercere videtur; quatenus ignorantes, ſi canonice in [f] provinciæ partibus illis jam ordinatus [g] tam a prædeceſſoribus [h] noſtris, quamque a nobis fuiſſet, enucleatius eum indagari curavimus, ne uſurpationis locus aliquis ſacerdotibus [i], in alterius jure [k] concedatur; qui præfatus ſanctiſſimus vir nobis confeſſus eſt, ut ſub nullius Archiepiſcopi juriſditione [l] eſſe videretur [4].

Quapropter pro nimio veſtro regali ex intimo cordis amore, prædicto Ermenberto, a noſtra Apoſtolica ſacratiſſima Sede, atque auctoritate, Archiepiſcopo conſtituto [m] in Metropolitanam civitatem, quæ Bituricas cognominatur, ſicut dudum mos exſtitit, ſub jure ſanctæ recordationis * Eccleſiæ degenti, uſum [n] pallii conceſſimus fruendi [5]; & ideo quæſumus, ut per veſtrum præcelſum regale [o] adminiculum, miniſterium ſibi commiſſum, digne ſibi valeat

VARIANTES LECTIONES

a & per B. Petrum *Lam.* *b* triumphare *iidem*. *c* regales *Gent.* regalibus *Teng.* *d* palleo *Gent.* Pallium *Tengn.* *e* decoratum Apoſtolica auctoritate *Lamb.* decorato Apoſtolicæ auctoritatis *Gent. Teng. correxit, ut eſt in edition.* *f* canonice provinciæ *Lamb.* in *deeſt in ms. ſed Ten. poſuit. Gent.* *g* ordinate *Gent.* ordinatus *Teng.* *h* a Prædeceſſoribus *Lamb.* a depræceſſoribus *Gent.* a depræceſſoribus *Teng.* *i* aliquid ſacerdotes *Gent.* aliquis ſacerdotibus *Tengn.* *k* jure *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit. Gent.* *l* juriſdictione *Lamb.* *m* archiepiſcopus conſtitutus *Gent. Ten. corr. ut in edit.* *n* degente uſu *Gent.* degendi uſum *Teng.* *o* Regalem *ſed littera* m *deleta eſt. Gent.*

NOTÆ

* videtur aliquid deeſſe.

3 Ita ſupra (*cp.* 84. *al.* xci.) Petri ſuffragiis eum triumphaſſe ait de Saxonibus, quo hic reſpicere videtur; niſi forte de Britonibus hoc anno perdomitis, ut tradunt Annal. Francor. & Fuld. ſermo eſt.

4 Locupletiſſimum hinc ſuppetit teſtimonium diſciplinæ in Synodo, s. Bonifacio præſide, ſtabilitæ in Francorum Monarchia, immo in toto Occidente, nam diſciplina eadem vigebat in Anglia; Africa, & Hiſpania fere omni ſub jugo Saracenorum gementibus; tum Bituricenſis Metropolis ante hunc annom minime inſtauratæ: nam Pontifex magna utitur diligentia, ne fiat alieni juris invaſor.

5 Plura apud Thomaſſinum videſis (I. 1. *c.* 33. *n.* 12. *& c.* 15. *n.* 1.); Aquitania enim in Regnum erecta Bituricenſis Primatum in Metropoles Burdigalenſem & Auſcienſem obtinuit; quæ res non paucas concertationes peperit, Primatuſque ille tandem corruit. Id vero ad nos non attinet. Diſciplinæ tantum ſacri Pallii ab Apoſt. Sede petiti, juxta decretum Synodale anni 743. attendi debet, ac memoria teneri: nam ſeq. ſæculo Hincmarus Remenſis eam invertere auſus eſt, Scriptoreſque eruditiſſimos recentiores non paucos ſectatores, aut potius audaciæ inſtauratores habuit.

Digitized by Google

valeat, & [a] canonice diſpenſare, ſacerdotali moderamine ſuſcipiente affectum [b], ut dum plebs [c] ſibi conceſſa ab inſidiatoribus inconvulſa atque intacta permanſerit, ſimulque a veſtro regali culmine tuta fuerit, ab ipſo clavigero regni cœlorum, B. Petro Apoſtolo, dignam mereamini ſuſcipere retributionem, ut una cum [d] excellentiſſima & ſpiritali filia Domna Regina, veſtraque præcelſa ſubole [e], redemptor omnium Deus, longo ac proſpero ſenio amplius exaltati regni gubernaculo [f] faciat perfrui, & vitam æternam pariter vobis tribuat poſſidendam, Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a valeat canonice *Lamb.* & *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit. Gent.* b effectum *Lamb. Gent.* c qui dum plebem *Gent.* ut dum pl. *Teng.* d & una cum *Lamb.* e veſtraque præc. ſobole *Lamb.* veſtroſque præcelſos ſuboles *Gent. Teng. corr. ut eſt in edit.* f gubernacula *Lamb.*

Digitized by Google

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTÆ, IN QUA CONTINETUR DE TRABIBUS MAJORIBUS [a] AD ECCLESIAS RESTAURANDAS [b]: QUAS DOMNUS REX EI DARE PRÆCEPERAT, ET IPSOS [c] ACTORES NEGLEGENTES [d] NIHIL EXINDE, SICUT EIS A DICTO [e] REGE INJUNCTUM FUERAT, FECISSE DICIT, ET DE STANNO [f] AD IPSAM ECCLESIAM SANCTI PETRI RECOOPERIENDAM [g] [1].

ARGUMENTUM

Trabes pro inſtaurandis Eccleſiis Urbis ſæpe ab ſe petitas, nondum eſſe traditas. Rogat, ut Regius Miſſus adveniat, qui & trabes tradi faciat, & ſtamni centenas libras (mille Carolus, totidem Itherius mittere ſpoponderant) dari jubeat ab Italiæ Comitibus. Arichim Beneventanum Ducem moviſſe arma in Amalphitanos, qui Neapolitanorum, quorum juris erant, auxilii plures occiderunt, multis etiam eorum Optimatibus captivis ductis.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXVI.	LXVI.	LXXXVII.

DOMNO [h] * excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali Compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [i] Papa. Sæpe veſtræ a Deo protectæ regali potentiæ poſcentes direximus, ut pro mercede animæ veſtræ trabes majores ad Eccleſias Dei reſtaurandas per veſtrum Regale præſidium [k] emittere juberetis, & nullum ab illis, quibus præceptum eſt, ſuſcepimus effectum, quatenus & ipſæ Eccleſiæ [l], in quibus nobis trabes majores neceſſariæ ſunt, ex parte ruerunt, & alias ruere [m] conſpicimus, & ipſas trabes præſtolantes, quid agemus [n], neſcimus; & pro hoc in magna triſtitia degentes exiſtimus [2]. Qua-

VARIANTES LECTIONES

a TRABES MAJOR. *Gent.* trabibus major. *Tengn.* *b* RESTAURANDUM *Lamb. Gent.* reſtaurandas *Teng.* *c* IPSI *Gent.* *d* NEGLIGENTES *Lamb.* *e* A JAM DICTO *Gent.* *f* STAGNO *Gent.* ſtanno *Tengn.* *g* RECOOPERIENDUM *Lamb. Gent.* recooperiendam *Tengn.* *h* Domino *Lamb. Gent.* *i* Hadrianus *Lamb.* *k* regalem præſidium *Gent.* regale *Tengn.* *l* ipſas Eccleſias *Gent.* ipſæ Eccl. *Tengn.* *m* rui *Gent.* ruere *Tengn.* *n* quid agere *Lambec. Gent.* agemus *Tengn.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Bar. Summ. 15.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 15.) *In decima quinta* (Dec. quin.) *Carolum monet*, (rogat) *ut trabes majores, quas ad Eccleſiarum reſtaurationes pollicitus fuerat, mittat celeriter* (fuerat celeriter) *& ſtannum ad Eccleſiam B. Petri cooperiendam.* (mitteret.) *Preterea de diſſidiis inter Neapolitanos & Amalſitanos ſcribit.* (Amalphit. nonnihil monet.).

2 Pro Baſilica tantum s. Petri Hadrianum petiiſſe conſtat majores trabes (*ep. 66. al.* LXI.) an. 780. antequam Carolum Romam iterum veniens *Compater* eſſe cœperit. Hac vero Epiſtola, quæ haud dubie poſt mortem Hildegardis, novaſque Caroli nuptias cum Faſtrada, ſeu poſt an. 783. data eſt, ac tertium Caroli adventum 787.

Quapropter obnixe veſtram triumphatoriſſimam Excellentiam poſcentes quæſumus, ut nulla deinceps eveniat mora, ſed per veſtrum a Deo protectum regale diſpoſitum nobis ipſas trabes majores celerius emittere præcipiatis: ut nullo [a] modo quemlibet [b] neglectum ponere audeant, quia confidentes [c] prorſus exiſtimus, quantæ Dei Eccleſiæ ex ipſis trabibus reſtauratæ fuerint [d], in veſtrum ſempiternum memoriale [e], ſeu Domnæ Reginæ, veſtræque nobiliſſimæ ſubolis [f] reſtaurantur; quapropter poſcimus, ut veſtrum proprium idoneum Miſſum dirigere jubeatis, qui ipſos actores, qui pro jam dictis trabibus [g] neglectum ponere auſi ſunt, diſtringere debeat, ut ipſe nobis eas tradere per veſtrum diſpoſitum ſtudeat, ut exinde magnam, ut fati ſumus, recipere valeatis mercedem.

Porro & hoc veſtræ regali potentiæ innoteſcimus, quia Arichis [h] Beneventanus dux juſtitias de hominibus ſuis quærens, exercitum duxit [i] ſuper Amalfitanos Ducatus [k] Neapolitani, & undique eos circumvallans incendit omnes poſſeſſiones eorum, atque habitacula foris poſita; quo audito, Neapolitani direxerunt in adjutorium ipſorum plures homines vincentes eos [l], interfecerunt plurimam multitudinem ducatus [m] Beneventani. Unde cum cæteros plures, tum [n] Optimates captivos apud ſe habent; quod in his vero partibus actum eſt, vobis enucleatius enunciare feſtinavimus [3].

Simili

VARIANTES LECTIONES

a nollo *Gent.* nullo *Tengn.* *b* quelibet *Gent.* quemlibet *Teng.* *c* freti *Lamb. Gent.* confidentes *Tengn.* *d* quantas Eccleſias dĩ ex ipſas trabes reſtauratas fuerint *Gent. Tengn. correxit ut eſt in editione.* *e* memorialem *ſed li ulumum m ſubducta linea deletum eſt. Gent.* *f* ſobolis *Lamb.* vriſque nobiliſſimis ſubolis *Gent. Tengn. correxit ut eſt in editione.* *g* pro jam dictas trabes *Gent.* dictis tr. *Tengn.* *h* Arighis *Lamb.* *i* exercitavit *Lamb.* juſtitias quas de hominibus ſuis querente exercitabit. *Gent. Teng. correxit ut eſt in editione.* *k* Ducari *Gent.* Ducatus *Teng.* *l* & exurgentes ſuper eos *Lam.* exientes ſupereos *Gent.* irruentes *Ten.* *m* Ducati *Gent.* Ducatus *Teng.* *n* exinde *Lamb. Gent.* tum *Tengn.*

NOTÆ

787. prævivit, ſe popoſciſſe ait pro aliis etiam Eccleſiis. Quum autem nullæ ex hujuſmodi petitoriis literis exiſtant in Codice, hinc colligere eſt, a familiaribus, quas dicunt, epiſtolis recenſendis Carolum ſe abſtinuiſſe, niſi momenti aliquid inſertum iis eſſet. Idcirco laudatam 66. & hanc non prætermiſit, quia de Neapolitanis præcipue motibus nonnihil continent. Cæterum noviſſima in editione Ducheſnii epiſtolam, quam verſamus, ad hunc annum referri video, neque hinc movendam puto, ut mox dicenda planum facient.

3 Caroli victoriam de Britonibus, conjurationem adverſus eum derectam, Italicum iter ſuſceptum, ac Beneventanum Ducatum armis petitum ab eodem Carolo Annaliſta Fuldenſis cum hoc anno illigat. At Solis Eclipſim memorans xv. Cal. Oct. res, quæ evenerunt ſeq. anno ad hunc ſe retuliſſe demonſtrat: nam Calviſius tabulis etiam Prutenicis inſpectis ad annum ſequentem Irenes & Conſtantini octavum eam Eclipſim pertinere nos docet. Rectius Annales Francor. iter Caroli ad finem anni differunt; ita ut Natale celebrarit Florentiæ: inde Romam ve-

Simili modo & hoc recordari credimus veſtram a Deo promotam Præcellentiam [a], qualiter pro amore B. Petri, clavigeri regni cœlorum, & ejuſdem Eccleſiæ reſtaurationis, pro ipſius aulæ tecto, veſtra Excellentia nobis eſt pollicita dirigere ſtanni [b] libras mille. Simili modo & Itherius [c], veſter fideliſſimus, per veſtrum eximium diſpoſitum, ſimiliter alias mille libras dirigere promiſit, pro quo poſcentes petimus veſtram regalem præcellentiam, ut ipſum ſtannum [d] nobis per veſtrum bonum diſpoſitum dirigere jubeatis, quia ipſa Eccleſia fautoris veſtri B. Petri, tempore verno [e] ab aquis nimis invaluit [f], & unde ejus aulæ tectum reſtauremus [g], minime habemus. Sed obnixe petimus, ut per comites veſtros, qui in Italia ſunt actores, ipſum jam dictum ſtannum [h] dirigere jubeatis, per unumquemque [i] comitem [4] libras centum, ut dignam pro hoc ab ipſo Dei Apoſtolo retributionem ſuſcipere mereamini. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a veſtræ a dō promotæ præcellentiæ *Gent. Teng. correxit ut eſt in editione.* *b* ſtagni *Gent.* ſtanni *Teng.* *c* Itherius *Lamb.* *d* poſcens petimus vræ regalis præcellentiæ ipſum ſtagaum *Gent. Tengn. correxit, ut eſt editione.* *e* tempus vernum *Lamb.* tempus verni *Gent.* tempore verno *Tengn.* *f* invaleſcit *Lamb. Gent.* invaluit *Tengn.* *g* tectum reſtaurare *Lamb.* tectu reſtaurate *Gent.* tectum reſtauremus *Teng.* *h* ſtagnum *Gent.* ſtannum *Teng.* *i* unumquoque *Gentilot.*

NOTÆ

venerit ſub initia ſequentis anni. Iiſdem fere verbis utitur Annaliſta Meten. ap. Pagium (*an.* 786. *n.* 5.) Quamobrem quæ ab Hadriano narrantur de Beneventanis contra Neapolitanos, nihil pugnant cum itinere, quod Carolus meditabatur, fortaſſe etiam ſuſceperat, quum hanc accepit epiſtolam. In Chron. Neapolitano (*ap. Pratill. to.* 3. *p.* 33.) hiſtoria hæc uberrime narratur, ſtatuiturque ætas hujus Epiſtolæ. Nam ſub finem ejus narrationis legitur, quemadmodum Cæſario Stephani Epiſcopi & Ducis filio rem gerente Beneventani ſuperantur; & *poſtquam Cæſarius*, Chronici verbis utor, *adepta victoria lætitia fugientem Aragiſium manus ſuas videt evaſiſſe, ſuos ulterius perſequi prohibet: & hoc accidit an.* 786.

4 Italici Regni adminiſtrationem in Pippini Regis minori ætate hinc tenemus. Nam Comites viginti hac occaſione numerantur, qui todidem civitatibus præerant. Supra (*ep.* 81. *al.* LXVII. *not.* 2.) Arvinum vidimus modo Ducem, modo Comitem nuncupari, & alibi Duces Cluſio, & Florentiæ civitatibus præfectos. Num utrique promiſcue Duces & Comites nuncuparentur, ut Arvinus; an officia iſta nullo diſcrimine præficerentur civitatibus per id tempus, incertum. Unuſquiſque ab Hadriano Comes, & Actor appellatur. Vide ſupra (*ep.* 81. *al.* LXVII. *not.* 2.)

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTÆ, IN QUA CONTINENTUR [a] GRATIARUM ACTIONES SEU BENEDICTIONES PRO CRUCE, QUAM [b] EI MISERAT, ET DE TERRITORIO POPULONIENSI SEU ROSELLENSI [c], UT DOMNUS REX SUOS IDONEOS MISSOS DIRIGERET, QUI SUB INTEGRITATE IPSAS CIVITATES CUM SUBURBANA [d] EARUM EI CONTRADERE [e] DEBUISSENT.

ARGUMENTUM

Carolo ſuis orationibus ſe commendanti reponit, ſe jugiter id præſtare non ſolum pro eo, ſed pro ejus parentibus, & conjuge Ildegarde vita functis. Gratias agit pro cruce miſſa: oratque ut Miſſos dirigat, qui fines Populonienſes & Roſellenſes hauddum traditos integros vindicent S. Sedi; ſimulque integras tradant Ducatus Beneventani civitates, juxta ejus donationem nuperrime factam.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXVII.	LXXXI.	LXXXVIII.

DOMNO [f] * excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali Compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque [g] Patricio Romanorum, Adrianus [h] Papa [2]. Præcellentiſſimos atque nitidiſſimos [i] Deo dicatæ regalis præcelſæ ſcientiæ veſtræ mellifluos ſuſcepimus verſos [k], quos referantes, atque ſingillatim relegentes, eorum

VARIANTES LECTIONES

a CONTINITUR *Gent.* continentur *Teng.* *b* QUA *Gent.* quam *Teng.* *c* POPULONIENSE SEU ROSELLENSE *Lamb.* ROSELLEN *Gent.* roſellenſi *Tengn.* *d* SUBURBANIS *Lamb.* *e* CONTRARE *Gent.* *f* Domino *Lamb. Gent.* *g* ac *Gent.* *h* Hadrianus *Lamb. Gent.* *i* Prærectiſſimos *Lamb. Gent.* atque nitiſſimos *Gent.* Præcell. &c. *ut in edit. Tengn.* *k* yerſus *Lamb.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 8. Bar. Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 8.) *In octava* (Octava) *pro Cruce miſſa gratias agit: & ſcribit ſe ſemper pro Carolo orare, & pro Genitore ejus ſa. me. Orat. ut legatos ſuos dirigat*, (ſa. me. Pippino. Precatur, ut Legatos dirigat) *qui Romanæ Eccleſiæ Populonienſe, & Roſellenſe territoria reſtituant cum partibus Ducatus Beneventani*. (Populonienſem, & Roſellanum agrum cum Ducatu Beneventano reſtituant.) *Mercedem a* (ejus rei a) *Beato Petro promittit*.

2 Anno 787. ineunte Carolus Beneventanum Ducatum adiens cum ſuo exercitu, Capuæ conſtitit, Archiep. præ metu Salernum ſe recipiente. Ducatum omnem in ſuam poteſtatem redegit pacis potius, quam belli artibus. Grimoaldum Arichis filium, alioſque duodecim obſides transactionis pignus ſecum duxit: Romæ Paſcha celebravit, quod incidit die 8. Aprilis, cauſaque Taſſilonis Pontifice intercedente tentata magis quam compoſita in Franciam rediit, ductoque in Bajoariam exercitu Taſſilonem in ordinem redegit. Hæc fuſe narrantur in Annal. Francor. Item Baron. ex Reginone (*an.* 787. *n.* 64.) & Pagius ex Annal. Meten. (*eod. a. n.* 6.) Eadem occaſione Capuam & cæteras Civitates Campaniæ, ſeu Ducatus Beneventani a Carolo donatas eſſe S. Sedi hac ex Epiſtola peſpicue conſtat. Pagius perperam differt ad hæc tempora Tuſciæ donationem, quam anno 774 quum primo Romam venit, eſſe factam pluribus argumentis eſt demonſtratum.

Digitized by Google

eorum robur [a] cum nimio amplectimur [b] amore [3], & procul dubio veſtra credere dignetur regalis poteſtas, quia omnino ſicut per eos innotuiſtis, a nobis in omnibus perficietur, teſtem enim invoco Deum [c], cui ſervio in ſpiritu meo, quod ſine intermiſſione die noctuque [d] ſemper memoriam [e] veſtri facio in orationibus meis obſecrans, tam pro veſtra in triumphis regali victoria, & perpetua ſtabilititate, quamque pro ſanctæ memoriæ genitoribus veſtris, ſimul conjuge veſtra domna [*] Hiltibranda Regina, filia & ſpiritali commatre noſtra [f], & nempe eorum memoriale non derelinquetur in æternum [4].

Crucem quam nobis miſiſtis in ſanctam noſtram Eccleſiam recondentes, veſtra memoria in æternum in ea manebit [5]. De ſoſpitate enim noſtra, quam veſtra [g] regalis cupit audire clementia, omnia erga nos, Deo favente, proſpera exiſtunt, quia & nos de veſtra regali ſalute atque victoriis [h] certo audire deſideramus, quoniam veſtra ſalus, noſtra eſt; & hoc magnopere poſcimus; & ſicut per anteriores, noſtras Syllabas, veſtram poſcimus regalem potentiam, ita perficere dignetur, uti denuo [i] eos Miſſos ſuos dirigere jubeat, qui nobis contradere debeant fines Popolonienſes ſeu Roſellenſes [k], ſicut

ex

VARIANTES LECTIONES

a robore *Gent.* robur *Tengn.* *b* amplectimus *Lamb.* ampleximus *Gent.* amplectimur *Tengn.* *c* teſte enim invoco dō *Gent. Tengn. correxit ut eſt in edit.* *d* diu noctuque *Lam.* *e* memoria *Gent.* memoriam *Tengn.* *f* Hildibranda *Lamb.* ſimul conjugis veſtræ domnæ hildibrandæ reginæ filiæ, & ſpiritali comatri ñræ *Gent. Tengn. correxit, ut eſt in editione.* *g* quæ vræ *Gent.* quam vra *Teng.* *h* victorias *Gent.* victoriis *Teng.* *i* deōn *Gent.* denuo *Teng.* *k* Populonienſes ſeu Roſellenſes *Lam.* Roſellenſes *Gent.* Roſellenſes *Ten.*

NOTÆ

* Hiltegarda.

3 Nuſquam toto iſto cod. ſic appellatæ inveniuntur Regiæ literæ. Quare arbitror poetice ſcriptam hac occaſione epiſtolam ab Hadriano laudari: nam Carolus Alcuino præceptore id temporis liberalibus artibus dabat operam, ut ex Eginhart. Pagius (*an.* 782. n. *n.* 7.) Item Mabillonius (*Ann. lib.* 25. *n.* 22.) ad an. 781. ex cod. Eginhar. a Petro Piſano grammaticam, Rhetoricam, & Dialecticam ab Albino eum didiciſſe commemorat.

4 Pii Regis petita nil aliud fuiſſe, quam orationes, teſtatur Pontifex, qui & pro defunctis Pippino atque Hildegarde jugiter ſe orare reſpondet. Eapropter non recte in noviſſ. edit. Ducheſnii putatur epiſtola circa annum 782. data eſſe. Rectius Muratorius refert ad an. 788. quo plures conſcriptæ fuerunt, ut mox oſtendam. Equidem credo ſub finem anni 787. hanc datam eſſe: nam ſpatio octo menſium poſt Caroli diſceſſum Roma unicam, quæ hic memoratur, ſcriptam eſſe non eſt probabile: quum iſta reſponſio ſit Carolinis verſibus forſitan allatis paulo poſt datam epiſtolam, cujus mentio eſt.

5 Ap. Anaſtaſ. in vita Leonis III. (*ſect.* 378.) legitur: *In baſilica Salvatoris D. N. J. C. quam Conſtantinianam vocant, obtulit crucem cum gemmis hiacynthinis, quam almificus Pontifex in Letania præcedere conſtituit, ſecundum petitionem ipſius piiſſimi Imperatoris.* Hanc poſtea ſubreptam Leo IV. inſtauraſſe ab eodem Auctore dicitur (*ſect.* 502.) & in uſum priſtinum revocatam. Alius Crucis a Carolo oblatæ non meminit. Hinc patet, s. Petri Eccleſiam longe antea ſimili munere donatam eſſe. Eam quippe unam præ cæteris coluit, teſte Eginharto (cap. 27.) his verbis: *Colebat præ ceteris ſacris & venerabilib. locis apud Romam Eccleſiam B. Petri Apoſt. in cujus donaria magna vis pecuniæ tam in auro, quam in argento, necnon & gemmis ab illo congeſta eſt.*

Digitized by Google

ex antiquitus fuerunt[6]. Nam ex parte nobis ex ipſis finibus non tradiderunt[a]; ſed quæſumus, ut veſtræ regalis oblationis donatio fine tenus maneat inconvulſa; præſertim & partibus Ducatus[b] Beneventani idoneos dirigere dignetur Miſſos, qui nobis, ſecundum veſtram donationem, ipſas civitates ſub integritate tradere, in omnibus valeant[7]; ut ex hoc potiſſimam remunerationem una cum ſpiritali filia noſtra domna Regina, veſtraque præcellentiſſima prole[c] ab ipſo regni cœlorum clavigero[d], B. Petro Apoſtolo, ſuſcipere[e] mereamini. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a tradiderunt *Gent.* tradiderunt *Tengn.* b Ducati *Gent.* Ducatus *Teng.* c vroſque precellentiſſimos proles *Gent. Teng. correxit, ut eſt in editione.* d claviro *Gent.* clavigero *Teng.* e ſuſcipi *Gent.* ſuſcipere *Tengn.*

NOTÆ

6 Agitur hic de finibus integre reſtituendis, non de Civitatibus. Vide commentationem præv. (*num.* 30.) Pagius ad an. 787. (*num.* 7 *ſeqq.*) Tuſciæ donationem differt, cujus poſſeſſionem illico eſſe initam cenſet. At *Caſtellum Felicitatis*, quæ civitas juris erat s. Sedis ante alterum Caroli adventum in Italiam, opinioni huic adverſatur. Vide ſupra (*ep.* 55. *al.* LX. *not.* 5.) Tuſciæ ſiquidem donatio facta, ut mihi videtur, an. 774. quum Carolus Romam primum venit. Idcirco Pontifex Roſellarum & Populonii fines ſibi tradi optat, ſicut *exantiquitus fuerunt*. At eſto: duas iſtas civitates longe diſſitas ab Eccleſiaſtica ditione in parte Senarum maritima, ex Roſellæ enim ruinis Groſſetum emerſiſſe fertur; Maſſæque, finitima Populonia exciſa, Epiſcopalem hujus honorem acceſſiſſe; duas inquam has civitates quum Carolus donaverit s. Sedi an 787. idem de reliquis Tuſciæ civitatibus affirmandum erit? ex ſequentibus ſecus eſſe patefiet.

7 Arichi in ordinem redacto, obſidibuſque in ſubjectionis pignus acceptis Carolus donavit s. Sedi ſex Campaniæ Civitates, *Capuam*, *Theanum*, *Arpinum*, *Aquinum*, *Arces*, *Soram*: in quarum poſſeſſionem Pontifex per Regios Miſſos ire optat. Ita ſemper factum vidimus, ubi nova acceſſit Donatio.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM, IN QUA CONTINETUR DE ADVENTU ADALCHISI PARTIBUS CALABRIÆ, ET UT GRIMUALDUM IN BENEVENTO DUCEM NON CONSTITUERET; ET DE CIVITATIBUS BENEVENTANIS, ET ROSELLIS, ET POPULONIO [1].

ARGUMENTUM

Rorone & Bettone Regiis Miſſis ſciſcitatum venientibus, num Athalgiſus Deſiderii filius in Italiam veniſſet; ſe nuper quæ audierat continuo indicaſſe Carolo per Arvinum comitem, degere illum ſcilicet in Calabria prope fines Beneventanos: ita ſibi nunciari Cajeta, & ex Pentapoli, literaſque utrimque acceptas adnectere. Sibi haud expediens videri Grimoaldum patri ſuccedere: Beneventanos, niſi ſteterint promiſſis, milite ad id cogendos. Niſi mittat exercitum a Calendis Maji ad Septembrem, fieri poſſe, ut Athalgiſus cum Græcis aliqua moliatur in ipſum Carolum, & s. Sedem. Statimatque Grimoaldus pervenerit in Beneventanum Ducatum, matrem ejus Adelbergam cum filiabus, obtentu orationis in Garganum, inde Tarentum abituram, ubi ſuos theſauros habebat. Orat, ut ſuos Miſſos redire prohibeat ante traditas Campaniæ civitates integras, fineſque pari modo integros Populonii, & Roſellarum. Sicut enim in Tuſcia Suanam, & cæteras Civitates cum territoriis ſuis s. Sedes poſſidebat; ita æquum eſſe, ut Campaniæ Civitates integras cum ſuis territoriis poſſideret.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXVIII.	XC.	LXXXIX.

DOMNO [a] [*] excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali compatri Carolo [b], Regi Francorum & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [c] Papa. Venientes ad nos fideliſſimi Miſſi veſtri, ſcilicet Roro capellanus, ſeu Betto, poſt veſtram optabilem regalem ſoſpitatem adnunciatam [d], ſciſcitati ſunt a nobis [e] de nefandiſſimo [f] Athalgiſo, filio Deſiderii Tyranni [g] Regis, ſi ita fuiſſet, quod, Deo ſibi contrario, in [h] partibus Italiæ veniſſet. Nos vero nuper, quod de ipſo protervo Athalgiſo audivimus, per fideliſſimum Miſſum veſtrum Arvinum Comitem, vobis intimare non omi-

VARIANTES LECTIONES

a Domino *Lam. Gent.* *b* calo *Gent.* *c* Hadrianus *Lamb. Gent.* *d* adnunciaonem *Gent.* adnunciatam *Tengn.* *e* ſunt nobis *Gent.* ſunt a nobis *Teng.* *f* pro nefandiſſimo *Lamb.* pro nefandiſſimos *Gent.* de nefandiſſimo *Teng.* *g* Deſiderii Regis *Lamb.* Deſid. tiranni *Gent.* Tytanni *Tengn.* *h* in *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit Gent.*

NOTÆ

GRETSERUS

[*] Sum. 42. Bar. & Cent.

CENNIUS

[1] Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 42.) *In Quadrageſima ſecunda* (Quadr. ſec.) *indicat Adalchiſum Deſiderii filium in Calabria partes adveniſſe. Orat Carolum, ut contra hunc bellum gerat, & Beneventanos cum aliis obedire cogat. Item ne Grimoaldum Ducem Beneventanum conſtituat: ut Beneventum, Roſellas, Populonium, & alia loca s. Petro reddat.*

omiſimus, quia pro veſtra regali victoria, Deo auſpice, retractantes, nullum neglectum ex omni parte ponimus, veſtræ præfulgidæ Excellentiæ indicantes, ut, Domino opitulante, atque B. Petro Apoſtolorum principe comitante, præcipua veſtra regalis [a] providentia prudentiſſime [b] ſuam noſtramque ſalutem procuret. Sic enim de jam dicto nequiſſimo Athalgiſo, nobis nunciatum eſt, quia in veritate, Deo ſibi contrario, cum Miſſis Imperatoris, in partibus [c] ſcilicet Calabriæ [d] reſidet, juxta confinium Ducatus [e] Beneventani, ut de ejus invalido adventu [f], Campulus Epiſcopus civitatis Cajetanæ, per ſuas nobis ſignificavit Syllabas, ſimiliter & de Pentapoli pro ejuſdem [g] Athalgiſi arrogantia nobis in ſcriptis intimaverunt, quatenus ob nimium veſtrum amorem infra alios [h] miſimus apices, tam Cajeta [i], quamque Pentapoli [k] ſeries nobis deſtinatas, nempe quidem ſcimus, quia [l] ipſe iniquus & perfidus Adalgiſus, pro nulla alia cauſa in iſtis declinavit [m] partibus, niſi tantummodo pro veſtra, noſtraque contrarietate. Unde oportet, ut firmiſſima veſtra ſacra partibus Beneventanis emittere * veſtra præcelſa regalis Excellentia nitatur [n], ut undique, per veſtrum regale amminiculum imperturbati pariter maneamus [a].

Nos vero hæc omnia conſiderantes, dilectiſſime, nimiſque amantiſſime, atque a Deo protecte prærectiſſime fili, nobis ſic aptum eſſe videtur, ut ſive voluntatem veſtram fecerint ipſi Beneventani, non ullo modo expedit Grimualdum, filium Arichiſi, Beneventum

VARIANTES LECTIONES

a regali *Gent.* Regalis *Tengn.* *b* prudentiſſimã *Gent.* prudentiſſime *Tengn.* *c* Imp. partibus *Lamb.* Interatoris *Gent.* Imp. in part. *Teng.* *d* Cabriæ *Gent.* Calabriæ *Teng.* *e* Ducatui *Gent.* ducatus *Teng.* *f* ut pro ejus inv. adv. *Lamb.* ut de & pro ejus invalidũ adventũ *Gent.* *Teng. corr. ut in edit.* *g* eidem *Gent.* ejuſdem *Tengn.* *h* infra alio *Gent.* infra alios *Ten.* *i* tam a Cajeta *Lamb.* tã a caæta *Gent.* Cajeta *Tengn.* *k* a Pentapoli *Lamb.* *l* qui *Gent.* quia *Tengn.* *m* decrinavit *Gent.* declinavit *Tengn.* *n* niteat *Lam. Gent.* nitatur *Ten.*

NOTÆ

* Videtur redundare.

a Non aliunde Carolus reſcivit de Adalgiſi in Italiam adventu, quam ex Cajetani Epiſcopi, & Pentapolenſium literis ab Hadriano tranſmiſſis per Arvinum Comitem; ut iſta ex narratione colligitur. Per eundem Arvinum Arichis etiam mortem nunciaſſeCarolo, ex iis quæ mox narrantur, infertur. Cointius & Pagius (*an.* 787. *n.* 14.) Arichis mortem ſtatuunt die 26. Aug. ejus anni. Sed ante eos id fecerat Baronius prolato Epitaphio (*an.* 787. *n.* 65.) cui hæc ſubjiciuntur: *Vixit autem quinquaginta tres annos, obiit* VII. *Cal. Sept. anno ab Incarn. Dom.* DCCLXXXVII. *& ex Domna Adelperga Principiſſa filios Romoald, & Grimoald, Egiſiſum, Theoraldam, & Adeleiſam ſuſcepit.* Epitaphium illud Paulo Diacono auctore noviſſime eſt editum inter Tumulos Principum Langob. a Cl. Pratillo (*to.* 3. *pag.* 305.) qui nuper allata verba Camillo Peregrinio reſtituit ingratiis Pagii ea tribuentis Paulo Diacono. Cæterum epiſtola illa, cujus mentio eſt in præcedenti, non alia fuiſſe videtur, quam quæ data dicitur Arvino Comiti cum nunciis de morte Principis, ac de Adalgiſi adventu, adnexiſque laudatis epiſtolis Cajetani Ep. & Pentap.

tum [a] dirigere [3]. Verumtamen ſicut vobis ad omnipotenti Deo noſtro prudentiſſima ſapientia conceſſa eſt, ita ſagaciter pro hujuſmodi re pertractare [b], atque congrue diſponere jubeatis [c], ut ea, quæ vobis nobiſque expedibilia fuerint [d], ad perfectum ſalubriter veniant, ut non in quolibet labore pariter eveniamus, ſed ſi ipſi ſæpius dicti Beneventani minime veſtram regalem adimpleverunt [e] voluntatem, ſicut vobis polliciti ſunt, ſtatim ibidem taliter exercitus [f] emittere ſtudeatis [g], ut ad profectum ſanctæ noſtræ Eccleſiæ, veſtræque regalis perveniant [h] Excellentiæ, & ſic illis partibus diſponatur, ut inimicus locum nocendi non inveniat, ſed ſemper veſtra in triumphis exultet in Domino regalis victoria [4].

Enim vero una cum fideliſſimis Miſſis veſtris pertractantes conſideranteſque [i], ut ſi minime ipſi Beneventani adimplere voluerint regalem veſtram voluntatem ad [k] Kalendas Majas, veſter robuſtiſſimus exercitus in confinio præparatus [l] ſuper ipſos irruere Beneventanos inveniretur; & demum pariter penetrantes, in his confirmari, propter æſtivi temporis ægritudinem [m], non audebimus, & iterum ſi ſuper eos a Kalendis Maiis uſque in Septembrem Menſem exercitus non venerint [n], dubium nobis eſſe videtur, ut forte, Deo ſibi contrario, prædictus nefandiſſimus Adalgiſus, per inſidias Græcorum, non aliquam nobis vobiſque conturbationem facere moliatur; quia [o] jam dicti Miſſi Græcorum [p] cum eo eſſe noſcuntur, & alii in Neapoli reſidere videntur. Sed hæc exiſtimantes in veſtro robuſtiſſimo atque a Deo protecto regali arbitrio emiſimus pertractanda [q], ut

VARIANTES LECTIONES

a Benevento *Lamb. Gentil.* Beneventum *Tengn.* *b* ptractari *Gent.* pertractare *Teng.* *c* jubeamini *Gent.* jubeatis *Teng.* *d* fuerunt *Lamb.* *e* adimpleverint *id.* *f* exercita *Lamb. Gent.* exercitus *Teng.* *g* ſtudeamini *Gent.* ſtudeatis *Teng.* *h* preveniat *Gent.* perveniat *Ten.* *i* conſideranteſus *Gent.* conſideranteſque *Teng.* *k* voluntatem Kal. *Lamb.* ad *poſitum a Tengn. Gent.* *l* veſtra robuſtiſſima hoſte in confinio præparata, *Gent. Tengn. correxit, ut in edit.* *m* pro æſtivo tempore ægritudine *Lamb.* temporis *Gent. Tengn. correxit ut in editione.* *n* Kalendas Majas uſque in Septembrio menſe exercita non evenerint *Lamb. Gent. Teng. corr. ut eſt in edit.* *o* q *Gentil.* *p poſt* Græcorum *ſequitur in ms.* & *ſed linea ſubducta deletum eſt Gentil.* *q* pertractantes *Gent.* pertractanda *Teng.*

NOTÆ

3 Romoaldus primogenitus præmortuus erat patri eodem anno, ut monet Pagius (*loc. cit.*) Quare ad Grimoaldum obſidem ap. Carolum ſucceſſio pertinebat. Sed Pontifici cauſæ aderant, cur ſucceſſionem iſtam improbaret. Eas & in literis Arvino datis enunciaverat, quod ipſe teſtatur infra (*ep* 92. *al.* LXXXVI.) & iterum nunc enunciat, ſeu potius in mentem revocat.

4 Omnimoda ſub poteſtate Caroli Beneventanos eſſe cupit: quare utitur hoc dilemmate: aut Beneventani ſervant fidem Francorum Regi; Grimoaldum eorum Ducem conſtituere non expedit: aut ab eorum promiſſis deſciſcunt; vi & armis continendi ſunt in officio. Sapientiſſimum plane conſilium, quod nihilominus Caroli remittit arbitrio.

Digitized by Google

ut qualiter vobis placuerit, diſponere celeriter dignetur, nobis intimando [a] per ſuos regales affatus ſuam noſtramque ſecuritatis ſalutem [5].

Quapropter nimis poſcentes, quæſumus veſtram prærectiſſimam Excellentiam, ut nullo modo pro cauſa Grimualdi filii Arichiſi credere plus cuiquam jubeatis, quam nobis. Nam pro certo ſciatis, quia ſi ipſum Grimualdum in Beneventum [b] miſeritis, Italiam ſine conturbatione habere minime poteſtis, eo quod Leo Epiſcopus ſecreta nobis ſic ſatus eſt; quia Adalberga relicta Arighis [c], tale habet conſilium, ut dum ipſe Grimualdus filius ejus, Beneventanos fines [d] introierit, ingenioſe cupit duas filias ſuas ſecum deferre, & quaſi orationis cauſa, ſanctum Angelum in Garganum pergere [e], & deinde in Tarantum [f], ubi & theſauros ſuos reconditos habet, quia tantum octoginta millia diſtat a ſancto Angelo uſque Tarantum [g]; [6] ſed in hoc minime veſtra a Deo promota Excellentia conſiderare debeat, quod pro noſtra aviditate [h], ipſas civitates adquirendum, quas B. Petro Apoſtolo, & nobis condonaſtis, talia vobis inſinuare ſtuduimus, ſed pro magna ſecuritate ſanctæ Dei Catholicæ & Apoſtolicæ Romanæ Eccleſiæ, atque veſtræ præcelſæ regalis exaltationis victoria, ea, quæ audivimus, & agnoſcere [i] potuimus, veſtris regalibus [k] auribus inſinuare nullo modo [l] neglexímus. Veſtra quoque regalis Excellentia, qualiter ei placuerit, & aptum proſpexerit, in omnibus his diſponere provideat [m]. Quapropter magnopere poſcentes veſtram clementiſſimam regalem benevolentiam, quæſumus, ut pro amore fautoris veſtri, B. Petri clavigeri

VARIANTES LECTIONES

a intimante *Gent.* intimando *Tengn.* *b* in Benevento *Lamb. Gent.* Beneventum *Teng.* *c* Arigihs *Lamb.* *d* Beneventanis finibus *Lamb. Gent.* Beneventanos fines *Tengn.* *e* ad ſanctum Angelum in Gargano pergere *Lamb.* in ſcm angelum in gargario pergere *Gent. Tengn. ut in edit.* *f* Tarantu *Gent.* Tarantum *Tengn.* *g* Taranto *Lamb. Gent.* Tarantum *Tengn.* *h* aviditate, aut *Lam.* aut *in ms. linea ſubducta deletum eſt Gent.* *i* agnoſci *Gent.* agnoſcere *T.* *k* regalis *Gent.* Regalibus *Tengn.* *l* ullo modo *Lamb.* *m* p videatur *Gent.* provideat *Teng.*

NOTÆ

5 Mature facto opus eſſe urget: & quinque ad ſummum menſibus belli apparatum, militaremque actionem concludit. Et quidem jure: nam Adalgiſius viduæ Adelbergæ frater Græcorum ope fultus, in Calabriæ finibus degens, Grimoaldi ſororis filii ſucceſſionem præſtolabatur in Ducatu Beneventano, ut junctis viribus in s. Sedis ditionem, indeque in Italicum Regnum irrumperet.

6 Iter iſtud ab Adelberga inſtitutum in fines orientales Ducatus Beneventani, quo & frater Adalgiſus appulerat, ſtatimatque Grimoaldus paternum Ducatum adeptus eſſet, ſuſpicionem Pontificis haud eſſe inanem demonſtrat.

Digitized by Google

vigeri regni cœlorum, noſtraque in Chriſto ſpiritali paterna dilectione clariter atque ſpecialiter per veſtros regales honorabiles apices Miſſis veſtris dirigere dignemini, ut nullo modo [a] ad vos remeare audeant, niſi prius ſub integritate civitates in [b] partibus Beneventanis, ſicut eas per veſtram ſacram oblationem B. Petro Apoſtolo, & nobis contuliſtis, in omnibus contradere valeant, & juſtitias de Populonio & Roſellis [c] nobis facere ſub integritate ſtudeant [7]. Quia ſunt alii ex Miſſis veſtris, qui contemnere moliuntur & fœdare veſtram ſacram oblationem; ſed ſicut in [d] partibus Tuſciæ civitates, id eſt, Suanam, Tuſcanam, Biternum, & Balneum Regis [e], cæteraſque civitates, cum finibus & territoriis eorum [8], B. Betro offerentes condonaſtis, ita in eo modo, civitates in [f] partibus Beneventanis contradere nobis protinus faciatis, ut dum Miſſi veſtri [g] veſtros ſuſceperint regales firmiſſimos affatus, ſine qualibet interpoſita dilatione, nobis eas contradere ſub integritate valeant, ut nullus ſit, qui poſſit exſtinguere [h] veſtrum illibatum ſacrificium, ſed hoc lucri potiſſimum præmium adquirentes digne mereamini [i] una cum ſpiritali noſtra filia, Domna Regina, veſtraque nobiliſſima ſubole [k] in æthereis ſine fine regnare arcibus. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a ullo modo *Lamb.* *b* civit. partib. *id.* in *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit Gent.* *c* Roſellas *Gent.* Roſellis *Tengn.* *d* ſicut partibus *Lamb.* in *deeſt in mſ. ſed Tengn. poſuit Gent.* *e* Suana, Tuſcana, Bitervo, & Balneo Regis *Lamb. Gent. Teng. corr. ut in edit.* *f* civit. partib. *Lamb.* & *hic Teng. poſ.* in *Gent.* *g* miſſi vris *Gent.* veſtri *Tengn.* *h* extingui *Gent.* extinguere *T.* *i* remeamini *Gentil.* meream. *Teng.* *k* ſobole *Lamb.* vriſque nobiliſſimis ſubolis *Gentil. Teng. correxit ut in edit.*

NOTÆ

7 Ut in præcedeti, ita hîc de Roſellæ, & Populonii finibus, una cum ſex prædictis Campaniæ Civitatibus tradendis res eſt. Quamobrem quod ibi ajebam (*not. 6.*) non eſt improbabile utramque maritimam civitatem conceſſam fuiſſe s. Sedi ſeorſim ab aliis Tuſciæ, quod planius fiet ex ſequentibus.

8 Vides hîc Tuſciæ Civitates enumerari a Suana incipiendo, quæ occidentalior eſt cæteris; ita ut Urbem veterem, & Caſtrum Felicitatis; quas facit reliquas, intelligi oporteat, non autem Roſellas, & Populonium, quæ quum Suana magis occidentales ſint, priori loco debuiſſent recenſert. At contra ne ulla quidem fit earum mentio, quum infra de Campaniæ Civitatum tradenda poſſeſſione agitur Tuſcarum exemplo. Proinde quidquid de tempore donationis Roſellæ, & Populonii cenſeas, de aliis Tuſciæ ſtatuas neceſſe eſt, primo in adventu Caroli an. 774. una cum Caſtello Felicitatis donatas eſſe adverſus Pagii Recentiorumque aliorum opinionem.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA [a], IN QUA CONTINETUR DE MISSIS GRÆCORUM CUM [*] DIUCITIN [b], ID EST, DISPOSITORE SICILIÆ, POST [c] REVERSIONEM ATTONIS [d] DIACONI, MISSI DOMNI REGIS A BENEVENTO, CUM RELICTA ARICHISI DUCIS CONCILIATI SUNT [e], QUALITER DUCATUM BENEVENTANUM [f] A POTESTATE PRÆDICTI REGIS PER INSIDIAS SUBSTRAHERE POTUISSENT [1].

ARGUMENTUM

Venientes Regii Miſſi Atto Diaconus, & Goteramous Oſtiarius; poſtmodo Maginarius Abbas, & Joſeph Diaconus Regiam voluntatem nunciant Pontifici, ejus nempe conſilio agenda omnia eſſe. Cenſet igitur Pootifex, ut nunquam invicem ſeparentur: præmittit priores duos verſus Ducatum Beneventi; ita ut in Valvæ oppido expectent reliquos Romæ maoentes, & Liuthericum quintum miſſum. Ii conſilii immemores Beneventum, haud expectatis ſociis, inde Salernum ad Adelbergam viduam proceſſeruot. Tres reliqui Beoeventum euntes, ibi audiunt, Salerni agitari conſilia adverſus Carolum & s. Sedem: mox Goteramno ſuperveniente, una cum iſto aufugiuot Valvam in finibus Spoletani Ducatus, ubi juſſa Regia præſtolantur. Atto præ metu ad aram in Eccleſia Saleroi cooſugit: quem Beneventani ficte mitigant, eique ad Carolum literas daot fidelitatis plenas. Hæc omoia Pontifex Carolo; deiode addit, quod Capuaoi quidam recens ſubjecti Apoſtolicæ Sedi Romam venientes nunciarunt, poſt Attonis diſceſſum Miſſos Græcos cum Diſpoſitore Siciliæ die 20. Januarii Salernum ad Adelbergam ſe contuliſſe; inde Neapolim deductos, magnoque cum honore ſuſceptos, cum Stephano Epiſcopo, & Neapolitanis conſilia agitare. Beoeveotanos videri erupturos æſtivo tempore. Rogat, ut eos præveniat, ne ſimul deficiant, & civitates s. Sedi donatas invadant.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXVIII.	XCII.	XC.

DOMNO [g] [**] excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali Compatri Carolo, Regi Francorum & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [h] Papa [2]. Meminit veſtra a Deo promo-

Tom. I. Ppp ta

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* b QUOD CUM DIOECETA *id.* c POS *Gent.* poſt *Teng.* d ATTONI *Gen.* Attonis *Tengn.* e CONSILIATI SUNT *Lamb.* f DUCATO BENEVENTANO *Gent.* Ducatum Beneventanum *Ten.* g Domino *Lamb. Gent.* h Hadrianus *Lamb. Gent.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Dioeceta διοικητὴς, *adminiſtrator.*

** Summ. 23. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 23.) *In vigeſima tertia* (Vig. tert.) *indicat, quale conſilium Legatis ejus dederit. Item de* (monet de) *Legatis Græcorum cum Diſpoſitore Siciliæ quod cum* (Sicil. cum) *relicta Arichiſi ducis conſiliati ſint, qualiter*, (egerint quanam ratione) *Ducatum Beneventanum Carolo Regi ſubtrahere poſſent* (eriperent.) *Orat itaque Carolum, ut ſic omnia pertractet, ut ſuam & Eccleſiæ Romanæ ſecuritatem procuret* (tutelam proc.)

2 Epiſtola hæc a ſuperiori non multum diſtat: verno enim tempore data eſt, quum ſuperior media hyeme ſcripta eſſe videatur. Cointii diligentia laudatur a Pagio (*an.* 788. *num.* 1. *ſeq.*)

Digitized by Google

ta regalis Excellentia, qualiter ad nos emiſit fideliſſimos Miſſos [a], ſcilicet Attonem religioſum Diaconum, & [b] Goteramnum magnificum Oſtiarium, & poſt tergum [c] eorum ad nos venerunt [d], videlicet, Maginarius religioſus Abbas, & religioſus Joſeph [e] Diaconus [3], qui nobis [f] fideliter intimaverunt ea, quæ illis injuncta habuit veſtra præreſtiſſima regalis poteſtas, ut ſecundum noſtrum Apoſtolicum conſilium, in partibus [g] Beneventanis, ita peragerent [h]; qui in [i] noſtri præſentia reſidentes prænominati quatuor Miſſi, id eſt, Maginarius religioſus Abbas, Atto, & Joſeph religioſi Diaconi, atque Goteramnus magnificus Oſtiarius [k], dum adhuc minime conjunxiſſet noſtris Apoſtolicis obtutibus Luthericus, qui cum præfato [l] Maginario, ſeu Joſeph, ad nos miſſus fuit: tale illis præbuimus conſilium, ut nullo modo ſe alter ab altero ſepararet [m], ſed præeuntes Atto & Gotteramnus, in oppido Valvæ ibidem expectarent tam Maginarium, & Joſeph, quam Liudericum, quem ſocii ejus apud nos morantes expectabant [4], qui præcedentes, ſcilicet Atto cum Got-

VARIANTES LECTIONES

a ſideliſſimis miſſis *Gent.* fideliſſimos miſ. *Teng.* *b* ſeu *Gen.* & *Ten.* *c* poſtergum *Gent.* poſt tergum *Teng.* *d* erunt *Gent.* venerunt *Teng.* *e* ſeu Joſeph relig. *Lamb. Gent.* & *Teng.* *f* nobilis *Gent.* nobis *Tengn.* *g* conſilium partibus *Lamb. Gent. Tengn. interpoſuit in Gent.* *h* peragerentur *Lamb.* *i in deeſt in ms. Ten. poſuit Gent.* *k* Maginarium religioſum Abbatem, ſeu Attonem, & Joſeph religioſos diacones, atque Goteramnum magnificum Oſtiarium *Gent. Tengn. corr. ut in edit.* *l* Liudericus, qui cum prælato *Lamb.* *m* alterutrum ſepararent *Lam.* alterutrum ſeparari *Gent.* alter ab altero ſepararet *Teng.*

NOTÆ

ſeq.) qui accuratam ejus numerationem ſequitur: quod etiam fit in noviſſima editione Duchesnii. Muratorius confundit earum ordinem, adoptanſque ineptias Anonymi Salernitani turbat hiſtoriam. Unum peccat Cointius, cumque ſoquuti omnes, dum epiſt. LXXXII. Cod. Car. mihi ſexageſimam huc pertinere ſunt rati Campaniam Romanam pro Beneventana intelligentes. Eam vide ſupra, notaſque ei ſubjectas. Hac equidem detracta, tam præſentis, quam duarum ſequentium ordinem retineo, quem impune mutari non poſſe mox patebit.

3 Hos Legatos longe antea Romam adveniſſe tum ratio loquendi, qua utitur Hadrianus, dum legationem Carolo in mentem revocat, tum epiſtolæ contextus luculenter demonſtrant. Nam ante diem 20. Januarii Atto omnium Miſſorum extremus Salerno diſceſſerat; ingreſſique eam civitatem erant Legati Græcorum, qui Acropoli Lucaniæ oppido triginta circiter millia paſſuum diſſito ejus diſceſſum præſtolabantur: ita ut præcedenti minimum die Attonem profectum eſſe pro certo haberi debeat. Quamobrem quæcumque eveniſſe docet epiſtola, intra dies novemdecim coarctari nequeunt, at quantum temporis ſpatium ex ſuperiori anno huc conferri oporteat, incertum. Id, ni fallor, minus dubium, quod ante Rotgaudi, & Bettonem hi Legati advenerant, hiſque mandari petebat Hadrianus in præcedenti, ut ne in Franciam redirent ante traditam poſſeſſionem Civitatum Campaniæ, non enim norat, quæ iis adverſa contigerant, ſibique poſtmodum nunciata perſequitur in hac epiſtola. Cointius & Pagius rei difficultatem evaſuri præcedentem epiſtolam ad ſuperiorem annum retulere: at minime adverterunt, Menſes Majum ac Septembrem ibi memoratos epiſtolam huic anno aſſerere, quamquam ſcriptam ſub ejuſdem initia, antequam pericula, & fuga Miſſorum, qui in Beneventanum Ducatum proceſſerant, ad Pontificis aures pervenirent. Itaque ad hunc annum utramque pertinere ſtatui oportet, illam ſcilicet Januario menſe, hanc Martio, fortaſſe etiam Aprili datam.

4 Quum de Legatis, non de armorum Ducibus, agatur, tantam Pontificis ſollicitudinem, ne invicem dividerentur, non facile aſſequimur:

ca

Digitized by Google

Gotteramno, nullo modo noſtris accommodaverunt conſiliis; ſed relinquentes penitus Maginarium ſeu Joſeph & Liudericum, abierunt [a] ſingulariter Benevento; unde [b] poſt tergum eorum euntes Maginarius cum Joſeph & Liuderico in Benevento, jam Attonem & Goteramnum nullo modo invenire valuerunt, eo quod in Salernum perrexerant ad Albergam [c] relictam Arichis [d] ducis; ubi [e] dum Maginarius cum ſociis ſuis a fidelibus veſtris audiſſent, ſicut nobis ipſi intimaverunt, eo, quod infideliter agerent [f] tam relicta prædicti Archiſi Ducis, quamque cæteri Beneventani, erga [g] veſtram regalem Excellentiam, atque noſtrum Apoſtolatum, iniqua atque adverſa tractare non deſinunt; fugam arripientes Maginarius cum Joſeph [h] & Liuderico, una cum Gotteramno, qui ad eos adloquendum venerat a Salerno, introierunt in finibus Ducatus [i] Spoletini in præfato [k] oppido Valvæ, & ibidem morantur uſque ad veſtrum regalem in triumphis diſpoſitum [l]. Atto vero audiens, ut fertur, fugiens intus in Eccleſiam Salerni, præ [m] timore, ejuſdem Eccleſiæ altare tenuit. Ipſi autem Beneventani [n] ſuadentes, ut reor, & ſimulanter eum mitigaverunt [o], & veſtrum clericum [p] ficte miſerunt, ſe ipſos fideles in omnibus commendantes [S].

Et ob nimium ſuavemque amorem, quem [q] erga veſtrum invictiſſimum [r] gerimus regnum, nullo modo valemus prætermittere, liquidius de omni cauſa [ſ] vobis inſinuare; venientes quippe ad nos de Capua [t], quam B. Petro Apoſtolorum principi, pro mercede ani-

 mæ

VARIANTES LECTIONES

a Lidericum abiierunt *Gentil. Teng. correxit*. *b* Qui *Lamb. Gent.* unde *Tengn.* *c* in Salerno perrexerant ad Albergam *Lambec. Gent. Tengn. corr. ut in edit.* *d* Arichiſi *Lamb.* *e* qui *Gent.* ubi *Teng.* *f* peragerent *Lam. Gent.* *g* & erga *Lamb.* *h* cum Joſepho *id.* *i* ducati *Gent.* Ducatus *Tengn.* *k* prælato *Lamb.* *l* ad vram regalem triumphum diſpoſitum *Gent. Ten. corr. ut in edit.* *m* in Eccleſia Salerno *Gent. Tengn. correxit*. *n* Beneventani eum *Lamb.* eum *in ms. ſubducta linea deletum eſt*. *Gent.* *o* ut reor, diſſimulantes, eum mitigaverunt *Lamb.* deſimulantes mitigav. *Gent.* & ſimulantes eum mitigaverunt *Tengn.* *p* & ad veſtram Excellentiam *Lamb.* vram Excleriam *Gent.* veſtium clericum *Teng.* *q* quod *Gent.* quem *Tengn.* *r* injunctiſſimum *Gent.* invictiſſ. *Teng.* *ſ* de omnis rei cauſis *Lamb.* de omni rei cauſas *Gent. Teng. delendo* rei *poſuit* cauſa. *t* quam *Lamb.* quæ *Gent.* quam *Teng.*

NOTÆ

ea ſiquidem pendet a ſecretis colloquiis eos inter, ac Pontificem habitis, antequam Roma proficiſcerentur. Nihilominus Ducatus ille Duce vacans; Adelberga vidua conſiliorum rerumque omnium caput; Adalgiſus hujus frater præſidio Græcorum fultus in Ducatus finibus; & Grimoaldi Adelbergæ filii quæſita ſucceſſio haud ignota erant Pontifici: quippe quæ Carolo per Arvinum nunciarat, ſuumque non inanem metum eidem ſignificarat. Quamobrem ſi graviſſima hæc negocia concordiam illam ſpectare quis putet, conjectura, ut reor, non aberrabit.

S Hac narratione ſatis perſpicua Pontifex culpam rejicere videtur in Legatorum iter Salernum contra ſua conſilia: ſequenti autem epiſtola infidelitas Beneventanorum patefiet, cui Legatorum concordia nil profutura erat.

mæ veſtræ, atque ſempiternâ memoriâ, cum cæteris civitatibus obtuliſtis [a], videlicet Gregorius presbyter [b], Saductus, Pergulfus, Audemundus, Haimo, Landemarus, Warnefridus, Sigulfus, Audualdus, & Corbulus [6], intimaverunt nobis, quod [c] dum Atto diaconus ad veſtram reverſus eſt Excellentiam, ſtatim Miſſi Græcorum, duo Spatharii Imperatoris, cum * Diucitin [d], qui latine *diſpoſitor* Siciliæ dicitur, in Lucaniæ Acropoli deſcendentes [e], terreno itinere, Salernum ad [f] relictam Arigiſi [g] ducis peragrantes, tertio decimo Kalend. Februar. pervenerunt, qui ibidem cum ipſis tres dies conſiliantes Beneventani, poſt tertium diem uſque Neapolim [h] deduxerunt; Neapolitani vero cum magno obſequio cum ſignis & imaginibus eos ſuſcipientes, Neapolim ingreſſi ſunt, pariter & uſque hactenus cum ipſis Neapolitanis, atque Stephano Epiſcopo ejuſdem Neapolitanæ Eccleſiæ, pertractantes exiſtunt [7].

Sed

VARIANTES LECTIONES

a ofteruiſtis *Lam. Gent.* obtuliſtis *Teng.* *b* presbyter, ſeu *Lamb.* ſeu *ſubducta linea deletum eſt in ms. Gent.* *c* quia *Lamb Gent.* quod *Teng.* *d* Diœceta *Lamb.* *e* deſcentes *Gent.* deſcendentes *Tengn.* *f* Salernum apud *Lamb.* Salerno aput *Gent.* ad *Tengn.* *g* Arichiſi *Lamb.* *h* Neapolim eos *Lam. Gent.*

NOTÆ

* Diœcete.

6 Apud Mabillon. (*ſuppl. ad Diplom. pag.* 70.) ex authentico Dionyſiano in phylira extat fragmentum Epiſtolæ Hadriani, qua petit conſilium a Magnate aliquo, incertum num ſuæ, an Francorum ditionis, utrum Capuanorum aliquot juramentum fidelitatis ſeorſim ab aliis recipi ab ipſo debeat. Quumque hujuſmodi fragmentum ſummam cum hac Epiſtola affinitatem habeat, huc illud transferre libuit .... *intentionem prudentiſſim. . . . ſeu .gloria veſtra deducimus, eo quod . . . . fuerunt aliquotis ex Civibus Capuani. ſcilicet Gregorius presbiter, Saductus, Haimo, Au . . . . Erulphus, Landemaris, waldifridus, Andulphus, & Corbulus de quap. . . . s, & ſpiritalis Compater noſter Inl. Carulus Rex Francorum, & Langobardorum . . . . que Patricius Romanorum . . . .em beato Petro Apoſtolo fautori ſuo, & . . . . cum ſua pracelt. conj. . . . h Regi . . . . eorumque novilíſſimos ſuvoles, & cuncti . . . . noviliſſimi Franci petentes nobis, beatiſſimi Petri, & noſtri eſſent ſubjecti, ſicut per Donationem pracellentiſſimi Domini Regis agniti ſunt . . . . veſtrum petimus conſilium, ſi eos in ſervitio beati Petri Apoſtoli recipere debeomus . . . . nobis quippe meliorem . . . . ſi eos recipimus, ut inter eis diſſenſio fiat, & diviſis inveniantur . . . . partem, atque effectum B. Petri Apoſtoli, atque pracellentiſſimi filii noſtri Domini Regis ſic expedit, ut dum diviſi fuerint, melius . . . . ſine noſtro veſtroque favore. Sed & hoc nobis praloti . . . . noſtrum Miſſum una cum Indiculum Adelperga relict. . . . rechis dirigere deberemus . . . . pereuntes una cum omnes Benebentani . . . . auderent ipſi Benebentanis, aut aliis ex illis partibus cives ſuper eos . . . . aut qualibet in eis malitiam ingerere . . . . iſti conſilio favere voluimus. Quapropter quaſumus veſtra re. . . . prudentia, ut tam de recipiendi eos, quamque de noſtro Miſſo una cum noſtrum Indiculum apud ſape . . . . ictam Adelpergam, ſeu Benebentum dirigendum nobis conſilium prabere debeatis: & qualiter exinde congrua & recte pros. . . . nobis protinus per veſtra ſcripta ſignificare maturemini . . . . intercedente beoto Petro Apoſtolo fautori veſtro divina Majeſtas per multorum . . . .*

7 Atto Regius Miſſus de Grimoaldi ſucceſſione acturus cum Rege, ſuſceperat in Franciam iter: vir enim probus ſubleſtæ fidei homines haud novit. Non ita Pontifex, qua erat prudentia: idcirco tam vehementer Grimoaldi ſucceſſionem averſabatur. Capuanorum autem relata, quæ in ſeq. epiſtola ſunt ampliora, & lucidiora, tum Pontificis prævidentiæ ſunt locupleſ teſtimonium, tum Muratorianam artem funditus evertunt. Is ſiquidem rerum ſerie reclamante (*an.* 788.) literas Hadriani proprio arbitratu pervertit, ſordeſque Anonymi Salernitani auctoritati earum præferens, hiſtoriam texit omnino aliam a vero, ut Hadrianum a Ca-

Sed veſtra a Deo promota prærectiſſima regalis Excellentia, a Deo inſpirata, taliter pertractare debet [a], ut ſuam & noſtram in omnibus ſecuritatem procuret, & nullius hominis [b] inanes fabulas attendat; neque muneribus ſuadere quiſpiam eam valeat, ſed tantummodo pro exaltatione ſpiritalis matris ſuæ, ſanctæ noſtræ Catholicæ & Apoſtolicæ Romanæ Eccleſiæ, ſuæque regalis Excellentiæ, & noſtræ decertare nitatur [c], quia, ut arbitramur, ipſi Beneventani iſtud tempus vernum tranſire patientur [d], ut, æſtivo tempore, Deo illis contrario, vobis in perjurii reatum [e] incurrant [8]: Sed veſtra regalis potentia, ſic illis in triumphis præire ſatagat, ut & illorum proterviam [f] procul dubio imminentem [g] ſub pedibus ſuis conculcet, & ſua exaltatio [h] in toto * proſametur mundo, tam de ſua prudentiſſima regali victoria, quamque de ſacratiſſima oblatione, quam in partibus [i] ipſis Beneventanis B. Petro, ſautori ſuo, puro corde, ob nimium amorem, atque ſempiternam memoriam [k], condonavit [9], ut dum [l] ipſe claviger regni cœlorum B. Petrus Apoſtolus, fautor & protector veſter, in integro veſtram ſuſceperit ſacram donationis oblationem, digne valeamus in ejus alma Confeſſione tam pro vobis, quamque ſpiritali filia noſtra Domna Regina, veſtraque nobiliſſima ſubole [m], fundere preces [n], ut per multorum annorum curricula [o] in hoc mundo [p] regni gubernacula fruentes in æthereis arcibus ſine fine regnare mereamini. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a debeat *Lamb. Gent.* debet *Teng.* *b* nullt hominum *Gent.* nullius hominis *Teng.* *c* niteat *Lamb. Gent.* uitatur *Teng.* *d* tranſire mitigant *Lamb.* eſtius temporis verni tranſire mitigant *Gent. Tengn. correxit, ut eſt in editione.* *e* reatus *Gent.* *f* ptervia *Gent.* pterviam *Teng.* *g* inveniente *Gent.* imminentem *Tengn.* *h* exaltarione *Gent.* exaltatio *Tengn.* *i* quam partibus *Lamb.* quæ in part. *Gent.* quam in partib. *Ten.* *k* lempiterna memoria *Gent.* ſempiternam memoriam *Teng.* *l* qui dum *Gent.* ut *Teng.* *m* ſobole *Lamb.* *n* veſtriſque nobiliſſimis ſubolis fundi preces *Gent. Teng. corr. ut eſt in edit.* *o* curriculis *Gent.* curricula *Ten.* *p* in hoc muti *Gent.* mundo *Teng.*

NOTÆ

* diffametur.

Carolo ipſo deluſum oſtendat. Cæterum ex Chron. Neapolit. (*ap. Pratil. to.* 3. *p.* 34.) huic epiſtolæ fides adjungitur, ſuppetuntque ipſa nomina Miſſorum Imperialium: *Venerunt Neapolim Iſcamus & Leo Ambaxiatores Domini Imperatoris, & excepti fuerunt cum magno honore, & lætitia.*

8 Poſt vernum tempus, quum dabatur Epiſtola, Beneventanos in apertam defectionem irrupturos, Eccleſiæque & Caroli ditionibus moleſtos futuros eſſe prænunciat: niſi eos præveniat Rex Carolus. Neque enim aliud præſagiebant Salernitana illa per triduum colloquia cum Græcis Miſſis, atque ea deductio eorumdem Neapolim per ipſos Beneventanos, qua in Urbe arcana conſilia agitabantur tempore tam diuturno.

9 Quid enimvero æquitati magis congruum? Victoriam ominatur Carolo, Sanctæque Sedi ſex Civitatum Campaniæ poſſeſſionem tradi optat. Sacratiſſimam oblationem appellat, quæ res male olet Scriptori nupero obtrectatori Principum: vi enim & armis acquiſita, jure an injuria, juſtitiæ plena illi ſunt: Donationes autem Eccleſiæ Romanæ factæ, injuſtæ, leves, mille præjudiciis obnoxiæ judicantur.

Digitized by Google

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTÆ, IN QUA CONTINETUR DE ARACHISO DUCE BENEVENTANO, QUI [a] POSTQUAM REX CAROLUS A CAPUANA URBE REVERTISSET, PRÆDICTUS ARIGISUS, DEO SIBI CONTRARIO [b], APUD IMPERATOREM MISSOS SUOS DIREXERAT, PETENS AUXILIUM ET HONOREM PATRICIATUS, CUPIENS FIDEM, QUAM POLLICITUS FUERAT, IRRITAM FACERE, PROMITTENS SE TAM IN TONSURA, QUAM IN VESTIBUS USU GRÆCORUM PERFRUI [1].

ARGUMENTUM

Nunciata ſibi per Carolum victoria de Bajoariis lætatur. Inde pergit res Beneventanas enarrare. Capuanos in præcedenti memoratos exhibuiſſe fidelitatis ſacramentum ante confeſſionem S. Petri. Poſtmodo Gregorium ex iis unum ſecreto ſibi nunciaſſe, quod præterito anno poſt Caroli diſceſſum Capua Arichis per ſuos Miſſos ab Imperatore petierat Patriciatum, & Ducatum Neapolitanum; nec non ut mitteret Athalgiſum cognatum ſuum cum auxiliis. Imperatorem miſiſſe duos Spatharios, qui Patriciatum conferrent, & direxiſſe Athalgiſum Tarviſium, aut Ravennam. Deum conſilia eorum diſſipaſſe; nam venientes Arichim eſſe mortuum invenerunt. Beneventanos tum Grecos noluiſſe Salerni accipere, quia Atto illic erat: hoc abeunte, Græcos receptos, & cum Adelberga tridui conſilia agitaſſe; nil videlicet tunc agendum, quoad Grimoaldus adveniret, quem Ducem ſibi dari a Carolo per Attonem petierant: eo adveniente factum iri, quæ Arichis non potuit: interim Neapoli eos degere oportere. Hinc eos nunciaſſe Imperatori mortem Arichis, quid facto opus eſſet, audituros. Quatuor Regios Miſſos Spoletum aufugiſſe, quod Neapolitanorum, Surrentinorum, & Amalphitanorum conjurationem cum Beneventanis in eorum necem deprehenderunt.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXVIII.	LXXXVIII.	XCI.

DOMNO [c] * excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali Compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [d] Papa. Nectareos ſuaviſſimoſque præcelſos regales apices veſtros cum nimio cordis ſuſcepimus amore,

VARIANTES LECTIONES

a QUIA *Lamb.* *b* CONTRARI *Gent.* *c* Domino *Lamb. Gent.* *d* Hadrianus *iid.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Bar. ibid. Summ. 1.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vatic.* 1.) *In prima* (Prima) *queritur de Arechiſo Duce Beneventano, quod poſtquam Carolus Rex a Capuana Urbe revertiſſet* (Capua reverſus eſſet) *ad Imp. Cpolitanum Miſſos ſuos* (Legatos) *direxerit petens auxilium, & honorem Patriciatus: promittens tam in veſtitu, quam in tonſura ſimilitudinem* (cum Græcis ſimilitud.). *Hæc Gregorius presbyter Capuanus Hadriano Papæ narravit. Hadrianus Capuanos B. Petro, ſibi, & Imperatori* (Regi) *jurare fecit. Carolum Imperatorem in auxilium vocat pro exaltatione ſanctæ Eccleſiæ.* (Carolus in auxilium pro exalt. s. Eccleſiæ vocatur.)

re, quos reſerantes reperienteſque veſtram regalem ſoſpitatem, ſimul &[a] ſpiritalis filiæ noſtræ Domnæ Reginæ, veſtræque nobiliſſimæ prolis[b] ſalutis proſperitatem[c], magnas omnipotenti Deo retulimus[d] grates, qui vobis per interceſſiones[e] B. Petri Apoſtoli, fautoris veſtri, nobis velut immeritis[f], jugiter pro vobis exorantibus, indeſinenter victorias ubique tribuit[g], & omnia circa vos ſalubriter diſponit[h], tam marcas[i], quamque confinia, magis quippe de ſubjectione Bajuariorum, ſicut nempe prædiximus & optavimus, ita & præſtolantes audivimus, de veſtra præcelſa regali in triumphis victoria[1].

Nempe quidem meminiſſe[k] credimus, qualiter vobis per anteriores noſtras Apoſtolicas emiſimus Syllabas de Capuanis, qui ad nos venerunt, per veſtrum regale[l] adminiculum, quatenus dum ipſas noſtras vobis emiſiſſemus Syllabas, poſt aliquantos dies, præfatos[m] Capuanos in Confeſſione protectoris veſtri B. Petri, Apoſtolorum principis, jurare fecimus, in fide ejuſdem Dei Apoſtoli, & noſtra, atque veſtræ regalis potentiæ; & poſt actum Sacramentum unus ex ipſis Capuanis, Gregorius presbyter, nobis petiit ſecreta[n] loqui, aſſerens: Quia nullo modo jam quippiam celare poſſum, tale vobis præbens[o] Sacramentum; & dum a nobis enucleatius ſciſcitatus fuiſſet, retulit nobis dicens, quia dum Domnus Carolus, magnus Rex, præterito anno, a Capuana urbe reverſus fuiſſet[2], Arichis, dux ſuus, ad[p] Imperatorem, Deo ſibi contrario, emi-

VARIANTES LECTIONES

a & *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit Gent.* *b* prole *Gent.* prolis *Tengn.* *c* proſperitate *Gent.* proſperitatem *Ten.* *d* retulimus *Lamb. Gent.* retulimus *Tengn.* *e* p interceſſionibus *Gent.* interceſſiones *Teng.* *f* in meritis *Lamb.* *g* tribuet *Gent.* tribuit *Tengn.* *h* ſalubiter diſponit. *Gent. Teng. correxit.* *i* marcus *Gent.* marcas *Tengn.* *k* meminere *Lamb. Gent.* meminiſſe *Tengn.* *l* regalem *Gent.* regale *Teng.* *m* prælatos *Lamb. Gent.* *n* repetiit ſecreti *Gent.* petiit ſecreta *Tengn.* *o* talem vobis præbente *Gent.* tale præbens *Tengn.* *p* aput *Gent.* ad *Tengn.*

NOTÆ

1 Anno 787. Carolus Taſſilonem in ordinem redegit, & ſequentis anno in Monaſterium ire compulit, Ducatu depoſito, juxta Annales Francor. Utramque rem tribuunt Fuldenſes an. 787. quin Auctores apud Pagium (*n.* 11.) ſimiliter utrumque factum conſignant, Taſſilonem inſuper ſtetiſſe coram Rege Carolo v. nonas Octob. ex Chron. alio comprobat. Certe ad Hadrianum victoriæ nuncius venit anno 788. admodum provecto, ut patet ex his literis.

2 Quam recte Cointio duce Pagius, & noviſſimæ editionis Ducheſnii Auctor continuo poſt præcedentem, hanc epiſtolam recenſeant, hinc liquet. Neque ullius epiſtolæ tam certa, tamque evidens ætas repetitur ex iis, quas dedit Hadrianus. Et vero per *anteriores* literas ſe ait loquutum de iiſdem Campanis, de quibus nunc verba facit: illas autem literas unanimi conſenſu omnes, ne Muratorio quidem excepto, ad hunc annum referunt. Non igitur ad præcedentem annum *haud dubie*, ut is contendit (*An.* 788.) poſterior iſta pertinet. Præterea Capuani narrant, quemadmodum Carolo ex urbe Capua profecto *præterito anno*, Arichis molimina

emiſit Miſſos, petens auxilium & honorem Patriciatus una cum Ducatu Neapolitano, ſub integritate, ſimul & ſuum cognatum Athalgiſum cum manu valida in adjutorium ſibi dirigi [a], promittens ei tam in tonſura, quam in veſtibus uſu Græcorum perfrui, ſub ejuſdem Imperatoris ditione [4].

Hæc audiens autem Imperator, emiſit illi ſuos legatos, ſcilicet Spatarios duos, in ditionem Siciliæ [b] ad Patricium eum conſtituendum [c] ferentes ſecum veſtes auro textas, ſimul & ſpatam, vel pectinem [d], & forcipes [e], ſicut illi prædictus Arichiſus indui & tonderi [f], pollicitus fuerat [5], petentes Ramualdum [g], ejuſdem Archiſi [h] filium in obſidiatum [6], de Athalchio vero cognito [i], emiſit ei dicens: Quia nunc illum non dirigimus [k], quem apud illum nunc dirigimus [l]; ſed eum dirigimus cum exercitu [m] in Terviſio, aut Ravenna

VARIANTES LECTIONES

a in adjutorium dirigendum *Lamb.* in adiur. dirigendi *Gent.* ſibi dirigi *Tengn.* *b* cum dicit in ſiciliæ *Gent.* iu ditionem ſicil. *Teng.* *c* ad Patr. eum conſt. *deeſt in ms. ſed Ten. ad marginem poſuit. Gent.* *d* pectinæ *Gent.* pectinem *Teng.* *e* *Poſt* forcipes *occurrit in ms.* patricium eum conſtituendi; *ſed ſubducta linea deletum eſt. Gent.* *f* rondi *Gent.* tonderi *Tengn.* *g* Grimualdum *Lamb.* Rumualdum *Gent.* *h* Arichigiſi *Gent.* *i* De vero Athalchiſo (*Gent.* Athalchiſus) ejus cognato *Lamb. Gent.* De Athalchio vero ejus cognato *Tengn.* *k* quia nunc illum non dirigimus; *hæc deſunt in ms ſed Teng. poſuit ad marginem Gent.* *l* Quia apud (*Gent.* qui aput) illum non dirigimus *Lam. Gent. Teng. ut eſt in editione.* *m* cum exercito *Lamb. Gent.*

NOTÆ

limina cæperunt. Præteritus autem ille annus erat 787. pari conſenſu omnibus, ac Muratorio ipſo id fatentibus: quî ergo *haud dubie* præſens epiſtola ad illum annum referri debet? Hoc profecto eſt antiquis monumentis abuti, ut falſæ opiniones propinentur imperitis, ac Pontificia hiſtoria ad arbitrium peſſimo publico traducatur. Id præcipue factum videſis hoc anno 788. ab Annaliſta Italo tum pervertendo epiſtolarum ordinem, tum Civitatum Tuſciæ donationem ad eundem annum differendo. Deinde quam recte hæc epiſtola præcedenti ſubjiciatur animadverte. Decem Capuani ab Hadriano nominati ultro venientes Romam nunciant, Beneventanos dubiæ fidei, Attone Regio Miſſo in Franciam profecto, ut Grimoaldi ſucceſſionem peteret illorum nomine, introduxiſſe Salernum Legatos Imperiales; quos, quum tridui conſilia ſecreta agitaſſent coram Adelberga, deduxerunt Neapolim, ubi moliebantur quæ poſt Grimoaldi adventum facienda erant. Hæc narrat Pontifex præcedenti in epiſtola, cui lucem majorem affert alia ejuſdem Pontificis, quam ſubjeci ex Diplomat. Mabillonii: Conſilium enim petit Hadrianus, num paucos iſtos ſeorſim a cæteris Capuanis (teſtimonium locuples minime deputatos eſſe a tota Civitate, ut Muratorius de ſuo addit) ad fidelitatis ſacramentum admittat. Hac vero in Epiſtola Carolo in memoriam revocat, quæ de Capuanis dixerat *per anteriores noſtras Apoſtolicas*: deinde ſubjungit, poſt dies aliquot, *dum ipſas emiſiſſemus ſyllabas* (conſultationi Hadriani reſponſum jam eſſe puta) id fidelitatis juramentum a Capuanis eſſe præſtitum ante Confeſſionem B. Petri. Ac demum hiſtoriam omnem ſibi expoſitam ab uno ex iis Capuanis perſequitur, ſumendo exordium a Caroli diſceſſu *præterito anno a Capuana urbe*. Num quidpiam deſiderari poteſt illuſtrius ad tenendum, quanto cum veritatis diſpendio hæc Epiſtola non ſolum præcedenti præfertur, ſed ad ſuperiorem annum *haud dubie* pertinere dicitur. Cæterarum examen Eruditis relinquo.

4 Id factum a Principe Beneventano menſe Aprili, ad ſummum Majo 787. intelligas.

5 Hac de re eſt dictum ſatis in Comment. præv. (*n.* 10.)

6 Græco ni fallor Imp. Arichis enunciarat, Carolum una cum aliis obſidibus ſecum duxiſſe Grimoaldum Romualdi fratrem, idcirco hunc obſidem petit, natu licet majorem, ac Ducatus hæredem.

Digitized by Google

na [7], qui venientes, Dei nutu, per ſuffragia Apoſtolorum, malignantium conſilia diſſipata repererunt, eo quod Arichiſum Ducem, vel ipſius filium Waldonem, defunctum invenerunt [a] [8], & dum ibidem Salerno Atto, fideliſſimus veſter Miſſus, fuiſſet, Beneventani ipſos Græcos [b] minime recipere voluerunt, ſed poſt reverſionem prædicti Attonis [c] Diaconi, tunc eos, terreno itinere, a finibus Græcorum deferentes, Salerno receperunt, & cum Athalberga, relicta Arichis, ſeu optimatibus Beneventanis, tribus diebus perſiſtentes conciliati ſunt [d], [9] ſuadentes ipſi Beneventani prædictis Miſſis [e] Græcorum dicentes: Quia nos ad Regem [f] Carolum emiſimus [g] Miſſos noſtros, petentes ab eo, Grimualdum Ducem noſtrum recipere [h]. [10] Inſuper & per Attonem Diaconum [i], ipſo nobis pollicente, rogam [k] emiſimus [11], ut penitus eum ducem conſequenter ſuſciperemus; ſed propter hoc morari vos Neapoli [l] convenit; dum uſque ipſum Grimualdum [m] recipere poſſimus ducem: & quod genitor ejus Arigiſus [n] minime valuit adimplere; Grimualdus ejus filius, dum

VARIANTES LECTIONES

a reppererunt; eo quod Arichiſo Duce vel ipſius filiorum Valdo defunctus invenerunt. *Gent. Teng. correxit, ut eſt in editione.* *b* ipſis Græcis *Gent.* ipſos Græcos *Teng.* *c* Attoni *Gent.* Attonis *Teng.* *d* conſiliati ſunt *Lamb.* *e* prædictos miſſos *Lamb. Gent.* prædictis miſſis *Teng.* *f* apud Regem *Lamb.* aput *Gent.* ad *Teng.* *g* emiſimiſimus *Gent.* emiſimus *Tengn.* *h* recipiendum *Lamb.* recipiendi *Gent.* recipere *Tengn.* *i* Diaconem *Gent.* *k* rogum *Gent.* rogam *Teng.* *l* Neapolim *Gent.* Neapoli *Teng.* *m* ipſo Grimualdo *Gent.* ipſum Grim. *Teng.* *n* Arichis *Lamb.* Arigichiſi *Gent.* Arigichiſus *Tengn.*

NOTÆ

7 Locum a Tengnagelio corruptum Lambecius & Gentilotus reſtituunt. Hic ſiquidem monet, ad marginem Cod. Ms. duplicationem illam ſententiæ fuiſſe poſitam. Uterque autem legit in hunc modum: *De vero Atalchiſo ejus Cognato emiſit ei dicens; quia apud illum non dirigimus, ſed eum dirigimus cum exercito in Terviſio, aut Ravenna.*

8 Divinitus id factum, etiamſi Hadrianus non diceret, unuſquiſque facili negotio aſſequitur. Nam Grimoaldus futurus obſes Græcorum die 21. Julii ejuſdem anni, dum forte agitabatur Cpoli, contra Divinum conſilium, de Italia iterum tyrannidi Langobardorum ſubjicienda, ſanctæque Sedi Exarchatu auferendo, immaturam mortem occubuit; ut legitur ſub ejus Tumulo ap. Pratill. (*to.* 3. *p.* 304.) Ughellum, & alios. *Vixit an.* 25. *Depoſitus eſt* XII. *Cal. Aug. Principante patre anno* 30. *Ind. per currente* X. Pater autem ejus poſt menſem unum dies quinque, VII. Cal. Sept. & ipſe ſupremum diem obiit. Quare dum Spatharii Legati in ditionem Siciliæ pervenerunt, utriuſque morte diſſipata invenerunt ſecreta conſilia. Athalgiſus autem, Claſſiſque inopinata re perterriti flexerunt & ipſi iter Calabriam verſus, quod conſtat ex literis Hadriani ſupra allatis (*ep.* 89. *al* XC.) nam meminit alterius epiſtolæ per Arvinum miſſæ, quæ deſideratur in Codice.

9 Iiſdem fere verbis eadem narrantur in præcedenti: nam Capuani ante etiam quam ad fidelitatis juramentum admitterentur, ſumma rerum capita attigerant.

10 Primum fidelitatis præſtitæ argumentum, Capuanus presbyter Hadriano ſuo Principi ſecreta conſilia hoſtium aperit, quod antea non potuiſſet fieri abſque proditionis nota.

11 Ipſiſſima ſententia eſt hujus vocis *Rogum*, ſive ut Lambecius legit *Rogam*, quæ ad primam hujus Codicis Epiſtolam (*not.* 10) declarata eſt. Inepte Pagius interpretatur *Robam* (*an.* 788. *n.* 3.) pauca iſta ſilenter proferens: *Erat Roba laxior veſtis olim Regibus, Epiſcopis, aliiſque in uſu, ut videre eſt in Gloſſario Ducangii.* Vide

culmen genitoris ſui adeptus fuerit, prorſus imperialem voluntatem cum omni ditione, ſicut cum ſuo conſtitit genitore, in omnibus adimpleat [a], pariter nobis promiſſa explentibus [b] [12]. Quapropter terreno [c] itinere uſque Neapolim eos, cum magno deduxerunt honore, qui Neapolitani ipſos Græcos cum bandis & ſignis [d] ſuſcipientes ibidem degentes prædictæ rei [e] præſtolantes adventum, non deſinunt cum [f] Stephano Epiſcopo & Conſtantino, civibus [g] Neapolitanis [13], adverſa perpetrantes tractare, mittentes [h] ipſi Græci ad Imperatorem [i], de obitu Arichiſi [k], filiique ejus denunciantes; & ab eo exſpectant conſilium, quid agere debeant [14].

Sed

VARIANTES LECTIONES

a adimplemus *Gent.* adimpleat *Teng.* *b* nobiſcum promiſſa explente *Gent. Tengn. correxit ut eſt in editione.* *c* terroreno *Gent* terreno *Teng.* *d* cum banda & ſigna *Gent.* cum bandis & ſignis *Teng.* *e* degentibus prædicto rei *Gent.* degentes prædictæ rei *Teng.* *f* una cum *Lamb. Gent.* *g* & conſtantineis ejus *Lamb. Gent. Teng. correxit ut eſt in editione.* *h* mitteſtes *Gent.* mittentes *Tengn.* *i* aput Imperatorem *Gent.* ad Imp. *Teng.* *k* Arigiſi *Lam.*

NOTÆ

de ſupra in Gregorii III. Epiſt. Admonit (*n.* 4.) Muratorius, qui Lambecii recenſionem Carolini Codicis non ſolum vidit, ſed publicæ lucis fecit (*Rer. Italic. to.* III. *part.* II. *p.* 73. *ſeqq.*) in Annalibus primæ laudatæ epiſtolæ lectionem corruptam Tengnag. retinuit, legitque *Regnum*; hîc autem *Rogam* interpretatur *ſumtuoſum munus*; utrobique parum ſcite. Nam Lambecii clariſs. viri emendationem ſuæ opinioni poſthabuit in priori illa Epiſtola: hic vero notionem omnino novam dat Rogæ. Du Cangius ſiquidem plurimis allatis exemplis tam ex ſacra, quam ex profana hiſtoria, *Donativum*, *Honorarium*, *Stipendium*, *Eleemoſynam* ſignificari per eam vocem demonſtravit. Quin etiam priori loco poſuit *precationem*, & *preces* auctoritate hujus Epiſtolæ. Et donativa quidem, aut ſtipendia tum militibus, tum Clericis dari ſolita ſtatis temporibus, Proceribus etiam data inveniuntur a ſummis Principibus, & Pontificibus: at ſubditos populos Principibus *Rogam* dediſſe nonniſi e Muratorianis thecis educitur. Quæres fortaſſe, cur Lambecium, & Ducangium hac duplici occaſione Muratorius cætera eruditiſſimus ſus deque habuerit? Reponam brevi: Voluit nobis imponere, ac Pontificium dominatum exſcindere.

12 Hadriani tantam averſionem, totque a Beneventanis pericula imminentia Carolus ſerio cogitans Pontifici obtemperare maluit, qua ſuo res committebatur arbitrio, quam qua Grimoaldo Principatum ne conferret rogabatur. Diu quidem anceps fuit: at tandem metuens, ne Beneventani Græcis ſubmitterentur maximo cum Italici Regni, atque Eccleſiaſticæ ditionis detrimento, Principem patri ſuccedere permiſit, *Malos in bono vincere potius animo confidens, quam eos ſeveritate ad deſperationem inducere*; ut recte animadvertit Pratillus (*Chron. Duc. & Princ. Benev. to.*v. *p.*17.). Id vero nequaquam factum niſi poſt annum a morte patris; anno nimirum 788. ſub finem Auguſti menſis. Vide & Muratorii notas ad Anon. Salern (*cap.* 22. & 26.) Quum hæc dabatur Epiſtola, nondum Grimoaldus in Beneventanum Principatum dimiſſus fuerat.

13 Lambecius, & Gentilot. legunt in Cod. *conſtantineis ejus* evidenti librarii mendo pro *conſentaneis*: & ita haud dubie legendum: Stephanus enim Epiſcopus non Civis, ſed Dux Neapolitanus erat; quum præcipue mortuus hoc anno eſſet Cæſarius ejus filius, qui Ducis munere fungebatur militiæ: *Mortuus eſt morte naturali Cæſarius cum magna diſplacentia Ducis Stephani ſui patris*: ut eſt in ſæpe laudato Chron. Neap. ap. Pratill. (*to.*3. *p.*34.). Credibile autem non eſt, eumdem Stephanum Ducem, qui ante adeptum Epiſcopatum Paulo Romano Pontifici acceptiſſimus fuit, tanquam bene de Eccleſia meritus, ut dictum eſt in Diſcurſu prævio ad Epiſt. Pauli (*num.*20.), una cum Græcis, & Beneventanis in ejus perniciem conſiliis implicitum fuiſſe quum Epiſcopali etiam munere ſanctiſſime fungebatur. In ſequenti Epiſtola videbimus ſecus eſſe.

14 Novum huc arcanum Pontifici patefactum a Gregorio jam ſubdito s. Sedis, quod ante juramentum non fecerat, magis magiſque confirmat Muratorium abuſum eſſe his epiſtolis in rem ſuam: dum hanc ad præcedentem annum *hauddubie* referendam decernit.

Digitized by Google

Sed in his omnibus, excellentiſſime, & a Deo protecte fili, ſolertiſſima regalis potentia veſtra nitatur pertractare [a] tam pro exaltatione ſpiritalis matris veſtræ, ſanctæ Romanæ Eccleſiæ, noſtraque ſalute, quamque, Domino protegente, beatoque Petro Clavigero regni cœlorum præſidiante, pro veſtri invictiſſimi regni [b] in triumphis ſecuritate [15].

Porro & hoc ſicuti per ſe [c] Gregorius presbyter Capuanus nobis innotuit de fideliſſimis Miſſis veſtris, ſcilicet Magenario [d], religioſo Abbate, ſeu Joſeph, & Liuderico Comite, atque Gotteranno hoſtiario * [e], quia Benevento reverſi Spoletum [f], ideo exinde fugerunt, eo quod tale conſilium [g] Beneventani cum Neapolitanis, & Surrentinis [h], atque Amalfitanis habuerunt, ut foris civitate Salernitana, juxta mare, veſtros Miſſos applicare facerent, & nocte repentino curſu ſuper eos ruentes Beneventani, pariter cum Neapolitanis, illos interficerent, & poſtmodum proferrent [i], quia Neapolitani, quaſi ſuper ipſos Beneventanos venientes, exiſtimantes ſeſe [k] Beneventanos, eos clam occiderent, & præfati Miſſi veſtri hæc cognoſcentes coacti fugam arripuerunt, veſtram conquerentes [l] regalem illuſionem, quod ſi ipſi Miſſi veſtri ** Salerno Neapolitani [m] cum Amalfitanis & Surrentinis armati ibi abſconſi fuerunt, ut irruerent [n] cum Beneventanis ſuper ipſos Miſſos veſtros, ut occiderent [o], quod nempe certi facti ſumus [p], omnia eorum nequam [q] conſilia ad nihilum rediguntur, eo quod talem ampliſſimam fidem, atque ex intimo corde dilectionis amorem [r], erga B. Petrum, principem Apoſtolorum, & nos, veſtram regalem potentiam omnino habere agnoſcimus [16]; & idcirco omnia vobis, ſicut ipſum Dei Apoſtolum [s]

Qqq 2 die

VARIANTES LECTIONES

a niteat pertractare *Lamb.* niteat ptractari *Gent.* nitatur pertractare *Teng.* *b* pro vro invictiſſimo tegno *Ten. corr. ut in edit.* G. *c* ſicut ipſe *Lamb.* *d* Maginario *id.* *e* Oſtiario *id.* *f* Spoletium *id.* Spoletio *Gent.* Spolerum *Teng.* *g* talem conſilium : *ſed littera* m *deleta eſt*. *h* Serrentinis *Gent* Surrentinis *Teng.* *i* proferre *Gent.* proferrent *Teng.* *k* & exiſtimantes eſſe *Lamb.* *l* exquerentes *Gent.* conquerentes *Teng.* *m* quod Neapoletani *Lamb.* *n* ut inruerent *id.* *o* veſtros occidendum *id.* occidendi *Gent.* & occiderent *Teng.* *p* ſed nempe certi facti exiſtimus *Lamb.* eſtiſmus *Gent.* ſumus *Tengn.* *q* neq; *Gent.* nequam *Tengn.* *r* amore *Gentil.* amorem *Tengn.* *s* ipſo di apoſt. *Gent.* ipſum Dei Apoſtolum *Teng.*

NOTÆ

* Oſtiario. ** locus corruptus.

15 Prudentiſſimum Pontificis conſilium jure metuentis Eccleſiaſticæ ditioni, & Italiæ Regno: quod nihilominus Regis arbitrio diſcutiendum permittit.

16 Extat alia epiſtola, ſeu potius fragmentum Epiſtolæ Maginarii Abbatis ad Carolum M. apud eumd. Mabillonium (*Suppl. ad Dipl. pag.* 96.) qua eorum omnium ratio redditur, quæ ipſi Maginario, aliiſque Regis Miſſis evenerunt

die noctuque petimus, ſuggerentes ſubjiciuntur, & veſtris præfulgidis regalibus plantis ſubſternuntur.

De [a] noſtra vero ſoſpitate, ut inquirendam [b] direxiſtis, Domino coopitulante, veſtram omnino [c] agnoſcentes ſalutem valentes pro vobis non deſinimus [d] fundere [e] preces, ut in hoc mundo regni gubernacula multorum curriculo [f] fruentes annorum, & in æthereis [g] arcibus una cum Domna Regina, veſtraque nobiliſſima ſubole [h] ſine fine regnare [i] mereamini. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a De *in ms. deeſt; ſed Teng. poſuit. Gent.* *b* inquirendum *Lamb.* *c* omnino ir ſtar *id.* inſtar *in ms. ſubducta linea deletum eſt. Gent.* *d* non ſinimus *Lamb. Gent.* *e* fundi *Gent.* fundere *Teng.* *f* curricula *Lamb. Gent.* curriculo *Tengn.* *g* ætheriis *Lamb.* *h* ſobole *id.* vriſque nobiliſſimis ſobolis *Gent. Teng. corr. ut in edit.* *i* regnari *Gent.* regnate *Teng.*

NOTÆ

runt Beneventi, & Salerni. Mutila ea quidem eſt, ac lacunis ubique ſcatet; plura tamen continet, quæ non modo fidem faciunt relationi hujus Capuani; ſed lucem ſæpe afferunt rebus ab eo narratis in genere. Eam adeſis: quum enim ſit valde prolixa, parumque ad rei ſummam neceſſaria, omitti impune poteſt.

Item exemplar Epiſtolæ ejuſdem Papæ, ad domnum Carolum Regem directæ, in qua continentur gratiarum actiones, et de Roſellis et Populonio, et de civitatibus Beneventanis, vel de inſidiis Græcorum[1].

Argumentum

Binis literis, quarum priores Comes Arvinus, alteras Roro & Betto Miſſi Regii attulerant, Carolus reſpondit gratias agens Pontifici de prudenti conſilio. Hic autem reponit, idcirco ſe averſatum eſſe Grimoaldi ſucceſſionem, ut Regi, ſibi, & S. Sedi conſuleret. Quæ Neapolitanus & Cajetanus Epiſcopi ſibi nunciarant de Athalgiſi machinationibus, eum viſurum in adnexis utriuſque epiſtolis. Gratias agit, quod Arvino, & ſociis mandarit tradendas Campaniæ civitates, fineſque Populonii, & Roſellarum: ſibi autem non eſſe tradita, niſi Epiſcopia, Monaſteria, & Curtes publicas, cum clavibus civitatum ſine hominibus: ſe velle ut Tuſciæ civitates, ita & Campanas omnino adminiſtrare. Grimoaldum jactare, ſe uti gratia Regis, ſubditoſque habiturum quos voluerit, idque Capuæ coram Regiis Miſſis, quare Græci Neapoli degentes inſultabant S. Sedi. Rogat, ne Grimoaldum præferat S. Petro. A ſuis Miſſis, quos una cum Regiis mittit, plura auditurum.

A. D.	Cod. Car.	Chronol.
DCCLXXXVIII.	LXXXVI.	XCII.

Domno[a] * excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali Compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus[b] Papa. Nectareas nimiſque mellifluas, regalis Excellentiæ veſtræ ſuſcepimus Syllabas, in quibus agnoſcentes veſtræ ſinceritatis ſalutem[c], &[d] ſpiritalis filiæ noſtræ Domnæ Reginæ, veſtræque præcelſæ prolis[e], & quod in finibus veſtris[f], Chriſto propitio, omnia[g] proſpera eſſe cernuntur, magnas omnipotenti Deo retulimus[h] grates, qui nos de veſtro regali triumpho crebro lætos efficit[i][2].

De

Variantes lectiones

a Domino *Lamb. Gent.* *b* Hadrianus *iidem.* *c* de veſtræ ſinceritatis ſalute *Lamb.* *d* ſeu *Lam. Gent.* & *Teng.* *e* veſtraque præcelſa prole *Gent. Tengn. correx.* *f* & quod erga fines veſtros *Lamb. Gent. Tengn. ut in editione.* *g* propitio proſpera *Lamb.* omnia *deeſt in ms. Teng. poſuit Gent.* *h* referuimus *Lam. Gent.* retulimus *Teng.* *i* efficitur *Gent.* efficit *Teng.*

Notæ

Gretserus

* Summ. 3. Bar. & Cent.

Cennius

1 Argum. Panvinii (*Cod. Vat.* 3.) *In tertia* (Tertia) *gratias agit pro Roſellis, Populonio, & Beneventanis civitatibus* (Benevento), *quas Carolus* (quas urbes Car.) *ipſi dederat. Queritur de inobedientia horum: item de inſidiis, & malitia Græcorum. Exercitus, quum neceſſe fuerit, ut Carolus paratos habeat, atque tranſmittat, ſicut promiſerat, petit.*

2 Plura bella hoc anno congerunt Annales Francor. Carolo ſemper victore præſertim contra Avares: huc reſpicere videtur Pontifex. Qua vero *ſinceritatis* titulum tribuit Regi, credibile eſt, eumdem Regem Pontifici amiciſſimo aperuiſſe cauſas omnes, cur Grimoaldum redire maluerit in paternum Principatum contra ſapientiſſimum Pontificis conſilium, quam Beneventanos quodammodo impellere ad ſequendas Græcorum partes. Id certe colligitur ex mox ſequentibus.

Digitized by Google

De Apoſtolicis vero [a] Syllabis noſtris [b], quas vobis emiſimus; primum quidem per Aruinum Comitem, poſtmodum vero per ſororem [c], & Bectonem directas, & in veſtris regalibus [d] apicibus reperimus nobis exinde grates referri [3]; prorſus nobis veſtra regalis Excellentia credere velit [e], quia numquam voluimus, ut Grimualdus, filius [f] Arichis [g], in Beneventum remeaſſet [h]; niſi propter inimicorum veſtrorum, atque noſtrorum machinationes atque inſidias [i], ſed verum etiam, ſicut veſtra promiſit nobis regalis Excellentia, pro exaltatione atque defenſione ſanctæ Dei Eccleſiæ, & pro veſtro [k] noſtroque profectu, quod vos, Domino opitulante, & beato Petro, Apoſtolorum principe, comitante, omnimodis illis creditis cum ſumma virtute agere, procul dubio in his credimus, qui opus, quod cœpiſtis, pro exaltatione ſpiritalis matris veſtræ, ſanctæ Romanæ Eccleſiæ, finetenus perficietis [l]; & magis magiſque [m] per veſtra laborioſa certamina, exaltata manebit, quia pro hujuſmodi veſtrum regale nomen [n] in libro æternæ [o] vitæ adſcriptum eſt [4].

Illud autem, quod nobis veſtra intimavit Excellentia, ut [p] quicquid de iſtis partibus compertum habuerimus, ſub celeritate omnia veſtræ regali Excellentiæ ſignificare niteremur, emiſit nobis Stephanus, Neapolitanus Epiſcopus, per ſuos apices * [q] diaconiæ juris ſanctæ noſtræ Eccleſiæ ſibi concedi, in quibus [r] embolum poſuit,

VARIANTES LECTIONES

a De vero Apoſtolicis *Lamb. Gent.* *b* Apoſtolicas noſtras ſyllabas *Gent. Teng. ut in edit.* *c* Roronem *Lamb.* *d* Regales *Gent.* Regalibus *Teng.* *e* niteat *Lamb. Gent.* velit *Teng.* *f* filius *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit Gent.* *g* Arichiſi Beneventano remeaſſet *Lam. Gent.* in Beneventum *Teng.* *h* nullum alium ob finem niſi *Lamb.* nullum alium *ſubducta linea deletum eſt. Gent.* *i* machinationes, inſidias *Ten. interpoſ.* ac *Gent.* *k* de vro *Gent.* pro vro *Teng.* *l* perficitis *Lam. Gent.* pficietis *Tengn.* *m* magis *Gent.* magiſque *Tengn.* *n* regalem nomen *Gent.* Regale *Tengn.* *o* aeternæ *Gent.* æternæ *Teng.* *p* ut *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit. Gent.* *q* p ſuis apicibus *Gent.* p ſuos apices *Teng.* *r* inter quibus *Gent.* in quibus *Teng.*

NOTÆ

* Diaconiam.

3 Anno 787. literas dederat Arvino Comiti ad Carolum adverſus Grimoaldi ſucceſſionem: quæ tamen non extant in toto Codice: aliæ enim reperiuntur eidem datæ (*ep.* 81. *al.* LXVII.) pro marmoribus Ravennatis palatii, nulla prorſus mentione facta eorum, quæ hic nunciaſſe ſe fatetur: quare haud dubie prætermiſſas a Carolo cum familiaribus aliis affirmo. Alteras per Roronem & Bettonem tranſmiſſas (*ep.*89.*al.*sc.) jam ſupra vidimus ineunte anno 788. Pro utriſque Carolus agit gratias: quod oſtendit, eum libenter fuiſſe amplexurum Pontificia conſilia, niſi periclitari maluiſſet, num iniquos beneficiis cohiberet a ſcelere.

4 Duo iſta capita de s. Sedis, & Caroli utilitate ex officio ſummi Pontificis erga s. Sedem, & ſumma ex benevolentia erga Regem naſcebantur. Utrimque autem Catholicæ fidei ſecuritas, Græcis Italia omnino pulſis, quod unum Hadrianus, prædeceſſoreſque ejus tantopere deſiderarunt. Hæc ſcilicet erat s. Dei Eccleſiæ defenſio, quam omnibus fere in Epiſtolis Francorum Regibus Pippino & Carolo Patriciis Romanorum commendatam vidimus. Pro ſancta autem Dei Eccleſia, Romanam accipi, quæ eſt caput & centrum univerſæ Eccleſiæ, ii tantum ignorant, qui abſciſſi ab eadem ſunt.

fuit, ſignificans nobis, de nefando Adalgiſo [a], filio protervi Deſiderii, & de inſidiis [b] Græcorum. Simili modo & Campulus, Epiſcopus Cajetanus, per ſuas [c] ſeries ea ipſa nobis intimavit, quatenus pro nimio veſtro amore idem embolum [d], atque Epiſtolam infra poſuimus; ſed taliter veſtra præcellentia commendare [e], atque diſponere jubeat, ut exercitus a vobis demandati [f], ut nobis direxiſtis, præparati [g] exiſtant, & ubi nobis neceſſe fuerit, celeriter occurrere ſatagant [5]. Re-

VARIANTES LECTIONES

a pro nefando Adalgiſo *Lamb.* ſignificante nobis pro nefandi ad adalgiſo *Gent. Tengn. corr. ut in edit.* *b* pro infidiis *Lamb.* pro inſidia *Gent.* de inſidiis *Teng.* *c* Kaietanus per ſua *Gent. Teng. corr. ut in edit.* *d* eundem Embolim *Gent.* idem Embolum *Ten.* *e* demandare *Lamb. Gent.* commendare *Tengn.* *f* exercita a vobis demandata *Lamb. Gent.* exercitus a vobis demandati *Tengn.* *g* præparata *Lamb. Gent.* præparati *Teng.*

NOTÆ

5 Cajetanum Epiſcopum pateſeciſſe Hadriano Conſilia Græcorum, & Adalgiſi molimina nihil mirum. Nam Cajeta & Tarracina juris erant s. Sedis. Ac de Tarracina quidem nullum dubium. Poſtquam enim Stephanus Dux & Epiſcopus Neapolitanus præterito anno pacem iniit cum Duce Beneventano, filius ejus Cæſarius Tarracinam duxerat exercitum, Beneventano eodem Duce conſilium præbente. Rem narrat Chron. Neap. (*Pratill. to. 3. p. 33. ſeq.*) planiſſimis hiſce verbis: *In ſeq. anno* (787.) *Aragiſus pacem inire voluit cum Duce Stephano, & Cæſarius ad inſtigationem ipſius Aragiſi profectus eſt cum ſuo exercitu Terracinam, quod ægre tulit Dominus Papa*. Et quidem jure; nam anno 780. quum Græci & Neapolitani eamdem urbem invaſerunt, Hadrianus (*ep.* 65. *al.* LXIV.) querebatur ſubactam ab ſe Civitatem eripi D. Petro, quam ſcilicet loco Patrimonii Neapolitani s. Sedi erepti Pontifex retinebat, quantocius redditurus, ſi Patrimonium utique redderetur s. Sedi. Quumque id minime eſſet redditum; ideirco vel anno 787. in s. Sedis poteſtate ea permanebat. Hallucinantur autem quicumque putant, Pagium (*an.* 787. *n.* 7.) inter alias Campaniæ Civitates Tarracinam & Cajetam numerare, quaſi Carolus eas conceſſerit s. Sedi; & in Conſtitutione Ludovici Pii nominarentur. Nam Pagius de iis ſilet; & Conſtitutio Patrimonii Neapolitani meminit, nulla earum Civitatum mentione facta. Peregrinius etiam (*De fin. Benev. ad Merid. ap.* Pratill. *to.* V. *p.* 230. *ſeq.*) eſt deceptus Hadriani Epiſtolarum ætate non explorata: nam 65. al LXIV. datam putat ante 60. al. LXXIII. quare ſtatuit, a Carolo donatam Tarracinam, rurſuſque a Græcis conſilio Ariehis ereptam. Anno enim 777. ad quem ſpectat ep. 60. al. LXXIII. Tarracina & Cajeta Græcorum ditionis erant: ſed an. 780. quo ſpectat ep. 65. al. LXIV. Neapolitani & Græci Tarracinam invaſerunt, quam Pontifex perſpicue fatetur, ſe ſuis viribus ſubjeciſſe s. Sedi, ac redditurum fuiſſe, ſi Patrimonium Neapolitanum reſtitutum eſſet. Vide notas utrique epiſtolæ ſubjectas. Idem autem Cl. Auctor recte ſubjungit, utramque Civitatem ſerius ocyus ad s. Sedis dominium perveniſſe, quod ex Johannis VIII. epiſt. 69. & 74. colligit. Equidem teſtimoniis ſæculo fere integro poſterioribus non inſiſtam. Id pro certo affirmare non dubito, Carolum M. neque Tarracinam, neque Cajetam donaſſe s. Sedi, quod patet ex Ludovici pii Conſtitutione: ſed Tarracinam prius ſubjugatam ab exercitu Pontificio, deinde auxiliis Francorum receptam an. 780. (*ep.* 65. *al.* LXIV.) eademque occaſione Cajetam expugnatam Hadrianus adjeciſſe videtur maritimæ ditioni, quæ ad Lirim uſque protendebatur. Idcirco Carolus an. 787. mediterraneas Civitates Campaniæ adjunxit, quæ tum dilatandæ ditioni Eccleſiaſticæ, tum maritimis illis Civitatibus intra ejuſdem ditionis fines concludendis neceſſariæ erant. Cujus rei argumentum fere certum præbet Donatio Caroli, qua Eccleſiæ dominatio ad Volturnum uſque protenditur. Aliud præterea minus dubium argumentum ſuppetit ex relatione Cajetani Epiſcopi de Atalgiſi, & Græcorum inſidiis.

Eamdem rem præſtitiſſe Stephanum Neapolitanum Epiſcopum, & Ducem mirari quis poſſet, quippe quem Græcorum ac Beneventanorum conſiliis in s. Sedem, & Regem Carolum, Gregorii preſbyteri, Capuanorumque aliorum teſtimoniis implicitum audivit. Sed Capuani factum norant, dicta autem Stephani noſſe non poterant. En teſtimonium locuples benevolentiæ ejus, atque ſummæ in s. Sedem reverentiæ. Ut enim anno 776. Iconoclaſtæ Copronymi mortem Pontifici nunciarat (*ep.* 55. *al.* LX.) qua ſuper re, vide Comment. præv. (*num.* 17) unde magna Orthodoxæ fidei ſecuritas accedebat; ita nunc Atalgiſi molimina in s. Sedem nunciat, ne inde ullum detrimentum accipiat. Nec omnia, quæ a fœderatis cogitabantur, ſingillatim aperiri potuiſſent, niſi & ipſe Stephanus eorum Conſiliis adfuiſſet. Itaque & Capuanorum relatio certa; & Stephani fides, atque amor erga Pontificem immutabilis.

Digitized by Google

Reperimus etiam [a] in ipſis veſtris apicibus embolum [b] de civitatibus in partibus [c] Beneventanis, quas [d] B. Petro Apoſtolo, & nobis devota obtuliſtis mente, de Roſellis, & de Populonio [e], Aruino duci juſſiſtis, qualiter cum cæteris fidelibus veſtris Miſſis [6], ita omnia complere debeat, ſicut Deo placeat, & B. Petro Apoſtolo, & nos [f] propterea in his, pro veſtra benevola Excellentia, non deſinimus [g] divinam exorare clementiam. Sed quid Miſſis veſtris contigit, veſtra noluerunt adimplere de [h] hujuſmodi juſſa, neque de Roſellis [i], & Populonio, neque partibus Beneventanis [7]. Unde Creſcentem [k] & Adrianum Duces, cum fideliſſimis Miſſis veſtris, in partibus [l] Beneventanis direximus, veſtra regalia ſuſcipientes vota, ſed nulla alia illis tradere voluerunt, niſi Epiſcopia, Monaſteria, & Curtes publicas, ſimul claves de civitatibus ſine hominibus, & ipſi homines in eorum poteſtate introeuntes & [m] exeuntes manent [n], & quomodo nos ſine hominibus, civitates illas habere potuerimus, ſi habitatores earum adverſus eas machinarentur? Nos quippe in eorum libertate permanentes, ſicut cæteras civitates in partibus [o] Tuſciæ donis veſtris regere, & gubernare eos cupimus omnem eorum habentes legem [8].

Unde petimus veſtram Excellentiam, ut nullus hominum ſit, qui veſtra ſacra vota impedire [p] valeat, & ne meliorem faciatis Grimual-

VARIANTES LECTIONES

a quidem *Lamb. Gent.* etiam *Tengn.* b Embolim *Gent.* Embolum *Tengn.* c quia de civitatibus in (*Gent. omittit* in) partibus *Lamb. Gent.* d quibus *Gent.* quas *Teng.* e de Roſellas de Populonio *Gent. Teng. correxit ut in editione.* f & nobis; *Lamb. Gent.* & nos *Teng.* g non ſinimus *Lamb. Gent.* h pro *Lamb. Gent.* de *Ten.* i de Roſellas *Gent.* de Roſellis *Ten.* k creſcentibus *Gent.* creſcentem *Teng.* l partibus *Lam. Gent. li* in *deeſt in ms. ſed Teng poſuit.* m & *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit. Gent.* n manere *Gent.* manent *Teng.* o ſicut cæteris civitatibus partibus *Gent. Tengn. correxit ut eſt in editione.* p impediri *Gent.* impedire *Tengn.*

NOTÆ

6 Puta Arvinum Ducem alia legatione functum an. 784. quum Marmora & Muſiva Ravennatis palatii ad Baſilicæ Aquiſgran. ornamentum petebantur (*ep.* 81. *al.* LXVII.) in Italiam eſſe miſſum, ut una cum Maginario cæteriſque juſſionem Regiam expectantibus Spoleti, poſſeſſionem traderet Pontifici Campaniæ Civitatum, finiumque Roſellæ ac Populonii.

7 Ne forte in Regios Miſſos culpa rejiceretur, propter obſcuram Epiſtolæ ſententiam, reputanda quæ Maginarius Carolo ſcribebat, ap. Mabill. (*Dipl. ſupplem. p.* 96.) *Et hoc adferebant.... firmitatem illis non feciſſemus, quod Grimaldo illis ad Duce donare.... vel illas Civitates, quas s. Petro, vel Domno Apoſtolico donaſtis, illis relax.... nullo modo veſtram juſſionem complere volunt* &c. Lambecius unica interrogatione appoſita hunc locum illuſtrat. *Sed quid Miſſis veſtris contigit? Noluerunt* &c.

8 Miſſis Pontificiis in Campaniam profectis, ut ſex Civitatum poſſeſſionem adirent Hadriani nomine, illuſoria poſſeſſio tradita ſummam Pontificis providentiam patefacit: quippe qui tam vehementer Grimoaldi ſucceſſionem averſatus eſt; nec paucos illos Capuanos ad fidelitatis juramentum admittere voluit abſque alieno conſilio. Vide comm. præv. (n. 30. 31.) Item *ep.* 89. *al.* XC. (*n.* 8.) de Tuſciæ Civitatibus jamdudum poſſeſſis.

mualdum filium Aragiſi, quam fautorem veſtrum B. Petrum, Clavigerum [a] regni cœlorum, eo quod ipſe Grimualdus in Capua, præſentibus Miſſis [b] veſtris, laudabat ſe dicens [c]: quia Dominus Rex [d] præcepit, ut qui voluerit homo meus eſſe, tam magnus, quam minor, ſine dubio eſt [e] tam meus, quam vel cujus voluerit [9]: quæ [f], ut noſtris evenit auribus, optimates Græcorum, in Neapoli [g] ſedentes, inſultantes fremebant dicentes: Deo gratias, quia eorum promiſſa ad nihilum ſunt redacta, ſed eorum cachinnos nos & [h] ſubſannationes, pro nihilo reputamus, quamvis ipſi Græci referebant, quia Miſſi Apoſtolici jam duabus vicibus [i] ſine effectu reverſi ſunt [10]. Ecce enim hujuſmodi remittimus [k] in ſervitio B. Petri Apoſtoli, cum veſtris fideliſſimis Miſſis, noſtros [l], qui vobis omnia liquidius ſuggerere debeant, & quæſumus, ut taliter eos, pro hac cauſa diſponere jubeatis, ut fautor veſter beatus Petrus Apoſtolus, ſecundum veſtram ſacram oblationem, ſuſcipiat effectum [11], ut hic & in futuro una cum Domna Regina, veſtraque nobiliſſima prole, exiſtat retributor. Incolumem [m] Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a fautori veſtro B. Petro clavigero *Gent. Teng. correxit, ut eſt in editione.* *b* præſentes miſſis *Gent.* præſentibus *Teng.* *c* dicentes *Gent.* dicens *Teng.* *d* Domnus Rex *Lamb.* *e* eſſe *Gent.* eſt *Tengn.* *f* Quare *Lamb.* *g* in Neapolim *Gent.* in Neapoli *Tengn.* *h* cachinnos & ſubſann. *Lamb.* nos & *deeſt in ms. ſed Tengn. omittendo* nos *poſuit* & *Gent.* *i* duas vicis *Gent.* duabus vicibus *Teng.* *k* res emittimus *Lamb.* *l* & noſtris *Lamb. Gent.* *m* incomem *Gent.*

NOTÆ

9 Leo item Archiep. Rav., ſi meminiſti, abutebatur gratia Principis (*ep.* 51. *al.* LIV.) at paris cauſæ impar effectus. Leo ſiquidem quantocius ad officium redactus: adeoque dominatio libera s. Sedi eſt vindicata. Secus in Campania; etenim ne Græcis ſubmitteretur ampliſſimus is Ducatus, qui totum fere Neapolitanum Regnum complectebatur, multa Carolus prudenter tulit, multa etiam diſſimulavit, neque ante Ludovici pii tempora, & multo etiam poſt, nova illa Donatio Caroli cœpit aliquo in ſtatu eſſe. In cod. iſto nulla amplius memoria ejus fit.

10 Qui Græcorum Dominationem ipſa in urbe Roma, tota reclamante hiſtoria, per hæc tempora præfracte tuentur, quæſo iſta reputent: dominatio ſcilicet Græca omnis ſita eſt in irridendo Pontifici & Romanis, quia eorum ditionis amplificatio in Campaniæ partibus ſuum non conſequebatur effectum.

11 Teſtimonium iſto clarius, ex ore ipſo Pontificis, deſiderari non poteſt. Ante annum 791. quum Collectio iſta facta eſt, Campaniæ Civitatum poſſeſſio integra ad Rom. Pontificem non pervenit: tametſi decem ii Capuani, qui gratis deputati dicuntur ab eorum Civitate, fidelitatem jurejurando promiſerint D. Petro, & Pontifici.

Digitized by Google

ARGUMENTUM

Per Hermembertum presbyterum ſe accepiſſe commemoratorium de electione Archiepiſcopi Ravennatis, Leonis videlicet electioni adſuiſſe Hucbertum Miſſum Regium pro honore Patriciatus. Reponit, Sergio mortuo invaſiſſe eam ſedem Michaelium Deſiderii ope: Hucbertum aliis de cauſis Romæ tum exiſtentem eo miſſum fuiſſe ab Stephano, ut Regia pollens auctoritate, tranſgreſſorem illum Canonum dejiceret, ac Romam duceret. Ad electiones Johannis, & Gratioſi nec Pippinum, neque eum legaſſe ullum Miſſum. Canonice ibi ſemper factam electionem auctoritate Apoſtolica, uti & nunc in Gratioſi ſucceſſore. Neminem unum ſollicitiorem eſſe honoris Patriciatus, quam ſe: monet, ne iniquis adhibeat fidem.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXIX.	LXXI. [1]	XCIII.

DOMNO [a] * excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali compatri Carolo, Regi Francorum & Langobardorum, atque [b] Patricio Romanorum, Adrianus [c] Papa. [2] Directus a veſtra inſigni regali [d] præcellentia, videlicet Ermenbertus religioſus presbyter, inter reſponſionis ſuæ verba, obtulit nobis commemoratorium [3], ut aſſerebat, veſtræ Excellentiæ exaratum, ſcilicet de electione Epiſcoporum Ravennatis Eccleſiæ, quia quando Sergius Archiepiſcopus obiit, in electione Leonis Archiepiſcopi fuerunt Miſſi veſtri Hucbaldus, vel pares ſui. In hoc enim omnino valde veſtram Excellentiam meminiſſe [e] credimus, quia quando prædictus Sergius Archiepiſco-

VARIANTES LECTIONES

a Domino *Lamb. Gent.* inſigni regali *Tengn.* *b* ac *Gent.* *c* Hadrianus *Lamb. Gent.* *d* inſigne regale *Gent.* *e* meminere *Lamb Gent.* meminiſſe *Teng.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 39. Bar. & Ceot.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat. n.* 39.) *In trigeſima nona* (Trigeſima nona) *ipſum mendacii arguit, & objurgat, quod Ravennam ad electionem novi Pontificis Miſſos* (Legatos) *ſuos direxerit*.

2 Epiſtolæ hujus ætas a ſucceſſore *Gratioſi* Archiep. Ravennatis pendet. Quumque juxta Ughellum Gratioſus obierit diem ſuum VII. Cal. Mart. an. 788. eodemque anno illi ſucceſſerit Johannes ſeptimus, ad eumdem annum referri hanc epiſtolam oportere, non ad præcedentem, ut eſt in noviſſima edit. Duchesnii, res ipſa nos admonet. At Agnellus Joannem illum rejicit, ſtatuitque Gratioſo Valerium ſucceſſiſſe: quare Bacchioius, & poſt eum Muratorius Gratioſo vitam producunt uſque ad an. 794. quum Valerium ſucceſſiſſe eidem contendunt. Sed cum eruditis illis Gratioſi Sedem protrahendam ad an. 794. vetat Collectio Codicis Carolini facta anno 791. Quamobrem Ughelli Chronologia rejecta, biennii ſpatium ſupereſſet Gratioſi Sedi adjungendum, quod ultro adjungerem, ſi ullum ſuppeteret documentum, quo inhærerem. Quid igitur? Quoad hujuſmodi documentum alicunde proferatur, ab Ughello non recedo. Itaque epiſtolam hanc conſtituo an. 789. inſequenti ad ſummum collocandam ingratiis Muratorii, qui ætatem Codicis non ignorans, talia peccat, ea procul dubio libertate ductus, qua cæterarum ordinem invertere in rem ſuam non dubitavit.

3 Hunc locum affert Ducangius in Gloſſ. Optati Milev. auctoritate ajens, eſſe *brevem*, *Syngrapham*, *libellum*: qua etiam voce utitur Ambroſ. pro *Inventario*.

piſcopus obiit, per ſuam arrogantiam Michaëlius preſumptor invadere auſus fuit Eccleſiam Ravennatem, & per auxilium Deſiderii ſæviſſimi Regis, ipſam enormiter invadens Eccleſiam, diu detinebat, & a ſuo proprio rectore deſtituta atque viduata manebat; tunc ad deceſſorem [a] noſtrum, ſanctæ recordationis Domnum Stephanum Papam, prædictus Hucbaldus a veſtra directus regali [b] Excellentia pro cæteris cauſis, ab eodem præfato [c] Domno Stephano Papa, per veſtrum a Deo roboratum regale adminiculum, Ravennam miſſus eſt, ut [d] eundem præfatum Michaëlium invaſorem ex ipſa Ravennate Eccleſia [e] expelleret [f], & huc Romam [g], tanquam tranſgreſſorem ſacrorum canonum, deferret [h] [4]; nam nos nullo modo meminimus, neque a deprædeceſſoribus noſtris, ſanctis pontificibus, neque a ſanctæ recordationis, præcellentiſſimo genitore veſtro, Domno Pippino, magno Rege [i], neque a veſtra in triumphis regali victoria Miſſum ad electionem Ravennæ directum eſſe, tam in electione Johannis [k] Archiepiſcopi, quam in electione Gratioſi Archiepiſcopi ejuſdem [l], [5] ſed dum de hac luce contigiſſet migrare Archiepiſcopum civitatis Ravennatium [m], olitaria traditione [n] clerus & plebes [o] conſiſtens Sedis Apoſtolicæ petebant [p] immutilatam doctrinam [q], quatenus una concordia, una eademque voluntate [r], unoque conſilio conglobati, Apoſtolicam ſuſcipientes admonitio-

 nem,

VARIANTES LECTIONES

a Prædeceſſorem *Lamb.* deceſſore *Gent.* Deceſſorem *Teng.* *b* ditec regale *Gent.* directus regali *Tengn.* *c* prælato *Lamb. Gent.* *d* eſt, eumdem *Lamb.* ut *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit. Gent.* *e* ravennatis Eccleſia *Gentil. Tengn. correx.* *f* expellendum *Lamb. Gent.* expellere *Teng.* *g* hic Roma *Gent.* huc Romam *Teng.* *h* deferendum *Lamb. Gent.* deferret *Teng.*
i præcellentiſſimi genitoris vri Domni Pippini magni Regis *Gent. ſed Teng. corr. ut eſt in edit.*
k Joannis *Lam.* *l* ejuſdem ſedis *id.* *m* Ravennanium *Gent.* Ravennatium *Ten.* *n* olitana traditione (*Gent.* traditio) *Lamb. Gent.* *o* Clerus & plebs *Lamb.* pleps *Gent.* plebes *Ten.*
p petebat *Lamb.* *q* immutilata doctrina *Teng. ubique* m *adjunxit Gent.* *r* voluntas *Gent.* voluntate *Tengn.*

NOTÆ

4 Vide hac de re comment. præv. (*num.* 9.) & Admonit. in epiſt. Steph. III. (*num.* 9. *ſeq.*)

5 Quamvis Hadrianus duos tantum Archiepiſcopos poſtremos memoret: alius nihilominus repetenda Ravennatium hiſtoria. Cpolitanor. Patriarchar. audaciam Ravennates imitati eſſent, niſi Romani Pontifices obſtitiſſent. Card. Noris (*de ſyn.* v. *cap.* 10.) ambitionem iſtam effrenem, ut eam vocat, natam eſſe animadvertit, quod Ravennæ Honorius, & Valentinianus Augg. primum; deinde Theodoricus, aliique Gothorum Reges; ac demum Exarchi Sedem habuerunt. Autocephaliam eorumdem Præſulum in hiſtoriis celebrem ex prædictis cauſis natam prætermittam. Illud dicam, quod anno 708. Juſtiniano juniore imperante iterum Felix Archiep. juxta veterem conſuetudinem ordinatus Romæ diuturni ſchiſmatis finem attulit; quidquid ſit de ejus defectione poſt reditum Ravennam. Felici ſucceſſit *Joannes V.* al. VI. an. 718. Huic *Sergius* anno circiter 752. Quem excepit *Leo* an 770. ante Pontificatum Hadriani, quo demum Pontifice *Joannes VI.* al. VII. an. 777. & *Gratioſus* 784. eam ſedem tenuerunt rite omnes Romæ ordinati; tametſi ſchiſmatis non omnino obliti eſſent. Nam Sergius, ut legitur ap-

nem, talem ſibi eligerent paſtorem, qui nec a ſacris canonibus reſpueretur, nec ullo extra capitulo poſſit obſiſtere: qui cum jocunditate decreti omnium manuum ſubſcriptione roboratiᵃ ad noſtram Apoſtolicam Sedem occurrebantᵇ, proprium ſibi antiſtitem conſecrandum, ſicut & nunc canonice factum eſt[6], petentesᶜ.

Itaqueᵈ his omnibus veſtram ſuadentes regalem Excellentiam quæſumusᵉ, ut linguas doloſas, quæ adverſus ſanctam Romanam Catholicam, & Apoſtolicam Eccleſiam garrire ſimulant, procul dubio longe a vobis reſpuantur, & nullo modo iis iniquisᶠ & doloſis credere jubeatis, quia, ſicut in * Commonitorium illud referebatur, pro honore veſtri Patriciatusᵍ nullus homo eſſe videtur in mundo, qui plus pro ** veſtra regali Excellentiaʰ decertare moliaturⁱ exaltatione, quam noſtra Apoſtolica aſſiduaᵏ deprecatio[7], & ſicut in noſtris præcordiis, niſibus totis, ubique ſuper omnes vosˡ honoravimus & honoramus, ita amplius ac amplius honoremᵐ regni veſtri præcellere omnibus, qui in mundo eſſe noſcuntur, optamus: veruntamen & de ipſa benivolentia, quam in veſtrumⁿ gerimus culmen honoris, in univerſo intonuitᵒ mundo, ſicut nempe omnibus patet, quia die noctuque in Confeſſione fautoris veſtri, B. Petri, non intermittimus fundereᵖ preces, ut una cum Domna Regina, veſtraque

VARIANTES LECTIONES

a manibus ſubſcriptione roboraτi (*Gent.* roboratum) *Lamb. Gent. Tengn. correxit.* *b* ad noſtra apoſtolica ſedes occurrebant *Gent. Tengn. correxit ut in editione.* *c* petentes *deeſt in ms. Teng. poſuit. Gent.* *d* ſed *Lamb Gent.* Itaque *Teng.* *e* qs *Gent.* quæſumus *Teng.* *f* labiis iniquis *Lamb. Gent.* iis *Teng.* *g* Patriciati *Gent.* Patriciatus *Teng.* *h* pro veſtræ regalis excellentiæ *Lamb.* regale *Gent.* Regali *Tengn.* *i* decertari moliatur *Gent.* decertare *Tengn.* *k* aſſidue *Gent.* aſſidua *Teng.* *l* Vos *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit Gent.* *m* ita amplius quam amplius honorem *Lamb.* ac amplius *edit. deeſt im ms.* quam amplius *ſequitur poſt* honorem; *ſed linea ſubducta deletum eſt.* Gent. *n* quæ in vro *Gent.* quam in vrum *Tengn.* *o* innotuit *Lamb.* *p* non ſinimus fundere (*Gent.* funde) *Lamb. Gent.* non intermittimus f. *Tengn.*

NOTÆ

* Commonitorio illo.

** veſtræ regalis excellentiæ.

ap. Anaſt. in Vita Conſtantini, *ſolitas in ſerinio noluit facere cautiones, ſed per potentiam Judicum expoſuit quod maluit.* Clerus quippe ſchiſmatis retinentiſſimus fuit. Et quum paucos poſt annos Exarchatus in *e.* Sedis poteſtatem liberalitate Francorum Regum perveniſſet, tam Sergius, quam Leo, ut in ſuperioribus dictum fuit, aliud moleſtiæ genus in Romanos Pontifices excogitarunt, quod utique compreſſum fuit. Schiſmatici Cleri (ex cujus genere erat Agnellus caute admodum legendus) ſuggeſtionibus, ni fallor, Archiepiſcoporum ambitionis fautor, id minime ſentiens, fiebat Carolus hac occaſione: ſed Pontificem invenit acerrimum s. Sedis jurium aſſertorem.

6 Hinc liquet Gratioſi ſucceſſorem rite electum Ravennæ, Romam ſe contuliſſe, unde ſuſcepta conſecratione Ravennam reverſus erat, antequam Carolus hanc daret epiſtolam.

7 En argumentum valde apertius, Ravennatem Clerum ambitionis priſtinæ ſuorum Archiepiſcoporum immemorem non fuiſſe. Infra (*ad ep.97. al.* LXXXV.) iterum de Patriciatu. Verum ut ejus indoles teneatur, conſulenda commentario prævia (*n. 7. ſeqq.*)

ſtraque præcelſa prole ævis temporibuſque [a] in hoc mundo victores regnantes, in vita æterna ſine fine regnare mereamini. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a ævis temporibus *Lumb. Gent. Teng. addidit* q;

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA [a], IN QUA CONTINETUR DE CONSTANTINO ET PAULO [b] DUCIBUS IPSIUS APOSTOLICI, QUI APUD PRÆFATUM REGEM A PERVERSIS HOMINIBUS GRATIS ACCUSATI FUERANT, POSTULANS [c] UT UNUM EX IPSIS SCILICET PAULUM QUEM [d] EJUS OBTUTIBUS PRÆSENTANDUM MISERAT, UT BENIGNE [e] EUM SUSCIPERE DIGNARETUR [f].

ARGUMENTUM

Conſtantinum & Paulum Duces s. Sedi & Carolo fideles apud hunc falſo accuſatos tuetur. Conſtantinum ſcilicet meminiſſe eum optat, ſibi ab eodem fuiſſe commendatum in aula s. Petri, ut probum & fidelem. Paulum vero ad Regem ire cupientem ultro dimittit.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXIX.	LXXXIII.	XCIV.

DOMNO [f] [*] excellentiſſimo filio, noſtroque ſpirituali [g] Compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque [h] Patricio Romanorum. Adrianus [i] Papa. Ut reor, dici non poteſt, quantum erga veſtram a Deo conceſſam in triumphis potentiam, atque regalem præcellentiam noſter ex intimo cordis exiſtit amor, & ideo non deſinimus [k] noſtros veſtroſque fideles crebro veſtræ commen-

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTÆ *Lamb.* *b* SEU PAULO *id.* SEU PALO *Gent.* *c* POSTULANS *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit. Gent.* *d* QUEM *deeſt in ms. ſed Teng. addidit. Gent.* *e* MISERAT, BENIGNE EUM *Lamb.* MISERAT POSTULANS, UT BENIGNE *verbum* poſtulans *ſubducta linea deletum Gent.*
f Domino *Lamb. Gent.* *g* ſpiritale *Gent.* *h* ac *id.* *i* Hadrianus *Lamb. Gent.* *k* non ſinimus *Lamb. Gent.*

NOTÆ

GRETSERUS

[*] Sum. 6. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat. n. 6.*) *In ſexta* (ſexta) *Paulum Ducem ſuum Carolo commendat, qui ad ipſum miſſus fuit, ut ſe, & Conſtantinum Ducem de mendaciis falſo apud Carolum ſparſis purgaret.*

menlare [a] amplæ regali clementiæ: propterea [b] venientes ad noſtros Apoſtolicos obtutus [c], ſcilicet Conſtantinus & Paulus [d] [2], Duces & noſtri veſtrique [e], cum nimio [f] mœrore cordis, intimaverunt nobis, quod auditum illis fuiſſet, ſe apud veſtram regalem potentiam [g] a perverſis hominibus gratis accuſatos, & dum nimis eos fideles erga B Petri Apoſtolorum principis veſtri [h], noſtrique ſervitium, agnoſcimus [i], idcirco unum ex illis, ſcilicet Paulum, glorioſum Ducem, ad veſtram triumphatiſſimam [k] regalem potentiam gratuito abſolvimus animo. Atque [l] nimis petentes poſcimus veſtram [m] a Deo inſtitutam præcellentiam, ut ſicut veſter amor noſtrum complexus eſt auxilium [n], ita eum benigne ſuſcipere jubeamini [o], & familiarem apud veſtram [p] regalem potentiam commendatum habere dignemini.

Meminiſſe [q] enim credimus veſtram regalem Excellentiam, qualiter in aula fautoris veſtri B. Petri Apoſtoli, præfatum Conſtantinum atque Romanum nobis commendare dignati eſtis, confirmantes procul dubio, ut noſtri veſtrique eſſent fideles, quos [r] nempe ſubditos cum omni humilitate fideliter ſervientes vobis nobiſque reperimus, nunquam in ſua [t] vacillantes fide; ſed proni in veſtro [u] noſtroque ſervitio & amore ſemper manentes, qui dum in omnibus eis veſtras [x] regales accommodaveritis aures; & ipſum præfatum Pau-

VARIANTES LECTIONES

a commendari *Gentil.* commendare *Teng.* *b* Quapropter *Lamb. Gent.* *c* venientes noſtris Apoſtolicis obtutibus repræſentandi (*Gent.* repreſend) *Lamb. Gent. Teng. corr. ut in edit.*
d ſeu Paulus *Lamb. Gent.* & Paul. *Teng.* *e* Duces noſtri veſtrique *Lamb.* ducibus noſtris vriſq; *Gent. Teng. ut in edit.* *f* fideles cum nimio *Lamb.* *g* ſe veſtræ regali potentiæ *Lamb. Gent. Ten. correxit ut in editione.* *h* & veſtri *Lamb.* *i* agnoſcentes *Gent.* agnoſcimus *Teng.* *k* apud veſtram triumphatoriſſimam *Lam. Gent. Teng. ut in editione.* *l* ſed *Gent.* atque *Teng.* *m* veſtra *Gent.* veſtram *Teng.* *n* complexus auxilium *Gent.* complexus eſt *Tengn.* *o* jubeatis *Lamb.* *p* in veſtram *Lamb. Gent.* apud veſtram *Tengn.* *q* meminere *Lamb. Gent.* meminiſſe *Teng.* *r* quibus *Gent.* *ſ* ſervantes *Gent.* ſervientes *Teng.*
t in eorum *Lamb. Gent.* in ſua *Tengn.* *u* ſed pronos in veſtro *Lamb.* *x* quare dum in omnibus pro eis veſtras *Lamb.*

NOTÆ

2 Duces iſti Hadriano ſubditi, qui laudantur ut s. Sedi, & Carolo fideles, militibus præfecti fuiſſe videntur: nulla enim Civitas ab iiſdem adminiſtrata memoratur, nullumque Civile officium eis demandatum. Equidem fateor, me, quantamcumque adhibuerim diligentiam poſt cl. Muratorium (*Antiq. Ital. to.* 1. *diſs.* 5.) nil novi comperiſſe de Ducibus iſtis, quos minores vocant, quibuſque aut Civitatis, aut etiam minoris loci adminiſtratio demandabatur, aut Palatinum committebatur officium, ſeu etiam militare per octavum ſæculum. Quamobrem colligendum mihi fuit ex rebus per eoſdem geſtis quanam dignitate Civili aut militari illuſtres eſſent. Qua in re, tametſi non omnino mihi placeam; quum tamen rei ſummam non mutet qualecumque officium iis tribuatur, malui probabiliora de iis proferre, quam inter obſcuritatis tenebras Officia illorum relinquere. Summa eſt, quod tam Reges Francorum, quam Pontifices ejuſmodi Officia habuerunt. Id monui etiam alibi (*ep.* 8. *al.* IV. *not.* 1.)

Paulum glorioſum Ducem, regali tuitione circumvallatum amplectemini [a], fructum boni operis per eum ſuſcipientes [b] bonitatis effectum ante [c] B. Petri principis Apoſtolorum corpus, divinam pro vobis, atque ſpiritali filia noſtra Excellentiſſima Domna Regina, veſtraque nobiliſſima prole, exorare valeamus clementiam, ut longiori ævo, in hoc mundo regni gubernaculo [d] fruentes, in vitam æternam cum ſanctis omnibus ſine fine regnare [e] mereamini. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

VARIANTES LECTIONES

a regalis tuitionis ci rcumvallaveritis amminiculo *Lamb.* regalem tuitionem circumvallatum amminiculum *Teng. correxit, ut eſt in editione. Gent.* *b* ſuſcipietis *Lamb.* *c* ut ante *id.* *d* regni gubernacula *id.* *e* regnari *Gent.* regna re *Tengn.*

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTÆ [a], IN QUA CONTINETUR DE MISSIS OFFÆ REGIS ANGLORUM, QUI SIMUL CUM MISSIS PRÆFATI REGIS CAROLI ROMA PROPERARENT [b], ET QUALITER PRÆDICTUS PAPA IPSOS MISSOS ANGLORUM HONORABILITER SUSCEPISSET; QUEMADMODUM EI PRÆDICTUS REX CAROLUS PER SUOS LEGATOS MANDAVERAT, SEU ET DE ALIIS CAPITULIS [1].

ARGUMENTUM

Confictam a male feriatis hominibus fabulam, Offam videlicet Anglorum Regem ſuaſiſſe Carolo, ut Hadriano depoſito, alium ſuæ gentis Pontificem crearet, deſpexiſſe eum laudat. Deinde ſe non ab hominibus ait, ſed a Chriſto Jeſu toti orbi Chriſtiano præfectum eſſe: propterea Regibus ac populis annunciare verbum vitæ ac veritatis. Se benevole excepiſſe Offæ Miſſos cum Regiis advenientes, eiſque quæ Carolus petierat, conceſſiſſe, ut gratias eidem agant.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCLXXXIX.	LXXXIX.	XCV.

DOMNO [c] * excellentiſſimo filio, noſtroque [d] ſpiritali Compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTA *Gent.* *b* ROMAM PROPERARUNT *Lamb.* *c* Domino *Lamb. Gent.* *d* filioque noſtro *Gent.*

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 43. Bar. & Cent.

CENNIUS

1 Argum. Panv (*Cod. Vat.* 43.) *In quadrageſima tertia* (Quadrag. ter.) *indicat, Offæ Regis Anglorum Miſſos* (Legatos) *cum Caroli Miſſis honorabiliter a ſe ſuſceptos, quod* (Oratoribus honorifice ab ſe ſuſceptos fuiſſe, quod) *Carolus per ſuos Legotos petierat. Totus eſt pro primatu: multa ſcripturæ dicta congerit nihil ad propoſitum pertinentia. Scribit, ſe non ab hominibus, nec per hominem electum eſſe: ſed per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum vocatum in Evangelium ejus, & prædeſtinatum. Scribit ſe permittere Divinum verbum gentibus prædicari.* (per Nuntios petierat. Adjicit ſe permittere Divin. verb. gent. prædicari.)

Digitized by Google

cio Romanorum, Adrianus [a] Papa [2]. Sagaciſſimos nectareoſque a veſtra præcipua regali in triumphis potentia [b] directos ſuos ſuſcepimus liquidos affatus, quos cum nimis ſolito referantes amore, ea, quæ jugiter præſtolabamur agnoſci, prius comperimus, ſcilicet de inclyta ſoſpirate atque proſperitate veſtra, ſimulque ſpiritalis filiæ noſtræ Domnæ Reginæ, tam de præcellentiſſima veſtra regali prole, quam de cuncta ejus fideliſſima familiaritate; ſicut enim a veſtra regali clementia fertur, quod [c] magnum habet deſiderium, ut frequenter per noſtros Apoſtolicos apices, aut per Miſſum, qualiter erga nos eſſe decernitur, intimaremur [d], ita potius crebris nos aſſidue ſiſtimus deſideriis inhianter audire, tam per veſtram regalem exarationem, quam per præcipuum veſtrum Miſſum de veſtra in triumphis victoria, atque proſperitate, immo præfatæ Domnæ Reginæ, ſimulque veſtræ nobiliſſimæ ſubolis [e], pariterque cunctorum fideliſſimorum veſtrorum ſubjectorum [f] ſinceritate atque incolumitate. Nempe quidem credere dignemini, quia nullo modo noſtra Apoſtolica deſinunt [g] ſuffragia in Confeſſione B. Petri, clavigeri regni cœlorum, divinam pro vobis exorare [h] clementiam, quia prorſus certiores ſumus, quod non deſinit veſtra præcelſiſſima [i] regalis benevolentia, pro exaltatione matris ſuæ, ſanctæ Romanæ Eccleſiæ, quæ eſt caput omnium eccleſiarum [3], & noſtra Apoſtolica paterna pro-

VARIANTES LECTIONES

a Hadrianus *Lamb. Gent.* *b* potenticia *Gent.* *c* quia *Gent.* quod *Teng.* *d* intimaremus *Lamb.* *e* veſtræ nobiliſs. ſobolis *id.* *f* vris nobilis ſubolis, pariterque cunctis fideliſſimis vris ſubjectis *Teng. correxit, ut in editione*. G. *g* ſinunt *Gent.* *h* exorari *id.* exorare *Teng.* *i* prærectiſſima *Lamb.* prerectiſſim a *Gent.* præcelſiſſima *Tengn.*

NOTÆ

2 Hæc epiſtola eſt una ex iis undecim, quæ in noviſſima Edit. Ducheſnii vagantur per annos decem ab anno 781. ad ætatem Codicis. *Compatris* enim titulo inſpecto, at *Commatris* defectu haud penſi habito tempus epiſtolæ incertum toto illo ſpatio fluere creditum eſt. Contrahi tamen debuit poſt Faſtradæ nuptias ab Hadriano cognitas anno 784. ita ut ſeptem dumtaxat annis epiſtola vagaretur. Cui potiſſimum ex iis annis tribuenda ſit, definire non auſim. Huc tamen diſtuli, quia majorem habet affinitatem cum ſequentibus, quam cum hucuſque relatis. Nulla deinceps mentio eſt Civitatis alicujus aut traditæ, aut tradendæ; ſed unius donationis in genere Pippioi exemplo perficiendæ. Quod ſcribendi genus initium ducit ab hac Epiſtola. Quare quicquid de Roſellæ & Populonii finibus, necnon de Campaniæ ſex Civitatibus poſt an. 788. evenerit, ex paucis quæ remanent epiſtolis deduci nequaquam poteſt.

3 Sic Steph. II. (*ep.* 10. *al.* III.) Petri nomine ajebat: *Catholica & Apoſtolica Rom. Eccleſia caput omnium Eccleſiarum Dei ipſius Redemtoris noſtri ſanguine ſuper firmam fundata petram*. Et rurſus (*ep.* II. *al.* VIII.) ore proprio: *Sancta omnium Eccleſiarum Dei Mater & caput fundamentum fidei Chriſtianæ Romana Eccleſia*. Hæc ſiquidem Patrum ſententia eſt: *Habes Romam*, ait Tertullianus de præſcr. c. 36. *unde nobis quoque auctoritas præſto eſt. Iſta quam felix Eccleſia! cui totam doctrinam Apoſtoli cum ſanguine profuderunt. Ubi Petrus paſſioni Dominicæ adæquatur. Ubi Paulus Joannis exitu coronatur, Ubi Apoſtolus Joannes poſteaquam in oleum igneum demerſus*

Digitized by Google

proſperitate, penitus ſummo [a] anniſu tractare; ſicut olim, ſanctæ recordationis, genitoris tui [b] Domni Pippini, almi Regis normam ſuſcepit, quia ſicut cœpit, fine tenus immutilate perfecit; cujus adepti [c] doctrinam celſior [d] ſuffragiis [e] Apoſtolorum, & noſtris aſſiduis interventionibus, veſtra in omnibus exiſtit regalis potentia.

Porro in ipſis regalibus [f] apicibus veſtris referebatur, quod Offa, gentis Anglorum Rex [4], veſtræ direxiſſet regali Excellentiæ, ſignificandum indiculum, ut aliqui æmuli veſtri, ac ſui [5] ad noſtra Apoſto-

VARIANTES LECTIONES

a penitus anniſu *Lamb.* ſummo *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit*. G. *b* ſui *Lamb.* *c* adepta *id.* *d* doctrina celſiore *Gent.* doctrinam celſior *Teng.* *e* per ſuſtragia *Lamb.* *f* regales *Gent.* regalibus *Teng.*

NOTÆ

merſus nihil paſſus eſt, in inſulam relegatur. Cyprianus ep. 55. *Ad Petri Cathedram atque ad Eccleſiam prineipalem, unde unitas Sacerdotalis exorta eſt:* & aliis in Epiſtolis paſſim. Mitto cæteros in re ſatis nota. At velim animadverti quæ vera ſententia eſſet Rom. Eccleſiæ ante annum milleſimum. Sequioribus enim ſæculis ea vera ſententia, ſeu notione amiſſa inter Romanas Baſilicas orta quæſtio, quæ inter eas videretur eſſe major. Levis quidem quæſtio, quam ſummis viribus utrimque exagitatam non ignoramus. Non enim reputatur, quod Hadrianus, ejuſque Prædeceſſores ap. Lateranum degentes id temporis s. Petri Eccleſiam tunc extramœnianam cæteris urbis Eccleſiis præferunt. Regeſque Francorum aliique Principes aliam non videntur accepiſſe pro Romana, quam Vaticanam, ubi ſacrum D. Petri corpus requieſcit. Quare Eginhartus (*V. Car. c.* 27.) affirmat, quod Carolus *colebat præ cæteris ſacris, & venerabilibus locis apud Romam Eccleſiam B. Petri Apoſtoli .... Et Eccleſia s. Petri Apoſtoli per illum non ſolum tuta ac defenſa, ſed etiam ſuis opibus præ omnibus Eccleſiis eſſet ornata ac ditata.* Nihilque toto in iſto Codice frequentius occurrit, quam Petrus apud Deum interceſſor pro victoria de barbaris nationibus; ac pro amplificanda iis devictis Francorum Monarchia; Regnum ipſum ad Carolinam ſtirpem a Petro per ſucceſſores ſuos, ſeu Vicarios, ut tum audiebant, tranſlatum dicitur in eodem Codice; bona demum temporalia & æterna, per Clavigeri Regni Cœlorum patrocinium, Francorum Regibus promittuntur. Quæ potiſſimum male olent Magdeburgenſibus: utinam & non alicui ex noſtris! qui quanta hiſtoriæ Pontificiæ eruditione præditus ſit, patefacit: non enim vidit, Hadrianum ſuorum prædeceſſorum ſententiis eſſe uſum. Et vero Bonifacius quatuor fere ſæculis antea Epiſcopos Illyrici ſic monebat: *In cujus contumeliam quiſquis inſurgit habitator cœleſtium non poterit eſſe regnorum,* Tibi, *inquit,* dabo claves regni cœlorum, *in qua nullus ſine gratia Janitoris intrabit* (Ap. Couſtant. p. 1041.). *Quum certum ſit*, ut ait principio epiſtolæ, *ſummam rerum ex ejus deliberatione pendere.* Adeantur orationes, & preces antiquæ ad maximum hunc Eccleſiæ univerſæ Patronum; non enim vacat rebus per ſe claris immorari.

4 Offæ Merciorum Regis res geſtas, ejuſque prædeceſſorum hiſtoriam, quoad fieri potuit minus obſcuram recenſuit ex Beda Natalis Alex. (*ſæc.* 7. *cap.* 8. §. 7.). At Polydorum Virgilium ſequutus cum Baronio (775. *n.* 10.) Offæ vitia virtutibus majora, quorum punitionem metuens Romam venit, regnumque ſuum s. Sedis vectigale fecit, concludit an. 775. quod Pagius ad eumdem annum (*n.* 10.) notat eſſe falſum, & cum Annalibus Alfordi rem differt ad an. 794. Ex hac Hadriani Epiſtola deceptos conſtat, qui cum Baronio, & Natali Polydoro habent fidem.

5 Ann. 787. Calchutenſe Concilium ab s. Sedis Legatis Gregorio Oſtienſi, & Theophylacto Tudertino Epiſcopis eſt celebratum, cui aderat ipſe Offa: de quo Legati ad Hadrianum (*Labb. concil. to.* VI. *p.* 1862.) loquuntur his verbis: *Perve;imus ad aulam Offæ Regis Merciorum. At ille cum ingenti gaudio ob reverentiam beati Petri, & veſtri Apoſtolatus honorem, ſuſcepit tam nos, quam ſacros apices a ſumma Sede delatos.* Hæc vero ſatis ſuperque oſtendunt, tam Carolum, quam Offam ſumma cum fide audaciam improborum hominum patefacere ipſi Hadriano. Præterea notandum, quod Apoſtol. Legatis Caroli Miſſus adhæſerat, actumque eſt in Concilio de plurimis emendandis vitiis, quæ res improbis hominibus anſam dedit, ni fallor, confingendi Regio nomine audaciſſimas illas literas, quæ Indiculi nomine memorantur.

lica veſtigia indicarent, quod idem Offa Rex vobis ſuggereret, ut per ſuam videlicet adhortationem atque ſuaſionem, nos a Sede ſancta dignitatis noſtræ, quod abſit, ejicere deberetis [a], & alium ibidem de gente veſtra inſtitueretis [b] rectorem, quod valde nefandiſſimum, ac contrarium in oculis veſtris apparuit ſcriptum, & hoc omnino falſum eſſe a veſtra Excellentia pro certiſſimo [c] dinoſcitur, quia nec ipſe Offa hanc hortationem minime vobis fecit, & nullatenus in corde aliter aſcendit, niſi ut paternitas noſtra, per Dei miſericordiam, ejus temporibus, ſanctam Dei Eccleſiam regere & gubernare valeat, ad profectum videlicet omnium Chriſtianorum, in quibus [d] nos omnino procul dubio de veſtra regali potentia confidentes [e] exiſtimus; quia erga [f] noſtram Apoſtolicam paternitatem, ejus benivola [g] atque inexpugnabilis orthodoxa fides, * fervens in Spiritu ſancto; quia ut ignis [h] ardens præcellens manebit; & nullo modo antiqui hoſtis verſutia in qualibet hæreſi [i] concutere eam valebit, contra Catholicam Apoſtolicamque orthodoxam fidem, ſed, ſicut ſpeculum ſine macula, ejuſdem [k] orthodoxæ fidei, noſtræque ſummæ Sedis verax & fulgens [l] defenſor vibrantiſſime in ævum [m] manebit [6]; Præfatæ vero illuvies [n] aſſertionis [o], quam fateris [p], ut dici nefas eſt, Offæ regis, nos uſque hactenus talia minime audivimus; ſed neque nunc audientes credidimus [q], quod talia, ſi etiam, ut abſit, paganus fuiſſet, perpetrare cogitaſſet, quanto magis a prædeceſſoribus [r] ſuis Regibus, ſemper ſubjectis in obedientia, atque fideli amore ſanctis prædeceſſoribus noſtris Pontificibus, & a nobis exiſtentibus [ſ], hæc inaudita verſutia incredibilis a nobis exiſtimatur [7]?

Atta-

VARIANTES LECTIONES

a deberemini *Gent.* deberetis *Teng.* b inſtitueremini *Gent.* inſtituereretis *Teng.* c pro certiſſimæ *Gent.* certiſſimo *Teng.* d quibus *li* in *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit*. Gent. e freti *Lamb. Gent.* confidentes *Teng.* f er *Gent.* erga *Tengu.* g benevola *Lamb.* h quaſi ignis *Lamb. Gent.* i in quamlibet hæreſim *Lamb.* k eidem *Gent.* ejuſdem *Tengu.* l verax fulgens *Teng. interpoſuit* & *Gent.* m in ævo *Lamb.* in evo *Gent.* in ævum *Teng.* n inluvies *Gent.* o inluviei aſſertiones *Lamb.* p quas fateri *Lamb.* quas fatera *Teng. relinquendo* quas *correxit* fateris G. q credimus *Lamb.* r quantomagis Prædeceſs. *Lamb.* ſ exiſtentes *Gent.* exiſtentibus *Teng.*

NOTÆ

* fervet.

6 Hæc videntur referenda ad prædictum Concilium; cujus primo cap. orthodoxa fide juxta Nicænum Concil. ſtabilita, in reliquis tam multa, quæ irrepſerant, vitia emendantur.

7 Quamvis exemplis majorum Offam a fictione illa immunem omnino credat; rei tamen inſolentiam obiter attigiſſe ne videatur, de D. Petri ſucceſſoribus pro dignitate loquuturus, ne pagano quidem talia in mentem venire potuiſſe affirmat.

Attamen ſi Deus pro nobis, quis contra nos? *Dominus mihi adjutor eſt, non timebo, quid faciat mihi homo* (*Pſ.* 117.). Et iterum: *Dominus illuminatio mea & ſalus mea, quem timebo? Dominus defenſor vitæ meæ, a quo trepidabo* (*Pſ.* 26.)? *Omnis*[a] *enim plantatio, quam pater cœleſtis plantabit, nullus eradicare valebit* (*Matth.* 15.) *Quia omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil* (*Joan.* 1.). Nos quippe, vel immeriti[b], ſedem Apoſtolorum adepti, vicem B. Petri[c], principis Apoſtolorum, ſuſcipientes ac tenentes, atque cunctum populum Chriſtianum, nobis a Deo commiſſum[d], regentes[8], non ab hominibus, neque per hominem electi ſumus, ſed per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum vocati in Evangelium ejus prædeſtinati[e] ſumus, ſicut vas electionis B. Paulus Apoſtolus docuit, (*Rom.* 8 *v.* 29. 30.) *quos præſcivit & prædeſtinavit; quos prædeſtinavit, hos & vocavit; quos vocavit, hos & elegit; quos elegit, hos & glorificavit*: & iterum beatus Jacobus Apoſtolus inſtruit & docet (*Jacob.* 1. *v.* 17.) *Omne datum optimum, & omne donum perfectum deſurſum eſt, deſcendens a patre luminum, apud quem non eſt tranſmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio, voluntarie*[f] *enim genuit nos verbo veritatis*[9]: & idcirco voluit adamantem & ſilicem[g] (eſſe) propheticum confirmantes ſermonem; nihil[h] metuentes non deſinimus[i] divinum verbum gentibus prædicare; ſicut ſcriptum eſt (*Ezech.* 33.): *Speculatorem dedi te domui Iſrael, & audiens de ore meo verbum, adnunciabis eis ex me*; beati enim Petri, clavigeri regni cœlorum, præcepta cenſentes[k], prædicare[l] non deſinimus[m] regibus ac populis verbum veritatis atque vitæ, pro cujus amore, una cum fideliſſimis Miſſis veſtris, ut nobis direxiſtis[n], prædicti Offæ Regis Miſſos libenti animo ſuſcipientes, congrue hilari vultu ſuper eos, pro veſtra inclita[o] Excellentia, reſpeximus, eorum explentes vota, quemad-

VARIANTES LECTIONES

a omni *Gent.* omnis *Teng.* *b* inmeriti *Lamb.* *c* vice B. Petri *id.* *d* tenuntes atq; cuncto populo Xpiano nob a dõ commiſſo *Gent. Tengn. correxit, ut eſt in editione.* *e* iu Evangelio predeſtinati *Gent. Teng. correxit.* *f* enim *deeſt in ms. Gent.* *g* eſſe *deeſt in ms. id.* *h* ur nihil *Lamb.* *i* finamus *id.* finimus *Gent.* *k* cenſuentes *id.* cenſentes *Tengn.* *l* prædicari *Gent.* prædicare *Teng.* *m* non finimus *Lamb. Gent.* *n* cum fideliſſimos miſſos vros, ut vobis direxiſtis *Gent. Tengn. correx. ut in editione.* *o* inclyta *Lamb.*

NOTÆ

8 Prærogativam hanc D. Petri ſucceſſorum, qui auctoritatis ejus hæredes ſunt, ideoque & Petri vices agere, & Vicarii Petri diu ſunt dicti, late P. Couſtant. (*Præf. n.* 13.). Sequentia verba, quæ ab Apoſtolo (*Galat.* 1.) mutuatur, ad ſupremam juriſd. attinent in univ. Eccl. quam ſoli Deo acceptam refert.

9 Hæc convenire in alios etiam Epiſcopos poſſunt: quare parum roboris argumento adjungunt: Hadriani potius mentem ſinceram ſanctiſque inſtitutam moribus demonſtrant: pravumque e contrario, ac perverſum ejus ingenium, qui epiſtolæ huic periochem præmiſit.

modum gratias veſtræ a Deo promotæ regali in triumphis potentiæ referre valeant, quia ſolite nos veſtram [a] ſatagimus adimplere, ſicut [b] & vos noſtram voluntatem [c] [10]. Quibus uſque in finem perfecte obſervatis [d], divina majeſtas [e] vos hujus mundi regni gubernacula ævis & [f] temporibus una cum Domna Regina veſtriſque nobiliſſimis filiis faciat perfrui [g], & in perpetuum cum ſanctis omnibus triumphantes gaudere. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a veſtræ *Gent.* veſtram *Teng.* *b* ſicuti *Gent.* *c* noſtræ voluntati *id.* nram vol. *Tengn.* *d* obſervantes *id.* obſervatis *Ten.* *e* clementia *Lamb. Teng. poſuit* majeſtas *Gent.* *f* ævis temp. *Lamb. Teng. interpoſuit* & *Gent.* *g poſt* perfrui *ſequitur in ms.* Majeſtas *ſed linea ſubducta deletum eſt id.*

NOTÆ

10 Quid Merciorum Rex per ſuos Miſſos petierit, nuſquam invenire datum eſt. Duo tamen hinc certo diſcimus: primo audaciſſimas illas literas injuria tribui Offæ Regi, qui Hadriano legationem adornat. Deinde non tanti apud Pontificem fuiſſe Offam, ut quidquid peteret ab Apoſtolica Sede impetraret abſque intereeſſione Caroli, cui nihil, modo æquum eſſet, negari conſuevit.

ITEM EXEMPLAR EPISTOLÆ EJUSDEM PAPÆ, AD DOMNUM CAROLUM REGEM DIRECTA [a], IN QUA CONTINETUR DE DIOECESIS VEL PAROCHIIS EPISCOPORUM PARTIBUS ITALIÆ, ATQUE TUSCIÆ, QUAS ALTERUTRUM INVADENTES, ET DE VESTE MONACHICA, QUAM CONTRA SANCTOS CANONES RELINQUENTES, ITERUM SECULARIBUS VESTIBUS INDUEBANTUR [b], ET SIBI ILLICITO [c] MATRIMONIO SOCIABANT [1].

ARGUMENTUM

Ad ſe perlatum eſſe, Langobardos Epiſcopos propriis diœceſibus non contentos alios aliorum fines invadere. Orat Carolum, ut eos admoneat, ne Canones, & Decreta Pontificum ſpernant. Monaſticum ibi inſtitutum infringi; nam Raginaldus, & Ragimbaldus filiam Ermenaldi Monacham Nazario nepoti uxorem dederunt: quorum exemplo alii multi id ſceleris perpetrarunt. Rogat, ut talia ſcelera prohibeat, & una ſecum ad extirpanda cooperetur.

A. D.	COD. CAR.	CHRONOL.
DCCXC.	XCIV.	XCVI.

DOMNO [d] * excellentiſſimo filio, noſtroque ſpirituali Compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque Patricio Romanorum, Adrianus [e] Papa [2]. Si in rebus ſæcularibus ſuum cuique jus, & proprius ordo ſervandus eſt, quanto magis in Eccleſiaſticis diſpoſitionibus nulla debet induci confuſio, ne ibi diſcordia locum inveniat, unde ** pacis [f] debent procedere, quod hac veneratione ſervabitur, ſi nihil poteſtati, ſed totum æquitati tribuitur. Perlatum ſiquidem ad nos eſt, quod [g] Langobardorum Epiſcopi, alter alterutrum invadentes opponunt periculum, ſimulque

VARIANTES LECTIONES

a DIRECTA *Lamb.* *b* INDUEBANI *Gent.* *c* INLICITO *Lamb. Gent.* *d* Domino *iidem.* *e* Hadrianus *iidem.* *f* paces *Lamb.* *g* eo quod *Lamb. Gent. ſed li* eo *ſubducta linea deletum eſt* Gent.

NOTÆ

GRETSERUS

* Summ. 27. Bar. & Cent.

** pax deberet procedere. Quod hac vere ratione.

CENNIUS

1 Argum Panv. (*Cod. Vat.* 27.) *In vigeſima ſeptima* (Vigeſ. ſept.) *indicat, quod in partibus Italiæ, atque Tuſciæ alterutrum Epiſcopi Diæceſes* (Ep. quidam alienas diœceſes) *& parochias* (invadant) *veſtem monachicam* (Monaſticam) *contra ſanctos Canones relinquant, matrimonia contrahant, veſtibus ſæcularibus induti. Orat itaque Carolum, ut iſta emendet, ut fidem* (emend. fidem) *Catholicæ, & Apoſtolicæ Sanctæ Rom. Eccleſiæ amplexam* (ſemel amplex.) *in avo ſine errore aſtruat* (continuo tueatur) *ut cum ſanctis omnibus permaneat.* (felix permanere poſſit.)

2 Recte hanc epiſtolam Pagius, eumque ſequutus editor nuperrimus Ducheſnii ad hunc annum referunt; ſed perperam ei præmittunt ſequentem, quaſi anno ſuperiori data ſit, quod infra erit evidens, ſecus eſſe.

que Eccleſiaſtica ſtatuta [a] enormiter depoſcentes conantur invadere, & aliorum partes illiciter [b] detinentes, in priſtino errore perſeverare moliuntur [3]. Olim quippe eorum gens in errore exiſtens veſtræ a Deo protectæ regali potentiæ ſervata eſt a talibus [c] malignis & infidelibus actis emendari [4], ut unde glorioſiores [d] cæteris regibus, eminetis, inde omnipotenti Domino, qui dat ſalutem regibus perfectius placeatis, & fidem, quam Catholice & Apoſtolice per B. Petrum Apoſtolorum principem, ejuſque Vicarium, orthodoxe venerantes colitis, adjutricem in omnibus habere mereamini.

Quapropter poſcentes veſtram a Deo promotam regalem Excellentiam [e], quæſumus, ut eorum errores [f] contemnentes, canonice unuſquiſque ſuam diœceſim [g] ſacerdotali moderamine tenere, atque diſponere officio Eccleſiaſtico valeat, & ſicut termini [h] ſæculares pro [i] territoriis exiſtunt, atque in judicio ſub jure civitatis & ditionis [k] actoribus diſponuntur; ita ejuſdem [l] civitatis Eccleſiæ Epiſcopo diœceſis atque parochiæ [m] non omittantur, ut dum unuſquiſque Epiſcopus, per inſtituta ſanctorum Canonum, atque prædeceſſorum noſtrorum [n], Pontificum ſanctorum [o], privilegiorum & [p] ſanctionum jura receperint [5], in [q] eorum parochia atque diœceſi, in omni [r] ſacerdotali officio miniſtrantes [ſ], digne valeant pro veſtra

VARIANTES LECTIONES

a eccleſiaſti ſtatuta *Gent.* eccleſiaſtica *Teng.* *b* inliciter *Lamb.* *c* a talis *Gent.* a talibus *Teng.* *d* glorioſes *Gent.* glorioſiores *Teng.* *e* vræ a dō promote regali excellentie *Gent. Teng. corr. ut in edit.* *f* errorem *Lamb. Gent.* errores *Teng.* *g* ſuam Diœceſin *Lamb.* ſuæ Dioceſis *Gent.* ſuam Diœceſim *Teng.* *h* terminos *Gent.* termini *Teng.* *i* p *Gent.* pro *Teng.* *k* ditionibus *Gent.* ditionis *Teng.* *l* eidem *Lamb. Gent.* ejuſdem *Teng.* *m* parochiæ eſſe *Lamb.* eſſe *in ms. linea ſubducta deletum eſt. Gent.* *n* noſtrūm *Lamb.* *o* ſacorum *Gent.* *p* & *deeſt in ms. Teng. poſuit. Gent.* *q* receperint eorum *Lamb.* in *in ms. ſubducta linea deletum eſt. Gent.* *r* diœceſi omni *Lamb.* parrochiæ adque dioceſe conſignandum ſimul omni *Gent. Teng. delendo* conſignandum ſimul *reliquum corr. ut in edit.* G. *ſ* miniſtrandum *Lamb. Gent.* miniſtrantes *Teng.*

NOTÆ

3 Duo extant Canones, qui præ aliis luculentet id prohibent: ſcilicet Carthag. I. c. 10. *ne Epiſcopus alterius Epiſcopi plebes aut fines uſurpet*. Et Carth. III. c. 20. *ut nullus parochiam alienam præſumat*. Extat præterea Epiſt. Innoc. ad Florentinum Epiſcop. Tiburtinen. (*In Concil Labb. 8. ap. Couſtant. 40.*)

4 In Capitulari Aquiſgranen. an. 789. x. Cal. Apr. (*ap. Labb. Conc. to. VII. p. 972.*) decretum erat (*cap. 11.*) ne Epiſcopi in alterius Parochia aliquid præſumerent, auctoritate Canon. Antioch. 13. & Sard. 18. Epiſtola etiam Innoc. ad Florentin. allata. Num ante id tempus Langobardos ſeorſim Epiſcopos compeſcuerit, ut indicare videtur Hadrianus, incompertum mihi eſſe fateor.

5 Zoſimus ad Epiſc. Galliæ (*ep. 1. c. 3.*) hac de re: *Omnes ſane admonemus, ut quique finibus, territoriiſque ſuis contenti ſint*. Sed magis conſentanea ad Hadriani tempora, quum Diurni Formulæ obtinebant, erit Promiſſio Epiſcopi in ſua ordinatione (*cap. 3. tit. 6.*) quæ præ cæteris hæc continet: *Præterea promitto, nunquam me parochiam, aut jura alterius cujuſcumque Eccleſiæ ſub juriſdictione Epiſcopatus mei uſurpare*. Ad quæ Garner. Gregorii II. literis ad Serenum Forojul. allatis, *ne unquam aliena jura invaderes, aut temeritatis auſu uſurpares juriſdictionem cujuſpiam*, inde conſtare ait, *id imperatum fuiſſe Epiſcopis forenſibus, quum mitteretur Pallium, quod ordinatione ſuburbicariis, ut ſuis ſe finibus continerent*.

ſtra [a] a Deo inſtituta regali in triumphis ampla victoria & [b] præcellentia, fundere [c] preces.

Porro & hoc veſtræ [d] ſuggerentes regali Excellentiæ innoteſcimus errorem illum, qui in eadem [e] gente Langobardorum callide regnare, in ſtupris & ſpurcitiis [f] diaboli non deſinit; ſemel quippe Deo ſe voventes, & veſte fuſca monachico habitu induentes, iterum retrorſum revertentes, quod dici nefas eſt, ſæculares veſtes [g] circumferentes, illicito [h] copulari matrimonio perhibentur: quatenus pro hoc ſæpius ammonuimus per Guntfridum [i] & aliis *gaſindis* [6] veſtris epiſtolas dirigentes Raginaldo & Raginbaldo, ut tam deteſtabile [k] ſtuprum devitarent, ſed ipſi nolentes adquieſcere, per eorum contumaciam, filiam [l] Ermenaldi Monachico habitu circumdatam [m], ſuo nepoti, nomine Nazario, diabolica verſutia copulaverunt [n], & noſtris Apoſtolicis adhortationibus aſſenſum [o] tribuere noluerunt, & eorum adimplentes iniquam præſumtionem [p], miniſtri diaboli effecti ſunt, & plures in Italia, eorum invitari exemplo [q] non deſinunt; prorſus nempe freti exiſtimus, quia pro hoc Canonicas diſpoſitiones [r] veſtro a Deo protecto regali culmini [f] incognitas [t] non eſſe credimus [7], qualiter [u] talia tetra connubia

VARIANTES LECTIONES

a p vra *Gent.* pro veſtra *Teng.* *b* & *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit. Gent.* *c* fundi *Gent.* fundere *Teng.* *d* vra'n *Gent.* vræ *Teng.* *e* inter eadem *Gent.* in eadem *Teng.* *f* in ſpurcitias *Gent.* ſpurciti's *Teng.* *g* ſæcularibus veſtibus *Gent.* ſæculares *Teng.* *h* inſicito *Lamb.* *i* Guntzfridam *id.* *k* deteſtabilitatem *Gent.* deteſtabile *Teng.* *l* filia *Gent.* filiam *Teng.* *m* circumdata *Gent.* tam. *Teng.* *n* copulavit *Gent.* *o* adſenſum *Lamb.* *p* iniqua pſumtione *Gent.* iniquam præſumtionem *Tengn.* *q* imitari exempla *Lam.* expla *Gent.* *r* canonicis diſpoſitionibus *Lamb. Gent. Teng. corr.* *ſ* veſtrum a dō protectum regalem culmen *Gent. Teng. corr. ut in edit.* *t* iocognitum *Lamb.* inagnitum *Gent.* incognitas *Tengn.* *u* *poſt* qualiter *in ms. ſequitur* de, *ſed deletum eſt*.

NOTÆ

6 Gaſindos male Pagius interpretatur Camerarios juxta primam eorum notionem in Gloſſario. Melius Muratorius (*Antiq. Ital. to.* I. *diſs.* 4. *p.* 129.) inter familiares primi ordinis, nimirum Duces & Comites eos recenſet: tametſi Gardingis Gothorum ſimiles eos eſſe putet, quod officium ex hiſtoria Wambæ apud Ducheſn (*to.* 1. *p.* 222.) colligitur fuiſſe gradum ad Comitivam & Ducatum apud Gothos: *ſibi adjunctis Rangindo provinciæ Tarraconenſis Duce, & Hildigiſo ſub Gardingatus adhuc officio conſiſtente*. Quum Gaſindi e contrario apud Langobardos, necnon apud Reges Francos e Magnatum genere eſſent. Cœterum Muratorius de Gaſindis pro dignitate loquitur, locumque hunc epiſtolæ adducit cum aliis Documentis ad rem probandam. Reginald. Ragimb. & Nazarius ignota mihi nomina: multæ tamen auctoritatis fuiſſe oportet, quos Hadrianus per Magnates Italici Regni admonendos cenſuit; pravumque ait exemplum præbuiſſe Italis, quod ſequereutur.

7 Plures hac de re Canones condiri; plura Decreta Pontificum edita. Concil. Chalcedon. (*can.* 16.) Siricius ad Himer. (*cap.* 6.) Innoc. ad Victric. (*cap.* 12.) Leo ad Ruſticum (*cap.* 15.) modo ſuppetunt, quæ ſatis ſunt ad rem probandam. Anno hanc epiſtolam ſequenti Paulinus Aquilejenſis Concilium celebravit, cujus canon XI. (*Labb. to.* VII. *p.* 1006.) cum hac & ſeq. epiſtola ſummam habet affinitatem. Statuit ſiquidem, ut Virgines, quæ nigram veſtem induerint, *ſi poſtea ſeſe ſive clanculo corruperint, ſeu publice nupſerint, dignis quidem mundano judicio*

cor

bia eorum [a] vetantes gladii ancipitis ſanctionibus [b] feriunt [c]; & idcirco petimus, ut noſtris veſtriſque temporibus canonice in [d] omni Chriſtiano populo nobis a Deo commiſſo tale illicitum [e] ſcelus emendetur, ut pro hoc vos amplius dignos cultores omnipotentis Domini demonſtretis; quemadmodum ab omni errore Chriſtiano populo eruto valeat cum Propheta clamare (*Pſ.* 19.): *Domine ſalvum fac regem, & exaudi nos in die qua invocaverimus te*: quia crebro in virtute tua lætatur & ſuper ſalutare tuum exultat vehementer, & fidem ſanctæ Catholicæ & Apoſtolicæ Romanæ Eccleſiæ amplectens in ævo, ſine errore aſtruens cum ſanctis omnibus permanebit, noſque in hoc ovantes, & gratias omnipotenti Domino referentes, ejuſque divinam exorantes clementiam pro vobis [f], ut regni gubernacula longiori ævo, una cum Domna Regina, atque præcellentiſſima ſubole [g] fruentes in æthereis arcibus ſine fine regnare mereamini. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a eorum *in ms. linea ſubducta deletum eſt. Gent.* *b poſt* ſanction. *ſequitur in ms.* eorum, *ſed deletum eſt. Gent.* *c* feriuntur *Lamb.* *d* in *deeſt in ms. Teng. poſuit. Gent.* *e* inlicitum *Lamb.* *f* pro vobis, quæſumus *Lamb.* *g* veſtraque præcellentiſſima ſobole *id.* vtriſq; præcellentiſſimis ſubolis *Gent.* vtraq; pr. ſubole *Teng.*

NOTÆ

corporalibus coercita vindictis, ſegregentur ab invicem, & agant cunctis diebus vitæ ſuæ pœnitentiam, & a communione corporis & ſanguinis Chriſti priventur: niſi forte Pontifex reſcita illarum pœnitentia &c.

Item exemplar Epistolæ ejusdem Papæ ad Domnum Carolum Regem [a], in qua continetur de Parochiis Episcoporum, et de eorum sacratione, et de honore Patriciatus Domini [b] Regis, et alia capitula [1].

Argumentum

Bernardo Epiſcopo & Radoni Protonotario Regiis Miſſis gratas literas afferentibus, ac multa ore nunciantibus ſe ait ſingillatim reſpondiſſe. Langobardos Epiſcopos canonice emendare ſe niti, ut ab invaſione alienorum finium deſiſtant. Ermenaldi filiam ab eo miſſam, ut puniretur, nondum adveniſſe. Simoniacam labem longe lateque diffundi magno cum Eccleſiæ rerum detrimento. Nunquam ſe Canonicis electionibus miſcuiſſe, quod æque fieri optat a Rege. Breviter de recta diſciplina Ordinationum, & de ſumma s. Sedis auctoritate. Orat, ut Ravennates & Pentapolenſes, quod & præterito anno ſcripſerat, ſibi remittat, ut Duci Beneventano ſecerat. Illos Pontifici obedientiam præſtare detrectantes, ad Carolum abſque licentia confugere; idcirco minime audiendos, at remittendos Romam ad judicium. Se valde ſollicitum eſſe de Patriciatu Regio: *ita* & eum eſſe oportere de Patriciatu s. Petri. Propterea quemadmodum ex Francia Romam venit nemo ſine Regio permiſſu; ſic Romana ex ditione in Franciam neminem abſque Pontificia licentia ire oportere. Utrinque autem advenientes monendos eſse, ut in fide & caritate erga ſuum Principem maneant. Similiter & Miſsos tam Regios quam Pontificios ultro citroque euntes in pretio habendos, atque honoribus afficiendos, quia B. Petro, & ſibi maxime fideles agnovit.

A. D.	Cod. Car.	Chronol.
dccxc.	LXXXV.	XCVII.

Domno [c] * excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali Compatri Carolo, Regi Francorum, & Langobardorum, atque [d] Patricio Romanorum, Adrianus [e] Papa. Quanto amoris anniſu pro veſtro a Deo promoto & ampliato [f] regno ferveſcimus, tantum in ejus præfulgida regali dulcedine, & firma [g] ſtabilitatis conſtantia permanemus; quanta enim jocunditatis lætitia erga veſtram

Variantes lectiones

a regem directæ *Lamb.* directa *Gent.* *b* domni *Lamb. Gent.* *c* Domino *iidem.* *d* ac *iidem.* *e* Hadrianus *iidem.* *f* promoto ampliato *Lamb. Gent.* & *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit*. G. *g* dulcedine firma *Lamb. Teng. interpoſ.* & *Gent.*

Notæ

Gretserus

* Summ. 4. Bar. & Cent.

Cennius

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 4.) *In quarta* (Quarta) *multa de ſuo erga ipſum amore indicat. Item quod pro eo in confeſſione B. Petri totis viribus preces fundat. Gratulatur Carolo, quod per ejus laborioſa certamina Petro* (D. Petro) *ſuffragante, hoſtium Eccleſia conatus ad nihilum redacti ſint. Male citat dictum, Qui perſeveraverit uſque in finem ſalvus erit.* (Hortatur, ut uſque in finem perſeveret) *Quod promiſerat, ſe nihil pro Eccleſia deminoratione, ſed pro ejus exaltatione omnia facturum, gratias agit. Si quis mendacia de ſe ſparſerit, ut Romam mittat* (eum ut Romam mittat rogat) *ut ſecundum ſua perverſa merita puniatur, Carolum orat.* (puniatur.) *Poſtea multa habet de parochiis Epiſcopor. Totus eſt pro invocatione Sanctorum & Primatu.* (Multa ſcribit de Parœcis Epiſcoporum.)

triumphis [a] regalem potentiam [b] cor noſtrum exultat, ſi ſermonibus promere voluerimus, nulla, ut [c] opinor, ſcripturæ propagata ſufficere valebit ſeries, neque ullus ſermo explicare poteſt, qualiter de veſtris immenſis victoriis [d] atque ſoſpitate, crebro præſtolantes nuntios [e], die noctuque penitus divinam pro veſtra regali præcellentia exoramus clementiam, quatenus regales nectareoſque veſtros, per fideliſſimos Miſſos, ſuſcipientes affatus, ſcilicet reverendiſſimum, & ſanctiſſimum Bernardum Epiſcopum, nec non Radonem, dilectiſſimum Protonotarium veſtrum, atque Abbatem; [2] reperimus * in eos veſtris præcelſis memoriis [f], pariterque filiæ noſtræ domnæ Reginæ, veſtræque nobiliſſimi prole [g], ſimulque omni populo vobis a Deo commiſſo [h] noſtris meminerimus orationibus; freta prorſus quippe exiſtat veſtra a Deo promota regalis præcellentia, quia immenſas [i] pro vobis in Confeſſione B. Petri, fautoris veſtri, jugiter totis viribus, noſtris Apoſtolicis ſuffragiis ingementes fundimus preces, ut ubique ipſe princeps Apoſtolorum vos comitans [k], omnium adverſantium colla ſub veſtris proſternat pedibus [3]. De noſtra vero proſperitate, quia promitis [l], gratiſſimam atque ineffabilem habere lætitiam, ſanctæque

VARIANTES LECTIONES

a in triumphis *Lamb.* *b* erga vris triumphis regalis potentiis *Gent. Teng. correx. ut eſt in edit.* *c* aut *Gent.* ut *Teng.* *d* inmenſis victoriis *Lamb.* de vras inmenſas victorias *Gent.* immenſis victoriis *Teng.* *e* nuncios *Lamb.* nuntiis *Gent.* nuntios *Teng.* *f* in eis, ut veſtræ præcelſæ memoriæ *Lamb.* *g* nobiliſſimæ prolis *id.* *h* omnis populi vobis a Deo commiſſi *id.* *i* inmenſas *id.* *k* vobis comitante *Gent* vos comitans *Teng.* *l* qua ut promitis *Gent.* quia promitis *Teng.*

NOTÆ

* *Ita quidem apographum; ſed omnia videntur mendoſa; legendumque:* reperimus in eis, ut veſtræ præcelſæ memoriæ, pariterque &c. veſtræque nobiliſſimæ prolis, ſimulque omnis populi vobis a Deo commiſſi.

2 Rado hic celeberrimus Abbas Monaſt. s. Vedaſti apud Atrebatas uſque ab anno 778. Archicancellarii munere fungebatur: quum enim eſſet unus ex Notariis Regiis Hiterius Abbas s. Martini officium Archicanc. ei conceſſit frequentibus legationibus impeditus ad Hadrianum Papam, ut tradit Mabillon. (*Annal. l.* 24. *num.* 87.). Idcirco Documenta occurrunt cum ſubſcriptione *ad vicem Radonis* annis 781. 783. & 786. ap. eumdem Annaliſtam (*lib.* 25. *n.* 10. 34. *&* 58.) Quum autem anno 796. (*Ibid. lib.* 26. *n.* 47.) Hiterii mortem cum Alcuini ſucceſſione in Abbatia s. Martini Turonenſis, & Radonis in officio Archicancellarii componat, quem factum ait eodem tempore Abbatem s. Vedaſti, hanc ſibi epiſtolam ignotam fuiſſe oſtendit. Ea ſiquidem anno 791. relata in Codicem Hadriani juſſu, eodem anno tardius dari non potuit. Rado igitur multo antea s. Vedaſti Abbas creatus erat. Cancellarii vero munere (Protonotarii enim titulus idem ſonat Ducang. V. *Cancellar. & Notar.*) una cum Itherio fungebatur: tametſi ſolus eſſe cœperit poſt ejus mortem.

3 Annales Francor. habent hoc anno: *Rex conventum habuit in wormatia, & ipſe annus tranſiit ſine hoſte*. Perinde Fuldenſes: *Hic annus a bellorum motibus quietus fuit, quem Rex apud wormatiam tranſegit*. Quod item teſtatur Eginhartus ap. Pagium (790. *n.* 3. *&* 6.) qui præcedentem Epiſtolam perperam huic poſthabitam hoc anno refert, iſtam ſuperiori.

Digitized by Google

ctæque ſpiritalis matris veſtræ, Romanæ Eccleſiæ ſtatus ſuper vos redundat [a]: nam ſi aliter, quod abſit, evenerit, ſine veſtra difficile eſt manere triſtitia, nempe in his certi ſumus, quia amat anima amantem ſe [b], & dilectio compaginat nos, nec dirimere eam quiſpiam valebit [c], eo quod in veſtra proſperitate noſtra exiſtit lætitia, & noſtram ſoſpitatem veſtram credimus eſſe in ævum [d] jocunditatem: & dum iniqui ac procaces, qui adverſus matrem veſtram, ſanctam Romanam Eccleſiam, perverſa [e] moliebantur perpetrare, Domino cooperante, cælorumque clavigero ſuffragante, per veſtra laborioſa certamina demoliti ad nihilum redacti ſunt, in veritate comperimus, quia ut veſtra regalis potentia depromſit, illæſa [f] cum felicitatis gaudio permanens relevata exultat [4]; ſcriptum quippe eſt (Matth. 24. 13.): *Qui perſeveraverit uſque in finem, hic ſalvus erit.*

De cunctis vero, quæ [g] per legatos, & epiſtolas noſtras veſtra cognovit Excellentia, & ex parte per noſtros reſpondit Miſſos, quibus ore fari [h] prædixit, liquidius nobis omnia innoteſcentes, ſolito more, benigne atque amabiliter eos audientes, accommodavimus aures, & ſingillatim reddidimus [i] congruum aptumque reſponſum. Reperimus quippe in ipſis regalibus [k] apicibus veſtris, nil pro deminutione ſanctæ Romanæ Eccleſiæ ac Apoſtolatus noſtri, ſed magis pro exaltatione & honore *, myſteriique [l] noſtri

 ſer-

VARIANTES LECTIONES

a Eccleſiæ, ſoſpitate (*Gent.* ſoſpe) redundante *Lamb. Gent. Teng. corr. ut in edit.* *b* amantes ſe *Gent.* amantem ſe *Teng.* *c* & dilectio compagatur, nec dirimari unquam quiſpiam valebit. *Lamb. Gent. Teng. correxit ut eſt in editione.* *d* in ævo *Lamb.* *e* perverſe *Gent.* perverſa *Tengn.* *f* inlæſa *Lamb.* *g* de cuncta vero, qui *Gent.* cunctis, quæ *Tengn.* *h* in quibus & ore fari *Lamb. Gent. ſed li* in, *&* to *& ſubducta linea deleta ſunt.* *i* reddimus *Gent.* reddidimus *Tengn.* *k* regales *Gent.* regalibus *Tengn.* *l* miniſteriique *Lamb.*

NOTÆ

* miniſteriique.

4 Cpolitanæ Claſſis, quicum Adalgiſus advenerat, inutiles conatus (Adalgiſo ipſo e vivis ſublato juxta Theophanem, Græciſque debellatis) Hadrianus haud dubie commemorat. Hæc autem in Annalibus Francor. & Fuldenſ. eveniſſe dicuntur anno 788. Annales alii probabilius anno ſequenti. Quis enim credat, Grimoaldum in paternum Ducatum venientem ſub finem menſis Aug. an. 788. fœdere Beneventanorum cum Græcis diſrupto, Beneventanos eoſdem adverſus illos concitaſſe gratia Caroli; ſibique junctis Francis & Spoletanis, ac belli apparatu facto tantis in anguſtiis temporis rem feliciter cum Græcis geſſiſſe, ditionemque Eccleſiæ atque Italiam omnem metu liberaſſe? Hildebrandi Spoletani Ducis mors objici poſſet a nonnullis conſignata an. 788. at non deſunt, qui ſequenti anno deceſſiſſe illum affirmant auctoritate Chronici Farfenſis: quare & pugnæ adeſſe potuit cum ſuis; & Winigiſo Francorum Militum ductori ad Spoletanum Ducatum aperire viam aut cæſus, aut morbo decedens an. 789. quum Græcis devictis Italiæ quies comparata eſt; nam Hildebrando ſuffectum eſſe conſtat ex Erchemp. (*num.* 5.) & ap. Anaſtaſ. in Leone III. (*ſect.* 371.)

ſervanda rectitudine veſtram illaborare Excellentiam, ac petere, ut nullatenus [a] iniquo ori ad ejus mendacium præberemus aſſenſum [b], quia nec terrenarum facultatum ambitio, vel quælibet ſeductio hominum, vos aliquando ab iis [c], quæ B. Petro Apoſtolo polliciti eſtis, ſeparare poterit; ſed neque a noſtra charitate [d] vel firma dilectione; cum procul dubio ſcimus, quod veſtra regalis potentia [e], quia non pro deminoratione, ſed ſemper pro exaltatione ſpiritalis matris veſtræ, ſanctæ Romanæ Eccleſiæ, decertavit, fama in omnem [f] gentem divulgata fine tenus dedita, atque exaltata manebit; potius autem nos quæſumus veſtram regalem Excellentiam, ut nullatenus ſubdolo & homini mendaci [g], ſicut fertis, præbeatis aſſenſum [5], qui ſi talia [h] adverſus nos mentiens inventus fuerit, noſtris Apoſtolicis obtutibus, una cum Miſſo veſtro dirigere [i] dignemini, & ſi mendax apparuerit, ſecundum ſua perverſa merita [k], puniatur [6], ſicut polliciti eſtis claviculario regni cœlorum B. Petro; ita perſiſtere dignemini, quia noſtra promiſſio immutilata [l] atque inconcuſſa ſine quolibet manebit dolo.

Illud autem, quod fertis in noſtris apicibus reperiſſe [m], quod [n] diœceſes Langobardorum Epiſcopi alter alterius invadentes, ac illi-

VARIANTES LECTIONES

a petereque ut nullatenus *Lamb.* vra in quid excellentia, petenſque null. *Gent. Teng. correxit ut eſt in editione.* *b* adſenſum *Lamb.* *c* ab ea *Gent.* ab iis *Teng.* *d* caritate *Lamb.* *e* dilectione; proculdubio ſcimus vram regalem potentiam *Lamb. Gent. Teng. corr. ut in edit.*
f decertaſtis in (*Gent.* & in) omnem gentem *Lam. Gent. Teng. correxit.* *g* ſubdoloſo homini atque mendaci *Lamb.* ad ſubdoloſum hominem atque mendacem *Gent. Teng. corr. ut in edit.*
h adſenſum; qui ſi tale *Lamb.* talem *Gent.* talia *Teng.* *i* una cum miſſum vrum dirigere *Gent. Tengn. corr., ut in editione.* *k* ſecundum ſuis pverſis meritis *Gent.* ſua pverſa merita *Tengn.*
l inmutilata *Lamb.* *m* reperiſſetis *Gent.* reperiſſe *Tengn.* *n* pro *Gent.* quod *Teng.*

NOTÆ

5 Quibus ſuper rebus falſa iſtæc relatio verſaretur, facili negotio aſſequimur. Nam Roma & ejus Ducatus, quod conſtat ex ſuperioribus (*comm. prav. n.7.*) pleni juris erat s. Sedis ex populorum voluntate, & Francorum Regum non infrequenti aſſertione. Exarchatus, & utraque Pentapolis, nemine amplius adverſante, ex eorumdem Francorum Regum liberali conceſſione poſſidebantur. Perinde erat de Civitatibus Tuſciæ, ut patet (*ep. 89. al* XC. *& ibi not. 8. ep. 92. al.* LXXXVI. *& Comment prav. n. 30. ſeq.*) nec ſecus de Territorio Sabinenſi putandum eſt, quamquam initæ poſſeſſionis teſtimonium certum hiſce in Epiſtolis non habeatur. Itaque ſuper Campaniæ civitatibus, finibuſque Roſellæ ac Populonii fallacia omnis verſabatur. Hadriano ſiquidem referebatur, Carolum earum Civitatum poſſeſſionem minime traditurum eſſe. Carolo autem fiebat relatio injurioſa Pontifici; quaſi dixerit Regem haud ſervaturum promiſſa (puta Grimoaldi gratia, quem fidelem expertus erat), ideoque nec ſe in amore ac benevolentia erga illum perſeveraturum. Si divinare fas aliquando eſt, nil aliud ex hac epiſtola inferri divinatione poteſt, modo animo reputentur contenta in præcedentibus.

6 Non ſemel dixi præcipue in Monito ad literas Pſeudopapæ Conſtantini (*nu. 9.*) de juriſdictione coactiva Romani Pontificis. En novum ejus exemplum.

illiciter [a] tenentes in priſtino [b] permanerent [c] errore [7]; omnino ſicut vobis placabile eſt, ſecundum Canonum inſtituta, emendare conamur, quia alterius [d] arripere anhelantes parochias [e], in perjurii reatum incurrunt; Langobardorum regum terminos, atque cenſuram [f] ſervantes [g], procul ab obſervatione [g] canonum, in eorum tranſgreſſionem labentes [h], & jurgia atque diſcordias [i] gignentes in molem incidunt errorum [k]; idcirco Apoſtolica prævidimus auctoritate, ut, ſicut canonice in decretis eorum conſiſtunt, & quando a nobis ordinantur, olitana conſuetudo proclamatur, *clerus, & plebs conſiſtens Eccleſiæ civitatis illius, elegerunt ſibi Epiſcopum illum* [9], ſic parochiam [l] ejuſdem civitatis præ manibus teneat, & ſi in eorum decretis [m], atque noſtræ Apoſtolicæ ordinationis ſcriptis [n] canonice promitur [o] atque ſtatuitur, cur non in ejuſdem civitatis territorio [p], ubi ordinatus eſt, habeat in integro parochiam ſuam [q]? ſed qui terminos [r] antiquorum Patrum tranſgredientes ſuam [ſ] conantur immoderationem atque imperitam adimplere voluntatem, judicium ſibi Canonum committunt [t] [10].

De

VARIANTES LECTIONES

a invadentes illiciter *Gent. Tengn. interpoſuit* ac *b* piſtrino *Gent.* priſtino *Teng.* *c* permanere *Gent.* *d* alterutrum *id.* alterius *Tengn.* *e* parrochia *Gentil.* Parrochias *Tengn.* *f* cenſura *Gent.* cenſuram *Teng.* *g* procul obſervationes *Gent.* ab obſervatione *Teng.* *h* habentes *Gent.* labentes *Tengn.* *i* diſcordia *Gent.* diſcordias *Tengn.* *k* errores *Gent.* errorum *Teng.* *l* parrochia *Gent.* parrochiam *Tengn.* *m* ſi eorum decretas *Gent.* ſi in eorum decretis *Teng.* *n* in ſcriptis *Gent. ſed li* in *deletum eſt.* *o* promatur *Gent.* promitur *Teng.* p cur non eidem civitatis territoritoa *Gent. Teng. corr. ut in edit.* q parrochia ſuas *Gent.* parrochiam ſuam *Teng.* r ſed terminos *Gent. Teng. interpoſuit* qui. *ſ* eorum *Gent.* ſuam *T.* *t* immoderatione, atque imperita adimplere voluntate judicio ſibi canonum committentes *Gent. Teng. correxit, ut eſt in editione.*

NOTÆ

7 Argumentum evidens, datam hanc Epiſtolam poſt præcedentem, adverſus Pagii, & aliorum opinionem, qui præpoſtere eas recitant.

8 In præced. epiſt. (*not.* 5.) laudabam juramentum Epiſcopi de non invadenda aliena Diœceſi: quæ res Canonum auctoritate, ac Pontificum decretis nititur. Ad hæc Hadriani verba intelligenda facit *Indiculum Epiſcopi de Langobardia* (*Diur. cap.* 3. *tit.* 8.) ubi præ aliis legitur: *Promitto pariter feſtinare omni anniſu, ut ſemper pax, quam Deus diligit, inter remp. & nos, hoc eſt gentem Langobard. conſervetur, & nullo modo contra agere, vel facere quidpiam adverſum, quatenus fidem meam in omnibus ſinceriſſimam exhibeam.* Quam eorum fidem non improbat, neque improbare poteſt: tunc enim temporis Pippinus Caroli filius Rex erat Langobardorum, cui ſinceram ab Epiſcopis fidem ſervari Hadrianus cupit: ſed contemni ab iiſdem Canones ægre admodum fert.

9 In Ord. Rom VIII. ap. Mabill. (*p.* 88.) qui eſt ſummæ antiquitatis, legitur: *Cleros, & plebs conſentiens Civitatis tal. cum adjacentibus parrochiis ſuis elegerunt ſibi illum talem diaconum, vel presbyterum Epiſcopum conſecrari.*

10 Res pluribus ſtatuta Canonibus uſque ab initiis diſciplinæ: Nam *Can. Apoſtolor.* 14. & *Nic.* 16. ac luculentius *Antioch* 9. decernit, ut *Unuſquiſque Epiſcopus habeat ſuæ parochiæ poteſtatem, ut regat juxta reverentiam ſingulis competentem, & providentiam gerat omnis poſſeſſionis, quæ ſub ejus eſt poteſtate; ita ut presbyteros & diaconos ordinet, & ſingula ſuo judicio comprehendat.* Res inquam pluribus ſtatuta canonibus. Hadriani tempore digeſta omnia erant in Ordine, & Diurno, quo ſpectat hic Pontifex, utcumque laudet etiam canones.

Digitized by Google

De filia vero [a] Ermenaldi, quæ, veſte mutata, iterum poſt tergum reverſa, illicitum ſortita eſt matrimonium [b], noſtris directa, ut perhibuiſtis, obtutibus canonice judicanda, prorſus minime ad nos properavit [11]. Nos omnium Eccleſiarum paſtoralem curam habentes [c], divina prædicare præcepta non finimus [d] de conſecrationis vitio, quod in partibus Italiæ, & Tuſciæ per hæreſin Simoniacam fit [e], attamen multis locis [f] non ſinitur & imo & Ravennatium Eccleſiæ civitatis [g], ſicut Miſſi veſtri, ut fertis, vobis retulerunt, aſſolet fieri: unde multæ pecuniæ [h] per talem nefandam dationem alienatæ eſſe cernuntur; ut aurum & argentum jam non habentes, & jam ipſæ res Eccleſiarum per Emphyteuſes [i] manu conſcriptas exiſtant alienatæ [k], & per nefandam dationem afflictæ, & depopulatæ eſſe cernuntur [12]. Abſit enim a nobis, ut ſuper tales viros, veritate comperta, manus conſecrationis imponeremus, ſed nec ad audiendum [l] aures inclinaremus, etiamſi quælibet nobis poteſtas tales acanoniſtos [13] viros popoſciſſet conſecrari, quia nunquam nos in qualibet electione, nobis [m] invenimus, nec invenire habemus; ſed neque veſtram Excellentiam [n] optamus talem rem incumbere [o], ſed qualis a clero, & plebe cunctoque populo electus canonice fuerit; & nihil ſit, quod ſacro

ſacro

VARIANTES LECTIONES

a De vero filia *Lamb. Gent.* de filia vero *Tengn.* *b* inlicito ſortita eſt matrimonio *Gent.* inlicitum matrimonium *Teng.* *c* paſtorali cura habentes *Gent.* paſtoralem curam *Tengnag.*
d *poſt verbum* finimus *ſequitur in ms.* immo *ſed ſubducta linea deletum eſt. Gen.* *e* hæreſi ſimoniaca fit *Lamb.* *f* quod partibus Italiæ Tuſciæ hereſis ſimoniaca fieri, multiſque locis *Gent. Ten. correxit ut in editione.* *g* ſinitur, etiam & in Eccleſia Civitatis Ravennatium *Lambec.* etiam & Ravennantium *Gent. Tengn. correx. ut in editione.* *h* cuniæ *Gent.* pecuniæ *Tengn.*
i p emphiteuſeos *Gent.* emphiteuſes *Teng.* *k* alienatas *Gent.* alienatæ *Teng.* *l* ſed nec audiendum *Lam. Gent. Ten. interpoſuit* ad. *m* ſubjecta *Lamb.* ſubjectis *Gent. ſed ſubducta linea deletum eſt in ms.* *n* veſtra Excellentia *Gent.* vram Exc. *Teng.* *o* optamus in talia recumbere *Lamb. Gent. Teng. corr. ut eſt in edit.*

NOTÆ

11 En aliud argumentum certius datæ hujus Epiſtolæ poſt præcedentem. In ea ſiquidem hanc Monialem nupſiſſe ajebat: in hac vero puniendam ſibi a Carolo miſſam eſſe teſtatur.

12 Conc. Calched. (*can.* 2.) Symmach. ep. 5. ad Cæſarium (*tit.* 2.) Hormiſda ad Epiſcopos Hiſpaniæ (*ep.* 25. *cap.* 2.) fidem faciunt, lapſis etiam ſæculis late pervagatam hanc hæreſim. Hinc autem diſcimus, eam obtinuiſſe per octavum ſæculum in Italia proprie dicta, in Tuſcia, & in Exarchatu maximo cum Eccleſiarum detrimento: quippe quarum bona immobilia in Emphyteuſim concedebantur, ac ſe moventia diſſipabantur. Hujuſmodi vitia ſequioribus ſæculis longe aucta comprimi oportuit, Epiſcoporum conſecrationes Romam evocando.

13 Illuſtratores Gloſſarii notant, Sirmondum ad Calcem Supplem. Conc. Gall. interpretari *Acanoniſtos* qui contra Canones aliquid faciunt, nullo prolato exemplo. Locupletiſſimum hiſce ex literis ſuppetebat, quo violatores Canonum ac Decretorum Acanoniſti appellantur ab Hadriano.

Digitized by Google

ſacro obſit cordi [a], ſolita traditione illum [b] ordinamus; nos quippe cum ſubſcriptione decreti a cuncto populo roborati [c] electum ſuſcipientes [14], & ne videatur [d] viduata morari Eccleſia a proprio rectore, ſicut Canonum inſtituta cenſuerunt, noſtris Apoſtolicis præſentatus [e], ipſum deducentes electum, enucleatius eum de ſingulis indagantes capitulis ſingillatim orthodoxæ fidei, atque divinorum voluminum, interrogamus an habeat peritiam [f]; & poſtquam nobis fidelem reſponſionem edixerit, & a cæteris [g] ſolitanis capitulis, quæ a ſacerdotibus cavenda [h] ſunt, mundum ſe eſſe [15] perhibuerit [i], maxime hæreſi [k] Simoniaca, obteſtantes ſciſcitamur [l] videlicet [m], aliquam promiſſionem cuiquam, aut dationem fecerit [n], quia Simoniacum & contra Canones eſt; & dum coram omnibus a nobis interrogatur, reſpondit [o]: Abſit, & nos dicimus [p]: Tu videris, & ſi conſcii ſunt, capiti eorum reſpiciat periculum [16]. Unde ſimili modo ſub jusjurando [q] in ſcriptis reſpondent, nunquam ſe aliquid accepturos de manus impoſitione [r] [17]; quanta enim auctoritas [ſ] B. Petro, Apoſtolorum principi, ejuſque ſacratiſſimæ Sedi conceſſa eſt, cuiquam non ambigimus ignorari: utpote quæ de omnibus Eccleſiis [t] fas habeat judicandi, neque cuiquam liceat, de ejus judicare judicio [u], quorumlibet ſententiis ligata Pontificum, Sedes beati Petri Apoſtoli, jus habebit ſolvendi,

VARIANTES LECTIONES

a nullus ſit, qui ejus (*Gent.* eum) ſacro obſit ordini (*Gent.* ordine) *Lamb. Gentil. Tengn. corr. ut eſt in editione, niſi quod pro* cordi *reliquerit* ordini. *b* traditione ordinamus *Lamb.* illum *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit. Gent.* *c* roboratum *Gent.* roborati *Teng.* *d* videremur *Gen.* videatur *Teng.* *e* præſentiis *Lamb.* preſentus *Gent.* *f* haberi peritiam *Lamb. Gent.* an habeat *Tengn.* *g* cæteriſq; *Lamb. Gent.* & a cæteris *Tengn.* *h* cavendi *Gent.* cavenda *Ten.* *i* perhibens *Gent.* perhibuerit *Teng.* *k* maxime de hæreſi *Lamb.* de hereſe *Gent.* maxime hæreſi *Tengn.* *l* ſciſcitamus *Gent.* ſciſcitamur *Tengn.* *m* vide ne aliquam *Lamb. Gent.* videlicet an aliq; *Teng.* *n* feciſſes *Lam. Gent.* fecerit *Teng.* *o* reſpondet *Lamb.* *p* inquimus *id.* inquid *Gent.* dicimus *Teng.* *q* ſub jusjurandum *Lamb. Gent.* ſub jusjurando *Teng.* *r* de manus impoſitionis *Gent.* impoſitione *Tengn.* *ſ* actoritate *Gent.* auctoritate *Teng.* *t* Eccleſia *Gent.* Eccleſiis *Teng.* *u* judicio, quoniam *Lamb.*

NOTÆ

14 Haud dubie innuit Hadrianus Caroli petitionem injuſtam ſuperiori anno (*ep. 93. al.* LXXI.) quum ſuos Miſſos Ravennatis Archiep. electioni adeſſe optabat. Et notandum, quam firma eſſet id temporis Electio Canonica, quam Pontifex adeo vehementer adſtruendam ſuſcipit.

15 Omnia hæc patent ex prædicto Ord. Rom. VIII. ap. Mabillon. (*c. 2. n. 5.*). Capitula autem cavenda præ cæteris, quum jampridem deſueverint, prætereunda non videntur: *Eum inquirat* (Archidiac.) *de quatuor capitulis ſecundum Canones, ideſt A ſenochita, quod eſt maſculo; pro ancilla Dei ſacrata, quæ a Francis Nonnata dicitur; pro quatuor pedes; & pro muliere viro alio conjuncta.*

16 Uberiora & paulo aliter expreſſa iſta videſis in eod. Ord.

17 Hoc genus ſcripti Cautio appellatur in Diurno (*ca. 3. tit. 7.*). Chirographum a Zacharia, ut ibi notat Garner.

Digitized by Google

di, per quos ad unam Petri Sedem univerſalis Eccleſiæ cura confluit [a], & nihil unquam a ſuo capite diſſidet [18] [b].

Interea reperimus, in ipſis regalibus apicibus [c] veſtris exaratum, ſicut præterito [d] anno vobis direximus, pro hominibus Ravennatibus, & Pentapolenſibus [e], de quibus [f] ſcripſimus, ut eos nobis dirigeretis [g], ſicut Beneventano duci feciſtis, [19] &, ut fertis, de parte Apoſtolatus noſtri nihil mali, ſed magis quæ bona ſunt retulerunt. Sed neque eis, neque cuilibet [h] homini, ullatenus [i] in noſtra adverſitate præberetis [k] conſenſum, ſed ſtatim ſi tales reperiſſetis, & hominem & cauſam ad noſtrum judicium mitteretis [l], nos ab initio, & uſque in finem, talem erga veſtram regalem Excellentiam habemus fiduciam, quod [m] pro nullo terreno homine, ab amore & charitate [n] B. Petri, Apoſtolorum principis, noſtraque dilectione, ut polliciti eſtis, recedetis; quia & nos in ea, quam vobis polliciti ſumus, fide, uſque in finem permanebimus [o]: Ipſi vero Ravenniani [p] & Pentapolenſes, cæterique homines, qui ſine noſtra abſolutione ad nos [q] veniunt, faſtu ſuperbiæ elati, noſtra ad juſtitias faciendas [r] contemnunt mandata, & nullam ditionem [ſ], ſicut a vobis B. Petro Apoſtolo, & nobis conceſſa eſt, tribuere [t] dignantur; tamen fideliſſimi veſtri præfati Miſſi viderunt ipſos Ravennianos, quos vobis [u] præſentaverunt, qualiter nobis in ſuperbia extiterunt [x], ſed quæſumus veſtram

VARIANTES LECTIONES

a confluerect *Lamb. Gent.* confluit *Tengn.* *b* diſſideret *Lamb. Gent.* diſſidet *Teng.* *c* regales apicibus *Gent.* regalibus *Tengn.* *d* p&terito *Gent.* præterito *Teng.* *e* Ravinianis & Pentapolenſibus (*Gent.* pentapolenſes) *Lam. Gent. Teng. ut in edit.* *f* de quos *Gant.* de quibus *T.* *g* dirigi *Gent.* dirigeres *Ten.* *h* quolibet *Gent.* cuilibet *Teng.* *i* nullatenus *Gent.* ullatenus *T.* *k* pberemini *Gent.* præberetis *Tengn.* *l* mitteremini *Gent.* mitteretis *Teng.* *m* quia *Lamb. Gent.* quod *Tengn.* *n* caritate *Lamb.* *o* permanemus *Lamb. Gent.* permanebimus *Teng.* *p* Raviniani *Lamb.* *q* ad vos *Lamb. Gent.* *r* ad juſtitias faciendum *iid.* *ſ* noſtris ſe ad juſtitias faciendum contemnunt mandatis & nulla ditione *Gent. Teng. correxit, ut eſt in edition.* *t* habere *Lamb. Gent.* tribuere *Teng.* *u* Ravinianos quos nobis *Lamb. Gent.* *x* exiſterunt *Gent.* extiterunt *Teng.*

NOTÆ

18 Poſtrema hæc verba deſumta ſunt ex Leonis Decretali Epiſtola ad Anaſtaſ. Theſſalonicen. (*ep.* 84. *c.* 11.). Cætera, ſuprema ſcilicet Romani Pontificis poteſtas in univerſam Eccleſiam; irreformabile ejus judicium; atque appellationes ad s. Sedem; quum disjungi nequeant a Primatu (quamquam ſequioribus ſæculis ſint disjuncta, & iu quæſtionem vocata), Hadrianus ex communi Prædeceſſorum & Patrum loquendi ratione mutuatus eſt; nec luce majori indigent illa, quam Catholici Canoniſtæ, ac Theologi doctiſſimi eidem tot ſcriptis voluminibus attulerunt.

19 Epiſtola hîc memorata una eſt ex iis, quæ in Cod. non ſunt relatæ, tametſi ejus ſententia per hanc planiſſime teneatur. Quod autem data fuerit præterito anno, & in ea proponeretur exemplum hominum, quos Carolus ad Grimoaldum remiſerit, magis magiſque comprobat hallucinationem Pagii præſentem epiſtolam anno ſuperiori ſcriptam contendentis.

ſtram regalem potentiam, nullam novitatem in holocauſtum, quod B. Petro, ſanctæ recordationis genitor veſter obtulit, & veſtra Excellentia amplius confirmavit, imponere ſatagat; quia, ut ſati eſtis, honor Patriciatus veſtri a nobis inrefragabiliter conſervatur, etiam & plus amplius honorifice honoratur; ſimili modo ipſe Patriciatus [a] beati Petri, fautoris veſtri, tam a ſanctæ recordationis Domno Pippino, magno Rege, genitore veſtro [b], in ſcriptis in integro conceſſus [c], & a vobis amplius confirmatus [d], irrefragabili [e] jure permaneat [20]. Sicut enim veſtra regalis Excellentia in ſuis tulit [f] apicibus, minime ei contrarium videretur, quicumque de Epiſcopis, aut Comitibus, ſeu cæteris hominibus partibus veſtris, aut noſtra juſſione complendi, ſive propria voluntate ad nos venire voluerint; ſed nec noſtræ paternitati diſplicere rectum eſt, qualiſcumque ex noſtris aut pro ſalutationis cauſa, aut quærendi juſtitiam, ad vos properaverit [g], nihil durius vobis exinde apparet; ſed ſicut veſtri homines [h] ſine veſtra abſolutione ad limina Apoſtolorum, neque ad nos conjungunt, ita & noſtri homines, qui ad vos [i] venire cupiunt, cum noſtra abſolutione & Epiſtola veniant [21]; quia ſicut nos ſemper veſtros homines [k] ſuſcipientes commonemus, ut in vera fide [l] atque puritate cordis, totis eorum viribus, in veſtro maneant ſervitio [m]; ita & vos ſimili modo quicumque ex noſtris hominibus, ad vos venerint [n], eos omnino obteſtari [o] atque commonere, veſtram regalem prudentiam quæſumus [p], ut ſicut genitor veſter, ſanctæ recordationis Domnus Pippinus, magnus Rex, eos B. Petro, ejuſque Vicario conceſſit, & demum Excellentia [q] confirmavit, ſic ammonere atque obteſtari [r] iubeamini, ut nullo modo audeant ſe in ſuperbiam elationis efferre [ſ], quando ad vos [t] properaverunt, ſed potius

VARIANTES LECTIONES

a ipſum Patriciatum *Gent.* ipſe Patriciatus *Tengn.* *b* magni Regis genitoris veſtri *Gent. Teng. correxit ut in editione.* *c* conceſſum *Gent.* conceſſus *Tengn.* *d* confirmatum *Gent.* confirmatus *Teng.* *e* iorefragabili *Lamb.* *f* referuit *Lamb. Gent.* tulit *Tengn.* *g* properaverint *Gent.* *h* vris hominibus *id.* veſtri homines *Tengn.* *i* apud vos *Lamb.* aput vos *Gent.* ad vos *Tengn.* *k* vris hominibus *Gent.* vros homines *Tengn.* *l post* fide *ſequitur in ms.* ſervitio; *ſed ſubducta linea deletum eſt. Gent.* *m* manerent ſervitio *id.* maneant ſerv. *Teng.* *n* evenerit *Gent.* venerint *Teng.* *o* obteſtare *Lamb.* *p* obteſtate, atque commonete, ſicut vræ regali prudentiæ concædet quæſumus *Gent. Tengn. correxit ut eſt in editione.* *q* Excellentia veſtra *Lamb.* *r* obteſtare *id.* *ſ* abſtollere *Lamb. Gent.* efferre *Teng.* *t* quare apud (*Gent.* aput) vos *Lamb. Gent.* quando ad vos *Teng.*

NOTÆ

20 Tam de dominatione Pontificia hic perſpicue deſcripta, quam de Patriciatu s. Petri, & Regis Caroli conſulenda Commentatio præv. (*num.* 7. *ſeq.*)

21 Qui ex omnimoda paritate officii ſubditorum Regis, & Pontificis, ſupremi utramque Dominii paritatem non videt, conclamatum de illo eſt.

potius ſubjecti atque humiles in ſervitio B. Petri & noſtræ præceptionis maneant ſubjecti, & hortamini [a] eos; quia omnino in ſervitio & ditione B. Petri [b] Apoſtoli uſque in finem ſæculi permanebimus [c]; qui ſi tales non [d] reperti fuerunt, a veſtra Excellentia, ſimulque a nobis maneant correpti [22].

Et hoc pariter poſcimus veſtram a Deo protectam regalem potentiam, ut fideliſſimos noſtros Miſſos, ſimulque veſtros [e], pro amore Dei, & B. Petri Apoſtolorum principis, noſtræque dilectionis, eos ultro [f] citroque fovere atque commendatos habere dignemini, quia nimis erga præſidiatorem & protectorem veſtrum, B. Petrum, Apoſtolorum principem, & nos, fideles eos [g] reperimus; & ideo petimus, ut amplius per veſtrum regale adminiculum, nobis poſcentibus, elevati atque exaltati pro noſtro amore, in veſtro præfulgido regno, exiſtant; quia quantum [h] caput totius mundi, ſanctam Romanam [i], ejuſque Rectorem, ſimulque Antiſtitem [23] amplectens [k], honorabilis terque glorificanda [l] veſtra divinitus præordinata ſumma Excellentia diligit, tantum eam B. Petrus Apoſtolorum princeps, una cum Domna filia noſtra, Excellentiſſima Regina, veſtraque nobiliſſima ſubole [m], & hic longiori ævo, regni gubernaculo [n] perfrui, & in futuro inconcuſſa faciet [o] ſoliditate victrice gaudere. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

ITEM

VARIANTES LECTIONES

a hortâtes *Gent.* hortamini *Ten.* *b* B.Petri, ejuſq; Sedis Vicario nunquã vos ſubtrahemus (*Gent.* ſubtrahimus) ſed in ea fide, & puritate, quam polliciti ſumus B. Petro Apoſtolo uſq; *Lamb. Gent.* *c* permanemus *iid.* permanebimus *Ten.* *d* tales reperti *Lam.Gent.* non *deeſt in ms.*G.
e veſtroſque præfatos miſſos *Lamb.* poſcimus vræ a dõ protectæ regali potentiæ, ut fideliſſimis noſtris miſſis veſtriſque præfati miſſi *Gent. Teng. correxit, ut in edit.* *f* dilectionis ultro *Lam.*
g *poſt verbum* fideles *ſequitur in editione* eos. *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit* G. *h* Quantum *deeſt im ms. Tengn. poſuit Gent.* *i* Romanam Eccleſiam *Lamb.* *k* amplectendo *Lamb. Gent.* amplectens *Teng.* *l* honorabiliterque glorificando *Lamb. Gent. Teng. corr. ut in editione.*
m ſobole *Lam.* veſtriſque nobiliſſimis ſubolis *Gent. T eng. corr. ut eſt in edit.* *n* gubernacula *L.*
o facit *Gent.* faciet *Teng.*

NOTÆ

22 Antea querebatur (*ep.* 92. *al.* LXXXVI.) Campaniæ Civitates ſibi traditas abſque hominibus, id eſt abſque ſubditis, contra quam factum jampridem fuerat de Civitatibus Tuſciæ. Hic autem Civitatum Exarchatus ac Pentapolis homines a Pippino primum, deinde a Carolo s. Sedi ſubjectos fuiſſe Hadrianus teſtatur ipſi Carolo. Quid deſideratur illuſtrius?

23 Rectoris titulo Præſul etiam accipitur: at Rector, & Præſul, ſeu Antiſtes Principatum & Pontificatum deſignat, Fruſtra autem notionem iſtam ad Principes cæteros niteremur extendere: nam optimus Pontifex de ſe humiliter ſentiens non alium ſibi titulum tribuit, quam quo Diaconi, Notarii, Defenſores ad regimen Patrimoniorum Eccleſiæ mitti ſoliti appellabantur. Hæc Epiſtola a primo ad ultimum Pontificii Principatus monumentum eſt adeo præclarum; ut omnes, Muratorio non excepto, dominatum fateantur, ſaltem in Exarchatu & Pentapoli. Eum conſule (*an.* 789.) inſcite admodum, & procul a vero agentem de hujuſmodi dominatu certo.

Digitized by Google

Item exemplar Epistolæ ejusdem Papæ, ad domnum Carolum Regem directæ, in qua continentur [a] gratiarum actiones, seu benedictiones pro exaltatione sanctæ Dei Ecclesiæ, et de Sacramentario exposito [b] a sancto Gregorio immixtum [c], quatenus eum Domnus Rex poposcerat, per Johannem [d] Monachum, atque Abbatem civitatis Ravennantium [e] miserat [1].

Argumentum

Hucberto Epiſcopo ad ſacra limina veniente cum Regiis literis, ſe ex iis accepiſſe Caroli voluntatem pro Exaltatione s. Sedis etiam citra ſuas petitiones. Ob id cœleſte illi præmium pollicetur, & perpetuam nominis memoriam. Sacramentarium s. Gregorii, quod petebat, ſe jampridem miſiſſe per Joannem Abbatem Ravennatem a Paulo Grammatico expetitum.

A. D.	Cod. Car.	Chronol.
DCCXCI.	LXXXII.	XCVIII.

Domno * [f] excellentiſſimo filio, noſtroque ſpiritali compatri Carolo, Regi Prancorum & Langobardorum, atque [g] Patricio Romanorum, Adrianus [h] Papa [2]. Iter peragratum annectens Limi-

Vvv 2 na

Variantes lectiones

a continetur *Gent.* continentur *Teng.* *b* de Sacramentorio expositu *Gent.* *c* inmixtum *Lamb.* *d* Joannem *id.* *e* Ravennatium *id.* *f* Domino *Lamb. Gent.* *g* ac *iid.* *h* Hadrianus *iid.*

Notæ

Gretserus

* Summ. 7. Bar. & Cent.

Cennius

1 Argum. Panv. (*Cod. Vat.* 7.) *Septima gratiarum actiones, ſeu benedictiones continet: & ſimul indicat Sacramentarium, quod Carolus Rex petierat per Johannem* (Joannem) *Monachum, atque Abbatem civitatis Ravennatum* (Abb. Ravennatem) *miſiſſe*.

2 Hæc quoque epiſtola incertæ ætatis per decennium vagatur in noviſſima Edit. Ducheſnii ab anno 781. ad 791. Ego vero non modo ut alias nonnullas certo differendam ſentio poſt annum 783. quum nuncius ſeq. anno Romam venit de nuptiis cum Faſtrada nova Regina, ſed poſt 789. Petitio ſiquidem Sacramentarii me movet: Quum enim conſtet inter eruditos, cantum & Liturgiam Romanam Pippini & Caroli ope in Galliis obtinuiſſe: ad cantum quod attinet, anno 787. ut cum Baronio Pagius oſtendit (*n.* 9.) ex auctoritate Monachi Engoliſmenſis, Carolus Roma ſecum duxit Theodorum & Benedictum, quorum unus Metas, alter Sueſſionem ſunt miſſi, qui totam Franciam cantum Romano ritu edocerent: multumque exinde laboravit, ut Ambroſianum officium antiquaretur, & Gregorianum more Romano ubique reciperetur, quod minime factum tenui labore, ut ait Durand. (*lib.* 5. *c.* 2. *n.* 5.) Anno autem 789. conſtitutum video (*Capitular. Aquiſgr. c.* 80.) Ut *Monachi cantum Romanum pleniter, & ordinabiliter per Nocturnale vel Gradale officium peragant, ſecundum quod beatæ memoriæ Genitor noſter Pippinus Rex decertavit ut fieret, quando Gallicanum cantum tulit ob unanimitatem Apoſtolicæ Sedis, & s. Dei Eccleſiæ pacificam concordiam*. Iterumque poſt annos quindecim, anno ſcilicet Imp. quinto decretum aliud Caroli reperio (*Labbe Conc. to.* VII. *p.* 1183.) extans (Capitular. *App.* 1. *c.* 2.) quo ſtatuitur, *Ut cantus diſcatur, & ſecundum ordinem, & Morem Romanæ Eccleſiæ fiat & ut cantores de Metis revertantur*. Et hæc quidem de cantu Romano in Gallias in invecto ab an. 757. (*ep.* 16. *al.* XXV. & 35. *al.* XLIII.) quem Carolus admodum vitiatum reſtituiſſe dicitur optimis magiſtris Roma ductis an. 787. qui per duodevigiinti fere annos, Gallicanos ad eumdem inſtituere.

Se-

na beatorum principum Apoſtolorum Petri ac Pauli, Reverentiſſimus & Sanctiſſimus Huchbertus [a] Epiſcopus deſiderii ſua vota adimplens, obtulit nobis præfulgidos eximioſque veſtros in triumphis regales affatus, quos cum nimio cordis amore reſerantes, atque relegentes, reperimus in eis, veſtram vibrantiſſimam ac mellifluam nobis deſtinatam ſalutem, ſed nimirum, quod potius * molem deſiderantes [b] præſtolabamur [c] [3], de veſtra præcelſa regali in triumphis victoria atque ſoſpitate, imo & cunctorum veſtrum fidelium proſperitate, pariterque & de profectu atque exaltatione ſpiritalis matris veſtræ, ſanctæ Catholicæ & Apoſtolicæ Romanæ Eccleſiæ, in ipſis veſtris regalibus [d] mellifluiſque ſpeculantes apicibus, in his omnibus noſter relevatus eſt animus, & [e] Redemptori mundi retulimus [f] grates, præcipue ſatagentes in Confeſſione clavigeri regni cœlorum, fautoris veſtri, B. Petri Apoſtolorum Principis, non omittimus [g] crebro ſuppliciter divinam pro vobis exorare clementiam; tanta quippe erga veſtram regalem clementiam utimur; quia nobis ſive in ſilentio [h], ſive poſcentibus [4], pro profectu atque exaltatione ſpiritalis matris veſtræ, ſanctæ Romanæ Eccleſiæ, non inter-

VARIANTES LECTIONES

a Hucbertus *Lamb.* b jam olim deſiderantes *id.* c præſtolabamus *Lamb. Gent.* præſtolabamur *Teng.* d regibus *Gent.* regalibus *Teng.* e & *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit. Gent.* f referuimus *Lamb. Gent.* retulimus *Teng.* g non ſinimus *Lamb Gent.* non omittimus *Teng.* h clementiam fiducia utimur, quia nobis ſive ſilentibus, *Lamb.* tantam quippe de veſtra regali clementia fiduciam utimur, quia nos ſive ſilentium, ſive puleentibus, *Gent. Teng. correxit, ut eſt in editione.* G.

NOTÆ

* videtur redundare.

Secus eſt de Liturgia Romana, quam primus omnium Carolus conſtituit, ut Gallicani amplecterentur: etenim nonniſi Capitularium lib.5. cap. 219. ut Bona animadvertit (*Liturg. lib.* 1. *c.*12. *n.*1.) & etiam cap. 70. ut notat Vezzoſius (*ad Præf. Thomaſ. tom.*6. *n.*25. *not.*3.) de Miſſa Romana in Galliis agitur. Et vero libros quatuor cum tribus appendicibus Capitularium ab Anſegiſo Fontanellenſi Abbate collectos eſſe liquet an. 827. ipſomet Auctore id fatente. Sequentes autem libros tres cum Appendice quarta Benedictus Levita adjecit an. 845. ut contendit Pagius (*n.* 17.) ſeu 847. ut putat Baron. (*n.* 12.) Quare uterque Auctor in re chronologica teſtis eſt parum fidus. Anſegiſus ſiquidem & Caroli, & Ludovici pii Capitularia certa ſimul confudit; & Benedictus certa incertis admiſcens, Pippino ipſo antiquiora congeſſit. Labbeana collectio tutior: quum autem an.789. nulla omnino mentio fiat (*Capitul. Aquiſgr. cap.*70. *& duob. ſeqq.*) Liturgiæ Romanæ, nullum dubium eſt, quin Carolus de eadem in Gallias evocanda poſt id temporis cogitarit. Quamobrem Sacramentarium Roma quæſitum, miſſumque, ut epiſtola hæc teſtatur, tempora Aquiſgranenſe Capitulare ſubſequentia indicet neceſſe eſt.

3 Juxta Lambecii lectionem videtur Pontifex aliquandiu Regiis literis caruiſſe: idcirco malui ad hunc annum referre epiſtolam; tametſi eodem omnes relatæ dicantur in Codicem.

4 Revera ſuperioribus quinque epiſtolis poſt Grimoaldi reditum Beneventum Pontifex altum ſiluit tam de Campanis civitatibus, quam de Roſellæ ac Populonii finibus, quæ duo adhuc deerant, ut Carolina Donatio plenum ſortiretur effectum.

termittitis [a] decertare [b], ut per veſtra laborioſa certamina, magis magiſque permaneat [c] irrefragabiliter & [d] congrue exaltata, & [e] dignum veſtrum nomen [f] adſcriptum in libro vitæ cœleſtis, & [g] regalis memoria in ſæculum ſæculi hæreat [h].

De Sacramentario [5] vero a ſancto [i] prædeceſſore [k] noſtro, Deifluo Gregorio Papa diſpoſito [l], jam pridem Paulus Grammaticus a nobis eum pro vobis petiit, & ſecundum [m] ſanctæ noſtræ Eccleſiæ traditionem per Johannem [n] Monachum atque Abbatem civitatis Ravennatium [o] [6] veſtræ regali emiſimus Excellentiæ, quatenus optantes pro veſtra regali invictiſſima Excellentia, eundem Dei Apoſtolum, veſtrumque protectorem poſcentes, quæſumus, ut ſemper

per

VARIANTES LECTIONES

a non ſinitis *Lamb. Gent.* non intermittitis *Teng.* *b* decertari *Gent.* decertare *Teng.* *c* pmanens *Gent.* permaneat *Teng.* *d* & *deeſt in ms. ſed Teng. poſuit*. G. *e* & *deeſt in ms. Teng. poſuit*. G. *f* nomen *deeſt in ms. Teng. poſuit*. G. *g* & *deeſt in ms. Tengn. poſuit*. G. *h* regalem memorialem prorſus in ſæculum ſæculi eredere nitimini. *Gent. Teng. corr. ut in edit.* *i poſt* ſancto *eſt in ms.* diſpoſito: *ſed linea ſubducta deletum eſt*. G. *k* prædeceſſori *Gent.* prædeceſſore *Teng.* *l* immixtum vobis emitteremus *Tengn. hæc delendo poſuit* diſpoſito *Gent.* *m* petente ſecundum *id.* petiit & ſec. *Tengn.* *n* Joannem *Lamb.* *o* Ravennantium *Gent.* Ravennatium *Teng.*

NOTÆ

5 Sacramentarium, & librum Sacramentorum promiſcue dici librum Eccleſiaſticum ſacras liturgias continentem ad ſanctiſſimæ Euchariſtiæ Sacramentum conficiendum Du-Cangius affirmat. Ante eum Card. Thomaſius in præfatione ad quatuor Sacramentorum Codices, quos edidit, teſtimonio Patrum nititur, qui antonomaſtice appellant Sacramenta, Chriſti corpus & ſanguinem. Ibidem præ aliis multis, quæ erat ſumma ejus eruditio Eccleſiaſticarum rerum, animadvertendum vult, hujuſmodi libros: *non ad meram eruditionem conſcribi, ſed ad uſum potiſſimum Eccleſiarum*. Ea propter quum argumentis pluribus demonſtrarit, Codicem, quo ipſe utitur, referre Gelaſianum Sacramentarium, rationem reddit, cur multa etiam præſeferat poſt Gregorii tempus adjuncta. Præ aliis feria VI. in Paraſceve (*nov. edit. tom.* VI. *p.*65.) in oratione pro Imperatore legitur: *Reſpice propitius ad Romanum, ſive Francorum benignus imperium*. Quæ plane res ut ſcriptum Codicem demonſtrat ad nonum ſæculum pertinere; ſic Gregoriani ritus uſum apud Francos (ibi enim ſcriptum eſſe multa comprobant) ſero admodum obtinuiſſe. Ea propter, quum Sacramentarii mentionem nunc primum & extremum audiam, probabile mihi videtur, Epiſtolam per hæc tempora datam eſſe, ut nuper aliis rationibus demonſtravi. Mabillon. (*Ann. l.*23. *n.*35.) nil certi ſtatuit de Romanæ liturgiæ principio in Galliis: notat ſolum varietatem Gallicanæ ex Reſponſis Gregorii ad Auguſtinum, & ex literis Zachariæ ad Bonifacium. Ex hac autem Epiſtola principium, ni fallor, Carolinæ operæ apertum eſt. Ap. eumd. Mabillon. (*Ann. l.* 26. *in fine*) notitia ſuppetit *libri Sacramentorum*, quo uſus eſt Menardus in Gregoriani editione, ſcripto ſcilicet ann. 800. Godelgaudi monachi presb. juſſu a Lantberto pro Cœnobio s. Remigii. Quæ res confirmat, & Liturgiam Romanam, & Sacramentarium ab Hadriano miſſum tota Francia paulatim vulgatũ eſſe Regis opera.

6 Monaſterium Ravennenſe indicatur, quod poſt annos aliquot a Paſchali I. donatur Petronacio Archiep. Namque, ut conſtat ex Diplomate apud Ughellum (*tom.*2. *pag.*344.), prope palatium ſitum erat, nec aliud tunc temporis intra Urbem fuiſſe videtur. Verba Diplomatis ſunt: *Monaſterio vero ſancti primi Mart. Stephani, qui ſic nominatis fundamenta, & ſe jacet juxta palatium &c.* Hujus autem Monaſterii Abbas, ſi divinare licet in tanta antiquitate, erat Joannes ille, quem Ughellus recenſet in Archiepp. Catalogo inter Gratioſum, & Valerium, reclamante Bacchinio, ut ajebam ſupra (*ep.* 93. *al.* LXXI. *not.* 2.) Id neque novum neque inſolens, ut eruditi norunt. Abbates enim Monaſteriorum prope Cathedrales quandoque Archiepp. Catalogis ſunt inſerti.

per ubique vos comitans [a], victores ſuper omnes barbaras nationes efficiat, & una cum Domna ſpiritali filia noſtra Excellentiſſima Regina, veſtræque proſapiæ nobiliſſima prole, longiori ævo [b] in hoc regnantes mundo, in vitam æternam [c], cum Sanctis omnibus, regnare [d] ſine fine, ejus interventionibus, faciat. Incolumem Excellentiam veſtram gratia ſuperna cuſtodiat.

INDEX

VARIANTES LECTIONES

a comitante *Gent.* comitans *Tengn.* *b* ævo *deeſt in ms. ſed Tengn. poſuit*. Gent. *c* in vita æterna *Lamb.* *d* regneri *Gent.* regnare *Tengn.*

FINIS

Digitized by Google

INDEX
RERUM ET VERBORUM

A

A Canoniſtæ ſeu violatores Canonum. *pag.* 518.
Aciulphus presb. a s. Paulo I. obtinet corpus s. Candidi Mart. 381.
Acta, & conſtitutum Silveſtri obtinent per VIII. ſeculum. 304. 306.
Acta ſuppoſita Romæ io deliciis. 30.
Actionum præcepta, ſeu diplomata per Ciyitates Pentap. a Pontifice obtinentur. 335.
Adalgiſus. Vide Athalgiſus
Adelberga Deſiderii filia, Athalgiſi ſoror, Arichis Beneventani Ducis uxor quinque filios ei peperit. 477. Machinatur adverſus Carolum. 479. Machinationes erupturæ erant poſt Grimoaldi adveotum ex Galliis. 479. 483. Grimoaldo filio Patriciatum ab Imperatore flagitat, quem Arichis morte præventus aſſequi non potuerat. 489.
Adeodatus ſubd. Regioosr. ævo Gregor. III. 9.
Adrianus. Vide Hadrianus.
Adulteri ſeptem annos pœniteant. 54.
Aegila antiquum Epiſcopor. nomen in Hiſp. 445. Epiſcopus Hiſp. ab Hadriaoo iostituitur una cum Joanne presb. ad Cathol. fidem contra errores Hiſpanor. 390. 393. Ordinatus a Willicario Senonenſi errores diſſeminat in Hiſp. 442. *ſeqq.*
Aemiliæ civitates enumerantur. 321. 335. ejus populi Ravennates appellantur. 329.
Aeva tempora pro perpetuis. 137. 170. 184. 198. 354. & alibi paſſim.
Afiarta Paulus Deſiderii amicus machinatur io s. Sedem & Pontificem. 262.
Aimoini continuator Fredegarii continuatori objicitur. 5.
Aiſtulphus Rex Langobardor. tyrannidem exercens cogit Romanos ad opem Francorum implorandam. 57. Ticini obſeſſus a Pippino anno 755. Exarchatum reſtituere jurejurando pollicetur. 65. perjurus. 74. crudelis io Romanos. 80. a Deo percuſſus moritur. 190.
Alboinus Dux Spoletanus a Deſiderio male habitus. 154.
Alcuinus Caroli M. præceptor. 474.
Alexandrino Patriarchæ paſchalis dies inquireodus committitur a Conc. Nicæno. 395.
Ambroſianum officium in Francia deſueſcit Gregoriano admiſſo Caroli M. opera. 523.
Ambroſius Primicerius Stephani II. legatus ad Aiſtulphum. 57.
Amphilochii Epiſc. Icooii doctrina de adoptione filiorum hominum. 448.
Anaſtaſius Epiſcopus primus ex Legatis Pontificiis a Greg. III. ad Carolum Martellum miſſus. 5.
Anaſtaſius Cubicularius Legatus Hadriaoi ad Carolum M. an. 774. exeunte. 323. detentus a Rege repetitur a Pontifice. 363.
Anaſtaſius Bibliothecar. Concil. Nic. II. latine factum inſcribit Joanni VIII. 38.
Aochard fidelis Caroli Martelli Legatus a Gregorio III. mittitur ad eumdem Principem. 22. 24.
Ancona. Vide Pentapolis.
Angeli S. in Gargano Sanctuarium ab Adelberga relicta Arichis politice inviſendnm. 479.
Angilramnus Epiſc. Meten. auctor LXXX. capitum Hadriano adſcriptorum. 31.
Angla, quam Pippinus deperibat, miraculo territa reſipiſcit. 284.
Annaliſta Fuldenſis de Car. Martello. 8.
Annaliſta Meten. de legatione Gregor. III. 3.

Aoſe-

Anſegiſus Abbas Fontanellen. collector Capitularium libr. quatuor cum trib. Appendicibus an. 827. Benedicto Levita cætera colligente. 524.

Antiochenum Conc. de Paſch. rite celebrando juxta Conc. Nicæni ſententiam. 452.

Antiphonarii Romani uſus in Francia. 148.

Archiepiſcopus ante ſuſceptum Pallium ſuo munere non fungitur. 409.

Archivum Vaticanum donationes cuſtodiebat, quas Hadrianus miſit Carolo M. 353.

Archicancellarius Protonot. nomine indicatus. 514.

Aricbis Dux Benev. a Deſiderio inſtituitur anno 758. filia Adelberga in matrimonium illi tradita. Socero aſportato in Franciam, Langobardorum Regi ſubjici deſiit. 123. In Liutprandi locum, qui aufugerat ſucceſſit. 154. Athalgiſum uxoris fratrem reſtituturus Neapolitanos commovet in Hadrianum, & Carolum. 376. Amalphitanos bello petit, qui Neapolitanor. auxiliis eum vincunt. 478. Anno 787. a Carolo in ordinem redigitur. 475. Moritur anno poſt. 477. dum omnia parata erant ad Patriciatus honorem ei conferendum Græci Imp. auctoritate, &c. 488.

Ariminum. Vide Pentapolis.

Artabaſdus Conſtantino dejecto invadit Imperium. 16. 25.

Arva arvæ, pro arvorum, inflectitur & ſumitur pro terra Hadr. ævo. 453.

Arvinus comes, & Dux. 439. 477. Hadrianus per eum nunciat Carolo Athalgiſi adventum in Calabriam cum Græcis. 476.

Athalgiſus Deſiderii fil. qui patre in Franciam ducto Cp. aufugerat, a fœderatis in Ital. accerſitur. 345. Anno 786. in Calabriam venit. 476. poſt biennium moritur. 555.

Athanaſii S. doctrina de Chr. filio Dei. 446.

Attiniacenſis Synodus anno 766. habetur ex voto Pippini R. pro ſacris Imaginibus, & Donatione Exarchatus & Pentap. præſentibus Pontificiis, & Græcorum legatis. 229. ſeqq.

Atto Abbas Volturnenſis legatus Stephani II. ad Aiſtulphum. 57.

Atto unus ex quinque Legatis ſeu Miſſis Caroli anno 788. a Beneventanis Miſſus ad Carolum cum rogo, ſeu libello ſupplici pro ſucceſſione Grimoaldi; & ejus vices Salerni. 482. 489.

Auguſtini S. doctrina de jejunio ſabbati. 392. de adoptione hominum per miſeric. Dei. 449.

Aula s. Petri, pro ſacra ejus Confeſſione. 224. ſeq. 347. 426. dicta etiam aula Apoſtolica. 329. 331.

Auſimum cum Ancona & Humana deerant poſſeſſioni per Fulradum initæ anno 756. 110. Nec niſi poſt an. 774. in Pontif. poteſtatem venit.

Autbertus fit Abbas Volturnenſis Potone calumniis affecto, ac dejecto. 425. ad Placitum veniens in cauſa Potonis, de improviſo movitur. 427.

B

BAlneum Regis. *V.* Tuſcia.

Baronius Vener. Card. Caſta ejus ſcribendi ratio de s. Gregorio III. 4. Nonnullas Codicis Epiſtolas ex Bibl. Vat. edidit, alias nequicquam conquiſitas præterire compulſus. 154. Rebus Eccleſiæ tractandis Panvinio melior. 118. argumenta Panvinii aliquatenus mutat. 119.

Baſilicæ fundandæ in proprio fundo leges. 50.

Bavari ſeu Bajoarii anno 787. a Carolo ſubjugati. 487.

Benedictus Levita Capitularium collectioni Anſegiſi addit tres libros & appendicem quartam anno 845. vel poſt bienn. 524.

Beneventani una cum Langob. Romam obſident omnia circum vaſtant. 85. Crudeles, & impii. 86. 92. Pippini veniam per Steph. II. implorant. 150.

Cum

Cum Græcis conſilia ineunt s. Sedi contraria. 381. a Neapolitanis cæſi Optimatibus captis. 471. Adelberga agente tumultuantur in s. Sedem & Francos. 483. Legati Caroli detectis eorum inſidiis fuga ſibi conſulunt. 491.

Beneventanus Ducatus ab Arichi verſus in Principatum. 123. ſubactus a Carolo. 475.

Bertrada Regina uxor Pippini. 206. Stephanus III. ad eam poſt Pippini mortem, filiumque ejus Carolum dat literas. 267. Deſiderius ab altero filio Carolom. eam abſtrahere ſubdolis artibus nititur, ejuſque & Caroli gratiam inire. 268. Ejuſdem & Caroli auctoritatis conſortium. 273.

Bibliothecæ Vat. veteris origo, & progreſſus. Novæ auctor Sixtus V. 116.

Biturica Metrop. Aquitaniæ reſtituta per Pallii conceſſionem an. 786. 468.

Blancus Horatius. Pauli Diac. adnotator. 7.

Bobium, ſeu Saſſina. 335.

Bonifacius I. S. ejus epiſtolæ ſententia adhibetur ab Hadriano in literis ad Aegilam. 443.

Bononia, & Imola ab Aiſtulpho non traduntur Fulrado. 108. neque a perjuro Deſiderio. 111. a Carolo cum reliquis s. Petro vindicatas, Leo Archiepiſc. Ravennas ſibi conceſſas mentitur. 330. 334.

Brunduſium Ducatus Benev. terminus or. 154.

Bulla ſeu ſigillum plumbeum Apoſtolicis literis nomen dedit; ejus antiquum exemplum. 193.

C

Caballi inſignes a temp. Greg. M. pro uſu Pontificum quæſiti. 440.

Cajeta armis Pontificiis expugnata. 495.

Cajetani & Tarracinenſes Campaniam Romanam invadere moliuntur cum Patricio Siciliæ. 357.

Calumniæ in Hadriano & Carolo confictæ ſuper ſex Civitatibus Campaniæ. 516.

Camaradum, ſeu ligneus fornex Confeſſionis s. Petri. 379.

Campaniæ ſex Civitates *Capua*, *Theanum*, *Arpinum*, *Aquinum*, *Arces*, *Sora* anno 787. a Carolo donantur s. Sedi. 475. Hadrianus earum poſſeſſionem inire cupit per Regios Miſſos. 480. Monumenta hanc donationem aſſerentia. 484. Data earumdem poſſeſſio ſubdola. 496. Incertum, utrum poſſeſſæ vere fuerint. 504.

Campulus Epiſc. Cajetanus Hadriano nunciat Athalgiſi adventum in Calabriam. 476.

Candidi S. corpus in Franciam miſſum. 381.

Canon ſeu Collectio Canonum s. Sedis. 28.

Canones Apoſtolorum 50. in Concilio Steph. III. anno 769. a s. Sede recepti. 32. Suppoſiti literis Joannis III. eruditos decepere. *Ibid.*

Canones, & Decreta Pontificum a Prædicatoribus ignorari non debent. 403. Sceleris reum teſtem rejiciunt contra Epiſc. Cler. vel Mon. 430. Eorum obſervantia commendatur Hiſpanis. 457. a Langobardis Epiſcopis violantur invadendo alienas diœceſes. 511. 517.

Cantus Romanus in Franciam vectus a Steph. II. anno 753. 205. 523.

Capitula quatuor antiqua, ſuper quibus examinabantur Epiſcopi. 519.

Capitularia Regum Francorum ab Anſegiſo, & Benedicto collecta. 524.

Capua cum aliis Campaniæ Civitatibus anno 787. donatis s. Sedis. 473. Ejus cives decem ſeorſim ab aliis præſtant juramentum fidelitatis Hadriano. 484. 487.

Cardinales dicebantur Epiſcopi & præsbyteri addicti alicui Eccleſiæ. 44. *ſeq.* in privatis oratoriis aut baſilicis non conſtituendi. 50.

Cardinales S. R. E. presbyteri, & diaconi tantum aſſequebantur Pontificatum Caroli ævo. 260. Paulus I. Cardin. presb. tt. s. Chryſogoni creat Marinum,

rium, Pippino Rege expetente. 145.
Caſſiaci ſtipulatur prima omnium Donatio a Pippino Rege, quam Carolus & Carolomannus filii confirmant. 74.
Carolomannus Caroli Martelli fil. Pippini fr. s. Bonifacii opera Eccleſiæ Gallicanæ ſatagit. 26. An. DCCXLVII. Monachum induit, 27. 41. 57. Aiſtulphi præcepto, & metu Optatus Ab. Caſſ. legatum mittit ad fratrem, ut ab expeditione Italica eum avertat. 61. moritur in Francia. 113.
Carolomannus Pippini fil. Caroli M. fr. A. DCCLIV. creatur Rex, & Patritius una cum patre, & fratre. 73. Poſt patris mortem nata inter fratres diſcordia componitur. 275. Gilbergam uxorem duxerat, ut Carolus Hilmiltrudem, vivente patre. 283. Quamobrem Deſiderii filiam ſuperinducere tam ipſe, quam frater prohibentur a Steph. III. 281. A. DCCLXXI. moritur. 279.
Carolus M. qui poſt Cod. Car. tempora fuit Imperator. 61. 63. Catholicæ fidei & Eccleſiæ perpetuus defenſor: idcirco Moyſi comparatus. 140. Quæ duo ab eodem exigebat Paulus I. patre ſuperſtite. 169. Davidis nomine ob pietatem & fortitudinem appellatus. 140. Conſtantino M. comparatus. 352. Eccleſiam ſiquidem Romanam exaltavit, ut B. Petro ante ejus Confeſſionem ſpopondit. 341. Petri Eccleſiam præ cæteris ſemper coluit. 474. 505. Hadriani orationibus ſe commendat. 474. Præceptores cantus Romani ab Urbe in Franciam ducit A. DCCLXXXVII. 523. Tam pius Princeps immerito traducitur ab Italo Annaliſta. 310. Principio ſui Regni obſequentior matri, quam Pontifici, filiam Deſiderii uxorem ducit, quam infra annum auctoritate s. Sedis repudiat. 264. Ducta Ildegarde ex qua filios ſuſcipit. 327. Ejus amor ingens in B. Petrum, & aſſiduæ preces Hadriani barbaras omnes nationes ei ſubjiciunt: De Langobardis inſignem victoriam refert. 318. Saxones poſt diuturnam plurium annor. dimicationem debellat, perducitque ad Catholicam fidem. 462. De Saracenis Hiſpaniæ triumphat. 368. Hoſtes Rom. Eccleſiæ ſuperat: Forojulianum Ducem debellat. 348. Beneventanos ſuperat. 475. 487. Eoſdem ſpectantes defectionem, conſilio Pontificis inſuper habito, beneficiis afficit, Grimoaldum exoptatum Ducem concedens. 490. 494. Ter Hadriano Pontifice Romam venit: A. DCCLXXIV. quum paternam donationem ab ſe confirmatam integram vindicavit, Tuſcia Langobardorum adjuncta. 297. 321. A. DCCLXXXI. quum Territorium Sabinenſe integrum Petro, & ſucceſſoribus conceſſit. 383. 415. & A. DCCLXXXVII. quum ſex Beneventani Ducatus Civitates conceſſit. 475. ſeqq. Supremam Pontificis auctoritatem in Eccleſiaſtica ditione declarat, petens muſiva, & marmora palatii Ravennatis ab Hadriano. 440. Veneticos ab Exarchatu, & Pentapoli expelli ab eodem flagitans. 459. Et ab illo exquirens, num Regii Miſſi Electioni Archiep. Ravenn. intereſſe deberent. 498. Spiritualem poteſtatem venerans, cauſam Volturnenſium Abbatum vult ab eo cognoſci. 427. Et pro converſione Saxonum univerſale jejunium indici per triduum orat. 462. Contra Hadrianus Caroli opera Langobardos Epiſcopos Canonum violatores compeſcit. 508. 510.
Carolus Martellus Majordomus Franciæ, & Subregulus. 7. Inverſor fuiſſe dicitur Eccleſiarum. 26. 28. Sex ejus filii numerantur. 77.
Caſſiodori judicium de Collectione Dionyſiana. 36.
Caſtrum Felicitatis in Tuſcia Langob. juris S. Sedis ab anno DCCLXXIV. ſubjectionis totius Tuſciæ argumentum. 337.

Ca-

Caſtrum Valentis in Campania Romana. 224.
Catholicæ fidei & Eccleſiæ defenſio, munus Patriciatus Pippini. 180. 202. & Caroli. 334. & paſſim.
Catholicam fidem & diſciplinam Hadrianus exponit Ægilæ Hiſpaniar. Epiſcopo. 389. *ſeqq.*
Centumcellis naves Græcorum exuſtæ Pontif. juſſu. 370.
Centuriatores nonnullas Cod. Car. epiſtolas edidere. 114.
Chalcedonenſe Concil. ejus canones ab Ap. Sede ante ſec. VII. declinans non recepti. 29. 303. Ejus Concilii compendium apocryphum. 410.
Chirographum Epiſcopor. Tuſciæ Langob. 9.
Chorepiſcopor. Officium, & ſubjectio. 43. *ſeqq.*
Chriſtophorus Primicer. integerrimus & ſummæ fidei vir declaratur a Paulo. A. DCCLXIV. 216. In Conſtantini ſchiſmate abolendo, & Steph. III. electione A. DCCLXIX. ſuæ probitatis argum. præbet. 243. *ſeqq* Idem cum Sergio filio orbantur oculis a Deſiderio. 262. 267. Stephanus III. videtur eos declarare majeſtatis reos in epiſtola ſublellæ fidei. 268.
Chriſtus erroneæ filius Dei adoptivus ab Hiſpanis dicitur. 445. *ſeqq.*
Civitates quatuor *Amelia*, *Horta*, *Polimartium*, *Blera* Romani ducatus a Langobardis invaſæ. 9.
Civitates Exarchatus & Pentapolis, quarum s. Sedes per Fulradum Regium Miſſum poſſeſſionem iniit. 65. *ſeq.* Quarum non iniit. 66. 105. Eas Paulus vocat Civitates noſtras Reip. Romm. 163.
Civitates Tuſciæ Langob. donatæ in primo adventu Caroli. 480.
Civitates cum territoriis integris ſunt donatæ s. Petro a Regibus Francorum. 384.
Claves confeſſionis s. Petri. 5. pro ſupplici libello ad Carolum Martel. miſſæ. 22. Deum enim, & B. Petrum conjungi conſueviſſe a Pontificibus conſtat in eorum petitionibus conjurationibuſve ad Reges Franciæ. 147. 157. 158. & alibi paſſim.
Clerici, & Monachi in propoſito non permanentes qua pœna afficiantur. 47.
Clerus Romanus incontinentiæ accuſatus apud Carolum, ab Hadriano defenditur. 371.
Cluſina Civitas Duci obtemperat. 337.
Collectio Canonum Dionyſiana primum adhibita a s. Zacharia. 28. Eadem præcipuis Decretalibus caret. 37. Romana nulla Hadr. tempore. 303. Omnium Collectionum ingenium. 37.
Comaclum Æmiliæ civitas a Leone Archiep. Rav. invaſa. 321.
Comita Miſſus Steph. II. 89. 96. V. *Miſſi Pontif.*
Comites & Duces promiſcue Civitatibus præſunt. 439.
Compatres Franciæ Regum fieri ſummopere avebant Pontifices. Idcirco pari antiquitate Compatres, & Patricii Reges Francorum inveniuntur: nam Steph. II. A. DCCLIV. Pippini filios e ſacro fonte ſuſcepit, poſtmodum Patricios fecit. 73. Succeſſor ejus Paulus I. vix creatus Pippini filiam ſuſcepiſſe abſens gloriatur. 137. Stephanus III. a Carolomanno efflagitat eodem honore frui. 279. Denique Hadrianus. A. DCCLXXXI. Romæ ſuſcipit Carolomannun Caroli filium, Pippinum deinceps vocandum. 309. 351. 383.
Concilia quatuor generalia ſec. VII. declinante ab Apoſt. Sede omnino recepta. 30. Sex Generalia cum græcar. Regularum compendio Carolus ab Hadr. accipit in primo ejus adventu. 34. 299. Calchutenſe An. DCCLXXXVII. a Legatis s. Sedis de plurimis Anglor. in vitiis emendandis celebratur. 505. Hieroſolymitanum A. circiter DCCLX. de ſacris Imaginibus. 256.
Confeſſio s. Petri, ubi continuæ ora-

tiones pro Carolo. 417. V. *Aula*. *Petri S. confeſſio*.
Conſtantinopolitana Claſſis adverſus Rom. E. Græcique omnes conatus a Beneventanis Grimoaldo duce eluſi A. DCCLXXXIX. 515.
Cpolitani Canones a s. Sede non recepti ante VII. ſec. finem. 29.
Conſtantini baptiſmum Hadrianus laudat ex Actis Silveſtri. 305.
Conſtantinus Copronymus Zachariæ donat Maſſas Nymphas & Normias. 16. Repetit Exarchatum a Langobardis. 21. Steph. II. auxilium ab eo petit. *Ibid.* Romæ opem ferre renuit. 58. Ejus incuria Pontificio dominatui utilis. 64. A. DCCLXXVI. moritur. 336.
Conſtantinus Pſeudopapa dictus Neophytus. 240. 243.
Conſtantinus & Paulus Duces calumniis affecti apud Carolum ab Hadr. defenduntur. 502.
Conſtituti Conſtantiniani excerptum obtinet VIII. ſæc. 307.
Conſulatus modica auctoritas Romæ Hadriani tempore. 5. 353.
Coſmas Patr. Alexandrin. Paulo de ſac. Imag. 192.
Creſconii Breviarium capitib. 300. comprehenſum plures Canones & epiſtolas indicat unoquoque cap. 32. Canones & Epiſtolæ ex Coll. Dionyſ. deſumtæ. 28.
Crux a Carolo dono miſſa A. DCCLXXXVII. in Eccl. Vat. locatur ab Hadriano. 474. Aliam poſtea miſit Leoni III. qua in ſupplicationibus uteretur. *Ibid.*
Cyclus decemnovennal. a Conc. Nic. probatur. 396.

D

Decreta Pontificum, & Canones contra invalores diœceſis alienæ. 517.
Decretales & Canones non ignorandi a Prædicatoribus. 403.
Defenſor, Opitulator. V. *Patritius*.
Deſiderius Fulrado adnitente Rex Langob. eligitur. 109. A Steph. II. laudibus effertur ob promiſſam reſtitutionem omnium Civitatum quæ deerant Pippinianæ donationi. 66. 110. Fidem fallit. 121. 137. cum Georgio Miſſo Imperiali mala orditur in Romam. 153. A. DCCLVIII. Romæ agit ſubdole de reſtituendis *Imola* cæteriſque civitatibus Donationis, ut ſuos Obſides ex Francia recipiat. 155. A. DCCLXI. Beneventani, Spoletani, & Tuſci ei parebant. 176. Peculia reſtituit; territoria civitatum, & patrimonia retinet; iterumque invadit quæ reſtituerat. 187. Filiam Taſſiloni nuptum traditurus Miſſos Pontificios ire in Franciam vetat. 215. Ejus malignitas, & audacia in Pontificem. 219. Ablata invicem ab exercitibus reſtituit, & recipit. 231. Romam venit orationis obtentu. 262. Romæ & in Exarchatu ſerere diſcordias non ceſſat. 265. A Steph. III. extorquet literas adverſus Dodonem Miſſum Carolom. & Chriſtophorum ac Sergium excæcatos, ſibique ſavorabiles. 269. Steph. idem Carolo, & Carolom. teſtatur Deſiderium nihil reſtituiſſe. 277. Tyrannus ab Hadriano appellatur. 476.
Deus & Petrus a Romanis Pontificibus proponi conſueverunt Francis, ut Eccleſiam alacrius defenderent. 22. 345. 367. Langobardorum profligatio utrique adſcribitur. 75. Arichis, & ejus filius natu major Romualdus mortui, dum Neapoli agebatur cum Græcis in s. Sedem; Dei miraculum evidens. 489.
Diaconi & presbyteri arcentur a pœnitentia. 49.
Diaconus Paulus Hiſt. Langob. Scriptor. 4. 7.
Dimiſſæ mulieri, aut viro non licet nubere. 48.
Diœceta, ſeu Diſpoſitor Siciliæ una cum Neapolitanis fovent Beneventanorum machinas in s. Sedem. 484.
Dio-

Dionyſius Exiguus pro s.Dion. Alexandrino accipitur ab Hadriano. 397. 452.
Diſciplina aliquatenus reſtituitur in Francia. 27. Monaſtica, ſeu Regularis ſeveriſſima. 435.
Ditio ſuprema Pontificia ante Donationes. 80. 84. 91. 95. Poſt Donationes, & Langobardos exactos. 358. Spoletum non comprehendebat. 379. Reſp. Romanorum appellatur. 345. Civitates & Territoria integra continebat. 384. 440.
Dodo Miſſus Caroli M. Defid. artibus Majeſtatis inſimulatur. 268.
Domna appellatur Regina Beltrada. 210. Giſla. 337.
Domni Pippinus, Carolus, & Carolom. 237. 285. 322. 323. & paſſim in titulis literarum.
Donatio prima omnium facta a Pippino in Francia a filiis Regibus propria manu firmata A. DCCLIV. 81. A Steph. III. appellatur *augmentum* Romanæ ditionis. 85. 91. *Dilatatio* provinciæ a S. P. Q. Romano. 144. facta Petro, & ejus Vicario. 239. ob veniam peccatorum. 228.
Donatio altera Caroli M. A. DCCLXXIV. 297. 321. facta D. Petro, & ejus Vicariis, pro mercede animæ. 325. 330. 333. 341. 384. V. *Carolus*.
Donatio Conſtantini ſuppoſititia medio ſeculo IX. emerſit. 304. 306. Certa ejuſdem Conſtantini, Patriciorum, & aliorum. 353.
Donationes omnes factæ pro mercede animæ. 405.
Droctegangus Abbas Miſſus Pippini agit Romæ de profectione Stephani II. in Franciam. 69. Ejus literas ad Regem defert. 58.
Dromones, naves bellicæ Siculorum. 155. V. *Stolum*.
Ducatus Beneventani fines orientales. 154.
Ducatus Spoleti & Tuſciæ a Carolo oblati s. Petro, retento ſupremo dominio. 342.
Duces tam Pontifici, quam Regibus Francor. erant. 502.
Duces Civitatum. 437.
Duces Franc. ab Steph. II. orantur, ut Pippino ferenti opem Eccleſiæ adſint. 72.
Duces quatuor Spoletanus, Beneventanus, Forojulianus, & Cluſinus fœderati adverſus Pontificem, & Carolum. 344.

E

Ecberti liber pœnitentialis. 304.
Eccleſia, & Catholica fides a Pippino, & ſucceſſoribus defendendæ ſuſcipiuntur. 142. 334.
Eccleſiæ contra Græcorum hæreſim defenſio a Pontificibus ſemper quæſita. 494. Ejus bona diſſipantes ob ſimoniam Hadrianus queritur. 518.
Eccleſiæ s. Petri præſtantia. 505.
Electio Canonica ab Hadriano vindicata. 518. *ſeq.* Ravenn. Archiep. ſubjecta s. Sedi. 499.
Elipandi, & Aſcarici Epiſcopor. Hiſp. error de Filio Dei adoptivo. 445.
Embolum, ſeu poſtſcriptum. 329. 334.
Enſis benedictio ante Patritium nulla. 159.
Epiſcopi precibus pugnanti populo victorias impetrant. 42. arma temporalia tractare prohibentur. 434. Deſertores recipiens excomm. 51. Juramentum Epiſcoporum Tuſciæ. 9. Piſanum, Lucanum, & Regenſem ad ſuas Eccleſias remittere oratur Carolus. 319.
Epiſtolæ fere exciſæ argumentum a Carolo jubetur in Cod. referri ad Rom. E. utilitatem. 153. Data Arvino pro reb. Benev. deſideratur. 494.
Equi inſignes pro Majeſtate Pontif. petuntur. 441.
Ermenaldi filia relicto monaſterio nubit. 511. 518.
Examen Epiſcopor. ante Conſec. Hadriani ævo. 519.
Exarchatus a Langobardis invaſus. 11. Ipſe, & Pentapolis reſtitui dicuntur

quia

quia juris s. Petri. 76. Utramque provinciam S. P. Q. R. vocat *dilatationem* Romanæ ditionis. 144. Deſiderii artibus ad defectionem proclives. 265. Earum populi ſubditi Pontificis. 522. V. *Donatio*.

F

FAſtrada uxor Caroli poſt Hildegardem. 424. 431. 435.
Faventia, Imola, Ferraria a Deſiderio reſtitui promittuntur. 109.
Felicianæ hæreſis origo DCCLXXXIII. 390.
Ferrandi Collectionem Creſconius ſequitur. 37.
Ferrariæ ducatus, & Comaclum a Leone Archiepiſcopo Ravennæ invaduntur. 321.
Fidei Catholicæ, & Apoſtolicæ Sedis defenſio duo Patriciatus munia. 140. *ſeq.* & paſſim in Cod.
Fines Ditionis Pontificiæ, & Monarchiæ Francor. perſpicue nominantur. 464.
Flagellatio Monachis errantibus indicta. 435.
Fleury carpit Epiſtolam Petri nomine ſcriptam intempeſta eruditione. 98.
Folradus Abbas Hieronymi fratris Pippini filius 77. poſſeſſionem init civitatum Exarchatus & Pentapolis pro s. Sede. 65. Idem cum ſociis ſuis Langobardorum ſævitiæ oculati teſtes fiunt. 80.
Formata Metropolitæ neceſſaria Epiſcopis itinerantibus. 51.
Forobonum hodie Foronovum in Sabinis. 223. 406.
Forojulienſi Duci Rodgaudo devicto Carolus Marcarium ſubſtituit. 372.
Franci rogantur Romanis opem ferre 1. *ſeqq.* Negligentes annis quatuordecim non quæſiti. 11. Utprimum in Italiam veniunt s. Sedem defenſuri, victores in Franciam redeunt. Inde amor ingens in Principem Apoſtolorum cœpit. 23. 76.
Fredegarii continuator. locus corruptus de Legatione duplici Greg. III. 2. 7.
Fulgentius S. ad Eugyppium contra Pelagian. de prædeſtinatione. 445. *ſeqq.*

G

GAbeli Comes Dominicus a Leone Archiep. Rav. male habetur. 335.
Galliatenſis Monaſt. s. Hilarii hiſtoria. 437.
Gallicani Epiſcopi Decretor. Pontificum veneratores. 52.
Garamannus Caroli Dux in Regno Italiæ ab Hadriano removeri petitur, quia Exarchatus bona invaſerat. 460.
Garinodus Dux & Grimoaldus Miſſi Deſiderii ad s. Sedem. 110.
Gaſindi Langob. ſimile officium Gardingis Gothorum. 511.
Gausfridus Langobardus in Allonis inſidias decidit. 317. 319. Carolo in ſuſpicionem venit. 363.
Georg. Card. Epiſc. Oſtienſis Steph. II. comitatur in Franciam. 83. Ejuſdem Pontificis Miſſus ad Pippinum. 88. Iterum cum Joanne Regionario, & Saccellario. 112. Idem cum Petro presb. Cardinali detinentur a Pippino in Francia Pauli Pontif. conſenſu, qui contra detinet Romæ Wulfardum & Collegam. 230. *ſeq.*
Georgius Primicerius Cantorum moritur. 203.
Georgius Protoſecreta, cum Joanne Silentiario legatione Imperatoris fungitur ad Pippinum An. DCCLV. 112. An. autem DCCLVIII. fœdus init cum Deſiderio pro capienda Ravenna, & expugnando Hydrunto, ope Siculorum accedente. 155.
Germanis nuper converſis diſpenſatio in quarto gradu conceditur a Gregorio II. 53.
Gilberga Carolomanni uxor, poſt hujus obitum, apud Deſiderium ſe recipit cum filiis. 279.
Giſila Pippini filia poſtea Abbatiſſa Monaſt. Calenſis. 137. Negata Conſtantino

no Copronymo pro filio ſuo. 285. Deſiderius uequicquam pro filio Athalgiſo eam petit a Bertrada. 287.

Græci minis ſemper, nunquam armis terrent Paulum I. 128. In Romam & Ravennam moturi dicuntur. 176. Piraticam exercent; ab Hadriano eorum naves exuſtæ Centumcellis. 370. Eorum vicinitas Ducatui Beneventano metuenda videtur Hadriano. 377. Conſilia ineunt cum Beneventanis s. Sedi contraria. 381. Dominatio eorum in Italia non extenditur citra Calabriam, & Neapolim. 497.

Gregorianum officium Ambroſiano rejecto Galli recipiunt. 523.

Gregorius M. S. quatuor Synodos ut quatuor Evangelia veneratur, quatenus hæreſes damnant. 29. Teſtatur, ſuo ævo corpora Sanctorum uon moveri. 381. Pontificis majeſtatem dedecere equos miſeros, aut optimos aſellos. 441.

Gregorius III. Carolo Martello binas literas ſcribit. 1. Quarum ſeutentia eruditi abutuntur in rem ſuam. 17. Numerat annos Imperatoris. 25. Scribit librum pœnitentialem, cui nomen, *Judicia*. 30.

Gregorius Nazianzenus S. de duabus Chriſti naturis. 447.

Gregorius Nyſſenus de adoptione filior. hominum. 448.

Gregoriua presb. Capuanus Hadriano detegit Adelbergæ, & Beneventanorum molimina. 487. 489.

Grimo Abbas Monaſt. Corbejenſis V. *Miſſi Regii*.

Grimoaldus Arichis ducls Benev. fil. mortuo patre, & Romualdo fratre majori natu, petitur ſucceſſor a Carolo, apud quem erat obſes. 3. 477. Carolus eum mittit Hadriano iuvito. 489.

Gundibrandus Dux Civitatis Florentiæ. 437.

H

HAdrianus Pp. collectionem integram Gr. canonum dat Carolo ad Eccleſiæ Gallic. diſcipl. inſtaurandam. 33. Nonnullis eorumd. canonum.emendatis. 35. Conſtantinianæ donationis nondum natæ meminiſſe perperam dicitur. 305. Ex ejus Epiſtolis ditio s. Sedis patet: nequicquam invertendo eaſdem contrarinm ſuſtiuetur. 308. *ſeq.* Publicas orationes inſtituit pro remiſſione peccatorum, & pro victorils Caroli de barbaris uationibus. 318. Preces inſtaurat Carolo in Saracenos Hiſpaniæ movente anno DCCLXXVII. 356. 366. Pro debellatis ab eodem Saxonibus & ad fidem converſis jejunia generalia indicit. 462. Aſſiduas fundit preces pro parentibus & Regina Ildegarde defunctis. 474. Inſcite traducitur, quaſi temporalium tantum ſatageus. 310. *ſeqq.* Leonis Archiep. Rav. iter ad Carolum improbat. 326. Copronymi mortem nunciat. 336. Compatris honorem petit a Carolo. 351. Donationis integræ poſſeſſionem flagitat. 345. Stephani II. exemplo ſupremum Dominium lu Exarchatu comprobat. 369. Sabinam nni Carolo acceptam refert. 415. In Tarracinenſes & Cajetanos Romanum exercitum mittit. 358. Ejus prudentia in Eccleſiæ s. Petri inſtauratione expenſis Caroli. 380. Placitum habet iu cauſa Volturnenſium Abbatum. 427. Gregorii M. exemplo equos inſignes pro dignitate Pontificis quærit. 441. Nuuciat Carolo Athalgiſi adventum. 477. Beneventanos defectionem ſpectantes armis continendos ſuadet. 478. Grimoaldi ſucceſſionem iu Benev. Ducatu improbat, arbitrio tamen Caroli omnia permittit. 479. 491. 494. Carolo æqua petenti nihil negat. 508. Paulinum reum illi mittit, ſimiliter ſecum fieri optat, ut quiſque Princeps in

in ſubditos ſibi homines animadvertat. 364.
Haiſtulphus Rex Langob. urbem obſidet. 21. V. *Aiſtulphus*.
Hegumenus ſeu Abbas 632.
Heleutherius, & Gregor. Ravennates pravi homines. 421.
Hermembertus nomen frequens in Galliis. 395. Bituricen. Archiep. Romam venit pro Pallio. 467. V. *Miſſi Regii*.
Hiems valida A. DCCLXIV. in or. & occ. 209.
Hilarrii S. Monaſt. Galliaten. ab Hilaro Abb. fundat. 437.
Hilarii S. Pictav. Epiſc. doctrina de adoptione. 450.
Hildebrandus Spoleti Dux moritur A. DCCLXXXIX. 515.
Hildegardes Regina Hadr. Commater moritur A. DCCLXXXIII. prid. Cal. Maji. 420.
Hildericus a Langobardis Dux Spoleti factus. 21.
Hiſpanæ Eccl. fundator Petrus, & ſucceſſores. 444. Ante Hadr. teſtatus illud erat s. Innocentius. *Ibid.*
Hiſpanorum error de Paſchate a Quartadecim anorum diverſus. 445. 451. alii eor. errores. 457.
Hiſtrienſis inſulæ Epiſcopus excœcatus. 372. Territorium non erat Juris s. Sedis. 373.
Homicidæ voluntario negata communio uſque ad vitæ exitum; involuntario poſt ſeptem, aut quinque annos pœnitentiæ. 53. *ſeq.*
Horologium nocturnum Pippino miſſum a Paulo I. 148.
Hoſpitalia in montibus pro peregrinis ſuſcipiendis. 437.
Hucbaldus Caroli M. Miſſus Michaelium Ravennæ intruſum, Steph. III. id petente, in ordinem reducit. 265.
Hugbertus Epiſc. venit ad Limina Caroli literas deferens. 524.
Hypocartoſis. V. *Camaradum*.

I

JEjunium feriæ VI. & Sabbati auctoritate PP. 391. indictum tridui pro converſione Saxonum. 462.
Imagines ſacræ a Græcis violatæ defectionem Romanorum pariunt. 14. A Langobardis incenſæ. 86. 92. Pippino vindicandæ proponuntur ab Steph. II. 111. Earum & Catholicæ fidei defenſio, præcipua cura Pontificum. 126. & paſſim in Cod. Cauſa item præcipua Græcorum averſionis a s. Sede. 128. 177. Ab orientis Patriarchis acerrime vindicatæ. 192. 256. Aſſerendi cauſa earum cultum in Francia, eo tranſlata Corpora ss. Gorgonii, Naboris, & Nazarii 213.
Immo Pippini Miſſus Stephano II. 134. V. *Miſſi Regii*.
Imola cum aliis civit. quarum poſſeſſ. Folradus non iniit ſubdole promittuntur reſtitui S. Sedi a Deſiderio. 150. Eamdem cum Bononia ſibi arrogat Leo Archiep. Rav. 330.
Imperatores Græci per Legatos & literas conciliare ſibi curant Francorum Reges. 126. Paulum I. Commercii literarum Cpoli accuſant; quas ſcilicet pro Sacrarum Imaginum defenſione ſcribebat. 216.
Indiculum Orthodoxæ fidei ab ipſo Pontifice emitti conſuevit octavo etiam ſeculo. 466.
Innoc. I. S. de jejunio fer. VI. & Sabbati. 391.
Joannes VIII. decernit, Canones omnes & Decretales accipiendas. 38.
Joannis Chryſoſt. S. de adoptione hominum doctrina. 448.
Joannis diaconi liber de Eccl. Later. ſuppoſitus. 247.
Joannis Monachi viſio incredibilis. 434.
Italia Modica ejus pars octavo ſec. Imp. Orientis paret. 127. Civitatibus præerant Duces & Comites. 472. Langobardia commendatur Carolo, tanquam vitiis obnoxia, præſertim Simoniaca labe laborans. 511. 518.
Itherius Bertradæ, & Caroli Miſſus ab Hadr. laudatur. 272. V. *Miſſi Regii*.

Judi-

Digitized by Google

Judices, videlicet Duces & Comites in Francia. 227. a Carolo conſtituuntur Papiæ. 332.
Julianus presb. Card. diſciplinæ ſollicitus Collectionem Dionyſianam promovet. 37.
Juramentum fidelitatis s. Petro, Pontifici, & Carolo in Exarchatu 334.
Juſtellus de Collectione Canonum minus recte 36.
Jus vetus s. Sedis falſo ponitur in Collectione Dionyſiana. 37.

K

Kirie eleyſon ccc. pro Caroli victoriis de Barbaris nationibus. 318.

L

LAbbeus Gretſerianam editionem Cod. Car. videns argumenta Epiſtolarum emendatioria edidit. 120.
Langbard. Miſſus Pippini. V. *Miſſi Regii*.
Langobardicæ expeditionis tempus. 21.
Langobardorum ſævitiea & impietas. 84. 86 92. Minaces literæ & pertinacia in s. Sedem 223. 240. Eorum difficili tempore plura auribus, quam literis committi conſueverunt. 261. Mancipia vendunt Saracenis. 369. Pravum præbent exemplum ex monaſterio ad ſeculum redeundi. 511. Alienas diœceſes Epiſcopi invadunt. 509. 517. Eorum Regnum Carolo eripere tentant Dux Forojulianus & fœderati. 345. V. *Aiſtulphus Deſiderius*, *Pippinus*, *Carolus*.
Lapis prophyreticus Baſilicæ Vaticanæ. V. *Menſa*.
Legati s. Sedis celebrant Concil. Calchutenſe. 505.
Leo S. ejus doctrina de adoptione hominum in filios Dei. 450.
Leo Archiep. Ravennas electus, intruſo Michaelio, deportatur Ariminum. 266. invadit Exarchatum, & tentat Pentapolenſes per ſuum Miſſum Theophylactum. 321. Sergium imitans Hadriano negotium faceſſit. 323. Ad Carolum ſe confert, Hadriano invito. 326. Patriarchæ Gradenſis literas ad Pontificem intercipit, fractumque ab eo ſigillum Hadrianus dolet. 328.
Leo Imperialis Sergium Archiep. Rav. corrumpere nequicquam molitur. 178.
Leo & Conſtantinus Græci Auguſti impii. 14.
Libri Pontificalis cum Cod. Carol. concordia. 110.
Litaniæ per ſec. x. centum Kirie, centum Chr. & centum Kir. 463.
Literæ Cod. Car. ob metum Langob. confictæ. 124.
Liuthericus. V. *Miſſi Regii*.
Liutprandus cum Hildebrando filio Langobardorum Reges. 20.
Liutprandus Dux Beneventanus Deſiderii metu Hydruntum fugit. 154.
Ludov. II. teſtimonium de Francis Regibus auctoritate Apoſtolica. 60.
Luminaria, pauperes, & peregrini ex fructibus patrimoniorum alebantur. 111.

M

MAgdeburgenſes Panv. Cod. Vat. norunt. 117.
Maginarius Abbas Dionyſian. Fulradi ſucceſs. V. *Miſſi Regii*.
Mallianum ſedes hodie Epiſcopalis Sabinæ. 406.
Mancipia Saracenis veneunt a Langobardis. 369.
Manſionarius confeſſionis s. Petri legatione fungitor. 227.
Marcarius Dux Forojulen. creatus a Carolo A. DCCLXXVI. 372.
Maria Virgo, Angeli &c. invocantur a Steph. II. Pippini opem implorante pro defenſione Urbis & Eccleſiæ, quo tempore Græca impietas maxime vigebat. 75. 81.
Marinus petitione Pippini creatur Cardin. tt. s. Chryſogoni. 148. Reos Majeſtatis. 129. Ne in perditionem ruat,

ruat, Paulus rogat Pippinum, ut Epiſcopum creari ſinat in Galliis a Wilcario Apoſt. Sedis Vicario. 160. Reſtituitur in priſtinum. 209.

Martinus Bracarenſis collectionem canonum edit Clero, & laicis utilem. 38.

Mauritius Epiſc. Hiſtrienſis excœcatus. 372.

Mauritius Dux Ariminenſis ſocietate inita cum Deſiderio Pentapolim turbat. 266.

Menſam altaris donatam Stephano II. a Pippino, & a Regiis Miſſis in confeſſione B. Petri conſtitutam Paulus conſecrat. 224. Miſſam ſuper eadem celebrat, perpetuo ibi permanſuram decernit. 225. Fortaſſe ipſiſſima eſt quæ parieti Baſilicæ hærens, diviſionis oſſium inſcribitur. *Ibid.*

Metropolitæ auctoritas in provincia. 43.

Michaelius poſt Sergii obitum Rav. Sedem invadit. 265.

Migetius nomen priſcum in Occitania. 445.

Miſſi Imperiales A. DCCLIV. *Joannes Silentiarius*, & *Georgius Protoſecreta*. 112. 160. Silentiarius in Francia conſtitit, literas Regias ad Imp. obtinuit. *Ibid.* Poſt annos decem *Syneſius Eunuchus*, & *Anthimus*. Hic remittitur, detinetur alter in Francia. 213. A. circiter DCCLXIII. Cpolim petunt Miſſi Regii & Pontificii. 208. A. DCCLXXXVII. *Iſchamus* & *Leo* veniunt cum Athalgiſo in calabriam. 477. Sequenti anno Neapolim, ubi Beneventana defectio dirigitur contra s. Sedem & Carolum. 485.

Miſſi Monaſterii Galliatenſis. 438.

Miſſi Pontificum Romanorum.

GREGORII III. Carolo Martello *Anaſtaſius Epiſcopus*, *Sergius presbyter*. 5. A. DCCXXXIX. *Anchartus*. 22.

STEPHANI II. A. DCCLIV. *Wilbarius* Ep. nomentan. 78. 83. A. DCCLV. *Georgius Card. Ep. Oſtienſis Warnearius Abb.* Miſſus Regius, *Thomaricus*, & *Comita*. 88. 96. A. DCCLVI. idem *Georgius Ep.* & *Joannes Regionarius* & *Sacellar.* 112.

PAULI I. A. DCCLVII. Anonymi. 134. 137. 146. DCCLVIII. *Gregorius Ep.* & *Steph. presb.* 151. A. DCCLIX. *Petrus presbyter*. 164 *Georgius Ep.* 167. A. DCCLXI. *Petrus Primicerius Defenſorum*. 181. 184. A. DCCLXIII. *Joannes ſubdiac.* & *Abbas*, *Petrus Primus Defenſor*. 202. A. DCCLXIV. *Joannes ſubd.* & *Abb.*, *Pamphilus Defenſor Regionarius* redeunt ex Francia cum Flavino Regio Miſſo. 212. *Philippus prbr*, *Urſus Fidelis* pro Taſſilone Bajoarior. Duce. 215. A. DCCLXVI. *Petrus notarius Regionar.* & *Joannes Manſionarius confeſſ. s. Petri*. 227.

CONSTANTINI NEOPHYTI Anno DCCLXXVII. *Chriſtophorus prbr. Anaſtaſius Notar. Regionar.* 256.

STEPHANI III. A. DCCLXVIII. *Sergius nomenclator*. 259. *Anaſtaſius primus defenſor*, & *Gemmulus* ad Deſiderium. 263. A. DCCLXX. *Petrus prbr. Pamphilus Defenſor Regionarius*. 287.

HADRIANI. A. DCCLXXIV. *Anaſtaſius*. 319. *Andreas Epiſcopus*, & *Anaſtaſ. Cubicularius*. 323. A. DCCLXXV. *Andreas Epiſc.* & *Pardus Hegumenus*. 332. A. DCCLXXVI. *Stephanus Sacellarius* Beneventum, ubi fœdera tractabantur. 344. A. DCCLXXVII. *Philippus Epiſc.* & *Megiſtus Archidiac.* Quorum Legationis tempus incertum: hoc enim loco memorantur reduces. *Filippus*, & *Andreas Epiſcopi*, ac *Theodorus Conſul* Hadriani nepos. 353. 356. *Andreas*, & *Valentinus Epiſcopi*. 362. A. DCCLXXXI. *Agatho diaconus*, & *Theodorus Coſ.* 385. Anno DCCLXXXII. *Stephanus* olim Saccellar. 387. A. DCCLXXXVIII. *Creſcens* & *Hadrianus Duces* Beneventanum in Ducatum cum Regiis Miſſis pro ſex civitat. poſſeſs. 496.

Miſſi Regii. Principis Franc. Caroli Martelli: *Grimo Abbas Corbejen. Sigibertus recluſus s. Dionyſii* A. DCCXXXIX. 2.

PIP-

Digitized by Google

PIPPINI REGIS A. DCCLIV. *Folradus prbr.* & Abbat eum ſociis 77. DCCLV. *Warnearius Abbas* 88. 97. DCCLVI. *Folradus* & ſocii. 108. DCCLVII. *Immo*. 134. *Folradus* & *Rodbertus*. 156. *Wulſardus* & ſocii. 137. *Langbard.* 145. DCCLIX. *Remigius Rothom. Archiep.* Fr. Regis, & *Autharius Dux*. 163. DCCLX. *Droclegangus*, & *Wulfardus Abbates*. 169. 171. DCCLXI. *Wilcharius Ep. Felix Religioſus*, & *Ratbertus V. illuſter.* 175. *Vidmarus*, & *Gerbertus Abbates*, & *Hugbaldus V. Ill.* 186. DCCLXIII. *Haribertus Abbas* & *Dodo Comes*. 200. DCCLXIV. *Flavinus Cappellanus*. 211. DCCLXV. *Andreas* & *Gundericus*. 222. 230. DCCLXVI. *Wulſardus* & ſocii. 228. DCCLXVII. *Wilcharius Ep. Dodo*, & *Wicbardus* fideliſs. 239.

CAROLI, CAROLOMANNI, & BERTRADÆ. DCCLXIX. *Dodo* Carolom. 267. *Itberius* Caroli & Bertradæ. 272. DCCLXX. *Gauzibertus Ep. Fugbertus Religioſus*, *Ansfredus*, *Helmgarius*, Caroli, & Carolom. 275. *Beraldus Abbas*, *Aubertus Vir Ill.* Carolom. 278. DCCLXXIII. *Hucbaldus* Caroli. 265. 499.

CAROLI MAGNI. DCCLXXVI. *Poſſeſſor Ep. Rabigaudus Abb.* 340. 347. DCCLXXX. *Ado diac.* 378. DCCLXXXII. *Itberius Abbas*, & *Maginarius Capellanus* 387. *Petrus Epiſc. Ticinen.* pro Aegila. 390. DCCLXXXIII. *Maginarius Abbas* pro Territorii Sabinen. traditione. 414. *Georgius Ep.* 416. DCCLXXXIV. *Poſſeſſor Archiep. Ebredunen*. 426. *Garamannus Dux*. 433. *Arvinus Dux*, pro mnſivis & marmoribus ab Hadr. obtinendis ex Palatio Ravenn. 439. DCCLXXXVI. *Andreas Abbas* Luxovienſis. 461. *Itberius* & *Maginarius Abbates*. 465. DCCLXXXVIII. *Roro Cappellanus*, & *Betto*. 476. *Atto diac. Gotteramnus Oſtiar. Maginarius Abbas*, *Joſeph Diac.* & *Liutbericus* quinque Miſſi tempore commotionis Beneventanæ. 481. *ſeqq.* DCCLXXXIX. *Hermembertus presbyter.* pro ritu electionis Archiep. Rav. 498. Anonymi cum Miſſis Offæ Merciorum Regis. 507. DCCXC. *Bernardus Ep.* & *Rado Abbas Protonotarius*. 514. Summo eum honore exeipiebantur, ubi in Eccl. ditionem perveniebant. 340. Placita habebant Romæ flagitante Pontifiee. 131. Ubi gravis aderat eauſa, Romæ detinebantur. 153. Quandoque mittebantur poſſeſſionem Civitatum &c. tradendi eauſa Romano Pont. 332. Pari honore Regii, ac Pontificii habendi erant Romæ, & in Francia. 522. Plura iis tractanda committebantur, quæ in literis non ſunt expreſſa. 225.

Monachi Clerieatum aſſequuti in propoſito manere debent. 49. Ad Epiſcopatum per gradus venire poſſunt. *Ib.* Deſertores puniuntur. 54. Item a propoſito abſeedentes. 47. Volturnenſes ad Carolum ultro ſe eonſerunt ealumnias repulſuri. 431. Remigii fr. Pippini eantum Rom. ediſcunt a Simeone Primicerio Cantorum. 204.

Monachiſmus uniformis in Galliis tempore s. Bonif. Mognntini, qui Ordinem s. Benedicti propagavit. 43.

Monaſterium s. Silveſtri a Paulo I. fundatur in domo propria. 236. Soractenſe s. Silveſtri, cum tribus aliis ſubjectis Pippino eonceſſum. 193. Galliatenſis hiſtoria. 437.

Moniales ab altari arcentur, hominumque offieio fungi prohibentur. 46. Non velatæ, ſi nubant, ad pœnitentiam aeeipiendæ. 52. Velatæ ſeu profeſſæ ſi nubant, a pœnitentia arcentur donec maritus vivit. 52. Sponte propoſitum ſuſcipientes ſi nubant ante profeſſionem peccant. 55.

Moria locus erat. 60. Mill. a Cpoli 418.

Moyſi & David comparatur Pippinus, quia Eccleſiam ab oppreſſione liberavit. 107. V. *Carolus M.*

Moyſis & Joſue exempo Epiſcopi Orantes

tes victorias aſſeqnuntur. 42.
Muſiva & marmora Palatii Revennatis, conceſſa Carolo ea petenti. 440.

N

NArnia Romani Ducatus civitas Pippini metu reſtituitur Romanis ante Donationis effectum. 66. Eadem cum aliis civitatibus Romanor. a Langobardis invaditur, ante poſſeſſionem Exarchatus. 87. 93.
Natalis Alexander, & Petrus Marca de Jure Pontificio veteri & novo minus recte. 39.
Neapolitani ficte agunt cum Hadriano, Arichi Benev. Duce ſic ſuadente. 376.
Neſtorius blaſphemans Dei filium purum hominem dixit. 445.
Nicœni Concilii doctrina de Chriſto filio Dei. 446. De Paſchate rite celebrando. 452. Differendum docuit uſque ad diem 21. lunæ non 22. juxta Hiſpanorum errorem. 454.
Nicolaus V. Bibl. Vat. inſtituit, Sixtus IV. explet. 116.
Notarius, & Cancellarius quandoque idem. 514.
Nuptiæ cum duobus fratribus, aut duabus ſororibus vetitæ: gradus affinitatis explicati. 53.
Nymphas & Normias Maſſas Eccl. Romanæ donat Conſtant. Copron. 16.

O

OFfa Rex Merciorum in Anglia. Fabula, & Indiculum ei affictum. 503. 506. Suum Regnum s. Sedis vectigale facit. 505.
Officia militaria & Civilia Pontificum Regiis perſimilia. 502.
Officia ſeptem Palatina: Primicerius &c. 247.
Opere pro ideirco, aut ſimili. 385.
Optatus Abbas Caſſinenſis Miſſus Stephani II. ad Aiſtulphum, una cum Attone Volturnenſi. 57. 70. Repetit ſuos Monachos ex Francia. 113.
Orationes aſſiduæ pro Carolo, ejuſque parentibus vita functis. 474.
Oratoril, ſeu baſilicæ in proprio fundo erigendæ leges. 50.
Ordinationes Epiſcoporum Romæ ex alienis Diœceſibus octavo ſeculo. 408.
Organum a Conſtantino Copronymo dono miſſum in Franciam. 148.

P

PAllii diſciplina a s. Bonif. Mogunt. ſtabilita in Galliis A. DCCXLIII. Caroli M. ævo obtinet. 467. Nequicquam Hincmarus, ejuſque ſequaces recentiores labefactare eam nituntur. 468.
Panvinius literas Cod. Car. teſtabatur, ſuo ævo in Bibl. Vat. exiſtere. 115. Eſt auctor argumentorum ap. Centuriat. & Baron. 118. Quæ apud Labbeum emendatiora occurrunt. 120. Eorumdem ratio habenda 133. Idem auctor ſero, & brevi tempore rebus Eccleſiæ dans operam de Pontificibus, & Cardd. opus confecit. 116. 119.
Pardus Hegumenus. V. *Miſſi Pontif.*
Parochia pro diœceſi accipi conſuevit. 510.
Paſcha: quando celebrandum. 452. Vera doctrina paſchalium terminor. & Controverſia inter Latinos & Alexandrinos. 396.
Patriciatus Francorum Regum ab Steph. II. collatus Pippino, ejuſque filiis DCCLIII. per unctionem Regiam. 11. 60. Ejuſdem vera indoles. Defenſio Catholicæ fidei, & Eccleſiæ Rom. 73. 189. 460. 500. Patriciatus Petro adſcriptus in Exarchatu, Carolo in urbe. 294. 521.
Patriciatus Imperialis longe alius. 74. 295. 488.
Patricius Romm. appellatur in Cod. *tutor*. 136. *defenſor*. 142. *auxiliator*. 144. *Defenſor*, & *liberator* Eccleſiæ. 150. liberator s. Dei Eccleſiæ, & ejus peculiaris populi. 153.
Patrimonia Calabritanum, & Siculum a Græ-

Græcis invaſa. 13. repetuntur. 111. Campanum a Steph. III. quæſitum. 272. a Neapolitano diverſum. 376. Sabinenſe, dictum etiam territorium. 384. Tuſciæ, Spoleti, Beneventi, Corſicæ vetuſtiſſimæ conceſſionis Græcorum Impp. &c. *pro remedio animarum* ſuarum. 353.
Paulinus quidam ſcribit pro Theodoſio II. apocrypha. 410.
Paulus I. ante Pontificatum miſſus Stephani II. fratris ſui ad Aiſtulphum. 57. Eidem ſuccedit. 114. De fide Catholica, & Sacris imaginibus magis ſollicitus, quam de temporali dominatione. 126. Ejus tempore nullum incrementum Donationi Pippinianæ factum. 125. Ejus Epiſtolarum ordo turbatus. 129. *ſeq.* Argumenta apud Centur. & Baron. 114. Timore ancipti ſemper vexatur Langobardor. & Græcorum. 121. Græcorum molimina nunciat Regi. 178. Miſſum Regium Romæ commoraturum contra eoſdem efflagitat. 181. Sex Patricios cum claſſe advenire nunciat. 219. Scribit literas Pippino ex Deſiderii voto. 149. aliis literis priorum fidem diluit. 158. Langob. Regis amicitiam ſe culturum promittit, ſi fidem ſervarit. 197. A calumniis ſe purgat. 207. Concedit Privilegium Monaſterio s. Silveſtri. 236.
Pentapoles duæ mediterranea & maritima. 335. Ejus Civitates una cum Exarchatu a Pippino donatæ ab Arimino uſque Eugubium. *Ibid.* A Deſiderio hoſtilia patiuntur. 154. Pontifici, quam Leoni Archiepiſcopo Rav. obtemperare malunt. 321. Athalgiſi adventum Hadriano nunciant. 476.
Perſarum excurſio prope Cpolim, & magna præda. 418.
Petaſius in Tuſcia Rom. rebellis. 54.
Petronilla S. ejus oratorium in Baſil. Vat. 136.
Petrus S. dimittit peccata. 71. concedit victorias. 75. per ſuum Vicarium unxit in Reges Pippinum, & filios. 76. 82. 94. 183. 189. 222. & alibi paſſim. Victoriam Pippino miraculoſe conceſſit de Langob. 79. Francos Reges in ſuos peculiares elegit. 8 Continuo poſt Deum ponitur in vehementioribus petitionibus. 87. 345. 367. Poteſtas Clavium. 140. & paſſim in Cod. Steph. II. intra urbem obſeſſus, maximiſque in anguſtiis Petrum ipſum quaſi deprecantem inducit. 98. Pippinus Petro, & ejus Vicariis donationem fecit pro animæ mercede. 154. 156. 201. 223. 276. 321. Carolus confirmat, & amplificat ſuper ipſum Sacratiſſ. Corpus. 367. & alibi paſſim in Cod. qui conſtanter docet in Baſil. Vaticana quieſcere tantum theſaurum. 100. 361. 367. Quare præ aliis a Carolo dilecta & locupletata. 474. 505.
Petrus & Paulus una ſimul invocantur. 223. 273. 462. Utriuſque doctrina de Filio Dei vivi. 446.
Petrus de Marca de Jure Pont. veteri, & novo minus recte. 39.
Philippus presb. & Euſtachius Dux Judices miſſi ab Steph. II. ad regimen Exarchatus 323.
Pippinus Majordomus Franciæ. 41. Zachariæ auctoritate Rex. 69. 73. Ejus Donatio Cariſiaci facta. 321. Integra ſervatur in Archivo s. Eccleſiæ. 65. Novus Moyſes, & novus David. 140. 200. 233. Tamquam fidelis Deo, & B. Petro a Paulo I. proponitur imitandus Carolo, & Carolom. 184. 190. Conſtanter appellatur in omnibus Pauli epiſtolis Protector & defenſor fidei Catholicæ, & Eccleſiæ, ſeu auxiliator, & liberator. 182. 186. *ſeq.* 220. Sacrarum imaginum defenſor. 196. Ejus amor in s. Petrum & Pontificem. 146. Græcorum Miſſos, nonniſi coram Pontificiis audit. 212. Conſtantia in s. Sedis & Romm. defenſione. 214. Sollicitudo de s. Sedis, & Pontificis ſtatu. 207. Paulo Græcorum

corum literas communicat. 215. Paulus filium cognominem Pippini e ſacro fonte ſuſcipere optat. 168. Monet, ne Bertrada dimiſſa Anglam ducat. 284.
Pippinus antea Carolomannus Caroli fil. ab Hadriano ſuſcip. e ſacro fonte, poſtea Italiæ Rex inungitur. 351. 383.
Placita Romæ habita a Miſſis Pippini. 131.
Pœnitentes ad Clerum non admittuntor. 49.
Pœnitentiales libri tota Europa pervagantur. 30.
Polorum arbiter; Polorum & tellurum creator Deus. 207. 217.
Pontificalis liber Anaſtaſio tributus. 7. 9.
Pontificis, & Regis par poteſtas in ſua cujuſque ditione. 521.
Populonii & Roſel. fines DCCLXXXVII. nondum poſſeſſi. 474. *ſeq.* 480.
Poſſeſſio Exarchatus & Pentapolis An. DCCLVI. 107.
Potonis Abbatis Volturn. cauſa. 387. 424. *ſeqq.* 431.
Prædeſtinatio & liberum arbitrium ab Hiſpanor. errore vindicantur. 401. 455.
Præfectus Urbis Criminales cauſas cognoſcebat. 247. 365.
Presbyteri, & diaconi pœnis obnoxii. 47. 50. *ſeq.*
Primicerius cantorum s. Sedis. 204.
Principatus Langob. minoris initium. 123.
Priſcillianiſmus in Hiſp. redivivus VIII. ſec. 403.
Provinciale Gallicanum Carolo Hadrianus. 299.
Ptochium hoſpitale pauperum ſeniorum. 48.
Pyttacium & pſeudopyttacium quid? 410.

Q

Quartadecimani a Concilio Nicœno damnati. 395. eorum error falſo Hiſpanis tributus. 445.

R

Ravenna metuit Græcorum arma. 176.
Ravennates dicuntur Aemiliæ populi. 329.
Ravennates Archiepiſcopi Cpolitanos Patriarchas imitati conflant ſchiſma. 499. Rite electi conſecrantur Romæ. 501.
Ravennates & Pentapolenſes judicandi Romæ. 520.
Reginaldus Cluſii Dux malus Eccl. finitimus ſub Deſiderio, amovendus. 338. 344. Ante Ducatus honorem Caſtaldus Caſtri Felicitatis. 337.
Reſponſale Rom. Pippino miſſum a Paulo. 148.
Reſp. S. perperam vocatur Sac. Rom. Imperium. 15.
Rodicauſus Monachus Pothonis Abb. Volturn. accuſator a canonibus rejectus, quia ſtupri reus. 429.
Rodgaudus Dux Forojul. Italiæ Regnum affectat. 345. a Carolo devictus. 347. ab eodem dejectus. 372.
Rodigangus Ep. Meten. & Autcharius Dux Miſſi Regii ducunt Steph. II. in Franciam. 58. 69. 77.
Rogationum genus Caroli M. ævo. 463.
Rogus, ſeu ſupplicatio pro Francorum ope impetranda. 3. pro ſucceſſione Grimoaldi in Benev. Ducatu. 489.
Roma & ejus Ducatus juris Pontif. ante Donationes. 12. perperam donationibus accenſentur. 68. A ſævitie Langobardor. liberantur. 147. Imperatoribus Græcis nequicquam paruiſſe dicuntur. 128. 176. Id Græci ipſi fatentur. 210. 345.
Romanam Eccl. Hadr. appellat *Eccleſiam Dei, ideſt B. Petri*. 352.
Rom. Pontifex a Deo eligitur. 507. Electionis ritus A. DCCLXIX. 260. Ex Presbyteris tantum & diaconis Cardinalibus eligebatur uſque ad exitum ſec. IX. 291. Ante Conſecrationem Electus inſcribitur. 114. Ante Gre-

Digitized by Google

Gregorium III. Ordinatio ſeu Conſecratio confirmationem Principis ſequebatur. 289. a Greg. III. ad Leonem III. conſecratio libera. 134. 241. 290. 292. Vicarius Petri paſſim in Cod. 183. 239. Summa ejus poteſtas in Spiritualibus. 520. In temporalibus. 521. *ſeq.* Romæ & in ejus ducatu Princeps. 67. 293. 370. uſque ab A. DCCXXVIII. 13. Græcis dominium, ſi reſipiſcerent redditurus. 16. 58. in Exarchatu ab An. DCCLVI. 261. 423. 440. poteſtas ejus quam vocant coactiva. 364. *ſeq.* 516. 520. S. P. Q. R. eum dicit *Dominum noſtrum a Deo Decretum*. 143. Ditionis ejus a Regum Francorum ditione perſpicua diſtinctio. 463. Nulla utitur Collectione Canonum ante Zachar. 32. 42. 301. in Regibus vel minima extollit. 474. Ejus epera reconciliationes Principum quæſitæ. 215.

Romualdus fil. Arichis natu major præmoritur patri. 489.

Ruinartius duas tantum Greg. III. Epiſtola novit. 2. 5.

S

SAbanum, non Sabarium; Linteum quo ex S. fonte excipiebantur baptizati. 136.

Sabinenſe territor. ſeu patrimonium. 314. 384. 414. *ſeq.*

Sacramentarium s. Greg. in Franciam. 523. 525.

Sacramentum Epiſcopor. Tuſciæ. 9. ab Hadr. exactum pro innocentia Monachor. Volturn. 431.

Salæ s. Petri ſeu domua ruſticæ. 20.

Salvatoris Sac. Imago in proceſſionib. 463.

Sanctor. Corpora non movenda Hadr. docet. 381.

Sanguis, & ſuffocatum olim vetita. 400. 454.

Saraceni emunt mancipia a Langob. 369. A. DCCLXXVII. a Carolo profligati in Hiſpania. 356.

Saſantina Curtis Monaſt. Galliaten. 438.

Saxones tandem debellati DCCLXXXV. cum Widichindo eor. duce ad fidem convertuntur, Caroli opera. 462. Nonnulli ad paganiſmum reverſi ad pœnitentiam admittendi. 465.

Schiſma Ravenn. Archiepiſcopor. 499.

Scriptura Rom. Langobardica Hadr. ævo. 120.

Secundicerius Cantorum Primicerio ſuccedebat. 204. Tertii Cantoris Officium. 204.

S. Sedes Creſconii Collectione utitur. 34

Senogallia juris Rom. Pontificis. 224.

Sergins Archiep. Rav. uxoratus Romæ litibus implicitus. 138. nimium ſibi tribuens dejicitur a Steph. II. 322. Reſtitutus grati animi ergo nunciat Paulo Græcor. inſidias. 178.

Signum pro termino adhibitum. 388.

Sirmondus de Coll. Dionyſ. deceptua decipit. 28. 39.

Spatha apallarea. 159.

Spoletanus, & Benev. Duces Pippino fidelitatem jurant. 154. uterque ducatus Langobardis ſubjectus. 176. uterque a Carolo oblatus s. Sedi. 298. 341. 379.

Stephan. II. Cpoli auxilium petit. 70. A Francis obtinet. 11. In Franciam ſe conſert, ſuperatis Langobardor. inſidiis. 58. 61. Ibi gravi morbo tentatus convaleſcit. 79. Pippini filios ſuſcipit e ſacro fonte. 73. Obtenta poſſeſſione Exarcbatus & Pentapolis, Actores & Judices eo mittit. 323. Moritur. 114. 133. Epiſtolarum ejus ordo certus. 59.

Steph. III. DCCLVIII. Miſſus Pauli ad Pippinum. 151. Creatus Pontifex, Canones Apoſtolor. L. accipiendos decernit. 32. Ex Deſid. voto Eccleſiæ ſtatum conturbantis ſimulatas literas dat Bertradæ, & Carolo. 262. 265. 291. Carolomanno Compater fieri optat. 279. Connubium cum filia Deſid. vehementer improbat. 284.

Stephanus Epiſcopus & Dux Neap. fidelis s. Sedi offert Paulo opem contra Græcos . 127. 179. 495.
Subdiaconis Connubia vetita . 39. 48.

T

TAbernæ pro viatoribus antiquiſſimæ . 437.
Tarracina juris s. Sedis, quia ſubacta armis Pontificiis, & pro patrim. Neap. retenta . 495. A Neapolitanis, & Græcis invaſa . 375.
Tarracinenſes V. *Cajetani*.
Territoria, ſeu provinciæ, & Civitates donatæ s. Petro . 373. 384.
Theodori liber pœnitentialis . 30. 304.
Theophylactus Bibliothecarius . 427.
Thius rex Perſarum pugnat cum nepote . 419.
Trabes majores pro Eccleſiis e Spolet. Ducatu a Carolo Hadr. petit; ut Carolus muſiva Raven. a Pontifice Ravennæ Domino quæſierat . 471.
Traſimundus dux Spoleti obſeſſus Romæ . 9. 21.
Tuſciæ Langob. Civitates juris s. Petri . 475. 480. 496.

V

VEnetici fideles Serg. Archiep. nunciant molimina Græcor. in Ravennam. 179. Hadrian. petente Carolo eos pellit Exarchatu & Petap. 459.
Verecundus Ep. auctor Compendii Concilii Chalced. apocryphi . 410.
Viduæ non velandæ . 46.
Virgo ſacra propoſitum deſerens . 518.
Viſio incredibilis a Carolo rejecta . 434.
Volturnenſe Monaſterium . V. *Potho*.
Waldipertus prber Langob. & Gracilis Tribunus Majeſtatis rei . 245.
Wilcharii plures in Galliis cœvi . 395.
Wilcharius Senonen. Archiep. præficitur Baſilicæ Vatic. inſtaurationi. 380. Juriſdictio ejus in Hiſpaniam extenditur . 409. Ægilam ordinat, & inſtruit . 458.
Wilharius Ep. Nomentanus Miſſus, & poſtea ſocius Steph. II. in Gallium euntis . 78. 83. 138.
Winigiſus Hildebr. ſucceſſor in ducatu Spolet. 515.

Z

ZAcharias primus conſecratur abſque Decreti miſſione ad Principem . 241. quatuor Civitates Romani ducatus recuperat . 10. Scribit Pippino Majori domus . 27. 41. Eumdem creat Regem 15. Liutprandi Regis Langob. annos numerat inſueto more una cum Imperialibus . 25. 27. Primus omnium Pontificum utitur Collectione Canonum Dionyſiana. 30.

F I N I S

EMENDANDA.

Menda typographica ſic legito : *pag.* 15. *lin.* 33. detinebat *p.* 16. *l.* 32. Nymphas *p.* 28 *l.* 16. collectione *p.* 19. *l.* 4. & 20. *p.* 34. *l.* 33. Chalcedon. *p.* 34. *l.* 3. quod *p.* 41. *l.* 17. vobis *not. l.* 2. (*ep.* 11.) p. 51. *n. l.* 16. ſtamens *p.* 53. *l.* 5. *ſi duobus fratribus* p. 54. *n. l.* 6. *abſtinetur p.* 55. *l.* 14. ad veſtri *p.* 56. *l.* 2. juxta egregii *p.* 62. *l.* 24. *Exarchatum lin.* 34. Civitatem Narnienſem *p.* 77. *not. l.* 8. ſociiſque *p.* 83. *n. l.* 2. licet non *pag.* 85. *l.* 11. Propheta *p.* 93. *l.* 21. cahort. *not. l. ult.* aut *p.* 98. *n. l.* 7. exaggerationem *p.* 106. *l.* 11. præclara *p.* 107. *l.* 5. Excellentiſſime *p.* 110 *l.* 12. Spoletani *p.* 113. *l.* 3. mundi *p.* 115. *l.* 37. accuratiſſima *p.* 118. *l.* 8. meminit *p.* 119. *l.* 2. Eccleſiaſticam *p.* 131. *l.* 8. Regii *p.* 130. *n. l.* 6. flagitante *p.* 159. *l.* 10. Apellarent *p.* 160. *l.* 16. 20. Orthodox. *p.* 173. *l.* 21. benedictus *p.* 187. *var. lect. lin.* 1. excepimus *p.* 192. *n. l.* 3. *al.* xcix. *p.* 204. *l.* 16. inſtrui *p.* 207. *l.* 27. proferentibus *p.* 214. *l.* 11. omnipotens *p.* 227. *n. l.* 2. non obiret *p.* 239. *n. l.* 5. inſignes *p.* 285. *l.* 9. mandata *p.* 343. *l.* 3. atroſque ſe in unum *p.* 360. *l.* 2 CONTINATUR *p.* 361. *l.* 3. *not.* Archiep. *p.* 376. *n. l.* 7. Arichi *p.* 378. *n. l.* 2. miſſæ *p.* 379. *l.* 7. 14. Camarado *p.* 384. *l.* 3. ſubjiciens *p.* 386. *n. l. ult.* *Isberium p.* 394. *l.* 10. appellabatur *p.* 396. *l.* 19. nunciarunt *p.* 437. *not. l.* 9. Epiſcopi . Etenim *p.* 443. *not. l.* 23. *ſtatuta p.* 470. *l.* 13. auxiliis *p* 479. *n. l.* 4. Adalgiſus *p.* 480. *n. l.* 1. præcedenti *p.* 488. *n. l.* 24. fratrem *p.* 489. *n. l.* 11. Romualdus . Reliqua quum occurrent, tute emendato.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

[illegible] Google